

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 30

**Одеса
2019**

Головний редактор:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:

Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:

Коркоц Олександр Миколайович – кандидат економічних наук.

Члени редколегії видання:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, доцент.

Верхоглядова Наталія Ігорівна – доктор економічних наук, професор.

Войт Сергій Миколайович – доктор економічних наук.

Гулей Анатолій Іванович – доктор економічних наук.

Князева Олена Альбертівна – доктор економічних наук, професор.

Коваленко Олена Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор.

Миронова Лариса Геннадіївна – доктор економічних наук.

Скидан Олег Васильович – доктор економічних наук, професор.

Шмиголь Надія Миколаївна – доктор економічних наук, професор.

Ліна Пілелієне – Ph.D., професор економіки.

Натія Гоголаурі – доктор економічних наук, професор.

Анджей Паулік – доктор економіки хабілітований, професор.

Катерина Нацвлішвілі – доктор економічних наук, професор.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 7 жовтня 2016 року № 1222

Рекомендовано до поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 4 від 29.04.2019 року)

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

MIGRATION OF UKRAINIANS AS A FACTOR OF GLOBALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЯК ЧИННИК ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В РОЗВИТКУ КРАЇНИ

The article deals with the problems of migration of Ukrainians around the world, due to various reasons. The basic factors of a massive exodus of compatriots outside of the native country are highlighted. It is investigated what exactly motivates our fellow countrymen to leave the state. It was revealed that migration has increasingly played the role of a factor of globalization in the development of our country. The intensity of migration processes in Ukraine is increasing. The set of factors that influence the decision of the individual to cross the border is quite wide. Modern migration processes have negative consequences for our state, namely, the deterioration of the demographic situation, the loss of skilled workers, the emergence of a tendency to decline in economic growth. It is noted that our state should develop an effective mechanism for reducing migration and implement it as soon as possible. Active migration policy should contribute to the development of the state and be complex in its nature, that is, the unity of views on all migration flows, the inclusion of migration issues in all other areas of state political activity.

Key words: migration, border, territory, state, investment, work, citizen, earnings, population.

В статті розглянуто проблеми міграції українців по миру, обумовлені різними причинами. Освітлено основні фактори масового виїзду соотечествен-

ников за предели родной страны. Исследовано, что именно побуждает наших земляков покидать государство. Выявлено, что миграция все больше играет роль фактора глобализации в развитии нашей страны. Интенсивность миграционных процессов в Украине растет. Совокупность факторов, влияющих на решение человека пересекать границу, достаточно широкие. Современные миграционные процессы имеют негативные последствия для нашего государства, а именно ухудшение демографической ситуации, потеря квалифицированных рабочих, появление тенденции к снижению экономического роста. В статье проведен анализ действующего законодательства и общих тенденций миграционной политики в нашей стране. Указывается, что наше государство должно разработать эффективный механизм уменьшения миграции и скорейшего ее внедрения. Активная миграционная политика, должна способствовать развитию государства и отличаться комплексным характером, то есть единством взгляда на все миграционные потоки, включением миграционных вопросов во все другие направления политической деятельности государства.

Ключевые слова: миграция, граница, территория, государство, инвестиция, работа, гражданин, заработок, население.

UDC 331.556.44(477)

Drobchak A.L.

Senior Instructor at Department of Socio-Political and Economic Disciplines

Kyryvi Rih Faculty

National University

“Odessa Law Academy”

Yushchenko V.V.

Student

Kyryvi Rih Faculty

National University

“Odessa Law Academy”

У статті розглянуто один із найважливіших чинників, який зумовлює зміну чисельності населення України та його перерозподіл між окремими регіонами та населеними пунктами – міграцію населення. Зображено проблеми даного явища, що зумовлені різноманітними причинами. Висвітлені основні фактори масового виїзду співвітчизників за межі рідної країни. Досліджено, що саме спонукає наших земляків покидати державу. У величезному спектрі напрямів життя, врегульованих діяльністю держави, міграційна політика – одна з складних, суперечливих та хворобливих питань нашої країни. Виявлено, що міграція все більшою мірою виконує роль чинника глобалізації в розвитку нашої країни. Інтенсивність міграційних процесів в Україні зростає, сукупність чинників, які впливають на рішення індивіда перетнути кордон досить широка. Сучасні міграційні процеси несуть негативні наслідки для нашої держави, а саме погіршення демографічної ситуації, втрата кваліфікованих працівників, виникнення тенденції до спаду темпів економічного зростання. Дослідниками доведено, що значного поширення в нашій країні набуло таке негативне явище, як нелегальна міграція. Територія України активно використовувалася для незаконного переправлення людей із ряду азійських та африканських країн до Західної Європи. У статті проведений аналіз чинного законодавства та загальних тенденцій міграційної політики в нашій державі. На сьогоднішній день до кінця не сформована система державних органів, які повинні здійснювати нагляд за дотриманням закону та дисципліни у сфері міграції, а також повинні у повному обсязі забезпечити міграційні права та свободи громадянина, що визначені Конституцією України. Зазначено, що наша держава повинна розробити дієвий механізм щодо скорочення міграції та якнайшвидше впровадити його у життя. Активна міграційна політика, має сприяти розвитку держави та відзначатися комплексним характером, тобто єдністю погляду на всі міграційні потоки, включенням міграційних питань в усі інші напрями політичної діяльності держави. Дана політика повинна формуватися прозоро, на підставі широкого суспільного діалогу, базуватися на глибокому розумінні міграційної ситуації, точній та достовірній статистиці, реалізуватися на основі чітко скоординованої діяльності різних урядових структур.

Ключові слова: міграція, кордон, територія, держава, інвестиція, робота, громадянин, заробіток, населення.

Formulation of the problem. Over the past two decades, our country has become a donor because today Ukraine invests human capital in the economy of most developed countries. The mass migration of our compatriots poses a serious threat to the economic development and security of the country. Every year, more and more Ukrainians leave their homes. Therefore, today the problems of migration

of the Ukrainian people should become the object of increased attention of society, and especially of the authorities. This topic is extremely relevant today because, in the past few years, nothing has changed in our country. Despite the loud statements of new, “progressive” officials on liberalization and reform.

Analysis of recent research and publications. The issue of a comprehensive analysis of the current

migration situation is devoted to the works of Ukrainian scientists O. M. Gladun, T. O. Hnatiuk, T. A. Dragunova, O. B. Ivankova-Steciuk, E. M. Libanova, I. P. Maidan, O. A. Malinovskaya, I. O. Mostova, O. R. Ovchinnikova, S. I. Pyrozhkova, O. V. Poznyak, I. M. Prybitkova, M. D. Romanyuk, O. U. Khomri, P. G. Shupshanova, M. O. Shulga.

Setting objectives. The aim of the study is to improve the theoretical foundations of assessing the migration of Ukrainians, to identify its interconnections with socio-economic processes, and to develop practical recommendations for improving the effectiveness of the state policy of overcoming the negative consequences of migration processes.

The purpose of the article. The aim of the study is to improve the theoretical foundations of assessing the migration of Ukrainians, to identify its interconnections with socio-economic processes, and to develop practical recommendations for improving the effectiveness of the state policy of overcoming the negative consequences of migration processes.

Methodology. In the process of research used: methods of scientific abstraction, observation, synthesis to distinguish key socio-economic factors of influence on migration processes.

Results. The practical significance of the theoretical positions, conclusions, and recommendations formulated by the author is that they can serve as a methodological basis for the formation of methodological approaches to the analysis of socio-economic aspects of regional asymmetry of migration processes.

Value/originality. It lies in the theoretical generalization of the essence of migration processes and the deepening of the scientific and methodological provisions of their research. The main results, containing elements of scientific novelty, are as follows: the conceptual apparatus of migration research, the study of the interrelation of the migration balance and the international investment position of the country.

Presenting the main material. As the old folk sayings say, fish are looking deeper and people are better. In search of this most cherished "better life," people often move not only to other cities but also to foreign countries. Finding a more favourable place to live was characteristic of mankind at all times; for this, a special term – emigration – was invented. Every day, bags are packed abroad by 73 Ukrainians. There are 42 million of us. Over the years of independence, Ukraine has lost ten million people. And this is just official statistics. After all, according to the smallest estimates, only eight million Ukrainians left abroad. In recent years, we have seen the largest outflow of the population. Where they go, and when they return. And will they return at all? In all history, the country has lost 8 million people in search of earnings. This is the whole population of Austria or Israel. Of this, a number of labour migrants – half of the population

of Russia. 1,2 million people work in Canada and Poland, 940 thousand in the USA, and 500 thousand in Brazil. In Italy, there are 231 thousand Ukrainians, and in Germany – 230 thousand.

Ukraine in figures. Over the years of independence, 8 million Ukrainians have left the country in search of earnings. Ukrainians – 42 million. Over the years of independence, Ukraine has lost ten million people. And this is just official statistics. After all, according to the smallest estimates, only eight million Ukrainians left abroad. In recent years, we have seen the largest outflow of the population. Where they go, and when they return. And will they come back at all?

The number of emigrants increases annually in geometric progression. Official statistics do not exist. About the scale can testify to the fact that the removal from registration at the place of residence when you sell real estate and land on the plane. In 2016, there were 6,5 thousand Ukrainians, last year their number increased almost fourfold – to 22 thousand. But there are also unofficial figures. According to international experts, last year more than a million people left the country. Another 100 thousand crosses the border every month. Most Ukrainians work in Poland – 506,5 thousand, Russia has been chosen by 342,4 thousand Ukrainians. The local Migration Service offers residents of Donbas receive a Russian passport with a simplified procedure. During the first two years after the annexation of citizenship of Russia, 300,000 Ukrainians have become accounted for, without Crimea being taken into account. In Italy – 147,7 thousand and in the Czech Republic – 150 thousand Ukrainians. Another 200 thousand work in the Czech Republic for Polish visas. But these statistics did not include refugees who left the territory of the Donbas and headed for a hostile country. We will add to these calculations not less than 100 thousand Hungarian passports received by inhabitants of Transcarpathia without leaving their homes.

While we were aware of the sad statistics, two Ukrainian families made suitcases in search of happiness in a foreign country. Some people say that life is better in the Motherland, but others do not support this idea. Who is right?

First, living conditions are better abroad. Apartments of good quality, cheaper than the cost of apartments in large cities of Ukraine.

Secondly, education is also better abroad. There are many opportunities for studying subjects and mastering practice abroad.

Thirdly, special services are more concerned about parks and streets. Public services work better than Ukrainian ones. People care about the places where they live. Foreigners are well-educated. People in some foreign countries are quieter and more friendly. Some people in Ukraine are rude and poorly trained. In addition, many Ukrainians go abroad because they can find a good and high paying job there.

But there is another point of view on this problem. Some people are absolutely sure that life is better in the Motherland. Indeed, in our homeland, our close friends, friends. Every city in Ukraine is famous for its monuments, museums, buildings and structures. Everyone should help his own country, that is, do everything possible for its common good. We think this problem is very serious and everyone has the right to their opinion.

Why do people go abroad? Will there be so much better? Because there you will have to speak in another language, to respect other traditions, to adapt to someone else's mentality, and to break yourself in general: to throw your hometown, parents, relatives, friends. And there you will never become yours (even when you smile – it's only politeness). Many now accuse the government. Moreover, immigrants believe that they all envy in Ukraine, and if they live in Europe or America, then they climbed to Olympus.

It's a shame that people are starting to hang on to their country, their nationality. It's a pity that some of our compatriots are considered a shame, are ashamed to speak Ukrainian. And while we do not learn to accept ourselves as we are and to respect ourselves, we will remain for all fools. That money that can be earned abroad is not worth the sale of the Motherland and family. Especially in such a difficult time as now. All countries have difficult moments in history. In the nineteenth century, Germany was the poorest, weakest country in Europe, but the descendants of those Germans who had not left the country now, probably, proud of being German citizens. So, in Ukraine, this is just a difficult moment that one has to simply survive and help the Motherland, all, as much as possible, and not leave it.

Some of our compatriots believe that Ukraine will remain a powerful state even when it will have fifteen million people. But attractive in this case for foreign countries will not be investments or economic opportunities of the country but our fertile Ukrainian land. Unfortunately, today the state authorities are almost not engaged in solving problems with the migration of the population, and some of them, on the contrary, create all the conditions for Ukrainians to travel abroad. An example is private and commercial structures that deal with the employment of Ukrainians abroad. Some believe that this contributes to the improvement of Ukraine's international relations with other states but this is a rather dubious view. Why do not the activities of such structures go to the domestic market of the country and provide our compatriots with workplaces at home?

After all, when Ukrainian specialists leave their homeland and carry out professional work in hiring abroad, in Ukraine their work is carried out by non-professional mercenaries from the underdeveloped countries. Such a situation cannot ensure the development of the economy and improve the standard

of living in our country. Unfortunately, our high officials do not really like to talk about the real number of Ukrainians who leave the country for work abroad, as well as the number of those who replace them, coming to us from those countries where wages are even lower than in Ukraine. There are millions of such people, and we think that today it is a real national tragedy because the life of every person is a unique and individual world.

It also needs to be solved such a question as guaranteeing all rights and freedoms of Ukrainians abroad, no matter what reason they are there – working, vacationing or traveling. In such circumstances, our compatriots create a negative image of our state, and this does not in any way favour the aspirations of the Ukrainian government to integrate into the European community. Without attention to its citizens, any state has no future, prospects for development. But in search of a more successful future, better working conditions and higher wages, in the struggle to reduce migration Ukrainians must rely not only on the government but on themselves – to make their country better and be responsible for their lives, for their activities for the benefit of countries.

In general, the main causes of migration in Ukraine are three factors:

1. limited employment opportunities, especially in rural areas,
2. low wages at home
3. greater prestige of work at enterprises and institutions of large countries and cities.

Conclusions from the conducted research.

The intensity of migration processes in Ukraine is increasing. The set of factors that influence the decision of the individual to cross the border is quite wide. Modern migration processes have negative consequences for our state, namely the deterioration of the demographic situation, the loss of skilled workers, and the emergence of a tendency to decline in economic growth. That is why our state should develop an effective mechanism for reducing migration and implement it as soon as possible. Migration increasingly plays the role of a factor of globalization in the development of our country. Active migration policy should promote the development of the state and be characterized by a complex nature, that is, a unified view of all migratory flows, the inclusion of migration issues in all other areas of the political activity of the state. This policy should be formed transparently, based on broad public dialogue, based on a deep understanding of the migration situation, accurate and reliable statistics, realized on the basis of clearly coordinated activities of various government structures. In recent years, activation of lawmaking in the field of migration has taken place in Ukraine. In 2010, within the framework of administrative reform, a special executive body was created to implement the state migration policy – the

State Migration Service. The Presidential Decree approved the Concept of the State Migration Policy of Ukraine, and subsequently the Plan of Measures for its Implementation.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амеліна І. В. Міжнародні економічні відносини : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 256 с.
2. Бондарева Д. В. Міграція : навчальний посібник. Воронеж : МОДЕК, 2014. 296 с.
3. Дмитрієв А. В. Міграція як конфліктний вимір : навчальний посібник. Миколаїв : Альфа-М, 2009. 432 с.
4. Корнієнко О. О. Аналіз міграційних потоків в межах України : монографія. Київ : Київський економічний науковий центр, 2015. 312 с.
5. Корнієнко О. О. Міграційна політика України в системі глобального розвитку світової економіки : монографія. Київ : НАДУ, 2013. 156 с.
6. Малиновська О. А. Мігранти, міграція та Українська держава : монографія. Київ : НАДУ, 2004. 236 с.
7. Позняк О. В. Міграційні процеси в Україні : сучасний стан і перспективи : монографія. Умань : СПД Сочінський, 2007. 276 с.

REFERENCES:

1. Amelina I. V. (2013) *Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny* [International economic relations]. Kyiv: Center of educational literature. (in Ukrainian)
2. Bondareva D. V. (2014) *Mihratsiya* [Migration]. Voronezh: MODEK. (in Russian).
3. Dmitriev A. V. (2009) *Mihratsiya yak konfliktnyy vymir* [Migration as a conflict dimension]. Mykolayiv : Alpha-M. (in Ukrainian).
4. Kornienko O. O. (2015) *Analiz mihratsiynykh potokiv v mezhakh Ukrayiny* [Analysis of migration flows within Ukraine]. Kyiv : Kyiv economic research center. (in Ukrainian).
5. Kornienko O. O. (2013) *Mihratsiyina polityka Ukrayiny v systemi hlobalnoho rozvytku svitovoyi ekonomiky* [Migration policy of Ukraine in the system global development of the world economy]. Kyiv : NADU. (in Ukrainian).
6. Malinovskaya O. A. (2004) *Mihranty, mihratsiya ta Ukrayins'ka derzhava* [Migrants, migration and the Ukrainian state]. Kyiv : NADU. (in Ukrainian)
7. Poznyak O. V. (2007) *Mihratsiyni protsesy v Ukrayini* [Migration processes in Ukraine]. Uman : SPD Sochinskiy. (in Ukrainian)

Drobchak Alla

Senior Instructor at Department of Socio-Political
and Economic Disciplines

Kryvyi Rih Faculty

National University "Odessa Law Academy"

Yushchenko Viktoriia

Student

Kryvyi Rih Faculty

National University "Odessa Law Academy"

MIGRATION OF UKRAINIANS AS A FACTOR OF GLOBALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

The purpose of the article. The aim of the study is to improve the foundations of assessing the migration of Ukrainians, to identify its interconnections with socio-economic processes, and to develop practical recommendations for improving the effectiveness of the state policy of overcoming the negative consequences of migration processes. This study is also aimed at identifying the main economic consequences of population migration and identifying changes in the modern migration processes of our country. A description and clarification of the legal nature of migration in Ukraine are conducted. It is also necessary to determine the factors of influence to the level of migration in Ukraine in the current political and economic conditions, to establish causal relationships.

Methodology. In the process of research used: methods of scientific abstraction, observation, synthesis to distinguish the main socio-economic factors of influence on migration processes. Also, the following methods of research of economic phenomena have been used: generalization method, system analysis, comparison method, factor analysis and logical-legal, which is used to substantiate proposals for the introduction into the current legislation on migration, aimed at overcoming the conflicts of certain legal norms. The theoretical and methodological basis of the research was the work of domestic specialists in the field of international labour migration, legislative acts.

Results. The practical significance of the theoretical positions, conclusions, and recommendations formulated by the author is that they can serve as a methodological basis for the formation of methodological approaches to the analysis of socio-economic aspects of regional asymmetry of migration processes. It is also determined that international migration is the relocation of people leaving the country of origin or permanent residence to another country temporarily or permanently. It was found out that the mechanism of motivation of migration is identical to the formation of the motive of migration, except for the presence in the first element of purposeful state management, aimed at achieving the goal, which indicates the identity of such properties as dual nature, subjective nature and the foundation of needs in both phenomena. The determined properties serve as the basis for the formation of the motive of migration, and their use as the basis of regulatory tools in the mechanical the movement of the population becomes quite logical.

Value/originality. It lies in the theoretical generalization of the essence of migration processes and the deepening of the scientific and methodological provisions of their research. The main results, containing elements of scientific novelty, are as follows: the conceptual apparatus of migration research, the study of the interrelation of the migration balance and the international investment position of the country. Determining that in order to overcome the departure of labour resources abroad, the state should direct its activities to create new jobs, overcome poverty, create a strong middle class, strengthen the internal consolidation of the population.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОУЧИНГУ ЯК НОВОГО МЕТОДУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

FEATURES OF USING COACHING AS A NEW METHOD OF PERSONNEL MANAGEMENT IN DOMESTIC ENTERPRISES OF UKRAINE

Стаття присвячена одному з нових методів управління персоналом – коучингу, який є структурованою системою прийомів і принципів, які спрямовані на розвиток внутрішніх можливостей індивідуума і групи осіб, які здійснюють спільну роботу, а також повне розкриття їх потенціалу, є орієнтованим на результат і систематичний процес співпраці, в ході якого поліпшується якість діяльності, змінюється життєвий досвід і особистісний ріст людини. У цій статті розглянуто особливості використання управління в стилі коучингу як нового методу управління персоналом в Україні, його відмінність від традиційних форм навчання персоналу, а саме: консультування, наставництва, психотерапії, тренінгу. Визначені основні причини низької динаміки розповсюдження коучингу на території України та розроблено шляхи оптимізації для перспективного застосування на практиці у вітчизняних підприємствах. Встановлено, що впровадження коучингу на вітчизняних підприємствах України буде сприяти підвищенню господарсько-економічних показників діяльності підприємств.

Ключові слова: коучинг, коуч, управління, наставництво, персонал, клієнт, мотивація.

Стаття посвячена одному з нових методів управління персоналом – коучингу,

який є структурованою системою прийомів і принципів, направлених на розвиток внутрішніх можливостей індивідуума і групи осіб, які здійснюють спільну роботу, а також повне розкриття їх потенціалу, орієнтований на результат і систематичний процес співпраці, в ході якого поліпшується якість діяльності, змінюється життєвий досвід і особистісний ріст людини. В статті розглянуто особливості використання управління в стилі коучингу як нового методу управління персоналом в Україні, його відмінність від традиційних форм навчання персоналу, а саме: консультування, наставництва, психотерапії, тренінгу. Визначені основні причини низької динаміки розповсюдження коучингу на території України та розроблено шляхи оптимізації для перспективного застосування на практиці у вітчизняних підприємствах. Встановлено, що впровадження коучингу на вітчизняних підприємствах України буде сприяти підвищенню господарсько-економічних показників діяльності підприємств.

Ключевые слова: коучинг, коуч, управления, наставничество, персонал, клиент, мотивация.

УДК 331.101.36

Дячкіна А.С.

студент

Донбаська державна машинобудівна академія

The article is devoted to one of the new methods of personnel management – coaching, which is a structured system of techniques and principles aimed at developing the internal capabilities of an individual and a group of people working together, and also revealing their full potential, results-oriented and systematic cooperation which improves the quality of activity changes the life experience and personal growth of a person. This article describes the features of using management in the style of coaching as a new method of personnel management in Ukraine, its difference from traditional forms of personnel training, namely: counseling, mentoring, psychotherapy, training. The main reasons for the low dynamics of the spread of coaching in Ukraine have been identified and ways of optimization have been developed for future application in practice in domestic enterprises. It has been established that the introduction of coaching in the domestic enterprises of Ukraine will contribute to the improvement of the economic and economic performance of enterprises. By applying coaching, people achieve their goals much more efficiently and more quickly, and gain confidence that the direction they take is the best option for them at the moment. With the professional support of a coach, a person independently formulates goals, develops strategies for achieving them, and implements the most successful ones. Coaching is useful to all people for whom personal development is important, who wants to change their lives for the better, to achieve a higher quality of their achievements in business and in life in general. Coaching is relevant for those who feel the potential and intend to develop it. In today's globalized society, there is a need to improve the personnel management process to achieve the best results of the enterprise. The best option is the process of introducing coaching. The introduction of coaching in the domestic enterprises of Ukraine will help to ensure the staffing of enterprises with highly qualified specialists and will contribute to increasing labor motivation, and thus increasing the economic and economic indicators of enterprises.

Key words: coaching, coach, management, mentoring, staff, client, motivation.

Постановка проблеми. У сучасному українському суспільстві впроваджуються інновації як технологічні, так і соціальні та управлінські. Для кожного керівника від холдингу до індивідуального підприємця стоїть завдання максимально ефективно задіяти потенціал свого персоналу. Але потреба в менеджменті, на жаль, дуже рідко реалізується на практиці, оскільки багато керівників вважають за краще підвищувати ефективність управління, використовуючи матеріальне стимулювання. Недооцінка значущості інновацій соціальних технологій управління, обліку соціально-психологічних характеристик персоналу може привести до недостатньої конкурентоспроможності або несприятливих наслідків діяльності економічного суб'єкта.

З іншого боку, зважившись на кардинальні зміни в технології управління за рахунок ролі соціального та управлінського складників, керівник зможе підвищити свій рівень спеціалізації і професіоналізму, користуючись послугами професійних зовнішніх консультантів у різних областях, а також удосконалюючи власні управлінські підходи, в результаті чого підвищить ефективність і результативність роботи персоналу.

Одним із найважливіших інструментів впливу на результати діяльності керівників, окремих працівників і організації загалом є коучинг, який об'єднує в собі різні методики і дає нові можливості вдосконалення ефективності управління.

Незважаючи на те, що у світову практику управління коучинг увійшов уже понад три десятки років тому, в Україні це поняття залишається новим, тоді як у світовій практиці професійне застосування коучингу в підприємницькій діяльності є доволі поширеним [1, с. 179]. Таким чином, низька динаміка поширення коучингу як нового методу управління персоналом у вітчизняних підприємствах України є актуальною проблемою, яка вимагає вирішення для перспективного застосування на практиці з метою досягнення поставлених цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичну базу науки про коучинг становлять праці таких науковців: Джулі Стар, Едварда Стака, Майкла Р. Джейя, Роберта Ділтса, Майлза Дауні [2], Філа Сендала, Лаури Уйтворт, Джона Уйтмора, Тімоті Голві [5], Мерилін Аткінсон, Сьюзан Беттлі та ін. Щодо досліджень коучингу серед вітчизняних науковців, можна відокремити праці: В. Жернового, І. Котовська, Р. Оксентюк, Ю. Вовк [1], С. Шекшні [4], Т. Борова, О. Бородієнко, Н. Горук, С. Романова, О. Сорокоумова [6], В. Максимова [8].

Слід зазначити, що досліджень вітчизняних дослідників не так багато, тому деякі питання потребують додаткового опрацювання та вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності коучингу як нового методу управління, встановлення відмінних рис коучингу порівняно з іншими інструментами розвитку персоналу, такими як тренінг, консультування, наставництво, психотерапія, визначення основних причин низької динаміки розповсюдження коучингу на території України та розроблення шляхів оптимізації для перспективного застосування на практиці на вітчизняних підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нині є безліч визначень поняття коучинг (англ. coaching – навчання, тренування), так як коуч в процесі своєї діяльності формує своє поняття коучингу, ґрунтуючись на своєму досвіді. Основні визначення сутності поняття «коучинг» наведені в табл. 1.

Розмаїття трактувань коучингу пов'язано з тим, що коучинг з'явився порівняно недавно, і тому загальноприйняте його трактування поки відсутнє. Саме тому його намагаються пояснити за допомогою вже відомих термінів і слів, а саме: консультування, наставництва, психотерапії, тренінгу тощо, але коучинг відмінний від традиційних форм навчання персоналу.

О.В. Сорокоумов [6, с. 33–35] логічно представив основні відмінні характеристики консультування від коучингу, що наведені в табл. 2.

Поняття «коучинг» також відрізняється від «наставництва». Багато керівників досі вважають вживання нового терміна даниною моді. Насправді ж ці поняття не є синонімами. Наставники, покладаються на просування вже існуючих знань або професійних навичок.

На думку авторів О.В. Воробйової, В.А. Разуменко, Н.К. Семенової [7, с. 1193–1194], ці методи мають низку істотних відмінностей, які наведені в табл. 3.

Досить цікавою є точка зору О.В. Сорокоумова [6, с. 37], який виділяє основні відмінності коучингу від тренінгу, що наведені в табл. 4.

Часто коучинг порівнюють із особистісною терапією. Вчитися і вчити самореалізації можна нескінченно, коучинг же орієнтований на досягнення результату через розкриття внутрішнього

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «коучинг»

Автор (-и), джерело	Сутність поняття
І. Котовська, Р. Оксентюк, Ю. Вовк [1, с. 179]	Коучинг – це цілеспрямований, орієнтований на результат, систематичний процес, в якому тренер сприяє підвищенню продуктивності праці, життєвого досвіду, самостійного навчання і зростання особистості учня.
М. Дауні [2, с. 48]	Коучинг – це мистецтво сприяти підвищенню результативності, навчання і розвитку іншої людини.
Міжнародна Федерація Коучингу (ICF) [3]	Коучинг – це процес партнерства, стимулюючий роботу думки і креативність клієнта, в якому він за допомогою коуча максимально розкриває свій особистий і професійний потенціал.
С. Шекшня [4, с. 14]	Бізнес-коучинг – це партнерство між коучем і коучі, метою якого є підвищення результативності останнього за рахунок досягнення позитивних змін у його поведінці на робочому місці і мотивації
Голви У. Тімоті [2, с. 25]	Коучинг – один із видів індивідуального тренерства, спрямованого на розкриття потенціалу особистості для максимізації власної продуктивності та ефективності
Консалтинг, коучинг, управління розвитком виробництва [9]	Коучинг – це професійна допомога співробітнику компанії у визначенні та досягненні його бізнес-цілей. Коучинг націлений на швидке підвищення навичок керівника або виконавця з метою ефективного вирішення бізнес-завдань. Коуч не дає порад – навпаки, він запитує. Але в результаті цих питань клієнт прояснює і чітко формулює для себе свої цілі, завдання і знаходить оптимальні шляхи їх вирішення. Коучинг передбачає, що кожна людина має колосальний внутрішній потенціал і завдання коуча – розкрити цей потенціал і якщо йдеться про бізнес-коучинг, використовувати його в інтересах компанії.

Джерело: систематизовано автором на підставі опрацьованого матеріалу.

Відмінні характеристики консультування від коучингу

Консультування	Коучинг
Консультант, користуючись своїм експертним знанням, реалізує його у вигляді порад. Тобто він говорить, як треба вирішувати ту чи іншу проблему.	Коуч задає питання про те, що заважає або перешкоджає вирішенню проблеми.
Консультант в основному продає свої експертні знання, тобто, «як треба правильно діяти в тій чи іншій ситуації». Консультант – це кваліфікований фахівець, з великим досвідом роботи в тій чи іншій області і умінням вирішувати різноманітні проблеми в ній. Відповідно, коли ми шукаємо рішення якоїсь типової проблеми, яке вимагає певної кваліфікації (і нам необов'язково вміти вирішувати цю проблему самостійно), ми звертаємося до консультанта.	Коуч пропонує не стільки своє знання, скільки партнерство і співучасть. Знання теж важливо, але в коучингу воно стоїть на другому або навіть третьому місці. А на першому місці стоїть вміння супроводжувати нас у вирішенні тих завдань, які (а) не мають стандартних і заздалегідь відомих рішень, і (б) нам необхідно вирішити їх своїми руками.
Консультант вислуховує ваш запит, сам вибирає найкраще рішення.	Коуч зацікавлений в тому, щоб клієнт сам знайшов рішення. Його мета – щоб клієнт знайшов рішення, аналізуючи свій досвід і своє бачення ситуації.
Консультант, вислухавши клієнта, вибирає правильне рішення і дає клієнтові рада. Він розробляє план робіт по впровадженню цієї ради в життя, встановлює жорсткі часові рамки, розробляє систему заохочень чи покарань та інші інструменти приведення плану в життя.	Коуч акцентує увагу на відкриваються можливості. Головне завдання коуча – допомогти клієнту скласти план і реалізовувати його, звертаючи увагу на можливості, що відкриваються.
Консультант відповідає за результат і отримує гроші за результат. Тому він часто виявляється в неприємно залежності від результату і іноді йому простіше зробити все самому, ніж віддати результат (і отже, свій гонорар) в некваліфіковані руки клієнта або співробітників клієнта.	Коуч приходять до клієнта і допомагає йому самостійно здійснити ті зміни, які необхідні. Коуч діє руками клієнта, несе відповідальність і отримує гроші за процес допомоги в виконанні завдання, в той час як сплановані в сесії коучингу дії здійснює сам клієнт. Таким чином, коуч вільніший дійсно допомагати клієнту, замість того, щоб робити роботу клієнта замість нього.

Джерело: авторська розробка на підставі [6, с. 33–35].

Відмінні характеристики наставництва від коучингу

Наставництво	Коучинг
Застосовується в період адаптації молодих співробітників.	Застосовується, коли компанія відчуває «криза зрілості». Практично не використовується для молодих співробітників.
Охоплює широке коло проблем і є більш загальним процесом.	Відноситься до певного вміння або сфери діяльності.
Наставник – професіонал своєї справи, який дає поради і рекомендації більш молодим співробітникам.	Коуч найчастіше працює з першими особами організації, не заглиблюючись у її структуру. Він є незалежним фахівцем.
Наставник заздалегідь знає, як вирішити поставлену задачу і досягти мети, і розповідає про це тому, якого навчають. «Існують наступні способи вирішення»	Коуч направляє працівника до досягнення мети, показує йому його потенціал і можливості. Сам коуч може не знати шляхи вирішення. «Що для Вас буде рішенням у цій ситуації?»
Наставник повинен підтримувати довірчі і дружні відносини з учнем. Підтримуються робочі відносини.	Коуч може висловлювати невдоволення, іноді в грубій формі.

Джерело: авторська розробка на підставі [7, с. 1193–1194].

потенціалу клієнта. Кожен клієнт має свою унікальну стратегію, завдяки якій уже досяг успіху, і неважливо, в якій сфері. Завдання коуча зводиться до того, щоб допомогти клієнту розкрити свою стратегію, насамперед за рахунок виділення для цього тимчасових і енергетичних ресурсів. У коучингу клієнт – здорова людина, за якою не потрібно ходити тінню. Ефективний коучинг передбачає набуття клієнтом самостійності, в тому числі і від коуча. [8, с. 22–23].

Коуч не дає порад або готових рішень зі своєї практики. Спосіб дій клієнта може потребувати

корекції, але він завжди кращий, ніж пропонований ззовні, оскільки спирається на внутрішній потенціал клієнта, на його індивідуальні особливості і досвід. Рішення, що не враховує особистий досвід, рідко дає позитивний результат.

В.Є. Максимов робить акцент на тому, що коучинг повинен бути об'єктивним. Коучинг заснований на принципі комунікативної співпраці, який передбачає довірчі відносини. Коуч-консультант не може зберігати відстороненість у роботі з клієнтом хоча б тому, що включений у безперервну систему особистісних відносин із ним [8, с. 23].

Відсутність експертної позиції – один із ключових принципів коучингу і головна відмінність від психотерапії або NLP. Навіть у NLP консультант зазвичай займає позицію експерта (інакше, наприклад, як виявляти і ставити «якір»?). Методика коучингу виключає цей підхід. Водночас NLP є «збірною солянкою» успішних стратегій і методів прийняття рішень, і вони можуть успішно використовуватися в коучингу (за винятком технологій, які передбачають наявність «експерта») [8, с. 23].

Тобто слід зазначити, що помилково в багатьох дослідженнях коучинг розглядають як вид консультування, психотерапії, наставництва або тренінгу, хоча коучинг не є жодним з цих видів міжособистісного спілкування, а є новим методом управління персоналом, що зображений на рис. 1.

Рис. 1. Коучинг як метод управління персоналом

Джерело: авторська розробка на підставі систематизації

Таким чином, проаналізувавши вищенаведену інформацію, можна сформулювати наступні причини низької динаміки розповсюдження коучингу як нового методу управління персоналом в вітчизняних підприємствах України:

1. Неправильне розуміння суті і нерозуміння глибини коучингу, як технології.

2. Проектування власних методик – консультування, наставництва, психотерапії, тренінгу та т.д. – на роботу з клієнтом.

3. Низький професійний рівень коучів.

4. Мала кількість професіоналів.

По-перше, неправильне розуміння суті і нерозуміння глибини коучингу як технології приводить того, що будь-який фахівець у сфері людських ресурсів (тренер, наставник, психолог, консультант, керівник і т.д.) дізнається в цих визначеннях саме свій напрям.

По-друге, підхопивши поверхнево ідею «коучингу», багато фахівців із перелічених сфер (маючи за плечима багатий досвід роботи «один на один» із клієнтом), додали до своїх професій на візитці слово «коуч» і стали працювати з клієнтами, активно просуваючи це як коучинг.

По-третє, якщо навіть людина десь вивчилася, не факт, що це якісно і дійсно відповідає світовим стандартам професії «коуч».

По-четверте, ця причина швидше об'єктивна, вона може бути тимчасовою. Так як повільно, але впевнено, все ж з'являються авторитетні курси і школи, які будуть випускати справжніх професіоналів.

Кожна та всі разом з зазначених причини мають свої наслідки:

1. Потенційні клієнти (а це практично може бути кожна людина в цій країні) не розуміють до кінця визначення і суті коучингової технології.

2. Не розуміють, що від них вимагається і що необхідно вимагати від коуча.

3. Отримують негативний досвід або взагалі не отримують ніякого результату і залишаються байдужими.

Для перспективного застосування на практиці в вітчизняних підприємствах України коучингу як нового методу управління персоналом професіонали в сфері коучингу зобов'язані:

1. Популяризувати правильний, глибокий сенс коучингу, його особливості, ексклюзивність, корис-

Таблиця 4

Відмінні характеристики тренінгу від коучингу

Тренінг	Коучинг
Тренінг – це лише один з інструментів, які використовуються в бізнес-консультуванні, психотерапії та сучасній освіті для вирішення певних завдань.	Коучинг, як і бізнес-консультування, як і всілякі школи психології, – це метод. І як метод, він може використовувати найрізноманітніші інструменти, в тому числі і тренінг.
Потрібен «харизматичний» тренер (переважно)	Потрібен кваліфікований коуч.
Наявність «емоційної підживлення» для учасників ззовні, за рахунок харизми тренера.	Емоційне підживлення зсередини – розкриття потенціалу учасників.
Тренінг – це вид роботи, яка проводиться в групі та з групою.	Коучинг – це робота з індивідумом.
На тренінгу люди тренують необхідні їм навички в спеціально створеному середовищі, забезпечує порівняно безпечні умови – тренінг відбувається в групі, ізольованої від життя, і працює за певними правилами.	Головне в коучингу – це дії в реальному, повному небезпек світі. В коучингу навички виробляються, закріплюються і застосовуються на реальних завданнях у реальному житті, таким чином, якість таких навичок набагато вища.

Джерело: авторська розробка на підставі [6, с. 37].

ність, уникати загальних визначень, показувати результати.

2. Робити акцент на тому, що коучинг – не модна та нова назва чогось знайомого або давно забутого, а зовсім новий напрям навчання та розвитку людини.

3. Не намагатися пояснювати коучинг простими, доступними словами, а шукати та розкривати його відмінності від суміжних видів діяльності.

4. Перестати продавати «коучинг», а почати пропонувати конкретні результати.

5. У гонитві за клієнтом не знижувати цінність і ціну коучингу: загубиться якість, трепетне ставлення до дорогої речі, і, як наслідок, результати стануть малоєфективними.

Впровадження коучингу на вітчизняних підприємствах України допоможе забезпечити комплектування штату підприємств висококласними фахівцями і буде сприяти підвищенню мотивації праці, а значить, і підвищенню господарсько-економічних показників діяльності підприємств.

Навчальні або розвиваючі заходи можна організувати «власними силами»: коучами можуть виступати начальники відділів, цехів, дільниць, оскільки вони краще ознайомлені зі станом справ на підприємстві і з роботою підпорядкованих підрозділів, а тому повинні: поставити мету співробітнику і довести її до нього; оцінити реальність виконання; організувати спільний пошук і вибір можливих варіантів вирішення поставленої мети; визначити план дій щодо поставленого завдання; забезпечувати безпосередній контроль за результатами діяльності. Слід зазначити, що за таких умов витрати на впровадження коучингу на підприємстві будуть мінімальними. Також заходи можна організувати, звернувшись до зовнішніх консультантів – коучів.

Загалом упровадження системи коучингу на вітчизняних підприємствах України «власними силами» з мінімальними витратами рекомендовано здійснювати згідно з поданою схемою як комплексний керований безперервний процес, що включає в себе кілька етапів, наведених на рис. 2.

Під час створення системи коучингу слід пам'ятати, що це системний вид діяльності, який підпорядковується тим же принципам, що і будь-який бізнес-процес. Найбільш ефективно він працює тільки в тому разі, якщо є зворотний зв'язок між проектним завданням на вході і результатом на виході. Іншими словами, для досягнення максимальної віддачі всі етапи процесу повинні утворювати замкнутий контур, відповідний циклу якості Демінга.

Можна відзначити соціальний ефект впровадження коучингу на вітчизняних підприємствах України: підвищується продуктивність праці, оскільки працівники будуть орієнтуватися на отримання високих і якісних результатів своєї тру-

Рис. 2. Система впровадження коучингу «власними силами» як нового методу управління персоналом у вітчизняних підприємствах України

Джерело: авторська розробка.

дової діяльності, тому що будуть орієнтуватися на віддачу з боку організації в рамках своїх інтересів. Стабілізація соціальної сфери всередині колективу дозволить сприймати робоче місце не тільки як роботу, а й як другий дім, де забезпечений комфорт, що впливає на підвищення продуктивності роботи.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, коучинг – це особлива система підтримки людини, яка дозволяє розкрити його потенціал і домогтися реальних результатів як в особистому, так і в професійному житті. Особливість коучингу полягає в тому, що він орієнтований на позитивні, спрямовані зміни. Такий підхід забезпечує зниження рівня опору і тривоги щодо очікуваних перетворень.

Якщо підприємство готове вкладати кошти в навчання своїх співробітників, максимальний ефект буде досягнутий у разі комплексного підходу до навчання, грамотного підбору тренінгів для співробітників і їх підтримки в застосування отриманих знань і навичок. Коучинг може бути гарною підмогою в цьому питанні, допоможе уникнути витрат на непотрібне навчання, оптимізувати їх за рахунок перенаправлення на вирішення інших питань управління персоналом. Сьогодні коучинг – це не тільки сучасний стиль управління, але й економічно вигідний спосіб розвитку персоналу організації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котовська І. Оксентюк Р., Вовк Ю. Коучинг як новий метод управління персоналом. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2016. № 1 (14). С. 178–184.
2. Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча коучей. Москва: Добрая книга, 2008. 288 с.
3. Международная Федерация Коучинга. URL: <http://www.erickson.ru/what-is-coaching.htm> (дата звернення: 16.04.2019).

4. Шекшня С. Как эффективно управлять свободными людьми: Коучинг. Москва: Альпина Паблишерз, 2011. 208 с.

5. Голви Тимоти. Работа как внутренняя игра: Фокус, обучение, удовольствие и мобильность на рабочем месте. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2005. 252 с.

6. Сорокоумов А. В. Что такое коучинг. Москва: Класс, 2004. 41 с.

7. Воробьева Е. В., Разуменко В. А., Семенова Н. К. Сравнительный анализ коучинга и наставничества персонала организации, их характеристики. *Молодой ученый*. 2016. № 12. С. 1193–1196. URL: <https://moluch.ru/archive/116/31385/> (дата звернення: 07.04.2019).

8. Максимов В. Е. Коучинг от А до Я. Возможно все. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 272 с.

9. Консалтинг, коучинг, управління розвитком виробництва. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/417> (дата звернення: 16.04.2019).

REFERENCES:

1. Kotovska I., Oksentiuk R., Vovk Yu. (2016) Kouchynh yak novyi metod upravlinnia personalom [Coaching as a New Personnel Management Method]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*. no. 1 (14), pp. 178–184. (in Ukrainian)

2. Dauni M. (2008) Effektivnyi kouching: Uroki koucha kouchei [Effective coaching: lessons coaching coaches]. Moscow: Dobraya kniga, 288 p. (in Russian)

3. Mezhdunarodnaya Federatsiya Kouchinga [International Federation of Coaching] (ICF). Available at: <http://www.erickson.ru/what-is-coaching.htm> (accessed 16 April 2019) (in Russian)

4. Shekshnia S. (2011) Kak effektivno upravliat svobodnymi liudmi: Kouching [How to effectively manage free people: Coaching.]. Moscow: Al'pina Pablishez, 208 p. (in Russian)

5. Golvi Timoti (2005) Rabota kak vnutrenniaia igra: Fokus, obuchenie, udovolstvie i mobilnost na rabochem meste [Work as an internal game: Focus, learning, pleasure and mobility in the workplace]. Moscow: Al'pina Biznes Buks, 252 p. (in Russian)

6. Sorokoumov A. V. (2004) Chto takoe kouching [What is coaching]. Moscow: Klass, 41 p. (in Russian)

7. Vorobeva E. V., Razumenko V. A., Semenova N. K. (2016) Sravnitelnyi analiz kouchinga i nastavnichestva personala organizatsii, ikh kharakteristiki [Comparative analysis of coaching and mentoring of the personnel of the organization, their characteristics]. *Molodoi uchenyi*. No. 12. pp. 1193–1196. Available at: <https://moluch.ru/archive/116/31385/> (accessed 7 April 2019) (in Russian)

8. Maksimov V. E. (2007) Kouching ot A do Ya. Vozmozhno vse [Coaching from A to Z. Perhaps everything]. St. Petersburg: Rech', 272 p. (in Russian)

9. Konsal'tynh, kouchynh, upravlinnia rozvytkom vyrobnytstva [Consulting, coaching, management of production development]. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/417> (accessed 16 April 2019) (in Ukrainian)

FEATURES OF USING COACHING AS A NEW METHOD OF PERSONNEL MANAGEMENT IN DOMESTIC ENTERPRISES OF UKRAINE

Formulation of the problem. Despite the fact that coaching has already entered world management practice more than three decades ago, this concept remains new in Ukraine, while in world practice professional use of coaching in business is quite common. Thus, the low dynamics of the spread of coaching as a new method of personnel management in the domestic enterprises of Ukraine is an urgent problem requiring solutions for future practice in order to achieve the goals.

The purpose of the article. Theoretical substantiation of the essence of coaching as a new management method, identifying the distinctive features of coaching as compared to other personnel development tools, such as training, counseling, mentoring, psychotherapy, identifying the main causes of low dynamics, the spread of coaching in Ukraine and the development of optimization methods for future use. in practice at the domestic enterprises of Ukraine.

The results of the study. A variety of interpretations of coaching is due to the fact that coaching has appeared relatively recently, and therefore its generally accepted interpretation is not yet available. That is why they try to explain it with the help of already known terms and words, namely: counseling, mentoring, psychotherapy, training, etc., but coaching is different from traditional forms of personnel training and is a new method of personnel management.

You can form the following reasons for the low dynamics of the spread of coaching in Ukrainian domestic enterprises: a misunderstanding of the essence and a lack of understanding of the depth of coaching, how technology is created; any expert in the field of human resources recognizes in these definitions his own direction; Superficially catching the idea of "coaching", many experts from the above areas added the word "coach" to their professions on a business card and began working with clients, actively promoting it as coaching; even if a person has learned somewhere, it's not a fact that it is of high quality and truly corresponds to the international standards of the "coach" profession.

For prospective use in practice in domestic enterprises of Ukraine coaching as a new method of personnel management, coaching professionals must: promote the correct, deep meaning of coaching, its features, exclusivity, usefulness, avoid common definitions, show results and emphasize that coaching is not fashionable. A new name, a familiar or long-forgotten, but completely new direction of human learning and development.

The introduction of coaching in the domestic enterprises of Ukraine will help to ensure the staffing of enterprises with highly qualified specialists and will contribute to increasing labor motivation, and thus increasing the economic and economic indicators of enterprises.

Findings. Coaching is a special system of support for a person, allows you to unleash his potential and achieve real results, both in personal and professional life. The special feature of coaching is that it is focused on positive, directional changes. This approach provides a reduction in the level of resistance and anxiety regarding the expected transformations.

If the company is ready to invest in the training of its employees, the maximum effect will be achieved in the case of an integrated approach to training, competent selection of trainings for employees and their support in applying the acquired knowledge and skills. Coaching can be a good help in this matter, it helps to avoid the cost of unnecessary training, optimize them by redirecting to other issues of personnel management. Today, coaching is not only a modern management style, but also a cost-effective way to develop an organization's personnel.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

RETAIL OF INTERNATIONAL BUSINESS IN THE CUTTERS OF GLOBALIZATION

У статті досліджено сутність глобалізації. Авторами визначено роль, місце та стан міжнародного бізнесу у світовій економіці. Розглянуто причини, які визначають можливість появи міжнародного бізнесу, такі як розвиток науково-технічного прогресу, виробничих зв'язків; формування великих компаній, банків, які мають суттєві фінансові, виробничі та інші ресурси; лібералізація політики зовнішньоекономічних зв'язків в країнах світу. Однією з важливих ознак сучасного розвитку світового господарства є розвиток процесів глобалізації, які мають суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями та визначають тенденції розвитку економік окремих країн. Як явище міжнародних економічних відносин міжнародний бізнес є формою взаємодії суб'єктів світового господарства, що спрямована на одержання вигод від транснаціонального співробітництва. Сутність цього поняття розглядається як будь-яка операція, що проводиться контрагентами двох або більше країн.

Ключові слова: міжнародний бізнес, транснаціональні компанії, глобалізація, світове господарство.

В статті досліджено сутність глобалізації. Авторами визначено роль, місце та стан міжнародного бізнесу у світовій економіці. Розглянуто причини, які визначають можливість появи міжнародного бізнесу, такі як розвиток науково-технічного прогресу, виробничих зв'язків; формування великих компаній, банків, які мають суттєві фінансові, виробничі та інші ресурси; лібералізація політики зовнішньоекономічних зв'язків в країнах світу. Однією з важливих ознак сучасного розвитку світового господарства є розвиток процесів глобалізації, які мають суттєвий вплив на систему міжнародних економічних відносин, трансформують напрями та визначають тенденції розвитку економік окремих країн. Як явище міжнародних економічних відносин міжнародний бізнес є формою взаємодії суб'єктів світового господарства, що спрямована на одержання вигод від транснаціонального співробітництва. Сутність цього поняття розглядається як будь-яка операція, що проводиться контрагентами двох або більше країн.

и состояние международного бизнеса в мировой экономике. Рассмотрены причины, которые определяют возможности появления международного бизнеса, такие как развитие научно-технического прогресса, производственных связей; формирование крупных компаний, банков, которые имеют существенные финансовые, производственные и другие ресурсы; либерализация политики внешнеэкономических связей в странах мира. Одним из важных признаков современного развития мирового хозяйства является развитие процессов глобализации, которые имеют существенное влияние на систему международных экономических отношений, трансформируют направления и определяют тенденции развития экономик отдельных стран. Как явление международных экономических отношений международный бизнес является формой взаимодействия субъектов мирового хозяйства, направленной на получение выгоды от транснационального сотрудничества. Сущность этого понятия рассматривается как любая операция, которая проводится контрагентами двух или более стран.

Ключевые слова: международный бизнес, транснациональные компании, глобализация, мировое хозяйство.

УДК 339.9:330.33.01:005.412

Батракова Т.І.

к.е.н., доцент кафедра фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізький національний університет

Гайдай І.О.

студентка
Запорізький національний університет

The article explores the essence of globalization. Authors define the role, place and status of international business in the global economy. The article considers the reasons for the appearance of international business, namely, the development of scientific and technological progress, industrial relations; the formation of large companies, banks that have significant financial, industrial and other resources; liberalization of foreign economic relations policy in the countries of the world. One of the important signs of the modern development of the world economy is the development of processes of globalization, which have a significant impact on the system of international economic relations, transform directions and determine trends development of the economies of individual countries. As a phenomenon of international economic relations, international business is a form the interaction of subjects of the world economy, aimed at obtaining benefits from transnational cooperation. The essence of this concept is considered as any operation that is carried out contractors of two or more countries. Driving international business takes place in the scale of intensive investment and innovation processes, where the motives of all subjects of the world economy are common. Can be concluded that today's decisions for crossing domestic borders and internationalize the business is a prerequisite for serious growth and development of a business entity. As such, he is always searching and analysis of potential areas where the company from small or medium business entity would become a corporate organization striving to constantly expanding and increasing its own portfolio.

Key words: international business, multinational companies, globalization, world economy.

Постановка проблеми. В розвитку світового господарства на сучасному етапі різко посилюється процес інтернаціоналізації, який приймає форму глобалізації. Глобалізація є гомогенізацією світу, життям за єдиними принципами, прихильністю до єдиних цінностей, дотриманням єдиних звичаїв та норм поведінки, прагненням все універсалізувати. При цьому активно розвиваються міжнародні економічні, політичні, культурні відносини, а також виникають десятки різноманітних інтеграційних об'єднань, в яких бере участь більшість національних держав.

Глобалізація, розмиваючи національні кордони суверенних держав, вивела на світову арену нових акторів загальнопланетарного значення, які стали головною силою формування сучасного світового господарства. Такими акторами є компанії великого бізнесу глобального масштабу. Великий бізнес створює економічну тканину сучасного світу, а його сукупність утворює самодостатній транснаціональний капітал. Саме компанії великого бізнесу в країнах базування та своїх закордонних філіях виробляють понад третини світового ВВП, на них припадають до 60% всього світового експорту й

понад половини всієї світової торгівлі. У всіх глобальних тенденціях розвитку світового господарства, таких як лібералізація, інтернаціоналізація, уніфікація, першопричиною або розширювальним фактором є діяльність компаній великого бізнесу. Зростають не тільки їх число та географічний розмах, але й їх залучення у світовій відтворювальний процес.

Великий український бізнес поряд із зарубіжними «колегами» вже давно став невід'ємною частиною світової економічної системи. Завдяки високим цінам на енергоносії та сировину на світовому ринку останніми роками, політичній та економічній стабілізації, а також деяким іншим позитивним факторам він значно збільшив своє виробництво й створює виробничу опору за кордоном, паралельно розширюючи вплив на внутрішньому ринку країни. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати умови та тенденції масштабного включення українського підприємництва у вищий ешелон міжнародного бізнесу, визначити стратегію та тактику експансії великого українського бізнесу на профільні світові ринки, показати провідну роль великих компаній у розвитку вітчизняної економіки, а також розглянути напрями їх трансформації в міжнародній площині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у розроблення теоретичних та практичних підходів до вивчення поставлених проблем у галузі транснаціональної діяльності компаній, процесів глобалізації, конкурентоспроможності та стратегій розвитку компаній зробили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

Серед зарубіжних авторів слід назвати К. Тюджендхета, І. Кларка, М. Портера, Й. Шумпетера, П. Друкера, Д. Стігліца, А. Ругмана, Д. Чендлера-молодшого.

Постановка завдання. Мета статті полягає в теоретичному та практичному дослідженні розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На підставі досліджень глобалізаційних процесів провідними економістами показано, що головним напрямом розвитку світової економіки в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. стало формування загальносвітового інвестиційного простору за транскордонним переливом капіталу як у виробничій формі, так й у вигляді прямих іноземних інвестицій. Стратегії провідних господарських суб'єктів зазнають стрімкої еволюції. Спочатку упор робиться на диверсифікації в рамках єдиної власності. На зміну диверсифікації приходить стратегія звільнення від неключових функцій та відділення неефективних сфер діяльності, а також їх передача формально незалежним підприємствам (downsizing and outsourcing). Глобалізація та розщеплення національно-господарських комплексів дали змогу розосередити частини його складо-

вих елементів у масштабі всього світу. В результаті переважаючим стає новий тип господарської діяльності, а саме ТНК.

Глобалізація – це явище, що характеризується збільшенням впливу різних чинників міжнародного характеру на соціальну реальність окремих держав. Особливий інтерес має вплив глобалізації на економіку, що проявляється в корпораціях транснаціонального типу, які ефективно функціонують в різних куточках світу, що активно використовують у своїх інтересах нові історичні умови. Глобалізація стимулює посилення взаємозв'язку та унікальності людей, а також цивілізації загалом. Однак, окрім позитивних аспектів, є також низка факторів, які насторожують. Деякі вчені припускають, що роль транснаціональних організацій незабаром буде настільки великою, що зможе поставити під великий сумнів існування окремих національних держав.

Лише точне сприйняття причин для вигоди міжнародних операцій дасть змогу прийти до розуміння основ та специфіки міжнародного бізнесу як об'єкта взаємного дії з міжнародним менеджментом, тобто йдеться про мотивування підприємця або менеджера, яке пройшло певний історичний розвиток цілої цивілізації, зокрема її економічного ядра.

Історичне й логічне виникнення міжнародного бізнесу відбулося у зв'язку з розвитком та розширенням міжнародного поділу праці, а також у зв'язку з формуванням світового ринку. Міжнародний бізнес – це взаємодія організацій різних форм власності або підрозділів компанії, які розташовані в різних державах, мета яких полягає в отриманні доходу саме за рахунок переважної вигоди міжнародних операцій у сфері ділових відносин.

Міжнародний бізнес є підприємницькою діяльністю, яка пов'язана з тим, що капітал використовується в різних формах високої ділової активності, а також існує для отримання прибутку й поширюється на міжнародну сферу економіки.

Міжнародний бізнес включає різні господарські операції, які здійснюються двома-трьома й більше державами. Подібні ділові відносини можуть відбуватися як між комерційними організаціями, так і між державними установами.

Якщо в міжнародному бізнесі беруть участь комерційні організації, то вся їхня діяльність спрямована на отримання доходу, на відміну від державних установ, що мають, як правило, зовсім інші цілі.

Якщо розглядати міжнародний бізнес щодо міжнародних відносин у сфері економіки, то він є конфігурацією суб'єктів міждержавної економічної діяльності, яка спрямована на отримання взаємовигідного співробітництва.

Процес міжнародного розвитку бізнесу проявляється в особливій формі взаємодії між

суб'єктами. Цей процес має конкретну структуру, певну техніку, а також положення й норми ведення, підсумки та результати, що досягаються під час такої взаємодії.

Суб'єктами міжнародного бізнесу виступають як самостійні особистості, так і цілі соціальні структури, які володіють внутрішніми мотивами, інтересами, цілями та здібностями для того, щоби реалізовуватися в будь-якій сфері міжнародної економічної діяльності.

Основними ознаками суб'єктів міжнародного бізнесу є володіння внутрішніми мотивами, цілеспрямованість, воля й здатність до просування до своїх найважливіших цілей.

Під такі ознаки суб'єктів міжнародного бізнесу підходять деякі особи, організації, транснаціональні структури, міжнародні компанії, союзи, об'єднання, країни.

Основними рисами міжнародного бізнесу є такі.

1) Під час ефективного ведення ділових операцій отримувати дохід у міжнародному бізнесі можна за розширення своїх можливостей за межі кордонів держави.

2) Використання підприємцями додаткових економічних можливостей, які впливають з ресурсної специфіки закордонних ринків, особливостей прав іноземних держав, своєрідності політико-економічних відносин, які регулюються певними видами взаємодії на міждержавному рівні.

3) Міжнародний бізнес є варіантним і залежить від ступеня інтернаціоналізації. Стрижень розвитку міжнародного бізнесу включив періоди певного зростання ступеня інтернаціоналізації від односторонніх поставок на закордонний ринок до цивілізованої структури транснаціональних компаній, для якої світовими сферами, що охоплюють безліч держав і ринків, є виробництво й дистрибуція.

4) У зв'язку з інтернаціоналізацією для різного виду бізнесу максимально доступним є світовий бізнес-сервіс, який не залежить від того, якій державі належить, орієнтований на активність у сфері економіки, а також на ефективність різних послуг (високі наукові, фінансові, транспортні, послуги підбору інтернаціонального колективу), що дає змогу максимально реалізовувати бізнес-можливості.

5) Необхідно враховувати під час побудови бізнесу культурний фактор, а саме ті вимоги й обмеження культури певної держави, що накладаються на контрагента бізнесу. Гострота проблеми полягає в тому, що часто базування компанії сильно відрізняється від культури держави, в якому компанія перебуває.

6) Міжнародний бізнес має глобальне охоплення світової системи обміну інформацією, світового фінансового ринку, об'ємну конструкцію новаторських технологій тощо. Відбувається рух від одного рівня інтернаціоналізації до іншого, від-

повідно, шляхом глобалізації зростає ефективне ведення бізнесу.

7) Міжнародний бізнес є сукупністю професійних знань та умінь набагато вищого ступеня, ніж ті, що є в бізнесовому середовищі країни.

8) Міжнародний бізнес вбирає в себе все найкраще з усієї світової практики.

9) Найважливішим ресурсом міжнародного бізнесу є інформація, а найважливішою зброєю – адаптація.

10) Важливою відмінністю міжнародного бізнесу від національного бізнесу є той факт, що негативні напрями в економіці держави або певній галузі економіки можуть допомогти показати для компанії нові бізнес-можливості.

11) Всередині держави великої конкуренції та допомоги державі чітко не видно, тоді як в міжнародному бізнесі можна відчувати підтримку своєї країни під час боротьби з конкурентами.

Міжнародний бізнес можна розглядати як підприємство, що здійснюється в межах світової економіки. Сутність цього поняття розглядається як будь-яка операція, що проводиться контрагентами двох або більше країн. Йдеться про господарські операції, які засновані на нових організаційних технологіях, мають гнучкий характер у процесі оперативного управління з огляду на вплив вимог світового ринку та оптимального задоволення інтересів та потреб партнерів. Міжнародний бізнес базується на можливості отримання переваг (економічних чи технологічних) саме з переваг міждержавних ділових операцій, тобто продажу цього товару в іншій країні або налагодження фірмою однієї країни виробництва в іншій країні, або спільного надання послуг фірмами двох країн третій тощо, що забезпечують залученим у бізнес сторонам більше переваг, ніж вони б мали, якщо б здійснювали аналогічну діяльність як суб'єкти лише національних економік [1].

Прагнення компанії здійснювати операції на закордонних ринках є можливістю реалізації конкурентних переваг, враховуючи глобалізаційні виклики. Ключовими рушійними силами впливу глобалізації на міжнародний бізнес в умовах гіперконкуренції можна вважати зниження бар'єрів, зростання міжкордонної торгівлі та інвестицій, зростання масштабів виробництва глобального продукту для глобального споживача, використання інтернет-технологій та інформаційних технологій, роль швидкозростаючих економік на світовому ринку, впровадження глобальних систем якості та стандартів продукції.

Міжнародна підприємницька діяльність зорієнтована перш за все на вжиття конкретних заходів щодо розширення ринків збуту, капіталу, послуг, пошуку нових джерел виробничих ресурсів, робочої сили та фінансових ресурсів, реалізації диверсифікації господарської діяльності тощо.

Сучасний міжнародний бізнес демонструє досить високий рівень організації, складні різноманітні та гнучкі системи управління, які дають змогу здійснювати господарську діяльність на глобальному рівні. Найважливішою передумовою цього є постійні зовнішні та внутрішні комунікації, які здійснюються переважно за рахунок Інтранету та Інтернету. З огляду на те, що значимість соціального капіталу багаторазово зростає, варто враховувати, що довкола міжнародного бізнесу формується специфічне комунікаційне середовище в рамках глобалізованого економічного простору.

Аналіз діяльності міжнародних компаній дав змогу виділити такі основні особливості їх розвитку:

- збереження високої концентрації (більше 50% торгівлі та 80% інвестицій припадають на 500 найбільших компаній);

- випереджальне зростання технологічного бізнесу, інтернет-компаній (“Apple Inc.”, “Alphabet Inc.”, “Microsoft Corp.”) та компаній, що діють в рамках моделі «на вимогу» за рахунок ІКТ (наприклад, “Uber”, “Didi Chuxing”);

- збільшення кількості компаній з країн, що розвиваються, зокрема у технологічному секторі (наприклад, “Didi Chuxing”, “Xiaomi”);

- зростання кількості малих та середніх компаній, які діють на міжнародному рівні;

- збільшення частки нематеріальних активів [2].

Основними гравцями в сучасній світовій економіці є великі компанії та корпорації. Контролюючи половину світового промислового виробництва, від 66% до 75% експорту, 2/3 світової торгівлі, 4/5 наявних у світі патентів, ліцензій та ноу-хау, великий бізнес може безперешкодно перекачувати капітал, ресурси та носіїв знання в зони їх найбільш ефективного використання, враховуючи економічні переваги інтеграції виробництва та капіталу.

Аналіз найбільших компаній показав, що механізми інтегрування виробничої системи неоднозначні. Вони залежать від виробництва, що переводять за кордон, країни його розміщення та діяльності самої корпорації. Одні виробництва можуть бути легко розділені на низку спеціалізованих процесів та розміщені в різних країнах, інші – складніше. Інформаційні технології створили абсолютно нові умови для руху капіталу, швидкого переливу його з однієї країни в іншу, а торговельні потоки можуть управлятися з єдиного центру. Сучасні засоби зв'язку між окремими підрозділами та фірмами транснаціональної корпорації дають їм змогу значно розширити операції, оперативно змінювати стратегію діяльності.

Отже, на основі аналізу змін у світовому господарстві, що відбулися в кінці ХХ ст., зокрема

становлення нових транснаціональних акторів, змінюється роль держави, формується новий стан валютно-фінансової сфери, відбувається надмірний розмах спекулятивних переливів капіталу, зростає кількість нелегальних операцій, посилюється сфера фінансових послуг, а це показує, що поряд із базовими видами ТНК (вертикально інтегровані, горизонтально інтегровані, диверсифіковані) формуються нові, в основі яких лежать мережеві структури. До них належать «пласкі» організації, в яких усувається якомога більше проміжних ланок, «хмарні» фірми, які координують діяльність зовнішніх структур, «хордичні» корпорації, в яких жодна з частин не знає цілого, а ціле не знає своїх частин.

Висновки з проведеного дослідження. На основі дослідження сучасних тенденцій розвитку світової економіки визначено, що лібералізація не зменшила масштаби прямого державного втручання в економічні процеси, змінилися лише його пріоритети й механізми, адже ринковий механізм сам по собі не здатний запобігти утворенню монополій та обмеження конкуренції, а глобалізація посилює дефекти ринку. Проблема полягає не в протиставленні держави й ринку, а у виявленні найбільш дієвих та корисних форм їх взаємодії та сполучення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кокоріна В.І. Імперативи розвитку міжнародного бізнесу в умовах глобалізації. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2010. Вип. 7. Ч. 2. С. 67–73.
2. Поляков М.В. Особливості розвитку міжнародного бізнесу в умовах становлення глобальної економіки знань. *Економічний простір*. 2017. № 121. С. 47–57.
3. Гойко А.Ф. Методи оцінки ефективності інвестицій та пріоритетні напрямки їх реалізації. Київ : ВІРА-Р, 1999. 320 с.
4. Глобальна економіка ХХІ століття: людський вимір : монографія / ред. Д.Г. Лук'яненко, А.М. Поручник, А.М. Колот та ін. Київ : КНЕУ, 2008. 420 с.
5. Охименко П.І., Гацька Л.П., Півторак М.В. та ін. Міжнародний менеджмент : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
6. Ушакова Н.Г., Величко К.Ю., Печенко О.І. Управління міжнародним бізнесом: конспект лекцій для студентів економічного спрямування, аспірантів, викладачів. Харків : Форт, 2016. 126 с.
7. Harris S., Kuivalainen O., Stoyanova V. *International Business: New Challenges, New Forms, New Perspectives*. London : Palgrave Macmillan, 2012. 288 p.
8. Філіпенко А.С. Міжнародні відносини: теорія. Київ : Либідь, 2008. 408 с.
9. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент. Київ : КНЕУ, 2004. 541 с.
10. Вергун В.А. Міжнародний бізнес : підручник. Київ : ВПЦ Київський університет, 2009. 690 с.

REFERENCES:

1. Kokorina V.I. Imperatives of the development of international business in the conditions of globalization. *Derzhava ta rehiony* [State and regions]. *Series "Economics and Entrepreneurship"*. 2010. no. 7. ch. 2. pp. 67–73 (in Ukrainian).
2. Polyakov M.V. Osoblyvosti rozvytku mizhnarodnoho biznesu v umovakh stanovlennia hlobalnoi ekonomiky znan [Features of the development of international business in the context of the formation of a global knowledge economy]. *Economic space*. 2017. No. 121. S. 47–57 (in Ukrainian).
3. Goyko A.F. *Metody otsinky efektyvnosti investytsii ta priorytetni napriamky yikh realizatsii* [Methods of assessing the efficiency of investments and priority directions of their implementation] Kyiv : VIRA-P, 1999. 320 p. (in Ukrainian).
4. Hlobalna ekonomika XXI stolittia [The Global Economy of the 21st Century]: Human Dimension : Monograph / ed. D.G. Lukyanenko, A.M. Poruchnik, A.M. Collar [and soon]. Kyiv : KNEU, 2008. 420 p.
5. Yuhimenko P.I., Gatska L.P., Pivtorak M.V. [etc.] *Mizhnarodnyi menedzhment* [International management] : a manual. Kyiv : Center for Educational Literature, 2011. 488 p. (in Ukrainian).
6. Ushakov N.G., Velichko K.Yu., Pechenko O.I. *Upravlinnia mizhnarodnym biznesom* [International Business Management] : a summary of lectures for students of economics, postgraduates, lecturers. Kharkov : Fort, 2016. 126 p. (in Ukrainian).
7. Harris S., Kuivalainen O., Stoyanova V. *International Business: New Challenges, New Forms, New Perspectives*. London : Palgrave Macmillan, 2012. 288 p. (in English).
8. Filipenko A.S. *Mizhnarodni vidnosyny* [International Relations]: theory. Kyiv : Lybid, 2008. 408 p. (in Ukrainian).
9. Panchenko E.G. *Mizhnarodnyi menedzhment* [International Management]. Kyiv : KNEU, 2004. 541 p. (in Ukrainian).
10. Vergun V.A. *Mizhnarodnyi biznes* [International Business]: Textbook. Kyiv : Kiev Polytechnic University, 2009. 690 p. (in Ukrainian).

Batrakova TatianaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor
Zaporizhzhya National University**Gayday Inna**Student
Zaporizhzhya National University**RETAIL OF INTERNATIONAL BUSINESS IN THE CUTTERS OF GLOBALIZATION**

The purpose of the article. In the development of the world economy the process of internationalization, which takes the form of globalization, is sharply increasing. At the same time, international economic, political, cultural relations are developing rapidly and dozens of various integration associations are taking place, in which most of the nation-states take part. The purpose of the study is theoretical and practical study of the development of international business in a globalized world.

Methodology. Significant contribution to the development of theoretical and practical approaches to studying the problems in the field of transnational companies, globalization processes, competitiveness and strategies for the development of companies have contributed to the work of both foreign and domestic scientists and researchers.

Results. The article explores the essence of globalization. The author defines the role, place and status of international business in the global economy. The article considers the reasons that determine the possibilities of the emergence of international business, namely, the development of scientific and technological progress, production relations; the formation of large companies, banks that have significant financial, industrial and other resources; liberalization of foreign economic relations policy in the countries of the world. Can be concluded that today's decisions for crossing domestic borders and internationalize the business is a prerequisite for serious growth and development of a business entity. As such, he is always searching and analysis of potential areas where the company from small or medium business entity would become a corporate organization striving to constantly expanding and increasing its own portfolio.

Practical implications. Globalization, blurring the national boundaries of states, brought to the world stage new actors, which became the main force of the formation of the modern world economy. Big business creates an economic fabric of the modern world, and its aggregate forms a self-sufficient transnational capital. In all the global trends in the development of the world economy, such as liberalization, internationalization, unification, etc., the root cause is the activities of large business companies. The desire of the company to carry out operations in foreign markets is an opportunity to realize competitive advantages, taking into account globalization challenges. The key drivers of globalization's impact on international business under conditions of competition include reducing barriers, increasing cross-border trade and investment, increasing the scale of global product production for the global consumer, using Internet and information technology, the role of fast-growing economies in the global market, the introduction of global systems quality and product standards.

Value/originality. Based on the study of modern trends in the development of the world economy, it has been determined that liberalization has not reduced the scope of direct state intervention in economic processes, only its priorities and mechanisms have changed: the market mechanism itself cannot prevent the formation of monopolies and the restriction of competition, and globalization increases market defects. The problem is not in opposing the state and the market, but in identifying the most effective and useful forms of their interaction and communication.

ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО РЫНКА ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЙ ПРОДУКЦИИ

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL MARKET FOR HIGH-TECH PRODUCTS

УДК 339.92

Медведкин Т.С.

д.э.н., доцент, профессор кафедры
«Мировая экономика»,
руководитель Центра стратегических
исследований
социально-экономического развития
Юга России

Ростовский государственный
экономический университет

Медведкина Е.А.

д.э.н., доцент, заведующая кафедрой
«Мировая экономика»
Ростовский государственный
экономический университет

В статье рассмотрены теоретические подходы к анализу высоких технологий с использованием традиционных в науке подходов к анализу высоких технологий: секторного (отраслевого) и продуктового (товарного), а также классификации ОЭСР, в результате чего дано определение авторов международного рынка высокотехнологичной продукции. Также в исследовании обобщаются показатели развития международной торговли в области высокотехнологичной продукции за последние пять лет для выборки стран мира (объем внешней торговли, географическая структура основных стран – экспортеров и импортеров продукции, сальдо торгового баланса, индекс покрытия экспорта импортом, экспортная квота). Доказано, что для международного рынка высокотехнологичной продукции, как и для мировой экономики в целом, характерно развитие под влиянием экономических циклов. Определены факторы, влияющие на динамику экспорта технологичной продукции. В рамках проведенного анализа предложены мероприятия, которые будут способствовать расширению позиционирования высокотехнологичных предприятий Российской Федерации на внешних рынках.

Ключевые слова: международная торговля, высокотехнологичная продукция, экспорт, импорт, экономический цикл, международный рынок, страны-импортеры

и страны – экспортеры высокотехнологичной продукции.

У статті розглянуто теоретичні підходи до аналізу високих технологій із використанням традиційних у науці підходів до аналізу високих технологій: секторного (галузевого) і продуктового (товарного), а також класифікації ОЕСР, у результаті чого надано авторське визначення міжнародного ринку високотехнологічної продукції. Також у дослідженні узагальнюються показники розвитку міжнародної торгівлі у сфері високотехнологічної продукції за останні п'ять років для вибірки країн світу (обсяг зовнішньої торгівлі, географічна структура основних країн – експортерів і імпортерів продукції, сальдо торговельного балансу, індекс покриття експорту імпортом, експортна квота). Доведено, що для міжнародного ринку високотехнологічної продукції, як і для світової економіки у цілому, характерний розвиток під впливом економічних циклів. Визначено чинники, що впливають на динаміку експорту технологічної продукції. У рамках проведеного аналізу запропоновано заходи, які сприятимуть розширенню позиціонування високотехнологічних підприємств Російської Федерації на зовнішніх ринках.

Ключові слова: міжнародна торгівля, високотехнологічна продукція, експорт, імпорт, економічний цикл, міжнародний ринок, країни-імпортери та країни – експортери високотехнологічної продукції.

*The theoretical approaches to the analysis of high technologies using the traditional approach to the analysis of high technologies in science: sectoral (industry) and product (commodity), as well as the OECD classification were considered in the article, resulting in the authors' definition of the international market for high-tech products. The international market for high-tech products can be defined as the sphere of sustainable commodity-money relations between countries in the exchange of high-tech products in order to meet the needs of various actors in the global economy based on the international division of labor and other factors of production. The study also summarizes the indicators of the development of international trade in high-tech products over the past 5 years for a sample of countries (foreign trade, geographical structure of the main exporting and importer countries, trade balance, export import coverage index, export quota). It is proved that the international market for high-tech products, as well as for the global economy as a whole, is characterized by the development under the influence of economic cycles. Analysis of the performance of high-tech markets according to the Global Insight World Industry Service database for 70 countries of the world, which produce 97% of world GDP, showed that the international market for high-tech products, since the 1980s, has tended to grow significantly. This is due to the total reorientation of developed countries and individual developing countries to the production of high-tech products. The factors affecting the dynamics of export of technological products (qualitative (availability of an effective legal environment, development of a culture of innovation, etc.); innovative (scientific potential of the country, level of education of the population, innovative activity of enterprises); macroeconomic (exchange rate, direct investment, interest rate of the central bank, money supply) are identified in the article. As part of the analysis, measures were proposed that would contribute to expanding the positioning of high-tech enterprises in the Russian Federation on foreign markets. **Key words:** international trade, high-tech products, exports, imports, the economic cycle, the international market, importing countries and countries exporting high-tech products.*

Постановка проблемы. Разработке технологий принадлежит особая роль в развитии производительных сил, в формировании благоприятной общехозяйственной конъюнктуры и решении социальных проблем. Скорость наращивания научно-технического потенциала после наступления эпохи машин, начиная с промышленного переворота в Великобритании в конце XVIII в. выросла на порядок до начала XX в. Одновременно значительно возросла скорость распространения передовой техники в мире. Это придает особую актуальность исследова-

нию тенденций развития рынка высокотехнологичной продукции в XXI в.

Страны с высоким научно-техническим потенциалом, влияют на скорость распространения передовой техники в мире и формирование международного рынка высокотехнологичной продукции, занимая наиболее выгодные позиции в процессе торговли этой продукцией по сравнению с другими странами, поэтому исследование особенностей конъюнктуры мирового рынка высокотехнологичной продукции является достаточно актуальной задачей.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемами формирования и развития высокотехнологичных производств в рамках инновационной экономики занимаются Й. Шумпетер, Р. Солоу, Э. Тоффлер, Д. Гэлбрейт, П. Друкер и др. Теоретическими и методологическими аспектами оценки высокотехнологичной продукции занимались такие российские ученые: Т.Л. Короткова, А.В. Власов, С.А. Чириков, Е.В. Попов, И.С. Межоев и др. Однако к этому времени остались вопросы, требующие дальнейшего изучения.

Постановка задания. Целью исследования является анализ современной динамики макроэкономических индикаторов международной торговли стран на мировом рынке высокотехнологичной продукции.

Изложение основного материала исследования. На современном этапе развития мировой экономики международный рынок высокотехнологичной продукции характеризуется значительными темпами роста и интенсификации деятельности на нем как индустриально развитых, так и развивающихся стран. Развитие высокотехнологичного сектора становится определяющим элементом прогрессивного инновационного развития национальной экономики и, как следствие, улучшения уровня жизни, улучшения работы других отраслей экономики.

Традиционно в мировой экономической литературе используют два подхода к анализу высоких технологий: секторный (отраслевой) и продуктовый (товарный). Продуктовый подход применялся для того, чтобы оценить конкурентоспособность в высокотехнологичных отраслях. Р. Келли использовала показатели затрат на исследования и разработки (ИиР) по продуктам и объемам отгруженной продукции для разработки коэффициентов интенсивности. Продукты были проранжированы по «интенсивности» ИиР, классифицированы по технологии, после чего первую четверть наукоемких продуктов Р. Келли определила как высокотехнологичные. Позже она усложнила свой анализ и определила товарные группы по интенсивности ИиР, которая выше среднего, как технологоемкие товары. Несколько лет спустя М. Ахо и Г. Розен использовали методологию Г. Келли, чтобы определить технологоемкие группы товаров. Эти исследователи использовали последние имеющиеся к тому времени данные и Стандартный международный торговый классификатор (СИТС) [1].

Отраслевой подход к оценке международной торговли высокими технологиями, разработанный М. Борецким, использует два измерителя, наиболее распространенные в исследованиях высоких технологий: расходы на исследования и разработки (ИиР) как процент добавленной стоимости промышленности и отраслевая занятость ученых, инженеров, техников как процент рабо-

чей силы отрасли. Ученый определил две группы отраслей, основываясь на размерах расходов на ИиР и занятости ученых, инженеров, техников: технологоемкие (technology intensive industries) и высокотехнологичные (high technology industries) отрасли [1].

Организацией экономического сотрудничества и развития (Organizational for Economic Co-operation and Development – OECD) были классифицированы отрасли обрабатывающей промышленности по признаку технологичности на четыре группы [3].

Классификация ОЭСР была разработана на основе двух критериев:

- а) общего объема производства отрасли промышленности;
- б) совокупных расходов на исследования и разработки в данной области.

Отрасли, которые отнесены к высшим категориям, имели более высокие показатели по обоим индикаторам, чем отрасли, отнесенные к более низким категориям. Кроме того, во внимание были приняты:

- а) краткосрочная стабильность: по смежным годам (отрасли, которые были отнесены к высшим категориям, имели более высокий средний показатель, чем те, которые были отнесены к низшим категориям);
- б) показатель средней стабильности в стране (аналогично отрасли, которые были отнесены к высшим категориям, имели более высокий средний показатель).

Кроме того, по результатам данного исследования было отмечено, что:

- а) границы между группами отраслей по уровню технологичности являются довольно четкими, кроме того, возможно определить границы между низкотехнологичными среднего уровня и низкотехнологичными;
- б) низкотехнологичная группа состоит из относительно обобщенных секторов из-за ограничений в детализации данных о расходах на ИиР в разных странах;

в) классификация охватывает страны ОЭСР как единое целое. Для отдельных стран отнесение к различным технологическим группам может отличаться. Также на национальном уровне классификация по более высоким технологическим уровням может быть обусловлена большей детализацией использованных данных.

Международный рынок высокотехнологичной продукции можно определить как сферу устойчивых товарно-денежных отношений между странами по обмену высокотехнологичной продукцией для удовлетворения потребностей различных субъектов мировой экономики, основанных на международном разделении труда и других факторах производства.

Мировой опыт свидетельствует, что экономические системы стран развиваются колебательными темпами, то есть периоды ускорения роста чередуются с периодами приостановления темпов роста, что происходит под действием конъюнктурных факторов, изменение которых желательно уметь предвидеть и четко фиксировать.

Для международного рынка высокотехнологичной продукции (ВП), как и для мировой экономики в целом, характерно развитие под влиянием экономических циклов.

Анализ показателей функционирования высокотехнологичных рынков, согласно информации Global Insight World Industry Service database по 70 странах мира, которые производят 97% мирового ВВП, свидетельствует о том, что международный рынок высокотехнологичной продукции начиная с 80-х годов имеет тенденцию к значительному росту. Это объясняется тотальной переориентацией развитых стран и отдельных развивающихся стран на производство высокотехнологичной продукции [4]. Рассмотрим объемы мировой внешней торговли высокотехнологичной продукции (табл. 1).

Как видно из табл. 1, объем мирового экспорта высокотехнологичной продукции с 2013 г. по 2017 г. увеличился на 132,5 млрд. долл. США. Однако в 2015 и 2016 гг. наблюдается спад объемов экспорта. В связи с уменьшением общего объема мирового экспорта товаров доля высокотехнологичной продукции на мировом рынке возросла на 2,7% в 2017 г. по сравнению с 2013 г. С объемом мирового импорта высокотехнологичной продукции в исследуемый период подобная тенденция – увеличение на 224,4 млрд. долл. США параллельно со снижением общего объема

мирового импорта товаров, что отразилось на увеличении доли высокотехнологичной продукции на мировом рынке на 2,7% с 2013 по 2017 г. [5].

Для расчета показателей внешней торговли высокотехнологичной продукцией необходимо воспользоваться базовыми показателями. Исследуемым периодом считать 2013–2017 гг. Для анализа были взяты ведущие страны – экспортеры высокотехнологичной продукции по состоянию на 2017 г.: Китай, США, Германия, Гонконг, Корея и Россия, занимающая 33-ю позицию. Рассмотрим объемы экспорта высокотехнологичной продукции из этих стран (табл. 2).

На основании данных табл. 2 можно сделать вывод, что в 2014 г. объемы экспорта высокотехнологичной продукции увеличились во всех странах: на 28,7 млрд. долл. США – у Китая; на 13 млрд. долл. – у США; 13,5 млрд. долл. США – у Германии; на 15,2 млрд. долл. США – у Гонконга; на 8,3 млрд. долл. – у Кореи и на 1,4 млрд. долл. США – у России. В 2015 г. спад объемов экспорта наблюдался у всех вышеперечисленных стран, кроме Гонконга (увеличение объемов экспорта на 4,4 млрд. долл. США). В 2016 г. у Германии и Гонконга наблюдался рост показателей на 3,8 и 6,4 млрд. долл. США соответственно, в то время как в Китае, США, Кореи и России произошло снижение объемов экспорта на 71,3; 9,8; 8,4 и 9 млрд. долл. США соответственно. В 2017 г. по отношению к 2016 г. все ведущие страны – экспортеры высокотехнологичной продукции и Россия продемонстрировали прирост объемов экспорта [2, с. 5–7].

Стоит отметить, что за анализируемый период произошли изменения в доле структуры экспорта данных стран. Так, доля экспорта высокотехнологичной продукции Китая в общемировом

Таблица 1

Объемы внешней торговли высокотехнологичной продукцией в 2013–2017 гг. [5]

Показатель	млрд. долл. США					% от мирового экспорта товаров				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Экспорт	4993,0	5142,2	4805,2	4709,1	5125,5	26,3	27,1	29,1	29,4	29,0
Импорт	5185,2	5335,5	5059,3	4977,9	5409,6	27,5	28,2	30,5	30,9	30,2

Таблица 2

Географическая структура основных стран-экспортеров высокотехнологичной продукции, млрд. долл. США [2, с. 5–7]

Страна	2013	Доля в мировом экспорте ВП, %	2014	Доля	2015	Доля	2016	Доля	2017	Доля
Китай	850,2	17,0	878,9	17,1	834,7	17,4	763,4	16,2	837,7	16,3
США	464,9	9,3	477,9	9,3	467,3	9,7	457,5	9,7	472,9	9,2
Германия	401,6	8,0	415,1	8,1	374,9	7,8	378,7	8,0	412,7	8,1
Гонконг	280,9	5,6	296,1	5,8	300,5	6,3	306,9	6,5	332,7	6,5
Корея	207,6	4,2	215,9	4,2	205,3	4,3	196,9	4,2	249,6	4,9
Россия	31,7	0,6	33,1	0,6	29,1	0,6	20,1	0,4	25,4	0,5

экспорте снизилась на 0,7%, США и России – на 0,1%, в то время как доля Германии, Гонконга и Кореи увеличилась на 0,1%; 0,9% и 0,7% соответственно.

Ведущими мировыми странами – импортерами высокотехнологичной продукции на 2017 г. являются Китай, США, Гонконг, Германия, Япония. Россия занимает 23-ю позицию. Рассмотрим импорт ведущих стран – импортеров высокотехнологичной продукции (табл. 3).

На основании данных табл. 3 можно сделать вывод, что в 2014 г. объемы импорта высокотехнологичной продукции увеличились во всех странах, кроме Гонконга (снижение объемов импорта на 9,8 млрд. долл. США). В 2015 г. спад наблюдался во всех исследуемых странах, кроме США (прирост на 22,8 млрд. долл. США). В 2016 г. прирост наблюдался у Гонконга (на 7,5 млрд. долл. США), Японии (на 1,1 млрд. долл. США) и России (на 0,2 млрд. долл. США), в то время как у Китая, США и Германии наблюдался спад на 33; 6,1 и 5,1 млрд. долл. США соответственно. В 2017 г. у всех стран вновь наблюдался прирост импорта высокотехнологичной продукции [2, с. 5–7].

Произошли изменения в доле структуры мирового импорта высокотехнологичной продукции. В частности, доли США и Гонконга выросли за анализируемый период на 1% и 0,8% соответственно, доли Китая, Германии, Японии и России незначительно снизились – на 0,4%, 0,1%, 0,2% и 0,3% соответственно.

Исходя из таблиц 2 и 3, видно, что Китай, США, Германия и Гонконг являются как экспортерами,

так и импортерами высокотехнологичной продукции. Рассчитаем сальдо торгового баланса стран за анализируемый период, включая Россию (табл. 4).

Исходя из табл. 4, на протяжении исследуемого периода 2013–2017 гг. сальдо торгового баланса Китая и Германии положительные, торговый баланс активен, т. к. экспорт (поступления) превышает импорт (платежи). В свою очередь, в США, Гонконге и России за весь исследуемый период торговый баланс пассивен, т. к. сальдо отрицательное, т. е. экспорт (поступления) меньше импорта (платежи).

Рассчитаем индекс покрытия экспорта импортом в исследуемых странах (табл. 5).

На протяжении 2013–2017 гг. в Китае и Германии индекс больше 100%, что свидетельствует о том, что торговый баланс имеет положительное сальдо. В США, Гонконге и России за весь исследуемый период наблюдается индекс меньше 100%, т. е. отрицательное сальдо. Однако в 2017 г. по сравнению с 2013 г. заметно снижение показателя во всех исследуемых странах, что свидетельствует о сокращении экспорта высокотехнологичной продукции.

Следующий расчетный показатель, имеющий большое значение для исследования, – экспортная квота. Она свидетельствует о степени зависимости производства национальной экономики от сбыта своих товаров на рынках других стран. Чем выше процент экспортной квоты, тем больше ресурсов страны будет задействовано в системе мирового разделения труда [3].

Таблица 3
Географическая структура основных стран-импортеров высокотехнологичной продукции, млрд. долл. США [2, с. 5–7]

Страна	2013	Доля в мировом импорте ВП, %	2014	Доля	2015	Доля	2016	Доля	2017	Доля
Китай	721,9	13,9	712,1	13,3	686,9	13,6	653,9	13,1	732,9	13,5
США	632,6	12,2	662,2	12,4	685,0	13,5	678,9	13,6	712,6	13,2
Гонконг	307,1	5,9	327,4	6,1	325,0	6,4	332,5	6,7	365,3	6,8
Германия	309,8	6,0	324,9	6,1	297,6	5,9	292,5	5,9	320,9	5,9
Япония	191,8	3,7	191,9	3,6	177,6	3,5	178,7	3,6	188,1	3,5
Россия	72,1	1,4	69,2	1,3	47,1	0,9	47,3	1,0	61,3	1,1

Таблица 4
Сальдо торгового баланса исследуемых стран, млрд. долл. США [2, с. 5–7]

Год	2013	2014	2015	2016	2017
Страна					
Китай	128,3	166,8	147,8	109,5	104,8
США	-167,7	-184,3	-217,7	-221,4	-239,7
Германия	91,8	90,2	77,3	86,2	91,8
Гонконг	-26,2	-31,3	-24,5	-25,6	-32,6
Россия	-40,4	-36,1	-18,0	-27,2	-35,9

Таблица 5

Индекс покрытия экспорта импортом в исследуемых странах, % [2, с. 5–7]

Год	2013	2014	2015	2016	2017
Страна					
Китай	117,8	123,4	121,5	116,7	114,3
США	73,5	72,2	68,2	67,4	66,4
Германия	129,6	127,8	126,0	129,5	128,6
Гонконг	91,5	90,4	92,5	92,3	91,1
Россия	44,0	47,8	61,8	42,5	41,4

Таблица 6

Экспортная квота исследуемых стран в 2013–2017 гг., % [2, с. 5–7]

Год	2013	2014	2015	2016	2017
Страна					
Китай	8,8	8,4	7,5	6,8	6,8
США	2,8	2,7	2,6	2,4	2,4
Германия	10,7	10,6	11,1	10,8	11,2
Гонконг	101,9	101,6	97,1	95,6	97,4
Корея	15,9	15,3	14,8	13,9	16,3
Россия	1,4	1,6	2,1	1,6	1,6

Рассчитаем экспортную квоту ведущих стран – экспортеров высокотехнологичной продукции и России (табл. 6).

На основе данных табл. 6 можно сделать вывод, что в Гонконге привлечено больше ресурсов в системе мирового разделения труда в области производства высокотехнологичной продукции, чем в остальных странах, т. к. на протяжении всего исследуемого периода Гонконг имел наибольшую экспортную квоту высокотехнологичной продукции. Наименьшая экспортная квота среди ведущих стран – экспортеров высокотехнологичной продукции на протяжении всего периода была у США (2,8–2,4%).

Выводы из проведенного исследования.

В целом изучение рынка высокотехнологичных товаров основывается на оценке таких групп показателей: тенденции конъюнктурных изменений; состояние рынка; наличие барьеров; продуктовые и географические границы рынка; структура рынка высокотехнологичных товаров; конкурентная среда рынка и деловая активность рынка высокотехнологичных товаров. Основным индикатором состояния внешней торговли страны на международном рынке технологичной продукции является показатель объема экспорта.

Факторы, влияющие на динамику экспорта технологичной продукции, можно разделить на три группы: качественные (наличие эффективной правовой среды, развитие культуры инноваций и др.); инновационные (научный потенциал страны, уровень образования населения, инновационная активность предприятий); макроэкономические (валютный курс, объем прямых инвестиций, процентная ставка центрального банка, денежная масса).

Конъюнктуру рынка высокотехнологичной продукции России можно охарактеризовать как развивающуюся. По прогнозу показателей объема экспорта высокотехнологичной продукции России, до 2021 г. будет наблюдаться дальнейшее снижение объема экспорта высокотехнологичной продукции, в связи с чем необходимо разработать для реализации мероприятия, которые будут способствовать расширению позиционирования высокотехнологичных предприятий Российской Федерации на внешних рынках, среди основных – переход от политики предпочтительного содействия отдельным отраслям науки и технического прогрессу к политике наиболее результативного применения нововведений и науки в экономике; осуществление значительного количества междисциплинарных исследований на стыке наук; использование сферы государственных закупок; упрощение системы налогообложения в интересах предприятий, функционирующих в сфере инноваций; национальные программы по части уменьшения рисков и возмещения рисков потерь и др.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Креховский А.В., Салихова Е.Б., Креховский И.О. Современные методологические подходы к определению высокотехнологичных отраслей: рекомендации по применению в России. *Статистика России*. 2014. № 1. С. 71–79.
2. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики Российской Федерации. URL: <http://www.gks.ru> (дата обращения: 19.04.2019).
3. Official website Organizational for Economic Cooperation and Development – OECD URL: <http://www.oecd.org/> (дата обращения: 17.04.2019).

4. Official Statistics website of the National Science Foundation of the USA URL: <http://www.nsf.gov/statistics/> (дата обращения: 13.04.2019).

5. Official website of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) URL: <http://unctad.org/>. (дата обращения: 13.04.2019).

6. The official website of the World Bank Group Available at: <http://data.worldbank.org> (дата обращения: 14.04.2019).

7. The official site of the World Trade Organization (WTO) URL: www.wto.org (дата обращения: 13.04.2019).

REFERENCES:

1. Krekhovskiy A.V. (2014) *Sovremennyye metodologicheskiye podkhody k opredeleniyu vysokotekhnologichnykh otrasley: rekomendatsii po primeneniyu v Rossii* [Modern methodological approaches to the definition of high-tech industries: recommendations

for use in Russia]. *Russian statistics*. no. 1, pp. 71-79.

2. Ofitsial'nyy sayt Federal'noy sluzhby gosudarstvennoy statistiki Rossiyskoy Federatsii [Official site of the Federal State Statistics Service of the Russian Federation]. Available at: <http://www.gks.ru>. (accessed 19 April 2019).

3. Official website Organizational for Economic Cooperation and Development – OECD Available at: <http://www.oecd.org/> (accessed 17 April 2019).

4. Official Statistics website of the National Science Foundation of the USA Available at: <http://www.nsf.gov/statistics/> (accessed 13 April 2019).

5. Official website of the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) Available at: <http://unctad.org/> (accessed 13 April 2019).

6. The official website of the World Bank Group Available at: <http://data.worldbank.org> (accessed 14 April 2019).

7. The official site of the World Trade Organization (WTO) Available at: www.wto.org (accessed 13 April 2019).

Medvedkin Taras

Doctor of Economic Sciences,
Professor at Department of World Economy,
Head of the Center for Strategic Studies
Socio-Economic Development of the South of Russia
Rostov State University of Economics

Medvedkina Yevheniya

Doctor of Economic Sciences,
Head of the Department of World Economy
Rostov State University of Economics

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL MARKET FOR HIGH-TECH PRODUCTS

The purpose of the article. The aim of the study is to analyze the current dynamics of macroeconomic indicators of international trade of countries in the global market for high-tech products.

It is proved that the lack of a unified approach to the definition of the term “high technology” is due to difficulties in classifying high-tech industries.

Methodology. For the implementation of the tasks in article, the methods of scientific knowledge are used: observation, system and logical analysis, comparison, grouping, classification, systematization of theoretical and practical material, systematic and integrated approaches.

Results. As a result of scientific research, the international market for high-tech products can be understood as the sphere of sustainable commodity-money relations between countries in the exchange of high-tech products in order to meet the needs of various actors in the global economy based on the international division of labor and other factors of production.

It has been proved that, taking into account world experience, the economic systems of countries are developing at an oscillatory rate, that is, periods of accelerated growth alternate with periods of slowing growth, which occurs under the influence of opportunistic factors, the change of which is desirable to be able to foresee and clearly fix.

Analysis of the performance of high-tech markets according to the Global Insight World Industry Service database for 70 countries of the world, which produce 97% of world GDP, showed that the international market for high-tech products, since the 1980s, has tended to grow significantly. This is due to the total reorientation of developed countries and individual developing countries to the production of high-tech products.

The study of the market for high-tech goods is based on an assessment of such groups of indicators: trends in market changes; market condition; the presence of barriers; product and geographical boundaries of the market; market structure of high-tech goods; competitive market environment and business activity of high-tech goods market. The main indicator of the state of foreign trade of the country in the international market of technological products is an indicator of the volume of exports.

Factors affecting the dynamics of export of technological products can be divided into three groups: qualitative (availability of an effective legal environment, development of a culture of innovation, etc.); innovative (scientific potential of the country, level of education of the population, innovative activity of enterprises); macroeconomic (exchange rate, direct investment, interest rate of the central bank, money supply).

Practical implications. The market environment for high-tech products in Russia can be described as developing. According to the forecast indicators of the volume of exports of high-tech products of Russia for 2018-2021 there is a further decline in the volume of exports of high-tech products, in connection with which possible measures have been proposed that can help expand the positioning of high-tech enterprises of the Russian Federation on foreign markets.

Value/originality. In our work, we considered the current dynamics of macroeconomic indicators of international trade. Analysing global market for high-tech products, this economic category faces certain analytical complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of global market for high-tech products.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ В ТУРИЗМІ

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF INNOVATIONS IN TOURISM

У статті представлено наявні інтерпретації інновацій в туризмі. Запропоновано розглядати інновації в туризмі як нову концепцію сервісу, яка передбачає впровадження нових каналів зв'язку зі споживачем, удосконалення шляхів просування послуг, оновлення технологічних рішень, які впливають на пропозицію ринків. Надано визначення державної інноваційної політики розвитку рекреаційно-туристичної сфери як комплексу заходів щодо становлення національної інноваційної системи у сфері організації відпочинку, дозвілля, регулювання потоків відпочивальників, інструмента реалізації інноваційної моделі розвитку економіки та сталого розвитку країни, а також складової частини загальної політики держави, яка має систематично порівнюватися з інноваційною політикою найбільш привабливих для туристів країн, створюючи національну модель управління інноваціями. За такої інтерпретації вагома роль у просуванні туристичних послуг надається інформаційним технологіям. Надано переваги інтернет-порталів перед друкованими джерелами інформації. Представлено статистику щодо цілей формування пошукових запитів туристами. Охарактеризовано приклади мобільних додатків в туризмі.

Ключові слова: інновації в туризмі, державна інноваційна політика розвитку туризму, контекстна реклама в туризмі, мобільні додатки, туристичний інтернет-портал, інформаційні технології в туризмі.

В статье представлены существующие интерпретации инноваций в туризме.

Предложено рассматривать инновации в туризме как новую концепцию сервиса, которая предусматривает внедрение новых каналов связи с потребителем, совершенствование путей продвижения услуг, обновление технологических решений, влияющих на предложение рынков. Предоставлено определение государственной инновационной политики развития рекреационно-туристической сферы как комплекса мер по становлению национальной инновационной системы в сфере организации отдыха, досуга, регулирования потоков отдыхающих, инструмента реализации инновационной модели развития экономики и устойчивого развития страны, а также составной части общей политики государства, которая должна систематически сравниваться с инновационной политикой наиболее привлекательных для туристов стран, создавая национальную модель управления инновациями. При такой интерпретации весомая роль в продвижении туристических услуг предоставляется информационным технологиям. Предоставлены преимущества интернет-порталов перед печатными источниками информации. Представлена статистика касательно целей формирования поисковых запросов туристами. Охарактеризованы примеры мобильных приложений в туризме.

Ключевые слова: инновации в туризме, государственная инновационная политика развития туризма, контекстная реклама в туризме, мобильные приложения, туристический интернет-портал, информационные технологии в туризме.

УДК 330.341.1:338.48

Безуглий І.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму Чернігівський національний технологічний університет

Using innovations in tourism will increase the investment attractiveness of business projects. It is necessary to identify existing trends in tourism and to formulate practical tasks for their inclusion in the practice of travel organization. Used methods of synthesis and comparison for identifying tourism innovations. The tabular method is used to provide characteristics for mobile applications used in tourism. A set of professional definitions has been improved: the tourist internet portal, the state innovation policy in tourism, contextual advertising in tourism, tourism innovations, which form the idea of innovative ways of tourism development. The article presents existing interpretations of "innovations in tourism". It is proposed to consider innovations in tourism as a new concept of the service, which involves the introduction of new communication channels with the consumer, improvement of the ways of advancement of services, updating of technological decisions influencing the offer of the markets. The definition of the state innovation policy of development of the recreational and tourist sphere as a complex of measures on the formation of the national innovation system in the field of organization of recreation, leisure, streamlining of travelers, an instrument for implementing an innovative model of economic development and sustainable development of the country, as well as an integral part of the general policy of the state, which has systematically compared with the innovation policy of the most attractive for tourists countries, creating a national management model of innovation we. With such an understanding, information technology plays an important role in promoting travel services. The advantages of online portals over printed information sources. The statistics on the purposes of forming search queries by tourists are presented. Characterized examples of mobile applications in tourism. The existing tactical methods of the use of contextual advertising in tourism are revealed. Examples of mobile applications that can be used to implement marketing strategies for travel companies are given.

Key words: innovations in tourism, state innovation policy of tourism development, contextual advertising in tourism, mobile applications, tourist internet portal, information technologies in tourism.

Постановка проблеми. Політика інноваційно-інвестиційного розвитку рекреаційно-туристичної сфери має на меті активізувати трансформаційні процеси, сприяти впровадженню нововведень такого рівня, які забезпечать конкурентоспроможність вітчизняним товарам та послугам туристичного призначення на світових та внутрішніх ринках.

Постає наукова проблема щодо розкриття змісту інновації в туризмі, інноваційної політики в рекреаційно-туристичній сфері, визначення складових інноваційної політики, механізмів її формування та реалізації. Ігнорування інноваційних тенденцій в рекреаційно-туристичній сфері може привести до зменшення інвестиційної привабливості ринку

послуг та сприяти негативним процесам в туристичних дестинаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фахова література містить дослідження щодо еволюції поняття «інновація». Розкрито особливості наповнення цього терміна в українській науці, визначено недоліки законодавчо закріпленої термінології [14].

Наявні класифікації інновацій базуються на працях Й. Шумпетера та розділяються на впровадження нових продуктів, використання нової сировини, залучення нових технологій, зміни в організації виробництва, появу нових ринків. Проте не враховуються вимоги міжнародних організацій щодо аналізу інноваційної діяльності [12].

Узагальнення нагромаджених теоретичних та методологічних основ дослідження інноваційного розвитку в рекреаційно-туристичній сфері дало змогу повести огляд наявних напрямів формування наукових шкіл, визначити особливості аналізу нововведень в туризмі [5].

Обґрунтовано, що на розроблення та реалізацію національної інноваційної політики в рекреаційно-туристичній сфері значно впливають глобалізаційні процеси, зокрема інтернаціоналізація ринків нерухомості та туристичних перевозок, розширення готельної франшизи, інформатизація реалізації туристичних продуктів [11].

Проаналізовано та наведено приклади застосування новітніх інноваційних технологій на туристичному ринку України, зокрема розширення можливостей мобільного виходу в Інтернет туристами, створення мобільних додатків туристичного спрямування, наповнення туристичною інформацією соціальних мереж, наявність у вільному доступі цифрових регіональних та міських путівників [7].

Інновації в туризмі не доречно звужувати тільки до сервісних. Рекреаційно-туристична сфера становить багатогалузевий виробничий комплекс, який має більш широкі можливості, ніж тільки обслуговування. Значні можливості для активізації інноваційної діяльності криються в реалізації ІТ-стартапів та «таймшер індустрії» [3, с. 12–17].

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість досліджень та публікацій, не склалось єдиного стандартизованого визначення поняття інновацій в туризмі. Це пов'язане з різноманітністю наукових концепцій, які розглядають інновації. У вітчизняній науковій літературі обґрунтування завдань розвитку рекреаційно-туристичної сфери, які постали із застосуванням інформаційних технологій, висвітлені недостатньо.

Мета статті полягає в узагальненні накопичених теоретичних досліджень у сфері рекреаційно-туристичних інновацій для стандартизації основної термінології, вдосконаленні сукупності наукових інтерпретацій, зокрема наданні визначення інновацій та інноваційної політики в туризмі,

а також розкритті основних напрямів інформаційного забезпечення реалізації інноваційної політики в рекреаційно-туристичній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Національні економіки формуються під впливом нових знань, інновацій та доступу до інвестиційних ринків. Роль органів влади полягає у створенні інноваційного середовища, забезпеченні цивілізованих ринкових відносин у сфері інтелектуальної власності, концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку, створенні організаційно-правових передумов інноваційного підприємництва.

У фаховій літературі існують різні методичні прийоми щодо визначення інновацій в рекреаційно-туристичній сфері (табл. 1). Представлені інтерпретації інновацій в туризмі передбачають їх подальше структурування, яке можна здійснити на основі використання методу типології. Використовуючи запропоновані типізації інновацій в рекреаційно-туристичній сфері, можемо проводити комплексний аналіз інноваційних процесів та обґрунтовувати напрями реалізації інноваційної політики у сфері відпочинку.

Найбільше поширення отримали продуктові, технологічні, організаційні та маркетингові інновації. Однак в результаті аналізу інноваційної діяльності виникають труднощі щодо віднесення інновацій до певного типу, тому можна запропонувати визначити інновації в туризмі як нову концепцію сервісу, нові канали зв'язку зі споживачем, удосконалення системи просування продукту та технологічні рішення, які змінюють пропозицію послуг на ринках, оновлюють функції виробників та використовують структурно інші організаційні та технологічні можливості [1, с. 61]. Значна роль в реалізації такої концепції належить інформаційним технологіям.

Прикладами інновацій в рекреаційно-туристичній сфері можна вважати дії, спрямовані на створення нового туристичного продукту, освоєння нових ринків, впровадження інформаційних технологій, вдосконалення процесу надання рекреаційно-туристичних послуг, створення стратегічних альянсів для здійснення бізнесу, впровадження сучасних організаційно-управлінських форм діяльності спеціалізованих підприємств. Інноваційним продуктом у рекреаційно-туристичній сфері можуть називатися нові пропозиції послуг, напрями, маршрути, які пропонуються та реалізуються на ринку.

Ефективне інноваційне підприємництво в рекреаційно-туристичній сфері та готельно-ресторанному бізнесі України ускладнюється загальною технологічною відсталістю країни та залежністю національної економіки від ринку інтелектуальних продуктів інших країн. Змінити ситуацію можна за умови відновлення самостійного науково-техно-

Інтерпретації інновацій в туризмі

Якісно новий спосіб виробництва туристичного продукту, його реалізація чи креативна дія на туристичному ринку, яка має на меті залучити туриста, задовольнити його потреби та одночасно принести дохід туристичній організації [6, с. 61].
Системні заходи, вжиття яких приводить до позитивних зрушень, які забезпечують стійке функціонування й розвиток цієї сфери діяльності в регіоні [4, с. 113].
Нововведення, які супроводжуються відновленням духовних та фізичних сил туристів, принципово новими змінами туристичного продукту, підвищенням ефективності функціонування складових індустрії туризму, підвищенням ефективності процесів формування, позиціонування та споживання туристичних товарів і послуг, прогресивними змінами факторів виробництва [6, с. 68].
Розроблення, створення нових маршрутів, проектів з використанням досягнень науки, технологій та передового досвіду у сферах управління, маркетингу, впровадження яких дасть змогу підвищити рівень зайнятості населення, рівень його доходів, прискорить зростання соціально-економічного розвитку та підвищить туристичний імідж країни та регіонів [8, с. 135].
Спрямовані на створення нового або зміну наявного продукту, освоєння нових ринків впровадження нових інформаційних та телекомунікаційних технологій та інших видів інновацій [2, с. 70].
Плановані, цілеспрямовані, неминучі, керовані, практичні зміни та нововведення на рівні організації [9, с. 136].

логічного розвитку, стимулювання новаторської активності, забезпечення фінансами інноваційних проектів. Шляхами здійснення таких змін є розроблення та реалізація національної інноваційної політики в рекреаційно-туристичній сфері.

Вважається, що в інтерпретації інноваційної політики рекреаційно-туристичної сфери визначаються основні напрями, інструменти, методи її реалізації. Відмінність наявних інтерпретацій полягає у спрямуванні інноваційної політики на впровадження нововведень в науково-технічній діяльності, структурну перебудову економіки, стимулювання обміну між наукою й економікою тощо [1, с. 62].

Реалізація інноваційної політики пов'язана із залученням інвестицій, які необхідні для розбудови галузевої інфраструктури та інформаційно-маркетингової підтримки перетворень. В такому контексті можна говорити про державну інноваційно-інвестиційну політику у сфері туризму, яка визначається як сукупність стратегій, заходів та інструментів, що забезпечують приплив інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури та впровадження новітніх технологій у сфері надання рекреаційно-туристичних послуг, маючи на меті підвищення їх якості, реалізацію проектів, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності національного туристичного продукту та ефективності використання туристичного потенціалу країни й окремих дестинацій.

Узагальнюючи наявні визначення, можемо сформулювати таке визначення: державна інноваційна політика розвитку рекреаційно-туристичної сфери – це комплекс заходів щодо становлення національної інноваційної системи у сфері організації відпочинку, дозвілля, регулювання потоків відпочивальників, інструмент реалізації інноваційної моделі розвитку економіки та сталого розвитку країни, а також складова частина загальної політики держави, яка має систематично порівнюватися з інноваційною політикою найбільш прива-

бливих для туристів країн, створюючи національну модель управління інноваціями. Таке визначення інноваційної політики в рекреаційно-туристичній сфері пов'язує її реалізацію зі впровадженням галузевої інноваційної системи.

У рекреаційно-туристичній сфері пропонується використовувати значну кількість новітніх інформаційних технологій. Напрями їх використання не обмежуються завданнями просування туристичного продукту на ринках послуг. Інформаційні технології в туризмі складаються з методів та способів передачі й оброблення інформації, які використовують технічні засоби. Найбільш поширеними інформаційними технологіями є глобальні комп'ютерні системи резервування, інтегровані комунікаційні мережі, системи мультимедіа, смарт-карти, інформаційні управлінські системи, спрямовані на активізацію попиту на послуги відпочинку та розбудову туристичної інфраструктури, що сприяє розвитку гостинності в країнах світу. Прикладами інструментів для представлення пропозиції ринку рекреаційно-туристичних послуг можуть слугувати сайти туристичних підприємств, електронні туристичні офіси, віртуальні тури музеїв.

Значна кількість продажів туристичних продуктів відбувається засобами електронної комерції, зокрема комп'ютерними системами резервування CRS (Computer reservation system). Це дає змогу підвищити якість обслуговування клієнтів завдяки зменшенню часу на процес продажу, зменшенню ролі людського фактору, збільшенню кількості запропонованих послуг, оптимізації завантаження авіалайнерів, впровадженню стратегій гнучкого ціноутворення тощо. Як наслідок, збільшується кількість подорожуючих, які не користуються послугами туроператорів, а самостійно опікуються організацією свого відпочинку. Найбільшою популярністю користуються бронювання авіаквитків, готельних номерів, автомобілів, продаж турів. Глобальні системи бронювання, такі як "Amadeus",

“Galileo”, “Sabre”, “Worldspan”, дають змогу вибрати період відпочинку, готель, спосіб проїзду, варіант харчування, та додаткові послуги.

Ефективне впровадження інформаційних технологій в рекреаційно-туристичній сфері України стримується низьким рівнем розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, відсутністю чи неузгодженістю структур баз даних туристичного профіля в окремих регіонах, обмеженістю інформаційної та рекламної пропозиції на національному та міжнародному ринках, недосконалістю механізму обміну інформацією між суб'єктами туристичного та готельно-ресторанного бізнесу із зовнішнім середовищем за посередництвом віртуальної мережі, незначним рівнем розвитку віртуальних туристичних підприємств, відсутністю державної електронної системи забезпечення суб'єктів туристичного та готельно-ресторанного бізнесу інформацією щодо попиту, пропозиції, цін, тарифів.

Просування рекреаційно-туристичних послуг в Інтернеті пов'язують з контекстною рекламою. Це означає, що суб'єктам туристичного ринку потрібно переглянути наявні стратегії та змінити усталені тактичні прийоми просування послуг. Контекстна реклама в туризмі – це вид інтернет-реклами, що має такі можливості, як таргетування певної аудиторії, принцип оплати за клік та порівняно невеликий стартовий бюджет. Контекстна реклама оплачується за принципом “pay-per-click”. Рекламодавець оплачує кожен перехід на сайт за рекламним оголошенням. Бюджет на контекстну рекламу формується з огляду на прогноз середньої ціни переходу та кількість переходів на заданий період. У разі використання контекстної реклами доречно використовувати три тактичних прийоми, таких як контекст за брендovими запитом; таргетинг, який базується на геолокації; Facebook Look-alikes & Page Post Engagement Ads.

Перший тактичний прийом (контекст за брендovим запитом) базується на впізнанні бренду компанії в мережі, адже користується запитами якісної цільової аудиторія, яка прийшла на визначені сайти за посиланнями. Значний потік запитів може забезпечити тільки відомий туристичний бренд. Під час використання цього тактичного прийому є

можливим втручання конкурентів, які використовують чужий бренд для посилення на свій сайт. Для запобігання такому втручання необхідно забезпечити контроль за результатами пошукового запиту (SERP, тобто “Search engine results page”), тобто веб-сторінкою, яка генерується пошуковою системою у відповідь на пошуковий запит користувача.

В просуванні туристичних послуг широко використовуються інтернет-портали. Туристичний інтернет-портал – це великий сайт, який пропонує відвідувачам різноманітні послуги, зокрема пошук турів, замовлення квитків, пошук готелю. Такі сайти можуть містити інформацію щодо країн світу, переліку туристичних підприємств, відгуків туристів, погоди, курсу валют, а також надавати різні довідки. На відміну від друкованих джерел інформації, інтернет-портали мають такі переваги:

- оперативне розміщення та пошук інформації;
- масштабність, цілодобовість, ефективність та порівняно дешевизна;
- значна економія часу та коштів за рахунок використання електронної пошти;
- можливість своєчасного отримання інформації щодо змін цін, знижок на тури, пропозиції нових турів.

Збільшується кількість споживачів туристичних послуг, які бажають скористатися послугами Інтернету, тому під час створення власної інформаційної сторінки туристичні підприємства мають враховувати наявні запити споживачів. Так, більшість споживачів вивчають інформацію про місце подорожі, перевіряють актуальність пропозицій та цін, знайомляться з додатковими послугами (табл. 2).

Найбільш ефективним є поєднання брендovих та небрендovих ключових слів. Брендovий запит формується більш усвідомленими споживачами, які звужують свій запит. Для більш широкого охоплення аудиторії важливо використовувати розширення, які виводять користувачів на сторінку бронювання чи лендингову сторінку.

Другий тактичний прийом (використання таргетингу) заснований на геолокації, спрямований на пошук споживачів, яким треба продати послуги тут і зараз. Інструменти таргетингу засновані на геолокації. Під таргетингом розуміється рекламний механізм, що дає змогу виділити з усієї наявної

Таблиця 2

Цілі пошуку споживачами туристичних послуг інформації в Інтернеті

Цілі запитів споживачів	Частка запитів, %
Отримання інформації щодо місця подорожі	61
Перевірка наявності пропозиції	53
Отримання інформації щодо цін	50
Отримання інформації щодо додаткових послуг	46
Визначення з місцем подорожі	38
Візуалізація подорожі	31

Джерело: сформовано на основі джерела [10, с. 152]

аудиторії тільки ту частину, яка задовольняє заданим критеріям (цільову аудиторію), й показати рекламу саме їй.

Використовуються такі прийоми, коли турист приїхав до певної дестинації, адже йому треба запропонувати екскурсію, спортивні розваги, відвідування концертних заходів, огляд пам'яток, торгових центрів, ресторацій у межах пішохідної доступності. Сутність такого тактичного прийому полягає в пошуку споживача в безпосередній близькості від свого об'єкта.

Третій методичний прийом ("look-alike-таргетинг") передбачає, що рекламні оголошення показуються користувачам, які за соціально-демографічними та поведінковими характеристиками схожі на діючу аудиторію сайту бізнесу. "Look alike" – це таргетинг, за якого рекламні матеріали показуються споживачам, які за поведінковою характеристикою схожі на поточну аудиторію сайту.

Прикладом використання цього тактичного прийому може бути реалізація можливостей "Facebook". "Look-alike" дає змогу сформувати нову аудиторію з високим потенціалом конверсії. Перевагою "look-alike-таргетингу" є низький поріг входу. Невелика, але якісна аудиторія може стати хорошою базою для старту реклами невеликої компанії, але, швидше за все, буде недостатньою для більшого бізнесу. За необхідності розширення первинної вибірки клієнтів компанії у "Facebook" можна, наприклад, включити в неї всіх, хто, вивчаючи зміст сторінки, поставив «лайки». Ще однією можливістю, яку рекомендуємо використовувати, є "Post Engagement Ads", тобто спеціальний формат реклами на "Facebook". Ви розміщуєте в соціальній мережі пост, «заточений» під конкретну аудиторію.

Ще одним інноваційним інструментом просування рекреаційно-туристичних послуг є використання мобільних додатків. Такі мобільні додатки можна розділити на ті, що спрямовані на використання виробниками послуг (готелями, ресторанами), та ті, що спрямовані на користування туристами. Розробники мобільних додатків займа-

ються формуванням контенту, просуванням ресторанів, готелів шляхом створення оглядів, публікацій, персональних рекомендацій (табл. 3). Можна стверджувати, що використання мобільних додатків – це потужний маркетинговий прийом, який сприяє завантаженню готелів, збільшенню відвідин закладів харчування, реалізації авіаквитків. Функціонування мобільних додатків в дестинаціях сприяє інвестиційній привабливості цих територій.

Такі проекти є складовою суспільного явища, яке отримало назву "sharing economy", тобто економіки суспільної участі. Витрати на реалізацію проектів розподіляються між споживачами, що сприяє доступності послуг. Витрати на транспорт та проживання є основними під час організації подорожі, тому використання подібних сервісів робить доступними поїздки для певних категорій громадян, які є активними у використанні інформаційних технологій.

Сучасний розвиток рекреаційно-туристичної сфери характеризується поступовим перетворенням традиційних економічних відносин на віртуальні, що дає можливість здійснювати економічні операції та налагоджувати ділові стосунки в інформаційному просторі. Такі взаємовідносини проявляються у створенні електронного бізнесу, організації та функціонуванні віртуальних підприємств, використанні наданих контентів для реалізації послуг.

Існують проблеми, які пов'язані зі створенням та функціонуванням віртуальних підприємств, сайтів для бронювання та резервування послуг. Серед таких проблем слід назвати відсутність нормативно-правової бази для електронної комерції, зміну сутності комерційних відносин між учасниками туристичного ринку в процесі надання послуг, відсутність формалізації юридичних та технічних процедур, недостатні фінансові можливості споживачів, їх психологічну неготовність співробітничати з віртуальним підприємством.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективність державної інноваційної політики може бути оцінена за трьома параметрами. По-перше,

Таблиця 3

Приклади мобільних додатків, які використовуються в рекреаційно-туристичній сфері

Назва мобільного додатка	Характеристика додатка
HotelinPocket	Створення мобільних додатків для готелів.
Hoteza	Сервіс для бронювання готельних послуг.
Booking.com	Сервіс для бронювання готелів та авіаквитків.
Hotels.com	Сервіс для бронювання готелів.
Foursquare	Додаток, який створений для чекинів. Переформатований як гід по закладах харчування.
TripAdvisor	Засіб для планування подорожей, містить відгуки щодо готельного сервісу, ресторанів, розваг.
Skyscanner	Спрямований на пошук авіаквитків.
Evernote	Спрямований на систематизацію нотаток (записна книжка).
Jowi	Програма автоматизації для ресторанів.

це вплив на темпи та напрями інноваційного підприємництва в туризмі, рекреаційній діяльності та готельно-ресторанному бізнесі. По-друге, це рівень досягнутого узгодження між суб'єктами рекреаційно-туристичного бізнесу, інноваційної сфери та органів влади. По-третє, це стимулювання наукових розробок та їх систематичне впровадження в рекреаційно-туристичну практику. Незважаючи на достатнє поширення інформаційних технологій, рівень їх використання на вітчизняному ринку рекреаційно-туристичних послуг є обмеженим. Це обумовлене низьким рівнем розвитку інформаційно-комунікаційної інфраструктури, відсутністю баз даних туристичного спрямування, обмеженістю вітчизняного ринку.

Державні органи влади постійно наголошують на необхідності розвитку рекреаційно-туристичної сфери як пріоритетного напрямку національної економіки України. Реалізація завдань щодо регулювання активізації процесів впровадження та використання інноваційних засобів автоматизації у сферах організації відпочинку має бути покладена на державні інституції. Прикладами реалізації такого завдання є створення загальнодержавних чи регіональних інформаційних інтернет-порталів, проведення перевірки розміщеної на них інформації, забезпечення постійного оновлення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Chepurda L.M., Chepurda G.M., Bezugliy I.V. The essence of the innovation policy of the ro-flow of recreation and tourism. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 3 (15). С. 59–67.
2. Бунтова Н.О. Інноваційний шлях розвитку підприємств готельної індустрії України. *Науковий вісник «Демократичне самоврядування»*. 2013. Вип. 12. С. 70–76.
3. Вдовичен А.А., Вдовичен О.Г. Модель управління розвитком туристичного бізнесу території на інноваційному підході. *Економічний аналіз*. 2018. Т. 28. № 2. С. 9–20.
4. Власова Н.М., Смирнова В.В., Семененко Н.Ю. Інноваційна діяльність в туристичному бізнесі. *Культура народів Причорномор'я*. 2011. № 176. С. 113–114.
5. Давиденко Л.Н., Ялтыхов Д.В. Методология развития инноваций в мировой индустрии туризма. *Журнал международного права и международных отношений*. 2016. № 3–4 (78–79). С. 60–65.
6. Давидова О.В. Особливості застосування інновацій у розвиток туристичної галузі України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 7 (172). С. 65–69.
7. Кравченко А.В., Костючик С.В. Аналіз інноваційного розвитку вітчизняних туристичних підприємств на ринку України. *Молодий вчений*. 2017. № 10 (50). С. 922–926.
8. Маклашина Л.Р. Роль інновацій в розвитку туризму. *Креативная экономика*. 2011. № 12 (60). С. 130–136.
9. Михайліченко Г.І. Інноваційні підходи до формування мультиплікаторів в туризмі. *Економіка і промисловування*. 2012. № 4. С. 134–147.
10. Татаринцева А.С., Олійник О.М. Управління підприємствами туристичної сфери з використанням сучасних інформаційних технологій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1 (9). С. 148–153.
11. Удовенко І.О. Інноваційна політика в туризмі як прояв глобалізації в системі готельного господарювання. *Вісник Донецького національного університету. Серія В: Економіка і право*. 2015. Вип. 1. С. 371–375.
12. Чернікова В.І. Особливості інновацій в туризмі. *Вісник ДІТБ*. 2012. № 16. С. 89–94.
13. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982 ; Москва : Директмедиа Паблшинг, 2008. 401 с.
14. Янченко З.Б. Удосконалення термінологічних підходів щодо визначення поняття «інновація». *Проблеми економіки*. 2013. № 2. С. 196–200.

REFERENCES:

1. Chepurda L.M., Chepurda G.M., Bezugliy I.V. (2018) *Sutnist innovatsiinoi polityky rozvytku rekreatsino-turystychnoi sfery* [The essence of the innovation policy of the ro-flow of recreation and tourism]. *Naukovyy visnyk Polissya*, vol. 3, no. 18, pp. 59–67 (in Ukrainian).
2. Buntova N.O. (2013). *Innovatsiinyi shliakh rozvytku pidpriemstv hotelnoi industrii Ukrainy* [Innovative way of development of enterprises of the hotel industry in Ukraine]. *Demokratychnе vriaduvannia*, vol. 12, pp. 70–76 (in Ukrainian).
3. Vdovichen A.A., Vdovichen O.G. (2018) *Model upravlinnia rozvytkom turystychnoho biznesu terytorii na innovatsiinomu pidkhodi* [Model upravlinnia rozvytkom turystychnoho biznesu terytorii na innovatsiinomu pidkhodi]. *Ekonomichnyi analiz*, vol. 2, pp. 9–20 (in Ukrainian).
4. Vlasova N.M., Smyrnova V.V., Semenenko N.Yu. (2011). *Innovatsiina diialnist v turystychnomu biznesi* [Innovative activity in the tourism business]. *Kultura narodiv Prychornomoria*, vol. 176, pp. 113–114 (in Ukrainian).
5. Davidenko L.N., Yaltykhov D.V. (2016). *Metodologiya razvitiya innovatsiy v mirovoy industrii turizma* [Methodology of Innovation Development in the World Tourism Industry]. *Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnykh otnosheniy*, vol. 3–4 (78–79), pp. 60–65 (in Russian).
6. Davydova O.V. (2015). *Osoblyvosti zastosuvannia innovatsii u rozvytok turystychnoi haluzi Ukrainy* [Features of the application of innovations in the development of the tourism industry of Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, vol. 7 (172), pp. 65–69 (in Ukrainian).
7. Kravchenko A.V., Kostyuchyk S.V. (2017). *Analiz innovatsiinoho rozvytku vitchyznianykh turystychnykh pidpriemstv na rynku Ukrainy* [Analysis of innovative development of domestic tourism enterprises in the Ukrainian market]. *Molodyi vchenyi*, vol. 10 (50), pp. 922–926 (in Ukrainian).
8. Maklashina L.R. (2011). *Rol innovatsiy v razvitii turizma* [The role of innovation in tourism development].

Kreativnaya ekonomika, vol. 12 (60), pp. 130–136 (in Ukrainian).

9. Mykhailichenko H.I. (2012). *Innovatsiini pidkhody do formuvannia multyplikatoriv v turyzmi* [Innovative approaches to the formation of multipliers in tourism]. *Ekonomika i prohnozuvannia*, vol. 4, pp. 134–147 (in Ukrainian).

10. Tatarintseva A.S., Oliynyk O.M. (2011). *Upravlinnia pidpriemstvamy turystychnoi sfery z vykorystanniam suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii* [The management of the holding of turystychnoi sfery z registry suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, vol. 1 (9), pp. 148–153 (in Ukrainian).

11. Udovenko I.O. (2015). *Innovatsiina polityka v turyzmi yak proiav hlobalizatsii v systemi hotelnoho*

hospodariuvannia [Innovative policy in tourism as a manifestation of globalization in the system of hotel management]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*, ser. V: *Ekonomika i pravo*, vol. 1, pp. 371–375 (in Ukrainian).

12. Chernikova V.I. (2012). *Osoblyvosti innovatsii v turyzmi* [Features of Innovations in Tourism]. *Visnyk DITB*, vol. 16, pp. 89–94 (in Ukrainian).

13. Schumpeter J.A. (2008). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya* [Theory of Economic Development]. Moscow : *Direktmedya Pablyshynh* (in Russian).

14. Yanchenko Z.B. (2013). *Udoskonalennia terminolohichnykh pidkhodiv shchodo vyznachennia poniattia "innovatsiia"* [Improvement of terminological approaches to the definition of "innovation"]. *Problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 196–200 (in Ukrainian).

Bezugliy Igor

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Tourism
Chernihiv National Technological University

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF INNOVATIONS IN TOURISM

The purpose of the article. Using innovations in tourism will increase the investment attractiveness of business projects. It is necessary to identify existing trends in tourism and to formulate practical tasks for their inclusion in the practice of travel organization.

Methodology. Used methods of synthesis and comparison for identifying tourism innovations. The tabular method is used to provide characteristics for mobile applications used in tourism.

Results. A set of professional definitions has been improved: the tourist internet portal, the state innovation policy in tourism, contextual advertising in tourism, tourism innovations, which form the idea of innovative ways of tourism development. So the tourist internet portal is a great site that offers visitors a wide range of services, such as tours, ticket booking, hotel search, and more. The state innovation policy of the development of the recreational and tourist sphere is a complex of measures for the establishment of the national innovation system in the field of organization of recreation, leisure, streamlining of tourists, an instrument for realizing an innovative model of economic development and sustainable development of the country, as well as an integral part of the overall policy of the state that is systematically to compare with innovation policy of the most attractive for tourists countries, creating a national model of innovation management. Contextual advertising in tourism – a kind of internet advertising that has such features as targeting a particular audience, the principle of pay-per-click and a relatively small start-up budget. Innovations in tourism – a new concept of service, new channels of communication with the consumer, improvement of the system of product promotion and technological solutions that change the supply of services in the markets, update the functions of producers and use structurally other organizational and technological opportunities.

Practical implications. It is proposed to consider innovations in tourism as a new concept of the service, which involves the introduction of new communication channels with the consumer, improvement of the ways of advancement of services, updating of technological decisions influencing the offer of the markets. The definition of the state innovation policy of development of recreation and tourism sphere is given. With such an interpretation, the information technology plays an important role in promoting tourism services. The advantages of online portals over printed information sources. The statistics on the purposes of forming search queries by tourists are presented. Characterized examples of mobile applications in tourism.

Value/originality. The existing tactical methods of the use of contextual advertising in tourism are revealed. Examples of mobile applications that can be used to implement marketing strategies for travel companies are given. The use of mobile applications is a powerful marketing tool that helps to boot hotels, increase the number of visits to catering establishments, and the sale of airline tickets. The operation of mobile applications in the destinations contributes to the investment attractiveness of these territories.

The paper considers innovations in tourism. Not the coherence of the definitions of innovation in tourism, innovation policy inhibits the practical implementation of innovations.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ТА РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ

COMPARATIVE ANALYSIS OF PENSION PROVISION SYSTEMS OF UKRAINE AND OTHER COUNTRIES OF THE WORLD

У цій статті були розглянуті різні види пенсійних систем декількох країн світу. Наведен порівняльний аналіз систем пенсійного забезпечення України та інших країн світу. Окреслено основні заходи, що визначають ефективність та стабільність пенсійної системи. Проаналізовано основні підходи до визначення стратегії пенсійної реформи, а також запропоновано власне бачення стосовно цієї проблеми. Виявлено основні проблеми, що стримують розвиток та заважають ефективній роботі пенсійної системи України. У статті були проаналізовані тенденції розвитку пенсійної системи різних країн світу, зокрема: Німеччини, Японії, США, Угорщини, Польщі та Фінляндії. У процесі цього дослідження був проведений аналіз заходів, вжитих різними країнами світу, метою яких є надання стабільності та фінансової стійкості системі пенсійного забезпечення. Були визначені основні проблеми реформування пенсійної системи України. Розглянуто шляхи оптимізації системи пенсійного страхування в контексті побудови трірівневої структури пенсійної системи. На основі закордонного досвіду були визначені основні шляхи вдосконалення системи пенсійного забезпечення України, а також були виділені головні напрями та перспективи подальшого розвитку.

Ключові слова: диверсифікація пенсій, стимулюючі заходи, індексація пенсійних виплат, накопичувальна пенсійна система, недержавні фонди, солідарна пенсійна система, трірівнева пенсійна система.

В этой статье были рассмотрены различные виды пенсионных систем нескольких

стран мира. Был проведен сравнительный анализ систем пенсионного обеспечения Украины и других стран мира. Определены основные мероприятия, определяющие эффективность и стабильность пенсионной системы. Проанализированы основные подходы к определению стратегии пенсионной реформы, а также предложено собственное видение относительно данной проблемы. Выявлены основные проблемы, сдерживающие развитие и мешающие эффективной работе пенсионной системы Украины. В статье были проанализированы тенденции развития пенсионной системы разных стран мира, в том числе: Германии, Японии, США, Венгрии, Польши и Финляндии. В ходе исследования был проведен анализ мер, принятых различными странами мира, целью которых является предоставление стабильности и финансовой устойчивости системе пенсионного обеспечения. Были определены основные проблемы реформирования пенсионной системы Украины. Рассмотрены пути оптимизации системы пенсионного страхования в контексте построения трехуровневой структуры пенсионной системы. На основе зарубежного опыта были определены основные пути совершенствования системы пенсионного обеспечения Украины, а также были выделены основные направления и перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: диверсификация пенсий, стимулирующие меры, индексация пенсионных выплат, накопительная пенсионная система, негосударственные фонды, солидарная пенсионная система, трехуровневая пенсионная система.

УДК 338.24.01

Демченко К.І.

аспірант

Університет імені Альфреда Нобеля

The article has reviewed different types of pension provision systems in several countries of the world. A comparative analysis of pension provision systems of Ukraine and other countries of the world was carried out. The main measures that determine the effectiveness and stability of the pension system were identified. The main approaches that determine the strategy of pension reform were analyzed in this article, as well as proposed author's own vision about this problem was proposed. The main problems that hinder the development and obstruct the effective work of the pension provision system of Ukraine are identified. The article analyzed the development trends of the pension system in different countries of the world, including: Germany, Japan, USA, Hungary, Poland and Finland. During this study, an analysis of measures taken by various countries of the world whose purpose is to provide stability and financial sustainability to the pension system was undertaken. The main problems of reforming the pension system of Ukraine were identified. The foreign countries experience of reforming pension provision system allows our country to use many useful tips and lessons concerning the choice of pension system strategy. The international experience of reforming the pension provision system shows that the main trend is the transition from the solidarity system to the accumulated pension system, which gives an opportunity to increase investment in the economy and receive more income for pensioners. The ways to optimize the pension provision system in the context of building a three level structure of the pension system are considered. The three level pension provision system will distribute risks associated with changes in the demographic situation and the fluctuations of the economy and the market among working people. Such a risk distribution will make the pension system more economically financially balanced, which will insure workers from reducing their overall retirement income and is important and useful to them. On the basis of foreign experience, the main ways of improving the pension provision system of Ukraine were identified, and the main directions and prospects for the further development of the pension system in the future were highlighted.

Key words: pension diversification, incentive measures, indexation of pension payments, accumulative pension system, non-state funds, solidarity pension system, three level pension system.

Постановка проблеми. Проблема пенсійного забезпечення людей похилого віку є актуальною для всіх країн. Останнім часом більшість країн зіштовхнулися з серйозними соціальними проблемами, що загрожують кризовій фінансовій ситуації, одним із найважливіших елементів кризи була лише державна пенсійна система. Оскільки ні солідарна пенсійна система, ні нако-

пичувальна пенсійна система не вирішують тиск населення, яке старіє, фінансові можливості не відповідають фінансуванню, постійно зростає потреба в їх підтримці. Тому стає необхідним реформування державної пенсійної системи, яка би збільшила пенсійний вік або вік, який має право на пенсійну приватизацію деяких частин пенсійних програм, дає можливість диверсифі-

кованого інвестування наявних цільових фондів, змінює базу для розрахунку суми. Водночас уряди вживають низки заходів, зокрема, частково компенсують інші соціальні програми. Враховуючи економічну, соціальну та демографічну ситуацію в Україні, необхідно уважно вивчити досвід країн, які стикаються з подібними проблемами. Аналіз глобальних пенсійних систем підтверджує, що необхідність реформування першого рівня державних пенсійних систем збільшить пенсійний вік, реструктуруватиме державну пенсійну систему до запровадження багатомісної пенсійної системи, приватизації, у разі необхідності, частин пенсійних програм з метою забезпечення диверсифікації інвестувати існуючі цільові фонди або створювати нові, змінити базу для розрахунку пенсій. Зарубіжний досвід реформування пенсійної системи дозволяє використовувати багато корисних уроків. Проте моделі пенсійних систем та механізми соціального захисту, які мали позитивні результати в інших країнах без особливих соціально-економічних, політичних, соціально-культурних та соціально-психологічних характеристик та умов, є небажаними і неможливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням щодо різних проблем пенсійного забезпечення завжди приділялося багато уваги українськими економістами. Значний внесок у наукові дослідження цих проблем внесли С. Березіна, С. Брильов, Б. Зайчук, Б. Надточій, В. Яценко, О. Хмелевська та ін. Дуже великий внесок у розроблення шляхів вирішення проблем пенсійної системи та забезпечення зробили й закордонні вчені, такі як М. Віннер, Р. Вон, В. Роїк, Є. Чейре та Л. Якобсон.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення системи пенсійного забезпечення шляхом аналізу закордонного досвіду в цій сфері, а також запропонування рекомендацій щодо стратегій реформування та покращення функціонування пенсійної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Першою повноправною пенсійною системою стала система Отто Бісмарка, який запровадив у 1889 р. у Німеччині обов'язкову пенсійну систему, що ґрунтувалася на принципі солідарності поколінь. Потім подібні системи були введені в інші великі європейські країни: Данія – 1891 р., Великобританія – 1908 р., Франція – 1910р., Швеція – 1913 р., Італія – 1919 р. Слідуючи позитивному прикладу європейських країн у першій половині ХХ століття, у всьому світі була розроблена національна пенсійна система, заснована на принципі солідарності в пенсійній системі. Кожна країна мала власний спосіб побудови пенсійної системи на основі демографічних та соціально-економічних особливостей розвитку. Проте завдання будь-якої пенсійної системи: захист від бідності;

забезпечення доходу після виходу на пенсію, розмір зазвичай пропорційний сумі доходу, яка була виплачена перед виходом на пенсію; захист доходу від інфляції. Відзначається, що система накопичення та розподілу пенсій має позитивні якості та недоліки [1, с. 278].

Основна перевага великих пенсійних систем на основі наявного фінансування дає змогу негайно сплатити пенсії. Такі системи забезпечують більший захист та більш високий рівень заміщення для людей із низькими доходами, тобто перерозподіл доходів протягом одного покоління. Проте система розподілу є прямим співвідношенням між вартістю пенсійних фондів і демографічною ситуацією, стану ринку праці – зайнятість, безробіття, заробітна плата, співвідношення вкладників до пенсійної системи та пенсіонерів. Основним принципом фінансованої системи є особиста відповідальність кожної застрахованої особи, що створює умови свого життя. Пенсійна система повністю ґрунтується на сукупній основі, збільшує загальну економію економіки та приводить до збільшення інвестицій та економічного зростання. Фінансова пенсійна система позбавлена впливу демографічних факторів, надає своїм учасникам свободу вибору та забезпечує диференціацію пенсій на основі заробітної плати та економії коштів. Проте в самій концепції фінансованої системи є безліч прихованих ризиків. Це більш ефективно для працівників із високою заробітною платою, які здатні заощаджувати на своїх пенсійних рахунках значну суму грошей, але не забезпечують механізм перерозподілу та запобігання бідності. Міжнародний досвід реформування пенсійної системи показує, що основною тенденцією є перехід до накопиченої пенсійної системи, що є позитивною стороною можливості збільшити інвестиції в економіку та отримання інвестиційного доходу для пенсіонерів [2, с. 61].

У США є трирівнева пенсійна система: перший рівень – це спільна система, але вона доповнює інші пенсійні програми, які дозволяють громадянам економити свої гроші на пенсії; другий рівень – обов'язкова фінансова система, за якою робочі люди передають частину свого заробітку на ощадні рахунки; третій рівень – це добровільна система приватного фінансування, яка дозволяє громадянам, які бажають отримати ще більшу можливість виходу на пенсію та сплати великих внесків у довгостроковій перспективі, зберегти бажаний рівень пенсій. Позитивною стороною системи соціального забезпечення США, досвідом, який може бути використаний під час реформування пенсійної системи в Україні, є розроблення стратегічних аспектів на основі прогнозних змін у демографічних та економічних умовах.

Щоб запобігти зменшенню пенсійних виплат порівняно з його поточним рівнем, уряд пропонує

ни зку компенсаційних заходів, включаючи субсидії для трудящих та стратегії, щоб заохотити учасників другого рівня, щоб почати заощаджувати гроші на майбутній вихід на пенсію. Пропонується змінити метод розрахунку мінімального приросту вартості активів у відсотках до рахунків другого рівня. Замість поточної системи, де цей відсоток заздалегідь встановлений на наступний рік, виходячи з припущень про майбутні інвестиційні прибутки, цей відсоток буде розрахований наприкінці року залежно від реальних рівнів доходів, досягнутих протягом року. Слід зазначити, що перехід до системи капіталізації пенсійних внесків вимагатиме щонайменше 30–40 років, після чого буде зароблено повну пенсійну систему. Трирівнева пенсійна система дозволить розподілити між своїми виборцями ризику, пов'язані зі змінами в демографічній ситуації та коливаннями економіки та ринку. Такий розподіл ризиків зробить пенсійну систему більш економічно збалансованою, що страхуватиме працівників від зменшення загального рівня доходів після виходу на пенсію та є важливим та корисним для них. У таблиці 1 розглянемо головні заходи щодо забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи, що були вжиті різними країнами світу.

Отже, з цієї таблиці бачимо вісім головних заходів, які були вжиті різними країнами для надання стабільності та фінансової стійкості пенсійній системі. Таблиця 2 надає повну характеристику пенсійних систем, внесків до пенсійної системи та заходів щодо забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи різних країн світу [3, с. 50]. У таблиці наведені шість країн світу та їхні пенсійні системи. За допомогою цієї таблиці можна зробити аналіз пенсійних систем та знайти низку заходів, які були б корисно запровадити в пенсійній системі України та покращити стан пенсійного забезпечення в країні.

Як видно з таблиці 2, деякі країни для підтримки фінансової стійкості пенсійних фондів прийняли рішення урізноманітнити ринок накопичувального страхування пропозицією нових пенсійних портфелів, що володіють більш високою прибутковістю [4, с. 71]. Розширення кола варіан-

тів інвестування дозволить збільшити охоплення застрахованих. В Японії можна побачити зворотню ситуацію. У фінансово нестійких фондів відбираються контракти, шанс на поліпшення фінансового стану на основі залучення нових інструментів не дається. Способом досягнення короткострокової і середньострокової збалансованості пенсійних систем Польщі та Угорщини стало скорочення диверсифікації джерел формування пенсії. Внески з накопичувальної пенсії транспортувалися в розподільну. Метою зниження диверсифікації для всіх країн було скорочення бюджетного дефіциту, викликаного падінням ринку, зменшенням розміру пенсії. Причому в Угорщині, ефект від заходів зберігся і по поверненню колишнього тарифу на накопичувальну пенсію у зв'язку з переходом частини населення в розподільну систему. У пенсійній системі Фінляндії для підтримки фінансової стійкості був змінений механізм індексації, дозволяє сповільнити темп зростання пенсій. В Угорщині зміна механізму індексації пенсій було налаштоване на довгострокову перспективу. Механізм індексації перебудувався на інфляцію. Індексація по інфляції видається цілком логічною. Але разом з тим, зарплата, з якої здійснюються внески в систему зростає іншими темпами, а, отже, і страхові внески. В умовах, коли темп зростання зарплати перевищує інфляцію, а індексація відповідає інфляції відбувається знецінення внесків. Безумовно, вести індексацію по темпу зростання середньої заробітної плати дорого і вихід в якості індексу зростання цін цілком обґрунтований. Зазначені механізми індексації пенсії виглядають менш економічно обґрунтованим з точки зору балансу бюджету Пенсійного фонду, ніж індексація відповідно до індексу зростання внесків в розрахунку на одного пенсіонера. Майже у всіх країнах для підтримки фінансової стійкості підвищується пенсійний вік. Цей захід довгостроковий і повинен дозволити скоротити витрати і підвищити пенсійне забезпечення поточних пенсіонерів. Іншими поширеними довгостроковими інструментами, використовуваними для забезпечення фінансової стійкості, є збільшення стажу, стимулювання більш пізнього виходу на пенсію, стимулювання тривалого стажу

Таблиця 1

Заходи щодо забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи

Заходи	Пояснення
Диверсифікація пенсій	«Не можна ніколи все складати в одну корзину»
Змінення тарифу внесків	Збільшення або зменшення ставки внесків
Індексація пенсійних виплат	Заходи зі збільшення розміру пенсії
Підвищення віку виходу на пенсію	До встановленого строку збільшити пенсійник вік для чоловіків та жінок
Стимулюючі заходи	Застосування заохочувального коефіцієнту
Підвищення трудового стажу	Збільшення часу офіційної зайнятості та сплати внесків
Адміністрування	Об'єднання установ, пенсійних фондів, які адмініструють соціальне пенсійне забезпечення

**Характеристика пенсійних систем та заходів щодо забезпечення
їх фінансової стійкості у різних країнах світу**

Країна	Види систем	Внески до ПФ	Заходи
Японія	Державне забезпечення: підприємці, працівники приватного сектору, чоловіки та жінки працівників, що входять до другої категорії; корпоративне пенсійне страхування.	Громадяни, які належать до першої категорії, платять внески за фіксованою ставкою, учасники другої категорії платять податок на доходи фізичних осіб. Громадяни третьої категорії не зобов'язані робити внески.	З фінансово нестійкими пенсійними фондами розривається контракт. Нові пенсійні фонди не можуть створюватися.
Польща	Державні пенсії були переведені на принцип NDC; накопичувальні пенсії.	Внесок 19,52% від заробітної плати фінансуються працівником і роботодавцем в рівних частинах по 9,76%.	2014 р. внески з накопичувальної системи перенаправляються в державну систему. Дозволяється залишитися в накопичувальній недержавній системі, але внески протягом 10 років будуть перекладатися в державну. Недержавним фондам забороняється інвестувати в польські довгострокові казначейські зобов'язання або інші папери. Пенсійний вік підвищується для чоловіків до 67 років до 2020 р., для жінок до 2040 р.
Угорщина	Державна система; накопичувальна система, недержавні фонди.	18% сплачує роботодавець, 8% – працівник, з яких в накопичувальну систему йде 6%. За бажанням працівника, його внесок може бути добровільно збільшено на 4%.	Збільшення пенсійного віку до 65 років. З 2010–2011 рік на внески в обов'язкову накопичувальну систему було накладено мораторій. Усі внески спрямовувалися тільки в обов'язкову розподільну систему. До 2011 р. працівники повинні були зробити вибір між накопичувальним або розподільним принципом.
Німеччина	Обов'язкове державне страхування; виробнича пенсія; приватне страхування	Внесок дорівнює 18,6% від зарплати. Якщо заробіток є менше 450 євро в місяць, тоді внесок 15% оплачує роботодавець і 3,6% працівник.	У 2015 р. тарифи внесків скорочені до 9,35% для роботодавців. Збільшення пенсійного віку до 67 років 2030 р.
Фінляндія	Трудова пенсія; державна пенсія для тих пенсіонерів, які не мають трудової пенсії.	Підприємець виплачує страхові внески самостійно.	На окремі пенсійні схеми індексація буде обмежена 0,4% замість очікуваної індексації більше 1%. З 2011 по 2016 рік тариф страхового внеску в пенсійні програми збільшився на 0,4%.
США	Державна система; приватні пенсійні фонди.	7.65% внеску платить працівник та 7.65% – роботодавець. Особи, які займаються індивідуальною трудовою діяльністю, сплачують 15.3%. Нетрудові доходи пенсійним податком не обкладаються.	У 2012 році тарифи страхового внеску в соціальні страхові та пенсійні програми були скорочені. Ця міра передбачала розвиток конкуренції і стимулювання економічного розвитку.

і, отже, більш тривалого періоду відрахування внесків і адміністративні заходи, що скорочують витрати держави за рахунок об'єднання установ, займаються пенсійним страхуванням [6, с. 77].

Таким чином, пенсійні системи країн світу за останні роки приміряють на себе безліч реформ. Але абсолютно схожих реформ немає. Кожна країна вибирає свій шлях забезпечення фінансової стійкості пенсійної системи і боротьби з негативним впливом макроекономічних і демографічних чинників в силу національного законодавства, а також рівня розвитку і готовності населення до

прийняття тих чи інших заходів. У таблиці 3 розглянемо стратегії пенсійних моделей за їх рівнями.

Згідно з даними міжнародної організації праці, серед досліджених 166 країн, чиїм законодавством передбачено виплати пенсій, 77 країн виплачують такі пенсії тільки в межах солідарної пенсійної системи, 27 країн комбінують солідарну систему з виплатами з накопичувальної системи. Також 50 країн об'єднують солідарну систему з виплатами з недержавних фондів. Тільки 12 країн виплачують пенсії виключно через недержавні фонди або програми. Більш ніж половина таких

Стратегії пенсійних моделей за їх рівнями

Стратегія	Модель	Рівні пенсійної системи		
		I рівень	II рівень	III рівень
Солідарна	Радянська	Державна солідарна 100%	Немає	Немає
Солідарно-накопичувальна	Російсько-польська	Державна 30%	Обов'язкова накопичувальна 40%	Корпоративна, приватна 30%
Накопичувальна-солідарна	Американська	Державна солідарна 21%	Корпоративна 25.6%	Приватна 53.4%
	Німецька	Державна солідарна 20%	Корпоративна 40%	Приватна 40%
Умовно-накопичувальна	Японська	Базова солідарна 30 %	Додаткова державна та корпоративна 70%	Немає
Накопичувальна	Чилійська	Обов'язкова накопичувальна 97%	Обов'язкове страхування 3%	Немає
	Казахська	Державна солідарна 40%	Накопичувальна 60%	Немає
Накопичувальна-страхова	Українська	Державна солідарна 20%	Обов'язкова накопичувальна 10%	Накопичувальна 70 %

систем функціонують на принципах розподільчої системи, тобто поточні надходження внесків спрямовуються на виплату поточних пенсій. В нашій країні з урахуванням величезного дефіциту ПФ, можна прийти до висновків, що солідарна пенсійна система себе вичерпала і повинна бути замінена або мінімальним державним пенсійним забезпеченням, або приватними заощадженнями або іншими формами підтримки. На цьому етапі пенсійної реформи необхідно визначитися з головними принципами будівництва пенсійної системи країни. На сьогодні, пенсійне забезпечення покладає основну фінансову відповідальність за формування надходжень до ПФ на роботодавців, бо вони мають більше ресурсів. Як показує досвід, зниження рівня ставки ЄСВ не дає ефекту «бруттизації» заробітної плати. Іншими словами це означає, що роботодавці залишили зекономлені кошти собі, а не направили на збільшення заробітної плати або на створення нових робочих місць [8, с. 57].

Проблеми пенсійної системи нашої країни пов'язані з в цілому несприятливою економічною та нестабільною політичною ситуацією, в частності, високим рівнем безробіття та низькими заробітними платами, а також незадовільною якістю управління, зокрема недоліками фіскального адміністрування. Державі потрібно навчитися належним чином збирати податки. Іншими словами, якщо будуть платити всі, навантаження на кожну людину буде зменшуватися. Навіть в найбільш розвинених країнах люди сплачують податки перш за все тому, що цього неможливо уникнути. Необхідно розуміти, що тільки солідарна пенсійна система фізично не здатна забезпечити ні повне охоплення населення, ні належний розмір виплат. За нинішніх умов, коли чисельність платників внесків майже дорівнює чисельності пенсіонерів, пенсійна система України з власних коштів може лише забезпечити середній розмір пенсії на рівні близько ставки пенсійного внеску, що є зна-

чно нижче коефіцієнту заміщення. Чисельність платників внесків буде все більше скорочуватися, а чисельність пенсіонерів відповідно рости. Щоб гарантувати розмір пенсії на рівні 40% заробітної плати, державі доведеться дотувати вже не половину. Щоб забезпечити гідні виплати пенсіонерам, деякі держави світу користуються спеціальними програмами, які є комбінаціями різних видів пенсійних систем, які більш пасують до ситуації у відповідній країні. Ці програми виконують відразу кілька важливих функцій такі як: забезпечення пенсіонерам гарантованого мінімального доходу, пом'якшення впливу демографічної ситуації, заповнення прогалини в охопленні солідарної або накопичувальної системи, підтримка адекватної диференціації пенсійних виплат [9, с. 103; 10, с. 28].

Висновки з проведеного дослідження. Проведений аналіз у цьому дослідженні показав, що ідеальної моделі пенсійного забезпечення немає, але функціонування пенсійної системи, яка заснована на комбінації декількох різних видів пенсійних систем, порівняно з солідарною пенсійною системою є переважною. Це відбувається тому що комбінована пенсійна система є менш вразливою до демографічних проблем, а також вона надає можливість ефективного використання коштів, які акумулюються. Досвід реформування систем пенсійного забезпечення багатьох країн світу показує, що повний перехід від розподільчої пенсійної системи до накопичувальної є досить тривалим та тяжким. Це у свій час і є причиною чому більшість країн віддали перевагу запровадженню багаторівневої пенсійної системи, яка є менш ризикованою та більш стабільною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Касич А.О. Програмно-цільове бюджетування як інструмент управління сталим розвитком господарства. *Бізнес Інформ*. 2015. № 9. С. 276–281.
2. Коваль О.П. Ризики, загрози, пріоритети та наслідки реформування пенсійної системи України:

аналіт. доп. / за ред. Я.А. Жаліла. Київ. : НІСД, 2016. 112 с.

3. Кожемякіна С.М. Продуктивність праці: вектор макроекономічних показників. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. № 4. С. 49–53.

4. Малецька О.О. Теоретико-методичний підхід щодо проблеми забезпечення фінансової стійкості Пенсійного фонду України. *Економіка та держава*. 2015. № 1. С. 70–72. URL: <http://www.economy.in.ua/pdf> (дата звернення: 12.04.2019).

5. Юрий С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування: підручник. Київ: Кондор, 2016. 464 с.

6. Терещенко Г.Б., Мусатова Т.К. Проблеми розвитку державного пенсійного страхування в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 10. С. 76–79.

7. Четиркін Є.М., Баранова Л.Г. Економічна політика: між кризою і модернізацією: Навчальний посібник. Санкт-Петербург: Санкт-Петербурзький державний університет, 2016. 225с.

8. Роча Р., Виттас Д., Рудольф Х. Фаза пенсійних виплат в пенсійній системі: Навчальний посібник. Банківська фінансова інституційна група, 2010. 125с.

9. Гурвич Е.Т. Реформа 2010 р. Довгострокові проблеми пенсійної системи. *Журнал нової економічної асоціації*. 2010. № 6 (6). С. 98–119.

10. Агапова Т.А. Макроекономические аспекты реформирования пенсионной системы. *Економіка та держава*. 2017. № 3. С. 25–34. URL: <http://www.actuaries.ru/lib/detail.php> (дата звернення: 02.04.2019).

REFERENCES:

1. Kasych A.O. (2015) Programno-cil'ove byudzhetuvannya yak instrument upravlinnya stalym rozvytkom gospodarstva [Program Target budgeting as a Management Tool for Sustainable Business Development]. *Business Inform*, vol. 3, no. 9, pp. 276–281.

2. Koval O.P. (2016) Ryzyky, zahrozy, priorytety ta naslidky reformuvannya pensii noi systemy Ukrainy [Risks, Threats, Priorities and Consequences of the

Pension System Reform in Ukraine]. Kyiv: NISD. (in Ukrainian)

3. Kozhemiakina, S.M. (2017) Produktivnist' praci: vektor makroekonomichny'x pokazny'kiv [Labour Productivity: Vector of Macroeconomic Indicators]. *The Labor Market and Employment*, vol. 2, no. 4, pp. 49–53.

4. Maletska, O.O. (2015) Teorety'ko-metody'chny'j pidxid shhodo problemy' zabezpechennya finansovoi stijkosti Pensijnogo fondu Ukrayiny' [Theoretical and Methodological Approach to the Problem of Ensuring the Financial Sustainability of the Pension Fund in Ukraine]. *Economy and State (electronic journal)*, vol. 1, no. 1, pp. 70–72. Available at: <http://economy.in.ua/pdf>. (accessed 12 April 2019).

5. Yuri S. I., Shavarin M.P., Shamanska N.V. (2016) Socialne strahuvannia: pidruchnik [Social insurance: a textbook]. Kyiv: Condor. (in Ukrainian)

6. Tereschenko G.B., Musatova T.K. (2018) Problemy rozvytku nedergavnogo pensijnogo strahuvannia v Ukraini [Problems of the development of non-state pension insurance in Ukraine] *Finance of Ukraine*, vol.2, no. 12. PP. 76–79.

7. Chetyrkin Ye.M., Baranova L.G. (2016). Ekonomichna polity'ka: mizh kry'zoyu i modernizaciyeyu [Economic policy: in between of crisis and modernization]. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburz'ky'j derzhavny'j universy'tet. (in Russian)

8. Rocha R., Vy'ttas D., Rudol'f X. (2010). Faza pensijn'y'x vy'plat v pensijnij sy'stemi [The Payout Phase of Pension Systems]. *Bankivs'ka finansova instyucijna grupa*. (in English)

9. Gurchich E.T. (2010) Reforma 2010 r. Dvogostrokovi problem pesiynoi systemy [Reform of 2010. Long-term problems of the pension system were solved] *Journal of the new economic association*. Vol. 1, no.6 (6). PP. 98–119.

10. Agapova T.A. (2017) Makroekonomy'chesky'e aspekty reformy'rovany'ya pensy'onnoj sy'stemy [Macroeconomic aspects of the pension reform] *Economy and State (electronic journal)* vol. 3, no. 3, pp. 25–34 Available at: <http://actuaries.ru/lib/detail.php> (accessed 03 April 2019).

**COMPARATIVE ANALYSIS OF PENSION PROVISION SYSTEMS OF UKRAINE
AND OTHER COUNTRIES OF THE WORLD**

Purpose of the article. The goal of this article is to develop a system of pension provision by analysing the foreign experience in the pension provision area, as well as offering recommendations on strategies for reforming and improving the functioning of the pension provision system of Ukraine. Pension provision is the most important direction of social insurance policy of the state. Nowadays in Ukraine, in the field of pension provision, changes affecting issues including pension formula, indexing, and formation of pension rights are happening. The reason for this is to improve the financial sustainability of the pension provision system of the country. Today's pension provision system cannot limit, mitigate or deal in the long term with the impact on the pension provision system of such problems as population aging, economic and political crises, deterioration of macroeconomic indicators. During the implementation of the pension reform, the role of state pension provision system is being adjusted both within the pension system itself and in the national economy and society. In Ukraine, in recent years, the pension system is in a state of permanent reform. The process of reforming expands the state's ability to achieve the priority goals of its development. Despite some achievements in the process of pension reform, no significant progress is being made today in solving the most acute social problems of the country. That is why the foreign successful experience of different countries in the field of pension provision will be useful for development and improvement Ukrainian pension system.

Methodology. In this paper comparative analysis of pension provision systems was carried out with the help of empirical knowledge, grouping, comparison, analysis, synthesis and observation.

Results. The analysis conducted in this paper has shown that the ideal pension provision model does not exist, but the effective functioning of a pension provision system is based on a combination of several different types of pension systems. The combined pension system is less vulnerable to demographic problems, and it provides an opportunity to use accumulated funds in an effective way. The experience of reforming pension systems in many countries of the world shows that a complete transition from a distributive pension system to a accumulative one is quite lengthy, difficult and costly. This is at the same time the reason why most countries favor the introduction of a multi-level pension system that is less risky and more stable. The analysis of global pension systems confirms that the need for reforming the first level of state pension systems will increase the retirement age, restructure the state pension system in order to introduce a multidimensional pension system.

Originality. The article describes different types of pension provision systems in several countries of the world. A comparative analysis of pension provision systems in Ukraine and other countries of the world was given. The main measures that determine the effectiveness and stability of the pension system were identified. This article analyzed the main approaches to determining the strategy of pension reform, as well as proposed their own vision about this problem. The main problems that hinder the development and obstruct the effective work of the pension provision system of Ukraine are identified.

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ SMART-ПРОМИСЛОВОСТІ НІДЕРЛАНДІВ THE NETHERLANDS PLAN FOR DEVELOPING SMART INDUSTRY

УДК 338.45

Ерфорт І.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства

Донбаська державна машинобудівна академія

Ерфорт Ю.О.

доцент, доцент кафедри технічної механіки

Донбаська державна машинобудівна академія

У статті розглянуто зміст Програми розвитку smart-промисловості на 2018-2021 рр., у якій визначено стратегію модернізації промисловості Нідерландів. Проаналізовано особливості промислової політики уряду Нідерландів, спрямованої на збільшення продуктивності шляхом прискорення цифровізації. Програма включає п'ять напрямів: започаткування бізнесу, лабораторії, знання, навички, цифрове оточення. Для прискорення розвитку smart-промисловості за кожним із п'яти розглянутих напрямів виконується кілька головних проектів, які також забезпечать різні промислові трансформації. На основі досвіду останніх років було ідентифіковано вісім ключових промислових трансформацій. Це передове виробництво, гнучке виробництво, smart-продукти, сервітизація, цифровий завод, пов'язані заводи, стійкий завод, smart-робота. У статті узагальнені концептуальні принципи промислової політики Нідерландів, які варті уваги під час формування стратегії промислового розвитку в Україні.

Ключові слова: smart-промисловість, Нідерланди, промислова цифровізація, промислові трансформації, прискорюючі проекти, лабораторії smart-промисловості.

В статье рассмотрено содержание Программы развития smart-промышленности

на 2018–2021 гг., в которой определена стратегия модернизации промышленности Нидерландов. Проанализированы особенности промышленной политики правительства Нидерландов, направленной на увеличение производительности путем ускорения цифровизации. Программа включает пять направлений: организация бизнеса, лаборатории, знания, навыки, цифровое окружение. Для ускорения развития smart-промышленности по каждому из пяти рассмотренных направлений выполняется несколько главных проектов, которые также обеспечивают разные промышленные трансформации. На основе опыта последних лет были идентифицированы восемь ключевых промышленных трансформаций. Это передовое производство, гибкое производство, smart-продукты, сервитизация, цифровой завод, связанные заводы, устойчивый завод, smart-работа. В статье обобщены концептуальные принципы промышленной политики Нидерландов, которые стоят внимания при формировании стратегии промышленного развития в Украине.

Ключевые слова: smart-промышленность, Нидерланды, промышленная цифровизация, промышленные трансформации, ускоряющие проекты, лаборатории smart-промышленности.

In the article, the authors analyzed the key points of the Smart Industry Implementation Agenda 2018–2021, where the strategy of the industrial modernization in the Netherlands is highlighted. The key objective of this Implementation Agenda is to speed up digitization, so that by 2021 the Netherlands has developed the best and the most flexible digitally connected production network in Europe. The authors analyzed the features of the industrial policy of the Netherlands which aims to raise the productivity by speeding up the digitization. The Implementation Agenda has five action lines, namely: getting businesses started, creating fieldlabs, sharing knowledge, improving skills and building digital environment. For each action line there are several key projects to meet the goal of industrial transformation and accelerating the progress of smart-industry in the country. Based on experiences acquired in recent years, eight key industrial transformations have been identified, namely: advanced manufacturing, flexible manufacturing, smart products, servitization, digital factory, connected factories, sustainable factory, and smart working. Certain transformations are dependent on others, while some can be tackled independently. In practice, specific acceleration projects will contribute to one or more transformations. The Program considers nine accelerating projects: smart industry assessment programme, smart industry expertise centre, smart industry hubs, national smart industry roadmap, linking skillslabs to fieldlabs, human-oriented technology programme, cybersecurity programme, data-sharing programme and international business with smart industry. On the stage of formulating its own strategy for developing smart-industry Ukraine will positively benefit while learning lessons from the experience of the Netherlands which are planning such steps forward as keeping on shifting activities from awareness raising to actual implementation, focusing on a number of acceleration projects, taking the industrial transformations as a basis to guide project content, increasing the engagement of the business community, strengthening collaboration with industries and regions.

Key words: smart industry, Netherlands, industrial digitization, industrial transformations, acceleration projects, smart industry fieldlabs.

Постановка проблеми. Обробна промисловість є головним генератором інновацій у сучасному світі. Це зумовлює посилення уваги до неї у розвинутих країнах світу та загострення боротьби за контроль сфери матеріального виробництва та ключових виробничих технологій.

Розвиток smart-промисловості пов'язаний із виникненням нових ІКТ та промислових технологій та матиме довгостроковий вплив на розвиток промисловості. Під впливом, серед іншого, стратегії ЄС «Цифровізація європейської промисловості» різні європейські країни презентували свої національні стратегії промислової цифровізації (англ. digitization). Ті, хто ще зробив цього, інтенсивно працюють над їх планами. Вже не можна сказати, що вплив проривних технологій, таких як інтернет речей (англ. Internet of Things), великі

дані (англ. big data), роботизація та нові промислові технології, недооцінюється. Збереження передових позицій у цифровізації є вирішальним фактором для забезпечення зайнятості, майбутнього економічного зростання та стійкого розвитку промисловості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Програму «Industrie 4.0» Німеччини [1] було презентовано у 2013 році, сигналізувавши початок роботи з розвитку цифрової промислової бази у Німеччині та підкресливши тренд, який має місце у глобальному світі. З 2014 року smart-промисловість та Промисловість 4.0 стали широко прийнятими концепціями у світі і багато країн підтримують ці ініціативи. Фахівці компанії «McKinsey&Company» оцінили глобальний ефект від застосування інтернету речей в обробній про-

мисловості в діапазоні від 0,9 до 2,3 трлн. дол. у 2025 р. До цього часу технологіями промислового інтернету речей буде охоплено від 80% до 100% світової обробної промисловості, а зумовлене цим зниження операційних витрат може скласти 2,5–5% [2, р. 55]. Ефект від застосування промислових роботів оцінюється у розмірі 0,6–12 трлн. дол. у 2025 р. Потенційне зростання продуктивності при цьому може становити 75% [2, р. 73]. За оцінками аналітиків the Boston Consulting Group, заснованими на даних Федерального статистичного управління Німеччини та інтерв'ю з фахівцями, найближчі 5–10 років використання технологій «Industrie 4.0» дозволить підвищити продуктивність в усіх виробничих секторах промисловості Німеччини на 5–8% [3, с. 8–9]. Значні інвестиції робляться у ці сфери як усередині, так і зовні Європи.

Україну поки що не можна розглядати як активного учасника цього глобального процесу, що пов'язано з інтегрованим впливом несприятливих внутрішніх та зовнішніх факторів.

Як зазначено у роботі [4, с. 41], головними перешкодами на шляху «розумного» розвитку бізнесу в Україні, частиною якого є національна промисловість, виступають дуже низький загальний рівень розвитку вітчизняної економіки, що визначає наявні обсяги фінансово-економічних ресур-

сів для здійснення смарт-трансформацій, а також загалом не найкраще інституційне середовище, зумовлене невисокою якістю базових інститутів і середньою якістю тих, що впливають на фінансові можливості розвитку виробництва (доступ до кредитів і легкість сплати податків).

Україна перебуває на початковому етапі формування власної стратегії розвитку smart-промисловості. Саме на цьому етапі доцільно накопичувати світовий досвід, аналізуючи та узагальнюючи практику урядів та бізнесу інших країн щодо реалізації нової промислової стратегії розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є науково-аналітичне узагальнення досвіду Нідерландів щодо політики й практики розвитку smart-промисловості в інтересах його ефективної адаптації до українських реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибір Нідерландів для такого аналізу зумовлений тим, що країна є у авангарді розвитку smart-промисловості. За оцінками сприятливості зовнішнього оточення цифровим трансформаціям Нідерланди мають найкращу оцінку серед країн ЄС (рис. 1). Індексні оцінки за показниками, які характеризують умови для цифрових трансформацій, та результуючими показниками наведені у табл. 1.

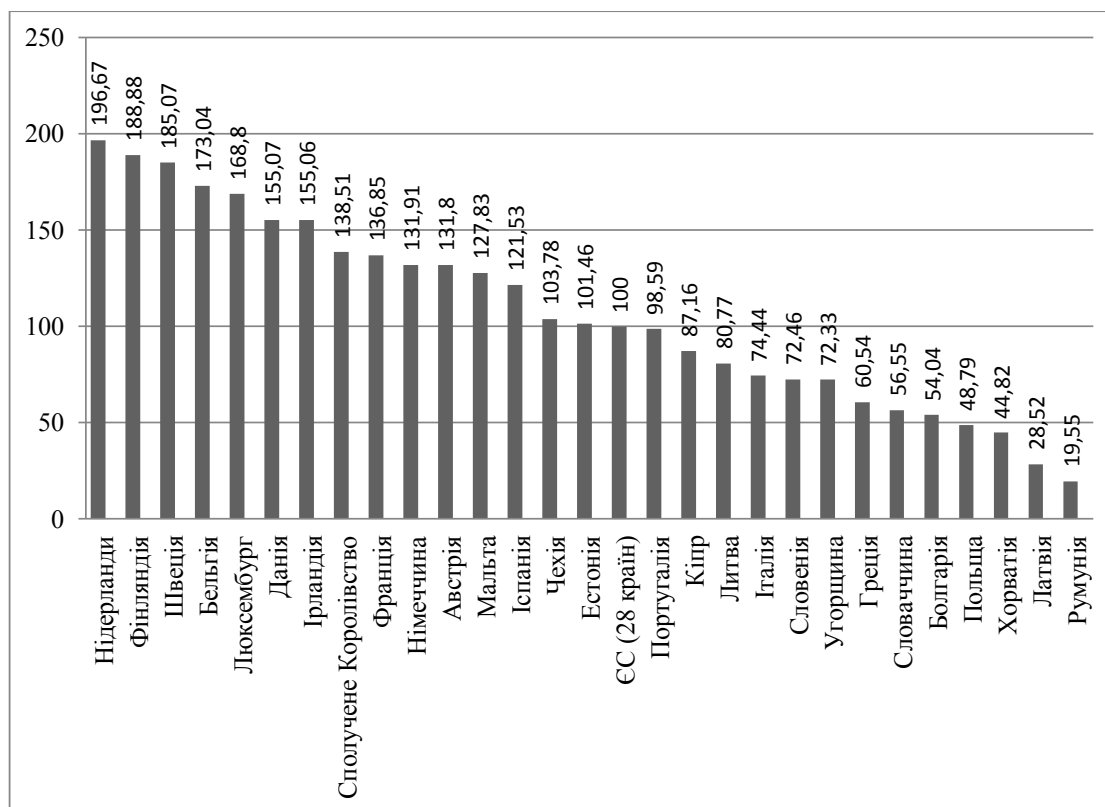

Рис. 1. Оцінки сприятливості зовнішнього оточення цифровим трансформаціям у порівнянні з середніми у ЄС

Джерело: [5, с. 75]

Smart-промисловість розвивається прискореними темпами. Нідерланди зробили великі кроки вперед в останні роки і не планують знижувати темпи розвитку. Ставиться завдання оновлення та збільшення гнучкості виробництва, а також розвитку нових продуктів та послуг, що стає можливим завдяки цифровізації.

Зміст промислової політики Нідерландів наведено у Програмі розвитку smart-промисловості на 2018–2021 рр. (далі – Програми) [6]. Ключовою метою цієї Програми є прискорення цифровізації, що дозволить Нідерландам до 2021 року розвинути найкращу та найбільш гнучку, у цифровій формі пов'язану мережу в Європі.

Насамперед це дасть можливість зберігати енергію та матеріали в результаті забезпечення ефективного та безпечного обміну цифровими даними між різними комерційними видами діяльності.

Програма включає п'ять напрямів:

1. Започаткування бізнесу. В останні роки були зроблені значні зусилля для інформування бізнесу щодо нової технологічної революції. Ці заходи все ще необхідні. Однак зараз головний фокус переноситься на допомогу компаніям впроваджувати технології smart-промисловості на практиці більш інтенсивно та цілеспрямовано.

2. Лабораторії – практичне оточення, всередині якого рішення smart-промисловості розвиваються, тестуються та впроваджуються, що дозволяє людям дізнатися, як їх застосовувати. Кількість лабораторій smart-промисловості у Нідерландах зросла з 10 у 2014 р. до 32 у 2018 р. [7, р. 6]. У їхній роботі беруть участь близько 300 комерційних видів діяльності, різні наукові установи та уряд. Багато лабораторій вже отримали реальні результати у формі життєздатних застосувань, які можуть використовуватися на практиці. Розроблені нові продукти та низка лабораторій започаткували нові комерційні види діяльності. Суму у 163 мільйони євро інвестовано у лабораторії smart-промисловості, з яких 68 мільйонів євро становлять приватні інвестиції [6, р. 9].

3. Знання. Підкреслюється необхідність поєднання та використання доступних знань бізнесу та лабораторій. Отримання нових знань є іншим важливим аспектом. Все це було взято до уваги під час розроблення нової дорожньої карти smart-промисловості, в основі якої – вісім промислових трансформацій.

4. Навички. Прискорення промислової цифровізації має значний вплив на зайнятість та освіту. Розвиток останніх років показав, що нова технологія smart-промисловості може допомагати людям (робітникам, громадянам та кінцевим споживачам) у різний спосіб та дійсно зміцнювати їхні позиції, замість того, щоб конкурувати із ними або виявляти їхню непотрібність. Програма спрямована на підтримку людей за допомогою технології. Для

того, щоб робоча сила у майбутньому була добре підготована до технологій smart-промисловості, необхідно адаптувати початкову освіту. Значна увага повинна приділятися ІКТ та технології. По мірі розгляду smart-промисловості поєднання цих двох предметів та зв'язок з іншими галузями, такими як економічне та організаційне навчання, набувають особливої важливості. Значна кількість середніх та вищих професійних освітніх установ та університетів адаптували свої програми та пропонують нові курси. Цей тренд збережеться протягом наступних кількох років.

5. Цифрове оточення. Програма стандартизації smart-промисловості була розроблена у 2017 р. У першому кварталі 2018 р. було засновано платформу для її реалізації. Ця платформа фокусується на визначенні та координації стандартизації, необхідної для smart-промисловості, та на прямому залученні промисловості в укладання цих угод, ступінь інтернаціоналізації яких зростає. Цифровізація технологічної промисловості у Нідерландах збільшує залежність бізнесу від ІКТ. Кібер-інциденти становлять шкоду для інноваційної та доходної потужності цієї промисловості. Поєднання інтернет-технології та операційної технології з позицій кібербезпеки потребує знань, які сьогодні не є повністю доступними. Промислова цифровізація неможлива без безпечного та надійного обміну даними. В останні роки було ужито різних заходів для спрощення поширення даних.

Для прискорення розвитку smart-промисловості за кожним з п'яти розглянутих напрямів виконується кілька головних проектів, які також забезпечать різні промислові трансформації (рис. 2).

Висока швидкість промислової цифровізації передбачає цільові зміни у бізнесі. Щоб залишатися конкурентоспроможним, він повинен адаптуватися до ринкових змін, здійснюючи трансформації в одній або більше галузях.

На основі досвіду останніх років було ідентифіковано вісім ключових промислових трансформацій. Вони представлені у зовнішньому кільці колеса smart-промисловості (рис. 3).

1. Передове виробництво передбачає, що завод буде спроможний виробляти бездефектні продукти зі зростаючою частотою по мірі того як кожний крок виробничого процесу буде повністю контрольованим. Це потребує високого ступеня вимірювання даних, зберігання та аналізу в поєднанні з машинним навчанням, тобто цифровий завод, який спроможний передбачати аномалії у процесах без необхідності проводити безперервні вимірювання якості.

2. Гнучке виробництво передбачає, що команда робітників підприємства постійно здатна виробляти різні продукти у найкоротший термін від замовлення до поставки.

Прискорюючий проект	Промислові трансформації							
	1. Передове виробництво	2. Гнучке виробництво	3. Smart-продукти	4. Сервітізація	5. Цифровий завод	6. Пов'язані заводи	7. Стійкий завод	8. Smart-робота
1. Оцінювальна програма smart-промисловості	■	■	■	■	■	■	■	■
2. Експертний центр smart-промисловості	■	■	■	■	■	■	■	■
3. Центри smart-промисловості	■	■	■	■	■	■	■	■
4. Національна дорожня карта smart-промисловості	■	■	■	■	■	■	■	■
5. Приєднання професійних лабораторій до випробувальних лабораторій	■	■	■	■	■	■	■	■
6. Технологічна програма, орієнтована на людину	■	■	■	■	■	■	■	■
7. Програма кібербезпеки	■	■	■	■	■	■	■	■
8. Програма колективного використання даних	■	■	■	■	■	■	■	■
9. Міжнародний бізнес зі smart-промисловістю	■	■	■	■	■	■	■	■

Рис. 2. Взаємозв'язок прискорюючих проектів та промислових трансформацій

Джерело: [6, с. 24]

Рис. 3. Колесо smart-промисловості Нідерландів

Джерело: [6, с. 21]

3. Smart-продукти, які будуть розроблятися у Нідерландах у 2020 р., будуть зручними для використання, привабливими, розумними та матимуть цифровий зв'язок.

4. Сервітизація передбачає перехід виробників у Нідерландах до надання послуг поряд із товарами і розширення за рахунок цього своєї доходної бази.

5. Цифровий завод передбачає, що різні частини підприємства будуть пов'язані у цифровій формі, у тому числі управлінські функції, розробка, виробництво та логістика. Для усіх продуктів, процесів та обладнання буде доступна цифрова копія для розробки, візуального та процесного моделювання, імітації, контролю, підтримки та управлінської реєстрації.

6. Пов'язані заводи. У 2021 р. комерційні види діяльності у Нідерландах будуть пов'язані у цифровій формі та будуть спроможні обмінюватися даними безпечно відповідно до міжнародних стандартів, використовуючи пов'язані ІТ системи. Вони також будуть готові до комплексної оптимізації ланцюжка створення вартості.

7. Стійкий завод буде функціонувати наскільки можливо ефективно, з метою мінімізувати споживання енергії та матеріалів. Максимально можливо він буде споживати енергію з відновлюваних джерел та матеріали повторного використання. Продукти, які він вироблятиме будуть максимально можливими для відновлення, повторного та багаторазового використання.

8. Smart-робота на заводах буде мотивуючою, такою, що приносить задоволення, та доступною

для молодих і літніх робітників, незалежно від їх попередньої підготовки. Робітники будуть підтримуватися наскільки це можливо технологією, яку вони розумітимуть завдяки навчанням, де це необхідно. Це підвищить продуктивність та допоможе робітникам зберегти здоров'я. Йдеться про орієнтовані на людину технології.

Промислові трансформації виникають у зв'язку з технологічним розвитком, який представлено у внутрішньому колі колеса smart-промисловості. Це останні доступні промислові технології, такі як роботи, дрони та 3D друк, розробки у сфері програмного забезпечення (великі дані) та останні комунікаційні технології, такі як 5G та LoRa.

Із здійсненням промислових трансформацій пов'язана головна проблема, оскільки бізнес не може змінити все водночас. Однак, можливо визначити поточну позицію бізнесу та бажану позицію по відношенню до інших фірм та передових компаній. Така оцінка дозволить бізнесу визначити, де треба здійснити найбільшу трансформацію для руху від поточної до бажаної позиції. Потім менеджмент та команда smart-промисловості визначають бажану трансформацію та проекти для реалізації, які матимуть найбільший вплив. Певні трансформації залежать від інших, тоді як деякі можуть здійснюватися незалежно. На практиці специфічні прискорюючі проекти сприятимуть одній або більше трансформаціям (див. рис. 3).

Виділено наступні дев'ять прискорюючих проектів:
1. Оцінювальна програма smart-промисловості, яка допомагає бізнесу розпочати функціонування в області smart-промисловості.

Таблиця 1

**Індексні оцінки показників екрану цифрових трансформацій у 2018 р.
(зміна у 2018 р. у порівнянні з 2017 р.)**

Країна	Показники, які характеризують умови для цифрових трансформацій					Результуючі показники	
	Цифрова інфраструктура	Інвестиції та доступ до фінансування	Пропозиція та попит на цифрові навички	Е-лідерство	Підприємницька культура	ІКТ стартапи	Цифрове перетворення
Нідерланди	85 (+1,2)	71 (+6,1)	89 (+12,9)	65 (-1,5)	100 (+56,5)	32 (-9,5)	40 (+3,1)
Фінляндія	76 (+1,6)	80 (+8,9)	83 (+12,5)	97 (-2,7)	51 (-8,6)	60 (-0,3)	37 (+1,3)
Швеція	70 (-9,2)	76 (-7,2)	86 (+1,3)	76 (-12)	75 (+43,8)	76 (+53,1)	42 (+4,7)
Бельгія	76 (-0,2)	77 (+2,6)	65 (-15,5)	84 (+13,2)	77 (+44,1)	24 (-13,1)	52 (+1,9)
Люксембург	80 (+1,6)	74 (+1,4)	65 (+9,9)	86 (-0,7)	60 (+12,9)	65 (+22,8)	44 (+0,1)
Данія	78 (-2,6)	48 (+2,4)	84 (-5,7)	78 (-10,1)	46 (+7,4)	71 (+10,8)	62 (+9,4)
Ірландія	60 (+0,9)	37 (-9,8)	94 (+20,7)	86 (+22,6)	76 (+3,1)	35 (-6,9)	24 (+0,5)
ЄС (28 країн)	48 (-1)	46 (+1,6)	45 (+5,3)	55 (-0,1)	68 (+20,8)	43 (-4,7)	37 (+1)

Джерело: [5, с. 65]

2. Експертний центр smart-промисловості, завданням якого є прискорення трансформацій у широкому секторі підприємств малого та середнього бізнесу, а також підтримка виконання досяжних кроків.

3. Центри smart-промисловості, що передбачає створення мережі регіональних центрів smart-промисловості.

4. Національна дорожня карта smart-промисловості, яка відображає планований розвиток знань smart-промисловості.

5. Приєднання професійних лабораторій до випробувальних лабораторій та допомога кожній випробувальній лабораторії також стати професійною лабораторією.

6. Технологічна програма, орієнтована на людину. Ця програма сприяє розвитку найкращих практик у даній області і є джерелом натхнення та провідником для розробників та користувачів технології, орієнтованої на людину.

7. Програма кібербезпеки, яка робить промислові фірми гнучкими з точки зору цифровізації шляхом заснування Цифрового довірчого центру smart-промисловості.

8. Програма колективного використання даних, у рамках якої передбачається створення Центру цінності даних та Коаліції колективного використання даних.

9. Міжнародний бізнес зі smart-промисловістю, що передбачає організацію реальних спільних проектів між бізнесом та науковими установами у Нідерландах, Німеччині та Бельгії.

Висновки з проведеного дослідження. Smart-промисловість повинна створити нові експортні бізнес-пропозиції. Фокусуючись на розвитку амбітної, міжнародно лідуєчої програми, Нідерланди продовжують будувати унікальну, інтегровану екосистему, всередині якої бізнес, наукові установи та уряд спільно працюють над впровадженням інновацій. Результатом цього будуть:

- 1) прискорення економічного зростання завдяки збільшенню продуктивності;
- 2) збільшення зайнятості;
- 3) вирішення суспільних проблем, зокрема завдяки зменшенню споживання сировинних матеріалів та енергії.

Для України на етапі формування власної стратегії розвитку smart-промисловості, безумовно, корисним є досвід Нідерландів, які планують здійснити наступні кроки:

- продовжувати рух від збільшення обізнаності до реального виконання;
- сконцентруватися на прискорюючих проектах;
- взяти промислові трансформації за основу при визначенні змісту проектів;
- збільшити залученість бізнес-спільноти;
- посилити співробітництво з галузями промисловості та регіонами.

У подальших наукових дослідженнях ці заходи мають бути детально розглянуті у контексті завдань розроблення стратегії розвитку smart-промисловості в Україні, зокрема, доцільності та можливостей їх застосування у вітчизняних програмах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0 : Final report.* Industrie 4.0 Working Group, 2013. URL: <http://www.acatech.de/de/publikationen/stellungnahmen/kooperationen/detail/artikel/recommendations-for-implementing-the-strategic-initiative-industrie-40-final-report-of-the-industr.html> (accessed 22 April 2019)

2. Manyika J., Chui M., Bughin J. et al. *Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy.* McKinsey Global Institute, 2013. 162 pp.

3. Рюссманн М., Лоренц М., Герберт Ф., Вальднер М., Юстус Я., Энгель П., Харниш М. "Индустрия 4.0". *Будущее производительности и роста в промышленности.* VCG, 2015. 20 с.

4. *Смарт-промисловість в епоху цифрової економіки: перспективи, напрями і механізми розвитку : монографія* / [В.П. Вишневський, О.В. Вієцька, О.М. Гаркушенко, С.І. Князев, О.В. Лях, В.Д. Чекіна, Д.Ю. Череватський]; за ред. акад. НАН України В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. Київ, 2018. 192 с.

5. *Digital Transformation Scoreboard 2018: "EU businesses go digital: Opportunities, outcomes and uptake".* European Union, 2018. 138 pp. URL: https://ec.europa.eu/growth/toolsdatabases/dem/monitor/sites/default/files/Digital%20Transformation%20Scoreboard%202018_0.pdf (accessed 29 April 2019)

6. *Smart Industry: Implementation Agenda 2018–2021 "Dutch industry fit for the future".* Smart industry, February 2018. 41 pp. URL: <https://www.smartindustry.nl/wp-content/uploads/2018/03/SI-Implementation-Agenda-2018-English.compressed.pdf> (accessed 29 April 2019)

7. Stolwijk Cl., Punter M. *Going Digital: Field labs to accelerate the digitization of the Dutch Industry – TNO report.* TNO, May 31, 2018. 47 pp. URL: <https://publications.tno.nl/.../TNO-2018-R10453.pdf> (accessed 29 April 2019)

REFERENCES:

1. Industrie 4.0 Working Group (2013). *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0 : Final report.* Available at: <http://www.acatech.de/de/publikationen/stellungnahmen/kooperationen/detail/artikel/recommendations-for-implementing-the-strategic-initiative-industrie-40-final-report-of-the-industr.html> (accessed 22 April 2019)

2. Manyika J., Chui M., Bughin J. et al. (2013). *Disruptive technologies: Advances that will transform life, business, and the global economy.* McKinsey Global Institute, 162 pp.

3. Ryusmann M., Lorents M., Gerbert F., Val'dner M., Yustus Ya., Engel' P., Kharnish M. (2015). *"Industriya 4.0". Budushchee proizvoditel'nosti i rosta v promyshlennosti* ["Industry 4.0". Future of productivity and growth in industry]. BCG. 20 pp. (in Russian)

4. Vyshnevskiy V.P., Vietska O.V., Harkushenko O.M., Kniaziev S.I., Liakh O.V., Chekina V.D., Cherevatskiy D.Yu. (2018). *Smart-promyslovist v epokhu tsyfrovoy ekonomiky: perspektyvy, napriamy i mekhanizmy rozvytku : monohrafiya* [Smart industry in the era of digital economy: prospects, directions and developing mechanisms : the monograph]. Kyiv: NAS of Ukraine, The Institute of the Economy of Industry. 192 pp. (in Ukrainian)

5. European Union (2018). *Digital Transformation Scoreboard 2018: "EU businesses go digital: Oppor-*

tunities, outcomes and uptake". 138 pp. Available at: https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/Digital%20Transformation%20Scoreboard%202018_0.pdf (accessed 29 April 2019)

6. Smart industry (February 2018). *Smart Industry: Implementation Agenda 2018–2021 "Dutch industry fit for the future"*. 41 pp. Available at: <https://www.smartindustry.nl/wp-content/uploads/2018/03/Smart-Industry-Implementation-Agenda-2018-English-compressed.pdf> (accessed 29 April 2019)

7. Stolwijk Cl., Punter M. (May 31, 2018). *Going Digital: Field labs to accelerate the digitization of the Dutch Industry – TNO report*. TNO. 47 pp. Available at: <https://publications.tno.nl/.../TNO-2018-R10453.pdf> (accessed 29 April 2019)

Erfort Irina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Enterprise Economics
Donbass State Engineering Academy

Erfort Yury

Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Technical Mechanics
Donbass State Engineering Academy

THE NETHERLANDS PLAN FOR DEVELOPING SMART INDUSTRY

The purpose of the article. The progress of smart industry is being driven by the development of new ICT and manufacturing technology and is having far-reaching impact on industry. Since 2014 the smart industry and Industry 4.0 have become widely accepted concepts internationally and many countries have been emulating these initiatives. Securing a position in the vanguard of digitization is crucial for jobs, future economic growth and the sustainability of industry. So far, Ukraine cannot be regarded as an active participant of this global process due to the negative aggregate impact of internal and external factors. Making first steps forward towards formulating its own strategy for developing smart-industry it is important for Ukraine to accumulate the as much of world's experience in this field as possible.

The purpose of this article consists in providing scientific analysis of the Netherlands policy as to the developing smart-industry and summarizing the positive experience with the view of its adapting for Ukrainian environment. In the article, the emphasis is made on the Netherlands because this country is spearheading smart industry building in the world.

Methodology. While doing research the authors implemented such scientific methods as system approach which fits investigating the complex economic facts perfectly, as well as methods of comparing and synthesis, statistical and system-structural analysis.

Results. In the article, the authors analyzed the key points of the Smart Industry Implementation Agenda 2018–2021, where the strategy of the industrial modernization in the Netherlands is highlighted. The key objective of this Implementation Agenda is to speed up digitization, so that by 2021 the Netherlands has developed the best and the most flexible digitally connected production network in Europe. The authors analyzed the features of the industrial policy of the Netherlands which aims to raise the productivity by speeding up the digitization.

The Implementation Agenda has five action lines, namely: getting businesses started, creating fieldlabs, sharing knowledge, improving skills and building digital environment. For each action line there are several key projects to meet the goal of industrial transformation and accelerating the progress of smart-industry in the country.

Based on experiences acquired in recent years, eight key industrial transformations have been identified, namely: advanced manufacturing, flexible manufacturing, smart products, servitization, digital factory, connected factories, sustainable factory, and smart working. Certain transformations are dependent on others, while some can be tackled independently. In practice, specific acceleration projects will contribute to one or more transformations. The Program considers nine accelerating projects: smart industry assessment programme, smart industry expertise centre, smart industry hubs, national smart industry roadmap, linking skillslabs to fieldlabs, human-oriented technology programme, cybersecurity programme, data-sharing programme and international business with smart industry.

By focusing on developing an ambitious, internationally leading programme, Netherlands continue building unique, integrated ecosystem within which businesses, knowledge institutions and the government work together on implementation innovations. This will result in greater economic growth due to increased productivity, growth in employment, solutions to societal problems, e.g. due to lower consumption of raw materials and energy.

Practical implications. On the stage of formulating its own strategy for developing smart-industry Ukraine will positively benefit while learning lessons from the experience of the Netherlands which are planning such steps forward as keeping on shifting activities from awareness raising to actual implementation, focusing on a number of acceleration projects, taking the industrial transformations as a basis to guide project content, increasing the engagement of the business community, strengthening collaboration with industries and regions.

Value/originality. This article is completely original and prepared specially for the journal "Market infrastructure". All scientific results belong to the authors. The references section fully reveals sources of information and citations.

СУЧАСНІ РЕАЛІЇ СПОЖИВАННЯ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

MODERN REALITIES OF CONSUMPTION OF FRUITS AND BERRIES IN SOUTHERN UKRAINE

У статті розглянуто сучасні реалії споживання плодово-ягідної продукції на Півдні України. Загальна тенденція споживання свідчить про низькі показники в областях Півдня України, які нижчі за середній показник у країні. Встановлено, що серед чотирьох областей регіону найкращі показники виробництва та споживання плодово-ягідної продукції – в Одеській області. Визначено вплив таких економічних чинників, як ціна та рівень доходів на душу населення, на купівельну спроможність українців. Проаналізовано динаміку цін на плоди та інші продукти харчування споживчого кошику, рівень доходів покупців. Узагальнюючим висновком є те, що на рівень споживання продукції галузі садівництва впливає не тільки рівень цін на самі плоди та ягоди, а й ціна на інші важливі для пересічних громадян продукти (картоплю, молоко та м'ясо), які є у споживчому кошику покупця. Результатом низького рівня купівельної спроможності та рівня споживання плодів та ягід є вибірковий підхід до купівлі фруктів, економія витрат на користь інших продуктів харчування.

Ключові слова: ринок, купівельна спроможність, норми споживання, ціна, дохід, платоспроможність, споживчий кошик.

В статье рассмотрены современные реалии потребления плодово-ягодной продук-

ции на Юге Украины. Общая тенденция потребления свидетельствует о низких показателях в областях Юга Украины, которые ниже среднего показателя в стране. Установлено, что среди четырех областей региона лучшие показатели производства и потребления плодово-ягодной продукции – в Одесской области. Определено влияние таких экономических факторов, как цена и уровень доходов на душу населения, на покупательную способность украинцев. Проанализирована динамика цен на плоды и другие продукты питания потребительской корзины, уровень доходов покупателей. Обобщающим выводом является то, что на уровень потребления продукции отрасли садоводства влияет не только уровень цен на сами плоды и ягоды, а и цена на другие важные для рядовых граждан продукты (картофель, молоко и мясо), которые есть в потребительской корзине покупателя. Результатом низкого уровня покупательной способности и уровня потребления плодов и ягод является избирательный подход к покупке фруктов, экономия затрат в пользу других продуктов питания.

Ключевые слова: рынок, покупательная способность, нормы потребления, цена, доход, платежеспособность, потребительская корзина.

УДК [658.8:634](477)

Колокольчикова І.В.

к.е.н., доцент, докторант

Полтавська державна аграрна академія

The article deals with the modern realities of consumption of fruit and berry products in the South of Ukraine. The General trend of consumption indicates low rates in the regions of Southern Ukraine, which are below the average in the country. It is established that among the four regions of the region the best indicators of production and consumption of fruit and berry products in the Odessa region. The minimum production volumes are in the Nikolayev region. In the whole region among fruits preference is given to the production of apples, cherries, cherries and apricots. Grapes are the hallmark of Odessa region. The balance of consumption of the industry's products reveals the volume of receipt and use of fruits and berries. The main channels of use is the implementation in all directions and processing. The greatest losses of a crop at use of production were observed in the Zaporozhe and Kherson region. The influence of such economic factors as price and per capita income on the purchasing power of Ukrainians is determined. It is established that over the past five years, the prices of fruits and berries have grown rapidly, honor three times. Along with the prices for fruits, prices for such basic food products of Ukrainians as meat, milk and potatoes have also increased. This is a negative trend, because it affects the amount of fruit that the Ukrainian population buys. The income of the population over the past three years has increased by only a quarter. This is a very slow growth, which does not increase the cost of buying food, including fruits. In the reporting year, the highest rates of income per person in Zaporizhzhya and Odessa region. The lowest income in the Kherson region. In the Kherson region there is generally the lowest rate of consumption of fruits and berries and the lowest income of the population. A generalizing conclusion is that the level of consumption of horticultural products is influenced not only by the level of prices for fruits and berries themselves, but also by the price of other important products for ordinary citizens (potatoes, milk and meat) that are in the consumer basket of the buyer. The result of the low level of purchasing power and consumption of fruits and berries is a selective approach to the purchase of fruits, saving costs in favor of other foods.

Key words: market, purchasing power, consumption rates, price, income, solvency, consumer basket.

Постановка проблеми. Якість споживання продуктів харчування є основою існування людини. Від цього залежить як якість життя, так і рівень працездатності населення. Споживча цінність плодово-ягідної продукції зумовлена енергетичною, біологічною, фізіологічною, лікувально-профілактичною та органолептичною цінністю. Плоди та ягоди мають вищу енергетичну цінність, ніж овочі, завдяки вмісту в них енергомістких харчових речовин – цукру і крохмалю, тому ці продукти є в раціоні кожного українця. Однак сьогодні споживання цих продуктів нижче від мінімальної норми, і тому необхідно дослідити ці питання та встановити особливості споживання плодів та ягід

у регіонах України та оцінити рівень споживання на Півдні України, який має найбільш сприятливі природно-кліматичні умови для промислового садівництва. Також треба виокремити чинники, які найбільше впливають на показники споживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань виробництва, якості та рівня споживання продукції галузі садівництва в Україні займаються багато вчених. Праці О.М. Шестопаля, А.І. Сало, Н.С. Руді, М.Ю. Гущина, В.В. Юрчишина присвячені питанням розвитку галузі, її економічної ефективності, питанням підвищення якості та конкурентоспроможності. Такі науковці, як В.А. Рульєв, Т.А. Маркіна, Д.Г. Лєгеза, А.А. Рихтер, досліджують

розвиток промислового садівництва саме Півдня України, підкреслюючи при цьому потенціал цього регіону та можливості галузі. Питаннями якості споживання продуктів харчування, в тому числі і плодово-ягідної продукції, у межах продовольчого забезпечення країни займаються П.Т. Саблук, О.І. Гойчук, І.Г. Ушачевич, Б.Й. Пасхавер, К.В. Береговий, Н.М. Котвицька та інші. Однак усі праці розкривають загальні тенденції в Україні, не зупиняючись на питаннях регіонального забезпечення та споживання плодів і ягід населенням.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка сучасних реалій споживання плодово-ягідної продукції областями Півдня України та визначення основних економічних чинників впливу на рівень купівельної спроможності на ринку продукції садівництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Плоди та ягоди входять до складу споживчого кошика людини. Споживання цієї продукції є традиційним для українців. Улюбленими плодами серед споживачів є яблука, черешні, абрикоси та персики. Південь України має сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва плодово-ягідної продукції, і тому в цьому регіоні товарний асортимент розширений. Основними виробниками продукції садівництва нині є господарства населення. Так, за статистичними даними, станом на 2017 р. частка господарств населення у виробництві плодів та ягід становить 83,7%. Цей показник є максимально високим за період з 2000 по 2017 р. [1].

Південь України представлений такими областями, як Запорізька, Миколаївська, Одеська та Херсонська. Підприємства цих областей займаються промисловим садівництвом та мають свої особливості у виробництві плодово-ягідної продукції (табл. 1).

Структура виробництва плодово-ягідної продукції виробниками чотирьох областей Півдня

Україна має такі загальні та персоніфіковані характерні риси. Всі області займаються виробництвом зерняткових, кісточкових, ягід та винограду. Однак Одеська область є лідером з виробництва винограду – 253,6 тис. т, відносно однакові позиції щодо цієї продукції у Миколаївській та Херсонській областях – 51,3 тис. т та 40,8 тис. т відповідно. Лідерами з виробництва ягід є Запорізька та Херсонська області – 4,4 тис. т та 4,8 тис. т.

Загалом Запорізьку область можна характеризувати як виробника плодів зерняткових культур, а саме яблук, бо в загальній структурі виробництва вони становлять 24,0%. Серед кісточкових культур пріоритет віддається черешні, абрикосу та вишні, обсяг виробництва яких у структурі складає 14,6%, 14,0% та 11,9%.

Миколаївська область має у 2017 р. найменші обсяги виробництва зерняткових та кісточкових серед інших областей півдня України, а саме 28,6 тис. т, але практично вдвічі більше в цій області вироблено винограду – 51,3 тис. т. Серед плодів перевага також налається виробництву яблук (19,6%) та абрикосів (20,3%) від загальної структури виробництва.

Херсонська область у 2017 р. є другою після Запорізької за обсягами виробництва плодів (66,2 тис. т). Яблука є пріоритетною продукцією, бо в структурі виробництва становлять 46,1%. Також у цій області виробництво винограду на досить високому рівні (40,8 тис. т).

Лідером серед усіх областей за показниками виробництва як плодів, так і винограду є Одеська область. Станом на 2017 р. вироблено 90,1 тис. т плодів, серед яких яблука є лідерами серед зерняткових – 19,7%, а вишня, черешня та абрикос – серед кісточкових: 15,1%, 11,5%, 12,1% відповідно. Винограду у цій області вироблено 253,6 тис. т.

Фонд споживання плодів, ягід і винограду в Україні у 2017 р. в областях Півдня України такий:

Таблиця 1

Виробництво плодово-ягідної продукції на Півдні України за 2017 р.

Продукція	Області, тис.т.			
	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Плоди	62,1	28,6	90,1	66,2
- зерняткові:	20,4	8,5	27,9	34,0
яблуко	14,9	5,6	17,7	30,5
груша	5,3	2,4	7,8	2,6
- кісточкові:	33,5	15,5	52,8	45,6
слива	5,2	2,2	9,4	4,6
вишня	7,4	3,7	13,6	4,4
черешня	9,1	2,6	10,4	3,4
абрикос	8,7	5,8	10,9	7,2
персик	2,6	0,8	6,4	6,6
Ягідники	4,4	0,6	2,8	4,8
Виноград	7,3	51,3	253,6	40,8

Джерело: розраховано та складено автором на основі [2]

Запорізька область – 86,0 тис. т, Миколаївська область – 58,8 тис. т, Одеська область – 137,4 тис. т, Херсонська область – 50,6 тис. т. Відповідно до цього рівня і споживання в розрахунку на одну особу також буде мати відповідні розміри (рис. 1).

Як уже відмічалось раніше, господарства населення виробляють більшу частину плодово-ягідної продукції. Вони також є лідерами з виробництва картоплі, овочів. Якщо розглядати площі насаджень у структурі та в розрізі категорій господарств, то видно, що найбільше займаються садівництвом господарства населення. У цих господарствах зосереджено понад 67% усіх площ. Сільськогосподарські підприємства мають 28,2% від загальної площі у плодоносному віці. Найменший показник у фермерських господарств – 4,7% [4, с. 165]. Однак відсутність статистичного обліку не дає змоги проаналізувати баланс продукції в межах надходження та споживання щодо господарств населення. Але це можна зробити щодо сільськогосподарських підприємств (табл. 2).

Наведений баланс плодів, ягід та винограду за 2017 р. у сільськогосподарських підприємствах показує, що у Запорізькій області плоди було реалізовано за всіма напрямками, переробка вина мінімальна. У Миколаївській та Одеській областях більше надходження – це виноград, який у подальшому реалізовано у всіх напрямках і на переробку. У Херсонській області надходження плодів, ягід і винограду майже однакове. Більша частина реалізована у всіх напрямках.

За показником витрат під час зберігання треба відмітити, що у відсотковому значенні пропорційно обсягам надходження максимальний показник у Запорізькій та Херсонській областях, а саме втрати становили 0,6% та 0,8% від загального надходження.

Кількість споживання будь-якої продукції залежить від багатьох факторів, які можна поділити на економічні та соціальні. До економічних відносимо рівень доходів споживача, ціни на продукти споживчого кошика, співвідношення попиту та пропозиції. Серед соціальних факторів – культура споживання продукції, статус споживача, етап життєвого циклу його сім'ї, час здійснення купівлі тощо.

Плодово-ягідна продукція у споживчому кошику займає відповідне місце, однак, як уже відмічалось раніше, норми споживання цієї продукції споживачами Півдня України нижчі, ніж мінімальна норма (60 кг на 1 особу за рік) [5]. Основними причинами цього стану є практика економії коштів на придбання плодів, ягід і винограду та купівлі інших продуктів, які є основою раціону кожного українця: картоплі, молока, м'яса, яєць. І ріст цін на інші продукти харчування пересічного громадянина частіше приводить до зниження рівня споживання плодів, ніж ріст цін на самі плоди (табл. 3).

Наведена динаміка середніх цін на основні продукти споживчого кошика українського споживача свідчать про те, що за 2013–2017 рр. ціни на плоди виростили практично в 3 рази, і станом на 2017 р. становили 8766,6 грн/т. Порівняно з 2016 р. ціни на плоди виростили практично на 50%. Це негативна тенденція, тому що підвищення цін на цю продукцію приводить до відповідного зниження попиту та споживання. За іншими продуктами також бачимо, що ціни на молоко та м'ясо за 5 років виростили практично в 2 та 2,5 рази, а порівняно з попереднім 2016 р. – на 41,7% та 32,4% відповідно. На картоплю та овочі ціни виростили лише на 25,2% та 5,4% відповідно порівняно з 2016 р. Аналогічна ситуація і з цінами на яйця. Таким чином, низький рівень споживання плодів, ягід та винограду можна обґрунтувати частково ростом цін на цю

Рис. 1. Фонд споживання плодів, ягід і винограду в розрахунку на одну особу в областях Півдня України станом на 2017 р.

Джерело: розраховано та складено автором на основі [3]

Таблиця 2

**Баланс плодів, ягід і винограду
у сільськогосподарських підприємствах Півдня України у 2017 році**

Показники	Області, тис. т.			
	Запорізька	Миколаївська	Одеська	Херсонська
Надходження				
- запаси на початок року	5,2	2,0	1,0	5,5
- вироблено				
плоди та ягоди	10,0	2,5	5,0	31,2
виноград	0,3	48,2	153,2	36,2
- куплено та інші надходження	0,2	-	35,6	0,1
Використання				
- перероблено на вино	0,5	3,8	23,2	11,4
- реалізовано за всіма напрямками	10,4	48,2	170	52,0
- витрати під час зберігання	0,1	0,1	-	0,6
- запаси на кінець року	4,7	0,6	1,6	8,9

Джерело: розраховано та складено автором на основі [3]

Таблиця 3

**Середні ціни реалізованої продукції сільського господарства
сільськогосподарськими підприємствами**

Продукція, т.	2013	2014	2015	2016	2017	2017 до 2016, %	2017 до 2013, %
Картопля	1860,9	2173,6	2436,3	2631,8	3296,3	125,2	177,1
Овочі	2354,0	2514,3	3903,4	3924,2	4136,1	105,4	175,7
Плоди	3010,8	2429,1	5894,5	5863,8	8766,6	149,5	291,2
М'ясо	12901,3	15736,9	21966,2	22468,0	31838,4	141,7	246,8
Молоко	3364,0	3588,4	4347,3	5461,8	7234,0	132,4	215,0
Яйця	656,7	782,4	1333,2	1108,7	1145,9	103,3	174,5

Джерело: розраховано та складено автором на основі [1]

Таблиця 4

Доходи населення в розрахунку на 1 особу Півдня України за 2015–2017 рр.

Області, грн./ос.	2015	2016	2017	2017 до 2016, %
Запорізька	36277,4	43461,6	52726,9	121,3
Миколаївська	29342,1	34970,5	43851,8	125,4
Одеська	32384,5	39132,1	48473,7	123,9
Херсонська	27880,0	32967,9	40242,6	122,1

Джерело: розраховано та складено автором на основі [7]

продукцію та стрімке подорожчання інших важливих для споживача продуктів, таких як картопля, м'ясо та молоко [6].

Іншим чинником, який впливає на платоспроможність покупців та рівень споживання плодів та іншої продукції, є дохід. Простежимо, як змінився цей показник за останні роки (табл. 4) [7].

Доходи населення в розрахунку на 1 особу за останні 2 роки в середньому в областях Півдня України виросли у Запорізькій та Миколаївській областях на 21,3% та 25,4%, в Одеській та Херсонській області – на 23,9% та 22,1% відповідно. Якщо зіставити ці цифри з ростом цін на основні продукти харчування українців, то зрозуміло, що споживання плодів як складника раціону не збільшиться у зв'язку з дефіцитом коштів у насе-

лення та неможливістю замінити кількість споживання одного продукту на інший, наприклад м'яса на плоди.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що нині споживання плодів, ягід та винограду споживачами Півдня України має дуже низький рівень. Мінімально встановлена норма споживання плодово-ягідної продукції – 60 кг/рік, у всіх областях Півдня цей показник нижчий за норму. Найменше споживання цієї продукції у Херсонській області – 48,1 кг/рік, найбільше – 57,6 кг/рік – в Одеській області. Основними економічними чинниками впливу на рівень та обсяги споживання плодів та ягід є ціни реалізації та рівень доходів населення. Проведений порівняльний аналіз дає підстави стверджувати, що не тільки ріст цін

на плоди у 2017 р. порівняно з 2016 р. на 49,5% знизив обсяги споживання продукції, а й ціни на інші товари споживчого кошика, які виросли більш ніж у 2 рази, змішують споживачів відмовлятися від купівлі фруктів та віддавати перевагу іншим продуктам, таким як картопля, молоко та м'ясо. Неможливість збільшити споживання фруктів підтверджує і повільний ріст доходів населення за останні 2 роки, бо ці доходи ростуть повільніше, аніж ціни на продукти харчування. Таким чином, можна дійти узагальненого висновку, що основний вплив на рівень споживання фруктів в областях Півня України чинять низькі доходи та швидкий ріст на ці продукти харчування у споживчому кошику пересічного українця.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Україна у цифрах 2017: статистичний збірник за 2017 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 240с. URL: <http://ukrstat.org/ua> (дата звернення 23.04.2019).
2. Рослинництво України: статистичний збірник за 2017 рік / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 222с. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 23.04.2019).
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 59с. URL: <http://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 23.04.2019).
4. Колокольчикова І.В. Привабливість галузі садівництва України. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Полтава: ПДАА. 2015. Вип. 1 (10). С. 163–169.*
5. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова від 14 квітня 2000 р. № 656 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html> (дата звернення 23.04.2019).
6. Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення: Постанова від 11 жовтня 2016р. № 780 / Кабінет Міністрів України. URL: http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova_656.html (дата звернення 23.04.2019).
7. Статистичний щорічник України за 2017 рік: статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 540 с. URL: <http://ukrstat.org/ua> (дата звернення 23.04.2019).
8. Пасхавер Б.Й. Сучасний стан продовольчої безпеки. *Економіка АПК. 2014. № 4. С. 5–12.*
9. Пасхавер Б.Й. Тенденції та проблеми національного продовольчого споживання. *Економіка АПК. 2014. № 10. С. 5–13.*
10. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова від 5 грудня 2007 р. № 1379 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p> (дата звернення 23.04.2019).

REFERENCES:

1. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Ukraina u tsyfrakh 2017: statystychnyi zbirnyk za 2017 rik* [Ukraine in numbers 2017: The Statistical Yearbook for 2017], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
2. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Roslynnytstvo Ukrainy: statystychnyi zbirnyk za 2017 rik* [Crop production in Ukraine in 2017: The Statistical Yearbook for 2017], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
3. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Balansy ta spozhyvannia osnovnykh produktiv kharchuvannia naseleнням Ukrainy: statystychnyi zbirnyk* [Balance sheets and consumption of basic foodstuffs by the population of Ukraine The Statistical Yearbook for 2018], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
4. Kolokolchikova I.V. (2015) Pryvablyvist haluzi sadivnytstva Ukrainy [The attractiveness of the horticulture industry in Ukraine]. *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii, Poltava: PDAA, vol. 1, no. 10, pp. 163–169* (in Ukrainian).
5. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [About the approval of sets of food, sets of nonfood goods and sets of services for the main social and demographic groups of the population Resolution of the Cabinet Of Ministers of Ukraine]. Available at: <http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova656.html> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
6. Pro zatverdzhennia naboriv produktiv kharchuvannia, naboriv neprodovolchykh tovariv ta naboriv posluh dlia osnovnykh sotsialnykh i demohrafichnykh hrup naseleennia Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [About the approval of sets of food, sets of nonfood goods and sets of services for the main social and demographic groups of the population Resolution of the Cabinet Of Ministers of Ukraine]. Available at: http://www.buhoblik.org.ua/big/postanova_656.html (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
7. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017rik: statystychnyi zbirnyk za 2017 rik* [Statistical Yearbook of Ukraine in numbers 2017: The Statistical Yearbook for 2017], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://ukrstat.gov.ua> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).
8. Paskhaver B.I. (2014) Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky [Current state of food security]. *Ekonomika APK, no. 4, pp. 5–12* (in Ukrainian).
9. Paskhaver B.I. (2014) Tendentsii ta problemy natsionalnogo prodovolchoho spozhyvannia [Trends and problems of national food consumption]. *Ekonomika APK, no. 10, pp. 5–13* (in Ukrainian).
10. Deiaki pytannia prodovolchoi bezpeky Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Some issues of food security Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-p> (accessed 23 April 2019) (in Ukrainian).

Kolokolchykova IrynaCandidate of Economic Sciences,
Associate Professor, Doctoral Student
Poltava State Agrarian Academy**MODERN REALITIES OF CONSUMPTION OF FRUITS AND BERRIES IN SOUTHERN UKRAINE**

The purpose of the article. Fruits and berries are included in the human consumer basket. Consumption of these products is traditional for Ukrainians. Favorite fruits among consumers are apples, cherries, apricots and peaches. The South of Ukraine has favorable natural and climatic conditions for the production of fruit and berry products, which means that in this region the range of products has been expanded. The consumer value of fruit and berry products is due to energy, biological, physiological, therapeutic and organoleptic value. Fruits and berries have a high energy value than vegetables, Thanks to their energy-intensive nutrients-sugar and starch, so these products are in the diet of every Ukrainian. However, today the consumption of these products is below the minimum standard, and therefore it is necessary to study these issues and to establish the features of consumption of fruits and berries in the regions of Ukraine; to assess the level of consumption in the South of Ukraine, which has the most favorable natural and climatic conditions for industrial gardening. It is also necessary to identify the factors that have the greatest impact on consumption. The article is the objective analysis of the level of consumption of fruits, berries and grapes in the regions of the South of Ukraine and determination of the main factors influencing this figure.

Methodology. The specificity of scientific tasks, which is the subject of research, requires the use of a set of methods that allow to analyze the current state of production of fruits and vegetables, as well as to assess the level of consumption of products. The study was conducted using the monographic method, a comprehensive and systematic approach to determining trends and patterns, economic and statistical methods.

Results. Today, the consumption of fruits, berries and grapes by consumers in the South of Ukraine is very low. Consumption of fruits and berries in the region is below normal. Low consumption of these products in Kherson region, most of all in Odessa region. The main economic factors affecting the level and volume of consumption of fruits and berries are sales prices and incomes. Comparative analysis suggests that the decline in consumption is influenced both by the increase in the price of fruits and the rise in the price of other, more valuable food products for consumers – milk, meat, potatoes. Also, the reason for the decline in fruit consumption is the slow growth of incomes. Thus, the consumer basket of Ukrainians today consists mainly of products such as bread, milk, meat, potatoes. Fruits are bought on a residual basis.

Practical implications. The well-being and development of a nation depends on the individual. The level of food supply, the ability to freely buy and not to save and save on food, directly affects the productivity and level of motivation of employees. Today in Ukraine it is necessary to adjust the price situation in the market and improve the economic performance of citizens. The use of natural resource potential of the industry of industrial horticulture in the South of Ukraine along with marketing commodity, price, and marketing and communication policy will lead to the strengthening of economic indicators and growth of the Fund of consumption of fruits and vegetables.

Value/originality. The article is devoted to the topical issue of providing food, namely fruits and berries, within the food security of the nation. The selective approach to the analysis of indicators of consumption of products in each separate region of the South of Ukraine allows estimating the use of natural resource potential, culture of consumption and factors of influence on the result. All this is aimed at establishing and eliminating the main reasons for reducing the consumption of fruits and berries in the South of Ukraine and search.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTMENTS ATTRACTION TO RECREATION AND TOURISM SECTOR: THE POSSIBILITIES FOR APPLICATION IN UKRAINE

У статті визначено, що створення сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову рекреаційно-туристичної інфраструктури є одним із завдань стратегічно орієнтованої державної політики в Україні. Виконанню цього завдання сприятиме, зокрема вивчення та застосування позитивного зарубіжного досвіду залучення інвестицій у цю сферу. Проаналізовано основні інструменти, які застосовують зарубіжні країни у проведенні державної інвестиційної політики в рекреаційно-туристичній сфері, зокрема пільгові позики, субсидії, низькі ставки податків. Особу увагу приділено дослідженню досвіду застосування ефективного фінансового інструменту – створення та функціонування спеціальних економічних зон рекреаційно-туристського типу в низці зарубіжних країн та Україні. Сформульовано пропозиції щодо створення привабливого інвестиційного клімату в рекреаційно-туристичній сфері України на основі врахування зарубіжного досвіду.

Ключові слова: рекреаційно-туристична сфера, інвестиції, державна інвестиційна політика, спеціальна економічна зона рекреаційно-туристського типу (СЕЗ РТ), СЕЗ «Курортполіс Трускавець».

В статье определено, что создание благоприятных условий для привлечения

инвестиций в развитие рекреационно-туристической инфраструктуры является одной из задач стратегически ориентированной государственной политики в Украине. Решению этой задачи будет способствовать, в частности, изучение и применение положительного зарубежного опыта привлечения инвестиций в данную сферу. Проанализированы основные инструменты, которые применяют зарубежные страны в проведении государственной инвестиционной политики в рекреационно-туристической сфере, в частности льготные займы, субсидии, низкие ставки налогов. Особое внимание уделено исследованию опыта применения эффективного финансового инструмента – создания и функционирования специальных экономических зон рекреационно-туристского типа. Сформулированы предложения по созданию привлекательного инвестиционного климата в рекреационно-туристической сфере Украины на основе учета зарубежного опыта.

Ключевые слова: рекреационно-туристическая сфера, инвестиции, государственная инвестиционная политика, специальная экономическая зона рекреационно-туристического типа (СЭЗ РТ), СЭЗ «Курортполіс Трускавець».

УДК 330.322:338.48(477.87)

Кривень О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки України

Львівський національний університет імені Івана Франка

It is identified in the paper that formation of favourable conditions for investment attraction into tourism and recreational infrastructure development is one of the tasks for strategically oriented policy in Ukraine. Study and application of positive foreign experience of investment attraction into the sector will assist in fulfillment of the task. The major instruments applied by foreign countries in conducting public investment policy in recreation and tourism sphere, particularly discount loans, subsidies, low tax rates, are analyzed. It is noted that successful investment policy in the study area conducted by the Carpathian region countries is conditioned to the great extent by their EU accession and integration to the single economic space. Special attention is dedicated to the experience of application of an efficient financial instrument for recreational tourist sphere development impact, namely formation and operation of special economic areas of recreational tourist type. It is the favourable environment in the SEAs formed by external trade, fiscal, financial and administrative preferences in the areas that is directed towards securing not only the free movement of recreant streams, but as well of capital, workforce, monetary assets in the recreational tourist sector. In this context, the incompletely successful Ukrainian experience is cited of the SEA «Truskavets' Resort Polis» operation, which expires in 2020, but as a result of tax discounts abolition the active SEA subjects are acting as conventional economic subjects under general taxation. As a conclusion, proposals for favourable investment climate formation in the recreational tourism sector of Ukraine are advanced, based on taking positive foreign experience into account. The proposals include: identification of a discounted VAT rate for hotels and equivalent accommodation services, which complies with Association Agreement between Ukraine and the EU; VAT exemption for recreational and tourism services export; introduction of economic stimulation mechanisms for tourism and recreational sphere development etc.

Key words: recreational tourism sphere, investment, public investment policy, special economic area of recreational tourist type (SEA RT), SEA «Truskavets' Resort Polis».

Постановка проблеми. В Україні курортно-рекреаційна сфера і туризм, відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р., визначені однією з пріоритетних галузей економіки України для стимулювання інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць [1]. Тому держава повинна стимулювати розвиток рекреаційно-туристичної сфери, перетворивши її у високоефективну, інтегровану у світовий ринок галузь.

Незважаючи на те, що Україна посідає одне з провідних місць у Європі за рівнем забезпеченості

цінними природними та історико-культурними ресурсами, які здатні генерувати значний інтерес не лише у вітчизняних, але й в іноземних туристів, вона натепер не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами через наявність системних проблем у рекреаційно-туристичній сфері. Їх розв'язанню сприятиме реалізація стратегічно орієнтованої державної політики, засади якої закріплені у схваленій в 2017 р. «Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» [2]. Її запровадження передбачається за напрямками, серед яких, зокрема: імплементація

ментація законодавства ЄС у рекреаційно-туристичній сфері, забезпечення комплексного розвитку територій, в тому числі і завдяки створенню сприятливих умов для залучення інвестицій у розбудову рекреаційно-туристичної інфраструктури, удосконалення системи професійної підготовки фахівців сфери рекреації і туризму, формування та просування позитивного іміджу України як країни, привабливої для рекреації і туризму.

У зв'язку з цим актуальним є вивчення, узагальнення успішного зарубіжного досвіду залучення інвестицій у рекреаційно-туристичну сферу, що дасть змогу використати на практиці можливі форми її розвитку, адаптуючи їх з урахуванням історичних, соціально-економічних, культурних та природно-географічних умов нашої держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичну та методологічну основу дослідження становили праці вітчизняних і зарубіжних учених щодо проблем залучення інвестицій в рекреаційно-туристичну сферу. Зокрема, серед вітчизняних учених-економістів використано роботи М. Пау, В. Стойка та інших.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій, що відображають сучасну інвестиційну політику зарубіжних країн в рекреаційно-туристичній сфері, свідчить про широкий інтерес та зацікавленість у покращенні інвестиційного клімату в цій сфері в Україні, пошуку можливостей адаптації світового досвіду до вітчизняних реалій. Проте це питання залишається невирішеним, що визначило вибір теми, мету і змістовну спрямованість дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення позитивного досвіду зарубіжних країн у використанні ефективних інструментів залучення інвестицій в рекреаційно-туристичну сферу та формування пропозицій його адаптації до умов України

Виклад основного матеріалу дослідження. У досвіді зарубіжних країн є такі основні напрями участі держави в інвестиційному процесі, спрямовані на розвиток рекреаційно-туристичної сфери [3, с. 94]:

- зниження ціни інвестицій у рекреаційні проекти, що включає позики за вигідними процентними ставками (уряд відшкодовує різницю між фіксованою процентною ставкою і ринковою);
- продаж, оренда землі або інфраструктури за ціною, нижчою за ринкову;
- податкові пільги, захист від подвійного оподаткування за допомогою укладення угод з іншими країнами, зниження мита;
- прямі субсидії або надання гарантій на інвестиції з метою залучення іноземних інвесторів.

У певних країнах використовують різні інструменти державної інвестиційної політики у рекреаційній сфері: надають переваги пільговим пози-

кам (Австрія Португалія, Греція); особливу увагу приділяють субсидіям (Франція, Великобританія, Італія); звільняють від податків на землю потенційних інвесторів (Туніс, Італія, Іспанія, Польща); знижують ставку податку на додану вартість (Іспанія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург; в Хорватії – туристичні послуги звільнені від сплати ПДВ); надають в оренду земельні ділянки під будівництво готельних комплексів на довготривалій термін за символічну плату, а також безвідсоткові кредити на їх будівництво (Туреччина, Єгипет, Туніс); звільняють новостворені підприємства від оподаткування на п'ять років (Туреччина); застосовують додаткові стимули для капіталовкладень, які залежать від обсягу інвестицій і кількості створених робочих місць (Хорватія, Польща) та ін.

Цікавим для України є досвід Болгарії у розвитку курортів та залученні іноземних інвестицій до їх інфраструктури. Зокрема, курорт Албена, який є першим приватним курортом в країні, приватизований як цілісний локальний туристично-рекреаційний комплекс, який має низку переваг [4, с. 62]:

- європейську якість сервісу;
- зосередження капіталу і легкість розпорядження ним у межах курортного комплексу;
- зважену політику, спрямовану на поліпшення комфортності відпочинку, і комплексний підхід до її реалізації;
- власну внутрішню туристичну інфраструктуру;
- відокремлені системи забезпечення;
- власну транспортну мережу.

В структурі АТ «Албена» є чотири великі акціонери, зокрема муніципалітети сусідніх міст-курортів та понад десяток дрібних, серед яких банківські установи, інвестиційні фонди, приватні акціонери тощо. Ефективність функціонування цього комплексу пов'язана з реалізацією великих комплексних інвестиційних проектів, які стосуються спортивної, розважальної, лікувально-оздоровчої, конгресної бази курорту, зокрема побудови нових басейнів, тенісних кортів, розважальних комплексів, ресторанів, дискотек, оздоровчих центрів, конгрес-холів та залів. Особливістю інвестування є також те, що АТ «Албена» бере кредити у провідних іноземних компаній на реалізацію проектів з удосконалення готелів та інфраструктури загалом, а згодом віддає ці кредити протягом двох-трьох років, надаючи туристичні послуги.

Ця схема є цікавою і досить перспективною для України, особливо для розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури невеликих бальнеологічних та гірськолижних курортів, які потребують вкладення інвестиційних коштів не лише у будівництво готелів та розважальних закладів, але й у розвиток загальної інфраструктури курортів. Створення холдингових структур в Україні на зразок АТ «Албена Інвест Холдинг» об'єднало би представників різних галузей та сфер діяльності,

активізувало б інвестиційну діяльність та розвиток невеликих курортних містечок, перетворило б їх на локальні рекреаційно-туристичні комплекси, спроможні надавати комплексні туристичні, оздоровчо-реабілітаційні, розважальні, спортивні та конференційні послуги.

Заслугує на увагу досвід залучення інвестицій у рекреаційно-туристичну сферу країн Карпатського регіону – Словаччини, Польщі, Угорщини. Так, Словаччина вжила низку тактичних заходів на державному рівні, щоб привабити інвестора. Зокрема, посилила антикорупційні закони, спростила оформлення бізнесу, надала певні державні гарантії, скасувала майже всі податки та збори, залишивши тільки податок на дохід фізичних осіб, на прибуток корпорацій та додану вартість (всі на рівні 19%). Завдяки входженню в ЄС вдалося отримати пільгові кредити. Однак не обійшлося і без негативного досвіду. Коли відкрилися кордони, Словаччина втратила 2/3 усіх туристів. Тому було створено асоціацію, яка й об'єднала всі організації, що займаються туризмом. Так спільно напрацювали стратегію, де, окрім гірськолижного курорту, значне місце відведено літньому відпочинку, бізнес-турам, екскурсійним програмам тощо. У Словаччину за період 2010–2011 рр. вкладено понад 8 млрд євро [5].

У Словаччині реалізується Програма підтримки розвитку туризму, яка вміщує часткову дотацію державою кредитів для реструктуризації рекреаційно-туристичної інфраструктури, та Кредитна програма підтримки на реалізацію проектів розвитку туристичної інфраструктури.

Щодо Угорщини, то ця країна провадить комплексну інвестиційну політику для забезпечення притоку приватного, в тому числі й іноземного капіталу, передусім, у готельне господарство та оздоровчо-курортну інфраструктуру. Однак зазначимо, що основним поштовхом залучення інвестицій у рекреаційно-туристичну сферу зазначених країн став їхній вступ до ЄС та інтеграція до єдиного економічного простору. Тому досвід цих країн може бути цінним для України швидше у перспективі.

Прикладом успішного фінансового інструменту впливу на розвиток рекреаційно-туристичної сфери є спеціальні економічні зони рекреаційно-туристського типу (СЕЗ РТ), які становлять майже 5% усіх економічних зон і які в довгостроковому аспекті є центрами запровадження передових технологій, регіонального розвитку та формування ефективних господарських зв'язків. Більшість СЕЗ РТ розташована в країнах Сходу та Африки. Нині функціонують такі відомі туристичні курорти, як: Хургада (Єгипет), Сусс та Зарзіс (Туніс), Кіш (Кенія), Анталія (Туреччина), Барселона (Іспанія), Амазонія (Бразилія), Дубаї (ОАЕ), о-ви Батаан (Філіппіни), Акаба, Тала Бей (Йорданія) і багато

інших, які продемонстрували найбільший розвиток завдяки пільговій політиці влади країн щодо рекреаційно-туристичної сфери.

Саме пільговий режим, який формують зовнішньоторговельні, фіскальні, фінансові та адміністративні пільги, був спрямований на те, щоб забезпечити не лише вільний рух потоків рекреантів, але й капіталу, робочої сили, грошових ресурсів. Такий режим, зокрема, охоплює [6, с. 63–64]:

1) надання відтермінування зі сплати ПДВ на імпортоване обладнання. В ОАЕ завдяки цьому створено мережу з 200 готелів з першокласним обслуговуванням;

2) запровадження адміністративних пільг. В ОАЕ, наприклад, такими пільгами є: мінімізація бюрократичних процедур; можливість іноземним громадянам мати 100% власність на існуючу в СЕЗ компанію; спрощений порядок отримання віз для власників та працівників компанії. Крім того, були сформовані сприятливі умови для розвитку іноземних компаній на території цієї країни;

3) організацію урядом туристичних шкіл у кожному з курортних регіонів для забезпечення підготовки кадрів для цієї сфери. Така практика, наприклад, поширена в Тунісі. Крім того, уряд цієї країни оплачує навчання, а також проживання в гуртожитках усіх бажаючих навчатися. Ця державна субсидія сприяла зниженню рівня безробіття в Тунісі, що, своєю чергою, зумовило підвищення життєвого рівня населення не тільки регіону, але й країни загалом [7];

4) виділення урядом пільгових позик. Наприклад, уряд Туреччини надав пільгові позики у розмірі 50% від загальної суми капіталовкладень суб'єктів підприємництва у маркетинг, дослідження і розвиток туризму, охорону навколишнього середовища [8]. Як результат, курорти Туреччини є одними з найбільш відвідуваних іноземними подорожуючими громадянами;

5) створення HealthCare City (містечка з охорони здоров'я). Такий досвід мають ОАЕ, завдяки якому в Дубаї функціонують винятково компанії з надання рекреаційних та медичних послуг, відбувся значний науково-технічний розвиток цієї країни в напрямі туризму та медицини.

Досвід функціонування СЕЗ РТ має і Російська Федерація. Відповідно до федерального закону «Про внесення змін у Федеральний закон від 3.07.2006 р. № 76-ФЗ «Про особливі економічні зони в Російській Федерації»», лише СЕЗ РТ можуть розташовуватися на території кількох муніципальних утворень. Крім того, на території СЗ РТ дозволено розробку родовищ лікувальних грязей, мінеральних вод, їх промисловий розлив та інше використання природних лікувальних ресурсів [9, с. 138]. Згідно із законом «Про особливі економічні зони в Російській Федерації», рішення про її формування приймає уряд РФ [10]. Фінансування

створення інфраструктури на території СЕЗ РТ здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету та інших джерел. СЕЗ створюються на 20 років і пролонгації не підлягають, допускається дострокове припинення їхнього функціонування.

Положення цього закону регулюють питання, пов'язані з адмініструванням, відносинами органів управління та резидентів. Так, для резидентів СЕЗ РТ визначено низку податкових преференцій: передбачені державні гарантії під інвестиції, суть яких полягає в тому, що зміни законодавства РФ про податки і збори не будуть застосовувати до резидентів СЕЗ, окрім змін у законодавчих актах, які стосуються підакцизних товарів [10].

З 2007 р. у Російській Федерації формуються 7 СЕЗ РТ у таких регіонах: Калінінградській області, Іркутській області, Краснодарському краї, Ставропольському краї, Алтайському краї, Республіці Алтай, Республіці Бурятія. У 2010 р. уряд РФ прийняв рішення про створення нової СЕЗ РТ на території острова Руський міста Владивосток Приморського краю. Однак успішне функціонування цих СЕЗ РТ і створення нових залежатиме від низки чинників: ступеня готовності регіональних/місцевих органів влади і бізнесу до співпраці; спрощення системи відносин між підприємствами, що розміщені на території СЕЗ, і підприємствами, що знаходяться поза її межами; дослідження можливостей створення комплексних СЕЗ РТ. Крім того, актуальним питанням залишається розроблення методик для визначення пріоритетності бюджетного фінансування та інвестиційної привабливості територій для створення СЕЗ РТ. Основним критерієм для їх розроблення є комплексний підхід, за якого під час відбору регіонів для створення СЕЗ будуть враховувати не лише фінансовий стан суб'єкта РФ, але й наявну інфраструктуру, проекти з її створення, що знаходяться в стадії реалізації, тощо [11, с. 177].

У цьому контексті зазначимо, що Україна також має досвід функціонування СЕЗ рекреаційно-туристського типу. Адже у Трускавіці з 1 січня 2000 р. на період 20 років функціонує спеціальна економічна зона (СЕЗ) туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець», метою створення якої є стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на розвиток курорту, шляхом залучення коштів приватного капіталу. Правовий статус цієї СЕЗ регулюється Законом України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» [12].

Спеціальний правовий режим підприємницької діяльності, встановлений у СЕЗ «Курортполіс Трускавець», поширюється на її суб'єктів винятково під час здійснення ними підприємницької діяльності на даній території. Крім того, їм надають пільги щодо сплати податку на прибуток під-

приємств, податку на додану вартість, ввізного мита та плати за землю.

Очікувані результати діяльності СЕЗ «Курортполіс Трускавець» [13]:

- передбачено залучити – 100 млн дол. США;
- збереження старих та створення нових робочих місць – 14,5 тис.

Однак починаючи з 2005 р. у СЕЗ «Курортполіс Трускавець» відбувається неухильне зменшення залучення інвестицій, що зумовлене прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2005 рік» та деяких інших законодавчих актів України, яким вилучено статті 2, 6 та 10 Закону України «Про СЕЗ «Курортполіс Трускавець» і визнано таким, що втратив чинність Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань оподаткування у зв'язку із створенням спеціальної економічної зони туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець». Прийняттям Закону України ліквідовано пільги суб'єктам даної СЕЗ та введено в оману інвесторів і тим самим підірвано довіру іноземних та вітчизняних інвесторів до нашої держави. Оскільки дія Закону України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» не припинена, проте відсутність основного змісту стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності – наявності податкових пільг – привела до того, що діючі нині суб'єкти СЕЗ діють як звичайні суб'єкти господарювання на загальних підставах оподаткування.

Висновки з проведеного дослідження. Виконане наукове дослідження дає змогу сформулювати такі пропозиції, які сприятимуть залученню інвестицій в рекреаційно-туристичну сферу України:

- визначити пільгову ставку ПДВ для готелів та аналогічних засобів розміщення. Ця можливість передбачена, зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка була синхронно ратифікована ще 16 вересня 2014 р. У ній зазначено, що ставки ПДВ мають бути переглянуті, у тому числі знижені для готелів та ресторанів;

- звільнити операції з експорту рекреаційно-туристичних послуг від податку на додану вартість;

- зменшити ставку податку на прибуток туристичних операторів, що провадять діяльність у сфері в'їзного і внутрішнього туризму, надають послуги соціальним категоріям рекреантів (школярам, студентам, пенсіонерам, особам з обмеженими можливостями, внутрішньо переміщеним особам, учасникам АТО та ін.);

- впровадити механізми економічного стимулювання розвитку рекреаційно-туристичної сфери;

- виділити грантові кошти на співфінансування інноваційних та ефективних проектів, спрямова-

них на підвищення конкурентоспроможності національного та регіональних рекреаційно-туристських продуктів;

– залучити до рекреаційно-туристичної сфери довгострокові низьковідсоткові кредити з міжнародних джерел (Світовий банк, ЄБРР) та кошти міжнародної технічної допомоги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2013 р. № 843-р / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2013. 27 листопада. № 219. (дата звернення: 2.04.2019)

2. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p> (дата звернення: 2.04.2019)

3. Стойка В.О. Зарубіжний досвід інвестиційної політики в туристичній галузі та можливості його застосування. *Економічний простір*. 2011. № 45. С. 94–106.

4. Паук М.І. Використання світового досвіду залучення інвестицій в туристичний сектор. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2014. Вип.6. С. 61–64.

5. Кривда М. Словацька гостинність дуже нагадує нашу – простотою і щирістю. *Голос України*. 2012. 12 січня. URL: <http://www.golos.com.ua/article/92304> (дата звернення: 2.04.2019)

6. Довбенко О. Спеціальні економічні зони туристсько-рекреаційного типу: порівняльна характеристика. URL: <http://infotour.in.ua/dovbenko2.htm> (дата звернення: 9.04.2019)

7. Свободные экономические зоны Туниса: новые инвестиционные возможности [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nalogi.net> (дата звернення: 9.04.2019)

8. Инвестиционная политика Турции. *Международный торгово-экономический журнал "Zarubejye"*. URL: <http://www.zarubejye.com> (дата звернення: 9.04.2019)

9. Лебедев А.В. Регулирование туристской деятельности на территории туристско-рекреационной особой экономической зоны. *Российское предпринимательство*. 2008. № 5, Вып. 1 (110). С. 138–141.

10. Об особых экономических зонах в Российской Федерации: Федеральный закон от 22 июля 2005. № 116-ФЗ / Государственная Дума. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102099061> (дата звернення: 18.04.2019)

11. Захаров А.Н., Игнатъев А.А. Развитие государственно-частного партнерства в российском туризме. *Вестник МГИМО-Университета*. 2011. № 3 (18). С. 174–184.

12. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу "Курортполіс Трускавець" : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1999 р. № 1441 / Кабінет Міністрів України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1441-99-p> (дата звернення 18.04.2019)

13. Основні показники по СЕЗ / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnoVniPokaznikiPoSez> (дата звернення: 18.04.2019)

14. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. № 1678-VII : Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820 (дата звернення: 18.04.2019)

REFERENCES:

1. Pro zatverdzhennia pereliku priorytetnykh haluzei ekonomiky : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 serpnia 2013 r. № 843-r / Kabinet Ministriv Ukrainy. Uriadovyi kurier. 2013. 27 lystopada. № 219. (in Ukrainian) (accessed (2.04.2019).

2. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2017 r. № 168-r / Kabinet Ministriv Ukrainy. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-r> (accessed 2 April 2019).

3. Stoika V.O. (2011) Zarubizhnyi dosvid investytsiinoi polityky v turystychnii haluzi ta mozhlyvosti yoho zastosuvannia [Foreign experience of investment policy in tourism industry and possibility of its application]. *Ekonomichniy prostir*, no. 45, pp.94–106. (in Ukrainian)

4. Pauk M.I. (2014) Vykorystannia svitovoho dosvidu zaluchennia investytsii v turystychnyi sektor [Use of global experience attracting investment in tourism sector]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vyp. 6, pp. 61–64. (in Ukrainian)

5. Kryvda M. (2012) Slovatska hostynnist duzhe nahaduie nashu – prostotoiu i shchyrystiu [Slovak the hospitality very much reminds ours – simplicity and sincerity]. *Holos Ukrainy*, 12 sichnia. Available at: <http://www.golos.com.ua/article/92304> (in Ukrainian) (accessed 2 April 2019).

6. Dovbenko O. Spetsialni ekonomichni zony turystsko-rekreatsiinoho typu: porivnialna kharakterystyka [Special economic zones of tourist and recreational type: Comparative characteristic]. Available at: <http://infotour.in.ua/dovbenko2.htm> (in Ukrainian) (accessed 9 April 2019).

7. Svobodnye ekonomicheskie zony Tunisa: novye investitsionnye vozmozhnosti [Free economic zones of Tunisia: new investment opportunities]. Available at: <http://www.nalogi.net> (accessed 9 April 2019).

8. Investitsionnaya politika Turtsii [Investment policy of Turkey]. *Mezhdunarodnyy torgovo-ekonomicheskii zhurnal "Zarubejye"* Available at: <http://www.zarubejye.com> (accessed 9 April 2019).

9. Lebedev A.V. (2008) Regulirovanie turistskoy deyatelnosti na territorii turistsko-rekreatsionnoy osoboy ekonomicheskoy zony [Regulation of Tourism Activities in the Tourism and Recreation Special Economic Zone]. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo*, vol. 5, no. 1 (110), pp. 138–141. (in Russian).

10. Ob osobykh ekonomicheskikh zonakh v Rossiyskoy Federatsii: Federal'nyy zakon ot 22 iyulya 2005. № 116-FZ / Gosudarstvennaya Duma. URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102099061> (accessed 18 April 2019).

11. Zakharov A.N., Ignat'ev A.A. (2011) Razvitie gosudarstvenno-chastnogo partnerstva v rossiyskom turizme [Development of Public-Private Partnership in the Russian Tourism]. *Vestnik MGIMO-Universiteta*, no. 3 (18), pp. 174–184. (in Russian)

12. Pro spetsialnu ekonomichnu zonu turystsko-rekreatsiinoho typu "Kurortopolis Truskavets": Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 serpnia 1999 r. № 1441 / Kabinet Ministriv Ukrainy. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1441-99-p> (accessed 9 April 2019).

13. Osnovni pokaznyky po SEZ / Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez> (accessed 9 April 2019).

14. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 16 veresnia 2014 r. № 1678-VII : Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820 (accessed 9 April 2019).

Kryven Oleksandra

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Ukrainian Economy
Ivan Franko National University of Lviv

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTMENTS ATTRACTION TO RECREATION AND TOURISM SECTOR: THE POSSIBILITIES FOR APPLICATION IN UKRAINE

The purpose of the article. Government has to stimulate the development of tourism and recreational sphere, transforming it into a highly efficient sector integrated into the global market. It is one of the priority sectors in the Ukrainian economy to stimulate investment activity with the purpose of jobs creation. Thus formation of favourable conditions for investment attraction into tourism and recreational infrastructure development, taking the successful international experience of favourable investment climate formation in the sector into account, is one of the tasks for strategically oriented policy in Ukraine and determines the relevance of the research topic.

Methodology. Comparative method, generalization, and abstract logical analysis methods are applied in the research.

Results. The foreign experience includes the following major directions of public participation in investment process, directed towards the development of tourism and recreational sphere: reduction of investment costs in recreational projects, which includes loans with favourable interest rates; land or infrastructure sale or leasing for a price lower compared to market; taxation preferences, protection against double taxation by international agreements, reduction of custom levies, direct subsidies or investment warranties with the purpose of foreign investment attraction.

The major instruments applied by foreign countries in conducting public investment policy in recreation and tourism sphere are discount loans, subsidies, low tax rates.

Special economic areas of recreational tourist type are an example of successful financial instrument for recreational tourist sphere development impact. It is the favourable environment formed by external trade, fiscal, financial and administrative preferences in the areas that is directed towards securing not only the free movement of recreant streams, but as well of capital, workforce, monetary assets. Ukraine has experience of a RT SEA activity in the SEA "Truskavets' Resort Polis", although it can not be considered positive given that tax discounts are abolished and the active SEA subjects are acting as conventional economic subjects under general taxation.

Practical implications. As a conclusion, proposals for favourable investment climate formation in the recreational tourism sector of Ukraine are advanced in the paper, based on taking positive foreign experience into account. The proposals include: identification of a discounted VAT rate for hotels and equivalent accommodation services, which complies with Association Agreement between Ukraine and the EU; VAT exemption for recreational and tourism services export; introduction of economic stimulation mechanisms for tourism and recreational sphere development; attraction to the tourism and recreational sphere of the long-term credits under low interests from the international sources and means of the international technical assistance etc.

Value/originality. In our work, further development designated the research of directions of government gaining investments in recreation and tourism sphere in foreign countries, aspects of functioning of special economic zones recreation and tourism type in Ukraine and foreign countries are compared, basics for attractive investments climate formation in recreation and tourism sphere in Ukraine.

РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ КРИЗИ

REFORMATION OF UKRAINIAN ECONOMICS IN CONDITIONS OF CRISIS

УДК 338 (477)

Підгірна В.Н.

к.е.н., асистент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Чубрей О.С.

к.і.н., доцент, доцент кафедри економічної географії та екологічного менеджменту Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті проведено історико-ретроспективний аналіз сутності категорії «криза», досліджено антикризові концепції провідних науковців. Розкрито основні макроекономічні диспропорції, притаманні Україні, вмотивовано, що досягти відносної макроекономічної рівноваги і конкурентоспроможного розвитку в нашій країні можливо лише за умови об'єднання зусиль влади, громади, бізнесу. На думку авторів, першочерговими завданнями влади та бізнесу з подолання наслідків соціально-економічної кризи в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду мають бути інвестиційна стабільність, зміцнення національної грошової одиниці, врівноваження платіжного балансу, зменшення боргових зобов'язань, поліпшення суспільного добробуту. Для цього необхідно провести низку ключових трансформацій у сферах економіки: державного регулювання, адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування, охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, енергетичного сектору.

Ключові слова: криза, державне регулювання, добробут, зайнятість, економічне зростання, заробітна плата.

В статті проведено історико-ретроспективний аналіз сутності категорії «кри-

зис», досліджені антикризові концепції вчених. Раскрыты основные макроэкономические диспропорции, присущие Украине, мотивировано, что достичь относительного макроэкономического равновесия и конкурентоспособного развития в нашей стране возможно лишь при условии объединения усилий власти, общины, бизнеса. По мнению авторов, первоочередными задачами власти и бизнеса по преодолению последствий социально-экономического кризиса в Украине с учетом зарубежного опыта должны быть инвестиционная стабильность, укрепление национальной денежной единицы, уравнивание платежного баланса, уменьшение долговых обязательств, улучшение общественного благосостояния. Для этого необходимо провести ряд ключевых трансформаций в сферах экономики: государственного регулирования, административно-территориального устройства, местного самоуправления, здравоохранения, образования, социального обеспечения, энергетического сектора.

Ключевые слова: кризис, государственное регулирование, благосостояние, занятость, экономический рост, заработная плата.

The article deals with actual problems of Ukrainian challenges and obstacles in the country's way to transformational changes. It has been demonstrated that the regulation measures conducted by the state to help meet the crisis would not lead to increase of unemployment. The components of top-priority crisis-meeting actions have been suggested with simultaneous emphasis on major anti-crisis measures to stabilize the financial-banking sector and develop the domestic market. The world practice proves that the purely pragmatic approach to economic development would provide for insignificant rates of growth but will not solve fundamental problems of the society, and would inevitably result in shocks, growth of extremism, crises and social woes. The world crisis of 2007 that hurt financial systems of the majority of states could not but hook Ukraine, too. No universal "recipe" of managing the fallout has been found in the works by honorable economists of the past, nor was it presented by modern scientists and practitioners. This is why, guided by postulates of leading economists of different schools and epochs, we see the timeliness of the present study in the effort of interpretation of the basic components of our reforms to help the economics of this country overcome the fallout from the crisis. The program of the state and business' top-priority measures to help overcome the fallout of the social-economic crisis in Ukraine should include as follows: 1) Investment stability. 2) Strengthening of national currency. 3) Stabilization of foreign balance. 4) Reduction of debt obligations. 5) Social improvement. Ukraine stays to be the only European country lost in the inter-crisis space. In the context of administrative reform, the state should elaborate it and suggest to its citizens, and, in the first turn, its economic subjects, those property rights, authority functions, infrastructure, tax laws that would encourage people to initiate new ideas and transform them into beneficial business models on a practical level. And this is only a logical way to raise the population's of the country wellbeing and find the way out of our critical situation. This is why the change of economic model in Ukraine would imply a number of key transformations in state regulation, administrative-territorial system, local self-government, public health, education, social maintenance, power-generating sector, all these requiring coordination between different state subjects and regulators; immediate and categorical reduction of state debt; balance of state and local budgets; equalization of motivations, etc.

Key words: crisis, state regulation, Keynesianism, employment, economic growth, wages.

Постановка проблеми. Світовий досвід показує, що суто прагматичний підхід до економічного розвитку хоча й забезпечує незначні темпи зростання, проте не вирішує багатьох фундаментальних проблем суспільства, що спричиняє потрясіння та наростання екстремізму, кризи та соціальні негаразди. Фінансова криза, що розпочалася у 2007 р., вдаривши по фінансовій системі більшості країн, не обійшла стороною й Україну. Універсального рецепту, як подолати її наслідки, не винайшли ні найповажніші економісти минулого, ні сучасності. Проте порозмірковувати над базовими складниками реформ, а що саме можна зробити для економіки нашої держави, щоб швидше подолати наслідки кризи, використовуючи постулати провідних діячів різ-

них часів, необхідно, що й зумовлює актуальність вибраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених проводили дослідження причин та наслідків економічних криз, зокрема: Дж.М. Кейнс, Й. Шумпетер, М. Кондратьєв, М. Туган-Барановський, С. Кузнець та ін., які розглядали кризи як обов'язковий елемент економічних циклів [1–5]. Також дослідженням сутності криз та способів їх запобігання займалися Дж. Штігліц, П. Кругман, Е. Прескот, Дж. Тобін, Ф. Кідланд. Наприклад, К. Маркс уважав, що на макрорівні кризи найчастіше виникають унаслідок розриву між виробництвом і споживанням товарів [6]. Серед представників вітчизняної школи можна виокремити Є. Перепьолкіна, Л. Дмитриченко, В. Геєця,

В. Василенка, які займалися проблемою виникнення економічних криз. На жаль, у сучасних умовах ще не сформовано єдиної концепції розуміння та методологічного дослідження кризових явищ, не існує єдиної думки щодо пропозицій, із чого варто почати, щоб подолати наслідки кризи у стислі терміни.

Дослідження на тему криз дуже популярні як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних науковців, але їхні позиції суттєво різняться. Іноземні вчені досліджують кризи як звичне і неминуче явище ринкової економіки, до якого потрібно готуватися для того, щоб нівелювати його негативний вплив. На противагу їм радянські дослідники вважали, що виникнення криз характерне лише для капіталістичної системи, а при соціалізмі криз немає, а є лише «труднощі розвитку». За радянських часів поняття «криза» було радше ідеологічним, аніж реальним чинником розроблення економічної політики. Проблеми, які виникали на державних підприємства Радянського Союзу, вирішували винятково вищі державно-партійні органи. Сучасні визначення вітчизняних науковців щодо трактування поняття «криза» вже наближені до закордонних поглядів і більше відповідають дійсності. У зв'язку із цим сьогодні напрацьована велика кількість визначень поняття «криза», які вражають різноманітністю поглядів і трактувань.

Постановка завдання. Метою статті є визначення, як в умовах системної структурної фінансово-економічної кризи змінюється роль державного регулювання й як на цій основі можна вибудувати економічну модель розвитку України, використовуючи базові постулати лідерів свого часу та провідних економістів сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теорія криз, включаючи визначення сутності поняття «економічна криза», з'ясування причин їх виникнення, обґрунтування характерних спільних рис та особливостей, має давнє історичне коріння. Ще наприкінці XIX – на початку XX ст. класики економічної науки К. Маркс і Ф. Енгельс на основі аналізу капіталістичної економічної системи й дослідження розбалансованості і неузгодженості ринкових відносин побудували теорію порушеної рівноваги на ринку.

В.І. Ленін як наступник марксистської теорії визначав економічні кризи як «фази капіталістичного циклу, під час яких відбувається насильницьке відновлення порушених у ході розвитку капіталістичної економіки основних пропорцій відтворення» [6]. Наш видатний співвітчизник М.І. Туган-Барановський теж вважав, що криза відбувається саме через те, що «розподіл виробництва стає непропорційним» і оскільки «виробники засобів виробництва не можуть вилучити капітал зі своїх підприємств, і до того ж сама громіздкість цього капіталу у вигляді будівель, машин тощо

вимагає продовження виробництва ... то перевиробництво засобів виробництва стає неминучим» [4]. Незважаючи на тривалий історичний період досліджень, сучасна економічна думка не відрізняється єдиним підходом до визначення сутності категорії «криза».

Поняття «криза» (від грецького *krisis* – поворотний пункт, рішення) – це різке порушення існуючої економічної рівноваги внаслідок диспропорцій у процесі відтворення, що має висхідний характер [1]. Згідно з Тлумачним словником сучасної української мови, «криза – різка зміна звичайного стану речей, злам, загострення становища. В економіці капіталістичного суспільства – періодичне перевиробництво товарів, що призводить до різкого загострення всіх суперечностей економіки країни: до скорочення виробництва, розладу кредитних і грошових відносин, банкрутства фірм, масового безробіття і зuboжіння трудящих мас» [2].

Нобелівський лауреат П. Кругман у книзі «Выход из кризиса есть!» зазначив, «криза – це результат знесилоного (неплатоспроможного) попиту» [11]. Точніше, криза (від грец. *krisis* – вихід, закінчення, суд і вище справедливе покарання) – це крайнє загострення протиріч у соціально-економічній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі. Як наслідок, стабільний стан і криза виступають постійними антагоністами в розвитку будь-якої системи, при цьому очисна сила кризи потрібна системі не менше, ніж стабільне існування. Ці дві сторони (криза і стабільність) не можуть існувати одне без одного, це свого роду закон єдності й боротьби протилежностей (оскільки без боротьби немає й розвитку).

Систематизувавши теоретичний та практичний базис, виділено причини формування економічних криз, серед яких основними є ті, що:

- пов'язані з дією об'єктивних чинників (причинами економічного циклу є необхідність у періодичному оновленні спожитих чинників виробництва);
- пов'язані з дією суб'єктивних чинників (причинами економічного циклу є помилки та недоліки в системі управління економічними процесами);
- пов'язані з дією природно-кліматичних та екологічних чинників (причинами економічного циклу є несприятливі кліматичні явища, стихійні лиха тощо).

Цікаво відзначити, що в різні історичні відрізки часу багато науковців, політичних і громадських діячів замислювалися над причинами виникнення криз і заходами щодо їх запобігання. Із цього приводу аналіз праць провідних діячів у відповідальні відрізки часу став поштовхом до встановлення причинно-наслідкового зв'язку у складній системі «людина – природа – економіка – суспільство – цивілізація».

Так, наприкінці XVIII ст. з поширенням у Європі капіталістичних відносин склалися сприятливі

умови для економічних бумів. У провідних країнах Західної Європи і США розгорнулася промислова революція, для поширення якої існувала низка передумов. По-перше, було зроблено важливі технічні винаходи. По-друге, поступово сформувався клас капіталістів і найманих працівників. По-третє, на продукцію сформувався значний інвестиційний і споживчий попит, що відкривало значні перспективи для розвитку текстильної, металургійної, машинобудівної, поліграфічної та інших галузей промисловості. Безпосереднім наслідком економічних бумів стали економічні кризи, які на початку були кризами перевиробництва. Оскільки наприкінці XVIII ст. світовим індустріальним центром поступово стала Англія, то перші економічні кризи виникли саме у цій країні.

Однією з найбільших за наслідками впливу для цілого світу стала Велика депресія 1929–1933 р., що вимагала перегляду теоретичних основ економічної науки, що й простимулювало Дж. Кейнса опублікувати в 1936 р. свою основну працю «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» [1]. Автором блискуче було розвинуто та успішно узагальнено досвід подолання Великої депресії в Америці, а також показано власну практику боротьби з кризовими явищами. Він переконливо показав, що система ринкових економічних відносин зовсім не є саморегулюючою і для забезпечення ефективної зайнятості та економічного зростання необхідні своєчасні та збалансовані дії держави, спрямовані на інвестиційне стимулювання економіки.

Упроваджувати базові принципи системи Кейнса взявся президент США Ф. Рузвельт у своїй програмі «Новий курс». Результатів не довелося довго чекати. Протягом першого терміну свого президентства Ф. Рузвельт підвищив частку одержавлення ВВП, посилив регулюючу роль держави в економіці, збільшив податки для великих підприємств та бюджетні витрати, що призвело до скорочення безробіття та похвалення економіки.

Із часом ідеї Дж.М. Кейнса доповнювалися й трансформувалися. Так, класичними неоконсервативними взірцями подолання наслідків серії економічних рецесій у 80-х роках стали «тетчеризм» у Великій Британії та «рейганоміка» у США [1]. У цих країнах відбувся перехід до нової економічної політики, у центрі якої опинилися фінансова стабілізація і боротьба з інфляцією.

Економічні кризи є надзвичайно складним явищем, тому причини їх виникнення мають різні аспекти. У кожній країні вони мають свої специфічні ознаки. Так, на початковому етапі кризи з кінця 2007 р. як Європа, так і Америка поринули в депресію, яка супроводжувалася значним ростом безробіття. Кожна зі сторін вибрала власний шлях виходу із ситуації, яка склалася. Результати були вражаючими: Америка за півтора роки зуміла

наростити обсяги промислового виробництва та збільшити кількість робочих місць. Своєю чергою, в Європі ситуація погіршилася. Чим же були зумовлені ці зміни? Що ж викликало таке розходження? Уряди Європи та Америки для подолання наслідків кризи взялися проваджувати механізм «строгої економіки», який передбачав жорстку економію та зменшення витрат бюджету.

Відмінність, у контексті впровадження, полягала у затвердженні статей витрат, які підпадають під зменшення або скорочення. Так, влада Європи закликала збільшувати податки, відмінити низку пільг для соціально незахищених верств населення навіть в умовах масового безробіття, надавати кредити під значні відсотки. У результаті європейські країни отримали перевагу в контексті політичної боротьби, але програли соціально-економічну. Це призвело до того, що такі країни, як Греція та Португалія ще більше були загнані у боргову кабалу [8].

У чому ж шукати прогалину? Відповідь проста. Сьогодні у боротьбі із сучасною економічною кризою в Європі багато урядів покладаються не на рекомендації Дж.М. Кейнса, П. Кругмана, а на рецепти МВФ, скорочуючи державні витрати та інвестиційні програми, знижують тим самим попит і заганяють економіку в рецесію [1].

Необхідність підтримки та розвитку системи ефективної зайнятості як інструменту макроекономічної політики та найважливішого складника регулюючої стратегії держави обґрунтовували у своїх працях Дж.М. Кейнс, П. Кругман, Ф. Рузвельд, Р. Рейган. Як показує практика, безробіття не тільки негативно впливає на економіку, стримуючи її зростання, а й деморалізує людей. Цієї ж точки зору дотримуються В. Геєць, А. Гриценко, відзначаючи, що в Україні, на жаль, проблемі безробіття не приділяється належної уваги [9].

Програма першочергових завдань влади та бізнесу з подолання наслідків соціально-економічної кризи в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду має включати:

1. Інвестиційну стабільність. Світова спільнота вкотре обґрунтовує вагомість інвестицій для забезпечення економічної міцності країни. Ті країни, яким удається підтримувати інвестиційну привабливість і не допускати інвестиційного обвалу в період глобальної кризи, досягають значно кращих результатів у посткризовому відновленні, адже чим менші втрати країн в інвестиційних обсягах, тим меншими будуть втрати як в економічній динаміці загалом, так і в доступі приватного сектору до фінансових ресурсів.

2. Зміцнення національної грошової одиниці. Поширення кризових процесів в Україні як у 2008–2009 рр., так і в 2013–2015 рр. призвело до значного знецінення вартості національної валюти. виправити ситуацію не вдалося навіть

через низку валютних інтервенцій, що вливались в економіку країни протягом трьох років. Дещо ситуація стабілізувалася у 2017 р. Необхідною умовою для реалізації головної функції НБУ – «забезпечення стабільності національної грошової одиниці» – є проведення ефективної монетарної політики для досягнення стабільності фінансово-кредитної сфери: вибір форм валютно-курсової політики, підтримання відповідного рівня цін та темпу інфляції, збільшення золотовалютних резервів країни. Для цього має бути сформовано сприятливе інвестиційне поле.

3. Урівноваження платіжного балансу. Спочатку «відпускання» курсу гривні виглядало як спроба поліпшити платіжний баланс країни. І дійсно, за розрахунками НБУ, дефіцит поточного рахунку в 2014 р. скоротився до 5,3 млрд. дол. США, або на 4,0% від ВВП (порівняно з 16,5 млрд. дол. США, або 8,7% від ВВП, у 2013 р.), що є класичним проявом умови Маршала-Лернера (зниження вартості національної валюти призводить до поліпшення торгового балансу). Даний ефект міг бути ще більшим, але попит на енергоносії (газ, нафта), матеріали і товари, що не виробляються в Україні (сухофрукти, горіхи, комплектуючі тощо), є нееластичним, тому вважатимемо, що імпорт знизився на потенційно можливий рівень.

Водночас дефіцит рахунку капіталу та фінансових операцій у 2018 р. становив 8,5 млрд. дол. США. Якщо поліпшення торговельного сальдо пов'язане зі зниженням економічної активності та зменшенням купівельної спроможності домогосподарств, що зумовили значно вищі темпи падіння імпорту порівняно з експортом, то формування дефіциту рахунку капіталу та фінансових операцій було зумовлене погіршенням інвестиційного клімату внаслідок ведення бойових дій на сході країни та зниження рівня залучення приватним сектором як інвестиційних, так і кредитних ресурсів для рефінансування поточних виплат за попередніми позиками.

4. Зменшення боргових зобов'язань. Зовнішньоекономічні складнощі посилюються тим, що в

Україні останніми роками стрімко зростає зовнішній борг – як державний, так і приватний. Особливо цікаво спостерігати за динамікою співвідношення зовнішнього боргу. За 2007–2017 рр., тобто за останні десять років, цей показник зріс із 8,7% до 46,9%. Особливо інтенсивно це відбувалося у 2014–2016 рр.

За цим показником варто пильно стежити, оскільки він загрожує нашому економічному розвитку як країни з недостатньо конкурентоздатною економікою. Заборгованість сильної економіки, наприклад США чи Японії, і економіки слабкої, як Україна, є відмінними явищами за своїми наслідками.

Сильні країни можуть позичати, оскільки їхні конкурентоздатні економіки завжди генеруватимуть достатні кошти для розрахунків. Однак слабкі повинні бути значно обережнішими, бо над ними висить загроза неспроможності розрахунків через експортну вразливість чи слабкість, а отже, і дефолту чи диктату кредиторів, тенденції змін відображено в табл. 1.

Головними чинниками збільшення обсягів зовнішніх зобов'язань стали необхідність планового погашення кредитів МВФ та збільшення обсягів накопиченої кредиторської заборгованості реального сектору. Утримання зовнішнього боргу неможливе без достатньої кількості золотовалютних резервів. Проте з 2008 р. спостерігається скорочення золотовалютних резервів на тлі зростаючої зовнішньої заборгованості.

Отже, начебто тиха і непомітна зовнішня заборгованість поступово перетворюється на дракона, що висмоктує критично важливий фінансовий ресурс, блокуючи економічний розвиток і беручи у полон енергію майбутніх поколінь. Єдиний шлях виходу із ситуації, в якій опинилися, – поповнення золотовалютних резервів країни.

5. Поліпшення суспільного добробуту. Розгортання кризових проявів має беззаперечний негативний вплив на добробут. Зокрема, фактично відбувалася «консервація» рівня реальних зарплат. Зважаючи на досить усталену динаміку реального сектору економіки, хотілося б звернути

Таблиця 1

Зовнішній борг до обсягів експорту та ВВП і динаміка обмінного курсу гривні щодо долара США

Роки	Зовнішній борг/експорт, %	Зовнішній борг/ВВП, %	Грн. за 100 дол. США на кінець періоду
2010	178,8	86,1	796,17
2011	150,9	77,2	798,98
2012	155,6	76,4	799,30
2013	173,9	79,9	799,30
2014	193	96,5	1576,86
2015	248,1	131,2	2400,07
2016	247,0	121,1	2719,08
2017	214,3	106,4	2806,72
2018	194,0	87,9	2768,83

Джерело: складено авторами на основі [10; 11]

увагу наших урядовців на проблему зайнятості, яку не вирішити шляхом скорочення державних витрат. На підтвердження, Кругманівські рецепти щодо виходу з кризи засновані на кейнсіанських уявленнях, про те, що держава повинна економити, проте які б механізми не використовувалися, варто лише пам'ятати, щоб впроваджувана політика «не руйнувала ринок праці» економією витрат [7].

Висновки з проведеного дослідження.

Україна – єдина серед європейських країн, яка застрягла у міжкризовому просторі. Нинішня вкрай слабка економічна динаміка України в умовах триваючої військової агресії, поглиблення і розширення негативних тенденцій в економіці, низького рівня довіри до системи державного управління, високої корупції, слабкої фінансової дисципліни, незадовільної інвестиційної привабливості та надмірного боргового навантаження вказує на утримання «переддефолтних» ризиків для України і втрату країною достойного місця у світовій економіці.

Крім того, в Україні донині не створено базис стійкого економічного відновлення, а отже, відбувається консервація як виробничого сектору, так і рівня добробуту населення, що, своєю чергою, обмежуюче впливає на сукупний попит, пригнічує підприємницьке середовище.

Зміна економічної моделі в Україні передбачає проведення низки ключових трансформацій у сферах економіки: державного регулювання, адміністративно-територіального устрою, місцевого самоврядування, охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, енергетичного сектору, що потребуватиме координації дій різних урядових суб'єктів, а також регуляторів, негайного й рішучого скорочення державного боргу, збалансування державного і місцевих бюджетів, вирівнювання стимулів тощо. Таким чином, держава в контексті адміністративної реформи повинна розробити й запропонувати громадянам, передусім економічним суб'єктам, такі права власності, функції органів влади, інфраструктуру, податкові закони, які б заохочували людей ініціювати нові ідеї й перетворювати їх на вигідні ділові моделі на практичному рівні. Це й є логічний шлях для підвищення добробуту населення країни і виходу з критичної ситуації, в якій ми опинилися.

Перспектива подальших досліджень полягає у вивченні зарубіжного досвіду формування концепції антикризового управління для України з урахуванням трансформаційних змін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кейнс Дж. Загальна теорія зайнятості, проценту і грошей. URL: <https://cas2.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf> (дата звернення: 29.03.2019).
2. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Москва : Прогресс, 1982. 285 с.

3. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. Москва : Экономика, 1989. С. 55–64.

4. Туган-Барановский М.И. Периодические промышленные кризисы. Москва : Избранное, 1997. С. 315–326.

5. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 816 с.

6. Маркс К., Энгельс Ф. Про основні тенденції розвитку капіталістичного суспільства змін в його соціальних структурах та прогресивні сторони нового способу виробництва. Київ : Політвидав, 1986. Т. 3. 425 с.

7. Krugman P. End this depression now! New York and London : W.W. Norton, 2012. 259 p.

8. Андрійчук В.Г. Дихотомність реанімаційно-поступального динамізму світового господарства й диспозиція України у системі міжнародних економічних відносин. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 3. С. 5–18.

9. Кремень О.І. Відкритість економіки та напрями її оцінки. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/1PDF (дата звернення: 28.03.2019).

10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 28.03.2019).

11. Eurostat : веб-сайт. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/> (дата звернення: 28.03.2019).

REFERENCES:

1. Keynes J. Zahalna teoriya zaynyatosti, protsenta i hroshey [General Theory of Employment, Interest and Money]. Available at: <https://cas2.umkc.edu/economics/people/facultypages/kregel/courses/econ645/winter2011/generaltheory.pdf> (accessed: 29 March 2019).
2. Schumpeter J.A. (2008) Teoriya ekonomicheskoho razvitiya [The Theory of Economic Development]. Moscow : Progress (in Russian)
3. Kondratyev N.D. (1989) Problemy ekonomicheskoy dinamiki [Problems of Economic Dynamics]. Moscow : Economics (in Russian).
4. Tugan-Baranovskyy M.I. (1997) Periodicheskie promishlennye krizi [Periodic Industrial Crises]. Moscow : Selected Works, 315-316 pp. (in Russian).
5. Lukyanenko D.G. (2006) Upravlinnya mizhnarodnoyu konkurentospromozhnistyu v umovakh hlobalizatsiyi ekonomichnoho rozvityku [Management of International Competitiveness in Conditions of Globalization of Economic Development]. Kyiv: KNEU, 816 p. (in Ukrainian).
6. Marx K., Engels F. (1986) Pro osnovni tendentsiyi rozvitu kapitalistychnoho suspilstva zmin v yoho sotsialnykh strukturakh ta prohresyvni storony novoho sposobu vyrobnytstva [Major Trends in the Development of Capitalist Society, Changes in Its Social Structures and Progressive Aspects of New Method of Manufacture]. Kyiv: Polityvdav, Vol.3. 425 p. (in Ukrainian).
7. Krugman P. (2012) "End this depression now!" New York and London: «W.W. Norton», 259 p.
8. Andriyчук V.G. (2013) Dykhotomnist reanimatsiyno-postupalnoho dynamizmu svitovoho hospodarstva

y dyspozytsiya Ukrainy v systemi mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosin. [Dichotomy of Crisis Therapy/ Advancing Dynamism of World Economy and Disposition of Ukraine in the System of International Economic Relations]. Foreign trade: economics, finance, law. vol. 3, 5-18 pp.

9. Kremin O.I. Vidkrytist ekonomiky ta napryamy yiyi otsinky [Economics Openness and Directions of

Its Assessment]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2009_31/Zmist/1PDF (accessed: 28 March 2019).

10. Official site of the Stat Statistics Service of Ukraine. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 28 March 2019).

11. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/> (accessed: 28 March 2019).

Pidgirna Valentyna

Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer at Department of Economic Geography
and Environmental Management
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

Chubrey Oleksandra

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Geography
and Environmental Management
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

REFORMATION OF UKRAINIAN ECONOMICS IN CONDITIONS OF CRISIS

The purpose of the article. The world practice proves that the purely pragmatic approach to economic development would provide for insignificant rates of growth but will not solve fundamental problems of the society, and would inevitably result in shocks, growth of extremism, crises and social woes. The world crisis of 2007 that hurt financial systems of the majority of states could not but hook Ukraine, too. No universal “recipe” of managing the fallout has been found in the works by honorable economists of the past, nor was it presented by modern scientists and practitioners. This is why, guided by postulates of leading economists of different schools and epochs, we see the *timeliness* of the present study in the effort of interpretation of the basic components of our reforms to help the economics of this country overcome the fallout from the crisis.

Methodology. The present study *aims at* answering the question of how the role of state regulation should be changed in conditions of system-wide structural financial-economic crisis, and, consequently, how the economic model of Ukraine can be developed on the basis of major postulates of leading economists.

Results. According to encyclopedia, crisis “is a hard and acute state of the country’s economics characterized by decrease in production, disorder in money and credit relations, inflation, bankruptcy of industrial, trading and other companies, and banking system, rise of unemployment, and sharp reduction of living standards in major categories of population”. The crisis is still deeper when covers fundamental spheres of world economy, and the decrease in production and the rise of unemployment are accompanied by the deficit of exchange, energy and raw materials.

The necessity of support and development of a system of efficient employment as an instrument of macro-economic policy and the major component of the state’s regulation strategy were substantiated in the works by J.M. Keynes, P. Krugman, F. Roosevelt, and R. Reagan. The practice proves that unemployment would not only affect economics and tighten its growth, but demoralize people. V. Geyuets and A. Grytsenko are of the same opinion pointing out that the problem of unemployment is unfortunately paid no sufficient attention in Ukraine.

Practical implications. In the context of administrative reform, the state should elaborate it and suggest to its citizens, and, in the first turn, its economic subjects, those property rights, authority functions, infrastructure, tax laws that would encourage people to initiate new ideas and transform them into beneficial business models on a practical level. And this is only a logical way to raise the population’s of the country wellbeing and find the way out of our critical situation.

And the systemic and consistent corruption therapy is the first and the topmost thing to be started with in Ukraine.

Value/originality. The program of the state and business’ top-priority measures to help overcome the fallout of the social-economic crisis in Ukraine should include as follows: 1) Investment stability. 2) Strengthening of national currency. 3) Stabilization of foreign balance. 4) Reduction of debt obligations. 5) Social improvement.

УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ У КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

THE NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF THE ENERGY EFFICIENT MODEL OF ECONOMY OF THE COUNTRY

У роботі обґрунтовано теоретико-методологічні засади формування енергоефективної моделі розвитку національної економіки країни. Поглиблено чинні підходи до державного управління та регулювання енергоефективності й енергозбереження в господарстві країни з погляду євроінтеграційних процесів і відповідності європейським стандартам в аспекті ефективного використання енергоресурсів. Доведено, що успіх реалізації енергозберігаючої політики в Україні залежить від ключових складників енергозбереження, а саме: розвитку інституціональних засад енергозбереження, вдосконалення законодавчої бази у сфері енергозбереження з огляду на європейські норми та вимоги, формування світоглядного розуміння економічної, енергетичної та соціальної значущості енергозбереження. Розвинуто методологічні підходи до управління інноваційно-інвестиційною діяльністю компаній енергетичної інфраструктури на засадах бенчмаркінгу. Обґрунтовано доцільність розгляду енергоефективності як інноваційного ресурсу розвитку національної економіки, плацдарму для поліпшення суспільного блага.

Ключові слова: енергоефективність, національна економіка, енергетична політика, соціально-економічний розвиток, бенчмаркінг.

В работе обоснованы теоретико-методологические основы формирования энер-

гоэффективной модели развития национальной экономики страны. Углублены действующие подходы к государственному управлению и регулированию энергоэффективности и энергосбережения в хозяйстве страны с точки зрения евроинтеграционных процессов и соответствия европейским стандартам в аспекте эффективного использования энергоресурсов. Доказано, что успех реализации энергосберегающей политики в Украине зависит от ключевых составляющих энергосбережения, а именно: развития институциональных основ энергосбережения, совершенствования законодательной базы в сфере энергосбережения с учетом европейских норм требований, формирования мировоззренческого понимания экономической, энергетической и социальной значимости энергосбережения. Раскрыты методологические подходы к управлению инновационно-инвестиционной деятельностью компаний энергетической инфраструктуры на основе бенчмаркинга. Обоснована целесообразность рассмотрения энергоэффективности как инновационного ресурса развития национальной экономики, плацдарма для улучшения общественного блага.

Ключевые слова: энергоэффективность, национальная экономика, энергетическая политика, социально-экономическое развитие, бенчмаркинг.

УДК 330.34.01(477):005.5:620.9 (043)

Самойленко І.О.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
Харківський національний
аерокосмічний університет
імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Theoretical and methodological principles of development of the national economy energy-effective model formation of the country are substantiated. It generalizes and specifies basic principles of the public policy in the area of energy conservation. Deepened effective approaches to public administration and energy efficiency and energy saving in the economy of the country in terms of European integration processes and compliance with European standards in the aspect of efficient use of energy resources. It is suggested to define a system of benchmarking for energetic companies as set of organizational, technological, normative-legal and methodological elements, which form regular informative-analytical base for making managerial decisions with purpose of increasing of business processes efficiency. It is proved that the energy saving policy implementation success in Ukraine depends on the key energy saving components, namely: development of institutional principles of energy saving, improvement of the legislative framework in the field of energy saving in view of European norms and requirements, formation of a world-view understanding of economical, energy and social significance of energy saving. The methodological approaches to management of innovative and investment activity of energy infrastructure companies based on benchmarking are developed that makes it possible to increase the efficiency of business processes of power companies to the level of international analogue companies. It has been empirically proved that the results of using benchmarking are equally useful for a state that, in the present, both through direct injections and indirectly through tariff regulation, finances the development of domestic energy and is interested in the most effective spending of funds. The energy efficiency is stressed to be a strong resource of the innovative and technological development, an indicator of approach to "the level of sustainable development", a criterion of functioning of the State's economic model, a factor of coordinated interaction between all economic agents, an important component of increasing living standards of the people.

Key words: energy effectiveness, national economy, energy policy, socio-economic development benchmarking.

Постановка проблеми. Задекларована пріоритетність України на подальшу інтеграцію у світове співтовариство, спрямованість на децентралізацію управління зумовлюють потребу у формуванні інноваційної моделі розвитку, установити яку дають змогу структурні перетворення економіки країни та її регіонів, інноваційні зрушення у виробничій і соціальній сферах, супроводжувані підвищенням енергоефективності функціонування національної економіки в різних сферах господарювання. Сьогодні у світі не існує універсальної моделі енергоефективного розвитку. Кожна держава має власне бачення

енергоефективного розвитку національної економіки, що визначає сутність і специфіку як самої моделі енергоефективності, так і механізмів, застосовуваних для її забезпечення. Указані відмінності впливають із набутого країнами досвіду у сфері державного регулювання соціально-економічних процесів, зі стану та перспектив розвитку національної економіки і завдання національної безпеки.

Зазначене слугує на користь дослідження даної проблематики та зумовлюється тим, що підвищення енергетичної ефективності національної економіки країни посідає вагомe місце у системі

економічних відносин, опосередковано позначаючись на якості життя й добробуті населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам функціонування енергетичних ринків, удосконаленню механізмів державного та регіонального управління й адміністрування у сфері енергоефективності та енергозбереження присвячено велику кількість фахових робіт, зокрема А. Шевцова, М. Земляного, В. Вербинського [1] та ін. Соціально-економічні засади енергоефективності національної економіки відбито в працях [2; 3]. Незважаючи на наявність широкого спектра різноспрямованих досліджень, окремі напрями вказаної сфери потребують пильної уваги з боку науковців. Ідеться, серед іншого, про теоретичні, методологічні й прикладні аспекти управління національним господарством у контексті енергоефективної моделі економіки країни. Актуальність і важливість цих питань для енергоефективного розвитку національної економіки зумовили вибір теми, визначили мету й основні завдання роботи.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати методологічні засади управління національним господарством в умовах подальшої інтеграції у світове співтовариство та формування енергоефективної моделі економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока енергоємність економіки, нераціональне споживання енергоресурсів, збройний конфлікт на сході країни, значна імпортна залежність від енергетичних ресурсів, незадовільний стан інфраструктурного забезпечення, обмежена платоспроможність населення – усе це зумовлює піднесення питання енергоефективності на перші пункти порядку денного виживання та відновлення української економіки. В іншому разі економічне зростання стримуватиметься високими цінами та зниженням доступності енергетичних ресурсів, що призведе до погіршення реалізації енергетичної політики країни, базисом якої є конкурентоспроможність, сталий розвиток і безпека енергопостачання.

Україна прагне до побудови енергоефективної моделі економіки, реалізація якої має супроводжуватися піднесенням її конкурентоспроможності, інноваційності та забезпечити перехід до сталого розвитку. У системі глобальних координат у 2017–2018 рр. Україна за індексом глобальної конкурентоспроможності (рис. 1) займала 81-е місце (2017 р.: ВВП – \$126,39 млрд.; ВВП на душу населення – \$2 656; ВВП (ПКС) на душу населення – \$8 754 [4;5]); за Глобальним індексом інновацій у 2017 р. – 50-е місце (рис. 2), у 2018 р. – 43-є місце в рейтингу найбільш інноваційних країн світу. «Найвищі показники інноваційності Україна демонструє в освіті й науці (43-є місце в рейтингу) та бізнесі (46-є місце). Водночас інституції та інфраструктура залишаються найменш інноваційними (відповідно 107-е та 89-е місця в рейтингу)» [6]. Якщо ввести поправку на паритет купівельної спроможності, то Україна споживає приблизно у 3,2 рази більше енергії на одиницю ВВП, ніж у середньому по ОЕСР [7]. За даними Enerdata. Global Energy Statistical Yearbook 2016 «Інтенсивність використання енергії на одиницю ВВП за постійного паритету купівельної спроможності», показник інтенсивності споживання енергії у розрахунку на одиницю ВВП в Україні перевищує рівень: Великобританії – у 4,8 рази; Туреччини – у 3,8 рази; Польщі – у 3 рази; Білорусі – в 1,8 рази; середнє значення для Європейського Союзу – у 3,8 рази; середнє значення для світу – у 2 рази. Особливості енергоефективної моделі розвитку економіки України та її зміну з 2011 р. до 2017 р. характеризують дані табл. 1, 2.

Такі дані свідчать про низьку здатність існуючої національної системи управління економікою і потребують урахувати наявні передумови й чинники формування енергоефективної моделі розвитку, швидко реагувати на зміни світових і національних тенденцій інноваційно-інвестиційного розвитку та змін на енергетичному ринку. Саме тому піднесення рівня енергоефективності розгля-

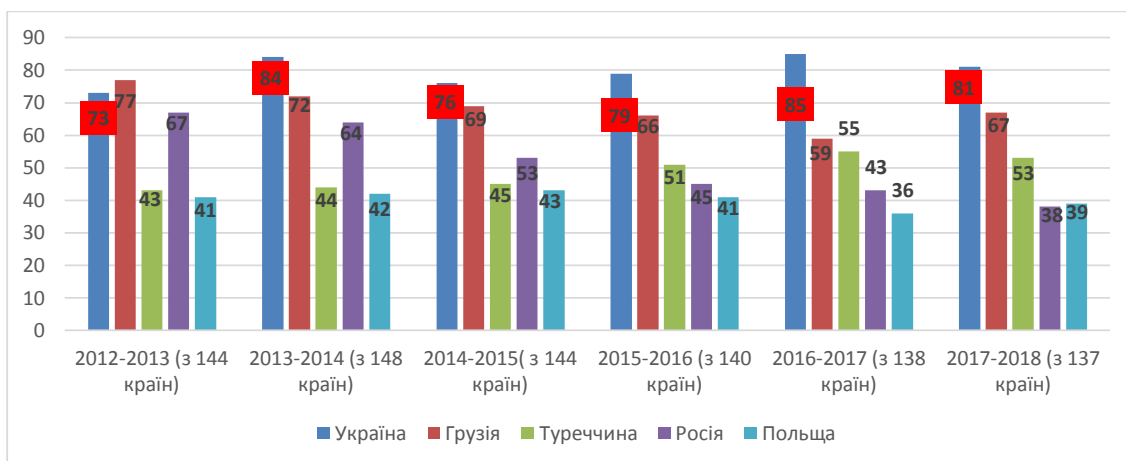

Рис. 1. Позиція України за індексом глобальної конкурентоспроможності

дається як реальний ресурс подолання кризових явищ, стабілізації й подальшого зростання економіки України на інноваційній основі.

Специфіка формування енергоефективної моделі української економіки пов'язана з поглибленням євроінтеграційних процесів, необхід-

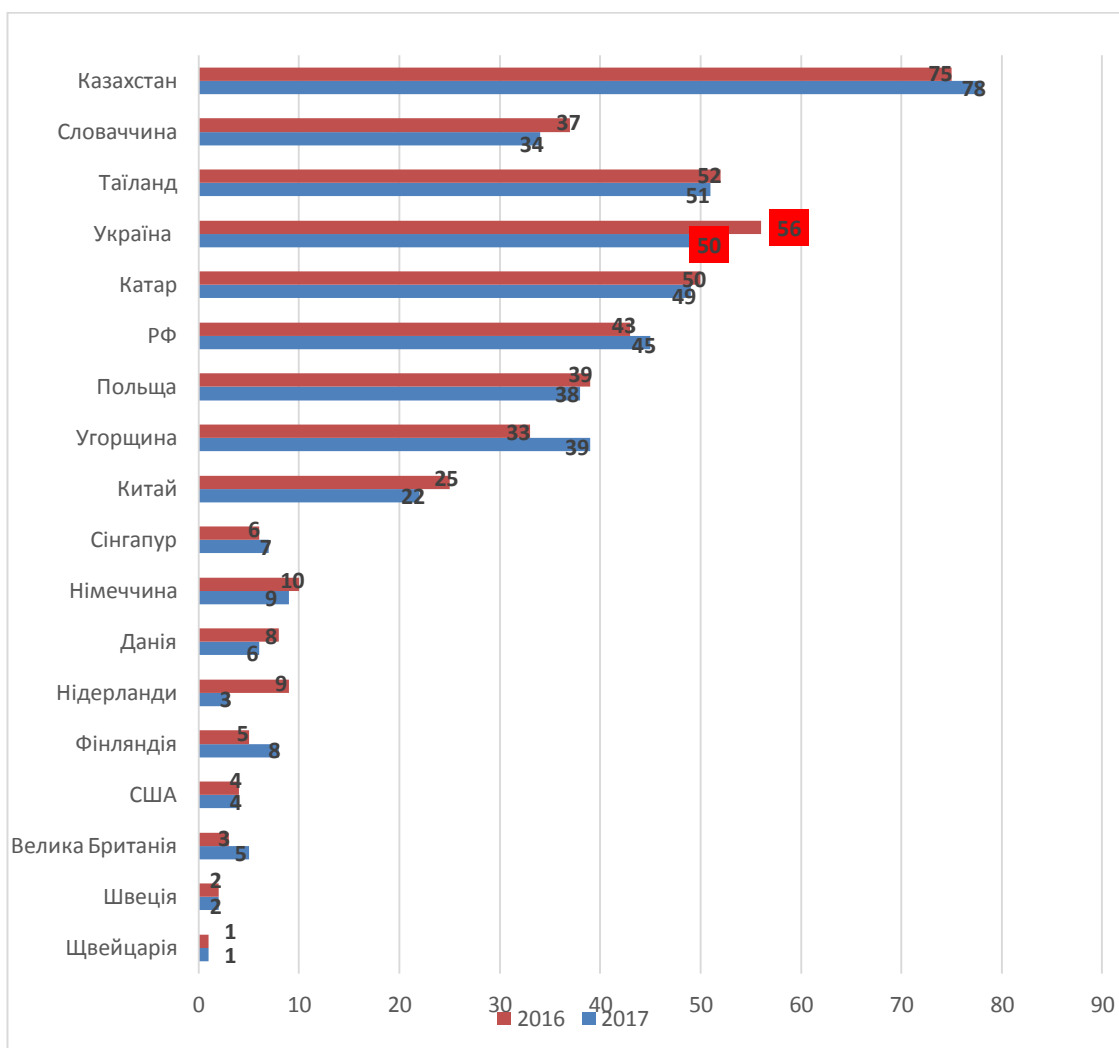

Рис. 2. Позиції України за глобальним індексом інновацій

Таблиця 1

Енергоемність ВВП України у 2011–2017 рр.¹

Показники	Одиниці виміру	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ВВП у ПКС у постійних цінах 2011 р.	млрд. міжнародних доларів	378,5	379,4	379,3	354,5	319,8	327,2	335,4
Кінцеве енергоспоживання	тис. т н.е.	75852	73107	69557	61460	50831	51645	50086
Енергоемність	т н.е./ тис. міжнародних доларів	0,2	0,192	0,183	0,173	0,159	0,158	0,149
Загальне постачання первинної енергії	тис. т н.е.	126438	122488	115940	105683	90090	91658	89625
Енергоемність	т н.е. / тис. міжнародних доларів	0,334	0,322	0,305	0,298	0,282	0,280	0,267

¹ 2014–2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

Кінцеве енергоспоживання за 2011–2017 рр.¹

Показники	Одиниці виміру	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальне кінцеве енергоспоживання	тис. т н.е.	75852	73107	69557	61460	50831	51645	50086
<i>із нього</i>								
<i>Промисловість</i>	тис. т н.е.	26253	24845	21864	20570	16409	14955	15103
<i>у % до підсумку</i>	%	34,6%	34,0%	31,4%	33,5%	32,3%	29,0%	30,2%
<i>Транспорт</i>	тис. т н.е.	12611	11448	11280	10327	8750	9165	9768
<i>у % до підсумку</i>	%	16,6%	15,7%	16,2%	16,8%	17,2%	17,7%	19,5%
<i>Домашні господарства</i>	тис. т н.е.	23604	23466	23495	20384	16554	17586	16435
<i>у % до підсумку</i>	%	31,1%	32,1%	33,8%	33,2%	32,6%	34,1%	32,8%
<i>Сектор послуг</i>	тис. т н.е.	4802	5037	5745	4663	3838	4856	4396
<i>у % до підсумку</i>	%	6,3%	6,9%	8,3%	7,6%	7,6%	9,4%	8,8%
<i>Сільське, лісове та рибне господарство</i>	тис. т н.е.	2246	2195	2242	2016	1961	2142	1870
<i>у % до підсумку</i>	%	3,0%	3,0%	3,2%	3,3%	3,9%	4,1%	3,7%
<i>Інші види діяльності</i>	тис. т н.е.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	31,0	0
<i>у % до підсумку</i>	%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,1%	0,0%
<i>Неенергетичне використання енергії</i>	тис. т н.е.	6008	6116	4932	3500	3318	2910	2515
<i>у % до підсумку</i>	%	7,9%	8,4%	7,1%	5,7%	6,5%	5,6%	5,0%

¹ 2014–2017 рр. без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

ністю узгодити окремі положення європейського й українського законодавств у цій сфері, потребою в адаптації національної економіки до ринкових цін на енергоносії та запровадженні механізмів досягнення високого рівня енергоефективності економіки країни в межах реалізації пріоритетних напрямів державної економічної політики.

Становлення найпрогресивнішої енергоефективної моделі потребує створення досконалої системи управління енергоефективністю національної економіки на різних рівнях управління (національному, регіональному, міському і рівні суб'єктів господарювання) шляхом стратегічного управління на засадах сценарного моделювання ринків; забезпечення інноваційними науково-технічними засобами та кадровим арсеналом, який спроможний працювати за новими моделями функціонування енергетичних ринків; упровадження ресурсного менеджменту в управлінні видобувною галуззю; шляхом нової парадигми державної галузевої політики заснованої на підставі взаємодії держави із суспільством, що базується на принципах емерджентності, транспарентності, суверенітету, екологічності, соціальної відповідальності та субсидіарності (рис. 3); шляхом запровадження в резервування енергетичних ресурсів та системи стратегічних запасів енергоресурсів, системи державно-приватного партнерства.

Складність завдання полягає у тому, що здійснення заходів з енергоефективності можливе

тільки за умов подальшої лібералізації енергетичного ринку, мобілізації значних фінансових ресурсів, введення в дію системи енергетичного менеджменту на рівні держави, міст, бюджетних та адміністративних будівель та суб'єктів господарювання, розвитку державно-приватного партнерства у сфері енергоефективності, прищеплювання суспільної свідомості енергозаощадження і на цій основі формування заохочення до використання побутових приладів та освітлення з високими показниками енергоефективності.

Ще одним важливим індикатором енергоефективної моделі розвитку національної економіки, що характеризує її соціально-економічний аспект, є розвиток операційної та інвестиційної ефективності діяльності енергетичних компаній. З огляду на це, виняткового значення набуває упровадження технології зіставного аналізу (бенчмаркінгу), спрямованої на оцінювання ефективності інвестиційної діяльності енергокомпаній, пов'язаної з фінансовими результатами компанії.

Бенчмаркінг в енергетиці – один з інструментів, який дає відповідь на низку питань:

– Наскільки ефективнішою може бути компанія (актив) за витратами, надійністю та якістю надаваних енергетичних послуг (зважаючи на практику світових лідерів)?

– Наскільки оптимальними є цільові показники компанії (активу) в частині операційної ефективності?

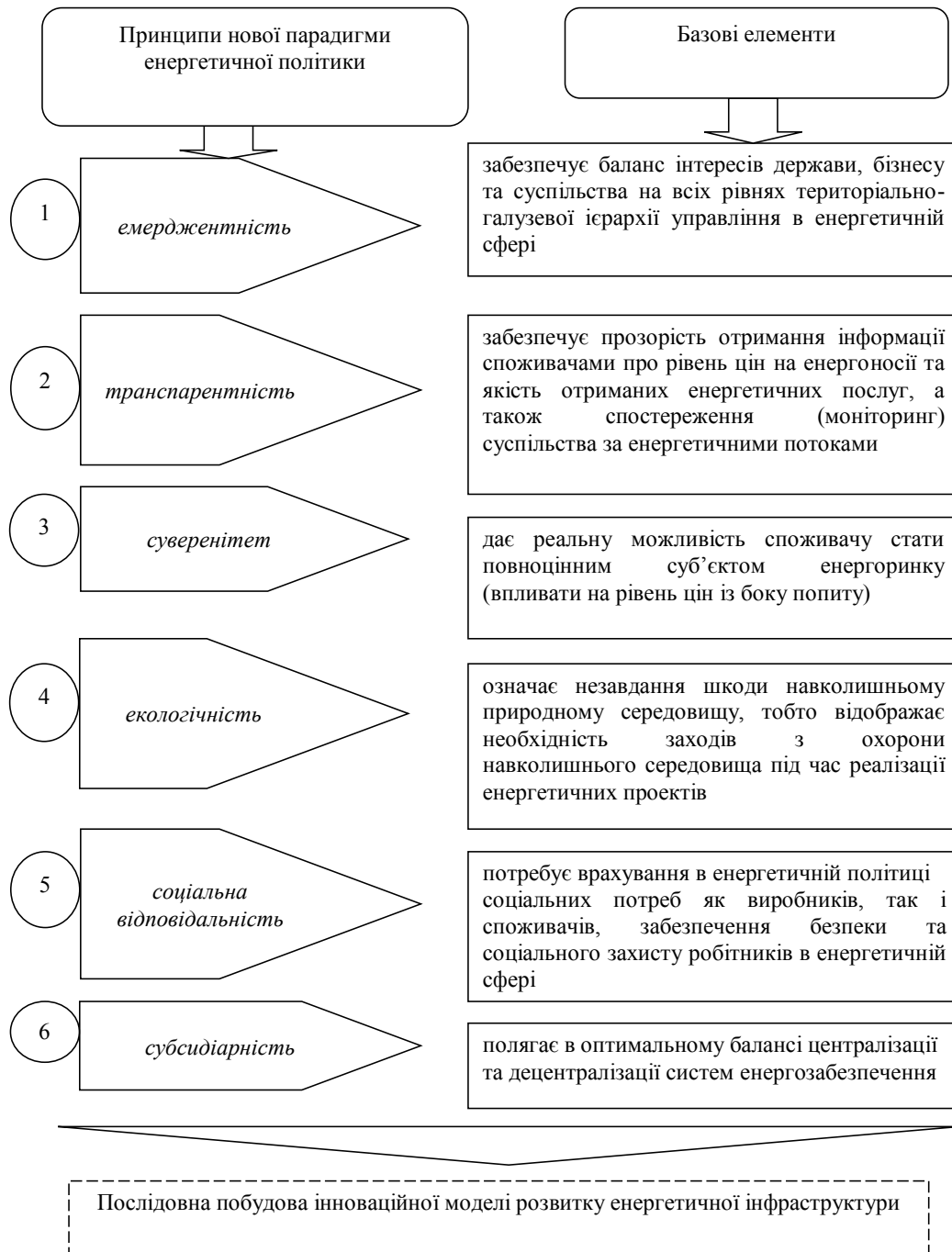

Рис. 3. Формування нової парадигми державної енергоефективної політики

– Чи визначено основні напрями проведення вдосконалень та пріоритети у сфері підвищення операційної ефективності?

– Наскільки адекватними є інвестиційні витрати компанії на проведення певних поліпшень?

Головною метою застосування бенчмаркінгу є створення системи регулярного виявлення, адаптації та впровадження в діяльність енергокомпаній найкращих світових практик у сфері управління й установлення тих методів роботи, що сприяють підвищенню ефективності бізнес-процесів енергокомпаній до рівня міжнародних компаній-анало-

гів з одночасним забезпеченням належного рівня якості енергетичних послуг, надійності та безпечності експлуатації та технічного обслуговування мереж і обладнання. Переважні напрями використання є такими:

- вирішення проблем;
- зіставлення й оцінювання ринкових результатів;
- розроблення та вдосконалення стратегії;
- планування та постановка цілей;
- удосконалення й реінжиніринг робочих процесів та бізнес-систем;

- інноваційна діяльність;
- освіта й ідейне збагачення.

Зарубіжні компанії активно використовують внутрішній і зовнішній бенчмаркінг. Внутрішній бенчмаркінг полягає у зіставному дослідженні процесів та роботи підрозділів усередині компанії. Зовнішній бенчмаркінг передбачає порівняння компанії з безпосередніми конкурентами, іншими компаніями галузі (для виявлення наявних тенденцій, інновацій та нових ідей усередині певної галузі) або підприємствами, які є лідерами у своїй царині, незалежно від галузевої приналежності. Методика вивчення зіставного аналізу залежить від цілей бенчмаркінгу та досліджуваних аспектів компанії. Як методичний підхід можна використати такі методи: порівняння зі стандартною моделлю; ранжування за вибраним критерієм; порівняння за шкалою; аналіз функціонування середовища; експертне оцінювання тощо.

Система бенчмаркінгу має бути синхронізована із системою постановки цілей енергокомпанії, процесами формування довгострокових та операційних планів діяльності енергокомпаній, заходами з організаційного розвитку енергокомпанії. Тематичними напрямками для зіставного аналізу (об'єктами бенчмаркінгу) є технології та використовуване устаткування; послуги, пропонувані споживачам; нематеріальні активи; система управління, зокрема бізнес-процеси, системи та методи роботи. Згадані аспекти концентруються на бенчмаркінгу бізнес-процесів операційної та інвестиційної діяльності енергокомпанії.

Реалізація вищевказаних напрямів потребує проходження таких етапів:

1. Розроблення регламентно-методичної бази внутрішнього бенчмаркінгу та експериментальне впровадження в тестовому режимі.

2. Організація в енергокомпанії інформаційного поля для ознайомлення з результатами бенчмаркінгу та пропагування найкращих із наявних практик.

3. Ініціація проектів з удосконалення та реінжинірингу бізнес-процесів енергокомпанії.

4. Оскільки бенчмаркінг має стати регулярною функціональною формою діяльності енергокомпанії, він потребує регламентного закріплення на документальному рівні, що вимагає відповідного розроблення посадових інструкцій (із зазначенням відповідальності та повноважень); вироблення мотиваційних механізмів; формування інформаційно-технологічної бази для системи бенчмаркінгу (бази даних, алгоритми, програмне забезпечення тощо).

Регулярне проведення бенчмаркінгу дасть змогу виявляти зони потенційної ефективності бізнес-процесів енергокомпанії стосовно міжнародних компаній-аналогів; визначати найкращі практики, необхідні для підвищення ефективності

бізнес-процесів; підвищувати ефективність бізнес-процесів енергокомпанії до рівня найкращих міжнародних компаній-аналогів і вище шляхом регулярної, цілеспрямованої й системної оптимізації. Ефективне впровадження бенчмаркінгу вимагає дотримання певних правил, які наведено в табл. 3.

Оскільки будь-яка велика закордонна або вітчизняна електроенергетична компанія становить складний конгломерат різних видів бізнесу й їхніх технологічних базисів, знайти повні аналоги для зіставного аналізу неможливо. Спираючись на цей постулат, пошук компаній (аналогів) для порівняння має здійснюватися за принципом подібності. Як основні компоненти подібності варто включати такі:

- фактор виду діяльності (домінуючий): виробництво, розподіл електроенергії як ключовий бізнес;
- архітектура бізнесу (ступінь горизонтальної та вертикальної інтеграції);
- структура встановленої потужності та вироблення електроенергії за типами генеруючих джерел (і, відповідно, паливний баланс);
- основні фінансові показники (виручка) і розмір технічних активів;
- базові показники інноваційної активності;
- доступність корпоративної й додаткової інформації з незалежних джерел;
- ступінь участі держави в бізнесі.

Отже, бенчмаркінг із найкращою практикою важливий не тільки для енергокомпаній, стежа пріоритету яких є власне зростання операційно-інвестиційної ефективності. Його результати йдуть на користь і державі, яка в умовах сьогодення шляхом як безпосередніх впливань, так і опосередкованих (через тарифне регулювання) фінансує розвиток вітчизняної енергетики і зацікавлена в максимально ефективному витрачанні коштів.

Наприкінці хотілося би відзначити, що енерго-ефективність варто розглядати як плацдарм до залучення інвестицій у створення ефективної системи життєдіяльності країни, регіону, міста (соціо-техноприродна система); як визначальний чинник енергетичної незалежності й безпеки та шлях до підвищення галузевої конкурентоспроможності національного продукту, що в сукупності забезпечує розширення енергетичної та ресурсної бази, створює відповідні умови для лібералізації енергоринків у національній економіці; забезпечує науково-технічний і соціально-економічний розвиток і виступає гарантом зниження паливної бідності та матеріального добробуту населення.

Висновки з проведеного дослідження. З'ясовано, що перехід до активної політики енергоефективності потребує сучасного підходу та нових вимог до формування нової парадигми енергетичної політики в національній економіці держави, заснованої на принципах емерджент-

Вимоги до впровадження бенчмаркінгу в діяльність енергетичної компанії

Вимоги	Загальна характеристика
Порівняльна база має містити широке коло компаній-аналогів, зокрема світових лідерів галузі	У разі бенчмаркінгу всередині компанії, наприклад під час аналізу ефективності різних територіальних підрозділів, головним недоліком стане обмеженість списку найкращих практик тими підходами, які вже запроваджені в компанії. Подібна ситуація не дає змоги оцінити порівняльну ефективність компанії на зовнішньому ринку. Отже, такий бенчмаркінг допомагає в поліпшенні діяльності відсталих підрозділів, проте він не показує гарних результатів для лідерів. Результативність підвищується, коли порівняння відбувається з іншими компаніями, що працюють у галузі. У зіставному аналізі має брати участь велика кількість компаній, оскільки за малої вибірки компаній для порівняння, існує ризик низького рівня достовірності отриманих результатів (маленька вибірка дає змогу будувати лише слабо аргументовані гіпотези про те, як запроваджені практики впливають на операційну ефективність). Чим більшою є вибірка для порівняння, тим краще (для енергетичних компаній рекомендується близько 25–30 компаній або окремих активів)
Зіставлення має проводитися не тільки за показниками економічної ефективності, а й за показниками надійності, якості обслуговування тощо	У процесі формування бази показників для зіставлення необхідно дотримуватися однієї умови: показники обов'язково мають відображати два аспекти діяльності енергокомпанії: ефективність за витратами і надійність (якість надаваних послуг). Компанії, які орієнтуються тільки на скорочення витрат, можуть опинитися в ситуації, коли збільшення ефективності відбуватиметься шляхом зниження надійності та якості енергетичних послуг, що підвищує ризики ведення бізнесу. У межах бенчмаркінгу важливо визначити найкращі компанії – ті, які змогли досягти високого рівня якості енергетичних послуг за відносно низьких витрат для подальшого аналізу того, що саме забезпечує їм лідерство в галузі
Необхідно розробити «Дорожню карту» із запровадження змін в компанії, яка має корелювати зі стратегічними пріоритетами компанії	Після проведення якісно-зіставного аналізу й установаження причин відставання розробляються заходи з їх запровадження в управлінсько-виробничий процес (відповідно до значущості та пріоритетності). Цей етап починається зі складання «дорожньої карти» – плану верхнього рівня з досягнення цільових показників операційної ефективності та надійності. Водночас «дорожня карта» має розроблятися згідно зі стратегічними завданнями та цілями компанії. На підставі розробленої «дорожньої карти» вибираються пріоритетні для поліпшень процеси (за ступенем їхнього впливу на ефективність і надійність компанії)
Бенчмаркінг має стати регулярним	Регулярний бенчмаркінг (проведений приблизно один раз на рік) дає змогу оцінити динаміку підвищення діяльності компанії й провести коригування запланованих заходів. Щоб забезпечити регулярність бенчмаркінгу, необхідно мати доступ до даних лідерів галузі та їхніх найкращих практик. Для українських компаній це вможливує вступ до міжнародних консорціумів, наприклад International Generation Benchmarking Consortium (IGBC) або International Transmission Operations & Maintenance Study (ITOMS). Ідеться про консорціуми генеруючих і мережевих компаній, мета створення яких – обмін інформацією для проведення бенчмаркінгу. Координує діяльність обох консорціумів консалтингова компанія UMS Group – партнер Strategy Partners Group із реалізації проектів у галузі підвищення операційної ефективності енергокомпаній. Сьогодні UMS Group має величезну бібліотеку, яка є джерелом даних із діагностики та зіставного аналізу, методологій, відповідних кращих світових практик, а також має досвід запровадження рекомендацій на практиці

Джерело: складено за [8–10]

ності, транспарентності, екологічності, суверенітету та соціальної відповідальності. Доведено, що важливим індикатором енергоефективної моделі розвитку національної економіки, що характеризує її соціально-економічний аспект, є розвиток операційної та інвестиційної ефективності діяльності енергетичних компаній. У зв'язку із цим управління інноваційно-інвестиційною діяльністю енергетичних компаній запропоновано здійснювати на засадах бенчмаркінгу, що дає змогу здійснити впровадження в діяльність енергокомпаній найкращих світових практик у сфері управління й установаження тих методів роботи, що сприяють підвищенню ефективності бізнес-процесів енергокомпаній до рівня міжнародних компаній-аналогів з одночасним забезпеченням належного рівня

якості енергетичних послуг, надійності та безпечності експлуатації та технічного обслуговування мереж і обладнання, що в підсумку забезпечує конкурентоспроможність національної економіки.

Хотілося би зробити акцент на тому, що компанії електроенергетики, які раніше не були зацікавлені в значному підвищенні своєї ефективності, тому що функціонували в умовах планової економіки, у сучасних умовах господарювання мають вагомий внутрішній потенціал, який не потребує значних інвестиційних вливань. Реалізацію цього потенціалу можливо досягти шляхом уживання заходів у галузі енергозбереження. Найбільш ефективним інструментом у цьому аспекті є технологія ощадного виробництва, що, своєю чергою, потребує окремого наукового дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Щевцов А., Земляний М., Вербинський В. Основні питання політики розвитку електроенергетичної галузі України. Аналітична доповідь. Дніпропетровськ, 2011. 89 с.
2. Реформа енергетики: Оцінка основних ініціатив. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf (дата звернення: 22.03.2019).
3. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь. URL: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf (дата звернення: 13.03.2019).
4. Позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2017–2018. URL: <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Украина – ВВП на душу населения. URL: <https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%92%D0%92%D0%9F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F> (дата звернення: 10.04.2019).
6. Україна піднялася на 7 позицій у Глобальному індексі інновацій. URL: <https://talks.happymonday.com.ua/ukraina-u-globalnomu-indeksi-innovacij/> (дата звернення: 10.04.2019).
7. Энергоэффективность – ахиллесова пята украинской экономики. URL: <http://reform.energy/analitics/energoeffektivnost-akhillesova-pyata-ukrainskoj-ekonomiki-1234> (дата звернення: 10.04.2019).
8. Banker R.D., Charnes A., Cooper W.W. Some models for estimating technical and scale efficiency in data envelopment analysis. *Management Science*. 1984. № 30(9). P. 1078–1092.
9. Banker R.D., Morey R.C. Efficiency analysis for exogenously fixed inputs and outputs. *Operations Research*. 1986. № 4. P. 513–521.
10. Charnes A., Cooper W.W. Programming with linear fractional functionals. *Naval Research Logistics Quarterly*. 1962. № 9. P. 181–185.

REFERENCES:

1. Shhevcev A., Zemljanyj M., Verbyns'kyj V. (2011). *Osnovni pytannja polityky rozvytku elektroenergetychnoi' galuzi Ukraïny. Analitychna dopovid'* [Main policy issues of development of electrical power branch of Ukraine. Analytical report]. Dnipropetrovsk.
2. Reforma enerhyetyky: Ocinka osnovnyh inicyatyv [Reform of power: Assessment of the key initiatives]. Available at: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/verstka_er.pdf. (accessed 22 March 2019)
3. Ocinka vplyvu Ugody pro asociaciju/ZVT mizh Ukrainuju ta JeS na ekonomiku Ukrainy: naukova dopovid [Assessment of the impact of the Agreement on the association / FTA between Ukraine and the EU on economy of Ukraine: scientific report]. Available at: http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2013/06/N_dop_Ostashko14.pdf. (accessed 13 March 2019)
4. Pozycja Ukraïny v rejtynhu kraï'n svitu za indeksom global'noi' konkurentospromozhnosti 2017-2018 [Position of Ukraine in the rating of the countries of the world by the index of global competitiveness 2017-2018]. Available at: <http://edclub.com.ua/analityka/pozyciya-ukrayiny-v-reytingu-krayin-svitu-za-indeksom-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2> (accessed 10 April 2019)
5. Ukraina – VVP na dushu naseleniya [Ukraine – GDP per capita]. Available at: <https://knoema.ru/atlas/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%92%D0%92%D0%9F-%D0%BD%D0%B0-%D0%B4%D1%83%D1%88%D1%83-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F> (accessed 10 April 2019)
6. Ukraïna pidnjalasja na 7 pozycij u Global'nomu indeksi innovacij [Ukraine rose by 7 positions in the Global index of innovations]. Available at: <https://talks.happymonday.com.ua/ukraina-u-globalnomu-indeksi-innovacij/> (accessed 10 April 2019)
7. Energoeffektivnost' – akhillesova pyata ukrain-skoy ekonomiki [Energy efficiency – an Achilles' heel of the Ukrainian economy]. Available at: <http://reform.energy/analitics/energoeffektivnost-akhillesova-pyata-ukrainskoj-ekonomiki-1234> (accessed 10 April 2019)
8. Banker R.D., Charnes A., Cooper W.W. (1984) Some models for estimating technical and scale efficiency in data envelopment analysis. *Management Science*. no. 30 (9), pp. 1078–1092.
9. Banker R. D., Morey R. C. (1986) Efficiency analysis for exogenously fixed inputs and outputs. *Operations Research* no. 4, pp. 513–521.
10. Charnes A., Cooper W. W. (1962) Programming with linear fractional functionals. *Naval Research Logistics Quarterly* no. 9, pp. 181–185.

Samoylenko InnaDoctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory
N.E. Zhukovsky National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»**THE NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT IN THE CONTEXT
OF THE ENERGY EFFICIENT MODEL OF ECONOMY OF THE COUNTRY**

The purpose of the article. The paper addresses the formation of a new energy efficiency policy at the national level. It is proved that currently there is no universal model of the energy efficient development of countries. Accordingly, each country builds its own model and mechanisms to make the model applicable in formation of an energy efficient development model of the national economy, whose emergence is possible subject to structural economic adjustments at the national/ regional / enterprise level. In the course of this, they rely on the country's own characteristics and experience gained in the state management of social and economic processes, as well as condition and prospects of the national economy development.

Methodology. During implementation of the research objectives, method of economic-statistical comparisons (to analyze the current state of the energy sector of the country) and formal-logical method (to determine the dominant energy efficiency potential of the energy sector with the purpose of national economic growth and improving the quality of life of the population) were used.

Results. The author proves that for the sake of successful implementation of the energy efficiency policy in Ukraine, the institutional framework for the energy conservation should be further developed, the legal framework for the energy conservation improved, the understanding and social importance of the energy conservation developed, and all social groups involved in the processes of decision-making and implementation of the energy efficiency policy itself.

It is defined that the energy efficiency is a powerful development resource, indicator of approach to the level of sustainable development, weighty component of the enhancement of the population's standard of living. The author argues that the management of the national economy in the context of energy-efficient model of the economy should be aimed to ensure the national economy development through the use of innovative mechanisms such as transformation of the management capacity of the enterprise into its intangible assets). The paper stresses that under the existing circumstances, the formation of the energy-efficient model of the national economy development is becoming the most important factor in ensuring the economic and energetic security of the country, and the key success factor for the further integration into the world community.

Practical implications. The methodological approaches to management of innovative and investment activity of energy infrastructure companies based on benchmarking are developed that makes it possible to increase the efficiency of business processes of power companies to the level of international analogue companies. It has been empirically proved that the results of using benchmarking are equally useful for a state that, in the present, both through direct injections and indirectly through tariff regulation, finances the development of domestic energy and is interested in the most effective spending of funds.

Value/originality. The expediency of considering energy efficiency as an innovative resource for the development of the national economy, a springboard for improving the public good, is substantiated.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF STRATEGIC MANAGEMENT BY THE HEALTH PROTECTION BODY

У статті розглянуто основні складники процесу ухвалення управлінського рішення. Зокрема, виявлено вирішальний вплив особистості керівника на якість управлінського рішення. Досліджено теоретичні аспекти застосування управління під час розроблення й реалізації управлінських рішень у закладі охорони здоров'я. Запропоновано схематичне представлення системи стратегічних рішень закладу охорони здоров'я, в якій виокремлено такі структурні елементи: рішення щодо стратегічного планування, рішення щодо ресурсозабезпечення, рішення щодо інноваційного розвитку, рішення щодо ефективності. Конкретизовано зміст та особливості такої структури стратегічних рішень у галузі охорони здоров'я. Запропоновано схематичну модель реалізації системного підходу до прийняття стратегічних рішень у закладі охорони здоров'я, в якій конкретизовано весь спектр управлінських рішень та їх етапність, охарактеризовано особливості застосування такої моделі в стратегічних рішеннях закладу охорони здоров'я.

Ключові слова: охорона здоров'я, стратегічні рішення, керівники, менеджери, стратегічне управління, стратегії.

В статье рассмотрены основные составляющие процесса принятия управленче-

ского решения. В частности, выявлено решающее влияние личности руководителя на качество управленческого решения. Исследованы теоретические аспекты применения управления при разработке и реализации управленческих решений в учреждении здравоохранения. Предложено схематическое представление системы стратегических решений учреждения здравоохранения, в которой выделены следующие структурные элементы: решение по стратегическому планированию, решение о ресурсообеспечении, решение об инновационном развитии, решение об эффективности. Конкретизованы содержание и особенности такой структуры стратегических решений в области здравоохранения. Предложена схематическая модель реализации системного подхода к принятию стратегических решений в учреждении здравоохранения, в которой конкретизирован весь спектр управленческих решений и их этапность, охарактеризованы особенности применения такой модели в стратегических решениях учреждения здравоохранения.

Ключевые слова: здравоохранение, стратегические решения, руководители, менеджеры, стратегическое управление, стратегия.

УДК 33.65.005.95/.96

Стефанишин Л.С.

к.е.н., доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

The article considers the main components of the management decision making process. In particular, the decisive influence of the manager's personality on the quality of managerial decision was revealed. The theoretical aspects of management application in the development and implementation of managerial decisions in the health care institution are investigated. The schematic representation of the system of strategic decisions of the healthcare institution is proposed, in which the following structural elements are identified: decisions on strategic planning, decisions on resource provision, decisions on innovative development, decisions on efficiency. The content and features of such a structure of strategic decisions in the field of healthcare are specified. A schematic model of the implementation of the systematic approach to making strategic decisions in the healthcare institution is proposed, which specifies the whole range of management decisions and their phases, describes the peculiarities of application of such a model in strategic decisions of the health care institution. The results of monitoring of value orientations, priorities and interests of owners of health care institutions, which are considered necessary in forming the system of strategic decisions of such institution, are presented. The expediency of using the marketing concept in strategic decisions of the health care institution has been analyzed, the methods of using marketing in strategic management have been proved by world practice. A schematic model of the implementation of the systematic approach to making strategic decisions in the healthcare institution is proposed, which specifies the whole range of management decisions and their phases, describes the peculiarities of application of such a model in strategic decisions of the health care institution. According to the results of the monitoring of the peculiarities of the functioning of the private medical services market in Ukraine, it is determined that the main criteria of functioning of health care institutions are the level of profitability and the dynamics of the volume of services rendered.

Key words: health care, strategic decisions, managers, managers, strategic management, strategy.

Постановка проблеми. Галузь охорони здоров'я є пріоритетною для досягнення високих показників якості життя громадян країни, а отже, й міжнародної конкурентоспроможності. Водночас функціонування ринку медичних послуг потребує кардинального реформування.

Державні й комунальні заклади охорони здоров'я неспроможні забезпечувати населення якісними та достатніми за обсягом послугами з огляду на обмежене державне фінансування і поглиблення кризових явищ у країні. Світова практика демонструє суттєві переваги щодо якості медичних послуг у сфері приватної медицини. В Україні лише починає формуватися правове й економічне поле для участі приватної медицини в розвитку охорони здоров'я.

Розширення прав і можливостей присутності приватних медичних закладів на галузевому ринку потребує вдосконалення господарської діяльності в контексті приведення до світових стандартів, зокрема й стратегічного менеджменту. Вищезазначене актуалізує необхідність дослідження методологічних засад формування системи стратегічних рішень закладів охорони здоров'я в контексті реформування галузі в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти питання прийняття й реалізації стратегічних рішень у закладах охорони здоров'я розглянуто в працях таких науковців, як В.Г. Воронкова, В.М. Ковальов, С.Ф. Покропивний, Л.І. Шваб, А.В. Шегда та багатьох інших.

Проте в економічній літературі продовжується пошук шляхів удосконалення системи стратегічних рішень закладів охорони здоров'я в сучасних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень, розроблення концептуальних засад та прикладних рекомендацій щодо формування системи стратегічних рішень закладу охорони здоров'я в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Управлінські рішення у закладах охорони здоров'я класично є вибором з низки альтернативних варіантів щодо розвитку різноаспектних видів діяльності, пов'язаних із наданням медичних послуг. За всієї різноманітності підходів до прийняття управлінських рішень їх умовно можна розділити на два класи: стратегічні рішення, виконання яких спрямоване на забезпечення довгострокового успішного функціонування організації на ринку, і поточні рішення, реалізація яких необхідна для виконання стратегічних цілей.

Важливість стратегічних рішень у закладах охорони здоров'я зумовлена необхідністю не лише активізувати такий процес управління, результатом якого будуть реалістичні і потенційно ефективні дії, а й підтримкою всіх осіб, задіяних в їх виконанні.

Первинною ланкою стратегічного управління у закладах охорони здоров'я є стратегічне планування. Існують три підходи до стратегічного планування [12]:

- процес «зверху вниз» – менеджери отримують завдання й передають його вниз по ланцюжку;
- процес «знизу вверх» – менеджери нижчої і вищої ланок разом зі своїми підлеглими розробляють плани, окреслюють завдання і розробляють бюджети, які представляють на розгляд вищого керівництва;
- змішаний процес – комбінування двох попередніх процесів.

Особливістю стратегічного управління є необхідність застосування системного підходу до прийняття стратегічних рішень. Урахування системоутворюючої функції стратегічних рішень необхідне для забезпечення збалансованості всіх елементів організації та формування єдиного напрямку розвитку з дотриманням спільних пріоритетів і критеріїв ефективності. Для цього необхідно прийняти рішення щодо вибору альтернативи подальшого розвитку і вибору механізму координації дій персоналу щодо виконання такої альтернативи.

Вибір стратегії зумовлений цілями організації (складність структуризації, рівень амбітності щодо позиціонування на ринку, ступінь диверсифікації тощо), ризиком, на який іде організація, зовнішнім та внутрішнім середовищем фірми.

Переважаюча більшість закладів охорони здоров'я є вузькопрофільними, тому акцентуємо увагу саме на рішеннях організації, яка не здійснює диверсифіковану діяльність.

Основним критерієм успішності стратегічних рішень є їх націленість на формування й утримання організацією конкурентних переваг у галузі (рис. 1).

Стратегія вузькопрофільної медичної установи націлена на встановлення і зміцнення довгострокової конкурентоспроможної позиції на ринку. Для досягнення цієї мети виникає необхідність системного підходу до прийняття стратегічних рішень медичної установи. Це зумовлено потребою в гармонізації інтересів не лише зовнішніх учасників галузевого ринку (постачальників обладнання, реактивів, посередників, державних і муніципальних органів влади, контрольно-ревізійних структур у галузі, пацієнтів тощо), а й внутрішніх (керівників різних функціональних напрямів, персоналу основного й обслуговуючого, адміністрації).

Системний підхід до прийняття рішень передбачає необхідність бачення медичної установи як системи взаємопов'язаних елементів:

- входу (постачання обладнання, інструментів, реактивів, загалом формування та утримання інфраструктура основної діяльності);
- операційної діяльності – безпосередньо процесу надання медичних послуг і обслуговування пацієнтів;
- виходу – характеристики наданих медичних послуг, їх якість, комплексність, достатність, відповідність протоколам та галузевим стандартам і нормам,
- зворотного зв'язку – загалом дані про результати діяльності, відгуки пацієнтів, скарги, потреба в повторних послугах, репутація в регіоні;
- розвинуті відносини із зовнішнім середовищем: відносини з органами державної і муніципальної влади, фінансово-кредитними установами, постачальниками, іншими медичними установами тощо.

До основних чинників, які формують системний підхід до стратегічного управління закладом охорони здоров'я, варто віднести: цілі закладу, масштаби діяльності, галузеву спеціалізацію, динаміку захворювань, на яких спеціалізується заклад, можливість надання послуг іноземцям, стратегії конкурентів, стан галузевого ринку та позицію медичного закладу на ньому, конкурентні переваги, потенціал розвитку, особливості послуг, стадію ЖЦТ, витрати на операційну діяльність, кваліфікацію персоналу, пріоритети керівництва, фінансові ресурси тощо.

До чинників, які найбільше впливають на вибір альтернативи стратегічного рішення, варто віднести цілі медичного закладу, пріоритети та інтереси вищого керівництва (власників) (табл. 1).

Узагальнюючи напрацювання [1; 3; 4; 7; 8; 10; 11; 14], можна представити узагальнюючу схему реалізації системного підходу під час прийняття рішення в медичній установі (рис. 1).

Реалізація системного підходу визначається не лише прийняттям стратегічного рішення, а й якістю їх реалізації.

Якість стратегічних рішень починається на первинних етапах обслуговування пацієнтів – з процедури документарного оформлення, прийняття, направлення, бронювання місць у медичних закладах. Першочергове завдання тут – установлення високого рівня стандартів медичного обслуговування.

Виконання на високому рівні кожної затвердженої процедури створює передумови високих стандартів обслуговування пацієнтів медичного закладу. Якщо послуга включає п'ять процедур, виконаних на

високому рівні, але, наприклад, на 97%, стандарти, а отже, й загальна якість надання медичної послуги понижуються до 86%. У ситуації, коли медична послуга включає 22 процедури, пацієнт має лише 50% ймовірності отримати медичну послугу високого рівня (згідно із затвердженим стандартом) [5].

Якість документообігу медичної установи визначає практичний вимір обслуговування і впливає на кінцеву якість медичної послуги. Також варто врахувати, що поняття «медична послуга» включає багато елементів, зокрема зовнішній вигляд закладу охорони здоров'я та медичних працівників, загальна атмосфера, тривалість очікування на процедури тощо. Ці складники медичної послуги є рекламними засобами. Так, наприклад, очікування протягом двох годин на прийом лікаря сприймається пацієнтом як особиста неповага та прояв низької організації праці в медичному закладі.

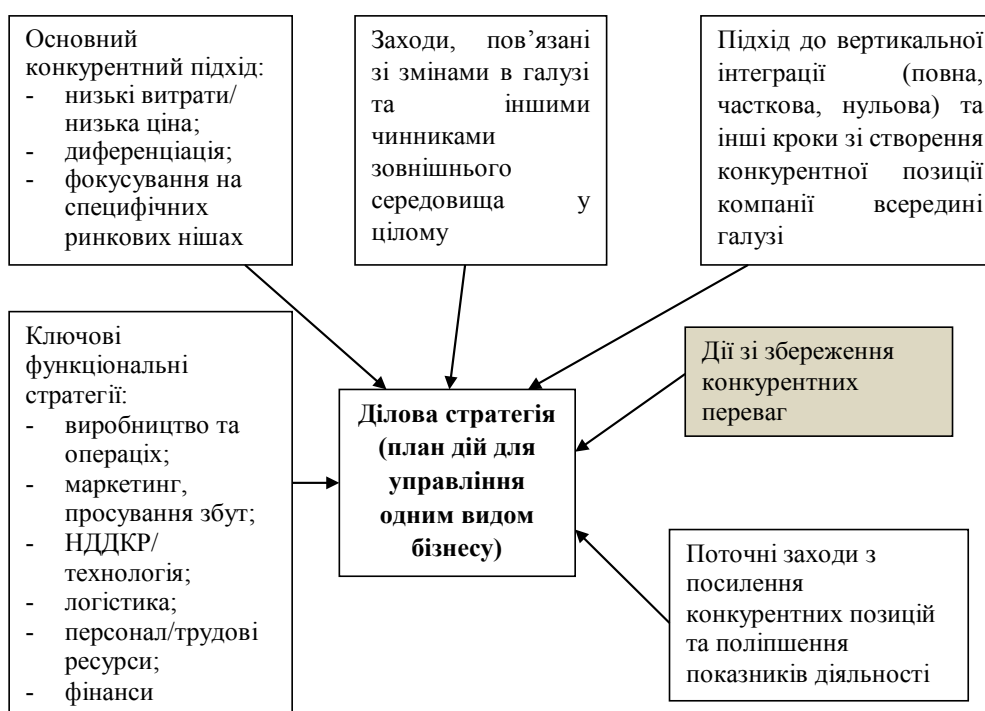

Рис. 1. Визначення стратегії для вузькоспеціалізованої організації

Таблиця 1

Ціннісні орієнтації керівників медичного закладу

Орієнтації	Категорії цінностей	Типи пріоритетних цілей медичного закладу
Теоретичні	Знання, навички, кваліфікація, раціональне мислення	Довгострокові дослідження та розробки, активна участь у підвищенні кваліфікації
Економічні	Практичність, корисність	Зростання, прибутковість, результативність, задоволеність клієнтів, динаміка обсягу наданих послуг
Політичні	Влада, визнання	Загальний обсяг капіталу, чисельність працівників, громадська активність керівництва
Соціальні	Добрі стосунки в колективі та з клієнтами, відсутність конфліктів, скарг	Соціальна відповідальність, сприятлива атмосфера в закладі
Естетичні	Художня гармонія, форми та симетрія	Сервіс, якість, комфортність, дизайн
Релігійні	Моральні норми	Етика

Згідно з теорією операційного менеджменту, якість медичної послуги необхідно постійно вдосконалювати за різноманітними характеристиками [9]. Тут доцільно враховувати, що якість медичної послуги необхідно вдосконалювати за характеристиками, які є корисними або цінними для пацієнта. Наприклад, достовірність результатів лабораторного обстеження є корисною характеристикою медичної послуги, а тривалість очікування на консультацію лікаря – ціннісною.

Також проблемним є низький рівень поінформованості пацієнтів щодо їхніх прав на вибір альтернативних варіантів лікування, спектру лабораторних досліджень, доцільності окремих обстежень у конкретному випадку, даючи їм вибір терапії, доступної в умовах надання послуг.

Варто акцентувати на такому аспекті якості медичної послуги, як свобода пацієнта під час перебування в лікарні. Цей чинник особливо важливий для хворих, що перебувають тривалий час у медичному закладі. Вказаний чинник має велике терапевтичне значення, водночас медичні заклади часто ним зловживають, посиляючись на необхідність дотримання клінічних протоколів. Такі окремо взяті аспекти утворюють у сукупності ланцюг якості медичної послуги й визначають конкурентоспроможність медичного закладу в нових умовах реформування медицини в Україні.

Дослідження таких аспектів щодо забезпечення якості надання медичної послуги закладом охорони здоров'я доцільно скерувати в маркетингові служби медичних закладів. Така інформація формує уявлення про пацієнтів, їхні бажання та переваги пацієнтів (наприклад, яка вікова категорія пацієнтів хоче, щоб у палаті був телевізор). Важливою буде також інформація про бажання особисто комунікувати з медичним персоналом, який проводить діагностику, можливість допомоги в пересуванні між відділеннями тощо. Знання звичок, смаків і переваг потенційних пацієнтів є необхідною інформацією для вдосконалення ланцюга якості медичної послуги. Тут необхідне тестування нових характеристик удосконаленої медичної послуги у формі пілотного проекту. Для цього необхідно:

- протестувати, чи відповідають запропоновані нові характеристики послуги цілям медичного закладу;
- рівень зацікавленості інших медичних закладів та безпосередньо пацієнтів у нових характеристиках медичної послуги;
- цінність нових характеристик для пацієнтів;
- економічна доцільність формування таких характеристик послуги та готовність пацієнтів їх оплачувати [2].

Необхідність удосконалення ланцюгів якості медичних послуг зумовлена не лише запитами пацієнтів, а й вимогами інституційного галузевого

середовища, зокрема законодавчо-нормативної бази галузі, яка постійно розвивається, тому впровадження маркетингової концепції є нині необхідною умовою не лише розвитку медичного закладу, а й його існування взагалі.

У світовій практиці найбільшого поширення отримали такі методи прийняття управлінських рішень на базі маркетингової концепції:

1. Звичайне управління. Це вибір альтернатив згідно з внутрішнім плануванням і забезпеченням їх реалізації через затвердження розробленого бізнес-плану, розроблення загальної стратегії, специфікацію послуг і операцій через укладання договору з пацієнтом (наприклад, із медичного страхування).

2. Управління на основі ланцюгів якості із застосуванням наперед окреслених стандартів якості медичного обслуговування. Ланцюги якості формуються працівниками, які систематично проводять дослідження, вдосконалення, тестування та впровадження нових характеристик медичних послуг. Водночас для цього необхідне дотримання умов:

- низька плинність персоналу, задіяного в роботі з ланцюгами якості послуг;
- високий рівень морально-етичних якостей такого персоналу;
- чітко визначені обов'язки і визначені процедури такої діяльності;
- масштабне використання результатів досліджень і тестувань характеристик медичної послуги для виявлення помилок і недоліків;
- схильність такого персоналу до високої відповідальності та виправданого ризику.

Окрім особливих умов щодо діяльності персоналу, задіяного в ланцюгах якості послуг, керівники також повинні дотримуватися певних правил:

- підтримувати діяльність персоналу ланцюгів якості послуг, надаючи їм необхідну підтримку та допомогу;
- публічно презентувати досягнуті ними позитивні результати;
- забезпечувати постійне підвищення кваліфікації персоналу, задіяного в роботі з ланцюгами якості медичних послуг.
- оприлюднювати успішні результати і винагороджувати.

3. Наступний метод – це внутрішній маркетинг. Головна ідея – розвиток інформаційної бази щодо результатів маркетингової діяльності між учасниками процесів надання медичних послуг.

4. Функціонування груп удосконалення якості (ГУЯ). Такі групи утворюють для вдосконалення маркетингової діяльності чи безпосередньо якості медичних послуг. Вони самостійно проводять дослідження ринку. Висновки, яких вони дійшли у своїх дослідженнях, передаються до менеджерів та керівника відділу, де функціонує група.

Упровадження маркетингової концепції в діяльність закладу охорони здоров'я потребує розподілу персоналу на медичний та управлінський. Перший має більше можливостей пізнати потреби пацієнтів та оцінити, наскільки добре на практиці використовуються медичні процедури. Групи формуються для виконання конкретних проблем, які постійно працюють і виконують ширші функції, ніж кола якості.

5. Також на практиці використовують метод «упровадження системних структур». Така практика поширена в медичних закладах Великобританії. Він полягає у впровадженні системного підходу до стратегічних рішень закладу охорони здоров'я за всіма напрямками стратегічного управління – від встановлення мети і розроблення стратегії до опису процедур поточної діяльності відповідно до окреслених стратегічних пріоритетів [6].

До стратегічних пріоритетів закладу охорони здоров'я, який використовує системний підхід до стратегічних рішень, як правило, відносять:

- високу кваліфікацію персоналу;
- наявність прогресивного технологічне медичне обладнання;
- зручне місце розташування, комфорт і безпека медичного обслуговування;
- високу репутацію та імідж на галузевому ринку;
- наявність бази даних про потреби клієнтів та їх урахування під час надання медичних послуг;
- сильне позиціонування на ринку.

Деталізуємо окремі аспекти такого підходу. Якість надання медичної послуги залежить від

стану наявного в медичній установі обладнання та реагентів. Наявність сучасного обладнання, але недотримання умов його експлуатації також підвищує ризик надання неякісної медичної послуги. Недотримання затвердженої процедури документарного оформлення лікарняних навіть у приватному медичному закладі призведе до втрати пацієнтом права на отримання відповідних виплат, що спричинить скарги пацієнта, нанесе шкоду репутації медичної установи та суперечить принципам соціально відповідального бізнесу. Отже, якість медичної послуги залежить не лише від дотримання процедур, кваліфікації персоналу, а й від належного та гармонізованого функціонування всіх ланок та процесів закладу охорони здоров'я.

Тому актуалізується необхідність надання не лише якісного комплексу медичних послуг з дотриманням затверджених стандартів, а й застосування системного підходу до них.

Схематичну модель реалізації системного підходу до прийняття стратегічних рішень у закладі охорони здоров'я подано на рис. 2.

Отже, впровадження системного підходу отримало позитивні результати в практиці діяльності закладів охорони здоров'я у світі й є доцільним для використання під час формування стратегічних рішень вітчизняних медичних закладів.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи дослідження теоретико-методичних основ стратегічного управління закладом охорони здоров'я, можна зробити такі висновки.

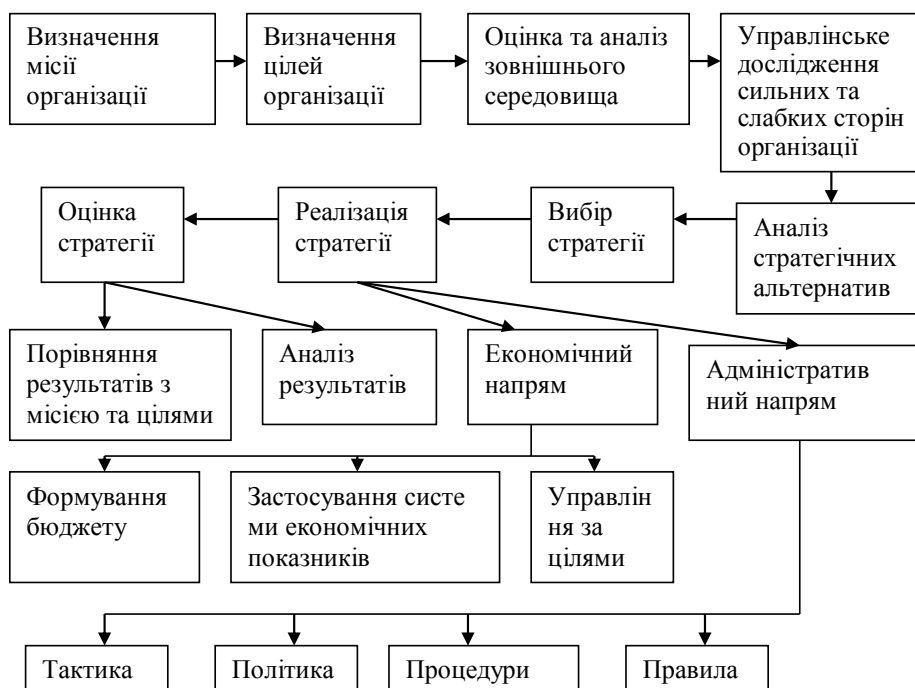

Рис. 2. Схематична модель реалізації системного підходу до прийняття стратегічних рішень у закладі охорони здоров'я

Джерело: сформовано автором на основі [13]

Медичний заклад може впливати на процес формування професійних компетентностей менеджера, водночас характеристики його особистісних рис є частково спадковими, частково набутими під впливом життєвого досвіду, і часто поза межами закладу.

Запропоновано схематичне представлення системи стратегічних рішень закладу охорони здоров'я, в якій виокремлено такі структурні елементи: рішення щодо стратегічного планування, рішення щодо ресурсозабезпечення, рішення щодо інноваційного розвитку, рішення щодо ефективності. Конкретизовано зміст та особливості такої структури стратегічних рішень у галузі охорони здоров'я.

Проаналізовано доцільність використання маркетингової концепції в стратегічних рішеннях закладу охорони здоров'я, подано апробовані світовою практикою методи використання маркетингу в стратегічному управлінні.

Запропоновано схематичну модель реалізації системного підходу до прийняття стратегічних рішень у закладі охорони здоров'я, в якій конкретизовано весь спектр управлінських рішень та їх етапність, охарактеризовано особливості застосування такої моделі в стратегічних рішеннях закладу охорони здоров'я.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Документи ВООЗ. URL: <http://www.who.int/ru/index.html> (дата звернення: 18.04.2019).
2. Барінов В.А., Харченко В.Л. Стратегический менеджмент : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2005. 237 с.
3. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 18.04.2019).
4. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення: 18.04.2019).
5. Біостатистика : підручник / за заг. ред В.Ф. Москаленка. Київ : Книга плюс, 2009. 184 с.
6. Боумэн К. Основы стратегического менеджмента / пер. с англ. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 1997. 175 с.
7. Москаленко В.Ф., Грузева Т.С., Іншакова Г.В. Право на охорону здоров'я у нормативно-правових актах міжнародного та європейського рівня : навчальний посібник ; за заг. ред. В. Ф. Москаленко. Харків : Контраст, 2006. 295 с.
8. Нові технології навчання менеджменту в медицині : навчальний посібник / за ред. Ю.В. Вороненка та ін. Київ : Книга плюс, 2015. 419 с.
9. Методи і системи прийняття фінансових рішень: підручник / О.С. Олексюк та ін. Тернопіль : Збруч, 2001. 358 с.
10. Портер М.Э. Конкуренция / пер. с англ. Т. Осипова. Москва : Вильямс, 2002. 496 с.
11. Прахалад К., Рамасвами В. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами / пер. з англ. М. Сливоцького. Київ : В-во Олексія Капусти, 2005. 258 с.
12. Соціальна медицина і організація охорони здоров'я (для студентів стоматологічного факультету) / за ред. В.Ф. Москаленка. Київ : Книга плюс, 2013. 328 с.
13. Степаненко А. Сучасні принципи стандартизації в медицині *Ліки України*. 2003. № 4. С. 57–58.
14. Фрайлингер К., Фишер Й. Управление изменениями в организации: как успешно провести преобразование / пер. с нем. Н.П. Береговой, И.А. Сергеевой. Москва : Книгописная палата, 2002. 260 с.

REFERENCES:

1. Dokumenty VOOZ [WHO documents]. Available at: <http://www.who.int/en/index.html> (accessed 18 April 2019).
2. Barynov V. A., Kharchenko V. L. (2005) *Stratycheskyy menedzhment: ucheb.* [Strategic management: study.]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).
3. Pro derzhavne prohnozuvannya ta rozroblennya prohram ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23 bereznya 2000 r. # 1602-III / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (accessed 18 April 2019).
4. Pro investytsiyu diyal'nist': Zakon Ukrainy vid 18 veresnya 1991 r. # 1560-KhII / Verkhovna Rada Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (accessed 18 April 2019).
5. Moskalenko V. F. (ed.). (2009) *Biostatystyka: pidruchnyk* [Biostatistics: textbook]. Kyiv: Knyha plus. (in Ukrainian).
6. Boumen K. (1997). *Osnovy stratehicheskoho menedzhmenta* [Fundamentals of Strategic Management] / per. s anhl. L. H. Zaytseva, M. Y. Sokolovoy. Moscow: Banky y byrzhzy; YuNYTY. (in Russian).
7. Moskalenko V. F. (ed.). (2006). *Pravo na okhoronu zdorov'ya u normatyvno-pravovykh aktakh mizhnarodnoho ta yevropeys'koho rivnya: navch. posibnyk.* [The right to health protection in regulatory and legal acts of international and European level] /; za zah. red. Kharkiv : Kontrast. (in Ukrainian).
8. Voronenka Yu. V. (ed.). (2015). *Novi tekhnolohiyi navchannya menedzhmentu v medytsyni: navch. posibnyk* [New technologies of management education in medicine. Educational manual]. Kyiv: Knyha plus. (in Ukrainian).
9. Oleksyuk O. S. (2001) *Metody i systemy pryynnyattya finansovykh rishen'* [Methods and systems of making financial decisions]: pidruchnyk / O. S. Oleksyuk, V. H. Mel'nychuk, P. I. Shtabalyuk, V. M. Oleyko, O. B. Dem'yanyuk. Ternopil' : Zbruch. (in Ukrainian).
11. Prakhalaд K., Ramasvami V. (2005). *Maybutnye konkurentsyyi. Tvorennya unikal'noyi tsinnosti spil'no z kliyentamy* [The Future of Competition. Creating a unique value with clients] / per. z anhl. M. Slyvots'koho. Kyiv : V-vo Oleksiya Kapusty. (in Ukrainian).
12. Moskalenko V. F. (ed.). (2013). *Sotsial'na medyt-syna i orhanizatsiya okhorony zdorov'ya (dlya studen-*

tiv stomatolohichnoho fakul'tetu). Kyiv: Knyha plyus. (in Ukrainian).

13. Stepanenko A. (2003) Suchasni pryntsypy standartyzatsiyi v medytsyni [Modern principles of standardization in medicine] *Liky Ukrainy*, no. 4, pp. 57–58. (in Ukrainian).

14. Fraylynher K., Fysher Y. (2002). Upravlenye yzmenenyamy v orhanyzatsyy: kak uspeshno provesty preobrazovanye [Management of changes in the organization: how to successfully complete the transformation]. Moscow: Knyhopysnaya palata, p. 260 (in Russian).

Stefanyshyn Liliia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Humanities
and Fundamental Disciplines

Ivano-Frankivsk Education and Research Institute of Management
Ternopil National Economic University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF STRATEGIC MANAGEMENT BY THE HEALTH PROTECTION BODY.

The article considers the main components of the management decision making process. In particular, the decisive influence of the manager's personality on the quality of managerial decision was revealed. The schematic representation of the system of strategic decisions of the healthcare institution is proposed, in which the following structural elements are identified: decisions on strategic planning, decisions on resource provision, decisions on innovative development, decisions on efficiency. The content and features of such a structure of strategic decisions in the field of healthcare are specified.

The healthcare sector is a priority for achieving high quality of life of citizens of the country, and, consequently, international competitiveness. At the same time, the functioning of the medical services market requires radical reform.

State and communal institutions of health care can not provide the population with qualitative and sufficient services in view of limited public funding and deepening of crisis in the country. Worldwide practice demonstrates significant benefits to the quality of health services in the field of private medicine. In Ukraine, the legal and economic field for the participation of private medicine in the development of health care is beginning to develop.

Extending the rights and opportunities of the presence of private healthcare facilities in the sectoral market requires the improvement of economic activity in the context of bringing to world standards, including strategic management. The above-mentioned actualizes the necessity of studying the methodological foundations of the formation of the system of strategic decisions of health care institutions in the context of reforming the industry in Ukraine.

Almost every day in any organization there are changes in the professional life of employees, so managers and managers to keep their company on the market at a high competitive level.

Summarizing the research of the theoretical and methodological foundations of strategic management of the health care institution, one can single out the following conclusions.

A medical institution can influence the process of forming professional competencies of the manager, while the characteristics of his personality traits are partly hereditary, partly acquired under the influence of life experience, and often outside the institution.

The schematic representation of the system of strategic decisions of the healthcare institution is proposed, in which the following structural elements are identified: decisions on strategic planning, decisions on resource provision, decisions on innovative development, decisions on efficiency. The content and features of such a structure of strategic decisions in the field of healthcare are specified.

The expediency of using the marketing concept in strategic decisions of the health care institution has been analyzed, the methods of using marketing in strategic management have been proved by world practice.

A schematic model of the implementation of the systematic approach to making strategic decisions in the healthcare institution is proposed, which specifies the whole range of management decisions and their phases, describes the peculiarities of application of such a model in strategic decisions of the health care institution.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЦЕМЕНТНОЇ ГАЛУЗІ

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR IMPROVING THE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF CEMENT INDUSTRY

У статті запропоновано концептуальні положення вдосконалення державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) підприємств цементної галузі України. Із положень інституційної теорії, концепцій зовнішньоекономічної політики та концепцій правового регулювання господарської діяльності сформульовано певні ідеї. Суть однієї з них полягає у тому, що необхідність і напрями регулювання ЗЕД підприємств галузі виходять, з одного боку, із балансу її потреб та можливостей, а з іншого – зі стану умов зовнішніх ринків. Інша ідея полягає у тому, що комплекс загальних та варіативних регуляторних інструментів має забезпечити дотримання правил Світової організації торгівлі (СОТ), міжнародних угод і ситуативно відповідати умовам функціонування галузі. Обґрунтування можливості реалізації цих ідей зумовило розроблення положень щодо аналітичного забезпечення прийняття регуляторних рішень та напрямів удосконалення механізму регулювання ЗЕД підприємств цементної галузі.

Ключові слова: державне регулювання ЗЕД, цементна галузь, галузевий аспект національної економіки, галузева політика держави, інструментарій стимулювання ЗЕД галузі.

В статті пропонується концептуальні положення удосконалення механізму регулювання ЗЕД підприємств цементної галузі.

ственного регулювання внешнеэкономической деятельности (ВЭД) предприятий цементной отрасли Украины. Из институциональной теории, концепции внешнеэкономической политики и концепций правового регулирования хозяйственной деятельности сформулированы определенные идеи. Суть одной из них заключается в том, что необходимость и направления регулирования ВЭД предприятий отрасли выходят, с одной стороны, из баланса ее потребностей и возможностей, а с другой – из состояния условий внешних рынков. Другая идея заключается в том, что комплекс общих и вариативных регуляторных инструментов должен обеспечить соблюдение правил Всемирной торговой организации (ВТО), международных соглашений и ситуативно соответствовать условиям функционирования отрасли. Обоснование возможности реализации этих идей обусловило разработку положений об аналитическом обеспечении принятия регуляторных решений и направлений совершенствования механизма регулирования ВЭД предприятий цементной отрасли.

Ключевые слова: государственное регулирование ВЭД, цементная отрасль, отраслевой аспект национальной экономики, отраслевая политика государства, инструментарий стимулирования ВЭД отрасли.

УДК 338.242.4:339.54(666.9)

Топольницька Т.Б.

к.е.н., доцент кафедри теорії економіки та управління

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Under current conditions, the task of improving the mechanism of regulation of foreign economic activity lies in the area of responses to the question of how to take into account the specific features of production, trade in the domestic and foreign markets; the principles of regulatory policy in terms of the protective function of the state in foreign economic relations and in terms of the degree of state intervention in the functioning of the industry; a methodical toolkit that can be used by the state to stimulate the foreign economic activity industry in view of the existence of international obligations to protect competition. The article proposes conceptual provisions for improving the state regulation of foreign economic activity of enterprises of the cement industry of Ukraine, which are based on a complex of socially, systematically and state-oriented approaches to the creation of foreign economic policy with the priority of the first of them. From the provisions of the institutional theory, the concepts of foreign economic policy and the concepts of legal regulation of economic activity some ideas were formulated about the need to develop tools that take into account the impact of industry characteristics, the conjuncture of external markets and the assessment of state regulation. The essence of one of the ideas is that, on the one hand, the need and direction of regulation of foreign trade for the enterprises of the industry come from the balance of its needs and opportunities, and on the other hand, from the state of the conditions of external markets. Another idea is that a complex of general and variational regulatory instruments should ensure compliance with the rules of the World Trade Organization, international agreements and situationally meet the conditions of the industry. Substantiation of the possibility of implementing these ideas led to the development of provisions on analytical support for the adoption of regulatory solutions and directions for improving the mechanism of regulation of foreign economic activity of the enterprises of the cement industry. The conceptual provisions proposed in the article determine the logic of the scientific approach to improving the state regulation of foreign economic activity of the enterprises of the cement industry. They are aimed at ensuring the realization of national, sectoral and regional interests. In this case, the essence of national interests is to provide conditions for the functioning of the industry, receiving the revenue to the state budget from customs taxation. Under industry interests mean overcoming the limits of domestic market in the crisis conditions, updating the production base and increasing the international competitiveness of industry enterprises. Regarding regional interests, it is the provision of employment, tax revenues to regional and local budgets, as well as the development of related industries.

Key words: state regulation of foreign economic activity, cement industry, branch aspect of national economy, branch policy of state, tools for stimulation of foreign economic activity.

Постановка проблеми. Цементна галузь є одним із важливих складників національного господарського комплексу, оскільки від її стану залежить реалізація проектів будівництва виробничої, транспортної, соціальної інфраструктури, об'єктів житлово-комунального господарства і в кінцевому підсумку підвищення якості життя населення. Водночас зазначена залежність розвитку галузі від рівня економічної активності в країні і стану кон'юнктури будівельного ринку зумовлює чутли-

вість економічного становища і рівня конкурентоспроможності галузевих підприємств до впливу зовнішнього середовища.

Необхідність підтримки цементної галузі для забезпечення розвитку національної економіки загалом визначає потребу в удосконаленні діючого механізму регулювання ЗЕД галузі. Забезпечення дієвості процесу державного регулювання ЗЕД у галузевому аспекті має виходити з міркувань стану галузі, однорідності статусів її суб'єктного

складу, значущості галузі в структурі національного та регіонального продукту, потреб забезпечення її конкурентоспроможності на внутрішньому та зовнішньому ринках, особливо в контексті інтеграційних процесів, у яких бере участь Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми, що стосуються змісту та механізмів вироблення і реалізації зовнішньоекономічної політики, державного регулювання, висвітлено в дослідженнях О. Гаркуші, К. Денисова, А. Ігнатюка, Дж. Ікенберрі, В. Мацьківа, С. Мосіюка, Дж. Стіглера та ін. Водночас огляд літературних джерел свідчить про те, що у здебільшого у дослідженнях, присвячених проблемам державного регулювання ЗЕД, недостатня увага приділяється галузевому аспекту та ситуативному характеру застосування регуляторних інструментів, а питання регулювання ЗЕД підприємств цементної галузі в літературі практично не розкрито. Необхідність наукового обґрунтування шляхів вирішення зазначених проблем із метою забезпечення стабільності розвитку цементної галузі України зумовлюють актуальність теми дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є наукове обґрунтування змісту концептуальних положень удосконалення державного регулювання ЗЕД підприємств цементної галузі. Для досягнення зазначеної мети в роботі необхідно дати відповіді на низку питань методологічного характеру:

1) як регулювання ЗЕД підприємств галузі має враховувати галузеві особливості виробництва, торгівлі на внутрішньому і зовнішньому ринках;

2) які принципи мають бути покладені в основу регуляторної політики з погляду захисної функції держави в зовнішньоекономічних зв'язках і з погляду ступеня втручання держави у функціонування галузі;

3) який методичний інструментарій може використовуватися державою для стимулювання ЗЕД галузі, з огляду на наявність міжнародних зобов'язань із захисту конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава регулює не окрему галузь, а їхню сукупність у складі національної економіки, забезпечуючи певну пропорційність внеску кожної галузі у створення ВВП, забезпечення зайнятості, податкових надходжень тощо. З огляду на це, потреби або особливості кожної конкретної галузі під час формування державної соціально-економічної політики в будь-якому разі враховуватимуться не в повному обсязі.

Внутрішній і зовнішній ринки мають різну кон'юнктуру, динаміку та особливості функціонування. Це визначає необхідність забезпечення галузевої збалансованості не тільки з урахуванням внутрішніх для національної економіки чинників, а й чинників зовнішнього характеру. Тобто існує необхідність одночасного балансування зовнішніх

та внутрішніх економічних інтересів усіх галузей. Можливості регулювання обмежені ресурсами держави, її місцем у системі світових економічних та політичних зв'язків, інститутами міжнародного регулювання, які легітимовані державою. Зважаючи на галузевий аспект розгляду національної економіки, ці обставини відіграють ключову роль у формуванні та трансформації механізму регулювання ЗЕД.

Розвиваючи положення О. Гаркуші [1] щодо об'єктів регулювання галузевого розвитку, окреслимо основні параметри ЗЕД підприємств на прикладі цементної галузі:

1) структура галузі і ринку, її зв'язок з іншими галузями (видобутком та імпортом ресурсів для виробництва клінкеру та цементу, виробництвом будівельних матеріалів більш високого ступеня обробки, власне будівництвом, енергетичною та транспортною галузями) і ринками (ринком корисних копалин, ринком транспортних послуг та енергетичних ресурсів, будівельним ринком, зокрема ринком будівельних матеріалів);

2) ресурсні можливості для покриття потреб внутрішнього ринку (стан і потужності виробництва клінкеру і цементу, асортиментна структура виробництва, кон'юнктура ринку);

3) товарна та географічна структура імпорту цементу і будівельних матеріалів, кон'юнктура міжнародних ринків цементу та енергоносіїв, стан будівельної галузі в інших країнах;

4) умови поведінки підприємств галузі (законодавство про підприємництво, дозвільні умови на виробництво й торгівлю клінкером і цементом, вимоги до якості цементу та будівельних матеріалів, галузеві й споріднені ризики, оподаткування, умови щодо преференцій для експорту-імпорту клінкеру, цементу та будівельних матеріалів для певних країн або інтеграційних утворень, торговельно-політична ситуація у відносинах з основними закордонними партнерами, військово-політична ситуація в країні);

5) поведінка підприємств галузі (форми виробничо-комерційної діяльності; утворення міжгалузевих комплексів із постачальниками сировини, виробниками будівельних матеріалів більш високого ступеня обробки, торговельними мережами внаслідок вертикальної інтеграції; рівень ефективності управління на підприємствах галузі; характер самоорганізації в галузі та участі її членів у державно-приватному партнерстві; мотивація та форми іноземних інвестицій);

6) потенціал змін у галузі (перспективи кон'юнктури ринку, потенціал змін в обсягах виробництва й якості продукції, виведення бізнесу з тіні і боротьба з фальсифікатом, можливості використання регуляторних інструментів для захисту національних виробників та сприяння експортній діяльності, зміна купівельної спроможності насе-

лення та перспективи житлового та інфраструктурного будівництва, технологічна модернізація виробництва);

7) санітарна, екологічна (в аспекті викидів, утилізації та повторного використання відходів цементного виробництва), економічна безпека.

Щодо доцільності врахування особливостей цих параметрів саме для зовнішньоекономічної політики існують три основні підходи, які висвітлено в роботі Дж. Ікенберрі та ін. [2]:

1. Системно-орієнтований підхід – розглядає зовнішньоекономічну політику як функцію реалізації переваг та можливостей національної економіки перед іншими національними економіками. Із цього погляду регуляторні рішення зумовлені можливостями та обмеженнями, які пов'язані з позицією країни в міжнародних економічних відносинах та на певних ринках у кожний конкретний момент часу.

2. Суспільно-орієнтований підхід – розглядає зовнішньоекономічну політику як відображення певної домінуючої соціальної групи або як продукт боротьби економічних інтересів політичних партій, суспільних верств. Регулювання ЗЕД розглядається як похідна від внутрішньої економічної політики.

3. Державно-орієнтований підхід – розглядає реалізацію зовнішньоекономічної політики в контексті інституційних обмежень та можливостей суб'єктів регулювання досягати власних цілей з урахуванням обставин внутрішнього та міжнародного характеру. Цей підхід наголошує на інституційній структурі формування політики регулювання ЗЕД та пов'язаній із нею ефективності регуляторних дій.

Узагальнюючи позицію Дж. Ікенберрі, зауважимо, що обидва підходи – і системно-орієнтований, в якому нівелюються відмінності між державою як інститутом та державою як національною країною, і суспільно-орієнтований, який розглядає державу як арену для політичних баталій та відносно пасивного актора, – можуть бути вдосконалені шляхом надання більш суттєвого значення інститутам та чиновникам у розгляді політичного процесу. Тоді держава в їх уособленні набуває ролі медіатора між суспільством і зовнішнім сектором. Державно-орієнтований підхід, навпаки, недостатню увагу приділяє можливостям суспільства та обмеженням, які накладає позиція країни у світовому просторі, у формуванні порядку денного зовнішньоекономічної політики.

Таким чином, урахування потреб та особливостей галузі є передумовою для формування політики регулювання її ЗЕД з урахуванням обмежень, які накладаються міжнародним середовищем, інтересами інших галузей та спроможністю інститутів держави та державних службовців ухвалювати і реалізовувати прийнятні для галузі регуля-

торні рішення. До таких обмежень належать, перш за все, правила, встановлені міжнародними угодами країни, та інституційна ефективність влади в країні. Обмеження, що накладаються боротьбою галузевих інтересів, мають безліч форм, оскільки у будь-якій ситуації балансування галузевих інтересів неможливо сформулювати ідеальне рішення, яке б задовольнило всі сторони. Яскравим прикладом цього є баланс інтересів цементної, залізничної та будівельної галузей.

Проблемами інституційного забезпечення державної економічної політики, як зазначає С. Мосіюк, можуть бути несистемність і недовговічність існування окремих інститутів, брак системи державних і недержавних органів, здатних у взаємодії й координації ефективно реалізувати поставлені завдання, неефективність реалізації відповідних вертикальних, горизонтальних і діагональних зв'язків, що забезпечують рух необхідних ресурсів і процесів [3]. До цього можна додати корупцію як засіб лобіювання певних інтересів усупереч офіційній державній позиції. Тобто державне регулювання буде здійснюватися для зацікавлених суб'єктів господарювання, які здатні результативно забезпечити необхідну політичну підтримку та які отримують більшу вигоду від ухвалення сприятливого законодавства [4].

Передумовами дієвості інституційного механізму регулювання, на думку С. Мосіюка [3], виступають певні принципи:

- субсидіарності, тобто максимальне наближення конкретної функції управління до її споживача;

- достатності повноважень, тобто повноваження рівня управління, що реалізує функцію, повинні бути необхідними й достатніми для її ефективного реалізації;

- відповідності повноважень і відповідальності ресурсного забезпечення.

З урахуванням наведених вище зауважень зазначений перелік варто доповнити принципом підпорядкування регуляторних дій пріоритетам державної економічної політики та принципом розподілу інтересів і підвищення прозорості прийняття регуляторних рішень.

Отже, основні положення відповіді на перше методологічне питання можна сформулювати так: урахування особливостей і потреб розвитку цементної галузі має становити обов'язковий елемент процедури вироблення зовнішньоекономічної політики України загалом і цементної галузі зокрема. Визначення кількісних та якісних параметрів цих потреб доцільно здійснювати з використанням соціально-психологічного та аналітичного методів державного регулювання ЗЕД, а саме:

- через оцінку тенденцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств галузі та їхньої фінансової, технологічної, асортиментної спроможності вихо-

дити на зовнішні ринки та конкурувати з імпортом аналогічної продукції на внутрішньому ринку;

– через комплексну оцінку сприйняття підприємствами цементної галузі стану та інституційних умов здійснення ЗЕД у певний період часу та в ретроспективі;

– через взаємодію органів державного регулювання ЗЕД та професійної асоціації виробників цементу України.

При цьому мають ураховуватися зовнішні обмеження, пов'язані з можливостями використання інструментів регулювання відповідно до правил СОТ, і баланс інтересів внутрішніх галузей національної економіки.

Друге методологічне питання вдосконалення державного регулювання ЗЕД цементної галузі передбачає вивчення дискусій навколо парадигми галузевого регулювання і вибору моделі державного втручання в процесі трансформації галузі як передумови формування її експортного потенціалу або спроможності конкурувати з імпортом. Передумовами такого вибору є традиції та усталені практики регуляторної діяльності, політична сила уряду, фінансові можливості держав і бачення парадигми регуляторних дій.

Як зазначає А. Ігнатюк, галузеву політику держави варто розуміти в стратегічному і тактичному сенсі. Стратегічна галузева політика – це сукупність методів та інструментів, що спрямовані на визначення пріоритетних галузей (видів економічної діяльності), створення механізму структурного регулювання, що відповідає умовам ринку, забезпечення конкурентоздатності галузей економіки. Тактична галузева політика – це сукупність методів та інструментів, що спрямовані на підтримку рівноваги в галузі [5].

Отже, механізми реалізації такої політики повинні бути різними. Головним механізмом реалізації стратегічної галузевої політики пропонується вважати галузеві контракти. До зобов'язань підприємців можна віднести досягнення певного обсягу виробництва за певний період, забезпечення певного обсягу експорту, зобов'язання щодо модернізації виробництва, зменшення собівартості продукції. А до зобов'язань держави – встановлення сприятливого податкового або митного режиму, довгострокове кредитування експорту обладнання, залучення зовнішніх інвестицій під державні гарантії, надання ліцензій, держзамовлення, введення сприятливого амортизаційного режиму.

Як основні інструменти тактичної політики А. Ігнатюк [5] розглядає антимонопольне регулювання, державну закупівлю товарів та послуг, використання державних резервів, стимулювання виробництва на основі податкових пільг, тарифів, пільгового кредитування, контроль бар'єрів входу на ринок шляхом ліцензій, патентів.

Зрозуміло, що розподіл інструментів регулювання за стратегічним та тактичним призначенням

є досить умовним і теоретизованим. Однак слід погодитися із цитованим автором у тому, що визначення стратегічного або тактичного характеру політики відносно певної галузі та зовнішньоекономічної діяльності її підприємств є принциповим.

Чи варто за згаданої неможливості одночасно задовольнити потреби розвитку всіх галузей вкладати зусилля і ресурси в розвиток конкретної галузі? Або взагалі чи варто вважати ЗЕД підприємств цементної галузі економіки України настільки стратегічно важливою, пріоритетною, щоб забезпечувати її розвиток випереджальними темпами? Відповідь на останнє питання можна дати лише після комплексної оцінки функціонування і розвитку галузі в системі національної економіки.

Якщо відповідь буде позитивною і виявиться, що галузь не має достатнього потенціалу для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності власної продукції, державі слід мобілізувати всі можливі інструменти підтримки на початковому етапі, а після формування певного запасу міцності реалізовувати так звану «гарвардську парадигму» галузевого регулювання [6–8], яка спрямована на створення максимально конкурентного середовища. В іншому разі доцільно додатково оцінити сприйняття підприємствами галузі стану ЗЕД та її регулювання і вибирати ситуативний набір регуляторних інструментів тактичного характеру, не забуваючи про необхідність оновлення виробництва в довгостроковій перспективі.

Відповідь на третє питання щодо можливості використання інструментарію стимулювання ЗЕД галузі, з огляду на наявність міжнародних зобов'язань із захисту конкуренції, лежить у площині варіантів застосування правил СОТ.

Аналізуючи правила СОТ, слід звернути увагу на певні особливості. Головною з них є те, що, по суті, порушення правил СОТ має заперечну природу. Тобто певна держава може дещо відступати від цих правил, доки будь-яка інша держава – член СОТ не вкаже на такий відступ і шкоду від нього. Наприклад, Україна після вступу до СОТ ще два роки використовувала пільгові залізничні тарифи для підприємств гірничо-металургійного комплексу [9]. Крім того, інші особливості застосування правил СОТ можна сформулювати так:

– зацікавлені країни у разі погіршення умов здійснення торговельної діяльності з даною країною можуть удатися до обґрунтованих компенсаційних заходів, що залишає певну, невелику, але все ж таки можливість для маневру, з огляду на зміст цих компенсаційних заходів;

– обмеження на окремі інструменти (передусім щодо державних закупівель) нетарифного регулювання не означають неможливості використання тарифних методів захисту національних виробників;

– існують можливості щодо підтримки певних галузей економіки шляхом застосування інструментів, які дещо спотворюють конкуренцію: у такому разі за принципом, згідно з яким режим найбільшого сприяння передбачає надання однакових умов усім країнам у разі надання певної переваги одній країні, можуть бути винятки терміном до 10 років;

– для країн, що розвиваються, у національному законодавстві більш розвинених країн мають бути передбачені преференції – на практиці це дуже важко обґрунтувати, але засоби економічної дипломатії ніхто не скасовував.

Можливості держави з фінансової підтримки ЗЕД підприємств цементної галузі обмежені як нестачею власних ресурсів, так і міркуваннями конкуренції. В Угоді СОТ «Про субсидії та компенсаційні заходи» передбачено можливість застосування субсидій як інструменту вирішення окремих завдань внутрішньої політики. Водночас забороненими є такі субсидії, що прив'язані до фактичного або очікуваного обсягу експорту або доходів від нього, а також субсидії, які передбачають переважне використання вітчизняних товарів на відміну від імпорту.

Зазначені положення обмежують застосування інструментів регулювання транспортних тарифів, хоча така практика досі діє в Україні. Тим більше що корпоратизація, наприклад «Укрзалізниця», переводить її в статус недержавних підприємств (хоча із часткою участі держави в капіталі), а це означає, що втручання в тарифоутворення буде прямим втручанням держави в конкуренцію.

Окрім того, такі обмеження унеможливають використання практично всіх засобів податкового регулювання. Вони систематизовані В. Мацьківим за підсумками аналізу міжнародного досвіду: звільнення постачальників експортних товарів і послуг на визначений період від сплати податків на частину поточної виручки від експортних операцій; відтермінування сплати певних податків; переведення коштів, що надходять від експортних операцій, на рахунки, які не оподатковуються; повне або часткове звільнення від сплати податку на прибуток на визначений термін підприємств з іноземними інвестиціями; створення фонду для погашення витрат від інвестування за кордоном [10].

Водночас окремі інструменти податкового регулювання не можуть розглядатися як приховані субсидії, оскільки безпосередньо не стосуються умов імпорту іноземної продукції. До них належить надання пільгових умов щодо амортизаційних відрахувань та повернення сум мита й податків, сплачених під час імпорту технологій, комплектувальних виробів, необхідних для виробництва експортної продукції.

Субсидії також можна використовувати як інструмент регулювання, який не дає іншим чле-

нам СОТ права на застосування компенсаційних заходів, якщо ці субсидії спрямовані на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, які здійснюються підприємством самостійно або за контрактом із вищими навчальними закладами або науково-дослідними установами, та сприяння прискореній адаптації виробничих потужностей до сучасних вимог з охорони навколишнього середовища, які регламентуються відповідними нормативними актами. З огляду на особливості цементної галузі, субсидії у вигляді компенсації частини витрат або надання фінансової підтримки за ставками, нижчими за ринкові, є цілком прийнятними.

Досить обмеженим є також використання вимог щодо державних закупівель. Відповідно до Угоди СОТ «Про державні закупівлі», держава має забезпечити компаніям з інших країн – членів СОТ режим, не менш сприятливий, аніж той, який надається національним товарам, послугам та постачальникам будь-якої іншої сторони.

Але саме у цій сфері діють особливі правила, які дають змогу країнам, що розвиваються, встановлювати преференції для національних виробників із метою:

- захисту позиції таких країн щодо платіжного балансу та забезпечення рівня резервів, необхідних для реалізації програм економічного розвитку;
- підтримки створення й розвитку вітчизняних галузей промисловості;

- підтримки промислових підприємств протягом часу їх повної або часткової залежності від державних закупівель;

- заохочення економічного розвитку цих країн шляхом застосування регіональних або глобальних домовленостей серед країн, що розвиваються, представлених на Міністерській конференції СОТ і підтриманих нею.

Зазначені правила варто застосовувати в разі реалізації державних та державно-приватних проєктів із модернізації транспортної інфраструктури, які потребують значних обсягів продукції цементної галузі.

Таким чином, з урахуванням аргументів, які дають можливість відповісти на основні методологічні питання щодо вдосконалення державного регулювання ЗЕД, доцільно запропонувати відповідні концептуальні положення дослідження (рис. 1).

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновані у статті концептуальні положення визначають логіку наукового підходу до вдосконалення державного регулювання ЗЕД підприємств цементної галузі. Вони спрямовані на забезпечення реалізації національних, галузевих та регіональних інтересів. У даному разі суть національних інтересів полягає у забезпеченні умов для функціонування галузі, отримання доходів

Теоретико-методологічна база	Інституційна теорія, теорія галузевих ринків, угоди СОТ, підходи до пояснення зовнішньоекономічної політики (системно-орієнтований, суспільно-орієнтований, державно-орієнтований), підходи до вибору моделі регулювання залежно від стратегічного або тактичного пріоритету розвитку галузі та ЗЕД її підприємств, «гарвардська парадигма» галузевого регулювання; галузецентричний погляд на формування інструментарію регулювання ЗЕД.	
	ДР ЗЕД підприємств галузі виходить із балансу її потреб і можливостей, з одного боку, та зі стану умов зовнішніх ринків – з іншого.	Комплекс загальних та варіативних інструментів ДР ЗЕД підприємств галузі має забезпечити дотримання правил СОТ та міжнародних угод і ситуативно відповідати умовам функціонування галузі.
Аналітичне забезпечення	1) виявлення особливостей та стану цементної галузі та споріднених галузей; 2) аналіз макроекономічної кон'юнктури ЗЕД загалом та цементної галузі зокрема; 3) аналіз інституційних умов ЗЕД.	
	Виявлення чинників та проблем, що впливають на динаміку функціонування цементної галузі, міжнародну конкурентоспроможність її підприємств; передумов дієвості чинного механізму ДР ЗЕД підприємств галузі в Україні та за кордоном і пріоритетів удосконалення ДР ЗЕД цементної галузі України.	
Методичне забезпечення	1) визначення напрямів підвищення дієвості механізму ДР ЗЕД підприємств цементної галузі відповідно до пріоритетів та вдосконалення його структурно-змістового наповнення; 2) розроблення методичного забезпечення оцінки результатів ДР ЗЕД; 3) обґрунтування інструментів ресурсного забезпечення	
	Результат: реалізація національних, галузевих та регіональних економічних інтересів.	

Рис. 1. Концептуальні положення вдосконалення механізму державного регулювання (ДР) ЗЕД цементної галузі України

Джерело: розроблено автором

у державний бюджет із митного оподаткування. Під галузевими інтересами розуміємо подолання обмеженості внутрішнього ринку за умов кризи, оновлення виробничої бази та підвищення міжнародної конкурентоспроможності галузевих підприємств. Щодо регіональних інтересів, то це забезпечення зайнятості, податкових надходжень до обласного та місцевих бюджетів, а також забезпечення розвитку споріднених галузей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаркуша О.Ю. Механізм регулювання виноробної галузі України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» ; Донбаська держ. машинобуд. академія. Краматорськ, 2015. 21 с.
2. Ikenberry G. John, Lake David A., Mastanduno M. The State and American Foreign Economic Policy. London, 256 p.
3. Мосіюк С.І., Мосіюк І.П. Інституційні засади державного регулювання господарської діяльності. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2014. Вип. 200(1). С. 244–248.
4. Stigler G.J. The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*. 1971. №. 2. P. 3–18.

5. Ігнатюк А.І. Галузева політика в системі державного регулювання економіки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2008. Вип. 101. С. 14–18.

6. Ігнатюк А.І. Гарвардська парадигма результативності функціонування ринків та її сучасне застосування. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2011. Вип. 29(1). С. 38–44.

7. Чемберлін Э. Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости). Москва, 1996. 351 с.

8. Шерер Ф.М., Росс Д. Структура отраслевых рынков. Москва, 1997. 698 с.

9. Денисов К.В. Інструменти державної політики регулювання виробничої діяльності чорної металургії в Україні відповідно до вимог СОТ. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1392>. (дата звернення: 26.04.2019).

10. Мацьків В.В. Сучасні тенденції податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 341–347.

REFERENCES:

1. Gharkusha O.Ju. (2015) *Mekhanizm rehghuljuvannja vynorobnoji ghaluzi Ukraїny* [The mechanism of the wine industry in Ukraine] (PhD Thesis), Kramatorsjk: Donbass State Machine Building Academy.

2. Ikenberry G. John, Lake David A., Mastanduno M. *The State and American Foreign Economic Policy*. London, 256 p.
3. Mosijuk S.I., Mosijuk I.P. (2014) Instytucijni zasady derzhavnogho rehuljuvannja ghospodarskoji dijajnosti [Institutional principles of state regulation of economic activity]. *Scientific Bulletin of National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, vol. 200, № 1, pp. 244-248.
4. Stigler G.J. (1971) The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*. №. 2. pp. 3-18.
5. Ighnatjuk A.I. (2008) Ghaluzeva polityka v systemi derzhavnogho rehuljuvannja ekonomiky [Sectoral policy in the system of state regulation of the economy]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, vol. 101, pp. 14-18.
6. Ighnatjuk A.I. (2011) Gharvardsjka paradyghma rezuljatyvnosti funkcionuvannja rynkiv ta jiji suchasne zastosuvannja [Harvard Performance Paradigm for Markets and Its Contemporary Applications]. *Collection of Scientific Works of Cherkasy State Technological University. Economic Sciences*, vol. 29, №. 1, pp. 38-44.
7. Chamberlin E. (1996) *Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii (Reorientatsiya teorii stoimosti)* [The theory of monopolistic competition (Reorientation of the theory of value)]. Moscow, 351 p. (in Russian)
8. Sherer F.M., Ross D. (1997) *Struktura otraslevykh rynkov* [The structure of industry markets]. Moscow, 698 p. (in Russian)
9. Denysov K.V. (2012) Instrumenty derzhavnoji polityky rehuljuvannja vyrobnychoji dijajnosti chornoji metalurghiji v Ukraini vidpovidno do vymogh SOT [Instruments of the state policy of regulation of production activity of ferrous metallurgy in Ukraine in accordance with WTO requirements]. *Effective economy* (electronic journal), № 9. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1392>. (accessed 26 April 2019).
10. Macjkiv V.V. (2011) Suchasni tendenciji podatkovogho rehuljuvannja zovnishnoekonomichnoji dijajnosti pidprijemstv [Modern tendencies of tax regulation of foreign economic activity of enterprises]. *Actual problems of the region's economy development*, vol. 7, № 2, pp. 341-347.

Topolnytska Tetiana

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of Theory of Economics and Management
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR IMPROVING THE REGULATION OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF CEMENT INDUSTRY

The purpose of the article. Under current conditions, the task of improving the mechanism of regulation of foreign economic activity lies in the area of responses to the question of how to take into account the specific features of production, trade in the domestic and foreign markets; the principles of regulatory policy in terms of the protective function of the state in foreign economic relations and in terms of the degree of state intervention in the functioning of the industry; a methodical toolkit that can be used by the state to stimulate the foreign economic activity industry in view of the existence of international obligations to protect competition.

Results. Taking into account the specifics and needs of the development of the cement industry should form an integral part of the procedure for developing the foreign economic policy of Ukraine in general and the cement industry in particular. It is expedient to determine the quantitative and qualitative parameters of these needs with the use of socio-psychological and analytical methods of state regulation of foreign economic activity, namely:

- by assessing the trends of foreign economic activity of the companies of the industry and their financial, technological, assortment capacity to enter external markets and compete with the import of similar products on the domestic market;
- through a comprehensive assessment of the perception by the enterprises of the cement industry of the status and institutional conditions for the implementation of foreign economic activity at a certain period of time and in retrospect;
- due to the interaction of state bodies responsible for regulatory aspects of foreign economic activity and the professional association of Ukrainian cement producers.

It should take into account the external constraints associated with the possibilities of using regulatory instruments in accordance with the rules of the World Trade Organization, and the balance of interests of domestic sectors of the national economy.

Practical implications. The article proposes conceptual provisions for improving the state regulation of foreign economic activity of enterprises of the cement industry of Ukraine, which are based on a complex of socially-, systematically- and state-oriented approaches to the creation of foreign economic policy with the priority of the first of them. From the provisions of the institutional theory, the concepts of foreign economic policy and the concepts of legal regulation of economic activity some ideas were formulated about the need to develop tools that take into account the impact of industry characteristics, the conjuncture of external markets and the assessment of state regulation.

The essence of one of the ideas is that, on the one hand, the need and direction of regulation of foreign trade of the enterprises of the industry come from the balance of its needs and opportunities, and on the other hand, from the state of the conditions of external markets. Another idea is that a complex of general and variational regulatory instruments should ensure compliance with the rules of the World Trade Organization, international agreements and situationally meet the conditions of the industry. Substantiation of the possibility of implementing these ideas led to the development of provisions on analytical support for the adoption of regulatory decisions and directions for improving the mechanism of regulation of foreign economic activity of the enterprises of the cement industry.

Value/originality. The conceptual provisions proposed in the article determine the logic of the scientific approach to improving the state regulation of foreign economic activity of the enterprises of the cement industry. They are aimed at ensuring the realization of national, sectoral and regional interests. In this case, the essence of national interests is to provide conditions for the functioning of the industry, receiving revenue to the state budget from customs taxation. Under industry interests mean overcoming the limits of domestic market in the crisis conditions, updating the production base and increasing the international competitiveness of industry enterprises. Regarding regional interests, it is the provision of employment, tax revenues to regional and local budgets, as well as the development of related industries.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ

SOCIAL ENTERPRISE: PECULIARITIES AND POSSIBILITIES OF CREATION IN UKRAINE

УДК 334.722:364.46

Безсмертна О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
та фінансової діяльності
Вінницький національний технічний
університет

Білоконь Т.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
та фінансової діяльності
Вінницький національний технічний
університет

Шварц І.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва
та фінансової діяльності
Вінницький національний технічний
університет

У статті розглянуто сутність та особливості соціального підприємництва, критерії, яким воно повинно відповідати, а саме соціальний зміст, новизна, самоокупність, тиражованість; аспекти функціонування соціального підприємництва за кордоном та можливості його створення в Україні. Зокрема, розглянуто особливості законодавчого регулювання соціального підприємництва в Україні, ресурсні можливості для такого бізнесу, перспективи аутсорсингової партнерської співпраці, можливість формування лояльності споживачів до продукції соціального підприємства, шляхи міжнародної співпраці з різними фондами в соціальному підприємстві. Також здійснено порівняння соціального підприємства з благодійними організаціями та традиційним бізнесом за факторами структури, джерелами фінансування, метою діяльності та спрямуванням прибутку. Наведено приклади актуальних напрямів соціального бізнесу, а також перспективні сфери діяльності.

Ключові слова: соціальне підприємництво, бізнес, соціальна проблема, вразливі верстви населення, працевлаштування, прибуток, саморозвиток.

В статье рассмотрены сущность и особенности социального предпринимательства,

критерии, которым оно должно соответствовать, а именно социальное содержание, новизна, самокупаемость, тиражированность; аспекты функционирования социального предпринимательства в Украине. В частности, рассмотрены особенности законодательного регулирования социального предпринимательства в Украине, ресурсные возможности для такого бизнеса, перспективы аутсорсингового партнерского сотрудничества, возможность формирования лояльности потребителей к продукции социального предприятия, пути международного сотрудничества с различными фондами в социальном предпринимательстве. Также осуществлено сравнение социального предприятия с благотворительными организациями и традиционным бизнесом по факторам структуры, источникам финансирования, цели деятельности и направлением прибыли. Приведены примеры актуальных направлений социального бизнеса, а также перспективные сферы деятельности.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, бизнес, социальная проблема, уязвимые слои населения, трудоустройство, прибыль, саморазвитие.

The article deals with the essence and features of social entrepreneurship, the criteria it should meet (social content, novelty, self-sufficiency, reproduction), aspects of the functioning of social entrepreneurship abroad and the possibilities for its creation in Ukraine. In particular, the peculiarities of the legislative regulation of social entrepreneurship in Ukraine, resource opportunities for such business, prospects of outsourcing cooperation, the possibility of forming consumer loyalty to the products of a social enterprise, and ways of international cooperation in social entrepreneurship are considered. It is noted that in the absence of a social entrepreneurship law regulation, there is a great opportunity to choose the most optimal organizational and legal form, both in terms of the business model and in terms of the features of taxation. That is, the created social enterprise can be from the common commercial project to a public joint stock company. It is expedient to use effectively the human resources including vulnerable groups of the population and material resources that have not found their application and are hopelessly idle. The urgency and efficiency of outsourcing cooperation of a social enterprise with external firms are emphasized. The indisputable opportunity is also the formation of consumer loyalty to the products of the social enterprise, which is an integral part of the consumer culture of Ukrainians. Finally, the opportunity and prospects for international cooperation in the field of social business are emphasized. To this end, the United Nations Development Program, the International Organization for Migration, the Rural Development Program, and the Social Investment Program work. A comparison of the social enterprise with charitable organizations and traditional business is also made at the factors of the structure, sources of financing, the purpose of the activity and the direction of profit. Examples of topical areas of social business in Ukraine, as well as promising areas of activity are given. The relevance of rural development is emphasized.

Key words: social entrepreneurship, business, social problem, vulnerable segments of the population, employment, profit, self-development.

Постановка проблеми. Сьогодні соціальне підприємництво динамічно розвивається в європейських країнах. Воно спрямоване на вирішення питання безробіття, соціального захисту та соціального залучення. В Україні також є спроби перейняти цей досвід, спрямувати бізнес на досягнення соціальних цілей, а отриманий прибуток – на саморозвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей соціального підприємництва, можливостей його розвитку в Україні розглянуті в працях таких вчених, як В. Назарук, О. Ткалич, Ю. Костенко, О. Загакайло.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення особливостей соціального підприємництва та виявлення можливостей його розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В зарубіжних країнах соціальне підприємництво передбачає спрямування результатів діяльності на користь суспільства та отримання вигоди для бізнесу. Такий напрям бізнесу підтримується державою, яка, зокрема, допомагає вирішувати проблеми зі збутом товарів та послуг. В Україні доцільним є перейняття досвіду цих країн, адже всі сфери соціального підприємництва є перспективними.

Створення соціально орієнтованого підприємства – це певна реакція суспільства на соціальну проблему, яка стає актуальною та пріоритетною в певний момент часу, особливо коли в бюджеті не вистачає на це коштів. Отже, в сучасних умовах господарювання створення соціального підприємства є ефективною ідеєю для бізнесу.

Український форум благодійників розглядає соціальне підприємництво як діяльність задля повного або часткового вирішення соціальних проблем на умовах самоокупності, інноваційності та стійкості.

Під час прийняття рішення про реалізацію бізнес-ідеї зі створення соціального підприємства варто взяти до уваги такі критерії соціального підприємництва:

- соціальний зміст та результат (соціальне підприємництво спрямоване на вирішення конкретної значимої соціальної проблеми);
- новизна (передбачає застосування сучасних підходів, новітніх способів вирішення соціальних проблем, які вже виникли, а також щодо яких є ризик виникнення);
- здатність до самоокупності та фінансової стійкості, тобто незалежність від зовнішніх джерел фінансування;
- тиражованість як здатність моделі соціального підприємства до відтворення в інших географічних та соціальних умовах [1].

Таким чином, соціальне підприємництво повинне мати соціальну місію, а соціальні підприємці є новаторами, які здатні вирішувати соціальні проблеми через ефективну реалізацію інноваційних ідей зі вдалим застосуванням різних ресурсів. Їхня діяльність повинна привести до тривалих позитивних соціальних змін у громаді чи суспільстві загалом.

Соціальне підприємництво в Україні стає все більш популярним, привертає увагу та активізує ініціативні групи людей. Застосування підприємницьких підходів до вирішення соціальних проблем дає новий поштовх соціальному підприємництву для розвитку.

Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва під назвою «Соціальні ініціативи» виокремив п'ять важливих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. Саме завдяки їм у нашій країні є мотиви до створення зростаючої кількості соціальних підприємств (рис. 1).

Отже, перша можливість полягає у відсутності закону, який би регулював соціальне підприємництво. Це справді велика можливість вибрати під час створення соціального підприємства ту організаційно-правову форму, яка буде оптимальною, виходячи як з організаційних особливостей ведення бізнесу, так і з особливостей сплати податків. Отже, створене соціальне підприємство може

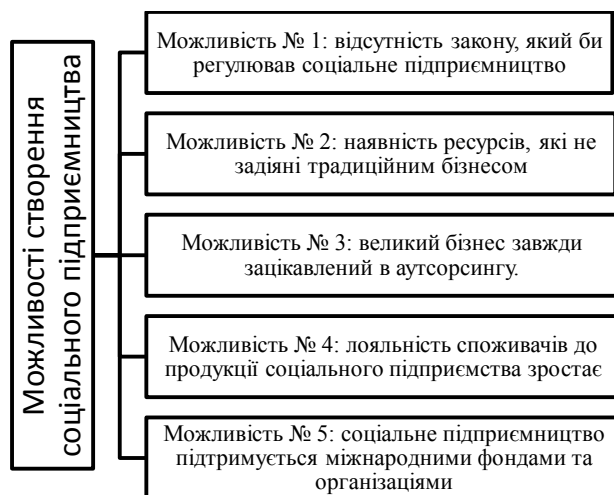

Рис. 1. Можливості створення соціального підприємництва

бути на перших етапах просто комерційним проектом, далі – громадською організацією, а потім – навіть публічним акціонерним товариством.

Слід зазначити, що важливо не те, чи існує вибрана форма соціального підприємства, а те, яка мета ставиться під час започаткування цього бізнесу. Для бізнесу місія повинна звучати так: ми створюємо підприємство не заради отримання пільг, а заради підвищення рівня життя вразливих груп населення.

Широкий спектр організаційно-правових форм успішних соціальних підприємств лише підтверджує перевагу такої можливості.

Наступна можливість полягає в наявності ресурсів, які не використовуються підприємствами звичайного бізнесу. Перш за все це людський ресурс, який включає такі категорії незайнятих людей:

- люди похилого віку;
- молодь;
- багатодітні мами;
- люди з обмеженими можливостями;
- внутрішньо переміщені особи;
- національні меншини;
- люди, що мають залежності;
- люди, що вийшли з місць позбавлення волі;
- ВІЛ-позитивні люди.

Незважаючи на свої особливості, ці люди часто є дуже освіченими, мають чудові вміння й навички, однак ці їх «особливості» зупиняють роботодавців щодо прийняття рішення брати їх на роботу через велику кількість поширених стереотипів.

Окрім людського ресурсу, доцільно розглянути матеріальні ресурси, зокрема споруди, які перебувають у власності громади.

В Україні є багато приміщень та будівель, які не використовуються, тому що перебувають у жахливому стані. Багато таких, які перебувають у власності громади. Останні неспроможні ефективно їх використовувати, тому вони простоюють безладно, перетворюючись на руїни.

За кордоном застосовується практика відновлення функціональності недіючих цехів, які стають зручними офісними приміщеннями, а в них починають працювати зазначені вище групи осіб. Такі підприємства починають отримувати прибутки та спрямовують їх на вирішення місцевих соціальних проблем.

Третя можливість полягає в тому, що великомасштабний бізнес завжди шукає виходи на аутсорсинг.

Більшість великих виробників намагається не тримати на своєму балансі деякі допоміжні служби й підрозділи, оскільки це створює значну частку постійних витрат, тому вони частіше замовляють такі послуги, як транспортування, прибирання приміщень та території, ремонт та обслуговування оргтехніки, реклама та "public relations", ведення бухгалтерського обліку, виробництво запасних деталей. Це є аутсорсингом, тобто передачею підприємством певних функцій зовнішнім організаціям за договором підряду. Для цього укладається угода, за якої робота виконується людьми зі сторонньої компанії, які мають високий рівень знань на навичок у цій сфері. В результаті аутсорсинг приводить до скорочення витрат.

Аутсорсинг дає можливість процвітати малому бізнесу. Окрім цього, великий бізнес, допомагаючи місцевій громаді у вирішенні певних проблем, несе соціальну відповідальність. Дуже часто підприємства та організації беруть участь у стартапах, відмовляючись від грантів. В такий спосіб вони досягають двох цілей: по-перше, забезпечують аутсорсинг для себе, а по-друге, вирішують соціальну проблему, яка в подальшому не потребуватиме грантів.

Є ще варіант придбання великим бізнесом послуг, які надає соціальне підприємство. В цьому разі протягом кількох років підприємство може гарантувати собі захист від ймовірності банкрутства. Кількість таких варіантів співпраці в Україні зростає.

Ще однією можливістю є лояльне ставлення споживачів до продукції соціального підприємства. Справді, споживацька культура українців покращується. Якщо 10 років тому споживачі перш за все звертали увагу на ціну, то сьогодні наші громадяни свідомо відмовляються від певних країн-виробників, особливо переглядають, чи не закінчився термін придатності, які складові інгредієнти, а також звертають увагу на наявність соціальної складової.

Репутація соціальних підприємств зростає, коли споживачі купують їх продукцію чи користуються їхніми послугами саме через відчуття причетності до важливої та корисної справи, а якщо йдеться ще й про національного товаровиробника, то така підтримка з боку споживача є дуже відчутною.

Співпрацюючи в Україні з малим бізнесом, соціальні підприємці можуть з легкістю знаходити своїх споживачів, йти назустріч громадам у вирішенні соціальних проблем, а також формувати у свідомості споживача необхідну культуру споживання.

Останньою можливістю, яку ми виділили у статті, є підтримка соціального підприємництва з боку міжнародних фондів та організацій. Можливо, це спірне питання, адже, здійснивши онлайн-пошук «підтримка соціальних підприємств», ми не отримаємо відповіді на запитання про те, де взяти ресурси на бізнес-проект. Проте якщо глибоко пошукати всі близькі за змістом до соціального підприємництва пропозиції, то можна знайти безліч варіантів.

Розглянемо це на прикладах.

1) Програма Розвитку ООН пропонує підтримку внутрішньо переміщеним особам. Її метою є працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у нашій країні, представників місцевого населення Донецької та Луганської областей.

2) Міжнародна організація з міграції допомагає вимушеним переселенцям внаслідок конфлікту. Ця організація проводить тренінги та приймає на розгляд бізнес-проекти з наданням грантів на підтримку зусиль вимушених переселенців створити мале підприємство або пройти професійне навчання.

3) Багато програм-донорів мають на меті впровадження проектів щодо розвитку сільської місцевості, отже, є соціального спрямованими. Це такі фонди, як «Монсанто», Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад» ("Heifer International").

4) Програма «Вестерн Ен-Ай-Ес Ентерпрайз Фонд» створена для реалізації соціального інвестування шляхом надання доступних кредитів, проведення консультацій та тренінгів, налагодження соціальної співпраці задля вирішення проблем громад [4].

Дуже часто соціальне підприємство асоціюють із благодійністю та поєднують з бізнесом. Соціальне підприємство успадкувало від благодійності соціальний зміст, а від бізнесу – підприємницький метод організації.

Однак все ж таки соціальне підприємство має свої ознаки й відрізняється від благодійної організації та звичайного бізнесу (рис. 2).

За даними рис. 2 видно, що соціальне підприємство, на відміну від традиційного бізнесу, має дієвий механізм вирішення саме соціальних проблем, а не комерційних. При цьому воно передбачає отримання прибутку, чого не мають благодійні організації.

Якщо розглянути діяльність вдалих соціальних підприємств в Україні, то складно виділити якусь найбільш популярну сферу діяльності. Бізнеси, які започатковувались задля працевлаштування

Рис. 2. Ознаки соціального підприємництва, благодійної організації та традиційного бізнесу

Джерело: сформовано авторами на основі джерела [1]

вразливих верств населення, брали до уваги рівень освіти, кваліфікацію, професійні вміння та навички людей. Саме тому ідеї були різноманітними: від виробництва продуктів харчування (випічка, гарячі напої, піца) до надання фінансових та бухгалтерських послуг.

Щодо фактору підприємницької діяльності стосовно отримання прибутку для його інвестування в подальші соціальні проекти, то тут також не можна виділити якусь тенденцію. Так, в Україні соціальні підприємства створюються й у виробничій сфері, й у сільському господарстві, й навіть у ресторанному бізнесі.

Соціально підприємництво – це також бізнес, тому воно має керуватись усіма правилами бізнесу, зокрема здійснювати пошук своєї ніші на ринку, проводити маркетингові дослідження, вивчати конкурентів та рівень конкуренції, шукати інвесторів та здійснювати інвестиції в розвиток. Куратор Зеленої Школи Максим Залевський вважає, що з часом змінюються або з'являються нові сфери діяльності, які повинні опинитись у центрі уваги соціального бізнесу. Сьогодні це виготовлення та реалізація органічної їжі, збирання та перероблення відходів, розроблення та впровадження альтернативних джерел енергії, підвищення енергоефективності, екобудівництво, еко-дизайн та пермакультурний дизайн [3].

На цьому ідеї не закінчуються, головною є робота в такому напрямі, щоби соціальна скла-

дова бізнесу сприймалась людьми як шлях покращення життя.

Деякі вітчизняні соціальні підприємства розглядають можливість продавати франшизи соціального бізнесу на приклад "Pan-Chocolatier" (pan-chocolatier.io.ua), "Urban Space 100" (urbanspace.if.ua), «Горіховий дім» (gorihoviydim.com.ua). Головне, що рушійною силою при цьому залишається соціальний аспект [3].

Висновки з проведеного дослідження. Соціально підприємництво, вбираючи ознаки благодійних організацій та традиційного бізнесу, передбачає вирішення або пом'якшення соціальних проблем на умовах самоокупності. Як і будь-який бізнес таке підприємство передбачає, що під час його створення необхідно вишукувати інвесторів, проводити маркетингові дослідження, завойовувати ринки. При цьому експерти виділяють перспективні сфери діяльності для соціального підприємництва, які пов'язані з екологією.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Назарук В. 5 великих можливостей для розвитку соціального підприємництва в Україні. URL: <https://delo.ua/business/5-mozhливостей-dlja-rozvitku-socialnogo-pidprijemnictva-v-ukraji-341252> (дата звернення: 04.04.2019).
2. Ткалич О. Працевлаштування людей із інвалідністю в Україні: формальність і реальність. *Спільне*.

2016. 26 вересня. URL: <http://commons.com.ua/ru/pratsevlashtu-vannya-lyudej-iz-invalidnistyu-vukrayini-formalnist-i-realiyi> (дата звернення: 30.03.2019).

3. Ідеї для бізнесу. Соціальне підприємництво. *Мій бізнес*. 2017. 23 березня. URL: <https://msb.aval.ua/news/?id=26158> (дата звернення: 04.04.2019).

4. Костенко Ю. Працевлаштування інвалідів: відповідальність та звітність роботодавця. *Консультант кадровика*. 2011. № 8. URL: <https://kadrhelp.com.ua/pracevlashuvannya-invalidiv-vidpovidalnist-ta-zvitnist-robotodavcu> (дата звернення: 28.03.2019).

5. Особливості працевлаштування інваліда. *Бухгалтер*. 2017. URL: <https://buhgalter.com.ua/news/trudovi-vidnosini/osoblivosti-pratsevlashuvannya-invalida> (дата звернення: 28.03.2019).

6. Норматив працевлаштування. *Податки та бухгалтерський облік*. 2018. № 14. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/february/issue-14/article-34114.html> (дата звернення: 19.03.2019).

REFERENCES:

1. Nazaruk V. 5 velykykh mozhlyvostei dlia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini [5 great opportunities for the development of social entrepreneurship in Ukraine]. Available at: <https://delo.ua/business/5-mozhlyvostej-dlja-rozvitku-socialnogo-pidpriemnytstva-v-ukrajini-341252> (accessed: 04 April 2019).

2. Tkalych O. (2016) Pratssevlashtuvannia liudei iz invalidnistiu v Ukraini: formalnist i realii [Employment of people with disabilities in Ukraine: formalities and realities]. *Spilne*, 26 Septemder. Available at: <http://commons.com.ua/ru/phatsevlashtu-vannya-lyudej-iz-invalidnistyu-vukrayini-formalnist-i-healiyi> (accessed: 30 March 2019).

3. Idei dlia biznesu. Sotsialne pidpriemnytstvo (2017) [Ideas for business. Social entrepreneurship]. *Mii biznes*, 23 March. Available at: <https://msb.aval.ua/news/?id=26158> (accessed: 04 April 2019).

4. Kostenko Yu. (2011) Pratssevlashtuvannia invalidiv: vidpovidalnist ta zvitnist robotodavtsia [Employment of the disabled persons: responsibility and accountability of the employer]. *Konsultant kadrovyyka*, no. 8. Available at: <https://kadrhelp.com.ua/pracevlashuvannya-invalidiv-vidpovidalnist-ta-zvitnist-robotodavcu> (in Ukrainian) (accessed: 28 March 2019).

5. Osoblyvosti pratsevlashuvannia invalida (2017) [Features of the employment of a disabled person]. *Bukhhalter*, 13 July. Available at: <https://buhgalter.com.ua/news/trudovi-vidnosini/osoblivosti-pratsevlashuvannya-invalida> (accessed: 28 March 2019).

6. Normatyv pratsevlashuvannia (2018) [Employment rate]. *Podatky ta bukhhalterskyi oblik*, no. 14. Available at: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2018/february/issue-14/article-34114.html> (accessed 19 March 2019).

Bezsmertna Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Entrepreneurship
and Financial Activities
Vinnitsa National Technical University

Bilokon Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Entrepreneurship
and Financial Activities
Vinnitsa National Technical University

Shvarts Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Entrepreneurship
and Financial Activities
Vinnitsa National Technical University

SOCIAL ENTERPRISE: PECULIARITIES AND POSSIBILITIES OF CREATION IN UKRAINE

The purpose of the article. Social entrepreneurship is growing dynamically in European countries. It is aimed at solving the problem of unemployment, social protection and social inclusion. Ukraine also has attempts to take this experience, direct the business to achieve the social goals, and use profit for self-development. The purpose of the article is to generalize the features of social entrepreneurship and identify opportunities for its development in Ukraine.

Results. In other countries social entrepreneurship is an opportunity to work for the benefit of society and for the benefit of enterprise. This type of business is supported by the state and has no problems with the sale of goods and services. Unfortunately Ukrainian enterprises cannot successfully adopt the foreign experience. Making a social enterprise is a certain community reaction to a social problem that becomes relevant and priority at the moment when there are no budget funds.

The criteria for social entrepreneurship are social impact, innovation, financial sustainability, duplication.

Social entrepreneurship in Ukraine is a trend. It attracts attention of initiative groups and active people. The use of entrepreneurial approaches to solving social problems raises social entrepreneurship to a new level of development.

The All-Ukrainian Resource Center for the Development of Social Entrepreneurship "Social Initiatives" identified five major opportunities for the development of social entrepreneurship in Ukraine, which will encourage the making an increasing number of social enterprises:

- 1) lack of a law that regulates social entrepreneurship;
- 2) availability of resources not involved in traditional business;
- 3) big business is always interested in outsourcing;
- 4) growing loyalty of consumers to the products of a social enterprise;
- 5) social entrepreneurship is supported by international foundations and organizations.

Social entrepreneurship has some common features with traditional entrepreneurship and charity. Social entrepreneurship takes the social dimension from charity, and the entrepreneurial approach from the business.

The examples of successful social enterprises in Ukraine show that it is difficult to trace some of the most popular areas of activity. Businesses that were made for the employment of vulnerable groups of the population took into account the education, qualifications, and professional skills of these people, so you can see a variety of ideas from food production (cookies, cheese, berries, pizza, coffee) to providing accounting services.

If the company is aimed to make a profit for further investment into the social projects, there is also no trend. There are examples of social enterprises in agriculture, restaurant business, and in manufacturing in Ukraine. As the social entrepreneurship is a business, nobody cancels all business rules: niche search, marketing research, competition, investment, etc.

The curator of the Green School Maxim Zalewski believes that the current directions of social business today can be:

- ecotourism;
- eco-design and permaculture design for home and business;
- manufacture and sale of organic and vegan food;
- waste processing;
- introduction of alternative energy sources and improvement of energy efficiency;
- selling social business franchises.

Practical implications. Social entrepreneurship is an effective mechanism for solving social problems. There are possibilities for its making in Ukraine. People perceive a business better if it has a social component. Therefore social entrepreneurship is an actual and promising business direction.

Value/originality. In our work, we considered an issue of social entrepreneurship. This activity has some common features with traditional entrepreneurship and charity. So we highlighted some possibilities for making social entrepreneurship in Ukraine. But such factors as a legal framework, budget limitations, as well as delusions of physical powers of persons with disabilities outline prospects for further researches of social entrepreneurship.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ
МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВSTRATEGIC MANAGEMENT INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

У статті розглянуто питання стратегічного управління інноваційним розвитком на підприємствах машинобудування. Проаналізовано підходи науковців до трактування поняття «інноваційний розвиток підприємства». Визначено основні напрями інноваційного розвитку машинобудівних підприємств та основні шляхи збалансування цих напрямів, що досягається впровадженням системи стратегічного управління. Сформовано особливості управління інноваційним розвитком машинобудівного підприємства. Розглянуто ключові напрями інноваційного розвитку машинобудівних підприємств. Важливим моментом у стратегічному управлінні інноваційним розвитком є встановлення взаємодії з результатами інноваційної діяльності, а також уточнення напрямів інноваційного розвитку підприємства, які визначаються його стратегічними можливостями. У стратегії розвитку досліджуваного підприємства провідне місце посідають заходи щодо розроблення та виробництва нової продукції, постійного вдосконалення проходження всіх етапів життєвого циклу продукції, нарощування інноваційного потенціалу підприємства, спрямованого на модернізацію його виробничої та управлінської систем.

Ключові слова: підприємство, інноваційний розвиток, інновації, рівень виробничо-технічної бази, рівень інноваційного розвитку, стратегічний потенціал, стратегічне планування, збалансованість.

В статье рассмотрены вопросы стратегического управления инновационным

развитием на предприятиях машиностроения. Проанализированы подходы ученых к трактовке понятия «инновационное развитие предприятия». Определены основные направления инновационного развития машиностроительных предприятий и основные пути сбалансирования этих направлений, которое достигается внедрением системы стратегического управления. Сформированы особенности управления инновационным развитием машиностроительного предприятия. Рассмотрены ключевые направления инновационного развития машиностроительных предприятий. Важным моментом в стратегическом управлении инновационным развитием является установление взаимодействия с результатами инновационной деятельности, а также уточнение направлений инновационного развития предприятия, которые определяются его стратегическими возможностями. В стратегии развития исследуемого предприятия ведущее место занимают меры по разработке и производству новой продукции, постоянному усовершенствованию прохождения всех этапов жизненного цикла продукции, наращиванию инновационного потенциала предприятия, направленного на модернизацию его производственной и управленческой систем.

Ключевые слова: предприятие, инновационное развитие, инновации, уровень производственно-технической базы, уровень инновационного развития, стратегический потенциал, стратегическое планирование, сбалансированность.

УДК 005.21.:005.591.6:621

Бугай В.З.

к.е.н., с.н.с., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізький національний університет

Бай С.О.

студент
Запорізький національний університет

The article deals with questions of strategic management of innovative development at the enterprises of mechanical engineering. The approaches of scientists to the interpretation of the concept "innovative development of the enterprise" are analyzed. The innovative pyramid of formation and development of strategic opportunities of innovative active machine building of the enterprise is considered. The purpose of the article is to determine the directions of innovation development of the enterprise, assessment of innovative activity of the enterprises of mechanical engineering, analysis of the features of management of innovative development, improvement of the bases of strategic management of innovative development of the enterprise. It is proposed to consider the strategic potential of the enterprise. Analyzed innovative products at the enterprise "Motor Sich", as well as wastes for innovative purposes. The main types of innovative activity of the enterprise are: research and development in the field of technical sciences; scientific research, design and technological developments; realization of foreign economic activity on export and import of industrial, scientific and technical products, intellectual property. In order to maintain its positions in the highly competitive aviation market, "Motor Sich" PJSC is constantly improving its products and developing new types of products. The net profit of the enterprise is investigated. The cost indicators for innovation goals are considered in more detail, such as: Innovation spending costs, Increase of expenses for innovation goals in the reported year compared to the base, Share of expenses for innovative goals in the structure of the cost of sales. In the strategy of development of the investigated enterprise the leading place is occupied with measures on the development and production of new products, the continuous improvement of the passage of all stages of the product life cycle, the increase of the innovative potential of the company, aimed at modernizing its production and management systems. In order to ensure the continuous innovation of machine-building enterprises, it is imperative to create conditions for the effective transformation of existing strategic capabilities into potential or unique, thus ensuring increased competitiveness of products and high level of efficiency of management.

Key words: enterprise, innovation development, innovations, level of production and technical base, level of innovation development, strategic potential, strategic planning, balance.

Постановка проблеми. Досвід високорозвинутих країн свідчить про те, що основою ефективної діяльності суб'єктів господарювання є впровадження інновацій. Проте Україна посіла 50 місце зі 126 країн в рейтингу найбільш стратегічно інноваційних держав світу за показником "Global Innovation Index 2018" [1]. При цьому Україна за рівнем інноваційного зв'язку посіла 63 місце,

засвоєння технологій – 72, креативних товарів та послуг – 77, впливу знань – 92 місце.

Налагодження економічного розвитку України та ефективного функціонування підприємств машинобудування є неможливими без відновлення інноваційного розвитку. Головними джерелами стійкого економічного зростання є наукові знання та їх технологічне застосування. Успішне

функціонування машинобудівних підприємств, забезпечення їх конкурентоспроможності можливі за умови впровадження новітнього обладнання шляхом реалізації інноваційної стратегії, успіх якої залежить від науково обґрунтованого складання та реалізації планів інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний науковий внесок у дослідження проблем управління інноваційною діяльністю підприємств зробили такі вчені, як О. Гавриш, В. Герасимчук, В. Геєць, Н. Гончарова, М. Долішній, С. Ільєнкова, О. Лапко, І. Макаренко, В. Мартиненко, О. Амоша. Високо оцінюючи внесок науковців у розвиток теорії управління інноваційною діяльністю підприємств, зазначимо, що існує низка невирішених питань теоретико-прикладного характеру, пов'язаних з відсутністю єдиного погляду на складові управління інноваційною діяльністю, невизначеністю факторів впливу та дискусійністю підходів до вибору стратегій управління. Це зумовлює необхідність подальшого обґрунтування наукових положень щодо вдосконалення управління інноваційною діяльністю задля забезпечення відновлення розвитку підприємств машинобудування.

Питанням розроблення стратегічних пріоритетів розвитку підприємств займалися такі вчені, як В. Амбросова та Н. Приймак [2], які пропонують розвивати підприємство шляхом реалізації стратегічного управління з урахуванням його стратегічних можливостей. С. Ілляшенко та О. Біловодська [3] досліджують застосування концепції управління інноваційним розвитком промислових підприємств з урахуванням варіантів розвитку ринкових можливостей, результатів аналізу та оцінювання сильних і слабких сторін підприємств. Н. Сімченко у своїй роботі [4] розкриває передумови та стратегічні аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств. Н. Чаленко та О. Чаленко [5] для уточнення стратегічних пріоритетів пропонують використовувати методичний підхід до оцінювання інноваційного потенціалу.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наявних підходів вчених до трактування поняття «інноваційний розвиток підприємства», визначення напрямів інноваційного розвитку підприємства, оцінювання інноваційної активності підприємств машинобудування, аналізування особливостей управління інноваційним розвитком, удосконалення основ стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Нині поняття «інноваційний розвиток» досліджується багатьма вченими. Загалом інноваційний розвиток підприємства – це необоротна, спрямована, закономірна зміна господарського стану підприємства, обумовлена інноваційними перетвореннями у сферах виробництва, маркетингу, фінансів та організаційно-управлінській сфері

задля перетворення наявних стратегічних можливостей на потенційні чи унікальні. Інноваційний розвиток підприємств України сьогодні має здебільшого реактивний характер. Обмеженість інвестиційних ресурсів підприємств та відсутність досвіду організації процесу управління інноваційним розвитком приводять до неефективності інноваційних процесів, тобто недостатня розробленість стратегічних підходів змушує підприємства реалізовувати короткострокові інноваційні цілі, які спрямовані на поліпшення виробництва [3].

Відповідно до проведеного аналізу виокремлено чимало підходів до трактування сутності поняття «інноваційний розвиток підприємства» (табл. 1).

Узагальнення аналітичного матеріалу зі вказаної проблематики дає можливість представити інноваційний розвиток підприємства як послідовну взаємообумовлену сукупність цілеспрямованих заходів довгострокового системного характеру, вжиття яких орієнтоване на створення та впровадження нових технологій, матеріалів, форм організації управління на підставі реалізації потенціалу підприємства, спрямованих на задоволення власних та суспільних потреб.

Дослідження свідчать про те, що важливим моментом у стратегічному управлінні інноваційним розвитком є встановлення взаємодії з результатами інноваційної діяльності, а також уточнення напрямів інноваційного розвитку підприємства, які визначаються його стратегічними можливостями. Стратегічні можливості є адекватністю та відповідністю динамічних внутрішніх ресурсів підприємства вимогам зовнішнього середовища для забезпечення його подальшого функціонування та розвитку в стратегічній перспективі.

Слід зазначити, що для ефективного впровадження інновацій велике значення має стратегічний потенціал підприємства, тобто сукупність резервів організації, її структури, можливості [12]. Стратегічний потенціал розглядається як стратегічний баланс на визначений момент із додаванням складових нарощування потенціалу (ефективна господарська діяльність, отримання додаткових можливостей та стратегічних важливих зв'язків) за мінусом складових, що спричиняють скорочення потенціалу (дефіцит інвестицій, неприбуткова господарська діяльність, організаційний етап здійснюваної реструктуризації, послаблення системи управління).

Системну взаємодію стратегічного потенціалу інноваційно активного машинобудівного підприємства, яка відбиває логіку інноваційного процесу (мету, умови досягнення цілей та завдань, ключові складові конкурентоспроможного стратегічного потенціалу), відображають структура та зміст інноваційної піраміди (рис. 1).

Варто зауважити, що потреба в інноваційному процесі формується під впливом необхідності під-

вищення конкурентоспроможності підприємства. Крім того, передумовою налагодження ефективної діяльності підприємства є визначення напрямів інноваційного розвитку підприємства, які повинні співвідноситися з його наявними стратегічними можливостями (табл. 2).

Слід зазначити, що більшість напрямів інноваційного розвитку вимагає значних фінансових вкладень. В умовах кризи вибір напрямів для інноваційно активних машинобудівних підприємств потрібно здійснювати на основі оцінювання рівня конкурентоспроможності стратегічного потенціалу

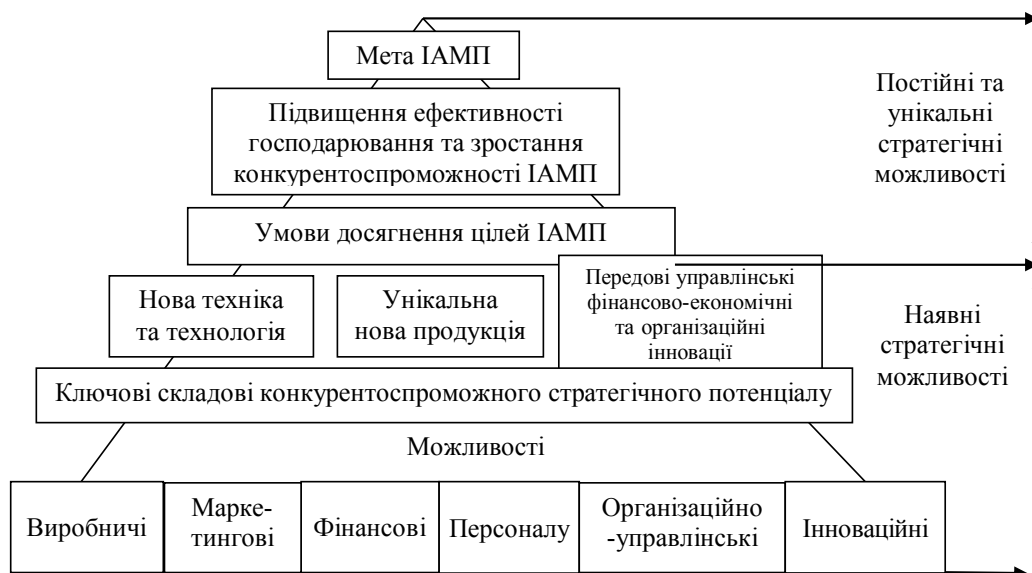

Рис. 1. Інноваційна піраміда формування та розвитку стратегічних можливостей інноваційно активного машинобудування підприємства

Джерело: складено на основі джерел [2; 10; 13]

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства»

Автор	Визначення поняття «інноваційний розвиток підприємства»
С. Ілляшенко	Процес господарювання, що спирається на безупинні пошук та використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства в мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках вибраної місії та прийнятої мотивації діяльності, який пов'язаний з модифікацією наявних та формуванням нових ринків збуту.
П. Єгоров, А. Шакура	Процес збалансованого вдосконалювання різних сфер діяльності суб'єктів господарювання на підставі впровадження науково-технічних, організаційно-комунікаційних та фінансово-економічних інновацій, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності, ділової активності, забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності суб'єктів господарювання.
І. Федулова	Такий розвиток підприємства, де джерелом є інновації.
В. Стадник, О. Мельничук, М. Йохна	Спосіб економічного зростання, заснований на постійних та систематичних нововведеннях, спрямованих на суттєве поліпшення всіх аспектів діяльності господарської системи, періодичному перегрупованні сил, обумовленому логікою НТП, цілями та завданнями розвитку системи, можливістю використання певних ресурсних чинників для створення інноваційних товарів і формування конкурентних переваг.
О. Адаменко	Діяльність підприємства, що спирається на постійний пошук нових методів та засобів задоволення потреб споживачів і підвищення ефективності господарювання; розвиток, що передбачає розширення меж інноваційної діяльності та впровадження інновацій в усі сфери діяльності підприємства.
С. Ковальчук	Безперервний процес, під час якого відбуваються безупинний пошук та створення нових технологій, матеріалів, інших видів ресурсів, їх подальше використання в діяльності господарюючого суб'єкта задля формування, виявлення та забезпечення максимального задоволення потреб і запитів споживачів найбільш ефективним способом, а також створення конкурентних переваг у мінливому зовнішньому середовищі.
М. Рогоза	Здатність підприємства динамічно розвиватися на власній основі за рахунок систематичного формування комплексу дій, спрямованих на розроблення, впровадження, подальшу модифікацію нововведень.

Джерело: складено на основі джерел [3; 6–11]

за певним напрямом та ступенем його впливу на кінцеві результати діяльності підприємства.

Оцінювання ступеня впливу певного напрямку інноваційного розвитку на результати діяльності здійснюється на основі порівняння результатів оцінювання складових конкурентоспроможності стратегічного потенціалу інноваційно активного машинобудівного підприємства з динамікою величини його чистого прибутку [15].

Зазначимо, що інноваційна активність вітчизняних машинобудівних підприємств за останні роки знижується. Так, обсяг реалізованої інноваційної продукції цими підприємствами за

2014–2017 рр. зменшився на 17,2%. При цьому виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції зменшилось у 2 рази, що є негативним явищем.

Аналіз свідчить про те, що за досліджуваний період суттєво погіршилась динаміка питомої ваги інноваційної продукції підприємств машинобудування (рис. 2).

Можливості впровадження інноваційної діяльності задля поліпшення результатів господарювання вітчизняних підприємств розглянемо на прикладі інноваційно активного машинобудівного підприємства ПАТ «Мотор Січ».

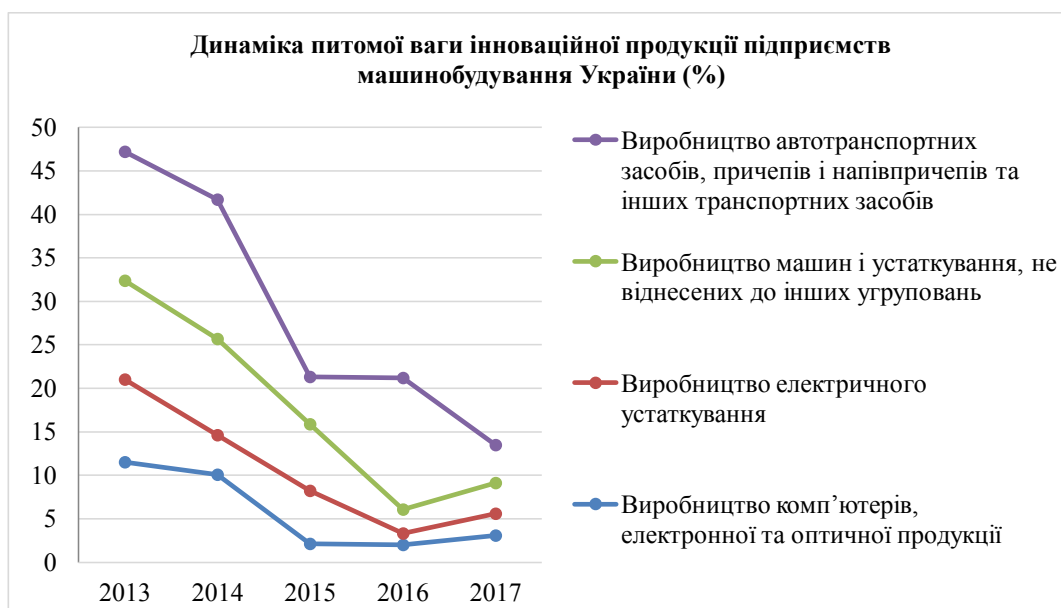

Рис. 2. Динаміка питомої ваги інноваційної продукції підприємств машинобудування України, %

Джерело: складено на основі джерела [16]

Таблиця 2

Ключові напрями інноваційного розвитку підприємства

Напрями інноваційного розвитку	Заходи щодо інноваційного розвитку підприємства
Виробничий	Впровадження сучасних прогресивних процесів на основі передової техніки. Впровадження нових моделей продукції, що випускається, розроблення нових товарів для наявних або нових ринків. Підвищення рівня використання об'єктів інтелектуальної власності у власному виробництві.
Маркетинговий	Зміна дизайну продукту, нові упакування. Нові канали розподілу, нові моделі роботи з традиційними каналами. Маркетинговий реінжиніринг.
Фінансовий	Фінансова реструктуризація. Впровадження нових фінансових інструментів та методів. Фінансовий реінжиніринг.
Розвиток персоналу	Впровадження нових прогресивних форм активізації персоналу на підставі кадрових інновацій. Підвищення освітнього рівня фахівців. Активізація взаємодії з науковими організаціями та консалтинговими фірмами.
Організаційний	Підвищення гнучкості виробничої системи. Організаційно-управлінська реструктуризація. Забезпечення пропорційності виробничої системи. Скорочення тривалості розроблення та освоєння нових видів продукції.
Управління	Розроблення стратегічного плану інноваційного розвитку. Забезпечення варіативності інноваційних планових рішень. Впровадження нових бізнес-систем управління.

Джерело: складено на основі джерел [3; 7; 14]

Зазначимо, що основними видами інноваційної діяльності досліджуваного підприємства, згідно зі статутом, є:

- дослідження та розроблення у галузі технічних наук;
- науково-дослідницькі, конструкторські та технологічні розробки, їх застосування та реалізація;
- здійснення зовнішньоекономічної діяльності з експорту та імпорту промислової, науково-технічної продукції, інтелектуальної власності тощо;
- організація надання послуг у галузі науково-технічної діяльності;
- закупівля, продаж, реєстрація, експлуатація всіх видів патентів, посвідчень, ліцензій на всі види промислової власності, інтелектуальної власності, винаходів, промислових зразків, товарних знаків [17].

Для утримання своїх позицій на висококонкурентному авіаційному ринку ПАТ «Мотор Січ» веде постійну роботу з удосконалення продукції, що випускається, та розроблення нових видів продукції. Інноваційна діяльність підприємства здійснюється шляхом розроблення, освоєння та провадження у виробництво нових видів авіаційних двигунів для нових типів літаків та гелікоптерів, наземної техніки на основі авіаційних двигунів, удосконалення технічних характеристик наявних авіадвигунів, модернізації вертолітної техніки, що вимагає значних витрат (табл. 3).

Зазначимо, що ПАТ «Мотор Січ» – це одне з провідних у світі підприємств з розроблення, виробництва, ремонту та сервісного обслуговування авіаційних газотурбінних двигунів для літаків та вертольотів, а також промислових газотурбінних установок. Це підприємство перебуває в п'ятірці підприємств в рейтингу високотехнологічних компаній України за показниками впровадження сучасних підходів до управління маркетингом, присутності та успішності збуту на висококонкурентних зарубіжних ринках, ефективної політики науково-технічного розвитку виробництва, привабливості підприємств для інвестицій. Також ПАТ «Мотор Січ» з 2015 р. займає другу позицію за обсягами виробництва та реалізації інноваційної продукції серед 426 підприємств, визначених як інноваційно активні у вітчизняному секторі машинобудування.

Зазначимо, що за останні три роки чистий дохід від реалізації продукції підприємства склав понад 9 млрд. грн., при цьому чистий прибуток збільшився до 2,6 млрд. грн.

У стратегії розвитку досліджуваного підприємства провідне місце посідають заходи щодо розроблення та виробництва нової продукції, постійного вдосконалення проходження всіх етапів життєвого циклу продукції, нарощування інноваційного потенціалу підприємства, спрямованого на модернізацію його виробничої та управлінської систем:

1) розроблення та виробництво нових конкурентоспроможних на світовому ринку авіаційних двигунів та енергетичних установок, наукоємних виробів цивільного призначення задля збільшення обсягів реалізації;

2) постійне вдосконалення виробництва продукції на всіх етапах життєвого циклу, таких як розроблення, виробництво, збут, післяпродажне обслуговування й ремонт, задля максимального задоволення потреб споживачів;

3) контроль якості на всіх етапах виробництва для забезпечення відповідності продукції світовим стандартам;

4) нарощування інноваційного потенціалу підприємства, націленого на модернізацію його виробничої та управлінської систем;

5) збереження та розвиток плідної співпраці та взаємовигідних інтеграційних і коопераційних зв'язків з численними партнерами, що дають змогу створювати двигуни майбутнього;

6) постійне вдосконалення системи підготовки висококваліфікованого персоналу та виховання кадрів;

7) забезпечення функціонування єдиної економічної та соціальної політики.

Варто зазначити, що стратегічне управління інноваційним розвитком передбачає передусім визначення місця й ролі інновацій в реалізації загальної стратегії підприємства, яка розробляється для досягнення перспективних цілей в умовах конкурентного середовища.

Дослідження свідчать про те, що в основі розроблення інноваційної стратегії мають лежати стратегічні управлінські рішення, які:

- орієнтовані на майбутнє та постійні зміни середовища;

Таблиця 3

Динаміка витрат на інноваційні цілі ПАТ «Мотор Січ» за 2012–2016 рр.

Показник	Роки			
	2013	2014	2015	2016
Витрати на інноваційні цілі, млн. грн.	144,9	193,8	722,7	611,0
Приріст витрат на інноваційні цілі у звітному році порівняно з базовим, млн. грн.	28,3	48,9	528,9	-111,7
Частка витрат на інноваційні цілі в структурі собівартості реалізованої продукції, %	2,9	3,5	14,7	14,5

Джерело: розроблено на основі джерела [16]

– пов'язані із залученням значних матеріальних ресурсів, широким використанням інтелектуального потенціалу;

– характеризуються гнучкістю, здатністю адаптуватися до змін ринкових умов;

– враховують не контрольовані підприємством зовнішні чинники.

При цьому способи прискорення інноваційного розвитку підприємства включають:

– запровадження новітніх методів управління підприємством на підставі розроблення та реалізації інноваційної стратегії;

– мотивація працівників до підвищення освіти, рівня кваліфікації;

– удосконалення технологічних процесів, виробництво нових видів продукції, оптимізацію випуску традиційних та інноваційних товарів і послуг, підвищення управління інноваційним потенціалом підприємства;

– упровадження новітніх інструментів управління персоналом та розвиток інноваційного менеджменту;

– застосування світових систем контролю якості та сертифікації інноваційної продукції, а також підсилення патентування нових або суттєво вдосконалених об'єктів інтелектуальної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження.

Для забезпечення безупинного інноваційного розвитку машинобудівних підприємств слід неухильно створювати умови для ефективного перетворення наявних стратегічних можливостей на потенційні чи унікальні, забезпечуючи підвищення конкурентоспроможності продукції та високий рівень ефективності господарювання. Менеджменту підприємств слід акцентувати увагу на ключових напрямках інноваційного розвитку, а саме виробничому, маркетинговому, фінансовому, розвитку персоналу, організаційному та загальному управлінню. Їх своєчасне оцінювання та виявлення ступеня впливу на кінцеві результати господарювання дадуть змогу уточнити подальші стратегічні пріоритети інноваційного розвитку машинобудівних підприємств. Вважаємо, що подальші дослідження слід зосередити на особливостях інноваційного розвитку машинобудівних підприємств з урахуванням їх життєвого циклу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глобальний рейтинг інновацій. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/274027-globalniy-reyting-innovatsiy-ukrayina-za-rik-pidnyalas-na-7-pozitsiy> (дата звернення: 26.03.2019).

2. Амбросова В., Приймак Н. Деякі підходи до адаптивного моделювання стратегічних можливостей гірничо-збагачувальних підприємств Кривбасу. *Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ*. 2009. № 4. С. 54–60 (дата звернення: 05.03.2019).

3. Ілляшенко С., Біловодська О. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств : монографія. Суми : Університетська книга, 2010. 281 с.

4. Сімченко Н. Стратегічні аспекти розвитку інноваційного потенціалу підприємств вугільної галузі. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 94–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012 (дата звернення: 05.03.2019).

5. Чаленко Н., Чаленко О. Ресурсно-інституційний підхід до оцінки інноваційного потенціалу промислових підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2009. № 4. Т. 2. С. 151–155.

6. Адаменко О. Концептуальні засади інноваційного розвитку підприємств. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2010. № 35. С. 5–10.

7. Єгоров П., Шакура А. Синтез механізмів управління інноваційним розвитком промисловості України : монографія. Донецьк : Юго-Восток, 2009. 168 с.

8. Ковальчук С. Маркетингові стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств. Хмельницький : ХНУ. 2013. 39 с.

9. Рогоза М. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.

10. Стадник В., Мельничук О., Йохна В. Маркетинг-менеджмент інноваційного розвитку підприємства : монографія. Хмельницький : ПП Гонта А.С., 2013. 206 с.

11. Федулова І. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2010. № 36. С. 114–118.

12. Панченко Ю. Формування стратегії інноваційного розвитку промислових підприємств. *Економічні інновації*. 2012. № 47. С. 212–228.

13. Васишин Т. Аналіз сучасного стану машинобудівної промисловості України та визначення основних проблем її розвитку. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 4. С. 10–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2013_4_4 (дата звернення: 05.03.2019).

14. Чумакова Т. Аналіз сучасного стану машинобудівного комплексу України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2010. № 11 (2). URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (дата звернення: 07.03.2019).

15. Кальна Т. Конкурентоспроможність продукції машинобудівного комплексу України в експортно-імпорتنих операціях. *Економічний аналіз : збірник наукових праць ТНЕУ*. Тернопіль : ТНЕУ, 2016.

16. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm (дата звернення: 25.03.2019).

17. Офіційний сайт ПАТ «Мотор Січ». URL: <http://www.motorsich.com> (дата звернення: 27.03.2019).

REFERENCES:

1. Global Innovation Ranking. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/274027-globalniy-reyting-innovatsiy-ukrayina-za-rik-pidnyalas-na-7-pozitsiy> (accessed: 26 March 2019).

2. Ambrosova V., Pryymak N. (2009) *Deyaki pidkhody do adaptivnoho modelyuvannya. stratehichnykh mozhlyvostey hirnycho-zbahachuval'nykh pidpryyemstv Kryvbasu*. [Some approaches to adaptive modeling. strategic capabilities of the Krivbas mining and processing enterprises]. Bulletin of the Kryvyi Rih Economic Institute of KNEU Kryvyy Rih, no. 4. pp. 54–60 (accessed: 5 March 2019).
3. Ilyashenko S., Bilovods'ka O. (2010) *Upravlinnya innovatsiynym rozvytkom promyslovykh pidpryyemstv* : monohrafiya [Management of innovative development of industrial enterprises : monograph]. Sumy : Universytet's'ka knyha, 281 p.
4. Simchenko N. (2012) *Stratehichni aspekty rozvytku innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstv vuhil'noyi haluzi* [Strategic aspects of development of innovative potential of enterprises of the coal industry]. Actual problems of the economy. Kyiv, no. 1. pp. 94–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012 (accessed: 5 March 2019).
5. Chalenko N., Chalenko O. (2009) *Resursno-institutsiynyy pidkhyd do otsinky innovatsiynoho potentsialu promyslovykh pidpryyemstv* [Resource-institutional approach to assessing the innovation potential of industrial enterprises]. Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences. Khmel'nyts'kyy, no. 4. t. 2. pp. 151–155.
6. Adamenko O. (2010) *Kontseptual'ni zasady innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv* [Conceptual foundations of innovative development of enterprises]. Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu kharchovykh tekhnolohiy. Kyiv, no. 35. pp. 5–10.
7. Yehorov P., Shakura A. (2009) *Syntezy mekhanizmiv upravlinnya innovatsiynym rozvytkom promyslovosti Ukrainy* : monohrafiya [Synthesis of mechanisms of management of innovative development of industry of Ukraine : monograph]. Donetsk : Yuho-Vostok. 168 p.
8. Koval'chuk S. (2013) *Marketynhovi stratehiyi innovatsiynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv* [Marketing strategies for innovative development of industrial enterprises]. Khmel'nyts'kyy : KHNU. 39 p.
9. Rohoza M. (2011) *Stratehichnyy innovatsiynyy rozvytok pidpryyemstv: modeli ta mekhanizmy* : monohrafiya [Strategic Innovation Development: Models and Mechanisms : monograph]. Poltava : RVV PUET. 136 p.
10. Stadnyk V., Mel'nychuk O., Yokhna V. (2013) *Marketynh-menedzhment innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva* [Marketing management of enterprise innovation development] : monohrafiya. Khmel'nyts'kyy : PP Honta A.S. 206 p.
11. Fedulova I. (2010) *Synerhetychna evolyutsiyna model' innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstva* [Synergetic evolutionary model of enterprise innovation development]. Nauk. pr. Nats. un-tu kharchovykh tekhnolohiy Kyiv, no. 36. pp. 114–118.
12. Panchenko Yu. (2012) *Formuvannya stratehiyi innovatsiynoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv* [Formation of the strategy of innovative development of industrial enterprises]. Ekonomichni innovatsiyi Kyiv, no. 47, pp. 212–228.
13. Vasylyshyn T. (2013) *Analiz suchasnoho stanu mashynobudivnoyi promyslovosti Ukrainy ta vyznachennya osnovnykh problem yiyi rozvytku* [Analysis of the current state of the machine-building industry in Ukraine and identification of the main problems of its development]. Halyts'kyy ekonomichnyy visnyk Ternopil', no. 4. pp. 10–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2013_4_4 (accessed: 7 March 2019).
14. Chumakova T. (2010) *Analiz suchasnoho stanu mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy* [Analysis of the current state of the machine-building complex of Ukraine]. Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya. Luhans'k, no. 11 (2). URL: <http://www.nbuv.gov.ua> (accessed: 5 March 2019).
15. Kal'na T. (2016) *Konkurentospromozhnist' produktsiyi mashynobudivnoho kompleksu Ukrainy v eksportno-importnykh operatsiyakh* [Competitiveness of the products of the machine-building complex of Ukraine in export-import operations]. Ekonomichnyy analiz : zb. nauk. prats' TNEU. Ternopil' : TNEU.
16. State Statistics Service of Ukraine. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/pr/orp_rik/orp_rik_u.htm (accessed: 25 March, 2019).
17. Official site of Motor Sich PJSC. URL: <http://www.motorsich.com> (accessed: 27 March 2019).

Buhai Vladimir

Candidate of Economic Sciences, Senior Research,
Professor at the Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhya National University

Bai Svetlana

Student
Zaporizhzhya National University

STRATEGIC MANAGEMENT INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

The purpose of the article is to investigate the existing approaches of scientists to the interpretation of the concept of “innovative development of the enterprise”, the definition of the directions of innovation development of the enterprise, assessment of innovation activity of mechanical engineering enterprises, analysis of the peculiarities of management of innovation development, improvement of the basics of strategic management of innovative development of the enterprise.

Methodology. The article deals with the issues of strategic management of innovation development at the machine-building enterprises. The key directions of innovative development of machine-building enterprises are considered. An important point in strategic management of innovative development is the establishment of interaction with the results of innovation activity, as well as clarification of the directions of innovative development of the enterprise, which are determined by its strategic capabilities. Strategic capabilities are the adequacy and relevance of the enterprise's internal resources to the requirements of the environment to ensure its further operation and development in a strategic perspective. Prerequisite for the establishment of an effective business activity is to identify the directions of innovation development of the enterprise, which must be correlated with its existing strategic capabilities. In the strategy of development of the investigated enterprise the leading place is occupied with measures on the development and production of new products, the continuous improvement of the passage of all stages of the product life cycle, the increase of the innovative potential of the enterprise, aimed at modernizing its production and management systems.

Results. According to the data on PJSC “Motor Sich” is constantly working on improving the production of products and developing new types of products. Innovative activity of the enterprise is carried out by development, development and production of new types of aviation engines for new types of aircraft and helicopters, ground technology on the basis of aviation engines, improvement of technical characteristics of existing aircraft engines, modernization of helicopter equipment, which requires significant expenses. This enterprise is in the top five enterprises in the rating of high-tech companies of Ukraine in terms of implementation of modern approaches to marketing, presence and marketing success in highly competitive foreign markets, an effective policy of scientific and technological development of production, the attractiveness of enterprises for investment. The management of enterprises should focus on the key areas of innovation development – production, marketing, financial, personnel development, organizational and general management. Over the past three years, net income from sales of the company amounted to over 9 billion UAH, while net profit has grown to 2.6 billion UAH.

Practical implications. In order to ensure the continuous innovation of machine-building enterprises, it is imperative to create conditions for the effective transformation of existing strategic capabilities into potential or unique, thus ensuring increased competitiveness of products and high level of efficiency of management.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІТИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОБСЯГУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ANALYTICAL DIAGNOSTICS OF THE FACILITY OF IMPLEMENTATION OF PRODUCTS OF THE ENTERPRISE

У статті визначено необхідність удосконалення методики аналізу реалізації продукції підприємства, представлено послідовність аналізу на прикладі ТОВ «Дельта». Визначено, що аналіз слід розпочинати з огляду стану та структури доходів підприємства. Значну увагу приділено аналізу виконання договірних зобов'язань підприємства із зазначенням факторів впливу. Запропоновано 8 етапів проведення аналізу, які в логічній послідовності дадуть інформацію для своєчасного прийняття управлінських рішень. Представлено основні напрями підвищення ефективності аналізу реалізації готової продукції, а саме на постійній основі здійснення оперативного аналізу обсягу реалізації продукції, проведення аналізу реалізації готової продукції в комплексі з аналізом дебіторської заборгованості покупців продукції та аналізом результатів від продажу продукції, а також продовження реформування системи обліку й бухгалтерської звітності підприємств України та вдосконалення національних стандартів бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів.

Ключові слова: аналіз, реалізація продукції, обсяг реалізації, договірні зобов'язання, етапи аналізу, оперативний аналіз, дебіторська заборгованість, результат від реалізації продукції.

В статті определена необходимость совершенствования методики анализа

реализации продукции предприятия, представлена последовательность анализа на примере ООО «Дельта». Определено, что анализ следует начинать с горизонтального и вертикального обзора доходов предприятия. Значительное внимание уделено анализу выполнения договорных обязательств предприятия с указанием факторов воздействия. Предложено 8 этапов проведения анализа, которые в логической последовательности дадут информацию для своевременного принятия управленческих решений. Представлены основные направления повышения эффективности анализа реализации готовой продукции, а именно на постоянной основе осуществления оперативного анализа объема реализации продукции, проведение анализа реализации готовой продукции в комплексе с анализом дебиторской задолженности покупателей продукции и анализом результатов от продажи продукции, а также продолжение реформирования системы учета и бухгалтерской отчетности предприятий Украины и совершенствования национальных стандартов бухгалтерского учета в соответствии с международными стандартами.

Ключевые слова: анализ, реализация продукции, объем реализации, договорные обязательства, этапы анализа, оперативный анализ, дебиторская задолженность, результат от реализации продукции.

УДК 657.1

Гнатенко Є.П.к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку
та оподаткуванняМиколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського

The article determines that the enterprise can receive an answer to the questions on the organization of the process of realization of products, implementation of the plan on the volume of sales of products, contractual obligations in accordance with the concluded supply contracts only as a result of the analysis of the volume of sales of products. The purpose of the article is to study the current practice of analyzing the volume of sales of the company's products and to provide suggestions for improving the specified direction of analytical work at the enterprise. The sequence of sales analysis is presented on the example of LLC Delta. It is proposed at the first stage to analyze the net income from sales of products, the receipt of amounts of income from participation in capital, other financial income. The dynamics of the change in these indicators makes it possible to draw conclusions and develop measures on the growth of net income of the enterprise. It is advisable to carry out this analysis quarterly. The next stage is the analysis of the dynamics and implementation of the plan on the volume of sales of products, where appropriate to study the tension of the plan. The non-fulfillment of the plan for the volume of sales can be influenced by a number of factors that can be investigated when analyzing the relationship between sales and production at the enterprise in a particular period – this is the 3 stage of analysis. The fourth stage of the analysis can provide more detailed information on the volume of sales of products in the context of months. An important stage is the analysis in the assortment-structural section (stage 5). In the process of analysis, it is also necessary to establish the overall size of the reserves for the increase of output, as well as the potential output. Each enterprise concludes contracts for the supply of finished products with other enterprises, undertakes to supply products in a certain amount, prices, assortment, terms. Consequently, the analysis of the fulfillment of the plan of contract obligations for the supply of products is 6 stages. One of the reasons for not fulfilling the implementation plan, contractual obligations, reducing sales under supply contracts may be the most common reason – the insolvency of buyers. It is offered to carry out operational – daily analysis of the plan of sales of products under contracts. The main directions of increasing the efficiency of the analysis of finished products are: implementation of a continuous analysis of the operational analysis and the 7th stage of the analysis of the implementation of finished products in a complex with the analysis of receivables buyers of products, and at the 8th stage of the analysis of results from the sale of products and the identification of factors of influence. Also, continue to reform the accounting and accounting system of Ukrainian enterprises and improve the system of national accounting standards in accordance with international standards.

Key words: analysis, sales of products, volume of sales, contractual obligations, stages of analysis, operational analysis, receivables, result from sales of products.

Постановка проблеми. Реалізація продукції (робіт, послуг) – це господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає передавання права власності на продукцію (роботи, послуги) іншому суб'єкту підприємницької діяльності в обмін на еквівалентну суму коштів або боргових зобов'язань. Відповідь на питання щодо

організації процесу реалізації продукції, виконання плану з обсягу реалізації продукції, договірних зобов'язань відповідно до укладених договорів поставок підприємство може отримати тільки в результаті аналізу обсягу реалізації продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організації процесу реалізації продукції та її ана-

літичної діагностики присвятили праці такі науковці, як Л. Бернштейн, О.М. Голова, Г.П. Голубнича, Н.О. Гура, В.І. Єфименко, І.В. Жолнер, І.В. Жиглей, С.І. Ковач, О.І. Коблянська, Г.І. Купалова, М.В. Кужельний, В.Г. Линник, О.В. Лишilenко, С.З. Мошенський, В.М. Мурашка, В.М. Пархоменко, І.І. Пилипенко, В.Я. Савченко, В.В. Сопко, П.Л. Сук, В.Г. Швець. Існують різноманітні методики аналізу реалізації продукції, проте кожна з них має свої позитивні та негативні сторони. Проблеми щодо зростання доходів від реалізації продукції підприємств України потребують удосконалення організації, методики проведення аналізу обсягів реалізації продукції.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження діючої практики аналізу обсягу реалізації продукції підприємства та надання пропозицій щодо вдосконалення зазначеного напрямку аналітичної роботи на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з перших та найголовніших тематичних аналізів, який необхідно здійснювати на підприємстві, є аналіз реалізації продукції, який здійснюється в декілька етапів. Важливість обсягу реалізації продукції полягає в тому, що від цього показника залежать результати діяльності підприємства, його фінансовий стан, перспективи розвитку. Завдяки цьому аналізу управлінці підприємства отримують інформацію стосовно суми чистого доходу від реалізації продукції (дохід від операційної діяльності), отримання сум доходу від участі в капіталі, інших фінансових доходів (дохід від фінансової діяльності). Динаміка зміни цих показників як за абсолютними, так і за відносними величинами дає можливість зробити висновки та

розробити заходи щодо зростання чистих доходів підприємства. Інформаційним джерелом такого аналізу є Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (форма № 2). Доцільно цей аналіз здійснювати щоквартально. На наш погляд, це є першим етапом аналізу (табл. 1).

Послідовність аналізу реалізації продукції представлено на прикладі ТОВ «Дельта». Недоліком цього аналізу є відсутність інформації стосовно виконання плану реалізації продукції, договірних зобов'язань з поставок продукції як загалом, так і за асортиментом або номенклатурою, або періодами зокрема.

Важливим етапом є аналіз динаміки та виконання плану з обсягу реалізації продукції. Крім того, на цьому етапі доцільно дослідити напруженість плану (табл. 2).

На невиконання плану з обсягу реалізації продукції може впливати низка факторів, зокрема маркетингова політика підприємства, її гнучкість, активність; рівень виконання завдань з випуску продукції за обсягом, асортиментом та якістю; зміна залишків готової продукції на складі на початок і кінець звітної періоду; зміна залишків товарів, відвантажених на початок та кінець звітної періоду; ритмічність виробництва; забезпеченість підприємства тарою, транспортними засобами; чітка система організації збуту продукції, контролю за ходом випуску, відвантаження продукції, оформлення розрахунків і надходження платежів від покупців; витрати на доставку продукції; збутові знижки за прямими зв'язками [4]. Значна кількість перелічених факторів може бути досліджена під час аналізування взаємозв'язку реалізації та виробництва продукції на підприємстві у

Таблиця 1

Аналіз стану та структури доходів ТОВ «Дельта»

Показник	2016 р.		2017 р.		Абсолютне відхилення		
	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	суми, +/-	темпу приросту, %, +/-	питомої ваги, %
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	12 563,1	100,0	10 117,9	100,0	-2 445,2	-19,5	–
Інші операційні доходи	–	–	–	–	–	–	–
Інші фінансові доходи	–	–	–	–	–	–	–
Інші доходи	–	–	–	–	–	–	–
Всього доходів	12 563,1	100,0	10 117,9	100,0	-2 445,2	-19,5	–

Таблиця 2

Аналіз динаміки та виконання плану обсягу реалізації продукції ТОВ «Дельта», тис. грн.

Показник	2016 р.	2017 р.		Відхилення планової реалізації від 2016 р.		Відхилення фактичної реалізації від 2016 р.	
		план	факт	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Реалізація продукції у діючих цінах підприємства	12 563,1	13 000,0	10 117,9	+436,9	+3,5	-2 445,2	-19,5

визначеному періоді [7] (3 етап аналізу) (табл. 3). Взаємозв'язок реалізації та виробництва продукції також можна досліджувати за допомогою такої тотожності:

Залишки продукції на початок періоду + Виробництво товарної продукції = Залишки продукції на кінець періоду + Реалізована продукція.

Четвертий етап аналізу може надати більш детальну інформацію щодо показників обсягу реалізації продукції в розрізі місяців (табл. 4) [1]. На наш погляд, на підприємстві необхідно здійснювати оперативний аналіз (щоденний або щодокадний), метою якого є своєчасне отримання інформації та можливість управлінців негайно приймати рішення стосовно зростання обсягів реалізації продукції.

Важливим етапом (5 етап) аналізу обсягу реалізації продукції є аналіз в асортиментно-структурному розрізі. Зміни в структурі реалізації продукції здійснюють значний вплив на всі фінансові показники [6]. У процесі аналізування необхідно також встановити загальну величину резервів збільшення випуску продукції, а також потенційно можливий обсяг випуску продукції.

Кожне підприємство укладає договори постачання готової продукції з іншими підприємствами, бере на себе зобов'язання поставляти продукцію у визначеному обсязі, цінах, асортименті, термінах. Невиконання договірних зобов'язань поставок продукції карається штрафами, пенями, неустой-

ками. Отже, фінансовий стан підприємства опиняється під загрозою. У зв'язку з цим великого значення набуває аналіз виконання плану договірних зобов'язань із поставок продукції (6 етап). Аналіз виконання договірних зобов'язань з поставок продукції ТОВ «Дельта» представлено в табл. 5.

Інформаційною базою аналізу виконання договірних зобов'язань є дані договорів на поставку продукції, а також показники управлінського обліку підприємства. Одним із завдань аналізу є вивчення причин недопоставки готової продукції. Такими причинами можуть бути:

- невиконання завдань з випуску продукції за обсягом, асортиментом;
- порушення ритмічності виробництва;
- погіршення якості продукції, зниження її конкурентоспроможності;
- недостатньо чітка робота відділу збуту (маркетингу);
- коригування завдань з випуску та реалізації продукції;
- неузгодженість роботи окремих цехів та підрозділів;
- відсутність добре налагодженої системи обліку, контролю, аналізу тощо [9].

Однією з причин невиконання плану реалізації, договірних зобов'язань, зниження реалізації за договорами поставок може бути найпоширеніша причина, а саме неплатоспроможність покупців. За результатами аналізу необхідно розробити

Таблиця 3

Аналіз співвідношення обсягу реалізованої та виробленої продукції ТОВ «Дельта» у 2017 р. (в діючих цінах), тис. грн. [1]

Показник	За планом	Фактично	Відхилення від плану	Темп зростання, %
Випуск продукції	13 700,0	13 670,0	-30,0	99,8
Реалізація продукції	13 000,0	10 117,9	-2 882,1	77,8
Зміна залишків готової продукції на складах і відвантаженої за 2017 р.	+700,0	+3 552,1	+2 852,1	507,4

Таблиця 4

Аналіз динаміки реалізації продукції ТОВ «Дельта» у зівставних цінах у розрізі місяців

Період	2016 р.	2017 р.	Абсолютне відхилення (+, -), тис. грн.	Темп зростання, %
Січень	645,3	629,0	-16,3	97,5
Лютий	891,5	817,5	-74,0	91,7
Березень	882,3	652,4	-229,9	73,9
Квітень	1 211,7	1 002,5	-209,2	82,7
Травень	1 057,6	815,0	-242,6	77,1
Червень	1 274,1	1 223,7	-50,4	96,0
Липень	1 090,7	817,3	-273,4	74,9
Серпень	1 325,1	1 312,3	-12,8	99,0
Вересень	1 214,9	974,5	-240,4	80,2
Жовтень	1 130,8	812,5	-318,3	71,9
Листопад	1 011,5	743,5	-268,0	73,5
Грудень	827,6	317,7	-509,9	38,4

Таблиця 5

Аналіз виконання договірних зобов'язань з поставок продукції за жовтень 2017 р. ТОВ «Дельта»

Місяць	Виробництво продукції для виконання угод за планом, тис. грн.		Кількість недопоставленої продукції за угодами, тис. грн.		Виконання договірних зобов'язань з поставок продукції			
	за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць		з початку року	
					за звітний місяць	з початку року	за звітний місяць	з початку року
1	700	700	71,0	71,0	629,0	89,9	629,0	89,9
2	820	1 520	2,5	73,5	817,5	99,7	1 446,5	95,2
3	700	2 220	47,6	121,1	652,4	93,2	2 098,9	94,5
4	1 000	3 220	-2,5	118,6	1002,5	100,3	3 101,4	96,3
5	1 000	4220	185,0	303,6	815,0	81,5	3 916,4	92,8
6	1 200	5 420	-23,7	279,9	1 223,7	102,0	51,40,1	94,8
7	900	6320	82,7	362,6	817,3	90,8	5 957,4	94,3
8	1 350	7 670	37,7	400,3	1 312,3	97,2	7 269,7	94,8
9	980	8 650	5,5	405,8	974,5	99,4	8 244,2	95,3
10	820	9 470	7,5	413,3	812,5	99,1	9 056,7	95,6
11	750	10 220	6,5	419,8	743,5	99,1	9 800,2	95,9
12	800	11 020	482,3	902,1	317,7	39,7	10 117,9	91,8

план заходів щодо виконання плану поставок продукції за договорами, основним з яких повинен бути оперативний, а саме щоденний аналіз плану реалізації продукції за договорами.

Висновки з проведеного дослідження.

В результаті дослідження нами визначена така послідовність аналізу реалізації продукції:

- 1) аналіз стану та структури доходів;
- 2) аналіз динаміки та виконання плану обсягу реалізації продукції;
- 3) аналіз співвідношення обсягу реалізованої та випущеної продукції;
- 4) аналіз обсягу реалізації продукції в асортиментно-структурному розрізі;
- 5) аналіз динаміки реалізації продукції у розрізі місяців;
- 6) аналіз виконання договірних зобов'язань з поставок продукції.

Основними напрямками підвищення ефективності аналізу реалізації готової продукції є здійснення на постійній основі оперативного аналізу, на 7 етапі – проведення аналізу реалізації готової продукції в комплексі з аналізом дебіторської заборгованості покупців продукції, а на 8 етапі – проведення аналізу результатів від продажу продукції та виявлення факторів впливу. Також слід продовжувати реформування системи обліку й бухгалтерської звітності підприємств України та вдосконалювати систему національних стандартів бухгалтерського обліку відповідно до міжнародних стандартів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнатенко Є.П. Аналіз збалансованості обсягів виробництва та реалізації продукції на підприємстві. *Ефективна економіка*. 2013. № 9. URL:

www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2310 (дата звернення: 28.04.2019).

2. Дзюба І.В., Шашина М.В. Вплив факторів на збільшення прибутку підприємства. *Актуальні проблеми економіки і управління* : збірник наукових праць. Київ : НТУУ «КПІ». URL: ela.kpi.ua/bits/tream/123456789/.../1/2011_4_3_Dzyuba.pdf (дата звернення: 21.04.2019).

3. Іваненко В.О., Поліщук І.Р. Оцінка сукупних вартісних показників обсягу промислової продукції. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1 (71). С. 222–228. URL: ven.ztu.edu.ua/article/viewFile/50158/46219 (дата звернення: 26.04.2019).

4. Іваницька В.О., Хаустова Є.Б. Проблеми обліку та аналізу готової продукції та її реалізації. *Наука онлайн*. 2017. № 12. URL: <https://nauka-online.com/ua/publications/ekonomika/2017/12/problemy-ucheta-i-analiza-gotovoj-produktsii-i-ee-realizatsii> (дата звернення: 28.04.2019).

5. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання : підручник. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 630 с.

6. Сливка Я.В. Аналіз показників виробництва та реалізації продукції: ретроспективний огляд. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 4 (58). С. 142–145. URL: ven.ztu.edu.ua/article/view/61515 (дата звернення: 25.04.2019).

7. Тарасенко Н.В. Економічний аналіз : навчальний посібник. 4-те вид., стереотип. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 344 с.

8. Челець О.Г., Клочко К.Ю. Особливості організації обліку процесу реалізації продукції. *Ефективна економіка*. 2017. № 1. URL: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5395 (дата звернення: 23.04.2019).

9. Черниш С.С. Економічний аналіз : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 312 с. URL: uchebник-online.net/.../49-analiz-materialnix-resursiv-pidpri (дата звернення: 24.04.2019).

REFERENCES:

1. Gnatenko E.P. (2013) Analiz zbalansovanosti obsiahiv vyrobnytstva ta realizatsii produktsii na pidpriemstvi. [Analysis of the balance of production and sales of products at the enterprise]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], no. 9. Available at: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2310 (accessed: 28.04.2019).
2. Dziuba I.V., Shashina M.V. (2011) Vplyv faktoriv na zbilshennia prybutku pidpriemstva. [Influence of factors on increase of profit of the enterprise]. (Collection of scientific works). Kyiv : NTUU "KPI" [NTUU "KPI"]. Available at: ela.kpi.ua/bitstream/123456789/.../1/2011_4_3_Dzyuba.pdf (accessed: 21.04.2019).
3. Ivanenko V.O., Polishchuk I.R. (2015) Otsinka sukupnykh vartisnykh pokaznykiv obsiahu promyslovoi produktsii. [Estimation of the total cost indicators of the volume of industrial products]. (Bulletin of the Zhytomyr State Technological University. Series). *Ekonomichni nauky* [Economic Sciences], no. 1 (71). pp. 222–228. Available at: ven.ztu.edu.ua/article/view-File/50158/46219 (accessed: 26.04.2019).
4. Ivanitskaya V.O., Khustova E.B. (2017) Problemy obliku ta analizu hotovoi produktsii ta yii realizatsii. [Problems of accounting and analysis of finished products and their implementation]. *Nauka onlain* [Science Online], no. 12. Available at: <https://nauka-online.com/ua/publications/ekonomika/2017/12/problemy-ucheta-i-analiza-gotovoj-produktsii-i-ee-realizatsii> (accessed: 28.04.2019).
5. Popovich P.Ya. (2008) *Ekonomichnyi analiz diialnosti subiektiv hospodariuvannia*. [Economic analysis of business entities]. Kiev : Knowledge (in Ukrainian).
6. Slyva Ya.V. (2011) *Analiz pokaznykiv vyrobnytstva ta realizatsii produktsii*. [Analysis of indicators of production and sales: retrospective review]. *Ekonomichni nauky* [Economic Sciences] (Bulletin of the Zhytomyr State Technological University), no. 4, pp. 142–145. Available at: ven.ztu.edu.ua/article/view/61515 (accessed: 25.04.2019).
7. Tarasenko N.V. (2006) *Ekonomichnyi analiz*. [Economic analysis]. Lviv : New World-2000 (in Ukrainian).
8. Chepts O.G., Klochko K.Yu. (2017) *Osoblyvosti orhanizatsii obliku protsesu realizatsii produktsii*. [Features of the organization of accounting of the process of product sales]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy], (electronic journal), no. 1. Available at: www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5395 (accessed: 23.04.2019).
9. Chernysh S.S. (2010) *Ekonomichnyi analiz*. [Economic analysis]. Kyiv : Center of educational literature (in Ukrainian). Available at: uchebnik-online.net/.../49-analiz-materialnix-resursiv-pidpri (accessed: 24.04.2019).

Gnatenko Yevheniya

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Nikolayev National University named after V.O. Sukhomlynsky

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ANALYTICAL DIAGNOSTICS OF THE FACILITY OF IMPLEMENTATION OF PRODUCTS OF THE ENTERPRISE

The purpose of the article. Realization of products (works, services) – economic operation of the subject of entrepreneurial activity, which involves the transfer of ownership of products (work, services) to another entity business in exchange for an equivalent amount of funds or debt obligations. The answer to the question of the organization of the process of sales of products, the implementation of the plan on the volume of sales of products, contractual obligations in accordance with the concluded supply contracts can be obtained only by the company as a result of the analysis of the volume of sales. The purpose of the article is to study the current practice of analyzing the volume of sales of the company's products and to provide suggestions for improving the specified direction of analytical work at the enterprise.

Methodology. The methodology of the current practice of analyzing the volume of sales of products is based on the logical sequence of the stage by the stage of obtaining information regarding the implementation of the plan, changes in dynamics, the ratio of volume of sold and released products, assortment and structural breakdown of product sales, performance of contractual obligations on product deliveries. The methodological sequence of the analysis of the volume of sales of the products is as follows: stage 1 – analysis of the status and structure of income; stage 2 – analysis of the dynamics and implementation of the plan of sales volume; stage 3 – analysis of the ratio of volume of sold and released products; stage 4 – analysis of the volume of sales in assortment-structural section; stage 5 – analysis of the dynamics of product sales in the context of months; stage 6 – analysis of the implementation of contractual obligations for the supply of products; stage 7 – analysis of receivables buyers of products; stage 8 – analysis of results from the sale of products. The obtained information gives an opportunity to draw conclusions and make effective management decisions regarding the growth of sales volumes.

Results. The sequence of the analysis of sales is presented on the example of LLC "Lasunya". The main directions of increasing the efficiency of the analysis of the implementation of finished products are: the implementation of a continuous operational (daily, or every decade) analysis of sales, analysis of sales of products under contracts, as well as an analysis of the implementation of finished products in conjunction with the analysis of receivables buyers products, analysis of results from sales of products. Also, the continuation of the reform of the accounting and accounting system of Ukrainian enterprises and the improvement of the system of national accounting standards in accordance with international standards.

Practical implications. Particular attention in the work is paid to implementation of the plan for the sale of products under contracts. The analysis determines the factors influencing this indicator. One of the reasons for not implementing a plan for implementation, contractual obligations, reducing the implementation of supply contracts can serve as a reason for insolvency of buyers. According to the results of the analysis, measures are being developed to implement the plan for the implementation of products under contracts, the main of which should be operational – a daily analysis of the plan for the sale of products under contracts, which will allow the timely adoption of the necessary management decisions.

Value/originality. In this paper, we considered the questions regarding the methodology for analyzing the volume of sales of products. There are various methods for analyzing sales, but each has its own positive and negative sides. Problems in relation to the growth of revenues from sales of Ukrainian enterprises need to improve the organization and methodology for analyzing sales volumes. Therefore, we offer in tandem with the analysis of product sales to analyze the receivables – this will help identify untimely and overdue payment for products sold, which will increase the company's income, as well as analyze the results from the sale of products and timely identify the factors of impact on the company's income.

ОЦІНКА СТАНУ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ESTIMATE OF THE STATE OF MACROECONOMIC SAFETY OF UKRAINE

У статті проведена оцінка стану макроекономічної безпеки України у період 2015–2018 рр. за допомогою таких індикаторів, як різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються; відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27; індекс споживчих цін; рівень безробіття; рівень «тінізації» економіки; сальдо поточного рахунку платіжного балансу України; схильність населення до заощаджень; відношення наявного доходу населення до ВВП тощо. За результатами розрахунків індикаторів макроекономічної безпеки лише 2 показники перебувають у задовільному стані, решта 10 показників свідчать про загрози макроекономічній безпеці України, причому 7 показників перебувають у критичному стані. Оцінка загального рівня макроекономічної безпеки свідчить про небезпечний стан. З метою макроекономічної стабілізації запропоновано використання фіскальних і монетарних важелів впливу на соціально-економічні процеси в країні у поєднанні з виваженою зовнішньоекономічною політикою.

Ключові слова: макроекономічна безпека, макроекономічна стабільність, ВВП, інфляція, безробіття, тінізація економіки, наявний дохід населення.

В статті проведена оцінка стану макроекономічної безпеки України у період 2015–2018 рр. за допомогою таких індикаторів, як різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються; відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27; індекс споживчих цін; рівень безробіття; рівень «тінізації» економіки; сальдо поточного рахунку платіжного балансу України; схильність населення до заощаджень; відношення наявного доходу населення до ВВП тощо. За результатами розрахунків індикаторів макроекономічної безпеки лише 2 показники перебувають у задовільному стані, решта 10 показників свідчать про загрози макроекономічній безпеці України, причому 7 показників перебувають у критичному стані. Оцінка загального рівня макроекономічної безпеки свідчить про небезпечний стан. З метою макроекономічної стабілізації запропоновано використання фіскальних і монетарних важелів впливу на соціально-економічні процеси в країні у поєднанні з виваженою зовнішньоекономічною політикою.

в період 2015–2018 гг. с помощью таких индикаторов, как разница темпов роста ВВП Украины и темпов роста экономик развивающихся стран; отношение объема ВВП на душу населения в Украине к среднему значению в странах ЕС-27; индекс потребительских цен; уровень безработицы; уровень «тенизации» экономики; сальдо текущего счета платежного баланса Украины; склонность населения к сбережениям; отношение располагаемого дохода населения к ВВП и другие. По результатам расчетов индикаторов макроэкономической безопасности только 2 показателя находятся в удовлетворительном состоянии, остальные 10 показателей свидетельствуют об угрозах макроэкономической безопасности Украины, причем 7 показателей находятся в критическом состоянии. Оценка общего уровня макроэкономической безопасности свидетельствует об опасном ее состоянии. С целью макроэкономической стабилизации предложено использовать фискальные и монетарные рычаги воздействия на социально-экономические процессы в стране в сочетании со взвешенной внешнеэкономической политикой.

Ключевые слова: макроэкономическая безопасность, макроэкономическая стабильность, ВВП, инфляция, безработица, тенизация экономики, располагаемый доход населения.

УДК 330.101.541:351.863:330.362

Дахнова О.Є.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

The article assesses the state of macroeconomic security in Ukraine in the period 2015–2018 by means of indicators such as the difference between the GDP growth rate of Ukraine and the growth rates of the economies of developing countries; the ratio of GDP per capita in Ukraine to the average in the EU-27; consumer price index; unemployment rate; the level of long-term unemployment; the level of employment of the population in the informal sector of the economy; the level of "shadowing" of the economy; balance of the current account of Ukraine's balance of payments; population propensity to save; the ratio of the population's income to GDP; the ratio of wages to the amount of social benefits and other current transfers received; the difference between labor productivity indices in Ukraine and real average monthly wages. The results of calculations of indicators of macroeconomic security show only 2 indicators are in satisfactory condition, the rest – 10 indicators – indicate threats to Ukraine's macroeconomic security, while 7 indicators are in critical condition. The general level of macroeconomic security is calculated by means of weighting factors that determine the contribution rate of each indicator to the integral safety index and the valuation of indicators on a scale from 0 to 1 or percent. In 2015, Ukraine's macroeconomic security is assessed as critical state. In the years 2016–2018, the state of macroeconomic security in Ukraine was assessed as a dangerous state. Therefore, it is necessary to gradually bring indicators of macroeconomic security to an optimal state. It is possible to realize by means of conjuncture policy. The main task of conjuncture policy is to provide a steady development of the economy through the smoothing of fluctuations in socio-economic processes. This smoothing should be ensured by the government, using fiscal and monetary levers of influence on socio-economic processes in the country, coupled with think through external economic policy. Thus, achievement of macroeconomic balance is possible at of implementation of a comprehensive balanced economic policy of the state, based on regular monitoring of macroeconomic indicators and the application of adequate financial and monetary instruments, and regulatory measures in the sphere of production, investments, public finances, in the financial market.

Key words: macroeconomic safety, macroeconomic stability, GDP, inflation, unemployment, economic shadowing, current income of the population

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України досить гостро постає проблема своєчасної ідентифікації макроекономічних диспропорцій, які призводять до негативних соціально-економічних явищ через високий рівень інфляції та безробіття, швидке зростання обсягу державного боргу та дефіциту державного бюджету, високі ризики у фінансовій сфері та значний рівень «тінізації» економіки. Спостерігається одночасна дія великої кількості різноманітних зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників, які перешкоджають макроекономічній стабілізації в країні. Все це, безумовно, підвищує увагу до проблем макроекономічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню сутності, складових елементів економічної безпеки держави, а також визначенню загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері та формулюванні напрямів захисту національних економічних інтересів за умов мінімізації втрат ресурсів і часу присвячені праці З.В. Гбур [3], О.В. Левчук та В.А. Коваленко [11], О.В. Скорук [16].

Оцінка окремих індикаторів економічної безпеки України та аналіз шляхів подолання кризових станів різних галузей виробництва для сталого розвитку та економічного зростання держави в умовах інтеграції країни до світових економіч-

них організацій здійснені у роботі Г.Д. Ейтутіса та Д.В. Попової [7].

Дослідженню найважливіших макроекономічних показників, що характеризують тенденції соціально-економічного розвитку України за період 2010–2017 рр., присвячено статтю А.А. Брояка [1]. Особливу увагу автор приділяє показнику номінального та реального ВВП, в тому числі в розрахунку на душу населення, та чинникам, що стримують його зростання. Крім того, у статті здійснено аналіз інфляційних процесів із використанням динаміки цінних індексів (дефлятора ВВП, індексу споживчих цін), висвітлено проблему безробіття і зайнятості та їх впливу на динаміку ВВП, а також оцінено аспекти фінансово-економічної стійкості України на підставі аналізу виконання державних боргових зобов'язань, платіжного балансу й інвестицій. У підсумку окреслено напрями розв'язання основних невирішених проблем задля переходу до сталого економічного зростання.

Незважаючи на значну кількість досліджень із проблем економічної безпеки держави як загалом, так і окремих її складників, не досить уваги приділяється аналізу саме макроекономічної безпеки. Крім того, є необхідність у постійному моніторингу макроекономічних індикаторів з метою визначення сучасного стану економічної системи країни та розроблення ефективних інструментів макроекономічної стабілізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка стану макроекономічної безпеки України за період 2015–2018 рр. та формулювання пропозицій щодо досягнення макроекономічної стабіліза-

ції у сучасних соціально-економічних та політичних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Макроекономічна безпека відповідно до Методичних рекомендацій щодо оцінки рівня економічної безпеки України [12] визначається як стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій.

Зауважимо, що відтворювальні пропорції характеризують співвідношення елементів, сторін, стадій процесу відтворення (виробництва, розподілу, обміну та споживання), тобто відображають відтворювальну структуру економіки.

Оптимальний стан макроекономічної безпеки означає досягнення макроекономічної стабільності, яка передбачає: економічне зростання, яке забезпечується через підвищення ефективності виробництва із застосуванням досягнень науки і техніки; повну зайнятість, тобто забезпечення робочими місцями усіх, хто бажає і здатний працювати; стабільний рівень цін, оскільки зростання рівня цін ускладнює господарські зв'язки економічних суб'єктів, знижує реальні доходи населення і знецінює заощадження; досягнення рівноваги у зовнішньоекономічних зв'язках, що відповідно відображається у стабільному курсі національної валюти та активному сальдо платіжного балансу.

Для забезпечення макроекономічної збалансованості насамперед потрібний моніторинг, який дасть змогу своєчасно виявляти загрози національним економічним інтересам держави. Згідно з Методичними рекомендаціями щодо оцінки рівня економічної безпеки України [12] стан макроекономічної безпеки оцінюється за такими індикаторами (табл. 1):

Таблиця 1

Система індикаторів макроекономічної безпеки України

№	Індикатор	Тип індикатора	Оптимальне значення
1	Різниця між індексами продуктивності праці в Україні та реальної середньомісячної заробітної плати, % пунктів	A	від -0,5 до 0,5
2	Рівень «тінізації» економіки, % ВВП	B	13
3	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % ВВП	A	від -1,5 до 1,5
4	Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), %	B	5
5	Рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), % до загальної чисельності безробітних	B	20
6	Різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються, % пунктів	C	2
7	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	A	2 – 3
8	Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	A	від 53 до 55
9	Схильність населення до заощаджень, %	A	від 12 до 14
10	Відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	C	1,6
11	Відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27, %	C	90
12	Зайнятість населення в неформальному секторі економіки, % до загальної чисельності зайнятих	B	5

Джерело: сформовано автором на основі [12]

До складу показників, що дають змогу оцінити стан макроекономічної безпеки, входять 12 індикаторів (трьох типів: С є показником-стимулятором, тобто наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою; В є дестимулятором, коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотний зв'язок; А – змішаний тип показника, який до певного значення є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор), кожний з яких має свій ваговий коефіцієнт.

Користуючись Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, а також статичною інформацією Державної служби статистики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, Міжнародного валютного фонду, проведемо розрахунки основних індикаторів макроекономічної безпеки України за 2015–2018 рр. Результати розрахунків узагальнимо у табл. 2.

За результатами розрахунків індикаторів макроекономічної безпеки (табл. 2) лише 2 показники (рівень тривалого безробіття, сальдо поточного рахунку платіжного балансу України) знаходяться у задовільному стані, решта 10 показників свідчать про загрози макроекономічній безпеці України, причому 7 показників перебувають у критичному стані (рівень «тінізації» економіки, рівень безробіття, відношення наявного доходу населення до ВВП, схильність населення до заощаджень, індекс споживчих цін, відношення обсягу

ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27, різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються).

Щодо динаміки розрахованих індикаторів макроекономічної безпеки, то варто відзначити позитивну динаміку таких показників, як відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів; індекс споживчих цін; відсоток зайнятого населення в неформальному секторі економіки; різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються.

Водночас на критичному рівні протягом досліджуваного періоду залишаються (та навіть мають негативну динаміку) такі показники, як схильність населення до заощаджень та відношення наявного доходу населення до ВВП.

До ключових індикаторів макроекономічної безпеки України, на нашу думку, можна віднести 6 показників, таких як: 1) різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються; 2) відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27; 3) індекс споживчих цін; 4) рівень безробіття; 5) рівень «тінізації» економіки; 6) сальдо поточного рахунку платіжного балансу України.

Якщо простежити динаміку цих показників, то можна відзначити, що перші п'ять показників мають позитивні тенденції, тобто скорочується розрив у темпах зростання ВВП України та економік, що розвиваються, відповідно поліпшується

Таблиця 2

Стан макроекономічної безпеки України за 2015–2018 рр.

№	Індикатор	2015	2016	2017	2018
1	Різниця між індексами продуктивності праці в Україні та реальної середньомісячної заробітної плати, % пунктів	19,4	-5,5	-15,8	н/д
2	Рівень «тінізації» економіки, % ВВП	40	35	32	32**
3	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу України, % ВВП	1,78	-1,44	-2,18	-3,45
4	Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), %	9,5	9,7	9,9	9,1
5	Рівень тривалого безробіття (понад 12 місяців), % до загальної чисельності безробітних	24	25,3	26,7	21,6
6	Різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються, % пунктів	-14,08	-2,17	-2,29	-1,25
7	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	43,3	12,4	13,7	9,8
8	Відношення наявного доходу населення до ВВП, %	68,84	66,39	65,18	68,78
9	Схильність населення до заощаджень, %	2,28	0,80	-0,86	0,69
10	Відношення обсягів заробітної плати до обсягів соціальних допомог та інших одержаних поточних трансфертів, разів	1,08	1,28	1,38	1,46
11	Відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27, %	5,88	5,97	7,03	8,09
12	Зайнятість населення в неформальному секторі економіки, % до загальної чисельності зайнятих	26,17	24,34	22,71*	н/д

* за 6 місяців 2017 року

** за 9 місяців 2018 року

Джерело: розраховано автором за [2, 4–6, 8–10, 12–15, 17–18]

Стан бюджетної безпеки України за 2008–2016 рр.

Роки	2015	2016	2017	2018
Рівень макроекономічної безпеки, %	22,79	34,06	31,12	35,99*
Стан макроекономічної безпеки	критичний		небезпечний	

* орієнтовний рівень макроекономічної безпеки

відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27; поступово зменшується рівень інфляції та рівень «тінізації» економіки; після тривалого збільшення протягом 2015–2017 рр. рівня безробіття намітилася тенденція до його скорочення у 2018 р. Все це свідчить про позитивні зрушення у напрямі поліпшення макроекономічної ситуації в Україні. Однак говорити про макроекономічну стабілізацію та досягнення безпечного рівня макроекономічної безпеки України поки ще зарано.

Отримані значення за кожним індикатором макроекономічної безпеки дозволяють розрахувати загалом рівень макроекономічної безпеки та визначити її стан за період 2015–2018 рр. Визначення інтегральної оцінки рівня макроекономічної безпеки відповідно до Методичних рекомендацій [12] здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, що визначають ступінь внеску кожного показника в інтегральний індекс безпеки, та нормування індикаторів за шкалою від 0 до 1 або у відсотках. Розрахований таким чином рівень макроекономічної безпеки України за 2015–2018 рр. наведено у табл. 3.

Зауважимо, що рівень макроекономічної безпеки за 2018 рік розраховано як орієнтовний, оскільки на момент проведення розрахунків відсутні дані щодо двох індикаторів: 1) різниці між індексами продуктивності праці в Україні та реальної середньомісячної заробітної плати, 2) зайнятості населення в неформальному секторі економіки.

Аналіз стану макроекономічної безпеки України за 2015–2018 рр. свідчить про коливання рівня макроекономічної безпеки з одночасною тенденцією до підвищення її рівня.

Як справедливо зазначає А.А. Брояка, особливо складними були 2014–2015 роки, які характеризувалися втратою виробничих потужностей, міжгалузевих і логістичних зв'язків у міжрегіональному та зовнішньоекономічному просторі, обмеженням доступу до енергетичної сировини, девальвацією національної валюти, зростанням інвестиційних ризиків [1, с. 43]. Наслідками цього стали різке падіння ВВП, стрімке підвищення цін і зниження рівня життя населення. Починаючи з 2016 року з'являються поступові ознаки подолання негативних наслідків кризи.

Висновки з проведеного дослідження. Результати оцінки стану макроекономічної без-

пеки України за період 2015–2018 рр. дають змогу стверджувати, що макроекономічна стабілізація є першочерговим завданням державної політики. Необхідно поступово привести індикатори макроекономічної безпеки до оптимального стану. Це можливо реалізувати у межах кон'юнктурної політики, головним завданням якої має бути забезпечення рівномірного розвитку економіки через згладжування коливань у кон'юнктурних процесах із метою досягнення загальноекономічної рівноваги та зростання обсягів виробництва. Таке згладжування має забезпечити уряд, використовуючи фіскальні та монетарні важелі впливу на соціально-економічні процеси в країні у поєднанні з виваженою зовнішньоекономічною політикою. Причому держава повинна узгоджувати монетарні та фіскальні рішення на всіх рівнях управління, оскільки податково-бюджетна та грошово-кредитна сфери тісно взаємозв'язані. В умовах економічної кризи поживлення ринкової кон'юнктури через підвищення сукупного попиту може бути забезпечене двома методами монетарної політики (зниженням облікової ставки та збільшенням пропозиції грошей) і двома методами фіскальної політики (зростанням бюджетних витратів та скороченням податків).

Таким чином, досягнення макроекономічної збалансованості можливе за умови реалізації комплексної зваженої економічної політики держави, заснованої на регулярному моніторингу макроекономічних індикаторів та застосуванні адекватних ситуації фіскальних і монетарних інструментів, а також регулятивних заходах у сфері виробництва, інвестицій, державних фінансів, на фінансовому ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брояка А.А. Аналіз основних макроекономічних індикаторів соціально-економічного розвитку України. *Проблеми економіки*. 2018. № 1(35). С. 42–48.
2. ВВП України. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).
3. Гбур З.В. Структура забезпечення економічної безпеки України в контексті європейської інтеграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 23. С. 98–102.
4. Демографічна ситуація в Україні. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

5. Динаміка платіжного балансу. НБУ: веб-сайт. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464 (дата звернення: 11.04.2019).

6. Доходи та витрати населення України. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України: веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

7. Ейтутіс Г.Д., Попова Д.В. Дослідження складових економічної безпеки України для сталого розвитку держави. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 62. С. 29–36.

8. Економічна активність населення. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України: веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

9. Індекс цін. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України: веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

10. Кількість, робочий час та оплата праці найманих працівників. Експрес-випуск. *Державна служба статистики України: веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

11. Левчук О.В., Коваленко В.А. Макроекономічні питання економічної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 5. С. 53–58.

12. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 / *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii> (дата звернення: 10.04.2019).

13. Продуктивності праці та продуктивність капіталу. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт*. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Downloads/productive_2018.pdf (дата звернення: 10.04.2019).

14. Ринок праці. Доповідь. *Державна служба статистики України: веб-сайт*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 11.04.2019).

15. Середній курс гривні. НБУ: веб-сайт. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446 (дата звернення: 11.04.2019).

16. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 39–42.

17. Тенденції тіньової економіки в Україні у січні-вересні 2018 року. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: веб-сайт*. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=T> (дата звернення: 10.04.2019).

18. World economic outlook. МВФ: веб-сайт. URL: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29> (дата звернення: 11.04.2019).

2. VVP Ukrainy. Ekspres-vypusk [GDP of Ukraine. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

3. Hbur Z.V. (2017) Struktura zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy v konteksti yevropeiskoi intehratsii [Structure of ensuring economic security of Ukraine in the context of European integration]. *Investments: practice and experience*, no. 23, pp. 98–102.

4. Demografichna sytuatsiia v Ukraini. Ekspres-vypusk [Demographic situation in Ukraine. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

5. Dynamika platizhnoho balansu [The dynamics of the balance of payments]. *National Bank of Ukraine: web-site*. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44464 (accessed 11 April 2019).

6. Dokhody ta vytraty naseleennia Ukrainy. Ekspres-vypusk [Income and expenditure of the population of Ukraine. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

7. Eitutis H.D., Popova D.V. (2018) Doslidzhennia skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy dlia staloho rozvytku derzhavy [Research of Ukraine's economic security components for the stable development of the state]. *Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, no 62, pp. 29–36.

8. Ekonomichna aktyvnist naseleennia. Ekspres-vypusk [Economic activity of the population. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

9. Indeksy tsin. Ekspres-vypusk [Price indices. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

10. Kilkist, robochyi chas ta oplata pratsi naimanykh pratsivnykiv. Ekspres-vypusk [Quantity, working time and wages of hired workers. Express-release]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

11. Levchuk O.V., Kovalenko V.A. (2016) Makroekonomichni pytannia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. [Macroeconomic issues of economic security of Ukraine]. *Economics and Society*, Vol. 5, pp. 53–58.

12. Metodichni rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Methodical recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013, No. 1277] / *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=ukUA&tag=MetodichniRekomendatsii> (accessed 10 April 2019).

13. Produktivnosti pratsi ta produktivnist kapitalu [Productivity and capital productivity]. *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine: web-site*. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Downloads/productive_2018.pdf (accessed 10 April 2019).

14. Rynok pratsi. Dopovid [Labor market. Report]. *State Statistics Service of Ukraine: web-site*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 11 April 2019).

REFERENCES:

1. Broiaka A.A. (2018) Analiz osnovnykh makroekonomichnykh indyikatoriv sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [The analysis of the main macroeconomic indicators of the socio-economic development of Ukraine]. *Problems of the economy*, no.1(35), pp. 42–48.

15. Serednii kurs hryvni [The average rate of hryvnia]. *National Bank of Ukraine*: web-site. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44446 (accessed 11 April 2019).

16. Skoruk O.V. (2016) Ekonomichna bezpeka derzhavy: sutnist, skladovi elementy ta problemy zabezpechennia [Economic security state: essence, components of elements and software problems]. *Scientific Bulletin Of Uzhhorod University*, Vol. 6, p. 3, pp. 39–42.

17. Tendentsii tinovoi ekonomiky v Ukraini u sichni-veresni 2018 roku [Trends in the shadow economy in Ukraine in January-September 2018]. *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*: web-site. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=T> (accessed 10 April 2019).

18. World economic outlook. *International Monetary Fund*: web-site. URL: <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=29> (accessed 11 April 2019).

Dakhnova Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finances
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

ESTIMATE OF THE STATE OF MACROECONOMIC SAFETY OF UKRAINE

The purpose of the article is to estimate of the state of macroeconomic safety of Ukraine for the period 2015–2018 and the formulation of proposals for achieving macroeconomic stabilization in modern socio-economic and political conditions.

Methodology. The methodological and informational basis of the research is the scientific works of domestic experts in the macroeconomic sphere, and the reporting of the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, the National Bank of Ukraine, the International Monetary Fund. The study used the methods of structural and logical analysis, comparison and synthesis.

Results. The article assesses the state of macroeconomic security in Ukraine in the period 2015–2018 by means of indicators such as the difference between the GDP growth rate of Ukraine and the growth rates of the economies of developing countries; the ratio of GDP per capita in Ukraine to the average in the EU-27; consumer price index; unemployment rate; the level of long-term unemployment; the level of employment of the population in the informal sector of the economy; the level of "shadowing" of the economy; balance of the current account of Ukraine's balance of payments; population propensity to save; the ratio of the population's income to GDP; the ratio of wages to the amount of social benefits and other current transfers received; the difference between labor productivity indices in Ukraine and real average monthly wages.

The results of calculations of indicators of macroeconomic security show only 2 indicators are in satisfactory condition, the rest – 10 indicators – indicate threats to Ukraine's macroeconomic security, while 7 indicators are in critical condition.

The general level of macroeconomic security is calculated by means of weighting factors that determine the contribution rate of each indicator to the integral safety index and the valuation of indicators on a scale from 0 to 1 or percent. In 2015, Ukraine's macroeconomic security is assessed as critical state. In the years 2016–2018, the state of macroeconomic security in Ukraine was assessed as a dangerous state.

Practical implications. It is necessary to gradually bring indicators of macroeconomic security to an optimal state. It is possible to realize by means of conjuncture policy. The main task of conjuncture policy is to provide a steady development of the economy through the smoothing of fluctuations in socio-economic processes. This smoothing should be ensured by the government, using fiscal and monetary levers of influence on socio-economic processes in the country, coupled with think through external economic policy.

Value/originality. Achievement of macroeconomic balance is possible at of implementation of a comprehensive balanced economic policy of the state, based on regular monitoring of macroeconomic indicators and the application of adequate financial and monetary instruments, and regulatory measures in the sphere of production, investments, public finances, in the financial market.

МЕНЕДЖМЕНТ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

MANAGEMENT OF RAINBOW INDUSTRY OF UKRAINE IN REFORMING CONDITIONS

У статті розглянуто сучасні методичні підходи до менеджменту залізничних перевезень в Україні в умовах реформування галузі з метою трансформації до європейських і світових стандартів. Особливу увагу приділено економічній ролі залізничного транспорту та соціально-політичним складникам його діяльності в умовах глобалізації та інтеграції України до міжнародних інститутів. Звернуто увагу на фактори впливу на структуру залізничного комплексу, наведені основні завдання управління залізничним транспортом та правові засади реалізації державного управління залізничним транспортом України. Методи управління транспортом в умовах його реформування обов'язково мають включати адміністративний та економічний компоненти. Розглянуто дослідження й узагальнення новітніх підходів до розроблення механізму менеджменту залізничної галузі в умовах реформування. Проведений аналіз сучасного стану залізничної галузі, висвітлено проблеми, які заважають її успішному функціонуванню та перспективам, що з'являються у підприємств залізничного транспорту після проведення структурної реформи.

Ключові слова: менеджмент залізничного транспорту, залізнична галузь, залізничний комплекс, методи управління, ринок послуг, функції, принципи, завдання управління.

В статье рассмотрены современные методические подходы к менеджменту железно-

дорожных перевозок в Украине в условиях реформирования отрасли с целью трансформации к европейским и мировым стандартам. Особое внимание уделено экономической роли железнодорожного транспорта и социально-политическим составляющим его деятельности в условиях глобализации и интеграции Украины к международным институтам. Обращено внимание на факторы влияния на структуру железнодорожного комплекса, приведены основные задачи управления железнодорожным транспортом и правовые основы реализации государственного управления железнодорожным транспортом Украины. Методы управления транспортом в условиях его реформирования обязательно должны включать административный и экономический компоненты. Рассмотрены исследования и обобщения новых подходов к разработке механизма менеджмента железнодорожной отрасли в условиях реформирования. Проведен анализ современного состояния железнодорожной отрасли, освещены проблемы, которые мешают ее успешному функционированию и перспективам, которые появятся у предприятий железнодорожного транспорта после проведения структурной реформы.

Ключевые слова: менеджмент железнодорожного транспорта, железнодорожная отрасль, железнодорожный комплекс, методы управления, рынок услуг, функции, принципы, задачи управления.

УДК 658.5:656.2.001.73

Дейнека О.Г.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри
«Менеджмент і адміністрування»
Український державний університет
залізничного транспорту

Бугай В.С.

к.т.н., доцент,
директор центру заочного навчання
Національний університет будівництва
та архітектури

Нестеренко А.С.

здобувач
Український державний університет
залізничного транспорту

The article deals with modern methodical approaches to railway transportation management in Ukraine in the context of reforming the industry with a view to transforming to European and world standards. Particular attention is paid to the economic role of rail transport and its socio-political components, in the context of globalization and Ukraine's integration into international institutions. The attention is drawn to the factors influencing the structure of the railway complex, the main tasks of railway transport management and the legal principles of the implementation of state management by rail transport of Ukraine are given. Transport management methods in the conditions of its reform must necessarily include administrative and economic components. The research and generalization of the newest approaches to the development of the mechanism of management of the railway industry in the conditions of reform are considered. The analysis of the current state of the railway industry, coverage of problems that hinder its successful functioning and perspectives that will appear from enterprises of rail transport after carrying out structural reform are carried out. Rail transport is part of a single transport system of the country, promotes the normal functioning of all branches of social production, socio-economic development and strengthening of the state's defense capabilities, international cooperation of Ukraine. Railway transport of Ukraine is one of the main factors of the dynamic development of the country's economy, by virtue of its nature has never been closed within a single state, being an open economic entity. The close relationship between the railways of Europe has developed historically and in today's conditions, it is gaining more and more dynamism both in the field of technological processes and in the sphere of economic liberalization, in expanding the horizons of management on the basis of new means of communication. Ukrainian railways build their own development strategy in the XXI century, operate purposefully, forming an economically tolerant policy in accordance with the current realities of specialization and the international division of labor. Ukrzaliznytsya seeks to become a reliable link in the international transport system.

Key words: railway transport management, railway industry, railway complex, management methods, market of services, functions, principles, tasks of management.

Постановка проблеми. Залізнична галузь є однією з базових галузей економіки, стабільне та ефективне функціонування якої забезпечує необхідні умови обороноздатності, національної безпеки, цілісності держави, підвищення рівня життя населення, а також надходжень до Державного бюджету України.

Залізнична галузь України являє собою сукупність суб'єктів господарської діяльності незалежно від їхньої відомчої належності і форм власності, які розробляють і (або) виробляють продукцію (вико-

нують роботи та надають послуги) певних видів, які мають однорідне споживче або функціональне призначення.

Економічна роль транспорту полягає насамперед у тому, що він є органічною ланкою кожного виробництва, проводить безперервну й масову доставку всіх видів сировини, палива й продукції з пунктів виробництва в пункти споживання, а також здійснює поділ праці, спеціалізацію й кооперацію виробництва. Без залізничного сполучення немислиме раціональне розміщення

виробництва, освоєння нових територій і природних багатств. Транспорт – важливий фактор економічної інтеграції країн і розвитку міжнародної торгівлі.

З іншого боку, залізничний транспорт сам по собі є найбільшою галуззю народного господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед учених немає єдиного погляду на сутність поняття «державне управління залізничним транспортом». Зокрема, в літературі наводяться різні визначення зазначеного поняття, його функції і принципи.

Можна цілком погодитися із думкою А.М. Хахлюка, який визначив залізничний комплекс як багато- або міжгалузевий комплекс підприємств не лише безпосередньо залізничного транспорту зі власним комплексом технічних засобів та споруд.

Н.В. Якименко визначає державне управління в галузі залізничного транспорту як інструмент реалізації національних інтересів. [1 с. 37].

Дослідження Р. Суцzenко розкривають поняття «державне регулювання розвитку залізничної галузі» як процес вироблення мети одержання стійкого прибутку, конкурентних переваг, а також виживання в довгостроковій перспективі відповідно до своєї місії в зовнішньому середовищі, яке динамічно розвивається.

М.М. Чеховська наголошує на забезпеченні ефективного державного управління залізничною галуззю за такими принципами, як надійність; якісне транспортне забезпечення потреб клієнтури.

У підручнику Н.П. Терьошиної подаються такі принципи управління залізничним транспортом: системність; багатомірність та ієрархічність; цілеспрямованість [2, с. 89].

Постановка завдання: Метою дослідження є узагальнення новітніх підходів до розроблення

механізму менеджменту залізничної галузі в умовах реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура залізничного комплексу країни формується під впливом багатьох факторів, надважливі з яких наведені на рисунку 1.

Управління транспортною системою України здійснюється за галузево-територіальним принципом. Завдання державного управління транспортом наведені на рисунку 2.

Державне управління залізничним транспортом України ґрунтується на відповідних правових засадах, які поділяються на нормативно-правові та організаційно-правові (рисунк 3).

Основні засади діяльності підприємств транспорту визначає Закон України «Про транспорт».

В умовах формування в Україні ринкових відносин співвідношення адміністративних і економічних методів повинно змінюватися на користь останніх.

Основними правовими методами управління транспортом є адміністративні й економічні (рисунк 4).

Залізничний транспорт України є провідною галуззю в дорожньо-транспортному комплексі країни, який забезпечує 82% вантажних і майже 50% пасажирських перевезень, здійснюваних усіма видами транспорту. Провідне значення для залізничного транспорту України зумовлено двома основними факторами: техніко-економічними перевагами порівняно з іншими видами транспорту та збігом напрямку й потужності основних транспортно-економічних потоків України й світу з географічним положенням українських залізниць [4, с. 112].

Цілі та завдання управління залізничним транспортом визначено у статті 4 Закону України «Про залізничний транспорт» [4, с. 135]:

Слід також розглянути питання формування моделі прогнозування кореспонденцій потоків на

Рис. 1. Фактори впливу на структуру залізничного комплексу України

Джерело: розробка автора

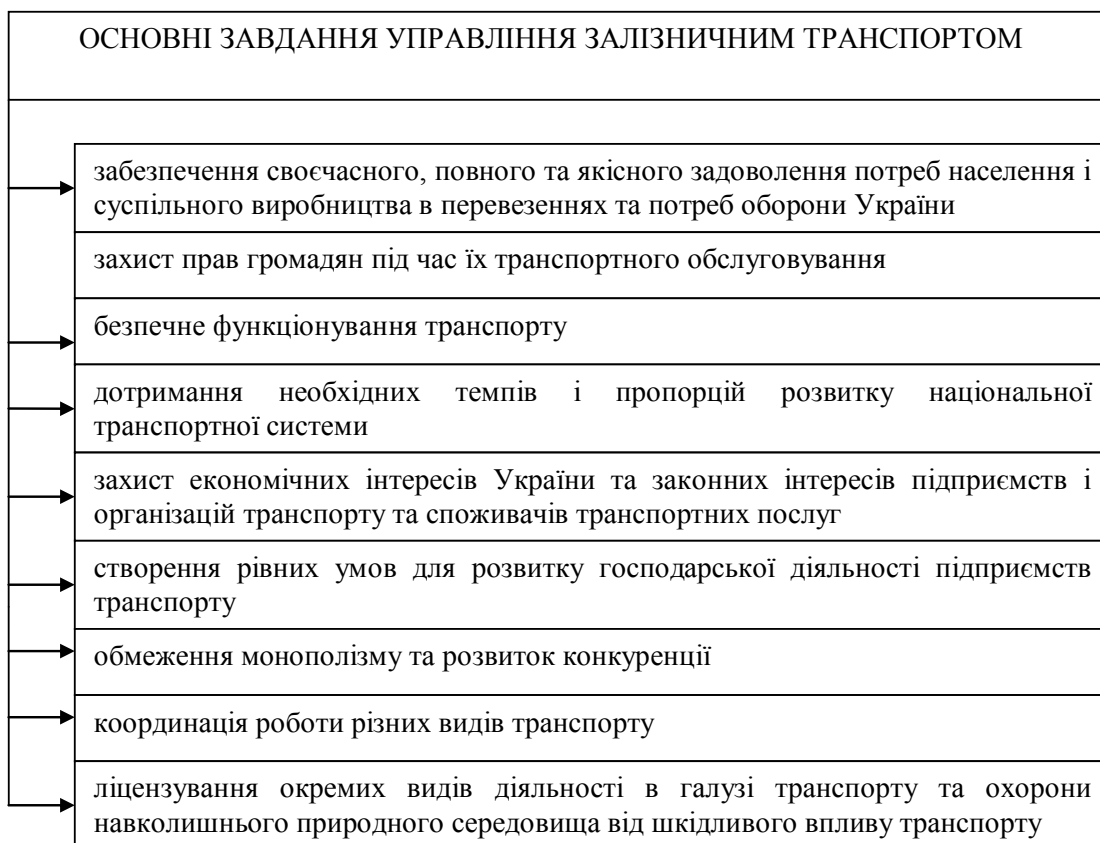

Рис. 2. Основні завдання державного управління залізничним транспортом

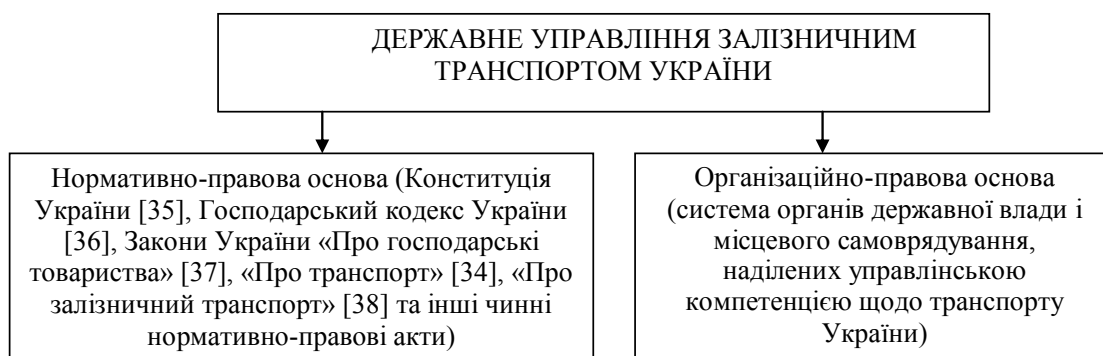

Рис. 3. Правові засади реалізації державного управління залізничним транспортом України

Джерело: розробка автора

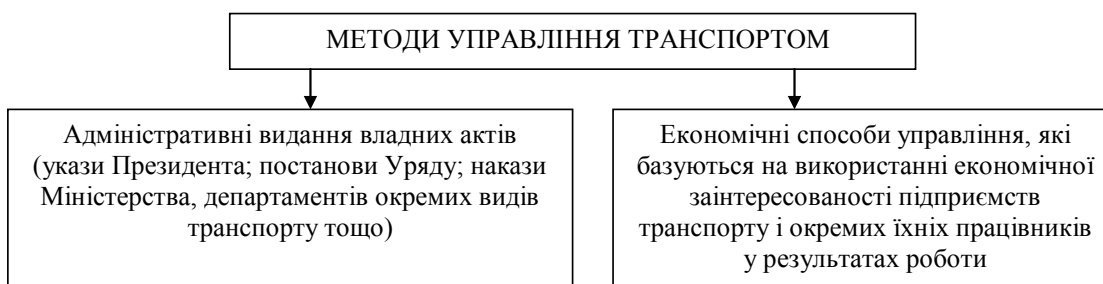

Рис. 4. Методи управління транспортом

залізничних лініях під час впровадженні швидкісних пасажирських поїздів. Проведені дослідження підтверджують, що найбільш прийнятним напрямом розвитку системи швидкісних залізничних пасажирських перевезень в Україні є змішаний варіант розвитку мережі швидкісних сполучень на основі модернізації наявних залізничних ліній для можливості руху пасажирських поїздів до 200 км/год. Цей підхід передбачає розвиток розгалуженої мережі спеціалізованих ліній, на яких поїзди здатні розвивати швидкість до 180 км/год із можливістю часткової взаємодії зі звичайною мережею

Відповідно до Закону України «Про залізничний транспорт» основним призначенням залізничної інфраструктури є обслуговування товарних та пасажирських потоків із забезпеченням їх переміщення за допомогою транспортних засобів (рухомого складу). При цьому інфраструктура виконує дві важливі функції: регулюючу, яка полягає у здійсненні впливу на характер та якість функціонування окремих елементів інфраструктури та регулювання їх взаємодії; забезпечувальну, яка полягає у створенні умов для переміщення ресурсів (вантажів і пасажирів) у часі та просторі. Чим вищий рівень розвитку інфраструктури, тим нижчими виявляються в підсумку витрати підприємців на перевезення вантажів, тим швидше і безпечніше здійснюються перевезення, тим більше комфорту і задоволення від поїздки отримують пасажирів.

Для виконання завдань державної політики в сфері розвитку залізничного транспорту виділяють такі функції: забезпечення національної безпеки і цілісності економіки країни, збалансованості

і стабільності розвитку регіонів, вирішення проблем суспільства, сприяння реалізації соціальної політики держави стосовно громадян країни тощо. Одним із важливих елементів нетарифного регулювання є також контрольні та наглядові функції. Роль, яка відводиться залізничному транспорту в державі, завдання, покладені на залізничний транспорт, і функції, які він виконує, зумовлюють необхідність і доцільність державного регулювання і контролю за його діяльністю [7, с. 154].

Фактори, що визначають розвиток транспортного потенціалу залізничного транспорту, можна розподілити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори зумовлюються функціонуванням суб'єктів, що належать до зовнішнього середовища залізничного транспорту (підприємства, що здійснюють виробничу, логістичну, науково-дослідну та іншу діяльність), та діями держави щодо підтримки залізничного транспорту. Внутрішні фактори зумовлюються функціонуванням суб'єктів внутрішнього середовища залізничного транспорту (залізниці, промислові підрозділи залізничного транспорту) [6, с. 113].

На основі результатів наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених, особливостей розвитку сучасної державної політики в сфері залізничного транспорту систематизовано функції, принципи та завдання системи державного управління залізничною галуззю (рисунком 5).

Залізничний транспорт порівняно з іншими галузями є сферою з найбільшою часткою державної власності і високим рівнем адміністрування усіх транспортних відносин.

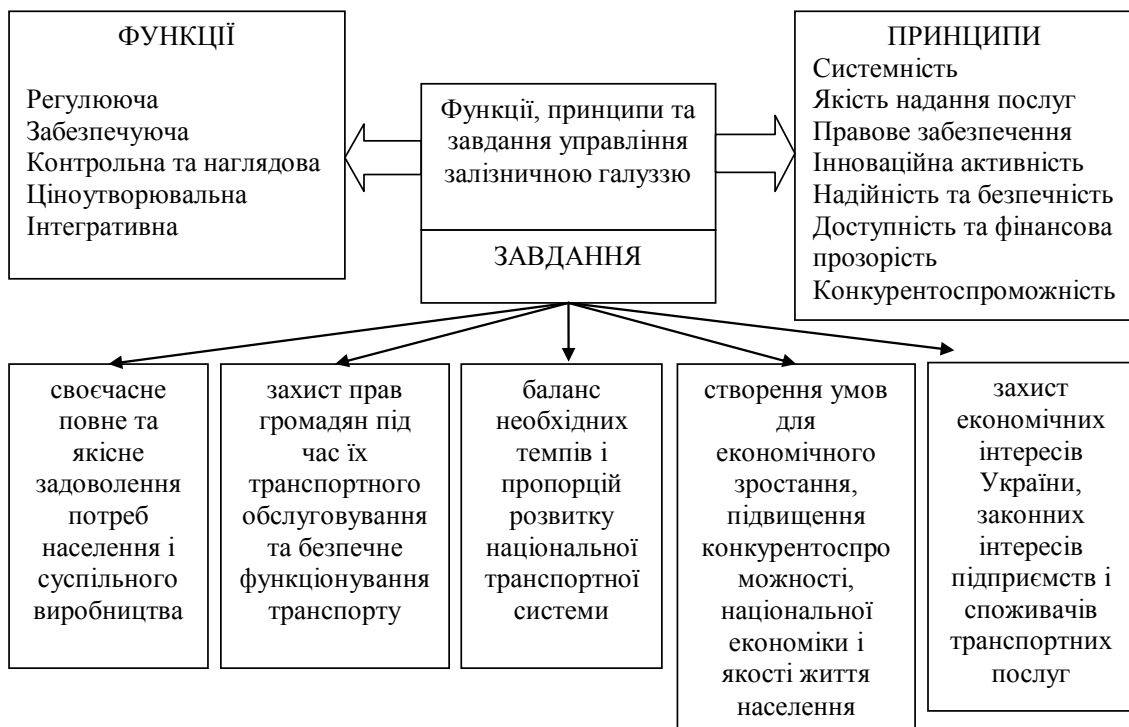

Рис. 5. Функції, принципи та завдання управління залізничною галуззю

Кабінет Міністрів України визначає умови і порядок організації діяльності залізничного транспорту загального користування, сприяє його пріоритетному розвитку, надає підтримку в задоволенні потреб залізниць у рухомому складі, матеріально-технічних і паливно-енергетичних ресурсах [5, с. 78].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, підсумовуючи проведені дослідження, можна дійти висновку, що перед залізничним транспортом України стоїть нелегке завдання – приведення основних фондів та структури управління до вимог сьогодення. Реформування економіки України, зокрема суперечливість процесів, що відбуваються в ній, привело до різкого падіння виробництва та значного зниження вантажних та пасажирських перевезень, що підтвердив проведений аналіз. Впродовж років незалежності залізниця України намагалася самостійно покривати збитки від пасажирських перевезень. Однак зниження темпів зростання економіки привело до критичного рівня фінансового стану підприємств залізничного транспорту, неможливості оновлення основних фондів, зокрема і рухомого складу, і неможливості вдалої реалізації інноваційно-інвестиційних проектів. Ті процеси, які відбуваються в галузі сьогодні, покликані активізувати діяльність підприємств залізничного транспорту, оновити рухомий склад галузі, оптимізувати структуру управління, підвищити якість надання послуг та конкурентні переваги перед іншими транспортними галузями.

Підтверджено, що механізм управління залізничною галуззю є досить складним із розгалуженою системою органів державного регулювання, кожен із яких виконує відповідні функції. Завдання управління реалізуються в процесі повсякденного функціонування органів управління, пов'язаних із підприємствами транспорту управлінськими відносинами. Результат функціонування зазначеної системи впливає на розвиток транспортної галузі. Тому ефективний розвиток залізничного транспорту, який становить основу транспортної системи країни, є необхідною умовою для сталого функціонування всіх галузей економіки, забезпечення статусу України як великої транзитної держави, сприяння її соціальному й економічному зростанню, економічній безпеці та обороноздатності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК :

1. Інформація про Українські залізниці. Міністерство інфраструктури України. Електрон. дані. <http://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-ukrainski-zalznici.html> (дата звернення: 10.04.2019).
2. Про залізничний транспорт. Закони України від 04.07.1996 № 273/96-ВР Законодавство Верховна Рада України. Київ, 1996. <http://zakon4.rada.gov>

[ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80) (дата звернення: 01.04.2019).

3. Цветов Ю.М., Макаренко М.В. Залізничний транспорт України та тенденції розвитку та проблеми реформування К. : КУЕТТ, 2008. 277 с.

4. Дегтяр А.О. Особливості формування стратегії розвитку залізничного транспорту України. Сучасні проблеми державного управління в умовах системних змін. Серія: Державне управління: зб. наук. пр. Донецького державного університету управління. Маріуполь, ДонДУУ, 2016. Вип. 298. с. 5–11.

5. Хахлюк А. Залізничний комплекс України: генезис, функціонування, перспективи. Київ: Кондор, 2009. 300 с.

6. Чеховська М.М. Закономірності та принципи формування ринково-орієнтованого залізничного комплексу України. Ефективна економіка. 2012. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1277> (дата звернення: 22.03.2019).

7. Суценок Р. Розвиток залізничного транспорту в Україні: проблеми державного регулювання. Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. <http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/.../12srvpdr.pdf> (дата звернення: 21.04.2019).

REFERENCES:

1. Informacija pro Ukrajski zaliznici. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy. Available at: <http://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-ukrainski-zalznici.html> (accessed 10.04.2019).
2. Pro zaliznychnyj transport. Zakony Ukrainy vid 04.07.1996 #273/96-VR Zakonodavstvo Verkhovna Rada Ukrainy. Kyjiv, 1996. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/273/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 01 April 2019).
3. Cvjetov J.M., Makarenko M.V. (2008) *Zaliznychnyj transport Ukrainy ta tendenciji rozvytku ta problemy reformuvannja*. [Rail transport of Ukraine and trends of development and problems of reform] K. : KUETT, 277 p. (in Ukrainian)
4. Djeghtjar A.O. (2016) [Osoblyvosti formuvannja strateghiji rozvytku zaliznychnogho transportu Ukrainy]. *Suchasni problemy derzhavnogho upravlinnja v umovakh systemnykh zmin*. Serija: Derzhavne upravlinnja: zb. nauk. pr. Doneckogho derzhavnogho universytetu upravlinnja. Mariupolj, DonDUU, vol. 298, pp. 5-11. Kyiv: Kondor. (in Ukrainian)
5. Khakhliuk A. (2009) *Zaliznychnyj kompleks Ukrainy: henezys, funktsionuvannia, perspektyvy* [Railway complex of Ukraine: genesis, functioning, prospects]. (in Ukrainian)
6. Chekhovska M.M. (2012) *Zakonomirnosti ta pryntsypy formuvannia rynkovo-orientovanoho zaliznychnogho kompleksu Ukrainy*. [Laws and principles of formation of a market-oriented railway complex of Ukraine.]. *Efektivna ekonomika*. [Effective economy] Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1277> (accessed 22 March 2019).
7. Sushchenko R. *Rozvytok zaliznychnogho transportu v Ukraini: problemy derzhavnogho rehuliuвання*. [The development of rail transport in Ukraine: problems of state regulation] Available at: <http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/.../12srvpdr.pdf> (accessed 21 April 2019).

Dejneka Alexander

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department Management and Administration
Ukrainian State University of Railway Transport

Bugaj Vladimir

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Head of Distance Learning Department
National University of Civil Engineering and Architecture

Nesterenko Anna

Degree Seeking Applicant
Ukrainian State University of Railway Transport

PRICE TRENDS INDUSTRY OF UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the study is to summarize the latest approaches to developing a railway management mechanism in the context of reform.

The purpose of the article is to consider modern methodical approaches to railway transportation management in Ukraine in the context of reforming the industry in order to transform into European and world standards. Particular attention should be paid to the economic role of rail transport and its socio-political components, in the context of globalization and Ukraine's integration into international institutions.

The research and generalization of the newest approaches to the development of the mechanism of management of the railway industry in the conditions of reform are considered.

Methodology. Based on the results of scientific researches of domestic and foreign scientists, features of the development of modern state policy in the field of railway transport, the functions, principles and tasks of the system of state management of the railway industry are systematized.

Results. Considered the question of forming a model for predicting correspondence of streams on railway lines when introducing high-speed passenger trains. The conducted studies confirm that the most suitable direction of development of the system of high-speed rail passenger transportation in Ukraine is a mixed variant of the development of the network of high-speed connections on the basis of modernization of existing railway lines for the possibility of passenger trains up to 200 km / h. This approach involves the development of an extensive network of specialized lines, on which trains can develop speeds up to 180 km / h with the possibility of partial interaction with the normal network.

The research and generalization of the newest approaches to the development of the mechanism of management of the railway industry in the conditions of reform are considered.

In accordance with the Law of Ukraine "On Railway Transport", the main purpose of the railway infrastructure is to service freight and passenger flows with the provision of their movement with the help of vehicles (rolling stock). In this context, the infrastructure performs two important functions: the regulatory, which is to influence the nature and quality of the functioning of individual elements of the infrastructure and regulate their interaction; providing, which is to create conditions for the transfer of resources (goods and passengers) in time and space. The higher the level of infrastructure development, the lower the costs incurred by entrepreneurs in the transportation of goods, the faster and safer the transport is carried out, the more comfort and pleasure of travel passengers receive.

The attention is drawn to the factors of influence on the structure of the railway complex, the main tasks of railway transport management and the legal principles of implementation of state management by rail transport of Ukraine are given. Transport management methods in the conditions of its reform must include administrative and economic components. It is determined that the main problems of railway transport that require immediate solution are: imperfect regulatory acts, insufficient transparency of financial activity of the industry, high level of depreciation of fixed assets, lack of state support to innovation development of the industry, absence of additional sources of financing of investments in the development of material and technical railway transport base. The necessity of improving the railway management system and providing state support for its reforming, which will increase the competitiveness of Ukrainian railways in the market of transport services, is substantiated.

Practical implications. The optimal zones of passenger transport trains of different types are determined, which is based on reduction of their operating costs and increase of speed when changing the organization of movement according to the new classification of trains, which will increase the economic efficiency or reduce the loss-making of passenger transportation and increase their competitiveness in the market of passenger transport services. In order to ensure the integration of high-speed lines with a conventional rail network, there is a need for rail interchanges.

Value/originality. It is confirmed that the mechanism of management of the railway industry is quite complex with an extensive system of state regulation bodies, each of which performs appropriate functions. Management tasks are implemented in the process of day-to-day operation of management bodies connected with transport enterprises by management relations. The result of the operation of this system affects the development of the transport industry. Therefore, the effective development of rail transport, which forms the basis of the transport system of the country, is a prerequisite for the sustainable functioning of all sectors of the economy, ensuring the status of Ukraine as a large transit state, promoting its social and economic growth, economic security and defense capabilities.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL

У статті сформовано інноваційну систему управління людським капіталом на основі інноваційних складників управління персоналом. Узагальнено складники інноваційного управління персоналом. Обґрунтовано, що для впровадження інноваційних технологій на підприємстві керівництву необхідно визначити, які саме зміни в управлінні людським капіталом потрібні, їхню доцільність та ефективність. Визначено важливість формування стратегії управління персоналом за допомогою портфельного аналізу. Визначено можливі напрями удосконалення підбору персоналу, які полягають у використанні методів аутсорсингу, аутстафінгу, рекрутингу, хедхантингу. Узагальнено сучасні методи розвитку персоналу підприємства. Запропонована інноваційна система управління людським капіталом включає в себе складники, які визначають стратегію та завдання управління персоналом, корпоративну культуру, систему антикризового управління та управління конфліктами, складники інноваційного управління персоналом, мотиваційні інструменти та контроль за ефективністю управління персоналом.

Ключові слова: інноваційні технології, людський капітал, управління персоналом, підприємство, компетентність персоналу.

В роботі сформована інноваційна система управління людським капіталом на основі інноваційних складників управління персоналом.

ллом на основе инновационных составляющих управления персоналом. В статье обобщены составляющие инновационного управления персоналом. Обосновано, что для внедрения инновационных технологий на предприятии руководству необходимо определить, какие именно изменения в управлении человеческим капиталом нужны, их целесообразность и эффективность. Определена важность формирования стратегии управления персоналом с помощью портфельного анализа. Определены возможные направления совершенствования подбора персонала, которые заключаются в использовании методов аутсорсинга, аутстаффинга, рекрутинга, хедхантинга. Обобщены современные методы развития персонала предприятия. Предложенная инновационная система управления человеческим капиталом включает в себя составляющие, которые определяют стратегию и задачи управления персоналом, корпоративную культуру, систему антикризисного управления и управления конфликтами, составляющие инновационного управления персоналом, мотивационные инструменты и контроль над эффективностью управления персоналом.

Ключевые слова: инновационные технологии, человеческий капитал, управление персоналом, предприятие, компетентность персонала.

УДК 331.5.024.5(574)

Джеджула В.В.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів
та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний
університет

Сніфанова І.Ю.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів
та інноваційного менеджменту
Вінницький національний технічний
університет

Тямушева В.М.

студентка
Вінницький національний технічний
університет

More competitive are those enterprises that actively introduce innovations in their activities and have significant intellectual capital. However, enterprises used such tool as innovative HR management to improve competitiveness not so active. The purpose of the study is to form an innovative system of human capital management based on innovative components of personnel management. The object of the study is the process of human fund management. The subject of the research is innovative technologies of human fund management in domestic enterprises. The research is based on the analysis and systematization of theoretical information about available approaches to the formation of innovative methods of personnel management of the enterprise. The article summarizes the components of innovative personnel management. It is proved that it's needed for the introduction of innovative technologies in the enterprise management to determine what changes in the management of human fund are the most effective, their feasibility and efficiency. The importance of personnel management strategy formation with the help of portfolio analysis is determined. The possible directions of improvement of personnel recruitment such as using methods of outsourcing, outstaffing, recruiting, headhunting are determined. The modern methods of development of the personnel of the enterprise are generalized. Directions of personnel motivation are investigated. The importance of the use of innovative technologies to improve the efficiency of the company was investigated in the article. The importance of using the intellectual fund of the enterprise, which contributes to the growth of efficiency, is determined. The innovative system of human fund management includes components that define the strategy and objectives of personnel management, corporate culture, crisis management and conflict management system, components of innovative personnel management, motivational tools and control over the effectiveness of personnel management. The practical value of the article lies in the fact that the proposed system of innovative personnel management will improve employee satisfaction, productivity, which ultimately will ensure the growth of efficiency of the enterprise as a whole.

Key words: innovative technologies, human capital, personnel management, company, competence of staff.

Постановка проблеми. Україна має надзвичайно великий та інтелектуально потужний потенціал трудових ресурсів, якого потребують абсолютно всі організації та підприємства, адже людські ресурси є одним із найважливіших компонентів бази управління. Більш конкурентоспроможними є ті підприємства, які активно впроваджують інновації в свою діяльність та мають значний інтелектуальний капітал. Водночас підприємствами недостатньо активно використовується такий інструмент підвищення конкурентоспроможності, як інноваційне управління персоналом.

Важливою проблемою є створення інноваційного підходу до управління та забезпечення людським капіталом фірми. Сучасні умови вимагають

повноту та якість використання людського капіталу, щоб визначити рівень соціально-економічного розвитку країни та оцінювання її перспективи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у розвиток інновацій, в організацію інноваційних процесів та в інноваційний прогрес підприємств зробили такі закордонні і вітчизняні науковці, як Ю.М. Бажал, Дж. Біркіншоу, П. Друкер, Т.Г. Дудар, М.І. Дяченко, С.М. Ілляшенко, В.І. Захарченко, О.В. Карлінська, А.Г. Латкіна, В.В. Мельниченко, М.Дж. Мола, О.П. Молчанова, Г. Плешу, А.І. Пригожин, Л.М. Прокопишин, О.В. Сурін, І.В. Федулова, Г. Хеймел, Н.І. Чухрай, О. І. Юркан та ін. Однак низка питань залишається вивченою недостатньо.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у формуванні інноваційної системи управління людським капіталом на основі інноваційних складників управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організації, які тривалий час знаходяться на ринку і стабільно функціонують, рідко прагнуть вносити кардинальні зміни до своєї діяльності. Водночас підприємство може вийти на абсолютно новий рівень розвитку, якщо застосувати певні інноваційні технології в галузі людського капіталу, до яких зараз тяжіють усі успішні компанії. Адже люди є основним ресурсом для забезпечення розквіту підприємств.

Результати численних теоретичних та емпіричних досліджень підтверджують, що в успішних країнах із постіндустріальною економікою забезпечення високого рівня життя відбувається не тільки і не стільки завдяки володінню природними ресурсами та виробничим капіталом, скільки завдяки високому рівню людського капіталу, який складається з інтелектуальних здібностей і набутих громадянами знань, навичок, мотивації, що використовуються в процесі праці. За даними Світового банку, які ґрунтуються на вивченні економік 192 країн, визначено, що тільки 16% економічного зростання зумовлюється фізичним капіталом,

20% – природним капіталом, а 64% – людським капіталом. У розвинених країнах світу наприкінці 1990-х років в людський капітал вкладалося близько 70% усіх коштів, а у фізичний капітал – тільки близько 30% [1].

У 2016 році майже 78,6 мільйона чоловік у країнах ЄС-28 у віці від 15 до 74 років працювали в галузі науки і техніки (які розглядаються як людські ресурси в галузі науки і техніки), що на 2,7% більше, ніж у 2015 році, та становить майже три десяті активного населення [2]. Для впровадження інноваційних технологій на підприємстві керівництву необхідно визначити, які саме зміни в управлінні людським капіталом потрібні, їхню доцільність та ефективність.

Оскільки більшість керівників служб управління персоналом на вітчизняних підприємствах схильні до стандартизованих способів управління людським капіталом, то для новаторського підходу їм потрібно розвинути свою професійну компетентність та підвищити кваліфікацію у напрямі інноваційних технологій управління персоналом.

Розвиток компетентності керівництва передбачає вивчення певних питань, які наведені на рис. 1. Формування мети управління персоналом полягає у забезпеченні підприємства працівниками, які відповідають вимогам певного підпри-

Рис. 1. Складові інноваційного управління персоналом

Джерело: складено за використання [3–10]

емства, мають здібності до професійної та соціальної адаптації.

Визначення стратегії управління персоналом здебільшого відбувається за допомогою портфельного аналізу шляхом аналізу стратегій підприємства в довгостроковому плані. Потім на базі результатів портфельного аналізу керівництво підприємства може приймати більш зважені рішення про напрями діяльності підприємства в майбутньому.

Формування корпоративної культури є важливим елементом ефективного управління персоналом. Корпоративна культура ґрунтується на загальних цінностях, які можуть бути різними для різних компаній, проте саме вони об'єднують інтереси працівників компанії. Найбільш важливими характеристиками корпоративної культури є культура спілкування, традиції компанії, усвідомлення працівником свого місця в компанії. Таким чином, формуючи корпоративну культуру, слід керуватися принципами, які притаманні компанії, її засновникам. Ці принципи формуються в рекламних матеріалах, в промовах фундаторів компанії, інформаційних документах. Формування таких принципів має на меті створити в очах своїх співробітників і в зовнішньому середовищі певний імідж корпорації, відмінний від усіх інших.

Удосконалення методів підбору персоналу є важливою ланкою в сучасному управлінні людським капіталом. Підбір персоналу – це процес вивчення психологічних і професійних якостей працівника з метою встановлення його відповідності до вимог робочого місця і підбору з наявних претендентів того, хто найбільше підходить на це робоче місце, з урахуванням його кваліфікації, спеціальності, особистих якостей, здібностей, характеру та інтересів організації. Щоб легко обрати «правильного» співробітника, можна користуватися такими методами підбору персоналу: аутсорсингу, аутстафінгу, рекрутингу, хедхантингу.

Метод аутсорсингу полягає в прийнятті організаційного рішення, що означає передачу виконання деяких функцій підприємства, які є непрофільними або малоефективними для нього зовнішньому підряднику, здатному забезпечити їх реалізацію на більш високому та якісному рівні.

Аутстафінг – це метод комплексних організаційних, правових і фінансових заходів, спрямованих на виведення співробітників зі штату компанії-замовника з метою зниження адміністративних ризиків і витрат, пов'язаних із персоналом. Послуга є одним з ефективних інструментів управління працівниками, що дає змогу організаціям регулювати їхню кількість, не змінюючи при цьому офіційну чисельність персоналу в штаті і штатний розклад [3]. Аутстафінг передбачає виведення з одночасним оформленням в штат фірми-провайдера аутстафінгової послуги. При цьому праців-

ники продовжують виконувати свої трудові функції на колишньому робочому місці.

Рекрутинг є підбором персоналу в штат компанії або під замовлення клієнта у разі рекрутингового агентства.

Кваліфіковані спеціалісти – золотий резерв кожної компанії. За рахунок цього вона розвивається, усуває конкурентів та досягає успіху. Саме такі люди стають об'єктом уваги хедхантерів. Метод хедхантингу може допомогти отримати найуспішніших топ-менеджерів і рідкісних фахівців.

Удосконалення цих методів приведе до покращення результатів фірм, які ними користуватимуться, та виходу їх на новий рівень. Адже якою б діяльністю не займалася компанія, головним ресурсом є люди.

Інноваційне управління персоналом базується на розробленні та запровадженні новітніх наукових ідей та передових досягнень техніки і технології, значення яких виходить за межі старих виробничо-технологічних ланцюжків. Інноваційне управління персоналом забезпечує ефективну динаміку процесу виробництва на підприємстві насамперед із боку якісних параметрів.

Формування системи антикризового управління персоналом складається з організаційно-управлінських заходів щодо окремого підприємства, яке необхідно забезпечити від стану кризи, що зазвичай виражається в неплатоспроможності, яка у разі її затяжного непереборного характеру нейтралізується через процедуру банкрутства.

Управління конфліктами в колективі на підприємстві дуже важливе вміння для управлінця, оскільки конфлікти характерні практично для всіх організацій, що нині активно функціонують. Менеджер повинен володіти інтуїцією й достатніми знаннями в області психології про основні конфліктні зони людської поведінки, щоб визначити походження конфлікту та запропонувати компромісне вирішення.

Контроль за ефективністю управління персоналом обов'язковий, адже ефективне управління персоналом дає змогу підвищити рівень розвитку підприємства, а менеджерам та експертам – виявити найбільш ефективні управлінські інструменти та важелі, також дає змогу визначити місце підприємства за рівнем конкурентоспроможності серед суперників. Топ-менеджери повинні доцільно пов'язати рівень розвитку, якість, управління персоналом з операційною та соціально-економічною ефективністю діяльності підприємства і таким чином відстежувати, наскільки продуктивно відбувається управління персоналом та якого вдосконалення потребує.

Ефективний тайм-менеджмент полягає в організації часу задля підвищення продуктивності та раціональності його використання. Для того, щоб цей спосіб систематизації вашого часу був дієвим

необхідно слідувати певним правилам: визначати пріоритети, фільтрувати інформацію, записувати завдання, виконувати справи за градацією, концентруватися на завданні.

Крос-культурний менеджмент – це здатність керувати різними ставленнями, культурою, релігіями та звичками людей для того, щоб досягти найкращих результатів у бізнесі. Крос-культурний менеджмент вивчає співпрацю працівників компанії різних культур, максимальну толерантність до розбіжностей та визнання пріоритетів партнерів-іноземців, коли розробляються спільні пріоритети.

Талант-менеджмент заснований на тому, що талановиті працівники – це основний актив та конкурентна перевага компанії. Він є складною концепцією, яка поєднує в собі новітні тенденції у сфері технології залучення, компенсації, розвитку, мотивації та утримання персоналу. Застосовуючи принцип талант-менеджменту, забезпечується висока дохідність в організаціях з гнучкою структурою, які орієнтуються на результат в конкретній сфері.

Коучинг – це така взаємодія особистого коуча та клієнта, завдяки якому останній чітко бачить свою мету життя і за напрямом до їх досягнення самостійно вирішує, які стоять перед ним проблеми, незалежно від того, в яких областях людського життя вони виявляються: бізнесі, кар'єрі, самопізнанні, фізичному здоров'ї, міжособистісних відносинах, сім'ї, домагаючись при цьому найбільшою реалізації своїх здібностей та можливостей. Надзвичайно важлива річ, яку варто практикувати в межах діючих підприємств для підвищення ефективності та вмотивування працівників.

Кібербезпека – це набір засобів, стратегій, принципів забезпечення безпеки, гарантій безпеки, підходів до управління ризиками, дій, професійної підготовки, страхування і технологій, які використовуються для захисту кіберсередовища, ресурсів організацій і користувачів, в ролі яких постають працівники підприємства. Кібербезпека передбачає досягнення і збереження властивостей безпеки ресурсів організації або користувачів, спрямованих проти відповідних кіберзагроз.

Практичний досвід впровадження smart-технологій в діяльності організації може бути на прикладі підвищення кваліфікації працівників. Технологія smart допомагає проводити динамічні презентації, показувати документи, сторінки Інтернету або відео на інтерактивному екрані, що є зручним та цікавим у використанні. Також smart-технології доцільно використовувати для проведення нарад, брифінгів, обговорень, що значно полегшує процес підготовки до цих заходів.

Інструменти оцінювання результатів службової діяльності:

– визначення та перегляд завдань і ключових показників майбутніх та минулих періодів на основі наявних і прогнозованих даних;

– оціночна співбесіда, що проводиться на основі тесту «Загальний потенціал працівника», після якого в керівника складеться певне враження, яке він зможе взяти до уваги для проведення кінцевої оцінки або проігнорувати і визначити результат спираючись на свої спостереження;

– аналіз – визначені результати оцінювання заносяться до спеціальної бази в якій порівнюватимуться з попередніми показниками та підлягатимуть більш детальному вивченню;

– затвердження рішення щодо подальшої долі працівника: заохочення, підвищення ефективності його діяльності, звільнення.

Користуючись поетапно наведеним зняттям для оцінювання результатів роботи працівника керівник зможе виявити рівень ефективності праці підлеглого та запропонувати шляхи вдосконалення діяльності.

Важливий пункт на який варто звернути увагу при прийомі працівника на посаду – емоційний інтелект, бо він так само важливий для професійного успіху, як і технічні здібності. Адже це показник нашої здатності до спілкування, вміння усвідомлювати свої емоції та розуміти почуття інших людей. Ми знаємо людей, які є майстрами в управлінні своїми емоціями. Вони не гніваються в стресових ситуаціях. Замість цього вони мають можливість дивитися на проблему і спокійно знаходити рішення. Це люди, які приймають рішення і знають, коли довіряти своїй інтуїції. Незважаючи на їхні сильні сторони, вони, як правило, прагнуть бути чесними з самим собою. Вони добре ставляться до критики та доречно використовують її для поліпшення своєї роботи. Такі люди мають високий ступінь емоційного інтелекту. Вони знають себе дуже добре, і також здатні відчувати емоційні потреби інших. Тому вміння визначити емоційний інтелект працівника є дуже важливим на сьогоднішній день.

Розвиток комунікативних компетентностей не менш важливий процес. Використовуючи різні методи розвитку персоналу підприємства, можна управляти компетентністю персоналу та сприяти розвитку комунікативних компетентностей (табл. 1) [4, с. 25].

Джерела впливу керівника в роботі з персоналом можуть бути різними. Механізмом спрямованого впливу є переконання і навіювання, а механізмом не спрямованого впливу – наслідування і зараження. Психологічний вплив – це вплив на психічний стан, почуття, думки і вчинки інших людей за допомогою винятково психологічних засобів: вербальних або невербальних, з наданням їм права і часу відповідати на цей вплив. Важливим чинником впливу керівника на підлеглих є його влада [5]. Тобто виконавець вірить, що той, хто впливає, має право віддавати накази, і що його обов'язок – підкорятися їм. Працівник вико-

Сучасні методи розвитку персоналу підприємства

Метод	Опис, можливість використання
Тренінг	Мінімум інформації і максимум вправ на відпрацювання навиків. Застосовується для розвитку навиків біля невеликої групи осіб.
Кейс Стаді	Інтерактивна технологія для короткострокового навчання менеджерів на основі бізнес-ситуацій. Мета – навчити аналізувати інформацію, сортувати її для вирішення поставленого завдання, виявляти ключові проблеми, вибирати оптимальне рішення.
Коучинг	Нова форма консультаційної підтримки, засіб сприяння, допомоги в пошуку вирішень або подолання будь-якої складної ситуації. Завдання коуча не дати знання або навички, а допомогти людині самостійно знайти їх і закріпити на практиці.
E-learning	Масовий метод дистанційного навчання у вигляді електронних книг, відеоуроків, комп'ютерних вправ. Ефективність виявляється в переданні знань великій кількості людей.
Самонавчання	Проходить в індивідуальному порядку за умови стимулювання навчання з використанням різноманітних матеріалів: книг, документації, аудіо-, відео- і мультимедійних програм.

нує накази того, хто впливає, оскільки розуміє, що підпорядкування приведе до задоволення потреб виконавця.

За допомогою таких інструментів керівник може примусити підлеглих виконувати роботу, спрямовану на досягнення цілей організації.

Лідерство є одним із чинників дієвого управління персоналом. Лідер – це людина, яка впливає на поведінку інших, отже, є необхідність таких лідерських якостей, як уміння володіти ситуацією, приймати рішення, брати на себе відповідальність. Людина, яка володіє такими якостями, з легкістю зможе знайти аргументи для співробітників, щоб виконати те чи інше завдання продуктивно. Мати лідерські якості надзвичайно важливо для ефективного управління персоналом, щоб працівники із задоволенням та ентузіазмом виконували делеговану чи доручену їм роботу і слідували цілям організації.

Нестандартна мотивація – остання та одна з найважливіших складових частин інноваційного управління персоналом. Для того, щоб уся сукупність властивостей, що впливають на виробничу діяльність, тобто трудовий потенціал працівника, використовувалася на підприємстві з максимальною результативністю, керівництво повинне стимулювати співробітників насамперед духовними мотивами, такими як: статус в колективі; самостійність, тобто довіра працівникові; мотив стабільності; мотив справедливості.

Повинні бути присутні і матеріальні стимули, схильні до постійної корекції в сторону покращення. Наприклад, мінімізація розриву між результатом праці і його оплатою, матеріальне стимулювання бонусами, крім заробітної плати, що зараз активно практикується закордоном. Бонуси можуть бути представлені у вигляді абонементів на певні послуги не лише співробітникам організації, а й членам їхніх сімей.

Значну увагу менеджменту варто приділяти й інтелектуальному капіталу, який є за своєю суттю нематеріальним активом, складовою частиною

гудвілу, який за умілого керівництва компанією може принести суттєве зростання доходу, прибутку, а в кінцевому рахунку – конкурентоспроможності та ринкової вартості підприємства [8].

Суттєвою перевагою інтелектуального капіталу є те, що він має ексклюзивну форму та досить високу додану вартість порівняно із іншими ресурсами, які є в розпорядженні підприємства. Саме тому менеджменту підприємств варто велику увагу приділяти не лише рівню освіти працівників, а й їх креативності та здатності до нестандартного мислення.

Інноваційний тип навчання працівників дозволить створити унікальний висококваліфікований колектив із високою продуктивністю роботи та індивідуальною корпоративною культурою.

Висновки з проведеного дослідження. Запропонована інноваційна система управління людським капіталом включає в себе складники, які визначають стратегію та завдання управління персоналом, корпоративну культуру, систему антикризового управління та управління конфліктами, інноваційного управління персоналом, мотиваційні інструменти та контроль за ефективністю управління персоналом. Практична цінність статті полягає в тому, що запропонована система інноваційного управління персоналом сприятиме підвищенню задоволеності працівників, продуктивності праці, що в кінцевому рахунку забезпечить зростання ефективності діяльності підприємства загалом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Світовий банк. URL: <http://www.worldbank.org>. (дата звернення: 17.04.2019).
2. Eurostat regional yearbook 2017. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2017/09/14-09-2017-eurostat-regional-yearbook-2017 (дата звернення: 17.04.2019).
3. Аникин Б.А., Рудая И.Л. Аутсорсинг и аутстаффинг: высокие технологии менеджмента: учеб. помощь. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Инфра-М, 2017. 330 с.

4. Киселев Е.В., Щербакова И.А. Общие подходы к формированию учебной организации на основе компетентности подхода к развитию персонала. *Качество. Инновации. Образование*. 2007. № 7. С. 20–26.

5. Доценко Е. А. Психология манипуляции : феномены, механизмы и защита. М.: Изд-во МГУ, 2006. 98 с.

6. Управління персоналом : навчальний посібник / А. О. Азарова та ін. Вінниця : ВНТУ, 2014. 283 с.

7. Технології управління персоналом: монографія / О.А. Гавриш та ін. Київ : НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», 2017. 258 с.

8. Дзеджула В.В., Єпіфанова І.Ю. Інтелектуальний капітал як чинник ефективності інноваційної діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 4. С. 158–161.

9. Дзеджула В.В., Єпіфанова І.Ю. Формування мотивації працівників промислових підприємств до впровадження інновацій. *Стан та проблеми розвитку національної економіки в умовах перманентних кризових явищ* / за ред. О. О. Непочатенко. Умань: Видавець «Сочинський», 2015. С. 199–205.

10. Dzhedzhula V., Yepifanova I. Crowdsourcing as a part of company's intellectual capital. *Scientific bulletin of Polissia*. № 2 (14). Ч. 2. Р. 39–47.

REFERENCES:

1. The World Bank. Available at: <http://www.worldbank.org>. (accessed 17 April 2019).

2. Eurostat regional yearbook 2017. Available at: http://ec.europa.eu/regional_policy/en/newsroom/news/2017/09/14-09-2017-eurostat-regional-yearbook-2017. (accessed 17 April 2019).

3. Anikin B. A, Rudaya I. L. (2017) *Autsorsyng h y autstaffyng h: vysokye tekhnologhyy menedzhmenta: ucheb. pomoshhj* [Outsourcing and outstaffing: high technologies of management: study. Help] 3rd ed. Moscow: Infra-M. (in Russian).

4. Kiselev E.V., Shcherbakova I.A. (2007) Obshhie podhody k formirovaniyu uchebnoj organizacii na osnove kompetentnosti podhoda k razvitiyu personala [General approaches to the formation of a training organization based on the competence of the approach to personnel development]. *Quality. Innovation. Education*, no. 7, pp. 20–26.

5. Dotsenko E. A. (2006) *Psihologija manipuljacii : fenomeny, mehanizmy i zashhita* [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection]. Moscow: MGU (in Russian).

6. Azarova A.O., Moroz O.O., Lesko O.Y., Romanets I.V. (2014) *Upravlinnja personalom* [Personnel Management]. Vinnitsa: VNTU (in Ukrainian).

7. Havrysh O.A., Dovgan L.Ye., Kreidich I.M., Semenchenko N.V. (2017) *Tekhnologhiji upravlinnja personalom.: monohrafija* [Technologies of personnel management: monograph] Kyiv: NTUU "KPI named after Igor Sikorsky" (in Ukrainian).

8. Dzhedzhula V., Yepifanova I. (2017) Intelektualjnyj kapital jak chynnyk efektyvnosti innovacijnoji dijalnosti [Intellectual Capital as a Factor for the Efficiency of Innovation Activity]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, no 4, pp. 158–161.

9. Dzhedzhula V., Yepifanova I. (2015) Formuvannya motyvaciji pracivnykiv promyslovykh pidpryjemstv do vprovadzhenja innovacij [Formation of motivation of workers of industrial enterprises to introduction of innovations] *Stan ta problemy rozvytku nacionaljnoji ekonomiky v umovakh permanentnykh kryzovykh javyssh* [Status and problems of development of the national economy in the conditions of permanent crisis phenomena]. Uman: Publisher «Sochinsky», pp. 199–205. (in Ukrainian).

10. Dzhedzhula V., Yepifanova I. Crowdsourcing as a part of company's intellectual capital. *Scientific bulletin of Polissia*, no. 2 (14), vol. 2, pp. 39–47.

Dzhedzhula Vyacheslav

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Finance and Innovation Management
Vinnytsia National Technical University

Yepifanova Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Innovation Management
Vinnytsia National Technical University

Tiamusheva Viktoriia

Student
Vinnytsia National Technical University

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL

The purpose of the article. Ukraine has an extremely large and intellectually powerful potential of the workforce, which is needed by absolutely all organizations and enterprises, because human resources are one of the most important components of the management base.

More competitive are those enterprises that actively introduce innovations in their activities and have significant intellectual capital. However, enterprises used such tool as innovative HR management to improve competitiveness not so active.

The purpose of the study is to form an innovative system of human capital management based on innovative components of personnel management.

The object of the study is the process of human fund management.

The subject of the research is innovative technologies of human fund management in domestic enterprises.

Methodology. The research is based on the analysis and systematization of theoretical information about available approaches to the formation of innovative methods of personnel management of the enterprise.

Results. Organizations that are on the market for a long time and operate stably, rarely seek to make radical changes to their activities. But the company can reach an entirely new level of development by applying certain innovative human capital technologies to which all successful companies now have a tendency to. After all, people are the main resource for the prosperity of enterprises.

The results of numerous theoretical and empirical studies confirm that in successful countries with a post-industrial economy, ensuring a high standard of living is not only and not so much thanks to the possession of natural resources and productive capital, but due to the high level of human capital, which consists of intellectual abilities and knowledge acquired by citizens, skills, motivations used in the process of work.

The article summarizes the components of innovative personnel management. It is proved that it's needed for the introduction of innovative technologies in the enterprise management to determine what changes in the management of human fund are the most effective, their feasibility and efficiency. The importance of personnel management strategy formation with the help of portfolio analysis is determined.

The possible directions of improvement of personnel recruitment such as using methods of outsourcing, outstaffing, recruiting, headhunting are determined. The modern methods of development of the personnel of the enterprise are generalized. Directions of personnel motivation are investigated. The importance of the use of innovative technologies to improve the efficiency of the company was investigated in the article. The importance of personnel management strategy formation with the help of portfolio analysis is determined.

Practical implications. The practical value of the article lies in the fact that the proposed system of innovative personnel management will improve employee satisfaction, productivity, which ultimately will ensure the growth of efficiency of the enterprise as a whole.

Value / originality. The innovative system of human fund management includes components that define the strategy and objectives of personnel management, corporate culture, crisis management and conflict management system, components of innovative personnel management, motivational tools and control over the effectiveness of personnel management.

ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОЗБИРАЛЬНИХ КОМБАЙНІВ

EVALUATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF GRAIN NUCLEAR COMBINES

У статті наведена оцінка економічної ефективності зернозбиральних комбайнів в умовах конкретного сільськогосподарського виробника з використанням граничного аналізу. Запропоновано розгляд поняття економічної ефективності за допомогою «трирівневого» підходу. Пропонується розглядати ефективність використання сільськогосподарського обладнання і машини за допомогою таких понять, як ефект, як факт досягнення вказаних цілей (перший рівень); економічна ефективність як співвідношення між отриманим результатом та витраченими ресурсами (другий рівень); та ефективність за Паретто як неможливість покращення використання сільськогосподарських машин без погіршення використання інших засобів виробництва (третій рівень). Запропоновано визначення необхідної кількості сільськогосподарської техніки за допомогою моделювання «віртуальної машини». Цей підхід допомагає визначити граничні межі використання агрегатів, а саме: мінімальні та максимальні терміни застосування; мінімальну продуктивність, мінімальне річне навантаження та терміни окупності.

Ключові слова: ефект, економічна ефективність зернозбиральних комбайнів, оцінка сільськогосподарської техніки, прибутковість, межі беззбитковості.

В статті представлена оцінка економічної ефективності зерноубороч-

них комбайнів в умовах конкретного сільськогосподарського виробника з використанням предельного аналізу. Предложено рассмотрение понятия экономической эффективности с помощью «трехуровневого» подхода. Предлагается рассматривать эффективность использования сельскохозяйственного оборудования и машины с помощью таких понятий, как эффект, как факт достижения указанных целей (первый уровень); экономическая эффективность, как соотношение между полученным результатом и затраченными ресурсами (второй уровень); и эффективность по Паретто как невозможность улучшения использования сельскохозяйственных машин без ухудшения использования других средств производства (третий уровень). Предложено определение необходимого количества сельскохозяйственной техники с помощью моделирования «виртуальной машины». Данный подход помогает определить предельные границы использования агрегатов, а именно: минимальные и максимальные сроки применения; минимальную производительность, минимальное годовое нагружение и сроки окупаемости.

Ключевые слова: эффект, экономическая эффективность зерноуборочных комбайнов, оценка сельскохозяйственной техники, доходность, границы безубыточности.

УДК 338.432

Івашків Т.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
імені академіка УАН Зіновія Маніва
Університет Короля Данила

The article presents an estimation of economic efficiency of grain harvesters in the conditions of a concrete agricultural producer using boundary analysis. The agricultural machinery market is characterized by a variety of harvesters, differing in terms of capacity, productivity and quality. Not less important is their price and service cost. In addition, considerable attention is drawn to the availability of service centers. Agrarian producers face a difficult and difficult choice between expensive high-performance machines or cheaper and less efficient. After all, in modern agricultural production, grain harvesting machinery, which is predominantly highly productive and expensive, produces different profits in different farms, is used differently throughout the year, and therefore has a different economic effect. Scientific developments are based on a comparison of a new car with a base. In addition, machinery or equipment should operate at full capacity for one year. At the same time, the possibility of taking into account during the calculations of the conditions of production of each particular producer is lowered. Solving these problems is dedicated to this article. It is proposed to consider the concept of economic efficiency with the help of a "three-level" approach. It is proposed to consider the efficiency of using agricultural equipment and machinery with the help of such concepts as effect, as a fact of achieving these goals (first level); economic efficiency as the ratio between the result obtained and the resources spent (second level); and the effectiveness of Pareto as an inability to improve the use of agricultural machines without deteriorating the use of other means of production (third level). The boundary analysis is today one of the most correct in determining the effectiveness of agrarian machinery. Based on the developments of this methodology, we proposed a "virtual machine". A virtual machine is a set of necessary characteristics that satisfy the needs of the farmer when harvesting grain crops. These characteristics are formed on the basis of the limit values: the marginal productivity ratio, the performance boundary, the limiting ratio of annual production of cars. On the basis of these indicators, the economic efficiency of using modern combines was estimated: KSS 9-1 Slavutich, Class Dominator 208, John Dir 9500, Don-1500. It was found that for small and medium-sized farms it is necessary to use KSS 9-1 "Slavutich", and for large Class "Dominator 208", John Dir 9500.

Key words: effect, economic efficiency of grain harvesters, estimation of agricultural machinery, profitability, boundaries of break-even.

Постановка проблеми. Ринок сільськогосподарської техніки характеризується різноманітністю виробників зернозбиральних комбайнів, які відрізняються за потужністю, продуктивністю та якістю. Важливим чинником є їхня ціна та вартість обслуговування. Крім того, значну увагу привертає наявність сервісних центрів. Аграрні виробники стоять перед важким і складним вибором між дорогими високопродуктивними машинами чи дешевшими і з меншою продуктивністю. Адже в умовах сучасного сільськогоспо-

дарського виробництва зернозбиральна техніка, яка є переважно високопродуктивною та дорогою, в різних за розміром господарствах приносять різні прибутки, використовується по-різному протягом року, а отже, має різний економічний ефект. Оскільки збиральні машини коштують здебільшого дорого і можуть окупитися тільки за декілька років, виникає необхідність оцінити та прогнозувати грошові потоки, які будуть отримані від реального використання машин, визначити абсолютну та відносну економічну ефективність,

розмір доходів, термін окупності, а отже, їхню конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробленням методів та підходів до оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської техніки займалося багато вітчизняних та закордонних вчених, а саме: С.М. Клименко [1], С.І. Савчук [2], М. Ткаченко [3], В.Н. Осипов [4], А.Н. Литвиненко [5], Р.А. Фатхудинов [6], В.А. Тихонов [7] та ін. Наукові розроблення цих учених ґрунтуються на порівнянні нової машини з базовою. Крім того, техніка чи обладнання повинні працювати на повну потужність та на протязі року. При цьому опускається можливість урахування під час розрахунків умов виробництва кожного конкретного виробника. Вирішенням цих проблем присвячується ця стаття.

Постановка завдання. Згідно з дослідженнями американських учених, на купівлю товару витрачається не більше 10–20% від усіх витрат, а решта грошових коштів витрачається в період експлуатації. Таким чином, виникає необхідність кожному сільськогосподарському товаровиробнику визначити оптимальні параметри сільськогосподарської машини – створити «віртуальну машину». Іншими словами, підприємцю необхідно сформувати економічну модель машини, яка найкраще б задовольнила вимоги, які диктує ринок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Граничний аналіз натепер є однією з найпоширеніших методик оцінки економічних явищ і процесів. Він дає змогу оцінити їх як у статистичній, так і в динамічній формі. Оцінка економічної ефективності використання сільськогосподарських машин не є винятком. Вона теж використовує інструменти граничного аналізу та моделювання. Розмаїття техніки та умов її використання зумовлює необхідність використання такого інструменту, як моделювання, а визначення меж використання сільськогосподарських машин вимагає граничного аналізу. Проте перед проведенням оцінки економічної ефективності зернозбиральних комбайнів необхідно розглянути сутність економічної ефективності. В економічній науці результативність діяльності підприємства, чи основних засобів проявляється в термінах «ефективність», «економічна ефективність», «економічна ефективність виробництва» та інші. З погляду звичайного економіста ці поняття є тотожні, тому немає необхідності їхнього детального аналізу. Проте, якщо більш глибоко розглянути ці поняття, то виявляється, що вони відповідають, за певних умов, зовсім за різні процеси та оцінюють по-різному економічні явища. Тому виникає необхідність сутнісного аналізу поняття «економічна ефективність» та її похідних.

Для того щоб перейти до детального аналізу, необхідно встановити, які інструменти чи підходи ми будемо використовувати під час наукового

дослідження. Адже під час аналізу сутності використовують різні критерії. Наприклад, за критерієм рівня господарювання ефективність поділяється на ефективність національну, галузеву, підприємства і внутрішньогосподарську, підрозділу, на рівні виду діяльності всередині підприємства й окремих заходів. За сферою застосування розрізняють загальну, локальну, часткову ефективність. Відповідно до об'єктів призначення, ефективність поділяють на: ефективність діючого виробництва на всіх його рівнях, ефективність капітальних вкладень, які використовуються для будівництва, реконструкції, технічного переозброєння підприємства з метою випуску нової продукції, збільшення обсягів виробництва; ефективність розвитку науки і техніки; ефективність торговельної діяльності; ефективність банківської діяльності; ефективність страхової діяльності; ефективність зовнішньоекономічних зв'язків; ефективність охорони навколишнього середовища. За призначенням і методами розрахунку розрізняють: абсолютну та порівняльну економічну ефективність.

Проте в цьому дослідженні ми будемо використовувати інший підхід – рівень і ціна досягнення результату чи цілі. Виходячи з цього підходу, економічну ефективність можна поділити на три рівні. Перший рівень – це економічний ефект. У буквальному розумінні термін «ефект» у перекладі з латинської означає «результат». Отже, категорія «ефективність» може інтерпретуватись як «результативність». Ефект – це результат, наслідок зміни стану певного об'єкта, зумовленого дією зовнішніх та внутрішніх факторів. Тобто під економічним ефектом розуміють результат реалізації будь-яких заходів.

Під час розгляду питання про економічну ефективність необхідно мати на увазі, що економічний ефект не може повністю відображати і характеризувати економічну ефективність. Ефект – це наслідок, результат тих чи інших заходів. Як би не важливий був ефект виробництва, його результат сам по собі він недостатньо характеризує виробничу діяльність, оскільки не показує, ціною яких ресурсів (витрат) отриманий. Тому необхідно перейти на другий, більш вищий рівень, – економічну ефективність.

Економічну ефективність виробництва характеризує ставлення економічного ефекту до витрат, який зумовив цей ефект. Іншими словами, рівень економічної ефективності дає уявлення про те, ціною яких витрат досягнутий економічний ефект. Економічна ефективність діяльності підприємства – це віддача у формі доходів різних ресурсів підприємства, яка визначається відношенням доходів до витрат ресурсів або, іншими словами, співвідношенням результату й витрат. Як наслідок, розрізняють два види економічної ефективності підприємств: спосіб розподілу наявних ресурсів і

спосіб використання ресурсів в кожній конкретній економічній діяльності.

На третьому рівні характеризується така ситуація в процесі економічних відносин, коли вже визначення економічної ефективності лише в параметрах «результат – витрати» не дає відповіді на питання, чи наша економічна ефективність є найвищою. Для відповіді на це питання використовується ефективність, за Паретто. Тобто у виробничому процесі досягається настільки високий рівень економічної ефективності, за якого:

– вже неможливо здійснити які-небудь зміни на користь однієї особи (товару, виробничого процесу), не погіршивши положення іншої;

– вхідні ресурси використовуються найефективніше (ефективність виробництва), а результат забезпечує максимально можливу корисність для споживачів (ефективність розподілу ресурсів). Виходячи з такого підходу, ми можемо спочатку оцінити, чи було досягнуто в принципі бажаного результату. Потім можемо порівняти результат із витратами ресурсів. А на третьому рівні можна оцінити, чи ми отримали максимальний результат із найраціональнішим використанням ресурсів. При цьому розвиток одного напрямку вже починає шкодити іншим. А це вже сфера граничного аналізу, який дозволяє за допомогою критерію «рівень і ціна досягнення результату чи цілі» глибше визначити економічну ефективність сільськогосподарської техніки.

Отже, процес оцінки сільськогосподарських машин починається з визначення абсолютної ефективності, яка є основним критерієм вибору техніки для конкретного сільськогосподарського виробника. При визначенні абсолютної економічної ефективності вважається, що сільськогосподарська техніка чи обладнання працюють на повну чи приближену до повної потужність. Проте у виробничому процесі є такі ситуації, коли два майже рівно ефективні проекти в різні періоди приносять ті ж самі прибутки – один швидше, а інший може не приносити їх ще довгий період. Причинами такої ситуації можуть бути погана якість сировини, недостатній об'єм ринку, цінова політика. Критерієм доцільності впровадження комбайна у виробництво у такому разі є початкова межа конкурентоспроможного використання зернозбиральних комбайнів.

У сільському господарстві у процесі виробництва бере участь такий важливий фактор виробництва, як земля. Тобто кінцевий результат повністю або частково залежить від погодних та кліматичних умов, якісних характеристик ґрунту. Тому беззбиткове виробництво певних культур залежить від їхньої урожайності – граничного об'єму виробництва продукції з одиниці площі. Визначення беззбиткової урожайності є відправною точкою для розрахунків параметрів «віртуальної машини».

Адже за її допомогою буде встановлена початкова межа ефективності. Ця межа розраховується за допомогою таких показників, як: граничне співвідношення продуктивності – Г_ε, Г_в – межа з продуктивності, та Г_{вр} – граничне співвідношення річного виробітку машин. Показники визначаються за допомогою формул

межа по продуктивності Г_в

$$\Gamma_w = \frac{I_{200\delta_n}}{I_{200\delta_\varepsilon}} W_b, \quad (6)$$

межа по річному виробітку Г_{вр}

$$\Gamma_{wr} = \Gamma_w T_{\phi_n}, \quad (7)$$

межа по співвідношенню продуктивностей Г_ε

$$\Gamma_\varepsilon = \frac{I_{200\delta_n}}{I_{200\delta_\varepsilon}}, \quad (8)$$

де $I_{200\delta_n}$ та $I_{200\delta_\varepsilon}$ – приведені витрати на годину роботи нової та віртуальної машини, грн./год; W_b – продуктивність віртуальної машини, т/год або га/год; T_{ϕ_n} – нормативне річне навантаження, год. Більш детально оцінка меж беззбитковості чи початкової конкурентоспроможності використання зернозбиральних комбайнів розглянуто в [8, с. 429].

Економічний зміст межі за співвідношенням продуктивності порівнюваних машин виражається станом, за якого ефективність нової машини порівняно з віртуальною дорівнює або більше нуля. Те ж саме можна сказати про межу з річного виробітку Г_{вр}. Новий зразок техніки буде ефективним лише тоді, коли річна економічна ефективність буде більша нуля та фактичне співвідношення продуктивності ε буде вищою від граничної Г_ε.

Наприклад, на основі беззбиткової урожайності та агровимог вирощування зернових культур для певного господарства була встановлена продуктивність віртуального зернозбирального комбайна 11 т/год, приведені витрати на годину роботи 3925 грн./год, оптимальні терміни збирання урожаю 10 днів. Зернозбиральний комбайн КЗК 9-1 «Славутич» має продуктивність 12 т/год та приведені витрати на годину роботи становлять 2670 грн./год. Фактичне співвідношення продуктивностей віртуального комбайна та КЗС 9-1 «Славутич» становить 1,06; межа по продуктивності Г_в 7,7 т/год; межа по співвідношенню продуктивностей Г_ε 0,68; граничне річне навантаження Г_{вр} 298 га та річний економічний ефект дорівнює Ер 210500 грн. З цього випливає, щоб комбайн КЗС 9-1 «Славутич» ефективно використовувався, в умовах цього господарства йому необхідно працювати з продуктивністю не менше як 7,7 т/год та обробити за сезон не менше 298 га посівів. При цьому за сезон підприємство отримає додатково 210 500 гривень економії виробничих витрат.

Ринок сільськогосподарської техніки для сільськогосподарських виробників пропонує вели-

Таблиця 1

Основні техніко-економічні показники віртуального зернозбирального комбайна для аграрних підприємств Чортківського району

Показники	Підприємства з площею, га:		
	50	500	1000
Погодинна продуктивність, га/год	0,76	7,57	15,14
Витрати на годину роботи, грн./год	463,95	5591,85	9959,70
Максимальна ціна, яку готові заплатити аграрні підприємства за придбання комбайна, тис грн.	6138,50	11889,96	24277,80

● – середні дані за 2015–2018 рр.

Таблиця 2

Техніко-економічні показники зернозбиральних комбайнів

Марка комбайна	Продуктивність, т/год	Приведені витрати, грн./год	Ціна машини, тис. грн.	Втрати зерна, %	Засміченість зерна	Подрібнення зерна
«Дон-1500»	11,0	2423,5	1249,9	2,1	1,9	2,7
КЗС 9-1 «Славутич»	12,0	2669,0	3030,0	1,5	1,1	1,8
«Джон Дір 9500»	14,0	3847,5	4386,0	1,5	1,5	1,8
Клаас «Домінатор 208»	15,3	3635,5	4494,5	0,6	1,5	0,9

Таблиця 3

Межі беззбиткового використання зернозбиральних комбайнів

Показники	Межа по продуктивності, га/год	Межа по річному виробітку, га	Мінімальне річне навантаження, год
На підприємствах площею 50 га:			
Клаас «Домінатор 208»	5,6	1169,4	122,9
«Джон Дір 9500»	5,9	1236,9	224,7
Дон-1500	3,5	729,0	263,2
КЗС 9-1 «Славутич»	4,1	857,3	103,7
На підприємствах площею 500 га:			
Клаас «Домінатор 208»	9,7	326,80	331,0
«Джон Дір 9500»	12,8	1037,33	213,4
Дон-1500	10,4	729,00	265,2
КЗС 9-1 «Славутич»	10,3	719,10	234,9
На підприємствах площею 1000 га:			
Клаас «Домінатор 208»	14,6	1094,13	163,2
«Джон Дір 9500»	13,5	1157,33	219,7
Дон-1500	11,8	824,67	639,7
КЗС 9-1 «Славутич»	11,5	802,17	133,0

кий вибір зернозбиральних комбайнів. Рекламні проспекти фірм-виробників відображають ефективність їхнього використання лише на великих площах або у спеціальних умовах виробництва. Проте така інформація є неактуальною для малих сільськогосподарських виробників та не може показати для великих аграрних підприємств межу, коли зернозбиральний комбайн починає приносити прибутки. Ми пропонуємо оцінити за допомогою представленої методики такі сучасні зернозбиральні комбайни, як Клаас «Домінатор 208», «Джон Дір 9500», Дон-1500, та КЗС 9-1 «Славутич», і визначити межі їхнього конкурентоспроможного використання для господарств з площею

посівів зернових 50, 500 й 1000 га. Для розрахунків було взято усереднені економічні показники аграрних підприємств Чортківського району. Основні техніко-економічні показники віртуальної машини та досліджуваних марок зернозбиральних комбайнів наведені в таблицях 1 та 2.

Як показали розрахунки, найбільший економічний ефект на площі обробітку 50 га та 500 га посівів зернових приносять комбайни Клаас «Домінатор 208» та КЗС 9-1 «Славутич».

Їхня гранична погодинна продуктивність сягає лише 34–40% від фактичної, що гарантує вчасне збирання урожаю та підтверджує високу надійність техніки (таблиця 3). Для покриття постій-

них витрат та капітальних вкладень необхідно завантажити роботою комбайни «Дон-1500» та «Джон Дір 9500» не менше як 263 і 225 годин протягом року.

У протилежному разі використання цих зернозбиральних машин буде збитковим для їхніх власників. Комбайни КЗС 9-1 «Славутич» та Клаас «Домінатор 208» повинні пропрацювати не більше 125 годин за сезон, що на 138 і 99 годин менше, ніж «Дон-1500» та «Джон Дір 9500» та на 85 годин більше, ніж встановлений науково-обґрунтований норматив. Це свідчить про високу продуктивність комбайнів КЗС 9-1 «Славутич» та Клаас «Домінатор 208», які найкраще пристосовані до умов виробництва на досліджуваних площах посівів зернових культур. На противагу Дон-1500 та «Джон Дір 9500» у середньому перевищують цей норматив на 15–50 годин, хоча їхня гранична продуктивність не перевищує 50 % від фактичної. Це свідчить про необхідність додаткового завантаження комбайнів на посівах зернових в інших підприємствах. Проте для покриття прямих витрат усі зернозбиральні комбайни (крім Клаас «Домінатор 208») потребують використання поза межами підприємства, адже мінімальний річний виробіток переважає розміри посівних площ в середньому на 75%.

На площі обробітку 1000 га і більше посівів зернових непогано себе проявлять зернозбиральні комбайни Клаас «Домінатор 208», та «Джон Дір 9500». За урожайності зернових 35 ц/га з таких площ можна отримати від 400 до 600 тис. грн. прибутку.

Через меншу надійність зернозбиральних комбайнів КЗС 9-1 «Славутич» та Дон-1500 цей показник є значно нижчим. Від використання цих марок комбайнів можна отримати не більше ніж 300 тис. грн. прибутку за умови, що вони зберуть урожай із площі не менше ніж 2400 га. Отже, сільськогосподарські виробники на великих площах посівів зернових культур повинні надавати перевагу зернозбиральним комбайнам Клаас «Домінатор 208», та «Джон Дір 9500», які завдяки своїй надійності та високій продуктивності (фактична продуктивність практично на 4–12% вища від граничної) гарантують вчасне збирання урожаю, економію витрат і зменшення втрат зерна. Великим плюсом для збиральних машин КЗС 9-1 «Славутич» та Дон-1500 є мінімальний річний виробіток у середньому на 20 % від фактичних посівних площ. Це свідчить про те, що використання цих комбайнів на площах посівів 1000 га і більше покриває виробничі витрати та витрати на придбання таких дорогих комбайнів. Комбайни Клаас «Домінатор 208», та «Джон Дір 9500» потребують додаткового завантаження за межами підприємства або на збирання інших культур.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, сільськогосподарський виробник, виходячи з умов власного виробництва та/або ринкової кон'юнктури, може розрахувати техніко-економічні параметри віртуальної машини в результаті порівняння зі зразками зернозбиральних комбайнів, які представлені на ринку, встановити межі конкурентоспроможного їхнього використання та визначити річний економічний ефект від їхньої експлуатації. Ця методика може також використовуватися для визначення меж прибуткового використання техніки, виходячи з ціни на неї, мінімально необхідного прибутку, виявлення потенціалу та граничних термінів використання машини протягом року, встановлення ступеня універсалізації машини і рекомендації шляхів щодо покращення її застосування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Клименко С.М. Управление конкурентоспособности підприємства: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2006. 527 с.
2. Савчук С.И. Методы оценки конкурентоспособности: логика построения и анализ возможностей. *Вісник Тернопільської академії народного господарства. Економіко-математичне моделювання*. 2003. № 14. С. 54–65.
3. Ткаченко М. Методичне забезпечення оцінки конкурентоспроможності товарів. *Вісник КДТЕУ*. 1999. № 2. С. 135–144.
4. Осипов В.Н. Оценка конкурентоспособности продукции производственного назначения. Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2001. 152 с.
5. Литвиненко А.Н. Методологические вопросы оценки экономических аспектов конкурентоспособности машиностроительной продукции. *Бюлетень інностаррної комерческoї інформації*. 1981. Приложеніе. № 1. С. 36–39.
6. Фатхудинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации. Эксклюзивные технологии формирования стратегии повышения конкурентоспособности организации: теория, методика, практика. М.: ЭКСМО, 2004 541 с.
7. Тихонов В.А. Эффективность и цены новых средств производства в АПК. Москва: «Наука». 1985. 342 с.
8. Івашків Т.С. Оцінка меж беззбиткового використання сільськогосподарської техніки. *Зб. наук. праць Подільського державного агро-технічного університету*. Кам'янець-Подільський. 2007. № 15. С. 428–432.

REFERENCES:

1. Klymenko S.M. (2006) Upravlinnia konkurentospromozhnosti pidpriemstva: navch. Posib. [Managing the competitiveness of the enterprise]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Savchuk S.Y. (2003) Metody otsenky konkurentosposobnosti: lohyka postroeniya y analizy vozmozhnosti [Methods for evaluating competitiveness: logic of construction and analysis of possibilities]. *Visnyk Ternopilskoi akademii narodnoho hospodarstva. Ekonomiko-matematychny modeliuвання*, no. 14, pp. 54–65.

3. Tkachenko M. (1999) *Metodychne zabezpechenia otsinky konkurentospromozhnosti tovariv* [Methodical support for assessing the competitiveness of goods]. *Visnyk KDTEU*, no. 2., pp. 135–144.

4. Osipov V.N. (2001) *Ocenka konkurentospobnosti produkcii proizvodstvennogo naznacheniya* [Assessment of the competitiveness of industrial products]. Odessa: IPREEI NAN Ukrainy. (in Russian)

5. Litvinenko A.N. (1981) *Metodologicheskie voprosy ocenki ekonomicheskikh aspektov konkurentospobnosti mashinostroitelnoj produkcii* [Methodological issues of assessing the economic aspects of the competitiveness of engineering products]. *Byuleten innostranoj komercheskoj informacii, Prilozhenie*, no. 1, pp. 36–39.

6. Fathudinov R.A. (2004) *Upravlenie konkurentospobnostyu organizacii. Eksklyuzivnye tehnologii*

formirovaniya strategii povysheniya konkurentospobnosti organizacii: teoriya, metodika, praktika [Management of competitiveness of the organization. Exclusive technologies for the formation of strategies to improve the competitiveness of an organization: theory, methods, practice]. Moscow: EKSMO. (in Russian)

7. Tihonov V.A. (1985) *Effektivnost i ceny novyh sredstv proizvodstva v APK* [Efficiency and prices of new means of production in agriculture]. Moscow: Nauka. (in Russian)

8. Ivashkiv T.S. *Otsinka mezh bezzbytkovoho vykorystannia silskohospodarskoi tekhniky (2007)* [Estimation of the boundaries of break-even use of agricultural machinery]. *Zb. nauk. prats Podilskoho derzhavnoho ahro-tekhnichnoho universytetu*, no 15, pp. 428–432.

EVALUATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF GRAIN NUCLEAR COMBINES

The purpose of the article. The agricultural machinery market is characterized by a variety of harvesters, differing in terms of capacity, productivity and quality. Not less important is their price and service cost. In addition, considerable attention is drawn to the availability of service centers. Agrarian producers face a difficult and difficult choice between expensive high-performance machines or cheaper and less efficient. After all, in modern agricultural production, grain harvesting machinery, which is predominantly highly productive and expensive, produces different profits in different farms, is used differently throughout the year, and therefore has a different economic effect. Scientific developments are based on a comparison of a new car with a base. In addition, machinery or equipment should operate at full capacity for one year. At the same time, the possibility of taking into account during the calculations of the conditions of production of each particular producer is lowered. Solving these problems is dedicated to this article. According to research by American scientists, the purchase of goods consumes no more than 10–20% of all costs, and the rest of the money is spent in the period of exploitation. Thus, there is a need for each agricultural producer to determine the optimal parameters of the agricultural machine – to create a “virtual machine”. In other words, the entrepreneur needs to form an economic model of the machine that would best satisfy the requirements that dictate the market.

Methodology. The evaluation of the efficiency of the use of technology is based on determining the necessary conditions for its technical and economic use in the real conditions of a particular agrarian enterprise. To do this, it is necessary to determine the limits of the use of agrarian machinery. Therefore, it is necessary to create a “virtual machine”. The virtual machine includes the minimum requirements for the technology that it needs to be endowed with. If the real car is better than “virtual”, then it can be purchased by the owner of the agrarian enterprise.

Results. The article assesses the economic efficiency of using modern combine harvesters. It is proposed to use the “three levels” approach in determining the economic efficiency of agrarian machinery use. At the first level, the term “effect” is used. It shows the effectiveness of agrarian machines. In the second stage, the term “economic efficiency” is used as the ratio between the result and the cost. At the third level, Pareto's efficiency is used, that is, the limits of the efficiency of the use of specific combine harvesters. The boundary analysis is today one of the most correct in determining the effectiveness of agrarian machinery. Based on the developments of this methodology, we proposed a “virtual machine”. A virtual machine is a set of necessary characteristics that satisfy the needs of the farmer when harvesting grain crops. These characteristics are formed on the basis of the limit values: the marginal productivity ratio, the performance boundary, the limiting ratio of annual production of cars. On the basis of these indicators, the economic efficiency of using modern combines was estimated: KSS 9-1 Slavutich, Class Dominator 208, John Dir 9500, Don-1500. It was found that for small and medium-sized farms it is necessary to use KSS 9-1 “Slavutich”, and for large Class “Dominator 208», John Dir 9500.

Practical implications. Proposed in the article real calculations of the efficiency of the use of modern combine harvesters can be used in the practical activities of farms when planning the number of machines. In addition, the “virtual machine” as a method of planning can be introduced in drawing up technological maps of growing crops.

Value/originality. In our work, we considered the efficiency of the use of combine harvesters. Analyzing the current state of agrarian machinery use, we can note the weak methodological and methodological basis. Solving these problems determines the prospects for further research in the field of economic efficiency of agricultural machinery use.

ЗДІЙСНЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ І ВИРОБНИЧИХ СТРАТЕГІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОНЦЕНТРАЦІЇ Й РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

IMPLEMENTATION OF MARKETING AND PRODUCTION STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF CONCENTRATION AND RATIONAL USE OF LAND RESOURCES

УДК 631.15:332.3

Ігнатенко М.М.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри економіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рунчева Н.В.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки і фінансів
Бердянський університет менеджменту
і бізнесу

Бритвенко А.С.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки і фінансів
Бердянський університет менеджменту
і бізнесу

У статті визначено проблеми, ризики і конкурентні переваги концентрації земельних ресурсів аграрних підприємств як основи здійснення ними виробничих і маркетингових стратегій на аграрних ринках. Ступінь раціональності використання земельних ресурсів має пряму залежність від урегульованості земельних відносин із приводу власності на землю. Тому незавершеність процесу формування ринку землі, ефективних земельних відносин, відсутність належного моніторингу й контролю за використанням землі в Україні не дає змоги в повному обсязі вирішити питання оптимального використання земельних ресурсів, ефективного виробництва й маркетингу. Концентрація земельних ресурсів у великих аграрних підприємствах супроводжується як перевагами виробничо-економічного й маркетингового характеру, так і недоліками екологічного й соціального змісту. Зменшення застосування біологічних меліорацій і меліорантів, засобів захисту рослин, скорочення внесення органічних добрив призводить до зниження природної родючості ґрунтів та зменшення їх продуктивності. Крім того, концентрація земельних ресурсів у великих агрохолдингах має супроводжуватися принаймні їх постійним моніторингом, контролем та відтворенням родючості у загальносуспільних цілях.

Ключові слова: земельні ресурси, аграрні підприємства, раціональне використання, маркетингові стратегії, виробничі стратегії, концентрація, конкурентні переваги.

В статье определены проблемы, риски и конкурентные преимущества концентра-

ции земельных ресурсов аграрных предприятий как основы осуществления ими производственных и маркетинговых стратегий на аграрных рынках. Степень рациональности использования земельных ресурсов имеет прямую зависимость от урегулированности земельных отношений по поводу собственности на землю. Поэтому незавершенность процесса формирования рынка земли, эффективных земельных отношений, отсутствия надлежащего мониторинга и контроля за использованием земли в Украине не позволяет в полном объеме решить вопросы оптимального использования земельных ресурсов, эффективного производства и маркетинга. Концентрация земельных ресурсов в крупных аграрных предприятиях сопровождается как преимуществами производственно-экономического и маркетингового характера, так и недостатками экологического и социального содержания. Уменьшение применения биологических мелиораций и мелiorантов, средств защиты растений, сокращение внесения органических удобрений приводит к снижению естественного плодородия почв и уменьшению их производительности. Кроме того, концентрация земельных ресурсов в крупных агрохолдингах должно сопровождаться крайней мере постоянным мониторингом, контролем и воспроизведением плодородия в общегражданских целях. **Ключевые слова:** земельные ресурсы, аграрные предприятия, рациональное использование, маркетинговые стратегии, производственные стратегии, концентрация, конкурентные преимущества.

The article identifies the problems, risks and competitive advantages of concentration of land resources of agrarian enterprises as the basis of their implementation of production and marketing strategies in agrarian markets. The issues of increasing the efficiency of agricultural land use special importance with the development of large-scale automated production, with the change of priorities and content of socio-political intentions of agribusiness, specific production-ecological, social, marketing actions in the national and global dimensions. The degree of rational use of land resources has a direct dependence on the settlement of land relations with respect to ownership of land. Therefore, the incompleteness of the process of forming the land market, effective land relations, the lack of proper monitoring and control over land use in Ukraine does not allow us to fully address the issue of optimal use of land resources, efficient production and marketing. The concentration of land resources in large agrarian enterprises is accompanied by both the advantages of production and economic and marketing character, as well as the disadvantages of environmental and social content. Reducing the use of biological melioration and meliorants, plant protection products, reducing the introduction of organic fertilizers reduces the natural fertility of soils and reduces their productivity. In addition, the concentration of land resources in large agricultural holdings should be accompanied, at least, by their constant monitoring, control and reproduction of fertility for public purposes. At the present stage of development of society, agricultural production, rational land use, of course, must be based on an innovative material and technical base capable of ensuring the appropriate technological level of reproductive processes. At the same time, the concentration and production value of land resources is that they have always been a measure and the basis for the development of productive forces of agriculture, ensuring a high level of competitiveness and the rate of increase of production and increase of labor productivity, effective marketing strategies for the marketing of agricultural raw materials and food products.

Key words: land resources, agrarian enterprises, rational use, marketing strategies, production strategies, concentration, competitive advantages.

Постановка проблеми. Питання підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель особливої актуальності набувають із розвитком великотоварного автоматизованого виробництва, зі зміною пріоритетів і змісту суспільно-політичних намірів агробізнесу, конкретних

виробничо-екологічних, соціальних, маркетингових дій у національному та глобальному вимірі. На цей час зокрема в Україні як у світовому виробнику основних видів продуктів харчування все ще не врегульовані механізми, інструменти й моделі, вплив яких має забезпечити максимальне задо-

волення економічних інтересів землевласників і землекористувачів, найбільш повне й ефективне використання виробничого потенціалу господарств і закріплених за ними земель за суворого дотримання вимог раціонального використання земельних ресурсів. Проблема раціонального землекористування дедалі більше ускладнюється у зв'язку з наростаючою невизначеністю її характеру. Особливо це стосується таких аспектів аграрної діяльності, як економічний, соціальний, виробничий, маркетинговий та екологічний.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питання раціонального використання земельних ресурсів у процесі аграрного виробництва завжди перебували у полі зору провідних іноземних та вітчизняних науковців. Їх вирішенню свої роботи присвятили Д.П. Богиня, В.Г. Бодров, М.П. Вітковський, А.С. Гальчинський, Д.С. Добряк, В.К. Збарський, М.М. Ігнатенко, П.П. Колодій, О.В. Крисальний, Ю.Я. Лузан, І.І. Лукінов, В.М. Малес, Л.О. Мармуль, Л.Я. Новаковський, Б.Я. Панасюк, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, М.Г. Ступень, А.М. Третяк та ін.

Традиційно вони розглядалися як наслідок дотримання або ігнорування систем ведення сільськогосподарства, впровадження нових зразків техніки й технологій, видів рослин і тварин. Однак слід зауважити, що саме сучасна специфіка підприємницької діяльності в сільському господарстві не забезпечує збереження родючості ґрунтів, яка має прямий вплив на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та її собівартість і якість, реалізацію на аграрних ринках.

Це значною мірою зумовлено зниженням рівня державних видатків на охорону та раціональне використання земельних ресурсів, тоді як самі малі й середні аграрні підприємства не в змозі здійснювати необхідні фінансові заходи через нестійкий стан своєї діяльності, а великі агрокорпорації й агрохолдинги мають недостатній рівень соціальної відповідальності за екологічні наслідки свого господарювання. Тому є необхідність зосередити наукові й практичні зусилля на вирішенні вказаної сукупності проблем, у т.ч. з використанням новітніх інструментів та механізмів.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблем, ризиків і конкурентних переваг концентрації земельних ресурсів аграрних підприємств як основи здійснення ними виробничих і маркетингових стратегій на аграрних ринках.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ступінь раціональності використання земельних ресурсів має пряму залежність від урегульованості земельних відносин з приводу власності на землю. Тому незавершеність процесу формування ринку землі, ефективних земельних відносин, відсутність належного моніторингу й контролю за використанням землі в Україні не дає змоги

в повному обсязі вирішити питання оптимального використання земельних ресурсів, ефективного виробництва й маркетингу [1, с. 43]. Зазначимо, що для країни характерний високий рівень сільськогосподарського освоєння території серед європейських країн.

За сім останніх років, починаючи з 1 січня 2010 р., структура земельного фонду помітно змінилася. Зокрема, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 165,7 тис. га. На 107,6 тис. га збільшилися площі лісів та лісокритих територій. Крім того, забудованих земель стало на 55,7 тис. га більше; відкритих заболочених – на 14,1 тис. га; площа територій, вкритих поверхневими водами, збільшилася на 5,9 тис. га.

Протягом минулого року площа сільськогосподарських земель зменшилася на 14,9 тис. га, причому площа ріллі збільшилася на 22 тис. га, а площі перелогів і пасовищ зменшилися відповідно на 33 тис. і 7,4 тис. га. Забудованих земель, навпаки, стало більше на 10,7 тис. га. Переважна частка з них знаходиться під житловою забудовою, за рік площа таких земель збільшилася на 4,2 тис. га. Лісів та лісокритих площ збільшилося на 10,2 тис. га. порівняно з даними станом на 01 січня 2016 р. і з даними станом на 01 січня 2010 р. У структурі сільськогосподарських угідь країни рілля займає 78,1 % (32,5 млн. га), що значно більше, ніж у європейських країнах і США.

Сталий розвиток землекористування, за висновками Л. Мармуль, І. Романюк [2, с. 67], повинен забезпечити ефективне використання сільськогосподарських угідь, всебічну охорону та розширене відтворення родючості ґрунтів, збільшення сільського населення й розв'язання продовольчої проблеми в країні. Однак, за час здійснення земельної реформи в нашій країні відбулися кардинальні зміни, насамперед, у структурі земельного фонду. Зокрема, по основних видах угідь – площа сільськогосподарських угідь зменшилася з 41,9 млн. га у 1994 р. до 41,6 млн. га у 2017 р., тобто на 300 тис. га (за 2007-2017 рр. на 256,5 тис. га).

Україна є однією з небагатьох країн Європи, для якої характерна висока концентрація сільськогосподарських земель – понад 70,0% від загальної території 60,4 млн. га. При цьому розораність сільськогосподарських угідь також є рекордно високою і досягає 78,0%. У 17 областях відсоток сільськогосподарських угідь у загальній земельній площі є вищим за середній в аграрних підприємствах країни (67,6%). Зокрема, найвищий він у Кіровоградській (83,1%), Запорізькій (82,6%) та Миколаївській області – 81,9%. Найнижчий цей відсоток у Закарпатській (36,4%), Івано-Франківській (45,7%) та Рівненській (46,7%) області.

Структура сільськогосподарських угідь дуже різниться в аграрних підприємствах різних областей. Так, у Херсонській області найбільший в Укра-

їні відсоток сільськогосподарських угідь займає рілля – 90,1%. Для порівняння, найменший її відсоток спостерігається у Закарпатській області – 43,4%. Але завдяки цьому у Закарпатській області найвищий у країні відсоток сільськогосподарських угідь в агроформуваннях займають багаторічні насадження – 6,0 %, сіножаті – 19,9% та пасовища – 30,7%.

Для західних областей України, зокрема для Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької, Рівненської, Житомирської взагалі характерний порівняно невисокий відсоток сільськогосподарських угідь, зайнятих ріллею (43,4–71,6%). Виняток становлять лише Хмельницька (79,9%) й Тернопільська (81,5%) області. У західних областях переважаючий відсоток, порівняно з середнім в Україні, мають сіножаті (8,2–19,9%) та пасовища (13,3–30,7%). Це зумовлено особливостями структури природно-ресурсного потенціалу та розміщенням його складників.

Винятком є господарства Тернопільської області, де відсоток сіножатей (3,6%) та пасовищ (12,5%) менший за середній в Україні, а також Хмельницької області, де лише 8,7% сільськогосподарських угідь займають пасовища. Для центральних областей України, зокрема, для Вінницької, Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської, Полтавської та Черкаської характерний великий відсоток ріллі у структурі сільськогосподарських угідь (60,7%–67,9%). У північних областях, зокрема, Сумській та Чернігівській, великий відсоток сільськогосподарських угідь займають сіножаті (15,1 %–15,9%). Південні та східні області України не характеризуються великою різноманітністю щодо структури сільськогосподарських угідь. Динаміка зміни їх площі за формами власності та господарювання на початок року наведена в табл. 1.

У землекористуванні домогосподарств і сільськогосподарських підприємств, включаючи фермерські господарства, знаходиться 36,5 млн. га угідь, що становить близько 88,0% від загальної площі сільськогосподарських земель. Площа ріллі, яка знаходиться в користуванні аграрних підприємств і господарств населення, дорівнює трохи більше 31,0 млн. га, або 95,4% від загальної площі ріллі. Фактичне використання ріллі (посівні площі + пари), згідно з даними офіційної статистики, оці-

нюється у 29,5 млн. га. Таким чином, натеper мінімум 1,5 млн. га, або майже 5,0% родючих земель в Україні не беруть участі у виробництві аграрної продукції або задіяні в тіншовому аграрному ринку.

За розмірами землекористування зберігається тенденція до консолідації використовуваних ресурсів. Питома вага підприємств, які оброблюють понад 3,0 тис. га угідь, за останні п'ять років збільшилася з 34,8% до 38,8% (рис. 1). І найбільш вірогідним є збереження цієї тенденції в середньостроковій перспективі за відсутності державного регулювання та законодавчих обмежень.

У структурі фактичного землекористування 70,0% займають сільськогосподарські підприємства. Господарства населення в 2017 р. обробляли близько 8,5 млн. га. Загальна посівна площа під всіма культурами в 2017 р. становила 28,3 млн. га, що на 7,0% вище середнього значення за період 2009–2010 рр. Частково, це може свідчити як про поступове повернення в обіг раніше покинутих сільськогосподарських земель, так і про підвищення «прозорості» аграрного виробництва через посилення моніторингу та контролю за оборотом земель сільськогосподарського призначення.

У 10 найбільших агрохолдингів світу входять 3 українські компанії: дві компанії – власне українські (Ukrlandfarming і Кернел) й інвестиційна NCH Capital, яка володіє банком земельних ресурсів в Україні та в Росії. Відбувається поступове збільшення землеволодіння з тенденцією до збереження. Нині 18 найбільших навіть у глобальному вимірі агрохолдингів фактично обробляють 16,7% земель країни. При цьому, як зазначає М. Ігнатенко [3, с. 5], вони є не тільки виробничими структурами, але й потужними переробними, транспортно-логістичними корпораціями, торговими домами, які впливають на цінову політику трейдерів у Причорноморському та інших регіонах країни.

За експертними оцінками, під контролем агрохолдингів у 2017 р. знаходилося 5,9 млн. га, або майже 28,0 % всіх сільськогосподарських угідь, що перебувають у користуванні сільськогосподарських підприємств. Зазначимо, що частка земель у користуванні зросла з 27,4% до 27,9% через виключення з розрахунків сільськогосподарських земель анексованого Криму. Загалом же

Таблиця 1

Величина та динаміка площі сільськогосподарських угідь в Україні, тис. га

Категорії господарств	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
						тис. га	%
Сільськогосподарські підприємства	21047	21019	20864	20590	20499	20666	93,9
у т.ч. фермерські господарства	3945	4016	4014	4012	4079	4173	95,2
Господарства населення	15708	15585	15690	15898	15984	15815	73,6
у т.ч. для товарного виробництва	9173	9091	9214	9412	9472	9281	–

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

загальний банк земельних ресурсів агрохолдингів в Україні скоротився щонайменше на 125,0 тис. га. Корпоративні формування з банком земельних ресурсів від 20,0 до 40,0 тис. га є найбільшою групою за кількістю представників – 28 компаній (25 в 2013 р.). Їхній загальний банк земельних ресурсів становить 0,84 млн. га, або 14,0% від загальної земельної площі, зайнятої агрохолдингами.

Концентрація земельних масивів в агрохолдингах значною мірою зумовлена їх маркетинговими перевагами як інтегрованих господарських структур: по-перше, значна економія на масштабах придбання засобів виробництва; по-друге, це нові умови застави – сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів, особливо у сезон її з'являється багато, а це – значна кредитна маса, що починає фінансувати діяльність, жодним чином із сільським господарством не пов'язану [4, с. 12]. Отже,

укрупнення сільськогосподарських підприємств зумовлюється, на думку Н. Рунчевої, залученням інвестицій в аграрне виробництво та формуванням великих інтегрованих підприємств [5, с. 247]. Саме вони, на відміну від дрібних товаровиробників, мають змогу розвивати виробничу інфраструктуру й маркетингові стратегії на аграрних ринках (табл. 2).

Аналіз діяльності товаровиробників засвідчує, що у малих (до 1000 га) та середніх (до 5000 га) за розміром підприємствах сконцентровано виробництво овочів, плодів, молока та м'яса. Спеціалізація структурних підрозділів холдингових компаній формується, виходячи з основного виду діяльності материнської компанії (цукор, зерно, молоко), при цьому ставка робиться на формування вузькоспеціалізованого, високоіндустріалізованого виробництва з чіткою експортною орієнтацією [6]. По групі підприємств із площею понад

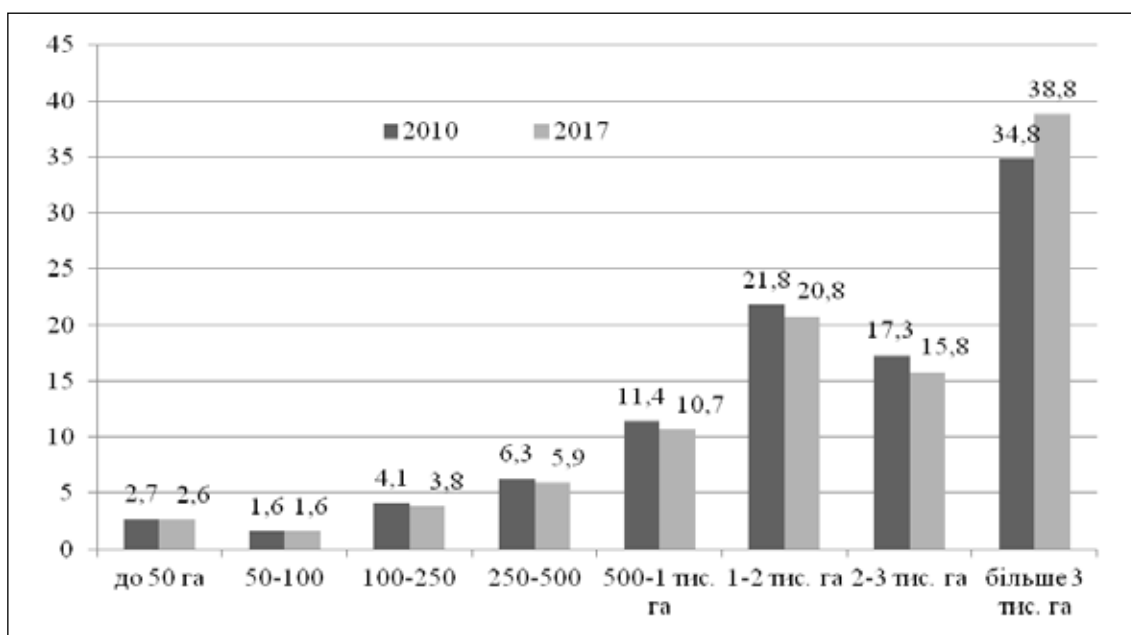

Рис. 1. Ранжування посівних площ в аграрних підприємствах України залежно від їх розмірів, %

Таблиця 2

Соціально-економічні параметри розвитку сільськогосподарського виробництва залежно від землезабезпеченості підприємств, 2017 р.

Групи за площею ріллі, га	Кількість господарств	Площа с.-г. угідь, га	Середньорічна оплата праці одного працюючого, грн.	у тому числі		Відрахування на оплату праці одного працюючого, грн.	Орендна плата за 1 га с.-г. угідь, грн.
				рослинництві	тваринництві		
501-1000	1645	821	8719	8612	8979	2597	2037
1001-2000	2536	1522	9877	9678	10329	2930	2389
2001-5000	2132	3183	11170	10588	12370	3305	2431
5001-10000	399	6944	11702	11246	12753	3449	2500
10001-20000	66	12267	15483	13415	18621	4986	2841
Понад 20000	54	35871	13147	11667	13588	3745	2907

Джерело: розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2018 р.

5,0 тис. га виробляється найбільша питома вага аграрної продукції порівняно з іншими групами, зокрема 56,4% цукрових буряків, 26,5% – зернових, 21,0% – соняшнику й інших технічних культур. Загалом спостерігається тенденція до збільшення обсягів виробництва та пряма їх залежність із зростанням розмірів підприємств.

Проблемними питаннями під час розширення земельних масивів агрохолдингів є випадки, коли: договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих, що пройшли, реєстраційний напис не дає змоги судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація; договори не містять усіх істотних умов договорів оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час умови договорів не переглядаються [7, с. 19]. Короткострокова оренда земельних часток є потенційно проблемним моментом у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку; оренда не витребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування їх власниками та достроковим припиненням оренди [8, с. 61].

Висновки з проведеного дослідження. Концентрація земельних ресурсів у великих аграрних підприємствах супроводжується як перевагами виробничо-економічного й маркетингового характеру, так і недоліками екологічного й соціального змісту. Зменшення застосування біологічних меліорацій і меліорантів, засобів захисту рослин, скорочення внесення органічних добрив призводить до зниження природної родючості ґрунтів та зменшення їх продуктивності. Крім того, концентрація земельних ресурсів у великих агрохолдингах має супроводжуватися принаймні їх постійним моніторингом, контролем та відтворенням родючості у загальносупільних цілях.

На сучасному етапі розвитку суспільства сільськогосподарське виробництво, раціональне землекористування, безумовно, має ґрунтуватися на інноваційній матеріально-технічній базі, спроможній забезпечити відповідний технологічний рівень відтворювальних процесів. Разом з тим, концентрація й виробниче значення земельних ресурсів полягає у тому, що вони завжди були мірилом та основою розвитку продуктивних сил сільського господарства, забезпечуючи високий рівень конкурентоспроможності й темпи збільшення виробництва та підвищення продуктивності праці, ефективні маркетингові стратегії збуту сільськогосподарської сировини й продовольчої продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Квітка Г. Досвід землеволодіння: аграріям об'єднаної Європи затісно господарювати. *Землепорядний вісник*. 2009. № 8. С. 40–46.

2. Мармуль Л.О., Романюк І.А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: монографія. Херсон: Айлант, 2015. 266 с.

3. Ігнатенко М.М., Новак Н.П. Нові вимоги нормативно-законодавчого забезпечення обліку, оцінки та оподаткування використання земельних ресурсів. *Економіка та держава*. № 2. 2018. С. 4–6.

4. Сайко В. Ф. Наукові основи стійкого землекористування в Україні. *Збірник наукових праць ННЦ «Інститут землеробства НААН України»*. К. : ННЦ «Інститут землеробства НААН України», 2012. Вип. 3. С. 3–17.

5. Рунчева Н.В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки: монографія. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.

6. Мармуль Л.О. Управління земельними ресурсами аграрних підприємств на засадах оптимізації орендних відносин, землеустрою, меліорацій. *Ефективна економіка*. № 12. 2015. Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4624> (дата звернення: 10.04.2019)

7. Ступень М.Г. Концептуальні засади оптимізації сільськогосподарського землекористування. *Вісник Львівського національного аграрного університету: економіка АПК*. 2010. № 17(1). С. 16–22.

8. Романюк І.А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. №4 (36). С. 60–63.

REFERENCES:

1. Kvitka, H. (2009) Dosvid zemlevolodinnya: ahrariyam ob'yednanoyi Yevropy zatishno hospodaryuvaty [Experience of land tenure: Agrarians of the united Europe to manage their economy]. *Zemlevporyadnyy visnyk*, vol. 8, pp. 40–46 (in Ukrainian)

2. Marmul', L.O. & Romanyuk, I.A. (2015) *Rynok pratsi ta zaynyatist' naseleynnya sil's'kykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya* [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. Kherson: Aylant.

3. Ihnatenko, M.M. & Novak, N.P. (2018) Novi vymohy normatyvno-zakonodavchoho zabezpechennya obliku, otsinky ta opodatkuvannya vykorystannya zemel'nykh resursiv [New requirements of normative and legislative support of accounting, estimation and taxation of land use]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 2, pp. 4–6 (in Ukrainian)

4. Sayko, V. F. (2012) *Naukovi osnovy stiykoho zemlekorystuvannya v Ukrayini* [Scientific bases of sustainable land use in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats' NNTS «Instytut zemlerobstva NAAN Ukrayiny»*, vol. 3, pp. 3–17 (in Ukrainian)

5. Runcheva, N.V. (2017) *Upravlinnya rozvytkom korporatyvnykh vidnosyn v ahrarniy sferi ekonomiky* [Management of the development of corporate relations in the agrarian sector of the economy]. Kherson: Aylant.

6. Marmul', L.O. (2015) *Upravlinnya zemel'nymy resursamy ahrarnykh pidpryyemstv na zasadakh optyimizatsiyi orendnykh vidnosyn, zemleustroyu, melioratsiy* [Management of land resources of agrarian enterprises on

the basis of optimization of lease relations, land management, land reclamation]. *Efektivna ekonomika*, vol. 12. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4624> (in Ukrainian) (Accessed 10 April 2019)

7. Stupen', M.H. (2010) Kontseptual'ni zasady optymizatsiyi sil'skohospodars'koho zemlekorystuvannya [Conceptual principles of optimization of agricultural land use]. *Visnyk L'vivs'koho natsional'noho ahrarnoho*

universytetu: ekonomika APK, vol. 17(1), pp. 16–22 (in Ukrainian)

8. Romanyuk, I.A. (2016) Novi chynnyky ta kontseptsiyi zdiysnennya intensyfikatsiyi sil'skoho hospodarstva [New factors and concepts for intensifying agriculture]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (36), pp. 60–63 (in Ukrainian)

Ignatenko Nikolay

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of Economics

Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

Runcheva Nataliia

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Finance
Berdyansk University of Management and Business

Brytvienko Anastasiia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Finance
Berdyansk University of Management and Business

IMPLEMENTATION OF MARKETING AND PRODUCTION STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF CONCENTRATION AND RATIONAL USE OF LAND RESOURCES

The purpose of the article. The issues of increasing the efficiency of agricultural land use special importance with the development of large-scale automated production, with the change of priorities and content of socio-political intentions of agribusiness, specific production-ecological, social, marketing actions in the national and global dimensions. Currently, in particular, in Ukraine as a world producer of basic foodstuffs, mechanisms, tools and models are still not regulated, the impact of which should ensure maximum satisfaction of the economic interests of landowners and land users, the most complete and effective use of production potential of farms and land assigned to them with strict adherence to the requirements of rational use of land resources. The problem of rational land use is increasingly complicated due to the growing inevitability magnitude of its character. This is especially true for such aspects of agrarian activity as economic, social, production, marketing and environmental.

Methodology. The theoretical and methodological basis of the study is a systematic approach and a dialectical method of cognition that was used to study the fundamental provisions of economic science in relation to the peculiarities of the process of intensification, its factors and increase the level of efficiency of land use by agricultural enterprises.

Results. The concentration of land resources in large agrarian enterprises is accompanied by both the advantages of production and economic and marketing character, as well as the disadvantages of environmental and social content. Reducing the use of biological melioration and meliorants, plant protection products, reducing the introduction of organic fertilizers reduces the natural fertility of soils and reduces their productivity. In addition, the concentration of land resources in large agricultural holdings should be accompanied, at least, by their constant monitoring, control and reproduction of fertility for public purposes.

At the present stage of development of society, agricultural production, rational land use, of course, must be based on an innovative material and technical base capable of ensuring the appropriate technological level of reproductive processes. At the same time, the concentration and production value of land resources is that they have always been a measure and the basis for the development of productive forces of agriculture, ensuring a high level of competitiveness and the rate of increase of production and increase of labor productivity, effective marketing strategies for the marketing of agricultural raw materials and food products.

Practical implications. It is laid down in the development of scientific and practical principles and conceptual approaches to solving problems related to the rational use of land resources and improvement of their qualitative properties by subjects of agrarian management.

Value/originality. The question of the rational use of land resources for process agricultural production is considered as a consequence of the observance or identification of systematic agriculture, the introduction of new technical means and technologies, species of plants and animals. However, care should be taken to ensure that the current specification of entrepreneurial activity in agriculture does not ensure the preservation of generic needs, which has an impact on the efficiency of agricultural production and its efficiency and implementation in agrarian markets. This, the main measure, is due to a decrease in the level of state payments for protection and rational use of land resources, while small and medium-sized agrarian enterprises can not carry out the necessary financial measures due to the unstable state of their activity, and large agricultural corporations. the environmental consequences of its economic connection. Therefore, there is a need to determine the scientific and practical efforts to solve this set of problems, including using the latest tools and mechanisms.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ І ЗАДОВОЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЇХ ІМОВІРНІСНОЇ ОЦІНКИ¹

METHODOLOGICAL APPROACH TO ANALYSIS AND ENSURING INTERESTS OF SUBJECTS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION IN THE CONDITIONS OF THEIR PROBABILISTIC ASSESSMENT

УДК 330.341.2

Ілляшенко С.М.

д.е.н., професор, завідувач кафедри маркетингу та УІД

Сумський державний університет;
доктор хабілітований, професор
Вища економіко-гуманітарна школа
м. Бельсько-Бяла (Польща)

Шипуліна Ю.С.

д.е.н., доцент,
професор кафедри економічної
кібернетики та маркетингового
менеджменту
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
головний науковий співробітник

Сумський державний університет

Ілляшенко Н.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
маркетингу та УІД
Сумський державний університет

У статті запропоновано авторський методичний підхід до аналізу і кількісної оцінки ступеня узгодженості інтересів суб'єктів інноваційної діяльності організації (підприємства чи установи) в умовах неповної визначеності вектору впливу факторів зовнішнього макро- і мікросередовища. В його основу покладено визначення інтересів суб'єктів інноваційного процесу стосовно його основних параметрів, а також систематизацію факторів, що впливають на параметри інноваційного процесу. Розроблено підхід до прийняття управлінських рішень щодо внесення коректив у параметри інноваційного процесу за результатами аналізу. Авторські розробки дають змогу підвищити рівень обґрунтованості рішень з управління інноваційними проектами, знизити їх ризик і підвищити імовірність ринкового успіху за рахунок забезпечення сприятливого ставлення до проекту економічних контрагентів і контактних аудиторій організації-інноватора.

Ключові слова: інноваційна діяльність організації, управління інноваційним проектом, суб'єкти інноваційного процесу, кількісна оцінка інтересів, урахування факторів неповної визначеності, узгодження інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

В статье предложен авторский методический подход к анализу и количественной

оценке степени согласования интересов субъектов инновационной деятельности организации (предприятия или учреждения) в условиях нечеткой оценки вектора влияния факторов внешней макро- и микро-среды. В его основу положено определение интересов субъектов инновационного процесса касательно его основных параметров, а также систематизацию факторов, которые влияют на параметры инновационного процесса. Разработан подход к принятию управленческих решений относительно внесения корректив в параметры инновационного процесса по результатам анализа. Авторские разработки позволяют повысить степень обоснованности решений по управлению инновационными проектами, снизить их риск и повысить вероятность рыночного успеха за счет обеспечения благоприятного отношения к проекту экономических контрагентов и контактных аудиторий организации-инноватора.

Ключевые слова: инновационная деятельность организации, управление инновационным проектом, субъекты инновационного процесса, количественная оценка интересов, учет факторов неполной определенности, согласование интересов субъектов инновационного процесса.

In this article authors propose a methodical approach to the analysis of the quantitative assessment of the degree of interests coherence of the subjects of innovative activity at the organization (enterprise or institution) under influence of external macro- and microenvironment factors. It is based on defining the subjects' interests in relation to main parameters of the innovation process, as well as on systematization of factors influencing the innovation process parameters. The dependence of the market success of an organization's innovative activity (the creation, production and commercialization of innovation) on the degree of its compliance with the interests of the subjects of the innovation process is practically approved. Their favorable attitude reduces innovation risks and increases innovator's success. Accordingly, innovative organizations need to analyze interests of the innovation process subjects and develop activities to ensure them. The necessity of adopting correct innovative solutions in the conditions of inaccurate assessment of the factors influencing the interests of the subjects of the innovation process occurs. Hence, the criteria base and the system of indicators were formed, as well as a methodical approach to managerial decisions to modifying parameters of the innovation process based on results of the analysis. An appropriate algorithm was developed, the content of its procedures was determined. The authors' work increases the validity of decisions in innovative projects management, reduces risks and increases the probability of market success by ensuring attraction of economic contractors and contact audiences to the project. The practical testing of the proposed methodological developments at the industrial enterprise has confirmed their validity and reliability. The proposed methodological approach develops theoretical and methodological principles of innovative management at the level of individual organizations, in particular, in terms of quantitative analysis and interests coherence of the subjects of the innovation process in order to ensure their attraction to a particular innovation project.

Key words: innovative activity of organization, management of innovative project, subjects of innovation process, quantitative assessment of interests, factors of incomplete certainty, coherence of interests of innovation process subjects.

Постановка проблеми. Практика свідчить, що ринковий успіх інноваційної діяльності організації (діяльності зі створення, виготовлення і комерціалізації інновації) залежить від ступеня її відповідності інтересам суб'єктів інноваційного процесу. Їхнє сприятливе ставлення (крайньою мірою, відсутність антагоністичної протидії) знижує інноваційні ризики і підвищує шанси інноватора на успіх.

Відповідно, інноваторам необхідно аналізувати інтереси суб'єктів інноваційного процесу і розробляти на цій основі заходи щодо їх задоволення. Проте на практиці оцінку доводиться вести в умовах неточної, неповної, суперечливої інформації, яка характеризує інтереси названих суб'єктів, тобто в умовах неповної визначеності. Постає проблема, що пов'язана з необхідністю прийняття

¹ Робота виконана за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідних тем: «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств», № ДР 0117U003928; «Розроблення механізму комерціалізації інноваційної продукції» № ДР 0118U003572; «Механізм управління знаннями в системі інноваційного розвитку господарюючих суб'єктів», № ДР 0117U002255.

адекватних інноваційних рішень в умовах нечіткої оцінки факторів впливу на інтереси суб'єктів інноваційного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми аналізу і узгодження інтересів суб'єктів інноваційного процесу в організаціях досліджувалися в роботах О.С. Бороніна, Н.С. Яшина [1], А.В. Драбаніча [2], М.П. Денисенко, А.П. Гречан, М.В. Гаман та ін. [6], О.С. Романової, С.А. Строкіної, Р.Г. Шангараєва [7], Н.В. Рябцевої, О.О. Алсуф'євої [8, 9], О.Ю. Цапук [10] та ін. Підходи до урахування неповної визначеності вектору впливу факторів зовнішнього мікро- і макросередовища під час прийняття інноваційних рішень, у тому числі щодо узгодження суб'єктів інноваційної діяльності, викладені у роботах [3, 4, 5]. Проте практично недослідженими залишилися питання кількісної оцінки ступеня узгодження інтересів суб'єктів інноваційного процесу. А це не дає змогу цілеспрямовано управляти інноваційним процесом з позицій забезпечення інтересів усіх його учасників, знижувати на цій основі ризики і підвищувати ймовірність успіху конкретного інноваційного проекту.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення методичного підходу до аналізу і кількісної оцінки ступеня відповідності параметрів інноваційної діяльності організації інтересам суб'єктів інноваційного процесу та розроблення на цій основі рекомендацій щодо забезпечення необхідного її рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У загальному випадку основними суб'єктами інноваційного процесу є: розробник інновацій, виробник інноваційної продукції (виробів чи послуг); постачальники вихідної сировини та матеріалів, посередники, споживачі, інвестори, суспільні та

державні інституції. У більшості випадків розробник і виробник інноваційної продукції є однією і тією ж особою, тому далі будемо позначати їх сукупність як інноватора. У табл. 1 виділено інтереси суб'єктів інноваційного процесу стосовно основних параметрів типового інноваційного процесу.

Наведені у таблиці 1 параметри залежать від впливу як факторів макро- і мікросередовища (формуються з урахуванням їх впливу), так і особливостей діяльності конкретного інноватора.

Нижче у табл. 2 наведені основні фактори, що враховуються при визначенні поданих у табл. 1 параметрів інноваційного процесу. Слід зазначити, що якщо вплив факторів, що характеризують діяльність конкретного інноватора, можна більш-менш точно оцінити, то оцінка впливу факторів макро- і мікросередовища є нечіткою, тобто має імовірнісний характер.

Для урахування цього можна застосувати метод сценаріїв, коли розглядається кілька варіантів розвитку подій, як мінімум: оптимістичний, песимістичний і номінальний. Відповідно до цього слід виконати прогноз сили впливу аналізованих факторів для кожного зі сценаріїв, а також оцінити ймовірність їх реалізації. Очікуване значення показника розраховується як середньозважена за ймовірностями сценаріїв. Проте це стосується кількісних параметрів. Для якісних (характеристики інноваційної продукції, сприяння соціальним програмам, стабільність умов співпраці) метод сценаріїв є неприйнятним. У цій ситуації доцільно застосовувати інші методи, які передбачають, наприклад, бальну оцінку параметрів. Зокрема, характеристики інноваційної продукції можна оцінити за ступенем їх відповідності: потребам і запитам споживачів; рекомендаціям персоналу який займається збутом продукції (торгівельних чи збу-

Таблиця 1

Основні інтереси суб'єктів інноваційного процесу

Параметри інноваційного процесу	Суб'єкти інноваційного процесу					
	Інноватор	Постачальник	Посередник	Інвестор	Споживач	Суспільні і державні інституції
Характеристики інноваційної продукції, <i>X</i>	+	+	+		+	+
Обсяги виготовлення і збуту продукції, <i>O</i>	+	+	+			
Прибуток, <i>Pr</i>	+			+		
Частка ринку, <i>Ч</i>	+					
Ризик, <i>P</i>	+	+	+	+		
Сприяння соціальним програмам, <i>Sp</i>						+
Податки, <i>Pd</i>						+
Зайнятість, <i>З</i>						+
Стабільність умов співпраці, <i>St</i>		+	+	+		

Джерело: розроблено авторами

Фактори, що впливають на інноваційний процес

Параметри інноваційного процесу	Фактори впливу
Характеристики інноваційної продукції, X	Множина факторів макро- (законодавчі вимоги до характеристик безпеки, екологічності та ін.) і мікросередовища (споживчі запити, можливості постачальників, вимоги посередників, характеристики продукції конкурентів тощо і т.п.); виробничо-технологічні можливості організації інноватора
Обсяги виготовлення і збуту продукції, O	Місткість ринку, конкуренція, виробничо-технологічні можливості організації інноватора, ресурсне забезпечення, можливості системи збуту
Прибуток, Pr	Обсяг збуту, собівартість, ціна
Частка ринку, $Ч$	Місткість ринку, характеристики інноваційної продукції, конкуренція
Ризик, P	Об'єктивні: множина факторів макро- і мікросередовища. Суб'єктивні: дії інноватора
Сприяння соціальним програмам, Sp	Множина факторів макро- і мікросередовища, стратегія, організаційна культура і фінансові спроможності організації інноватора
Податки, Pd	Фінансові результати діяльності організації інноватора, податкова система
Зайнятість, Z	Обсяги виготовлення і збуту продукції, організаційна структура і технологічні особливості діяльності організації інноватора
Стабільність умов співпраці, St	Стратегія, організаційна культура, технологічні особливості діяльності організації інноватора

Джерело: розробка авторів

тових посередників); тенденціям розвитку науки і техніки у галузі підприємства (суміжних галузей) і можливості утілення їх досягнень у інноваційні продукти і т.д. Два інші якісні параметри визначають методом експертних оцінок. Бальні оцінки виконуються для кожного з можливих сценаріїв розвитку подій, далі розраховуються середньозважені значення.

Для оцінки ступеня відповідності параметрів інноваційного процесу суб'єктам, що задіяні у ньому, запропоновано використовувати наступний методичний підхід.

1. Відібрати параметри які цікавлять конкретних суб'єктів інноваційного процесу (табл. 1). Для кожного з суб'єктів виконати оцінку вагомостей ($Впр_i$) конкретних параметрів у всій їх сукупності. Так для інноватора цікавими є 5 параметрів (табл. 1).

2. Конкретизувати показники параметрів, що аналізуються. Так, параметр «характеристики інноваційної продукції» може мати кілька показників, що залежить від виду інноваційної продукції. Це можуть бути як кількісні, так і якісні показники. Для інших параметрів може бути лише один показник. Наприклад, частка ринку буде мати один показник – відсоток ринку, що його контролює підприємство інноватор.

3. Оцінити вагомості кожного з показників параметру, що цікавий конкретному суб'єкту ($Впк_i$) – для параметра «характеристики інноваційної продукції».

4. Експертним методом виконати оцінку ступеня відповідності показників параметрів, що цікаві кожному з суб'єктів інноваційного процесу

для кожного зі сценаріїв розвитку подій. Для оцінки рекомендується застосовувати наступну шкалу:

- $O_c = 0$ – точно не відповідає;
- $0 \leq O_c < 5$ – мінімальна відповідність;
- $5 \leq O_c < 8$ – задовільна відповідність;
- $8 \leq O_c < 10$ – висока відповідність;
- $O_c = 10$ – точно відповідає.

5. Далі розрахувати середню (середньозважену) оцінку за усіма суб'єктами ($O_{сум}$).

6. Порівняти розраховані значення з наведено вище шкалою і прийняти один з можливих варіантів рішень за табл. 3.

Для проміжних варіантів потрібно проаналізувати можливість їх долучення до одного з найближчих рішень, що подані у табл. 3 (як в сторону збільшення шансів на успіх, так і зменшення).

З метою практичної апробації розробленого методичного підходу проведено експертний аналіз (було задіяно 12 експертів – науковців і фахівців-практиків) відповідності інноваційної діяльності промислового підприємства основним його економічним контрагентам і контактним аудиторіями, що задіяні в інноваційному процесі (табл. 4–5). Ступінь узгодженості думок експертів перевірена за допомогою коефіцієнтів конкордації.

Імовірності сценаріїв визначено експертним методом: 0,15 – оптимістичний сценарій; 0,5 – номінальний; 0,35 – песимістичний. У табл. 5 подано розраховані відповідно до запропонованої методики середньозважені оцінки відповідності. Вагомості суб'єктів інноваційного процесу є рівнозначними.

В процесі оцінки експертами приймалися до уваги фактори впливу, які зазначені у таблиці 2.

Таблиця 3

Таблиця рішень

Значення параметрів	Оцінка	Варіанти подальших дій
$O_{сум} \geq 8$; $\min 3 O_c \geq +8$	Параметри інноваційної діяльності підприємства відповідають інтересам суб'єкта інноваційного процесу, високі шанси на успіх інноваційної діяльності	Підтримувати параметри інноваційної діяльності на досягнутому рівні
$5 \leq O_{сум} < 8$; $\min 3 O_c \geq 5$	Параметри інноваційної діяльності підприємства в цілому відповідають інтересам суб'єкта інноваційного процесу, є шанси на успіх інноваційної діяльності	Підвищувати рівень параметрів і їх окремих показників
$2 \leq O_{сум} < 5$; $\min 3 O_c \geq 2$	Інтереси суб'єктів інноваційного процесу не задоволені, шансів на успіх інноваційної діяльності практично немає	Переглянути можливість і економічну доцільність коригування параметрів інноваційної діяльності в сторону їх збільшення
$O_{сум} < 2$	Шансів на успіх немає	Обрати інший варіант інноваційної діяльності. Проаналізувати причини невдачі (які параметри не відповідають інтересам суб'єктів інноваційного процесу)

Джерело: розробка авторів

Таблиця 4

Експертні оцінки відповідності параметрів інноваційного процесу його суб'єктам

Параметри інноваційного процесу, сценарії	Суб'єкти інноваційного процесу						
	Інноватор	Постачальник	Посередник	Інвестор	Споживач	Суспільні і державні інституції	
Характеристики інноваційної продукції (інтегральна оцінка)	оптимістичний	9,5	8,7	9,4	-	9,3	8,8
	номінальний	8,1	8,0	8,2	-	8,4	7,9
	песимістичний	6,4	5,3	7,1	-	7,0	5,7
Обсяги виготовлення і збуту продукції	оптимістичний	9,9	9,9	9,8	-	-	-
	номінальний	9,0	8,9	8,8	-	-	-
	песимістичний	6,6	6,7	6,5	-	-	-
Прибуток	оптимістичний	9,9	-	-	8,7	-	-
	номінальний	9,0	-	-	8,3	-	-
	песимістичний	6,6	-	-	7,2	-	-
Частка ринку	оптимістичний	8,5	-	-	-	-	-
	номінальний	8,1	-	-	-	-	-
	песимістичний	7,0	-	-	-	-	-
Ризик	оптимістичний	7,6	7,6	7,5	7,4	-	-
	номінальний	7,0	7,0	6,9	6,9	-	-
	песимістичний	4,7	4,6	4,5	4,2	-	-
Сприяння соціальним програмам	оптимістичний	-	-	-	-	-	9,5
	номінальний	-	-	-	-	-	8,1
	песимістичний	-	-	-	-	-	6,8
Податки	оптимістичний	-	-	-	-	-	9,8
	номінальний	-	-	-	-	-	8,2
	песимістичний	-	-	-	-	-	6,4
Зайнятість	оптимістичний	-	-	-	-	-	9,8
	номінальний	-	-	-	-	-	8,2
	песимістичний	-	-	-	-	-	6,5
Стабільність умов співпраці	оптимістичний	-	9,3	8,6	9,7	-	-
	номінальний	-	8,8	7,4	8,7	-	-
	песимістичний	-	7,5	6,1	6,9	-	-

Джерело: розробка авторів

Розраховані середньозважені оцінки відповідності параметрів інноваційного процесу його суб'єктам

Параметри інноваційного процесу	Суб'єкти інноваційного процесу						Загальна оцінка
	Інноватор	Постачальник	Посередник	Інвестор	Споживач	Суспільні і державні інституції	
Характеристики інноваційної продукції	7,72	7,16	8,00	-	8,05	7,27	7,64
Обсяги виготовлення і збуту продукції	8,30	8,28	8,15	-	-	-	8,24
Прибуток	8,30	-	-	7,98	-	-	8,14
Частка ринку	7,78	-	-	-	-	-	-
Ризик	6,29	6,25	6,15	6,03	-	-	6,18
Сприяння соціальним програмам	-	-	-	-	-	7,86	7,86
Податки	-	-	-	-	-	7,81	7,81
Зайнятість	-	-	-	-	-	7,85	7,85
Стабільність умов співпраці	-	8,42	7,13	8,22	-	-	7,92

Джерело: розробка авторів

Як слідує з аналізу табл. 5 у цілому параметри інноваційного процесу (конкретного інноваційного проекту) відповідають інтересам його суб'єктів. Найнижчий рівень відповідності має рівень ризику. Відповідно, слід звернути увагу на заходи спрямовані на його зниження. Найвищий рівень – обсяги збуту продукції і прибуток. У цілому, шанси на успіх інноваційного проекту, що розглядається, є високі.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнюючи викладене можна зробити висновок, що авторами удосконалено методичний підхід до кількісного аналізу різноспрямованих інтересів суб'єктів інноваційної діяльності організації в умовах імовірнісної оцінки впливу факторів зовнішнього макро- і мікросередовища. Авторами уточнено інтереси суб'єктів інноваційного процесу стосовно його основних параметрів. Систематизовано фактори, що впливають на параметри інноваційного процесу. Розроблено таблицю рішень, які слід приймати за результатами аналізу урахування інтересів суб'єктів інноваційного процесу.

Практичне впровадження авторських розробок дає змогу аналізувати відповідність параметрів (характеристик) конкретного інноваційного проекту інтересам його економічних контрагентів і контактних аудиторій, кількісно оцінювати ступінь відповідності, обґрунтовано розробляти на цій основі заходи, які спрямовані на підвищення імовірності ринкового успіху аналізованого інноваційного проекту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боронин О.С., Яшин С.Н. Многокритериальная оценка экономической эффективности инновационных проектов. *Экономические науки*. 2010. № 11. С. 253–256.

2. Драбаніч А.В. Класифікація інновацій за інтересами суб'єктів інноваційного процесу. *Економіка та держава*. 2014. № 2. С. 30–32.

3. Ілляшенко Н.С. Організаційно-економічні засади інноваційного маркетингу промислових підприємств: монографія. Суми: СумДУ, 2011. 192 с.

4. Ільяшенко С.Н., Шипулина Ю. С. Анализ рыночных возможностей инновационного развития предприятия в условиях нечеткой оценки факторов внешней и внутренней среды. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2010. № 1. С. 97–102.

5. Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком / за ред. С.М. Ілляшенка. Суми: ТОВ «ТД «Папірус», 2011. 644 с.

6. Провайдинг інновацій: підручник / за ред. М.П. Денисенка. Київ: «Видавничий дім «Професіонал», 2008. 448 с.

7. Романова О.С., Строкина С.А., Шангараев Р.Г. Разработка механизма согласования интересов субъектов инновационной деятельности. *Економіка образования*. 2012. № 4. С. 64–66.

8. Рябцева Н.В., Алсуф'єва О.О. Механізм узгодження економічних інтересів в інноваційній макроекономічній системі. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 2. С. 77–84.

9. Рябцева Н.В., Алсуф'єва О.О. Особливості узгодження економічних інтересів суб'єктів інноваційної діяльності на нанорівні. *Академічний огляд*. 2015. № 1 (42). С. 23–28.

10. Цапук О.Ю. Система критеріїв та показників оцінювання ефективності впровадження інноваційних розробок. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. № 3. С. 137–145.

REFERENCES:

1. Boronin O.S., Yashin S.N. (2010) *Mnogokriterial'naya otsenka ekonomicheskoy effektivnosti innovatsionnykh projektov* [Multi-criteria evaluation of the economic efficiency of innovative projects]. *Economic sciences*, no. 11, pp. 253–256.

2. Drabanich A.V. (2014) Klasyfikatsiia innovatsii za interesamy subiektiv innovatsiinoho protsesu [Classification of innovations according to interests of innovative process subjects]. *Economy and State*, no. 2, pp. 30–32.
3. Illiashenko N.S. (2011) Orhanizatsiino-ekonomichni zasady innovatsiinoho marketynhu promyslovykh pidpriemstv [Organizational-economical ambush of innovative marketing of industrial enterprises]. Sumy: SumDU. (in Ukrainian).
4. Il'yashenko S.N., Shipulina Yu. S. (2010) Analiz rynochnykh vozmozhnostey innovatsionnogo razvitiya predpriyatiya v usloviyakh nechetkoy otsenki faktorov vneshney i vnutrenney srody [Analysis of market opportunities for innovative development of an enterprise in the context of a fuzzy assessment of external and internal factors]. *Herald SSU. Series Economics*, no. 1, pp. 97–102.
5. Illiashenko S.M. (ed.) (2011) Problemy i perspektyvy rynkovo-orientovanoho upravlinnia innovatsiinym rozvytkom [Problems and perspectives of the ruling-oriented management of innovative development]. Sumy: TOV "TD "Papyrus".
6. Denysenko M.P. (ed.) (2008) Provoidynh innovatsii [Innovation Providing]. Kyiv: Vydavnychiy dim "Profesional".
7. Romanova O.S., Strokyna S.A., Shanharayev R.H. (2012) Razrabotka mekhanizma soglasovaniya interesov sub"ektov innovatsionnoy deyatel'nosti [Development of a mechanism for coordinating the interests of the subjects of innovation]. *Education Economics*, no. 4, pp. 64–66.
8. Riabtseva N.V., Alsufieva O.O. (2013) Mekhanizm uzghodzhennia ekonomichnykh interesiv v innovatsiinii makroekonomichnii systemi [About mechanism of economic interest reconciliation in innovative macroeconomic system]. *Economic Bulletin of the National Mining University*, no. 2, pp. 77–84.
9. Riabtseva N.V., Alsufieva O.O. (2015) Osoblyvosti uzghodzhennia ekonomichnykh interesiv subiektiv innovatsiinoi diialnosti na nanorivni [Features of agreement the economic interests of innovative activity at the nanoscale level]. *Academy review*, no. 1 (42), pp. 23–28.
10. Tsapuk O.Yu. (2013) Systema kryteriiv ta pokaznykiv otsiniuvannia efektyvnosti vprovadzhennia innovatsiinnykh rozrobok [The system of criteria and indicators for evaluating effectiveness of innovative developments implementation]. *Marketing and Management of Innovations*, no. 3, pp. 137–145.

Illiashenko Sergii

Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Marketing and Management of Innovative Activity
Sumy State University;
Doctor hab., Professor,
University of Economics and Humanities (Bielsko-Biala, Poland)

Shipulina Yuliia

Doctor of Economic, Associate Professor,
Professor of the Department of Economic Cybernetics
and Marketing Management
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Chief Scientific Officer, Sumy State University

Illiashenko Nataliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing
and Management of Innovative Activity
Sumy State University

**METHODICAL APPROACH TO ANALYSIS AND ENSURING INTERESTS OF SUBJECTS
OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION IN THE CONDITIONS
OF THEIR PROBABILISTIC ASSESSMENT**

The purpose of the article. The dependence of the market success of an organization's innovative activity on the degree of its compliance with the interests of the subjects of the innovation process is practically approved. Their favorable attitude reduces innovation risks and increases innovator's success. Accordingly, innovative organizations need to analyze interests of the innovation process subjects and develop activities to ensure them. The necessity of adopting correct innovative solutions in the conditions of inaccurate assessment of the factors influencing the interests of the subjects of the innovation process occurs. The purpose of the article is to develop a methodical approach to the analysis and quantitative assessment of the degree of compliance of the parameters of the innovative activity with the interests of the subjects of the innovation process and to develop recommendations to ensure its sufficient level.

Methodology. In the course of the conducted research the following approaches were used: critical analysis, systematization and synthesis of literary sources on the subject of research; systematic analysis of approaches to managing the innovation process in terms of identifying, assessing and ensuring the interests of its main subjects (economic counteragents and contact audiences); structural analysis, specifying the parameters of the innovation process and factors influencing them, as well as determining the content and sequence of procedures for analysis and quantitative assessment of interests of the innovation process subjects; the method of logical generalization and the method of synthesis – for developing a criteria basis, a system of indicators and methodological recommendations on the choice of managerial activities for coherency interests of the innovation process subjects.

Results. Authors propose a methodical approach to the analysis of the quantitative assessment of the degree of interests coherence of the subjects of innovative activity at the organization (enterprise or institution) under influence of external macro- and microenvironment factors. It is based on defining the subjects' interests in relation to main parameters of the innovation process, as well as on systematization of factors influencing the innovation process parameters. The criteria base and the system of indicators were formed, as well as a methodical approach to managerial decisions to modifying parameters of the innovation process based on results of the quantitative analysis. An appropriate algorithm was developed, the content of its procedures was determined.

Practical implications. Practical testing of the proposed methodological developments and practical recommendations at the industrial enterprises in Sumy (Ukraine) confirmed their validity and reliability. The analysis showed that author's development increases the validity of decisions in innovative projects management, reduces risks and increases the probability of market success by ensuring attraction of economic contractors and contact audiences to the project.

Value / originality. The proposed methodological approach develops and deepens theoretical and methodological principles of innovative management at the level of individual organizations, in particular, in terms of quantitative analysis and coherence of the interests of the innovation process subjects in order to ensure their attraction to a particular innovation project.

КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС РОЗПОДІЛЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

CONTROL OVER THE DISTRIBUTION OF OBJECTS OF AUTOMATION OF PRODUCTION UNDER INFORMATION ECONOMY CONDITIONS

У статті запропоновано підхід проведення контролю в управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки під час розподілення об'єктів автоматизації виробництва на основі застосування моделі динамічного програмування, що дає змогу визначити мінімальну контрольну вартість обслуговування технічного обладнання підприємства за встановлених обмежень та компромісного рішення об'єднання автоматичного та ручного керування. Запропонований підхід проведення контролю в управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки під час розподілення об'єктів автоматизації виробництва на основі застосування моделі динамічного програмування дає змогу визначити мінімальну контрольну вартість обслуговування технічного обладнання підприємства за встановлених обмеженнях та компромісного рішення об'єднання автоматичного та ручного керування. Запропонований підхід дасть змогу визначити оптимальні варіанти вибору управлінських рішень під час розподілення об'єктів автоматизації виробництва, що забезпечить досягнення максимального корисного ефекту без збільшення контрольної вартості обслуговування технічного обладнання при обох варіантах керування.

Ключові слова: контроль, управління, розвиток, промислове підприємство, інформаційна економіка, автоматизація, виробництво, модель.

В статті пропонується підхід проведення контролю в управлінні розвитком про-

мышленного предприятия в условиях информационной экономики при распределении объектов автоматизации производства на основе применения модели динамического программирования, что позволяет определить минимальную контрольную стоимость обслуживания технического оборудования предприятия при установленных ограничениях и компромиссном решении объединения автоматического и ручного управления. Предложенный подход проведения контроля в управлении развитием промышленного предприятия в условиях информационной экономики при распределении объектов автоматизации производства на основе применения модели динамического программирования позволяет определить минимальную контрольную стоимость обслуживания технического оборудования предприятия при установленных ограничениях и компромиссном решении объединения автоматического и ручного управления. Предложенный подход позволит определить оптимальные варианты выбора управленческих решений при распределении объектов автоматизации производства, что обеспечит достижение максимального полезного эффекта без увеличения контрольной стоимости обслуживания технического оборудования при обоих вариантах управления.

Ключевые слова: контроль, управление, развитие, промышленное предприятие, информационная экономика, автоматизация, производство, модель.

УДК 658.1:334.716

Квілінський О.С.

к.е.н., докторант
Європейський університет

The purpose of the topic is management of the development of the industrial enterprise in the conditions of information economy among the priorities in implementing the development strategy are the questions of automation and informatization of production and key business processes. It should be noted that there are enterprises in Ukraine, where the full production cycle is automated from the stage of production planning, material support, the implementation of the plan of production volumes to the stage of sales. However, the achievement of such a level of automation requires the attraction and use of significant financial support and funds, which is a significant obstacle for many domestic industrial producers. The main requirements of partial automation are to achieve consistency with those objects of the production process, which remain under manual control. Both the one and the other process require maintenance costs. In terms of controlling this process, an important issue is to control the minimization of maintenance costs for technical facilities that are managed automated and / or by an annual means. The research distinguishes the following factors that should be taken into account when organizing the service of internal control in industrial enterprises: supervisory functions should be entrusted to persons who have sufficient experience of work on control issues so that they evaluate the causes of possible deviations on a high professional level, predict their consequences and make advisable proposals for elimination of identified defects and errors; employees, supervisors, should not be bound by single material interests with controlled entities, in order to ensure the principle and objectivity; determining the number of functions and the number of department, qualitative restructuring of his work should proceed from the concept of internal control, which is defined for each enterprise its goals and objectives. The offered approach allows to define optimal variants of a choice of managerial decisions at distribution of objects of automation of manufacture which will provide achievement of the maximal beneficial effect without increase of control cost of maintenance of technical equipment at both variants of management.

Key words: control, management, development, industrial enterprise, information economy, automation, production, model.

Постановка проблеми. При управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки серед першочергових завдань в реалізації стратегії розвитку постають питання автоматизації та інформатизації виробництва та ключових бізнес процесів. Слід відмітити, що в Україні існують підприємства, де повний виробничий цикл автоматизовано від стадії планування виробництва, матеріального забезпечення, процесів виконання плану обсягів виробництва до стадії

збуту та реалізації продукції. Проте, досягнення такого рівня автоматизації вимагає залучення та використання значного фінансового забезпечення та коштів, що є значною перешкодою для багатьох вітчизняних промислових виробників. З іншої сторони, питання автоматизації виробництва крупних промислових підприємств на сьогоднішній день не є нововведенням чи альтернативою існуючому устрою управління виробництвом, а закономірною вимогою для успішного функціонування в умовах

інформаційної економіки. Тому, в даному випадку компромісним рішенням може стати часткова автоматизація основних процесів виробництва.

Основними вимогами проведення часткової автоматизації є досягнення узгодженості з тими об'єктами виробничого процесу, що залишаються під ручним управлінням. І той, і інший процес вимагає витрат на обслуговування. З точки зору контролю даного процесу важливим питанням є контроль мінімізації витрат на обслуговування технічних об'єктів, керування яких відбувається автоматизовано та/або річним засобом. Контроль мінімізації витрат в даному сенсі також має передбачати оптимальне розподілення об'єктів автоматизації виробництва з урахуванням тієї частки об'єктів, що залишаються під ручним управлінням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання контролю в управлінні розвитком підприємства широко було висвітлено в ряді наукових робіт І.С. Грозного [8], Дікань Л.В., Шульги Н.В. [1], Калюги Є.В. [2], Кузик Н. П. [3], Нападковської Л.В. [4], І.В. Фоминої [9], Яценко В.М. [5] тощо.

Постановка завдання. Проте, контроль в управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки при розподіленні об'єктів автоматизації виробництва залишається відкритою темою для досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не заперечуючи зроблений внесок вченими науковцями в розвиток питань контролю, виділимо основні положення на яких будується система контролю, які можуть бути використані при проведенні загальних робіт з контролю контроль в управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки при розподіленні об'єктів автоматизації виробництва.

Погоджуючись з думкою [6], визначимо, що контроль має важливе значення для ефективного управління підприємством та повинен відповідати основним принципам, що уможливають його ефективність:

- стратегічна спрямованість (контроль повинен відображати пріоритети розвитку підприємства);
- плановість і систематичність (дають можливість уникнути надмірного контролю та, навпаки, запобігти його відсутності);
- своєчасність (забезпечується не швидкістю або частотою перевірок, а адекватним відображенням об'єкта контролю в часі за допомогою відповідних вимірів);
- гнучкість (параметри контролю, що відігравали провідну роль у минулому, сьогодні вже могли втратити свою актуальність; система управління не може обмежуватись чітким розподілом сфер контролю, добіркою методів контролю. Вона повинна бути рухливою);
- науковість (передбачає глибоку наукову основу контрольної діяльності, повноту висновків

та рекомендацій, високий рівень компетентності перевіряючого);

- об'єктивність (щодо оцінки та доброзичливість у ставленні до суб'єктів перевірки);
- адресність (інформація про результати контролю важлива за умов потрапляння її до осіб, які можуть впливати на ці результати);
- економічність та раціональність (полягає в застосуванні ефективних технологій та методів контролю);
- поєднання контролю із самоконтролем (створює умови для самовдосконалення, самокорекції, самонавчання);
- гласність (дає можливість демократизувати процедуру контролю та зняти зайву напруженість із суб'єктів контролю) [6].

В дослідженні [7] виділяють наступні чинники, які слід враховувати при організації служби внутрішньогосподарського контролю на промислових підприємствах:

- виконання контрольних функцій необхідно доручати особам, які мають достатній досвід роботи у питаннях контролю, щоб вони на високому професійному рівні оцінили причини можливих відхилень, передбачили їх наслідки та внесли доцільні пропозиції з усунення виявлених недоліків та помилок;
- працівники, керівники, які здійснюють контроль, не повинні бути пов'язані єдиними матеріальними інтересами з підконтрольними підрозділами, задля забезпечення принциповості та об'єктивності;
- визначення числа функцій і чисельності відділу, якісна перебудова його роботи повинна виходити з концепції внутрішньогосподарського контролю, що визначається для кожного підприємства його цілями і завданнями [7].

Далі на прикладі діяльності діючого промислового підприємства України розробимо підхід до проведення контролю в управлінні розвитком підприємства в умовах інформаційної економіки при розподіленні об'єктів автоматизації виробництва. Наприклад, на ПрАТ «Кераммаш» є цех термічної обробки виробів, що налічує 5 станків з ЧПУ, технічні характеристики яких дозволяють керувати цими станками обома способами. Проте вартість обслуговування цих станків при автоматичному та ручному управлінні є різною. Завданням контролю в даному випадку буде визначення такої вартості обслуговування (оптимально мінімальної), при якій одночасне керування технічними об'єктами автоматичним та ручним способом буде максимально корисним.

Для вирішення цього завдання побудуємо платіжну матрицю, виходячи з вихідних даних, наведених в табл. 1.

Економіко-математична модель зводиться до наступних положень: змінні $x_{ij}=1$, якщо i -й тип

Таблиця 1

Вихідні дані по вартості обслуговування технічного обладнання в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш», тис. грн.

Вид керування	1	2	3	4	5
Автоматичне	34	48	40	58	28
Ручне	65	59	30	47	39
Ручне	52	55	61	32	47
Автоматичне	40	42	25	29	38
Автоматичне	66	39	35	36	51

Джерело: сформовано автором

управління обрано для j-го технічного об'єкту. Якщо дана умова порушується, x_{ij} приймає нульове значення.

Тоді обмеженнями для типів управління будуть наступні(формули 1-5):

$$x_{11} + x_{12} + x_{13} + x_{14} + x_{15} = 1 \quad (1)$$

$$x_{21} + x_{22} + x_{23} + x_{24} + x_{25} = 1 \quad (2)$$

$$x_{31} + x_{32} + x_{33} + x_{34} + x_{35} = 1 \quad (3)$$

$$x_{41} + x_{42} + x_{43} + x_{44} + x_{45} = 1 \quad (4)$$

$$x_{51} + x_{52} + x_{53} + x_{54} + x_{55} = 1 \quad (5)$$

Математичним обмеженням для технічних об'єктів будуть наступні(формули 6-10):

$$x_{11} + x_{21} + x_{31} + x_{41} + x_{51} = 1 \quad (6)$$

$$x_{12} + x_{22} + x_{32} + x_{42} + x_{52} = 1 \quad (7)$$

$$x_{13} + x_{23} + x_{33} + x_{43} + x_{53} = 1 \quad (8)$$

$$x_{14} + x_{24} + x_{34} + x_{44} + x_{54} = 1 \quad (9)$$

$$x_{15} + x_{25} + x_{35} + x_{45} + x_{55} = 1 \quad (10)$$

Цільова функція матиме вид (формула 11):

$$34x_{11} + 48x_{12} + 40x_{13} + 58x_{14} + 28x_{15} + 65x_{21} + 59x_{22} + 30x_{23} + 47x_{24} + 39x_{25} + 52x_{31} + 55x_{32} + 61x_{33} + 32x_{34} + 47x_{35} + 40x_{41} + 42x_{42} + 25x_{43} + 29x_{44} + 38x_{45} + 66x_{51} + 39x_{52} + 35x_{53} + 36x_{54} + 51x_{55} \rightarrow \min \quad (11)$$

Для пошуку функції виконаємо редукцію вихідної матриці за рядками (табл. 2).

Таблиця 2

Редуцирована вихідна матриця за рядками

6	20	12	30	0	28
35	29	0	17	9	30
20	23	29	0	15	32
15	17	0	4	13	25
31	4	0	1	16	35

Джерело: розраховано автором

Аналогічним чином скорочуємо матрицю за стовпцями за найменшим значенням. Отримані дані відображено в табл. 3.

Далі проведемо пошук оптимального вибору автоматизованого та ручного керування технічними об'єктами для яких всі значення вартості

Таблиця 3

Редуцирована вихідна матриця за стовпцями

0	16	12	30	0
29	25	0	17	9
14	19	29	0	15
9	13	0	4	13
25	0	0	1	16
6	4	0	0	0

Джерело: розраховано автором

обслуговування будуть нульовими. Для цього вводимо нульове значення в 1 рядку та 5 стовпці, в другому рядку та 3 стовпці, 3 рядку та 4 стовпці. Отримані дані заносимо в табл. 4.

Таблиця 4

Дані розрахунку пошуку сполучення автоматизованого та ручного керування технічними об'єктами з нульовою вартістю обслуговування

[-0-]	16	12	30	[0]
29	25	[0]	17	9
14	19	29	[0]	15
9	13	[-0-]	4	13
25	0	[-0-]	1	16

Джерело: розраховано автором

В силу того, що в отриманій матриці лише 3 нульових значення з 5 необхідних, рішення вважається неприйнятним, що вимагає модифікації матриці на основі вилучення з рядків та стовпців нульових значень (табл. 5).

Таблиця 5

Модифікована матриця 1

0	16	12	30	0
29	25	0	17	9
14	19	29	0	15
9	13	0	4	13
25	0	0	1	16

Джерело: розраховано автором

З модифікованої матриці вилучається найменший елемент з інших ($\min(29, 17, 9, 9, 4, 13, 25, 1, 16) = 1$). Дані заносимо в табл. 6.

Таблиця 6

Розрахунок

0	16	12	30	0
28	25	0	16	8
14	19	29	0	15
8	13	0	3	12
24	0	0	0	15

Джерело: розраховано автором

Далі шляхом додавання мінімального значення з елементами, що знаходяться на схрещенні вилу-

чених рядків та стовпців модифікованої матриці отримаємо знов скорочену матрицю (табл. 7).

Таблиця 7

Розрахунок

0	17	13	30	0
28	25	0	16	8
14	20	30	0	15
8	13	0	3	12
24	0	0	0	15

Джерело: розраховано автором

Наступним кроком проводимо редукування матриці за рядками, що означає, що в кожному рядку такої матриці буде щонайменше один нуль. Аналогічним чином проводимо відбувається редукування за стовпцями. Далі знов проводиться пошук прийняттого набору автоматизованого та ручного керування технічними об'єктами для яких всі значення вартості обслуговування будуть нульовими. Для цього вводимо нульове значення в 1 рядку та 5 стовпці (інші нулі викреслюються з 5 рядка 4 стовпця), в другому рядку та 3 стовпці (інші нулі викреслюються з 5 рядка 4 стовпця), 3 рядку та 4 стовпці (інші нулі викреслюються з 5 рядка 4 стовпця). Отримані дані заносимо в табл. 8.

Таблиця 8

Дані розрахунку пошуку сполучення автоматизованого та ручного керування технічними об'єктами з нульової вартістю обслуговування редукованої матриці

[-0-]	17	13	30	[0]
28	25	[0]	16	8
14	20	30	[0]	15
8	13	[-0-]	3	12
24	0	[-0-]	[-0-]	15

Джерело: розраховано автором

Після повторного розрахунку в отриманій матриці лише 3 нульових значення з 5 необхідних, рішення вважається неприйнятним, що вимагає повторної модифікації матриці на основі вилучення з рядків (5 та 1) та стовпців (3 та 4) нульових значень (табл. 9).

Таблиця 9

Модифікована матриця 2

0	17	13	30	0
28	25	0	16	8
14	20	30	0	15
8	13	0	3	12
24	0	0	0	15

Джерело: розраховано автором

З модифікованої матриці вилучається найменший елемент з інших (min(28, 25, 8, 14, 20, 15, 8, 13, 12) = 8). Дані заносимо в табл. 10.

Таблиця 10

Розрахунок

0	17	13	30	0
20	17	0	16	0
6	12	30	0	7
0	5	0	3	4
24	0	0	0	15

Джерело: розраховано автором

Далі шляхом додавання мінімального значення з елементами, що знаходяться на схрещенні вилучених рядків та стовпців модифікованої матриці 2 отримаємо знов скорочену матрицю (табл. 11).

Таблиця 11

Розрахунок

0	17	21	38	0
20	17	0	16	0
6	12	30	0	7
0	5	0	3	4
24	0	8	8	15

Джерело: розраховано автором

Далі знов проводимо пошук прийняттого набору автоматизованого та ручного керування технічними об'єктами для яких всі значення вартості обслуговування будуть нульовими.

Вводимо нульове значення в першому рядку та першому стовпці.

Вводимо нульове значення в другому рядку та п'ятому стовпці.

Вводимо нульове значення в третьому рядку та четвертому стовпці.

Вводимо нульове значення в четвертому рядку та третьому стовпці.

Вводимо нульове значення в п'ятому рядку та другому стовпці.

Таким чином отримаємо нову матрицю (табл. 12).

Таблиця 12

Модифікована матриця 3

[0]	17	21	38	[-0-]
20	17	[-0-]	16	[0]
6	12	30	[0]	7
[-0-]	5	[0]	3	4
24	[0]	8	8	15

Джерело: розраховано автором

З модифікованої матриці 3 отримаємо кількість п'яти нулів, що свідчить, про те, що матриця є еквівалентною шуканому елементу (табл. 13).

Наступним кроком можна визначити мінімальну вартість обслуговування технічного обладнання в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш», тис. грн. при автоматичному та ручному керуванні (шляхом встановлення цього значення за аналогічно розташованими значеннями вихідної матриці) (табл. 14).

Таблиця 13

Еквівалентна матриця

0	17	21	38	0
20	17	0	16	0
6	12	30	0	7
0	5	0	3	4
24	0	8	8	15

Джерело: розраховано автором

Таблиця 14

Модифікована матриця 4

[-0-]	17	21	38	[0]
20	17	[0]	16	[-0-]
6	12	30	[0]	7
[0]	5	[-0-]	3	4
24	[0]	8	8	15

Джерело: розраховано автором

Мінімальна вартість обслуговування технічного обладнання в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш», тис. грн. при автоматичному та ручному керуванні дорівнює: $C_{\min} = 28 + 30 + 32 + 40 + 39 = 169$ тис. грн. значення мінімальної вартості досягається за рахунок вибору клітин в модифікованій матриці 4:

- (1;5) автоматичне керування 5 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (2;3) ручне керування 3 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (3;4) ручне керування 4 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (4;1) автоматичне керування 1 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (5;2) автоматичне керування 2 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш».

Альтернативним варіантом керування при встановленій мінімальній вартості обслуговування технічного обладнання в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш» є вибір клітин з модифікованої матриці 5 (табл. 15):

Таблиця 15

Модифікована матриця 5

[0]	17	21	38	[-0-]
20	17	[-0-]	16	[0]
6	12	30	[0]	7
[-0-]	5	[0]	3	4
24	[0]	8	8	15

Джерело: розраховано автором

- (2;5) ручне керування 5 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (1;1) автоматичне керування 1 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (3;4) ручне керування 4 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;
- (4;3) автоматичне керування 3 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш»;

(5;2) автоматичне керування 2 технічним обладнанням в термічному цеху ПрАТ «Кераммаш».

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, запропоновано підхід проведення контролю в управлінні розвитком промислового підприємства в умовах інформаційної економіки при розподіленні об'єктів автоматизації виробництва на основі застосування моделі динамічного програмування, що дозволяє визначити мінімальну контрольну вартість обслуговування технічного обладнання підприємства при встановлених обмеженнях та компромісному рішенню об'єднання автоматичного та ручного керування. Запропонований підхід дозволить визначити оптимальні варіанти вибору управлінських рішень при розподіленні об'єктів автоматизації виробництва, що забезпечить досягнення максимального корисного ефекту без збільшення контрольної вартості обслуговування технічного обладнання при обох варіантах керування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дікань Л.В., Шульга Н.В. Внутрішній контроль. Х.: ХНЕУ, 2005. 60 с.
2. Калюга Є.В. Система внутрішньогосподарського контролю та удосконалення її ефективності на підприємствах. *Вісник податкової служби України*. 2001. № 33. 357-359 с.
3. Кузик Н.П., Боярова О.А. Внутрішній контроль як основа ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник НУБіП України*. 2010. № 153. С. 153-157.
4. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці. Д.: Наука і освіта, 2000. 223 с.
5. Яценко В.М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи їх вирішення. *Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»* Черкаси, 2012. № 22. С. 3-7.
6. Гавришко І.К. Вимоги до оцінки якості внутрішнього контролю. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2005. № 7. С. 56–62.
7. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: моногр. Житомир: ЖДТУ. 2008. 532 с.
8. Грозний І.С. Забезпечення контролю якості розвитку промислових підприємств. *Вісник Донецького університету економіки та права: зб. наук. праць*, Артемівськ: ДонУЕП, 2015. № 2. С. 55-58.
9. Фомина И. В. Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. *Отраслевая и региональная экономика*. 3 (15). 2011. С. 96-102.

REFERENCES:

1. Dikan L.V., Shulga N.V. (2005) *Vnutrishnij kontrolj*. [Internal control]. H.: HNEU, 60 p.
2. Kalyuga E.V. (2001) *Systema vnutrishnjogospodarskijogho kontrolju ta udoskonalennja jiji efektyvnosti na pidpryjemstvakh*. [System of internal control and

improvement of its efficiency at enterprises]. Bulletin of the Tax Service of Ukraine. no. 33, pp. 357-359.

3. Kuzik N.P., Boyarova O.A. (2010) *Vnutrishnij kontrolj jak osnova efektyvnoji dijalnosti siljskoghospodarsjkykh pidpryjemstv.* [Internal control as the basis of effective activity of agricultural enterprises]. Scientific Bulletin of NUBP of Ukraine. no. 153, pp. 153-157.

4. Napadovskaya L.V. (2000) *Vnutrishnjoghospodarsjkyj kontrolj v rynkovij ekonomici.* [Internal control in a market economy] D.: Science and Education, 223 p.

5. Yatsenko V.M. (2012) *Vnutrishnij kontrolj na pidpryjemstvakh Ukrainy: problemy rozvytku ta shljakhy jikh vyrishennja.* [Internal control at Ukrainian enterprises: problems of development and ways of their solution]. Bulletin of Cherkasy State Technological University. Series «Economic sciences» Cherkasy, no. 22, pp. 3-7.

6. Gavrishko I.K. (2005) *Vymoghy do ocinky jakosti vnutrishnjogho kontrolju.* [Requirements for the assessment of the quality of internal control]. Accounting and auditing. no. 7, pp. 56-62.

7. Vygovskaya N.G. (2008) *Ghospodarsjkyj kontrolj v Ukraini: teorija, metodologhija, orghanizacija.* [Economic control in Ukraine: theory, methodology, organization]: monogr. Zhytomyr: ZhDTU. 532 p.

8. Hrozny I.S. (2015) *Zabezpechennja kontrolju jakosti rozvytku promyslovykh pidpryjemstv.* [Ensuring quality control of the development of industrial enterprises]. Bulletin of Donetsk University of Economics and Law: Sb. sciences Works, Artemivsk: DonUEP, no. 2. pp. 55-58.

9. Fomina I.V. (2011) *Ekonomicheskie i sotsial'nye peremeny: fakty, tendentsii* [Economic and social changes: facts, trends, prognosis. Branch and regional economy] vol. 3, no. 15, pp. 96-102.

Kwilinski Aleksy

Candidate of Economic Sciences, Doctoral Student
European Univesity

CONTROL OVER THE DISTRIBUTION OF OBJECTS OF AUTOMATION OF PRODUCTION UNDER INFORMATION ECONOMY CONDITIONS

The purpose of the topic is management of the development of the industrial enterprise in the conditions of information economy among the priorities in implementing the development strategy are the questions of automation and informatization of production and key business processes. It should be noted that there are enterprises in Ukraine, where the full production cycle is automated from the stage of production planning, material support, the implementation of the plan of production volumes to the stage of sales. However, the achievement of such a level of automation requires the attraction and use of significant financial support and funds, which is a significant obstacle for many domestic industrial producers.

Results. The main requirements of partial automation are to achieve consistency with those objects of the production process, which remain under manual control. Both the one and the other process require maintenance costs. In terms of controlling this process, an important issue is to control the minimization of maintenance costs for technical facilities that are managed automated and / or by an annual means. Control of cost minimization in this sense should also provide optimal allocation of objects of automation of production, taking into account the proportion of objects that remain manually controlled. Control is important for effective business management and must be in line with the basic principles that make it effective: strategic direction; planning and systematic; timeliness; flexibility; scientific objectivity; targeting; profitability and rationality; combination of control with self-control; publicity. The research distinguishes the following factors that should be taken into account when organizing the service of internal control in industrial enterprises: supervisory functions should be entrusted to persons who have sufficient experience of work on control issues so that they evaluate the causes of possible deviations on a high professional level, predict their consequences and make advisable proposals for elimination of identified defects and errors; employees, supervisors, should not be bound by single material interests with controlled entities, in order to ensure the principle and objectivity; determining the number of functions and the number of department, qualitative restructuring of his work should proceed from the concept of internal control, which is defined for each enterprise its goals and objectives.

Practical implications. The paper proposes the approach of control in the management of the development of an industrial enterprise under information economy conditions of distribution of objects of automation of production based on the application of the model of dynamic programming, which allows to determine the minimum control cost of maintenance of technical equipment of the enterprise under the established restrictions and a compromise solution to combine automatic and manual control.

Value/originality. The offered approach allows to define optimal variants of a choice of managerial decisions at distribution of objects of automation of manufacture which will provide achievement of the maximal beneficial effect without increase of control cost of maintenance of technical equipment at both variants of management.

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КОНКУРЕНТНИХ РИНКІВ

STRATEGIC MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS OF COMPETITIVE MARKETS

У статті розглянуто поняття стратегії, стратегічного управління. Стратегія – це путівник по вивірених пріоритетах і цілях у майбутньому з урахуванням обмеженості ресурсів. В Україні теорія і практика стратегічного управління ще не зайняли належного місця. Системи стратегічного управління на вітчизняних підприємствах перебувають на етапі становлення. У стратегії головний закон – це закон економії часу. Стратегія полягає в тому, щоб правильно вибрати свої пріоритети. У статті виділено глобальні тренди, які впливають та далі будуть впливати на стратегічне управління підприємствами. Найпопулярнішою моделлю конкурентної стратегії підприємства є концепція М. Портера. Авторами запропонована система стратегій. Під час розроблення стратегії слід урахувати економічні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. У статті наведені практичні кроки з розроблення стратегії та основні етапи впровадження стратегії. Основні функції системи управління під час впровадження стратегії є планування, мотивація, моніторинг і контроль, коригування.

Ключові слова: стратегія, стратегічне управління, глобальні тренди, система стратегій, ринки, конкуренція.

В статті розглянуто поняття стратегії, стратегічного управління.

Стратегія – це путівник по вивірених пріоритетах і цілях в майбутньому з урахуванням обмеженості ресурсів. В Україні теорія і практика стратегічного управління ще не зайняли належного місця. Системи стратегічного управління на вітчизняних підприємствах перебувають на етапі становлення. У стратегії головний закон – це закон економії часу. Стратегія полягає в тому, щоб правильно вибрати свої пріоритети. В статті виділено глобальні тренди, які впливають та далі будуть впливати на стратегічне управління підприємствами. Найпопулярнішою моделлю конкурентної стратегії підприємства є концепція М. Портера. Авторами запропонована система стратегій. При розробці стратегії слід урахувати економічні фактори зовнішньої та внутрішньої середовища. В статті наведені практичні кроки з розроблення стратегії та основні етапи впровадження стратегії. Основними функціями системи управління при впровадженні стратегії є планування, мотивація, моніторинг і контроль, коригування.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое управление, глобальные тренды, система стратегий, рынки, конкуренция.

УДК 338.242

Клочко В.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Труфанова Л.О.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

The article discusses the concept of strategy, strategic management. Strategy is a guide to future priorities and goals, taking into account resource constraints. In Ukraine, the theory and practice of strategic management have not yet taken their proper place. Strategic management systems in domestic enterprises are in their infancy. In strategy, the main law is the law of time saving. The strategy is to choose the right priorities. You must always start with a search for competitive advantage. All resources should concentrate around competitive advantage. It is this competitive advantage that should ensure success. Or in external competition, or internal. The article highlights global trends that influence and will continue to influence the strategic management of enterprises. The following global trends should be highlighted: democratization and political disintegration is taking place in the world; globalization is increasing in the world; increased competition; changing the main branch of the world economy. The most popular model of competitive enterprise strategy is the concept of M. Porter. He singled out four alternative competitive strategies: price leadership, a differentiation strategy, a niche and low price strategy and a concentrated differentiation strategy. The authors proposed a system of strategies: global strategy; international strategy; national (state) strategy; national (sectoral) strategy; regional (general) strategy; regional (sectoral) strategy; enterprise strategy; division strategy. When developing a strategy, economic factors of the external and internal environment should be taken into account. The external environment includes natural, labor resources, production facilities and infrastructure, capital, scientific and technical achievements. The internal environment should include technical and scientific competitive advantages, workers, raw materials and components. The article presents practical steps for developing a strategy and the main stages of strategy implementation. The main stages of the strategy implementation: analysis of the existing strategy; resource analysis by time factor; organizational analysis of new strategies, tactics and policies; strategy implementation plan. The main functions of the management system in the implementation of the strategy is planning, motivation, monitoring and control, adjustment.

Key words: strategy, strategic management, global trends, system of strategies, markets, competition.

Постановка проблеми. Світова економічна криза, яка триває з 2008 року поставила перед підприємствами багато невирішених проблем. Серед найважливіших із них, це значне падіння попиту на продукцію та неспроможність менеджменту працювати в нових кризових умовах. В сучасному світі посилюється глобалізація, головною галуззю стає економіка знань. В умовах світової та вітчизняної кризи в економіці, відбувається підвищення конкурентної боротьби між підприємствами. Виграти конкурентну боротьбу можливо за рахунок впровадження стратегічного управління на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем стратегічного управління на підприємствах в умовах підвищення конкурентної боротьби в сучасних умовах отримало широке висвітлення у роботах таких учених, як Ансофф І., Томпсон А., Стрікланд А., Портер М., Хангер Дж., Уплен Т., Хігінс Д., Пономаренко В., Віннічук Ю., Шершньова З., Оборська С. та ін. Водночас залишається ще досить багато невирішених питань, які не дозволяють повною мірою впроваджувати стратегічне управління на вітчизняних підприємствах.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення знань щодо стратегії та стратегіч-

ного управління в сучасних умовах конкурентної боротьби на світових та вітчизняних ринках. Виділення глобальних трендів, які впливають, та далі будуть впливати на стратегічне управління підприємствами. Наведення практичних кроків та основних етапів з розробки і впровадження стратегії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія – це управління результатом. Вона повинна бути орієнтована на кінцеві результати (на покращання якості життя).

Поняття «стратегія» (від грец. «strategia» – мистецтво ведення війни) трактують зокрема як: «визначення основних довгострокових цілей підприємства, затвердження курсу дій і розподіл ресурсів, необхідних для їх досягнення» [1]. Стратегія – це «набір правил для прийняття рішень, котрими керується організація у своїй діяльності» [5]. Стратегія – це «створення унікальної і вигідної пропозиції, яка передбачає певний набір видів діяльності» [9].

В Україні теорія і практика стратегічного управління ще не зайняли належного місця. У практиці сучасного господарювання лише 10 % підприємств повністю реалізують власну стратегію, 5 % розуміють стратегію та пов'язують її з власною діяльністю, 15 % підприємств витрачають на обговорення стратегії більш ніж годину на місяць [8].

Головне в стратегії – це її послідовна реалізація. У стратегії головний закон – це закон економії часу.

Стратегія полягає в тому, щоб правильно вибрати свої пріоритети. Відповідно до пріоритетів поставити цілі. Відповідно до цілей поставити завдання.

Починати потрібно завжди з пошуку конкурентної переваги. Всі ресурси повинні сконцентруватися навколо конкурентної переваги. Саме ця конкурентна перевага має забезпечити успіх. Або у зовнішній конкуренції, або у внутрішній.

«Менеджмент помер. Маркетинг помер. Стратегія померла», – сказав Кевін Робертс, керівник рекламного агентства Saatchi & Saatchi.

Щоб скласти наукове уявлення щодо сутності стратегічного управління, доцільно звернутися до змісту первинної концепції стратегічного управління. Розробник цієї концепції І. Ансофф пов'язує її з двома протилежними типовими стилями поведінки підприємства: прирістним і підприємницьким. Прирістний стиль спрямований на мінімізацію відхилень від традиційної поведінки як усередині підприємства, так і за її межами, а підприємницький стиль прагне безупинної зміни досягнутого стану підприємства [6].

Так, А. Томпсон та А. Стрікланд зазначають: «Серед всіх завдань економіки підприємства найважливіша – розробка довгострокової стратегії... Вдала стратегія та вміння її реалізація – найбільш вірні ознаки якісного управління діяльністю підприємства» [13, с. 34].

Стратегія розробляється в системі сил, які на неї впливають. Спочатку аналізуємо глобальні тенденції, потім аналізуємо існуючі прогнози (галузеві, регіональні), будемо свої специфічні прогнози, а потім аналізуємо середовище (внутрішнє і зовнішнє).

Стан сучасного світу визначається об'єктивними закономірностями.

Під час Другої світової війни, в Бреттон-Вудсі, в США, в 1944 році представники майбутніх переможців у війні, зібралися визначити, який світ буде після війни, як вони будуть взаємодіяти. Було прийнято рішення про створення Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ), Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (англ. General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), з грудня 1994 року – Світової організації торгівлі (СОТ).

Глобальна інтеграція бізнесу почалася на рубежі ХХ-ХХІ століть, коли сучасні технології дозволили взаємодіяти в реальному часі незалежно від місця розташування. З'явилися нові інформаційні технології, що змінили світ. Інформаційно-технічна революція робить кордони невидимими.

Слід виділити наступні глобальні тренди, які впливають, та далі будуть впливати на стратегічне управління підприємствами:

1. Відбувається демократизація та політична дезінтеграція в світі. З'явилася велика кількість нових держав. Нації стали створювати свою державність. До перших членів ООН належать 49 держав, які підписали Статут ООН на конференції в Сан-Франциско 26 червня 1945 року. Сьогодні 193 держави є державами-членами ООН. Наприклад, після розпаду СРСР виділилося 15 нових країн, з Югославії – 7.

2. Посилюється глобалізація в світі. Незалежні країни стали інтегруватися між собою – відбувається створення регіональних блоків, наприклад, Європейський Союз (ЄС) – економічний та політичний союз 28 незалежних держав-членів, що розташовані в Європі; Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА) – угода між Канадою, Мексикою та США; Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) – геополітична та економічна міжнародна організація, до якої входять 10 країн, розташованих в Південно-Східній Азії; Меркосур (Mercosur) – економічний союз держав у Південній Америці, за темпами розвитку переважає всі інші подібні об'єднання, до нього входять Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай та Венесуела, як асоційовані члени – Чилі, Болівія, Перу, Колумбія та Еквадор; Економічне співтовариство країн Західної Африки (ЕКОВАС) – регіональний союз країн Західної Африки, блок має власні колективні збройні сили ECOMOG. Спочатку почалося вільний рух через кордони

капіталу, матеріальних ресурсів, а потім і праці. Це впливає на технологію, транспорт, митницю. Наднаціональні структури раніше допомагали країнам, що розвиваються вирішувати внутрішні проблеми, а зараз допомагають вирішувати проблеми, які держава окремо вирішити не може, наприклад, проблеми прісної води.

3. Посилюється конкуренція. Виходячи із того, що наслідком посилення конкуренції є посиленні ролі якості, особливо, якості життя в цілому. Йде конкуренція за прямі іноземні інвестиції. Що потрібно іноземному інвестору? Потрібна економічна свобода, стабільність і захист власності. Головна стабілізуюча сила – середній клас. Для того, щоб середній клас себе почував в країні добре, потрібно підвищувати рівень життя.

4. Змінюється головна галузь світової економіки. В історії людства, спочатку домінувало сільське господарство, потім промисловість, в постіндустріальній фазі – сфера обслуговування. Зараз головною галуззю стає економіка знань. Економіка знань – економіка, в котрій більшу частину валового внутрішнього продукту (ВВП) забезпечено діяльністю з виробництва, обробки, зберігання і розповсюдження інформації і знань.

Що показала світова економічна криза ?

Чим більше країна або підприємство орієнтовано на продаж сировини, тим більше відчуває падіння в період кризи. Чим більше орієнтована на сучасні технології, тим краще виходить із кризи.

Стратегічне управління – це процес, за допомогою якого менеджери встановлюють довгострокові напрямки розвитку організації, її специфічні цілі, визначають стратегії їх досягнення з урахуванням усіх можливих внутрішніх і зовнішніх обставин та реалізують обрані плани дій [14]. Стратегічне управління – це процес формування цілей організації та процес управління для їхнього досягнення [2]. Стратегічне управління – це процес управління з метою здійснення місії організації за допомогою управління взаємодією організації з її оточенням [3]. Стратегічне управління – це багатоплановий, формально-поведінковий управлінський процес, який допомагає формулювати та виконувати ефективні стратегії, що сприяють балансуванню відносин між організацією та зовнішнім середовищем, а також досягненню встановлених цілей [17].

Одним з класичних розумінь стратегічного мислення – на відміну від інших видів мислення – зроблено, на нашу думку, Кениши Омає: «Неважливо, наскільки важкою й безпрецедентною є проблема. Прорив до кращого з можливих її рішень досягається лише через сполучення раціонального аналізу конкретного об'єкта як певної існуючої природи речей і нової ідеальної моделі об'єкту як уявної реінтеграції усіх його різноманітних складових. Вийти на таке рішення можливо лише через використання сили нелінійного мислення. Це най-

більш ефективний підхід для стратега, націленого на успішну конкуренцію на арені ринку, як на полі битви» [10, с. 39].

Згідно із визначенням А. Томпсона та А. Стріклєнда «... кінцевий пункт циклу стратегії підприємства являє собою одночасно і початковий пункт нового циклу її розробки» [13, с. 50].

Циклічність процесу розробки стратегії підприємства є предметом дослідження багатьох науковців. Тривалість цього циклу визначається ними терміном «стратегічний дрейф» («strategie drift»). За результатами їх дослідження цей стратегічний дрейф може тривати від 3-х до 15-20 років і певним чином визначається розміром компанії та рівнем стабільності факторів зовнішнього середовища [16, с. 8].

Ця характеристика процесного підходу до розробки стратегії підприємств базується на концепції «логічного інкременталізму» управління цим процесом, що запропонована американськими дослідниками Дж. Куїном та Дж. Войером. Сутність цієї концепції вони визначають наступним чином: «Неможливо об'єднати всі стратегічні рішення в єдину матрицю, яка б дозволила одночасно управляти багатьма різноманітними її складовими. Існують певні процесуальні обмеження, які потребують певного часу на усвідомлення того, що відбувається в середовищі, досягнення загальної згоди, доведення рішень до персоналу і т.д., тобто всі ці події мають відбуватись у певній логічній їх послідовності... Логіка підказує нам: необхідно, зберігаючи гнучкість, просуватися від загальних ідей до все більш конкретних положень і рішень. Це і є позиція «логічного інкременталізму». Покрововий рух передбачає свідомий, цілеспрямований, активний менеджмент, який дозволяє об'єднати окремі операції і зорієнтувати організацію на вирішення нових завдань» [9, с. 142].

На думку М. Портера [11], конкурентну стратегію можна уявити у вигляді «колеса», де віссю є цілі фірми, а спицями – конкурентні наміри і напрями діяльності фірми, які повинні виходити з центру (цілей).

Найпопулярнішою моделлю конкурентної стратегії підприємства є концепція М. Портера. Він виділив чотири альтернативні конкурентні стратегії: лідерство за ціною, стратегію диференціації, стратегію ринкової ніші та низьких цін і стратегію з концентрованою диференціацією.

Лідерство за ціною найчастіше потребує досить великої частки ринку, агресивної цінової політики та інвестування, контролю за витратами, набуття досвіду, а також мінімізації витрат на дослідження та нововведення тощо.

Стратегія диференціації – друга з основних стратегій за Портером, ґрунтується на диференціації товару чи послуг підприємства, а також на створенні чогось відмінного. Є такі способи дифе-

ренціації: методи здійснення продажу або аквізиції (прямого продажу), основні характеристики товару, марка, форма тощо.

Диференціація рідко пов'язана з великою часткою ринку і здійснюється за рахунок гіршої цінової позиції.

Стратегія ринкової ніші і низьких цін та стратегія з концентрованою диференціацією орієнтуються на обслуговування вибраної ринкової ніші, і це дасть змогу здобути перевагу над конкурентами, які діють в межах усього ринку або в межах сегмента [8].

Викликає зацікавленість поділ конкурентних стратегій на цінові, стратегії якості, стратегії можливостей і стратегії новизни, які розглядаються стосовно трьох складових: товар, технологія і ринок.

Метою цінових стратегій є обґрунтування перспективної позиції менеджменту відносно обсягів продажу товарів, технологій, що використовуються, і ринків.

Основним критерієм цінових стратегій стає максимізація або економія грошових коштів. Стратегія якості націлена на оптимізацію співвідношення «ціна/якість» у товарному, технологічному і ринковому напрямках, що передбачають розширення асортиментного ряду, раціоналізацію робочих прийомів, удосконалення інструмента і оснащення, застосування прогресивних методів обслуговування.

Стратегія можливостей передбачає кооперацію в рамках транснаціональної корпорації, включення підприємства в систему взаємодії з ЄС. Мета стратегії новизни – впровадження радикальних змін у всі сфери діяльності, тобто розробка принципово нових, які не мають світових аналогів, товарів і технологій їх виготовлення, створення нових потреб, що раніше не існували, котрі забезпечили б лідерство на нових ринках [12].

Ми вважаємо доцільним таке визначення стратегії – це путівник по вивіренім пріоритетах і цілям в майбутньому із врахуванням обмеженості ресурсів.

Пропонуємо наступну систему стратегій, які вкладені одна в одну:

1. Глобальна стратегія.
2. Міжнародна стратегія.
3. Національна (державна) стратегія.
4. Національна (галузева) стратегія.
5. Регіональна (загальна) стратегія.
6. Регіональна (галузева) стратегія.
7. Стратегія підприємства.
8. Стратегія підрозділу.

Місце стратегії між прогнозуванням і плануванням. Стратеги не розробляють прогнози, вони їх використовують або уточнюють.

Стратегія починається з аналізу різних прогнозів, перш за все самих невідворотних (аналіз

довгострокових закономірностей технологічних та економічних).

Практичні кроки з розробки стратегії включають в себе:

1. Формулювання місії.
2. Розробка бачення.
3. Розробка мети та цільової програми.
4. Формулювання завдань.
5. Розробка проектів.
6. Проектне управління.
7. Вибір сценарію.
8. Прийнята стратегія.
9. Вибір тактики.
10. Реалізація стратегії.

При розробці стратегії підприємства існує декілька головних документів, які розробляє стратег: місія, бачення, сама стратегія.

Місія – аналіз цінностей, їх формулювання. Місія – це те, що робить об'єкт стратегування для суспільства. Це документ повністю відкритий і для зовнішнього, і для внутрішнього світу.

Бізнес Цензор [7] підготував рейтинг найбільших за виручкою компаній України. Він показує, що великі компанії з України не виробляють продукцію с високою доданою вартістю.

За курсом НБУ на момент складання рейтингу 2,8 трлн грн сукупного доходу двох сотень найбільших компаній України за 2017 рік – \$98 млрд. Для порівняння, виручка корпорації Samsung за аналогічний період становила \$225,2 млрд, а автомобілебудівного концерну Daimler AG (виробляє Mercedes-Benz) – 164,3 млрд євро.

Найбільшою компанією України є група НАК «Нафтогаз України», яка отримала 188 млрд. грн. доходу від видобутку, транспортування, зберігання та продажу газу. Ключові активи «Нафтогазу» – найбільша газовидобувна компанія країни «Укргазвидобування» та оператор газотранспортної системи (ГТС) «Укртрансгаз». Вони посіли третє та дев'яте місце в рейтингу.

На сайті НАК «Нафтогаз України» (<http://www.naftogaz.com>) записано, що місія компанії – бути двигуном модернізації та професіоналізму в енергетичному секторі України, інтегрованому з європейським ринком, забезпечуючи безпеку постачання енергії за конкурентними цінами, при цьому максимізуючи цінність національних ресурсів. Серед цінностей, яких дотримується компанія було виділені наступні: сміливість, відкритість, сумлінність, справедливість.

Друге місце в рейтингу ТОП 200 компаній України посіло ДП «Енергоринок» – 146,2 млрд грн. Це оператор розрахунків на енергетичному ринку. Дохід ДП – це обсяг виробленої в Україні електроенергії в грошовому еквіваленті. На сайті компанії (<http://www.er.gov.ua>) немає ні місії, ні бачення, ні стратегії.

«Укрзалізниця», з доходом 74 млрд грн, посіла четверте місце рейтингу. На сайті компанії

(<https://www.uz.gov.ua>) немає ні місії, ні бачення, ні стратегії.

В десятку найбільших компаній також потрапили три металургійних заводи: найбільший гірничо-металургійний комбінат країни – «Арселор Міттал Кривий Ріг», який належить міжнародній корпорації ArcelorMittal, «Азовсталь» та ММК імені Ілліча, які входять в компанію «Метінвест».

На сайті гірничо-металургійного комбінату «Арселор Міттал Кривий Ріг» (<https://ukraine.arcelormittal.com>) визначено, що стратегія корпоративної відповідальності сфокусована на чотирьох аспектах: інвестиції в наших працівників, виробництво безпечної екологічної сталі, розвиток місцевих громад і корпоративне управління.

Мережа дисконтних супер-маркетів «АТБ-маркет» посіла шосту сходинку. На сайті компанії (<https://www.atbmarket.com>) стратегія не представлена. Все, що можна віднести до неї, це один абзац – забезпечувати населення України якісними продуктами харчування та непродовольчими товарами першої необхідності за мінімальними цінами та гарантувати якість товару за рахунок використання високоефективних технологій і етичного ведення роздрібного бізнесу.

Як свідчать дослідження [15] системи стратегічного управління на вітчизняних підприємствах перебувають лише на етапі становлення. Так, із 460 опитаних керівників великих українських підприємств, які констатували необхідність використання стратегічного управління, лише 23 обізнані з його особливостями й застосовують, 96 – підтвердили намір його використання за допомогою зовнішніх консультантів, решта ж – 341 керівник – вважаючи стратегії необхідними і ефективними, не мають наміру їх розробляти.

Тобто, українські великі компанії не мають стратегії. Тоді виникає питання, куди вони йдуть.

Наступний важливий документ – це бачення – документ, частково відкритий для зовнішнього світу. Бачення – філософія стратегії (зв'язок цінностей, інтересів і пріоритетів) – формуються пріоритети і аналізується їх забезпеченість конкурентними перевагами, також містяться принципи стратегії. Стратегія – секретний, закритий документ. Далі розробляється стратегічний план і стратегія виходу.

При розробці стратегії слід враховувати економічні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. До зовнішнього середовища відносяться природні, трудові ресурси, виробничі потужності та інфраструктура, капітал, наукові та технічні досягнення. До внутрішнього середовища слід віднести технічні та наукові конкурентні переваги, працівники, сировина і комплектуючі.

Основні етапи впровадження стратегії:

1. Аналіз існуючої стратегії.
2. Аналіз ресурсів по фактору часу.

3. Організаційний аналіз прийнятих нових стратегій, тактики і політики.

4. План впровадження стратегії.

При впровадженні стратегії основними функціями системи управління є:

1. Стратегічне планування.
2. Стратегічна мотивація.
3. Стратегічний моніторинг і контроль.
4. Стратегічні коригування.

Висновки з проведеного дослідження. Виходячи із вищевикладеного ми приходимо до висновку, що стратегія – це путівник по вивіренім пріоритетам і цілям в майбутньому із врахуванням обмеженості ресурсів. Головне в стратегії – це її послідовна реалізація. У стратегії головний закон – це закон економії часу. При розробці стратегії слід враховувати економічні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Chandler A.D. Strategy and Structure; Chapters in the History of the Industrial Enterprises, MIT Press, Cambridge, Mass., 1962.
2. Hatten K.J., Hatten M.L. Effective Strategic Management, Englewood Cliffs. NJ: Prentice-Hall, 1988.
3. Higgins J.M. Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases. Chicago: The Dryden Press, 1983.
4. Porter M. What is strategy? *Harvard Business Review* 74/6 (November-December): 61–78, 1996.
5. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Санкт-Петербург: Питер Ком, 1999. 416 с.
6. Ансофф И. Стратегическое управление / под ред. Л.И. Евенко. Москва: Экономика, 1989. 519 с.
7. Віннічук Ю. 200 найбільших компаній України 2017 року. Бизнес Цензор. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3084420/200_nayiblshih_kompanyi_ukrani_2017_roku (дата звернення: 18.04.2019).
8. Кубарева В.С. Сутність стратегічного управління підприємством. Lviv Polytechnic National University Institutional Repository. 2012. С. 55-60. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23491/1/12-55-60.pdf> (дата звернення: 04.04.2019).
9. Минцберг Г., Куинн Дж., Гошал С. Стратегический процесс. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 688 с.
10. Попов С.А. Стратегическое управление: 17-модульная программа для менеджеров «Управление развитием организации». Модуль 4. Москва: ИНФРА-М, 2000. 304 с.
11. Портер Майкл Э. Конкуренция. Москва: Вильямс, 2012. 608 с.
12. Стратегічне управління організаційними перетвореннями на промислових підприємствах / В.С. Пономаренко, А.М. Золотарьов, О.М. Ястремська та ін.; за ред. В.С. Пономаренко, О.М. Ястремська. Харків, 2014. 451 с.
13. Томпсон А., Стрикленд Д. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. Москва: Вильямс, 2008. 928с.
14. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализа-

ции стратегии / под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. Москва: Банк и биржи, ЮНИТИ, 1998. 576 с.

15. Федин М. Вы готовы планировать стратегически? URL: <http://www.exmar.ru/articles/strategy>. (дата звернення: 06.04.2019).

16. Хангер Дж., Уплен Т. Основы стратегического менеджмента. Київ: ІІТІ-ДАНА, 2008. 319с.

17. Шершньова З.Є., Оборська С.Є. Стратегічне управління. Київ: КНЕУ, 2000. 260 с.

REFERENCES:

1. Chandler A.D. (1962) *Strategy and Structure; Chapters in the History of the Industrial Enterprises*. Cambridge: MIT Press. (in USA).

2. Hatten K.J., Hatten M.L. (1988) *Effective Strategic Management*, Englewood Cliffs. New York: Prentice-Hall. (in USA).

3. Higgins J.M. (1983) *Organizational Policy and Strategic Management: Text and Cases*. Chicago: The Dryden Press. (in USA).

4. Porter M. (1996) What is strategy? *Harvard Business Review* 74/6 (November-December): pp. 61–78.

5. Ansoff I. (1999) *Novaya korporativnaya strategiya* [New corporate strategy]. St. Petersburg: Peter Com. (in Russian).

6. Ansoff I. (1989) *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. (eds. Evenko L. I.). Moscow: Economy (in Russian).

7. Vinnichuk Y. (2017) 200 naibilshykh kompanii Ukrainy 2017 roku [The 200 largest companies of Ukraine in 2017]. *Business Censor*. Available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3084420/200_nayiblishih_kompaniy_ukrani_2017_roku (accessed 18 April 2019).

8. Kubareva V.S. (2012) Sutnist stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom [The essence of strategic management of the enterprise]. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. Available at:

<http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23491/1/12-55-60.pdf> (accessed 4 April 2019).

9. Mintzberg G., Quinn J., Goshal S. (2001) *Strategicheskiiy protsess* [Strategic process]. St. Petersburg: Peter. (in Russian).

10. Popov S.A. (2000) *Strategicheskoe upravlenie: 17-modul'naya programma dlya menedzherov «Upravlenie razvitiem organizatsii»*. Modul' 4. [Strategic management: 17-modular program for managers "Managing the development of the organization." Module 4.]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).

11. Porter M. (2012) *Konkurentsia* [Competition]. Moscow: Williams. (in Russian).

12. Ponomarenko V.S., Zolotarev A.M., Yastremskaya O.M. (2014) *Stratehichne upravlinnia orhanizatsiiny peretvorenniamy na promyslovykh pidpriemstvakh* [Strategic management of organizational transformations at industrial enterprises] (eds. Ponomarenko V.S., Yastremskaya O.M.). Kharkiv. (in Ukrainian).

13. Thompson A., Strickland D. (2008) *Strategicheskiiy menedzhment: kontseptsii i situatsii dlya analiza* [Strategic management: concepts and situations for analysis]. Moscow: Williams. (in Russian).

14. Thompson A., Strickland D. (1998) *Strategicheskiiy menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizatsii strategii* [Strategic management. The art of developing and implementing strategies]. (eds. Zaytseva L.G., Sokolova M.I.). Moscow: Banks and Exchange, UNITI. (in Russian).

15. Fedin M. (2019) Vy gotovy planirovat' strategicheskii? [Are you ready to plan strategically?]. *EXMAR*. Available at: <http://www.exmar.ru/articles/strategy>. (accessed 6 April 2019).

16. Hanger J., Uplen T. (2008) *Osnovy strategicheskogo menedzhmenta* [Fundamentals of strategic management]. Kyiv: IITI-DANA. (in Ukrainian).

17. Shershneva Z.E., Oborskaya S.Y. (2000) *Stratehichne upravlinnia* [Strategic management]. Kiev: KNEU. (in Ukrainian).

Klochko Vitaliy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Kharkov Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics

Trufanova Lily

Student

Kharkov Institute of Finance Kiev National University of Trade and Economics

STRATEGIC MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS OF COMPETITIVE MARKETS

The purpose of the article. The aim of the study is to summarize knowledge of strategy and strategic management in the current competitive environment in world and domestic markets.

Methodology. The authors used theoretical research methods.

Results. In the context of the global and domestic crisis in the economy, there is an increase in competitive struggle between enterprises. Winning competition is possible through the introduction of a strategic management system.

The article discusses the concept of strategy, strategic management. Strategy is a guide to future priorities and goals, taking into account resource constraints. In Ukraine, the theory and practice of strategic management have not yet taken their proper place. Strategic management systems in domestic enterprises are in their infancy. In strategy, the main law is the law of time saving. The strategy is to choose the right priorities. You must always start with a search for competitive advantage. All resources should concentrate around competitive advantage. It is this competitive advantage that should ensure success. Or in external competition, or internal.

The article highlights global trends that influence and will continue to influence the strategic management of enterprises. The following global trends should be highlighted: democratization and political disintegration is taking place in the world; globalization is increasing in the world; increased competition; changing the main branch of the world economy.

The most popular model of competitive enterprise strategy is the concept of M. Porter. He singled out four alternative competitive strategies: price leadership, a differentiation strategy, a niche and low price strategy and a concentrated differentiation strategy.

The author proposed a system of strategies: global strategy; international strategy; national (state) strategy; national (sectoral) strategy; regional (general) strategy; regional (sectoral) strategy; enterprise strategy; division strategy.

When developing a strategy, economic factors of the external and internal environment should be taken into account. The external environment includes natural, labor resources, production facilities and infrastructure, capital, scientific and technical achievements. The internal environment should include technical and scientific competitive advantages, workers, raw materials and components.

The article presents practical steps for developing a strategy and the main stages of strategy implementation. The main stages of the strategy implementation: analysis of the existing strategy; resource analysis by time factor; organizational analysis of new strategies, tactics and policies; strategy implementation plan. The main functions of the management system in the implementation of the strategy is planning, motivation, monitoring and control, adjustment.

Practical implications. The place of strategy is between forecasting and planning. Strategists do not develop forecasts, they use them or refine. The strategy begins with an analysis of various forecasts, especially the most inevitable (analysis of the long-term laws of technological and economic). Practical steps to develop a strategy include: formulating a mission; vision development; development of goals and target programs; task formulation; project development; project management; script selection; strategy adopted; the choice of tactics; implementation strategy. When developing an enterprise strategy, there are several main documents developed by the strategist: mission, vision, strategy itself.

Value/originality. Based on the above, we conclude that the strategy is a guide to verified priorities and goals in the future, given the limited resources. The main thing in the strategy is its consistent implementation. In strategy, the main law is the law of time saving. When developing a strategy, economic factors of the external and internal environment should be taken into account.

ПРОЕКТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ЗАКЛАДІВ НА ПРИНЦИПАХ ОРІЄНТОВАНОСТІ НА КЛІЄНТА

PLANNING BY THE MANAGEMENT ACTIVITIES OF HOTELS AND RESTAURANTS ON THE PRINCIPLES OF CLIENT'S ORIENTATION

У статті проаналізовано поняття орієнтованості на клієнта. Визначено чинники, що зумовлюють необхідність формування управлінської діяльності готельно-ресторанних закладів на принципах орієнтованості на клієнта. Вказано, що орієнтація на клієнта визначається готовністю підприємства до формування таких принципів роботи персоналу, які б відповідали сучасним реаліям та запитам клієнта. Визначено практичні аспекти реалізації послуг на принципах клієнтоорієнтованості. З'ясовано, що клієнтоорієнтованість включає в себе широкий спектр заходів, рішень, зусиль, основною метою яких є налагодження довготривалих стосунків із клієнтами. Резюмовано, що проектування управлінської діяльності готельно-ресторанних закладів на принципах орієнтованості на клієнта стосується усіх елементів системи менеджменту, зокрема: механізму та структури управління, процесу та механізму розвитку та управлінської діяльності.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, клієнт, послуга, управління, конкурентне середовище.

В статье проанализировано понятие ориентации на клиента. Определены

факторы, обуславливающие необходимость формирования управленческой деятельности гостинично-ресторанных заведений на принципах ориентации на клиента. Указано, что ориентация на клиента определяется готовностью предприятия к формированию таких принципов работы персонала, которые бы соответствовали современным реалиям и запросам клиента. Определены практические аспекты реализации услуг на принципах клиентоориентированности. Выяснено, что клиентоориентированность включает в себя широкий спектр мероприятий, решений, усилий, основной целью которых является налаживание долгосрочных отношений с клиентами. Резюмировано, что проектирование управленческой деятельности гостинично-ресторанных заведений на принципах ориентации на клиента касается всех элементов системы менеджмента, в частности: механизма и структуры управления, процесса и механизма развития и управленческой деятельности.

Ключевые слова: гостинично-ресторанный бизнес, клиент, услуга, управление, конкурентная среда.

УДК 658.891

Кожухівська Р.Б.

к.е.н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва

The principles of hospitality enterprises are determined not only by the competitive environment, but also by the possibilities of forming a purely individualized service in accordance with the needs of the customer. The establishment of long-term, mutually beneficial and stable relations with consumers, at present, is the basis for the formation of competitive advantages of the enterprise. So, samples of modern behavior of enterprises in the market are changing. Providing prompt and adequate response of organizations to the challenges of the environment, which undergoes constant changes, both economic and political, increasing focus on the needs, expectations and benefits of consumers, cause the need to find innovative principles for managing their behavior. Today, hotels and restaurants strive for the formation of long-term mutually beneficial relations with consumers. Under such conditions, it is important to address such tasks as: tracking changes in customer needs, increasing the consumer value of services, to form staff, which focuses on the client. The article analyzes the concept of customer orientation. Factors determined, which determine the necessity of forming the managerial activity of hotel and restaurant enterprises on the principles of customer orientation. Customer orientation is determined by the readiness of the enterprise to formulate such principles of work and labor of the personnel that would correspond to the current realities and client's requests, it is indicated. The practical aspects of the implementation of services on the principles of client orientation are determined. It was found that client orientation includes a wide range of measures, decisions, efforts, the main purpose of which is to establish long-term relationships with customers. It is summarized that the design of managerial activity of hotel and restaurant establishments on the principles of customer orientation applies to all elements of the management system, in particular: the mechanism and structure of management, process and mechanism of development and management activities.

Key words: hotel and restaurant business, client, service, management, competitive environment.

Постановка проблеми. Принципи діяльності підприємств сфери гостинності визначаються не тільки конкурентним середовищем, а й можливостями формування суто індивідуалізованої послуги відповідно до потреб клієнта. При цьому особливості фінансово-економічної ситуації змушують підприємства до пошуку інноваційних управлінських рішень. Підприємства готельно-ресторанної сфери не тільки надають послуги розміщення та харчування, але і формують саме поняття відпочинку, просуваючи і позиціонуючи окремі послуги для проведення вільного часу. Практично будь-яке підприємство, яке зайняте у сфері надання послуг, вважає орієнтацію на клієнта одним з основних факторів забезпечення конкурентоспроможності.

Сьогодні, в умовах економічних кризових явищ, проблема лояльного відношення клієнта ще більше актуалізується. Готельно-ресторанні підприємства не є винятком. Підприємства, знайшовши, намагаються забезпечити клієнтам комфорт, зручність під час надання послуг і бажають зберегти їхнє доброзичливе ставлення до себе. Формування лояльності клієнта залишається однією з найголовніших цілей менеджменту будь-якого підприємства. Вищим ступенем лояльності клієнтів та їх відданості підприємству є шанування бренду або товарної марки.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що більша частина готельно-ресторанних підприємств прагне до формування довгострокових взаємовигідних відносин із клієнтами. Тому важливим є вирі-

шення таких завдань, як: відстеження змін потреб клієнтів, підвищення споживчої цінності послуг та формування клієнтоорієнтованості персоналу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Зарубіжні дослідники сфери маркетингу та питань поведінки споживачів, зокрема Д. Блекуелл [2], Дж. Енджел [2], М. Ерколе [1], П. Мініард [2], М. Фьостер [1], звертають увагу на те, що під час управління якістю продукції і послуг головною є орієнтація на споживача/клієнта. Чим повніше виробник/надавач послуг задовольняє запити і передбачає бажання клієнта, тим більший економічний ефект отримує підприємство.

Якісні зміни в реальній практиці роботи компанії створили передумови для її клієнтоорієнтованості. Зростання складності відносин із клієнтами й іншими ринковими партнерами, перехід організацій до системи управління якістю, розвиток інформаційних технологій підвищили стратегічну важливість орієнтованості на клієнта [3, с. 3].

Розроблення стратегії відносин із клієнтами стало можливим завдяки проривам у сфері інформаційних технологій. Сьогодні підприємства можуть удосконалювати свою роботу з клієнтами, використовуючи цілий спектр технологій з управління базами даних, а також зростає число додатків для CRM [5].

Такий розвиток подій дає змогу створювати бази даних клієнтів, гарантує широкий зворотний зв'язок із клієнтами й налізувати, інтерпретувати і конструктивно використовувати отримані дані. Крім того, поряд зі зростанням переваг, що надаються все більш і більш потужним комп'ютерним обладнанням, програмами та електронними сервісами, вартість їхнього обслуговування знижується [4].

Розвиток відносин із клієнтами трактується як одне з найбільш важливих джерел конкурентних переваг сучасного підприємства. Важливим елементом орієнтованості на клієнта є «здатність підприємства використовувати клієнтську інформацію для зміни процесу створення цінності, реагуючи на зміни в споживчих перевагах або реалізуючи програму проактивного розвитку [5]. О.В. Ковальчук О.В., Р.П. Скопюк, В.П. Скопюк вказують на те, що «для підприємств актуальними є питання, пов'язані з особливостями конкурентного функціонування: можливість залучення ресурсів конкурентів, нових клієнтів, утримання наявної клієнтської бази» [6, с. 14].

В.І. Азар вважає, що «туристичний та готельно-ресторанний бізнес ставить на меті формування емоційного відгуку у клієнта. У сучасних умовах позитивний функціональний досвід нікого вже не може здивувати, тому у підприємств сфери гостинності, яка стежить не тільки за тим, що вона продає, а й за тим, як це відбувається (привітність співробітників, які спілкуються з клієнтами, і їхня

готовність і вміння допомогти), є всі шанси на лідерство» [7, с. 87]. В.І. Льїн вказує, що «основним інструментом, що формує можливості для розвитку підприємства, є клієнт – він забезпечує виникнення оборотних коштів, які можуть бути використані для становлення підприємства у бізнес-середовищі» [8, с. 59].

Для підвищення ступеня задоволеності клієнта провідним інструментом залишається формування зворотного зв'язку, де продавець виступає вже не як надавач товару і пролонгатор діяльності, а як сервісний фактор [9, с. 145].

Невирішені частини проблеми. Встановлення тривалих, взаємовигідних і стійких відносин зі споживачами є основою для формування конкурентних переваг готельно-ресторанних підприємств. У зв'язку з цим змінюються зразки сучасної поведінки підприємств на ринку. Забезпечення швидкого й адекватного реагування організацій на виклики зовнішнього середовища, що зазнає постійних змін, як економічних, так і політичних, усе більша орієнтація на потреби, очікування і переваги споживачів зумовлюють необхідність формування клієнтоорієнтованої системи формування споживацької поведінки. Тому це питання нині набуває особливої актуалізації, зумовлює тему та мету дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідженні теоретичних та методичних аспектів стосовно формування управлінської діяльності готельно-ресторанних підприємств на принципах орієнтованості на клієнта.

Зважаючи на мету, основним **завданням дослідження** є аналіз стану організації роботи зі споживачами послуг сфери гостинності та розроблення практичних пропозицій із формування споживчої поведінки на засадах клієнтоорієнтованості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діяльність готельно-ресторанних підприємств суттєво залежить від споживачів, а тому підприємства повинні розуміти поточні та майбутні потреби споживачів, а також відповідати їхнім вимогам і прагнути до перевищення їхніх очікувань У країнах із ринковою економікою вже досить давно усвідомили, що основним гаслом у діяльності закладів гостинності є формування лояльності і забезпечення бізнес-середовища функціонування підприємства.

Згідно із Законом України про туризм споживачем (клієнтом) продукту чи послуги сфери гостинності є замовник, що має намір замовити або замовляє і використовує продукт/послугу винятково для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із здійсненням підприємницької діяльності [10].

Розуміння споживацької поведінки та способу, яким обираються продукти та послуги, є важливим для підприємств – реалізаторів продукту/послуги,

оскільки це забезпечує їм стійкі конкурентні переваги на ринку. Наприклад, вони можуть використовувати знання, отримані шляхом вивчення поведінки споживачів, щоб установити свою стратегію стосовно того, яким чином пропонувати певні продукти та послуги відповідній аудиторії клієнтів, що найбільш адекватно відображатиме їхні потреби та бажання, як підкреслюють Ф. Котлер та К. Келлер [11, с. 118].

Орієнтація на клієнта є однією з основоположних ідей маркетингу та сучасного бізнесу, проте активні дослідження з цього питання почалися відносно недавно. Перші спроби конкретизації поняття «орієнтація на клієнта» були зроблені на початку 90-х років ХХ століття. Дослідники Н.П. Рябоконт [5], О.В. Ковальчук, Р.П. Скопюк, В.П. Скопюк [6] запропонували змістовне трактування клієнтоорієнтованості як набір специфічних характеристик для орієнтованого на споживача підприємства, щоб довести позитивний вплив цієї властивості на результати бізнесу.

На нашу думку, орієнтованість на клієнта – це можливість підприємства формувати додатковий потік клієнтів, а також додатковий прибуток, забезпечуючи глибоке розуміння, а також задоволення основних потреб клієнтів.

Використання підходу орієнтованості на клієнта є обов'язковим атрибутом успішного бізнесу. Саме такий підхід в умовах сформованих стабільних ринків є запорукою стратегічного розвитку підприємств у країнах із розвинутою ринковою економікою. Він передбачає широкий спектр заходів, рішень, зусиль, основною метою яких є налагодження довготривалих стосунків із клієнтами.

Вирішальним фактором у встановленні партнерських відносин зі споживачем є прагнення розпізнати та задовольнити його потребу. За таких умов клієнт є ключовою фігурою в системі пріоритетів підприємства, що потребує відповідної орієнтованості і взаємодії усіх структурних підрозділів підприємства [12].

На нашу думку, використання підходу орієнтованості на клієнта насамперед визначається готовністю підприємства до формування таких принципів роботи і праці персоналу, які б відповідали сучасним реаліям та запитам клієнта. Кожен співробітник повинен слідувати інтересам клієнта, як своїм особистим, і використовувати це в процесі своєї діяльності.

Працівник, орієнтований на задоволення потреб клієнта, повинен бути позитивним, енергійним, товариським, чесним, здатним брати на себе відповідальність і визнавати помилку, а також повинен мати досвід психологічного спілкування, вселяти споживачеві довіру. Мова співробітника закладу гостинності повинна бути стриманою, чіткою, зрозумілою і грамотною, а спілкування з клієнтом – неквапливим.

Клієнтоорієнтованість співробітника – це насамперед готовність допомогти і бажання знайти те, що потрібно покупцеві. Для цього є необхідним індивідуальний підхід, розуміння персональних особливостей покупця. Крім того, клієнтоорієнтований співробітник повинен проявляти активність у визначенні потреб клієнта і пошуку можливостей їхнього задоволення, бути ввічливим і терпеливим.

Достатніми вимогами для персоналу є володіння такими компетенціями, які сприятимуть допомозі людям, розумінню їх потреб. Розвинути у такої людини навички, необхідні у сфері обслуговування, досить легко. Якщо до певних природних талантів додати трохи практики і наставництва, то в результаті вийде клієнтоорієнтований співробітник.

Лояльність клієнтів безпосередньо залежить від персоналу. Правильний вибір кандидатів, які в здатні стати клієнтоорієнтованими співробітниками, є вигідним для всіх: працівники будуть отримувати задоволення від процесу трудової діяльності, клієнти – від високоякісного сервісу, а у підприємства буде зростати клієнтська база і, відповідно, прибуток.

Можливості персоналу із залучення клієнтів повинні ґрунтуватися насамперед на структурі пропозиції, яка визначає ту межу, де сервіс залишається лише формою обслуговування. Для подолання цього протиріччя доцільно враховувати можливості прогнозування поведінки споживачів, збільшити частку можливостей для задоволення їхніх потреб, а також сформувані розуміння проактивної роботи, де не клієнт приходить до організатора і реалізатора послуги з готовим рішенням проблеми, а організатор продукту/послуги сам формує ринок для споживача.

Вказаний принцип забезпечить стабільне бізнес-середовище для розвитку туристичного підприємства і визначить можливості модернізації всієї індустрії гостинності загалом. Проте подібна позиція має недолік у тому, що значна кількість пропонованих рішень буде залежати від зовнішніх факторів, які часто самі формуються залежно від обставин. У цьому разі орієнтованість на клієнта залишається єдиною можливим шляхом становлення підприємств готельно-ресторанної сфери.

ДСТУ ISO9001 від 2011 року «Системи управління якістю» вимоги в

п. 7.2.3 «Інформаційний зв'язок зі споживачами» регламентує, що «організація повинна визначити і впровадити ефективні заходи щодо зв'язку зі споживачами стосовно: інформування про продукцію; опрацювання запитів, контрактів чи замовлень та змін до них; зворотного зв'язку зі споживачами, зокрема щодо їх скарг; п. 8.2.1 «Задоволення споживачів» містить таку вимогу: «організація повинна проводити моніторинг інформації стосовно сприй-

няття споживачем виконання організацією його вимог як одного із способів вимірювання роботи системи менеджменту якості». Тому мають бути визначені методи отримання та використання цієї інформації. Моніторинг сприйняття споживачами може включати в себе отримання інформації з таких джерел, як дослідження рівня задоволеності споживачів, інформація від замовників щодо якості продукції, дослідження думок користувачів, аналіз відтоку клієнтів, подяки, претензії згідно з гарантійними зобов'язаннями і звіти поширювачів [13].

Версія стандарту 2015 року трактується по-іншому. У п. 9.1.2 «Задоволення споживачів» ДСТУ ISO 9001-2015 прописано, що організація повинна проводити моніторинг даних, що стосуються сприйняття замовником ступеня задоволення їхніх потреб та очікувань. Організація повинна визначити методи отримання, моніторингу та аналізу цієї інформації.

Приклади моніторингу сприйняття споживачами можуть містити опитування споживачів, відгуки від споживачів про поставлені продукцію та послуги, зустрічі зі споживачами, аналіз частки ринку, подяки, претензії по гарантійних зобов'язаннях і звіти посередників [14]. Процес зворотного зв'язку від споживача є важливою частиною системи менеджменту якості, а тому йому слід приділяти відповідну увагу. Зворотний зв'язок від споживача є одним з основних показників діяльності, який може використовуватися для того, щоб формувати висновки про загальну результативність системи менеджменту якості.

В останній час все більшої актуальності набирає популяризація програм через соціальні ресурси – Twitter, Facebook тощо. Створення спільнот у соціальних мережах дає змогу формувати групи споживачів згідно з інтересами у послугах, продуктах, акціях і т.д. Тому готельно-ресторанним підприємствам потрібно утримувати поруч зі своїм брендом якомога більше клієнтів, постійно зацікавлюючи їх новими товарами, послугами, програмами. Необхідно прикладати максимум зусиль для того, щоб покупці формували співтовариство, яке не тільки приносить підприємству прибуток, але і допомагає покращувати товари, отримуючи відгуки про послуги, що надаються.

Проектування управлінської діяльності готельно-ресторанних закладів на принципах орієнтованості на клієнта стосується усіх елементів системи менеджменту, зокрема: механізму та структури управління, процесу та механізму розвитку та управлінської діяльності.

У процесі дослідження питання щодо управління поведінкою споживачів готельно-ресторанних підприємств (кафе «Смак», готельно-ресторанний комплекс «Застава» та готельно-ресторанний комплекс «Шервуд», які працюють у сфері індустрії гостинності Уманщини) нами було виявлено

такі переваги використання засад орієнтованості на клієнта:

- наявність постійних клієнтів, що свідчить про якість надаваних послуг;
- обслуговування на основі знижок, акцій, карток постійного споживача;
- підвищення рівня позитивної реклами;
- збільшення клієнтів із числа потенційних та латентних споживачів послуг.

На нашу думку, недоліками в організації роботи готельно-ресторанних підприємств зі споживачами є:

- недостатня розробленість нормативних документів, що регламентують організацію роботи зі споживачами послуг;
- нерегулярний зворотний зв'язок із клієнтами;
- відсутність маркетингових досліджень із вивчення попиту на послуги;
- недостатня інформованість споживачів про додаткові послуги.

З метою удосконалення організації роботи зі споживачами готельно-ресторанних послуг нами пропонуються такі заходи:

- провести перевірку нормативних документів, які регламентують роботу зі споживачами, і розробити необхідні документи щодо організації роботи зі споживачем і вибудовування з ним довірливих відносин;
- організувати на постійній основі зворотний зв'язок із клієнтами шляхом прямих телефонних та індивідуальних опитувань, розсилок тощо. Вказане дасть змогу дізнаватися проблеми в роботі підприємства й утримувати наявних клієнтів;
- проводити роботу зі споживачами, пропонувати клієнтам залишити свій відгук на сайті. Як подяку за відгук можна запропонувати додаткову знижку 3% на послуги;
- періодично проводити маркетингові дослідження щодо вивчення попиту споживачів;
- удосконалити роботу з інформування споживачів про додаткові послуги, акції, знижки, програми лояльності клієнтів, у тому числі на сайті;
- підвищення кваліфікованості персоналу, зокрема на основі проведення тренінгових програм із роботи з клієнтами.

Вказані рекомендації дадуть змогу підприємствам індустрії гостинності ефективно вибудувати взаємини зі своїми споживачами, підтримувати на високому рівні імідж підприємства на ринку, формувати і збільшувати базу постійних і лояльних клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Орієнтованість готельно-ресторанних підприємств на споживача зумовлює здатність організації отримувати додатковий прибуток за рахунок глибокого розуміння й ефективного задоволення потреб клієнтів. Робота зі споживачами готельно-ресторанних послуг організовується по-різному, що зумовлено розмірами та цілями підприємства.

Організація роботи зі споживачами є процесом, спрямованим на вибудовування взаємовигідних відносин споживача і підприємства на основі якісного збору, аналізу, обробки та інтерпретації інформації та підтримки зворотного зв'язку з клієнтами.

За правильного управління відносинами зі споживачами готельно-ресторанні підприємства отримують лояльного клієнта, який може приносити стабільний прибуток у довгостроковому періоді.

Отже, питання стосовно проектування управлінської діяльності готельно-ресторанних закладів на принципах орієнтованості на клієнта нерозривно пов'язане з іншими практичними питаннями маркетингу, такими як створення у клієнтів позитивного ставлення до бренду та іміджу, позиціонування, індивідуалізація продукту або послуги, ініціація програм лояльності і в результаті – формування споживчої цінності продукту чи послуги.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Förster M., Mira M. d'Ercole Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s. OECD Social, Employment and Migration Working Papers. 2005. № 22. 665 p.
2. Блэкуэлл Д., Миниард П., Энджел Дж. Поведение потребителей / пер. с англ. под ред. Л. А. Волковой. СПб.: Питер, 2007. 944 с.
3. Ложкін Г.В., Комаровська В.Л. Споживацька поведінка. Практична психологія та соціальна робота. 2009, № 4. С. 1–10.
4. Крюкова А.А. Клиентоориентированные системы (CRM), 2018. URL: <http://xn--80apaiifgbp3bu.xn--pai/upload/iblock/207/CRMTrainingToolkit.pdf>. (дата звернення: 15.04.2019).
5. Рябоконт Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції підприємства. Ефективна економіка. 2015, № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>. (дата звернення: 13.04.2019).
6. Ковальчук О.В., Скопюк Р.П., Скопюк В.П. Проблеми формування клієнтоорієнтованої HR-політики вітчизняних компаній, які працюють на міжнародних ринках товарів промислового призначення. Сучасні тренди поведінки споживачів товарів і послуг: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Рівне, 15-16 грудня 2017 р. Рівне : РДГУ, 2017. С. 14–15.
7. Азар В. И. Экономика и организация туризма. Москва: Экономика, 2011. 182 с.
8. Ильин В.И. Поведение потребителей. СПб.: Питер, 2000. 224 с.
9. Максименко А. Споживча поведінка: концептуалізація поняття та чинники, що її детермінують: Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики : збірник наукових праць. Запоріжжя: КПУ, 2010. 44. С. 140–146.
10. Про туризм: Закон України від 04.11.2018. N 2581-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 12.04.2019).
11. Котлер Ф., Келлер К. Маркетинговый менеджмент. Київ: Вид-во Хімджест, 2008. 720 с.
12. Основні принципи клієнтоорієнтованості. Підвищення клієнтоорієнтованості! 2019. URL: <https://biznesua.com.ua/osnovni-printsipi-kliyanto-oriyentovanosti-pidvishhennya-kliyanto-oriyentovanosti/> (дата звернення: 15.04.2019).
13. ДСТУ ISO 9001: 2011. Системи управління якістю. [Чинний від 2011- 06-27]. Київ, 2011. 31 с. (Інформація та документація).
14. ДСТУ ISO 9001:2015. Системи менеджменту якості. [Чинний від 2015- 04-07]. Київ, 2015. 24 с. (Інформація та документація).

REFERENCES:

1. Förster M., Mira M. d'Ercole (2005) *Income Distribution and Poverty in OECD Countries in the Second Half of the 1990s*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers.
2. Blackwell D., Miniard P., Andgel J. (2007) *Povedenie potrebitel'ej* [Consumer Behavior]. SPb.: Piter. (in Russian)
3. Lozhkin G.V., Komarovska V.L. (2009) *Spozhi-vacka povedinka* [Consumer behavior]. *Praktichna psihologiya ta socialna robota*, 4. pp. 1–10.
4. Kryukova A.A. (2018) *Klientoorientirovannye sistemy (CRM)*. [Customer-oriented systems (CRM)]. Available at: <http://xn--80apaiifgbp3bu.xn--pai/upload/iblock/207/CRMTrainingToolkit.pdf>. (accessed 15 April 2019).
5. Ryabokon N.P. (2015) *Do pitannya formuvannya kliyantooriyentovanosti yak klyuchovoyi kompetencyi pidpriyemstva* [To the issue of forming customer orientation as the key competence of the enterprise]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy] (electronic journal). Vol.11. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2015/49.pdf. (accessed 13 April 2019).
6. Kovalchuk O.V., Skopyuk R.P., Skopyuk V.P. (2017) *Problemi formuvannya kliyantooriyentovanoyi HR-politiki vitchiznyanih kompanij, yak pracyuyut na mizhnarodnih rinkah tovariv promislavogo pryznachennya* [Problems of the formation of client-oriented HR-policy of domestic companies working in the international markets of industrial goods]. *Proceedings of the Suchasni trendy povedinky spozhyvachiv tovariv i poslugh (Ukraine, Rivne, December 15–16, 2017)*, Rivne: RDGU, pp. 14–15.
7. Azar V.I. (2011) *Ekonomika i organizacia turizma* [Economy and organization of tourism]. Moscow: Economy. (in Russian)
8. Ilyin V.I. (2000) *Povedenie potrebitel'ej* [Consumer behavior]. S.Pb.: Piter. (in Russian)
9. Maksimenko A. (2010) *Spozhi-vacka povedinka: konceptualizaciya ponyattya ta chinniki, sho yiyi determinuyut* [Consumer behavior: conceptualization of the concept and factors that determine it]. *Socialjni tekhnologhiji: aktualjni problemy teoriji ta praktyky* [Social technologies: topical problems of theory and practice]. Zaporozhye: KPU, 44. pp. 140–146.
10. *Pro turizm: Zakon Ukrainy* [The Law of Ukraine. On Tourism]. Verkhovna Rada of Ukraine. November 4, 2018. N 2581-VIII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 April 2019).

11. Kotler F., Keller C. (2008) *Marketingovij menedzhment*. [Marketing Management]. Kyiv: Himdzhest. (in Ukrainian)

12. Osnovni pryncypy klijentoorijentovanosti. Pidvyshhennja klijentoorijentovanosti! [The basic principles of customer orientation. Increase customer orientation!]. 2019. Available at: <https://biznesua.com.ua/>

osnovni-printsipi-klijentoorijentovanosti-pidvyshhennya-klijentoorijentovanosti/ (accessed 15 April 2019).

13. *Quality management systems. ISO 9001: 2011* [Effective from 06-27-2011]. Kiev, 2011. 31 p.

14. *Quality management systems. ISO 9001: 2015*. [Effective from 04-07-2015]. Kyiv, 2015. 24 p.

Kozhukhivska Raisa

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Tourism
and Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture

PLANNING BY THE MANAGEMENT ACTIVITIES OF HOTELS AND RESTAURANTS ON THE PRINCIPLES OF CLIENT'S ORIENTATION

The purpose of article is a study of theoretical and methodological aspects concerning the formation of managerial activity of hotel and restaurant enterprises on the principles orientation of customer.

Methodology. In the process of research used methods of analytical, monographic, abstract-logical, systematic methods of research, and in particular, the use of analytical approach made it possible to determine the practical aspects of the implementation of hotel and restaurant services on the basis of customer orientation.

The theoretical basis of the research was the position and development of domestic scientists and foreign experience on studying the development of the hotel and restaurant industry, as well as personal assessments by the author.

Results. The establishment of long-term, mutually beneficial and stable relations with consumers, at present, is the basis for the formation of competitive advantages of the enterprise. So, samples of modern behavior of enterprises in the market are changing. Providing prompt and adequate response of organizations to the challenges of the environment, which undergoes constant changes, both economic and political, increasing focus on the needs, expectations and benefits of consumers, cause the need to find innovative principles for managing their behavior.

Today, hotels and restaurants strive for the formation of long-term mutually beneficial relations with consumers. Under such conditions, it is important to address such tasks as: tracking changes in customer needs, increasing the consumer value of services, to form staff, which focuses on the client.

The article analyzes the concept of customer orientation. Factors determined, which determine the necessity of forming the managerial activity of hotel and restaurant enterprises on the principles of customer orientation. Customer orientation is determined by the readiness of the enterprise to formulate such principles of work and labor of the personnel that would correspond to the current realities and client's requests, it is indicated.

The practical aspects of the implementation of services on the principles of client orientation are determined.

It was found that client orientation includes a wide range of measures, decisions, efforts, the main purpose of which is to establish long-term relationships with customers.

It is summarized that the design of managerial activity of hotel and restaurant establishments on the principles of customer orientation applies to all elements of the management system, in particular: the mechanism and structure of management, process and mechanism of development and management activities.

Practical implications. The practical aspects of the implementation of hotel and restaurant services on the basis of client orientation are determined. It was found that client orientation includes a wide range of measures, decisions, efforts, the main purpose of which is to establish long-term relationships with customers.

Value/originality. The proposed recommendations will enable hotel and restaurant enterprises to effectively build relationships with their customers, maintain a high level of reputation of the company on the market, form and increase the base of loyal customers.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ У ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЙОГО ДОЦІЛЬНІСТЬ

THEORETICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVINGS IN HOUSING AND MUNICIPAL HOUSING: APPLICATION AND ITS ACCESSIBILITY

УДК 330.15

Крет І.З.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Петрушка Т.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

Товкан О.Е.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємства та інвестицій Національний університет «Львівська політехніка»

У статті визначено основні аспекти ресурсозбереження в системі управління житлово-комунального господарства з погляду системи життєзабезпечення кожного регіону. Проведено аналіз наявної теоретичної бази ресурсозбереження у житлово-комунальному господарстві. Пропонуються певні зміни, які мають системний характер і стосуються всіх аспектів господарювання у житлово-комунальній сфері. Відзначено, що модернізація системи управління може бути локальною, комплексною та системною. Детально розкрито сутність системної модернізації. Сформовано цілісну систему управління використання ресурсів, яка адаптована до нових економічних умов. Одним із напрямів є формування нових систем управління в житлово-комунальному господарстві. Наведено розрахунок окупності твердопаливного котла за теперішніми цінами на ресурси. Отже, впровадження системи опалення на твердому паливі може стати вигідним варіантом у будинках, де електрикою опалювати невигідно, а газ недоступний, оскільки ціна на нього постійно зростає.
Ключові слова: ресурсозбереження, житлово-комунальне господарство, система управління, модернізація, твердопаливний котел, альтернатива.

В статті представлені основні аспекти ресурсозбереження в системі управління житлово-комунального господарства, з точки зору системи життєзабезпечення кожного регіону. Проведен аналіз існуючої теоретичної бази ресурсозбереження в житлово-комунальному господарстві. Пропонуються певні зміни, які мають системний характер і стосуються всіх аспектів господарювання в житлово-комунальній сфері. Отримано, що модернізація системи управління може бути локальною, комплексною та системною. Детально розкрито сутність системної модернізації. Сформовано цілісну систему управління використання ресурсів, яка адаптована до нових економічних умов. Одним із напрямів є формування нових систем управління в житлово-комунальному господарстві. Наведено розрахунок окупності твердопаливного котла по поточним цінам на ресурси. Таким образом, внедрение системы отопления на твердом топливе может стать выгодным вариантом в домах, где электричеством отапливать невыгодно, а газ недоступен, поскольку цена на него постоянно растет.
Ключевые слова: ресурсосбережение, жилищно-коммунальное хозяйство, система управления, модернизация, твердопаливний котел, альтернатива.

The urgency of the topic is related to the fact that low efficiency of the dwelling complex's functioning is associated with technological backwardness, significant moral and physical wear and tear of the main fixed production assets. It is noted that modernization can be local, complex and systemic. And the difference between types and models (forms) of modernization is reduced to three features. The first feature – by the scale of coverage of the system's elements. The second feature – by the preparation method and conduction (individual measures to the extent of coincidence of circumstances, reengineering programs, etc). The third feature – by the way of planning and organizing of financing. The scheme of goals, methods and resources for carrying out reforms in the dwelling economy, which will allow the effective resource-saving, is formed. The concept of "development", "reforms", "reform process", "modernization" is considered. It is determined, that there is a certain logical and internal connection in a content part of these concepts, which means that these concepts together reflect a dynamic, practically continuous process of certain progressive changes in the system of the dwelling economy. The difference between these types and models (forms) of modernization, is presented, which is reduced to three features. The scheme of goals, methods and resources of carrying out reforms in the dwelling economy, is presented. One of the most important tasks is to create such a mechanism of management in the dwelling economy, so that the life support system of each region, which is the most resource intensive, also could become a profitable field of economic activity. The conducted research has shown that modernization of the control system can be local, complex and systemic. The essence of system modernization is described in detail. Presented a calculation of the payback of a solid-fuel boiler, at present prices for resources. Thus, the implementation of a solid-fuel heating system can become the only acceptable option in buildings, where electricity is unprofitable and gas is not available. This is a good example of implementing one of the main principles of resource-saving in the dwelling sector system.

Key words: resource-saving, dwelling economy, management system, modernization, solid-fuel boiler, alternative, gas heating.

Постановка проблеми. Функціонування в умовах обмеженості та високої вартості ресурсів ставить перед житлово-комунальним господарством (ЖКГ) якісно нові вимоги в підходах до управління, які передбачають його орієнтацію на впровадження ресурсозбереження.

Проблеми реформування та розвитку житлово-комунального господарства останнім часом набувають усе більшої актуальності.

Питання ресурсозбереження охоплюють техніку, технологію, і організацію виробництва, пов'язані з формуванням нового типу господарського мислення, яке базується на ефективному

використанні ресурсів. Розміри міської території, чисельність населення, обсяг послуг, масштаб діяльності, характер розташування об'єктів, що обслуговуються, а також природно-кліматичні чинники визначають умови і форми раціонального використання коштів і ресурсів у ЖКГ.

Управління ресурсозбереженням у ЖКГ може інтерпретуватися як заходи системного забезпечення організації рішень щодо ефективного використання ресурсів та їх економії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку та управління житлово-комунальним господарством (ЖКГ) присвячені роботи

багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них слід відзначити роботи Ю.В. Дзядикевича [1], Г. Дейлі [2], Г.В. Єфімової [3], Т.М. Качали [4], Г.І. Онищук [6], В.Н. Амітан [7], Н.М. Потапової [8] та інших.

Низьку ефективність функціонування житлово-комунального комплексу багато авторів пов'язують із технологічною відсталістю, значним моральним і фізичним зносом основних виробничих фондів. Однак це тільки один бік питання.

По суті, основною причиною загострення кризового стану в житлово-комунальному комплексі є відсутність цілісної системи управління використанням ресурсів, адаптованої до нових економічних умов [8]. Аналізуючи ситуацію, що склалася в житлово-комунальному комплексі, можна дійти висновку, що питанню ресурсозбереження не приділено досить уваги на найнижчій ланці індивідуального житлового господарства.

Постановка завдання. Цілями дослідження є врахування всіх особливостей питання ресурсозбереження на найнижчій ланці індивідуального житлового господарства і можливого впровадження альтернативного опалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Житлово-комунальний комплекс створює необхідні умови для проживання і життєдіяльності населення, тобто є основною системою життєзабезпечення регіону. Комунальні послуги входять у мінімальний споживчий кошик, тому скорочення їх споживання або порушення якісних параметрів неприпустиме. Призупинення їх надання може бути кваліфіковане як надзвичайна ситуація. Тому економічні результати діяльності ЖКГ можуть бути підвищені лише на основі ресурсозбереження. По-друге, ЖКГ – це комплексна галузь, кожен окремих об'єкт якої має власні цілі.

Розвиток кожного регіону безпосередньо визначається станом використання сукупності взаємодіючих ресурсів, необхідних для здійснення господарської діяльності: матеріальних, енергетичних, виробничих, трудових, фінансових і інформаційних. З огляду на високу ресурсоємність господарювання і дефіцит внутрішніх джерел ресурсів, ресурсозбереження стає вирішальним фактором розвитку житлово-комунального господарства.

Ресурсозбереження – система заходів, спрямованих на найбільш раціональне й ефективне використання всіх видів ресурсів, їх скорочення на одиницю корисного ефекту.

Ми не заперечуємо здобутків наявної парадигми реформування і розвитку житлово-комунального господарства. Підходи, задекларовані нею, не відкидаються нами як недієві. Пропонуємо просто спрямувати їх в інше русло, на досягнення не лише економічної, а й соціальної мети. Пропоновані нами зміни мають системний характер і

стосуються всіх аспектів господарювання у житлово-комунальній сфері, зокрема щодо:

- стабілізації роботи та підвищення безпеки житлово-комунального господарства;
- формування ефективного організаційно-економічного механізму ресурсозбереження на підприємствах житлово-комунального господарства;
- впровадження нових технологій, устаткування, машин і механізмів на підприємствах ЖКГ;
- інституційної підтримки розвитку житлово-комунального господарства;
- розроблення та впровадження механізму формування інституту державно-приватного партнерства в ЖКГ;
- вдосконалення системи соціального захисту населення під час надання житлово-комунальних послуг;
- розвитку муніципального маркетингу;
- удосконалення системного процесу підвищення ефективності професійної підготовки кадрів у сфері ЖКГ;
- організації та проведення моніторингу цінової і тарифної політики на підприємствах житлово-комунального господарства;
- розроблення тарифно-цінового механізму надання житлово-комунальних послуг населенню тощо.

Розглядаючи поняття «розвиток», «реформи», «реформаційний процес», «модернізація», визначимо, що є закономірний внутрішній зв'язок у змістовній частині цих понять, який полягає саме в тому, що ці поняття разом відображають динамічний, практично безперервний процес прогресивних змін у системі ЖКГ. Модернізація може бути локальною, комплексною та системною.

Відмінність між цими типами і моделями (формами) модернізації полягає у трьох особливостях. Перша особливість – за масштабом охоплення елементів системи (устаткування, технології, ділянки, виробництва, енергогосподарство, інженерні мережі тощо). Чим більше елементів, тим різкіший перехід від локальної до системної модернізації.

Друга особливість – за методом підготовки і проведення, тобто окремі заходи в міру збігу обставин, програми реінжинірингу тощо. У системній модернізації робота здійснюється на базі спільного проекту, в якому опрацьовується виробничо-технологічна, організаційно-економічна та інформаційно-управлінська частини. Й управління такою модернізацією повинно здійснюватися теж на проектній основі.

Третя особливість – за способом планування та організації фінансування (інвестування) і матеріально-технічного забезпечення. У разі системної модернізації розробляється довгострокова програма інвестування з використанням різних джерел і визначенням деяких гарантій реального

отримання цих коштів і ресурсів (бюджетна підтримка, кредитні механізми, внутрішні гарантовані ресурси, залучення інвесторів).

У таблиці 1 наведено цілі, способи та ресурси проведення реформ у житлово-комунальному господарстві (ЖКГ).

Одним із найважливіших завдань при цьому є формування такого механізму у житлово-комунальному господарстві (ЖКГ), яке, будучи системою життєзабезпечення кожного регіону, одночасно є найбільш ресурсоємною і збитковою сферою господарської діяльності. У регіонах України втрати ресурсів у житлово-комунальному господарстві сягають 50-60%, а рівень їх використання у 2–3 рази нижчий від зарубіжних показників.

Якість життя залежить від різних умов, однак насамперед її визначають житлові умови (поряд із їжею та одягом), які багато в чому зумовлюються станом розвитку житлово-комунального господарства.

Підприємства ЖКГ України виробляють (надають) понад сорок видів послуг, експлуатують значну частину державних основних фондів, забезпечують робочими місцями 5% працездатного населення країни.

Питання, чим опалювати приватний будинок, завжди актуальне, особливо коли на порозі холодна осінь, настають холоди і водночас ціни на паливо стрімко ростуть.

Пропонуємо розглянути сильні й слабкі сторони найбільш поширеного виду котлів, а саме твердопаливного, а також розрахувати його окупність.

У будинках, де електрикою опалювати не вигідно, а газ недоступний, система опалення на твердому паливі може стати єдиним прийнятним варіантом. Останнім часом використання твердопаливних котлів пов'язане ще і з функцією резервного джерела тепла.

У разі аварійного відключення основного котла його потужності досить, щоби спокійно впоратися з обігрівом приміщень у холодну пору року.

Особливістю і перевагою твердопаливного обладнання є можливість використовувати різноманітне тверде паливо: деревину, буре та кам'яне вугілля, кокс, пресовані брикети, тирсу, палети, відходи деревообробки. Зараз уже можна придбати моделі, що працюють і на торфі.

Пропонується такий алгоритм розрахунку критерію доцільності заміни наявного устаткування на нове. Дисконтна величина витрат на купівлю, ремонт і утримання майна, якщо термін його експлуатації t років, буде визначатися за формулою:

$$D_t = K_0 + \frac{C_1}{1+E} + \frac{C_2}{(1+E)^2} + \dots + \frac{C_t}{(1+E)^t} \quad (1)$$

Назвемо циклом експлуатації майна проміжок часу від початку до закінчення його експлуатації. Нехай тривалість циклу становить t років, а кількість циклів є необмеженою.

Таблиця 1

Цілі, способи та ресурси проведення реформ у ЖКГ

Найменування	Характеристика
Цілі реформування ЖКГ:	Покращення умов проживання
	Докорінні позитивні зміни в якості послуг
	Високий рівень виробничо-технологічної надійності підприємств
	Забезпечення фінансової стійкості і прибутковості ЖКГ
	Виведення на високий рівень зарплати в галузі і системи стимулювання
	Підвищення рівня організації та управління ЖКГ
	Забезпечення високих соціальних норм і механізмів соцзахисту населення
Способи досягнення цілей:	Високоякісне наукове і кадрове забезпечення
	Введення системи проектного управління і реінжинірингу, модернізація
	Розвиток ремонтно-будівельної бази
	Проведення реформ і створення конкурентного середовища
	Використання зарубіжного досвіду
	Виважена тарифна політика
	Поетапний перехід на самофінансування
	Залучення позабюджетних джерел фінансування
	Організація ДПП
Ресурси:	Регіонально-просторові
	Фінансові
	Матеріально-технічні
	Енергетичні
	Трудові та інтелектуальні
	Організаційно-управлінські та інформаційні
	Іноваційно-технологічні та проектні

Тоді дисконтована величина потоку витрат на купівлю, ремонт і утримання майна буде становити:

$$D_t' = D_t + \frac{D_t}{(1+E)^t} + \frac{D_t}{(1+E)^{2t}} + \dots + \quad (2)$$

тобто отримуємо суму нескінченної геометричної прогресії з i -тим членом D_t і знаменником $\left(\frac{1}{1+E}\right)^t$, тому D_t' буде дорівнювати:

$$D_t' = \frac{D_t}{1 - \left(\frac{1}{1+E}\right)^t} \quad (3)$$

Оптимальним терміном експлуатації майна, що не приносить доходу, буде таке t , за якого D_t' набирає мінімального значення.

Слід відзначити, що у разі, коли будь-який об'єкт житлово-господарського комплексу передбачає заміну наявного устаткування на нове, критерій доцільності такої заміни може бути формалізовано у вигляді нерівності

$$P_{\text{нов}} > P_{\text{ф}} + A, \quad (4)$$

де $P_{\text{нов}}$ – очікувана величина надприбутку від упровадження нового устаткування, грошових одиниць; $P_{\text{ф}}$ – фактична величина прибутку, яку отримує власник від використання старого устаткування, грошових одиниць; A – величина амортизаційних відрахувань, грошових одиниць.

Проведемо розрахунок окупності твердопаливного котла за такими вихідними даними: загальна площа будинку – 150 м², ККД котла – 90%, вид палива – дрова, розрахунок проводиться на період 4 місяців; скориставшись калькулятором витрат палива для твердопаливного котла, визначимо, що потрібно 5456 кг дров, середня ціна на 1000 кг становить 600 грн., отже, витрати на дрова становитимуть 3300 грн. Середня ціна котла становить 28 000 грн., витрати на електроенергію – 10кВт*1,6грн = 16грн/день, за опалювальний сезон виходить 1920 грн.

Сумарні витрати на поставку твердопаливного котла за опалювальний сезон становлять 33 220 грн.

У перерахунку на газ – потрібно тільки на опалення 1100 кубометрів газу на 120 днів. Цього року введені нові ціни на газ, а саме по 10,5 грн/кб. Газ для такого будинку обійдеться в 11 550 грн.

Провівши деякі обрахунки, можна дійти висновку, що твердопаливний котел – це чудова альтернатива опаленню газом, і окупність цієї ідеї в часі становить 4 роки й 1 місяць.

Отже, запровадження принципів ресурсозбереження є першочерговим завданням для України, оскільки сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності, посиленню енергетичної безпеки, прискоренню не тільки економічного, але і значною мірою соціального зростання, і безпосередньо наблизить нашу державу до позицій сталого розви-

тку суспільства. Це все можливе за рахунок зменшення впливу на довкілля та розбудови сучасної високотехнологічної та ефективної країни.

Висновки з проведеного дослідження. Провівши дослідження, можна дійти висновку, що впровадження ресурсозберігаючих технологій, інновацій, а саме опалення твердопаливними котлами, дасть можливість раціонального й ефективного використання цих ресурсів.

Саме житлово-комунальне господарство регіонів України містить величезний потенціал ресурсозбереження, використання якого забезпечить суттєві економічні результати і підвищить якість життя людей.

БІБЛОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дзядикевич Ю.В. Економічні основи ресурсозбереження: посібник / за ред. Ю.В. Дзядикевича. Тернопіль : Вектор, 2015. 76 с.
2. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. Київ : Інтелсфера, 2013. 312 с.
3. Єфімова Г.В. Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозбереження / за ред. Г.В. Єфімової. Одеса : ЦДМТУ, 2014. 18 с.
4. Качала Т.М. Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу / за ред. Т.М. Качали. Київ : Наукова думка, 2008. 416 с.
5. Онищук Г.І. Проблеми розвитку міського комплексу України: теорія і практика: монографія / за ред. Г.І. Онищук. Київ : Наук. Світ, 2002. 439 с.
6. Амитан В.Н. Формирование эффективного организационно-экономического механизма ресурсосбережения в жилищно-коммунальном хозяйстве Украины. *Економіка і право*. 2002. № 2 (3). С. 5–10.
7. Чиж В.І. Формування економічно обґрунтованих тарифів на житлово-комунальні послуги. *Економіст*. 2007. № 8. С. 49–51.
8. Потапова Н.М. Ресурсозбереження у системі управління житлово-комунальним комплексом регіону. Збірник наукових праць ДВНЗ «ПДТУ». 2017. Вип.15. С. 232–236.

REFERENCES:

1. Dzyadkevich Y. V. (2015) *Ekonomichni osnovy resursozberzhennya* [The economic fundamentals of resource preservation]. Ternopil: Vector. (in Ukrainian)
2. Deyli H. (2013) *Poza zrostanniam. Ekonomichna teoriya staloho rozvytku* [Out of growth. Economic Theory of Sustainable Development]. Kyiv: Intelsfera. (in Ukrainian).
3. Efimova G.V. (2014) *Otsinka ekonomichnoyi efektyvnosti investytsiy v enerhozberzhennya* [Estimation of economic efficiency of investments in energy saving]. Odessa: TsMMTU. (in Ukrainian)
4. Kachala T.M. (2008) *Zhytlovo-komunal'ne hospodarstvo v systemi mis'koho kompleksu* [Housing and communal services in the city complex system]. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)
5. Onischuk G.I. (2002) *Problemy rozvytku mis'koho kompleksu Ukrainy: teoriya i praktyka* [Problems of

development of the urban complex of Ukraine: theory and practice]. Kyiv: Nauk. Svit. (in Ukrainian)

6. Amytan V.N. (2002) Formirovaniye effektivnogo organizatsionno-ekonomicheskogo mekhanizma resur-soberezheniya v zhilishchno-kommunal'nom khozyay-stve Ukrainy [Formation of an effective organizational and economic mechanism of resource saving in the housing and communal services of Ukraine] *Ekonomika i pravo*, vol. (3), pp. 5–10.

7. Chyzh V.I. (2007) Formuvannya ekonomichno obgruntovanykh taryfiv na zhytlovo-komunal'ni posluhy [Formation of economically justified tariffs for housing and communal services] *Ekonomist*, vol. 8, pp. 49–51.

8. Potapova N.M. (2017) Resursozberezhennya u systemi upravlinnya zhytlovo-komunal'nym kompleksom rehionu [Resource saving in the housing and communal services management system of the region] *Zbirnyk naukovykh prats' DVNZ "PDTU"*, vol. 15, pp. 232–236.

Kret Igor

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise and Investments
National University "Lviv Polytechnic"

Petrushka Tetyana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise and Investments
National University "Lviv Polytechnic"

Tovkan Oleg

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise and Investments
National University "Lviv Polytechnic"

THEORETICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVINGS IN HOUSING AND MUNICIPAL HOUSING: APPLICATION AND ITS ACCESSIBILITY

The purpose of the article is necessity of taking into account all the features of the resource-saving at the lowest level of individual dwelling economy. It's worth talking about the possibility of alternative heating implementation.

Today, this issue is relevant, because of low efficiency of the dwelling complex's functioning, is associated with technological backwardness, significant moral and physical wear and tear of the main fixed production assets.

Methodology. It is noted, that upgrading can be local, complex and system-wide. And the difference between types and models (forms) of modernization is reduced to three features. The first feature – by the scale of coverage of the system's elements (the larger the elements, the faster the transition from the local to the systematic modernization). The second feature – by the preparation method and conduction (individual measures to the extent of coincidence of circumstances, reengineering programs, etc). The third feature – by the way of planning and organizing of financing (investment) and logistical support: a long-term investment program is being developed using various sources and a definition of some guarantees of a real receiving of these funds and resources.

The scheme of goals, methods and resources for carrying out reforms in the dwelling economy, which will allow the effective resource-saving, is formed.

Results. The resource-saving is an important condition for solving social and industrial problems of society's development. It can be done through the implementation of certain resource-saving technologies, innovations and the effective management decisions' implementation in the field of the dwelling economy. Proposed changes that have systemic in nature and affect all aspects of management in the dwelling sector.

The concept of "development", "reforms", "reform process", "modernization" is considered. It is determined, that there is a certain logical and internal connection in a content part of these concepts, which means that these concepts together reflect a dynamic, practically continuous process of certain progressive changes in the system of the dwelling economy.

The difference between these types and models (forms) of modernization, is presented, which is reduced to three features. The scheme of goals, methods and resources of carrying out reforms in the dwelling economy, is presented.

One of the most important tasks is to create such a mechanism of management in the dwelling economy, so that the life support system of each region, which is the most resource intensive, also could become a profitable field of economic activity.

The strong and weak sides of the most common types of boilers, in particular, solid-fuel, are considered, and their payback is also calculated.

Practical implications. The conducted research has shown that modernization of the control system can be local, complex and systemic. The essence of system modernization is described in detail. Presented a calculation of the payback of a solid-fuel boiler, at present prices for resources. Thus, the implementation of a solid-fuel heating system can become the only acceptable option in buildings, where electricity is unprofitable and gas is not available.

Originality. In this work, the example of calculating the payback of a solid-fuel boiler, is presented, as a wonderful alternative to heating gas and the payback of the idea itself over time. This is a good example of implementing one of the main principles of resource-saving in the dwelling sector system.

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФАКТОРИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ

INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES AND FACTORS OF ITS ACTIVATION

У статті досліджено та проаналізовано показники інноваційної активності підприємств. Акцентовано, що необхідний її рівень визначається наявністю низки факторів та взаємозв'язків між ними. В основу побудови класифікації факторів інноваційної активності покладено симбіоз рівневого, системного та ситуаційного підходів. Це дало змогу виявити наявні зв'язки між явищами та процесами різних економічних рівнів, визначити основні зовнішні та внутрішні фактори на кожному з них та встановити їхній взаємозв'язок і взаємовплив. Використання комплексного підходу створює підґрунтя для розроблення та впровадження дієвого механізму управління інноваційною діяльністю підприємств, формування нових взаємозв'язків між усіма її учасниками, ефективного використання їхнього технічного та інтелектуального потенціалу, оптимізації співвідношення витрат і результатів, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності внаслідок створення й реалізації інноваційної продукції.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна активність, підприємство, зовнішні фактори інноваційної активності, внутрішні фактори інноваційної активності.

В статье исследованы и проанализированы показатели инновационной актив-

ности предприятий. Акцентировано, что необходимым ее уровень определяется наличием ряда факторов и взаимосвязей между ними. В основу построения классификации факторов инновационной активности положен симбиоз уровневого, системного и ситуационного подходов. Это позволило выявить имеющиеся связи между явлениями и процессами различных экономических уровней, определить основные внешние и внутренние факторы на каждом из них и установить их взаимосвязь и взаимовлияние. Использование комплексного подхода создает основу для разработки и внедрения действенного механизма управления инновационной деятельностью предприятий, формирования новых взаимосвязей между всеми ее участниками, эффективного использования их технического и интеллектуального потенциала, оптимизации соотношения затрат и результатов, обеспечения высокого уровня конкурентоспособности в результате создания и реализации инновационной продукции.

Ключевые слова: инновационная деятельность, инновационная активность, предприятие, внешние факторы инновационной активности, внутренние факторы инновационной активности.

УДК 330.3

Ляхович Л.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій Тернопільський національний економічний університет

The article considers and analyses indicators of the innovative activity of enterprises. It is emphasised that its necessary level is determined by the availability of a number of factors and interrelations between them. The classification of factors of the innovative activity is based on a symbiosis of the level, system, and situational approaches. This allowed revealing the existing links among phenomena and processes of different economic levels, identifying key external and internal factors at each of them, and determining their interconnection and mutual influence. Investigation of external macro factors provides general objective characteristics of conditions for innovative activity. Among the factors of the macrolevel, there are distinguished: the state of innovative infrastructure, availability of scientific and technical achievements, the efficiency of innovation risk insurance system, presence of foreign economic cooperation in the field of research and development, and technological sphere with the purpose of integration into world innovation space. Factors of innovative activity at the sectoral level are associated with structural changes in the economy, in particular, industrial production, which are caused by scientific and technological advance. Meso factors of the regional level are determined by the state and paces of socio-economic development of the region, in particular, the presence of favourable conditions for the activation of innovative activity, the presence and state of innovative-institutional infrastructure. Internal (micro level) factors of the innovative activity reflect the enterprise's potential for economic growth, its ability to master and efficiently use financial resources and assets available in a timely manner, improve and update production, implement technological advancements, etc. Among the factors of the micro level, phase of the enterprise's lifecycle, financial firmness, innovation potential, innovation management system, and staffing are distinguished. Application of complex approach creates the basis for the development and implementation of an effective mechanism for managing the innovative activity of enterprises, forming new interconnections among all its participants, efficient use of their technical and intellectual potential, optimization of the ratio of costs and results, ensuring a high level of competitiveness as a result of the creation and implementation of innovative products.

Key words: innovation, innovative activity, enterprise, external factors of innovative activity, internal factors of innovative activity.

Постановка проблеми. Інноваційна активність є одним із найбільш вагомих факторів забезпечення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках, інструментом утримання наявних у них ринкових позицій чи розширення ринкових сегментів, здобуття ними технологічної незалежності, підвищення ефективності їхньої діяльності та «стимулом для економічного зростання держави» [1] загалом.

Інноваційна активність економічного суб'єкта в сучасних умовах безпосередньо залежить від тенденцій і закономірностей, що виявлені в його зовнішньому середовищі, та особливостей його внутрішнього середовища. Тому дослідження умов здійснення підприємствами інноваційної діяльності дасть змогу виокремити найбільш

істотні фактори її активізації та виявити в ієрархічній структурі взаємозв'язки між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів інноваційної активності підприємств присвячено чимало наукових праць. Зокрема, відзначимо наукові здобутки, що висвітлені у монографіях, статтях, доповідях тощо таких сучасних вітчизняних учених, як: В.М. Геєць, О.А. Гриценко, А.О. Касич, Л.Б. Круп'як, Ю.Г. Левченко, А.А. Мазаракі, П.П. Микитюк, Г.В. Омельчак, М.В. Поплавський, Т.О. Соболева, О.І. Тарасенко, М.А. Теплюк, Л.І. Федулова, П.С. Харів, А.В. Череп, М.В. Шарко, Г.Щ. Швиданенко та ін.

Проте більш детального дослідження й вирішення потребує проблема визначення та система-

тизації факторів впливу на інноваційну активність сучасних підприємств.

Постановка завдання. Врахувати всі фактори, що впливають на інноваційну активність підприємств, а тим паче їхню динаміку – практично складне завдання. Метою дослідження є виявлення та систематизація типових та найбільш істотних внутрішніх і зовнішніх факторів впливу на інноваційну активність сучасних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємства здійснюють інноваційну діяльність, «щоб покращити якість товарів та послуг, підвищити продуктивність праці, прискорити оборотність вкладеного капіталу, створювати принципово нові види продукції, постійно вдосконалювати технологію їх виробництва» [2]. Значення інновацій для сучасного підприємства полягає також у тому, що вони вимагають пошуку і впровадження нових форм і методів управління, зокрема у площинах планування, організації, мотивації і контролю, що сприятиме забезпеченню ефективності виробництва, отриманню ним конкурентних переваг та підтриманню стійких позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Як слушно вважає Н.О. Кондратенко [3], головними гальмівними чинниками інноваційної діяльності в Україні є такі:

- відсутність достатніх джерел фінансування;
- недосконалість законодавчої бази у сфері інновацій, податкової системи;
- відсутність пільгового режиму для здійснення інноваційної діяльності;
- міграція фахівців високого рівня, науковців у США, Німеччину та інші країни;
- відсутність інформації та технологічної бази для здійснення інноваційної діяльності.

Інноваційно-активними є ті підприємства, які з певною інтенсивністю займаються інноваційною діяльністю. Цю інтенсивність відбиває низка показників, тому далі розглянемо та проаналізуємо динаміку зміни величини основних з них.

За даними Держстату [4], у 2017 р. інноваційною діяльністю в Україні займалися 759 промислових підприємств, що на 65 суб'єктів господарювання менше порівняно з 2015 р. та на 703 менше порівняно з 2010 р. У відсотках до загальної кількості промислових підприємств це становить: 2017 р. – 16,2%, 2015 р. – 17,3%, у 2010 р. – 13,8%.

У розрізі регіонів у 2017 р. найбільше інноваційно-активних підприємств було у: Харківській (111 од.; 28,1% до загальної кількості промислових підприємств області), Дніпропетровській (51 од., 11%), Львівській (48 од., 15,2%), Запорізькій (42 од., 19,1%), Київській (37 од., 11%), Одеській (36 од., 15,7%), Черкаській (32 од., 24,4%), Івано-Франківській (28 од., 21,7%), Полтавській (27 од., 10,4%), Миколаївській (25 од., 26,9%), Тернопільській (25 од., 27,5%) областях.

Також значною була кількість підприємств, які активно займалися інноваційною діяльністю, в місті Києві (95 од.). Частка цих підприємств становила у 2017 р. 20,7% до загальної кількості промислових підприємств, які функціонували в столиці. Це зумовлено високою інвестиційною привабливістю, а також значною концентрацією необхідних для здійснення інноваційної діяльності ресурсів.

Дослідження інноваційно-активних підприємств за видами економічної діяльності дало змогу виокремити підприємства з: виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (167 од., 17,8% до загальної кількості промислових підприємств, які діяли у цій сфері); металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів (69 од., 18,6%); виробництва машин і устаткування (69 од., 22,6%); виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (56 од., 10,8%); виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (51 од., 30,2%); виготовлення виробів із деревини, виробництва паперу та поліграфічна діяльність (45 од., 14,0%); виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (42 од., 25,0%); виробництва меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин і устаткування (42 од., 13,1%).

Зміна кількості інноваційно-активних підприємств за окремими напрямками проведених інновацій у 2017 р. порівняно з 2015 р. мала як позитивну, так і негативну динаміку. У табл. 1 наведено аналіз кількості інноваційно-активних промислових підприємств України за напрямками проведених інновацій.

Отже, найбільших змін у 2017 р. порівняно з 2015 р. зазнала кількість підприємств за напрямками: проведення внутрішніх НДР (-21 підприємство), інша діяльність (-37 підприємств), придбання машин, обладнання та програмного забезпечення (+33 підприємства).

У структурі інноваційних витрат промислових підприємств упродовж 2015–2017 рр. відбулися певні зміни (див. рис. 1).

Проте, як видно з рисунку, найбільшу питому вагу у вказаних роках займали витрати на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення: відповідно 80,6%, 69,9%, 64,7%.

У регіональному розрізі найбільше витрачали у цьому напрямку підприємства: Запорізької (915464,4 тис. грн., 65,7% до загального обсягу витрат за всіма напрямками інноваційної діяльності), Дніпропетровської (593186,5 тис. грн., 52,6%), Сумської (544891,8 тис. грн., 91,0%), Харківської (545718,1 тис. грн., 61,3%) областей та міста Києва (102476,6 тис. грн., 55,0%).

Інноваційна активність підприємств Тернопільської області була також переважно пов'язана з при-

дбанням машин, обладнання та програмного забезпечення. Зокрема, частка витрат за цим напрямом інноваційної діяльності у 2017 р. становила 92,5%, що на 10,1% більше порівняно з 2016 р.

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств у 2015–2017 рр. переважно були власні кошти підприємств. Зокрема, у 2015 р. вони становили 97,2% до загального обсягу фінансування, у 2016 р. – 89,5%, а у 2017 р. 84,5%. Така ситуація свідчить, що інноваційною діяльністю займалися переважно фінансово стійкі та спроможні підприємства, оскільки використання решти дже-

рел фінансових ресурсів обмежене насамперед їхньою високою вартістю та інноваційними ризиками. Це стосується і фінансування інноваційної діяльності підприємств Тернопільської області, зокрема, у 2017 р. загальний обсяг їхніх витрат на інновації становив 109 734,7 тис. грн., з них 79 914,8 тис. грн. (72,8%) – це власні кошти підприємств.

Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у 2010 р. становила 11,5% до загальної кількості промислових підприємств, 2015 р. – 15,2%, у 2017 р. – 15,9%. Найбільше впроваджувались інноваційні види продукції (див. рис. 2).

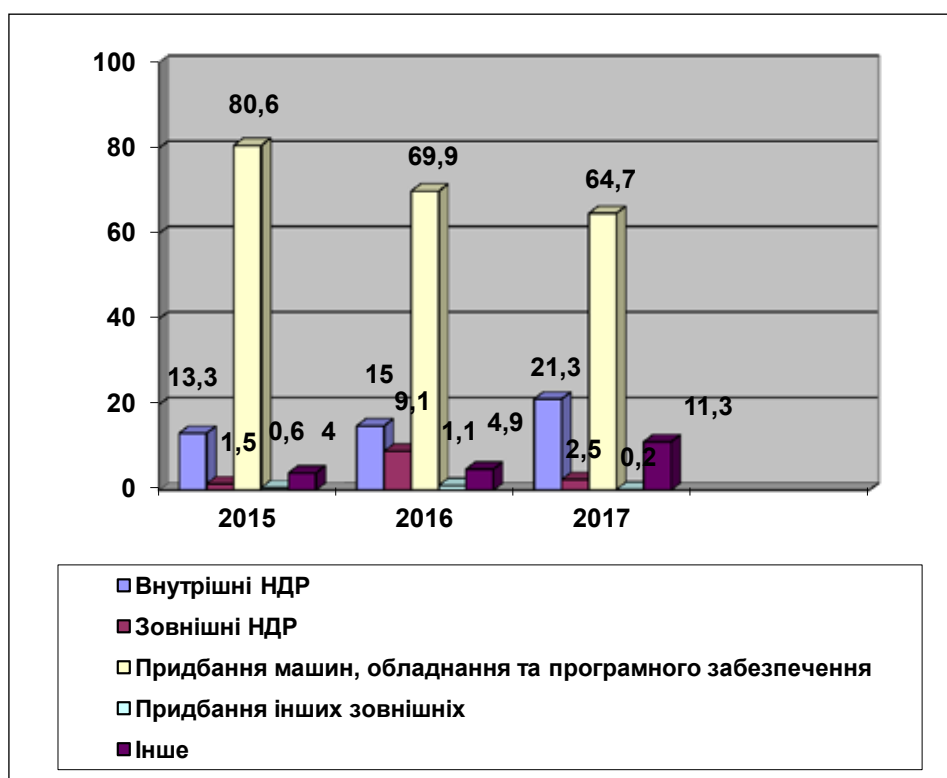

Рис. 1. Питома вага окремих видів інноваційних витрат, у відсотках до загального обсягу витрат

Джерело: побудовано на основі [4]

Таблиця 1

Динаміка інноваційної активності промислових підприємств за напрямами проведених інновацій

Рік	Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, од.	У тому числі за напрямами				
		внутрішні НДР	зовнішні НДР	придбання інших зовнішніх знань	придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	інші
2015	824	151	70	32	467	210
2017	759	130	62	43	500	173
2017 до 2015 (+;-)	-65	-21	-8	11	33	-37

Джерело: сформовано на основі [4]

Рис. 2. Кількість упроваджених інновацій на промислових підприємствах, од.

Джерело: побудовано на основі [4]

У цьому ракурсі високий рівень інноваційної активності у 2017 р. показали підприємства:

1) у розрізі регіонів: Харківської (105 од.), Львівської (47 од.), Дніпропетровської (46 од.), Київської (37 од.), Одеської (35 од.), Черкаської (31 од.), Тернопільської (25 од.) областей та міста Києва (73 од.);

2) за видами економічної діяльності: з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (158 од.), машин і устаткування (60 од.), гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (52 од.), автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (50 од.).

У 2017 р. 450 (9,6% до загальної кількості підприємств, що реалізовували промислову продукцію) суб'єктів господарювання реалізували інноваційну продукцію на суму 17 714 244,9 тис. грн., що становить 0,7% до загального обсягу реалізованої промислової продукції. При цьому 4 484 596,0 тис. грн. (25,3% до обсягу інноваційної продукції) було отримано від реалізації нової для ринку продукції, 13 229 648,9 тис. грн. (74,7%) – нової тільки для підприємства продукції.

Необхідний рівень інноваційної активності підприємств визначається наявністю низки факторів та взаємозв'язків між ними, які необхідно періодично досліджувати та аналізувати. Слід зазначити, що натеper немає єдиної систематизованої та уніфікованої класифікації факторів інноваційної активності підприємств. Зробити однозначні

висновки щодо факторів інноваційної активності та виявити тенденції змін їхнього впливу без адаптації до умов господарювання конкретного підприємства неможливо. Проте можливим є визначення типових факторів, склад яких щодо кожного економічного суб'єкта за необхідності (у конкретній ситуації), уточнюватиметься.

Інноваційна активність є рівневою ознакою, схильною до впливу значної кількості різноманітних факторів. Відповідно, в основу побудови класифікації факторів інноваційної активності доцільно покласти рівневий підхід, який дасть змогу визначити основні з них на кожному економічному рівні. При цьому слід урахувати значущість різноманітних факторів у процесі прийняття необхідних та відповідних управлінських рішень.

Водночас її слід розглядати з боку системного та ситуаційного підходів. Сутність першого з них полягає у здійсненні комплексного дослідження цієї проблеми, що дасть змогу виявити наявні зв'язки між явищами та процесами різних економічних рівнів, визначити взаємозв'язок і взаємовплив різноманітних факторів, а другого – в урахуванні під час прийняття управлінських рішень сукупності різних змінних, що характеризують конкретну ситуацію, та взаємозв'язків між ними. Цими змінними є елементи соціально-економічної системи, які наведені у вигляді факторів її зовнішнього і внутрішнього середовища.

Поєднання цих трьох підходів (комплексний підхід), своєю чергою, сприятиме досягненню

комплексного рішення завдання активізації інноваційної діяльності сучасного підприємства (див. рис. 3).

Дослідження зовнішніх макрофакторів дає змогу дати загальну об'єктивну характеристику умов здійснення інноваційної діяльності. З-поміж факторів макрорівня окремо виділимо такі, як:

- стан інноваційної інфраструктури;
- доступність науково-технічних досягнень;
- ефективність системи страхування інноваційних ризиків;

– наявність зовнішньоекономічної співпраці у секторі наукових досліджень та розробок і технологічній сфері з метою інтеграції у світовий інноваційний простір та ін.

Фактори інноваційної активності на рівні галузі пов'язані зі структурними зрушеннями в економіці, зокрема у промисловому виробництві, що викликані дією науково-технічно прогресу. Мезофактори регіонального рівня визначаються станом та темпами соціально-економічного розвитку регіону, зокрема наявністю сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, наявністю і станом інноваційно-інституційної інфраструктури. При цьому в процесі прийняття управлінських рішень слід урахувувати, що відбір найбільш значущих регіональних і галузевих факторів певною мірою залежить від думки конкретних дослідників.

Внутрішні (мікрорівень) фактори інноваційної активності відображають: потенціал підприємства до економічного зростання, його здатність своє-

часно освоїти та ефективно використати фінансові ресурси і наявні активи, удосконалювати та оновлювати продукцію, що випускається, впроваджувати досягнення у сфері технологій тощо. Особливу увагу тут слід приділити таким факторам, як: фаза життєвого циклу підприємства, фінансова стійкість, інноваційний потенціал, система менеджменту інновацій, кадрове забезпечення тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, перспективи розвитку сучасних підприємств тісно пов'язані з інноваціями, зокрема з упровадженням нових технологій, виробництвом нових продуктів, використанням нових методів та інструментів управління тощо. Поєднання рівневого, системного і ситуаційного підходів (комплексний підхід) у процесі виявлення факторів впливу на інноваційну активність підприємств дало змогу визначити з їхнього переліку типові та найбільш значущі.

Запропонований підхід до систематизації факторів інноваційної активності підприємства дасть змогу розробити та впровадити дієвий механізм управління його інноваційною діяльністю, сформулювати нові взаємозв'язки між усіма її учасниками, ефективно використовувати технічний та інтелектуальний потенціал, досягти оптимального співвідношення витрат і результатів, забезпечити високий рівень конкурентоспроможності внаслідок створення й реалізації інноваційної продукції, що стане предметом подальших наукових досліджень.

Рис. 3. Фактори впливу на інноваційну активність підприємства

Джерело: побудовано на основі [5; 6; 7; 8]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Віннікова І.І., Марчук С.В. Аналіз інноваційної активності промислових підприємств України. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2015/13.pdf (дата звернення: 04.03.2019).
2. Мірошник Р.О., Меренюк Л.В. Проблеми використання та оцінки інноваційного потенціалу підприємств. URL: http://vlp.com.ua/files/29_18.pdf (дата звернення: 19.02.2019).
3. Кондратенко Н.О. Теоретичні аспекти управління інноваційним розвитком промисловості регіону. *Соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 93-97.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.02.2019).
5. Геєць В.М. Інноваційна Україна – 2020: основні положення національної доповіді. *Вісник НАН України*. 2015. № 7. С. 14–22.
6. Касич А.О., Канунікова К.О. Інноваційна активність підприємств України: динаміка, проблеми та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 22. С. 21–24.
7. Федулова Л.І., Мазаракі А.А., Андрощук Г.О. Інноваційна політика: підруч. Київ: КНТЕУ, 2012. 604 с.
8. Швиданенко Г.Щ., Теплюк М.А. Сучасні тренди розвитку інноваційного підприємництва. *Економіка та держава*. 2018. № 5. С. 89–92.
- prises of Ukraine]. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2015/13.pdf (accessed 4 March 2019).
2. Miroshnyk R.O., Mereniuk L.V. Problemy vykorystannia ta ocinky innovacijnogo potencialu pidpryemstv. [Problems of using and evaluating the innovation potential of enterprises]. URL: http://vlp.com.ua/files/29_18.pdf (accessed 19 February 2019).
3. Kondratenko N.O. (2016) Teoretychni aspekty upravlinnia innovacijnym potencialom promyslovosti regionu. [Theoretical aspects of management of innovative development of industry in the region]. *Social economy*, no. 2, pp. 93-97.
4. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 19 February 2019).
5. Ghejecj V.M. (2015) «Innovacijna Ukraïna – 2020»: osnovni polozhennja nacionalnoji dopovidi [Innovative Ukraine 2020: the main provisions of the national report]. *Visnyk NAN Ukraïny*, no. 7, pp. 14–22.
6. Casic A.O., Kanunikova K.O. (2016) Innovacijna aktyvnistj pidpryemstv Ukraïny: dynamika, problemy ta shljakhy vyrishennja Investyciji: praktyka ta dosvid [Innovative activity of Ukrainian enterprises: dynamics, problems and solutions. Investments: practice and experience]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 22, pp. 21–24.
7. Fedulova L.I., Mazaraki A.A., Androshhuk Gh.O. (2012) Innovacijna polityka [Innovation policy]. Kyiv : KNTEU (in Ukrainian).
8. Shvydanenko G.Sc., Tepliuk M.A. (2015) Suchasni trendy rozvytku innovacijnogho pidpryjemnytva [Modern trends in the development of innovative entrepreneurship]. *Economics and the State*, no. 5. pp. 89–92.

REFERENCES:

1. Vinnikova I.I., Marchuk S.V. Analiz innovacijnoji aktyvnosti promyslovykh pidpryemstv Ukraïny. [Analysis of innovation activity of industrial enter-

INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES AND FACTORS OF ITS ACTIVATION

Innovative activity is an important factor for ensuring the competitiveness of enterprises in the external and internal markets, a tool for holding their market positions or expansion of market segments, gaining technological independence, and increasing their performance. Innovative activity of economic entity directly depends on trends and regularities found in its external environment and features of its internal environment.

In the process of research, the following general scientific methods were used: theoretical generalization – to reveal the essence of category “innovative activity”; analysis and synthesis – to identify the state of innovative activity of enterprises and reasons for changes in its level; factor analysis – to determine objectively existing factors of influence on innovative activity of enterprises; abstract-logical method – for theoretical generalization and formulation of conclusions.

Enterprises that are engaging in innovative activity with certain intensity are innovatively active ones. This intensity is reflected by a number of indicators. Dynamics of changes in the main indicators of the innovative activity of enterprises are analysed (the number of innovatively active enterprises; volumes of innovation costs by structure, certain directions and sources of financing; the number of innovations introduced at enterprises; the number of enterprises that implemented innovative products).

The necessary level of the innovative activity of enterprises is determined by the presence of a number of factors and interconnections between them, which are to be periodically studied and analysed. It is established that there is still no single systematized and unified classification of factors of the innovative activity of enterprises.

It is proposed to build a classification of factors of the innovative activity based on the level approach, which will allow determining the main ones at each economic level. At the same time, the innovative activity should be considered from the viewpoint of the system and situational approaches. The essence of the first one is to carry out a comprehensive study of this problem, which will allow revealing the existing connections between phenomena and processes of different economic levels, determining the interconnection and mutual influence of factors of different levels, and the second one – taking into account a set of different variables that characterize a particular situation and the interconnections between them when making managerial decisions. These variables are elements of the socio-economic system, which are presented in the form of factors of its external and internal environment.

Conclusions are drawn that the innovative activity of enterprises is determined by a complex of external (macro and meso level) and internal (micro level) factors. Investigation of external macro factors provides general objective characteristics of conditions for innovative activity. Among the factors of the macro level, there are distinguished: the state of innovative infrastructure, availability of scientific and technical achievements, the efficiency of innovation risk insurance system, presence of foreign economic cooperation in the field of research and development, and technological sphere with the purpose of integration into world innovation space.

Factors of innovative activity at the sectoral level are associated with structural changes in the economy, in particular, industrial production, which are caused by scientific and technological advance. Meso factors of the regional level are determined by the state and paces of socio-economic development of the region, in particular, the presence of favourable conditions for the activation of innovative activity, the presence and state of innovative-institutional infrastructure.

Internal (micro level) factors of the innovative activity reflect the enterprise's potential for economic growth, its ability to master and efficiently use financial resources and assets available in a timely manner, improve and update production, implement technological advancements, etc. Special attention here should be paid to the following factors: phase of the enterprise's lifecycle, financial firmness, innovation potential, innovation management system, staffing, etc.

It is concluded that the application of complex approach in the process of identifying factors of the innovative activity will allow developing and implementing an effective mechanism for managing the innovative activity of enterprises, forming new interconnections among all its participants, efficient use of their technical and intellectual potential, optimization of the ratio of costs and results, ensuring a high level of competitiveness as a result of the creation and implementation of innovative products.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА THEORETICAL BASIS OF EVALUATION OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

УДК 336.1

Насібова О.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів і кредиту

Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Івашкевич І.О.

студентка

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «фінансовий стан». Визначено роль, значення і необхідність проведення аналізу фінансового стану для забезпечення ефективного розвитку і конкурентоспроможності підприємства за сучасних умов. Проаналізовано основні підходи до здійснення аналізу фінансового стану підприємства, виокремлено їхні переваги та недоліки, розглянуто особливості застосування кожного з них, а також виділено основні проблеми, що виникають під час оцінки. Особливу увагу приділено дослідженню методики оцінки фінансового стану з використанням методу комплексної оцінки, коефіцієнтного методу та інтегрального методу, які є більш поширеними на вітчизняних підприємствах. Надано характеристику окремим прийомам, що використовуються під час аналізу фінансового стану підприємства. Обґрунтовано доцільність вибору методу та прийому оцінки для подальшої стратегії розвитку підприємства.

Ключові слова: фінансовий стан, фінансова стійкість, платоспроможність, оцінка фінансового стану, конкурентоспроможність, методи та прийоми аналізу фінансового стану.

В статье рассмотрены научные подходы к определению сущности понятия

«финансовое состояние». Определены роль, значение и необходимость проведения анализа финансового состояния для обеспечения эффективного развития и конкурентоспособности предприятия в современных условиях. Проанализированы основные подходы к анализу финансового состояния предприятия, выделены их преимущества и недостатки, рассмотрены особенности применения каждого из них, а также выделены основные проблемы, возникающие при оценке. Особое внимание уделено исследованию методики оценки финансового состояния с использованием метода комплексной оценки, коэффициентного метода и интегрального метода, которые являются наиболее распространенными на отечественных предприятиях. Охарактеризованы отдельные приемы, используемые при анализе финансового состояния предприятия. Обоснована целесообразность выбора метода и приема оценки для дальнейшей стратегии развития предприятия.

Ключевые слова: финансовое состояние, финансовая устойчивость, платежеспособность, оценка финансового состояния, конкурентоспособность, методы и приемы анализа финансового состояния.

The article deals with scientific approaches to the definition of the concept of "financial state". The financial condition of the enterprise as a system of indicators, allowing to estimate presence, placement and efficiency of use of financial resources is described. The role, significance and necessity of the analysis of the financial state for the effective development and competitiveness of the enterprise in the modern conditions are determined. Among the main tasks of the evaluation of the financial situation, much attention was paid to the overall assessment of the financial condition of the enterprise, the study of changes in the structure of capital, the analysis of the main factors that led to changes in the financial state and forecasting of the main trends of enterprise development. It is noted that there is no single standardized methodology for comprehensive and thematic evaluation of the financial condition of an enterprise. The paper analyzes the main existing approaches to the analysis of the financial condition of the enterprise, identifies their advantages and disadvantages, examines the peculiarities of each of them, as well as identifies the main problems that arise in the assessment. Particular attention was paid to the study of the method of assessing the financial condition using the method of integrated assessment, the coefficient method and the integral method, which are more common in domestic enterprises. Characterization of individual acceptances used in the analysis of the financial condition of the enterprise is given. The expediency of choosing the method and accepting the assessment for the subsequent strategy of the enterprise development, which includes: restoration of solvency, ensuring sufficient level of financial stability of the enterprise, the possibility of settling with creditors and debtors, rational allocation of resources of the enterprise, increase of competitiveness among other enterprises in this area, acceleration of the circulation of funds, which will maximize the market value of capital. In order to carry out a more comprehensive assessment of the financial condition of the enterprise, it is proposed to combine different techniques to obtain more detailed information about the state of the enterprise capital.

Key words: financial status, financial stability, solvency, estimation of financial condition, competitiveness, methods and techniques of analysis of financial condition.

Постановка проблеми. На сучасному етапі за умов динамічності ринкової економіки перед суб'єктами господарювання постає необхідність своєчасного аналізу фінансового стану. По-перше, це пов'язано з тим, що сталий фінансовий стан підприємства є необхідною умовою не тільки для отримання економічної вигоди від діяльності, а й для ефективного управління підприємством та можливості подальшого розвитку. По-друге, фінансовий стан як важлива економічна характеристика діяльності суб'єкта господарювання впливає на місце підприємства у зовнішньому середовищі, адже стійкий фінансовий стан забезпечує конкурентоспроможність та наявність ділового співробітництва.

Саме тому для успішного функціонування та прийняття обґрунтованих економічних рішень щодо управління підприємством дослідження фінансового стану є необхідним, оскільки це дасть змогу оцінити реальний стан фінансово-господарської діяльності, своєчасно визначити зміни в структурі капіталу, підтримувати конкурентоспроможність, проводити своєчасно розрахунки з дебіторами і кредиторами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження сутності фінансового стану підприємств займалися вчені-економісти: Н.І. Приходько [14], О.Я. Базилінська [1], В.В. Осмоловський [10], М.Я. Коробов [6], Е.А. Маркар'ян [8], А.О. Пітінова [12], Г.В. Савицька [15], І.М. Бойчик

[3], А.М. Поддєрьогін [13], А.І. Даниленко, І.В. Зятковський, В.М. Івахненко, Л.А. Лахтіонова. Проте існує необхідність у дослідженні теоретичних основ сутності фінансового стану підприємства, що зумовлює важливість теми.

Постановка завдання. Метою статті є визначення теоретичних основ сутності поняття «фінансовий стан», обґрунтування ролі, завдань та доцільності його проведення, а також характеристика методології здійснення оцінки фінансового стану підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий стан – це складна економічна категорія, що виступає якісною характеристикою ведення господарської діяльності підприємства. За своїм змістом поняття фінансового стану підприємства являє собою сукупність виробничих чинників, що характеризуються системою показників, які відображають наявність, розміщення і використання капіталу підприємства. На фінансовий стан впливають усі види діяльності суб'єкта господарювання, саме тому фінансовий стан є критерієм результативності діяльності підприємства і показує реальні та потенційні можливості його розвитку.

Під час проведення оцінки фінансового стану значну увагу приділяють характеристиці внутрішніх чинників (наявності економічних ресурсів), хоча за умов сучасного розвитку економіки вагому ролі відіграють також зовнішні чинники, що визначають фінансово-економічну позицію підприємства серед інших суб'єктів господарювання. З одного боку, дослідження фінансового стану дає змогу власникам підприємства оцінювати ефективність використання фінансових ресурсів, виявити недоліки в управлінні та спрогнозувати фінансові результати його діяльності. З іншого боку, фінансово стійке підприємство має переваги в залученні інвестицій, одержанні кредитів, виборі споживачів і постачальників, а також є більш незалежним від несподіваних змін ринкової кон'юнктури [9].

У сучасній економічній літературі не виявлено єдиного підходу до визначення сутності фінансового стану. Можна назвати різні наукові підходи, які висвітлюють це питання (табл. 1).

Аналіз фінансового стану підприємства є одним із головних етапів планування і прогнозування діяльності підприємства. По-перше, перед проведенням оцінки фінансового стану необхідно визначити його мету та завдання. Слід зауважити, що постійний аналіз фінансового стану здійснюється для впровадження заходів щодо оперативного усунення недоліків господарської діяльності і дає змогу завчасно запобігти негативним наслідкам [2].

Серед основних завдань аналізу фінансового стану можна виділити:

1) загальну оцінку фінансового стану (фінансова стійкість, платоспроможність, ліквідність, рентабельність, оцінка конкурентоспроможності);

2) дослідження змін у структурі капіталу, аналіз головних чинників, що призвели до змін у фінансовому стані;

3) прогнозування основних тенденцій розвитку діяльності підприємства [5].

Єдиної стандартизованої методики щодо комплексного та тематичного оцінювання фінансового стану підприємства немає. Найчастіше науковці виділяють три основні методи: метод комплексної оцінки, коефіцієнтний метод та інтегральний. На рис. 1 подано основні недоліки та переваги методів оцінки фінансового стану підприємства.

За допомогою методу комплексної оцінки можна зробити загальні висновки щодо ефективності діяльності підприємства. Її проводять за допомогою зведення кількісних та якісних показників до інтегрального параметру. Такі показники відображають різні аспекти діяльності підприємства. Комплексна оцінка фінансового стану дає змогу визначити місце підприємства в економічному середовищі та показує рівень його конкурентоспроможності.

Коефіцієнтний метод проводиться за допомогою обчислення коефіцієнтів, які розкривають усі напрями діяльності підприємства та враховують чинники внутрішнього і зовнішнього впливу на фінансовий стан підприємства.

За допомогою інтегрального методу можна спостерігати за зміною одного інтегрального показника в динаміці, що істотно спрощує аналіз. Оцінка проводиться на основі зведення узагальнених показників діяльності підприємства (використовують показники платоспроможності, фінансової стійкості та незалежності тощо) до інтегрального.

Отже, порівняльна характеристика методів оцінки фінансового стану підприємства дає змогу виявити переваги та недоліки запропонованих методів. Урахувавши це, для здійснення більш комплексної оцінки фінансового стану підприємства керівництвом буде доцільно поєднувати різні методики, щоб отримати більш детальну інформацію про стан капіталу підприємства.

На сучасному етапі для оцінки фінансового стану підприємства застосовують прийоми горизонтального, вертикального, факторного, порівняльного та коефіцієнтного аналізу, що проводяться за абсолютними та відносними показниками (табл. 2) [13].

Результати проведеного дослідження свідчать, що під час оцінки фінансового стану підприємство може використовувати різні методи та прийоми проведення аналізу. Методологія аналізу, а саме вибір видів, прийомів та моделей оцінки фінансового стану, залежить від стратегії розвитку, що вибирає підприємство. Під час проведення оцінки фінансового стану доцільним буде сформулювати

Наукові підходи до визначення поняття «фінансовий стан підприємства»

Автор, джерело	Визначення терміна	Ключові слова
Н.І. Приходько [14, с. 189]	Результат виробничо-фінансової діяльності. Він характеризується величиною засобів підприємства, їх матеріально-технічного постачання, виробництва, реалізації та прибутку	результат виробничо-фінансової діяльності, величина засобів підприємства
А.О. Пітінова [12, с. 380]	Показник його фінансової конкурентоздатності, тобто платоспроможності, кредитоспроможності, виконання зобов'язань перед державою та іншими підприємствами	показник конкурентоздатності, виконання зобов'язань
О.Я. Базилінська [1, с. 10]	Розглядається як сукупність показників, що характеризують наявність, розміщення та використання ресурсів підприємства	наявність та використання ресурсів
М.Я. Дем'яненко [4, с. 19]	Комплексне поняття, що відображає якісний бік його виробничої та фінансової діяльності та є результатом реалізації всіх елементів зовнішніх і внутрішніх фінансових відносин підприємства	комплексне поняття, відображає якісну сторону виробничої та фінансової діяльності
В.В. Осмолівський [10, с. 12]	Комплексне поняття, характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормальної виробничої діяльності комерційних та інших суб'єктів господарювання, доцільністю й ефективністю їх розміщення і використання, фінансовими взаємовідносинами з іншими суб'єктами господарювання, платоспроможністю та фінансовою стійкістю	фінансові ресурси, ефективне розміщення фінансових ресурсів фінансові взаємовідносини,
М.Я. Коробов [6, с. 14]	Міра забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами і ступінь раціональності їх розміщення для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасних грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями	забезпеченість підприємства необхідними фінансовими ресурсами
Е.А. Маркар'ян, Г.П. Герасименко [8, с. 29]	Сукупність показників, які відображають його здатність погасити боргові зобов'язання	здатність погасити боргові зобов'язання
І.М. Бойчик [3, с. 8]	Спроможність підприємства вести господарську діяльність на основі своєчасного погашення усіх видів заборгованості, раціональної структури капіталу і господарських засобів	погашення усіх видів заборгованості, раціональна структура капіталу
А.М. Поддєрьогін [13, с. 35]	Комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських чинників і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів	результат взаємодії всіх елементів
Г.В. Савицька [15, с. 19]	Економічна категорія, яка відображає стан капіталу в процесі його кругообігу та спроможність суб'єкта до саморозвитку на фіксований момент часу	економічна категорія, стан капіталу
Фінансовий стан – це комплексне поняття, яке відображає якісний бік виробничої та фінансової діяльності, що свідчить про ефективне розміщення фінансових ресурсів. Також є показником конкурентоздатності та можливості виконати свої боргові зобов'язання		

алгоритм застосування системи методичних підходів, що, по-перше, дасть можливість об'єктивно оцінити фінансовий стан підприємства за різними напрямками діяльності, по-друге, забезпечить проведення управлінських рішень щодо усунення проблемних зон діяльності та сприятиме максимізації ринкової вартості капіталу.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, фінансовий стан підприємства є комплексним поняттям, яке відображає якісний бік господарської діяльності. Фінансовий стан виступає результатом взаємодії всіх елементів фінансових відносин і свідчить про наявність і використання ресурсів підприємства. Достовірна

оцінка фінансового стану підприємства дає змогу виявити слабкі боки діяльності й забезпечити доцільні управлінські рішення щодо ефективного розміщення капіталу підприємства. Фінансово стабільне підприємство є конкурентоспроможним, може погасити вчасно свої боргові зобов'язання і має раціональну структуру капіталу, що є привабливим для залучення інвестицій.

Аналіз фінансового стану підприємства є необхідним, оскільки дає інформацію про якісну та кількісну оцінку зміни показників у динаміці і допомагає керівництву прийняти управлінські рішення щодо планування і прогнозування діяльності в довгостроковому та короткостроковому періодах.

Характеристика основних прийомів оцінки фінансового стану

Прийоми	Характеристика
Горизонтальний (часовий)	Порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом
Вертикальний (структурний)	Визначення структури фінансових показників з оцінкою впливу різних чинників на кінцевий результат
Трендовий	Порівняння кожної позиції звітності з низкою попередніх періодів та визначення тренду, тобто основної тенденції динаміки показників, очищеної від впливу індивідуальних особливостей окремих періодів (за допомогою тренду здійснюється екстраполяція найважливіших фінансових показників на перспективний період, тобто перспективний прогнозний аналіз фінансового стану)
Відносних показників (коефіцієнтів)	Розрахунок відношень між окремими позиціями звіту або позиціями різних форм звітності, визначення взаємозв'язків
Факторний аналіз	Визначення впливу окремих чинників (причин) на результативний показник детермінованих (розділених у часі) або стохастичних (що не мають певного порядку) прийомів дослідження

Рис. 1. Недоліки та переваги основних методів оцінки фінансового стану підприємства

Для ефективного ведення фінансово-господарської діяльності підприємству необхідно систематично проводити детальний аналіз та оцінку фінансового стану за допомогою різних методів та прийомів, що адаптовані під діяльність цього підприємства і відповідають стратегії і політиці його розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 328 с.
- Богацька Н.М., Галюк О.В. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства. *Молодий вчений*. 2013. № 2. С. 12–15.

3. Бойчик І.М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор, 2016. 378 с.

4. Фінансовий словник-довідник / за ред. М.Я. Дем'яненка. Київ : ІАЕУААН, 2005. 507 с.

5. Денисенко М.П., Зазимко О.В. Основні аспекти оцінки фінансового стану підприємств. *Агросвіт*. 2015. № 10. С. 3–9.

6. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємств : підручник. Київ : Знання, 2006. 378 с.

7. Ладунка І.С. Кучеренко Є.А. Шляхи покращення фінансового стану підприємств в сучасних економічних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 185–188.

8. Макарян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ : учебник ; 4-е изд., испр. Москва : ИД ФБК_ПРЕСС, 2006. 235 с.

9. Мосьондз О.Б. Аналіз фінансового стану підприємства: сутність і необхідність. *Ефективна економіка*. 2012. № 3. С. 15–19.

10. Осмоловский В.В. Теория анализа хозяйственной деятельности: учебник. Минск : Новое знание, 2006. 188 с.

11. Петренко В.С., Квасова О.П. Оцінка та шляхи покращення фінансового стану підприємства. *Економічні науки*. 2015. № 8. С. 139–142.

12. Пітінова А.О. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства: сутність і необхідність. *Економічні науки*. 2013. № 4. С. 379–389.

13. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д. Фінанси підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2008. 552 с.

14. Приходько Н.І. Поняття фінансового стану підприємства: деякі аспекти його визначення. *ФІП ФІП PSE*. 2010. № 8. С. 188–190.

15. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : підручник ; 2-е вид., випр. і доп. Київ : Знання, 2005. 662 с.

16. Сорока Й.Й. Зарубіжний досвід оцінювання фінансового стану підприємств у сучасних умовах господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 2. С. 363–367.

4. Dem'janenko M. Ja., Luzan Ju. Ja. etc. (2005) Finansovij slovnyk-dovidnyk [Financial Dictionary-Guide]. Kyiv: IAEUAAN. (in Ukrainian)

5. Denysenko M. P., Zazymko O. V. (2015) Osnovni aspekty ocinky finansovogho stanu pidpryjemstv [The main aspects of assessing the financial condition of enterprises]. *AgroSvit*, no. 10, pp. 3-9.

6. Korobov M. Ja. Finansovo-ekonomichnyj analiz dijalnosti pidpryjemstv [Financial and economic analysis of enterprises' activity]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)

7. Ladunka I. S. Kucherenko Je. A. (2016) Shljakhy pokrashhennja finansovogho stanu pidpryjemstv v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Ways to improve the financial condition of enterprises in modern economic conditions]. *Economics and Society*, no. 5, pp. 185-188.

8. Makar'yan E. A., Gerasimenko G. P. (2006) Finansovyy analiz [Financial Analysis]. Moscow: ID FBK_PRESS. (in Russian)

9. Mosjondz O. B. (2012) Analiz finansovogho stanu pidpryjemstva: sutnistj i neobkhidnistj [Analysis of the financial condition of the enterprise: the essence and necessity]. *Effective economy*, no. 3, pp. 15-19.

10. Osmolovskiy V. V. (2006) Teoriya analiza khozyaystvennoy deyatel'nosti [Theory of economic activity analysis]. Minsk: New Knowledge. (in Russian)

11. Petrenko V. S., Kvasova O. P. (2015) Ocinka ta shljakhy pokrashhennja finansovogho stanu pidpryjemstva [Estimation and ways to improve the financial condition of the enterprise]. *Economic Sciences*, no. 8, pp. 139-142.

12. Pitinova A. O. (2013) Kompleksna ocinka finansovogho stanu pidpryjemstva: sutnistj i neobkhidnistj [Comprehensive assessment of the financial condition of an enterprise: the nature and necessity]. *Economic sciences*, no. 4, pp. 379-389.

13. Poddjeryoghin A. M., Bilyk M. D., Burjak L. D. (2008) Finansy pidpryjemstv [Business Finance]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

14. Prykhodjko N. I. (2010) Ponjattja finansovogho stanu pidpryjemstva: dejaki aspekty jogho vyznachenja [The concept of the financial condition of the enterprise: some aspects of its definition]. *FIF FIP PSE*, no. 8, pp. 188-190.

15. Savycjka Gh. V. (2005) Ekonomichnyj analiz dijalnosti pidpryjemstva [Economic analysis of enterprise activity: pidruchnyk]. Kyiv: Knowledge. (in Ukrainian)

16. Soroka J. J. (2015) Zarubizhnyj dosvid ocinjuvannja finansovogho stanu pidpryjemstv u suchasnykh umovakh ghospodarjuvannja [Foreign experience in evaluating the financial condition of enterprises in modern economic conditions]. *Scientific herald of Uzhgorod University*, no. 2, pp. 363-367.

REFERENCES:

1. Bazilinsjka O. Ja. (2012) Finansovij analiz: teorija ta praktyka [Financial Analysis: Theory and Practice]. Kyiv: Center for Educational Literature. (in Ukrainian)

2. Boghacjka N. M., Ghaljuk O. V. (2013) Finansovij stan pidpryjemstva ta shljakhy jogho pokrashhennja v biznes-procesakh pidpryjemstva [The financial condition of the enterprise and ways of its improvement in business processes of the enterprise]. *Young scientist*, no. 2, pp. 12-15.

3. Bojchuk I. M. (2016) Ekonomika pidpryjemstva [Business Economics]. Kyiv: Condor. (in Ukrainian)

Nasibova OlgaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Ivashkevich Inna**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

THEORETICAL BASIS OF EVALUATION OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

At the present stage, in the conditions of the dynamics of a market economy, economic entities are faced with the need for a timely analysis of the financial situation. First, this is due to the fact that the stable financial condition of the enterprise is a prerequisite not only for the economic benefit of the activity, but also for the effective management of the enterprise and the possibility of further development. Secondly, the financial condition as an important economic characteristic of an entity's business affects the place of the enterprise in the external environment, because a stable financial position ensures the competitiveness and availability of business cooperation.

That is why, for successful operation and acceptance of sound economic decisions on the management of an enterprise, the study of financial condition is necessary, as it will enable to assess the real state of financial and economic activity, to timely determine changes in the structure of capital, to maintain competitiveness, to make timely payments with debtors and creditors.

The purpose of the article is to determine the theoretical foundations of the essence of the notion of "financial state", the rationale for the role, tasks and expediency of its conduct, as well as a description of the methodology for assessing the financial condition of the enterprise.

The financial condition is a complex economic category, which serves as a qualitative characteristic of conducting business activity of the enterprise. The financial condition is affected by all types of activities of the entity, which is why the financial condition is a criterion for the performance of the enterprise and shows the real and potential opportunities for its development.

When conducting an assessment of the financial situation, much attention is paid to the characteristics of internal factors. On the one hand, the study of the financial condition allows the owners of the enterprise to assess the effectiveness of the use of financial resources, identify weaknesses in management and to predict the financial results of its activities. On the other hand, a financially viable company has advantages in attracting investment, obtaining loans, choosing consumers and suppliers

An analysis of the financial condition of an enterprise is one of the main stages of planning and forecasting the activities of the enterprise. First, before evaluating the financial condition, it is necessary to determine its purpose and objectives.

There is no single standardized methodology for comprehensive and thematic evaluation of the financial condition of an enterprise. More often, scientists distinguish three main methods: the method of complex evaluation, coefficient method and integral. With the help of the integrated assessment method, you can make general conclusions about the effectiveness of the enterprise. The coefficient method is performed by calculating the coefficients that reveal all directions of the enterprise's activity and take into account factors of internal and external influence on the financial state of the enterprise. Using the integral method, you can observe the change in one integral index in the dynamics, which greatly simplifies the analysis.

At the present stage, for assessing the financial condition of the enterprise, methods of horizontal, vertical, factor, comparative and coefficient analysis are used, which are carried out in absolute and relative terms. The methodology of analysis, namely the choice of types, methods and models for assessing the financial condition, depends on the development strategy that chooses an enterprise.

Thus, the financial condition of the enterprise is a complex concept that reflects the qualitative aspect of economic activity. The financial condition is the result of the interaction of all elements of financial relations and indicates the presence and use of enterprise resources. A reliable assessment of the financial condition of an enterprise allows us to identify weaknesses in our activities and provide usable managerial decisions regarding the efficient allocation of enterprise capital. A financially viable enterprise is competitive, can repay its debt obligations in a timely manner, and has a sound capital structure that is attractive to attract investment.

МЕНЕДЖМЕНТ БЕЗПЕКИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

MANAGEMENT OF SAFETY AS INALIENABLE CONSTITUENT OF THE INTEGRATED SYSTEM OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE

У статті розглянуто визначення безпеки підприємства, виокремлено сукупність концептуальних та прагматичних чинників, які забезпечують безпеку підприємства та основні функціональні складники безпеки. Розглянуто визначення системи менеджменту безпеки, досліджено цикл управління системою менеджменту безпеки з використанням об'єктивно вимірюваних індикаторів. Визначено основні вимоги до системи менеджменту безпеки, досліджено методичне забезпечення менеджменту безпеки підприємства, яке включає методи виявлення й аналізу недоліків і чинників небезпек, методи підвищення ефективності діяльності людини та методи розроблення й оцінки індикаторів безпеки. Визначено основну мету управління ризиками на підприємстві; доведено необхідність розрахунку та аналізу індикаторів безпеки. Досліджено систему добровільних повідомлень та її місце у сучасних підходах до менеджменту безпеки, а також можливості сформованої культури надання повідомлень. Проаналізовано основні індикатори на стадії моніторингу безпеки. Запропоновано заходи з поліпшення безпеки й ефективності діяльності на стадії корекції.

Ключові слова: безпека підприємства, менеджмент безпеки, система менеджменту, управління ризиками, моніторинг безпеки.

В статье рассмотрено определение безопасности предприятия, выделена сово-

купность концептуальных и прагматичных факторов, которые обеспечивают безопасность предприятия и основные функциональные составляющие безопасности. Рассмотрено определение системы менеджмента безопасности, исследован цикл управления системой менеджмента безопасности с использованием объективно измеряемых индикаторов. Определены основные требования к системе менеджмента безопасности, исследовано методическое обеспечение менеджмента безопасности предприятия, которое включает методы выявления и анализа недостатков и факторов опасностей, методы повышения эффективности деятельности человека и методы разработки и оценки индикаторов безопасности. Определена основная цель управления рисками на предприятии, доказана необходимость расчета и анализа индикаторов безопасности. Исследованы система добровольных сообщений и ее место в современных подходах к менеджменту безопасности, а также возможности сформированной культуры предоставления сообщений. Проанализированы основные индикаторы на стадии мониторинга безопасности. Предложены мероприятия по улучшению безопасности и эффективности деятельности на стадии коррекции.

Ключевые слова: безопасность предприятия, менеджмент безопасности, система менеджмента, управление рисками, мониторинг безопасности.

УДК 338.2

Новик І.В.

старший викладач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування
Українська академія друкарства

The article deals with the definition of enterprise security; a set of conceptual and pragmatic factors that ensure the security of the enterprise and the main functional components of security are identified; the definition of the security management system is considered; the basic elements of the security management system, in particular, security policy, are outlined; planning, implementation and functioning, monitoring, correction; the cycle of management of the safety management system using objectively measurable indicators is investigated; the basic requirements for a security management system are determined; the methodical provision of enterprise safety management, which includes methods, is explored identification and analysis of deficiencies and risk factors (risk management), methods for improving the effectiveness of human activities to control inconsistencies, disadvantages and risks when performing all types of activities related to security and methods for developing and evaluating safety indicators in the performance of activities and processes, with security; defined the main purpose of risk management at an enterprise; the necessity of calculation and analysis of safety indicators is proved; the stage of implementation and functioning of various types of activity for security management with the help of a specially created organizational structure at the enterprise was explored; a system of voluntary messages is being investigated, which assumes that the staff is openly informed about low-level events and mistakes in their actions on the basis of a consistent and just disciplinary process, and also proposes measures for their prevention and efficiency improvement; the place of the system of voluntary messages in modern approaches to security management is determined; the possibilities of the formed are investigated the culture of reporting; monitoring was considered as one of the basic elements of the security management system; the main indicators are analyzed at the stage of safety monitoring; measures are proposed to improve the safety and efficiency of the activity at the stage of correction; the necessity and priority of corrective measures to ensure safety requirements are determined; it is proposed to develop a plan with corrective measures, to implement, monitor and evaluate the effectiveness of the measures to improve security.

Key words: safety of enterprise, management of safety, system of management, management risks, monitoring of safety.

Постановка проблеми. Сучасні підприємства виступають первинною ланкою народного господарства і здійснюють свою діяльність в умовах жорсткої конкуренції та нестабільного зовнішнього середовища. Наслідки впливу на підприємства внутрішніх і зовнішніх загроз різноманітні: не досягаються поставлені цілі, порушується стратегічна стійкість підприємства, втрачається ефективність його діяльності. Це вимагає від керівництва підприємства побудови комплексної системи забез-

печення безпеки, спрямованої на своєчасне виявлення й оперативне усунення загроз стабільному функціонуванню підприємства. Зважаючи на це, прогнозування кризових явищ і визначення шляхів виходу із загрозливих ситуацій стає можливим у разі впровадження на підприємстві ефективної системи менеджменту безпеки (Safety Management System).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреба в безпеці є базовою як для окремої

особистості, так і для організації. Менеджмент безпеки є відносно новим напрямом у розвитку вітчизняної науки. Йому присвячено наукові праці таких учених, як: З.С. Варналій, Т.Г. Васильців, Н.В. Ващенко, Л.І. Донець, Г.В. Козаченко, О.М. Ляшенко, С.І. Ніколаюк, Д.Й. Никифорчук, В.П. Пономарьов, А.М. Штангрет та ін. У роботах цих авторів сформульований термінологічний апарат менеджменту безпеки, його методологія. Разом із тим залишаються не до кінця вивченими питання, пов'язані з розробленням комплексної системи менеджменту безпеки.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розгляді менеджменту безпеки та його особливостей як важливого складника комплексної системи менеджменту підприємства

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємство, що існує в умовах жорсткої конкуренції на ринку, а з урахуванням українських реалій – і за високого рівня впливу політичних, інвестиційних, валютних, технологічних й інших видів ризиків, змушене піклуватися про створення надійної системи безпеки.

У рамках сучасних наукових концепцій під безпекою підприємства розуміють такий стан господарюючого суб'єкта, що характеризується організованою сукупністю концептуальних і прагматичних чинників, які забезпечують цій системі:

- 1) захист від небажаних впливів;
- 2) динамічний розвиток;
- 3) ефективність життєво важливих процесів;
- 4) незалежність;
- 5) можливість досягнення цілей [2, с. 72].

І. Стратан виділяє сім основних функціональних складників, що являють собою сукупність основних напрямів безпеки: фінансовий, техніко-

технологічний, політико-правовий, інтелектуальний, кадровий, інформаційний, екологічний і силовий [6, с. 128]. С. Ніколаюк пропонує додати до перерахованих складників виробничо-збутовий та інноваційний [5, с. 161].

Безпека повинна забезпечуватися й підтримуватися за допомогою ефективної системи менеджменту безпеки. Менеджмент безпеки – це систематизовані й скоординовані види діяльності, методи та засоби, за допомогою яких організація оптимально управляє своїми ризиками і пов'язаними з ними потенційними загрозами і впливами [8, с. 67]. Система менеджменту безпеки організовує середовище, в якому люди працюють, визначаючи й заохочуючи форми поведінки, що відповідають вимогам безпеки, і формуючи, таким чином, потрібні цінності й уявлення культури безпеки [3, с. 101].

Система менеджменту безпеки являє собою процес, заснований на циклі управління PDCA (Plan-Do-Check-Act): «Планування», «Виконання», «Контроль» і «Корекція» і спрямований на постійне поліпшення безпеки організації з використанням об'єктивно вимірюваних індикаторів (рис. 1).

Так, *політика у сфері безпеки* визначає передусім вимоги до менеджменту безпеки, першочергові цілі й завдання, а також відповідальність вищого керівництва за їх досягнення. Відповідно до сучасних уявлень, система менеджменту безпеки повинна відповідати таким основним вимогам [8, с. 68–69]:

- система повинна включати в себе усі види діяльності й процеси, які можуть здійснювати прямий або непрямий вплив на безпеку;
- впровадження, функціонування, обслуговування й удосконалення системи є завданням

Рис. 1. Базові елементи системи менеджменту організації

Джерело: сформовано на основі [8, с. 68]

і відповідальністю вищого керівництва підприємства, яке має виділити ресурси та створити організаційну структуру для досягнення поставлених цілей;

– вона повинна бути системою замкнутого циклу (Plan-Do-Check-Act), тобто її ефективність повинна відслідковуватися через постійний моніторинг із виявленням можливих поліпшень і реалізацію планів щодо їх досягнення. Безпека – це безперервний процес поліпшень;

– система повинна розглядатися як складова частина інтегрованої системи менеджменту з визначенням меж відповідальності та форм взаємодії з іншими системами менеджменту;

– система повинна бути заснована на процесно-орієнтованому підході до моделювання й оцінки робочих процесів компанії;

– система повинна функціонувати на основі індикаторів безпеки, спиратися на розроблені цілі й завдання з питань безпеки, на критерії для оцінки різних видів діяльності й процесів із погляду досягнення цілей безпеки та її вдосконалення;

– система повинна спиратися на виявлення й відстеження невідповідностей, недоліків і чинників небезпеки для всіх видів діяльності та процесів, пов'язаних із безпекою, контролюючи заходи щодо попередження їхніх наслідків;

– система повинна бути добре задокументована й підзвітна.

Стадія *планування* включає в себе розроблення комплексу заходів і засобів, що забезпечують досягнення усіх цілей, поставлених перед системою менеджменту безпеки. До методичного забезпечення менеджменту безпеки, у першу чергу, відносять:

1) методи виявлення й аналізу недоліків і чинників небезпек (управління ризиками). Необхідними є систематична оцінка виявлених чинників небезпек і ризиків, пов'язаних із різними видами діяльності підприємства та реалізація заходів

з їх усунення або мінімізації. Мета управління ризиками (рис. 2) полягає у визначенні можливості виконання передбачуваних робіт і відповідних контролюючих заходів, необхідних для забезпечення того, щоб ризики перебували на такому низькому рівні, як це допустимо (принцип ALARA) [7, с. 322];

2) методи підвищення ефективності діяльності людини для контролю невідповідностей, недоліків і ризиків під час виконання всіх видів діяльності, пов'язаних із безпекою. Вони базуються на аналізі природи людської діяльності і включають у себе широкий набір методів та інструментів, спрямованих на попередження помилкових дій людини й пом'якшення їхніх наслідків [7, с. 323].

Індивідуальні й командні методи та інструменти покликані допомогти виконавцям прогнозувати, попереджати і виявляти помилки у своїй діяльності, перш ніж вони зможуть завдати шкоди й збитку людям, устаткуванню та навколишньому середовищу. Методи й інструменти для керівників (адміністрації) спрямовані на виявлення латентних помилок, недоліків, умов, які «дрімають» в організації, послабляючи її захисні бар'єри, провокуючи або сприяючи людським помилкам і відмовам роботи устаткування;

3) методи розроблення й оцінки індикаторів безпеки під час виконання видів діяльності та процесів, пов'язаних із безпекою. Важливою частиною процесу менеджменту безпеки є забезпечення об'єктивної оцінки рівня безпеки в рамках організації. Організація повинна розробити відповідну систему об'єктивної оцінки для регулярного моніторингу й виміру індикаторів безпеки та ефективності процесів для визначення відповідності виконання процесів та їхніх результатів установленим вимогам. Ця система повинна забезпечувати можливість робити прогнози й повинна включати не тільки ретроспективні (реактивні), а й проспективні (проактивні) оцінки. Там, де це можливо та

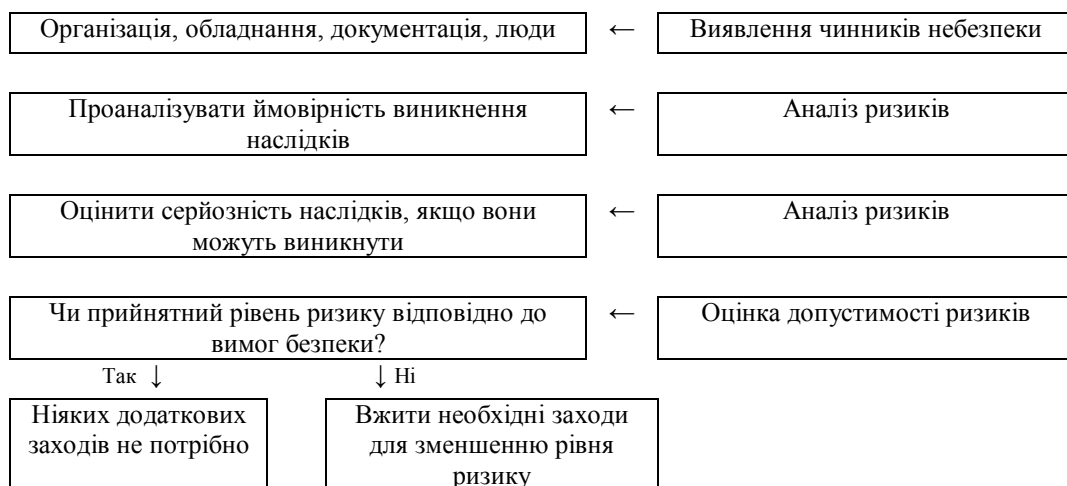

Рис. 2. Мета управління ризиками на підприємстві

доцільно, вимірювані індикатори повинні бути розроблені й упроваджені для моніторингу показників безпеки [7, с. 324].

Індикатори безпеки необхідні організації для планування й використання процесів моніторингу, виміру, аналізу та поліпшення, щоб:

- продемонструвати виконання цілей безпеки й досягнення необхідних результатів процесів;
- забезпечити ефективність системи менеджменту безпеки та процесів;
- постійно підвищувати ефективність системи менеджменту безпеки та процесів [7, с. 324].

На стадії *впровадження й функціонування* відбувається реалізація різних видів діяльності для забезпечення менеджменту безпеки за допомогою спеціально створеної на підприємстві організаційної структури. Для цього необхідно передусім провести підготовку фахівців, відповідальних в організації за менеджмент безпеки, а також персоналу, що здійснює діяльність і процеси, пов'язані з експлуатаційною безпекою [1, с. 302].

Важливе місце в сучасних підходах до менеджменту безпеки займає ефективна система добровільних повідомлень, яка припускає, що персонал відкрито інформує про події низького рівня й помилки у своїх діях на основі послідовного та справедливого дисциплінарного процесу (формування культури справедливих відносин), а також пропонує заходи для їх попередження і підвищення ефективності діяльності (формування культури добровільних повідомлень). Керівники повинні сприяти «вільній від обвинувачень» культурі («вільною від обвинувачень» вважається культура справедливих відносин, за якої помилки розглядаються як можливість для навчання, але не як навмисні порушення, недбалість або диверсія, які доцільніше розглядати в рамках дисциплінарних процедур). Ефективна культура надання повідомлень розглядається персоналом як «справедлива» і будується в атмосфері довіри [1, с. 302]. Таким чином, система менеджменту безпеки повинна призвести до встановлення таких виробничих умов, у яких працівники могли б порушувати питання, не побоюючись переслідування, залякування чи дискримінації.

Сформована культура надання повідомлень, своєю чергою, дає змогу забезпечити ефективне організаційне навчання, за якого заохочуються критична позиція персоналу відносно виконуваної діяльності, активний пошук невідповідностей і можливих чинників небезпек, обмін накопиченим досвідом і пошук корисної для поліпшення діяльності інформації. Помилки, події низького рівня й інші інциденти служать, у першу чергу, для отримання уроків і попередження їх у майбутньому; накопичений як позитивний, так і негативний досвід використовується для навчання всього персоналу й постійного процесу поліпшення. Формується культура навчання, коли індивіди на всіх рівнях організації на регулярній основі критично аналізують свою роботу для виявлення сфер, що потребують поліпшення і пошуку засобів досягнення цих поліпшень. Це сприяє ранньому розпізнаванню й діагностуванню проблем, а також більш ефективному пошуку їх вирішення [1, с. 303].

Моніторинг ґрунтується на вимірюваних індикаторах безпеки виконання процесів і видів діяльності, пов'язаних із безпекою. Ця стадія повинна гарантувати, що вимоги безпеки виконані за досягнення запланованих результатів процесів і видів діяльності, при цьому відсутня негативна динаміка індикаторів безпеки. Індикатори безпеки можуть бути корисні як система раннього попередження через використання аналізу негативних тенденцій у їх динаміці (рис. 3). Вони є мірою досягнення організацією цілей, пов'язаних із безпекою.

Окрім індикаторів безпеки на стадії моніторингу обов'язково залучаються дані спостережень керівників про хід і умови виконання робіт, добровільні повідомлення персоналу про виявлені недоліки й невідповідності, результати підготовки персоналу, розслідувань негативних подій, аудиту тощо. Всі дані документуються й зберігаються для подільшого аналізу [4, с. 173].

На стадії *корекції* аналізуються всі пропозиції з поліпшення безпеки й ефективності діяльності та процесів:

- усунення виявлених недоліків і чинників небезпек у виробничому середовищі;

Рис. 3. Моніторинг безпеки на основі індикаторів

Джерело: сформовано на основі [4, с. 172]

– виправлення відхилень від вимог, щоб забезпечити відповідність вимог реальним результатам виконання процесів і видів діяльності;

– запобігання використанню продуктів/результатів процесів, які не відповідають відповідним вимогам;

– упровадження нових ефективних практик виконання робіт [4, с. 173].

На цій стадії також визначаються необхідність і пріоритетність коригувальних заходів щодо забезпечення вимог безпеки. Будь-яка організація створюється, у першу чергу, для вирішення певних виробничих завдань і досягнення економічних цілей. В умовах ринкових відносин, жорсткої конкуренції організація повинна підтримувати баланс між виробничими завданнями, графіком виконання робіт, економічними питаннями й вимогами безпеки. Безпека завжди спирається на оцінку виробничих ризиків (імовірність настання негативної події та серйозність її наслідків), тому в умовах обмеженості ресурсів (людських, матеріальних, часових), завжди існує небезпека, наприклад під час планування й виконання відповідальних робіт, заниження ймовірності настання негативних подій і серйозності їхніх наслідків для людини, устаткування та навколишнього середовища. Дуже часто таке заниження рівня ризику може тривалий час залишатися без наслідків, формуючи перекручене уявлення про ризик у керівництва й персоналу, що призводить у кінцевому підсумку до «нормалізації відхилень» від вимог безпеки, які були встановлені в організації [4, с. 174]. Саме тому вкрай важливим і складним є процес визначення необхідних змін із подальшою градацією їх першочерговості для забезпечення питань безпеки в умовах виробничого й економічного тиску.

Після того як відібрано й визначено пріоритети для внесення змін, відбувається розроблення планів із коригувальними заходами, реалізація, контроль й оцінка ефективності заходів із поліпшення безпеки.

Висновки з проведеного дослідження. Для підвищення ефективності діяльності вітчизняних підприємств необхідно створити й упровадити таку систему менеджменту безпеки, яка б поєднувала й координувала всі види діяльності, методи і засоби, спрямовані на управління експлуатаційними ризиками та помилковими діями персоналу, на виявлення й усунення невідповідностей і недоліків у діяльності підприємства, на ефективність системи добровільних повідомлень та організаційного навчання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варналій З.С. Економічна безпека : навчальний посібник. Київ : Знання, 2009. 647 с.
2. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів : Арал, 2008. 384 с.
3. Донець Л.І., Ващенко Н.В. Економічна безпека підприємства : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2008. 240 с.
4. Козаченко Г.В., Пономарьов В.П., Ляшенко О.М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : монографія. Київ : Лібра, 2003. 280 с.
5. Ніколаюк С.І., Никифорчук Д.Й. Безпека суб'єктів підприємницької діяльності : курс лекцій. Київ : КНТ, 2009. 320 с.
6. Стратан І. Безопасность бизнеса : монография. Кишинэу : Elan-Poligraf, 2011. 336 с.
7. Хіт Р. Кризовий менеджмент для керівників / пер. з англ. Київ : Наукова думка, 2008. 566 с.
8. Штангрет А.М., Котляревський Я.В., Караїм М.М. Економічна безпека підприємства в умовах антикризового управління: концептуальне визначення та механізм забезпечення : монографія. Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. 288 с.

REFERENCES:

1. Varnalii, Z.S. (2009) *Ekonomiczna bezpeka* [Economic security], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Vasylytsiv, T.H. (2008), *Ekonomiczna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiiia ta mekhanizmy zmitsnennia* [Economic security of enterprise of Ukraine: strategy and mechanisms of strengthening], Aral, Lviv, Ukraine.
3. Donets, L.I., Vashchenko, N.V. (2008) *Ekonomiczna bezpeka pidpriemstva* [Economic security of enterprise], Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
4. Kozachenko, H.V., Ponomarov, V.P., Liashenko, O.M. (2003) *Ekonomiczna bezpeka pidpriemstv: sutnist ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of enterprise: essence and mechanism of providing], Libra, Kyiv, Ukraine.
5. Nikolaiuk, S. I. and Nykyforchuk, D.Y. (2009) *Bezpeka sub'ektiv pidpriemnytskoi diialnosti* [Safety of performers of entrepreneurial activities], KNT, Kyiv, Ukraine.
6. Stratan, I. (2001) *Bezopasnost biznesa* [Business safety], Elan-Poligraf, Kishineu, Moldova.
7. Khit, R. (2008) *Kryzovyi menedzhment dlia kerivnykiv* [Crisis management for leaders], Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
8. Shtanhret, A.M., Kotliarevskiy, Ya.V. and Karaim, M.M. (2012), *Ekonomiczna bezpeka pidpriemstva v umovakh antykrizovoho upravlinnia: kontseptualne vyznachennia ta mekhanizm zabezpechennia* [Economic security of enterprise in the conditions of anticrisis management: conceptual determination and mechanism of providing], Ukr. akad. drukarstva, Lviv, Ukraine.

**MANAGEMENT OF SAFETY AS INALIENABLE CONSTITUENT
OF THE INTEGRATED SYSTEM OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE**

The purpose of the article. Modern enterprises come forward as a primary link of national economy and carry out the activity in the conditions of hard competition and unstable environment. The consequences of influence on the enterprises of internal and external threats are various: the put aims are not arrived at, strategic firmness of enterprise is violated, efficiency of his activity is lost. It requires from guidance the enterprises of construction of the complex system of providing of the safety sent to the timely exposure and operative removal of threats to the stable functioning of enterprise.

Methodology. With the aim of opening of conceptual bases of creation of the integrated system of management of enterprise methods are applied: comparison and systematizations - at determination of concept «safety of enterprise», «system of management of safety»; to the synthesis and analysis - for determination of the basic requirements to the system of management of safety; primary purpose of management risks on an enterprise and for determination of basic indicators on the stage of monitoring of safety; graphic - for evident presentation of theoretical and methodical material; abstractly - logical - for theoretical generalizations and forming of conclusions research.

Results. An enterprise, which exists in the face of severe competition in the market, is forced to take care of creating a reliable security system.

Security management is a systematic and coordinated activity, the methods and means by which an organization manages its risks and their potential threats and influences in an optimal manner.

The security policy defines the requirements for security management, the primary goals and objectives, as well as the responsibility of senior management in their achievement.

The planning stage includes the development of a set of measures and tools that ensure the achievement of all goals set before the safety management system.

At the stage of implementation and functioning, implementation of various activities is carried out to provide security management through the specially created organizational structure of the enterprise.

Monitoring is based on measurable safety indicators for processes and activities related to security.

At the stage of the correction, all proposals for improving the safety and efficiency of the activity are analyzed.

Once the priorities for change have been selected and identified, there is the development of plans with corrective actions, implementation, monitoring and evaluation of the effectiveness of the security improvement measures.

In order to improve the efficiency of domestic enterprises, it is necessary to create and implement a system of safety management that would combine and coordinate all types of activities, methods and means aimed at managing operational risks and erroneous actions of personnel, to identify and eliminate inconsistencies and shortcomings in the activities of the enterprise, on the effectiveness of the system of voluntary messages and organizational training.

Practical implications. Theoretical conclusions, scientifically - practical recommendations and other results of scientific research in relation to the construction of the effective system of management of safety of enterprise will help the performers of entrepreneurial activities to find new combinations for doing business, more effectively to use assets, improve own economic firmness and competitiveness.

Value/originality. According to the results of the conducted analytical research the definition of the security of the enterprise and security management system was formed; the cycle of management of the security management system is investigated; the necessity of calculation and analysis of safety indicators is proved; measures are proposed to improve the safety and efficiency of the activity at the stage of correction.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА ЗАСОБАМИ КРАУДСОРСИНГУ

IMPROVEMENT OF PRODUCTION CAPACITY MANAGEMENT BY CRAUDSORSING

УДК 65.011.4

Парфьонова А.О.

студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Тешева Л.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки і менеджменту

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті досліджено виробничий потенціал ТОВ «ЛЕГ», виділено основні проблеми та обґрунтовано доцільність використання краудсорсингу на промисловому підприємстві. Він, своєю чергою, включає у себе: краудфандінг (фінансова підтримка ініціативи людей чи організацій), краудінвестинг (фінансова підтримка організацій для отримання прибутку, частіше використовується для старту проекту або бізнесу) та крауд-маркетинг (аналіз сегменту компанії для стимулювання продажу її товарів). Оцінку підприємства проведено на основі показників ділової активності за 2016–2017 рр. Це є актуальним, оскільки порівняно невеликий відсоток організацій використовують даний інструмент. Частіше це великі гравці ринку, які мають значні бюджети для реалізації проекту, а більшість вітчизняних компаній не готова інвестувати в подібні проекти або не має інформації щодо можливостей використання, оскільки не мож спрогнозувати реальні доходи від його реалізації. Причиною цього є складність оцінки ефективності проекту у зв'язку з імовірнісним характером доходів, наявністю складно прогнозованих ризиків, а також специфічними витратними грошовими потоками.

Ключові слова: потенціал, виробничий потенціал, краудсорсинг, оцінка ділової активності підприємства, ТОВ «ЛЕГ».

В статье исследован производственный потенциал ООО «ЛЭГ», выделены основные

проблемы и обоснована целесообразность использования краудсорсинга на промышленном предприятии. Он, в свою очередь, включает в себя: краудфандинг (финансовая поддержка инициативы людей или организаций), краудинвестинг (финансовая поддержка организаций для получения прибыли, чаще используется для старта проекта или бизнеса) и крауд-маркетинг (анализ сегмента компании для стимулирования продаж ее товаров). Оценка предприятия проведена на основе показателей деловой активности за 2016–2017 гг. Это актуально, поскольку сравнительно небольшой процент организаций используют данный инструмент. Чаще это крупные игроки рынка, которые имеют значительные бюджеты для реализации проекта, а большинство отечественных компаний не готово инвестировать в подобные проекты или не имеет информации относительно возможностей использования, поскольку не может спрогнозировать доходы от его реализации. Причиной этого является сложность оценки эффективности проекта в связи с вероятностным характером доходов, наличием сложно прогнозируемых рисков, а также специфическими расходными денежными потоками.

Ключевые слова: потенциал, производственный потенциал, краудсорсинг, оценка деловой активности предприятия, ООО «ЛЭГ».

The article investigates the production potential of the enterprise on example of LLC LEG, highlighted the main problems and justified the expediency of using krautsorsing on an industrial enterprise. The estimation of the production potential of the enterprise is based on the indicators of business activity for 2016-2017 years. As a result of calculations, the main problems of the company were highlighted: firstly, the turnover rate of assets is low and tends to decline, which means that the organization uses its assets inefficiently and needs to change the methodology of distribution and use of them; secondly, the firm's work is not intense enough and the production capacity is not used in full, as indicated by the turnover rate of working capital, the value of which is also decreasing; the turnover period is very long for the industrial one enterprises and should be reduced; Thirdly, raising funds to the production of goods is not distributed rationally, since the quantity manufactured goods from every hryvnia involved is low. To solve these problems there is a need to use the method of crowdsourcing. It in turn includes: crowdfunding (financial support for people or organizations initiatives), kraudinvesting (financial support for profit organizations, more often used to start a project or business), and kraud-marketing (analysis of the segment of the company to stimulate the sale of them goods). To date, this is relevant because a relatively small percentage of organizations use this tool. More often, these are large market players with significant budgets for the project, and most domestic companies are not ready to invest in such projects or have no information about the possibilities of use, since they can not predict the real revenues from its implementation. The reason for this is the difficulty of assessing the effectiveness of the project due to the probabilistic nature of income, the presence of difficult predicted risks, as well as specific costly cash flows. Therefore, in order to ensure the use of crowdsourcing brought the company-initiator competitive advantages, it is extremely important not only to effectively organize the process at its own krautsorsingovoy stage, but also one of the key factors is the operational realization of the decisions on the post-upsourcing stage so that they do not lose their competitive advantages, but continued develop and outsmart its competitors in the market.

Key words: potential, production potential, krautsorsing, estimation of business activity of the enterprise, LLC "LEG".

Постановка проблеми. Практика сучасних українських і зарубіжних підприємств показує, що запорукою ринкового успіху підприємства за складних економіко-політичних умов є формування ефективного механізму управління його виробничим потенціалом, а це забезпечує стабільне конкурентне положення підприємства на ринку. Тому об'єктивно необхідним є розроблення ефективного механізму управління виробничим потенціалом підприємства в умовах обмеженості ресурсів та швидкої зміни умов ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам та перспективам розвитку виробничого потенціалу підприємства приділяли увагу С.О. Іщук, І.З. Должанський, О.К. Добикіна, М.К. Старовоїтов, П.А. Фомін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк; питанню краудсорсингу – Джефф Хау, Е.А Левина та ін.

Постановка завдання. Мета статті – визначити місце виробничого потенціалу в структурі управління, оцінити стан управління виробничим потенціалом на промисловому підприємстві

завдяки аналізу ділової активності та запропонувати методику вдосконалення управління виробничим потенціалом на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах входження України в ЄС існує тенденція посилення акцентування уваги вітчизняних науковців і практиків на ефективне управління виробничим потенціалом промислових підприємств. Своєчасне виявлення проблем та прийняття вірних управлінських рішень є дуже важливим елементом конкурентоспроможності господарської діяльності й окремих її елементів.

На нашу думку, динамічність і нестабільність оточення організації є основною ознакою сучасного функціонування вітчизняних промислових підприємств, змушуючи їх бути більш гнучкими, вести постійний пошук прихованих власних резервів, а також докладати значних зусиль та вкладати кошти для збереження своєї ресурсної бази. Хоча більшість дослідників сходиться на думці щодо важливості та необхідності ефективного управління виробничим потенціалом підприємства, проте в економічній літературі не вироблено єдиного підходу до структурно змістового наповнення цього поняття, тому для того, щоб детальніше проаналізувати даний аспект діяльності, доцільно розглянути сутність виробничого потенціалу з точки зору вітчизняних учених-економістів (табл. 1).

На основі аналізу сутності виробничого потенціалу можна зробити висновок, що основною метою управління виробничим потенціалом є формування і здійснення таких керуючих впливів, які б

приводили потенціал підприємства в стан, відповідний досягненню його стратегічних цілей.

На підставі зазначеної мети ми можемо сформульовані завдання управління виробничим потенціалом:

- збирання, підготовка та опрацювання зовнішньої і внутрішньої інформації;
- прогнозування зміни зовнішніх впливів;
- формування альтернатив;
- експертний аналіз;
- комплексний аналіз на основі аналітичних та експертних методів прийняття рішень;
- здійснення керуючих впливів;
- контроль над реалізацією керуючих впливів.

Виробничий потенціал промислового підприємства є складною системою певної внутрішньої структури і системної єдності елементів, що забезпечують готовність і здатність промислового підприємства здійснювати встановлені функції в процесі реалізації мети, тому для ефективного управління цією системою необхідно визначити місце виробничого потенціалу в загальній структурі потенціалу організації [10] (рис. 1).

Ефективність використання виробничого потенціалу повинна ґрунтуватися на результатах аналізу діяльності підприємств. У дослідженні вибрано показники діяльності ТОВ «ЛЕГ», яке займається виробництвом вуглецевих матеріалів і виробів із них. Аналіз результатів використання виробничого потенціалу проведено за 2016–2017 рр.

Для визначення загальних тенденцій зміни виробничого потенціалу застосований метод критеріальних оцінок. Для оцінки використання осно-

Таблиця 1

Визначення поняття «виробничий потенціал»

Автор	Поняття	Ключові слова
С.О. Іщук	Виробничий потенціал – це складна, організована, динамічна система, яка формується з множин елементів, що перебувають у взаємозв'язку та взаємодії і виконують різні функції в процесі виготовлення продукції необхідної кількості та якості в терміни, визначені ринком [6, с. 49].	динамічна система, виконує різні функції
І.З. Должанський	Виробничий потенціал – це той обсяг робіт в одиницях виміру витрат праці (нормо-годин), що може бути виконаний протягом деякого періоду часу основними виробничими працівниками на базі наявних виробничих фондів й оптимальної організації праці й виробництва [4, с. 147].	протягом деякого періоду, на базі наявних виробничих фондів, оптимальної організації праці
О.К. Добикіна	Виробничий потенціал – це здатність виробничої системи виробляти матеріальні блага, використовуючи ресурси виробництва [5, с. 26].	вироблення матеріальних благ
О.І. Анчишкін	Виробничий потенціал – сукупність ресурсів, що в процесі виробництва набувають форми і чинників виробництва [1, с. 10].	набувають форми і чинників виробництва
Т.Б. Бердникова	Виробничий потенціал – категорія, що об'єднує різні виробничі можливості підприємства з випуску і реалізації різних видів продукції, надання послуг [2, с. 103].	надання послуг, випуск і реалізація
Авторське визначення	Виробничий потенціал – це динамічна система, яка виконує різні функції протягом деякого періоду на базі наявних виробничих фондів та оптимальної організації праці, у ході якої ресурси набувають форми і чинників виробництва для випуску і реалізації товару або надання послуги.	

Джерело: сформовано авторами на основі [6, с. 49; 4, с. 147; 5, с. 26; 1, с. 10; 2, с. 103]

Рис. 1. Місце виробничого потенціалу в загальній структурі потенціалу підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [10]

вних засобів розраховано такі показники: коефіцієнт оборотності активів та оборотності обігових коштів, період обороту коштів, коефіцієнт обороту запасів, фондівддача, а також рентабельність власного капіталу. Загальні результати проведеного аналізу відображено в табл. 2.

Проаналізувавши ділову активність підприємства «ЛЕГ», було виявлено проблеми господарської діяльності. По-перше, коефіцієнт оборотності активів низький і має тенденцію до спаду, а це означає, що організація неефективно використовує свої активи й потребує змінення методики їх розподілу та використання. По-друге, робота фірми недостатньо інтенсивна, не використовуються виробничі потужності в повному обсязі, про це свідчить коефіцієнт оборотності обігових коштів, значення якого також знижується. Необхідно зазначити, що період обороту є дуже довгим для промислового підприємства і його слід скорочувати. По-третє, залучені кошти до виробництва товарів розподіляються нераціонально, оскільки кількість виготовлених товарів із кожної залученої гривні низька.

Проте підприємство має достатньо продуману тактику формування запасів ресурсів та готової

продукції, а це означає, що період перебування запасів на складі є низьким, тобто відбувається мінімізація логістичних витрат. Слід відзначити, що в 2017 р. зросла рентабельність власного капіталу порівняно з 2016 р., це є найбільш важливим для власників, адже дає змогу визначити зростання їхнього добробуту за аналізований період. Також показник рентабельності власного капіталу використовується під час оцінки вартості акцій підприємства, бо дає змогу визначити, на які дивіденди можуть розраховувати власники акцій або наскільки зросте вартість їхніх акцій. Хоча спостерігається тенденція до зростання даного показника, розраховане значення є достатньо низьким порівняно з нормативами, тому фірмі слід знизити свої виробничі або збутові, або інші витрати для підвищення чистого прибутку й активізації роботи з нарощування доходу.

Ми вважаємо, що для вирішення проблем ТОВ «ЛЕГ» доцільно застосувати інструменти краудсорсингу. Взагалі краудсорсинг є сучасною тенденцією українських підприємств, він дає змогу керівництву вчасно отримувати інформацію про стан виробничого потенціалу підприємства та в разі його погіршення впливати на ситуацію. Як свідчить практика, використання індивідуального і колективного споживчого досвіду, інтелекту або комунікаційного потенціалу сприяє підвищенню конкурентоспроможності товару [3]. Розглянемо основні складники даної оцінки, які пов'язані з методичними особливостями організації краудсорсингового проекту, у тому числі з особливостями дохідного, видаткового та ризикового складників:

1. Потенційні економічні вигоди від вирішення поставленого перед краудплатформною завданням.

2. Витратні грошові потоки під час реалізації краудсорсингового проекту. Слід зазначити, що під час реалізації краудсорсингового проекту власними силами компанія-ініціатор несе витрати в явному вигляді, а під час використання зовнішньої консалтингової краудсорсингової компанії для організації проекту витратні складники вже закладені у ціни на її послуги.

Таблиця 2

Результати оцінки ділової активності підприємства

Показник	2016 р.	2017 р.
Коефіцієнт оборотності активів	0,55	0,37
Коефіцієнт оборотності обігових коштів	1,27	0,82
Фондовіддача	1,77	1,19
Коефіцієнт обороту запасів	181,7	152,4
Період обороту коштів	284 дня	439 дня
Період одного обороту запасів	2 дня	3 дня
Рентабельність власного капіталу	0,022	0,20

Джерело: створено авторами

3. Прогнозні ризики. До таких ризиків можна віднести: ризик незнаходження шуканого рішення (є специфічним ризиком, і він практично не зустрічається у промисловій сфері), ризики ділової репутації та операційні ризики.

4. Терміни проведення краудсорсингового і реалізаційного етапів [8].

Розглянемо детальніше реалізаційний етап. Як правило, терміни проведення краудсорсингового проекту на платформах Witology і WikiVote становлять близько трьох місяців. Цей термін можливо закладати для оцінки прогнозного економічного ефекту від використання краудсорсингу через використання тримісячного коефіцієнта дисконтування, але на практиці велике значення мають терміни реалізації отриманих за результатами крауд-проекту ідей. Основною цілю фірми під час проведення крауд-проектів є отримання ідей для швидких інновацій. У зв'язку із цим на передкраудсорсинговому етапі виставляються вимоги замовника до ідей.

Це свідчить про те, що під час оцінки реального економічного ефекту від використання краудсорсингу кожне речення розраховується індивідуально залежно від термінів його реалізації. Потенційний прогнозований економічний ефект може бути розрахований так:

$$NPV = \frac{\left(\begin{array}{l} \text{Потенційні / реальні економічні вигоди} - \\ - \text{витрати на реалізацію} \end{array} \right)}{(1 + \text{ставка дисконтування})^t},$$

де t – термін проведення краудсорсингового проекту/реалізації поданих за результатами краудсорсингу пропозицій;

витрати – витрати на проведення крауд-проекту і реалізацію поданих пропозицій;

економічні вигоди (потенційні/реальні) = Σ прогнозних потенційних/реальних дохідних грошових потоків від реалізації кожної пропозиції.

Як ставки дисконтування, як правило, використовується необхідна прибутковість на акціонерний капітал.

Залежно від включення в прогнозу оцінку реалізаційного етапу і ризик факторів дана формула може видозмінюватися відповідно до наведеної табл. 3.

Одним із ключових чинників ефективною реалізації краудсорсингу є вибір краудсорсингової плат-

форми. На нашу думку, для фірми «ЛЕГ» доцільно використовувати краудсорсингові платформи на основі інтелектуальних складників Innocentive і WikiVote, які дають змогу значно нівелювати ризики, головним з яких є ризик відсутності шуканого рішення.

Навіть незважаючи на великі порівняно з класичним краудсорсингом витрати, крауд-проект на основі інтелектуального складника може принести компанії великі економічні вигоди, при цьому рішення на зазначених платформах характеризуються більшою відпрацьованістю. А також зовнішня краудсорсингова компанія на базі власної методики силами краудсорсерів виділяє найбільш перспективні ідеї. Із цього можна зробити висновок, що у аналітиків замовника скорочується поле для аналізу, яке дає змогу економити витрати, пов'язані з оплатою їхньої праці.

Крім показників ефективності крауд-проекту, заснованих на P&L- складнику, існує група показників загальної активності проекту, куди входять загальна кількість активних учасників проекту, кількість поданих пропозицій, кількість пропозицій, які потрапили у фінальні варіанти рішень, і т. д.

Для того щоб використання краудсорсингу приносило компанії-ініціатору конкурентні переваги, вкрай важлива не просто ефективна організація процесу на власне краудсорсинговій стадії, але також одним із ключових факторів є оперативна реалізація отриманих рішень на посткраудсорсинговій стадії, щоб вони не втратили своїх конкурентних переваг [7].

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що ефективно управління виробничим потенціалом підприємств є одним із найважливіших елементів управління промисловим підприємством, оскільки значною мірою впливає на стан економічного і соціального розвитку організації та держави у цілому.

Швидкі зміни умов ринку і нестабільність оточення фірм характерні для господарської діяльності промисловості, а це змушує їх вести постійний пошук резервів та докладати максимум зусиль і коштів для збереження своєї ресурсної бази.

За результатами аналізу виявлено, що ТОВ «ЛЕГ» має проблеми, пов'язані з управлінням виробничим потенціалом, а саме:

Таблиця 3

Розрахунок NPV для реалізації крауд-проекту [7]

	Без урахування ризик-факторів	З урахуванням ризик-факторів
З урахуванням тільки краудсорсингового етапу	$NPV_1 = \frac{\Sigma (\text{Потенційні економічні вигоди} - \text{Витрати на реалізацію краудсорсингу})}{(1 + \text{ставка дисконтування})^t}$	$NPV = NPV_1 * K_{\text{страни}} * K_{\text{платформи}} * K_{\text{риск}}_o$
З урахуванням краудсорсингового і реалізаційного етапів	$NPV_3 = \frac{\Sigma (\text{Потенційні економічні вигоди} - \text{Витрати на реалізацію краудсорсингу} - \text{Витрати на реалізацію пропозицій})}{(1 + \text{ставка дисконтування})^t}$	$NPV = NPV_3 * K_{\text{страни}} * K_{\text{платформи}} * K_{\text{риск}}_o$

1. Організація недоцільно використовує свої активи.

2. Виробничі потужності використовуються не в повному обсязі та період операційного циклу довгий.

3. Планування і розподіл коштів неефективні, оскільки кількість виготовлених товарів із кожної залученої гривні низька.

Для вирішення цих проблем, на нашу думку, можливо використання краудсорсингового забезпечення (краудфандінгу, краудінвестингу, крауд-маркетингу). Даний інструмент посилить цілеспрямованість управлінських рішень щодо усунення «вузького місця», дасть змогу операційному менеджеру та керівництву вчасно отримувати достовірну інформацію і, найголовніше, у разі погіршення ситуації впливати на неї методами краудсорсингу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анчишкін О.І. Прогнозування росту економіки. Київ : Економіка, 2016. 98 с.
2. Бердникова Т.Б. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие Москва : ИНФРА, 2012. 215 с.
3. Джефф Хау. Краудсорсинг. Коллективный разум як інструмент розвитку бізнесу / пер. з англ. Е. Аксьонова та ін. Київ, 2012. 288 с.
4. Управління потенціалом підприємства : навчальний посібник / І.З. Должанський та ін. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 362 с.
5. Дубницький В.І., Даниліна Н. Інноваційно-маркетинговий потенціал промислового підприємства як інструмент підвищення його конкурентоспроможності на світовому ринку *Маркетинг в Україні*. 2012. № 6. С. 33–40.
6. Ішук С. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств. *Регіональна економіка*. 2005. № 3. С. 48–56.
7. Краудсорсинг : веб-сайт. URL: <http://businessoptimizing.ua/^crowdsourcing/2lwhatiscrowdsourcing.html> (дата звернення: 07.04.2019).
8. Панкрухин А.П. Краудсорсинг: соблазнительный маркетинговый агрессор *Практический маркетинг*. 2011. № 1. URL: <http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/strategy/crowdsourcing.htm> (дата звернення: 07.04.2019).
9. Офіційний сайт ТОВ «ЛЕГ». URL: <http://leg.ua/index.html?locale=ua> (дата звернення: 12.04.2019).
10. Посошкова Е.В. Виробничий потенціал і його взаємозв'язок з іншими потенціалами *Колекція електронних документів*. URL: <http://www.alldocs.ru/download/index.php?id=5046> (дата звернення: 07.04.2019).

REFERENCES:

1. Anchyshkyn O. I. (2016) Proghnozuvannja rostu ekonomiky [Forecasting the growth of the economy]. Kiev: Economy (in Ukraine)
2. Berdnikova T. B. (2012) Analiz i diagnostika finansovo-khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya [Analysis and diagnostics of financial and economic activity of the enterprise]. Moscow: INFRA (in Russia)
3. Dzhheff Khau (2012) Kraudsorsingh. Kolektyvnyj rozum jak instrument rozvytku biznesu [Kraudsourcing. Collective mind as a tool for business development]. Kiev: Economy (in Ukraine)
4. Dolzhanskyj I.Z. (2006) Upravlinnja potencialom pidpryjemstva [Enterprise Potential Management]. Kiev: Center for Educational Literature (in Ukraine)
5. Dubnyckyj V. I. (2012) Innovacijno-marketyngovyj potencial promyslovogho pidpryjemstva jak instrument pidvyshhennja jogho konkurentospromozhnosti na svitovomu rynku [Innovation and marketing potential of the industrial enterprise as an instrument for increasing its competitiveness in the world market]. Marketyng v Ukrajinі [Marketing in Ukraine]. Kiev: KNEU pp. 33–40
6. Ishhuk S. (2005) Konceptualjni zasady formuvannja ta rozvytku vyrobnychogho potencialu promyslovykh pidpryjemstv [Conceptual principles of formation and development of industrial potential of industrial enterprises]. Reghionaljna ekonomika [Regional economy]. Kiev: KNEU pp. 48–56
7. Kraudsorsingh [Kraudsourcing] Available at: <http://businessoptimizing.ua/^crowdsourcing/2lwhatiscrowdsourcing.html> (accessed 7 April 2019)
8. A.P. Pankrukhyn (2011) Kraudsorsingh: soblaznytel'nyj marketyngovyj aghressor [Crowdsourcing: A seductive marketing aggressor]. Praktycheskyj marketyng (electronic journal), no.1. Available at: <http://www.marketing.spb.ru/lib-mm/strategy/crowdsourcing.htm> (accessed 7 April 2019)
9. Oficijnyj sajt TOV "LEGH" [Official site of LLC "LEG"] Available at: <http://leg.ua/index.html?locale=ua> (accessed 12 April 2019)
10. Pososhkova E. V. Vyrobnychyj potencial i jogho vzajemozv'jazok z inshymy potencialamy [Production potential and its interconnection with other potentials] (Collection of electronic documents). Available at: <http://www.alldocs.ru/download/index.php?id=5046> (accessed 12 April 2019)

Parfenova Anna

Student

V. N. Kharkiv National University of Kharkiv

Tiesheva LarisaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Management

V. N. Kharkiv National University of Kharkiv

IMPROVEMENT OF PRODUCTION CAPACITY MANAGEMENT BY CRAUDSORSING

The purpose of the article. The efficiency of economic activity of an enterprise depends on the balance, optimal interaction of elements of production potential, which is necessary for the production and sales activity of the enterprise and the effectiveness of management. Therefore, conducting a study of theoretical foundations and the allocation of recommendations for improving the management of the industrial potential of an industrial enterprise is objectively necessary in an unstable operating environment.

Research methods. The article used a set of general and specific scientific methods: systemic, structural-logical, comparative, analytical, generalization, economic-statistical, causal-analysis analysis.

Research results. Analyzing the business activity of the enterprise "LEG", the problems of economic activity were revealed. Firstly, the organization ineffectively uses its assets and needs to change the methodology of distribution and use them. Secondly, the firm's work is not intense enough and the production capacity is not used in full, as well, it is necessary to reduce the operating period. Thirdly, the attraction of funds to the production of goods is not distributed rationally and inefficiently for economic activity. Based on the data obtained, we believe that in order to solve the problems of LLC "LEG", it is expedient to apply the tools of crowdsourcing. It is advisable to identify the main components of this method – it is a revenue, expense and risk component. For the investigated enterprise, it is necessary to use intelligent crowdsourcing based on Witology and WikiVote platforms, and the duration of the project is rather short-lived for 3 months, and for one of the evaluations of the project's effectiveness, the net present value of the NPV, which takes into account the change in the cost of time. The NPV value of a project implementation and the level of profitability invested in it increases with increasing production. Therefore, in order to ensure the use of crowdsourcing brought the company-initiator competitive advantages, it is extremely important not only to effectively organize the process at its own crowdsourcing stage, but also one of the key factors is the operational implementation of solutions to the stage of post-outsourcing so that they do not lose their competitive advantages, but continued to develop and dump their competitors in the market. It is advisable to use such a scientific and practical approach to assess the industrial potential of an industrial enterprise and improve the management of over-the-state management processes, since the process of substantiation of decisions should include a number of components, that is, management functions: planning, organizing, motivating, controlling and evaluating. This process is a sequence of actions that are cyclically repeated and based on the choice of alternatives to address the "bottlenecks" identified during the process of evaluating production potential.

Value/originality. In the article, we investigated the production potential of domestic industrial enterprises as an example of the firm "LEG". In the course of the study, it was found that enterprises are faced with the complexity of assessing and managing productive potential. Problems and problem issues determine the prospects for further study of effective management of production potential. In particular, use of tools for crowdsourcing to assess, identify bottlenecks and adjust the direction of development of the industrial enterprise.

ПРАГМАТИКА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

THE PRAGMATICS INVESTMENT-INNOVATIVE PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY OF SMALL BUSINESS

У статті розглянуто прагматику інвестиційного та інноваційного забезпечення економічної безпеки малого підприємництва. Досліджено сучасний стан структури суб'єктів підприємництва, що займаються інноваційною діяльністю протягом останніх років. Проаналізовано основні проблеми, з якими стикаються суб'єкти малого підприємництва, ї надано пропозиції щодо їх вирішення. Узагальнено основні недоліки процесу інвестиційно-інноваційного розвитку малого підприємництва. Деталізовано пропозиції щодо поліпшення організаційно-правових умови інвестиційно-інноваційної діяльності в секторі малого підприємництва, що має стратегічне значення для зміцнення економічної безпеки малого бізнесу. Наведено шляхи проведення реорганізації інституціональних та організаційних інноваційних структур, які призначені для розвитку інноваційної інфраструктури. Запропоновано створення дієвої інвестиційної бази для реалізації інноваційних проектів та програм розвитку малого підприємництва шляхом утворення корпоративного державно-приватного банку розвитку малого та середнього підприємництва.

Ключові слова: інновації, інвестиції, економічна безпека, мале підприємництво.

В статье рассмотрены прагматические аспекты инвестиционного и инновацион-

ного обеспечения экономической безопасности малого предпринимательства. Исследовано современное состояние структуры субъектов предпринимательства, занимающихся инновационной деятельностью в течение последних лет. Проанализированы основные проблемы, с которыми сталкиваются субъекты малого предпринимательства, и даны предложения по их решению. Обобщены основные недостатки процесса инвестиционно-инновационного развития малого предпринимательства. Детализированы предложения по улучшению организационно-правовых условий инвестиционно-инновационной деятельности в секторе малого предпринимательства, которое имеет стратегическое значение для укрепления экономической безопасности малого бизнеса. Приведены пути проведения реорганизации институциональных и организационных инновационных структур, которые предназначены для развития инновационной инфраструктуры. Предложено создание действенной инвестиционной базы для реализации инновационных проектов и программ развития малого предпринимательства через создание корпоративного государственно-частного банка развития малого и среднего предпринимательства.

Ключевые слова: инновации, инвестиции, экономическая безопасность, малое предпринимательство.

УДК 330.3

Пурденко О.А.

к.е.н., доцент кафедри економіки та фінансів підприємства

Київський національний торговельно-економічний університет

The article investigates the actual problem of improving the system of economic security of small business in terms of innovations and investments. The political and economic instability of Ukraine, the inconsistency of economic reforms have led to a situation characterized by systemic threats to small business as a sector of the economy. The article discusses the pragmatic aspect of providing the strengthening of the investment and innovation base of the economic security of small business in Ukraine. The research used a systematic approach, general scientific methods of analysis and synthesis; the information basis of the research is the regulatory framework and reporting data of the State Statistical Service of Ukraine. The content of the practical significance of the results research – development of recommendations for public administration bodies on implementation a complex of economic and administrative measures providing economic security of small business in the field reproduction and preservation of domestic scientific, innovative and investment potential. The modern state of structure of business entities is investigational that carry on innovative activity during the last years. Basic problems are analysed with that small business entities clash and suggestions are given in relation to their decision. The basic lacks of process of investment-innovative development of small enterprise are generalized. Suggestions are gone into detail in relation to the improvement of організаційно-правових terms of investment-innovative activity in the sector of small enterprise that has a strategic value for strengthening of economic security of small business. Ways over of realization are brought reorganizations of institutional and organizational innovative structures, that is intended for development of innovative infrastructure. It is proposed to create an effective investment base for the implementation of innovative projects and programs for the development of small enterprises by forming a corporate state-private bank for the development of small and medium enterprises. The introduction of practical proposals to strengthen the investment and innovation base of the economic security of small business will significantly increase the level of security of the business environment and will accelerate its development.

Key words: innovations, investments, economic security, small business.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток малого підприємництва в Україні відбувається в умовах суттєвого дефіциту інвестицій, що практично унеможлиблює впровадження інновацій у цьому секторі економіки, тому серед основних завдань розвитку малого підприємництва є всебічна адаптація до складних умов функціонування на основі активізації інвестиційної та інноваційної діяльності. Виконання цього завдання можливе за умови зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження, що присвячені

питанню управління інвестиційно-інноваційним забезпеченням економічної безпеки малого підприємництва, тією чи іншою мірою висвітлені в працях вітчизняних науковців, серед яких: Т. Васильців, Н. Іляш, Г. Кізін, Р. Скалюк, І. Стебляк, В. Дорошкевич та ін. Однак із наукового і практичного поглядів залишаються відкритими питання, пов'язані з прагматикою інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки малого підприємництва, що відіграє вирішальну роль в аспекті економічного розвитку нашої країни.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних практичних шляхів та засобів

зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сучасному етапі найбільш актуальним та необхідним завданням для забезпечення стабільного зростання економіки держави є зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва, адже саме сектор малого підприємництва в загальній структурі суб'єктів підприємництва, що займаються інноваційною діяльністю, посідає провідне місце (рис. 1).

Сучасний стан існування суб'єктів малого підприємництва супроводжується низкою проблем, які потрібно вирішити.

Так, сфера інвестиційної діяльності в Україні регулюється нормативно-правовою базою, яка адаптована до міжнародних правових норм, і в результаті цих зусиль створено певні умови для залучення вітчизняних та іноземних інвесторів в економіку країни, впроваджено певні стандарти забезпечення захисту прав, інтересів, майна суб'єктів інвестиційної діяльності незалежно від форм власності. Однак нормативно-правове забезпечення в галузі інвестиційно-інноваційної діяльності в Україні має значні суперечності та колізії, які виникли через його неузгодженість із дозвільним та податковим законодавством у сфері господарської діяльності. Слід відзначити недосконалість законодавства у сфері захисту авторських прав та захисту від протиправного поглинання та захоплення власності й негативний вплив від порушення законодавства державними органами, посадовими особами та підприємцями, що не сприяє здійсненню інвестицій та інновацій у малий бізнес.

Протягом останніх років на всіх рівнях державного управління економікою здійснюються інтенсивні зусилля щодо реалізації інноваційно-інвестиційних проектів та програм розвитку, створення інноваційної інфраструктури. Однак, незважаючи на кількість технопарків, інноваційних та інвестиційних фондів, у сфері малого підприємництва працюють одиниці. До того ж в Україні не створено інфраструктури, яка б поєднувала науку, раціоналізаторську діяльність та мале підприємство. Інвестиційно-інноваційна діяльність у малому підприємстві України стала одним із головних напрямів розширення та збільшення капітальних інвестицій, упровадження нових технологій на підприємствах на основі науково-технічного прогресу. Разом із цим головним джерелом інвестування залишаються власні кошти підприємств та організацій, яких недостатньо для впровадження інновацій. Інвестиційний клімат в Україні в умовах військової агресії залишається несприятливим для іноземних інвесторів, а отже, сучасний малий бізнес недоотримує потенційних інвестицій. Варто відзначити, що одним із пріоритетних напрямів сучасної державної інвестиційно-інноваційної політики в Україні є організація у цій сфері співпраці між малими, середніми та великими підприємствами. Однак досі не вдалося створити жодної агломерації малого та середнього підприємництва навколо великих підприємств, які є технологічними лідерами в певних галузях економіки. Такі лідери могли б створити потужні інноваційні виробничі та обслуговуючі мережі, які б заповнилися малим бізнесом. На жаль, в Україні поки що не здійснюється належних зусиль щодо створення та розповсюдження таких агломерацій.

Рис. 1. Загальна структура суб'єктів підприємництва, що займалися інноваційною діяльністю у 2014–2016 рр.

Джерело: узагальнено автором за даними [3]

У сучасних умовах значна увага повинна приділятися налагодженню механізмів співробітництва між приватним та державним секторами (державно-приватне партнерство). Такі партнерства повинні об'єднати науково-технологічні ресурси державного і приватного секторів на довгостроковій основі. Прецеденти такого партнерства в Україні є, але вони спостерігаються у формі внесення змін до законодавства, розроблення пілотних проектів, створення спільних інформаційних та освітніх структур. На жаль, за умов політичної та економічної нестабільності в Україні реальних масштабних форм такого довгострокового співробітництва налагодити не вдалося. Інвестиційно-інноваційний розвиток малого бізнесу проголошено пріоритетом регіональної економічної політики. В Україні налагоджена система поточного та середньострокового планування розвитку малого підприємництва, що втілюється у розробленні та реалізації відповідних програм. До розроблення таких програм у регіонах залучається широке коло фахівців, експертів, науковців, представників профспілок, громадських організацій. Як результат, у програми включається значна кількість цікавих інноваційних проектів. Однак для реалізації цих проектів катастрофічно не вистачає інвестицій.

Важливу роль у зміцненні інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва відіграє стан конкурентного бізнес-середовища. Варто відзначити суттєве поліпшення бізнес-середовища в Україні, переважно за рахунок спрощення умов ведення бізнесу. Однак державна політика України є відносно слабкою у ключових сферах підтримки конкурентоспроможності малого підприємництва, що проявляється у високому рівні монополізації ринків ресурсів. Також слабкість державної інвестиційно-інноваційної політики щодо підвищення конкурентоспроможності сектора малого підприємництва проявляється по відношенню до його технологічного потенціалу. Тобто сьогодні конкурентне ринкове середовище є небезпечним для малого бізнесу саме через його низьку конкурентну спроможність.

Таким чином, в Україні процес інвестиційно-інноваційного розвитку малого підприємництва протікає дуже повільно, а інвестиційно-інноваційна база його економічної безпеки є слабкою. Причини недосконалості процесу інвестиційно-інноваційного розвитку малого підприємництва наведено на рис. 2.

Для зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва запропоновано таке:

Впровадити систему юридичного аудиту законодавства у сфері інвестиційної та інноваційної діяльності, видачі дозволів, ліцензій, оподаткування, захисту авторських прав, створення спе-

ціальних режимів господарювання на предмет виявлення правових та процедурних колізій, суперечностей, впровадження у подальшому системи юридичного моніторингу та на цій основі підготовка та внесення законопроектів щодо змін у відповідне законодавство. Реалізацію функції аудиту слід доручити юридичним службам Державній регуляторній службі України. Також до цієї роботи доцільно залучити юридичні науково-дослідні установи та відповідні структури закладів вищої освіти. Впровадження даної системи дасть змогу: усунути штучні процедурні перешкоди на шляху створення інноваційних структур; розширити можливості пільгового оподаткування інвестицій у реалізацію інноваційних проектів; спростити процедури отримання документів захисту авторського права; оптимізувати процеси формування дієвої інвестиційно-інноваційної інфраструктури тощо. Реалізація зазначеної пропозиції, дасть можливість суттєво поліпшити організаційно-правові умови інвестиційно-інноваційної діяльності в секторі малого підприємництва, що буде мати стратегічне значення для зміцнення економічної безпеки малого бізнесу.

Впровадити систему комплексного експертного аудиту (а в подальшому системи експертного моніторингу) ефективності діяльності інституціональних та організаційних інноваційних структур, які призначені для розвитку інноваційної інфраструктури (мережі базових інноваційно-технологічних центрів передачі технологій для малих підприємств на базі великих промислових корпоративних структур, забезпечення пільгового фінансування програм інноваційної активності підприємств, створення бізнес-парків, технологічних інкубаторів, фондів підтримки інноваційного підприємництва, інноваційно-аналітичних бізнес-центрів європейського типу, бізнес-інкубаторів). Для впровадження необхідно: створити відповідний підрозділ у складі Експертно-апеляційної ради Державної регуляторної служби України з метою управління процесом аудиту та моніторингу; провести аудит створених раніше інноваційних структур, які фінансуються за бюджетні кошти, на предмет доцільності їх існування та реорганізації; у склад комісій з аудиту включити експертів робочих груп, які вже створені в процесі розроблення програм. Реалізація цієї пропозиції дасть змогу отримати об'єктивний, обґрунтований експертами вердикт щодо ефективності діяльності інституціональних та організаційних інноваційних структур.

Провести реорганізацію інституціональних та організаційних інноваційних структур, які призначені для розвитку інноваційної інфраструктури. Така реорганізація повинна проводитися для скорочення безперспективних установ та організацій і створення на їх основі невеликої кількості дієвих структур, здатних налагодити взаємодію

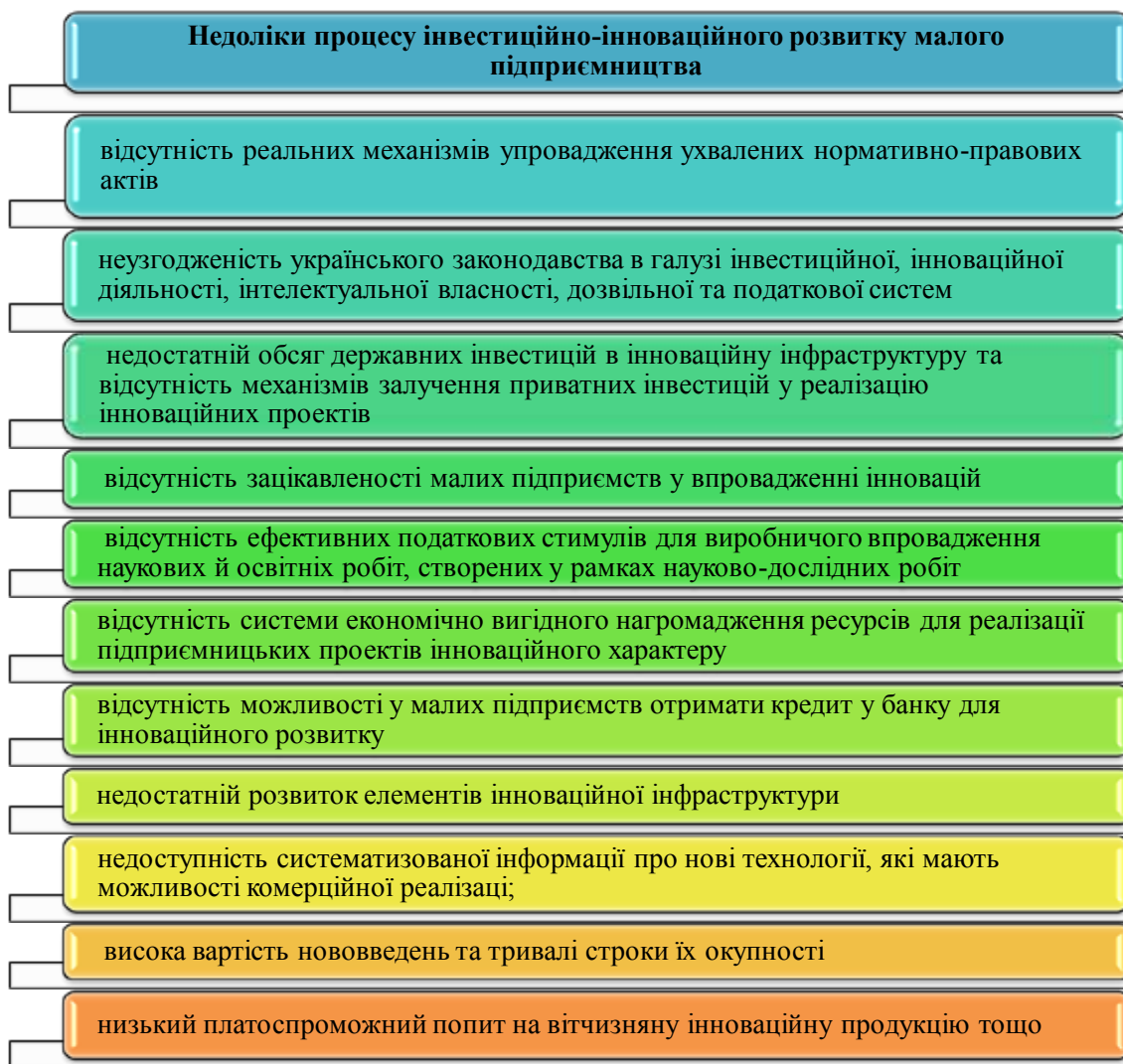

Рис. 2. Недоліки процесу інвестиційно-інноваційного розвитку малого підприємництва

між наукою, винахідництвом, раціоналізаторством, з одного боку, і бізнесом – з іншого. Для цього необхідно: на основі відповідних рішень ліквідувати безперспективні установи та організації; у межах національних та регіональних програм інноваційно-інвестиційного розвитку та підтримки малого та середнього підприємництва передбачити фінансування за рахунок бюджетних коштів тільки тих інноваційних структур, доцільність яких підтверджена аудитом; забезпечити необхідне для ефективного виконання своїх функцій фінансування інноваційних структур за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; створити на базі провідних закладів вищої освіти та профільних підприємств відповідних галузей дієздатні регіональні й територіальні бізнес-інкубатори, інноваційні парки, фінансування діяльності яких передбачити за рахунок регіональних корпоративних інвестиційних фондів; оподаткування підприємств, створених як результат діяльності бізнес-інкубаторів та інноваційних парків здійснювати у пільговому режимі.

Економічний ефект від упровадження пропозицій буде досягнуто за рахунок інтенсифікації процесів формування національної інноваційної інфраструктури, забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку малого бізнесу завдяки кооперації зусиль державних структур, закладів вищої освіти, малих, середніх та великих підприємств в інноваційній сфері.

Також варто створити дієву інвестиційну базу для реалізації інноваційних проектів та програм розвитку малого підприємництва. Для реалізації необхідно: створити корпоративний державно-приватний банк розвитку малого та середнього підприємництва з акціонерним капіталом не менше 1 млрд. євро.; розробити й ухвалити спеціальний закон «Про систему державних гарантій комерційним банкам щодо мікрокредитування у сфері малого підприємництва» та впровадити таку систему. Це дасть змогу значно поліпшити інвестиційний клімат в Україні, створити дієві джерела інвестування для реалізації інноваційних проектів у секторі малого підприємництва.

Доцільно впровадити в практику державної інвестиційно-інноваційної політики щодо забезпечення співпраці між великими, середніми та малими підприємствами дієві інструменти організації такого співробітництва, а саме: пілотні проекти створення інноваційно-виробничих агломерацій великих, середніх та малих інноваційних підприємств на основі великих підприємств – технологічних лідерів; збільшити державні замовлення в наукоємних та високотехнологічних галузях економіки; створити точкові спеціальні режими господарювання в межах окремих виробничих територій. Це дасть змогу значно активізувати процес інноваційного співробітництва між великим, середнім та малим бізнесом, що забезпечить приріст обсягу виробництва інноваційної продукції в секторі малого бізнесу.

А також необхідно підвищити реальний рівень пріоритетності інвестиційно-інноваційного складника в регіональних програмах розвитку малого підприємництва. Це можливо, якщо: на рівні постанови Кабінету Міністрів України прийняти відповідне рішення та посилити контроль над його виконанням у межах регуляторної політики; затвердити на рівні Міністерства економічного розвитку і торгівлі України методику розроблення та структуру таких програм, включаючи перелік інноваційних проектів, реальні джерела фінансової підтримки, показники виконання програми, перелік заходів та показники оцінки їх реалізації; створити при регіональних управліннях економіки координаційні групи з моніторингу та координації інвестиційно-інноваційної діяльності; створити регіональні управління корпоративного державно-приватного банку розвитку малого та середнього підприємництва, інвестиційна діяльність яких у пріоритетному порядку повинна враховувати регіональні програми інноваційного розвитку малого підприємництва. Це дасть змогу підвищити реальний рівень пріоритетності інвестиційно-інноваційного складника в регіональних програмах розвитку малого підприємництва. Організаційний ефект від провадження пропозицій буде виражатися у: поліпшенні ефективності управління інноваційними процесами на регіональному рівні; поліпшенні координації та моніторингу процесів реалізації регіональних інноваційних проектів із боку регіональної влади; вдосконаленні методики, структури та процедур розроблення та подальшої реалізації регіональних програм інвестиційно-інноваційного розвитку; збільшенні інвестиційних можливостей регіонів щодо забезпечення виконання програм інноваційного розвитку малого підприємництва.

Висновки з проведеного дослідження. Організаційний та економічний ефекти від упровадження пропозицій щодо зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого

підприємництва полягає у: значному підвищенні рівня безпеки бізнес-середовища та поліпшенні інвестиційного клімату в Україні, усуненні штучних процедурних перешкод на шляху створення інноваційних структур, розширенні можливостей пільгового оподаткування інвестицій у реалізацію інноваційних проектів, спрощенні процедур отримання документів захисту авторського права; оптимізації процесів формування дієвої інвестиційно-інноваційної інфраструктури; суттєвому поліпшенні організаційно-правових умов інвестиційно-інноваційної діяльності в секторі малого підприємництва, що буде мати стратегічне значення для зміцнення економічної безпеки малого бізнесу; інтенсифікації процесів формування національної інноваційної інфраструктури, забезпечення інвестиційно-інноваційного розвитку малого бізнесу завдяки кооперації зусиль державних структур, закладів вищої освіти, малих, середніх та великих підприємств в інноваційній сфері; створенні дієвих джерел інвестування для реалізації інноваційних проектів у секторі малого підприємництва, що може дати приріст обсягу іноземних та вітчизняних інвестицій в інноваційний розвиток даного сектору; активізації процесу інноваційного співробітництва між великим, середнім та малим бізнесом, що забезпечить приріст обсягу виробництва інноваційної продукції; поєднанні потенціалу держави у сфері нових технологій із підприємництвом і розширенні можливостей для трансферу нових технологій у сектор малого підприємництва, що може забезпечити приріст обсягу виробництва інноваційної продукції.

Таким чином, упровадження пропозицій щодо зміцнення інвестиційно-інноваційної бази економічної безпеки малого підприємництва дасть змогу значно підвищити рівень безпеки бізнес-середовища, призведе до прискорення темпів його розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильців Т.Г., Іляш Н.І. Оцінювання ефективності реалізації функцій державного регулювання інвестиційно-інноваційного забезпечення економічної безпеки реального сектора економіки України. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 13–18.
2. Кізін Г.В. Необхідність управління інвестиційно-інноваційним забезпеченням економічної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 18. С. 57–61.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. *Офіційний сайт Державної служби статистики України*. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/zb/09/zb_nauka_2017.pdf (дата звернення: 15.04.2019).
4. Скалюк Р.В. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 1. С. 115–122.

5. Стеблянко І.О., Дорошкевич В.І. Інноваційно-інвестиційні механізми регулювання економічної безпеки держави. *European Journal of Management Issues*. 2017. № 25 (3–4). С. 154–161.

6. Ткаченко А.А. Проблема забезпечення економічної безпеки на підприємстві. *Моделювання та прогнозування економічних процесів* : праці XII наук.-практ. конф., м. Київ, 18 квітня 2018 р., Київ, 2018. С. 79–80.

REFERENCES:

1. Vasylyciv T. G., Iljash N. I. (2014). Ocinyuvannya efektyvnosti funkciy derzavnogo regulyuvannya investuciyno-innovacijnogo zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeku realnogo sektora ekonomiku. [Estimation of the effectiveness of the functions of state regulation of investment-innovation support of economic security of the real sector of the economy of Ukraine], *Problemu ekonomiku* [Problems of the economy], no. 3, pp. 13-18. (in Ukrainian).

2. Kizin G. V. (2016). Neobhidnist' upravlinnya investuciyno-innovacijum zabezpechennyam ekonomichnoyi bezpeku derzavu. [Necessity of management of investmentinnovative provision of economic security of the state]. *Investycii: praktyka ta dosvid*

[Investment: practice and experience], no. 18, pp. 57-61 (in Ukrainian).

3. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Naukova ta innovaciyna diyalnist' Ukrainy* [Scientific and innovative activity of Ukraine] Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 15 April 2019).

4. Skalyuk R. V., Loik O. I. (2016). *Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva* [Estimation of investment attractiveness of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. [Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences], no.1, pp. 115-122 (in Ukrainian).

5. Stebliancko I., Doroshkevych V. (2017). *Innovaciyno-investuciyni mehanizmu regulyuvannya ekonomichnoyi bezpeku derzavu*. [Innovation-investment mechanisms of regulation of economic security of the state]. [European Journal of Management Issues], vol. 25 (3-4), pp. 154-161 (in Ukrainian).

6. Tkachenko A. (2018.) *Problema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky na pidpriemstvi* [The problem of providing economic security at the enterprise] Proceedings of the XII Scientific Conference Modelling and forecasting of economic processes (Ukraine, Kyiv, on April, 25-27, 2018), Kyiv: Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, pp. 79-80.

Purdenko OlenaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics and Business Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**THE PRAGMATICS INVESTMENT-INNOVATIVE PROVIDING
OF ECONOMIC SECURITY OF SMALL BUSINESS**

The article deals with issues of actual problem of improving the system of economic security of small business in terms of innovations and investments. The political and economic instability of Ukraine, the inconsistency of economic reforms have led to a situation characterized by systemic threats to small business as a sector of the economy. The main objective of the article is to develop practical measures and tools for improving the system of economic security of small business, namely: the first change of the permit system of small business, the second improvement of the system of taxation of small business, the third strengthening of the investment innovation base of the operation of small business, the fourth creation of a system of state guarantees and protection of rights property, the fifth stimulation of innovation development in small business.

The results of such research can be the basis for the formation of managerial thinking of all subjects of the process of ensuring the economic security of small business, the adoption of effective management decisions to strengthen it.

The article discusses the pragmatic aspect of providing the strengthening of the investment and innovation base of the economic security of small business in Ukraine. The research used a systematic approach, general scientific methods of analysis and synthesis; the information basis of the research is the regulatory framework and reporting data of the State Statistical Service of Ukraine.

The content of the practical significance of the results research – development of recommendations for public administration bodies on implementation a complex of economic and administrative measures providing economic security of small business in the field reproduction and preservation of domestic scientific, innovative and investment potential.

The modern state of structure of business entities is investigational that carry on innovative activity during the last years. Basic problems are analysed with that small business entities clash and suggestions are given in relation to their decision. The basic lacks of process of investment-innovative development of small enterprise are generalized. Suggestions are gone into detail in relation to the improvement of organizational and legal terms of investment-innovative activity in the sector of small enterprise that has a strategic value for strengthening of economic security of small business. Ways over of realization are brought reorganizations of institutional and organizational innovative structures, that is intended for development of innovative infrastructure. It is proposed to create an effective investment base for the implementation of innovative projects and programs for the development of small enterprises by forming a corporate state-private bank for the development of small and medium enterprises.

The introduction of practical proposals to strengthen the investment and innovation base of the economic security of small business will significantly increase the level of security of the business environment and will accelerate its development.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

SPECIFICS OF MODERN RECRUITMENT AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

УДК 331.5.024.54

Романчукевич М.Й.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
маркетингу і менеджменту
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту
Тернопільського національного
економічного університету

Баран Р.Я.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри гуманітарних
і фундаментальних дисциплін
Івано-Франківський навчально-науковий
інститут менеджменту
Тернопільського національного
економічного університету

У статті розглянуто особливості формування сучасних технологій залучення (пошуку, підбору) та оцінки персоналу, зокрема актуальність та причини використання сучасних креативних джерел підбору персоналу. Розроблено модель підбору персоналу, у центрі якої знаходиться сам процес підбору та відбору персоналу, який слід розглядати як бізнес-процес, що складається з низки підпроцесів із пошуку та оцінки кандидатів на посаду з метою задоволення потреби підприємства в персоналі за рахунок джерел, інструментів і методів та оточеної системою чинників, які на нього впливають. Запропонована модель і технології підбору та відбору персоналу допоможуть реалізувати стратегічні цілі українських підприємств щодо підвищення їхньої конкурентоздатності на ринку. При цьому поліпшиться якість відбору персоналу. Запропоновано методико-практичні рекомендації щодо складання опису профілю вакансій, принципів побудови та проведення структурованих співбесід під час відбору персоналу.

Ключові слова: методи підбору персоналу, джерела підбору персоналу, технології відбору та оцінки кандидатів, профіль вакансій, структурована співбесіда.

В статье рассмотрены особенности формирования современных технологий

привлечения (поиска, подбора) и оценки персонала, в частности актуальность и причины использования современных креативных источников подбора персонала. Разработана модель подбора персонала, в центре которой находится сам процесс подбора и отбора персонала, который следует рассматривать как бизнес-процесс, состоящий из ряда подпроцессов по поиску и оценке кандидатов на должность с целью достижения потребности предприятия в персонале за счет источников, инструментов и методов и окруженный системой влияющих на него факторов. Предложенная модель и технологии подбора и отбора персонала помогут реализовать стратегические цели украинских предприятий в плане повышения их конкурентоспособности на рынке. При этом повысится качество отбора персонала. Предложены методико-практические рекомендации по формированию описания профиля вакансий, принципов построения и проведения структурированных собеседований при отборе персонала.

Ключевые слова: методы подбора персонала, источники подбора персонала, технологии отбора и оценки кандидатов, профиль вакансий, структурированное собеседование.

The article deals with the specifics of the formation of modern technologies of attraction (search, selection) and assessment of staff, in particular relevance and reasons for the use of modern sources of recruiting. The algorithm for the recruiting process, which consists of certain stages and contains a variety of methods, techniques and technologies, is proposed. The model for staff recruiting in the center of which is the process of recruiting and selection of personnel, which should be considered as a business-process consisting of a number of subprocesses for the search and evaluation of candidates for a position in order to meet the needs of the enterprise in staff at the expense of sources, tools and methods, and is surrounded by a system of factors influencing it, is developed. For the staff selection and assessment at Ukrainian enterprises, we propose to use the following three modern technologies (methods) in a step-by-step, that together will increase the efficiency of selection of personnel: on-line questionnaires and tests for pre-selection of candidates, structured interviews using clear criteria for assessing responses, carrying out a professional test. We also offer methodological and practical recommendations on the description of the vacancy profile, the principles of constructing and conducting structured interviews in the selection of staff. Creating a description of the vacancy profile, you should use the appropriate list of requirements for such description. A structured approach is effective for any enterprise. Structured interviews include a fixed set of questions and clear criteria for evaluating responses, provide the unity of methods for evaluating candidates for a particular position, which can be used to predict the performance of their work. For each enterprise, the exact methods of recruitment and selection of staff are relevant, that can be used in its own business conditions. The proposed model and technology of recruitment and selection of staff will help to realize the strategic goals of Ukrainian enterprises to increase their competitiveness in the market. At the same time, the quality of staff selection will improve, and the professional level of specialists will also increase. It is necessary to select such specialists, who have high potential for training, quick reaction to the changes taking place in the external and internal environment of the enterprise, and the orientation towards the consumer.

Key words: methods of recruitment, sources of recruitment, technology of selection and evaluation of candidates, job profile, structured interview.

Постановка проблеми. Ведення успішного бізнесу з легкістю та високою ефективністю обов'язково має супроводжуватися професійно вибраними маркетинговими стратегіями, націленими на досягнення найвищих результатів бізнесу, а також «правильною» командою фахівців, які орієнтуються на цілі компанії, визнають їх, працюють у напрямі реалізації стратегій, асоціюють успішність бізнесу зі своїми власними досягненнями та ринковими «перемогами». Отже, правильно підібраний персонал є запорукою успіху будь-якого бізнесу, і саме тому дана тематика є актуальною в сучасних мінливих ринкових умовах із високим ступенем конкуренції. Підбір персо-

налу – це один із найважливіших аспектів діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в Україні реалізувати та задовольнити потреби споживачів нерідко буває дуже складно, оскільки більшість роботодавців зіштовхується з такою проблемою, як дефіцит працівників, що володіли б відповідною кваліфікацією, особистими здібностями та професійними навичками. З огляду на це, необхідно вдосконалювати систему підбору та відбору персоналу. Труднощі можуть полягати у формуванні сучасних технологій залучення (пошуку, підбору) та оцінки кандидатів на посади як творчого і стратегічного потен-

ціалу підприємства. Зокрема, проблеми можуть бути пов'язані з інструментами підбору кандидатів та/або з методами їх оцінки під час відбору, а саме: вузьке поле пошуку (підбору) і відбору персоналу; невідповідність критеріїв із підбору відповідній вакантній посаді та організаційній культурі кандидата; неврахування важливого етапу оцінки в процесі відбору персоналу, від чого знижується якість такого персоналу; відсутність аналізу ефективності проведеного найму працівників.

Методиці підбору та відбору персоналу у своїх працях приділяли значну увагу такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Занора, М. Магура, М. Махсма, Ю. Омельченко, Дж. Салліван, І. Школа тощо. Однак зазначеним вище проблемам та труднощам, пов'язаним із підбором і відбором персоналу на сучасних українських підприємствах, не приділялося значної уваги. Зокрема, це стосується формування сучасних технологій залучення (пошуку, підбору) та оцінки персоналу.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення методико-практичних рекомендацій щодо вдосконалення методики підбору та відбору персоналу з високим потенціалом до ефективної роботи задля підвищення конкурентоспроможності підприємства в сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для кожного підприємства актуальними є саме ті методи підбору персоналу, котрі можливо застосовувати в його умовах ведення бізнесу, тому важко виокремити, які з методів є застарілими, традиційними, а які – новаторськими або сучасними. Вибираючи метод підбору персоналу, необхідно враховувати позиції та посади, стан поточних справ підприємства, терміновість вакансії, кон'юнктуру ринку праці тощо.

Сьогодні в практиці бізнесу широко використовують такі методи підбору персоналу, як рекру-

тинг, ексклюзивний пошук (exclusive search), head hunting, preliminaring (рис. 1). Підбір персоналу – це процес, який постійно вдосконалюється.

Слід також зазначити, що сьогодні розрізняють традиційні та креативні (творчі) джерела пошуку (підбору) персоналу. Серед традиційних джерел провідні світові компанії виокремлюють рекомендації, оголошення про роботу, Інтернет-сайти для пошуку роботи, прямий пошук, центри працевлаштування при університетах, соціальні мережі, ярмарки вакансій [3].

Творчий підхід до пошуку джерел підбору персоналу є важливим із таких основних причин:

- наявність конкурентної переваги: якщо більшість фірм використовує подібні традиційні джерела підбору персоналу, то жодна з них не зможе отримати перевагу над своїми конкурентами в боротьбі за якісний кваліфікований персонал. Використання унікального та ефективного джерела забезпечить таку конкурентну перевагу;

- виокремлення з загальної маси: коли всі компанії використовують одне джерело підбору персоналу, то оголошення про пошук потенційних працівників певним конкретним підприємством важко буде ідентифікувати чи виокремити із загальної маси оголошень;

- джерела для активних кандидатів: якщо фірма фокусується на джерелах підбору активних кандидатів на роботу (друковані оголошення, ярмарки вакансій тощо), то вона упускає 80% працюючих (пасивних) кандидатів, які не ведуть активний пошук роботи. Більшість креативних джерел дає змогу залучити обидві категорії кандидатів на роботу.

Відомий американський науковець та фахівець із рекрутингу Дж. Салліван виокремлює такі 20 перевірених креативних джерел підбору персо-

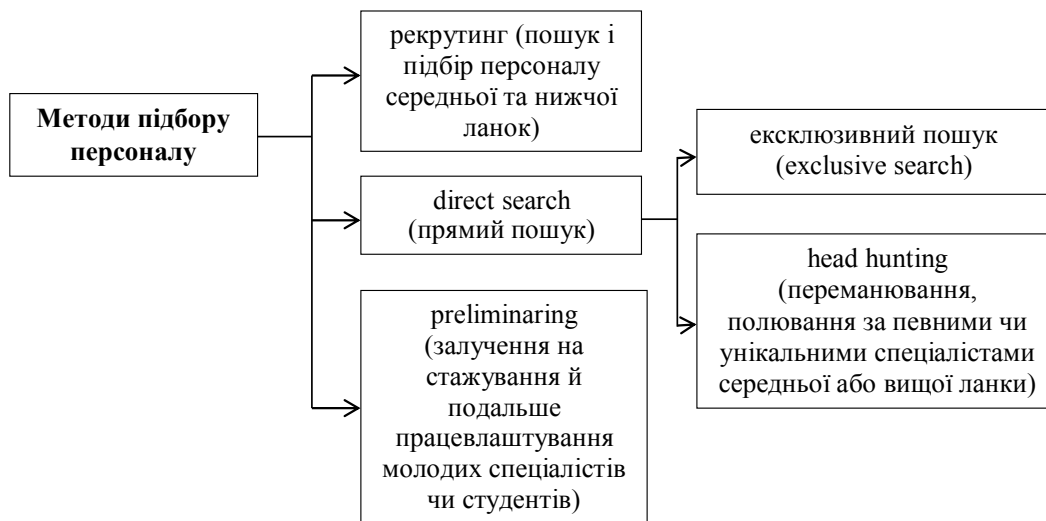

Рис. 1. Основні методи підбору персоналу

Джерело: складено на основі [1; 2]

налу, які більшість компаній, на жаль, не використовуює. Приклади провідних компаній, котрі скористалися такими підходами, наведено в дужках [3]:

- відео на YouTube (Deloitte, Zynga, Hyatt);
- власний on-line технічний конкурс компанії для осіб, які активно не шукають роботу (Google, Facebook, Microsoft, Quixey і Whirlpool);
- рекрутинг на зовнішніх конкурсах-заходах, таких як конкурси кулінарії, змагання з покеру тощо (Harrah's, Microsoft, Dell, MGM Grand);
- використання відеоігор для залучення кандидатів, що цікавляться ними (американська армія, MITER та Marriott);
- телебачення/радіо: за допомогою кабельних і телевізійних шоу, радіостанцій, які дивиться і слухає цільова аудиторія певної компанії, можна продемонструвати, як працюється працівникам у певній компанії, що допоможе створити потужний посил (Southwest Air і Zappos);
- реклама про вакансії в кінотеатрах (Southwest Air і TSA);
- використання білбордів для рекрутингу та побудови бренду роботодавця (Google, EA та MGM Grand);
- видача рекомендаційних карток співробітникам для потенційних працівників, які їх чимось вразили (Apple і Southwest Airlines);
- сайти «Покажіть свою роботу»: підбір персоналу на Інтернет-сайтах, таких як Dribbble і Pinterest, де люди постять свої фактичні роботи, дає змогу оцінити роботу осіб, які не активно шукають роботу (Southwest Airlines і Work Club);
- фізичне розміщення рекрутерів та набору їх спеціальних знаків близько до конкурентів або там, де потенційні працівники часто перебувають (EA, zscaler, Google, Cake, Tokbox, TSA і Fingg.com);
- рекрутинг на неспеціалізованих заходах, таких як благодійні заходи, спортивні змагання, винні фестивалі, заходи, котрі проводяться клубами та професійними асоціаціями, допоможе сконтактувати зі спеціалістами, які в даний момент працевлаштовані й не очікують, що їх будуть заохочувати до співпраці на таких заходах (Google, Cisco, IBM, американський флот і UPS);
- direct mail, тобто пряма поштова розсилка на e-mail потенційним працівникам (FirstMerit Bank і Starr Tincup);
- розміщення оголошень про вакансії на споживчих товарах, таких як коробки для піци, одноразових стаканах для кави тощо (TSA і Sun);
- пошук (підбір) потенційних працівників серед осіб, які постійно дають якісні відповіді на запитання на Інтернет-сайтах, таких як Quora і Focus, та на тематичних форумах;
- використання мобільної платформи (смартфонів) для відправлення повідомлень потенційним працівникам у вигляді текстових, голосових та відеофайлів (Sodexo, армія США і AT&T);

- для великих компаній варто створити сайт online-спільноти для талановитих людей, де можна будувати взаємовідносини з ними на основі навчання й обговорення професійних тем, а також для рекрутингу (Microsoft і UPS);

- ідентифікований кандидат: якщо фірма вже ідентифікувала відповідного кандидата (спеціаліста, потенційного працівника), можна визначити особу серед працівників фірми, у якої можуть бути відповідні соціальні контакти з даним кандидатом. Надалі цьому працівнику дається завдання, використовуючи свої зв'язки, встановити контакт із вибраним кандидатом і залучити його до роботи в даній фірмі (Zynga);

- блоги, які ведуть працівники фірми (Google і Microsoft);

- формування та публікація книги, що висвітлює основні історії співробітників про корпоративну культуру та середовище фірми, є своєрідним повідомленням для потенційних працівників (Zappos);

- громадські організації та церкви для пошуку працівників низької кваліфікації або некваліфікованих для виконання якоїсь нескладної роботи або працівників із погодинною оплатою.

Під час підбору персоналу особливу увагу слід приділяти методам оцінки або відбору кандидатів на вакансії. Їх набагато більше, ніж самих методів пошуку (підбору). Вони дають змогу сформуванню такої системи відбору персоналу, що підходить кожній конкретній компанії та вирішує її завдання більш ефективно, оскільки для різних компаній поняття «найкращий працівник» асоціюється з різними вимогами та критеріями.

Процес підбору персоналу за всієї різноманітності методів, прийомів і технологій складається з кількох стандартних етапів (рис. 2).

Основне завдання в процесі підбору та відбору персоналу полягає у швидкому та якісному наймі працівників, котрий зорієнтований на стратегічне покриття потреби підприємства в персоналі. Отже, процес підбору та відбору персоналу слід розглядати як бізнес-процес, що складається з низки підпроцесів із пошуку та оцінки кандидатів на посаду для задоволення потреби підприємства в персоналі за рахунок джерел, інструментів і методів та оточений системою чинників, які на нього впливають (рис. 3).

Для того щоб відбір працівників був обґрунтованим та ефективним, необхідно керуватися всім набором інструментів, технологій, методів та прийомів оцінки персоналу, що дадуть можливість підібрати висококваліфікований та успішний персонал, а саме: досьє (попередній збір даних про кандидата на посаду), опрацювання резюме, проведення короткого телефонного інтерв'ю, організація та проведення співбесіди, тестування (як психологічне, так і перевірка професійних навиків та вмінь), здійснення професійної перевірки без-

Рис. 2. Алгоритм процесу підбору персоналу

Джерело: розроблено авторами за [4; 5]

посередньо на робочому місці, надання випробувального терміну.

Особливе місце, ключовий етап у системі відбору та оцінки кандидатів на посаду – процес організації та проведення співбесіди (структурованої, неструктурованої, ситуаційної, групової, асесмент-центру тощо). Фахівці компанії Google велику увагу при цьому приділяють структурованій співбесіді [6]. Проведення саме структурованих співбесід може забезпечити правильність кадрових рішень у довготривалій перспективі.

Перед тим як проводити співбесіди з кандидатами на посади, слід скласти опис профілю вакансій. В описах вакансій необхідно вказати чотири основні розділи:

- сфера діяльності (цілі та завдання підприємства);
- посада (декілька слів, звернених напряму до кандидата, та опис щоденних обов'язків);
- сфера відповідальності (слід виокремити особливі види діяльності, що пов'язані з даною посадою);
- вимоги до кваліфікації (максимально детально слід описати вимоги щодо освіти, досвіду, знань та вмінь, які необхідні для виконання даної роботи).

Також необхідно скласти список мінімальних і бажаних вимог до кандидата, за яким буде про-

водиться оцінка його кваліфікації. Мінімальні вимоги – це базові засвідчені знання та вміння, котрі не підлягають обговоренню. Кандидат повинен володіти ними обов'язково. Бажані вимоги не є обов'язковими, а тільки вигідно доповнюють образ ідеального кандидата. Як правило, вони відображаються в якісній, а не кількісній формі (наприклад, сюди відноситься вміння переконувати або навчати колег).

Під час формування опису профілю вакансій варто використати такий список вимог до такого опису, а саме:

- розділити опис вакансії на чотири розділи (як уже зазначалося раніше);
- надати кандидатам необхідну інформацію, щоб вони могли оцінити вакансію;
- зробити акцент на вчинках, поведінці, попередньому досвіді кандидатів, а не на рисах характеру;
- описати можливі результати;
- вказати очікування підприємства, щоб кандидат зміг оцінити свої навички та визначити, чи підходить він на дану посаду.

Пройшовши первинний відбір за допомогою резюме та/або короткого телефонного інтерв'ю, кандидатів запрошують на співбесіду. Структурована співбесіда забезпечує єдність методів оцінки

кандидатів на певну посаду, за результатами якого можна передбачити продуктивність роботи працівника, навіть якщо трудові функції не мають чіткої структури. Структуровані співбесіди передбачають фіксований набір питань та чіткі критерії оцінки відповідей. Структурований підхід є ефективним для будь-якого підприємства.

Фахівці компанії Google пропонують такі основні принципи побудови та проведення структурованої співбесіди [6]:

- використовувати ретельно відібрані, продумані питання, які мають відношення до вакансії, уникати надто особистих запитань;
- записувати відповіді кандидата для полегшення оцінювання;
- постійно звірятися зі стандартами (критеріями оцінки), які дають уявлення про те, як виглядають хороші, середні і погані відповіді;
- організувати навчання і регулярні перевірки, щоб особи, котрі проводять співбесіди, могли переконатися в точності виставлених оцінок.

Основна перевага структурованих співбесід полягає у тому, що з їхньою допомогою можна обґрунтувати кадрове рішення та мінімізувати ризики. Структурована співбесіда дає можливість оцінювати кандидатів, що належать до різних груп. До інших переваг структурованої співбесіди слід віднести також можливість передбачити, хто з кандидатів краще справиться з певною роботою; економію часу (така співбесіда триває менше приблизно на 40 хв.); самі кандидати надають перевагу таким співбесідам.

Перед тим як розробляти питання для структурованої співбесіди, необхідно з'ясувати, чого очікують від кандидата відповідальні особи та інші члени колективу, які будуть із ним працювати. Аналіз робочих операцій – це ефективний спосіб визначити завдання потенційного працівника, а також якості, котрі дадуть змогу успішно справлятися з обов'язками. Наприклад, під час підбору персоналу компанія Google звертає увагу на такі чотири основні риси, якими мають володіти потенційні працівники: загальні когнітивні здібності; прагнення до лідерства; здорова амбіційність, здатність до розвитку та роботи в команді; знання та досвід, які відповідають посаді. Кожна компанія може розробити свій власний список рис (якостей), який відповідає конкретним посадам.

Питання, котрі використовуються в структурованих співбесідах, мають бути двох типів: поведінкові (як правило, вони задаються першими) та гіпотетичні. Відповідь на поведінкове питання передбачає опис досвіду, яким володіє кандидат і який зможе йому знадобитися на навій роботі. Гіпотетичні питання є пропозицією обговорити уявну ситуацію.

Із кожним таким питанням пов'язані критерії оцінки, які дають змогу порівняти відповідь одного кандидата з відповідями інших. Для кожного параметра, який оцінюється за допомогою таких запи-

тань, передбачений документ із прикладами поганих, середніх, добрих та відмінних відповідей.

Для кожної сфери діяльності існують індивідуальні методи підбору та оцінки кандидатів на посади. Більшість сучасних закордонних компаній розробила свої унікальні методики щодо даного питання, за рахунок чого забезпечила свою конкурентоздатність як роботодавця. Основний акцент при цьому робиться на online-анкетуванні й тестуванні, вступні тренінги і презентації, технологію структурованих запитань і профіль компетенцій (вакансій), які забезпечують високу достовірність даних про кандидата і дають можливість порівняти його з ідеальним профілем.

Пропонуємо для проведення відбору та оцінки персоналу на українських підприємствах поетапно використовувати такі три сучасні технології (методи), що в сукупності підвищать ефективність відбору персоналу:

- online -анкетування і тестування для первинного відбору кандидатів з розташуванням відповідних тестів на офіційному сайті фірми (на прикладі анкети компанії P&G [7]);
- структуровані співбесіди з використанням чітких критеріїв оцінки відповідей, відповідного списку компетенцій та опису профілю вакансій (посад);
- проведення професійного випробовування (на прикладі ділової гри).

Варто проаналізувати дані технології відбору та оцінки персоналу в розрізі часу, якості й ціни. Online-анкетування і тестування є маловитратним за вартістю і часом проведення, оскільки кількість претендентів на посаду збільшиться за рахунок розміщення тестів на офіційному сайті фірми, а витрати на експлуатацію такої технології є незначними після їх закупівлі. Окрім того, ця технологія дає можливість виявити з великою точністю рівень інтелекту, мотиви і швидкість прийняття рішення, оскільки такі тести розраховані на оцінку необхідних рис (якостей) потенційних працівників. Їх недолік полягає у тому, що вони не дають можливості особисто переконатися в достовірності наявних професійних здібностей у кандидата виконувати певну роботу.

Дані недоліки можна скорегувати за допомогою структурованої співбесіди та професійних випробовувань, які дають можливість визначити здатність кандидатів застосовувати свої професійні навички на практиці і проявляти особисті якості. Структурована співбесіда дає можливість виявити компетентних кандидатів на посаду, оскільки вона базується на описі профілю компетенцій та вакансій, при цьому отримується найбільш повна і достовірна інформація про кандидата.

Ще одна з технологій – професійне випробовування – дає можливість відразу визначити з високою точністю стиль і характер роботи потенційного працівника, його прийоми та навички. Однак збільшується час проведення, наприклад для структу-

рованої співбесіди, щоб відповісти на поведінкові й гіпотетичні запитання, котрі передбачають розгорнуту відповідь. Вартість таких технологій закладена тільки у внутрішні витрати, тобто у зарплаті менеджера з персоналу. Хоча ці технології і збільшують загальний час на закриття вакансії, але вони підвищують сукупну якість відбору персоналу.

Усі ці технології не будуть реалізовуватися на повну силу, якщо не мати точних критеріїв оцінки кандидатів, тому для кожної категорії персоналу слід розробити моделі компетенцій, які враховуватимуть усі ключові характеристики за рахунок повноти критеріїв. Оцінка кандидатів проходить у три етапи: результати анкети й тестування; результати структурованої співбесіди; результати професійного випробовування. Розроблення профілю компетенцій є дуже трудомістким і складним процесом, оскільки потрібно врахувати всі необхідні професійні, особисті й поведінкові параметри ідеального спеціаліста на посаду, тому в подальших дослідженнях це питання слід розглянути окремо та більш детально.

Використання на сучасних українських підприємствах запропонованих технологій відбору персоналу також підвищить рівень професійного потенціалу спеціалістів, за рахунок чого будуть досягатися стратегічні цілі підприємства, у тому числі й щодо підвищення його конкурентоспроможності. Відбирати потрібно таких спеціалістів, які мають високий потенціал до навчання, швидку реакцію на зміни, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, та орієнтацію на споживача.

Результатом описаної вище моделі підбору персоналу (рис. 3) є задоволеність потреби підприємства в персоналі, що відображається через систему показників, а саме: зростання продуктивності праці, підвищення коефіцієнта якісного складу персоналу та коефіцієнта постійного складу персоналу, зменшення відсотка плинності кадрів, збільшення кількості закритих вакансій.

Дані показники ефективності також можуть розраховуватися як [8]:

K_v – коефіцієнт відібраних:

$$K_v = \frac{\text{кількість відібраних}}{\text{кількість претендентів}},$$

$K_{яп}$ – коефіцієнт якості прийнятих:

$$K_{яп} = \frac{Яр + Пр + Зп}{3},$$

де $Яр$ – усереднений показник якості роботи, що виконується новими працівниками (у %); $Пр$ – відсоток нових працівників, що просунулися по кар'єрних сходинках протягом одного року; $Зп$ – відсоток нових працівників, що залишилися працювати після закінчення одного року.

За допомогою цих коефіцієнтів можна визначити, чи є недоліки в технології підбору та відбору персоналу (в їх системності) та чи володіють потенційні працівники відповідними навичками та кваліфікацією.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, нами було розглянуто актуальність та причини використання сучасних креативних джерел підбору персоналу. У дослідженні також запропоновано алгоритм процесу підбору персоналу, що

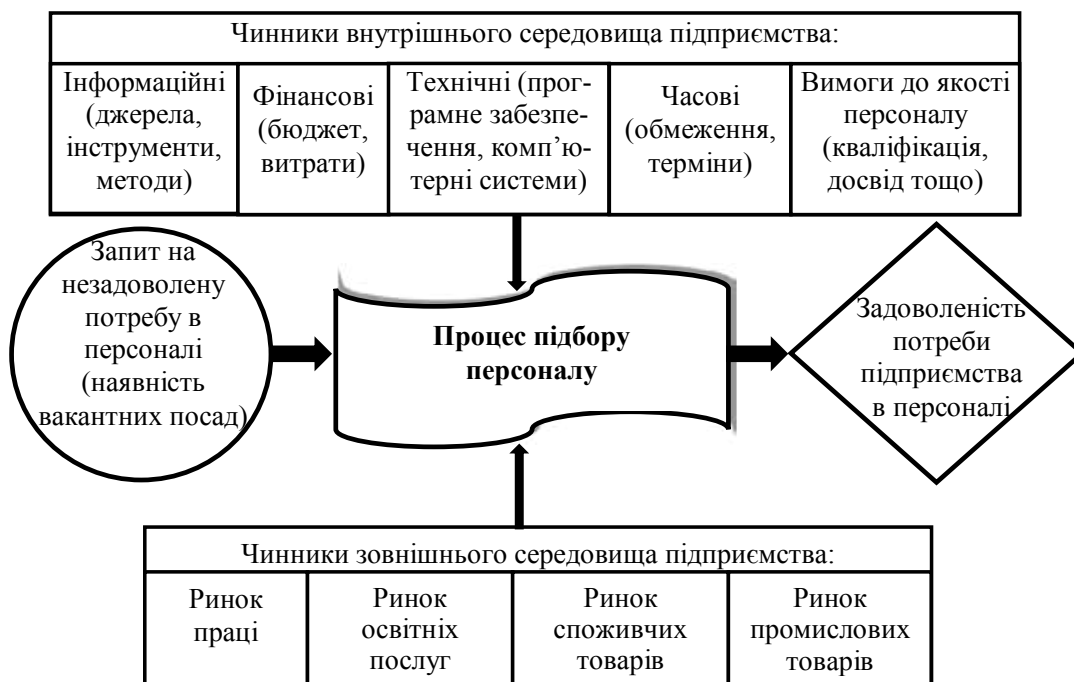

Рис. 3. Модель підбору персоналу

складається з певної кількості етапів та містить різноманітні методи, прийоми і технології.

Нами розроблено модель підбору персоналу, у центрі якої знаходиться сам процес підбору та відбору персоналу, який слід розглядати як бізнес-процес, що складається з низки підпроцесів із пошуку та оцінки кандидатів на посаду з метою задоволення потреби підприємства в персоналі за рахунок джерел, інструментів й методів та оточений системою чинників, які на нього впливають. Також нами запропоновано методико-практичні рекомендації щодо складання опису профілю вакансій, принципів побудови та проведення структурованих співбесід під час відборі персоналу.

Для проведення відбору та оцінки персоналу на українських підприємствах в дослідженні запропоновано поетапно використовувати такі три сучасні технології (методи), що в сукупності підвищать ефективність відбору персоналу: online-анкетування й тестування для первинного відбору кандидатів, структуровані співбесіди з використанням чітких критеріїв оцінки відповідей, проведення професійного випробовування.

Запропонована модель і технології підбору та відбору персоналу допоможуть реалізувати стратегічні цілі підприємств щодо підвищення їхньої конкурентоздатності на ринку. При цьому поліпшаться якісний склад персоналу та соціально-психологічний клімат у колективі. У подальших дослідженнях слід більш детально розглянути розроблення моделі профілю компетенцій для кожної окремої посади, що дасть змогу поліпшити рівень оцінки кандидатів на посади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Махсма М.Б. Сучасні зовнішні технології підбору кадрів. *Формування ринкової економіки*. 2010. С. 204–211.

2. Підбір, відбір і найм персоналу – 5 ефективних методів набору співробітників у компанію + реальні приклади пошуку працівників. *BigEnergy* : веб-сайт. URL: <http://bigenergy.com.ua/fnansi/bznes-dlya-pdpri/1140-pidbir-vidbir-i-najm-personalu--5-metodiv-poshuku-spivrobitnikiv.html> (дата звернення: 18.03.2019).

3. Sullivan John. Most Sourcing Is Painfully Dull – It's Time to Try Some Creative Approaches. *ERE Media* : веб-сайт. URL: <https://www.ere.net/most-sourcing-is-painfully-dull-its-time-to-try-some-creative-approaches/> (дата звернення: 20.03.2019).

4. Методика підбору кадрів з врахуванням організаційних ризиків / В.О. Занора та ін. *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2013. № 1(45). С. 88–94.

5. Малєєва О.В., Артюх Р.В., Персіянова О.Ю. Система інформаційної підтримки процесів рекрутингу в ІТ-компанії. *Сучасний стан наукових досліджень та технологій в промисловості*. 2018. № 2. С. 25–33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dtssi_2018_2_6 (дата звернення: 24.03.2019).

6. Guide: Use structured interviewing *Re:work* : веб-сайт. URL: <https://rework.withgoogle.com/guides/hiring-use-structured-interviewing/steps/introduction/> (дата звернення: 22.03.2019).

7. Procter & Gamble Interview Questions *Wikijob* : веб-сайт. URL: [доступу: https://www.wikijob.co.uk/content/interview-advice/company-interview-questions/procter-gamble](https://www.wikijob.co.uk/content/interview-advice/company-interview-questions/procter-gamble) (дата звернення: 25.03.2019).

8. Омельченко Ю.Ю. Оцінювання ефективності інструментів та власне професійного добору персоналу. *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2014. № 2(8). С. 418–424.

REFERENCES:

1. Mahsma M. B.(2010) Suchasny zovnishni tehnologii pidboru kadriv [Modern external technology of recruitment]. *Formation of market economy*. Kyiv: KNEY, vol. 3, pp. 204-211. (in Ukrainian)

2. Pidbir, vidbir i naim personalu – 5 efectyvnyh metodiv naboru spivrobitnykiv u kompaniyy + realni pryklady poshuku pratsivnykiv [Selection, taking away and recruitment of staff – 5 effective methods for recruiting employees + Real examples of employee search] Available at: <http://bigenergy.com.ua/fnansi/bznes-dlya-pdpri/1140-pidbir-vidbir-i-najm-personalu--5-metodiv-poshuku-spivrobitnikiv.html> (in Ukrainian) (accessed 18 March 2019).

3. Sullivan John. Most Sourcing Is Painfully Dull – It's Time to Try Some Creative Approaches. Available at: <https://www.ere.net/most-sourcing-is-painfully-dull-its-time-to-try-some-creative-approaches/> (in English) (accessed 20 March 2019).

4. Zanora V.O., Chernova L.S., Kuzjminsjka Ju.M., Danchenko O.B. (2013) Metodyka pidboru kadriv z vrahuvanniam organizatsiinyh ryzykiv [Methodology of personnel selection taking into account organizational risks]. *Upravlinnja proektamy ta rozvytok vyrobnyctva* [Project management and production development] Lugansk: Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, № 1(45), pp. 88-94.

5. Malieieva O.V. (2018) Systema informatsiinoi pidtrymky protsesiv rekrutyngu v IT-kompanii [Information support system for recruiting processes in the IT company]. *Suchasnyj stan naukovykh doslidzhenj ta tekhnologij v promyslovosti* [Innovative technologies and scientific solutions for industries]. № 2, pp 25-33. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dtssi_2018_2_6 (in Ukrainian) (accessed 24 March 2019).

6. Guide: Use structured interviewing Available at: <https://rework.withgoogle.com/guides/hiring-use-structured-interviewing/steps/introduction/> (in English) (accessed 22 March 2019).

7. Procter & Gamble Interview Questions Available at: <https://www.wikijob.co.uk/content/interview-advice/company-interview-questions/procter-gamble> (in English) (accessed 25 March 2019).

8. Omelchenko IU. IU. (2014) Otsiniuvannia efektyvnosti instrumentiv ta vlasne profesiinogo vidboru personal [Evaluating the effectiveness of the tools and the actual professional selection of personnel]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia i practyca* [Social-Labor Relations: Theory and Practice]. Kyiv: KNEU. no.2(8), pp. 418-424. (in Ukrainian)

Romanchukevych Maryana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economics,
Marketing and Management

Ivano-Frankivsk Scientific and Training Institute of Management
Ternopil National Economic University

Baran Rostyslav

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Humanities and Basic Sciences
Ivano-Frankivsk Scientific and Training Institute of Management

Ternopil National Economic University

SPECIFICS OF MODERN RECRUITMENT AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

The purpose of the article. Conducting a successful business easily and with high efficiency must necessarily be accompanied by professionally selected marketing strategies, which aimed at achieving the highest business results, as well as a “correct” team of specialists, who are guided by the goals of the company, recognize them, work in the direction of implementing strategies, associate business success with its own achievements and market “victories”. So, the properly selected staff is the key to success of any business, and that’s why this topic is relevant in current changing market conditions with a high degree of competition. Personnel recruitment is one of the most important aspects of the company's activities.

The purpose of this research is to develop methodological and practical recommendations for improving the recruiting and selection of staff with high potential for effective work in order to increase the competitiveness of the enterprise in the current market conditions.

Methodology. In conducting the research, the following scientific methods and techniques were used: methods of economic analysis, methods of grouping, comparison and generalization, formalization, systematization, expert assessments, methods of strategic planning and management, etc.

Results. For each enterprise, the exact methods of recruitment and selection of staff are relevant, that can be used in its own business conditions. Choosing the method of recruitment, it is necessary to take into account the positions, the state of current business cases, the urgency of the vacancy, the situation of the labor market, etc.

It should also be noted that today traditional and creative sources of recruitment are singled out. In the article we considered the relevance and reasons for using the modern creative sources of recruitment. The research also proposes an algorithm for the recruitment process, which consists of a number of stages and contains a variety of methods, techniques and technologies.

We have developed a model of recruitment, which focuses on the process of recruiting and selection of personnel, which should be considered as a business- process consisting of a number of subprocesses for the search and evaluation of candidates for a position in order to meet the needs of the enterprise in the staff at the expense of sources, tools and methods, and is surrounded by a system of factors influencing it. We also offer methodological and practical recommendations on the description of the vacancy profile, the principles of constructing and conducting structured interviews in the selection of staff.

For the staff selection and assessment at Ukrainian enterprises, we propose to use the following three modern technologies (methods) in a step-by-step, that together will increase the efficiency of selection of personnel: on-line questionnaires and tests for pre-selection of candidates, structured interviews using clear criteria for assessing responses, carrying out a professional test.

Practical implications. The using of the proposed models and technologies of recruitment and selection of staff at modern Ukrainian enterprises will increase the overall quality of personnel selection, the level of professional potential of specialists, which will achieve the strategic goals of the enterprise, including improving its competitiveness. As a result, such specialists, who have high potential for training, quick reaction to changes, taking place in the external and internal environment of the enterprise, and orientation towards the consumer and the market as a whole, will be selected.

Value/originality. The proposed model and technology of recruitment and selection of staff will help to realize the strategic goals of enterprises to increase their competitiveness in the market. In this case, the qualitative staff and socio-psychological climate in the team will improve. In further research, a more detailed analysis of the model of the profile of competencies for each individual position should be considered, which will improve the level of assessment of candidates for positions

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА CHALLENGES AND DEVELOPMENT OF ENTERPRISE LOGISTIC SYSTEM

У статті розглянуто загальні засади розвитку та вдосконалення транспортної логістики в Україні. Розкрито головні інфраструктурні недоліки залізничного транспорту, які потрібно вирішити для підвищення ефективної роботи залізниць та забезпечення високих стандартів логістичних послуг у майбутньому. Визначено головні цілі та завдання транспортної логістики, досягнення яких призведе до зменшення витрат, пристосування до мінливої ринкової ситуації, збільшення частки ринку й отримання переваг над конкурентами. Проаналізувавши роботу компанії «Укрзалізниця», визначено головні проблеми, які перешкоджають ефективному функціонуванню логістичної системи підприємства, серед яких – неритмічна доставка вантажів, неінтероперабельність колії. Впровадження запропонованих шляхів розвитку логістичної системи надає підприємству можливості для подальшого зростання, а Україна в перспективі отримує багато переваг.

Ключові слова: транспортна логістика, інфраструктурні недоліки, цілі, завдання, інтероперабельність, залізнична колія, бізнес-проект.

В статье рассмотрены общие принципы развития и совершенствования транспортной логистики в Украине. Раскрыты главные инфраструктурные недостатки железнодорожного транспорта, которые нужно решить для повышения эффективной работы железной дороги и обеспечения высоких стандартов логистических услуг в будущем. Определены главные цели и задачи транспортной логистики, достижение которых приведет к уменьшению затрат, приспособлению к меняющейся рыночной ситуации, увеличению доли рынка и получению преимуществ перед конкурентами. Проанализировав работу компании «Укрзалізниця», определены основные проблемы, которые препятствуют эффективному функционированию логистической системы предприятия, среди которых – неритмичные перевозки, неинтероперабельность пути. Внедрение предложенных путей развития логистической системы дает предприятию возможности для дальнейшего роста, а Украина в перспективе получит много преимуществ.

Ключевые слова: транспортная логистика, инфраструктурные недостатки, цели, задачи, интероперабельность, железная дорога, бизнес-проект.

УДК 658.7:656

Рудківський О.А.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і туризму

Житомирський державний технологічний університет

Гонгало Ю.В.

студентка

Житомирський державний технологічний університет

The article discusses the general principles of development and improvement of transport logistics in Ukraine. Transport logistics play an important role in every economy system, because it supports all material flows (they are impossible without it). The development of railway transport influences the efficiency of logistic systems of many domestic and foreign companies, as a significant quantity of goods is transported by rail. As a result, disadvantages of railway transport affect the efficiency of order fulfillment, the speed of order fulfillment, the adaptability and flexibility of logistics systems of companies, which use this type of transportation, and, ultimately, their logistics costs and efficiency. The main infrastructure disadvantages of railway transport have been disclosed in the article. This disadvantages need to be resolved in order to increase the operation efficiency of the railway to ensure a high standard of logistics services in the future. The main goals and objectives of transport logistics have been defined in the article, whose achievement would lead to a reduction in costs (including logistics costs), higher level of adapting to a fast-changing market situation, increasing market share of the company and obtaining advantages over competitors. To enhance company's effectiveness in the modern economy, logistics system of the company must provide the high level of reliability, the high level of responsiveness to needs, the high level of agility (flexibility and adaptability), the low level of logistics costs and high effectiveness of logistics assets. Having analysed the activity of Ukrzaliznytsia, the main challenges that hamper the effective functioning and development of the company's logistics system have been identified, among which have been selected the next two disadvantages: non-rhythmic freight, non-interoperability of the railroad. The logistics system of the company has become more inflexible, less adaptive with this disadvantages. The implementation of the logistics system development proposals gives the company opportunities for further growth, and Ukraine would have many advantages in the future.

Key words: transport logistics, infrastructure disadvantages, goals, objectives, interoperability, railroad, business project.

Постановка проблеми. Сьогодні логістика є найефективнішим інструментом планування, організації та контролю над процесами руху матеріальних, інформаційних, фінансових потоків та потоків послуг на підприємствах та у його зовнішньому середовищі. За допомогою оптимізації вказаних логістичних потоків і, як результат, логістичних витрат діяльність зорієнтована не лише на збільшення прибутку, а й на позитивні зміни положення підприємства на ринку, збуту готових виробів, поліпшення можливості реагувати на зміну попиту і використання переваг сучасних інформаційних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню логістичних систем та їх розвитку приділено увагу багатьох як вітчизняних

(Є.В. Крикавський, А.Г. Кальченко, О.М. Тридід та ін.), так і закордонних (Д.Дж. Бауерсокс, Д.Дж. Клосс, А.М. Гаджинський, Дж. Джонсон, В.А. Козловський, Б.А. Анікін, В.І. Сергєєв, Д. Уотерс та ін.) дослідників. Також існує достатньо багато досліджень у сфері залізничного транспорту стосовно різних аспектів його функціонування, у т. ч. логістичних. Окремим аспектам розвитку логістичних систем на залізничному транспорті присвячено дослідження: Г. В. Жаворонкова, А.Р. Божок [1] щодо інформаційного забезпечення логістики на залізничному транспорті; В.І. Копитко, О.В. Орловської [2] щодо застосування логістичних підходів до планування вантажних перевезень на залізниці; О. Познякова [3] щодо застосування логістичних підходів до пасажирських залізничних

перевезень; Н. Якименка [4] щодо побудови логістичних систем залізничного транспорту; О. Яцюті [5] щодо формування та розвитку інтегрованої транспортно-логістичної системи України для зростання транзитного потенціалу України та ЄС. Однак не приділено достатньої уваги формуванню шляхів розвитку логістичної системи залізничних перевезень, орієнтованих на зростання рівня гнучкості та адаптивності.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація проблем та обґрунтування шляхів розвитку логістичної системи підприємства у сфері залізничних перевезень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Логістику зазвичай розуміють у широкому і вузькому значеннях. У широкому розумінні логістика – це наука про управління та оптимізацію матеріальних потоків, потоків послуг і пов'язаних із ними інформаційних і фінансових потоків у визначеній мікро-, мезо- або макроекономічній системі для досягнення поставлених перед нею цілей. У вузькому розумінні логістика – це інтегральний інструмент менеджменту, що сприяє досягненню стратегічних, тактичних або оперативних цілей організації бізнесу за рахунок ефективного управління матеріальними і сервісними потоками, а також супутніми їм потоками інформації і фінансових засобів [7].

Формою функціонування матеріальних потоків має бути спрямоване переміщення конкретних видів продукції (матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва, готової продукції) у процесах закупівель, виробництва і розподілу.

Матеріальний потік можна визначити як напрям, що знаходиться у стані матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва, готової продукції, до яких застосовуються логістичні операції або функції, пов'язані з фізичним переміщенням у просторі (навантаження, розвантаження, пакування, перевезення продукції, її сортування, консолідація, розукрупнення і т. ін.).

Логістична операція – дія, що не підлягає подальшій декомпозиції в рамках поставленого завдання дослідження або менеджменту, пов'язана з виникненням, перетворенням або поглинанням матеріального і супутніх йому інформаційних, фінансових, сервісних потоків. Логістична функція – це відособлена сукупність логістичних операцій, спрямованих на реалізацію поставлених перед логістичною системою та її ланками завдань [7].

Здебільшого логістика розглядається крізь призму досягнення стратегічних цілей фірми та оптимізації її основних оперативних процесів, наприклад транспортування і зберігання вантажів. У зв'язку із цим розрізняються загальні й підпорядковані їм локальні завдання логістики.

Головним загальним завданням логістики є досягнення з найменшими витратами максималь-

ної пристосованості компанії до мінливих ринкових умов, збільшення на ринку частки компанії та одержання переваг перед конкурентами.

Створення інтегрованої ефективної системи регулювання й контролю над матеріальними та інформаційними потоками забезпечить високу якість продукції, а також логістичних процесів компанії.

Завданнями сучасної логістики підприємства (компанії) є:

- своєчасна поставка відповідної кількості, якості та асортименту всіх необхідних матеріалів до місця їх споживання;
- зміна рівня запасів матеріалів згідно з інформацією про наявну можливість їх швидкого придбання або споживання;
- узгодження політики розподілу продукції з політикою їх виробництва;
- зниження оптимального розміру партії поставчань та обробки до одиниці;
- виконання всіх замовлень із найвищою якістю та у стислі терміни.

Діяльність у сфері логістики має кінцеву мету, що одержала назву «сім правил логістики» [7]:

1. Вантаж – потрібний товар.
2. Якість – необхідної якості.
3. Кількість – у необхідній кількості.
4. Час – повинен бути доставлений у потрібний час.
5. Місце – у потрібне місце.
6. Витрати – з мінімальними витратами.
7. Споживач – з урахуванням потреб та вимог споживача.

Мета логістичної системи підприємства (компанії) вважається досягнутою якщо ці правила виконані.

Проблеми та шляхи розвитку логістичної системи досліджено на основі Регіональної філії «Південно-Західна залізниця» АТ «Укрзалізниця», яка є однією з провідних територіальних філій у транспортній інфраструктурі держави. Близько 20% основних виробничих фондів АТ «Укрзалізниця» знаходиться у віданні цієї регіональної філії [6].

«Південно-Західна залізниця» (ПЗЗ) займає друге місце за обсягом перевезень серед шести філій ПАТ «Укрзалізниця». У загальному обсязі вантажних перевезень України кожна шоста тонна припадає на частку регіональної філії ПЗЗ.

Регіональна філія «Південно-Західна залізниця» – одна з найстаріших залізниць України й є невід'ємною частиною національного залізничного транспорту України. 7 червня 1870 р. було покладено початок існуванню Південно-Західної залізниці [6].

У загальному обсязі перевезень 78% становить транзит. Головні транзитні вантажі – залізна руда, нафтопродукти, кам'яне вугілля, чорні метали, будівельні матеріали, продукція сільського, лісового господарств, промисловості.

Нині функціонує низка міждержавних транспортних коридорів, які проходять через територію залізниці.

Метою діяльності АТ «Укрзалізниця» є задоволення потреб держави, юридичних і фізичних осіб у безпечних та якісних залізничних перевезеннях у внутрішньому та міжнародному сполученні, роботах та послугах, що виконує (надає) товариство, забезпечення ефективного функціонування та розвитку залізничного транспорту, створення умов для підвищення конкурентоспроможності галузі, а також отримання прибутку від провадження підприємницької діяльності [6].

Сьогодні на АТ «Укрзалізниця» рівень розвитку логістики знаходиться на досить низькому рівні, це характеризується недостатнім рівнем державного фінансування, недостатньою кількістю кваліфікованих працівників, монопольним становищем у сегменті залізничних перевезень, відсутністю адекватної стратегії розвитку логістичної системи.

Перевезення АТ «Укрзалізниця» характеризуються, як правило, високою нерівномірністю надходження порожніх вагонів під завантаження та розвантаження, що потребує додаткового парку механізмів та штату вантажників, великих складських площ.

Невпевненість у своєчасності поставки сировини примушує одержувачів створювати її страховий запас, щоб уникнути збоїв в основному технологічному процесі виробництва, не допустити простою дорогого устаткування. Свою складську базу розвивають і вантажовідправники, «звикнувши» неритмічно одержувати порожні вагони під завантаження і часто змушені працювати не за прямим варіантом.

Таким чином, періодично то у постачальників, то у споживачів виникають наднормативні запаси, а отже, виникає потреба у повторних вантажних операціях, знижується якість продукції. Однак і підрозділи «Укрзалізниця» змушені мати свої «склади-буфери», роль яких виконує технологічний резерв вагонів на станції. Ці «буфери» амортизують вагонопотік чи вантажопотік, який нерівномірно надходить від підприємств, відправників та одержувачів.

Аналіз показує, що всі учасники цього технологічного ланцюжка мають невикористані витрати й незадоволені роботою одне одного. Для таких підприємств поняття своєчасності перевезень зводиться, насамперед, до ритмічності доставки вантажів.

На перший погляд, розв'язання цього завдання досить просте й полягає у здійсненні перевезень маршрутними поїздами за чітким графіком. Концептуально це й вирішили покласти в основу єдиної міжгалузевої технології, їй властиві взаємопов'язані графіки руху поїздів, названих технологічними маршрутами, узгоджена робота

станцій та підприємств, нормативність маси вантажів та протяжності таких маршрутів.

Для прискорення впровадження логістики у господарську практику АТ «Укрзалізниця» має почати створювати консультативні ради як дорадчий експертний орган, члени якого є фахівцями в галузі логістики.

Як правило, такі ради зосереджують свою діяльність на одній із ланок логістичного ланцюга або двох-трьох ланках, але в сукупності з іншими її елементами. Консультації також надаються різним зовнішнім фірмам. Адміністрація фірм використовує консультативні ради для діагностування стану логістики на підприємстві. Ради також виконують дослідження у галузі логістики, розробляють пропозиції щодо її вдосконалення, проводять заняття з вивчення проблем логістики, впроваджують досвід інших фірм.

В основі створення концепції знаходиться економічна стратегія фірм, коли логістика використовується як знаряддя у конкурентній боротьбі і розглядається як управління процесами планування, розміщення і контролю над фінансовими й людськими ресурсами. Подібний підхід дає змогу забезпечити тісну координацію логістичного забезпечення ринку та виробничої стратегії.

Важливою складовою частиною успішного функціонування логістики є ефективне використання трудових ресурсів. Застосування принципів логістики сприяє суттєвому підвищенню продуктивності праці.

Налагодження стабільного пропуску поїздів за твердим графіком за умови високої пропускнуєї спроможності напрямів пов'язане з необхідністю їх пріоритетного обслуговування. Це означає, що треба мати більший резерв локомотивів і вагонів, провести часткову реконструкцію шляхів низки станцій, збільшити витрати праці диспетчерського апарату.

Отже, забезпечення твердого графіка руху поїздів тягне за собою додаткові витрати залізниць. Радикальним вирішенням цієї проблеми стало запровадження договірних тарифів на перевезення вантажів. В їх основу було покладено перерозподіл позатранспортного ефекту, тобто спрямування його частини на покриття транспортних витрат. Розмір цього позатранспортного ефекту досить значний. Так, тільки за рахунок прямого варіанту перевантаження сировини з вагонів безпосередньо до споживачів обсяг вантажопереробки може скоротитися у чотири рази, до того ж збережеться якість сировини.

Укладена угода має чітко визначити економіко-юридичну відповідальність за виконання умов перевезення. Підписуючи договір, залізниця дає гарантію високоякісного транспортного обслуговування промислових підприємств, які, своєю чергою, одержують низку переваг у постачанні сировини та палива.

Для досягнення синхронізації роботи транспорту і виробництва в господарській діяльності фірм широко застосовуються системи «точно в строк» (just-in-time). Суть їх полягає у такому: якщо в основному виробництві використовується технологія «строго за графіком» без інформації про зміст істотних обсягів запасів необхідних матеріалів, сировини, напівфабрикатів і комплектуючих виробів, то в закупівельній та збутовій логістиці перевезення здійснюються відповідно через короткі інтервали і в точний час.

За даною технологією подача вантажів і тоннажу клієнтурі ведеться з точністю до хвилин. Відповідно до цього, автомобіль із головного конвеєра автоскладального заводу надходить не на склад, а у вагон і одночасно у спеціально навантажувальний пристрій, що керується ЕОМ, забезпечує постановку наступного вагону під навантаження наступної партії автомашин.

Під впливом логістичних систем «точно в строк» користувачі транспортних послуг стали віддавати перевагу таким критеріям, як дотримання часових графіків доставки вантажів (залежно від тривалості планованої поставки вважаються допустимими такі відхилення: для 8–12 тижнів – 25%, 4–8 тижнів – 10%, менше 4 тижнів – 1%), відповідальність за задоволення поточних потреб та можливість відстеження руху вантажу

Інтероперабельність – здатність системи до взаємодії з іншими системами; спільне функціонування мереж, функціональна сумісність. Залізнична транспортна система України (колія 1 520 мм) не є інтероперабельною із залізничними системами всіх сусідніх країн ЄС (колія 1 435 мм). Із цієї ж причини та багатьох інших вона не буде інтероперабельною із залізничною мережею TEN-T [9].

Найбільш розповсюдженою у світі є колія 1 435 мм, тому вона й називається «нормальною», і саме такий стандарт залізничної колії використовується на залізницях більшості розвинених країн світу. Перші залізниці на західних теренах України теж мали таку колію (до 1939 р.). Залізниці з такою колією становлять 60% протяжності усіх залізниць світу, тоді як колія 1 520 мм – менше 17%.

Найбільш ефективним способом забезпечення повної інтероперабельності залізничної системи України з основними та найбільш розвиненими залізницями світу міг би бути поступовий перехід на стандарт колії 1 435 мм, як шляхом будівництва нових високошвидкісних ліній, так і зміни колії 1 520 мм на ширину 1 435 мм або влаштування суміщеної колії 1435/1520 мм (останнє є мало-ефективним).

Доцільно розпочати нове будівництво двоколіїсної високошвидкісної магістралі – залізниці 1 435 мм (ВШМ 1 435) на напрямку Одеса – Київ – Львів – Мостиська-2 (кордон України та ЄС) –

Медика (Польща). У подальшому ВШМ 1 435 слід від Києва продовжити на Харків та Дніпро, а після звільнення Донбасу з'єднати ці міста з Донецьком та Луганськом.

Нові високошвидкісні залізниці України колії 1 435 мм – це не фантастичний, а цілком реальний бізнес-проект, який дає Україні в перспективі багато переваг, а саме:

1. Здійсниться справжня євроінтеграція, безперешкодний залізничний зв'язок із країнами Євросоюзу в єдиному стандарті колії 1 435 мм, що втілює остаточно орієнтацію України та її інтеграцію з ЄС.

2. Будівництво та експлуатація нових найсучасніших ліній 1 435 мм принесе в Україну нові технології та створить робочі місця з достойною оплатою і, як результат, підвищить платоспроможність населення.

3. «Укрзалізниця» отримає можливість здійснювати швидкісні перевезення вантажів, що потребують прискореної доставки, передусім контейнерних, а також інших вантажів транспорту, що матиме позитивні економічні, екологічні та соціальні наслідки.

4. Збільшиться рівень мобільності населення в національному та міжнародному масштабі, буде забезпечена якісна транспортна підтримка безвізового режиму з країнами ЄС та іншими сусідніми країнами.

5. Відбудеться прискорення економіки, ринку праці та будівництва навколо нових високошвидкісних ліній колії 1 435 мм, зросте податкова база всіх бюджетів.

Відсутність інвестування в необхідному обсязі проектів класу ВШМ 1 435 призведе до стагнації галузі залізничних перевезень та загальмує розвиток економіки.

Проект ВШМ 1435 відповідає НТС-2030 [9], зокрема у такі її складники:

1. Необхідно залучити транзитний транспорт шляхом визначення ролей окремих видів транспорту з метою підвищення ефективності роботи системи у цілому.

2. Транспортна політика повинна забезпечити територіальну цілісність шляхом забезпечення доступу та транспортного сполучення всіх регіонів. Операційні та/або організаційні перешкоди на кордонах зазвичай подовжують час перевезень та знижують середню швидкість руху, що позначається на привабливості маршруту з погляду здійснення міжнародних перевезень. Усунення перешкод на кордонах є окремим викликом для України.

3. Впровадження інтегрованих транспортних систем, які задовольнятимуть вимоги користувачів завдяки підвищенню економічних переваг використання наявних основних засобів. Застосування нових технологій для підвищення ефективності

перевезень. Пріоритетизація належного утримання основних засобів над новими інвестиціями. Підвищення енергоефективності та впровадження політики захисту довкілля. Усунення існуючих бар'єрів у сфері логістики та мультимодального транспорту в межах національних коридорів, інтеграція до ТЕМ-Т та поліпшення умов транзиту.

Обсяги залізничних перевезень вантажів зараз менше, ніж під час світової фінансової кризи. За останні п'ять років вони стрімко зменшувалися: внутрішні та зовнішні – у середньому на 24 млн. т щороку і майже на 8 млн. т – транзитні. У рекордному 2008 р. залізниці України перевезли майже 70 млн. т транзитних вантажів, із них понад 66 млн. т через морські порти. У 2015 р. через морські порти було перевезено менше 16 млн. т, а всього по залізницях – менше 17 млн. т. Падіння за п'ять років – майже у п'ять разів, а прогноз ще гірше. У такому катастрофічному падінні обсягів перевезень не все пояснюється анексією Криму, військовими діями на Донбасі. Є й інші причини.

Внутрішні й експортні перевезення залізниць України, з яких майже 60% становлять вантажі гірничо-металургійного комплексу, теж мають погані перспективи, адже вони залежать від позицій України на світовому ринку чорних металів, а вона вже випала з першої десятки світових експортерів. Здавалося б, непогані перспективи має експорт зерна, проте його транспортування по залізницях пов'язане з відомими технічними і комерційними проблемами. Є, втім, одна тенденція, яку можна оцінити як позитивну, – це швидкий поворот економіки України в бік Євросоюзу. ЄС став її основним торговим партнером, його частка в товарообороті вже майже 50% і вдвічі більше, ніж у Росії та інших країн СНД.

За останні вісім років Україна втратила близько 56 млн. т річного обсягу транзиту вантажів залізницями (зменшення у середньому на 7 млн. т щорічно, з майже 70 млн. т у 2008 р. до 14 млн. т у 2016 р.). Це були переважно низько вартісні «масові» вантажі, що перевозилися за тарифами у середньому 30 дол. США за 1 т (за середньої відстані транзиту по Україні 800 км). Таким чином, залізниці втрачали за рік у середньому 210 млн. дол. США доходів унаслідок зменшення транзиту масових вантажів.

Розвиток логістичної системи «Укрзалізниця» потребує таких заходів, як:

1. упровадження інтероперабельної залізничної системи;
2. налагодження високоякісних та надійних технологічних процесів;
3. перепланування виробничих приміщень та налаштування їх на ефективну роботу (включаючи поліпшення роботи зі збору замовлень споживачів);

4. упровадження сучасних інформаційних систем, які забезпечують поточне управління і контроль всього логістичного процесу в реальному часі;

5. забезпечення надійного транспортування вантажів;

6. упровадження транспортних систем нового покоління.

Отже, транспорт повинен бути достатньо гнучким, щоб забезпечувати процес перевезення, який повинен коригуватися щотижнево, щоденно і навіть у режимі реального часу, гарантувати часту й цілодобову доставку вантажів у розкидані та віддалені пункти, надійно обслуговувати клієнтуру для уникнення зупинки роботи підприємств або дефіциту у замовника. Водночас транспорт повинен володіти здатністю перевозити невеликі партії вантажів через короткі інтервали часу відповідно до змін, які були зазначені.

Висновки з проведеного дослідження.

Проведене дослідження дало змогу визначити основні проблеми логістичних систем у сфері залізничних перевезень. Використання запропонованих шляхів удосконалення дасть змогу значно оптимізувати логістичні процеси на залізниці згідно із сучасними вимогами учасників ринку. У дослідженні встановлено, що навіть компанії-монополісти у сфері залізничних перевезень змушені вдосконалити свої логістичні системи. Розвиток логістичної системи залізничних перевезень дає змогу розвивати її гнучкість й адаптувати до сучасних умов ринку за рахунок орієнтації на задоволення потреб клієнтів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жаворонкова Г.В., Божок А.Р. Управління інформаційною інфраструктурою логістики на залізничному транспорті. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2015. № 2. С. 140–142.
2. Копитко В.І., Орловська О.В. Логістичний підхід до планування вантажних перевезень та комерційних операцій на залізничному транспорті. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту*. 2013. Вип. 5. С. 22–29.
3. Познякова О. Логістичні підходи в управлінні пасажирськими залізничними перевезеннями. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління»*. 2015. Вип. 31. С. 110–115.
4. Якименко Н. Концептуальні основи формування та функціонування логістичної системи залізничного транспорту України. *Українські залізниці*. 2014. № 9. С. 27–29.
5. Яцюта О. Транспортно-логістична система України в умовах європейської інтеграції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 3. С. 89–99.
6. Офіційний веб-сайт АТ «Укрзалізниця». URL: <http://uz.gov.ua> (дата звернення: 30.01.2019).

7. Конспект лекцій з логістики. URL: <https://helpiks.org/5-10002.html> (дата звернення: 30.01.2019).

8. Звітність АТ «Укрзалізниця» за даними АРІФРУ. URL: <https://smida.gov.ua/db/participant/40075815> (дата звернення: 30.01.2019).

9. Мироненко В.К. Транспортна інтероперабельність та мультимодальні рішення. *Національний круглий стіл НТС України – 2030*. URL: https://mtu.gov.ua/files/4_Transport_Interoperability_and_multimodal_solutions_Myronenko.pdf (дата звернення: 30.01.2019).

10. Современная логистика / Д.С. Джонсон и др. ; пер. с англ. ; 7-е изд. Москва : Вильямс, 2002. 624 с.

11. Кальченко А.Г. Логістика : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2003. 284 с.

12. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії : підручник для ВНЗ ; Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів : Інтелект-Захід, 2004. 414 с.

13. Николайчук В.Е. Основы логистики : учебное пособие ; Донец. гос. ун-т. Донецк : КИТИС, 1999. 166 с.

14. Родников А.Н. Логистика : словарь терминов. Москва : ИНФРА-М, 2000. 340 с.

REFERENCES:

1. Zhavoronkova H. V., Bozhok A. R. (2015) Upravlinnia informatsiinoiu infrastrukturoiu lohistyky na zaliznychnomu transporti [Management of the information infrastructure of logistics in the railway transport]. *Economics. Management. Business*, no. 2, pp. 140–142.

2. Kopytko V. I., Orlovska O. V. (2013) Lohistychnyi pidkhid do planuvannia vantazhnykh perevezen ta komertsiiynykh operatsii na zaliznychnomu transporti [Logistic approach to the planning of freight transport and commercial operations in railway transport]. *Scientific works collection of Dnipropetrovsk National academician V. Lazaryan University of Railway Transport. Problems of transport economy*, vol. 5, pp. 22-29.

3. Pozniakova O. (2015) Lohistychni pidkhody v upravlinni pasazhyrskymy zaliznychnymy perevezeniamy [Logistic approaches in the management of pas-

senger rail transport]. *Scientific works collection of State economic-technological university of transport. Economics and Management*, vol. 31, pp. 110-115.

4. Yakymenko N. (2014) Kontseptualni osnovy formuvannia ta funktsionuvannia lohistychnoi systemy zaliznychnoho transportu Ukrainy [Conceptual bases of formation and functioning of the logistic system of railway transport of Ukraine]. *Ukrainian railways*, no. 9, pp. 27-29.

5. Yatsiuta O. (2016) Transportno-loistychna sistema Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehratsii [Transport and logistical system of Ukraine in the conditions of European integration]. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, no. 3, pp. 89-99.

6. Official website of JSC "Ukrzaliznytsia". Available at: <http://uz.gov.ua> (accessed 30 January 2019).

7. Konspekt lektsii z lohistyky [Lecture notes on Logistics]. Available at: <https://helpiks.org/5-10002.html> (accessed 30 January 2019).

8. Repors by JSC "Ukrzaliznytsia" according to the data SMIDA. Available at: <https://smida.gov.ua/db/participant/40075815> (accessed 30 January 2019).

9. Myronenko V. K. (2016) Transportna interoperabelnist ta multymodalni rishennia. *Natsionalnyi kruhlyi stil NTS Ukrainy – 2030*. Available at: https://mtu.gov.ua/files/4_Transport_Interoperability_and_multimodal_solutions_Myronenko.pdf (accessed 30 January 2019).

10. Dzhonson D. S., Vud D. F., Vordlou D. L., Merfi P. R. ml. (2002) *Sovremennaya logistika* : Per. s angl. 7-e izd. [Modern Logistics]. Moscow: Vil'yams. (in Russian)

11. Kalchenko A. H. (2003) *Lohistyka: Navch. posib.* [Logistics: handbook]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

12. Krykavskiy Ye. V. (2004) *Lohistyka. Osnovy teorii: Pidruch. dlia VNZ / Nats. un-t "Lvivska politekhnika"* [Logistics: the fundamentals of theory]. Lviv: Intelekt-Zakhid. (in Ukrainian)

13. Nikolaychuk B. E. (1999) *Osnovy logistiki: Ucheb. Posobie. Donets. gos. un-t* [The Fundamentals of Logistics]. Donetsk: OOO "KITIS". (in Russian)

14. Rodnikov A. N. (2000) *Logistika: Termin, slovar'* [Logistics: the glossary]. Moscow: INFRA-M. (in Russian)

Rudkivskyi OlehCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management and Tourism
Zhytomyr State Technological University**Gongalo Yulia**Student
Zhytomyr State Technological University

CHALLENGES AND DEVELOPMENT OF ENTERPRISE LOGISTIC SYSTEM

The purpose of the article. The development of the company's logistics system significantly affects company's performance. The larger the size of the company, the greater the impact its logistics system has on other companies in the market. Railway companies today provide a large amount of continental traffic throughout the world and in Ukraine. The development of the logistics systems of other companies and the economic development of the country depend on the effective development of the logistics systems of railway companies. The purpose of the article is to identify problems and justify the ways of company's logistics system development in the field of rail transportation.

Methodology. The study in the article is based on the analysis of logistics system development of the company "Ukrzaliznytsya". The main logistic challenges of company development are systematized, and on this basis the main ways of developing its logistics system are proposed.

Results. Today the level of Ukrzaliznytsya's logistics development is quite low, due to insufficient state financing, insufficient number of skilled workers and managers, monopolistic situation in the railroad segment, lack of adequate logistics system development strategy.

The analysis undefined that all participants in transportation logistics chain have non-productive costs, and they are dissatisfied with the work of each other due to the problem of uneven traffic. For such companies, the concept of timeliness of traffic is reduced primarily to the rhythm of the delivery of goods.

Creating a concept based on the company's economic strategy when logistics is used as an instrument in a competitive struggle and is considered as managing the planning, deployment and control of financial and human resources will ensure the development of the logistics system.

The development of the logistics system of "Ukrzaliznytsya" requires such measures as: implementation of interoperable railway system; forging of high-quality and reliable technological processes; reorganization of production facilities and their adjustment for effective work (including improvement of work on collecting consumers' orders); introduction of modern information systems that provide ongoing management and control of the whole logistics process in real time; ensuring reliable transportation of goods; introduction of new generation transport systems.

Logistics system of "Ukrzaliznytsya" should be flexible enough to provide transportation process, which should be adjusted weekly, daily and even in real time, guarantee frequent and 24 hour delivery of goods in scattered and remote points, reliably serve customers in order to avoid shutdown of companies or customer deficiency. At the same time, the logistics system should have the ability to transport small consignments at short intervals in accordance with the necessary changes.

Practical implications. The study allowed to determine the main problems of logistics systems in the field of rail transport. Using the proposed ways to improve will significantly optimize the logistics processes on the railways in accordance with the modern requirements of market participants.

Value/originality. The study found that even monopolistic companies in the field of rail transport are forced to improve their logistics systems. The development of the logistics system of rail transport allows to develop its flexibility and adapt to modern market conditions by targeting customer satisfaction.

ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО МАРКЕТИНГУ

MEANING AND IMPACT OF CURRENT INFORMATIONAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF BANKING MARKETING

УДК 004:336.71:339.138

Соколюк К.Ю.

к.е.н., старший викладач

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Ліпковська К.А.

студент

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

Березюк В.О.

студент

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто значення основних тенденцій сучасних інформаційних технологій із позиції їхнього впливу на формування і функціонування комплексу маркетингу банківських установ. Розглянуто види, характеристику і призначення Інтернет-ресурсів у маркетинговій системі банку. Проаналізовано використання інформаційних технологій у маркетинговій діяльності найвідоміших українських банків. Розкрито і доведено необхідність запровадження нових маркетингових комунікаційних інструментів, розвиток яких зумовлений гострою конкуренцією на ринку банківських послуг. У процесі дослідження використовувалися такі загальнонаукові методи пізнання, як: теоретичне узагальнення, порівняння та систематизація (під час дослідження сутності понять «інформаційні технології», «ринки інформаційних технологій», визначення видів інновацій в системі маркетингу банківських установ), спостереження (під час дослідження інноваційної діяльності вітчизняних банків).

Ключові слова: банківський маркетинг, банківське обслуговування, інформаційна система в банку, клієнтоорієнтований банк, персональний продаж.

В статті рассмотрено значение основных тенденций современных информационных технологий со стороны их влияния на формирование и функционирование комплекса маркетинга банковских учреждений. Рассмотрены виды, характеристика и предназначение Интернет-ресурсов в маркетинговой системе банка. Проанализировано использование информационных технологий в маркетинговой деятельности самых известных украинских банков. Раскрыта и доказана необходимость введения новых маркетинговых коммуникационных инструментов, развитие которых обусловлено острой конкуренцией на рынке банковских услуг. В процессе исследования использовались такие общенаучные методы познания, как теоретическое обобщение, сравнение и систематизация (при исследовании сущности понятий «информационные технологии», «рынок информационных технологий», определении видов инноваций в системе маркетинга банковских учреждений), наблюдения (во время исследования инновационной деятельности отечественных банков).

Ключевые слова: банковский маркетинг, банковское обслуживание, информационная система в банке, клиентоориентированный банк, персональная продажа.

The article considers the modern concept of information technology from the point of view of their influence on the formation and functioning of the marketing complex of banking institutions. The types, characteristics and purpose of Internet resources in the marketing system of the bank are considered. Using of information technologies in the marketing activities of the most famous Ukrainian banks is analyzed. The necessity of introducing new marketing communication tools that will be equipped with sharp competition in the market of banking services is opened and proved. In this article services in the field of information technology in the banking sector in the area of technology development in the banking sector under the Core Banking Solutions for the global internet-bank financial telecommunications, e-check, note counting machine, clearing payment system is briefly covered. During the research, such general scientific methods of cognition are used as: theoretical generalization, comparison and systematization of research on the essence of the concept of "information technology", "market information technology"; certain types of innovations in the marketing system of banking institutions; observation (during research of innovative activity of domestic banks). The findings highlight the need for bank general managers and IT managers to collaborate in the establishment of IT strategies and in ensuring that there are sufficient staff and budgetary resources for successful implementation. There is also a need to develop comprehensive banking policies in Ukraine in order to support the replacement of traditional manual methods of banking with more advanced computer-based systems. Managing this process is not simply a technical issue, but a complex socio-political challenge that requires management sensitivity to the context within which change is taking place. The harmonious combination of methods and tools of complex components of bank marketing and active use of modern information technology will facilitate productive work of banks on the target market and ensure sustainable development of the bank.

Key words: bank marketing, bank service, information system in a bank, client-oriented bank, personal sales.

Постановка проблеми. Сьогодні інформаційні технології відіграють величезну роль у розвитку банківського маркетингу, його методів та інструментів. В умовах глобалізації інформаційні технології стають найважливішим інструментом науково-технічного та соціально-економічного розвитку суспільства. Новітні технології у сфері банківської діяльності не тільки надають широкі можливості для збору й обробки великої кількості інформації, а й дають змогу встановлювати тісні довірчі взаємовідносини з клієнтами, акціонерами і персоналом [1, с. 125–127].

Без сумнівів, ефективність використання сучасних інформаційних технологій напряму залежить від продуктивності взаємодії підрозділів маркетингу та інформації, які є структурами, що інтегрують зовнішні та внутрішні комунікації банку.

Використання новітніх технологій під час розроблення, впровадження й коригування стратегій, методів та інструментів продуктової, цінової, збутової і комунікаційної політик для банківських установ має численні наслідки. Насамперед, воно стосується сфери управління комерційною інформацією.

Ефективність використання сучасних інформаційних технологій багато в чому є похідною від продуктивності взаємодії підрозділів маркетингу та інформації, які є структурами, що інтегрують зовнішні та внутрішні комунікації банку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорію і практику маркетингової діяльності в банківському бізнесі досліджували багато вчених: М. Бітнер, І. Балабанова, Є. Голубкова, О. Лав-

рушина, Ж. Ламбен, І. Алексєєва, О. Васюренко, А. Єпіфанова, С. Гаркавенко, О. Дубовик та ін. Однак, незважаючи на досягнуті результати, питання використання сучасних маркетингових засобів просування ще розкрито недостатньо. Це потребує проведення теоретико-прикладних досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз значення та впливу сучасних інформаційних технологій на розвиток банківського маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «інформаційні технології» можна трактувати як «сукупність програмно-технічних засобів обчислювальної техніки, а також прийомів, способів і методів їх застосування для виконання функцій збору, зберігання, обробки, передачі і використання інформації в конкретних предметних сферах» [2, с. 221].

Ринок інформаційних технологій – один із таких, що найбільш динамічно розвивається. У методичному сенсі можна виділити два основних напрями застосування інформаційних технологій і систем у банківському маркетингу: по-перше, застосування інформаційних технологій та інструментарію мережі Інтернет для підтримки існуючого бізнесу і розширення можливостей служб маркетингу банку; по-друге, інформаційні технології і системи, пов'язані зі створенням нових моделей банківського бізнесу.

Отже, першим із важливих напрямів діяльності банків є застосування інформаційних технологій для обробки маркетингової інформації та вироблення маркетингових рішень. Для забезпечення ефективності функціонування маркетингової інформаційної системи та подальшого її розвитку потрібно оптимізувати збір необхідної інформації і забезпечити достатньо глибокий аналіз отриманих даних [3, с. 83].

Але в Україні можна зустріти банківські заклади, які самозабезпеченню маркетинговою інформацією уваги приділяють обмаль.

Основними причинами ситуації є хибні оцінки важливості маркетингової інформації, неефективне поєднання власних досліджень і відповідних послуг сторонніх організацій, брак спроможності з формування власної ефективної маркетингової інформаційної системи.

Сформована таким чином ефективна маркетингова інформаційна система банку в умовах Інтернет-технологій надає маркетологам банків нові можливості ефективного використання інструментів комплексу маркетингу.

Процес ефективної адаптації банку до ринкових змін має передбачати побудову надійної маркетингової інформаційної системи як служби безперервного постачання маркетингових даних, критично необхідних для продукування адекватних

управлінських рішень в умовах динамічного ринку. Другим напрямом використання інформаційних технологій банківськими установами є створення нових технологій банківського бізнесу. Цей напрям тісно пов'язаний із застосуванням Інтернет-технологій у маркетингу, появою Інтернет-маркетингу. Як правило, під терміном «Інтернет-маркетинг» розуміється теорія і методологія організації маркетингу в мережі Інтернет [4, с. 145–147].

Завдяки унікальним характеристикам мережі Інтернет, що значно відрізняється від характеристик традиційних інструментів маркетингу, Інтернет-маркетинг сьогодні охоплює практично всі напрями діяльності маркетингових служб банків.

Розглянемо види, характеристику і призначення Інтернет-ресурсів в маркетинговій системі банку.

Таким чином, мережа Інтернет стає ефективним інструментом проведення маркетингових досліджень. Разом із тим організація маркетингових досліджень у мережі Інтернет має свої особливості [5]. На товарну, цінову, розподільчу політику банку все більший вплив має розвиток систем електронної комерції. Логістична інформаційна система повинна створюватися з урахуванням управління рухом банківського продукту, а саме збільшення доходів банку може бути досягнуто за рахунок підвищення якості продукту і відповідної надбавки у його ціні або за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукту, розширення ринків збуту.

Інтернет є не тільки каналом здійснення трансакцій, а й перспективним засобом інформаційної взаємодії між клієнтом і банком.

Аналізуючи діяльність закордонних банків, можна зробити висновок, що інформаційні технології охоплюють тепер усі аспекти банківської справи. Зокрема, завдяки інформаційним технологіям можна проводити:

- операції клірингу;
- операції з надання кредитів, причому проводити аналіз заявок клієнтів на їхню кредитоспроможність;
- операції продажу та управління касовими ресурсами;
- контроль та управління діяльністю банку;
- можливість використання різних платіжних карток;
- системи електронних платежів (SWIFT);
- можливість користування банківськими автоматами;
- проведення банківських операцій за допомогою телефону і обслуговування не виходячи з дому;
- уведення безпаперового документообігу в банку;
- контроль фондового ринку і проведення операцій з акціями;

Таблиця 1

Види, характеристика і призначення Інтернет-ресурсів у маркетинговій діяльності

Вид Інтернет-ресурсу	Характеристика	Призначення
Сайт-візитка	Сайт, який представляє даний банк у мережі Інтернет	На даному сайті коротко та лаконічно розміщено інформацію про сайт, а також контактну інформацію
Промо-сайт	Сайт, що рекламує продукти та послуги банку	Завдяки даному виду Інтернет-ресурсу банк просуває на ринок нові товари та послуги
Корпоративний сайт	Сайт, на якому розміщена найбільш повна інформація про банк, його продукти та послуги	Відбувається залучення, інформування та обслуговування клієнтів
Блог (мережевий журнал, щоденник)	Сайт, на який регулярно додаються дописи, зображення або мультимедіа	Завдяки веденню блогу можна залучити більшу аудиторію, а також проводити збір інформації про споживачів даного банку
Форум	Веб-додаток для організації спілкування відвідувачів сайту, іноді самостійний ресурс	Відбувається обговорення питань, комунікація зі споживачами, накопичення бази даних
Соціальна мережа	Інтерактивний розрахований на багато користувачів сайт, контент якого наповнюється самими учасниками мережі	Через соціальні мережі відбувається збір даних про користувачів, вивчення їхніх інтересів, проведення опитування і т. д.

– аналіз інвестицій та фінансового ринку банку [7].

Завдяки широкому використанню інформаційних систем у банках, автоматизації обробки платіжних документів у відділах, працюючих із клієнтською базою, відбувається автоматизація банківської справи.

Автоматизація банківських операцій дає змогу:

- виконувати безпаперові платіжні операції, залучаючи при цьому мінімальну кількість людей і скорочуючи організаційні витрати;
- проводити обробку платежів переважно в реальному часі за винятком підведення бухгалтерських звітів у кінці дня і звітності по них;
- прискорити обмін інформацією між банками і клієнтами, банками та їхніми відділеннями за допомогою комунікаційних ліній зв'язку;
- мінімізувати типові види банківського ризику;
- забезпечити керівників стратегічними оцінками положення банку в умовах конкуренції, організації роботи і кадрової політики [7].

Із кожним роком банківські Інтернет-послуги в Україні стають усе більш популярними: у середньому кожного місяця кількість клієнтів, що користуються послугами через Інтернет, зростає на 3 тис. осіб. Це призводить до збільшення доходу банку в середньому на 1 098 тис. грн. За аналізом експертів, новостворений Інтернет-сайт банку в перші чотири місяці після його створення (перший етап) використовується лише на 40%. На другому етапі його використання досягає 100%.

Проаналізувавши сайти найвідоміших комерційних банків України, можна зробити такі висновки. Виразна структура, стильний дизайн, зручна навігація та якісна графіка є основними позитивними характеристиками веб-сайтів. До банків, сайтам яких притаманні такі характеристики, можна

віднести «ПриватБанк», «Ощадбанк», «Укрсоцбанк». Основними негативними характеристиками веб-сайтів українських банків є переважання графікою, невдалий дизайн, складність навігації тощо. Веб-сайти «Дельта Банку» і «Промінвестбанку» є складними в користуванні і потребують доопрацювання. Отже, як бачимо, всесвітня мережа пропонує багато переваг, хоча не всі банки оцінюють це належним чином і надалі вважають, що сайт – це щось додаткове і необов'язкове для роботи, а тому без належної уваги та ретельності підходять до розроблення оформлення й наповнення сайту.

Аналіз відвідуваності веб-сайтів банків за допомогою відстеження трафіку, який здійснює система Alexa [6], дає підстави для твердження, що найпопулярнішими з-поміж українських банків на момент проведення дослідження були «ПриватБанк», «УкрСиббанк» і «Ощадбанк». Популярність цих веб-сайтів банків співвідносна з якістю самого сайту.

Висновки з проведеного дослідження. В організації взаємодії з клієнтами, прийняття найважливіших рішень щодо формування продуктової, цінової, збутової, комунікативної політик провідна роль відводиться співробітникам служб маркетингу, здатним оперативно збирати, систематизувати й обробляти маркетингову інформацію про зміни у зовнішньому і внутрішньому середовищі банківської установи. Як правило, їм доручаються розроблення і супровід змістовної частини корпоративного веб-сайту, презентацій, проведення маркетингових досліджень у мережі Інтернет, розроблення пропозицій щодо розвитку новітніх банківських продуктів.

Отже, гармонійне поєднання методів та інструментів складників комплексу банківського маркетингу й активне використання можливостей

сучасних інформаційних технологій сприятимуть продуктивній роботі банківських установ на зовнішньому цільовому ринку та забезпечуватимуть сталий розвиток банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лютий І.О. Банківський маркетинг. Світовий досвід банківського маркетингу. Київ, 2014. 254 с.
2. Алексеенко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок. Київ, 2000. 592 с.
3. Нікітін А.В. Маркетинг у банку : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення. Київ : КНТЕУ, 2001. 170 с.
4. Успенский И.В. Интернет-маркетинг. Москва 2003. 197 с.
5. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экспресс-курс. URL: https://nataliaakulova.ru/wp-content/uploads/2015/02/01/Filipp_Kotler_Kevin_Keller_Marketing_menedzhmen.pdf (дата звернення: 18.04.2019).
6. Find Website Traffic, Statistics, and Analytics URL: <https://www.alexa.com/siteinfo> (дата звернення: 18.04.2019).
7. Біленчук Д.П. Сучасні можливості використання інформаційних технологій у банківській та страховій справі. Харків, 2015. 145 с.

REFERENCES:

1. Ljutyj I. O. (2014) *Bankivskijj marketyng. Svitovij dosvid bankivskogho marketynghu* [Bank Marketing. Global banking market experience]. Kyjiv (in Ukrainian)
2. Aleksejenko L. M. (2000) *Ekonomichnyj slovnyk: bankivska sprava, fondovij rynek* [Economic Dictionary : banking, Stock Market]. Kyjiv (in Ukrainian)
3. Nikitin A. V. (2001) *Marketyngh u banku: navchaljno-metodychnyj posibnyk dlja samostijnogho vuvchennja*. [Marketing in bank: tutorial for self-study] Kyjiv: KNTEU (in Ukrainian)
4. Uspenskyj Y. V. (2003) *Ynternet-marketyngh* [Internet Marketing] Moskva (in Russian)
5. Kotler F. *Marketyngh menedzhment. Ekspress kurs* [Marketing management. Express-kurs] Available at :https://nataliaakulova.ru/wp-content/uploads/2015/02/01/Filipp_Kotler_Kevin_Keller_Marketing_menedz-men.pdf (accessed 18 April 2019).
6. Find Website Traffic, Statistics, and Analytics. Available at : <https://www.alexa.com/siteinfo> (accessed 18 April 2019)
7. Bilenchuk D. P. (2015) *Suchasni mozhlyvosti vykorystannja informacijnykh tekhnologhij u bankivskijj ta strakhovijj spravi* [Modern possibilities of using information technologies in banking and insurance business] Kharkiv (in Ukrainian)

Sokoliuk Kateryna

Candidate of Economic Sciences, Senior Instructor
Vinnitsa Trade and Economic Institute
Kyiv National Trade and Economic University

Lipkovska Kateryna

Student

Vinnitsa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

Bereziuk Victoriya

Student

Vinnitsa Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

THE MEANING AND IMPACT OF CURRENT INFORMATIONAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF BANKING MARKETING

The appearance of information technology has been very important to every aspect of human life and business. In banking system information technology has been of great importance.

The integration of banks structure, strategies and business processes by the use of information technology is, undoubtedly, considered to be an indispensable part of management concept. It has to be ensured that, strategic changes trigger modification on the business process level and the supporting information technology, and that innovation on the information system initiates the adjustment of the company strategy.

Information technology has been acknowledged as the life wire of banks in the financial sector as it promotes and facilitates the performance of banks in the country. These therefore call for a pre-requisite need to embrace information technology. It is in view of this that this research work attempts to examine the impact of information technology on the performance of banks in Ukraine today.

This study aims to investigate the effect of information technology in the banking system of Ukrainian banks.

Technology has opened up new markets, new products, new services and efficient delivery channels for the banking industry, for example online electronics banking, mobile banking and internet banking.

By the way, Information Technology has provided banking industry with the necessary resources to decide problems the new economy poses. Information technology aimed at increasing the speed and reliability of financial operations and of initiatives to strengthen the banking sector. The Information Technology revolution has set the platform for unprecedented increase in financial activity all around the world. Global funds transfer have been significantly reduced by the progress of technology and the development of worldwide networks.

Information technology allows banks in meeting such high expectations of the customers who are more demanding and are also more techno-savvy compared to their counterparts of the latest years. They demand instant, anytime and anywhere banking facilities.

Organisations in the financial sector especially banks strive to satisfy the wishes of their clients. These goals may be expressed in terms of objectives which include among others, increasing revenue, improving services rendered, expanding the customer base, minimising cost of operations.

The adoption of information technology in banking sector is owing to the fact that, linguistic barriers needed to be put to an end to enable easy and cheaper communication during transaction, to foster customer-bank relationship, increase customer satisfaction, improve operational efficiency, reduce the running cost, reduce transaction time, give banks competitive edge, provide security to investors fund and promotion of other financial services.

The harmonious combination of methods and tools of complex components of bank marketing and active use of modern information technology will facilitate productive work of banks on the target market and ensure sustainable development of the bank.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ (2015–2017 РР.)

IMPROVING THE FUNCTIONING OF THE REINSURANCE MARKET IN UKRAINE WITH REGARD TO EXTERNAL EXPERIENCE (2015–2017)

У статті розглянуто сутність і значення ринку перестрахування та проведено дослідження існуючих видів перестрахування. За допомогою статистичних даних здійснено оцінювання сучасного стану українського ринку перестрахування. Обґрунтовано специфічні принципи організації та функціонування ринку перестрахування. Проаналізовано динаміку перестрахувальних премій за вихідним перестрахуванням в Україні. Визначено важливість вивчення організаційних засад ринку перестрахування для його подальшого розвитку й ефективного функціонування. Визначено тенденції регулювання операцій перестрахування. Наведено особливості функціонування світового ринку перестрахування. Проаналізовано частку перестрахування у світовому страховому ринку. Виділено основні проблеми неефективного розвитку вітчизняного ринку перестрахування у світовому просторі. Розглянуто можливості удосконалення і розвитку вітчизняного ринку перестрахування під впливом тенденцій міжнародного перестрахового ринку.

Ключові слова: страховий ринок, міжнародний перестраховий ринок, перестрахування, страхові ризики, перестрахувальні премії.

В статье рассмотрены сущность и значение рынка перестрахования, проведено

исследование существующих видов перестрахования. С помощью статистических данных осуществлено оценивание современного состояния украинского рынка перестрахования. Обоснованы специфические принципы организации и функционирования рынка перестрахования. Проанализирована динамика перестраховочных премий по выходному перестрахованию в Украине. Определена важность изучения организационных основ рынка перестрахования для его дальнейшего развития и эффективного функционирования. Определены тенденции регулирования операций перестрахования. Приведены особенности функционирования мирового рынка перестрахования. Проанализирована доля перестрахования в мировом страховом рынке. Выделены основные проблемы неэффективного развития отечественного рынка перестрахования в мировом пространстве. Рассмотрены возможности совершенствования и развития отечественного рынка перестрахования под влиянием тенденций международного перестраховочного рынка.

Ключевые слова: страховой рынок, международный перестраховочный рынок, перестрахование, страховые риски, перестраховочные премии.

УДК 368.029

Стасюк А.В.

студентка

Університет митної справи та фінансів

Сосенкова К.Р.

студентка

Університет митної справи та фінансів

Заволока Л.О.

старший викладач кафедри державних,

місцевих та корпоративних фінансів

Університет митної справи та фінансів

The article considers the essence and significance of the reinsurance market and conducts research on existing types of reinsurance. With the help of statistical data, an assessment was made of the current state of the Ukrainian reinsurance market. The specific principles of organization and functioning of the reinsurance market are substantiated. The basic principles of creation of a national reinsurance company are defined. The dynamics of reinsurance premiums for initial reinsurance in Ukraine was analyzed. The importance of studying the organizational principles of the reinsurance market for its further development and effective functioning is determined. The tendencies of regulation of reinsurance operations are determined. The main problems identified for this market have been identified, and the prospects for the development of this market component have been identified financial services. The development of the reinsurance market in Ukraine has been analyzed and its socioeconomic necessity is determined. The problems of state regulation of the reinsurance market are considered. The methods, forms and instruments of the regulatory influence of the state on the reinsurance market are determined. The necessity of optimal combination of activity of state institutions and self-regulatory organizations in the context of balance of interests of participants in the reinsurance market is proved. The urgency of developing a well-balanced and adequate state policy within the framework of active reinsurance and active risk diversification is substantiated. The article presents the peculiarities of the functioning of the world reinsurance market. The share of reinsurance in the world insurance market is analyzed. The main problems of inefficient development of the domestic reinsurance market in the world space are highlighted. The possibilities of improvement and development of the domestic reinsurance market under the influence of the trends of the international reinsurance market are considered. The conclusion is made about the underdevelopment of the national reinsurance market.

Key words: insurance market, international reinsurance market, reinsurance, insurance risks, reinsurance premiums.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем, що постали нині перед українською страховою спільнотою, є необхідність перегляду стратегічних підходів до взаємодії учасників перестрахування, адже саме ці відносини забезпечують гарантії надання страхового захисту, сприяючи соціально-економічній стабільності у суспільстві, ефективному розвитку підприємництва, безпеці життєдіяльності та підвищенню якості життя громадян. Роль ринку перестрахування в Україні поступово зростає, адже в процесі ринкових трансформацій страхові компанії особливо потребують фінансової підтримки і залучення додаткового капіталу за допомогою придбання перестрахової послуги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження сутності та значення перестрахування, теоретичних засад розвитку ринку перестрахування зробили вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, А.С. Боженко, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, О.М. Залетов, Т.В. Татаріна, Н.В. Ткаченко, В.В. Фурман, Я.П. Шумелда, а також зарубіжні: В.Ю. Балакірева, К. Борч, Т.Є. Гварліані, Т. Гхаріб, Б. Ерхарт та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз ринку перестрахування, виявлення особливостей його функціонування, поглиблення теоретичних засад формування ринку перестрахування, виявлення основних проблем у функціонуванні вітчизняного ринку перестрахування та окреслення

практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності його функціонування й розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перестраховання – це система економічних відносин, відповідно до якої страховик передає частину прийнятих до страхування ризиків іншим страховикам для забезпечення надійності та рентабельності страхових операцій. Таким чином, перестраховання – це вторинне страхування, коли первинний (оригінальний) страховик виступає в ролі перестраховувальника. Перестраховання є механізмом перерозподілу ризиків у масштабі національного, регіонального та світового ринків страхових послуг, що сприяє підвищенню фінансової стійкості страхових операцій [1].

Аналіз даних табл. 1 дає можливість зробити висновок про те, що протягом 2015–2017 рр. спостерігається нерівномірний розвиток вітчизняного страхового ринку та ринку перестраховання

Так, обсяг валових премій зростає з 28 661,9 млн. грн. у 2015 р. до 29 736,0 млн. грн. у 2017 р. Дана ситуація пояснюється зменшенням кількості страхових операцій, девальвацією національної валюти.

Обсяг премій, переданих у перестраховання, зростає з 8 744,8 млн. грн. у 2015 р. до 9 911,3 млн. грн. у 2017 р. Ураховуючи наявні політичні, економічні, ризики, що є в Україні, страховики схиляються до розподілу відповідальності за застраховані ризики шляхом укладання договорів перестраховання. У 2015 р. надходження страхо-

вих премій зростають до 29 736,0 (на 11,1%), при цьому зростає й обсяг премій, переданих у перестраховання, до 9 911,3 (на 2,1%).

Для визначення тенденцій ринку перестраховання необхідно сформулювати та проаналізувати статистичні дані його компонентів. Розглянемо динаміку показників ринку перестраховання в Україні за попередні роки в табл. 2

Як бачимо з табл. 2, в Україні спостерігається значення рівнів виплат перестраховиків-резидентів та перестраховиків-нерезидентів, можна зробити висновок про постійне та значне перевищення останніх. За договорами перестраховання ризиків за 2017 р. українські страховики сплатили страхових премій на суму 12 668,70 млн. грн., що значно перевищує показник за 2015 р. (9 704,2 млн. грн.).

Такі значні коливання пояснюються використанням внутрішнього перестраховання у різного роду схемах та податкових оптимізаціях. Цьому багато років сприяла можливість зменшувати базу оподаткування податком на прибуток страховиків за рахунок премій, переданих у перестраховання перестраховикам-резидентам.

Розглянемо частку вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій, зображених на рис. 1.

Протягом 2015–2017 рр. змінювалися обсяги вихідного перестраховання, відповідно, зазнали змін і частки резидентів та нерезидентів у вихідному перестрахованні. За зменшення у 2017 р. порівняно з 2016 р. операцій із перестраховання зі

Таблиця 1

Динаміка перестраховувальних премій за вихідним перестрахованням в Україні за 2015–2017 рр.

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
Обсяг валових страхових премій (млн. грн.), у тому числі:	28661,9	26767,3	29736,0
зі страхування життя (млн. грн.)	2 476,7	2 159,8	2 186,6
– зі страхування іншого, ніж страхування життя (млн. грн.)	26185,2	24607,5	27549,4
Обсяг премій, переданих у перестраховання (млн. грн.), у тому числі:	8744,8	9704,2	9911,3
– зі страхування життя (млн. грн.)	37,5	47,8	58,6
– зі страхування іншого, ніж страхування життя (млн. грн.)	8 707,3	9 656,4	9852,7

Джерело: сформовано на основі [2]

Таблиця 2

Динаміка показників ринку перестраховання в 2015–2017 рр.

Показники, млн. грн.	Роки		
	2015	2016	2017
Сплачено на перестраховання, у тому числі:	9 704,2	9 911,3	12668,7
– перестраховикам-резидентам	8 173,7	7 381,1	8 706,4
– перестраховикам-нерезидентам	1530,50	2530,20	3962,30
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	640,90	1345,80	1233,20
– перестраховиками-резидентами	172,40	497,70	278,50
– перестраховиками-нерезидентами	468,50	848,10	954,70
Отримані страхові премії від перестраховувальників – нерезидентів	12,90	38,10	40,10
Виплати, компенсовані перестраховувальникам-нерезидентам	9,90	12,90	14,20

Джерело: сформовано на основі [2]

страховиками-нерезидентами на 14,3% їхня частка у вихідному перестрахованні зменшилася на 12,8 в. п., до 18,5%. Відповідно, збільшилася частка резидентів із 68,7% за 2016 р. до 81,5% за 2017 р.

Відкритість перестрахового ринку України та можливість приходу іноземних перестраховиків мають низку важливих позитивних зрушень як для ринку, так і для економіки у цілому.

Визначимо частку ринку перестраховання у світовому страховому ринку за показником отриманої премії (табл. 3).

За статистичними даними таблиці, частка світового ринку перестраховання є не дуже значною на світовому страховому ринку та в середньому за досліджуваний період становить 4% від загального обсягу страхового ринку. За темпами росту ринок перестраховання є більш динамічним порівняно зі страховим ринком. Це свідчить про те, що вітчизняні страховики не мають значних фінансових ресурсів (страхових резервів, статутних капіталів, вільних резервів) для самостійного утримання ризику і залучають додаткову місткість перестраховиків. Це доводить необхідність розбудови вітчизняного ринку перестраховання, збільшення його місткості.

На світовому перестраховому ринку давно сформувалися загальновідомі центри розвитку перестраховання: Північна Америка, Європа, Латинська Америка, Австралія. Частина таких центрів була сформована лише в останні 10–20 років (Бермуди, азіатські ринки, Східна Європа).

Проаналізуємо тенденції розвитку світового ринку перестраховання за окремими регіонами

(так званими центрами перестраховання) за 2015–2017 рр. (табл. 4).

Дані табл. 4 ілюструють тенденції регіонального розвитку світового страхового ринку в 2015–2017 рр., відповідно до яких обсяг страхових премій поступово зростає в усіх регіонах світу. При цьому найбільші темпи нарощування спостерігаються в країнах Азії та Австралії. Серед світових регіональних лідерів варто відзначити Північну Америку, Європу та країни Азії та Австралії: на їхню частку припадає близько 80% світового страхового ринку. Європейський ринок перестраховання займає перше місце, а друге місце посідає Північна Америка. Протягом аналізованого періоду структура світового ринку практично не змінювалася (з позицій лідерів).

Серед основних проблем неефективного розвитку вітчизняного ринку перестраховання у світовому просторі можна зазначити такі:

- відсутність нових технологій, відповідного ризик-менеджменту у компаній;
- орієнтація компаній, що займаються страхуванням життя, тільки на зарубіжні ринки без використання внутрішнього перестраховання;
- податкова політика, яка не стимулює, а, навпаки, заважає ефективним перестраховим відносинам;
- незначна капіталізація страховиків не дає можливості утримувати великі ризики;
- нестабільна політична та економічна ситуація в країні [5].

Інтеграція у сфері перестраховання, основним проявом якої є перестраховання ризиків зарубіжних

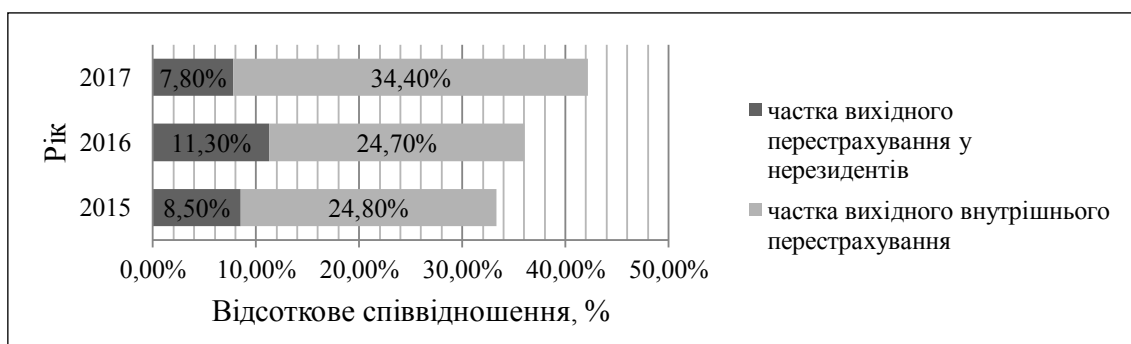

Рис. 1. Частки вихідного перестраховання у співвідношенні до валових страхових премій за 2015–2017 рр.

Джерело: сформовано на основі [3]

Таблиця 3

Частка перестраховання у світовому страховому ринку за 2015–2017 рр.

Показники	Роки		
	2015	2016	2017
Світові валові страхові премії, млрд. дол. США	4641,0	4778,0	4875,0
Світові перестрахові премії, млрд. дол. США	540,0	575,0	595,0
Частка перестраховання на світовому страховому ринку, %	11,9	12,0	12,2

Джерело: сформовано на основі [4]

**Регіональний розвиток світового ринку перестраховання
за період 2015–2017 рр., млрд. дол. США**

Регіон світу	Обсяг перестраховальної премії		
	2015	2016	2017
Північна Америка	1 384	1405	1417
Європа	1631	1697	1728
Азія і Австралія	1 278	1327	1361
Латинська Америка	183	188	189
Африка, Середній і Близький Схід	151	158	166
Інші країни	13	3	14
Всього	4 640	4778	4875

Джерело: сформовано на основі [4]

страховиків, експансія іноземного капіталу, створення спільних перестрахових компаній чи пулів посилюють взаємозв'язки та взаємозалежності між національними ринками перестраховання.

Незважаючи на проблеми та кризові явища в економіці, перспективи розвитку українського ринку перестраховання оцінюються як позитивні. Можна виділити такі чинники, які сприятимуть розвитку українського ринку перестраховання та його інтеграції до світового ринку перестраховання:

- запровадження в Україні нових видів страхування та необхідність перестраховання новітніх ризиків, удосконалення андеррайтингової та тарифної політики відповідно потреб як внутрішнього, так і зовнішнього перестрахових ринків;
- проведення державної політики сприяння розвитку ринку перестраховання;
- гармонізація внутрішнього законодавства у сфері страхування та перестраховання відповідно до норм міжнародного права [6].

Висновки з проведеного дослідження.

У сучасних умовах український ринок перестраховання знаходиться на початковому етапі розвитку. Особливо гостро постають проблеми ефективного регулювання і правового забезпечення діяльності учасників ринку, якості та різновидів пропонованих перестрахових послуг, низької капіталізації й місткості та проблем інфраструктурного характеру. Своєю чергою, подальший розвиток перестрахових операцій в Україні буде пов'язаний із формуванням відповідного правового поля діяльності суб'єктів перестрахових операцій. Для стимулювання подальшого розвитку перестраховання необхідними є розроблення й упровадження інноваційної політики розвитку перестраховання та реалізація комплексу заходів. Одним із першочергових заходів політики стимулювання розвитку перестраховання є вдосконалення державного регулювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дігтяренко С.М. Тенденції розвитку перестраховання в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 6. С. 76–80.

2. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: <http://nfp.gov.ua> (дата звернення: 18.04.2019).

3. Підсумки діяльності страхових компаній України. URL: <http://forinsurer.com.ua> (дата звернення: 18.04.2019).

4. Клепікова О.А. Дослідження динаміки розвитку страхового ринку України як складової світового ринку страхових послуг *Вісник Одеського національного університету*. 2017. № 20. С. 101–111.

5. Козьменко О.В., Козьменко С.М., Васильєва Т.А. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації. Суми, 2011. С. 388.

6. Ткаченко Н.В. Розвиток перестраховання як важіль забезпечення фінансової стійкості страховиків *Фінанси України*. 2007. № 3. С. 118–123.

REFERENCES:

1. Dightjarenko S. M. (2016) Tendenciji rozvytku perestrakhuvannja v Ukrajinі [Trends in the development of reinsurance in Ukraine] *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no 6, pp. 76-80.

2. Oficijnyj sajт Nacionalnojі komisiji, shho zdijnsjuje derzhavne rehuljuvannja u sferi ryнкiv finansovykh posluh URL: <http://nfp.gov.ua>. (accessed 18 April 2019).

3. Pidsumky dijalnosti strakhovykh kompanij Ukrajinj URL: <http://forinsurer.com.ua> (accessed 18 April 2019).

4. Klepikova O. A. (2017) Doslidzhennja dynamiky rozvytku strakhovogho rynku Ukrajinj jak skladovojі svitovogho rynku strakhovykh posluh [Research of dynamics of development of the insurance market of Ukraine as a component of the world market of insurance services]. *Visnyk Odesjkogho nacionalnogho univertsytetu*, no. 20, pp. 101-111.

5. Kozjmenko O.V, Kozjmenko S.M, Vasylijjeva T.A. (2011) Strakhovyj i perestrakhovyj rynky v epokhu globalizaciji [Insurance and reinsurance markets in the era of globalization]. Sumy, pp. 388 (in Ukrainian)

6. Tkachenko N.V. (2007) Rozvytok perestrakhuvannja jak vazhilj zabezpečennja finansovojі stijkosti strakhovykiv [Development of reinsurance as a lever for ensuring the financial stability of insurers] *Finansy Ukrajinj*, no. 3, pp. 118–123.

Stasyuk Anna

Student

University of Customs and Finance

Sosenkova Kateryna

Student

University of Customs and Finance

Zavoloka Larysa

Senior Instructor of the Department of State,

Local and Corporate Finance

University of Customs and Finance

IMPROVING THE FUNCTIONING OF THE REINSURANCE MARKET IN UKRAINE WITH REGARD TO EXTERNAL EXPERIENCE (2015-2017)

The purpose of the article. The role of the reinsurance market in Ukraine is gradually increasing, as in the process of market transformation, insurance companies are in particular in need of financial support and attraction of additional capital through the purchase of a reinsurance service. The purpose of the study is to analyze the market of reinsurance, to identify the features of its functioning, to deepen the theoretical foundations of the formation of the reinsurance market, to identify the main problems in the functioning of the domestic reinsurance market and to outline practical recommendations for improving the efficiency of its operation and development.

Methodology. The main problems of the inefficient development of the domestic reinsurance market in the world and the possibilities of improvement and development of the domestic reinsurance market under the influence of the trends of the international reinsurance market are highlighted.

Results. The article analyzed the essence and significance of the reinsurance market, the specific principles of the organization and functioning of the reinsurance market, features of the functioning of the world reinsurance market and the possibilities of improvement and development of the domestic reinsurance market under the influence of the trends of the international reinsurance market. In Ukraine, the significance of the levels of payments by resident reinsurers and non-resident reinsurers is observed, it can be concluded that there is a permanent and significant excess of the latter. The openness of the Ukrainian reinsurance market and the possibility of the arrival of foreign reinsurers has a number of important positive developments for both the market and the economy as a whole. Integration in the field of reinsurance, the main manifestation of which is the reinsurance of risks of foreign insurers, the expansion of foreign capital, the creation of joint reinsurance companies or pools, enhances the interconnections and interdependence between national reinsurance markets.

Practical implications. In the course of the study, it was found that the further development of reinsurance operations in Ukraine will be associated with the formation of an appropriate legal field of activity of the subjects of reinsurance operations. In general, despite the problems and crises in the economy, prospects for the development of the Ukrainian reinsurance market are assessed as positive. In order to stimulate the further development of reinsurance, it is necessary to develop and implement an innovative policy for the development of reinsurance and the implementation of a set of measures. One of the priority measures of the policy of stimulating the development of reinsurance is the improvement of state regulation.

Value/originality. In our work, we have addressed the issues of improvement of the functioning of the restructuring market in Ukraine, having considered the foreign experience. Analyzing the reinsurance market in Ukraine, the problems of inefficient development of the domestic reinsurance market were identified. The reinsurance market needs immediate reform of the reinsurance legislation in accordance with international law and the development and implementation of an innovative reinsurance policy.

ВЗАЄМОДІЯ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: КОНТЕКСТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ

INTERACTION OF UKRAINE'S DEFENSE INDUSTRY COMPANIES WITH SUBSIDIARIES OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT: CONTEXT OF FINANCIAL SECURITY

У статті розглянуто проблему взаємодії підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища в контексті забезпечення фінансової безпеки на прикладі підприємств оборонної галузі України. Проаналізовано склад суб'єктів зовнішнього середовища підприємств оборонної галузі України та визначено особливості взаємодії цих підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища через призму зміцнення фінансової безпеки підприємств завдяки встановленню взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища на основі партнерства та співробітництва. З урахуванням цього уточнено зміст поняття взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища. Під час розгляду основних компонентів зовнішнього середовища та форм взаємодії з підприємствами оборонної галузі було висвітлено складність цієї взаємодії, що проявляється у тому, що, по-перше, конкретна діяльність кожного з них відбувається під впливом суб'єктів державного управління у сфері ОПК; по-друге, кожен з елементів приймає специфічну участь у побудові та розвитку суспільних, економічних, правових відносин у наведеній сфері; по-третє, слід зазначити координаційний характер їхніх взаємовідносин, які узгоджуються поміж собою на різних функціональних циклах діяльності підприємств сфери ОПК.

Ключові слова: взаємодія, підприємства оборонної галузі, зовнішнє середовище, фінансова безпека, особливості взаємодії.

В статті розглянуто проблему взаємодії підприємств оборонної галузі з суб'єктами зовнішнього середовища в контексті забезпечення фінансової безпеки.

внешней среды в контексте обеспечения финансовой безопасности на примере предприятий оборонной отрасли Украины. Проанализирован состав субъектов внешней среды предприятий оборонной отрасли Украины и определены особенности взаимодействия этих предприятий с субъектами внешней среды через призму укрепления финансовой безопасности предприятий благодаря установлению взаимодействия с субъектами внешней среды на основе партнерства и сотрудничества. С учетом этого уточнено содержание понятия взаимодействия предприятия с субъектами внешней среды. При рассмотрении основных компонентов внешней среды и форм взаимодействия с предприятиями оборонной отрасли были освещены аспекты, что отображают сложность этого взаимодействия: во-первых, конкретная деятельность каждого из них происходит под влиянием субъектов государственного управления в сфере ОПК; во-вторых, каждый из элементов принимает специфическое участие в построении и развитии общественных, экономических, правовых отношений в этой сфере; в-третьих, следует отметить координационный характер их взаимоотношений, которые согласуются между собой на разных функциональных циклах деятельности предприятий сферы ОПК.

Ключевые слова: взаимодействие, предприятия оборонной отрасли, внешняя среда, финансовая безопасность, особенности взаимодействия.

УДК 351.863 (477)

Толок П.О.

аспірант відділу фінансової політики
Національний інститут стратегічних
досліджень

The article deals with the problem of interaction of enterprises with the entities of the external environment in the context of providing financial security on the example of enterprises of the defense industry of Ukraine. The composition of the external environment enterprises of the defense industry of Ukraine is analyzed and the peculiarities of the interaction of these enterprises with the subjects of the external environment are determined through the prism of strengthening the financial security of enterprises – due to establishing interaction with the entities of the external environment on the basis of partnership and cooperation. In view of this, the content of the concept of interaction of the enterprise with the subjects of the environment is specified. When considering the main components of the environment and the forms of interaction with the defense industry, the aspects that reflect the complexity of this interaction were highlighted: first, the concrete activity of each of them occurs under the influence of the subjects of state administration in the sphere of defense industry; secondly, each of the elements takes specific part in the construction and development of social, economic, legal relations in this sphere; thirdly, it should be noted the coordination nature of their relationships, which are consistent with each other in different functional cycles of the activities of enterprises in the field of defense industry. Strengthening financial security of enterprises on the basis of using the opportunities provided by the enterprise from the external environment is most significant when the enterprise adopts strategic decisions (in particular, financially stable functioning and financial support of the development of the enterprise). This allows the enterprise to more reasonably approach to the management of an enterprise provided its financial security is ensured taking into account resource constraints and knowledge of the situation existing in the external environment. An approach has been developed to create mechanisms for ensuring financial security of economic entities in the direction of using more flexible financial instruments and using decision-making mechanisms based on the active adaptation of the enterprise, including through the use of management environmental impact.

Key words: interaction, enterprises of the defense industry, external environment, financial security, features of interaction.

Постановка проблеми. В умовах мінливого й невизначеного зовнішнього оточення взаємодія підприємств оборонної галузі із зовнішнім середовищем містить як багато можливостей реалізувати власні економічні інтереси, так і викликів, загроз фінансовій безпеці тих підприємств, що не здатні реагувати на вплив зовнішнього середовища. Ура-

ховуючи зазначене, варто проаналізувати склад суб'єктів зовнішнього середовища для підприємств оборонної галузі України, уточнити зміст поняття та особливостей взаємодії цих підприємств із суб'єктами зовнішнього середовища через призму зміцнення фінансової безпеки підприємств оборонної промисловості завдяки встановленню

взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища на основі партнерства та співробітництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемі визначення та формування фінансової безпеки на різних рівнях економіки досліджувалися такими вітчизняними авторами, як: І.О. Бланк [1], Т.Г. Васильців [2], О.С. Власюк [3], В.Г. Гончар [4], В.О. Гороховатський [7], К.С. Горячева [5], В.В. Гребінь [6], О.Б. Жихор [7], О.М. Ляшенко [8], А.Ю. Олейнікова [7] тощо. Не заперечуючи ролі та значущості досліджень у сфері забезпечення фінансової безпеки, орієнтованої на загрози, слід зупинитися на менш вивченому та відображеному аспекті забезпечення фінансової безпеки, що орієнтована на використання можливостей, що надаються підприємству з боку зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування партнерської взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища як наряду зміцнення їхньої фінансової безпеки на прикладі підприємств оборонної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання дотепер розглядалися в аспекті дослідження спроможності їх протидії загрозам (чинникам та умовам зовнішнього середовища, що є несприятливими для функціонування та розвитку) [1–8]. Слід зазначити, що зміцнення фінансової безпеки підприємств на основі використання можливостей, що надаються підприємству з боку зовнішнього середовища, є найбільш значущим під час прийняття підприємством стратегічних рішень (зокрема, фінансово стійкого функціонування та фінансового забезпечення розвитку підприємства). Це дає змогу підприємству більш обґрунтовано підходити до управління підприємством за умови забезпечення його фінансової безпеки з урахуванням ресурсних обмежень, знань про ситуацію, що склалася у зовнішньому середовищі.

Отже, проблема формування стратегії забезпечення фінансової безпеки підприємства має розглядатися комплексно з позиції оцінки та діагностики впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємства на стан фінансової безпеки підприємства, розроблення стратегії та політики, спрямованої на підвищення ступеня фінансової безпеки.

Ураховуючи зазначене, варто визначити передумови встановлення взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, уточнити зміст поняття взаємодії підприємства, яке б відображало сутність нового об'єкта управління підприємством – активну взаємодію підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища на основі партнерства та співробітництва в контексті забезпечення фінансової безпеки підприємства.

Під взаємодією підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища варто розуміти засіб забезпечення фінансової безпеки підприємства для реалізації його стратегічних інтересів, що базується на квазіінтеграції підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища, які є для підприємства стратегічними з погляду фінансових аспектів безпечного функціонування та розвитку підприємства. Цей засіб передбачає можливість здійснення підприємством активного впливу на суб'єктів для узгодження економічних інтересів.

Аналіз спеціальних літературних джерел у сфері ОПК [9; 10] дав змогу визначити основні компоненти зовнішнього середовища, з якими підприємства оборонної галузі України встановлюють взаємодію (рис. 1).

Як показано на рисунку, найвище місце у зовнішньому середовищі підприємств оборонної галузі посідають *органи законодавчої та центральної виконавчої влади*, оскільки національне законодавство надає цим суб'єктам виняткову компетенцію у наведеній сфері.

Так, виключно законами України визначаються основи національної безпеки, засади зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності держави, без урахування яких виробництво та поставки ОВТ за кордон неможливі. Відповідними постановами Верховної Ради України та указами Президента України утворюються виконавчі структури з питань військово-технічного співробітництва України з іноземними державами, затверджуються положення щодо державного експортного контролю, Кримінальний та Митний кодекси, інші нормативно-правові акти загальнодержавного значення.

Загалом вони виконують в оборонній галузі основну управлінську функцію, оскільки процедури прийняття та виконання встановлених законодавством та іншими нормативно-правовими актами рішень мають пріоритетний характер щодо оптимізації структурної побудови та забезпечення ефективного функціонування системи ОПК.

За сучасних умов розвитку нових країн-експортерів, до яких належить Україна, їхня успішна зовнішньоекономічна діяльність у військово-технічній сфері визначальною мірою залежить від внутрішньої сили, динамізму, усталеності ще одного елемента зовнішнього середовища – системи експорту ОВТ, а саме *посередників*, спеціалізованих суб'єктів господарської діяльності, які мають виключні повноваження своїх урядів на реалізацію експортного потенціалу держави. У рамках міжнародних домовленостей посередники, форма власності яких необов'язково є державною, забезпечують експорт продукції та послуг військового і спеціального призначення. Ефективність функціонування цього елемента характеризується тим, наскільки продукція, яку він пропонує, відповідає ринковим вимогам (оптимальні цінові

Рис. 1. Схема взаємодії підприємств оборонної галузі України із суб'єктами зовнішнього середовища

Джерело: складено автором

показники, гарантійний сервіс, можливість модернізації, рівень надійності тощо). Делегування власником ОВТ повноважень щодо його реалізації на світовому ринку іншому елементу системи наочно демонструє існуючий між ними структурно-функціональний зв'язок системного характеру.

Зовнішньоторговельна діяльність в оборонній сфері реалізується через укладання угод підприємствами стосовно конкретного ОВТ. У цьому механізмі існує специфічний елемент – *банківські установи*, без якого здійснення збройового експорту взагалі неможливе. Його функціональна дія має чимало спрямувань, основними з яких є забезпечення через банківські платежі та гарантії взаємодії усіх елементів оборонної галузі, її життєдіяльності загалом.

Взаємодія підприємств оборонної промисловості з *податковими та митними органами* сьогодні зумовлена основними завданнями і функціями Державної фіскальної служби України та здійснюється за напрямками, як:

здійснення контролю над дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства з питань державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення

та подвійного використання в межах повноважень, передбачених законом;

дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності установленого законодавством порядку переміщення товарів, транспортних засобів через митний кордон України;

правильності визначення митної вартості товарів відповідно до закону, а також правильності визначення країни походження та класифікації згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) товарів, що переміщуються через митний кордон України;

реалізація державної податкової політики та політики у сфері державної митної справи, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю над надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків і зборів, митних та інших платежів;

реалізація державної політики у сфері контролю над своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотримання порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги);

здійснення адміністрування податків і зборів, митних та інших платежів у порядку, встановленому законом, контроль над своєчасністю, достовірністю, повнотою їх нарахування та сплати до бюджету і відповідних позабюджетних фондів.

Практикою доведено, що певний вплив на сталість діяльності оборонної галузі здійснює й такий її елемент, як *страхові компанії*. Саме на них перекладається нейтралізація (мінімізація) можливих негативних фінансових наслідків у процесі функціонування оборонної галузі. Виконуючи роль своєрідного демпфера, ці структури, головним чином, взаємодіють із власниками зброї, посередниками та перевізниками, задіяними в механізмі збройового експорту.

Зовнішнє середовище підприємств оборонної галузі не може розглядатися як система, якщо до її складу не входить ще один елемент зі специфічним місцем та функціями, – *транспортні структури*, за допомогою яких безпосередньо відбувається доставка комплектуючих та товарів замовнику. Одна з особливостей їхнього функціонування визначається наданням цій категорії транспортників державних повноважень спеціального експортера з усіма правами, відповідальністю та вимогами, що з них випливають. Характерним для цього елемента є й те, що він може бути інтернаціональним, із залученням до міжнародних поставок транспортних підприємств іншої державної належності. Вибір залежить від певного кола обставин, зумовлених національними технічними та економічними можливостями, політичною або комерційною доцільністю.

Згідно з національним законодавством та своїми прямими професійними завданнями, *державні правоохоронні органи та органи спеціального призначення* (прокуратура, поліція/міліція, митниця, розвідувальні та контррозвідувальні служби тощо) також є елементами зовнішнього середовища, які мають свій особливий вплив на функціонування діяльності підприємств оборонної галузі та характер взаємодії з її іншими суб'єктами. Певна група цих елементів залежно від внутрішніх умов держави забезпечує: а) контроль над дотриманням підприємствами оборонної галузі правил міжнародної поставки ОВТ – від виробника до переміщення через митний та державний кордони; б) виконання встановленого чинним законодавством порядку виробництва та експорту військової продукції; в) недопущення незаконного вивозу за межі країни сировини, матеріалів, устаткування для створення зброї, а також військової та спеціальної техніки, її контрабанди. Інша група елементів такого типу разом із попередньою групою забезпечує виконання таких украї специфічних функцій, як пошук країн-замовників та необхідних посередників, а також забезпечення безпеки державних і комерційних

таємниць, які стосуються предмету експорту, механізмів та результатів його реалізації.

Одна зі специфічних якостей товарів військового та спеціального призначення пов'язана з тим, що разом із легальною формою їх міжнародних передач досить активно діє так званий «тіньовий», або «чорний», ринок, який зумовив появу ще одного компонента зовнішнього середовища підприємств оборонної галузі – *національних служб експортного контролю*. Їхній вплив на функціонування підприємств оборонної галузі та взаємодія з ними відбуваються через виконання завдання, яке він вирішує, – здійснення державного контролю над міжнародними передачами продукції військового призначення для забезпечення міжнародних зобов'язань держави щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки та обмеження передач звичайних видів озброєння.

Висновки з проведеного дослідження. В умовах посилення ступеня невизначеності зовнішнього середовища ефективне функціонування підприємств оборонної галузі значною мірою визначається здатністю до гнучкого пристосування до кон'юнктурних змін, а також активного впливу на ринок, пошуку й реалізації шляхів розвитку і формування ринку оборонної продукції у цілому та його сегментів в інтересах окремо взятого підприємства.

Проведений аналіз взаємодії підприємств оборонної галузі з іншими суб'єктами зовнішнього середовища дає підстави для висновку, що на всіх рівнях їхні взаємний вплив і дії можуть утворювати нову системну якість, що може розглядатися як можливість підвищення ефективності функціонування системи забезпечення фінансової безпеки підприємств.

Указане вимагає в подальшому зміни підходів до формування механізмів забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання в напрямі використання більш гнучких фінансових інструментів та використання механізмів прийняття рішень, які б забезпечували активну адаптацію підприємства, у тому числі з використанням здійснення управлінського впливу на зовнішнє середовище.

У цьому разі фінансову безпеку підприємств оборонної галузі зможуть забезпечити не тільки пасивні механізми протистояння внутрішньому та зовнішньому руйнівним чинникам, а й механізми продуктивної взаємодії із суб'єктами зовнішнього середовища. Під час формування цієї взаємодії насамперед необхідно оцінити перспективи цього співробітництва для підприємства, визначити наявні та потенційні виклики, загрози та можливості для підприємства.

Під час розгляду основних компонентів зовнішнього середовища та форм їхньої взаємодії з підприємствами оборонної галузі частково було висвітлено й її структуру, складність якої проявляється у тому, що, *по-перше*, конкретна діяльність

кожного з них відбувається під впливом суб'єктів державного управління у сфері ОПК; *по-друге*, кожен з елементів приймає специфічну участь у побудові та розвитку суспільних, економічних, правових відносин у наведеній сфері; *по-третє*, слід зазначити координаційний характер їхніх взаємовідносин, які узгоджуються поміж собою на різних функціональних циклах діяльності підприємств сфери ОПК. Наприклад, підприємства – виробники продукції військового та спеціального призначення не можуть здійснити її легальну міжнародну передачу без узгодження зі службами експортного контролю. Якщо ж виробник або посередник намагатиметься вийти на протиправний канал реалізації товару, із великим ступенем вірогідності він увійде у специфічний контакт (взаємодію) з такими елементами системи, як правоохоронні органи чи органи спеціального призначення. Так само можна відстежити взаємний вплив та зв'язки між парами або групами інших суб'єктів.

Напрямом подальших досліджень у цій сфері є формування механізмів забезпечення фінансової безпеки підприємств на основі використання партнерської взаємодії у контексті безпекології з урахуванням особливостей сфери оборонної галузі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев : Эльга ; Ника-Центр, 2004. 784 с.
2. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення : монографія / Т.Г. Васильців та ін. Львів : Видавництво, 2012. 386 с.
3. Власюк О.С. Економіко-математичне моделювання процесів соціально-економічного розвитку України. Київ : Акад. фін. управління, 2011. 520 с.
4. Гончар В.Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України – заповідь фінансової безпеки держави. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 8(170). С. 150–158.
5. Горячева К.С. Финансовая безопасность предприятия, сущность и место в системе экономической безопасности. *Экономист*. 2003. № 8. С. 65–67.
6. Гребінь В.В., Демко М.Я. Проблеми забезпечення та пріоритети зміцнення фінансової безпеки України в умовах глобалізації. *Економічна та фінансова безпека держави та регіонів* : збірник тез I міжн. конф., м. Львів, 12–13 грудня 2013 р. Львів, 2013. С. 23–24.
7. Жихор О.Б., Гороховатський В.О., Олейнікова А.Ю. Обчислення інтегрального показника фінансової безпеки підприємства. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 2. С. 66–171.
8. Ляшенко О.М., Овчаренко Є.І. Дилема «комплексність–точечність» в забезпеченні соціально-економічної безпеки підприємств. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2007. Вип. 17(І). С. 42–48.
9. Момот Т.В., Аванесова Н.Е. Економічна безпека підприємств оборонно-промислового комплексу

України: теорія, методологія, практика : монографія. Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 440 с.

10. Артеменко Л.П. Розвиток оборонних підприємств в умовах вимушеної ремілітаризації економіки України. *Стратегічні пріоритети*. Серія «Економіка». 2017. № 3. С. 140–149.

REFERENCES:

1. Blank Y.A. (2004). *Upravlenye finansovoy bezopasnost'yu predpriyatiya* [Financial Security Management]. K.: El'ha; Nyka-Tsentr, 784 p. (in Ukrainian)
2. Vasylytsiv T.H., Voloshyn V.I., Boykevych O.R., Karkavchuk V.V. (2012). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriyemstv Ukrayiny: stratehiya ta mekhanizmy zabezpechennya*. [Financial and economic security of Ukrainian enterprises: strategy and mechanisms of provision]. – L'viv, 386 p. (in Ukrainian).
3. Vlasyuk O. S. (2011). *Ekonomiko-matematychnye modelyuvannya protsesiv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny*. [Economic-mathematical modeling of processes of social and economic development of Ukraine], 370 p. (in Ukrainian).
4. Honchar V.H. (2015). *Finansovo-ekonomichna bezpeka pidpriyemstv Ukrayiny – zaporuka finansovoyi bezpeky derzhavy*. [Financial and economic security of Ukrainian enterprises is a guarantee of financial security of the state] *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 8 (170), pp. 150-158.
5. Horyacheva K. S. (2003). *Fynansovaya bezopasnost' predpriyatiya, sushchnost' y mesto v sisteme ékonomycheskoy bezopasnosti*. [Financial security of the enterprise, the nature and place in the system of economic security] *Ékonomyst*, no. 8, pp. 65–67.
6. Hrebin' V.V., Demko M.Y. (2013), *Problemy zabezpechennya ta priorytety zmitsnennya finansovoyi bezpeky Ukrayiny v umovakh hlobalizatsiyi*. [Problems of provision and priorities of strengthening of financial security of Ukraine in the conditions of globalization]. – L'viv, pp. 23–24. (in Ukrainian).
7. Zhykhor O.B., Horokhovats'kyy V.O., Oleynikova A.Y. (2013). *Obchyslennya intehral'noho pokaznyka finansovoyi bezpeky pidpriyemstva*. [Calculation of the integral index of financial security of the enterprise] // *Finansovo-kredytna diyal'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 2, pp. 66–171.
8. Lyashenko O.M., Ovcharenko Y.I. (2007). *Dylema «kompleksnist'-tochechnist'» v zabezpechenni sotsial'no-ekonomichnoyi bezpeky pidpriyemstv*. [The dilemma of "complexity-point" in ensuring the socio-economic security of enterprises] *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriyemnytstvo*, vol. 17(І), pp. 42–48.
9. Momot T. V., Avanesova N. E. (2018). *Ekonomichna bezpeka pidpriyemstv oboronno-promyslovoho kompleksu Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, praktyka*. [Economic security of enterprises of the defense industry of Ukraine: theory, methodology, practice]. – Kharkiv: KHNUMH im. O. M. Beketova, pp. 440. (in Ukrainian).
10. Artemenko L.P. (2017). *Rozvytok oboronnykh pidpriyemstv v umovakh vymushenoyi remilitaryzatsiyi ekonomiky Ukrayiny*. [Development of defense enterprises in the conditions of forced re-militarization of the Ukrainian economy] // *Stratehichni priorytety*, no. 3, pp. 140- 149.

**INTERACTION OF UKRAINE'S DEFENSE INDUSTRY COMPANIES WITH SUBSIDIARIES
OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT: CONTEXT OF FINANCIAL SECURITY**

The purpose of the article. The article deals with the problem of interaction of enterprises with the entities of the external environment in the context of providing financial security on the example of enterprises of the defense industry of Ukraine. The composition of the external environment enterprises of the defense industry of Ukraine is analyzed and the peculiarities of the interaction of these enterprises with the subjects of the external environment are determined through the prism of strengthening the financial security of enterprises – due to establishing interaction with the entities of the external environment on the basis of partnership and cooperation.

Methodology. The methods of scientific knowledge – analysis, synthesis, comparison, and grouping, induction and deduction – were used in the study of the composition of the subjects of the environment and interaction features. Static analysis, method of expert evaluations, economic analysis – in the study of organization of the system of financial security of the enterprise from the standpoint of the influence of internal and external threats in interaction with the external environment.

Results. In view of this, the content of the concept of interaction of the enterprise with the subjects of the environment is specified. When considering the main components of the environment and the forms of interaction with the defense industry, the aspects that reflect the complexity of this interaction were highlighted: first, the concrete activity of each of them occurs under the influence of the subjects of state administration in the sphere of defense industry; secondly, each of the elements takes specific part in the construction and development of social, economic, legal relations in this sphere; thirdly, it should be noted the coordination nature of their relationships, which are consistent with each other in different functional cycles of the activities of enterprises in the field of defense industry. The complexity of which is manifested in the fact that, firstly, the concrete activity of each of them occurs under the influence of the subjects of state management in the field of defense industry; second, each of the elements takes a specific part in the construction and development of social, economic, legal relations in the given field; and thirdly, it should be noted the coordination nature of their relationship, which is consistent with each other in different functional cycles of the enterprises of the field of defense industry.

Strengthening financial security of enterprises on the basis of using the opportunities provided by the enterprise from the external environment is most significant when the enterprise adopts strategic decisions (in particular, financially stable functioning and financial support of the development of the enterprise).

Practical implications. This allows the enterprise to more reasonably approach to the management of an enterprise provided its financial security is ensured taking into account resource constraints and knowledge of the situation existing in the external environment.

Value/originality. An approach has been developed to create mechanisms for ensuring financial security of economic entities in the direction of using more flexible financial instruments and using decision-making mechanisms based on the active adaptation of the enterprise, including through the use of management environmental impact.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ IMPROVING OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS

У статті досліджено особливості формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та чинники, що на неї впливають. За результатами дослідження сформовано резерви підвищення економічної ефективності діяльності підприємств аграрно-орієнтованого регіону. Запропоновано для сучасних сільськогосподарських підприємств застосування функціональних стратегій та наведено способи формування конкурентних переваг до кожної з них. Окреслено переваги розроблення та впровадження стратегії інноваційного розвитку. Для посилення конкурентних переваг сільськогосподарських виробників слід реалізувати п'ять етапів реалізації конкурентної стратегії. Обґрунтовано основні напрями ресурсозберігаючих технологій модернізації сільськогосподарського виробництва. Наведено перелік технологічних заходів щодо забезпечення ресурсозбереження аграрного товаровиробництва, що базується на досвіді провідних українських виробників.

Ключові слова: конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, ефективність діяльності, функціональні стратегії, стратегія інноваційного розвитку, модернізація сільськогосподарського виробництва, ресурсозберігаючі технології.

В статті досліджені особливості формування конкурентоспроможності

сельскохозяйственных предприятий и факторы, влияющие на нее. По результатам исследования сформированы резервы повышения экономической эффективности деятельности предприятий аграрно-ориентированного региона. Предложено для современных сельскохозяйственных предприятий применение функциональных стратегий и приведены способы формирования конкурентных преимуществ в каждой из них. Определены преимущества разработки и внедрения стратегии инновационного развития. Для усиления конкурентных преимуществ сельскохозяйственных производителей следует реализовать пять этапов реализации конкурентной стратегии. Обоснованы основные направления ресурсосберегающих технологий модернизации сельскохозяйственного производства. Приведен перечень технологических мер по обеспечению ресурсосбережения аграрного производства товара, основанный на опыте ведущих украинских производителей.

Ключевые слова: конкурентоспособность сельскохозяйственных предприятий, эффективность деятельности, функциональные стратегии, стратегия инновационного развития, модернизация сельскохозяйственного производства, ресурсосберегающие технологии.

УДК 65.01:631.1

Федорова Т.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту організацій

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

Прищеп А.В.

студент

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

The article analyzes the peculiarities of the formation of the competitiveness of agricultural enterprises and the factors influencing it. The competitiveness of an agrarian enterprise is defined as a concentrated expression of the aggregate of its resource potential, the direction and diversification of production, the frequency and effectiveness of the application of the latest technologies, organization, management and sales volumes on the market. There is a need to improve the economic mechanism to ensure the competitiveness of enterprises, which will safeguard and enhance their potential; development of the most profitable production directions; financial stability and the production and sale of science-intensive products. According to the results of the study, reserves were created to increase the economic efficiency of the enterprises of agrarian-oriented region. Measures to strengthen the financial sustainability of an enterprise can only produce positive results if they are comprehensive, systematic and mandatory. A feature of competition in agriculture is the concentration of economic competition not in the industry itself, but in the middle of the chain of value creation, formed by suppliers of material and technical resources for agricultural production, actually agricultural commodity producers and buyers of their products. The proposed application of functional strategies (production, marketing, financial, personnel) for modern agricultural enterprises is proposed and ways of forming competitive advantages to each of them are given. The advantages of developing and implementing an innovation development strategy are outlined. In order to strengthen the competitive advantages of agricultural producers, five stages of the implementation of a competitive strategy should be realized. The formation of competitive strategies of enterprises must primarily be based on strategic management, since selection and selection of the optimal strategy is directly conditioned by the level of management. The main directions of resource-saving technologies of modernization of agricultural production are grounded. The list of technological measures to ensure resource saving of agrarian commodity production, based on the experience of the leading Ukrainian producers, is given.

Key words: competitiveness of agricultural enterprises, efficiency of activity, functional strategies, strategy of innovative development, modernization of agricultural production, resource saving technologies.

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України набуває нового змісту і вимагає нового аналітичного інструментарію її осмислення та розв'язання в умовах сьогодення. Конкурентоспроможність аграрного підприємства визначається як концентрований вираз сукупності його ресурсного потенціалу, напряму та диверсифікації виробництва, частоти й ефективності застосування новітніх технологій, організації, управління та обсягів реалізації продукції на ринку. Виникає необхідність удосконалення економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності

підприємств, що забезпечуватиме збереження і нарощування їхнього потенціалу, розвиток найбільш прибуткових виробничих напрямів, фінансову стабільність та виробництво і реалізацію наукоємної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи досягнення конкурентоспроможності підприємств розглядалися в працях багатьох зарубіжних та українських учених. Окрім Майкла Портера, питання конкуренції та конкурентоспроможності досліджували такі вчені, як Ж.-Ж. Ламбен, Г.Л. Азоев, А.П. Челенков, Р.А. Фатхутдінов, Л.В. Балабанова, В.О. Василенко, Т.І. Ткаченко,

О.С. Виханський, А.В. Войчак, І.З. Должанський, В.Я. Кардаш, Н.В. Куденко, А.Ф. Павленко, В.В. Пастухова, О.П. Сокур, О.В. Зозульов та ін.

Постановка завдання. У сучасній вітчизняній практиці не існує єдиного підходу до окреслення шляхів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, тому вирішення проблеми посилення конкурентоспроможності підприємств у конкурентних умовах аграрно-орієнтованого регіону поставлено за мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз конкурентоспроможності сільського господарства як основа конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства належить до досліджень на галузевому рівні. Поняття зі сфери конкурентоспроможності на цьому рівні є більш точним, ніж в інших галузях економіки, оскільки галузь тісно пов'язана з переробною промисловістю (мала мобільність виробничих ресурсів, велика залежність від природних умов та обмежені можливості конкурувати сільськогосподарською продукцією на внутрішньому і зовнішньому ринках).

Особливістю конкуренції у сільському господарстві є концентрація економічного суперництва не в самій галузі, а всередині ланцюга створення цінності, сформованого постачальниками матеріально-технічних ресурсів для аграрного виробництва, власне сільськогосподарськими товаровиробниками та покупцями їхньої продукції. Наслідки цієї конкуренції для сільгоспвиробників є доволі важкими, адже використання суб'єктами із суміжних галузей свого монопольного становища вважається однією з основних причин виникнення кризи в аграрному секторі [1, с. 3].

Специфіка сільського господарства зумовлює, що іншими є значення і ранг чинників, що визначають як конкурентоспроможність галузі, так і її суб'єктів. Доцільно відзначити, що класичні і неокласичні економічні теорії та практика маркетингу й управління меншою мірою можуть бути придатні до досліджень конкурентоспроможності в сільському господарстві, зокрема і господарюючих тут суб'єктів. Основним вирішальним чинником специфіки дослідження конкурентоспроможності в сільському господарстві є сильно обмежена мобільність чинників виробництва. Це стосується не лише землі та робочої сили, зокрема у малих сімейних господарствах фермерського типу, а й капіталу, пристосованого до специфіки сільського господарства, робочих і силових машин, будівель і споруд. Сільське господарство і його суб'єкти позбавлені можливостей отримання користі від трансферу виробничих ресурсів до більш ефективних галузей [1, с. 3; 7, с. 22].

Низькі можливості виробничих чинників у сільському господарстві, обмежена можливість засто-

сування інструментів конкуренції сільськогосподарськими виробниками, домінуюча участь переробних підприємств у використанні продукції і залежність економічних результатів від конкурентоспроможності переробних підприємств спричиняють, що:

- конкурентоспроможність сільського господарства в міжнародних порівняннях (конкурентоспроможність зовнішня) досліджується переважно в затратному аспекті, оскільки затрати мають основний вплив на здатність конкурування продовольчих товарів. Саме тому дослідження сільського господарства підпорядковане аналізу конкурентоспроможності споживчого сектору. З іншого боку, саме враховуючи інтеракції обох цих секторів агропромислового комплексу, аналіз сектору переробки сільськогосподарської продукції мусить бути інтегральним складником досліджень стосовно конкурентоспроможності сільського господарства. Інший характер має аналіз конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, яка є предметом безпосереднього продажу на ринку. Стосовно цієї продукції собівартість і ціна є домінуючими чинниками, які визначають її конкурентну позицію. Такими, і навіть важливішими, є маркетингова та логістична діяльність та діяльність стосовно подолання бар'єрів масштабів (обсягів) позиції продукції на ринок;

- дослідження конкурентоспроможності сільського господарства, головним чином, зводяться до оцінки конкурентної здатності даного сектору (кількість і якість виробничих ресурсів, їх взаємоузгодженість, продуктивність землі, праці й капіталу). Оскільки конкурентоспроможність господарюючих суб'єктів у сільському господарстві значною мірою залежить від позасільськогосподарських чинників, то важливим є аналіз макроекономічних чинників організацій, діючих поза сільським господарством.

В умовах конкурентного середовища, в якому кожен виробник прагне досягнути найкращих результатів, важливе місце займає проблема підвищення основних показників конкурентоспроможності продукції. Резерви підвищення економічної ефективності є різними за своїм характером і досягаються за рахунок різних заходів. Так, наприклад, значного поліпшення показників конкурентоспроможності можна досягнути за рахунок таких чинників, як: модернізація обладнання та устаткування шляхом упровадження досягнень науково-технічного прогресу; вдосконалення системи управління підприємством, шляхом модернізації організаційної структури управління, поліпшення взаємодії між рівнями та ланками управління, підвищення якості управлінського персоналу; використання в процесі виробництва більш якісних матеріалів (у нашому разі це може бути використання якісної сировини); комплексний підхід до управління собівартістю продукції, що дасть змогу зменшити витрати на виробництво продукції і, таким чином,

підвищить показники конкурентоспроможності досліджуваного об'єкта та його продукції; застосування логістичного підходу до управління матеріальними та товарними потоками, що дасть змогу скоротити витрати, поліпшити швидкість та якість перевезень, а також економити наявні ресурси; впровадження системи управління якістю як окремої філософії бізнесу, яка б включала в себе управління якістю продукції, технологічними процесами, сировиною, матеріалами та ін. Розрізняють такі чинники зниження собівартості продукції:

1) підвищення технічного рівня виробництва, зокрема впровадження нової прогресивної технології, підвищення рівня механізації та автоматизації виробничих процесів; розширення масштабів використання й удосконалення техніки і технології, що застосовується; краще використання сировини та матеріалів;

2) поліпшення організації виробництва і праці, тобто вдосконалення управління виробництвом і скорочення витрат на нього; впровадження наукової організації праці; поліпшення використання основних виробничих фондів; поліпшення матеріально-технічного забезпечення; скорочення транспортно-складських витрат тощо;

3) зміна обсягу виробництва, що зумовлює відносне скорочення умовно-постійних витрат у результаті зростання обсягу виробництва;

4) зміна структури, асортименту та поліпшення якості продукції. Крім цього, розраховують також зниження собівартості продукції за техніко-економічними чинниками.

Усі техніко-економічні чинники, які впливають на собівартість продукції, у практиці планування об'єднують у кілька укрупнених груп, а саме: підвищення технічного рівня виробництва; вдосконалення організації виробництва і праці; зміна обсягу і структури продукції, що виробляється; поліпшення використання природних ресурсів; галузеві й інші чинники.

Формування конкурентних стратегій підприємств насамперед повинне базуватися на стратегічному управлінні, оскільки селекція і вибір оптимальної стратегії безпосередньо зумовлені рівнем управління. Визначення конкурентної стратегії для підприємства залежить від ситуації, в якій підприємство перебуває на конкретному етапі свого розвитку. Зокрема, це стосується того, як швидко керівництво підприємства може реагувати на зміни та вплив зовнішнього середовища, які сильні позиції підприємство має та який досвід застосування стратегічних рішень.

Таким чином, формується потреба перейти від фундаментальних питань економіки до головних проблем управління, суть якого – прийняття рішення. Для суб'єкта така ситуація може бути охарактеризована через: збір можливих дій, із числа яких керівник може вибрати; збір можливих ста-

нів оточення, які не контролювані керівником; збір результатів, що є основою для прийняття визначеного рішення під час виникнення даного стану оточення; суб'єктивну функцію корисності результату, що характеризує особу, яка приймає рішення. Таким чином, конкурентна стратегія підприємства – це комплекс взаємопов'язаних заходів, що ґрунтуються на внутрішніх конкурентних перевагах та вмінні підприємства нейтралізувати вплив зовнішніх чинників із максимальною вигодою для себе з метою отримання пріоритетних переваг у веденні конкурентної боротьби за завоювання та утримання міцних позицій на ринку, досягнення, підвищення чи збереження бажаного рівня конкурентоспроможності [2, с. 102; 7. с. 48]. У цілому стратегія конкуренції – сукупність дій, спрямованих на створення, розширення, а передусім на утримання досягнутої конкурентної переваги на основі наявного на підприємстві потенціалу та інструментарію конкурування. Визначення межі фінансової стійкості підприємства належить до найбільш важливих економічних проблем, оскільки погіршення фінансової стійкості може призвести до неплатоспроможності підприємства та відсутності коштів для розширення діяльності.

На нашу думку, найкращим для сучасних сільськогосподарських підприємств, є застосування функціональних стратегій, серед яких – виробнича, маркетингова, фінансова, кадрова. Основні об'єкти, на перетворення яких спрямовані ці стратегії, наведено в табл. 1.

Платоспроможність (ліквідність) визначається здатністю підприємства до швидкого погашення своїх короткотермінових зобов'язань за платежами. Для здійснення таких операцій необхідні кошти, які підприємство може отримати, перевівши у гроші найбільш ліквідну частину своїх мобільних запасів або маючи достатній запас грошей у банку й у касі.

Фінансова стійкість є головним компонентом загальної стійкості підприємства. Організація та управління фінансовою стійкістю – це основні аспекти роботи фінансово-економічних служб підприємства, які включають заходи щодо планування, оперативного управління та створення гнучкої структури управління усім підприємством та його окремими підрозділами [3, с. 204].

Чинниками, які також суттєво впливають на прибуток підприємства та підлягають обов'язковому максимально оперативному та оптимальному управлінню, є: заходи щодо збільшення обсягів реалізації продукції; оперативність реагування на зміни ринкової кон'юнктури; раціональне використання виробничих засобів; витрати підприємства; капітальні вкладення, розмір яких повинен співвідноситися з фінансовими можливостями підприємства; надмірні обсяги оборотних активів (у вигляді запасів та дебіторської заборгованості).

**Функціональні стратегії зміцнення конкурентоспроможності
сільськогосподарських підприємств**

Стратегія	Об'єкт удосконалення	Спосіб формування конкурентної переваги
Виробнича	Технології	Удосконалення технологій для підвищення ефективності виробництва.
	Якість продукції	Підвищення якості вироблюваної продукції.
	Виробничий потенціал	Збільшення розмірів підприємства на основі нарощування ресурсного потенціалу.
	Організація виробництва	Удосконалення організаційної структури, розміщення виробництва в підрозділах, що забезпечить економію умовно-постійних витрат.
Маркетингова	Асортимент продукції	Формування спеціалізації з орієнтуванням на виробництво конкурентоспроможної продукції.
	Обсяг ринку	Вихід на нові сегменти ринку.
	Канали збуту	Удосконалення системи збуту виробленої продукції.
Фінансова	Джерела фінансування	Обґрунтування найвигідніших способів залучення капіталу з урахуванням системи державної підтримки.
	Фінансовий стан	Оптимізація співвідношень власного й залученого капіталу, основних і оборотних засобів.
	Напрями інвестицій	Визначення найперспективніших інвестиційних проектів.
Кадрова	Персонал підприємства	Оптимізація кількості працівників підприємства. Формування системи підвищення кваліфікації.
	Мотивація працівників	Удосконалення системи матеріального стимулювання за досягнуті результати.

Щоб досягти поставленої мети, підприємствам необхідно: визначити величину потрібних і реально можливих грошових ресурсів за джерелами їх формування і напрямами використання для здійснення операційної, інвестиційної та інших видів діяльності; оптимізувати структуру капіталу за джерелами формування і напрямами розміщення; визначити прогнозовану дохідність капіталу, авансованого на формування активів підприємства; розробити альтернативні чи запобіжні заходи на випадок відхилень від прогнозованих показників; контролювати й оперативно реагувати на хід виконання фінансового плану.

У процесі розроблення фінансового плану пропонується поетапно прогнозувати: доходи, витрати й прибуток від операційної, інвестиційної, фінансової та інших видів діяльності та чистий прибуток і напрями його використання; потребу в оборотних коштах за джерелами формування і напрямами використання; джерела інвестиційних ресурсів для виконання плану капітальних вкладень; величину і напрями використання коштів соціального спрямування; баланс активів і пасивів на кінець планового періоду.

Заходи щодо зміцнення фінансової стійкості підприємства можуть дати позитивні результати лише за умови комплексного, системного та обов'язкового їх застосування. Під час пошуку концепції розвитку інноваційного складника підвищення конкурентоспроможності підприємств було

досліджено різні підходи до розв'язання визначеної проблеми. Один із них передбачає формування та розвиток ефективної взаємодії сільськогосподарських виробників, науково-дослідних установ з урахуванням регіональних аспектів.

Проте на разі в Україні не створено системи розроблення та виробництва сучасних машин і обладнання для сільськогосподарських підприємств. Це зумовлює активізацію основної ідеї розроблення стратегічного бачення та місії майбутнього сільського господарства та науково-дослідних установ як співробітництва для спільного використання переваг регіону і виробничих потужностей, проведення спільних досліджень, обміну та узгодження технологічних процесів, просування своєї продукції на вітчизняних і закордонних ринках, створення продукції об'єднаними зусиллями. Така взаємодія дасть змогу досягти синергетичного ефекту, посилити спільні можливості всіх ланок вітчизняного виробництва у створенні конкурентоспроможних технологій і виходу на нові ринки збуту.

В умовах мінливості зовнішнього середовища визначені нами суб'єкти взаємодії повинні розробляти та впроваджувати стратегію інноваційного розвитку. При цьому повинні бути визначені нові для аграрної сфери принципи: концентрації зусиль на довгострокових стратегічних завданнях; пошуку фундаментальних засобів досягнення цілі якісного піднесення сільського господарства.

Першочерговою є необхідність формування стійкого розвитку сільськогосподарських підприємств. Комплекс заходів повинен вирішувати завдання щодо збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської сировини високої якості, підвищення технічного рівня підприємств, створення принципово нових технологій виробництва продукції. Формування ефективного партнерства доцільно здійснювати на основі географічного розміщення господарюючих суб'єктів.

Створення повного виробничого циклу сільськогосподарських підприємств, що ґрунтується на взаємодії суб'єктів господарювання (сільське господарство – виробництво та надання якісної й доступної сировини; науково-дослідні установи – розроблення енерго-, ресурсозберігаючих технологій, нових асортиментних груп тощо) на інноваційній основі, дасть змогу підвищити рівень конкурентоспроможності, закріпити або посилити свою позицію на сільськогосподарському ринку за рахунок зниження собівартості продукції, ширини та глибини асортименту, яких удалося досягти засобами реалізації стратегії інноваційного розвитку [6, с. 143]. Відповідно, підприємствам для посилення своїх конкурентних переваг слід реалізувати такі етапи конкурентної стратегії:

1. Підвищити рівень та поліпшити комунікаційні процеси шляхом уведення нових та швидких зворотних зв'язків. Інформацією потрібно обмінюватися більш оптимально та раціонально, використовувати більш нові джерела інформації, а саме засоби масової комунікації, електронні засоби комунікації, інформаційні центри тощо.

2. Підвищити рівень фінансової мотивації працівників через удосконалення організації системи стимулювання праці.

3. Знизити собівартість продукції за рахунок упровадження нової техніки, технологій, більш раціонального використання як матеріальних, так і трудових ресурсів, зменшення питомої ваги постійних затрат у собівартості продукції.

4. Збільшити грошові кошти на розрахунковому рахунку підприємства, це призведе до збільшення коефіцієнта абсолютної ліквідності і дасть змогу підприємству брати довго- і короткострокові позики в банку для фінансування поточної діяльності, які видаються лише платоспроможним підприємствам, в яких коефіцієнт абсолютної ліквідності відповідає нормі. Збільшення грошових коштів можна забезпечити за рахунок реалізації зайвих виробничих і невиробничих фондів, здачі їх в оренду.

5. Удосконалити асортимент продукції, що виробляється, відповідно до потреб споживача, що дасть змогу стабілізувати і поліпшити фінансовий стан підприємства.

Отже, аграрні підприємства мають свої особливості, які треба враховувати під час формування

рівня конкурентоспроможності, зокрема застосування певних заходів організаційно-технічних, соціально-економічних, правових та інших чинників, що впливають на функціонування підприємства. Українські підприємства мають потенціал та можливість до підвищення ролі конкурентоспроможності їхньої продукції, а тим самим і до займання провідних і домінуючих позицій на українському ринку сільськогосподарської продукції.

Досягнення сталого розвитку економіки сільськогосподарства нині й у перспективі потребує вирішення проблеми оптимізації ресурсоспоживання та ресурсозбереження. У виробництві сільськогосподарської продукції беруть участь трудові (виробничий персонал та ін.), енергетичні (паливно-мастильні матеріали різного походження), матеріально-сировинні (ґрунт, навколишнє середовище, машинно-тракторний парк, інфраструктура, добрива і т. д.) й інформаційні ресурси.

Основні причини втрат ресурсів у сільськогосподарському виробництві і галузях, які обслуговують його (машинобудування для сільського господарства, хімічна промисловість і т. д.): нераціональна витрата матеріалів у технологіях і виробках; корозія і знос; нераціональні технологічні втрати енергії під час переробки матеріалів, виготовлення й експлуатації виробів; нераціональне використання ґрунтових ресурсів і біологічного потенціалу рослин і порід тварин (існуючі та перспективні системи землеробства); відхід від науково обґрунтованих систем машин для виробництва сільськогосподарської продукції й оптимально скомплектованого машинно-тракторного парку сільгоспвиробників [4, с. 56; 5, с. 384]. Основні напрями ресурсозберігаючої технологічної модернізації виробництва представлено в табл. 2.

Проблему ресурсозбереження слід розглядати з позицій агроекологічних проблем землеробства, систем виробництва рослинницької продукції, машинних технологій і машин для комплексної механізації сільськогосподарського виробництва, враховуючи, що вони є ключовими ресурсами під час виробництва сільськогосподарської продукції.

Механізм ресурсозбереження в сільськогосподарських підприємствах зумовлений постійним зростанням цін на придбані ресурси (технічні та енергетичні) й неефективним їх використанням, низьким рівнем цін на реалізацію сільськогосподарської продукції і, як наслідок, браком коштів. Це скорочує споживання ресурсів, що призводить до невиконання окремих технологічних операцій, збільшення термінів виконання механізованих робіт, зниження врожайності культур і продуктивності худоби, а також якості продукції. Для раціонального споживання ресурсів і зниження собівартості виробництва продукції економічна діяльність агропідприємств повинна бути спрямована на

Напрями ресурсозбереження сільськогосподарських підприємств

Основні джерела втрати ресурсів	Напрями технологічної модернізації
Нераціональна витрата матеріалів в технологіях	Ресурсний моніторинг Удосконалення методів розрахунку і конструювання Використання сучасних технологій Використання нових матеріалів Технологічний рециклінг
Корозія і знос	Розрахунок і конструювання систем із високою стійкістю до корозії і зносу Використання сучасних методів захисту поверхонь (покриття, зміцнююча обробка і т. д.) Застосування нових матеріалів
Нераціональні технологічні втрати енергії	Моніторинг енерговитрат Розрахунок і конструювання енергозберігаючої техніки Заміна енергоємних технологій Використання нетрадиційних джерел отримання енергії

впровадження технічних, технологічних і організаційних заходів.

Узагальнення досвіду аграрних підприємств показало, що до технологічних заходів належать:

– впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур із мінімальною і нульовою обробкою ґрунту, що дають змогу знижувати витрати на виробництво;

– заміна технологій виконання механізованих робіт, наприклад оранки-дискування або передпосівної підготовки ґрунту, застосуванням внутрішньогрунтових гербіцидів і т. д.

Розроблення і прийняття заходів із ресурсозбереження повинні здійснюватися на основі систематичного аналізу собівартості виробництва сільгосппродукції, у тому числі й витрати ресурсів.

Велике значення для ресурсозбереження має ефективно використання сільськогосподарської техніки, енергоресурсів і скорочення потреби в них. Це особливо важливо для машинно-тракторного парку (МТП), який використовується неефективно: великі простой з технічних і організаційних причин, низький коефіцієнт змінності роботи агрегатів і кваліфікація механізаторів, необґрунтований вибір придбаної техніки і т. д.

В умовах нестачі фінансових коштів у підприємства на оновлення МТП для підвищення ефективності його використання та ресурсозбереження доцільне впровадження нових організаційних міжгосподарських форм використання – МТС. Передумовою для цього є розміщення сільськогосподарської техніки на великій території і зміщення календарних термінів виконання польових робіт. Це збільшить час використання сільськогосподарської техніки і, відповідно, річне напруження, скоротить загальну потребу в техніці господарства, а також розмір капітальних вкладень, терміни їх окупності.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, сільськогосподарські підприємства мають свої особливості, які треба враховувати під час

формування рівня конкурентоспроможності, зокрема застосування певних заходів організаційно-технічних, соціально-економічних, правових та інших чинників, що впливають на функціонування підприємства. Українські підприємства мають потенціал та можливість до підвищення ролі конкурентоспроможності їхньої продукції, а тим самим і до займання провідних та домінуючих позицій на українському ринку сільськогосподарської продукції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аранчій В.І. Теоретичні аспекти формування конкурентних стратегій аграрних підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. 2013. № 2(5). С. 3–7.
2. Говорушко Т.А. Ринок сільськогосподарської продукції України, його розвиток та перспективи. *Вісник Одеського національного університету*. 2014. № 18. С. 102–106.
3. Дідоренко Т.В. Маркетингова діяльність у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 204–208.
4. Кондратюк О.І. Конкурентоспроможність сільськогосподарства та шляхи її підвищення. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 56–63.
5. Прокопець Л.В. Складові підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Збірник наукових праць Буковинського університету*. 2012. № 21. С. 384–394.
6. Федорова Т.В. Формування конкурентних переваг підприємств хлібопекарської галузі. *Формування ринкової економіки*. 2012. № 28. С. 143–151.
7. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія. Львів : Український бестселер, 2014. 427 с.

REFERENCES:

1. Aranchy V.I. (2013) Teoretichni aspekti formuvannya konkurentnih strategiy agrarnih pidpriemstv [Theoretical aspects and the formation of competitive strategic agricultural enterprises]. Scientific works Poltava State Agrarian Academy. Vol. 2, no 5. Pp. 3-7.

2. Govorushko T.A. (2014) Rinok silskogospodarskoyi produktsiyi Ukrayini, yogo rozvitok ta perspektivi [Ukrainian agricultural market, its development and prospects]. Bulletin of Odessa National University. no 18. Pp. 102-106.

3. Didorenko T.V. (2013) Marketingova diyalnist u zabezpechenni konkurentospromozhnosti pidpriemstva [Marketing activity in the international competitiveness of enterprises]. Innovative economy. no 8. Pp. 204-208.

4. Kondratyuk O.I. (2012) Konkurentospromozhnist silskogo gospodarstva ta shlyahi yiyi pidvischennya [Competitiveness of the agriculture and of the way of the juncture]. Actual problems economics. no 1. Pp. 56-63.

5. Prokopets L.V. (2012) Skladovi pidvischennya konkurentospromozhnosti silskogospodarskih pidpriemstv [Ingredients competitiveness of agricultural enterprises]. Collection of scientific works of Bukovina University. no 21. Pp. 384-394.

6. Fedorova T.V. (2012) Formuvannya konkurentnih perevag pidpriemstv hlibopekarskoyi galuzi. [Formation of competitive advantages of bakery enterprises]. Formation of a market economy. no 28. Pp. 143–151.

7. Yatsiv I.B. (2014) Konkurentospromozhnist silskogospodarskih pidpriemstv [Competitiveness with the corporate partnership]: monographs. Lviv: Ukrainian Bestseller. 427 p.

Fedorova TetianaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management of Organizations
Kherson State Agrarian University**Prishchepa Antonina**Student
Kherson State Agrarian University**IMPROVING OF THE COMPETITIVENESS
OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS**

The purpose of the article. The problem of increasing the competitiveness of agricultural enterprises in Ukraine acquires new meaning and requires a new analytical tool for its comprehension and solution in today's conditions. There is a need to improve the economic mechanism to ensure the competitiveness of enterprises, which will safeguard and enhance their potential; development of the most profitable production directions; financial stability and the production and sale of science-intensive products. A feature of competition in agriculture is the concentration of economic competition not in the industry itself, but in the middle of the chain of value creation, formed by suppliers of material and technical resources for agricultural production, actually agricultural commodity producers and buyers of their products. The consequences of this competition for agricultural producers are rather difficult, as the use of subjects from related industries of their monopoly position is considered one of the main causes of the crisis in the agricultural sector. Therefore, solving the problem of strengthening the competitiveness of enterprises in the competitive conditions of the agrarian-oriented region is set as the goal in our study.

Methodology. The research was carried out on the basis of the theoretical and methodological achievements of domestic and foreign authors on the issue of forming the competitiveness of enterprises, the fundamental provisions of the theory of management, marketing, etc.

Results. The competitiveness of an agrarian enterprise is defined as a concentrated expression of the aggregate of its resource potential, the direction and diversification of production, the frequency and effectiveness of the application of the latest technologies, organization, management and sales volumes on the market. There is a need to improve the economic mechanism to ensure the competitiveness of enterprises, which will safeguard and enhance their potential; development of the most profitable production directions; financial stability and the production and sale of science-intensive products. According to the results of the study, reserves were created to increase the economic efficiency of the enterprises of agrarian-oriented region. Measures to strengthen the financial sustainability of an enterprise can only produce positive results if they are comprehensive, systematic and mandatory. A feature of competition in agriculture is the concentration of economic competition not in the industry itself, but in the middle of the chain of value creation, formed by suppliers of material and technical resources for agricultural production, actually agricultural commodity producers and buyers of their products. The proposed application of functional strategies (production, marketing, financial, personnel) for modern agricultural enterprises is proposed and ways of forming competitive advantages to each of them are given. The advantages of developing and implementing an innovation development strategy are outlined. In order to strengthen the competitive advantages of agricultural producers, five stages of the implementation of a competitive strategy should be realized. The main directions of resource-saving technologies of modernization of agricultural production are grounded. The list of technological measures to ensure resource saving of agrarian commodity production, based on the experience of the leading Ukrainian producers, is given.

Practical implications. The results of the conducted research can be used by agricultural enterprises, research institutions, studying the management of enterprises by types of economic activity.

Value/originality. The research was carried out within the framework of the programs implemented on the basis of international cooperation of Ukraine, the Kherson Region Development Program till 2020, the provisions of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine.

СИСТЕМА МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТУРОПЕРАТОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS IN THE TOUR OPERATOR ACTIVITY

Стаття спрямована на вдосконалення теоретико-методологічних основ дослідження комунікації в туropolераторській діяльності. Узагальнено та доповнено теоретичні основи дослідження комунікації туropolераторів. Зазначено, що мета українських туropolераторів – активне просування своїх туристських послуг на світовий ринок. Виділено види комунікації туристичних операторів. Зазначено, що туристична діяльність є комунікаційним процесом, або туристичною комунікативістикою. Розглянуто взаємодію комунікатора (туropolератора) та реципієнта. З'ясовано особливості використання теорії масової комунікації в діяльності туropolераторів. Визначено завдання маркетингової комунікаційної діяльності в туризмі. Запропоновано застосування туropolераторами моделі двоступеневої комунікації П. Лазарсфельда та моделі дифузійної теорії Е. Роджерса. Доведено, що основним принципом здійснення маркетингових комунікацій туropolераторами на сучасному етапі є їх комплексність.

Ключові слова: система маркетингових комунікацій, туropolераторська діяльність, туристичний ринок, комплекс маркетингу, синтетичні комунікації, туристична комунікативістика, процес комунікації.

Стаття нацелена на совершенствование теоретико-методологических основ иссле-

дования коммуникации в туropolераторской деятельности. Обобщены и дополнены теоретические основы исследования коммуникации туropolераторов. Отмечено, что цель украинских туropolераторов – активное продвижение своих туристских услуг на мировой рынок. Выделены основные и синтетические виды коммуникации туристических операторов. Отмечено, что туристическая деятельность является коммуникационным процессом, или туристической коммуникативистикой. Рассмотрено взаимодействие коммуникатора (туropolератора) и реципиента. Выявлены особенности использования теории массовой коммуникации в деятельности туropolераторов. Определены задачи маркетинговой коммуникационной деятельности в туризме. Предложено применение туropolераторами модели двухступенчатой коммуникации П. Лазарсфельда и модели диффузионной теории Э. Роджерса. Доказано, что основным принципом осуществления маркетинговых коммуникаций туropolераторами на современном этапе является их комплексность.

Ключевые слова: система маркетинговых коммуникаций, туropolераторская деятельность, туристический рынок, комплекс маркетинга, синтетические коммуникации, туристическая коммуникативистика, процесс коммуникации.

УДК 659:338.485.23

Афенченко Г.В.

к.соц.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту культури та соціальних технологій

Харківська державна академія культури
Шумлянська Н.В.

старший викладач кафедри туристичного бізнесу

Харківська державна академія культури

The article is aimed at improving the theoretical and methodological foundations of the study of communication in tour operator activities. The theoretical foundations of the research of communication of tour operators are summarized and supplemented. It was noted that the goal of Ukrainian tour operators is the active promotion of their tourist services on the world market. The main and synthetic types of communication of tourist operators are highlighted. It was emphasized that the tour operator's marketing communications system consists of the following subsystems: "tour operator-travel agent", "tour operator-tourist", "tour operator-partner", "tour operator-public authority", "tour operator-contact audience". It is noted that tourism activity is a communication process or tourist communication. The interaction of the communicator (tour operator) and the recipient is considered. The features of the use of communication theory in the activities of tour operators have been clarified. It is shown how participation in international tourism exhibitions, fairs, branding and sponsorship allows the tour operator to attract the attention of recipients. The tasks of marketing communication activities in tourism are defined. The use of two-stage communication model and E. Rogers diffusion theory model has been proposed by tour operators. It is proved that the main principle of marketing communications implementation by tour operators at the present stage is their complexity. Integrity means careful targeting and full coverage of selected public groups, expedient use of possible channels for disseminating information, pooling online and offline opportunities for target audiences. Methods of organizing communication by a tour operator are proposed: interaction with the media, holding an event, sponsorship and charity, PR for the internal public, Internet marketing, corporate identity. It is proved that the integrated approach to the implementation of marketing communications is the global practice of promoting tour operators their services. The organization of marketing information campaigns, taking into account theoretical models of mass communication, is appropriate and provides the necessary influence on the audience in the international context.

Key words: marketing communications system, tour operator activity, tourist market, marketing complex, synthetic communications, tourist communication, communication process.

Постановка проблеми. Маркетингова діяльність туристичного підприємства – це обов'язково системна діяльність, тому розроблення складників комплексу маркетингу туристичного оператора є найважливішим завданням.

Сьогодення свідчить про те, що туристський ринок активно прогресує. Для багатьох країн, наприклад України, важливою метою стає активне просування своїх туристських послуг на світовому ринку, тобто активізація маркетингової діяльності.

Система маркетингових комунікацій спрямовує туropolератора саме на таку діяльність. Ця

діяльність багатоаспектна, тому що складається з підсистем «туropolератор – турагент», «туropolератор – турист», «туropolератор – партнер», «туropolератор – орган державної влади», «туropolератор – контактна аудиторія». Сама туристична діяльність вважається комунікаційним процесом. Її називають туристичною комунікативістикою [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи маркетингових комунікацій у туризмі представлено в роботах О.П. Бекрова, Н.І. Ведмідь, О.П. Дуровича, І.К. Кабушкіна, О.С. Копанева, М.В. Макарова.

Проведений аналіз досліджень свідчить про те, що систему комунікації як елемент комплексу маркетингу туристичного оператора досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Основне завдання дослідження – узагальнити та доповнити теоретико-методологічні основи дослідження системи комунікацій у маркетинговій діяльності туроператорів, охарактеризувати основні її складники та напрями розвитку, з'ясувати методи комунікаційної діяльності.

Дослідження особливостей системи комунікації туристичних операторів є складовою частиною вивчення комплексу маркетингової діяльності даних суб'єктів туристського ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система маркетингових комунікацій (promotion) є четвертим «Р» комплексу маркетингу туроператора. Вона включає основні та синтетичні елементи [4].

До основних складників відносимо рекламу, стимулювання збуту, зв'язки з громадськістю, прямий або (директ)-маркетинг та персональний продаж. Синтетичні елементи системи комунікацій – це ярмарки, виставки, брендинг та спонсорство. Чим крупніше туристичний оператор, тим активніше він працює над упровадженням різноманітних маркетингових комунікацій. Завдяки прогресу інформаційних технологій самі комунікації змінюють спосіб і характер передання інформації

від комунікатора (туроператора) до комуніканта (реципієнта) [2; 3].

На сучасному етапі реципієнтами стають не лише туристи та турагенти, а й органи державної влади, партнери та контактні аудиторії (рис. 1).

Помітну роль у формуванні такої комунікативної взаємодії відіграють синтетичні елементи системи комунікацій туристичних операторів.

Участь у міжнародних туристських виставках, ярмарках дає змогу туроператору заявити про себе державним органам влади як про підприємство, яке сприяє створенню позитивного іміджу країни в світі.

Брендинг допомагає компанувати певний привабливий образ туроператора в очах споживачів та контактної аудиторії.

Спонсорство підвищує соціальну значущість туроператора у суспільному житті, що, власне, привертає увагу контактних аудиторій, споживачів, органи державної влади, партнерів.

Комунікації національних туроператорів напряму пов'язані з маркетинговими комунікаціями держави у сфері туризму.

По відношенню до туристичного бізнесу в самій галузі і країні у цілому країни поділяють на три основні групи.

Перша група – країни зі значною часткою доходів від туризму і розвиненою туристичною галуззю. Такі благополучні країни цілком задоволені рівнем розвитку туризму і застосовують

Рис. 1. Інституційні суб'єкти, які забезпечують процес маркетингових комунікацій у туристичній галузі

комплекс маркетингових комунікацій у повному обсязі. Це найбільш відвідувані країни: Італія, Іспанія, Франція, Грузія. Наприклад, такою була інформаційна кампанія сезону 1996 р. у Франції з «контрактами гостинності».

До другої групи віднесемо країни, де туризм не є важливим складником наповнення бюджету. Розвитку туристичної інфраструктури приділяється невелика увага з боку уряду і бізнесу. Маркетингові комунікації визначаються прямою рекламою. Це скандинавські країни, Португалія, Азербайджан.

До третьої групи віднесемо країни, в яких туризм має значну частку в доходах, однак вони мають нестійкий імідж через різноманітні причини: політичну нестабільність, техногенні катастрофи, військові дії, стихійні лиха та ін. Такі країни користуються популярністю серед туристів. Кліматичні умови, відносно комфортні умови відпочинку, недорогий та якісний сервіс, історичні пам'ятки – усе це приваблює відвідувачів з усього світу. Такі країни, як Ізраїль, Єгипет, Туреччина, Кіпр, а також Україна, потребують відповідних маркетингових комунікацій для збереження і стабілізації потоку туристів.

Основні причини, які впливають на формування негативного образу країни як місця відпочинку і на які в першу чергу звертають увагу споживачі: одноманітний відпочинок, негативні події, невинуватене підвищення цін, яке не призвело до підвищення якості послуг, поява нових конкурентоспроможних туристичних напрямків.

У застосуванні маркетингових комунікацій для туристичної галузі необхідно враховувати комплексний характер інформаційного впливу, тому цільовими аудиторіями є: широка громадськість (громадська думка), сегментовані групи споживачів, державні органи (урядові департаменти та місцеві адміністрації), великі фінансові структури, які, можливо, зацікавлені в інвестиціях і фінансовому обслуговуванні, бізнес у цілому, підприємства туристичної галузі, засоби масової інформації.

Звідси, визначаються завдання маркетингової комунікаційної діяльності в туризмі:

а) підтвердження репутації і формування аварієстійкого іміджу країни, туристичної галузі та дестинацій (відпочинку, лікування, розваг тощо);

б) просування брендів великих туроператорів та інших підприємств індустрії гостинності;

в) просування окремих туристських напрямків і послуг.

Формування відносин між ключовими суб'єктами і громадськістю у сфері туризму може будуватися на основі теоретичних моделей масової комунікації.

Туристські оператори, які виходять на зовнішній ринок для залучення споживачів з інших країн і розвитку в'їзного туризму, виявляються в умовах інформаційної невідомості: невідомі для зару-

біжної аудиторії туристські напрямки, суперечливий імідж країни, незвичні правила поведінки або їх відсутність і багато іншого. Крім того, для ведення діалогу на «мові» вимогливого і досвідченого потенційного споживача необхідно будувати інформаційні кампанії з урахуванням місцевих традицій, культури спілкування та споживання, знання мотивів, цінностей і світоглядних позицій найрізніших груп громадськості.

У такій ситуації доречним є застосування туроператорами моделі двоступеневої комунікації П. Лазарсфельда. Відправник повідомлень працює з місцевими лідерами громадської думки, а вони, своєю чергою, звертаються до своїх прихильників і послідовників. Застосування технологій виявлення лідерів думок і організації взаємодії з ними дають позитивні маркетингові результати у відносинах із широкою громадськістю: ініціювання модних туристських напрямків, формування доброзичливого ставлення та інтересу до країни (регіону), тенденцій споживання певних туристичних послуг.

Невідомі або маловідомі географічні області в туристській діяльності можуть бути перевагою для комунікаторів. Відсутність будь-якої інформації, негативного бекграунду дає змогу наповнювати інформаційний простір історико-пізнавальною, ціннісно-мотивуючою, культурно-ознайомчою інформацією. Свіжі уявлення широкого загалу, привабливі місця, можливість практичних дій (екологія, захист тварин), нові та екстремальні види туризму створюють силу тяжіння для відвідувачів.

Поширення інформації та інновацій переконливо демонструє модель дифузійної теорії Е. Роджерса: поділ широкої громадськості на аудиторії за характером сприйняття і типу інформації (від інноваторів до консерваторів), підготовка відповідного повідомлення та дотримання послідовності їх поширення для засвоєння переконливих аргументів і формування довіри. Застосування технології ефективною комунікації за правилами PR-діяльності забезпечить створення сприятливого іміджу дестинації, підготує основу для подальшої співпраці [5].

Основним принципом здійснення маркетингових комунікацій туроператорами на сучасному етапі є їх комплексність. Комплексність означає ретельне таргетування і повне охоплення увагою вибраних груп громадськості, доцільне використання можливих каналів поширення інформації, об'єднання онлайн і оффлайн можливостей цільових аудиторій.

Систематизуємо методи організації комунікацій туристичними підприємствами та організаціями.

1. Перше місце серед методів організації комунікацій займає взаємодія із засобами масової інформації. Співпраця асоціацій підприємств

туристичної галузі, інформаційних агентств, дипломатичних представництв за кордоном і департаментів із питань культури і туризму місцевих адміністрацій, цільових аудиторій за допомогою ЗМІ (прес-релізи, статті, інтерв'ю, прес-тури, прес-конференції та ін.) забезпечує необхідний результат.

Класичним прикладом є робота агентства Capitoline/MS&L на замовлення управління по туризму Туреччини. На телебаченні демонстрували спеціально знятий документальний фільм про Туреччину і кілька відеороликів. По радіо провели освітньо-розважальний радіотур для різних аудиторій. Створене новинне агентство про туризм в Туреччині надавало свіжу інформацію про країну. У розпорядженні журналістів були база даних і банк фотографій. Регулярне поширення прес-киту для редакцій і всіх бажаючих дізнатися про країну і написати про неї. Вдалося залучити увагу понад 750 журналістів, кількість позитивних відгуків збільшилася на 137%. Позитивні туристичні замітки й освітня інформація заповнили інформаційний простір і скорегували початковий негативний образ країни як «нецивілізованої» і «небезпечної» на привабливий імідж історично стародавньої і культурної держави. Комплекс інформаційних заходів можна доповнити прес-турами, які, наприклад, проводив департамент із розвитку туризму Єгипту.

2. Організація і проведення будь-якого великого заходу відомі як метод подієвої комунікації (Ivent). До нього відносять презентації нових напрямків/турпродукту, виставки, ярмарки, фестивалі, воркшопи, тренінги, семінари, прийоми, церемонії відкриття, дні народження компанії, флешмоби. Організація рекламних поїздок для клієнтів і співробітників туристичних агентств. Так, туристична Комісія північних територій Австралії (Northern Territories Tourist Commission) запросила приїхати в ознайомчий тур PR-менеджерів із країн, туристичні ринки яких представляють для Австралії найбільший інтерес. Іншим прикладом такої акції може служити чемпіонат Європи з футболу 2012 р. (UEFA EURO 2012), фінальна частина якого відбулася в Україні та Польщі. Ця подія призвела до різкого сплеску кількості туристів, охочих відвідати країни Східної Європи.

3. Спонсорство і благодійність (підтримка дитячих та молодіжних спортивних команд, юних музикантів, танцюристів і таке інше) має особливе значення для формування відносин довіри.

4. PR для внутрішньої громадськості (тренінги, курси підвищення кваліфікації, корпоративні кодекси, тимблдінг, рекламні тури інформаційна підтримка турагентств туроператорами).

5. Інтернет-маркетинг (сайт, соціальні мережі, блоги, онлайн-консультації, вебінари, форуми, електронні ЗМІ, спеціалізовані туристичні call-центри).

6. Фірмовий стиль (кольори, слоган, шрифти, товарний знак та ін.) Наприклад: Лого I ♥ NY, I am в Амстердамі, Харків – Smart City.

Висновки з проведеного дослідження. Доведено, що комплексний підхід до здійснення маркетингових комунікацій є загальносвітовою практикою просування туроператорами своїх послуг. Організація маркетингових інформаційних кампаній з урахуванням теоретичних моделей масової комунікації є доречними та такими, що забезпечують необхідний вплив на аудиторії в міжнародному контексті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ведмідь Н.І., Мельниченко С.В., Білик В.В. Основи рекламної діяльності в туризмі : навчальний посібник. Київ : КНТЕУ, 2007. 103 с.
2. Дурович А.П. Маркетинг в туризмі : учебное пособие. Минск : Новое знание, 2004. 495 с.
3. Дурович А.П. Реклама в туризмі : учебное пособие. Минск : Новое знание, 2003. 253 с.
4. Котлер Ф., Боуэн Д., Мейкенз Дж. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм : учебник для вузов / пер. с англ. изд. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. 1063 с.
5. Роджерс Е.М. Дифузія інновацій : монографія / пер. с англ. В. Старка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. 591 с.
6. Albu C.E. Intracultural communication in tourism. *Cross-Cultural Management Journal*. 2015. Vol. XVII, Is. 1(7). P. 7–14.
7. World Tourism Organization. Sustainable Development of Tourism. URL: <http://sdt.unwto.org>. (дата звернення: 03.05.2019).

REFERENCES:

1. Vedmid N. I. Melnychenko S. V., Bilyk V. V. (2007) *Osnovy reklamnoi diialnosti v turyzmi* [Basics of advertising in tourism]. Kyiv: KNTEU. (in Ukrainian).
2. Durovich A. P. (2004) *Marketing v turizme* [Tourism Marketing]. Minsk: Novoe znanie. (in Russian).
3. Durovich A. P. (2003) *Reklama v turizme* [Advertising in tourism]. Minsk: Novoe znanie. (in Russian)
4. Kotler F. Bouen D., Meykenz Dzh. (2002) *Marketing. Gostepriimstvo. Turizm*. [Marketing. Hospitality. Tourism]. Moscow: YuNITI-DANA. (in Russian)
5. Rodzhers E. M. (2009) *Dyufuziia innovatsii* [Diffusion of innovations]. Kyiv: Kyiv-Mohyla academy. (in Russian)
6. Albu C. E. (2015) Intracultural communication in tourism. *Cross-Cultural Management Journal*, vol. XVII, no. 1(7), pp. 7-14.
7. World Tourism Organization. Sustainable Development of Tourism. URL: <http://sdt.unwto.org>. (Accessed 3 May 2019).

Afenchenko Gennadii

Candidate of Sociological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management of Culture
and Social Technologies
Kharkiv State Academy of Culture

Shumlyanska Natalia

Senior Instructor at Department of Tourist Business
Kharkiv State Academy of Culture

SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS IN THE TOUR OPERATOR ACTIVITY

The purpose of the article. Communication support for the promotion of tourist services is one of the key problems of the success of tour operators in the world market. The demand for the complexity of its application gives the concept of marketing communications. When planning and organizing marketing communications in world markets, issues of taking into account interests and the role of institutional actors, influencing the communication process, as well as various groups of the public, influencing the formation of public opinion, constantly arise.

The main objective of this study is to generalize and supplement theoretical and methodological foundations of the study of the communication system in the marketing activities of tour operators, to characterize its main components and directions of development.

Methodology. The application of theoretical models of mass communication is based on the experience (practice) of foreign countries that developed their own tourism industry, despite the unfavorable influence of economic and political conditions.

Results. The synthetic elements of the communication system of tourist operators play a significant role in the formation of such a communicative interaction.

Communications of national tour operators are directly related to the marketing communications of the state in the field of tourism.

In relation to tourism business in the industry and the country as a whole, the countries are divided into three main groups.

The first group is a country with a significant share of tourism revenues and a developed tourism industry. These are the most visited countries: Italy, Spain, France, Georgia.

To the second group we will include countries where tourism is not an important part of the budget. These are Scandinavian countries, Portugal, Azerbaijan.

The third group includes countries in which tourism has a significant share of income, but they have an unstable image for various reasons – political instability, man-made disasters, military actions, regular natural disasters, and so on. Countries like Israel, Egypt, Turkey, Cyprus, as well as Ukraine need appropriate marketing communications to preserve and stabilize the flow of tourists.

Formation of relations between key actors and the public in the field of tourism can be based on models of mass communication.

In such a situation, it is appropriate to use the tour operator's model of two-level marketing communication P. Lazarsfeld. The dissemination of information and innovation is convincingly demonstrated by the model of E. Rodgers' diffusion theory.

We systematize the methods of organizing communications for tourist enterprises and organizations: interaction with mass media, event communication, sponsorship and charity, PR for the domestic community, information support for travel agencies by tour operators, Internet marketing, call-centers.

Practical implications. It is proved that the integrated approach to the implementation of marketing communications is the global practice of promoting tour operators their services. The organization of marketing information campaigns, taking into account theoretical models of mass communication, is appropriate and provides the necessary influence on the audience in the international context.

Value/originality. The article deals with the issues of the nature of marketing communications in the activities of tour operators. When analyzing the peculiarities of access to world markets, difficulties arise in its development and application. Problems and problem issues determine the prospects for further research into the complexity of marketing communications. This is especially evident in the use of theoretical models of mass communications.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ
ЯК ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИTHEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PROVIDING INNOVATION
AND HUMAN DEVELOPMENT AS BASIS FOR IMPLEMENTATION
OF REGIONAL ECONOMIC POLICY

У статті поглиблено теоретико-практичні аспекти забезпечення інноваційного та людського розвитку як основи реалізації регіональної економічної політики. Проведено ґрунтовний аналіз здійснення інноваційної діяльності та використання людського капіталу на прикладі Харківського регіону. Для підвищення рівня економічного розвитку регіону основні зусилля органів публічної влади слід зосередити на інноваційному та людському розвитку регіону шляхом вдосконалення фінансових, нормативно-правових та освітніх механізмів його регулювання на основі проведення дієвої економічної політики. Обґрунтовано напрями реалізації такої регіональної економічної політики, яка дасть змогу підвищити рівень розвитку економіки України та рівень суспільного добробуту. При цьому використання методології управління проектами дасть змогу забезпечити інноваційний та людський розвиток регіону, а також підвищити його економічне зростання.

Ключові слова: інноваційний розвиток, людський розвиток, регіональна економічна політика, методологія управління проектами у сфері регіонального розвитку, органи публічної влади.

В статтю углублены теоретико-практические аспекты обеспечения инновацион-

ного и человеческого развития как основы реализации региональной экономической политики. Проведен основательный анализ осуществления инновационной деятельности и использования человеческого капитала на примере Харьковского региона. Для повышения уровня экономического развития региона основные усилия органов публичной власти нужно сосредоточить на инновационном и человеческом развитии региона путем совершенствования финансовых, нормативно-правовых и образовательных механизмов его регулирования на основе проведения действенной экономической политики. Обоснованы направления реализации такой региональной экономической политики, которая позволит повысить уровень развития экономики Украины и уровень общественного благосостояния. При этом использование методологии управления проектами позволит обеспечить инновационное и человеческое развитие региона, а также повысить его экономический рост.

Ключевые слова: инновационное развитие, человеческое развитие, региональная экономическая политика, методология управления проектами в сфере регионального развития, органы публичной власти.

УДК 332.13:330

Аведян Л.Й.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри державного
управління, публічного адміністрування
та регіональної економіки
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The article deals with theoretical and practical aspects of providing of innovative and human development as the basis of realization of regional economic policy. For this purpose, the article provides a thorough analysis of the main indicators of the implementation and financing of innovation activities, the formation and use of human capital in the regions of Ukraine on the example of the Kharkov region, and also identified the reserves for improving the main processes of providing innovative and human development on the meso level. In the context of improving the system of ensuring innovation and human development, the author justifies the implementation of an effective regional economic policy, through which it is possible to improve the level of development of the Ukrainian economy and the level of its social well-being. The author also stresses that in order to increase the level of economic development of the region, the main efforts of state authorities and local self-government bodies should be focused on the comprehensive development of the innovation-investment and human potential of the region by improving both the financial, regulatory and educational mechanisms for its regulation by means of conducting effective regional economic policy. This can be achieved through: development and implementation of state and regional programs aimed at supporting the scientific, technological and intellectual potential of the region; conducting of continuous professional training and professional development of personnel of enterprises, public authorities using modern forms and methods of vocational training; use of scientific achievements for timely restoration and modernization of equipment of enterprises in the region (stimulation at the regulatory-legislative level); more efficient use of budget funds on the basis of application of methodology of project management. All this will ensure the systematic integration of the efforts of the authorities to increase the effectiveness of not only regional economic policy, but also strategic management of the development of the regions of the country.

Key words: innovative development, human development, regional economic policy, methodology of project management in the field of regional development, public authorities.

Постановка проблеми. Основою соціально-економічного розвитку будь-якої країни є, з одного боку, ефективний розвиток вітчизняного господарського комплексу шляхом прискорення темпів впровадження й комерціалізації інновацій, а з іншого боку, розвиток людського капіталу. При

цьому розвиток регіональних господарських комплексів є підґрунтям забезпечення сталого розвитку господарського комплексу країни за рахунок того, що на рівні регіону відбуваються першопочаткове акумулювання та розподіл людського, інтелектуального й соціального капіталів, природ-

них, матеріально-технічних, фінансово-кредитних та інших ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі теоретико-методологічні та практичні аспекти інноваційного розвитку держави та її регіонів висвітлювалися вітчизняними й зарубіжними ученими, зокрема І. Дегтярьовою, Ю. Карповою, М. Петришиною, С. Поповим, А. Пригожиним [1–5]. Теоретичні аспекти формування та функціонування системи забезпечення людського розвитку країни та регіонів досліджувалися в працях відомих зарубіжних та вітчизняних учених, таких як В. Антонюк, Г. Беккер, Е. Лібанова, Л. Семів, Т. Шульц [6–10]. Водночас теоретичні та практичні аспекти забезпечення інноваційного та людського розвитку як основи реалізації дієвої регіональної економічної політики поки що комплексно не досліджувались. Крім того, сьогодні ні вітчизняна, ні зарубіжна теорія ще не дає достатніх відповідей щодо конкретних інструментів інноваційного та людського розвитку регіону, а також відповідної регіональної економічної політики. Усе вищезазначене обґрунтовує мету наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення теоретико-практичних аспектів забезпечення інноваційного та людського розвитку регіону, обґрунтування напрямів реалізації повноцінної регіональної економічної політики, за допомогою якої можна підвищити рівень розвитку економіки України та рівень суспільного добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Одним з пріоритетних завдань публічного управління є регулювання соціально-економічного розвитку регіонів за допомогою регіональної економічної політики, яка має забезпечити економічну, політичну та адміністративну стабільність держави загалом та постійно зростаючий життєвий рівень населення на підставі ефективного використання місцевих ресурсів зокрема. Збільшення темпів зростання економіки України разом з результативною регіональною політикою може забезпечити збалансований соціально-економічний розвиток регіонів. Це потребує використання якісно нового підходу до регулювання процесів реалізації регіональної політики, метою якої має бути забезпечення регіональної безпеки України. За таких умов особливу увагу слід зосередити на постійному контролі та аналізі інноваційно-інвестиційного та людського розвитку в регіоні, який має бути безперервним, своєчасним та достовірним.

Інноваційно-інвестиційний потенціал розвитку регіону має ключову роль, сутність якої полягає у здійсненні наукового забезпечення соціально-економічного та науково-технічного розвитку регіону. Зміст інноваційно-інвестиційної діяльності регіонів визначається їх наявним інноваційним потенціалом, інвестиційною привабливістю, а також фінансовими ресурсами, які відіграють роль важливого

фактору розвитку. Інноваційно-інвестиційна діяльність регіону має розглядатися, з одного боку, як цілеспрямований процес забезпечення таких ситуаційних змін, які супроводжуються прискоренням бажаних структурно-технологічних зрушень, формуванням інвестування територіальних структур, створенням умов людського розвитку та забезпеченням прогресивного розвитку регіону загалом на науково обґрунтованій основі, а з іншого боку, як пошук методів, способів, форм та засобів ефективного залучення територіального потенціалу задля забезпечення інноваційного процесу, створення передумов формування регіональної інноваційної системи з максимальним використанням інтелектуального потенціалу регіону. Отже, інноваційний розвиток перетворився за сучасних умов на один з найважливіших факторів не тільки конкурентоспроможності економіки країни та її регіонів, але й соціально-економічного розвитку, вдосконалення інституційного середовища економіки та задоволення потреб споживачів.

Як відомо, роль інтелектуальної власності у світі невпинно зростає передусім завдяки стрімкому технічному прогресу. Це надає все більшій цінності знанням, які складають основу нових нематеріальних активів, підвищує затребуваність прав інтелектуальної власності та увагу, яку слід приділяти питанням цієї сфери з боку урядових структур та бізнес-структур. Отже, доцільно здійснити аналізування показників, що відображають інноваційно-інвестиційну активність, а також рівень фінансування науки й освіти у регіонах країни.

Для потреб інноваційного розвитку країни та її регіонів особливо важливу роль відіграють освіта та наука, які є конструктивною ланкою в системі трьох головних складових інноваційної економіки «наука – освіта – виробництво». У такому поєднанні освітній потенціал є одночасно й джерелом поповнення науки кадрами, й головним фактором оволодіння робочою силою сучасними знаннями, необхідними для забезпечення економічного, соціального та культурного розвитку суспільства на підставі використання передових досягнень науки, технологій, інновацій. При цьому необхідно враховувати, що для ефективної реалізації наукою своєї інноваційної функції, тобто для створення комерційно завершених інновацій, фінансування науки у ВВП має бути не нижчим 1,7%. Критичним рівнем, необхідним для виживання науки, є 0,9% ВВП, адже тільки після цього порогу починається економічний ефект від науки. Якщо взяти до уваги розраховані частки видатків, пов'язаних з наукою в обсязі ВВП України за 2015–2018 рр., то можна підтвердити недостатньо ефективну реалізацію вітчизняною наукою своєї інноваційної функції, адже у 2015 р. ця частка склала 0,25%, у 2016 р. – 0,22%, у 2017–2018 рр. – 0,23%. Водночас частка обсягу витрат на виконання науково-дослідних

робіт у ВВП країн ЄС-28 у середньому становила 2,03%. Більшою за середню частка витрат на дослідження та розробки була у Швеції (3,25%), Австрії (3,09%), Німеччині (2,94%), Данії (2,87%), Фінляндії (2,75%); меншою – у Латвії, Кіпрі та Мальті (від 0,43% до 0,61%) [11].

Для України та її регіонів проблема полягає не тільки в необхідності збільшення інвестицій у науку (середній рівень у світі становить 2% ВВП), але й у забезпеченні більш раціональної структури диверсифікації джерел фінансування наукової діяльності та ефективної віддачі від вкладень у науку. Вибір та активна реалізація пріоритетів інноваційного розвитку України повинні базуватись на світових стратегічних критеріях та механізмах підвищення конкурентоспроможності економіки на світовому та внутрішньому ринках. Ці завдання мають вирішуватися системно й одночасно освітою, наукою, підприємництвом.

Згідно з даними щорічного звіту про інноваційний розвиток країн світу «Глобальний інноваційний індекс 2017» Україна займала найвищу позицію за останні 7 років, а саме 50 місце серед 127 країн світу, випередивши Таїланд та опинившись позаду Чорногорії та Катару. У групі за рівнем доходів нижче середнього Україна посідала 2 місце після В'єтнаму, обійшовши Монголію, Молдову, Вірменію та Індію. Найбільш інноваційними країнами у 2017 р. стали Швейцарія, Швеція, Нідерланди, США й Великобританія. Під час оцінювання інноваційного розвитку експерти базувались на двох основних аспектах, таких як вхідні інноваційні фактори та інноваційний результат. Отже, країни, які знайшли баланс між цими показниками, отримали найкращі результати [12].

У 2018 р. в рейтингу найбільш інноваційних країн світу Україна покращила результат попереднього року на 7 позицій, посівши 43 місце серед 126 країн світу. Серед країн – лідерів у сфері інновацій у 2018 р. слід відзначити Нідерланди, Швецію, Великобританію, Сінгапур та США [12]. Відповідно до індексу інноваційного розвитку, представленого агентством «Bloomberg» у 2018 р., Україна посідала 46 місце серед 50 досліджуваних країн. При цьому Україна виявилась найгіршою за продуктивністю праці (50 місце), що свідчить про низький рівень застосовуваних технологій та виробництво товарів з низькою доданою вартістю, а також потрапила до трійки аутсайдерів за технологічними можливостями (48 місце). Водночас вона зберігала високе 21 місце за ефективністю вищої освіти та 27 місце за патентною активністю, тобто мала потенціал до розвитку. Незважаючи на вищезазначене й виходячи з результатів аналізу стану інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні за 2017 р., можемо побачити, що у 2017 р. порівняно з 2016 р. цей показник в Україні зменшився за рахунок ско-

рочення державних витрат на освіту (18 місце у 2016 р., 22 місце у 2017 р.) та науку. За підіндексом «людський капітал» у 2017 р. Україна опинилась на 41 місці проти 40 місця у 2016 р. Фактором, який стримує інноваційний розвиток, визнано низький рівень R&D-витрат (54 місце у 2017 р.), що обумовлює пошук інших джерел фінансування та міграцію науковців за межі України [11].

Аналіз витрат на освіту у Державному бюджеті України за 2014–2018 рр. дав змогу визначити їх частку у загальних витратах бюджету країни, а також у загальному обсязі ВВП. Це дало змогу визначити тенденції скорочення частки витрат на освіту у загальних витратах бюджету України з 6,67% у 2014 р. до 4,5% у 2018 р., тобто на 2,17%. Водночас також спостерігалось скорочення частки витрат на освіту у загальному обсязі ВВП, а саме стабільне скорочення з 1,83% у 2014 р. до 1,25% у 2018 р., за винятком 2016 р., коли спостерігалось деяке збільшення (1,62%). Отже, за цей період скорочення частки витрат на освіту у загальному обсязі ВВП склало 0,58% (рис. 1).

Слід зазначити, що інноваційний розвиток означає, що інновації стосуються не лише створення та впровадження нових технологій, але й «інноваційного» ставлення до людини. Саме люди з відповідною освітою, кваліфікацією та досвідом визначають межі й можливості технологічної, економічної та соціальної модернізації суспільства, тому основою розвитку вітчизняної інноваційної конкурентоспроможності повинен стати розвиток людського капіталу. Його ефективна реалізація є головною конкурентною перевагою, оскільки від розвитку людського капіталу залежать такі важливі параметри реалізації економічної політики на всіх рівнях, як темпи науково-технічного прогресу, організація й культура праці, її продуктивність. У постіндустріальній економіці вкладення в розвиток людського капіталу виявляються найефективнішими порівняно з усіма іншими напрямками та сферами їх використання.

Зазначимо, що важливим сектором вирішення ключових питань розвитку національного господарського комплексу є Харківський регіон, оскільки цей регіон є важливим культурним, транспортним, а також науковим та індустріальним регіоном країни, має потужний інноваційно-інвестиційний та людський потенціал. У регіоні функціонує значна кількість перспективних інноваційно активних підприємств, діють наукові заклади та технопарки, де розробляються сучасні й унікальні інноваційні дослідження. У 2016–2017 рр. регіон посідав 2 місце за кількістю розташованих наукових організацій та установ (16,46%, 15,5% відповідно від загальної їх кількості в Україні) та за кількістю працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (16,83%, 15,75% відповідно від загальної їх кількості) [11].

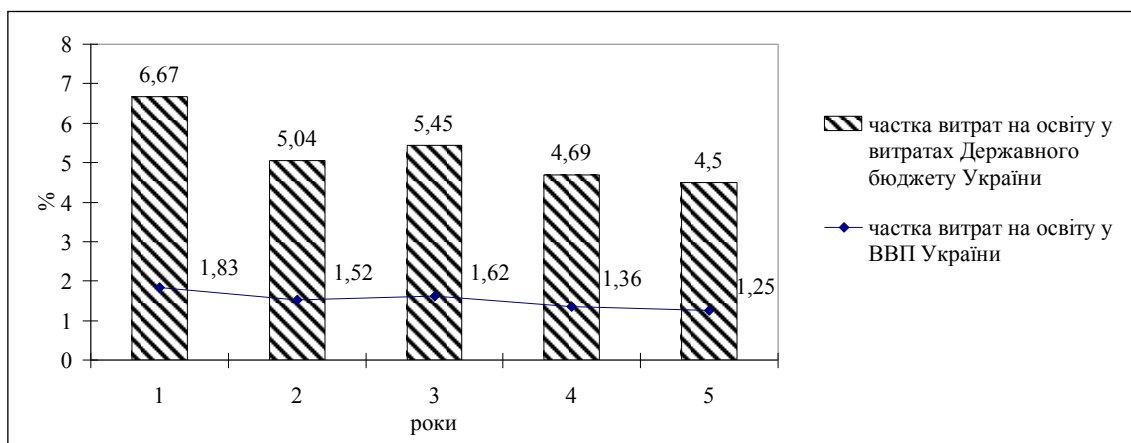

Рис. 1. Динаміка витрат на освіту в Україні за 2014–2018 рр.

Умовні позначення: 1 – 2014 р.; 2 – 2015 р.; 3 – 2016 р.; 4 – 2017 р.; 5 – 2018 р.

Джерело: побудовано на основі даних джерел [11; 13]

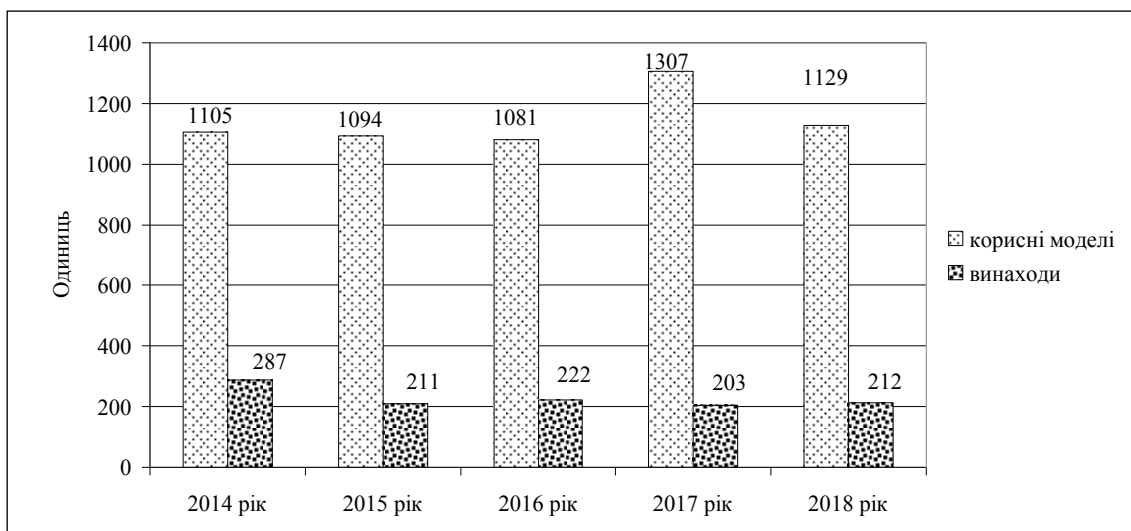

Рис. 2. Динаміка кількості патентів на винаходи й корисні моделі на ім'я національних власників за категоріями об'єктів у Харківському регіоні у 2014–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними джерела [14]

Рейтинг інноваційної активності промислових підприємств у регіонах України за 2013–2017 рр., який був побудований за даними обласних управлінь статистики та Державної служби статистики України, свідчить про те, що Харківський регіон посідав стійке друге місце після Київського регіону [11]. Отже, можна відзначити досить високий рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання в регіоні. Однак якщо аналізувати розподіл загальної кількості отриманих патентів на винаходи та корисні моделі на ім'я національних заявників в регіональному розрізі за 2018 р., то можна виявити зниження інноваційної активності в регіонах України, зокрема в Харківському регіоні. Незважаючи на те, що за 2018 р. у Харківському регіоні була зареєстрована найбільша кількість патентів на ім'я заявників (1 341 патент, або 13,86% від загальної

їх кількості в Україні) після м. Києва (2 779 патентів, або 28,73% від загальної їх кількості в Україні), порівняно з 2017 р. кількість отриманих патентів на винаходи та корисні моделі в регіоні зменшилась на 11,19%, а порівняно з 2014 р. – на 3,66%. Якщо порівнювати зазначені дані протягом 2014–2018 рр., слід також сказати про стрибкоподібну зміну кількості отриманих патентів на винаходи й корисні моделі на ім'я національних власників за всіма регіонами України, зокрема в Харківському регіоні (у 2014 р. зареєстровано 1 392 патенти, у 2015 р. – 1 305 патентів, у 2016 р. – 1 303 патенти, у 2017 р. – 1 510 патентів, у 2018 р. – 1 341 патенти) [14]. Динаміка кількості патентів на винаходи та корисні моделі на ім'я національних власників за категоріями об'єктів у Харківському регіоні у 2014–2018 рр. наведена на рис. 2.

Як відомо, залучення інвестицій сприяє розширенню мережі наукових закладів, запровадженню передових технологій на підприємствах, забезпечує можливість використання сучасних науково-технічних розробок, дає змогу більш ефективно використовувати наявні ресурси регіону, що виводить економічний стан регіону й країни загалом на якісно новий рівень.

Ґрунтуючись на даних Державної служби статистики України, можемо сказати, що за обсягом прямих іноземних інвестицій серед усіх регіонів України за 2013–2018 рр. Харківський регіон з 2013 р. по 2015 р. посідав стійке 4 місце, у 2015–2016 рр. – 5 місце, а вже з 2017 р. входив тільки в десятку найбільш інвестиційно привабливих регіонів України [11]. Отже, стійкі провідні позиції за обсягом прямих іноземних інвестицій серед регіонів країни Харківський регіон почав втрачати. Це може бути пов'язане частково зі складною ситуацією на сході країни, а також з недосконалим податковим законодавством і нормативно-правовим забезпеченням процесу регулювання діяльності іноземних інвесторів у країні.

Як показав аналіз виробничої діяльності підприємств м. Харкова, підприємства об'єктивно зацікавлені в участі іноземних партнерів під час формування цілісних концернів та транснаціональних корпорацій у таких галузях виробництва, де вітчизняна продукція вже сьогодні відповідає світовому рівню, а також використанні резервів захисту для вирішення проблем реструктуризації підприємств сільськогосподарського машинобудування й радіоелектронної промисловості. При цьому шляхи зменшення власних витрат мають базуватись на збереженні наявного ефективного попиту роботи, а також на впровадженні новітніх ресурсозберігаючих технологій. Так, враховуючи економічну доцільність, керівництво підприємств має переглянути тижневий режим роботи своїх підприємств з можливим переводом окремих виробництв у двох-чи трьохзмінний робочий день. Однак слід зазначити, що необхідно коригувати можливі зміни з маркетинговими дослідженнями щодо оцінювання попиту на ринку, періодів сезонності на продукцію тощо. Водночас слід також звернути увагу на ефективне використання інтелектуального потенціалу персоналу підприємств. Так, доцільним може стати освоєння працівниками підприємства суміжних професій та їх використання у виробничому процесі, впровадження в господарську діяльність підприємств сучасних методів професійного навчання й регулярного підвищення кваліфікації персоналу. Крім того, актуальним є зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва, а також активне технічне переоснащення виробництва на базі впровадження нових технологій, інноваційних проривів задля забезпечення помітних зрушень у якості та конкурентоспроможності

продукції, що випускається в регіоні. Результатом цих заходів стане сприяння нарощуванню питомої ваги випуску продукції, що відповідає світовим стандартам, а європейський ринок стане відкритим для якісних конкурентоспроможних українських товарів. Окремим питанням в період газової кризи в Україні, коли держава має вирішувати гострі проблеми нестачі паливних ресурсів та граничного морального й фізичного старіння енергетичного обладнання котельнь та електричних станцій, є вжиття в Харківському регіоні системних заходів енергозбереження в усіх видах економічної діяльності незалежно від форм власності суб'єктів господарювання. Особливо значущим заходом щодо економії фінансових коштів для окремих промислових підприємств може стати, наприклад, застосування вискоелективних водогрійних та опалювальних котлів на низькокалорійних видах палива (торфобрикетах, відходах лісового господарства й сільськогосподарського виробництва).

За результатами проведеного аналізу систем забезпечення людського розвитку в регіонах України щодо значень індексу регіонального людського розвитку Харківський регіон протягом 2013–2015 рр. посідав провідні місця (у 2013–2015 рр. – 1 місце), у 2016 р. – 5 місце, у 2017 р. – 4 місце. Якщо взяти розраховані значення цього індексу за Харківським регіоном за 2013–2017 рр., то за блоком «Освіта» регіон посідав 1 місце (2014 р. та 2017 р.) та 2 місце (2013 р., 2015 р. та 2016 р.) [15]. Отже, у Харківському регіоні досить високий освітній потенціал, що обов'язково повинне сприяти стійкому соціально-економічному розвитку регіону й країни загалом. Однак через зменшення обсягу фінансування освіти у витратах бюджету Харківського регіону ситуація дедалі погіршувалась. Так, якщо у 2014 р. питома вага витрат на освіту в бюджеті регіону складала 12,22%, то у 2017 р. вона складала вже 8,69%, тобто скорочення становило 3,53%, а у 2018 р. – 10,19% (збільшення на 1,5% порівняно з 2017 р., та скорочення на 2,03% порівняно з 2014 р.). Водночас за останні три роки в регіоні спостерігалось збільшення обсягу фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень та розробок: у 2015 р. витрати склали 1 920,62 млн. грн. (17,46% від загального обсягу, 2 місце після м. Києва (49,59% від загального обсягу)), у 2016 р. – 2 063,16 млн. грн. (17,89% від загального обсягу, 2 місце після м. Києва (43,29% від загального обсягу)), а у 2017 р. – 2 399,42 млн. грн. (17,93% від загального обсягу, 2 місце після м. Києва (42,33% від загального обсягу)) (розраховано на основі джерела [11]). Отже, отримані в процесі аналізування дані свідчать про слабке регіональне управління й досить низькі темпи розвитку ринку інноваційної продукції та інфраструктури інноваційної діяльності, незва-

жаючи на стрімкі темпи фінансування внутрішніх витрат на виконання наукових досліджень та розробок у Харківському регіоні. Виходячи з вищезазначеного, можемо сказати, що внутрішні інтелектуальні й інноваційні резерви Харківського регіону спроможні вивести його зі скрутного становища за умови виваженої та дієвої регіональної економічної політики, а також використання методології управління проектами, яка може застосовуватись як для вирішення окремих важливих проблем регіонального розвитку, так і для стратегічного управління розвитком регіонів України. Сучасна методологія управління проектами дає можливість точно визначити якісні та кількісні результати виконання відповідних проектів і програм, строки їх реалізації, виконавців, обсяги й джерела фінансування, механізм реалізації, а також не допустити перевищення витрат бюджетних коштів завдяки систематизації та структуризації проектного процесу. Отже, управління проектами у сфері регіонального розвитку слід розглядати як процес інституалізації у програмно-цільовий формат втручання органів влади у суспільне життя для ефективного вирішення проблем, пов'язаних з регіональним розвитком. Застосовування методології управління проектами у сфері регіонального розвитку обумовлене також тим, що для сучасної діяльності зі створення та реалізації проектів і програм характерне існування низки негативних проблемних аспектів, які роблять неможливим ефективне використання найкращих ідей у сфері соціально-економічного розвитку регіонів. Серед таких негативних аспектів слід виділити невизначені стратегічні межі проекту; поверхневий аналіз ситуації, що не встановлює причинно-наслідкові зв'язки; наявність планування, що орієнтоване не на досягнення цілей та результатів, а на вжиття проектних заходів; неможливість перевірити ефект від виконання проекту; приділення основної уваги тільки фінансовим ресурсам; короткострокове бачення; неточність проектної документації. Ці негативні аспекти підкріплюються також наявністю типових помилок, яких припускаються розробники програм та проектів, таких як недостатня аргументованість проблем, що визначаються в загальному вигляді; відсутність чіткого розмежування між проблемою, причинами та симптомами проблеми; відсутність чіткого визначення й опису цільової групи проекту; відсутність дослідження того, чи існує попередній досвід вирішення аналогічної проблеми в інших містах, регіонах або за кордоном; відсутність прогнозу наслідків розв'язання проблеми; недостатня структурованість мети проекту; відсутність логічного зв'язку між проблемою, метою, цілями та завданнями програми або проекту (має місце опис проблеми, а формулювання мети, цілей та завдань здійснюється так, що не дає змогу вирішити цю проблему, а стосується іншої проблеми,

яка в цьому програмно-цільовому документі не розглядається); недостатня конкретизація цілей та завдань програми або проекту, через що їх неможливо виміряти, а також оцінити реальність їх досягнення; не відображення цілями користі, що отримується від реалізації проекту; незапланований моніторинг й оцінювання програм і проектів, відсутність індикаторів оцінювання; відсутність аналізу можливих загроз та ризиків невиконання проекту; загальний та незрозумілий опис результатів проекту, які очікується отримати після його виконання. Отже, методологія управління проектами на мезорівні дасть змогу чітко визначити мету, цілі, завдання, результати проекту, мінімізуючи ризики, а також передбачає відповідність місцевих, регіональних стратегічних пріоритетів стратегії ЄС; глибокий аналіз проблем, що вирішуються за допомогою проекту чи програми; планування проектної діяльності, орієнтоване на головну мету; формулювання результату, який можна легко виміряти; постійну увагу до якості проекту; зосередження на тривалому ефекті від проекту.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано, що розвиток регіону за сценарієм інновацій та стійкого людського розвитку передбачає зорієнтованість на інноваційній діяльності та розвиток високотехнологічних галузей. Основними чинниками розвитку повинні стати активна регіональна політика підтримання інновацій та зростання ролі науки у формуванні відповідного бізнесового та інвестиційного середовища, а також розвиток інтелектуального потенціалу регіону. Визначено, що для більш повного використання наявних ресурсів регіону, підвищення економічного розвитку та забезпечення його конкурентоспроможності першочерговим та невідкладним завданням є усвідомлення важливості управління інноваційно-інвестиційними та інтелектуальними ресурсами, а також використання методології управління проектами у сфері регіонального розвитку, що забезпечить системну інтеграцію та підвищення результативності реалізації регіональної економічної політики й стратегічного управління розвитком регіонів України. Важливим напрямом здійснення цього процесу є формування й ефективне використання інтелектуального, людського та соціального капіталу на мезорівні. Це може бути досягнуте за рахунок розроблення та впровадження державних та регіональних програм, що спрямовані на підтримку наукового-технічного й інтелектуального потенціалу регіону; проведеного безперервного професійного навчання й підвищення кваліфікації персоналу підприємств, органів публічної влади із застосуванням сучасних форм та методів професійного навчання (тренінгових технологій, методів SMART-навчання тощо); використання наукових досягнень, щоби підтримувати технології на передовому рівні й своє-

часно відновлювати та модернізувати обладнання підприємств на території регіону (стимулювання на нормативно-законодавчому рівні); більш ефективного використання бюджетних коштів на основі запровадження проектного підходу (розроблення регіональних проектів для отримання грантів тощо). Наголошено на тому, що для забезпечення ефективного регіонального управління та збільшення темпів інноваційного й людського розвитку України доцільно вдосконалити нормативно-правову базу здійснення інноваційної діяльності, що буде адекватною сучасним регіональним запитам, та забезпечити її безумовне виконання; посилити державне стимулювання інноваційної активності регіонів; посилити систему використання лізингу й захисту прав інтелектуальної власності в інноваційній сфері; покращити взаємозв'язок між наукою та виробництвом; збалансувати попит і пропозицію на інноваційні розробки; створити сприятливі умови та можливості для саморозвитку громадян, реалізації їх професійно-кваліфікаційного потенціалу тощо. Отже, основні зусилля органів влади повинні бути зосереджені на всебічному розвитку інноваційно-інвестиційного та людського потенціалу регіону на підставі вдосконалення як фінансових, нормативно-правових, так і освітніх механізмів його регулювання засобами проведення ефективної регіональної економічної політики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дегтярьова І. Зарубіжний досвід інституційної підтримки інновацій державного і муніципального управління. *Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: становлення та розвиток* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю (Київ, 29 травня 2015 р.). Київ : НАДУ, 2015. С. 8–10.
2. Карпова Ю. Інновації, інтелект, освіта : монографія. Москва : МГАУ, 1998. 305 с.
3. Петришина М. Загальні засади запровадження інноваційної моделі розвитку української держави: муніципальний аспект. *Право та інновації*. 2013. № 4. С. 15–26 URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Petryshyna.pdf> (дата звернення: 18.04.2019).
4. Попов С. Державно-управлінські нововведення: теорія, методологія, практика : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. 296 с.
5. Пригожин А. Нововведення: стимули и препятствия : монографія. Москва : Политиздат, 1989. 271 с.
6. Антонюк В. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія. Донецьк : НАН України, Інститут економіки промисловості, 2007. 348 с.
7. Becker I.G. Human Capital. Theoretical and empirical analysis with special reference to education. 3d ed. Chicago : University of Chicago Press, 1993. 390 p.

8. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності : монографія / за ред. Е. Лібанової ; відп. за вип. О. Макарова, О. Хмелевська. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2017. 368 с.

9. Інтелектуально-інноваційний розвиток регіону в контексті євроінтеграції : монографія / наук. ред. Л.К. Семів. Львів : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2009. 483 с.

10. Shultz T. Investment in Human Capital. New-York, 1971. 272 p.

11. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 19.04.2019).

12. Global Innovation Index. 2018. URL: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193&plang> (дата звернення: 19.04.2019).

13. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet> (дата звернення: 20.04.2019).

14. Промислова власність у цифрах // Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за 2018 р. URL: http://www.uipv.org/i_upload/file/promvlasnist-2018.pdf (дата звернення: 20.04.2019).

15. Human Capital Index. URL: www.worldbank.org/en/publication/human-capital (дата звернення: 20.04.2019).

REFERENCES:

1. Dehtiarova I. (2015) Zarubizhnyi dosvid instytutsiinoi pidtrymky innovatsii derzhavnoho i munitsypalnoho upravlinnia [Foreign experience of institutional support of innovations of state and municipal administration]. *Instytutsiine zabezpechennia kadrovoi polityky u derzhavnomu upravlinni: stanovlennia ta rozvytok: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. za mizhnar. uchastiu (Ukraine, Kyiv, 29 May, 2015)*. Kyiv : NADU, 2015, pp. 8–10.
2. Karpova Yu. (1998) *Innovatsii, intellekt, obrazovanie* [Innovations, intellect, education] : monohrafiia. Moscow : MGAU, 1998. 305 p. (in Russian).
3. Petryshyna M. (2013) Zahalni zasady zaprovadzhennia innovatsiinoi modeli rozvytku ukrainskoi derzhavy: munitsypalni aspekt [General principles of input of innovative model of development of the Ukrainian state: municipal aspect]. *Law and innovations*. 2013. № 4, pp. 15–26. Available at: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/01/Petryshyna.pdf> (accessed: 18 April 2019).
4. Popov S. (2014) *Derzhavno-upravlinski novovvedennia: teoriia, metodolohiia, praktyka* [State-administrative innovations: theory, methodology, practice] : monohrafiia. Odesa : ORIDU NADU, 2014. 296 p.
5. Prigozhin A. (1989) *Novovvedeniya: stimuly i prepyatstviya* [Innovations: stimuli and obstacles] : monografiya. Moscow : Politizdat, 1989. 271 p. (in Russian).
6. Antonuk V. *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku*: monohrafiia [Formation and use of human capital in Ukraine: socio-economic

assessment and development]. Donetsk : NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti, 2007. 348 p.

7. Becker I.G. (1993) Human Capital. Theoretical and empirical analysis With special reference to education. 3d ed. University of Chicago Press, 1993. 390 p. (in English).

8. Liudskiy rozvytok v Ukraini: instytutsiine pidgruntia sotsialnoi vidpovidalnosti : monohrafiia [Human Development in Ukraine: An Institutional Framework for Social Responsibility] / za red. E. Libanovoi ; vidp. za vyp. O. Makarova, O. Khmelevska ; Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv, 2017. 368 p.

9. Intelektualno-innovatsiinyi rozvytok rehionu v konteksti yevrointehratsii : monohrafiia [Intellectual and innovative development of the region in the context of European integration] / nauk. red. L. Semiv ; Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Lviv, 2009. 483 p.

10. Shultz T. (1971) Investment in Human Capital. New-York, 1971. 272 p. (in English).

11. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistical information of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 19 April 2019).

12. Global Innovation Index (2018). Available at: <http://www.wipo.int/publications/en/details.jsp?id=4193&plang> (accessed: 19 April 2019).

13. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet> (accessed: 20 April 2019).

14. Promyslova vlasnist u tsyfrakh // Pokaznyky diialnosti Derzhavnoi sluzhby intelektualnoi vlasnosti Ukrainy ta Derzhavnoho pidpriemstva "Ukrainskyi instytut intelektualnoi vlasnosti" za 2018 rik [Industrial Property in numbers]. Available at: http://www.uipv.org/i_upload/file/promvlasnist-2018.pdf (accessed: 20 April 2019).

15. Human Capital Index (2018). Available at: www.worldbank.org/en/publication/human-capital (accessed: 20 April 2019).

Avedyan Lyudmyla

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of State Governance,
Public Administration and Regional Economy Department
Simon Kuznets Kharkov National University of Economics

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PROVIDING INNOVATION AND HUMAN DEVELOPMENT AS BASIS FOR IMPLEMENTATION OF REGIONAL ECONOMIC POLICY

The purpose of the article. The purpose of the study is to determine the theoretical and practical aspects of providing innovative and human development of the region, as well as substantiation of the directions of realization of a full-fledged regional economic policy, with the help of which it is possible to increase the level of development of the Ukrainian economy and the level of social welfare.

Methodology. The research is based on the fundamental knowledge in the field of innovative and human development at the regional level, as well as on the results of a thorough analysis of the development and use of innovative and human potential of the regions of Ukraine on the example of the Kharkov region.

Results. The author describes and deepens the theoretical and practical aspects of ensuring innovation and human development as the basis for the implementation of regional economic policy. The thesis analyzes the main indicators of implementation and financing of innovation activity, as well as indicators of the formation and use of human capital in the regions of Ukraine, for example, of the Kharkov region over the past 5 years. As a result of the calculations, modern trends in the innovation and human development of the Kharkov region were identified, as well as reserves of improvement of the main processes of this development on the meso level. In the context of improving the system of providing innovative and human development, the author justified the implementation of effective regional economic policy, which can help to improve the level of development of the Ukrainian economy and the level of public welfare. An important direction in this process is the formation and efficient use of intellectual, human and social capital at the regional level. This can be achieved through: development and implementation of state and regional programs aimed at supporting the scientific, technological and intellectual potential of the region; conducting continuous professional training and professional development of the personnel of enterprises (organizations, institutions), public authorities using modern forms and methods of vocational training (training technologies, methods of SMART-training, etc.); use of scientific achievements in order to maintain technology at an advanced level and to timely restore and modernize the equipment of enterprises (organizations, institutions) in the region (stimulation at the regulatory-legislative level); more efficient use of budget funds by introducing a methodology for project management (development of regional projects for grants, etc.).

The author stresses that in order to increase the level of economic development of the region, the main efforts of the public authorities on the meso level should focus on the comprehensive development of the innovation-investment and human potential of the region by improving both the financial, regulatory and educational mechanisms for its regulation by means of conducting effective regional economic politics. It is determined that project management in the process of implementation of regional economic policy should be considered as an institutionalization process in the program-target format of interference of public authorities in public life for the effective resolution of problems related to regional development. It is proved that the methodology of project management should be used both for solving certain important problems of regional development and for strategic management of the development of regions of Ukraine.

Practical implications. The research substantiates the directions and tools of rational use of available resources of the region (production, innovation-investment, intellectual, etc.) for the implementation of a full-fledged regional economic policy. The use of the methodology of project management in the field of regional development for the provision of innovative and human development of the region and, as a consequence, to increase its economic development and competitiveness are proposed. All this will allow for a synergistic effect in the implementation of regional economic policy to increase the level of development of the Ukrainian economy and its social well-being.

ГОТЕЛЬНЕ ГОСПОДАРСТВО ЯК ІНФРАСТРУКТУРНА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

HOTEL INDUSTRY AS AN INFRASTRUCTURE COMPONENT OF THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE REGIONS OF UKRAINE

У статті досліджено сутність та фактори формування туристської привабливості регіону. На основі аналізу літературних джерел узагальнено та охарактеризовано основні фактори, що характеризують туристичну привабливість регіонів України. Обґрунтовано необхідність оцінювання туристичної привабливості регіонів для регулювання та визначення пріоритетних видів туризму для селективного стимулювання розвитку регіонів задля формування та просування туристичного продукту на національному та міжнародному ринках. Розроблено структурно-логічну схему впливу чинників на туристичну привабливість регіону. Сформовано комплекс стандартизованих показників формування туристичної привабливості регіону, на основі чого здійснено оцінювання туристичної привабливості регіонів України за допомогою інтегрального показника. Доведено визначальну роль готельного господарства у складі туристичної привабливості регіону за допомогою емпіричних досліджень з використанням кореляційно-регресійного аналізу.

Ключові слова: туристична привабливість регіону, інтегральний показник, чинники формування, готельне господарство, кореляційно-регресійний аналіз.

В статье исследованы сущность и факторы формирования туристской привле-

кательности региона. На основе анализа литературных источников обобщены и охарактеризованы основные факторы, характеризующие туристическую привлекательность регионов Украины. Обоснована необходимость оценивания туристической привлекательности регионов для регулирования и определения приоритетных видов туризма для селективного стимулирования развития регионов с целью формирования и продвижения туристического продукта на национальном и международном рынках. Разработана структурно-логическая схема влияния факторов на туристическую привлекательность региона. Сформирован комплекс стандартизованных показателей формирования туристической привлекательности региона, на основе чего осуществлено оценивание туристической привлекательности регионов Украины с помощью интегрального показателя. Доказана определяющая роль гостиничного хозяйства в составе туристической привлекательности региона с помощью эмпирических исследований с использованием корреляционно-регрессионного анализа.

Ключевые слова: туристическая привлекательность региона, интегральный показатель, факторы формирования, гостиничное хозяйство, корреляционно-регрессионный анализ.

УДК 332:338.48:640.4

Богдан Н.М.

д.е.н., доцент, доцент кафедри туризму і готельного господарства Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Рябев А.А.

к.е.н., старший викладач кафедри туризму і готельного господарства Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

The article explores the essence and factors of tourist attractiveness of the region formation. The purpose of the study is to determine the components of the tourist attractiveness of the region formation and to develop approaches to qualitative and quantitative assessment of the impact of the hotel regional complex on the tourist attractiveness of the region. Despite the thorough theoretical and methodological basis for studying the tourist attractiveness of the country, there is uniform methodology still not worked out. The study proposes the use of a statistically-expert method for assessing the tourist attractiveness of regions with aggregating of all of the features set into one integral estimate. Based on the analysis of literary sources, the main factors characterizing the tourist attractiveness of the Ukraine regions are summarized and characterized: political, infrastructural, economic, ecological, social, and cultural. The structural-logical scheme of influence of factors on the tourist attractiveness of the region is developed. This scheme involves five levels of influence and based on the system and elemental composition of the components and the causal link between the factors of the tourist attractiveness of the territory and the resulting feature. Taking into account the above, a complex of standardized indicators of tourism attractiveness of the region has been formed. Complex contains statistical and expert indicators. On its basis of a comprehensive assessment of the tourist attractiveness of the regions of Ukraine has been carried out with the help of an integrated indicator. The determining role of the hotel industry as part of the tourist attractiveness of the region as a result of empirical calculations with the use of correlation-regression analysis is proved. This confirms the hypothesis of the dependence of the tourist territory attractiveness on the hotel economy development level. Today, the tourist market and hotel industry, as one of its main components, are functioning not by their full strength, which requires considerable efforts from the state and investors with organizational, marketing and socio-economic character. It is on the basis of the assessment of the tourist attractiveness of the country regions state authorities can regulate and determine the priority tourism types for selective stimulation of the development of regions, which will promote the formation and promotion of tourism product in the national and international markets.

Key words: tourist attractiveness of the region, integral index, factors of formation, hotel economy, correlation-regression analysis.

Постановка проблеми. У світових масштабах туризм є галуззю, що активно розвивається та має велике значення для розвитку багатьох країн світу. Підтвердженням є те, що темпи зростання туристичної індустрії випереджають більшість галузей національної економіки. За останнє десятиріччя середньорічне збільшення попиту становить близько 4,6%. В обігу туристичної галузі близько 6 трлн. дол. На сферу туризму припадають 7% світових інвестицій, кожне 8 робоче місце, 11% світових споживчих витрат. Так, згідно з даними ВТО, кількість подорожей у світі стала пропорційною

чисельності жителів планети: майже 5 млрд. осіб, з них близько 1 млрд. подорожей з перетином кордонів та 4 млрд. – у межах своїх країн [1].

Розвиток туристичного бізнесу дав змогу багатьом країнам з менш привабливими, ніж в Україні, природними та культурно-історичними передумовами підвищити рівень соціально-економічного розвитку. Отже, проведення якісного оцінювання та регулювання туристичної привабливості регіонів та країни набувають значної актуальності.

Саме на основі оцінювання туристичної привабливості регіонів країни державні органи можуть

регулювати та визначати пріоритетні види туризму для селективного стимулювання розвитку регіонів, що сприятиме формуванню та просуванню туристичного продукту на національному та міжнародному ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми підвищення конкурентоспроможності та туристичної привабливості регіонів досліджували у своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні науковці, як М. Борушак [2], В. Гавран [3], О. Любіцева [4], О. Музиченко-Козловська [5], М. Омуш [6].

В. Гавран досліджує формування привабливості рекреаційно-туристичних комплексів задля залучення інвестицій у розвиток туризму [3]. О. Музиченко-Козловською запропоновано рекомендації, пов'язані з визначенням туристичної привабливості території насамперед щодо якості довкілля [6].

Існує багато тлумачень поняття «туристична привабливість регіону». Так, І. Зорін, А. Зорін, Т. Ірисова визначають її як територію, що користується популярністю у туристів та перетворюється на туристичний центр, приваблює туристів завдяки наявності в її межах специфічних туристичних ресурсів, зручностей транспортно-географічного розташування та доступної для туриста інформації про неї [7, с. 22]. М. Омуш вважає, що туристично привабливою є територія, яка має потенціал для розвитку туризму, сукупність економічних та психологічних характеристик регіональних туристичних комплексів, що відповідають попиту, потребам туристів, вимогам інвесторів, а також забезпечують досягнення передбачуваного соціально-економічного ефекту [6, с. 7].

Питанням розвитку готельного комплексу регіону як визначальної складової його туристичної привабливості присвячені роботи В. Галперіна, Б. Кандінова, В. Кифяка [8], О. Любіцевої [3], А. Мазаракі, М. Мальської [9], Т. Ткаченко [10], Н. Чорненької, І. Школи [11] та інших науковців.

Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень в галузі туризму та готельного господарства, недостатньо розроблені підходи до якіс-

ного та кількісного оцінювання впливу готельного регіонального комплексу на туристичну привабливість регіону.

Постановка завдання. Метою статті є визначення складових формування туристичної привабливості регіону та розроблення підходів до якісного й кількісного оцінювання впливу готельного регіонального комплексу на туристичну привабливість регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У визначеннях, запропонованих у багатьох наукових працях, не враховано всіх чинників та складових, які впливають на туристичну привабливість території, зокрема розвиток матеріально-технічної бази туризму, у тому числі її інфраструктурна складова, та достатня й доступна інформація про туристичну діяльність в межах території.

Ці недоліки не дають змогу повною мірою оцінити туристичну привабливість території та визначити вагомість чинників, які впливають на цей процес. Щоби досягти високого рівня туристичної привабливості та отримати максимальний соціально-економічний ефект, туристичний центр повинен мати сучасну розвинену матеріально-технічну базу туризму, туристичну інфраструктуру. Якими б багатими та унікальними не були природні ресурси та історико-культурна спадщина країни чи регіону, без розвиненої матеріально-технічної бази та інфраструктури туризму, що відповідають міжнародним стандартам, не слід очікувати, що туристична індустрія в межах певної території буде отримувати високі прибутки.

Отже, можна стверджувати, що основу туристичної привабливості регіону складають туристичні ресурси, які включають природні та історико-культурні фактори, та туристична інфраструктура.

На основі аналізу літературних джерел [4; 5; 13] узагальнено та охарактеризовано основні фактори, що характеризують туристичну привабливість регіонів України:

1) екологічний, який визначає загальний екологічний стан, що склався у регіоні, та характеризується такими показниками, як наявність

Рис. 1. Сукупність факторів, що визначають рівень туристичної привабливості регіону

природних ресурсів, екологічна складова та кліматичні умови, ризики катастроф, рівень розвитку сільського господарства, об'єми споживання свіжої води, скидання забруднених зворотних вод без очищення або недостатньо очищені природні поверхневі водні об'єкти, викиди забруднюючих речовин до атмосфери;

2) політичний, до складу якого входять показники, що містять інформацію щодо правого регулювання розвитку туристичної діяльності в країні, рівня криміногенності;

3) економічний, який включає показники, що відображають рівень інфляції, безробіття, прибутки та ціни на туристичні товари й послуги, обсяг інвестицій в основний капітал, відображає вклад туристичної сфери в макроекономічних показниках;

4) інфраструктура, яка є показником, що свідчить про стан автошляхів та зв'язку, готельних комплексів, закладів харчування та проведення дозвілля, застосування комп'ютерних технологій, Інтернету, комунікаційних технологій, транспорту (швидкісні поїзди, пароми, літаки);

5) соціальний, який визначає показники, що характеризують демографічний стан у регіоні та країні, а саме рівень природного приросту, наявність субкультур у регіоні та країні загалом, кількість безробітного населення щодо працездатного, число осіб працездатного та непрацездатного віку;

6) культурний, який визначає кількість загальноосвітніх навчальних закладів, ВНЗ, книжковий

фонд бібліотек, кількість місць для глядачів у залах демонстрування фільмів, кількість місць у клубних закладах.

Щоб оцінити рівень туристичної привабливості території, недостатньо окремих статистичних даних. Показники статистичної звітності відображають лише окремі кількісні дані рівня розвитку туризму в певному регіоні. Статистичні показники як одиничні дані мають обмежену цінність, тому що для управління процесом підвищення рівня туристичної привабливості має значення оцінювання загальних тенденцій. Для того щоб охарактеризувати процес підвищення рівня туристичної привабливості території з урахуванням взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості його показників, необхідно скористатися принципом інтеграції. Такий принцип вимагає розроблення та використання інтегрального показника, який формується шляхом згортання багатьох одиничних показників.

Враховуючи вимоги до показників туристичної привабливості території, визначаємо організаційну структуру, за якою буде зрозуміла послідовність побудови системи показників. На рис. 2 зображено структурно-логічну схему впливу чинників на туристичну привабливість території.

Така структура базується на системі та елементному складі компонент та причинно-наслідкового зв'язку між чинниками туристичної привабливості території та результуючою ознакою. Ранжуються рівні впливу чинників на туристичну

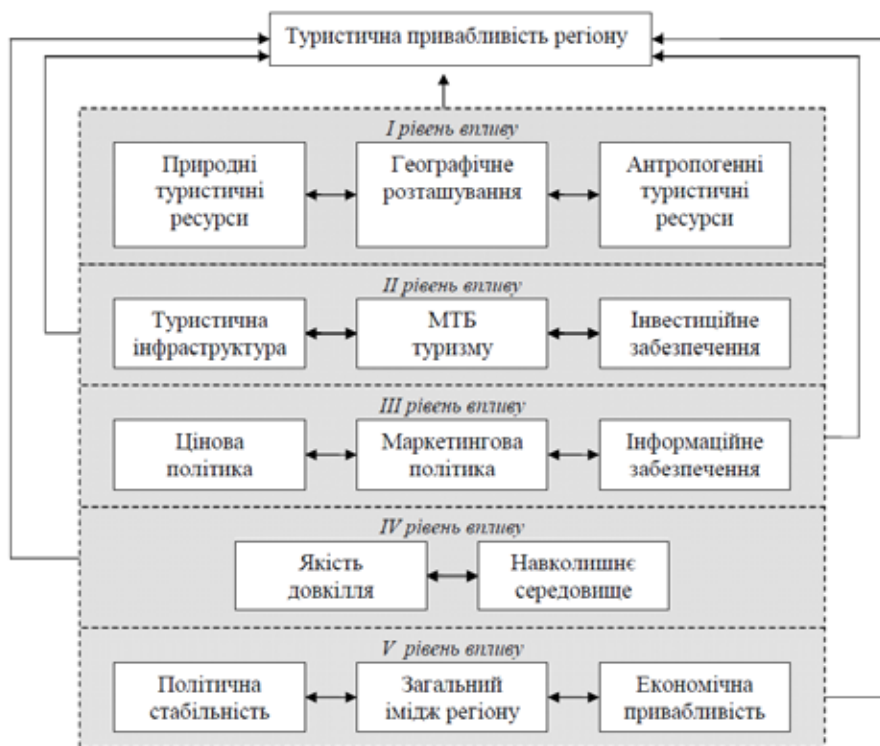

Рис. 2. Структурно-логічна схема впливу чинників на туристичну привабливість регіону

привабливість щодо того, хто зацікавлений підвищувати цей рівень: чи це буде держава, чи туристичний комплекс, чи інвестор.

Незважаючи на ґрунтовний теоретичний та методологічний базис дослідження туристичної привабливості країни, єдиної методології не відпрацьовано, оскільки науковцями пропонуються методики оцінювання окремих складових туризму чи суміжних процесів у межах інвестиційної привабливості. На нашу думку, це пов'язане з тим, що об'єктивно оцінити туристичну привабливість досить складно, оскільки спостерігається відмінність регіонів один від одного та їх туристичної інфраструктури за географічним положенням, економічним та соціально-культурним розвитком, ресурсним потенціалом тощо [12].

Оскільки складні соціально-економічні явища, яким є туристична привабливість регіону, залежать від багатьох чинників, то під час упорядкування одиниць сукупності виникає необхідність агрегування всіх ознак множини в одну інтегральну оцінку.

Оскільки поодинокі показники у складі інтегральної оцінки туристської привабливості регі-

ону мають різні одиниці виміру, а деякі з них оцінюються за допомогою якісних методів, пропонується застосовувати статистично-експертний метод, який доцільно використовувати тоді, коли інтегральний показник, який необхідно визначити, є латентним, тобто таким, що не піддається безпосередньому кількісному вимірюванню, а оцінки експертів (професіоналів) пропонують прогнозні значення показників.

Одні показники (x_1-x_5) є кількісно вимірюваними, інші (x_6-x_{10}) – встановленими експертним шляхом. Для розрахунку кількісних показників туристичної привабливості використаємо дані державної статистичної звітності, а для оцінювання якісних показників скористаємося послугами експертів. В табл. 2. наведено статистичні показники оцінювання туристичної привабливості регіонів України.

За сукупність спостережень вибрано області України через те, що саме такі регіони представлені у державній статистичній звітності.

Однак статистичні показники, за якими будемо розраховувати кожен чинник інтегрального показника оцінювання туристичної привабливості тери-

Таблиця 1

Стандартизовані (відносні) статистичні показники

Область України	Площа, яку займають туристичні ресурси, км ² , x_1	Кількість антропогенних, біосоціальних та подієвих ресурсів, 100 одиниць, x_2	Кількість колективних засобів розміщення, одиниць, x_3	Інвестиції в основний капітал готелів та ресторанів, млн. грн., x_4	Середня вартість туристичних послуг на 1 особу, грн./день, x_5
	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}
Вінницька	0,6591	1,0716	0,98	0,37	0,95
Волинська	0,7468	0,5753	0,84	0,08	0,94
Дніпропетровська	0,258	0,9166	1,44	0,6	1,02
Донецька	1,7197	1,0656	1,61	1,31	0,97
Житомирська	0,6872	1,05	0,68	0,16	0,95
Закарпатська	0,8621	0,3831	0,79	0,31	0,97
Запорізька	0,5255	0,8181	0,66	5,64	0,92
Івано-Франківська	0,6306	1,6163	0,97	0,48	1,03
Київська	1,147	1,0716	0,79	0,93	1,02
Кіровоградська	0,1712	0,9321	0,70	0,08	0,97
Луганська	0,2406	1,5662	1,10	0,02	1,03
Львівська	0,7319	0,6064	0,94	0,13	1,05
Миколаївська	3,1665	0,7516	0,98	0,52	1,09
Одеська	4,7844	2,3705	1,82	4,31	1,06
Полтавська	0,2956	0,6518	1,24	0,18	0,98
Рівненська	0,9411	1,2872	0,72	0,02	0,96
Сумська	0,4813	0,5995	0,93	0,06	0,95
Тернопільська	0,7633	0,8133	0,42	0,13	0,97
Харківська	0,3304	0,5788	1,17	3,59	0,99
Херсонська	1,546	0,7062	1,005	0,15	1,03
Хмельницька	0,0872	1,1861	1,05	0,10	0,99
Черкаська	0,5607	0,7771	1,30	0,05	0,97
Чернівецька	0,2613	0,9874	0,51	0,27	0,97
Чернігівська	0,8381	1,0012	0,76	0,09	0,98

торії, мають різні одиниці вимірювання. Щоб їх можна було використовувати для агрегування в один інтегральний показник, необхідно перевести кожен фактичний показник у стандартизований показник, який буде відносною безрозмірною величиною та нівелюватиме різницю в одиницях вимірювання.

Результати розрахунків стандартизованих показників туристичної привабливості регіонів наведено в табл. 1.

Для узгодженості результатів інтегральної оцінки якісні показники також переводимо у стандартизовані, як і кількісні показники, тобто визначаємо частку якісних показників від їхнього середнього значення. Результати розрахунків стандартизованих якісних показників туристичної привабливості регіонів наведено в табл. 2.

Результати розрахунків інтегральних показників оцінювання туристичної привабливості регіонів України зводимо у табл. 3 та рис. 3.

Найістотношою проблемою туристської інфраструктури України є відсутність достатньої кількості готельних комплексів, мотелів, хостелів. У 2017 році в Україні функціонували 1 269 закладів розміщення (у 2000 році їх було 1 308). Показник одноразової місткості закладів розміщення

у 2017 році становив лише 110,7 тис. місць [13]. При цьому існують певні диспропорції між забезпеченістю окремих регіонів України туристичними ресурсами та закладами розміщення. Іншим аспектом проблеми є відсутність достатньої кількості готелів вищих та середніх класів, які користуються попитом іноземних туристів з розвинених країн. Це впливає на рівень завантаженості готелів в Україні, що становить лише 31% за нормативу у 60–70% [14].

Як було зазначено вище, готельне господарство є одним з основних структурних елементів туристської сфери та значущим фактором формування туристичної привабливості, тому дослідження кількості та ефективності діяльності засобів розміщення дасть додаткову картину для розуміння діяльності туристського ринку України в регіональному вимірі [15].

Стан та динаміку розвитку представників готельних послуг за регіонами України можна дослідити в табл. 4, 5.

Можна визначити групу регіонів – лідерів за кількістю готелів (табл. 5), якими є Львівський, Одеський, Івано-Франківський, Закарпатський, Дніпропетровський регіони. Визначені регіони за досліджений період постійно перебували в групі

Таблиця 2

Стандартизовані (відносні) значення якісних показників туристичної привабливості території

Область України	Якість рекламно-інформаційних послуг, x_6	Атрактивність історико-культурних пам'яток, x_7	Якість навколишнього природного середовища, x_8	Економічна привабливість регіону, x_9	Політична стабільність регіону, x_{10}
	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}	x_{ij}
Вінницька	1,1203	1,1033	0,8975	0,9729	0,7327
Волинська	0,9327	1,0039	1,2953	0,9641	0,8536
Дніпропетровська	1,0251	1,1033	0,7957	1,3615	1,3409
Донецька	0,8402	1,3053	0,5983	1,3615	1,7072
Житомирська	1,1203	0,9044	1,0949	0,8765	0,8536
Закарпатська	1,2127	1,0039	1,1966	0,8765	1,22
Запорізька	1,0251	0,9044	0,9962	1,265	1,3409
Івано-Франківська	1,2127	1,2058	1,2953	0,8765	0,8536
Київська	1,4004	1,5073	1,0949	1,1686	1,4654
Кіровоградська	1,0251	0,8019	0,9962	0,9729	1,5863
Луганська	1,0251	0,8019	1,0949	3,4228	0,7327
Львівська	1,2127	1,2058	0,9962	1,265	0,9745
Миколаївська	0,8402	0,9044	0,9962	1,3615	1,22
Одеська	1,2127	1,2058	1,0949	0,9729	1,22
Полтавська	0,8402	0,7024	0,9962	1,265	1,3409
Рівненська	1,0251	0,9044	1,0949	1,1686	0,8536
Сумська	1,0251	0,9044	1,0949	0,8765	0,7327
Тернопільська	0,9327	1,0039	1,0949	0,9729	0,8536
Харківська	1,2127	1,3053	1,0949	0,7771	1,0991
Херсонська	0,9327	1,1033	0,9962	1,3615	1,22
Хмельницька	0,8402	0,9044	0,9962	0,8765	0,9745
Черкаська	0,8402	1,0039	0,9962	0,8765	0,6081
Чернівецька	1,1203	1,1033	1,1966	0,8765	0,6081
Чернігівська	1,0251	1,1033	0,9962	0,7771	0,6081

Таблиця 3

Інтегральний показник туристичної привабливості регіонів України

Область України	Інтегральний показник туристичної привабливості регіону
Вінницька	0,7327
Волинська	0,8536
Дніпропетровська	1,3409
Донецька	0,7072
Житомирська	0,8536
Закарпатська	1,2200
Запорізька	1,3409
Івано-Франківська	0,8536
Київська	1,4654
Кіровоградська	1,5863
Луганська	0,2327
Львівська	0,9745
Миколаївська	1,2200
Одеська	1,2200
Полтавська	1,3409
Рівненська	0,8536
Сумська	0,7327
Тернопільська	0,8536
Харківська	1,0991
Херсонська	1,2200
Хмельницька	0,9745
Черкаська	0,6081
Чернівецька	0,6081
Чернігівська	0,6081

лідерів. В середній групі рейтингу відбувалися різноспрямовані коливання.

В групі аутсайдерів перебувають Тернопільський, Донецький, Рівненський, Сумський, Чернігівський, Кіровоградський, Донецький та Луганський регіони.

Якщо порівняти результати рейтингу туристської привабливості регіонів з їх забезпеченістю

готельним господарством, ми побачимо багато спільного, отже, висловлюємо гіпотезу про зв'язок цих двох показників.

Задля встановлення наявності або відсутності зв'язку між туристською привабливістю регіону та рівнем розвитку готельного господарства здійснено моделювання за допомогою кореляційно-регресійного аналізу за допомогою прикладного пакета "STATISTICA".

В результаті кореляційного аналізу отримано коефіцієнт кореляції $r = 0,89$, що свідчить про наявність сильного прямого зв'язку між досліджуваними величинами. Результати моделювання за допомогою регресійного аналізу та параметри регресійної моделі надано в табл. 6.

Отже, в результаті емпіричних розрахунків підтверджено гіпотезу залежності туристської привабливості території від рівня розвиненості готельного господарства.

Нині туристський ринок загалом та готельне господарство як один з основних його складників зокрема функціонують не в повну силу, що потребує від держави та інвесторів чималих зусиль організаційного, маркетингового та соціально-економічного характеру.

Висновки з проведеного дослідження. Україна має значні потенційні можливості для розвитку туристичної сфери, туристична діяльність в Україні сприяє розвитку територій з привабливими туристичними ресурсами, створюючи нові робочі місця, підвищуючи рівень доходів населення, забезпечуючи збереження історико-культурної спадщини.

Саме на основі оцінювання туристичної привабливості регіонів країни державні органи можуть регулювати та визначати пріоритетні види туризму для селективного стимулювання розвитку регіонів, що сприятиме формуванню та просуванню туристичного продукту на національному та міжнародному ринках.

Рис. 3. Інтегральний показник туристської привабливості регіонів України

Таблиця 4

Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування за регіонами України

Область України	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Вінницька	46	61	72	73	75	60
Волинська	46	50	67	64	66	61
Дніпропетровська	141	130	135	146	139	138
Донецька	140	135	139	50	44	46
Житомирська	48	51	57	59	58	70
Закарпатська	159	151	228	229	213	211
Запорізька	116	89	126	125	86	114
Івано-Франківська	345	167	193	212	200	227
Київська	56	57	93	89	87	114
Кіровоградська	32	43	45	48	41	30
Луганська	60	45	51	13	23	23
Львівська	228	250	272	273	273	287
Миколаївська	70	82	93	89	66	74
Одеська	217	216	253	235	250	232
Полтавська	86	94	115	106	105	76
Рівненська	41	44	52	50	46	45
Сумська	48	47	50	41	34	37
Тернопільська	46	49	59	58	57	59
Харківська	103	125	130	125	123	108
Херсонська	74	82	116	109	70	92
Хмельницька	60	68	90	84	70	71
Черкаська	70	66	75	73	75	80
Чернівецька	67	80	87	91	87	79
Чернігівська	44	45	45	45	43	35

Таблиця 5

Ранжування регіонів за кількістю готелів та засобів розміщування

Область України	Місце за рейтингом					
	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Львівська	2	1	1	1	1	1
Одеська	3	2	2	2	2	2
Івано-Франківська	1	3	4	4	4	3
Закарпатська	4	4	3	3	3	4
Дніпропетровська	5	6	5	5	5	5
Запорізька	6	9	6	6	9	6
Київська	16	19	11	11	7	7
Харківська	7	7	7	7	5	8
Херсонська	10	10	9	8	12	9
Черкаська	11	14	8	14	10	10
Чернівецька	13	12	14	10	8	11
Полтавська	8	8	10	9	6	12
Миколаївська	12	11	12	12	14	13
Хмельницька	14	13	13	13	13	14
Житомирська	17	16	19	17	16	15
Волинська	19	17	16	16	15	16
Вінницька	20	15	15	15	11	17
Тернопільська	21	18	18	18	17	18
Донецька	6	5	17	19	19	19
Рівненська	23	23	19	20	18	20
Сумська	18	19	21	23	22	21
Чернігівська	22	20	22	22	20	22
Кіровоградська	24	24	23	21	21	23
Луганська	15	21	24	24	24	24

**Характеристика регресійної моделі залежності
туристської привабливості регіону від кількості готелів**

Факторні ознаки	Параметри моделі					Висновок про значимість моделі
	коефіцієнт кореляції, R	коефіцієнт детермінації, R ²	рівень значимості, p	критерій Фішера, F	критерій Стьюдента, t	
X (рейтинг регіонів за кількістю готелів)	0,8933	0,7967	0,0000	234,21	-9,451	Значима
Регресійна модель	Y – туристська привабливість регіону, y = 14,72-72,45x					

Туристична привабливість часто мінлива й може змінюватися залежно від багатьох чинників, котрі впливають на привабливість туристичної території. Саме до них належить наявність сучасної матеріально-технічної бази туризму, зокрема новітніх готельних комплексів, спеціалізованих закладів з відповідним асортиментом послуг, які вони пропонують. Вважаємо, що саме зазначені компоненти складають основу оцінки туристичної привабливості регіону й потребують комплексного аналізу, оскільки перебувають у взаємозв'язку та взаємодії.

Найважливішим засобом підвищення туристичної привабливості території є розвиток матеріально-технічної бази туризму, включаючи туристичну інфраструктуру, насамперед готельне господарство, та відповідне інвестиційне забезпечення галузі.

Для того щоби підвищити рівень туристичної привабливості регіону, самих туристичних ресурсів недостатньо. Велику кількість туристів місцевість, де відсутні сучасні готелі чи наявні погані дороги, не може привабити, отже, високих прибутків туризм не принесе. Отже, розбудова сучасної інфраструктури, зокрема готельного господарства, є визначальним чинником підвищення туристичної привабливості регіонів України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Official site UNWTO. URL: <http://media.unwto.org/content/infographics> (дата звернення: 03.05.2019).
2. Борушчак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів : автореф. дис. ... канд. екон. наук ; ЛНУ. Львів, 2008. 27 с.
3. Гавран В. Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.02.03 ; Національний ун-т Львівська політехніка. Львів, 2002. 203 с.
4. Любіцева О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) : монографія. Київ : Альтерпрес, 2002. 232 с.
5. Музиченко-Козловська О. Економічне оцінювання туристичної привабливості території : монографія. Львів : Новий Світ, 2012. 176 с.
6. Омуш М. Стратегія диверсифікованого розвитку туристського комплексу в регіональній економіці (на прикладі Йорданії) : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 ; Харківська державна академія міського господарства. Харків : Б.в. 2003. 19 с.

7. Зорин И. и др. Туризм и отраслевые системы. Москва : Финансы и статистика, 2002. 270 с.

8. Киф'як В. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. 312 с.

9. Мальська М., Рутинський М., Паньків Н. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ, 2008. 360 с.

10. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ : КНТЕУ, 2006. 537 с.

11. Школа І. та ін. Менеджмент туристичної індустрії : навчальний посібник. Чернівці : Кн. -XXI, 2005. 596 с.

12. Рябев А. Формування складових розвитку туризму в регіонах України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05. Івано-Франківськ, 2018. 23 с.

13. Офіційний сайт Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 03.05.2019).

14. Богдан Н. Теоретико-методологічне забезпечення узгодження економічних інтересів регіону : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.05. Івано-Франківськ, 2018. 43 с.

15. Бойченко Ф. Стратегія розвитку індустрії туризму в економіці регіону : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.04. Донецьк, 2007. 14 с.

REFERENCES:

1. Official site UNWTO. Available at: <http://media.unwto.org/content/infographics> (accessed: 03 May 2019).
2. Borushchak M. Stratehiia rozvytku turystychnykh rehioniv [Strategy for the development of tourist regions] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk / LNU. Lviv, 2008. 27 p. (in Ukrainian).
3. Havran V. Upravlinnia investytsiinoiu diialnistiu v rekreatsiino-turystychnii sferi [Management of investment activity in the recreation and tourism sector] : dys. kand. ekon. nauk: 08.02.03 / Natsionalnyi un-t Lvivska politekhnika. Lviv, 2002. 203 p. (in Ukrainian).
4. Liubitseva O. Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) : monohrafiia [Market of tourist services (geospatial aspects): a monograph]. Kyiv : Alterpres, 2002. 232 p. (in Ukrainian).
5. Muzychenko-Kozlovska O. Ekonomichne otsiniuvannia turystychnoi pryvablyvosti terytorii : monohrafiia [Economic assessment for the tourist attractiveness of the territory: a monograph]. Lviv : Novyi Svit, 2012. 176 p. (in Ukrainian).

6. Omush M. Stratehiia dyversyfikovanoho rozvytku turystskoho kompleksu v rehionalnii ekonomitsi (na prykladi Yordanii) [Strategy of the diversified development of the tourist complex in the regional economy (case study: Jordan)] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.10.01 / Kharkivska derzh. akademiia miskoho hospodarstva. Kharkiv : B.v., 2003. 19 p. (in Ukrainian).

7. Turizm i otraslevye sistemy [Tourism and industry systems] / [I. Zorin i dr. Moskva : Finansy i statistika, 2002. 270 p. (in Russian).

8. Kyfiak V. Orhanizatsiia turystychnoi diialnosti v Ukraini [Organization of tourism activity in Ukraine]. Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2003. 312 p. (in Ukrainian).

9. Malska M., Rutynskiy M., Pankiv N. Turyzm u mizhnarodnomu i natsionalnomu vymirakh. Istoriia i suchasnist : monohrafiia [Tourism in the international and national dimensions. History and modernity : monograph]. – Lviv : Vyd. tsentr LNU, 2008. 360 p. (in Ukrainian).

10. Tkachenko T. Stalyi rozvytok turyzmu: teoriia, metodolohiia, realii biznesu [Sustainable tourism development: theory, methodology, business realities]. Kyiv : KNTEU. 2006, 537 p. (in Ukrainian).

11. Menedzhment turystychnoi industrii [Management of the tourism industry]: navch. posib. / I. Shkola ta in. Chernivtsi : Kn. -KhKhl, 2005. 596 p. (in Ukrainian).

12. Ryabev A. Formuvannia skladovykh rozvytku turyzmu v rehionakh Ukrainy [Formation of components for tourism development in the regions of Ukraine] : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05. Ivano-Frankivsk. 2018. 23 p. (in Ukrainian).

13. Official site of the State Statistics Committee of Ukraine Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 03 May 2019) (in Ukrainian).

14. Bohdan N. Teoretyko-metodolohichne zabezpechennia uzgodzhennia ekonomichnykh interesiv rehionu [Theoretical and methodological support of coordination of economic interests of the region] : avtoref. dys. ... dokt. ekon. nauk : 08.00.05. Ivano-Frankivsk, 2018. 43 p. (in Ukrainian).

15. Boichenko F. Stratehiia rozvytku industrii turyzmu v ekonomitsi rehionu [Strategy for development of the tourism industry in the economy of the region] : avtoref. dys. ... kand. nauk z derzhavnoho upravlinnia : 25.00.04. Donetsk, 2007. 14 p. (in Ukrainian).

Bogdan NataliiaDoctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Tourism and Hospitality
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov**Ryabev Anton**Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism and Hospitality
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkov

HOTEL INDUSTRY AS AN INFRASTRUCTURE COMPONENT OF THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE REGIONS OF UKRAINE

The purpose of the article. The article explores the essence and factors of the tourist attractiveness of the region formation. Despite the sufficient number of scientific research in the field of tourism and hotel industry, the approaches to qualitative and quantitative assessment of the hotel's regional complex influence on the tourist attractiveness of the region are not sufficiently developed. The research goal is to identify the components of the tourist attractiveness of the region formation and to develop approaches to qualitative and quantitative assessment of the hotel's regional complex's impact on the tourist region attractiveness.

Methodology. Despite the thorough theoretical and methodological basis for studying the tourist attractiveness of the country, the only one methodology is not worked out. This is due to the fact that scientists offer methods for evaluating individual components of tourism or related processes within the limits of investment attractiveness. The study proposes the use of a statistically-expert method for assessing the tourist attractiveness of the regions with the aggregation of all the signs of the set into one integral estimate.

Results. Based on the analysis of literary sources, the main factors that characterize the tourist attractiveness of the Ukraine regions are summarized and characterized: political, infrastructural, economic, environmental, social, and cultural.

The structural-logical scheme of influence of factors on the tourist region attractiveness, which involves five levels of influence, is developed. This scheme is based on the system and elemental composition of the components and the causal link between the factors of the tourist attractiveness of the territory and the resulting feature.

The scheme includes the ranking of factors influencing the tourist attractiveness from the point of view of those who are interested in raising this level: state or regional authorities, institutional or private investor.

It is established in the work that objectively assessing the tourist attraction is rather difficult. This is due to the fact that there is a difference between the regions and their tourist infrastructure by geographical location, economic and socio-cultural development, and resource potential.

Taking into account the above, a complex of standardized indicators of tourism attractiveness of the region, containing statistical and expert indicators, has been formed. On the basis of this complex a comprehensive assessment of the tourist attractiveness of the Ukraine regions has been carried out with the help of an integrated indicator. The determining role of the hotel economy as part of the tourist attractiveness of the region as a result of empirical calculations with correlation-regression analysis using is proved. All this confirmed the hypothesis of the dependence of tourist attractiveness of the territory on the level of development of the hotel economy.

Practical implications. The tourist market and hotel industry, as one of its main components, is not functioning today in its full capacity. Therefore, the state and investors should make considerable efforts of organizational, marketing and socio-economic nature. On the basis of the assessment of the tourist attractiveness of the country regions state authorities can regulate and determine the priority tourism types for selective stimulation of the development of regions, which will promote the formation and promotion of tourism product in the national and international markets.

Value/originality. Given the difficulty of assessing the tourist territories attractiveness, the proposed methodology involves the use of a clear calculation algorithm and publicly available objective information. Proper understanding of the level of tourist attractiveness contributes to the development of an effective tourism development strategy at the regional and national levels; because it requires a differentiated approach to taking into account regional features of tourism attractiveness. Approaches to the development of regional programs for the development of hotel complexes, taking into account the features of tourism attractiveness, require further research in this field.

РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

THE ROLE OF HUMAN POTENTIAL IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF IVANO-FRANKIVSK REGION

У статті обґрунтовано роль людського потенціалу як фактору інноваційного розвитку, оскільки людина є носієм інноваційних ідей, отже, потенціал створювати та впроваджувати інновації набуває великого значення. З'ясовано сутність понять «людський потенціал» та «інноваційний людський потенціал». Визначено, що результатом творчої діяльності, яка здійснюється на систематичній основі, є наукові дослідження й розробки (НДР), у зв'язку з чим здійснено аналіз використання людського потенціалу працівників, задіяних у виконанні НДР Івано-Франківської області, за секторами діяльності та галузями знань. Проаналізовано інноваційний розвиток Івано-Франківської області як результат реалізації інноваційної складової людського потенціалу. Виокремлено проблем, наведено пропозиції щодо підвищення ефективності реалізації інноваційних можливостей працівників щодо забезпечення інноваційного розвитку регіону.

Ключові слова: людський потенціал, інновації, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, регіон, Івано-Франківська область.

В статті обоснована роль человеческого потенциала как фактора инновационного

развития, поскольку человек является носителем инновационных идей, значит, потенциал создавать и внедрять инновации приобретает большое значение. Выявлена сущность понятий «человеческий потенциал» и «инновационный человеческий потенциал». Определено, что результатом творческой деятельности, осуществляемой на систематической основе, являются научные исследования и разработки (НИР), в связи с чем осуществлен анализ использования человеческого потенциала работников, задействованных в выполнении НИР Ивано-Франковской области, по секторам деятельности и отраслям знаний. Проанализировано инновационное развитие Ивано-Франковской области как результат реализации инновационной составляющей человеческого потенциала. Выделены проблемы, приведены предложения по повышению эффективности реализации инновационных возможностей работников касательно обеспечения инновационного развития региона.

Ключевые слова: человеческий потенциал, инновации, инновационная деятельность, инновационное развитие, регион, Ивано-Франковская область.

УДК 330.101.54

Боднарук І.Р.

асистент кафедри теорії економіки та управління

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

The article puts forward human potential as a factor of innovative development, because people's ability to create and apply innovative ideas is especially important. The essence of the definitions "human potential" and "innovative human potential" are elucidated. Education as one of the most important elements of the formation of abilities, inventiveness and human potential development for providing innovative growth is identified. Therefore the main indicators of postgraduate and doctoral studies in Ivano-Frankivsk region are investigated. The scientific research and development (R&D) is determined as the result of the systematic creative activities. That's why an analysis of the human potential usage of workers involved in the implementation of research projects in the Ivano-Frankivsk region by sector of activity and knowledge sectors is made. It is revealed that the largest part of the R&D employees involved in the sector of Higher Education. And this sector is the source of intellectualization for ensuring innovation development. However, the part of R&D performers in the total number of employed people was only 0.1% in 2017. Such fact indicates a significant part of the unused human potential and a present ability of innovation activity growth. The analysis of Ivano-Frankivsk region innovative development as a result of realization of the innovative component of human potential is also carried out. Using research results the existence of more than half enterprises that are not implemented innovations in Ivano-Frankivsk region is indicated. The main problems of innovative human potential usage are highlighted, namely ineffective motivation system of innovation activity, the absence of favorable conditions for the introduction of innovations and others. The ways of increasing the efficiency of implementation of employees' innovative opportunities in the direction of Ivano-Frankivsk region innovative development are offered. Among them are such ways as overcoming the psychological barriers to innovation, forming a positive image of an innovative entrepreneur, ensuring the availability of lifelong learning.

Key words: human potential, innovations, innovation activity, innovative development, Ivano-Frankivsk region.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інноваційного розвитку особливого значення набувають інтелект та економіка знань, що здатні забезпечити переваги на ринку в умовах жорсткої конкуренції. Оскільки саме люди з їх знаннями та компетенціями є носіями інноваційних ідей, то їх потенціал створювати та впроваджувати інновації набуває особливого значення у забезпеченні інноваційного розвитку як окремих підприємств, так і регіону загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість людського потенціалу для інноваційного розвитку регіону зокрема та країни загалом досліджували такі вчені, як С.І. Бандур, О.А. Грішнова, Е.М. Лібанова, Б.М. Данилишин, В.І. Куценко, О.М. Левченко, В.А. Савченко, Л.С. Лісогор, В.В. Онікієнко. Проте ця тематика потребує

подальшого аналізування та дослідження, оскільки інвестиційні процеси тісно пов'язані з ринковими трансформаціями, а питання формування та використання людського потенціалу для інноваційного розвитку регіону залишаються актуальними.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення ролі людського потенціалу для забезпечення інноваційного розвитку регіону, аналіз результативності його використання на прикладі Івано-Франківської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкі зміни зовнішнього середовища та висока конкуренція надають пріоритет інноваційному розвитку, що потребує творчих здібностей, високої професійної майстерності та нових прогресивних знань, адже саме люди є носіями інтелекту, спроможні до постійного оновлення, нагромадження

та продуктивного використання знань, інноваційних ідей, а також здатні забезпечити інноваційний розвиток.

Здатність до інноваційної діяльності, зокрема економічної та соціальної, підтримки необхідного рівня здоров'я, постійного розвитку навиків та здібностей, засвоєння й продукування нових знань та технологій, стійких ціннісних орієнтацій, соціальної взаємодії та взаєморозуміння відображає поняття людського потенціалу [1].

О.В. Стефанишин вважає, що «людський потенціал – це соціально-економічна категорія, що характеризує не тільки сукупні можливості, наявний і накопичений людиною запас генетично закладених природою обдарувань, здібностей, здоров'я, навичок, мотивацій, але й всі отримані знання та вміння людей, здатність до праці; фізичні, психологічні, світоглядні, соціальні, культурні риси і виробничі та творчі здібності, які реалізуються й можуть бути реалізовані в процесі відтворення матеріальних і духовних цінностей в суспільстві» [2, с. 143]. Вважаємо таке трактування людського потенціалу більш повним, оскільки воно відображає як наявні можливості, так і здатність до розвитку й накопичення нових знань та вмінь.

Щодо людського потенціалу на регіональному рівні, то у роботі [3, с. 6] автор розглядає його як унікальну комбінацію природної та набутої фізичної, соціальної, інтелектуальної, культурної та духовної компонент потенціалу його носіїв, які становлять населення регіону, з відповідними умовами для їх реалізації, що дають змогу ефективно вирішувати поточні та стратегічні завдання регіонального розвитку у заданому векторі. Оскільки нас цікавить саме вектор інноваційного розвитку, то можемо стверджувати, що населення відповідного регіону є носієм потенціалу, що відображає здатність створювати та впроваджувати інноваційні ідеї.

У роботі [4, с. 38] використано поняття інноваційного людського потенціалу, що є інтегральною сукупністю інтелектуального, мотиваційного та фізичного потенціалу людини чи групи людей, що за певних умов можуть утворювати продуктивні сили, спрямовані як на формування та використання інноваційних ідей, так і на накопичення інноваційного людського капіталу.

Також визначено такі його характеристики, як ресурс інноваційного розвитку; ступінь готовності до впровадження й реалізації інноваційних ідей; здатність до інноваційного розвитку; можливість отримання інновацій.

Одним з важливих елементів формування здібностей та розвитку людського потенціалу для забезпечення інноваційного зростання є освіта, спрямована на підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних генерувати та впроваджувати інноваційні ідеї. Саме освіта сприяє нарощенню

нових знань людини, розвитку новаторських здібностей, винахідливості та ініціативності.

На нашу думку, потрібно звернути увагу на ефективність функціонування аспірантури та докторантури, що є основним джерелом поповнення фахівців найвищого освітньо-кваліфікаційного рівня в країні. Так, логічним результатом завершення навчання є захист кандидатської чи докторської дисертації та присвоєння наукового ступеня. Водночас статистика свідчить про те, що не кожен аспірант області після закінчення навчання захищає дисертацію [5, с. 42]. Згідно з даними Головного Управління статистики в Івано-Франківській області кількість осіб, які закінчили аспірантуру, досягла найбільшого значення у 2016 р., склавши 173 особи, проте щороку зменшувалась, а у 2017 р. становила тільки 114 осіб, з яких захист дисертації здійснили тільки 24 особи. Протягом досліджуваного періоду зростала кількість докторантів, зокрема кількість осіб, які закінчили докторантуру, а у 2017 р. вона становила 10 осіб (рис. 1). Варто зазначити, що наукові роботи аспірантів та докторантів є джерелом нових ідей, а також механізмів їх впровадження.

Оскільки результатом творчої діяльності, яка здійснюється на систематичній основі, є наукові дослідження й розробки, доцільним видається здійснення аналізу використання людського потенціалу для виконання таких робіт. Згідно з даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області у 2017 р. НДР здійснювали тільки 580 осіб, тоді як у 2015 р. – 674 особи. Більше половини працівників протягом 2013–2015 рр. були задіяні у виконанні наукових досліджень і розробок організацій, що мають багатогалузевий профіль, тоді як у 2016–2017 рр. – у галузі технічних наук. Протягом досліджуваного періоду збільшилась кількість працівників, задіяних у виконанні НДР у галузі природничих наук (від 4,5% у 2013 р. до 22,9% у 2017 р.), а також гуманітарних наук (від 0,6% до 1,21%), проте зменшилась у галузі медичних наук (від 5% до 3,97%), суспільних наук (від 1,1% до 0,34%) та сільськогосподарських наук (від 31% у 2013 р. до 19,5% у 2017 р.) (табл. 1).

Найбільша частина працівників, задіяних у виконанні НДР, працювала в секторі вищої освіти, їх частка щороку збільшувалась, а у 2017 р. становила 54,5%. У державному секторі питома вага працівників найбільшого значення досягла у 2016 р., становлячи 40,3%, однак у 2017 р. вона зменшилась до 35%, хоча все ще залишається досить високою. Найменша кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, працювала у секторі підприємницької діяльності, а їх частка з кожним роком зменшувалась (від 27,3% у 2013 р. до 10,5% у 2017 р.) (рис. 2).

Отже, сектор вищої освіти може розглядатись як джерело інтелектуалізації для забезпечення

інноваційного розвитку Івано-Франківської області. При цьому частка працівників, що мають науковий ступінь доктора наук чи доктора філософії (кандидата наук), у 2017 р. становила 29,5%, що дає підстави для висновку про потенційні можливості сектору вищої освіти у підготовці спеціалістів,

здатних займатись науковими дослідженнями та розробками, формувати інноваційні ідеї.

Проте частка виконавців НДР (дослідників, техніків та допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення Івано-Франківської області у 2017 р. становила тільки 0,1%, тоді як

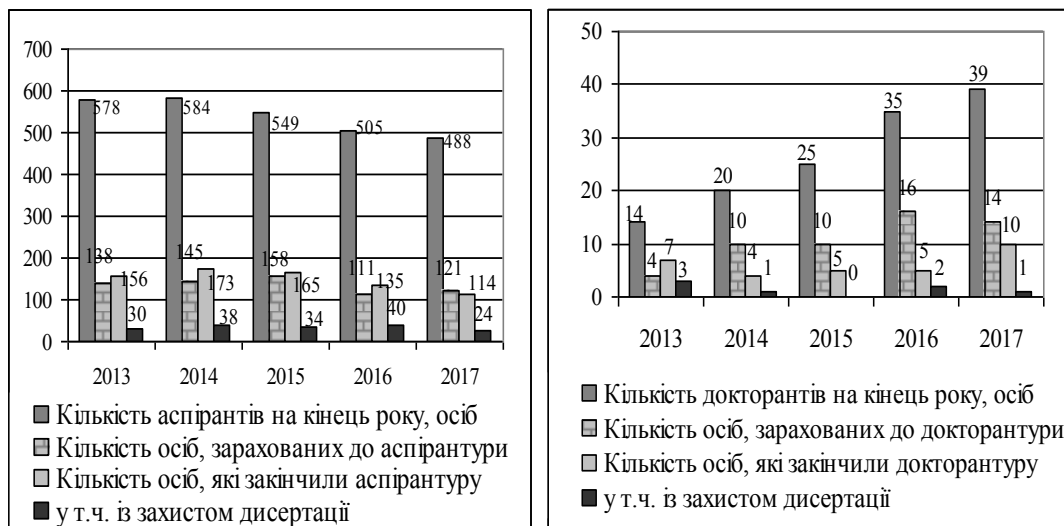

Рис. 1. Основні показники діяльності аспірантури та докторантури в Івано-Франківській області

Джерело: розроблено за даними джерела [6]

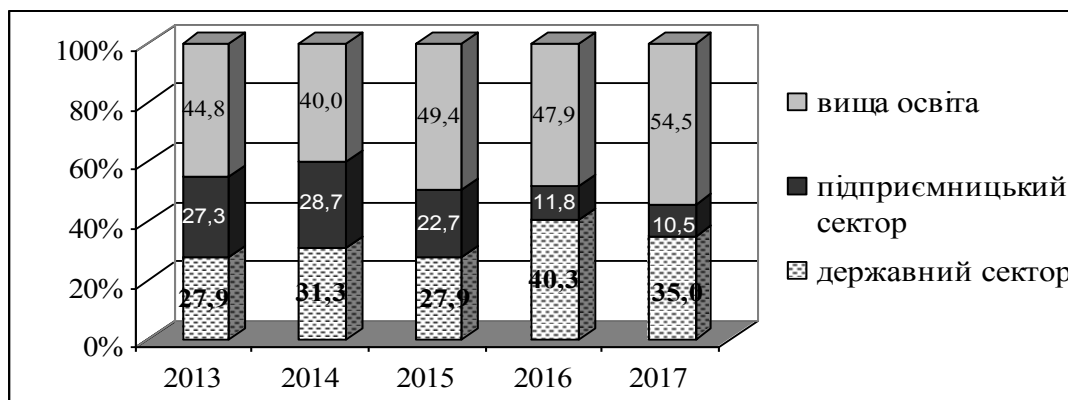

Рис. 2. Питова вага працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за секторами діяльності

Джерело: розроблено за даними джерела [7]

Таблиця 1

Питова вага працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок, за галузями наук

Галузі наук	2013 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік
Природничі науки	4,5	0,0	0,0	21,4	22,9
Технічні науки	3,9	3,5	2,8	50,2	52,1
Медичні науки	5,0	5,2	2,8	3,6	4,0
Сільськогосподарські науки	31	34,8	27,9	23,7	19,5
Суспільні науки	1,1	0,0	0,0	0,8	0,3
Гуманітарні науки	0,6	0,5	0,3	0,4	1,2
Організації, що мають багатогалузевий профіль	53,9	56,1	66,2	0,0	0,0

Джерело: розраховано за даними джерела [7]

по Україні – 0,58%. Згідно з даними Євростату у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%), а найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%) [7].

Оскільки результатом реалізації інноваційної складової людського потенціалу є інноваційна активність у регіоні, проаналізуємо інноваційний розвиток Івано-Франківської області. Згідно з даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області питома вага підприємств, що займалися інноваціями, у 2017 р. становила 21,7%, по Україні ж цей показник є ще меншим, а саме 16,2%. Зазначимо, що в попередні періоди цей показник коливався в межах 1%, тобто протягом останніх 5 років не спостерігалось позитивних тенденцій у розвитку інноваційної сфери як Івано-Франківської області зокрема, так й України загалом. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, у 2017 р. була ще меншою, становлячи 17,8%. Отже, можна зробити висновок, що більше половини підприємств області не займалися інноваціями (рис. 3).

Протягом досліджуваного періоду відбулося зростання питомої ваги підприємств, що впроваджували інноваційні процеси, від 4,7% у 2013 р. до 12% у 2017 р. Також збільшувалась питома вага підприємств, що впроваджували інноваційні види продукції, у 2017 р. вона склала 11,6%, хоча залишається на дуже низькому рівні.

Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової також зменшувалась протягом досліджуваного періоду: у 2013 р. вона становила 4,3%, а у 2017 р. – тільки 0,4%.

Результати аналізу статистичних спостережень дають підстави стверджувати, що інноваційний розвиток Івано-Франківської області перебуває на досить низькому рівні, потребує активізації інноваційної діяльності.

Найчастіше перешкодами на цьому шляху науковці називають недостатній рівень фінансового забезпечення інноваційної діяльності, тривалий термін окупності інноваційних розробок, високий економічний ризик впровадження нововведень тощо.

Обґрунтовуючи важливу роль в активізації інноваційної діяльності саме інноваційних можливостей працівників, у роботі [9] автори називають такі проблеми:

- 1) недостатній рівень формування у працівників якісних рис, необхідних для створення інновацій та запровадження їх у життя;
- 2) відсутність сприятливих умов (економічних, організаційних, правових) для ефективного використання наявного людського потенціалу в інноваційному процесі:
 - неефективна система стимулювання інноваційної активності на підприємствах;
 - незатребуваність творчої ініціативи;
 - недосконалість державної системи захисту прав на інтелектуальну власність;
 - відсутність сприятливих умов для впровадження інновацій.

Розглядаючи потенціал людини як важливу складову інноваційного розвитку регіону, автори роботи [10, с. 118] наголошують на необхідності та важливості підвищення ефективності використання й розвитку людського потенціалу, а також пропонують здійснювати його в таких напрямках:

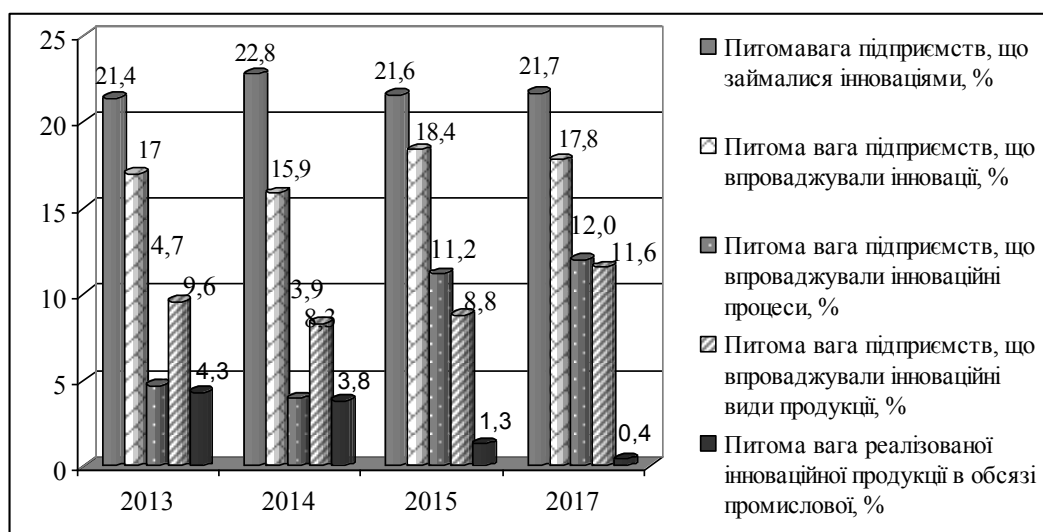

Рис. 3. Показники, що характеризують інноваційну діяльність підприємств в Івано-Франківській області (періодичність проведення державного статистичного спостереження щодо інноваційної діяльності промислового підприємства змінена з «річної» на «один раз на два роки» з 2015 року)

Джерело: сформовано за даними джерела [8]

– формування системи підготовки фахівців для інноваційної сфери;

– подолання психологічних бар'єрів впровадження інновацій шляхом проведення тренінгів, семінарів тощо;

– формування позитивного іміджу інноваційного підприємця шляхом популяризації інноваційних ідей та інноваційного розвитку;

– підвищення мотивації розроблення та впровадження інноваційних ідей на різних рівнях (підприємство – регіон – країна) тощо.

Також вважаємо доцільним забезпечення доступності навчання протягом усього життя відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Це дасть змогу забезпечити людей будь-якого віку відкритим та рівним доступом до якісного навчання, а також сприятиме активізації інноваційної діяльності в усіх сферах.

Висновки з проведеного дослідження. Здійснені наукові розвідки дали змогу обґрунтувати важливу роль людського потенціалу у забезпеченні інноваційного розвитку, адже саме люди з їх творчими та креативними здібностями здатні до створення та впровадження інноваційних ідей. Використовуючи результати досліджень, ми навели трактування поняття «людський потенціал», що характеризує здатності та можливості людей до розвитку та накопичення знань. Результати аналізу використання людського потенціалу для здійснення НДР показали, що найбільша частина працівників задіяна у секторі вищої освіти, що є позитивним для Івано-Франківської області. Проте частка виконавців НДР у загальній кількості зайнятого населення у 2017 р. склала тільки 0,1%, що свідчить про наявність значної частини нереалізованого людського потенціалу та резерву для активізації інноваційної діяльності.

Перспективний напрям дослідження складають оцінювання та аналіз ефективності використання й розвитку людського потенціалу для забезпечення інноваційного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мартинова Л.Б. Підвищення конкурентоспроможності людського потенціалу у забезпеченні соціально-економічних ефектів входження України до ЄС : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.07 ; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2017. 40 с.
2. Стефанишин О.В., Пиц В.І. Особливості змісту категорії «людський потенціал» в умовах розвитку інноваційної економіки України. *Галицький економічний вісник*. 2010. № 3 (28). С. 161–169.
3. Огієнко М.М. Розвиток людського потенціалу в умовах трансформації регіональних соціально-економічних систем : автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.00.05 ; Одеська національна академія харчових технологій. Одеса, 2018. 42 с.

4. Боднарук І.Р. Інноваційний людський потенціал як чинник інноваційного розвитку підприємств нафтогазового комплексу. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 7. С. 36–39.

5. Заярнюк О.В. Кадрове забезпечення інноваційного розвитку регіону. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 4 (85). С. 39–46.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Івано-Франківській області : статистичний збірник / ред. Ю.О. Макара. Івано-Франківськ : Головне управління статистики в Івано-Франківській області, 2018. 125 с.

7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2019).

8. Офіційний сайт Головного управління статистики в Івано-Франківській області. URL: <http://www.ifstat.gov.ua> (дата звернення: 30.04.2019).

9. Кузнецова Н.Б. Кадри інноваційного типу: сутність, значення та особливості формування в умовах розвитку інноваційної економіки. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 6 (96). С. 115–121.

10. Боднарук І.Р. Інноваційний розвиток Івано-Франківської області: тенденції, проблеми та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 29. Ч. 2. С. 25–28.

REFERENCES:

1. Martynova L.B. (2017) *Pidvyshchennia konkurentospromozhnosti liudskoho potentsialu u zabezpechenni sotsialno-ekonomichnykh efektyv vkhodzhennia Ukrainy do YeS [Improving the competitiveness of human potential in the socio-economic effects of Ukraine's accession to the EU]: the thesis for the degree of Doctor of economic sciences: 08.00.07. Khmelnytskyi : KNU. 40 p. (in Ukrainian).*
2. Stefanyshyn O.V., Pyts V.I. (2010) *Osoblyvosti zmistu katehorii "liudskiy potentsial" v umovakh rozvytku innovatsiinoi ekonomiky Ukrainy [Features of the content of the category "human potential" in the conditions of the development of the innovative economy of Ukraine]. Galician Economic Bulletin, no. 3 (28), pp. 161–169 (in Ukrainian).*
3. Ohienko M.M. (2018) *Rozvytok liudskoho potentsialu v umovakh transformatsii rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system [Development of human potential in the context of transformation of regional socio-economic systems]: the thesis for the degree of Doctor of economic sciences: 08.00.05. Odesa : ONAFT, 42 p. (in Ukrainian).*
4. Bodnaruk I.R. (2016) *Innovatsiinyi liudskiy potentsial yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv naftohazovoho kompleksu. [Innovative human potential as a factor of oil and gas companies innovative development]. Herald UNU. International economic relations and world economy, vol. 7, pp. 36–39 (in Ukrainian).*
5. Zaiarniuk O.V. (2015) *Kadrove zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku rehionu. [Staffing Region Innovation Development]. State and regions. Series: Economics and Business, no. 4 (85), pp. 39–46 (in Ukrainian).*
6. Scientific and innovative activity in Ivano-Frankivsk region (2018) *Statistical Collection. State*

Statistics Committee in Ivano-Frankivsk region. 125 p. (in Ukrainian).

7. State Statistics Committee in Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 30 April 2019).

8. State Statistics Committee in Ivano-Frankivsk region. Available at: <http://www.ifstat.gov.ua> (accessed: 30 April 2019).

9. Kuznetsova N.B. (2009) Kadry innovatsiinoho typu: sutnist, znachennia ta osoblyvosti formuvannia v umovakh rozvytku innovatsiinoi ekonomiky. [Person-

nel of innovative type: essence, meaning and peculiarities of formation under conditions of innovative economy development]. *Actual problems of the economy*, no. 6 (96), pp. 115–121 (in Ukrainian).

10. Bodnaruk I.R. (2018) Innovatsiinyi rozvytok Ivano-Frankivskoi oblasti: tendentsii, problemy ta perspektyvy. [Innovative development of Ivano-Frankivsk region: trends, problems and perspectives]. *Black Sea Economic Studies*, vol. 29, no. 2, pp. 25–28 (in Ukrainian).

Bodnaruk Iryna

Assistant Lecturer at the Department of Economics and Management Theory

Ivano-Frankivsk National and Technical University of Oil and Gas

THE ROLE OF HUMAN POTENTIAL IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF IVANO-FRANKIVSK REGION

The purpose of the article. Rapid changes in the environment and high competition give priority to innovative development, which requires creative abilities, high professional skills and new advanced knowledge. Since the innovative ideas are provided and implemented by the person, who has intellectual and creative abilities, actively participates in the innovation process, the activation of human potential, in our view, is a prerequisite for innovation development.

The purpose of the article is to study the role of human potential in providing innovative development of the region, to analyze the effectiveness of its usage on the example of the Ivano-Frankivsk region.

Methodology. Such research methods as analysis and synthesis, induction and deduction, comparison and generalization are applied in the article.

Results. The article puts forward human potential as a factor of innovative development, because people's ability to create and apply innovative ideas is especially important. The essence of the definitions "human potential" and "innovative human potential" are elucidated. Education as one of the most important elements of the formation of abilities, inventiveness and human potential development for providing innovative growth is identified. Therefore the main indicators of postgraduate and doctoral studies in Ivano-Frankivsk region are investigated.

The scientific research and development (R&D) is determined as the result of the systematic creative activities. That's why an analysis of the human potential usage of workers involved in the implementation of research projects in the Ivano-Frankivsk region by sector of activity and knowledge sectors is made. It is revealed that the largest part of the R&D employees involved in the sector of Higher Education. And this sector is the source of intellectualization for ensuring innovation development. However, the part of R&D performers in the total number of employed people was only 0.1% in 2017. Such fact indicates a significant part of the unused human potential and a present ability of innovation activity growth.

The analysis of Ivano-Frankivsk region innovative development as a result of realization of the innovative component of human potential is also carried out. Using research results the existence of more than half enterprises that are not implemented innovations in Ivano-Frankivsk region is indicated.

The main problems of innovative human potential usage are highlighted, namely ineffective motivation system of innovation activity, the absence of favorable conditions for the introduction of innovations and others. The ways of increasing the efficiency of implementation of employees' innovative opportunities in the direction of Ivano-Frankivsk region innovative development are offered. Among them are such ways as overcoming the psychological barriers to innovation, forming a positive image of an innovative entrepreneur, ensuring the availability of lifelong learning.

Practical implications. The author's conclusions and recommendations are the basis of the organization of research on the improvement of regional innovation development, as well as the activation of innovation activity in the Ivano-Frankivsk region.

COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S TRANSPORT INFRASTRUCTURE

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ

The article examines the state and general trends of the functioning of the transport infrastructure of Ukraine. Particular attention is paid to the level of competitiveness of the country's transport infrastructure, the identification of problems and directions for its increase in the context of integration into a single transport space of the European Union. In modern conditions, the competitiveness of the transport infrastructure of Ukraine is at an unsatisfactory level, which is associated with a complex of political, economic, and social problems. The main lever for improving the competitiveness of transport infrastructure in the context of European integration is the improvement of state mechanisms for regulating certain aspects of infrastructure development, will be the first step towards attracting foreign investment, introducing innovative technologies, and improving the quality of services provided. It is worthy of highlighting the problems of control over the implementation of software tools to improve the sustainable competitiveness of transport infrastructure and their adjustment.

Key words: transport infrastructure, competitiveness, global competitiveness, competitive competitiveness, competitiveness of transport infrastructure.

В статті розглянуто стан та загальні тенденції функціонування транспортної інфраструктури України. Особлива увага приділяється рівню конкурентоспроможності транспортної інфраструктури країни, виявленню проблем і напрямків її підвищення в контексті інтеграції в єдиний транспортний простір Європейського Союзу. В сучасних умовах конкурентоспроможність транспортної інфраструктури України знаходиться на незадовільному рівні, що пов'язано з комплексом політичних, економічних та соціальних проблем. Головним важелем підвищення конкурентоспроможності транспортної інфраструктури в контексті європейської інтеграції є вдосконалення державних механізмів регулювання окремих аспектів інфраструктурного розвитку, що стане першим кроком на шляху залучення іноземних інвестицій, запровадження інноваційних технологій та підвищення якості послуг, що надаються. Заслужовує на увагу висвітлення проблем контролю над реалізацією програмних інструментів підвищення стійкої конкурентоспроможності транспортної інфраструктури та їх коригування. Вони мають бути постійними й спиратися на додержання цільової орієнтації транспортної інфраструктури на досягнення необхідної соціальної й економічної результативності в контексті євроінтеграції. Не менш важливими проблемами залишаються нестача кваліфікованих кадрів у транспортній галузі та низький рівень зацікавленості у фундаментальних дослідженнях щодо розвитку транспорту, що потребує додаткового стимулювання з боку державних агенцій. Особливої уваги також потребує мотивація підприємств, що працюють у транспортній галузі, до підвищення якості послуг та запровадження інноваційних технологій. Варто зазначити, що представлені аспекти підвищення конкурентоспроможності транспортної інфраструктури є лише загальними векторами, що дадуть змогу спрямувати дії державних та ринкових акторів у напрямку підвищення якості та результативних показників об'єктів транспортної інфраструктури. Необхідно запровадити комплексні заходи, спрямовані на становлення України як транзитної держави та на нормативно-правове забезпечення транзиту територією України.

транспортной инфраструктуры Украины. Особое внимание уделяется уровню конкурентоспособности транспортной инфраструктуры страны, выявлению актуальных проблем и направлений ее повышения в контексте интеграции в единое транспортное пространство Европейского Союза. В современных условиях конкурентоспособность транспортной инфраструктуры Украины находится на неудовлетворительном уровне, что связано с комплексом политических, экономических и социальных проблем. Главным рычагом повышения конкурентоспособности транспортной инфраструктуры в контексте евроинтеграции является совершенствование государственных механизмов регулирования отдельных аспектов инфраструктурного развития, которое станет первым шагом на пути привлечения иностранных инвестиций, внедрения инновационных технологий и повышения качества предоставляемых услуг.

Ключевые слова: транспортная инфраструктура, конкурентоспособность, глобальный индекс конкурентоспособности, конкурентоспособность транспортной инфраструктуры.

UDC 656.01 (477)

Drobchak A.L.

Senior Instructor at Department of Socio-Political and Economic Disciplines
Kryvyi Rih Faculty

National University "Odessa Law Academy"

Nepomniesha H.A.

Student

Kryvyi Rih Faculty

National University "Odessa Law Academy"

Gabitova L.A.

Student

Kryvyi Rih Faculty

National University "Odessa Law Academy"

У статті розглянуто стан та загальні тенденції функціонування транспортної інфраструктури України. Особлива увага приділяється рівню конкурентоспроможності транспортної інфраструктури країни, виявленню проблем і напрямків її підвищення в контексті інтеграції в єдиний транспортний простір Європейського Союзу. В сучасних умовах конкурентоспроможність транспортної інфраструктури України знаходиться на незадовільному рівні, що пов'язано з комплексом політичних, економічних та соціальних проблем. Головним важелем підвищення конкурентоспроможності транспортної інфраструктури в контексті європейської інтеграції є вдосконалення державних механізмів регулювання окремих аспектів інфраструктурного розвитку, що стане першим кроком на шляху залучення іноземних інвестицій, запровадження інноваційних технологій та підвищення якості послуг, що надаються. Заслужовує на увагу висвітлення проблем контролю над реалізацією програмних інструментів підвищення стійкої конкурентоспроможності транспортної інфраструктури та їх коригування. Вони мають бути постійними й спиратися на додержання цільової орієнтації транспортної інфраструктури на досягнення необхідної соціальної й економічної результативності в контексті євроінтеграції. Не менш важливими проблемами залишаються нестача кваліфікованих кадрів у транспортній галузі та низький рівень зацікавленості у фундаментальних дослідженнях щодо розвитку транспорту, що потребує додаткового стимулювання з боку державних агенцій. Особливої уваги також потребує мотивація підприємств, що працюють у транспортній галузі, до підвищення якості послуг та запровадження інноваційних технологій. Варто зазначити, що представлені аспекти підвищення конкурентоспроможності транспортної інфраструктури є лише загальними векторами, що дадуть змогу спрямувати дії державних та ринкових акторів у напрямку підвищення якості та результативних показників об'єктів транспортної інфраструктури. Необхідно запровадити комплексні заходи, спрямовані на становлення України як транзитної держави та на нормативно-правове забезпечення транзиту територією України.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, конкурентоспроможність, глобальний індекс конкурентоспроможності, конкурентна перевага, конкурентоспроможність транспортної інфраструктури.

Formulation of the problem. Transport services are the most significant in the Ukrainian economy, their share in the GDP of the state is about 12%. However, the growth rates of the industry are moderate: according to the State Statistics Service of Ukraine, for the period of 2000–2015, the volume of transport services has increased fourfold, and in 2008-2015 there was a slight decrease (by 0.04%). It should be noted that the global financial crisis had a negative impact on the development of the Ukrainian economy as a whole but practically did not affect the production of transport services. Thus, in 2009 the GDP of Ukraine decreased by 34.8%, while transport services grew by 8%, which is due to an increase in

the mobility of producers and consumers of services, as well as a global trend to reduce transport costs. It should be noted that the competitiveness of Ukraine's transport infrastructure is currently unsatisfactory, which is due to a complex of political, economic, and social problems.

Analysis of recent research and publications. Studies of various aspects of the development of transport infrastructure are devoted to the work of such scientists as O. B. Chernega, A. Shafer, D. Padalkina, O.V. Boyko, Z.P. Dvulit, P. Fourakr, O. Fastovets, G.A. Zhovtiak, and others. However, most studies are devoted to the problems of increasing the competitiveness of transport infrastructure of specific types of

transport, not taking into account general trends and a comprehensive approach to increasing the competitiveness of the state's transport system.

To characterize the competitiveness of the national economy, a model of the lifecycle of the factors of the competitiveness of the national economy is often used, which includes: the stage of factors of production; investment stage; the stage of innovations; the stage of accumulation. At the first stage, the sources of competitiveness of the country are factors of production (cheap labour and raw materials, convenient transport routes, large consumer market). Dominating price competition. At the second stage, the social component of economic growth is intensifying, investment in the development of education and new technologies and the development of information infrastructure are on the fore. At the third stage, the main source of competition is innovative technology.

Setting objectives. The purpose of the article is to study the level of competitiveness of Ukraine's transport infrastructure in the context of European integration, identifying the main problems and conceptual foundations for improving the competitiveness of the country's transport infrastructure.

Presentation of the main research material. The analysis of the indicators of the development of the transport system of Ukraine shows that during the last five years, the growth rate of the industry is moderate and the structure of the system is unchanged. Rail transport has a specific weight – 24% of the total volume of transportation and is the most developed in Ukraine (in terms of volume of transportation, it has the largest share – from 40% to 60%). During the last five years, the turnover rates for various types of transport have undergone significant changes. Cargo turnover in the automotive mode of transport is the most consistent indicator, only a slight decrease of 0.7% was observed in 2011. However, in 2012 and 2014, an increase in the average figure is 2%. Although in 2014, the volume of freight turnover in almost all types of transport has been reduced, however, compared to 2009, freight turnover in rail transport increased by 14.3%, or by 28 038.9 million tons/km, by road – by 19.5%, or by 6 620.5 million tons/km, whereas in water transport turnover was reduced by 41.8%, or by 3 311.9 million tons/km in 2013 compared to 2009, at the pipeline – by 22.7%, or by 32 228.7 million tons/km, in aviation – by 22.1%, or by 77.3 million tons/km.

The reduction of cargo turnover on the sea and air transport is conditioned by increased tariffs on transportation, on pipeline transport – the reduction of the number of existing gas and oil pipelines due to their wear and tear.

According to the Global Competitiveness Report, Ukraine ranks 68th in terms of infrastructure development (2014–2015); compared to 2013–2014, this indicator has not changed. With regard to the devel-

opment of transport infrastructure, in terms of the quality of railway infrastructure development, Ukraine is among the top 30 countries (quantitative indicators such as length, density of railways, axle load enable Ukraine to enter 10-15 best countries).

Thus, in the period from 2009 to 2013, the quality rating of the railway infrastructure has improved by six positions (from 30 to 24 years); in 2014–2015, there is a slight deterioration in the indicator, but this sector of the state's transport infrastructure is now able to maintain a certain competitive advantage. The development of roads, the rank of which in 2014–2015 was lowered by two positions compared with 2012–2013, the quality of the port infrastructure – a decrease in the ranking by 32 positions and the quality of the aviation infrastructure – a decrease in the ranking by 14 positions.

The priority task for improving the competitiveness of Ukraine's transport infrastructure should be to improve the state regulation of its formation and development.

Currently, the main problem of the development of transport infrastructure of any type of transport is the insufficient volume of investment, which could be directed not only to create new infrastructure facilities in accordance with the world and European standards but also to modernize existing ones. Thus, the main driver for improving the competitiveness of transport infrastructure is the improvement of investment legislation with the strengthening of the levers of an active foreign investment policy. Equally important are the lack of skilled personnel in the transport sector and the low level of interest in fundamental research on transport development, which needs additional incentives from government agencies. Particular attention should also be paid to the motivation of transport industry enterprises to improve the quality of services and the introduction of innovative technologies. It is worth noting that the presented aspects of increasing the competitiveness of transport infrastructure are only general vectors that will enable the actions of state and market actors to improve the quality and effective indicators of transport infrastructure objects.

It is necessary to implement comprehensive measures aimed at the formation of Ukraine as a transit state and on the regulatory provision of transit through the territory of Ukraine. To do this, you need to run:

- improvement of the basic provisions of the legislation on investment with the strengthening of the levers of active policy of attraction of foreign capital;
- financing of fundamental and applied research in the field of development of transport infrastructure and innovations in the transport sector;
- monitoring of the national and European markets for transport services, as well as analysis of the state of transport infrastructure, timely corrective and preventive measures at the stage of the formation of transport networks;

– promotion of the introduction of the latest environmental and efficient technologies, which contribute to increasing importance, quality, and profitability of transport infrastructure;

– introduction of the intelligent transport system and determination of its economic efficiency;

– the introduction of motivational levers for transport companies to accelerate the transition to European standards for the provision of transport services and infrastructure development.

Control over the implementation of software tools to improve the sustainable competitiveness of transport infrastructure and their adjustment should be permanent and rely on adherence to the target orientation of transport infrastructure to achieve the necessary (planned) social and economic performance in the context of European integration. In case of occurrence of certain deviations from the strategic goal (improvement of the organizational and legal basis of the system of functioning of the transport infrastructure), it is necessary to make appropriate adjustments. At the same time, their modified variants are possible, elimination and replacement by new ones, which satisfy the requirements of the general (basic) strategy and the target orientation of the socio-economic development of transport infrastructure.

For Ukraine, the structural and innovative improvement of production is becoming a decisive factor for development and competitiveness. Therefore, the state policy of providing Ukraine's competitive development should be based on: supporting structural priorities, creating equal conditions of competition, protection of property rights, development of human capital, especially in the field of production and use of knowledge, bringing the standardization system in line with the requirements of international standardization organizations.

Conclusions from the conducted research.

Currently, the competitiveness of Ukraine's transport

infrastructure is at an unsatisfactory level due to a complex of political, economic, and social problems. The main leverage to improve the competitiveness of transport infrastructure in the context of European integration is to improve the state mechanisms for the regulation of certain aspects of infrastructure development, which will be the first step towards attracting foreign investments, introducing innovative technologies, and improving the quality of services provided.

REFERENCES:

1. Pavlyuk A.V. (2010) *Vplyv vnutrishnjoekonomichnykh faktoriv na derzhavnu polityku rehuljuvannja transportnoji systemy ta upravlinnja transportnymy procesamy v Ukraini* [Influence of intraeconomic factors on the state policy of regulation of the transport system and management of transport processes in Ukraine]. Kharkiv: FOLIO. (in Ukrainian)
2. Sadlovskaya I.P. (2012) *Zabezpechennja racionalnogho funkcionuvannja mekhanizmu strategichnogho planuvannja transportnoji infrastruktury* [Ensuring rational functioning the mechanism of strategic planning of transport infrastructure]. Vinnitsa: FENIKS (In Ukrainian)
3. Sobkevich O.V., Bondar S.M., Siryichik T.N. (2010) [Transport policy of Ukraine and its approximation to the norms of the European Union]. Kyiv: Blue Ribbon Analytical and Advisory Center. (in Ukrainian)
4. Frishev S.G., Melnyk I.I., Bondar S.M. (2006) *Zagaljnyj kurs transportu: navchaljnyj posibnyk* [General course of transport: tutorial]. Kyiv: Higher Education. (in Ukrainian)
5. Prajger D.K., Sobkevich O.V., Yemelyanova O.Y. (2011) *Strategichni naprjamy rozvytku transportnoji ghaluzi Ukrainy u pisljakryzovyj period* [Strategic directions of development of the transport industry of Ukraine in the post-crisis period]. Kyiv: Higher Education. (in Ukrainian)
6. The concept of transport and transport system of Ukraine. Transport law. *Jurisprudence* URL: <http://studentam.net.ua/content/view/6079/93> (application date: 16.04.2019)

Drobchak AllaSenior Instructor at Department of Socio-Political
and Economic Disciplines
Kryvyi Rih Faculty
National University "Odessa Law Academy"**Nepomniesha Hanna**Student
Kryvyi Rih Faculty
National University "Odessa Law Academy"**Gabitova Lamara**Student
Kryvyi Rih Faculty
National University "Odessa Law Academy"**COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S TRANSPORT INFRASTRUCTURE**

The purpose of the article. Transport services are the most significant in the Ukrainian economy, their share in the GDP of the state is about 12%. However, the growth rates of the industry are moderate: according to the State Statistics Service of Ukraine, for the period of 2000–2015, the volume of transport services has increased fourfold, and in 2008–2015, there was a slight decrease (by 0.04%). It should be noted that the global financial crisis had a negative impact on the development of the Ukrainian economy as a whole but practically did not affect the production of transport services. Thus, in 2009 the GDP of Ukraine decreased by 34.8%, while transport services grew by 8%, which is due to an increase in the mobility of producers and consumers of services, as well as a global trend to reduce transport costs. It should be noted that the competitiveness of Ukraine's transport infrastructure is currently unsatisfactory, which is due to a complex of political, economic, and social problems.

Methodology. The purpose of the article is to study the level of competitiveness of Ukraine's transport infrastructure in the context of European integration, identifying the main problems and conceptual foundations for improving the competitiveness of the country's transport infrastructure.

Presentation of the main research material. The analysis of the indicators of the development of the transport system of Ukraine shows that during the last five years, the growth rate of the industry is moderate and the structure of the system is unchanged.

Results. Currently, the competitiveness of Ukraine's transport infrastructure is at an unsatisfactory level due to a complex of political, economic, and social problems. The main leverage to improve the competitiveness of transport infrastructure in the context of European integration is to improve the state mechanisms for the regulation of certain aspects of infrastructure development, which will be the first step towards attracting foreign investments, introducing innovative technologies and improving the quality of services provided.

For Ukraine, the structural and innovative improvement of production is becoming a decisive factor for the development and competitiveness. Therefore, the state policy of providing Ukraine's competitive development should be based on: supporting structural priorities, creating equal conditions of competition, protection of property rights, development of human capital, especially in the field of production and use of knowledge, bringing the standardization system in line with the requirements of international standardization organizations.

Practical implications. According to the Global Competitiveness Report, Ukraine ranks 68th in terms of infrastructure development (2014–2015); compared to 2013–2014, this indicator has not changed. With regard to the development of transport infrastructure, in terms of the quality of railway infrastructure development, Ukraine is among the top 30 countries (quantitative indicators such as length, density of railways, axle load enable Ukraine to enter 10-15 best countries).

Thus, in the period from 2009 to 2013, the quality rating of the railway infrastructure has improved by six positions (from 30 to 24 years); in 2014–2015, there is a slight deterioration in the indicator but this sector of the state's transport infrastructure is now able to maintain a certain competitive advantage.

Value/originality. In our article, we paid attention to the level of competitiveness of Ukraine's transport infrastructure, coverage of the problems of control over the implementation of program tools for improving the sustainable competitiveness of transport infrastructure and their adjustment.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ «УКРАЇНСЬКА ГОСТИННА САДИБА» ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ФОРМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ

CONCEPTUAL BASES OF THE OPERATION OF THE NETWORK “UKRAINIAN HOSPITABLE MANOR” NETWORK AS AN ORGANISATIONAL FORM OF SPECIALISED TOURISM

У статті здійснено аналіз сутності спеціалізованого туризму як одного з видів туризму, що набуває популярності серед різних верств споживачів туристичного продукту. Метою статті є розгляд та аналіз актуальних питань щодо організації, функціонування та пріоритетів розвитку в Україні гостинних садіб сільського зеленого туризму. Наведена характеристика мережі садіб, що входять до структури громадської організації «Спілка сільського зеленого туризму України». Обґрунтовано основні засади функціонування громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України» в сучасних умовах. Наведено низку кількісних показників організації мережі «Українська гостинна садиба». Сформульовано висновки щодо ролі та значення громадських об'єднань у сфері надання послуг сільського зеленого туризму в Україні. Обґрунтовано доцільність популяризації як традиційних, так і спеціалізованих видів туризму, які виконують відповідні суспільні функції, зокрема пізнавальну, економічну, соціокультурну, рекреаційну та оздоровчу, виховну.

Ключові слова: спеціалізований туризм, гостинна садиба, спілка сільського туризму, зелений туризм, категорії садіб, класифікація садіб.

В статті осуществлен анализ сущности специализированного туризма как одного

из видов туризма, который получает популярность среди разных групп потребителей туристического продукта. Цель статьи – рассмотрение и анализ актуальных вопросов по организации, функционированию и приоритетам развития в Украине гостевых усадеб сельского зеленого туризма. Представлена характеристика сети усадеб, которые входят в структуру общественной организации «Союз сельского зеленого туризма Украины». Обсуждены основные правила функционирования общественного объединения «Союз сельского зеленого туризма Украины» в современных условиях. Представлен ряд количественных показателей организации сети «Украинская гостеприимная усадьба». Сделаны выводы относительно роли и значения общественных объединений в сфере предоставления услуг сельского зеленого туризма в Украине. Обоснована целесообразность популяризации как традиционных, так и специализированных видов туризма, которые выполняют определенные общественные функции, в том числе познавательную, экономическую, социокультурную, рекреационную и оздоровительную, воспитательную.

Ключевые слова: специализированный туризм, гостеприимная усадьба, союз сельского туризма, зеленый туризм, категории усадеб, классификация усадеб.

УДК 338.48:332.1

Корнілова Н. В.

к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаський державний технологічний університет

The article analyses the nature of specialised tourism as one of the types of tourism that is gaining popularity among different groups of consumers of the tourist product. The characteristic of the network of estates, which are included in the structure of the public organisation "Union of rural green tourism of Ukraine", is presented. The basic requirements for the functioning of the public association "Union of Rural Green Tourism of Ukraine" in modern conditions are substantiated. The purpose of the article is to review and analyse topical issues concerning the organisation, functioning and priorities of development of hospitable farms in rural green tourism in Ukraine. As an example, qualitative and quantitative indicators of the activity of the Union Association of Rural Green Tourism of Ukraine have been investigated. Currently, the concept of "specialised tourism" is explained as a type of tourism activity, the purpose of which is to realise the specific requests of people during the trip, visit the site. Within the framework of particular tourism special attention can be paid to a wide range of issues related to the study of culture, nature, as well as the professional and diverse types of tourist and tourist needs. Specialised tourism is characterised as a tourist activity, designed to realise the specific requests of people during the trip, visit the facility. Specialised tourism, for the most part, is used to study the status of problems, to familiarise with work experience and work, to satisfy curiosity and other needs. According to tourist operators and public associations of tourist destinations, the number of specialised tourist exchanges increases each year. All types of specialised tourism, as a rule, are interwoven with each other, and it is not always possible to distinguish them in a pure form. The public association "Union of Rural Green Tourism of Ukraine" is the initiator and organiser of the development of a new type of rural and recreational activities of the urban population since 1996, which has become the term "rural green tourism". The Association of Rural Green Tourism of Ukraine has, since 1999, represented a number of state institutions, organisations and agencies. Conclusions are drawn regarding the role and importance of public associations in the provision of rural green tourism services in Ukraine.

Key words: specialized tourism, hospitable manor, union of rural tourism, green tourism, manor categories, manor classification.

Постановка проблеми. Нині є суттєва різноманітність визначень туризму та відмінність підходів у трактуванні цього явища з боку не тільки окремих учених, але й туристичних організацій. Поняття «туризм» у різних країнах і колах науковців має як загальнонаукове, так і особистісне трактування з урахуванням різних явищ, специфіки галузей національної та світової економіки, стратегії розвитку пріоритетних сегментів бізнесу, політичної та економічної ситуації в країнах та окремих

регіонах і територіях. Не можна не враховувати й соціальні аспекти в системі народного господарства. Так, зокрема, в країнах із перехідною економікою все більш важливого значення набуває проблематика зайнятості місцевого населення, створення привабливих пропозицій у виробничому сегменті господарської діяльності та на ринку послуг. На перший погляд здається, що в Україні є значна нормативно-правова база для сприяння розвитку туризму на сільських територіях, зокрема

нового спеціалізованого виду, до якого можна віднести сільський зелений туризм. Врахування комплексності, системності поєднання різних чинників для мотивації залучення місцевих мешканців сільських територій до створення привабливого туристичного продукту має ґрунтуватися не тільки на наявних природних ресурсах, але й на зацікавленні фізичних осіб створювати відповідні організації, структури, об'єднуватися в громадські спілки сприяння розвитку певних видів туризму, створення безпечних умов для надання туристичних послуг, поширення інформації про свій туристичний продукт, запровадження інноваційних технологій в туристичній інфраструктурі. Дослідити позитивний досвід у цій сфері є досить важливим аспектом для більш детального ознайомлення та аналізу діяльності існуючих підприємств, спілок у сфері сільського зеленого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання методологічної сутності та класифікаційних ознак туризму, історико-суспільних аспектів розвитку спеціалізованого туризму, а також розвиток доступного масового і спеціалізованого туризму, його можливості та пріоритети в контексті наповнення регіональних і муніципальних бюджетів, розширення сфери продуктивної зайнятості, зокрема завдяки розвитку сільського туризму на сільських територіях, висвітлюються численними фахівцями, серед яких, зокрема, Л. Богуш, П. Гудзь, Л. Гринів, М. Долішній, М. Дутченко, В. Євдокименко, Т. Котенко, В. Кравців, О. Любіцева, Д. Стеченко, Л. Устименко, Л. Шевчук, Е. Щепанський [1–4].

Постановка завдання. Метою статті є розгляд та аналіз актуальних питань щодо організації, функціонування та пріоритетів розвитку в Україні гостинних садиб сільського зеленого туризму. Як приклад досліджено якісні та кількісні показники діяльності громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України» (далі – Спілка СЗТ України) [5].

Виклад основного матеріалу дослідження.

В Законі України «Про туризм» визначено організаційні форми та види туризму (стаття 4) [6]. Таким чином, в індустрії гостинності послуги стосовно міжнародного і внутрішнього туризму мають відповідати усім вимогам, які висувуються для відповідного сегменту в регулюванні, організації та безпосередньому наданні туристичних послуг. Міжнародний туризм, як відомо, поділяється на в'їзний та виїзний [6]. Для учасників відносин, що виникають під час здійснення туристичної діяльності, вагоме значення має обізнаність щодо переваг для туристів відповідних напрямів туристичних потоків, сегментарність споживчого попиту на характерні та супутні послуги, ціноутворювальний складник туристичного продукту та мотиви коливання рівня зацікавлення певними послугами кон-

кретного прошарку населення тощо. Особливо ситуація на ринку туристичних послуг цікавить суб'єктів, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (далі – суб'єкти туристичної діяльності), адже вміння передбачати попит і гнучко реагувати на запити потенційних споживачів турпослуг суттєво допомагають конкурувати в індустрії гостинності, покращувати свій сервіс, створювати нові привабливі пропозиції, поєднувати в своїх пропозиціях якомога більший спектр різноманітних видів туристичних потреб і принад.

В Законі України «Про туризм» відображено лише деякі з відомих широкому загалу видів туризму, які розраховані на певні категорії осіб, що здійснюють туристичні подорожі. На вибір виду туризму, який має намір обрати майбутній турист, впливають цілі та об'єкти, що використовуються або відвідуються, та низка інших ознак [6]. Очевидно, що перелік видів туризму, відображений у чинному Законі України «Про туризм», є лише частковим. Так, у переліку є такі види туризму, як дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для осіб з інвалідністю, культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний тощо. Особливості здійснення окремих видів туризму встановлюються відповідним законодавством [6].

«Пріоритети і заходи стратегії з підвищення рівня наповнення регіональних і місцевих бюджетів за рахунок розвитку безпосередньо туристичної індустрії у поєднанні з отриманням відповідних мультиплікативних ефектів визначаються змістом категорій туристичної послуги і турпродукту, а також процесу їх споживання. Узагальнено туристична послуга об'єднує комплекс послуг із задоволення різноманітних потреб туриста у відпочинку, харчуванні, транзиті та інших, що сприяють забезпеченню мети подорожі [2]».

«Процес споживання туристичних послуг зазвичай доповнюється споживанням туристичних товарів спеціального та загального призначення... Рекреація як вид діяльності передбачає також споживання туристами специфічних матеріальних і нематеріальних благ (історико-культурних об'єктів і ландшафтів; природно-кліматичних особливостей територій, де здійснюється подорожування)... Отже, ринок туристичних послуг можна розглядати як сферу реалізації не лише туристичного продукту, але й товарів туристського призначення [2]». У низці наукових робіт, зокрема Е.В. Щепанського, досліджено теоретико-методологічні засади туризму та здійснено аналіз термінологічної сутності поняття «туризм» і «туристичний продукт» [4]. Нині сутність поняття «спеціалізований туризм» пояснюють як вид туристичної діяльності, мета якого – реалізувати специфічні запити людей

під час поїздки, відвідування об'єкта. У межах спеціалізованого туризму особлива увага може приділятися широкому діапазону питань, пов'язаних із вивченням культури, природи, а також із професійними та різного виду спортивно-туристськими потребами туристів. Також спеціалізований туризм характеризують як туристичну діяльність, покликану реалізувати специфічні запити людей під час поїздки, відвідування об'єкта. У табл. 1 відображено класифікацію туристичних послуг.

Спеціалізований туризм здебільшого використовується для вивчення стану проблем, ознайомлення з досвідом роботи та трудовою діяльністю, задоволення допитливості та інших потреб. За інформацією туристичних операторів і громадських об'єднань туристичного спрямування, кількість спеціалізованих туристичних обмінів щороку збільшується [7]. Однак варто зазначити, що офіційного статистичного обліку в цій сфері надання туристичних послуг не здійснюється, що пояснюється насамперед відсутністю розробленої та затвердженої на фаховому рівні методики подібного обліку. «Світова практика розвитку туризму свідчить про зростаючу сегментацію туристичного ринку відповідно до пропозиції

та реалізації спеціалізованих турів. Класичний, груповий туризм поступається місцем спеціалізованому туризму, під яким розуміються індивідуальні подорожі туристів з метою більш різноманітно та ефективно використати свій вільний час. Для України, з її величезним невикористаним природним потенціалом, інтерес становить реалізація саме нової тенденції – орієнтації туристів на спеціалізовані тури, що становлять альтернативу класичному туризму [3, с. 138–139]». У табл. 2 наведено сучасну класифікацію спеціалізованих видів туризму [3].

«Всі види спеціалізованого туризму, як правило, переплітаються між собою, і виділити їх у чистому виді не завжди можливо [3, с. 138]».

ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» є ініціатором та організатором розвитку нового виду діяльності сільського та відпочинку міського населення з 1996 р., який набув терміна «сільський зелений туризм» [5]. СЗТ України з 1999 р. має відповідне представництво у низці державних установ, організацій та відомств, у т. ч. в:

– раді з питань гуманітарної політики та раді з питань розвитку сільських територій при Президентові України;

Таблиця 1

Класифікація туристичних послуг

Пор. №	Види послуг	Основна характеристика послуг	
		Мета послуги	Зміст послуги
1	Основні	становлять зміст подорожі	– послуги розміщення; – послуги харчування; – транспортне забезпечення; – екскурсійне забезпечення тощо
2	Додаткові	сприяють комфортності подорожування	– інформаційні; – побутові; – торговельні; – комунікативні; – банківсько-фінансові; – медичні; – спортивно-оздоровчі; – культурні тощо
3	Супутні	забезпечують повноту та підвищують ефективність реалізації мети подорожі	– виробництво та реалізація сувенірів і туристичного спорядження; – облаштування пляжів; – облаштування оглядових майданчиків; – реставрація пам'яток тощо

Таблиця 2

Сучасна класифікація спеціалізованих видів туризму

Пор. №	Види		Критерії класифікації
	традиційні	новітні	
1	релігійний	екологічний	за метою подорожі
2	спортивний	екстремальний	за способом пересування
3	лікувальний	етнографічний	за рівнем організованості
4	подієвий	конгрес-туризм	за способом використання відповідних туристичних ресурсів
5	освітній туризм	спелеотуризм	інше
6	альпінізм	інші види	

- міжвідомчій Раді з питань інвестицій в аграрний сектор та Раді з питань розвитку сільських територій при Кабінеті Міністрів України;
- раді з питань розвитку туризму та курортів при Державній службі туризму і курортів;
- координаційному бюро з питань підготовки до футбольного чемпіонату Євро-2012;
- раді при Міністерстві інфраструктури України;
- Координаційній раді з питань туризму при Кабінету міністрів України;
- робочих групах при Мінагрополітики, радах при місцевих органах виконавчої влади [5].

ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» є автором і власником програми категоризації «Українська гостинна садиба» та екомаркування «Зелена садиба» [5]. На офіційному сайті ГО «Спілка сільського зеленого туризму України» у доступному режимі можливо, зокрема, ознайомитися з рядом інформативно-консультативних матеріалів щодо історії, нормативно-правових засад функціонування спілки, про її мережу. Так, цікавість викликає інформативна сторінка «Мережа «Українська гостинна садиба», де наявна інформація про категорійність садиб, місце їх розташування та послуги, які пропонуються відвідувачам і туристам.

Особливо варто зазначити, що достатній рівень довіри викликає наявність інформації про терміни дії документів про членство в спілці та низка інших даних про мережеві організаційні питання, у т. ч. статутні документи, звіти про діяльність. Порівняно з інформативним наповненням сайту спілки за останні п'ять років позитивне враження відвідувач сайту отримує й від наявного блоку нормативно-правових актів, якими має керуватися кожен, хто має безпосереднє відношення до сільського туризму або має намір скористатися відповідними пропозиціями в мережі «Українська гостинна садиба». Знак і сертифікат «Зелена садиба» мають 49 садиб у 7 областях України (табл. 3) [5].

Таблиця 3

Знак і сертифікат «Зелена садиба» у мережі ГО «Українська гостинна садиба»

Рівні	Кількість садиб
першого рівня	45
другого	4
Усього	49

Для виходу на європейський ринок готується СОУ (стандарт організації України) [5]. Спілка СЗТ є всеукраїнською громадською неприбутковою організацією та визначає свою місію в тому, щоб об'єднати господарів садиб і туристів «на найпотужніших комунікаційних та маркетингових платформах, створити туристам привабливу та якісну альтернативу під час вибору відпочинку у вигляді сільського зеленого туризму і допомогти господа-

рям садиб досягти сталого розвитку [5]». СЗТ ставить перед собою відповідну мету та цілі, зокрема зазначає про необхідність «впроваджувати перехід від роз'єднаних садиб до кластерів сільського зеленого туризму в Україні [5]». Також важливим спектром у діяльності СЗТ є завдання «стати учасником зеленої та агротуристичної ЕкоСистем [5]», необхідність сприяти формуванню та підтримці відповідного середовища, що може створити умови для покращення добробуту сільського населення та якості життя «за рахунок диверсифікації господарської діяльності, повніше використання та збереження природного та історико-культурного потенціалу сільської місцевості [5]». На сайті ГО «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» розміщені, зокрема, й такі документи, як:

- Статут та внутрішні положення;
- Положення про форму захисту власників садиб сільського зеленого туризму – членів Спілки СЗТ України;
- Положення про використання логотипу та сертифікатів категоризації садиб;
- Положення про відокремлений підрозділ ГО «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» [5].

Так, наприклад, у «Положенні про форму захисту власників садиб сільського зеленого туризму – членів Спілки СЗТ України» (далі – Положення) розміщена інформація про правовий відділ Громадської організації «Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні» (далі – «Правовий відділ»), який створюється з метою реального забезпечення соціальних прав і гарантій членів Спілки СЗТ, роз'яснення її ролі та завдань в сучасних умовах щодо правового захисту її членів; містить вимоги щодо організації роботи цього відділу з урахуванням обов'язків, прав і повноважень, передбачених Положенням, а також форму захисту власників садиб сільського зеленого туризму – членів Спілки. Враховуючи те, що інформативні дані, розміщені на офіційному сайті Спілки СЗТ, динамічно змінюються залежно від різних обставин, зокрема в зв'язку з тим, що Статутом передбачено відповідні умови для її членів та є певні вимоги до терміну дії статусу садиби згідно з класифікацією, нижче буде наведено низку кількісних показників за власною оцінкою автора.

Мережа «Українська гостинна садиба» охоплює всі регіони України [5]. Так, наприклад, у Західному регіоні (Волинська, Львівська, Рівненська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька області) нині налічується 22 садиби, у т. ч. за третьою (найвищою) категорією – 1. Центральний та Північний регіони (Чернігівська, Житомирська, Київська, Сумська, Полтавська, Кіровоградська, Чер-

каська та Вінницька області) налічують 30 садиб, у т. ч. за третьою категорією – 5 садиб; Східний (Дніпропетровська, Харківська, Луганська та Донецька області) – 6 садиб (третья категорія – 1); Південний (Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Одеська області та АР Крим) – 14 садиб (третья категорія – 2).

У табл. 4 узагальнено для порівняння кількісні показники за класифікаційними ознаками усіх садиб мережі ГО «Українська гостинна садиба». Як видно з таблиці, максимальна кількість садиб мережі зареєстрована в Центральних і Північних регіонах України (30 од.), найменша – у Східних регіонах країни (6 од.), що можемо пояснити ситуацією, яка пов'язана з агресією Росії та воєнними діями саме на території Донецької та Луганської областей, які географічно безпосередньо знаходяться на сході країни. Що стосується південних і західних регіонів, доцільно зазначити про певні особливості щодо мотивації до відпочинку на цих територіях. Так, наприклад, нині в південних регіонах переважає мотивація туристів і відпочиваючих до відпочинку біля моря в закладах курортно-санаторного типу або неорганізовано (наприклад, у наметах; у приватних помешканнях, які не мають легалізації щодо ведення туристичного бізнесу).

У західних регіонах поряд із відпочинком у санаторно-курортних закладах конкуренцію для сільського туризму становить екскурсійний вид пізнавального туризму, спортивний туризм.

Отже, найбільше садиб мережі розташовані в центральних і північних регіонах, серед них порівняно з іншими регіонами також найбільша кількість садиб з найвищою (третьою) та першою категоріями. Західний регіон найбільше пропонує відпочинок у садибах, які мають Second category.

Серед усіх областей, які активно беруть участь у діяльності Спілки СЗТ України, найбільша кількість садиб розташована в Закарпатській та Черкаській областях, що також пояснюється не тільки привабливими природними умовами, доступністю щодо використання якісної городини, фруктів та інших продуктів рослинного й тваринного походження, але й активним прошарком фізичних осіб-підприємців, зацікавлених у розвитку цього туристичного напрямку діяльності, які залучають

до своєї роботи як членів своєї родини, так і місцевих сільських мешканців.

Не можна не зважати на той факт, що у розвитку сільських садиб на території України важливу роль має відігравати наявність якісної інфраструктури, насамперед якісне покриття доріг, а інколи взагалі йдеться про їх наявність априорі. Це зумовлене не тільки необхідністю створення логістичних ланцюжків між постачальниками послуг та споживачами, але насамперед безпекою. Також для заохочення місцевого населення активізувати створення виробництв щодо вирощення, збору, переробки та виготовлення відповідної продукції для споживання під час надання туристичних послуг, для організації спеціалізованих турів (наприклад, дегустаційних, етнічних, атрактивних) необхідно запроваджувати та реалізовувати на практиці податкові, інвестиційні та інші види соціальних пільг. Одним із мотиваційних чинників для того, щоб працездатне місцеве населення із сільської місцевості не виїжджало за межі України в пошуках заробітку, має стати створення нових робочих місць, нових підприємств. Особливо це важливо для сільської місцевості, де мають місце факти, коли в сімейному бізнесі можуть бути задіяні практично всі члени родини.

Велику увагу також необхідно приділити забезпеченню на території адміністративно-територіальних об'єднань сучасним зв'язком (мобільним, Інтернет), що дасть можливість оперативно вирішувати питання надання відповідних послуг як місцевому населенню, так і туристам, а також допоможе забезпечити інформативну доступність та зворотний зв'язок між власниками садиб або їх представниками, зокрема в мережі Спілки СЗТ України та інших громадських об'єднань туристичного спрямування, щодо обговорення умов прибуття, особливостей надання послуг потенційним споживачам туристичних послуг. У сучасних умовах господарювання, враховуючи політичні, економічні, соціальні, екологічні умови, які безпосередньо або опосередковано впливають на рівень організації та надання туристичних послуг, важливу роль відіграє конкурентне середовище сфери бізнесу. Досвід діяльності переважної кількості бізнес-структур в індустрії гостинності

Таблиця 4

Класифікаційні рівні садиб у мережі ГО «Українська гостинна садиба»

Категорія	Регіони				
	Усього, од.	Західний	Центральні та Північні	Східний	Південний
Третя (найвища)	9	1	5	1	2
Second category	15	9	3	-	3
Перша категорія	14	5	7	1	1
Базова категорія	34	7	15	4	8
Усього	72	22	30	6	14

підтверджує той факт, що вміння налагоджувати партнерські стосунки, дотримуватися договірних зобов'язань між партнерами з бізнесу, передбачати та запобігати можливим конфліктним ситуаціям та непорозумінням, навички ефективних позитивних комунікативних зв'язків є стабілізуючим фактором перспективного ведення господарської діяльності, в тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

Отже, Спілка СЗТ також має своїх основних партнерів, таких як Українська мережа сільського розвитку, VIA REGIA Cultural route of the Council of Europe COUNCIL OF EUROPE, Українська Асоціація Активного та Екологічного Туризму (UAETA), USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE, UNDP, Empowered lives, Resilient nations [5].

Значним внеском у сприяння популяризації та створення перспектив для розвитку мережі садиб членів Спілки СЗТ є налагодження системи інтернет-зв'язку, зокрема створення та підтримка сайту, наповнення сторінок у соціальних мережах, адже цілодобовий безперешкодний доступ до інформативної мережі допомагає потенційному клієнту знайти відповідну інформацію. Особливо це важливо в умовах, коли пропозиції на ринку туристичних послуг значно зросли, що зумовлює необхідність покращувати свій турпродукт, наповнювати його особливими якістьми, надавати перевагу професіоналізму створення привабливого та якісного туристичного пакету, а також урізноманітнювати супутніми та додатковими послугами й пропозиціями, створюючи незабутнє позитивне враження від очікуваної та реалізованої подорожі. Наведемо лише деякі спектрально важливі інформативні дані, які потенційний клієнт може отримати на електронних ресурсах Спілки СЗТ та її партнерів, зокрема щодо наявності в садибі:

- окремих кімнат, одномісних, двомісних, тримісних, окремого будинка, котеджу;
- можливості ставити намет;
- санітарних місць, ванни, туалету в будинку, душу, сауни (бані);
- можливості користуватися кухнею для приготування їжі;
- можливості паркування автомобіля у гаражі;
- можливості привозити домашню тварину;
- можливості користуватися пральною машиною;
- можливості перебувати з дітьми;
- можливості дивитися телевізор;
- можливості користуватися холодильником;
- можливості доступу до Інтернету (Wi-Fi);
- можливості відвідувати басейн;
- умов для прийому інвалідів.

Потенційних охочих відпочити від урбанізованого середовища та споживати свіже вироблені страви рослинного та тваринного походження доцільно інформувати про наявність у садибі

пасіки, корови, кози, вівці, поросля, городу, винограднику, домашньої птиці, випічки хліба, про що також, за аналогією до попереднього прикладу, варто розміщувати окремі позначки, що можуть бути зрозумілі будь-якій людині, яка, наприклад, не достатньо володіє іноземними мовами.

Як уже зазначалося вище, для розвитку туризму та приваблення якомога більшої кількості туристів скористатися запропонованими послугами важливо мати інформацію про відповідну туристичну інфраструктуру, зокрема про віддаленість від садиби автобусної, залізничної, морської, річкової станції, а також про надання медичної допомоги, можливості відвідати музей та ознайомитися з історичними пам'ятками, пригоститися та розважитися у ресторані, кафе, барі; придбати необхідні товари в магазині або на базарі; щодо можливості заправити машину паливом, можливості їздити на конях, полювати та ловити рибу, купатися та покататися у човні, кататися на велосипеді та на лижах. Для іноземних туристів щодо вибору відповідної садиби суттєво важливе значення має інформація про те, що працівники садиби розмовляють певними іноземними мовами.

З огляду на сезонність попиту на туристичні послуги, низка санаторно-курортних закладів, пропозиції в сфері туризму у так званий «мертвий сезон» обмежені або відсутні, що суттєво зменшує рентабельність суб'єктів господарювання та не сприяє популярності. Отже, в умовах ринку варто розробляти нові та розширювати спектр пропозицій на основі існуючих туристичних продуктів, працювати над власним іміджем, створювати свій бренд. Для споживача важливо знати про терміни роботи відповідної садиби, про що, наприклад, у мережі садиб, які входять до Спілки СЗТ, повідомляють на відповідних інтернет-ресурсах.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянувши на прикладі громадського об'єднання «Спілка сільського зеленого туризму України» кількісні та якісні показники діяльності її членів, зокрема які входять у мережу «Українська гостинна садиба», можливо підтвердити теоретико-методологічні висновки вітчизняних і зарубіжних науковців щодо перспектив розвитку цього новітнього виду спеціалізованого туризму, яким є сільський зелений туризм. Можемо стверджувати про право на існування як традиційних, так і спеціалізованих видів туризму, які виконують відповідні суспільні функції, зокрема пізнавальну, економічну, соціокультурну, рекреаційну та оздоровчу, виховну. Сільський зелений туризм, поєднуючи як функції та особливості сільського туризму, так і екологічного (зеленого), спонукає щодо дбайливого ставлення до природи, яка становить основу створення туристичного продукту завдяки толерантним до специфіки навколишнього середовища умовам організації та надання

туристичних послуг. Можливо зробити висновки й про те, що за офіційними даними Спілки СЗТ України серед сільських зелених садиб, які є повноправними її членами та включені до переліку садиб мережі «Українська гостинна садиба», найбільше садиб, що розташовані в сільській місцевості Черкаської та Закарпатської областей, що зумовлене не тільки наявними привабливими природними та рекреаційними ресурсами, але й зацікавленістю турфірм, громадських об'єднань туристичного та екологічного спрямування, регіональних державних установ і місцевих органів самоврядування підтримувати та сприяти розвитку цього досить нового спеціалізованого виду туризму.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуш Л.Г. Індустрія гостинності та туризму на неурбанізованих територіях: методологія й особливості розвитку. Гостинність, сервіс, туризм: досвід, проблеми, інновації. 2014. Т. 1. С. 85–95.
2. Богуш Л.Г. Котенко Т.М. Розвиток доступного масового і спеціалізованого туризму: можливості та пріоритети в контексті наповнення регіональних і муніципальних бюджетів. Електронний журнал «Ефективна економіка». Дніпровський ДАЕУ. № 11. 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 12.01.2019).
3. Устименко Л.М. Історико-суспільні аспекти спеціалізованого туризму. Питання культурології. КНУ-КиМ. Київ. 2013. Вип. 29. С. 138–146.
4. Щепанський Е.В. Методологічна сутність і класифікаційні ознаки туризму. URL: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/12/pdf (дата звернення: 09.01.2019).
5. ГО «Спілка сільського зеленого туризму України». Офіційний веб-сайт. Київ, 2019. URL: <https://www.greentour.com.ua> (дата звернення: 11.01.2019).
6. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2019).

7. Спеціалізований туризм. 2019. URL: http://leksika.com.ua/turizm/spetsializovaniy_turizm (дата звернення: 09.01.2019).

REFERENCES:

1. Bogush L.G. (2014) Industrija gostynnosti ta turizmu na neurbanizovanyh terytorijah: metodologija j osoblyvosti rozvytku. Gostynnist', servis, turizm: dosvid, problemy, innovacii'. [Hospitality and Tourism Industry in Non-Urbanized Territories: Methodology and Peculiarities of Development. Hospitality, service, tourism: experience, problems, innovations] vol. 1, pp. 85–95. (in Ukrainian)
2. Bogush L.G. Kotenko T.M. (2015) Rozvytok dostupnogo masovogo i specializovanogo turizmu: mozhlyvosti ta priorytety v konteksti napovnennja regional'nyh i muncypal'nyh bjudzhetiv [Development of affordable mass and specialized tourism: opportunities and priorities in the context of filling regional and municipal budgets]. Electronic Journal "Effective Economy". Dniprovsky DAEU. no. 11, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (accessed 12 January 2019).
3. Ustimenko L.M. (2013) Istoryko-suspil'ni aspekty specializovanogo turizmu [Historical and social aspects of specialized tourism]. Questions of culturology. KNUCiM. Kiev. vol. 29, pp. 138–146.
4. Shchepansky E.V. (2010) Metodologichna sutnist' i klasyfikacijni oznaky turizmu [Methodological essence and classification features of tourism]. Available at: www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/2/12/pdf (accessed 09 January 2019).
5. Official website. GO «Spilka sil's'kogo zelenogo turizmu Ukrainy» (2019) [NGO "Union of Rural Green Tourism of Ukraine"]. Kyiv. Available at: <https://www.greentour.com.ua> (accessed 11 January 2019).
6. Pro turizm [On Tourism] (15.09.1995). The Law of Ukraine no. 324/95-BP. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/> (accessed 10 January 2019).
7. Specializovanyj turizm [Specialized tourism] (2019). Available at: http://leksika.com.ua/turizm/spetsializovaniy_turizm (accessed 09.01.2019).

Kornilova Natalia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism
and Public Sector-Restaurant Business
Cherkasy State Technological University

CONCEPTUAL BASES OF THE OPERATION OF THE NETWORK “UKRAINIAN HOSPITABLE MANOR” NETWORK AS AN ORGANISATIONAL FORM OF SPECIALISED TOURISM

The purpose of the article. The article analyses the nature of specialised tourism as one of the types of tourism that is gaining popularity among different groups of consumers of the tourist product. The characteristic of the network of estates, which are included in the structure of the public organisation “Union of rural green tourism of Ukraine”, is presented. The basic requirements for the functioning of the public association “Union of Rural Green Tourism of Ukraine” in modern conditions are substantiated.

Methodology. The purpose of the article is to review and analyse topical issues concerning the organisation, functioning and priorities of development of hospitable farms in rural green tourism in Ukraine. As an example, qualitative and quantitative indicators of the activity of the Union Association of Rural Green Tourism of Ukraine have been investigated.

Results. Currently, the concept of “specialised tourism” is explained as a type of tourism activity, the purpose of which is to realise the specific requests of people during the trip, visit the site. Within the framework of particular tourism special attention can be paid to a wide range of issues related to the study of culture, nature, as well as the professional and diverse types of tourist and tourist needs.

Also, specialised tourism is characterised as a tourist activity, designed to realise the specific requests of people during the trip, visit the facility. Specialised tourism, for the most part, is used to study the status of problems, to familiarise with work experience and work, to satisfy curiosity and other needs. According to tourist operators and public associations of tourist destinations, the number of specialised tourist exchanges increases each year.

Practical implications. All types of specialised tourism, as a rule, are interwoven with each other, and it is not always possible to distinguish them in a pure form.

The public association “Union of Rural Green Tourism of Ukraine” is the initiator and organiser of the development of a new type of rural and recreational activities of the urban population since 1996, which has become the term “rural green tourism”. The Association of Rural Green Tourism of Ukraine has, since 1999, represented a number of state institutions, organisations and agencies. At the official site of the Union of Rural Green Tourism of Ukraine, inaccessible mode, it is possible, in particular, to get acquainted with a number of informational and consultative materials on the history, legal and regulatory framework of the functioning of the union, its network.

The badge and certificate “Green Manor” have 49 farmsteads in 7 regions of Ukraine. Among all the regions that are actively involved in the activities of the NWTU, the most significant number of farmsteads is located in the Transcarpathian and Cherkasy regions.

Value/originality. Some quantitative indicators of the organisation of the network “Ukrainian Guest Estate” are presented. Conclusions are drawn regarding the role and importance of public associations in the provision of rural green tourism services in Ukraine.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FEATURES OF GAS TRANSPORT ENTERPRISE FUNCTIONING IN REGIONS OF UKRAINE

У статті досліджено структуру, а також економічні та організаційні характеристики газотранспортної структури України. Було також досліджено функціональні особливості всіх підприємств, що відповідно до профілю своєї діяльності є структурними елементами газової сфери України та її регіонів. Змістовно досліджено весь спектр функціональних обов'язків основних учасників структури газової сфери. Окреслено усю залежно-послідовну вертикаль функціонування ринку природного газу не лише в загальнодержавному вимірі, а на регіональних енергетичних ринках. Визначено, що ефективність функціонування газової сфери залежить від обсягів використання ресурсів у газовому комплексі загалом та магістральному транспортуванні природного газу зокрема. Особливу увагу було приділено дослідженню процесів формування організаційно-економічної структури регулювання газової сфери в умовах економічної та політичної криз, що значно впливає на газовий сектор України.

Ключові слова: газова сфера, газотранспортні підприємства, ринок газу, організація ринку газу, економічні особливості газової сфери, транспортування газу.

В статті досліджена структура, а також економічні та організаційні харак-

теристики газотранспортної структури України. Исследованы также функциональные особенности всех предприятий, которые в соответствии с профилем своей деятельности являются структурными элементами газовой сферы Украины и ее регионов. Содержательно исследован весь спектр обязанностей основных участников газового сектора. Исследован весь процесс вертикального функционирования рынка природного газа не только в национальном измерении, но и на региональных энергетических рынках. Установлено, что эффективность газовой сферы зависит от объема использования ресурсов в газовой отрасли в целом и основных видов транспортировки природного газа в частности. Особое внимание было уделено исследованию процессов формирования организационно-экономической структуры регулирования газовой сферы в контексте экономических и политических кризисов, что существенно влияет на газовый сектор Украины.

Ключевые слова: газовый сектор, газовые транспортные компании, газовый рынок, организация газового рынка, экономические особенности газовой отрасли, транспортировка газа.

УДК 332.146.2

Коротя М.І.

аспірант

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

This article, the structure was investigated, as well as economic and organizational characteristics of gas transportation structure of Ukraine. The functional peculiarities of all enterprises-companies which in accordance with the profile of its activity are structural elements of the gas sphere of Ukraine and its regions have been investigated as well. The full range of functional responsibilities of the main Gas sector structure participants. All of the above-consistent vertical functioning of the natural gas market not only in the national dimension but in regional energy markets is outlined. The efficiency of the gas sphere as a whole depends on the volume of resources utilization in the gas sector in general, and the main transportation of natural gas in particular. Special attention was paid to research processes of formation of the organizational and economic structure of gas sphere regulation in the context of economic and political crises. Significantly affects Ukraine's gas sector. On the case, material and financial preconditions of the activities of enterprises in the gas supply and gasification. Permanently do not meet the required requirements, unable to solve the problems of socio-economic nature of labor groups and to strengthen the probability of unexpected consequences. Taking into account the overview of the key financial indicators of gas supply and gasification, it is necessary to summarize the extremely threatening situation at the enterprises of the Western region. The Current state of the market economy of Ukraine requires the introduction of competitive relations in the sectors of the national economy, including significant changes and needs of gas supply. The Subjects of gas transportation destination, mostly characterized by a mixed property form with the dominant state, which in some way hinders the implementation of competitive relations. The Gas Transportation industry is of particular importance to the full life of the population and outlines peculiarities of its activity in interrelation with the state. Currently, gas services for the population, as well as communal and domestic consumption and transportation and distribution of natural gas are technologically interconnected and sold in the market of natural monopolies. At the Same time, the gas supply to industrial customers under such conditions is based on competitive.

Key words: Gas sector, gas transportation companies, gas market, organization of the gas market, economic peculiarities of the gas sector, transportation of gas.

Постановка проблеми. Нині матеріально-фінансові передумови діяльності підприємств із газопостачання та газифікації перманентно не відповідають необхідним вимогам, не в змозі вирішити проблеми соціально-економічного характеру трудових колективів та лишень посилюють ймовірність непередбачуваних наслідків. Беручи до уваги огляд основних фінансових індикаторів з газопостачання та газифікації, варто підсумувати вкрай загрозливий стан на підприємствах держави та її регіонів [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато видатних учених та науковців присвятили свої дослідження питанням розвитку економіч-

ного потенціалу газової сфери та газорозподільчих підприємств: А. Сабадирьова, І. Заблудська, Н. Краснокутська, Б. Бачевський, А. Сабадирьова, Н. Сарай, К. Павлов [9], О. Стрішенець [16]. Стосовно організаційно-економічного механізму управління газотранспортною сферою чималий внесок був здійснений такими вченими, як: О. Гарматюк [2], Л. Гораль [3], М. Данилюк, О. Дзьоба [4], М. Жидкова, І. Мудрий, П. Перерва, А. Руднік.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей організаційної, економічної структур та функціональних особливостей діяльності газотранспортних підприємств у державі та її регіонах

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан ринкової економіки України потребує впровадження конкурентних відносин у галузях народного господарства, у тому числі суттєвих змін потребує і сфера газопостачання. Суб'єкти газотранспортного призначення здебільшого характеризуються змішаною формою власності з домінуючою державною, що деякою мірою заважає впровадженню конкурентних відносин [3].

Газотранспортна галузь має особливе значення для повноцінного життя населення, а також окреслює особливості її діяльності у взаємозв'язку із державою. Нині послуги газопостачання для населення, а також комунально-побутового споживання та транспортування і розподілення природного газу технологічно пов'язані між собою і реалізуються на ринку природних монополій. Водночас постачання газу промисловим споживачам у таких умовах відбувається на основі конкурентних засад [4].

У процесі дослідження структури газової сфери в Україні нами було побудовано її ієрархічну послідовність, що відображено на рисунку 1.

Тому окреслимо професійно-функціональні обов'язки кожного з суб'єктів газової сфери України: *Президент України* – гарант державного суверенітету, конституції України, прав та свобод громадян України і територіальної цілісності. *Рада Національної Безпеки та Оборони* – координаційний орган в державі з питань безпеки та оборони в Україні при Президентові України. *Верховна Рада України* – законотворчий орган державної влади, що формує нормативно-правовий базис для функціонування газової промисловості України, а також її суб'єктів;

Кабінет Міністрів України – вищий орган виконавчої влади в Україні. *Міністерство енергетики та вугільної промисловості України* – орган, що забезпечує реалізацію державної політики в військово-промисловому, нафтогазовому, ядерно-промисловому, електроенергетичному, торфовидобувному комплексах;

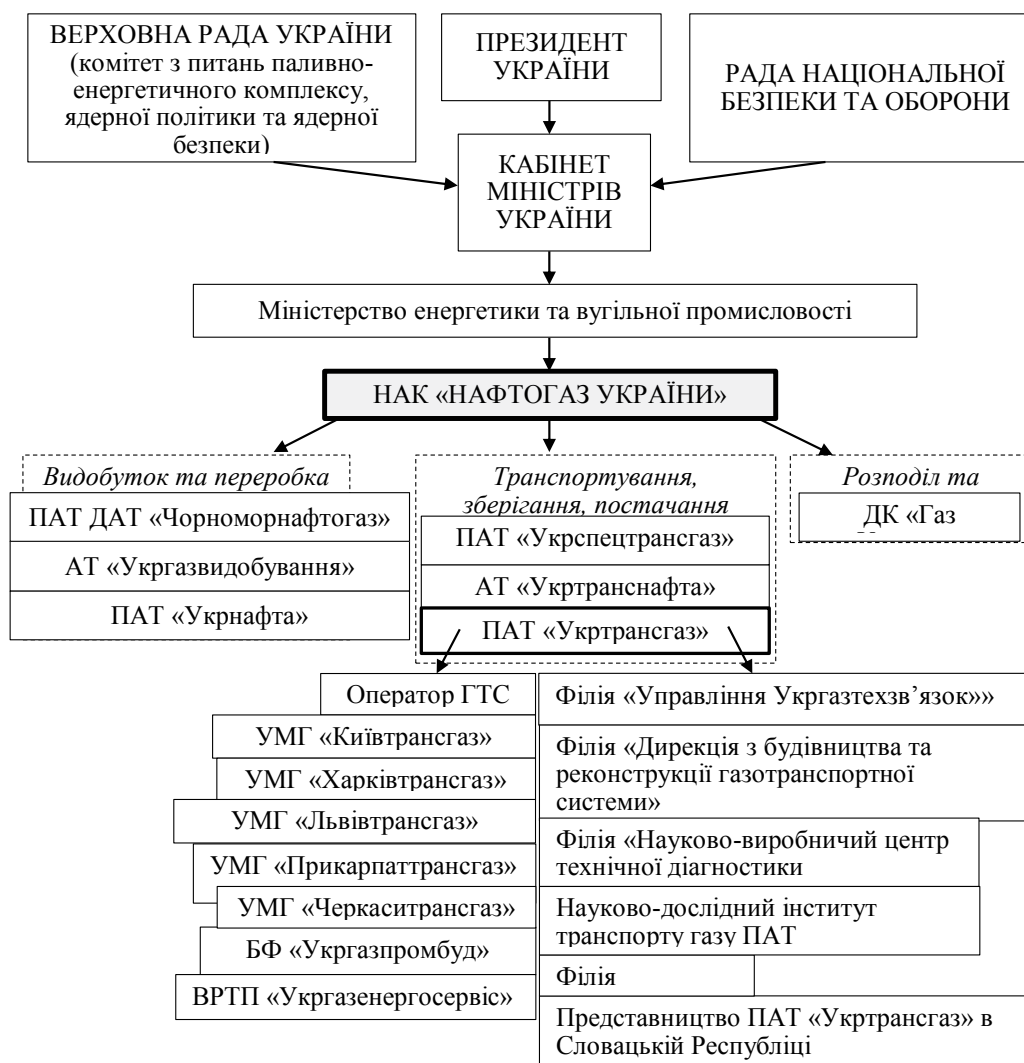

Рис. 1. Ієрархічно-послідовна структура газової системи України

Джерело: побудовано автором

НАК «Нафтогаз України» – є монополістом на газовому ринку. НАК «Нафтогаз України» – вертикально-інтегрована компанія, що здійснює функції фінансового холдингу. Це провідне підприємство паливного та енергетичного комплексу України, що практично реалізує повний цикл дій, що пов'язано з розвідкою та розробкою родовищ; розвідувальним та експлуатаційним бурінням; зберігання, транспортування та постачання газу (в т.ч. природного та скрапленого) та нафти споживачам; здійснює переробку газу, нафти та конденсату. Така структурна організація повністю контролює розподіл, виробництво (97 %) та імпорт (більше 50 %) [9]. Також до функцій НАК «Нафтогаз» слід віднести переробку газу, нафти та конденсату на п'яти газопереробних заводах (ГПЗ), які є частиною структури компанії та задіяні у виробництві скрапленого газу, моторного палива та інших нафтопродуктів [9, 12, 13]. До складу НАК «Нафтогаз України» входить низка профільних підприємств різної форми власності.

Формування дочірніх компаній та філій відбулося згідно із постановою Кабінету Міністрів України № 1173 від 24 липня 1998 року «Про розмежування функцій з видобування, транспортування, зберігання і реалізації природного газу», серед яких [5; 12; 13]:

– (Видобуток та переробка). ПАТ ДАТ «Чорноморнафтогаз» є найбільшою державною компанією, що спеціалізується на розвідці газових та нафтових родовищ з наступним на українському чорноморському та азовському шельфах морів видобутком [9]. АТ «Укргазвидобування» – вертикально-інтегрована компанія із замкнутим циклом виробництва; займається розвідкою родовищ нафти та газу, їх розробки, а також видобутком, транспортуванням, переробкою вуглеводневої сировини та реалізацією нафтопродуктів [9]. ПАТ «Укрнафта» – є найбільшою нафтовидобувною компанією України, котра видобуває левову частку газового конденсату. Розробляє родовища вуглеводнів на території двох нафтогазоносних регіонів України, та охоплюють Львівську, Івано-Франківську, Чернівецьку, Сумську, Чернігівську, Полтавську та Харківську області [9]. До структури компанії відносяться: шість нафтогазовидобувних управлінь; три управління бурових робіт; три газопереробних заводи; один нафтопереробний завод; три тампонажних управління; дві центральні бази виробничого обслуговування [9].

– (Розподіл та реалізація). ДК «Газ України» – дочірня компанія НАК «Нафтогаз України». Здійснює поставку природного газу населенню та бюджетним організаціям. До основних завдань компанії відносяться: збут природного та скрапленого газу на території держави споживачам (побутовим та комунальним підприємствам, промисловим споживачам, енергогенеруючим компа-

ніям; експлуатація та подальший розвиток систем газового постачання, розподільних систем газу та устаткування на ньому.

– (Транспортування, зберігання, постачання). ПАТ «Укрспецтрансгаз» – спеціалізоване підприємство, до основних завдань якого належать: реалізація послуг транспортування залізничним транспортом скрапленого газу та вуглеводневої сировини з використанням особистого рухомого складу; поточне технічне обслуговування та капітальний ремонт спецгазавонів.

АТ «Укртранснафта» – оператор системи магістральних газопроводів України, є другим за величиною в Європі. Засновником, а також єдиним акціонером компанії є національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». АТ «Укртранснафта» є єдиним вітчизняний оператор, який надає послуги по транспортуванню нафти трубопровідним шляхом на нафтопереробні підприємства та транзиту нафти до країн Східної та Центральної Європи [9].

ПАТ «Укртрансгаз» – є структурною організацією до обов'язків якої входить транспортування та зберігання природного газу; оператор єдиної газотранспортної системи України. У підпорядкуванні ПАТ «Укртрансгаз» знаходиться 12 підземних сховищ газу (ПСГ), загальний об'єм яких становить 30.95 млрд. м. куб. Повний пакет акцій даного акціонерного товариства перебуває у володінні НАК «Нафтогаз України» [9].

Слід зазначити, що сьогодні держава бере активну участь у реформуванні газової сфери та формуванні відповідних ринкових відносин між її суб'єктами. Проте проблеми щодо забезпечення ефективного та раціонального використання природного газу все ще присутні [9]. Тривають процеси з реорганізації ПАТ «Укртрансгаз» із кінцевою метою побудови та впровадження абсолютно нової операційної моделі діяльності організації [14].

До організаційної структури ПАТ «Укртрансгаз» включено чотирнадцять підрозділів у вигляді філій та різних виробничих об'єктів, що територіально розташовані в різних областях України, серед яких:

1. Оператор ГТС України входить до складу ПАТ «Укртрансгаз» згідно з Рішенням акціонера № 136 від 29.09.2017 року про створення філії «Оператор газотранспортної системи України» [9]. Основним завданням діяльності філії є забезпечення діяльності оператора газотранспортної системи відповідно до плану реструктуризації НАК «Нафтогаз України» з метою відокремлення діяльності із транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від № 496 [11].

2. Управління магістральних газопроводів «Київтрансгаз». До виробничих обов'язків вхо-

дять [9]: транспортування природного газу споживачам України; забезпечення транзитних поставок газу; закачка, зберігання та відбір газу із підземних сховищ газу; технічне обслуговування та ремонт лінійної частини та наземних об'єктів газотранспортної системи, роботи по реконструкції та модернізації обладнання; капітальне будівництво нових об'єктів виробничого та невиробничого призначення; впровадження науково-дослідних, конструкторсько-технологічних робіт; організація медичного обслуговування, відпочинку та оздоровлення працівників.

3. *Управління магістральних газопроводів «Харківтрансгаз».* До виробничих обов'язків входять [9]: експлуатація газопровідних магістралей ГТ системи; експлуатація підземних газових сховищ; зберігання в підземних сховищах природного газу; забезпечення транспортування газу до споживачів.

4. *Управління магістральних газопроводів «Львівтрансгаз».* До виробничих обов'язків входять [9]: надання транспортних послуг щодо постачання природного газу споживачам в державі; забезпечення транзиту газу в Європейській державі; підземне зберігання природного газу; постачання природного газу; експлуатація, сервіс, реконструкція, та поточні ремонтні роботи відносно об'єктів транспортування та розподілу газу; здійснення проектних робіт в галузі транспортування та зберігання природного газу;

5. *Управління магістральних газопроводів «Прикарпаттрансгаз».* До виробничих обов'язків входять [9]: транспортування природного газу країнам Європейським країнам в Західній та Центральній Європі та українським споживачам; підземне зберігання природного газу.

6. *Управління магістральних газопроводів «Черкаситрансгаз».* До виробничих обов'язків входять [9]: експлуатація магістральних газопроводів газотранспортної системи; транспортування природного газу споживачам.

7. *Будівельно-монтажна фірма «Укргазпромбуд».* До обов'язків організації входить забезпечення вчасного та високоякісного забезпечення будівельних робіт з наступним введенням в експлуатацію потужностей та об'єктів нафтогазового комплексу України [9].

8. *Виробниче ремонтно-технічне підприємство «Укргазенергосервіс».* Основним завданням філії є сервісне обслуговування технологічного обладнання компресорних станцій, магістральних газопроводів [9].

9. *Філія «Управління Укргазтехзв'язок».* До обов'язків організації входить забезпечення транспортних філій технологічним провідним, радіо та радіорелейним зв'язком і надання послуг зв'язку населенню, забезпечення всіма видами зв'язку, здійснення централізованого

надання інформаційно-технологічних (ІТ) сервісів по товариству тощо [9].

10. *Філія «Дирекція з будівництва та реконструкції газотранспортної системи».* Основним завданням Дирекції є забезпечення виконання функцій замовника з капітального будівництва та капітальних ремонтів, організація фінансування процесу будівництва та капітальних ремонтів, організація виготовлення проектно-кошторисної документації, укладання договорів з підрядними організаціями на виконання будівельно-монтажних та пусконаладжувальних робіт, підготовка тендерної документації з капітального будівництва об'єктів газотранспортної системи [9].

11. *Філія «Науково-виробничий центр технічної діагностики «Техдіагаз».* Основним завданням центру є реалізація заходів з впровадження уніфікованої технічної політики щодо технічного діагностування та прогнозу технічного стану газопроводів, машин, основного та допоміжного обладнання об'єктів газової промисловості [9].

12. *Науково-дослідний інститут транспорту газу ПАТ «Укртрансгаз».* До основних обов'язків відносяться [9]: з метою ефективного завантаження технологічних об'єктів ГТС ПАТ «Укртрансгаз» на території України розробка систем для визначення оптимальних коридорів транспортування газу на стратегічному рівні, а також наступній економії енергетичних ресурсів; розробка та супрвід систем підтримки прийняття рішень щодо керування режимами транспортування та зберігання природного газу ГТС ПАТ «Укртрансгаз»; розробка інформаційних систем для виробничої діяльності структурних підрозділів ПАТ «Укртрансгаз».

13. *Філія «Агрогаз».* До основних видів діяльності відносяться: вирощування, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції для забезпечення закладів громадського харчування [9].

14. *Представництво ПАТ «Укртрансгаз» в Словацькій Республіці.* Метою діяльності Представництва є популяризація інтересів Товариства на території Словацької Республіки, Угорщини та інших європейських країн, розширення сфери діяльності із транспортування природного газу між українською та європейськими газотранспортними системами [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у статті було визначено структурні особливості, а також організаційно-економічні характеристики газової сфери в державі. Також приділено значну увагу структурі газотранспортної системи країни. Окреслено функціональні обов'язки всіх учасників ринку природного газу в Україні та її регіонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. АТ «Укртрансгаз» завершив черговий етап відокремлення Оператора ГТС. Офіційний сайт АТ «Укртрансгаз», 2019. URL: <http://utg.ua/utg/media/>

news/2019/01/at-ukrtransgaz-zavershyv-cherhovyi-etap-vidokremlennya-operatora-gts.html (дата звернення 23.04.2019).

2. Гарматюк О. Аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників кризового стану підприємств з газопостачання та газифікації Західного регіону України. Соціально-економічні проблеми і держава. 2012. Вип. 1 (6). С. 31–35. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12goozru.pdf> (дата звернення 23.04.2019).

3. Гораль Л.Т., Сергєєв О.П., Степ'юк М.Д. Концептуальні питання управління технічним розвитком та інвестуванням газотранспортних підприємств в умовах реструктуризації галузі. Формування сучасних механізмів розвитку інноваційної сфери економіки: монографія / за наук. ред. І.Ю. Швець. Сімферополь: ДІАІПІ, 2013. С. 338–348.

4. Дзьоба О.Г., Лінчевська Н.М. Ефективність чинного організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційною діяльністю газотранспортних підприємств. Соціально-економічна інтеграція України у глобальну інноваційну економіку: досвід підприємств і регіонів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 26–27 вересня 2014 р. Черкаси: ЧДТУ, 2014. С. 22–25.

5. Дзьоба О.Г. Управління трансформаціями та розвитком системи газозабезпечення: монографія. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2012. 352 с.

6. Коротя М.І. Етапи становлення нафтогазової промисловості в Україні. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. № 1(9). С. 76–81.

7. Коротя М.І. Тарифоутворення на послуги транспортування газу та його розподілу серед газорозподільчих підприємств України. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. № 2 (10). С. 63–71.

8. Офіційний сайт «Укрнафта». URL: <https://www.ukrnafta.com> (дата звернення 23.04.2019).

9. Офіційний сайт НАК «Нафтогаз». URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf?Open> (дата звернення: 23.04.2019).

10. Павлов К.В., Коротя М.І. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2017. № 1 (9). С. 109–116.

11. Постанова КМУ № 496 від 1 липня 2016 р. «Про відокремлення діяльності з транспортування та зберігання (закачування, відбору) природного газу». Урядовий кур'єр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2016-p/print>. (дата звернення: 23.04.2019).

12. Про реформування нафтогазового комплексу України. Указ Президента України від 25 лютого 1998 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98> (дата звернення: 23.04.2019).

13. Про утворення Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України». Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 1998 року № 747. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF> (дата звернення: 23.04.2019).

14. Регламент (ЄС) № 715/2009 про умови доступу до ресурсу. URL: <http://etkya.org/docs/rehlament-es-715-2009-pro-umovy-dostupu-domerezh-transportuvannya-prirodnogo-gazu> (дата звернення: 23.04.2019).

15. Стрішенець О.М., Коротя М.І., Новосад О.В. Диверсифікація інноваційних заходів на газорозподільних підприємствах України в контексті європейського досвіду. Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. № 2 (14). С. 7–13.

REFERENCES:

1. Ofitsiynyy sayt AT "Ukrtranshaz" [Official site of JSC "Ukrtransgaz"]. AT "Ukrtranshaz" zavershyv chervovyy etap vidokremlennya Operatora HTS-JSC "Ukrtransgaz" completed the next stage of separation of the GTS Operator (n.d.). *utg.ua*. Available at: <http://utg.ua/utg/media/news/2019/01/at-ukrtransgaz-zavershyv-cherhovyi-etap-vidokremlennya-operatora-gts.html> (accessed 23 April 2019).

2. Garmatyuk O. (2012). Analiz zovnishnikh ta vnutrishnikh chynnykiv kryzovoho stanu pidpryyemstv z hazopostachannya ta hazyfikatsiyi Zakhidnoho rehionu Ukrayiny [Analysis of external and internal factors of the crisis state of gas supply and gasification enterprises in the Western region of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava – Socioeconomic problems and the state*, vol. 1, no. 6, pp. 31–35. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2012/12goozru.pdf> (accessed 23 April 2019).

3. Goral L.T., Sergeev O.P., Stepik M.D. (2013). Kontseptual'ni pytannya upravlinnya tekhnichnym rozvytkom ta investuvanniam hazotransportnykh pidpryyemstv v umovakh restrukturyzatsiyi haluzi [Conceptual issues of managing the technical development and investment of gas transport enterprises in the context of the restructuring of the industry]. Simferopol: DIAPI. 338–348 (in Ukrainian).

4. Dzioba O.V. (2014). Efektyvnist chynnoho orhanyzatsiyno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnya innovatsiyno-investytsiyanoi diyal'nisty hazotransportnykh pidpryyemstv [Efficiency of the current organizational and economic mechanism of management of innovation and investment activity of gas transport companies]. Proceedings from MIIM '12: Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya "Sotsiol'no-ekonomichna intehtratsiya Ukrayiny u hlobalnu innovatsiynu ekonomiku : dosvid pidpryyemstv ta rehioniv" – Materials of the International Scientific and Practical Conference "Socio-economic integration of Ukraine into the global innovation economy: the experience of enterprises and regions". Cherkasy: CHTTU. pp. 22–25. (in Ukrainian).

5. Dzioba O.V. (2012). Upravlinnya transformatsiyamy ta rozvytkom systemy hazozabezpechennya [Transformation Management and Development of the Gas Supply System]. Ivano-Frankivsk: IFNTUNG (in Ukrainian).

6. Korotyа M.I. (2017). Etapy stanovlennya naftohazovoyi promyslovosti v Ukrayini [Stages of the formation of the oil and gas industry in Ukraine] *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky Economic Journal*

of the East European National University named after Lesia Ukrainka. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, vol. 1(9), pp. 76–81 (in Ukrainian).

7. Korotyа, M.I. (2017). Taryfotvorennya na posluhy transportuvannya hazu ta yoho rozpodilu sered hazorozpodil'chykh pidpryyemstv Ukrayiny [Taryfotvorennya na posluhy transportuvannya hazu ta yoho rozpodilu sered hazorozpodil'chykh pidpryyemstv Ukrayiny] *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 2(10). 63–71 [in Ukrainian].

8. Ofitsiyyny sayt NAK “Ukrnafta” [Official site of “Ukrnafta” NJSC]. (n.d.). *ukrnafta.com.ua*. Available at: <https://www.ukrnafta.com> (accessed 23 April 2019).

9. Ofitsiyyny sayt NAK “Naftogaz” [Official site of “Naftogaz » NJSC]. (n.d.). *naftogas.com.ua*. Available at: <http://www.naftogas.com/www/3/nakweb.nsf?Open> [in Ukrainian]. (accessed 23 April 2019).

10. Pavlov, K.V., & Korotyа, M.I. (2017). Shlyakhy zabezpechennya enerhoefektyvnoho budivnytstva na rehional'nykh rynkakh nerukhomosti [Ways of providing energy-efficient construction on the regional real estate markets]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 1(9). 109–116 (in Ukrainian).

11. Postanova KMU “Pro vidokremlennya diyal'nosti z transportuvannya ta zberihannya (zakachuvannya, vidboru) pryrodnogo hazu” № 496 vid 1 lypnya 2016 r. [CMU Resolution “On the Separation of the Activities of Transportation and Storage (Pumping, Selec-

tion) of Natural Gas” No. 496 dated July 1, 2016]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2016-n/print> (accessed 23 April 2019).

12. Pro reformuvannya naftohazovoho kompleksu Ukrayiny. Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 25 lyutoho 1998 roku [On the reformation of the oil and gas complex of Ukraine. Decree of the President of Ukraine dated February 25, 1998]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/151/98> (accessed 23 April 2019).

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 25 travnya 1998 roku № 747 “Pro utvorennya Natsional'noyi aktsioneranoi kompaniyi “Naftogaz Ukrayiny” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 25, 1998 no. 747 “About the formation of the National Joint-Stock Company “Naftogaz of Ukraine”]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/747-98-%D0%BF> (accessed 23 April 2019).

14. Rehlament (YES) № 715/2009 pro umovy dostupu do resursu [Regulation (EC) No. 715/2009 on the conditions for access to the resource]. (n.d.). *emkya.org*. Available at: <http://emkya.org/docs/rehlament-es-715-2009-pro-umovy-dostupu-do-merezh-transportuvannya-pryrodnogo-gazu> (accessed 23 April 2019).

15. Strishnets, O.M. & Korotyа, M.I. & Novosad, O.V. (2018). Dyversyfikatsiya innovatsiynykh zakhodiv na hazorozpodil'nykh pidpryyemstvakh Ukrayiny v konteksti yevropeys'koho dosvidu [Diversification of Innovative Measures at Gas Distribution Companies of Ukraine in the Context of European Experience]. *Ekonomichnyy chasopys Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka*. L.G. Lypych, & M.B. Kulinich (Ed.). Lutsk: Tower-Druk, Vols. 2(14). 7–13 (in Ukrainian).

Korotyа Miroslav

Postgraduate Student

Lesya Ukrainka Eastern European National University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FEATURES OF GAS TRANSPORT ENTERPRISE FUNCTIONING IN REGIONS OF UKRAINE

Goal. The purpose of this article is to study the peculiarities of organizational, economic structures and functional features of the activity of gas transport enterprises in the state and its regions.

The purpose of the article. At the moment, the financial and financial conditions of enterprises for gas supply and gasification do not permanently meet the necessary requirements, they are not able to solve the problems of the socio-economic character of labor collectives and only increase the probability of unpredictable consequences. Taking into account the review of the main financial indicators for gas supply and gasification, it is worth summarizing the extremely threatening situation at the enterprises.

Methodology. Method of systemic and structuring. Method of analysis. Method of synthesis Method of logical abstraction and sequence.

Results. The practical value of the study. In this article, the structure, as well as the economic and organizational characteristics of the gas transportation structure of Ukraine, were investigated. It also investigated the functional characteristics of all participants-enterprises, which according to their profile are structural elements of the gas sphere of Ukraine and its regions. The whole spectrum of functional duties of the main participants in the structure of the gas sphere was investigated substantially. All dependent and consistent vertical functioning of the natural gas market functioning is outlined not only on the national scale but also in the regional energy markets. It has been determined that the efficiency of functioning of the gas sphere as a whole depends on the volumes of the utilization of resources in the gas complex as a whole, and on the main transportation of natural gas in particular. Particular attention was paid to the study of the processes of formation of the organizational and economic structure of regulation of the gas sector in the conditions of economic and political crises, which significantly influences the gas sector of Ukraine. At the moment, the financial and financial conditions of enterprises for gas supply and gasification do not permanently meet the necessary requirements, they are not able to solve the problems of the socio-economic character of labor collectives and only increase the probability of unpredictable consequences. Taking into account the overview of the main financial indicators for gas supply and gasification, it is worth summarizing the extremely threatening situation in the enterprises. The current state of the market economy of Ukraine requires the introduction of competitive relations in the sectors of the national economy, including the substantial scope for gas supply. Subjects of gas transportation, mostly characterized by a mixed form of ownership with the dominant state, which to some extent impedes the introduction of competitive relations. The gas transportation industry is of particular importance for the full-fledged life of the population, and it also outlines the features of its activities in relation to the state. At present, gas supply services for the population, as well as municipal and domestic consumption and transportation and distribution of natural gas, are technically interconnected and implemented in the market of natural monopolies. At the same time, the supply of gas to industrial consumers in such conditions is based on competitive principles.

Practical implications. The current state of the market economy of Ukraine requires the introduction of competitive relations in the sectors of the national economy, including the substantial scope for gas supply. Subjects of gas transportation, mostly characterized by a mixed form of ownership with the dominant state, which to some extent impedes the introduction of competitive relations.

Value/originality. The gas transportation industry is of particular importance for the full-fledged life of the population, and it also outlines the features of its activities in relation to the state. At present, gas supply services for the population, as well as municipal and domestic consumption and transportation and distribution of natural gas, are technically interconnected and implemented in the market of natural monopolies. At the same time, the supply of gas to industrial consumers in such conditions is based on competitive principles.

In the process of studying the structure of the gas sphere in Ukraine, we have constructed its hierarchical sequence.

ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ ЕНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТУ
НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІTHE EFFICIENCY OF THE ENERGY MANAGEMENT SYSTEM
ON THE MUNICIPAL LEVEL

У статті розглядається питання розроблення моделі оцінки ефективності системи енергоменеджменту на муніципальному рівні. Проведено дослідження оцінки рівня ефективності системи енергоменеджменту як управлінської системи в органах місцевого самоврядування. Розглянуто оцінювання ефективності управлінської діяльності системи енергоменеджменту з погляду функціонування самої системи керування, а також із погляду досягнення результативних показників. Вивчено світовий досвід щодо моделей оцінювання ефективності систем керування та ефективності місцевої влади. Запропоновано для оцінки ефективності управлінської діяльності системи енергоменеджменту в місцевому самоврядуванні застосування моделі "performance measurement" – вимірювання результативності. Запропоновано використання певних критеріїв для оцінки результативності та перелік організаційних, фінансових та іміджевих результатів упровадження системи енергоменеджменту.

Ключові слова: енергоресурси, енергоменеджмент, муніципалітет; самоврядування, результативність, ефективність.

В статье рассматриваются вопросы разработки модели оценки эффектив-

ности системы энергоменеджмента на муниципальном уровне. Проведено исследование оценки уровня эффективности системы энергоменеджмента, как управленческой системы в органах местного самоуправления. Рассмотрено оценивание эффективности управленческой деятельности системы энергоменеджмента с точки зрения функционирования самой системы управления, а также достижения результативных показателей. Изучен мировой опыт относительно моделей оценки эффективности системы управления и эффективности местной власти. Предложено для оценки эффективности управленческой деятельности системы энергоменеджмента в местном самоуправлении применение модели "performance measurement" – измерение результативности. Предложено использование определенных критериев для оценки результативности и перечень организационных, финансовых и имиджевых результатов внедрения системы энергоменеджмента.

Ключевые слова: энергоресурсы, энергоменеджмент, муниципалитет; самоуправление, результативность, эффективность.

УДК 658:26

Кулик Т.П.

асистент кафедри теорії економіки і управління

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

The article deals with the development of a model for assessing the effectiveness of the energy management system on the municipal level. The evaluation of effectiveness of management activity of the energy management system is proposed to carry out in a complex manner from the point of view of functioning of the management system itself, as well as in terms of achieving effective indicators. The world experience of models of estimation of efficiency of the control system at the local level and efficiency of local authorities is studied. The author proposes to use the "performance measurement" model to assess the effectiveness of management activities of the energy management system in local self-governance – is measurement of effectiveness and "contribution-result" model is suggested to be used. The following criteria are used in the model: productivity, efficiency, and performance. The first indicator for evaluating management is productivity. According to this criterion, the governance system in the authorities should work as productively as possible. The efficiency indicator is divided into two indicators: efficiency as "costs-benefit" and efficiency as "costs-effectiveness". Effectiveness is an assessment of achievement of a goal, without taking into account the costs incurred. In accordance with this approach, estimation of the energy efficiency of management activity of the system of energy management in local self-government, it is proposed to use the following criteria for the assessment of performance: not exceeding the baseline level of energy consumption; reduction of energy consumption relatively to the baseline level (in such a case during calculation, such institutions where discrepancy with the regulatory requirements of microclimate was detected are not take into account); the amount of funds attracted for the needs to increase the efficiency of energy consumption; the effectiveness of implementation of projects characterized by the parameter – in fact, annual savings/ invested funds have been achieved; observance of regulatory requirements for microclimate in premises. For the above criteria a list of organizational, financial and image results of implementation of the energy management system has been developed.

Key words: energy resources, energy management, municipality; self-government, effectiveness, efficiency.

Постановка проблеми. Від ефективності використання енергоресурсів та ефективності системи управління ними залежить виконання важливих соціальних і суспільних завдань, ділова активність, комфортність роботи працівників та жителів муніципальних утворень. Місцева енергетика є однією з найвагоміших складових частин економіки. Вона забезпечує якість життя, здоров'я і безпеку жителів, ділову активність та темпи економічного зростання місцевих громад. Необхідність підвищення ефективності використання енергоресурсів зумовлена тим, що 70% їх споживання сконцентровано на рівні громад. Тривалий час облік використання і споживання енергії та енергоресурсів, а також система управління цими процесами не були складовими напрямками державної політики та місцевого

економічного розвитку. Збільшення видатків місцевих бюджетів на енергоносії суттєво понижувало рівень якості життя населення. Сьогодні назріла необхідність запровадження, налагодження ефективної системи енергоменеджменту на місцевому рівні в частині споживання енергії та енергоносіїв. Без ефективного вирішення цих проблем створюються передумови виникнення кризових явищ соціального, економічного та екологічного характеру. Виникає потреба у пошуку заходів, спрямованих на раціональна та економне використання енергоресурсів.

Реалізація територіально-адміністративної реформи в Україні потребує особливої уваги до формування державної політики у сфері енергоефективності та її впровадження на регіональному

та місцевому рівнях. Вона повинна гармонійно поєднувати інтереси держави та кожної територіально-адміністративної одиниці з метою забезпечення її життєздатності. Створення та запровадження ефективно діючої системи енергетичного менеджменту та сприйняття її громадськістю дасть змогу отримати бажаний результат щодо ефективного енерговикористання. Ця система дасть змогу сформувати модель енергоефективної територіальної громади, підвищити рівень життя та якість надання послуг населенню, виконання функцій влади загалом та окремих муніципальних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами енергозбереження та енергоефективності в муніципальному секторі займаються зарубіжні та вітчизняні вчені. Муніципальну енергоефективність вивчають Е. Вексей, А. Гула, В. Колодзєйчик (Польща); окремі проблеми енергоефективності – К. Тімпе, Г. Люкінг, Г. Меесен (Німеччина); економічні аспекти енергозбереження – Л. Третьякова, О. Шандрівська, Є. Крикавський, Н. Косар, Я. Олійник; проблеми енергозбереження у муніципальному секторі на основі системного підходу – І. Андрійчук, С. Головка, Л. Гаманюк, М. Демченко, В. Задорський, С. Кирик, Г. Козоріз, Ю. Костін, В. Мамалига, В. Миколаєнко.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є вивчення світового науково-практичного досвіду щодо оцінки ефективності систем управління на муніципальному рівні, обґрунтування моделі та критеріїв оцінки ефективності системи енергоменеджменту (системи управління енергоресурсами) на рівні органів місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Досвід європейських держав та окремих муніципальних утворень в Україні підтверджує доцільність для масштабного енергозбереження у запровадженні ефективною системи енергетичного менеджменту в систему адміністрування самоврядною територіальною одиницею. Така система повинна функціонувати в контексті забезпечення сталого розвитку території та реалізації державної політики у сфері енергоефективності на регіональному та місцевому рівні.

Під системою муніципального енергетичного менеджменту ми розуміємо вид управлінської діяльності, яка є частиною загальної системи управління гуманітарним та комунальним секторами громади, має забезпечувати раціональне використання енергетичних ресурсів та забезпечення її потреб необхідними енергетичними послугами, спираючись на спеціальну політику ради у питаннях використання енергоресурсів, має власні цілі та завдання, відповідну організаційну структуру, кадрове та інформаційне забезпечення, особливі процедури планування, впровадження, оцінки діяльності у сфері енергетичного користу-

вання. При цьому управління споживанням енергії у громаді розглядаємо не тільки як інструмент для зменшення енергоспоживання бюджетними об'єктами, але й як шлях до підвищення якості муніципальних послуг [1, с. 441].

Довгий час проблему ефективності підвищення використання енергоресурсів розглядали як інженерно-технічне завдання і суттєво менше – як організаційно-управлінське завдання. Недооцінювали потребу у детальній інформації про обсяг та характер динаміки процесів споживання енергоресурсів в муніципальному секторі, мав місце брак експертів із цих питань.

Підвищення зацікавленості до систем енергетичного менеджменту на рівні муніципалітетів стало можливим завдяки активній діяльності місчленів Асоціації «Енергоефективні міста України» та міст-підписантів Угоди Мерів – провідної ініціативи, започаткованої Європейським Союзом, котра охоплює місцеві та регіональні органи влади, які беруть на себе добровільні зобов'язання підвищувати енергоефективність та нарощувати використання відновлювальних джерел енергії на своїх територіях. Завдяки співпраці Асоціації та Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України розроблена низка нормативно-правових актів та нормативно-технічної документації щодо покращення рамок умов для запровадження системи енергетичного менеджменту та надається експертно-консультативна підтримка в питаннях формування енергоефективної територіальної громади. А наступним поступом у цьому питанні стало розроблення агентством Держенергоефективності в межах проєкту USAID «Муніципальна енергетична реформа в Україні» положення про «Запровадження системи енергетичного менеджменту в бюджетних установах за рахунок коштів місцевих бюджетів».

На сучасному етапі стоїть завдання розроблення методики оцінки рівня ефективності системи енергоменеджменту як управлінської системи в органах місцевого самоврядування. Система має певні цілі та завдання, характеризується наявністю певного штату, організаційною структурою, каналами управління, інформаційними потоками.

Поняття ефективності управлінської системи та діяльності в органах муніципальної влади є складним і суперечливим. По-перше, у науковій літературі відсутній одностайний підхід до визначення категорії «ефективність», а по-друге, у сучасному менеджменті виокремлюють кілька її видів для характеристики ефективності управлінської діяльності.

Оцінювання ефективності управлінської діяльності системи енергоменеджменту пропонується здійснювати комплексно з декількох позицій, а саме з погляду функціонування самої системи

керування, а також із погляду досягнення результативних показників.

Так, відповідно до першого підходу рівень ефективності системи енергоменеджменту як суб'єкта управління енергоресурсами на рівні муніципалітетів можна оцінювати за допомогою низки якісних та кількісних критеріїв та показників, згрупованих у такі блоки:

- показники цілеспрямованості управлінської системи;
- показники технології процесів управління;
- показники структури системи управління;
- показники кадрового забезпечення системи управління.

Щодо іншого підходу, то це цілісна методика дослідження енергетичної ефективності управлінської діяльності органів місцевого самоврядування як раціональне використання енергоресурсів і досягнення максимального соціального результату, зумовленого підвищенням рівня якості життя населення та економічним розвитком території.

Вивчення світового науково-практичного досвіду показало, що у західному науковому світі застосовується процедура оцінювання ефективності системи керування на місцевому рівні, що називається "performance measurement" – вимірювання результативності. Шведський дослідник із питань оцінки діяльності державних органів влади Е. Ведунг пропонує використовувати модель «внесок-результат» (рис. 1) [2, с. 69].

Перший показник, який виділяє Е. Ведунг для оцінки управління, – це продуктивність. Згідно з цим критерієм система управління в органах влади повинна працювати максимально продук-

тивно. Показник ефективності автор поділяє на два показники: ефективність як «витрати-вигоди» й ефективність як «витрати-результативність». Результативність, на думку Е. Ведунга, – це оцінювання досягнення мети без врахування нанесених витрат. Тут береться до уваги лише ступінь досягнення цілей і оцінка впливу отриманих результатів [1, с. 69, 70].

Результативність – ступінь відповідності досягнутих результатів поставленій меті, погодження використаних засобів і результатів із поставленою метою. Цей показник дає можливість оцінити, чи вчасно досягнута мета і за яку ціну (вигідну чи невигідну), чи правильно визначена цільова група, ступінь задоволення людей. Стандарт – встановлені цілі [4, с. 34].

З огляду на позитивний світовий досвід та українські реалії є можливим розглянути перспективи застосування цих методів в Україні та запропонувати адаптовану методіку оцінки ефективності системи управління енергоресурсами на рівні територіально-адміністративних одиниць.

Здійснюючи згідно з цим підходом оцінювання енергетичної ефективності управлінської діяльності системи енергоменеджменту в місцевому самоврядуванні, доцільним є використання таких критеріїв для оцінки результативності, як:

- неперевиконання споживання енергоресурсів базового рівня;
- зниження споживання енергоресурсів відносно базового рівня. При цьому під час підрахунку не враховуються заклади, де було виявлено невідповідність нормативним вимогам мікроклімату;
- кількість залучених коштів на потреби підвищення ефективності енергоспоживання;

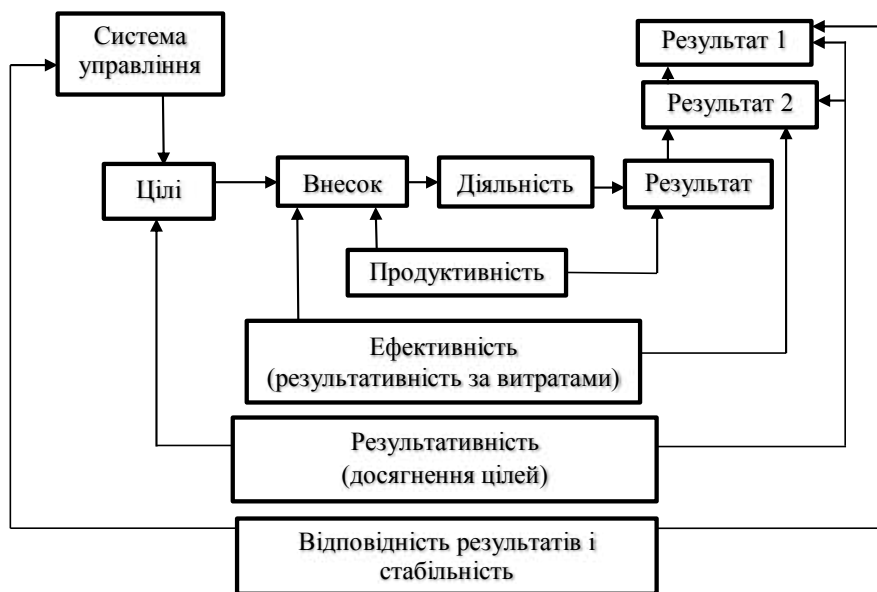

Рис. 1. Модель «внесок-результат»

Джерело: розроблено автором на основі [3, с. 142]

Результати впровадження системи енергоменеджменту

Організація	Фінанси	Репутація
Ефективне управління; Оптимізація всіх процесів, чіткий розподіл зон відповідальності; Систематизація даних; Обмін досвідом, навчання і підвищення кваліфікації персоналу; Спільна робота на результат багатьох структур для реалізації політики енергозбереження; Постійна «робота над помилками» та удосконалення процесів; Створення «скарбнички ідей» щодо енергозбереження	Виявлення проблем та оперативне їх вирішення забезпечить економію грошей за рахунок зменшення витрат на ремонти; Зменшення витрат за рахунок прямої економії енергоресурсів; Використання можливостей залучення фінансових ресурсів з різних джерел для реалізації енергозберігаючих проектів; Економія коштів за рахунок організаційних та низькозатратних заходів; Визначення потенціалу зниження витрат енергії та грошей без погіршення комфорту;	Покращення іміджу та репутації органів влади; Інформативність і прозорість діяльності для населення; Пілотні проекти можуть стати взірцем для наслідування для сусідніх населених пунктів та держави; Підвищення мотивації персоналу та споживачів, покращення якості роботи; Постійна демонстрація планів та результатів населенню та зацікавленим особам, публікації в ЗМІ

– ефективність реалізації проектів, що характеризується параметром: фактично досягнута річна економія/вкладені кошти;

– дотримання нормативних вимог до мікроклімату в приміщеннях.

Організаційні, фінансові та іміджеві результати впровадження системи енергоменеджменту наведені в таблиці 1.

Без організаційних, управлінських важелів впливу, пошуку джерел фінансування не можна побудувати ефективну систему енергоменеджменту.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, запропонована комплексна науково-обґрунтована методика оцінки ефективності управлінської діяльності системи енергоменеджменту в місцевих органах самоврядування «внесок-результат» може мати практичне застосування. Цілі та завдання системи управління енергоресурсами зумовлюють використання широкого спектру критеріїв під час оцінки її управлінської діяльності. Загалом оцінювання ефективності має забезпечити досягнення таких цілей: здійснення публічного нагляду за ефективністю та результатами діяльності системи енергоменеджменту в місцевих органах самоврядування; прийняття обґрунтованих рішень щодо напрямів майбутніх капіталовкладень у проекти енергоефективності, раціональне використання бюджетних коштів; формування раціональної організаційної структури енергоменеджменту (розміру апарату та обсягу функцій); приділення більшої уваги досягненню головних цілей системи енергоменеджменту і зміцнення принципів особистої відповідальності та звітності місцевої влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мартиненко В.О., Гордієнко В.П. Впровадження системи енергоменеджменту – шлях до змен-

шення енергоспоживання об'єктами муніципальної сфери. Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища, 2017. № 2. С. 440–444.

2. Артим І. Факторно-критеріальний підхід до оцінки ефективності державних органів влади. Актуальні проблеми державного управління, 2003. № 4. С. 68–75.

3. Ведунг Е. Оцінювання державної політики і програм. Київ: Всеуито, 2003. 350 с.

4. Чемерис А., Лесечко М., Рудницька Р, Чемерис О. Аудит адміністративної діяльності: навчальний посібник. Львів: ЛРІДУ УАДУ, 2003. 135.

5. Кулик Т.П., Андрусів У.Я. Механізми забезпечення сталого енергетичного розвитку самоврядних територіальних одиниць. Економічний аналіз, 2016. Том 24 № 1. С. 45–51.

6. Струк В. Організація управління енергоефективністю на рівні регіону. Актуальні проблеми державного управління, 2013. Вип. 1. С. 143–147.

7. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» / М-во енергетики та вугільної промисловості України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456> (дата звернення: 18.03.2019)

8. Кулик Т.П., Василевич С.В. Проблеми та потреби об'єднаних територіальних громад щодо ефективного управління енергією на місцевому рівні. *Теорія і практика стратегічного управління розвитком галузевих і регіональних суспільних систем: матеріали VI Міжн. наук.-практ. Конф.*, 11–13 жовт. 2017 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. С. 100–103.

REFERENCES:

1. Martynenko V.O., Gordienko V.P. (2017) Vprovadzhenia systemy energomenedzhmentu – shliakh do zmeshennia energospogyvania ob'ektamy munitcypalnoi sfery [Implementation of energy management system – a way to reduce energy consumption by municipal objects]. *Economics of Nature and Environmental Protection*, no 2, pp. 440–444.

2. Artyim I (2003) Faktorno-kryterialnyj pidhid do otcinky efektyvnosti derzhavnyh organiv vlady [Factor-

Critical Approach to Assessing the Effectiveness of Public Authorities]. *Actual problems of public administration*, no. 4, pp. 68–75.

3. Vedung. E. (2003) Otcinuyvannia derzhavnoi polityky i program [Evaluation of state policies and programs]. Kyiv: Vseuvyto (in Ukrainian).

4. Chemerys A., Lesechko M., Rudnytcka R., & Chemerys O. (2003) Audyt administratyvnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Audit of administrative activity: tutorial]. Lviv: LRIDU UADU (in Ukrainian).

5. Kulyk T.P., Andrusiv U.Y. (2016) Mehanizm zabezpechennia stalogo energetychnogo rozvytku samovriadnyh terytorialnyh odynytc [Mechanisms for sustainable energy development of self-governing territorial units]. *Economic analysis*, vol. 24, no 1, pp. 45–51.

6. Struk V. (2013) Organizatsiia upravlinia energoefektyvnistuy na rivni region [Organization of energy efficiency management at the regional level] *Aktu-*

alni problem derzhavnogo upravlinia, 1, pp. 143–147 [in Ukrainian].

7. Energetychna strategiia Ukrainy na period do 2035 roku "Bezpeka, energoefektyvnist, konkurentospromozhnist" [Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 "Safety, Energy Efficiency, Competitiveness"] Available at: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456> (accessed 18 March 2019).

8. Kulyk T.P., Vasylevych S.V. (2017) Problemy ta potreby obyednanyh terytorialnyh gromad shodo efektyvnogo upravlinnia energiyeyu na mistcevomu rivni [Problems and needs of the combined territorial communities for the effective management of energy at the local level] *Teoriia i praktyka strategichnogo upravlinnia rozvytkom galuzevykh i regionalnyh suspilnyh system: materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (pp. 100–103). Ivano-Frankivsk: IFNTUNG

Kulyk Tetiana

Assistant Lecturer at Department of Economics and Management Theory
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

THE EFFICIENCY OF THE ENERGY MANAGEMENT SYSTEM ON THE MUNICIPAL LEVEL

The purpose of the article. Realization of territorial and administrative reform in Ukraine is accompanied by solution of energy efficiency issues at the local and regional levels. For formation of a model of an energy-efficient territorial community, energy management systems are being created and implemented. The issue of developing a model for assessing the efficiency of energy management system becomes very actual.

Results. For a long time, the problem of efficiency of increasing energy use was considered as an engineering and technical problem and significantly less than an organizational and managerial task. The activities of energy management systems have changed this situation. At the present stage, the task is to develop a model for assessing the level of efficiency of the energy management system as a management system in local government bodies. The system has certain goals and tasks, it is characterized by the presence of a certain personnel, organizational structure, management channels, information flows. The evaluation of effectiveness of management activity of the energy management system is proposed to carry out in a complex manner from the point of view of functioning of the management system itself, as well as in terms of achieving effective indicators. According to the first approach, the level of efficiency of the energy management system as an entity for managing energy resources at the municipal level can be assessed using a number of qualitative and quantitative criteria and indicators, grouped into the following blocks: indicators of the management system purposefulness; indicators of technology of management processes; indicators of the structure of the management system; indicators of personnel provision of the management system. In relation to another approach, this is an integral methodology of research of energy efficiency of management activity of local self-government bodies as a rational use of energy resources and achieving the maximum social result due to an increase in quality of life of the population and economic development of the territory. The world scientific and practical experience shows that the procedure of assessing the effectiveness of the management system at local level which is called "performance measurement" is measurement of effectiveness and "contribution-result" model is suggested to be used. The following criteria are used in the model: productivity, efficiency, and performance. The first indicator for evaluating management is productivity. According to this criterion, the governance system in the authorities should work as productively as possible. The efficiency indicator is divided into two indicators: efficiency as "costs-benefit" and efficiency as "costs-effectiveness". Effectiveness is an assessment of achievement of a goal, without taking into account the costs incurred. Here only the degree of achievement of goals and the assessment of impact of results is taken into account. Effectiveness is the degree of conformity of the achieved results with the set goal, coordination of the used means and results with the set goal. This criterion makes it possible to assess whether the goal has been achieved in a timely manner and at what price (advantageous or disadvantageous), whether the target group is correctly defined, and the degree of satisfaction of people. Standard is the set goals. Taking into account the positive world experience and Ukrainian realities, it is possible to consider the prospects of applying of these methods in Ukraine and to propose an adapted method for assessing the efficiency of the energy management system at the level of territorial and administrative units.

Practical implications. In accordance with this approach, estimation of the energy efficiency of management activity of the system of energy management in local self-government, it is proposed to use the following criteria for the assessment of performance: not exceeding the baseline level of energy consumption; reduction of energy consumption relatively to the baseline level (in such a case during calculation, such institutions where discrepancy with the regulatory requirements of microclimate was detected are not take into account); the amount of funds attracted for the needs to increase the efficiency of energy consumption; the effectiveness of implementation of projects characterized by the parameter – in fact, annual savings/invested funds have been achieved; observance of regulatory requirements for microclimate in premises. For the above criteria a list of organizational, financial and image results of implementation of the energy management system has been developed.

Value/originality. The model and criteria for assessing the effectiveness of the energy management system at the municipal level has been considered in the article. In future the issue of methods for identifying specific indicators for use in this model needs great attention.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто проблеми ефективності фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в умовах реформування економіки. Визначено, що функціональна структура фінансового забезпечення розвитку регіону відображає питому вагу коштів, які виділяються з різних джерел на певні цілі, її кількісною базовою характеристикою фінансового механізму. Якісний аспект фінансового механізму відображає способи її умови формування фінансових ресурсів, форми їх мобілізації та розподілу. Встановлено, що основу фінансового забезпечення регіонів становлять місцеві бюджети всіх рівнів. Проаналізовано сучасний стан виконання місцевих бюджетів в Україні та з'ясовано, що більшість місцевих бюджетів є дотаційними і фінансово залежними від бюджетів вищого рівня. Визначено головні недоліки чинної системи акумулювання доходів місцевих бюджетів в Україні. Сформульовано необхідні умови для вдосконалення механізму фінансового забезпечення функціонування та розвитку регіонів.

Ключові слова: фінансове забезпечення, регіон, соціально-економічний розвиток, місцевий бюджет, міжбюджетні відносини, міжбюджетні трансферти.

В статье рассмотрены проблемы эффективности фінансового обеспечения соци-

ально-экономического развития регионов в условиях реформирования экономики. Определено, что функциональная структура фінансового обеспечения развития региона отображает удельный вес средств, которые выделяются из разных источников на определенные цели, и является количественной базовой характеристикой фінансового механизма. Качественный аспект фінансового механизма отображает способы и условия формирования фінансовых ресурсов, формы их мобилизации и распределения. Установлено, что основу фінансового обеспечения регионов составляют местные бюджеты всех уровней. Проанализировано современное состояние выполнения местных бюджетов в Украине и выяснено, что большинство местных бюджетов являются дотационными и финансово зависимыми от бюджетов высшего уровня. Определены главные недостатки действующей системы аккумуляции доходов местных бюджетов в Украине. Сформулированы необходимые условия для совершенствования механизма фінансового обеспечения функционирования и развития регионов.

Ключевые слова: финансовое обеспечение, регион, социально-экономическое развитие, местный бюджет, межбюджетные отношения, межбюджетные трансферты.

УДК 336.58

Мельник В.І.

к.е.н., доцент, доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The problems of the effectiveness of financial support of social and economic development of regions in the conditions of economic reform are considered in the article. It is determined that the financial support of social and economic development of the regions is connected with the possibility to organically combine budgetary and private financial resources, based on the possibilities of territories to self-replenishment, depending on the initial conditions for strategic goals realization of regional development. It has been indicated that an important role in this process have the existing institutional environment, which determines the level of readiness for the perception of new methods of state regulation of financial provision for attracting financial resources from different sources and efficient use of financial potential. The author determined the definition of financial provision of social and economic regions' development as a process of formation and use of financial resources in order to overcome downward trends and intensify social and economic activity in order to achieve balanced territorial development. It is clear that the functional structure of financial support for the development of the region reflects the specific weight of funds allocated from different sources for certain purposes and is a quantitative basic characteristic of the financial mechanism. The qualitative aspect of the financial mechanism reflects the ways and conditions of the formation of financial resources, the forms of their mobilization and distribution. The specifics of financial support of social and economic regions' development of Ukraine in the modern conditions are defined, which consists in using such basic forms of financial support as self-financing and budget financing. The basis of financial provision of regions is the local budgets of all levels is established. The current state of implementation of local budgets in Ukraine has been analyzed and it has been determined that most local budgets are subsidized and financially dependent on higher-level budgets. The main imperfection of the current system of accumulation of local budget revenues in Ukraine are identified. The necessary conditions for improving the mechanism of financial support for the functioning and regions development are formulated.

Key words: financial support, region, social and economic development, local budget, interbudgetary relations, interbudgetary transfers.

Постановка проблеми. Сучасні проблеми соціально-економічного розвитку України, спричинені нерівномірністю розвитку регіонів, низьким рівнем ефективності просторової структури економіки, високою диференціацією рівня життя населення в регіонах країни, створюють передумови для соціальної напруги, загрожують територіальній цілісності держави, а також стримують її соціально-економічний розвиток. Ці проблеми пов'язані, передусім, із відсутністю стимулів до ефективного використання та нарощування фінансового потенціалу регіонів України, що потребує теоретико-методологічного обґрунтування вдосконалення механізму фінансового забезпечення збалансованого розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів в умовах дефіциту фінансових ресурсів досліджувалися вітчизняними та зарубіжними вченими. Ця проблема розглядалася у працях О.М. Александрова, А.М. Бірмана, О.Д. Василика, Е.О. Вознесенського, В.М. Опаріна, К.В. Павлюк, В.М. Радіонової, В.К. Сенчагова, М.Г. Сичова, В.М. Суторміної, В.М. Федосова, С.І. Юрія та ін.

Увага дослідників акцентувалася, головним чином, на бюджетному потенціалі регіонів як чиннику соціально-економічного розвитку, з'ясуванні недоліків у формуванні міжбюджетних відносин,

необхідності їх трансформації, напрямках підвищення інвестиційної привабливості регіонів.

Утім, залишаються невирішеними багато проблем, що спричинені значною централізацією фінансових ресурсів в управлінні соціально-економічним розвитком регіонів, незацікавленістю територій в ефективному їх використанні, браком стимулів до виявлення резервів та нарощення фінансового потенціалу. Це зумовлює актуальність наукових досліджень із питань фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів і вимагає активації теоретичних та практичних пошуків розв'язання даної проблеми.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення сутності та аналіз стану фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів пов'язане з можливістю оптимального поєднання бюджетних та приватних фінансових ресурсів виходячи зі спроможності територій до самовідтворення залежно від умов реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку. Важливу роль у цьому процесі відіграє існуюче інституціональне середовище, яке визначає рівень готовності до використання нових методів державного регулювання фінансового забезпечення щодо залучення фінансових ресурсів із різних джерел та ефективного використання фінансового потенціалу.

Політика збалансованого розвитку всіх сфер регіону, що базується на основі оптимального розподілу фінансових ресурсів для розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем, не передбачає можливості швидкого досягнення високих темпів росту, оскільки розподіл обмежених ресурсів здійснюється між усіма сферами.

Фінансове забезпечення слід розглядати як процес акумуляції необхідних обсягів фінансових ресурсів із різних джерел для потреб збалансованого розвитку суспільства [1]. Оскільки пріоритетом державної регіональної політики України є досягнення сталого розвитку, а забезпеченість регіонів фінансовими ресурсами є його підґрунтям, фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів можна визначити як процес формування та використання фінансових ресурсів із метою подолання негативних тенденцій та активізації соціально-економічної діяльності для досягнення збалансованого розвитку територій.

Функціональна структура фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів – це співвідношення обсягів фінансування за джерелами утворення та напрямками використання відповідно до завдань соціально-економічного й екологічного розвитку [1].

Для регіонів, які є принципово новими типами інститутів, що орієнтуються на досягнення балансу економічних, екологічних та соціальних цілей, питання створення ефективного механізму фінансового забезпечення збалансованого розвитку є надзвичайно важливим. Особливо актуальною проблема фінансового забезпечення сталого розвитку є для територій, що знаходяться в стані депресії й не здатні повною мірою виконувати функцію відтворення якісних ресурсів, передусім людського потенціалу.

Механізм фінансового забезпечення збалансованого розвитку, що залежить від регіональних особливостей, можливостей нарощування фінансового потенціалу, структури джерел формування фінансових ресурсів та форм участі держави у цьому процесі, повинен стати основою під час реалізації державної регіональної політики. Для цього потрібно вирішити низку теоретико-методологічних і практичних питань. Зокрема, під час формування моделі фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів необхідно враховувати те, що склад та структура джерел фінансування, відповідні форми руху коштів, механізми їх регулювання повинні мати свої особливості. Проте за змістом форми фінансування не змінюються – це бюджетне фінансування, самофінансування, інвестування та кредитування. Але за механізмами виділення, спрямування, розпорядження фінансовими ресурсами існують певні відмінності.

Функціональна структура фінансового забезпечення розвитку регіону відображає питому вагу коштів, що виділяються з різних джерел на досягнення певних цілей, і є кількісною базовою характеристикою фінансового механізму. Якісний аспект цього механізму відображає способи й умови формування фінансових ресурсів, форми їх мобілізації та розподілу.

Основу фінансового забезпечення регіонів створюють місцеві бюджети всіх рівнів. Традиційно в Україні більшість місцевих бюджетів є дотаційними і фінансово залежними від бюджетів вищого рівня. Про це свідчить аналіз дохідної частини зведеного бюджету за період 2014–2018 рр., представлений у табл. 1.

Аналіз виконання місцевих бюджетів свідчить про таке. За даними Державного казначейства України, до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) у 2018 р. надійшло 262,2 млрд. грн., що на 14,2%, або на 32,7 млрд. грн., більше за відповідний показник минулого року.

Частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становила 22% (що на 0,6 в. п. менше рівня минулого року). Динаміка доходів зведеного бюджету за 2014–2018 рр. представлена на рис. 1.

Певних змін зазнала структура доходів місцевих бюджетів, насамперед через збільшення

частки податкових надходжень із 87,59% у 2017 р. до 87,63% у 2018 р. Аналіз структури податкових надходжень до місцевих бюджетів за період 2017–2018 років представлено в табл. 2.

Як свідчать результати аналізу структури податкових надходжень, збільшення частки податкових надходжень зумовлене зростанням таких видів доходів, як податок на доходи фізичних осіб (+3,97 в. п.), податок на прибуток підприємств (+0,59 в. п.), плата за користування надрами (+0,71 в. п.). Відповідно скоротилася частка акцизного податку (-0,62 в. п.), місцевих податків і зборів (-0,53 в. п.) та інших податкових надходжень (-4,12 в. п.)

У 2018 р. до місцевих бюджетів надійшло 229,8 млрд. грн. податкових надходжень, що на

28,8 млрд. грн., або на 14,3%, більше, ніж у попередньому році.

За січень-грудень 2018 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 233 930,3 млн. грн. Приріст надходжень до загального фонду проти січня-грудня 2017 р. (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) становив 21,9%, або +41 976,8 млн. грн.

Податок на доходи фізичних осіб, попри переспрямування його значної частки до державного бюджету, продовжує зберігати позицію найвагомішого за обсягом джерела доходної частини місцевих бюджетів – 51,72%. Надходження цього податку в 2018 р. становили 135,6 млрд. грн., що

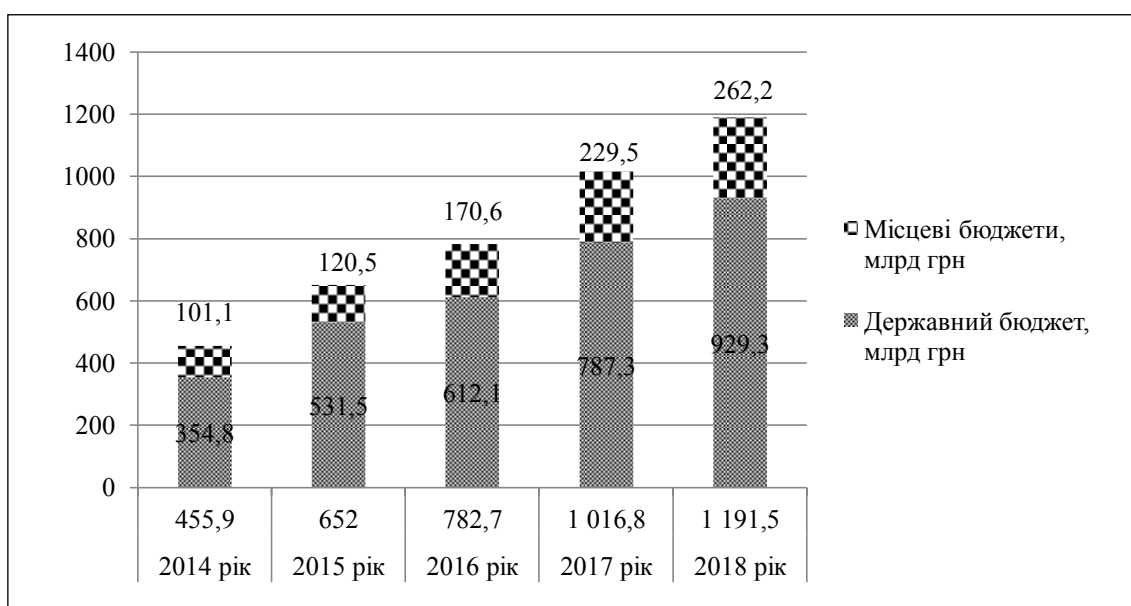

Рис. 1. Динаміка доходів зведеного бюджету за 2014–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними [3]

Таблиця 1

Доходи зведеного, державного та місцевих бюджетів України за період 2014–2018 рр.

Показники	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2018 р. проти 2017 р.	
						Абсолютний приріст, млрд грн	Темп приросту, %
Зведений бюджет, млрд. грн.	455,9	652,0	782,7	1 016,8	1 191,5	174,7	17,2
Державний бюджет (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у тому числі:	354,8	531,5	612,1	787,3	929,3	142	18
частка у доходах зведеного бюджету, %	77,8	81,5	78,2	77,4	78	-	-
Місцеві бюджети (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд. грн., у тому числі:	101,1	120,5	170,6	229,5	262,2	32,7	14,2
частка у доходах зведеного бюджету, %	22,2	18,5	21,8	22,6	22	-	-

Джерело: побудовано за даними [2; 3]

Таблиця 2

Аналіз структури податкових надходжень до місцевих бюджетів за період 2017–2018 років

Податкові надходження	2017 р., млн. грн.	2018 р., млн. грн.	Питома вага в 2017 р., %	Питома вага в 2018 р., %	Зміна питомої ваги, в. п.
Податок на доходи фізичних осіб	110 653	135 647	55,05	59,02	3,97
Акцизний податок	13 156	13 623	6,55	5,93	-0,62
Податок на прибуток підприємств	6 485	8 782	3,23	3,82	0,59
Місцеві податки і збори	52 587	58 902	26,16	25,63	-0,53
Плата за користування надрами	1 103	2 878	0,54	1,25	0,71
Інше	17 021	9 982	8,47	4,35	-4,12
Всього	201 005	229 814	100	100	-

Джерело: побудовано за даними [3]

Таблиця 3

Аналіз структури неподаткових надходжень до місцевих бюджетів за період 2017–2018 рр.

Неподаткові надходження	2017 р., млн. грн.	2018 р., млн. грн.	Питома вага в 2017 р., %	Питома вага в 2018 р., %	Зміна питомої ваги, в. п.
Доходи від власності та підприємницької діяльності	2 341	1 440	9,01	4,94	-4,07
Надходження бюджетних установ	16 949	21 195	65,27	72,76	7,49
Адміністративні збори та платежі	3 981	4 360	15,33	14,97	-0,36
Інше	2 698	2 135	10,39	7,33	-3,06
Всього	25 969	29 130	100	100	-

Джерело: побудовано за даними [3]

на 24,99 млрд. грн., або на 22,6%, більше за відповідний показник минулого року.

Темп приросту фактичних надходжень податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) за січень-грудень 2018 р. становить 25,5% із 12 регіонів, що мають темпи приросту ПДФО вищі за середній показник по Україні, п'ять регіонів забезпечили приріст понад 27%. Найнижчий приріст мають Луганська та Миколаївська області. Загалом обсяг надходжень ПДФО за січень-грудень 2018 р. становив 138 064,4 млн. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами, становить 101,1% [4].

За досліджуваний період на 0,19 в. п. скоротилася частка неподаткових надходжень у доходах місцевих бюджетів – з 11,31% у 2017 р. до 11,12% у 2018 р. Аналіз структури неподаткових надходжень до місцевих бюджетів за період 2017–2018 рр. представлено в табл. 3.

Обсяг неподаткових надходжень місцевих бюджетів у 2018 р. становив 29 130 млн. грн., що на 12,17% більше, ніж відповідний показник 2017 р. У структурі неподаткових надходжень відзначається збільшення частки надходжень бюджетних установ на 7,49 в. п., водночас частки інших складників зменшилися: доходи від власності та підприємницької діяльності – на 4,07 в. п.,

адміністративні збори та платежі – на 0,36 в. п., а інші неподаткові надходження – на 3,06 в. п. Найбільшою за обсягом статтею неподаткових надходжень до місцевих бюджетів традиційно є власні надходження бюджетних установ. Їхній обсяг становив 21 195 млн. грн., що на 4 246 млн. грн., або на 25,05%, більше аналогічного показника минулого року.

Обсяг видатків місцевих бюджетів (без урахування коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного бюджету) у 2018 р. становив 546,2 млрд. грн., що на 11,4% перевищує показник попереднього року (табл. 4).

У 2018 р. частка видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становила 44,1%, що на 2,3 в. п. менше, ніж аналогічний показник 2017 р.

Більшість видатків місцевих бюджетів традиційно спрямовується на соціально-культурну сферу (освіту, охорону здоров'я, соціальний захист і соціальне забезпечення, культуру та мистецтво, фізичну культуру і спорт). У звітному періоді сукупна частка цих видатків у структурі видатків місцевих бюджетів становила 76,7%, що на 0,8 в. п. менше рівня попереднього року.

За даними Державного казначейства України, у 2017 р. було перераховано міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам в обсязі

Склад та структура видатків зведеного бюджету України
(без урахування міжбюджетних трансфертів)

Показник	2015 р.		2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%	млрд грн	%
Державний бюджет	402,9	59,3	489,3	58,6	566,6	53,6	691,3	55,9
Місцеві бюджети	276,9	40,7	346,2	41,4	490,1	46,4	546,2	44,1
Зведений бюджет	679,9	100,0	835,6	100,0	1056,8	100	1237,5	100

Джерело: побудовано за даними [5]

Динаміка міжбюджетних трансфертів, що надійшли з державного бюджету України
до місцевих бюджетів за 2012–2018 рр.

Роки	Міжбюджетні трансферти, що надійшли з Державного бюджету України до місцевих бюджетів, млрд. грн.	Частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, %
2012	124,5	58,5
2013	115,8	55,6
2014	130,6	59,5
2015	174,0	59,1
2016	195,4	53,4
2017	272,9	54,3
2018	304,7	53,7

Джерело: побудовано за даними [3]

272,9 млрд. грн., що становить 97,8% від передбачених розписом асигнувань на січень-грудень 2017 р., зокрема: базова дотація перерахована в сумі 5,8 млрд. грн., або 98,4% до розпису асигнувань; медична субвенція перерахована в сумі 56,2 млрд. грн., або 100% до розпису асигнувань; субвенції на соціальний захист населення перераховані в обсязі 124,7 млрд. грн. (у межах фактичних зобов'язань), або 99,0% до розпису асигнувань; освітня субвенція перерахована в сумі 51,5 млрд. грн., або 98,3% до розпису [4].

Перерахування міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам за січень-грудень 2018 р. забезпечене в обсязі 285 493,9 млн. грн., що становить 99,1% від передбачених розписом асигнувань на січень-грудень 2018 р., зокрема: базова дотація перерахована в сумі 8 182,7 млн. грн., або 100,0% до розпису асигнувань; медична субвенція перерахована в сумі 61 650,2 млн. грн., або 100,0 % до розпису асигнувань; субвенції на соціальний захист населення перераховані в обсязі 125 259,9 млн. грн. (у межах фактичних зобов'язань), або 98,5 % до розпису асигнувань; освітня субвенція перерахована в сумі 60 423,8 млн. грн., або 100,0% до розпису [4].

Динаміку міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів за аналізований період наведено в табл. 5 та на рис. 2.

Частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів за 2018 р. становила 53,7%, що менше показника минулого року на

0,6 в. п. Більшість трансфертів, що надійшли з державного бюджету, спрямовувалася на соціально-культурну сферу. Темп зростання обсягів міжбюджетних трансфертів за звітний період є нижчим за минулорічний показник. Надходження до державного бюджету від перерахування реверсної дотації становили 7 442 млн. грн.

Надання міжбюджетних трансфертів є джерелом фінансового забезпечення для всіх територіальних громад, а їхній обсяг опосередковано залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіону.

На думку вітчизняних науковців І. Драган, І. Луїної, Л. Панасюк, потреба у міжбюджетних трансфертах в Україні зумовлена не стільки фінансовою неспроможністю територій, скільки надмірною концентрацією бюджетних ресурсів на центральному рівні [6].

Ураховуючи той факт, що до фінансування розвитку регіонів залучаються кошти державного та місцевих бюджетів, в умовах економічної кризи та дефіциту бюджетних ресурсів виділення гарантованого бюджетного фінансування депресивним територіям стає дедалі проблематичним та не дає очікуваних результатів.

Велика фінансова залежність місцевих бюджетів від фінансування бюджетів вищого рівня, недовірливість ринкових інститутів та відсутність умов для саморозвитку не стимулюють територіальні громади до самостійного подолання депресивних явищ економічного, екологічного, соціального та демографічного

Рис. 2. Динаміка міжбюджетних трансфертів, що надійшли з державного бюджету України до місцевих бюджетів за 2012–2018 рр.

Джерело: побудовано за даними [3]

ного характеру, а тільки посилюють «утриманські» настрої органів місцевого самоврядування.

Повністю поділяємо думку В. Опаріна, що бюджетні асигнування, крім тих, які спрямовані на фінансування програм соціально-економічного та екологічного розвитку, є найменш ефективною формою фінансового забезпечення, оскільки вони надаються на безповоротній основі та не стимулюють отримувачів до ефективного їх використання [7]. Натомість самофінансування є більш дієвою формою, ніж бюджетне фінансування, через те, що власник завжди намагається зберегти та більш ефективно використати свої фінансові ресурси.

Проведені дослідження свідчать, що для чинної системи акумулювання доходів місцевих бюджетів в Україні характерними є такі риси: високий ступінь централізації бюджетних ресурсів; низький рівень власних доходів місцевих бюджетів; велика частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів; відсутність прямого зв'язку між податками, що збираються на території, та видатками місцевого бюджету. У зв'язку із цим питання вдосконалення процесу формування доходів місцевих бюджетів та пошук резервів їх збільшення стає надзвичайно актуальним в умовах розширення повноважень, які покладаються на органи місцевого самоврядування.

Дефіцит власних стабільних доходів суттєво обмежує можливість впливу місцевих органів влади на соціально-економічний та екологічний розвиток регіонів, тому оптимізація та розширення джерел наповнення місцевих бюджетів є дуже актуальним завданням, вирішення якого буде сприяти підвищенню рівня фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та якості реалізації завдань збалансованого розвитку територій. Для забезпечення фінансової незалежності

органів місцевого самоврядування під час виконання покладених на них функцій значна увага має приділятися саме власним доходним джерелам місцевих бюджетів. Разом із формуванням достатнього обсягу власних доходів регіон слід уважати самодостатнім лише за наявності потоків інвестиційних та кредитних ресурсів, що забезпечують надходження коштів для формування фінансової бази регіону й є потенціалом для самофінансування.

На процес залучення у регіон зовнішніх і внутрішніх інвестиційних ресурсів органи місцевого самоврядування мають опосередкований вплив, оскільки практично не беруть участі у формуванні й не можуть гарантувати стабільність законодавчої та нормативної бази, не наділені правом надання податкових пільг, окрім місцевих податків, а також можуть виступати гарантом за зобов'язаннями лише з дозволу Міністерства фінансів України. Виходячи із цього, заходами стимулювання інвестицій у регіон залишаються інформування про цікаві та перспективні об'єкти для інвестування; усунення бюрократичних перешкод на місцевому рівні тощо [8].

Як свідчить практика, основними формами фінансового забезпечення розвитку регіонів України є: самофінансування, бюджетне фінансування та деякою мірою інвестування. За умов обмеженості бюджетних ресурсів органи місцевого самоврядування мають ефективно використовувати ринкові механізми залучення додаткових коштів для розвитку територій. Така форма фінансового забезпечення, як кредитування, яке в зарубіжних країнах дуже широко використовується для фінансування розвитку територіальних громад, в Україні залишається малорозвиненою через такі причини інституціонального характеру: нерозви-

неність фондового ринку та відсутність відповідної інфраструктури ринку цінних паперів в Україні, особливо це стосується боргових цінних паперів; низький рівень фінансової автономії органів місцевого самоврядування; дефіцитний характер місцевих бюджетів усіх рівнів; високий рівень корупції; обмежені фінансові можливості потенційних інвесторів; слабку інформованість та економічну пропаганду місцевих позик; низький рівень довіри кредиторів; недосконале нормативно-правове забезпечення, що не передбачає процедури банкрутства органів місцевого самоврядування в разі невиконання фінансових зобов'язань.

Традиційно найпоширенішим джерелом фінансового забезпечення розвитку регіонів є кошти державного та місцевих бюджетів, тоді як кошти, отримані з інших джерел, є лише додатковими фінансовими ресурсами. Проте практика переконує, що для успішної реалізації завдань комплексного розвитку необхідно використовувати різні джерела фінансового забезпечення в обсягах, достатніх для фінансування необхідних заходів і програм.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті дослідження виявлено специфіку фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України в сучасних умовах, що полягає у використанні таких основних форм фінансового забезпечення, як самофінансування та бюджетне фінансування. Вивчено взаємозв'язок складових елементів, що формують фінансовий потенціал регіону. Обґрунтовано рекомендації з удосконалення фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, що дадуть змогу посилити вплив місцевих органів влади на формування фінансових ресурсів регіону, створити сприятливий інвестиційний клімат та розширити власну фінансову базу для досягнення економічної стабільності та динамічного економічного зростання на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міхеєнко Т.В. Фінансове забезпечення збалансованого розвитку депресивних регіонів. *Агросвіт*. 2014. № 22. С. 34–40.
2. Бюджетний моніторинг. *Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень* : веб-сайт. URL: <https://www.ibser.org.ua/publications/monitoring-categories/richnyy> (дата звернення: 26.04.2019).
3. Бюджет України. *Ціна держави* : веб-сайт. URL: <http://cost.ua/budget/revenue/> (дата звернення: 26.04.2019).
4. Виконання доходів місцевих бюджетів. *Міністерство фінансів України* : веб-сайт. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv--r?category=bjudzhet&subcategory=local-budg> (дата звернення: 26.04.2019).

www.minfin.gov.ua/news/view/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv--r?category=bjudzhet&subcategory=local-budg (дата звернення: 26.04.2019).

5. Конєва І.І. Формування та використання місцевих бюджетів України в умовах децентралізації. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 751–757.
6. Коренюк П.І., Данік Н.В. Фінансове забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія «Економічні науки»*. 2013. Вип. 5.1. С. 50–55.
7. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія ; вид. 2-е, без змін. Київ : КНЕУ, 2006. 240 с.
8. Руда Р.В. Фінансово-кредитне забезпечення соціально-економічного регулювання регіонів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2015. № 2. С. 85–88.

REFERENCES:

1. Mikhieienko T. V. (2014) Finansove zabezpechennia zbalansovanoho rozvytku depresyvnnykh rehioniv [Financial provision of the depressed regions sustainable development]. *Agrosvit*. no 22. pp. 34–40. (in Ukrainian).
2. Budget monitoring. *Institute for budgetary and socio-economic research*. Available at: <https://www.ibser.org.ua/publications/monitoringcategories/richnyy> (accessed 26 April 2019).
3. Budget of Ukraine. *The Price of the State*. Available at: <http://cost.ua/budget/revenue/> (accessed 26 April 2019).
4. Implementation of local budget revenues. *Ministry of Finance of Ukraine*. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv--r?category=bjudzhet&subcategory=local-budg> (accessed 26 April 2019).
5. Konieva I. I. (2018) Formuvannia ta vykorystannia mistsevykh biudzhetiv Ukrainy v umovakh detsentralizatsii [Formation and using of local budgets of Ukraine in the conditions of decentralization]. *Economy and Society*. i. 16. pp. 751–757. (in Ukrainian).
6. Koreniuk P. I., Danik N. V. (2013) Finansove zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Financial support of social and economic development of regions]. *Scientific Herald of Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University. Series: Economic Sciences*. i. 5.1. pp. 50–55. (in Ukrainian).
7. Oparin V. (2006) Finansova systema Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekty) [The financial system of Ukraine (theoretical and methodological aspects)]. Kyiv : KNEU, 240 p. (in Ukrainian).
8. Ruda R. V. (2015) Finansovo-kredytne zabezpechennia sotsialno-ekonomichnoho rehulivannia rehioniv [Financial and credit support of social and economic regulation of regions]. *Herald of Berdyansk University of Management and Business*. no 2. pp. 85–88. (in Ukrainian).

Melnyk Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of State Governance,
Public Administration and Regional Economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

The purpose of the article. Modern problems of social and economic development of Ukraine, which are largely caused by uneven regions development, low level of efficiency of the spatial structure of the economy, significant differentiation of living standards in the regions of the country, create preconditions for social tension in society, threaten the territorial integrity of the state and restrain its dynamics social and economic development. The reason of this problems is connected, first of all, with the lack of incentives to build up and financial potential effective use of the regions of the state, which requires a theoretical and methodological substantiation of the financial provision mechanism of balanced development of regions. In this regard, the purpose of the research is to identify the nature and analysis of the financial provision of social and economic development of Ukrainian regions in current conditions.

Methodology. To achieve this goal, the following methods were used in the research: systematic and structural-logical analysis for constructing the logic of research and systematization of scientific representations regarding financial provision of social and economic development of regions; logical generalization and systematization – for analyzing approaches to assessing the financial provision state of social and economic development of the regions; statistical analysis – to assessment of current state of implementation of local budgets in Ukraine; graphical-analytical method – to identify trends in the dynamics of indicators of budget revenues and expenditures.

Results. As a result of the research it was revealed that the financial support of the social and economic development of the regions is connected with the possibility to combine budgetary and private financial resources organically, based on the territory possibilities to self-replenish depending on the initial conditions for the implementation of strategic goals of regional development. It has been established that an important place in this process is played by the existing institutional environment, which determines the level of readiness for the perception of new methods of state regulation of financial provision for attracting financial resources from different sources and efficient use of financial potential. The author defined the definition of financial provision of social and economic development of regions as a process of formation and use of financial resources in order to overcome downward trends and intensify social and economic activity in order to achieve balanced territory development. It is substantiated that the mechanism of financial provision of balanced development depending on the type of territory, the possibilities of increasing the financial potential of regions, the structure of sources of financial resources formation and the forms of state participation in this process should become the basis for the implementation of the state regional policy. It is clearly that the functional structure of financial support for the development of the region reflects the specific weight of funds allocated from different sources for certain purposes and is a quantitative basic characteristic of the financial mechanism. The qualitative aspect of the financial mechanism reflects the ways and conditions of the formation of financial resources, the forms of their mobilization and distribution. The conducted research shows that the basis of financial provision of regions is the local budgets of all levels. Traditionally in Ukraine, most local budgets are subsidized and financially dependent on higher-level budgets. Providing interbudgetary transfers is a source of financial support for all territorial communities, and their volume indirectly depends on the level of social and economic development of the region. The need for interbudgetary transfers in Ukraine is due not so much to the financial insolvency of the territories, as the excessive concentration of budgetary resources at the central level.

Practical implications. The practical significance of the results obtained is that all conclusions, suggestions and recommendations can be used to improve the existing system of financial support for the social and economic development of Ukrainian regions in current conditions.

Value / originality. As a result of the study, the specific features of financial support for the social and economic development of the regions of Ukraine in the current conditions have been identified, which consists in using such basic forms of financial support as self-financing and budget financing. The interconnection of the constituent elements forming the financial potential of the region are research. The recommendations for improving the financial provision of social and economic development of the regions, which will strengthen the influence of local authorities on the formation of regional financial resources, create a favorable investment climate and expand its own financial base for achievement of economic stability and dynamic economic growth at the regional level, are substantiated.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

STUDY OF INTELLECTUAL CAPITAL FORMATION AND USE TRENDS IN UKRAINE

У статті проаналізовано тенденції формування та використання інтелектуального капіталу в Україні. Розглянуто тлумачення терміна «інтелектуальний капітал». Досліджено динаміку змін у кількості організацій, що здійснюють наукові дослідження і розробки в Україні. Проаналізовано показники діяльності установ, що здійснюють підготовку аспірантів та докторантів. Досліджено динаміку змін у джерелах фінансування навчання аспірантів та докторантів. Визначено структурні зрушення у структурі працівників, задіяних у виконанні НДР. Оцінено динаміку витрат на виконання НДР власними силами організацій загалом по Україні та в регіональному розрізі. Проаналізовано діяльність у сфері охорони промислової власності в Україні. Досліджено результати інноваційної діяльності промислових підприємств. Установлено причини зменшення активності в науково-технічній сфері та інноваційній діяльності в Україні. Окреслено шляхи підвищення ефективності формування, нагромадження та використання інтелектуального капіталу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, інтелектуальні ресурси, науково-технічна сфера, інноваційна діяльність, наукові дослідження і розробки.

В статті проаналізовані тенденції формування і використання інтелекту-

ального капіталу в Україні. Рассмотрены толкования термина «интеллектуальный капитал». Исследована динамика изменений в количестве организаций, осуществляющих научные исследования и разработки в Украине. Проанализированы показатели деятельности учреждений, осуществляющих подготовку аспирантов и докторантов. Исследована динамика изменений в источниках финансирования обучения аспирантов и докторантов. Определены структурные сдвиги в структуре работников, задействованных в выполнении НИР. Оценена динамика расходов на выполнение НИР собственными силами организаций в целом по Украине и в региональном разрезе. Проанализирована деятельность в области охраны промышленной собственности в Украине. Исследованы результаты инновационной деятельности промышленных предприятий. Установлены причины уменьшения активности в научно-технической сфере и инновационной деятельности в Украине. Определены пути повышения эффективности формирования, накопления и использования интеллектуального капитала.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, интеллектуальные ресурсы, научно-техническая сфера, инновационная деятельность, научные исследования и разработки.

УДК 330.142

Микитюк Н.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

The article discusses the tendencies of the formation and use of intellectual capital in Ukraine. The strategic goal of Ukraine is to build an innovative economy with a developed entrepreneurship, innovation and highly efficient production. Intellectual capital plays a decisive role in providing innovative development of the country. The results of enterprises, as well as the growth rate of the state's economy, depend on the effectiveness of the management of the formation and use of intellectual resources. Interpretation of the term «intellectual capital» is reviewed from different standpoints. It is established that intellectual capital is the result of intellectual work in the form of intellectual resources and intellectual products, the cost of which can create additional value through the commercialization of human, consumer and structural assets. The dynamics of changes in the number of organizations conducting scientific research and development in Ukraine is researched. The indexes of the activity of the institutions, which prepare postgraduate students and doctoral students, are analyzed. The dynamics of changes in financing sources of postgraduate and doctoral students training in Ukraine is researched. The structural changes in the structure of the employees involved in the implementation of scientific research and development are determined. Estimated the dynamics of expenditures for carrying out scientific research and development by the own means of organizations in general in Ukraine and in its regions. The activity in the field of industrial property protection in Ukraine is analyzed. The results of innovation activity of industrial enterprises are researched. It is established that almost all indicators in Ukraine show degressive tendencies in the activity in the scientific and technical sphere and in innovation activity, which has become a threat to the national security of the country. Reasons of such activity degression are revealed. The ways of increasing the efficiency of formation, accumulation and use of intellectual capital in Ukraine are outlined.

Key words: intellectual capital, intellectual resources, scientific and technical sphere, innovative activity, scientific research and development.

Постановка проблеми. Україна характеризується значним природним та людським потенціалом, який не вдається реалізувати у зв'язку з тим, що в технологічному розвитку держава відстає від європейських країн. Як наслідок, конкурентоспроможність економіки разом із добробутом населення знаходяться на невисокому рівні. Стратегічною метою України є побудова інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями та високою продуктивністю виробництва. Інтелектуальний капітал відіграє визначальну роль у забезпеченні інноваційного розвитку держави. Нині економіка України характеризується низьким рівнем інноваційності, однією з причин

чого може бути несформованість або неефективне використання інтелектуального капіталу. Існує багато перешкод на шляху його формування і використання, серед яких – проблеми розвитку вітчизняної науки, формування об'єктів інтелектуальної власності та використання їх у виробничому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблематики формування та використання інтелектуального капіталу займалися такі зарубіжні вчені, як Т. Стюарт, Е. Брукінг, Р. Вільямс, Л. Лім, П. Делімор та багато інших. Проблема формування інтелектуального капіталу досліджується багатьма вітчизняними науковцями, такими як:

О. Бутнік-Сіверський, О. Кендюхов, Т. Понедільчук, І. Прокопенко, А. Босак, В. Антонюк, В. Ціпуринда та ін. Разом із тим питання нагромадження інтелектуального капіталу та його ефективного використання в економіці України залишаються актуальними і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження тенденцій формування інтелектуального капіталу в Україні та пошук шляхів його ефективного використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Модернізація економіки – це кардинальна зміна характеру функціонування економічної системи, що забезпечує нарощування її інноваційного потенціалу. Це потребує узгодженості та єдності технологічної, освітньої та комунікаційної стратегій. При цьому стратегія технологічного розвитку створює і нарощує необхідні матеріальні ресурси, а система освіти формує інтелектуальний капітал, здатний сприймати, створювати і реалізовувати нові технології [1, с. 19].

У науковій літературі можна зустріти багато тлумачень поняття «інтелектуальний капітал». Е. Брукінг розглядає інтелектуальний капітал як термін для позначення нематеріальних активів, що забезпечують конкурентні переваги компанії, без яких вона не може існувати. Складовими частинами є ринкові активи, інтелектуальна власність, людські та інфраструктурні активи [2, с. 30–31]. О. Бутнік-Сіверський вважає, що інтелектуальний капітал – це створений або придбаний інтелектуальний продукт, який має вартісну оцінку, об'єктивований та ідентифікований (відокремлений від підприємства), утримується підприємством (суб'єктом господарювання) для ймовірності одержання прибутку (додаткової вартості) [3, с. 20]. На думку О. Кендюхова, інтелектуальний капітал – це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектом, а також інтелектуальними продуктами, виробленими самостійно чи залученими з інших джерел як засоби створення нової вартості [4, с. 15]. Т. Понедільчук стверджує, що термін «інтелектуальний капітал» загалом можна віднести до всіх нематеріальних ресурсів, що визначають цінність та конкурентоспроможність організації (підприємства) [5]. Розглянувши та критично оцінивши понад сорок визначень поняття, І. Прокопенко та А. Босак дійшли висновку, що якнайповніше цей термін можна визначити з погляду структурно-функціонального підходу, а саме: інтелектуальний капітал – це результат інтелектуальної праці у формі інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних продуктів, вартість яких здатна створювати додаткову вартість за рахунок комерціалізації людських, споживчих та структурних активів [6, с. 90].

До інтелектуальних продуктів віднесемо інтелектуальну працю, формалізовану та зафіксовану у вигляді певних документів (патентів, торговельних марок, програмного забезпечення, наукових розробок тощо) [7, с. 53]. Інтелектуальні ресурси – це певна комбінація, що складається з людських ресурсів, ринкових активів, інфраструктурних активів, інтелектуальної власності, організаційного знання, причому кожному підприємству притаманна своя особлива комбінація інтелектуальних ресурсів. Визначальним елементом інтелектуальних ресурсів є людські ресурси, які являють собою сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей персоналу підприємства, що втрачаються після звільнення співробітника. Сюди також відносяться моральні цінності, культура праці, знання й уміння, досвід, професійна кваліфікація персоналу, освіта, творчі, управлінські, підприємницькі здібності, компетенції [8, с. 52].

Від ефективності управління формуванням і використанням інтелектуальних ресурсів залежать результати діяльності підприємств, а також темпи зростання економіки держави. Стратегічною метою України є побудова інноваційної економіки з розвинутим підприємництвом, інноваціями та високою продуктивністю виробництва [9, с. 9]. Одним з основних ресурсів такої економіки є кадровий потенціал науки, освіти і високотехнологічних секторів виробництва. Для науково-технічної сфери та інноваційної діяльності України характерні такі тенденції:

1. Кількість організацій в Україні, що здійснюють наукові дослідження і розробки (НДР), протягом 2015–2017 рр. неухильно зменшувалася. Так, у 2015 р. таких організацій в Україні було 978, наступного року їхня кількість зменшилася на шість одиниць, а в 2017 р. зменшилася на 1,5% порівняно з 2015 р. і становила 963 одиниці. Якщо ж порівнювати з 2010 р., то за сім років кількість організацій, що здійснюють НДР, зменшилася на 26,1%. У розрізі секторів діяльності в 2017 р. порівняно з 2016-м суттєво зменшилася кількість організацій державного сектору – на 17%, із 453-х до 376-ти; водночас значно зросла кількість підприємницьких структур – на 20,5%, з 366 до 441.

Щодо регіонального розподілу, то майже третина загальної кількості наукових організацій розташована у м. Києві, 15,5% – у Харківській, 7,8% – Львівській, 5,6% – Дніпропетровській та 5,0% – в Одеській областях [10, с. 13]. Стосовно Івано-Франківської області, то за три роки кількість організацій, що здійснюють НДР, зменшилася на одиницю, з 18 у 2015 р. до 17 у 2017 р., проте порівняно з 2010 р. таких організацій стало на 26% менше.

2. Кількість установ, які здійснюють підготовку аспірантів в Україні, за 2015–2017 рр. зменшилася на 3%, із 490 до 475 закладів. Якщо ж порівнювати

з 2010 р., то в 2017 р. закладів, що мають аспірантуру, стало на 10,4% менше. У регіональному розрізі суттєве зменшення установ з аспірантурою відбулося в Донецькій (26 закладів у 2010 р. проти 9 закладів у 2017 р.) та Київській (220 закладів у 2010 р. проти 213 закладів у 2017 р.) областях. Стосовно Івано-Франківської області, то за різні роки аналізованого періоду таких установ налічувалося 4–5 одиниць.

Загалом по Україні кількість осіб, зарахованих до аспірантури, збільшилася в 2017 р. порівняно з 2016 р. на 10% (із 6 609 до 7 274 осіб), проте все ще не досягнула показника 2010 р. (10 626 осіб). Протягом 2015–2017 рр. зменшувалася кількість осіб, що закінчили аспірантуру. Так, у 2016 р. аспірантуру в Україні закінчили 6 703 особи, що на 10,5% менше, ніж у 2015 р. (7 493 особи), у 2017 р. зменшення становило 9,2% (на 616 осіб) порівняно з попереднім періодом, 18,8% (на 1 406 осіб) порівняно з 2015 р. та 26,6% (на 2 203 особи) порівняно з 2010 р.

В Івано-Франківській області за аналізований період кількість осіб, що закінчили аспірантуру, зменшилася на 30,9%, зі 165 у 2015 р. до 114 у 2017 р.

3. Разом зі зменшенням кількості установ, що здійснюють підготовку аспірантів, у 2015–2017 рр. зменшилася кількість установ, що готують докторантів, – на 2,1%, із 283 у 2015 р. до 277 у 2017 р. Кількість докторантів за аналізований період зменшилася на 9,6%, з 1 821 особи в 2015 р. до 1 646 осіб у 2017 р., причому негативні тенденції спостерігаємо як серед зарахованих до докторантури (за три роки зменшення становить 24,2%, або 157 осіб), так і серед тих, хто її закінчив (3,6%, або 20 осіб).

На Прикарпатті за аналізований період на одну збільшилася кількість установ, що здійснюють підготовку докторантів (чотири в 2017 р. проти трьох у 2015 р.). Кількість докторантів також зросла на 56%, із 25 осіб у 2015 р. до 39 осіб у 2017 р.

4. За три роки відбулися значні зміни в джерелах фінансування навчання аспірантів. Так, якщо в 2015 році 75,1% аспірантів навчалися за рахунок коштів державного бюджету (відповідно 24,9% – за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб), то в 2017 р. таких було лише 66,3% (і 33,7% – за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб), а серед зарахованих у 2017 р. в аспірантуру тільки 59,8% – за кошти держбюджету.

Стосовно джерел фінансування навчання докторантів, зміни практично не помітні. Якщо в 2015 р. 89,1% докторантів навчалися за рахунок бюджетних коштів (10,9% – за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб), то в 2017 р. ця частка зменшилася на 0,2%, до 88,9%.

Для порівняння: у 2010 р. держава фінансувала навчання 84,8% аспірантів та 94% докторантів.

Серед тих, хто аспірантуру успішно закінчив у 2017 р., 83% навчалися за державні кошти (у 2015 р. ця частка становила 88,4%). Серед докторантів 90,4% випускників 2017 р. навчалися за державний кошт (у 2015 р. таких осіб було 92,5%).

5. У 2017 р. ці в Україні частка виконавців НДР (дослідників, техніків і допоміжного персоналу) у загальній кількості зайнятого населення становила 0,58% (у 2016 р. – 0,6%, у 2010 р. – 1,11%), у тому числі дослідників – 0,37% (у 2016 р. – 0,39%, у 2010 р. – 0,82%). Водночас, за даними Євростату, у 2015 р. найвищою ця частка була у Фінляндії (3,21% і 2,35%), Австрії (3,10% і 1,92%) та Швеції (2,97% і 2,33%); найнижчою – у Румунії (0,53% і 0,33%), Кіпрі (0,83% і 0,61%), Польщі (1,0% і 0,75%) та Болгарії (1,0% і 0,65%) [10, с. 33].

Кількість працівників, задіяних у виконанні НДР, загалом по Україні зменшилась з 97,9 тис. у 2016 р. до 94,3 тис. у 2017 р. (табл. 1). Частка дослідників за три роки зменшилася на 10,65 п. п., водночас суттєво зросла частка допоміжного персоналу – на 10,03 п. п. Частка докторів наук, що займаються НДР, за три роки практично не змінилася (зменшення становить 0,52 п. п.), проте частка кандидатів наук зменшилася на 6,42 п. п. Наведені дані свідчать про негативну тенденцію скорочення ресурсного потенціалу у сфері наукової діяльності. На основі цих даних можна зробити висновок про значне погіршення можливостей для формування інтелектуального капіталу.

В Івано-Франківській області спостерігаємо протилежну ситуацію. У 2016 р. на Прикарпатті працівників, задіяних у виконанні НДР, було 524 особи (із них 440 дослідників), а в 2017 р. – вже 580 осіб (із них 483 – дослідники).

У 2017 р. більше половини (58,5%) загальної кількості докторів наук та докторів філософії (кандидатів наук), які здійснювали наукові дослідження і розробки, працювали в організаціях державного сектору економіки (у 2016 р. – 61,5%), 36,1% – вищої освіти (у 2016 р. – 39,1%), 5,4% – підприємницького сектору [10, с. 33].

6. У 2017 р. загальний обсяг витрат на виконання НДР власними силами організацій становив 13 379,3 млн. грн. (на 16% більше, ніж у 2016 р., на 21,6% більше, ніж у 2015 р., та на 65% більше, ніж у 2010 р.), у тому числі витрати на оплату праці – 7 152,9 млн. грн. (на 24,4% більше, ніж у 2016 р.), інші поточні витрати – 5 444,6 млн. грн., капітальні витрати – 781,8 млн. грн. (на 35,7% більше, ніж у 2016 р.), із них витрати на придбання устаткування – 659,1 млн. грн. (на 35,2% більше, ніж у 2016 р.). Якщо ж відштовхуватися від цін 2010 р., то в 2017 р. витрати на виконання НДР власними силами організацій становили всього 68,8% показника 2010 р., що вкрай негативно характеризує динаміку використання інтелектуальних ресурсів вітчизняних підприємств.

Таблиця 1

Працівники, задіяні у виконанні НДР

Працівники	2015		2016		2017	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Усього	122,5	100	97,9	100	94,3	100
дослідники	90,2	73,64	63,7	65,07	59,4	62,99
техніки	11,2	9,14	10	10,21	9,2	9,76
допоміжний персонал	21,1	17,22	24,2	24,72	25,7	27,25
Із загальної кількості мають науковий ступінь						
доктора наук	9,6	7,84	7,1	7,25	6,9	7,32
доктора філософії (кандидата наук)	32,8	26,78	20,2	20,63	19,2	20,36

Джерело: розраховано на основі [10, с. 34]

Таблиця 2

Фінансування внутрішніх витрат на виконання НДР за регіонами

Регіон	2015 р., тис. грн.	2016 р., тис. грн.	Приріст 16/15, %	2017 р., тис. грн.	Приріст 17/16, %	Приріст 17/15, %
Україна	11001890	11530697,5	4,8	13379292	16	21,6
області						
Вінницька	26912,9	39473,3	46,7	44803	13,5	66,5
Волинська	13838,9	13604,1	-1,7	18414,9	35,4	33,1
Дніпропетровська	1366037,9	1843750,8	35	2261934,6	22,7	65,6
Донецька	165773,6	18902,8	-88,6	13244,9	-29,9	-92
Житомирська	16085,4	21360,5	32,8	28098,6	31,5	74,7
Закарпатська	38851,1	46430	19,5	55241,8	19	42,2
Запорізька	500291,5	712401,9	42,4	914062,4	28,3	82,7
Івано-Франківська	16746,7	20325,8	21,4	28051,2	38	67,5
Київська	194165,8	274177,9	41,2	299219,3	9,1	54,1
Кіровоградська	57286,7	74614,5	30,2	75619,7	1,3	32
Луганська	27323,9	23577,7	-13,7	29332,4	24,4	7,4
Львівська	272127,6	264845,5	-2,7	365997,1	38,2	34,5
Миколаївська	299326,7	392583,5	31,2	349345,2	-11	16,7
Одеська	201741,9	237456,8	17,7	270263	13,8	34
Полтавська	42574,5	55845	31,2	65967,7	18,1	54,9
Рівненська	9317,2	9327,1	0,1	13723,8	47,1	47,3
Сумська	121238	129682,3	7	160696,5	23,9	32,5
Тернопільська	10680,2	14052,4	31,6	19200,1	36,6	79,8
Харківська	1920618,1	2063160,8	7,4	2399423,8	16,3	24,9
Херсонська	33610,4	48804,6	45,2	73601,9	50,8	119
Хмельницька	15564,1	12959,2	-16,7	17510	35,1	12,5
Черкаська	99478,3	118405,2	19	97350,6	-17,8	-2,1
Чернівецька	45436,6	61275,9	34,9	68333,9	11,5	50,4
Чернігівська	50885,2	41902	-17,7	44296,3	5,7	-12,9
місто Київ	5455976,3	4991777,9	-8,5	5665559,7	13,5	3,8

Джерело: розраховано на основі [10, с. 58]

Щодо регіонального розподілу витрат (табл. 2), то за три роки найбільший приріст відбувся в Херсонській (на 119%, із 33,6 млн. грн. у 2015 р. до 73,6 млн. грн. у 2017 р.), Запорізькій (82,7%), Тернопільській (79,8%), Житомирській (74,7%) та Івано-Франківській (67,5%) областях. Проте є низка регіонів із негативною динамікою витрат на виконання НДР власними силами організацій, а саме: Донецька (-92%), Чернігівська (-13%) та Черкаська (-2,1%) області. У той час, коли частина

Донецької області знаходиться в зоні ведення ООС, зменшення фінансування НДР є зрозумілим, однак у Луганській області за три роки цей показник зріс на 7,4%.

У структурі джерел фінансування внутрішніх витрат на виконання НДР у 2017 р. переважали бюджетні кошти (36,6%), однак їхня частка порівняно з 2010 р. суттєво зменшилася (на 8,4%). Частка коштів іноземних джерел у 2017 р. займала друге місце (24,4%), порівняно з 2010 р. вона змен-

шилася на 1,4%. Частка коштів організацій підприємницького сектору (22,5%) посідала третє місце в структурі джерел фінансування внутрішніх витрат на виконання НДР у 2017 р. (порівняно з 2010 р. вона зросла на 7,2%).

7. У 2017 р. кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт у розрахунку на 1 000 осіб зайнятого населення в Україні становила 5,8 особи, що на 0,2 особи менше, ніж у 2016 р., і на 1,7 особи менше, ніж у 2015 р. Слід відзначити, що, згідно з критеріями інноваційної безпеки, кількість спеціалістів, які виконують наукові та науково-технічні роботи, має бути не менше дев'яти на 1 000 зайнятих. Бачимо, що в Україні цей показник є нижчим та має тенденцію до зниження. Для порівняння: у 2015 р. у середньому по Євросоюзу (28 країн) цей показник становив 20,3 особи, у Німеччині – 23,4 особи, у Словенії – 22,9 особи, у Чехії – 20,3 особи. Тільки в Румунії показник був нижчий, аніж в Україні, – 5,3 особи.

Питома вага загального обсягу витрат на виконання НДР у ВВП у 2017 р. становила 0,45%. За останні роки цей показник є найнижчим, він зменшився більше ніж на третину порівняно з 2010 р., коли становив 0,75%. Для порівняння: за даними Євростату, у країнах ЄС-28 питома вага загального обсягу витрат на виконання НДР у ВВП у 2016 р. становила 2,03%, що на 0,1 п. п. більше, ніж у 2010 р.

8. У 2017 р. до державних реєстрів України внесено 2 590 патентів на винаходи, що на 8% менше, ніж роком раніше, 1 224 із цих патентів зареєстровано на ім'я національних заявників (47,3%). Також зареєстровано 9 442 патенти на корисні моделі (на 4,4% більше, ніж у 2016 р.), 2 390 патентів на промислові зразки (на 3,2% менше, ніж роком раніше). Загальна кількість зареєстрованих свідоцтв на знаки для товарів та послуг за національною процедурою становила 15 248 (на 12% більше, ніж у 2016 р.), із них 12 986 – на ім'я національних заявників (85,2%). Надано правову охорону 5 563 міжнародним знакам.

У 2017 р. подано 2 480 заявок на промислові зразки. Активність у поданні заявок зросла на 7,7%, порівняно з 2016 р. за рахунок зростання активності національних заявників. Найбільша кількість іноземних заявок надійшла від заявників Німеччини (49, або 21,2%), Кіпру (20, або 8,7%), Японії (12, або 5,2%) та Франції (11, або 4,8%). Кількість заявок від заявників із Російської Федерації скоротилася більше ніж на 59% (43, або 18,6%). [10, с. 149]. Наведені дані свідчать про погіршення ситуації в науково-дослідній сфері, що негативно позначається на формуванні інтелектуального капіталу та на інноваційному розвитку країни.

9. У 2017 р. інноваційною діяльністю в промисловості займалися 759 підприємств (у 2016 р. –

834 підприємства), або 16,2% (2016 р. – 18,9%) з усіх обстежених промислових підприємств. Водночас у розвинутих країнах Заходу інноваційною діяльністю займається 50–60% від загальної кількості підприємств. Серед регіонів України з вищою за середню часткою інноваційно активних підприємств були Харківська, Тернопільська, Миколаївська, Черкаська, Кіровоградська, Івано-Франківська, Сумська, Запорізька області та м. Київ [10, с. 83].

Обсяг реалізованої інноваційної продукції в 2017 р. становив 17,7 млрд. грн. або 0,7% від загального обсягу реалізованої продукції промисловими підприємствами (для порівняння: у 2014 р. частка інноваційної продукції становила 2,5% у загальному обсязі промислової продукції). При цьому для збереження економічної безпеки держави критичним рівнем вважається 3% реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості, оптимальним – 25% [11].

Із проведеного аналізу бачимо, що майже за всіма показниками в Україні спостерігаються тенденції до зменшення активності у науково-технічній сфері та інноваційній діяльності, що стало загрозою національній безпеці країни. Причин такої ситуації декілька.

У першу чергу, замалий обсяг фінансування науково-технічної сфери. Витрати з держбюджету на виконання наукових досліджень і розробок протягом 2016–2017 рр. становили всього 0,16% ВВП, хоча Законом [12] передбачено бюджетне фінансування наукової і науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7%. Недофінансування НДР із боку держави вже призвело до того, що в 2017 р. на 3% зменшилася кількість кандидатів та докторів наук, які працювали в організаціях державного сектору економіки та здійснювали наукові дослідження і розробки. З України їдуть найбільш перспективні молоді вчені, серед тих, хто виїхав за кордон на постійне місце проживання впродовж останніх років переважали фахівці з біології, фізики, математики.

Ще однією причиною зменшення активності у науково-технічній сфері та інноваційній діяльності є те, що в Україні спостерігаються значні диспропорції в промисловому розвитку, які можна простежити в розрізі інновацій. В Україні близько 60% обсягів виробленої продукції належить до третього і 35% – до четвертого укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики і використання нафти як головного енергоносія, у результаті чого виникає незатребуваність науково-технічних розробок для їх упровадження у виробництво та переходу на інноваційний шлях розвитку. Українські підприємства, розвиваючи застарілі виробництва, не зацікавлені у співпраці з науковими установами. Як правило, наукова діяльність є відосбленою

від реального виробництва, що призводить до розриву в технологічному ланцюгу інноваційного циклу, тому навіть за наявності вітчизняних наукових розробок їх упровадження у виробництво є доволі складним.

Вагомим комплексом причин є розповсюдженість корупції, монополізація економіки, нерозвиненість конкурентного середовища, що дає можливість олігархічному капіталу отримувати надприбутки та не викликає зацікавленості вітчизняного бізнесу в нагромадженні та використанні інтелектуального капіталу.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження показало, що в Україні за останні роки погіршилися умови формування, нагромадження та використання інтелектуального капіталу, у результаті чого сповільнився інноваційний розвиток усіх сфер економічної діяльності. Україна втрачає свої позиції в інтелектуальній сфері, що призвело до значного відставання в технологічному та економічному розвитку, яке з часом тільки посилюватиметься.

Для поліпшення ситуації в Україні необхідно:

- створити та забезпечити ефективне функціонування механізмів спільного фінансування НДР за рахунок коштів держбюджету та коштів підприємств;

- збільшити фінансування НДР хоча б до мінімального рівня в 1,7% ВВП;

- посилювати прикладне спрямування досліджень шляхом створення системи державних сучасних лабораторій із високим рівнем технічного оснащення та забезпечення відкритого доступу до них суб'єктів наукової і підприємницької діяльності;

- поглиблювати співпрацю наукових установ, вищих навчальних закладів, бізнес-організацій для зменшення розриву в технологічному ланцюгу інноваційного циклу;

- демонополізувати економіку, розвивати конкуренцію в малому та середньому бізнесі, реформувати НАБУ та перезапустити його діяльність задля недопущення використання владних повноважень та корупційних схем для збагачення бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ціпуринда В.С. Фактори формування інтелектуального капіталу. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. № 2. С. 18–28.

2. Брукінг Э. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / пер. с англ. под. ред. Л.Н. Ковалик. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 288 с.

3. Бутнік-Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект. *Інтелектуальний капітал*. 2002. № 1. С. 16–27.

4. Кендюхов О.В. Організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом

підприємства : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04 ; Інститут економіки промисловості. Донецьк, 2007. 31 с.

5. Понедільчук Т.В. Інтелектуальний капітал: сутність та методи оцінки. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288> (дата звернення: 13.04.2019).

6. Прокопенко І.В., Босак А.О. Сутність і структура інтелектуального капіталу підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2016. № 851. С. 82–93.

7. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку : монографія ; НАН України, Інститут економіки промисловості. Донецьк, 2007. 348 с.

8. Ковтуненко Ю.В. Економічна сутність і класифікація інтелектуальних ресурсів підприємства. *Агросвіт*. 2013. № 14. С. 51–53.

9. Проект стратегії інноваційного розвитку України на період до 2030 року. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2018/10/22/innovatsiyogo-rozvitku-ukraini.pdf> (дата звернення: 16.04.2019).

10. Наукова та інноваційна діяльність України, 2017 рік. Статистичний збірник / за ред. О.О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 178 с.

11. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 23.04.2019).

12. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 3. Ст. 25.

REFERENCES:

1. Tsipurynda V. S. (2013). Faktory formuvannya intelektualnoho kapitalu [Forming factors of the intellectual capital]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2. pp. 18-28. (in Ukrainian).

2. Bruking A. (2001). *Intellektualnyy kapital: klyuch k uspekhu v novom tysyacheletii* [Intellectual capital: the key to success in the new millennium]. Per. s angl. pod. red. L.N. Kovalik. Sankt-Peterburg: Piter. 288 p. (in Russian).

3. Butnik-Siverskyi O.B. (2002). *Intellektualnyi kapital: teoretychnyi aspekt* [Intellectual capital: the theoretical aspect]. *Intellektualnyi kapital – Intellectual capital*, 1. pp. 16-27. (in Ukrainian).

4. Kendiukhov O. V. (2007). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia intelektualnym kapitalom pidpriemstva* [Organizational and economic mechanism of management of intellectual capital of the enterprise]. Extended abstract of Doctor's thesis. Donetsk: Instytut ekonomiky promyslovosti. (in Ukrainian).

5. Ponedilchuk T.V. (2014). *Intellektualnyi kapital: sutnist ta metody otsinky* [Intellectual capital: the nature

and methods of assessment]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 6. [economy.nayka.com.ua](http://www.economy.nayka.com.ua). Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3288> (accessed 13 April 2019).

6. Prokopenko I. V., Bosak A. O. (2016). *Sutnist i struktura intelektualnoho kapitalu pidpriemstv* [Essentially and structure of intellectual capital]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhniky»: zbirnyk naukovykh prats (Serii: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku) – Bulletin of Lviv Polytechnic National University: a collection of scientific works (Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: Stages of Development and Development Problems)*, 851. pp. 82-93. (in Ukrainian).

7. Antoniuk V.P. (2007). *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku: monohr.* [Formation and use of human capital in Ukraine: socio-economic assessment and development: Monograph]. Donetsk: NAN Ukrainy, Instytut ekonomiky promyslovosti. 348 p. (in Ukrainian).

8. Kovtunenکو Yu.V. (2013). *Ekonomichna sutnist i klasyfikatsiia intelektualnykh resursiv pidpriemstva* [The economic essence and classification intellectual of enterprise resource]. *Ahrosvit Agriworld*, 14. pp. 51-53. (in Ukrainian).

9. *Proekt stratehii innovatsiinoho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku.* [The project of the strategy of innovation development of Ukraine for the period up to 2030]. [mon.gov.ua](https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennia/2018/10/22/innovatsiynogo-rozvitku-ukraini.pdf). Available at: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadskeobgovorennia/2018/10/22/innovatsiynogo-rozvitku-ukraini.pdf> (accessed 16 April 2019).

10. Karmazina O. O. (Ed.). (2018). *Naukova ta innovatsiina diialnist Ukrainy, 2017 rik.* *Statystychnyi zbirnyk* [Scientific and innovation activity of Ukraine, 2017. Statistical collection]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. 178 p. (in Ukrainian).

11. *Metodychni rekomendatsii shchodo rozrahunku rinvnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy(2013): Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29.10.2013 r. № 1277.* [Methodological recommendations for calculating the level of economic security in Ukraine: Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013, No. 1277]. zakon.rada.gov.ua. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (accessed 23 April 2019).

12. *Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist»* [The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activity»]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information from the Verkhovna Rada*, 3. p. 25.(in Ukrainian).

Mykytiuk Natalia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Administration
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

STUDY OF INTELLECTUAL CAPITAL FORMATION AND USE TRENDS IN UKRAINE

The purpose of the article. Ukraine is characterized by significant natural and human potential, which is difficult to implement due to the fact that in the technological development the country lags behind the European countries. The strategic goal of Ukraine is to build an innovative economy with a developed entrepreneurship, innovation and highly efficient production. Intellectual capital plays a decisive role in providing innovative development of the country. There are many obstacles to its formation and use, including problems of the country's science development, the intellectual property objects formation and their use in the production process.

Methodology. The research is based on statistical information of scientific and innovation activity in Ukraine during 2015-2017 years period. Methods of comparison and synthesis were used for the research.

Results. The number of organizations in Ukraine that carry out scientific research and development has steadily decreased over the period from 2015 till 2017. The number of institutions providing postgraduate and doctoral students in Ukraine also decreased over the analyzed period. During the three years, the proportion of postgraduates trained at the expense of the state budget decreased by 8.8%. The number of employees involved in the implementation of scientific research and development in general in Ukraine has decreased from 97.9 thousand in 2016 to 94.3 thousand in 2017. The share of researchers decreased by 10.65% over the period from 2015 till 2017, at the same time the share of support staff increased by 10.03%. The given data testify to the negative tendency of reduction of resource potential in the field of scientific activity. The companies in Ukraine spent in 2017 on research and development only 68.8% of the amount of money spent in 2010, which extremely negatively characterizes the dynamics of the use of intellectual resources.

The share of total expenditures for research and development in gross national product in 2017 amounted to 0.45%. In recent years, this indicator is the lowest; it has decreased by more than a third compared to 2010, when it was 0.75%. The volume of innovative products sold in 2017 amounted to only 0.7% of the total volume of sales by industrial enterprises, while, in order to maintain the economic security of the country, a critical level is considered to be 3%.

Practical implications. The conducted research allowed defining the reasons of negative tendencies in the formation and use of intellectual capital in Ukraine. Among them: an under-financing of the scientific and technical area; disproportions in industrial development that can be traced in the context of innovation; the prevalence of corruption, the monopolization of the economy, the underdevelopment of the competitive environment, which causes insufficient interest of domestic business in the accumulation and use of intellectual capital.

Value / originality. The paper proposes ways to improve the conditions for the formation, accumulation and use of intellectual capital. Firstly, it is necessary to create and ensure the effective functioning of the mechanisms of joint financing of research and development projects at the expense of the state budget and enterprises' funds. Secondly, it is necessary to increase the financing of the research and development projects at least to a minimum level of 1.7% of gross national product. Thirdly, it is advisable to focus on the applied direction of research by creating a system of state-of-the-art laboratories with a high level of technical equipment. Fourthly, it is necessary to deepen the cooperation of scientific institutions, higher educational establishments and business organizations in order to reduce the gap in the technological chain of the innovation cycle. Fifthly, it is necessary to demonopolize the economy, to develop entrepreneurial competition.

ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ
ВАНТАЖНИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬEVALUATION AND FORECASTING THE DEVELOPMENT
OF REGIONAL MARKETS OF CARGO AUTOMOBILE TRANSPORTATION

Актуальність теми дослідження зумовлюється місцем і значенням автотранспортних перевезень у створенні сучасної інфраструктури регіонів і розвитку ефективної мережі міжрегіональних зв'язків. Запропонована стаття висвітлює питання формування підходу до оцінювання ефективності функціонування регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень і виявлення диспропорцій у регіональному розвитку на основі оцінки автотранспортних перевезень. Також пропонується визначити основні підходи до прогнозування інтенсивності роботи регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень. Основою визначення регіональних диспропорцій у розвитку вантажних автотранспортних перевезень виступає показник підприємницької активності регіону. Формування узагальненого показника підприємницької активності на базі визначених показників дає змогу виділити кластери за рівнем підприємницької активності на ринках вантажних автотранспортних перевезень, які чітко демонструють диспропорції розвитку даних процесів у регіонах.

Ключові слова: автомобільний транспорт, вантажні перевезення, ринки вантажних автотранспортних перевезень, територіальні диспропорції, кластерний аналіз, підприємницька активність у регіоні.

Актуальность темы исследования обуславливается местом и значением автотранспортных перевозок в создании современной инфраструктуры регионов и развитии эффективной системы межрегиональных связей. Статья очерчивает вопросы формирования подхода к оценке эффективности функционирования региональных рынков грузовых автотранспортных перевозок и выявления диспропорций в региональном развитии на основе оценки автотранспортных перевозок. Также предлагается определить основные подходы к прогнозированию интенсивности работы региональных рынков грузовых автотранспортных перевозок. Основой определения региональных диспропорций в развитии грузовых автотранспортных перевозок выступает показатель предпринимательской активности в регионе. Формирование обобщающего показателя предпринимательской активности на базе определенных показателей позволяет выделить кластеры по уровню предпринимательской активности на рынках автотранспортных перевозок, которые четко демонстрируют диспропорции в развитии данных процессов.

Ключевые слова: автомобильный транспорт, грузовые перевозки, рынки грузовых автотранспортных перевозок, территориальные диспропорции, кластерный анализ, предпринимательская активность в регионе.

УДК 332.14:339.13

Пушкар Т.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства будівництва та міського господарства Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Козіна К.Г.

аспірант Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

The relevance of the research topic is determined by the place and importance of road transport in creating an effective infrastructure of the regions and the development of an efficient network of interregional links. The present paper deals with the issue of the formation of an approach to the evaluation of the efficiency of the functioning of regional markets for freight motor transport and the identification of disproportions in regional development on the basis of the development of motor transport. It is also suggested to identify the main approaches to forecasting the intensity of regional markets for freight transport. The basis for determining regional disproportions in the development of freight road transport is the indicator of entrepreneurial activity in the region. A lot of factors affect the entrepreneurial activity of motor transport in the region. These factors include factors that directly determine the activity of motor transport in the area of freight transport in the region. Significant influence is also made by regional development factors, which determine the volume of transport in the region. Among the main indicators of entrepreneurial activity it is important to highlight the transportation of goods by motor transport enterprises per region, cargo turnover of motor transport enterprises per region, average distance of transportation of one ton of goods by motor transport enterprises per region, total mileage of trucks per region, number of economic entities, number of active enterprises, as well as volume of capital investments in transport. The formation of a generalized indicator of entrepreneurial activity based on selected indicators enables to distinguish clusters by the level of entrepreneurial activity in the markets of freight motor transport, which clearly demonstrate the imbalance in the development of these processes in the regions. The practical value of the proposals for reforming the regional markets for road freight transport is to provide and substantiate the analytical basis for the development of proposals for the formation of organizational structures at the regional level.

Key words: road transport, freight transportation, freight transport markets, territorial disproportions, cluster analysis, entrepreneurial activity in the region.

Постановка проблеми. Розвиток транспортної галузі в Україні демонструє значні зміни у структурі всіх видів перевезень. Транспортна стратегія України передбачає реалізацію низки ініціатив із розвитку інфраструктури на регіональному рівні, які спрямовані на наближення транспортного сектору до транспортної системи ЄС. Серед основних завдань, які повинні вирішуватися, визначено здійснення транспортної політики, яка забезпечить територіальну цілісність держави шляхом забезпечення транспортного сполучення до всіх регіонів країни. У таких умовах для певної кількості регіонів України автомобільний транспорт лишається єдиним видом транспорту, який забез-

печує пасажирські та вантажні перевезення. Саме цей вид транспорту забезпечує в таких регіонах як регіональні, так і міжрегіональні та міжнародні зв'язки, не маючи альтернатив. Але зростання ролі автомобільного транспорту зумовлює низку проблемних питань, які потребують нагального вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку, підвищення ефективності функціонування автотранспортних комплексів регіонів, становленню ефективної автотранспортної інфраструктури, вдосконаленню методів та форм регулювання діяльності автомобільного транспорту на регіональному рівні присвячене

значне коло досліджень провідних українських учених. Значний вплив на структурні зміни в транспортних перевезеннях здійснюють процеси глобалізації, які зумовлюють найбільш актуальні завдання у сфері державного регулювання транспортної галузі. Серед таких завдань Н.І. Кара, В.Г. Корецький визначають розроблення концепції розвитку ринку транспортних послуг [1, с. 219]. Розвиток автотранспортних послуг уможливується належним рівнем автотранспортної інфраструктури. Питаннями, що потребують нагального вирішення для становлення ринків автотранспортних послуг у регіонах України, на думку Г. Жовтяк, Т. Пушкар, є поліпшення рівня розвитку транспортно-дорожньої інфраструктури, забезпечення швидкості та надійності доставки вантажів, зниження рівня техногенного навантаження автомобільного транспорту на довкілля [2, с. 59]. О. Черноус, виділяючи зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на зміни заданої траєкторії розвитку автотранспортної системи регіону, визначає стан економічного середовища функціонування даної системи, рівень конкуренції серед регіональних автотранспортних компаній, рівень розвитку інфраструктури, якісні та кількісні показники робочої сили [3, с. 83].

Питанням розвитку ринків автотранспортних послуг, становлення регіональних ринків пасажирських та вантажних перевезень, формування конкурентного середовища присвячено наукові праці М. Вдовенко, Ю. Вдовенко, В. Шинкаренко, Д. Власенко, П. Попович, О. Шевчук [4–8].

Основною не вирішеною проблемою реформування регіональних ринків автотранспортних перевезень є відсутність методологію формування довгострокової стратегії розвитку. На думку С. Вдовенко, це призводить до того, що рішення, які приймаються на рівні регіональних органів влади, носять ситуаційний характер і спрямовані на вирішення поточних питань [4, с. 31]. В основу реформування регіональних ринків автотранспортних перевезень автори покладають регулювання відносин між надавачами послуг та їх споживачами на засадах доцільності й ефективності [4, с. 32].

Специфікою розвитку ринку автотранспортних послуг є особливість конкурентних відносин. Ринок автотранспортних послуг є певним соціально-економічним простором, в якому споживачі всебічно поінформовані про якість послуг, тому що користуються ними достатньо часто й отримують додаткову інформацію внаслідок прямих контактів [5].

В. Шинкаренко виділяє низку чинників, які визначають конкуренцію в галузі автомобільного транспорту, це: ситуація в галузі, вплив потенційних конкурентів, вплив постачальників, вплив покупців, наявність послуг-замінників, державна

політика в галузі транспорту та конкурентних відносин [6, с. 68]. Незважаючи на те що ці чинники розглядаються для пасажирського транспорту, більшість із них актуальна ринку вантажних автотранспортних перевезень. Споживчий, оптовий та ринок логістики в Україні мають споріднені тренди розвитку. Ринок вантажних перевезень, як і ринок логістики, має стійку тенденцію до розвитку, а частка автомобільного транспорту в транспортній системі перевезень в Україні зростає за стійкого позитивного тренду на перевезення вантажів [7, с. 226].

Але низка питань реформування регіональних ринків вантажних перевезень залишається невизначеною. Серед таких питань особливої уваги заслуговують питання оцінювання рівня їхнього розвитку на регіональному рівні, а також формування моделей прогнозування.

Постановка завдання. Основними завданнями дослідження є визначення методичного підходу до оцінки ефективності роботи регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень, а також обґрунтування наукового підходу до прогнозування інтенсивності роботи регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток вантажного автомобільного транспорту протягом останніх років характеризується стійким зростання його частки в структурі перевезень. Динаміка перевезень вантажів автомобільним транспортом майже в усіх регіонах свідчить про зростання обсягів перевезень (рис. 1).

Аналізуючи динаміку перевезення вантажів автотранспортними підприємствами за регіонами України, можна впевнено стверджувати, що найбільші обсяги вантажних автотранспортних перевезень здійснювалися протягом усього розглянутого періоду у Дніпропетровському, Донецькому і Київському регіонах. Така ситуація цілком прогнозована, оскільки саме ці регіони характеризуються великою концентрацією продуктивних сил.

Одними з головних учасників регіонального ринку вантажних автоперевезень є автотранспортні підприємства. За результатами статистичних даних можна зробити висновок, що протягом останніх десяти років частка їх вантажообігу постійно збільшується і наприкінці даного періоду становить близько 40% (рис. 2).

На розвиток ринків автотранспортних перевезень впливає значна кількість чинників. Першим кроком під час оцінювання розвитку регіональних ринків вантажних перевезень (РРВП) є вибір саме тих чинників, які визначають активність ринку та підприємницьку активність регіонів (табл. 1).

Підприємницька активність визначається як динамічний показник реалізації підприємницького потенціалу в поточних умовах підприємницького клімату

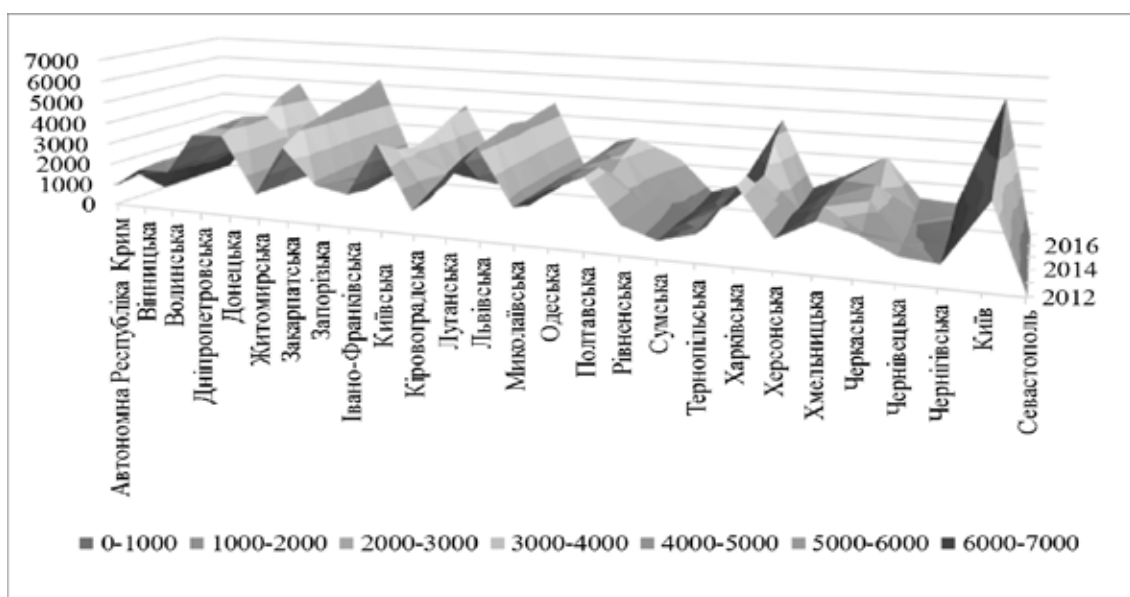
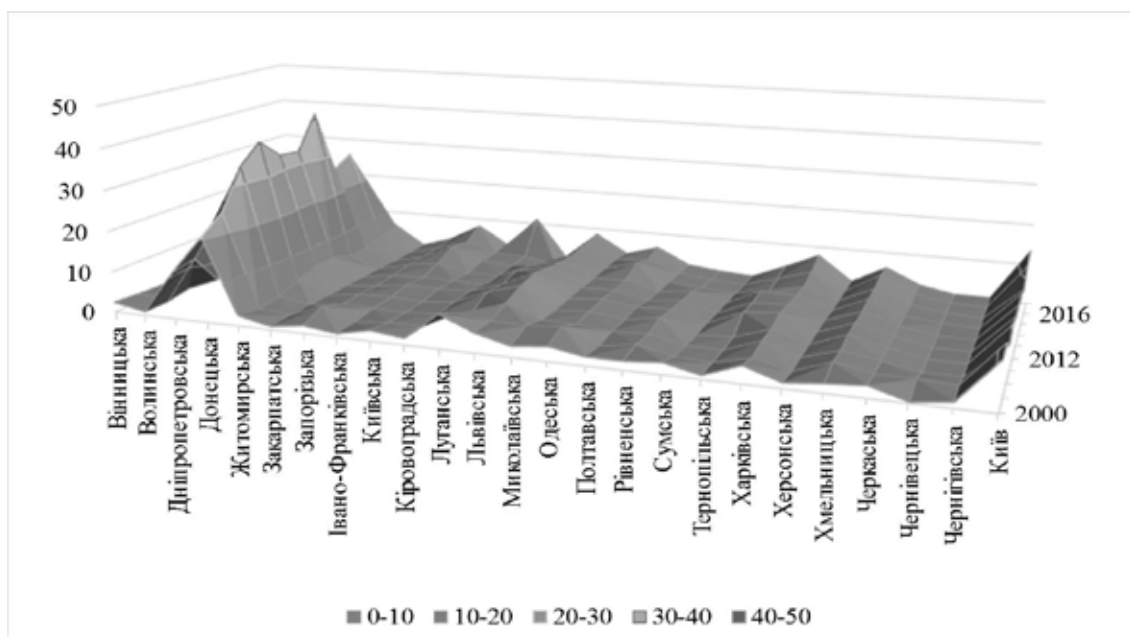

Рис. 2. Динаміка вантажообігу автотранспортних підприємств за регіонами

Таблиця 1

Чинники розвитку регіональних ринків вантажних перевезень

Чинники активності РРВАТП	Позначення	Чинники підприємницької активності регіону	Позначення
Перевезення вантажів автотранспортними підприємствами за регіонами	ПВАТП	Кількість суб'єктів господарювання	КСГ
Вантажообіг автотранспортних підприємств за регіонами	ВОАТП	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання за регіонами	ОРП
Середня відстань перевезення 1 т вантажів автотранспортними підприємствами за регіонами	СРПАТП	Кількість активних підприємств	КАП
Загальний пробіг вантажних автомобілів за регіонами	Пробіг	Капітальні інвестиції	КІ

Оцінювання РРВП передбачає послідовність дій, які включають нормування статистичних даних і побудову на їх основі матриці кореляції, відбір факторів із високою кореляцією. Ступінь кореляції визначає значимість і впливовість даного чинника на функціонування РРВП. В основу оцінки розвитку ринків покладено кластерний аналіз, який дає змогу згрупувати регіону за певними спорідненими ознаками (рис. 3).

Результати аналізу кластеризації, виділення кластерів за рівнем розвитку РРВП і підприєм-

ницької активності в регіоні стають основою для диференційованого підходу до розроблення пропозицій щодо реформування РРВП.

За результатами перевірки кореляції був виключений такий фактор, як «Середня відстань перевезення 1 т вантажів автотранспортними підприємствами» (табл. 2).

На основі статистичних даних 2010–2017 рр. за регіонами України, які характеризують перевезення вантажів автотранспортними підприємствами, вантажообіг автотранспортних підприєм-

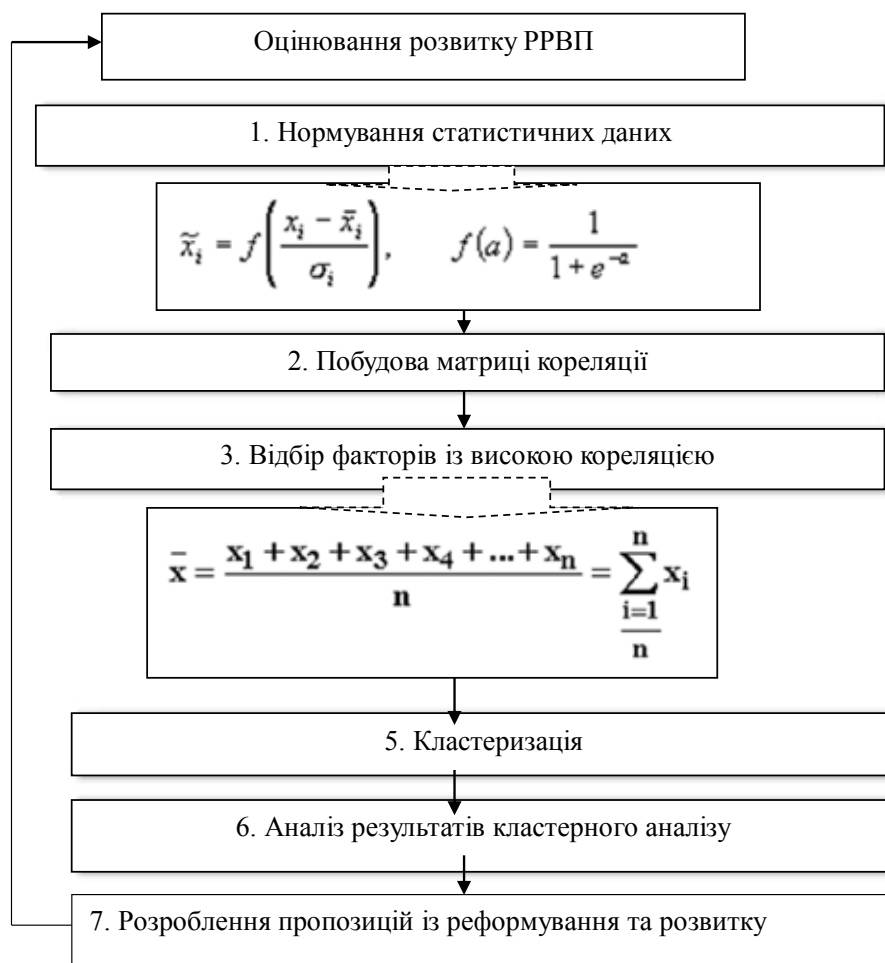

Рис. 3. Схема оцінки розвитку регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень

Таблиця 2

Кореляційна матриця факторів розвитку регіонального ринку вантажних автотранспортних перевезень

Змінні	ПВАТП	ВОАТП	СРПАТП	Пробіг	КСГ	ОРП	КАП	КІ
ПВАТП	1,00	0,59	-0,51	0,61	0,62	0,63	0,68	0,62
ВОАТП	0,59	1,00	0,18	0,92	0,89	0,72	0,84	0,77
СРПАТП	-0,51	0,18	1,00	0,04	-0,02	-0,08	-0,09	-0,05
Пробіг	0,61	0,92	0,04	1,00	0,94	0,79	0,89	0,85
КСГ	0,62	0,89	-0,02	0,94	1,00	0,83	0,95	0,87
ОРП	0,63	0,72	-0,08	0,79	0,83	1,00	0,93	0,97
КАП	0,68	0,84	-0,09	0,89	0,95	0,93	1,00	0,95
КІ	0,62	0,77	-0,05	0,85	0,87	0,97	0,95	1,00

емств, середню відстань перевезення 1 т вантажів, загальний пробіг вантажними автомобілями, кількість суб'єктів господарювання, обсяг реалізованих автотранспортних послуг, кількість активних підприємств та капітальні інвестиції в регіонах, було розраховано інтегральні показники підприємницької активності за регіонами та інтегральний показник розвитку ринку вантажних автотранспортних перевезень.

За методикою оцінки розвитку регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень визначено три кластери. Кластерний аналіз пропонується проводити за методом К-середніх.

Показник Distance визначає відстань від точки, координати якої визначено значеннями інтегральних показників розвитку ринку та підприємницької активності для певного регіону, до центру відповідного кластеру.

До першого кластера з низьким рівнем розвитку РРВП увійшли Житомирська, Закарпатська, Луганська, Миколаївська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області. Для регіонів першого кластеру характерні найнижчі показники підприємницької активності в регіоні, що позна-

чається на розвитку регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень, демонструючи значні територіальні диспропорції в розвитку даних процесів (табл. 3).

До другого кластеру з низьким рівнем розвитку РРВП увійшли Вінницька, Волинська, Донецька, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька області. Для даних регіонів характерні достатньо високі показники підприємницької активності (табл. 4).

Групу регіонів із високим рівнем розвитку РРВП становлять регіони зі значними обсягами промислового виробництва, транзитними шляхами сполучення, розвиненою інфраструктурою інших видів транспорту (залізничного, водного). До складу третього кластеру увійшли п'ять регіонів: Дніпропетровська, Львівська, Одеська, Харківська області та м. Київ, які мають найбільші показники підприємницької активності серед регіонів України (табл. 5).

Для забезпечення можливостей прогнозування попиту на вантажні автотранспортні перевезення побудовано регресійну модель:

$$y = 1.0888x - 0.0346, \quad (1)$$

Таблиця 3

Результати кластерного аналізу регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень

Кластер 1				
№	Регіон	Distance	Розвиток ринку	Підприємницька активність регіону
1	Житомирська	0.049	0,400	0,417
2	Закарпатська	0.021	0,391	0,377
3	Луганська	0.067	0,347	0,260
4	Миколаївська	0.041	0,428	0,386
5	Рівненська	0.032	0,372	0,392
6	Сумська	0.044	0,377	0,286
7	Тернопільська	0.035	0,373	0,397
8	Херсонська	0.019	0,391	0,320
9	Черкаська	0.023	0,417	0,358
10	Чернівецька	0.031	0,360	0,312
11	Чернігівська	0.018	0,380	0,322

Таблиця 4

Результати кластерного аналізу регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень

Кластер 2				
№	Регіон	Distance	Розвиток ринку	Підприємницька активність регіону
1	Вінницька	0.0497	0,450	0,409
2	Волинська	0.0494	0,390	0,464
3	Донецька	0.0434	0,507	0,516
4	Запорізька	0.049	0,501	0,424
5	Івано-Франківська	0.041	0,409	0,510
6	Київська	0.115	0,605	0,551
7	Кіровоградська	0.064	0,378	0,521
8	Полтавська	0.027	0,462	0,440
9	Хмельницька	0.027	0,420	0,473

Таблиця 5

Результати кластерного аналізу регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень

Кластер 3				
№	Регіон	Distance	Розвиток ринку	Підприємницька активність регіону
1	Дніпропетровська	0.044	0,743	0,850
2	Львівська	0.085	0,592	0,805
3	Одеська	0.133	0,619	0,633
4	Харківська	0.064	0,625	0,769
5	м. Київ	0.211	0,983	0,923

Таблиця 6

Результати оцінювання адекватності моделі

Показник	Коефіцієнти	Стандартна похибка	T-статистика	P-Значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y-перетин	-0,0346	0,0572	-0,6039	0,5518	-0,1529	0,0838
Змінна X 1	1,0888	0,1148	9,4835	0,0000	0,8513	1,3263

де x – інтегральний показник підприємницької активності регіону.

Оцінювання даної моделі показало високий ступінь її адекватності, що дає змогу використовувати її під час розроблення прогнозів розвитку РРВП та оцінювання впливу підприємницької активності в регіоні на дані процеси (табл. 6).

Отже, у результаті вирішення поставлених завдань одержано низку результатів, сутність яких полягає в удосконаленні оцінювання і прогнозування розвитку регіональних вантажних автотранспортних перевезень. Запропонований підхід, базуючись на двох ключових показниках – розвитку ринків вантажних автотранспортних перевезень і підприємницької активності, – уможливіє розроблення заходів із реформування регіональних ринків автотранспортних перевезень на основі обґрунтованих прогнозів їх розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, підвищення обсягів автомобільного транспорту у перевезенні вантажів зумовлюється низкою об'єктивних причин становлення сучасної транспортної інфраструктури країни в умовах інтеграції у ЄС. Ринки автотранспортних послуг на відміну від ринків послуг інших видів транспорту характеризується високим рівнем конкуренції і розвитком конкурентних відносин. На рівні регіону реформування ринків вантажних автотранспортних перевезень потребує взаємодії всіх ланок – від споживачів автотранспортних послуг, сектору логістичних послуг, автоперевізників (виробників автотранспортних послуг) до регіональної влади й органів місцевого самоврядування. Організація такої взаємодії повинна базуватися на науково обґрунтованій оцінці стану та тенденцій розвитку. Підхід до оцінювання розвитку регіональних ринків вантажних автотранспортних перевезень передбачає можливість класифікувати ринки за рівнем їхнього розвитку, формуючи кластери на

базі показників підприємницької активності регіонів, що дає змогу приймати на рівні регіональної влади зважені та обґрунтовані рішення щодо заходів із розвитку регіональних ринків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кара Н.І., Корецька Г.В., Крайвська В.Р. Сучасні тенденції розвитку ринку транспортних послуг. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.6. С. 214–221.
2. Жовтяк Г.А., Пушкар Т.А. Актуальні тенденції та перспективи розвитку автомобільного транспорту східного регіону. *Економіка та держава*. 2013. № 8. С. 56–59.
3. Чорноус О.І. Фактори впливу на стійке функціонування автотранспортної системи регіону. *Економіка та право*. 2008. № 3. С. 83–88.
4. Вдовенко М.В., Вдовенко Ю.С. Методологія дослідження розвитку регіонального ринку автотранспортних послуг. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2013. № 3(19). С. 30–36.
5. Власенко Д.О. Особливості конкурентних відносин на ринку послуг міського пасажирського автомобільного транспорту. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2010. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_2/Vlasenko_210.htm (дата звернення: 24.04.2019).
6. Шинкаренко В.Г., Лазарєва Т.Є. Оцінка інтенсивності конкуренції на ринку автотранспортних послуг. *Економіка транспортного комплексу*. 2012. Вип. 20. С. 60–77.
7. Дослідження тенденцій розвитку ринку вантажних автомобільних перевезень у сучасних умовах / П.В. Попович та ін. *Вісник ЖДТУ*. 2016. № 2(77). С. 224–228.

REFERENCES:

1. Kara N. I., G. V. Korec'ka, V. R. Krai'vs'ka (2010) Suchasni tendencii' rozvytku rynku transportnyh poslug [Modern progress of market of transport services trends]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 20.6, pp. 214-221.

2. Zhovtjak G. A., Pushkar T. A. (2013) Aktual'ni tendencii' ta perspektyvy rozvytku avtomobil'nogo transportu shidnogo region [Actual tendencies and prospects of development of motor transport of east region]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 8, pp. 56-59.

3. Chornous O. I. (2008) Faktory vplyvu na stizke funkcionuvannja avtotransportnoi' systemy regionu [Factors of influence are on the proof functioning of the motor transport system of region]. *Ekonomika ta pravo*, no. 3, pp. 83-88.

4. Vdovenko M. V., Vdovenko Ju. S. (2013) Metodologija doslidzhennja rozvytku regional'nogo rynku avtotranspornyh poslug [Methodology of research of regional market of motor transport services development]. *Naukovyj visnyk ChDIEU*, no. 3 (19), pp. 30-36.

5. Vlasenko D. O. (2010) Osoblyvosti konkurentnyh vidnosyn na rynku poslug mis'kogo pasazhyr'skogo

avtomobil'nogo transportu [Features of competition relations are at the market of services of public passenger motor-car transport]. *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomici* (electronic journal), no. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_2/Vlasenko_210.htm (accessed 24 april 2019).

6. Shynkarenko V. G., Lazarjeva T. Je. (2012) Ocinka intensyvnosti konkurencii' na rynku avtotranspornyh poslug [An estimation of intensity of competition is at the market of motor transport services]. *Ekonomika transportnogo kompleksu*, vol. 20, pp. 60-77.

7. Popovych P. V., Shevchuk O. S., Matvii'shyn A. J., Lotoc'ka V. M. (2016) Doslidzhennja tendencij rozvytku rynku vantazhnyh avtomobil'nyh perevezen' u suchasnyh umovah [Research of progress of market of freight motor-car transportations trends is in modern terms]. *Visnyk ZhDTU*, no. 2 (77), pp. 224-228.

Pushkar Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Enterprises Economy of Urban Economy
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Kozina Ekaterina

Postgraduate Student
O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

EVALUATION AND FORECASTING THE DEVELOPMENT OF REGIONAL MARKETS OF CARGO AUTOMOBILE TRANSPORTATION

The purpose of the article. The development of motor transport is determined by a large number of factors that shape the specifics of certain types of motor transport in the regions of Ukraine. The increase of the importance of motor transport, significant territorial imbalances in its development predetermine the need for the development of new approaches to the regulation of freight transport markets, which should be based on a sound assessment of these processes in the regions. The purpose of the study is to highlight the scientific approach to assessing the functioning of regional markets for freight transport and distortions in their development in a regional dimension.

Methods of research. In carrying out the research, the main methods were the methods of factor analysis, correlation analysis, taxonomy methods, cluster analysis, regression analysis. The method of factor analysis is used for allocating factors of development of regional freight transport markets. Correlation analysis is applied to check the degree of influence of factors on the investigated processes. Using the taxonomic methods, an integral indicator of entrepreneurial activity in the region was formed. Cluster analysis became the basis for the assessment of territorial disparities in the development of freight road haulage markets. Regression analysis is used to construct a model that enables forecasting demand for freight road transport.

Results. The approach to assessing the efficiency of regional markets for freight transport is based on the assumption that their development depends on the level of entrepreneurial activity in the region. Entrepreneurial activity in the region depends both on the activity of the enterprises of motor transport in the field of freight transport, and on the volume of production of goods and services in the region. The development of production in the region is a factor that creates potential volumes of freight transportation and promotes the formation of interregional links. Consequently, entrepreneurial activity in the region is determined by certain indicators, which directly influence the functioning of the markets for road freight transport. Such main factors are the transportation of goods by motor transport enterprises by region, cargo turnover of motor transport enterprises by region, average distance of transportation of one ton of goods by motor transport enterprises by regions, total mileage of trucks by regions, number of economic entities, number of active enterprises, and also volume of capital investments in the transport sector.

The proposed approach suggests a certain sequence. The first stage defines the main indicators describing this process, as well as the normalization of statistical indicators. At the second stage, the matrix of correlation is constructed. The next stage is the selection of factors with a high level of correlation and the formation of an integral indicator of entrepreneurial activity. The fourth stage involves a cluster analysis. At the fifth stage, the analysis of the results is carried out, on the basis of which, at the last stage, the development of proposals for the reform and development of regional markets for freight transport and the elimination of territorial disproportions is being developed.

Practical significance. The practical value of the proposals for reforming the regional markets for road freight transport is to provide and substantiate the analytical basis for the development of proposals for the formation of organizational structures at the regional level. Overcoming interregional imbalances in development requires effective measures to build interaction with all stakeholders in the process, which are formed on the basis of the allocation of levels of development of regional markets and built forecasts.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ

WAYS TO IMPROVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM SUBJECTS

У статті розглянуто роль та значення туризму в економіці, проведено аналіз чинників впливу на розвиток туристичної галузі в регіоні. Досліджено основні проблеми, що стосуються розвитку туристичного бізнесу взагалі та окремих його складників. Запропоновано шляхи, які допоможуть поліпшити соціально-економічний розвиток суб'єктів регіонального туризму. На сучасному етапі існує безліч чинників, які гальмують розвиток туризму в Україні, тому автор пропонує комплекс заходів, які можна здійснити за допомогою національної політики, спрямованої на розвиток туризму як одного зі складників національної економіки, який буде спрямований на розвиток туристичного бізнесу і виходу України на міжнародний ринок туристичних послуг. Туризм розглядають як одну з провідних галузей у сфері структурної перебудови економіки, тому саме від того, яким шляхом сьогодні піде розвиток галузі туристичних послуг, залежить усе її майбутнє зокрема та майбутнє економіки, а отже, і життя України у цілому.

Ключові слова: туристична галузь, інфраструктура, туристичні потоки, туристичний імідж, загальнодержавна політика.

В статье рассмотрены роль и значение туризма в экономике, проведен анализ

факторов влияния на развитие туристической отрасли в регионе. Исследованы основные проблемы, касающиеся развития туристического бизнеса вообще и отдельных его составляющих. Предложены пути, которые помогут улучшить социально-экономическое развитие субъектов регионального туризма. На современном этапе существует множество факторов, которые тормозят развитие туризма в Украине, поэтому автор предлагает комплекс мер, которые можно решить с помощью национальной политики, направленной на развитие туризма как одной из составляющих национальной экономики, который будет направлен на развитие туристического бизнеса и выхода Украины на международный рынок туристических услуг. Туризм рассматривают как одну из ведущих отраслей в сфере структурной перестройки экономики, поэтому именно от того, каким путем сегодня пойдет развитие отрасли туристических услуг, зависит все его будущее в частности и будущее экономики, а следовательно, и жизнь Украины в целом.

Ключевые слова: туристическая отрасль, инфраструктура, туристические потоки, туристический имидж, общегосударственная политика.

УДК 338.48(477)

Фрей Л.В.

к.і.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Черкаський державний технологічний університет

The article analyzes the role and importance of tourism in the economy, the factors influencing the development of the tourism industry in the region, examines the main issues related to the development of tourism business in general and its individual components, and proposes ways to improve the socio-economic development of the regional tourism subjects. The tourist business is the most profitable sector of the economy for many countries. Ukraine has also begun actively to focus its efforts on the tourism development, both internal and external. At the present stage, it is foreign tourism that is more profitable and promising. Undoubtedly, it is entry tourism that contributes significantly to the economy development. In many countries, such a type of tourism occupies a major part of the national GDP, and Ukraine can well achieve such indicators if the state makes a certain effort in the field of tourism development. At the present stage, there are many factors that hinder the tourism development in Ukraine. The most important of them are the unfavorable conditions for entrepreneurship in general and tourism in particular, the imperfection and obsolete infrastructure, the weak financing by the state and the lack of necessary investments for tourism development. The article offers suggestions that can be solved with the help of national policy aimed at the development of tourism as one of the components of the national economy. An important task is the introduction of a set of measures aimed at the development of the tourism business and the exit of Ukraine into the international tourism services market, it will directly include such elements as the creation of trust funds, the provision of subsidies, the implementation of programs for tourism development, etc. Therefore, the author proposes the activities complex aimed at developing the tourism business and the exit of Ukraine into the international tourist services market. Its future, in particular, and the future of the economy, and, consequently, the life of Ukraine as a whole precisely depend on the way of the tourism industry development that will be chosen today.

Key words: tourism industry, infrastructure, tourist flows, tourist image, national policy.

Постановка проблеми. Туризм у XXI ст. став одним із невід'ємних складників життєдіяльності людей у більшості країн світу, разом із тим він є одним із найперспективніших напрямів соціально-економічної діяльності, тому всебічне дослідження аспектів туристичної діяльності як однієї з найбільш експортних галузей економіки є актуальною проблемою сьогодення та вимагає всебічного її вивчення.

Актуальність теми статті характеризується важливістю впливу туризму на економіку держави. В умовах глобалізації економічного, політичного, культурного та соціального просторів сучасної світової економіки туризм є однією з найдохідніших та найдинамічніших галузей, що розвивають економіку регіону та країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальні питання ролі та значення туризму в економіці країн світу та регіону є предметом наукових досліджень таких українських учених, як Л. Кизим, О. Любіцева, М. Мальська, В. Луцишин, Г. Савицька, А. Філіпенко, І. Гаврилишин та ін., які акцентують свою увагу, головним чином, на туристичній галузі України. Серед іноземних дослідників варто відзначити В. Фолкнер, Е. Москардо, В. Кушка, А. Лавс та ін. Проблеми розвитку туристичної галузі у світі та в Україні набувають усе більшої гостроти й актуальності відповідно до динамічних умов сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення ролі та значення туризму в економіці, аналіз

чинників впливу на розвиток туристичної галузі в регіоні та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення соціально-економічного розвитку регіону та країни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Головною ознакою туризму вважається його здатність впливати на розвиток економіки регіону, країни і світу. Україна має всі передумови для інтенсивного розвитку в'їзного та виїзного туризму. Маючи вигідне геополітичне положення, Україна володіє безліччю переваг у сфері туризму, а саме: туристично-рекреаційним потенціалом, сприятливим кліматом, культурно-історичними пам'ятками та туристичною індустрією, яка розвивається досить швидкими темпами. Туризм розглядають як одну з провідних галузей у сфері структурної перебудови економіки.

Результатом виконання програми розвитку туризму на території України стало перевищення темпів зростання кількості виїзних туристів над в'їзними. Протягом 2014–2017 рр. виїзний туристичний потік збільшився з 23,76 млн. осіб у 2014 р. до 24,66 млн. осіб у 2017 р., тоді як за цей же період в'їзний потік туристів зменшився з 24,67 млн. осіб у 2014 р. до 13,33 млн. осіб у 2017 р. На рис. 1 графічно представлено динаміку туристичних потоків України за період 2014–2017 рр.

Проаналізувавши рис. 1, ми бачимо, що оцінка динаміки туристичних потоків свідчить про те, що

протягом 2014–2017 рр. мали місце негативні тенденції щодо розвитку туризму, а саме спостерігався спад в'їзного туристичного потоку, який призвів до створення негативного сальдо туристичних потоків протягом 2015–2017 рр.

В Україні велика кількість туристичних фірм акцентує увагу саме на виїзному туризмі, тобто відправляють українців відпочивати на закордонні курорти. Через це кількість людей, що від'їжджають із країни, значно перевищує кількість тих, що відвідують нашу країну, це один із чинників, що має негативний вплив на формування бюджету нашої країни.

Оцінюючи поточну організацію рекреаційного господарства України, можна стверджувати, що на світовому ринку туристичних послуг вона є незадовільною та неконкурентоспроможною.

Протягом 2014–2017 рр. в Україні спостерігаються зростання та спади в динаміці розвитку туристичної галузі, що відображено в табл. 1.

За результатами даної таблиці видно, що кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України в 2015–2017 рр., зменшилася порівняно з 2014 р. У 2015–2016 рр. зменшилася кількість іноземних туристів порівняно з 2014 р., але вже збільшилася в 2017 р. на 19 912 туристів. У 2017 р. збільшилася кількість українців, які виїжджають за кордон.

Україна робить акцент на розвиток в'їзного туризму. Також у країні розробляються заходи для

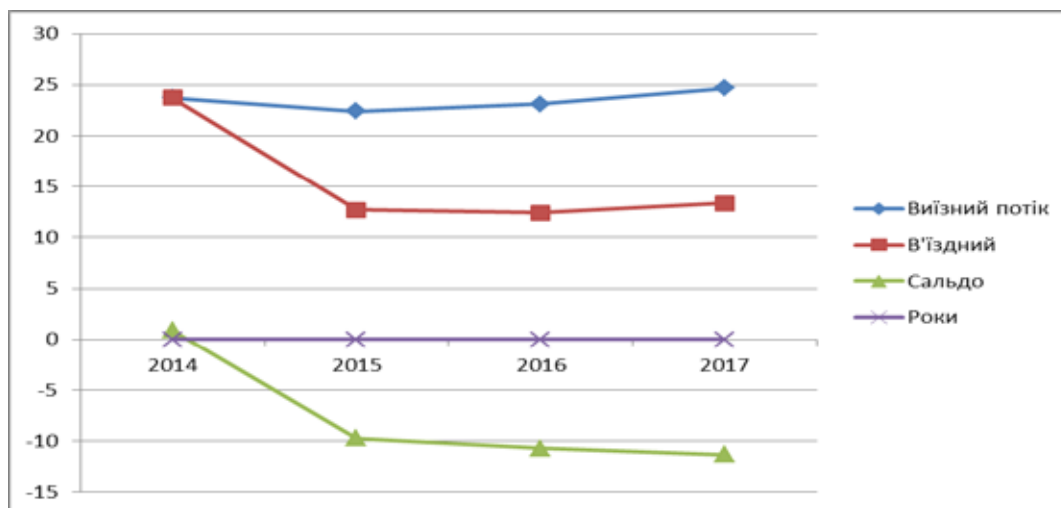

Рис. 1. Динаміка туристичних потоків в Україні за 2014–2017 рр., млн. осіб

Таблиця 1

Показники розвитку туристичної галузі України за 2014–2017 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017
Кількість туристів, обслуговуваних суб'єктами туристичної діяльності України	3454316	2525089	2019576	2549606
Іноземні туристи, які відвідали Україну	232311	17070	15159	35071
Туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон	2519390	2085273	1647390	2060974
Внутрішні туристи	702615	322746	357027	453561

розвитку сільського та зеленого туризму з метою залучення іноземних туристів та інвесторів.

За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує понад 800 млн. осіб. Примітним є той факт, що більше ніж у 40 країнах світу туризм є основним джерелом наповнення національного бюджету. Найбільша частка прибутків від туризму припадає на регіони з досить високим рівнем економічного розвитку. За чисельністю працівників сфера туризму також стала однією з найбільших у світі – у ній зайнято понад 260 млн. осіб. Це одна з небагатьох галузей економіки, де залучення нових технологій не призводить до скорочення працюючого персоналу. Це має велике значення, оскільки, поглинаючи більше робочої сили, туризм зменшує соціальну напругу в суспільстві. Крім того, світовий досвід показує, що сферу туризму можна розвивати й у період економічних криз, що має велике значення для країн Східної Європи. Прикладом можуть бути такі країни, як Аргентина, Бразилія, Мексика, Єгипет, Туніс, Перу та ін. [1].

Туризм через туристське споживання здійснює стимулюючий вплив на розвиток транспорту, готелів та ресторанів, роздрібною торгівлі, харчової промисловості, будівництва, зв'язку, страхування, діяльності у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо. А також розвиток туризму стимулює поживлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць [2].

На розвиток ринку туристичних послуг також впливає низка чинників, а саме: демографічні зміни, матеріальний і соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість тощо. Існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком та особистими доходами громадян. Туристичний ринок дуже відчутний до змін в економіці. За стабільних цін зростання особистого споживання на 2,5% збільшує витрати на туризм на 4%, а зростання особистого споживання на 5% збільшує ці витрати на 10% [3, с. 130].

Наприклад, стрімко розвивається місто Черкаси, де активно впроваджуються та використовуються інноваційні технології в обслуговуванні туристів та в інфраструктурі: туристичні Інтернет-путівники, мобільні додатки (довідники, мапи, аудіогіди) та ін. Кількість туристів, що відвідують м. Черкаси, щороку зростає, відкриваються нові готельні та ресторанні заклади, створюються нові робочі місця, поліпшується імідж міста на українській та світових аренах.

За даними Головного управління статистики у Черкаській області, за 2015–2017 рр. збільшилася кількість черкащан, які виїжджали за кордон. У 2016 р. зменшилася кількість внутрішніх туристів порівняно з 2012–2015 рр., але в 2017 р. кількість внутрішніх туристів знову збільшилася.

Туристичні потоки в м. Черкаси виглядають так [4] (табл. 2).

За даними Головного управління статистики у Черкаській області можна побачити відсутність іноземних туристів в нашому місті в 2015–2017 рр. Це означає, що туристів, які відвідували м. Черкаси, не включали до статистичних даних. Причина відсутності певних даних про іноземних туристів пов'язана з тим, що іноземні туристи не користуються послугами черкаських туроператорів та туристичних агентств, тому і не включаються в статистичні дані.

Шляхи поліпшення туристичної діяльності включають у себе забезпечення комплексного вирішення пріоритетних проблем розвитку туризму у цілому, зокрема забезпечення умов до повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності, залучення інвестицій, створення конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити потреби внутрішнього і міжнародного туризму [5, с. 45].

Зміцнення ринкових відносин в Україні відбувається шляхом формування й розвитку змішаної економіки, де взаємодіють ринкове і державне регулювання, зокрема на регіональному рівні. Від ефективності державного регулювання розвитку різних сфер економіки як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні зале-

Таблиця 2

Туристичні потоки в місті Черкаси

Роки	Кількість туристів обслуговуваних туроператорами та турагентами	Із загальної кількості туристів		
		Іноземні туристи	Туристи – громадяни України, які виїжджали за кордон	Внутрішні туристи
2011	11375	13	7066	4296
2012	12260	34	8556	3670
2013	15984	11	10451	5522
2014	9694	12	7504	2178
2015	8520	-	6742	1778
2016	11684	-	10015	1669
2017	20953	-	17618	3335

жить швидкість її трансформації до стандартів ЄС. Це повною мірою стосується й сфери послуг туризму, роль і значення якої неухильно зростає завдяки створенню соціально орієнтованої ринкової економіки [4].

Сьогодні туристична галузь в Україні є п'ятим за значенням складником поповнення бюджету, а в перспективі її питома вага у поповненні бюджету країни може значно зрости. Забезпечення сталого розвитку туристичної індустрії значною мірою має базуватися на модернізації інфраструктури туристичної та курортно-рекреаційної сфер [3].

Для України проблему конкурентоспроможності у сфері туризму можна розв'язати за умов пріоритетності розвитку внутрішнього туризму й вирішення низки проблем, що допоможе сформувати власний позитивний імідж, який залежить від дій її державних органів і суспільства як на міжнародному геополітичному просторі, так і в самій країні й безпосередньо пов'язаний із відповідним ставленням до цих дій світової громадськості та власних громадян. Яскраві інформаційні події й систематичне їх висвітлення сприяють появі інтересу потенційних туристів і бізнес-інвесторів до країни [9, с. 14]. Як виявляється, у пересічних громадян за кордоном уявлення про Україну формується завдяки оцінкам державних діячів і міжнародних організацій та найбільше завдяки публікаціям у закордонних мас-медіа, які переважно є негативними, оскільки присвячуються резонансним чи скандальним подіям. Але у більшості іноземців, що відвідали Україну, враження були кращими, ніж образ, який формували їм удома власні ЗМІ. Отже, поганий імідж або його відсутність можуть звести нанівець зусилля щодо розвитку в'їзного туризму [10], тому нині постає питання про потребу формування іміджу України як туристичної держави не тільки на міжнародному рівні, а й усередині країни. Але міжнародний туристичний імідж країни природним шляхом не створюється – він є продуктом свідомого й керованого осмислення [10, с. 96]. Туристичний імідж держави формується переважно на основі інформації, отриманої туристами під час подорожі й після повернення, яка поширюється серед друзів та знайомих і може мати ефект набагато більший, аніж велика інформаційно-рекламна кампанія, тому розвиток якісного туристичного обслуговування може значно вплинути на імідж України, роблячи її більш відомою та цікавою [11, с. 305].

Отже, для поліпшення соціально-економічного розвитку суб'єктів регіонального туризму необхідно:

- забезпечувати підвищення якості туристичних послуг та розширювати асортимент, поліпшувати сервісні умови обслуговування;
- розширювати виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції для задо-

волення потреб рекреантів у високоякісних продуктах харчування;

- зосереджувати кошти і ресурси на об'єкти інфраструктури;
- створювати відповідний сервіс обслуговування й надання послуг туризму, що користуються попитом на міжнародному ринку;
- активно залучати приватний сектор (особливо в гірській місцевості) до туристського бізнесу;
- налагоджувати потужну рекламу, випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу [12];
- удосконалювати правові засади регулювання відносин у сфері туризму;
- забезпечувати становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України, заохочувати національні та іноземні інвестиції у розвиток індустрії туризму, створювати нові робочі місця;
- удосконалювати розвиток в'їзного та внутрішнього туризму, сільського (зеленого), екологічного туризму;
- розширювати міжнародне співробітництво;
- спрощувати податкове, валютне, митне, прикордонне та інші види регулювання;
- забезпечувати доступність туризму та екскурсійних відвідувань для дітей, молоді, людей похилого віку, інвалідів і малозабезпечених громадян шляхом запровадження пільг для цих категорій осіб;
- забезпечувати збереження, відновлення та раціональне використання рекреаційно-туристських ресурсів України;
- сприяти просуванню турпродукту на внутрішній та світовий ринки;
- забезпечувати безпеку, захист прав та інтересів туристів;
- встановлювати правила в'їзду, виїзду та пересування на території України з урахуванням розвитку туризму;
- забезпечувати розвиток наукових досліджень у сфері туризму;
- створити інформаційну аналітичну базу в туризмі;
- забезпечувати професійними кадрами для туристичної діяльності;
- сприяти участі в міжнародних туристичних програмах;
- сприяти модернізації діючих туристичних об'єктів і курортно-рекреаційних закладів;
- стимулювати розвиток перспективних тематичних напрямів туризму;
- освоювати нові рекреаційно-курортні зони і території, які мають туристичний потенціал, та розробляти нові екскурсійні маршрути з урахуванням історико-культурних цінностей регіону;
- забезпечувати підвищення якості та асортименту туристичних послуг, нарощувати обсяги

надання туристичних та оздоровчих послуг за рахунок розширення в'їзного та внутрішнього туризму;

- створювати високоякісну рекламну кампанію регіонального туристичного продукту на внутрішньому та міжнародному ринках;
- формувати конкурентоспроможний національний турпродукт через забезпечення високої якості складників туристичного продукту;
- вдосконалювати систему управління туристичним простором;
- сприяти розвитку підприємництва та діяльності суб'єктів індустрії туризму;
- поліпшувати туристичну доступність регіонів;
- заохочувати до розроблення й впровадження прогресивних методів і стандартів туристичного обслуговування;
- сприяти розвитку малого та середнього підприємництва у сфері туризму;
- підвищувати ефективність використання рекреаційних ресурсів та об'єктів культурної спадщини;
- зміцнювати матеріально-технічну базу туризму;
- вдосконалювати інформаційне та рекламне забезпечення туризму;
- сприяти поліпшенню кадрового забезпечення у сфері туризму;
- забезпечувати розвиток виставково-ярмаркової діяльності у сфері туризму;
- сприяти організації презентацій туристичних можливостей України за кордоном;
- визначити пріоритетні види вітчизняного туризму з урахуванням наявних ресурсів і традицій народу та спрямовувати фінансові потоки на їх розвиток [12];
- посилювати взаємодію органів державної влади з громадськими організаціями у сфері туризму;
- сприяти підвищенню рівня зайнятості місцевих жителів шляхом створення нових робочих місць на підприємствах туристичного бізнесу;
- проводити політику зменшення бар'єрів входу суб'єктів туристичної діяльності до туристичної сфери;
- сприяти посиленню системи примусу дотримання державних екологічних стандартів [12];
- провести науково обґрунтоване туристичне районування території України;
- створити єдину систему маркетингу в індустрії туризму;
- сформувати інформаційний простір сфери туризму;
- проводити структурну перебудову економіки на базі енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- сприяти збереженню ресурсів природного заповідного фонду як території, що потребує особливого захисту;

- сформувати систему державного управління сферою рекреаційного обслуговування з метою координування дій власників її складників і розробити нормативно-правову базу для інтегрування складників сфери рекреаційного обслуговування в єдине ціле стосовно створення туристських послуг;
- забезпечувати розвиток тільки адаптованих до природи ресурсозберігаючих технологій сільськогосподарського виробництва, орієнтованих на найбільш повне використання унікального природного і біокліматичного потенціалу;
- забезпечувати відповідності ціноутворення на рекреаційно-туристичні послуги рівню оплати праці широких верств працюючого населення України з метою їх споживання й підтримки здоров'я цього населення на потрібному рівні;
- встановити чіткі вимоги до створення туристичного продукту світового рівня для забезпечення конкуренції на ринку рекреаційно-туристичних послуг;
- розширювати обсяги і види послуг, які надаються установами цієї сфери;
- сприяти модернізації матеріальної бази сфери рекреаційного обслуговування;
- створювати власну індустрію відпочинку, що включає виробництво устаткування, сувенірну промисловість;
- забезпечувати організацію виробництва ефективних медичних препаратів із використанням місцевої рослинної та мінеральної сировини;
- оптимізувати будівельну індустрію та мінерально-сировинний комплекс;
- забезпечувати створення сучасної транспортної індустрії, підпорядкування єдиній меті діяльності всіх видів транспорту;
- створювати новий туристичний продукт різнопланового тематичного характеру: сільський, зелений, інформаційно-навчальний, ностальгічний туризм та агротуризм;
- сприяти розбудові готельного господарства (розвитку мережі готелів різного рівня комфортності);
- впроваджувати міжнародні стандарти якості обслуговування в готельних закладах;
- провести ремонт та облаштування автошляхів;
- провести роботи з реконструкції, переобладнання та оновлення існуючого готельного фонду області;
- сприяти розвитку і вдосконаленню туристичної транспортної інфраструктури;
- поліпшувати кадрове забезпечення рекреації і туризму (підготовка кваліфікованих кадрів для рекреаційно-туристичного комплексу);
- активізувати маркетингову діяльність, рекламне та інформаційне забезпечення;
- забезпечувати юридичний захист місцевих фірм проти численних перевірок, контролю з боку адміністративних установ[12].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, поставлені завдання можливо вирішити тільки з допомогою загальнодержавної політики, спрямованої на розвиток туризму як одного зі складників національної економіки. Необхідно впроваджувати комплекс заходів, який буде спрямований на розвиток туристичного бізнесу і вихід України на міжнародний ринок туристичних послуг, він безпосередньо буде включати такі елементи, як створення цільових фондів, надання субсидій, виконання програм щодо розвитку туризму тощо.

Туристична галузь хоча й повільними кроками, але збільшує свої показники і не зупиняється на досягнутому. Саме від того, яким шляхом сьогодні піде розвиток галузі туристичних послуг, залежить все її майбутнє зокрема та майбутнє економіки, а отже, і життя України у цілому. Сьогодні можна впевнено сказати, що туризм став одним із невід'ємних складників життєдіяльності людей у більшості країн світу та є одним із найперспективніших напрямів соціально-економічної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мірошник Р.О., Щир І.В. Розвиток туристичної галузі України: особливості та проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2013. № 754. С. 41–46. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення: 13.04.2019).
2. Орлова В.В. Особливості розробки прогнозів розвитку туристичної галузі. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2012. Вип. 8. Т. 1. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm (дата звернення: 20.04.2019).
3. Фаринюк Н.В., Наумова М.А. Статистичний аналіз ринку туристичних послуг України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2017. Т. 1. № 9. С. 127–131. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4860/4890> (дата звернення: 16.04.2019).
4. Головне управління статистики в Черкаській області. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2019).
5. Бондаренко О.О. Державне регулювання туризму на регіональному рівні. *Право та державне управління*. 2011. № 2. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/bondarenko2.htm (дата звернення: 13.04.2019).
6. Кнейслер О.В. Фінансове адміністрування і менеджмент у системі управління фінансами суб'єктів господарювання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2016. № 24. С. 168–173.
7. Дмитренко В.М. Державне регулювання регіонального рекреаційно-туристичного комплексу : автореф. дис. ... канд. держ упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління». Запоріжжя, 2008. 20 с.
8. Чекалюк В.В. Туризм як чинник формування державного іміджу. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 19. С. 13–16.
9. Соколенко С.І. Кластерний підхід як технологія управління регіональним економічним розвитком. *Кластерний підхід до управління та розвитку регіо-*

нів : тези VI міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 червня 2012 р. Севастополь, 2012. С. 9–11.

10. Кучеренко К.В. Сучасні підходи до організації процесу формування міжнародного туристичного бренду країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 12. С. 96–100.

11. Буданова О.С. Міжнародний туризм як засіб формування іміджу України. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 1. С. 304–312.

12. Мельниченко О.А., Шведун В.О. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія. Харків : НУЦЗУ, 2017. 153 с.

REFERENCES:

1. Miroshnyk R.O., Shchyr I.V. (2013) Rozvytok turystychnoi haluzi Ukrainy: osoblyvosti ta problemy. [Development of the tourism industry in Ukraine: peculiarities and problems]. *Visnyk natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, no. 754, pp. 41–46. Available at: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (accessed 13 April 2019).
2. Orlova V.V. (2012) Osoblyvosti rozrobky prohnoviv rozvytku turystychnoi haluzi. [Features of development of forecasts of tourism industry development]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. Naukovyi zbirnyk*. Vyp. 8. Tom 1. pp. 123–145. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm (accessed 20 April 2019).
3. Faryniuk N.V., Naumova M.A. (2017) Statystychnyi analiz rynku turystychnykh posluh Ukrainy. [Statistical analysis of the tourist services market in Ukraine]. *Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa* vol. 1, no. 9, pp. 127–131. Available at: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/4860/4890> (accessed 16 April 2019).
4. Holovne upravlinnia statystyky v Cherkaskii oblasti. Available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (accessed 13 April 2019).
5. Bondarenko O.O. (2011) Derzhavne rehuliuvan- nia turyzmu na rehionalnomu rivni. [State regulation of tourism at the regional level]. *Zbirnyk naukovykh prats «Pravo ta derzhavne upravlinnia»*. no. 2, pp. 231–237. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/bondarenko2.htm (accessed 13 April 2019).
6. Kneisler O. V. (2016) Finansove administruvannia i menedzhment u systemi upravlinnia finansamy subiektiv hospodariuvannia. [Financial administration and management in the financial management system of business entities]. *Naukovi zapysky natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. no. 241, pp. 168–173.
7. Dmytrenko V. M. (2008) Derzhavne rehuliuvan- nia rehionalnoho rekreatsiino-turystychnoho kompleksu. [State regulation of the regional recreation and tourism complex] (PhD Thesis). Zaporizhzhia.
8. Chekaliuk V. V. (2014) Turyzm yak chynnyk formuvannia derzhavnoho imidzhu. [Tourism as a factor in the formation of a state image]. *Informatsiine suspilstvo*. no. 19, pp. 13–16.
9. Sokolenko S. I. (2012) Klasternyi pidkhid yak tekhnolohiia upravlinnia rehionalnym ekonomichnym rozvytkom. [Cluster approach as a technology for managing regional economic development]. *Klasternyi pid-*

khid do upravlinnia ta rozvytku rehioniv : tezy VI mizhnar. nauk.-prakt. konf., (21–22 chervnia 2012) Sevastopol, 2012. pp. 9–11.

10. Kucherenko K. V. (2013) Suchasni pidkhody do orhanizatsii protsesu formuvannia mizhnarodnoho turystychnoho brendu krainy. [Modern approaches to organization of the process of formation of the international tourist brand of the country]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no. 12, pp. 96–100.

11. Budanova O. S. (2013) Mizhnarodnyi turyzm yak zasib formuvannia imidzhu Ukrainy. [International tourism as a means of forming the image of Ukraine]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*. no. 1. pp. 304–312.

12. Melnychenko O. A., Shvedun V. O. (2017) Osoblyvosti rozvytku industrii turizmu v Ukraini. [Price policy of the enterprise]. Kharkiv: Vyd-vo NUTSZU, pp. 153 (in Ukrainian)

Frey Lyudmila

Candidate of Historical Sciences,
Senior Lecturer of Tourism and Hotel
and Restaurant Business Department
Cherkasy State Technological University

WAYS TO IMPROVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM SUBJECTS

The purpose of the article. Determining the role and importance of tourism in the economy, analyzing the factors influencing the development of the tourism industry in the region, and developing recommendations for improving the socio-economic development of the region and country.

In the conditions of globalization of the economic, political, cultural and social spaces of the modern world economy, tourism is one of the most profitable and dynamic industries that develop the economy of the region and the country. The urgency of the topic is characterized by the importance of the impact of tourism on the state economy.

Results The article offers suggestions that can be solved with the help of national policy aimed at the development of tourism as one of the components of the national economy. An important task is the introduction of a set of measures aimed at the development of the tourism business and the exit of Ukraine into the international tourism services market, it will directly include such elements as the creation of trust funds, the provision of subsidies, the implementation of programs for tourism development, etc.

The study substantiates that the transition to a sustainable tourism model requires structural adaptation of the national economic system, efficient use of available resources and the active use of state regulation tools for the development of the tourism industry. The development of the concept of strategic tourism management on the basis of the principles of constancy at the macro, meso and micro levels will allow the main subjects of management of these levels to realize the corresponding development goals: 1) at the national level – ensuring the sustainable development of the tourism industry on the basis of the parity of satisfaction of social, environmental and economic interests of society through ecologization and humanization of the tourist market; 2) at the regional level – meeting the needs of tourists today, taking into account the interests of the region regarding the preservation of the possibilities of providing recreational and tourist services in the future, based on the effective management of the components of tourism in the region; 3) at micro level levels – ensuring and maintaining the competitiveness of tourism industry actors on the basis of economic growth, social justice and environmental discipline.

Methodology. The research methodology includes general scientific and empirical techniques of economic science. In the research process used such methods as comparison, abstraction, system analysis, statistical and expert assessments.

Practical implications. The tourist industry, though slowly, increases its performance and does not stop at the achieved. It is precisely from what way of the of the tourism industry development will be chosen today, that all its future depends, in particular, on the future of the economy, and, consequently, the life of Ukraine as a whole. Today, one can confidently say that tourism has become one of the essential components of people's livelihoods in most countries of the world, and is one of the most promising areas of socio-economic activity.

Value / originality. In our work we have considered the role and importance of tourism in the economy, analyzed the factors of influence on the development of tourism industry in the region, suggested ways to improve the socio-economic development of regional tourism subjects. Analyzing the tourism industry, this economic category faces certain difficulties. Problems and problem issues determine the prospects for further research on the development of regional tourism subjects. In particular, the implementation of the proposed measures.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

PRACTICAL ASPECTS OF ECONOMIC ANALYSIS REGION DEVELOPMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF MODERN REGIONAL ECONOMIC POLICY IN UKRAINE

У статті здійснено комплексний аналіз економічного розвитку регіону на прикладі Харківської області. На основі аналізу визначено тенденції економічного розвитку Харківського регіону, які формуються під впливом реалізації сучасних реформ в Україні, що дало змогу обґрунтувати ключові напрями реалізації регіональної економічної політики. Розрахунок показників галузевої спеціалізації регіону дав змогу визначити галузі господарського комплексу для створення регіональних кластерів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону та здійсненню вищезгаданої економічної політики регіону. Запропоновано використовувати інноваційні підходи до реалізації ефективної регіональної економічної політики, а також сучасні інструменти розвитку регіону. Особливу увагу приділено проектному управлінню регіоном із боку органів публічної влади. Усе це дасть змогу забезпечити більш повне використання усього потенціалу регіону та підвищити ефективність реалізації економічної політики в умовах реформ.

Ключові слова: регіон, економічний розвиток, регіональна економічна політика, органи влади, проекти регіонального розвитку, регіональні кластери.

В статті здійснено комплексний аналіз економічного розвитку регіону на при-

мере Харківської області. На основі аналізу визначено тенденції економічного розвитку Харківського регіону, формуються під впливом реалізації сучасних реформ в Україні, що дозволило обґрунтувати ключові напрями реалізації регіональної економічної політики. Розрахунок показників галузевої спеціалізації регіону дав змогу визначити галузі господарського комплексу для створення регіональних кластерів, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності регіону та здійсненню вищезгаданої економічної політики регіону. Предложено використовувати інноваційні підходи к реалізації ефективної регіональної економічної політики, а также современные инструменты развития региона. Особое внимание уделено проектному управлению регионом со стороны органов публичной власти. Все это позволит обеспечить более полное использование всего потенциала региона и повысит эффективность реализации экономической политики в условиях реформ.

Ключевые слова: регион, экономическое развитие, региональная экономическая политика, органы власти, проекты регионального развития, региональные кластеры.

УДК 332.14 (477)

Шумська Г.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та регіональної економіки
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The article provides a comprehensive analysis of the economic development of the region on the example of the Kharkiv region to justify the directions of implementation of modern regional economic policy in the conditions of reforms, as well as to identify possible scenarios for the further functioning of the regional economic complex. Based on the analysis, trends in the economic development of the Kharkiv region, which are formed under the influence of the implementation of modern reforms in Ukraine, have been identified, which has revealed potential risks and perspectives of the transition of the region to the model of sustainable economic growth. In order to make sound decisions on the creation of regional clusters, the calculation of indicators of industry specialization in the region has been carried out. It is substantiated that the creation of regional clusters will contribute to increasing the competitiveness of the region, ensuring effective management of the region's development, but also the implementation of sound regional economic policy. Based on the analysis of the economic development of the Kharkiv region, priorities and peculiarities of implementation of regional economic policy on its territory were identified, problems of using the economic potential of the region were identified and ways of solving these problems were developed. It is determined that further improvement requires the implementation of actual regional policy and the extension of powers of regional public authorities in relation to the development of territories. To this end, the use of innovative approaches to the implementation of regional economic policy, as well as the use of modern regional development tools is proposed. Particular attention is paid to the project management of the region by the public authorities for the solution of regional problems. The success of project management in the region will depend on the expertise available in the public authorities on project management and on the quality of their use. All this will increase the effectiveness of implementing regional economic policy in Ukraine under conditions of reforms.

Key words: region, economic development, regional economic policy, authorities, regional development projects, regional clusters.

Постановка проблеми. Забезпечення збалансованого економічного розвитку регіонів неможливе без здійснення дієвої регіональної економічної політики, яка ґрунтується на врахуванні регіональних аспектів і особливостей функціонування територіальних економічних систем. Це дає змогу визначити їхні сильні і слабкі сторони, сприятливі й загрозливі тенденції розвитку. Кожний регіон здійснює певний внесок в економіку країни за рахунок сукупного продукту й національного доходу і на цій основі забезпечує необхідний рівень життя населення у цьому регіоні. Регіони України відрізняються за рівнем

виробництва й національного доходу на душу населення. Між ними завжди були й будуть певні відмінності за рівнями економічного розвитку внаслідок дії об'єктивних чинників. Наближення рівнів економічного розвитку регіонів можливе лише за умови поглиблення економічної спеціалізації і раціонального використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів. Тому для реалізації дієвої регіональної економічної політики в Україні в умовах реформ задля забезпечення збалансованого економічного розвитку регіонів необхідно враховувати специфіку кожного регіону на основі аналізу його можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-практичним аспектам здійснення регіональної політики і проведення оцінки економічного розвитку регіонів України приділяли значну увагу такі вчені, як: В. Артеменко, Р. Білик, Н. Гавкалова, З. Варналій, З. Герасимчук, М. Долішній, О. Зачко, С. Іщук, В. Кравців [1–8] та ін. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій у цій сфері, недостатньо дослідженими залишаються проблеми реалізації сучасної регіональної економічної політики в Україні в умовах реформ, яка ґрунтується на проведенні аналізу економічного розвитку регіонів і використанні інноваційних інструментів регіонального розвитку. Усе це актуалізує мету наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення аналізу економічного розвитку регіону на прикладі Харківської області для обґрунтування напрямів реалізації сучасної регіональної економічної політики в умовах реформ, а також виявлення сценаріїв подальшого функціонування господарського комплексу регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для успішного формування засад регіональної економічної політики і нової структури регіонального управління є необхідним з'ясування проблем, що пов'язані з дослідженням регіонів та їхнього розвитку. Розвиток регіонів є процесом багатовимірним і багатоаспектним та включає у себе якісні зміни економічного, соціального, екологічного та іншого характеру. При цьому економічний характер розвитку є особливо важливим для регіону, оскільки від нього залежать рівень і якість життя населення регіону, суспільний добробут, що є основою життєдіяльності будь-якої територіальної системи. Традиційно аналіз економічного розвитку регіону передбачає аналіз багатьох складників, оскільки ефективний розвиток регіону має включати ефективний розвиток усіх чинників, що можуть вплинути на його розвиток. Ґрунтуючись на методичних аспектах проведення аналізу економічного розвитку регіону [1–8 та ін.], у нашому дослідженні будуть використані відповідні показники розвитку регіонального промислового і сільськогосподарського комплексу, стану інноваційно-інвестиційної активності підприємств регіону та ін.

Значущим індустріальним регіоном України є Харківський регіон. Розгляд сучасного стану економічного розвитку Харківського регіону є актуальним та своєчасним, тому що саме цей регіон має значний промисловий, інноваційно-інвестиційний й трудовий потенціал, який представлений усіма галузями, існуючими в економіці України. Обсяг реалізованої промислової продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції України станом на 31.12.2018 становив 7,6% (5-е місце в країні). Провідні підприємства регіону застосовують у своїй діяльності європей-

ські стандарти управління процесами і виступають каталізаторами розвитку сервісних галузей, у т. ч. освіти і науково-дослідного сектору, професійних послуг. На території регіону сконцентрована значна кількість промислових підприємств, фінансовий результат до оподаткування яких станом на 31.12.2018 становив 8711,6 млн. грн. прибутку. Протягом 2015–2017 рр. регіон посідав третє місце серед регіонів України за показником валового регіонального продукту та п'яте-шосте місце – за показником валового регіонального продукту на душу населення. Крім того, промисловий комплекс регіону має не тільки вагомий вплив на результати роботи економіки регіону, а й на національну економіку [9]. Отже, зважаючи на специфіку Харківського регіону, слід почати аналіз з огляду промисловості в регіоні. На основі статистичної інформації [10] проведено дослідження стану і здійснено оцінку промислового розвитку регіону за 2006–2018 рр. Аналіз показав, що регіон характеризується багатогалузевою структурою господарського комплексу. У його структурі найбільшу питому вагу в загальних обсягах реалізованої промислової продукції протягом аналізованого періоду мала переробна промисловість. Її частка за 2006–2018 рр. переважно зменшувалася (із 77,19% у 2006 р. до 52,8% у 2018 р.), крім 2007 р. (80,71% – найбільше значення). Аналіз галузевої структури господарського комплексу регіону в 2018 р. показав, що зменшення частки переробної промисловості у загальному обсязі промисловості регіону порівняно з 2017 р. відбувалося переважно за рахунок зменшення питомої ваги виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (на 0,4%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (на 0,3%), а також виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (на 0,4%). Найменшу питому вагу у структурі господарського комплексу регіону до 2015 р. мала добувна промисловість, яка починаючи з 2015 р. (17,6%) постійно збільшувалася (у 2018 р. – 29%). Частка цієї промисловості переважно збільшувалася протягом аналізованого періоду (з 3,15% – у 2006 р. до 29% – у 2018 р., тобто на 25,85% за весь період), окрім 2009 р. і 2013 р., коли ця частка зменшувалася порівняно з попередніми періодами. Слід також відзначити коливання питомої ваги виробництва і розподілення електроенергії, газу та води (з 2010 р.: постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами) за 2006–2018 рр.: з 19,66% у 2006 р. до 21,53% у 2011 р., окрім 2007–2008 рр. та 2012 р., коли ця частка дорівнювала відповідно 16,05%, 16,68% та 17,5%, а в 2013 р. ця частка збільшилася до 22,5% (найбільше значення). Далі відбувалася стрибкоподібна зміна цієї частки: з 18,8 %, 20,2 %, 17,6 %

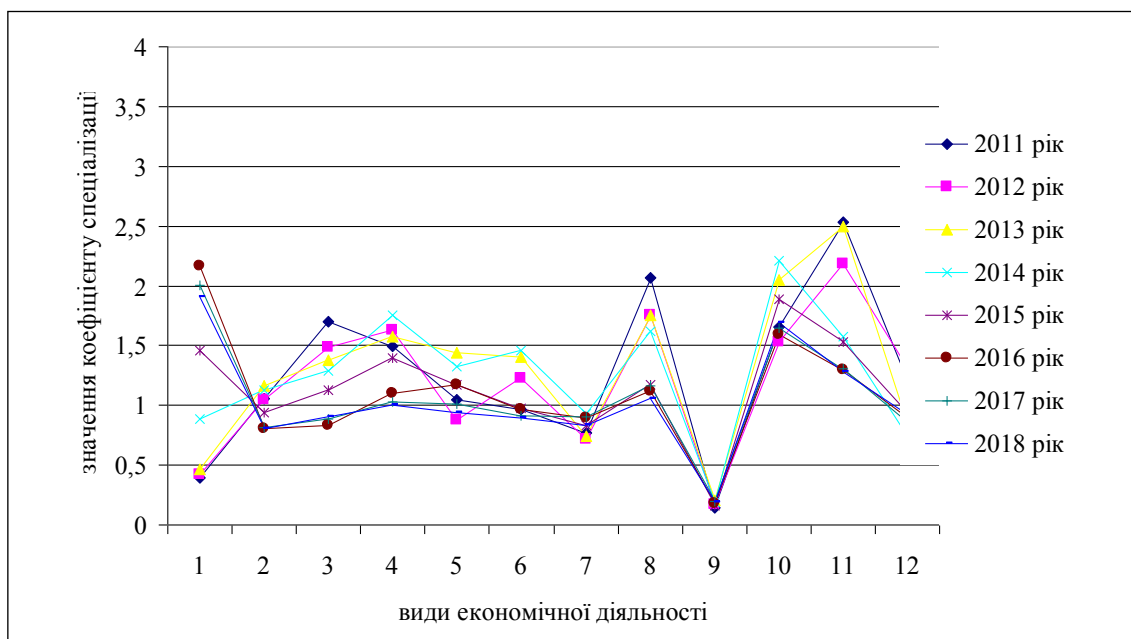
до 18,2 % відповідно у 2015–2018 рр. Серед галузей переробної промисловості мали найбільшу питому вагу такі види діяльності, як виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (стрибокподібне коливання частки з 22,76% у 2006 р. до 18,2% у 2018 р., крім 2009 р., де було найбільше значення (31,12%), машинобудування (стрибокподібне коливання частки з 16,74% у 2006 р. до 12,2% у 2018 р., при цьому найбільше значення було у 2007 р. – 22,83%, а найменше – у 2016 р. – 10,5%) та виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції (стрибокподібне коливання частки з 10,04% у 2006 р. до 5,5% у 2018 р., при цьому найбільше значення було у 2007 р. – 11,85%, а найменше – у 2018 р.). Найменшу питому вагу серед галузей переробної промисловості регіону протягом 2006–2018 рр. мало текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (зменшення частки з 1,47% у 2006 р. до 1,0% у 2018 р.) [10].

На основі результатів аналізу також виявлено зміну тенденцій у його галузевій структурі: якщо раніше домінуючою галуззю було машинобудування, частка якої у загальному обсязі продукції становила понад 30%, то сьогодні перше місце посідає виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, а машинобудування – друге місце (знизилася у 2018 р. до 12,2% порівняно з 21% – у 2012 р. і 22,83% – у 2007 р.). Слід зазначити, що у 2018 р. спостерігалось деяке зростання обсягів реалізованої машинобудівної продукції (на 0,7% порівняно з 2017 р., на 1,7% порівняно з 2016 р.), що є позитивною тенденцією розвитку промисловості регіону. Однак порівняно з 2012 р. у 2018 р. спостерігалось скорочення обсягів реалізованої машинобудівної продукції на 8,8%. Якщо аналізувати зміни обсягів промислової продукції регіону в 2018 р. порівняно з 2017 р., то її індекс у регіоні становив 102,9%. Обсяги продукції на підприємствах добувної промисловості і розроблення кар'єрів збільшилися на 13,86%, переробної промисловості – на 13,75%, а постачання електроенергії, газу, пари і кондиційованого повітря – на 17,53%. За цей період на підприємствах переробної промисловості найбільше зростання обсягів продукції спостерігалось у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування (на 23,23%), а також у металургійному виробництві, виробництві готових металевих виробів, окрім машин і устаткування (на 16,56%), що є позитивними змінами для регіону. Також значне зростання обсягів продукції спостерігалось у виробництві коксу та продуктів нафтопереробки (на 15,21%), у текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (на 14,35%), у виготовленні виробів із деревини, виробництві паперу та поліграфічній діяльності

(на 12,03%) та у виробництві харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (на 11,63%). У цілому в 2018 р. порівняно з 2017 р. зменшення випуску промислової продукції не спостерігалось, що свідчить про позитивні зрушення у розвитку промисловості регіону.

Досвід розвинених країн свідчить, що особливо ефективними для розвитку господарського комплексу регіону є програми створення регіональних кластерів. Їх створення не тільки забезпечить ефективний перерозподіл доданої вартості та комплексне використання потенціалу регіону, а й дасть змогу активізувати регіональні інноваційні процеси і підвищити ефективність регіональної економічної політики Харківського регіону [11–14]. Отже, ґрунтуючись на розрахунку показників галузевої спеціалізації регіону, зокрема коефіцієнтів спеціалізації (рис. 1), та проведеному галузевому аналізу промисловості регіону за останні вісім років, можна визначити пріоритети у створенні регіональних кластерів.

Проведений аналіз дав змогу забезпечити прийняття обґрунтованих рішень щодо можливих сценаріїв подальшого функціонування і розвитку господарського комплексу регіону. Інтерпретація результатів розрахунків на рис. 1 дала змогу виявити перелік пріоритетних галузей промисловості Харківського регіону: машинобудування, зокрема енергетичне і сільськогосподарське; виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції та виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність. Високим значенням коефіцієнта спеціалізації також відзначається текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Слід зазначити, що до 2015 р. пріоритетною галуззю промисловості регіону також було й виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, однак починаючи з 2016 р. значення коефіцієнта спеціалізації за цією галуззю промисловості регіону стало менше 1. Поряд із галузями переробної промисловості регіону починаючи з 2015 р. слід виділити також таку пріоритетну галузь, як добувна промисловість і розроблення кар'єрів. Визначені галузі повинні стати базою для утворення кластерних структур в економіці регіону. Застосування кластерного підходу до ви-значених видів промислової діяльності призведе до піднесення їх розвитку і розвитку пов'язаних із ними видів діяльності, промисловості та економіки Харківського регіону в цілому [4; 10; 15]. Це, своєю чергою, дасть змогу більш ефективно використовувати наявний його потенціал. Базовими галузями промисловості регіону є машинобудування (виробництво сільськогосподарських машин, електродвигунів універсальних тощо); добувна промисловість і розроблення кар'єрів; виробництво харчових продуктів (олії

Умовні позначення: 1 – добувна промисловість; 2 – переробна промисловість; 3 – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів; 4 – текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів; 5 – виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність; 6 – виробництво коксу, продуктів нафтопереробки; 7 – виробництво хімічних речовин і хімічної продукції; 8 – виробництво гумових і пластмасових виробів; іншої неметалевої мінеральної продукції; 9 – металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів; 10 – машинобудування; 11 – інші галузі; 12 – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами.

Рис. 1. Коефіцієнти спеціалізації видів економічної діяльності у Харківському регіоні за 2011–2018 рр.

Джерело: розраховано за даними [9; 10]

соняшникової нерафінованої, молока, маргарину, борошна, цукру білого кристалічного та ін.), а також виробництво й розподілення електроенергії, газу і води. Слід також відзначити сільське господарство, яке постачає сировину для комплексу галузей харчової промисловості. Допоміжними в регіоні є виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу і поліграфічна діяльність, а також текстильне виробництво, виробництво взуття тощо. Обслуговуючими галузями є теплоелектроенергетика, водо- і газопостачання, транспорт, зв'язок, будівництво.

Якщо взяти до уваги статистичні дані щодо обсягів залучення прямих іноземних інвестицій у Харківський регіон [9; 10], то можна відзначити, що цей регіон входить до десяти найбільш інвестиційно привабливих регіонів країни. Так, обсяг унесених із початку інвестування прямих іноземних інвестицій в економіку регіону станом на 31.12.2018 становив 666,4 млн. дол. США (2,06% від загального обсягу цих інвестицій по Україні, тобто дев'яте місце серед інших регіонів). Однак позиції регіону погіршилися у 2018 р. порівняно з попередніми роками. Якщо в 2010–2014 рр. регіон посідав четверте місце серед інших регіонів країни, то в 2015–2016 рр. – п'яте місце, а вже почи-

наючи з 2017 р. – дев'яте місце. Слід також зазначити, що як і капітальні, прями іноземні інвестиції, залучені в економіку регіону за роки незалежності України, концентрувалися переважно у м. Харкові (понад 63%) і прилеглих районах (найбільше – у Харківському (понад 7,0%) і Чугуївському (майже 5%) [10]. Отже, м. Харків має значний індустріальний й інтелектуальний потенціал, який є основою сталого розвитку всього регіону. У 2018 р. в економіку Харківського регіону з країн ЄС вкладено 497,2 млн. дол. США інвестицій, з інших країн світу – 169,2 млн. дол. США (основні інвестиції були з Кіпру, Великої Британії і Британських Віргінських Островів), причому найвагомійші обсяги цих інвестицій у регіоні були зосереджені на підприємствах промисловості (217,7 млн. дол. США, або 32,7% від усіх інвестицій у регіон).

Як свідчать дані [10], важливим пріоритетом економічного розвитку Харківського регіону є також зміцнення стійкої бази розвитку сільського господарства, залучення інвестицій у сферу переробки сільськогосподарської продукції. Питома вага сільськогосподарського виробництва у валовому регіональному продукті дорівнювала 9%, що значно перевищувало загальноєвропейські показники. За обсягом валової продукції сільського гос-

подарства регіон посідав одне з провідних місць серед регіонів країни (у 2016 р. – шосте місце, у 2017 р. – п'яте, у 2018 р. – шосте місце). У 2018 р. усіма категоріями господарств регіону одержано 3,8 млн. т зерна. Порівняно з 2017 р. виробництво зерна зменшилося на 258,5 тис. т (на 0,7%), що зумовлено зменшенням урожайності на 3,6% (з 39,1 ц з 1 га у 2017 р. до 37,7 ц з 1 га у 2018 р.). За рахунок збільшення площі збирання на 44,3 тис. га та врожайності на 22,5 % валовий збір соняшнику збільшився на 33,4%. Так, усіма категоріями господарств у 2018 р. зібрано 1,5 млн. т соняшнику за середньої врожайності 27,8 ц з 1 га. За рахунок збільшення врожайності у 1,6 рази зросло виробництво сої на 1,4% проти обсягу 2017 р. і становило 64,5 тис. т. Обсяг виробництва картоплі становив 1,1 млн. т і проти результату минулого року не змінився. Господарства населення забезпечили майже 100% виробництва картоплі в регіоні, 97,1% – культур овочевих, 87,3% – культур плодкових та ягідних [10].

Як відомо, інноваційний потенціал розвитку регіону грає ключову роль, сутність якої полягає у здійсненні наукового забезпечення економічного і науково-технічного розвитку регіону. Як свідчать дані [9; 10], у 2016–2017 рр. регіон посідав друге місце серед інших регіонів країни за кількістю розташованих наукових організацій та установ (відповідно 16,46% і 15,5% від загальної їх кількості) та за кількістю працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (відповідно 16,83% і 15,75% від їх кількості). Крім того, за інтенсивністю інноваційної активності промислових підприємств у регіонах України за 2013–2017 рр. регіон посідав стійке друге місце. Отже, слід відзначити достатньо високий рівень інноваційної активності підприємств у регіоні.

Проводячи аналіз економічного розвитку регіону, слід також провести дослідження процесу освоєння капітальних інвестицій підприємствами у регіоні за 2018 р. Так, за даними [10], підприємствами регіону за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 21,6 млрд. грн. капітальних інвестицій, що на 9,3% більше, ніж у 2017 р. При цьому головним джерелом фінансування інвестицій залишалися власні кошти підприємств (53,3% від загального обсягу). За рахунок державного і місцевих бюджетів освоєно 24,5% інвестицій. Найвагомішу частку інвестиції (98,5% від загального обсягу) вкладено в матеріальні активи, з яких у будівлі та споруди – 10,3 млрд. грн.; у машини, обладнання, інвентар і транспортні засоби – 10,1 млрд. грн.

Слід зазначити, що існуюча складна економічна й політична ситуація в Україні негативно позначилася показниках економічного розвитку регіонів країни, зокрема й на Харківському регіоні. Результати аналізу промислового розвитку

Харківського регіону за 2006–2018 рр. свідчать про не досить ефективне використання наявного виробничого потенціалу регіону, а також недостатній рівень використання його інноваційного потенціалу. Низький рівень фінансування наукових і науково-технічних робіт є причиною спаду винахідницької активності й призводить до згортання процесів комерціалізації результатів інноваційної діяльності. Низька інноваційна активність вітчизняних підприємств свідчить про те, що корпоративний сектор відіграє незначну роль у становленні регіональної інноваційної системи, а також про неефективне використання фінансових ресурсів території (бюджетних коштів, власних коштів підприємств регіону та ін.), тому нагальні проблеми в економічному розвитку регіону в умовах реформ потребують використання інноваційних підходів до реалізації сучасної регіональної економічної політики. Серед інновацій, що сприятимуть ефективній реалізації регіональної економічної політики в регіоні для забезпечення його збалансованого економічного розвитку, велике значення мають: створення регіональних і міжрегіональних кластерів, що стимулюватимуть залучення інвестицій до інноваційно орієнтованого комплексу регіону; використання потенціалу та переваг міжрегіонального співробітництва, що дасть змогу послабити соціальну напруженість на території регіону і країни у цілому; застосування проектного підходу регіональними органами державної влади й органів місцевого самоврядування до розв'язання регіональних проблем, що дасть змогу ефективно використовувати всі види ресурсів регіону, а також створить сприятливі умови для максимізації використання його існуючого потенціалу. Виходячи із цього, формування ефективної галузевої структури промисловості Харківського регіону і створення на цій основі регіональних кластерів сприятимуть: доцільному використанню економічного потенціалу регіону, зниженню ресурсоємності промислового виробництва, підвищенню життєвого рівня зайнятих у промисловості, поліпшенню екологічного стану в регіоні, стимулюванню вітчизняних виробників до підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку. Організація виробництва у вигляді кластерів у регіоні забезпечить пряму участь органів публічної влади в активізації господарської діяльності, дасть змогу об'єднати зусилля всіх учасників управління, підвищуючи, таким чином, ефективність регіональної економічної політики. Створення кластерів сприятиме росту продуктивності й інноваційній активності підприємств, які входять до складу кластера, а також більш ефективному використанню наявного капіталу регіону. Виходячи із цього, для створення сприятливих умов розвитку кластерів у регіоні важливо на загальнодержавному рівні урегулювати законодавчу базу, зокрема затвердити

концептуальні основи створення кластерів у країні, а також розробити програми їх створення на мезорівні.

Важливим інструментом підвищення результативності й ефективності реалізації регіональної економічної політики з боку регіональних органів державної влади й органів місцевого самоврядування у регіоні також може стати проектний підхід до розв'язання регіональних проблем. Однак для ефективного розроблення, реалізації та управління проектами регіонального розвитку представникам регіональних органів публічної влади необхідно володіти конкретними специфічними професійними навиками, знаннями та досвідом (професійними компетентностями) у сфері управління проектами на мезорівні. Це дасть змогу публічним службовцям не тільки вміло розробляти проекти регіонального розвитку й управляти їхнім життєвим циклом, застосовувати сучасну методологію управління проектами як основу реалізації регіональних стратегій, а й приймати ефективні управлінські рішення щодо реалізації проектів регіонального розвитку на території регіону. До ключових компетентностей, якими повинні володіти публічні службовці для ефективного управління проектами регіонального розвитку, слід віднести: здатність перетворювати стратегічні документи органів влади на конкретні проекти, опрацьовані і реалізовані згідно із засадами, визначеними у даних стратегічних документах; уміння опрацьовувати проекти з урахуванням вимог, які є обов'язковими для кожного проекту: ясну і прозору стратегію, зорієнтованість на розв'язання конкретних проблем регіону, зрозумілу й прозору структуру цілей, заходів і дій, реальний план реалізації проекту, прозорий і зрозумілий бюджет; уміння шукати фінансування для проектів із внутрішніх і зовнішніх коштів (гранти, кошти міжнародних фондів тощо), що вимагає чіткого розуміння в існуючій системі фінансування, навиків підготовки певних проектних заявок; здатність вести ефективний пошук корисної інформації щодо джерел фінансування проектів, нових методів управління проектами, змін у нормативно-законодавчому полі; здатність налагоджувати ефективну комунікацію із зацікавленими особами у процесі розроблення та реалізації проектів та ін.

Отже, розроблення і реалізація проектів регіонального розвитку будуть успішними за умови, що представники органів публічної влади на мезорівні будуть володіти і використовувати професійні компетентності у сфері управління проектами. У зв'язку із цим нагальною необхідністю стає створення нової управлінської й фахової культури органів публічної влади на мезорівні, яка орієнтована на ефективну реалізацію проектів регіонального розвитку як методу виконання своїх завдань і повноважень. Це може бути досягнуто шля-

хом управління знаннями представників органів публічної влади на мезорівні, постійного фахового їх навчання й удосконалення у сфері проектного управління (проведення тренінгів, самоосвіта тощо). Також необхідними є цільова підготовка за держзамовленням цих фахівців із питань розроблення й реалізації проектів на мезорівні, залучення провідних закладів освіти до її здійснення. Слід також підкреслити, що інноваційність підходів до реалізації регіональної економічної політики в Україні в умовах реформ повинна бути спрямована на мотивацію регіонів до саморозвитку і на пошук латентного ресурсного потенціалу, раціональне його використання, на зменшення дотаційних і субвенційних механізмів підтримки регіонального розвитку. Тоді регіони будуть зацікавлені у самостійному розв'язанні проблем регіонального розвитку і не будуть розраховувати на підтримку з боку держави.

Висновки з проведеного дослідження.

У статті проведено комплексний аналіз економічного розвитку на прикладі Харківської області, що дало змогу виявити регіональні особливості, проблеми використання економічного потенціалу регіону, а також обґрунтувати основні напрями сучасної регіональної економічної політики в умовах реформ. Результати проведеного аналізу галузевої структури господарського комплексу Харківського регіону і показників спеціалізації дали змогу обґрунтувати рішення щодо можливих сценаріїв його подальшого функціонування і розвитку, а також визначити пріоритетні види економічної діяльності для створення регіональних кластерів, що дасть змогу сформувати ключові напрями реалізації економічної політики органами публічної влади. У ході аналізу виявлено, що першочергового вирішення потребують такі питання, як модернізація регіональної політики і розширення повноважень місцевих органів влади щодо розвитку територій. Для прийняття ефективних управлінських рішень із боку органів влади щодо результативного розв'язання цих завдань в умовах реформ доцільно використовувати інноваційні підходи до реалізації дієвої регіональної економічної політики: створювати регіональні кластери для ефективного використання економічного потенціалу регіону, підвищення добробуту зайнятих у промисловості, стимулювання потоку інвестицій до комплексу регіону та мотивування вітчизняних виробників до підвищення конкурентоспроможності продукції на ринку; забезпечувати міжрегіональне співробітництво; розробляти і реалізовувати проекти регіонального розвитку органами публічної влади з використанням методології проектного менеджменту для вирішення проблем регіону. Розроблення і реалізація цих проектів будуть успішними, якщо представники органів влади володітимуть і вико-

ристовуватимуть професійні компетентності у цій сфері управління проектами, для чого запропоновано перелік цих компетентностей. Усе це дасть змогу здійснювати актуальну, відповідно до сучасних європейських вимог, регіональну економічну політику шляхом ефективного використання всіх видів ресурсів регіону, а також створення сприятливих умов для максимізації використання його наявного потенціалу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Артеменко В. Напрями створення інформаційно-аналітичної системи моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів України. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 69–73.
2. Білик Р.Р. Детермінанти регіонального розвитку у вимірі економічної безпеки України : монографія. Львів : Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2016. 352 с.
3. Управління регіональним розвитком: проблеми та перспективи : монографія / Н.Л. Гавкалова та ін. ; за заг. ред. Н.Л. Гавкалової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 400 с.
4. Забезпечення регіонального розвитку екологічного суспільства засобом створення системного базису синтезованого капіталу : монографія / Н.Л. Гавкалова та ін. ; за заг. ред. докт. екон. наук, проф. Н.Л. Гавкалової. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 304 с.
5. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.
6. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З.С. Варналія. Київ : НІСД, 2007. 820 с.
7. Варналій З.С. Особливості регіонального розвитку в контексті зміцнення економічної безпеки України. *Регіональна економіка*. 2017. № 1. С. 131–133.
8. Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: виклики та пріоритети України / наук. ред. В.С. Кравців. Львів : Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2018. 157 с.
9. Статистична інформація Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 31.03.2019).
10. Статистична інформація Головного управління статистики в Харківській області. URL: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html> (дата звернення: 31.03.2019).
11. Чичкало-Кондрацька І.Б. Фактори та передумови розвитку інноваційних науково-виробничих структур. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2010. Вип. 6. Т. 2. С. 72–79.
12. Шумська Г.М. Проблеми державного регулювання регіонального соціально-економічного розвитку України. *Управління розвитком*. 2012. № 8. С. 88–89.
13. Чабанов Э.И. Факторы и условия развития региональной социальной инфраструктуры в условиях модернизации экономики России. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economy> (дата звернення: 25.04.2019).

14. Чижевич К. Методологічні засади формування євро регіональної політики та особливості застосування позитивного досвіду для України. URL: <http://www.viem.edu.ua/konf2/art.php?id=0607> (дата звернення: 25.04.2019).

15. Шумська Г.М. Оцінка ефективності промислової спеціалізації регіонального господарського комплексу: методичний підхід. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 24 квітня 2015 р. Харків : НТМТ, 2015. С. 1986–1992.

REFERENCES:

1. Artemenko V. (2014) Napriamy stvorennia informatsiino-analitychnoi systemy monitorynhu sotsialno-ekonomichnykh pokaznykiv rozvytku rehioniv Ukrainy [Areas of creation of information-analytical system of monitoring of social and economic indicators of development of regions of Ukraine]. *Rehionalna ekonomika*. 2014. no. 4. pp. 69-73.
2. Bilyk R. R. (2016) *Determinanty rehionalnoho rozvytku u vymiri ekonomichnoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia* [Determinants of regional development in the dimension of economic security of Ukraine]. Lviv: NAN Ukrainy. DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 2016. 352 p.
3. Havkalova N. L., Avedian L. Y., Shumska H. M. (2013) *Upravlinnia rehionalnym rozvytkom: problemy ta perspektyvy: monohrafiia* [Regional development management: problems and perspectives] / za zah. red. N. L. Havkalovoi. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 2013. 400 p.
4. Havkalova N. L., Shumska H. M., Vlasenko T. A. (2015) *Zabezpechennia rehionalnoho rozvytku ekolohichnoho suspilstva zasobom stvorennia systemnoho bazysu syntezyvanoho kapitalu: monohrafiia* [Ensuring the regional development of the ecological society as a means of creating a systemic basis for synthesized capital] / za zah. red. dokt. ekon. nauk, profesora Havkalovoi N. L. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, 2015. 304 p.
5. Herasymchuk Z. V. (2008) *Rehionalna polityka staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka: monohrafiia* [Regional Policy for Sustainable Development: Theory, Methodology, Practice]. Lutsk: Nadstyria, 2008. 528 p.
6. Varnalii Z. S. (2007) *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety: monohrafiia* [State Regional Policy of Ukraine: Peculiarities and Strategic Priorities]. Kyiv: NISD, 2007. 820 p.
7. Varnalii Z. S. (2017) *Osoblyvosti rehionalnoho rozvytku v konteksti zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Features of regional development in the context of strengthening Ukraine's economic security]. *Rehionalna ekonomika*. 2017. no. 1. pp. 131-133.
8. Kravtsiv V. S. (2018) *Terytorialnyi rozvytok i rehionalna polityka v Ukraini: vyklyky ta priorytety Ukrainy* [Territorial Development and Regional Policy in Ukraine: Challenges and Priorities of Ukraine]. Lviv: DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy», 2018. 157 p.
9. Statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Statistical information of

the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 31 March 2019)

10. Statystychna informatsiia Holovnoho upravlinnia statystyky v Kharkivskii oblasti [Statistical information of the Main Department of Statistics in the Kharkiv region]. Available at: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/index.html> (accessed 31 March 2019)

11. Chychkalo-Kondratska I. B. (2010) Faktory ta peredumovy rozvytku innovatsiinykh naukovo-vyrobnychkykh struktur [Factors and prerequisites for the development of innovative scientific and production structures]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*. 2010. Vol. 6. no. 2. pp. 72-79.

12. Shumska H. M. (2012) Problemy derzhavnoho rehulivannia rehionalnoho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Problems of state regulation of the regional socio-economic development of Ukraine]. *Upravlinnia rozvytkom*. 2012. no. 8. pp. 88-89.

13. Chabanov E. I. (2014) Faktory i usloviya razvitiya regional'noy sotsial'noy infrastruktury v usloviyakh modernizatsii ekonomiki Rossii [Factors and condi-

tions of development of regional social infrastructure in conditions of modernization of the Russian economy]. Available at: <https://www.sworld.com.ua/index.php/ru/economy-311/economy> (accessed 25 April 2019) (in Russian)

14. Chyzhevych K. Metodolohichni zasady formuvannia yevrorehionalnoi polityky ta osoblyvosti zastosuvannia pozytyvnoho dosvidu dlia Ukrainy [Methodological principles of formation of Euroregional policy and peculiarities of the application of positive experience for Ukraine]. Available at: <http://www.viem.edu.ua/konf2/art.php?id=0607> (accessed 25 April 2019)

15. Shumska H. M. (2015) Otsinka efektyvnoyi pomyclovoi spetsializatsii rehionalnoho hospodapckoho kompleksu: metodychnyi pidkhid [Estimation of efficiency of industrial specialization of regional economic complex: methodical approach]. *Rozvytok yevropeiskoho prostoru ochyma molodi: ekonomichni, sotsialni ta pravovi aspekty: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Kharkiv, 24.05.2015). Kharkiv: NTMT, 2015. pp. 1986-1992.

Shumskaya Anna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of State Governance,
Public Administration and Regional Economy
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

PRACTICAL ASPECTS OF ECONOMIC ANALYSIS REGION DEVELOPMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF MODERN REGIONAL ECONOMIC POLICY IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the article is to carry out an analysis of the economic development of the region on the example of the Kharkiv region to substantiate the directions of implementation of modern regional economic policy in the conditions of reforms, as well as to identify possible scenarios for the further functioning of the regional economic complex.

Results. The article is devoted to the actual issues of the implementation of modern regional economic policy in Ukraine under the conditions of reforms, the basis of which is the implementation of a thorough analysis of the economic development of the regions, as well as the use of innovative tools of regional development. A comprehensive analysis of the economic development of the region was carried out on the example of the Kharkiv region. In the process of this analysis, the trends of economic development of the Kharkiv region, which are formed under the influence of the implementation of modern reforms, are considered. The calculation of the indicators of the sectoral structure and the coefficients of specialization allowed to conduct a thorough analysis of the regional industrial complex, which ensured the adoption of reasonable decisions on possible scenarios for its further operation and development. The priorities of realization of regional economic policy in the Kharkiv region in the conditions of reforms were established on the basis of the complex analysis and evaluation of its economic development that made it possible to identify peculiarities, problems of the formation and use of the economic potential of the region, and to develop ways of solving these problems. The analysis also revealed that priority issues need to be addressed, such as modernizing regional policy and empowering local authorities to develop their territories. To address these issues, special attention has been given to the application of innovative approaches to the implementation of regional economic policy: the creation of regional and interregional clusters, which will stimulate the attraction of investments to the innovation-oriented industrial complex of the region; use of interregional cooperation, which will reduce the social tensions in the region and the country as a whole; the use of project management by the territory of the regional bodies of state power and local self-government to solve regional problems, which will allow to effectively use all kinds of resources of the region, and also create favorable conditions for maximizing the use of its existing potential. It is substantiated that the formation of an effective industry structure of the industry in the Kharkiv region and the creation of competitive regional clusters on this basis will promote: the expedient use of the economic potential of the region, raising the standard of living in the industry, improving the ecological situation in the region, stimulating domestic producers to increase the competitiveness of products at the global and domestic markets. Creation of clusters will contribute to the growth of productivity and innovative activity of enterprises that are part of the cluster, as well as more efficient formation and use of intellectual capital of the region.

In order to increase the effectiveness and efficiency of regional economic policy implementation, it is proposed to use the regional authorities and local governments of the project approach to the solution of regional problems. At the same time, for the effective development, implementation and management of regional development projects, representatives of regional public authorities should have professional competencies in the field of project management on the meso level. This will enable civil servants and officials of local self-government bodies not only to develop and implement regional development projects, to manage their life cycle, but also to apply a modern methodology of project management to make effective management decisions in the region.

The emphasis is placed on the fact that regional economic policy in Ukraine should be aimed at motivating regions to self-development and to seek and use latent resource potential. It will stimulate regions to independently address important regional issues through the use of modern regional development tools (clustering of the economy, project management methodology, smart specialization, etc.), and will reduce the volume of financial assistance and support for regional development by the state.

Practical implications. In the article, the author proposed to implement effective regional economic policy in the conditions of reforms: to create regional clusters based on the results of the economic development of the region, which will promote the growth of productivity and innovative activity of enterprises in the region, increase opportunities for entering the foreign market, ensure accelerated socio-economic development of the region; to establish interregional cooperation, which will allow to weaken social tensions in the region and the country as a whole; use modern tools of regional development (clustering of the economy, methodology of project management, smart specialization, etc.) by public authorities to solve regional problems and to make full use of all kinds of resources and existing potential of the region.

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩААНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ
ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІANALYSIS OF THE UTILIZATION OF WATER RESOURCES IN UKRAINE
AND WAYS TO IMPROVE ITS EFFICIENCY

У статті проведено аналіз водозабезпечення та основних показників, що характеризують ефективність використання водних ресурсів в Україні. Визначено найбільш водоемні галузі народного господарства. Проаналізовано обсяги та структуру інвестування в охорону навколишнього природного середовища та виділено частку інвестицій, яка спрямована на захист водних ресурсів. Вивчено організаційно-економічний механізм зниження екологоруйнівного впливу на водні об'єкти та виділено основні його вади. Розглянуто міжнародний досвід стимулювання та регулювання діяльності, яка спрямована на захист водних джерел та раціональне водокористування. Встановлено, що найбільш дієвим заходом підвищення ефективності водокористування в умовах виробничих підприємств є впровадження систем оборотного та повторно-последовного водопостачання. Проведено економічне обґрунтування низки інвестиційних проектів підвищення ефективності водовикористання в умовах виробничих підприємств м. Дніпро. За результатами проведеного у статті дослідження виділено основні напрями, що сприятимуть підвищенню ефективності водовикористання в Україні.

Ключові слова: водні ресурси, водозабезпечення, водокористування, аналіз, регулювання, стимулювання, ефективність, обґрунтування, виробництво, підприємство.

В статті проведено аналіз водоснабження та основних показателів, характеризують ефективність використання водних ресурсів в Україні. Виділені найбільш водоемні отрасли народного хозяйства. Проанализированы объемы и структура инвестирования в охрану окружающей среды, выделена доля инвестиций, направленных на защиту водных ресурсов. Изучен организационно-экономический механизм снижения экологоруйвительного влияния на водные объекты и определены его основные недостатки. Рассмотрен международный опыт стимулирования и регулирования деятельности, направленной на защиту водных источников. Определено, что наиболее действенным направлением повышения эффективности водопользования в условиях производственных предприятий является внедрение систем оборотного и повторно-последовательного водоснабжения. Проведено экономическое обоснование инвестиционных проектов, направленных на повышение эффективности водопользования, в условиях производственных предприятий г. Днепр. По результатам проведенного в статье исследования выделены основные направления, способствующие повышению эффективности водопользования в Украине.

Ключевые слова: водные ресурсы, водоснабжение, водопользование, анализ, регулирование, стимулирование, эффективность, обоснование, производство, предприятие.

УДК 628.179

Малюк О.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва імені Т.Г. Беня
Національна металургійна академія України

Гончарук О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки та підприємництва імені Т.Г. Беня
Національна металургійна академія України

The article analyses the water supply and key indicators that characterise water use efficiency in Ukraine. The results obtained show that despite a decrease in the total volume of utilization of water resources, the level of recycling and reused water supply remains unsatisfactory; the share of fresh water in the total amount of water used in Ukraine during the year is about 15% and is the highest among the countries of the European continent. The most water-intensive sectors of the national economy are determined. It is established that the manufacturing industry uses 64% of the total volume of fresh water, which leads to an increase in the prime cost of manufactured products and negatively affects its competitiveness. The article studies volumes and structure of investment in environmental protection and measures aimed at the protection of water sources in Ukraine. It is found that the share of capital investments on return water purification is 5.52% of the total volume of capital investments on environmental protection, and the volume of operating expenses on return water purification is 18,62 times higher than the volume of capital investments. The organizational and economic mechanism to reduce the ecologically destructive influence on water objects is studied and its main weaknesses are highlighted. International experience in stimulating and regulating activities aimed at protecting water sources and rational water use is considered. It is established that the most effective measure to improve water use efficiency in the conditions of industrial enterprises is to introduce systems of recycling and reused water supply. Economic feasibility of a number of investment projects for introducing recycling and reused water supply systems in the conditions of industrial enterprises in the city of Dnipro is conducted and the results obtained proved its expediency. According to the results of the research conducted in the article, the main directions are distinguished, which will contribute to the improvement of water use efficiency in Ukraine. They include: improvement of methodological fundamentals of availability of water use for a price and stimulation of introduction of environmental measures; promotion of educational programs for forming environmental consciousness of water consumers.

Key words: water resources, water supply, water use, analysis of regulation, stimulation, efficiency, justification, production, enterprise.

Постановка проблеми. Серед природних ресурсів вода є найважливішим компонентом навколишнього природного середовища, який є необхідною умовою існування життя на планеті. Забезпечення населення та галузей національної економіки якісною водою є одним із голо-

вних завдань будь-якої держави. Зазначимо, що за даними Міністерства екології та природних ресурсів [4]. Україна належить до найменш водозабезпечених держав європейського континенту, оскільки запаси місцевих ресурсів прісної води на одну людину становлять 1,04 тис. м³/рік [6; 10]

(для порівняння, у країнах Європи цей показник становить [4]: Норвегія – 96,9 тис. м³/рік; Швеція – 24,1 тис. м³/рік; Фінляндія – 22,5 тис. м³/рік; Франція – 4,6 тис. м³/рік; Італія – 3,9 тис. м³/рік; Польща – 1,7 тис. м³/рік; Німеччина – 1,3 тис. м³/рік). До найменш забезпечених ресурсами поверхневих вод відносяться Херсонська, Донецька, Дніпропетровська та Запорізька області, де запаси становлять від 0,1 до 0,3 тис. м³ прісної води на особу [4]. Все вище зазначене зумовлює підвищену увагу до питання ефективного водокористування в Україні та актуальність обраної тематики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанням водозабезпечення та водокористування приділяється чимала увага такими науковцями, як: Б.Ф. Данилишин [9], В.Г. Івашко [2], І.І. Кирилова [6], І.Д. Мартинюк [7], Л.М. Сокол [10], А.М. Хвесик [1,5] та інші. Проте, незважаючи на значну увагу науковців до зазначених питань, показники, що характеризують ефективність використання водних ресурсів основними галузями народного господарства, залишаються незадовільними. Зважаючи на це, потребують додаткової уваги напрями підвищення ефективності водокористування та адміністративного регулювання споживання водних ресурсів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження рівня водозабезпечення та ефективності використання водних ресурсів в Україні. Аналіз чинного в Україні та міжнародного досвіду регулювання та стимулювання діяльності, спрямованої на збереження водних джерел. Виокремлення основних напрямів удосконалення еколого-економічного механізму управління водними ресурсами з метою підвищення ефективності їх використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз використання водних ресурсів в Україні за період 2010–2016 рр. проведено в таблиці 1, де відображено загальні обсяги використаної в Україні води, обсяги оборотного та повторно-послідов-

ного водопостачання, обсяги забраної свіжої води з природних об'єктів, а також дані щодо потужності діючих очисних споруд.

Наведені у таблиці 1 дані свідчать про те, що загальний обсяг використання води за період 2005–2016 рр. має стійку тенденцію до зниження. Частка оборотного та повторно-послідовного водопостачання в загальному обсязі використаної протягом року води становить 74,4–80,6%, при цьому спостерігається зростання цього показника в динаміці. Попри позитивні тенденції, слід наголосити на тому, що наявний в Україні рівень використання оборотного та повторно-послідовного водопостачання є незадовільним, оскільки у більшості європейських країн він становить понад 90%. Загострюється означена проблема низьким рівнем потужності очисних споруд, яка щороку знижується. Станом на 2016 рік потужність діючих очисних споруд забезпечувала очистку лише 12,4% загального обсягу використаної протягом року води. Таке становище приводить до скиду забрудненої води безпосередньо у водні джерела. Це неминуче викликає зміни їх фізико-хімічних властивостей та порушення природного екологічного балансу [8].

Не менш гостро стоїть проблема непомірно високого обсягу забору свіжої води. За період 2005–2016 рр. частка свіжої води в загальному обсязі водокористування становила 17,38–14,25%. Структура споживання свіжої води за галузями народного господарства наведена в таблиці 2. Отримані дані вказують на те, що найбільша частка належить виробничій галузі, яка в період 2005–2016 рр. становила 47,88–64,04%. Станом на 2016 рік на виробничі потреби було витрачено 64% всієї забраної свіжої води, питні та санітарно-гігієнічні потреби – 17%, потреби зрощення – 17%, інші потреби – 2%.

Слід зазначити, що використання 64% свіжої води на виробничі потреби у світовій практиці

Таблиця 1

Показники, що характеризують обсяги використання водних ресурсів в Україні

Показник / рік	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Використано води, млн.м ³	62250	57984	60457	58775	54554	50005	49526
Темпи росту, долі од.	-	0,93	1,04	0,97	0,93	0,92	0,99
Оборотне та повторно-послідовне водопостачання, млн.м ³	47167	43138	45806	45150	43049	40306	39619
Темпи росту, долі од.	-	0,91	1,06	0,99	0,95	0,94	0,98
Частка оборотного та повторно-послідовного водопостачання в загальному обсязі використаної води	75,77%	74,40%	75,77%	76,82%	78,91%	80,60%	80,00%
Забрано води з природних водних об'єктів, млн.м ³	15083	14846	14651	13625	11505	9699	9907
Темпи росту, долі од.	-	0,98	0,99	0,93	0,84	0,84	1,02
Потужність очисних споруд, млн.м ³	7688	7425	7577	7592	7190	5801	5690
Темпи росту, долі од.	-	0,97	1,02	1,00	0,95	0,81	0,98

Джерело: складено автором на основі [3,4]

Структура споживання свіжої води за період 2005–2016 рр.

Показник / рік	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг використання свіжої води, млн. м ³	10188	9817	10507	10092	8710	7125	7169
Обсяг використання свіжої води в загальному обсязі використаної води	16,37%	16,93%	17,38%	17,17%	15,97%	14,25%	14,48%
Темпи росту, частки од.	-	0,96	1,07	0,96	0,86	0,82	1,01
Виробничі потреби, млн. м ³	4878	5511	5681	5363	4871	4491	4591
Частка води використаної на виробничі потреби	47,88%	56,14%	54,07%	53,14%	55,92%	63,03%	64,04%
Темпи росту, частки од.	-	1,13	1,03	0,94	0,91	0,92	1,02
Питні і санітарно-гігієнічні, млн. м ³	2409	1917	1848	1765	1500	1267	1239
Частка води використаної на питні і санітарно-гігієнічні потреби	23,65%	19,53%	17,59%	17,49%	17,22%	17,78%	17,28%
Темпи росту, частки од.	-	0,80	0,96	0,96	0,85	0,84	0,98
Зрошення, млн. м ³	1186	1377	1759	1770	1218	1237	1211
Частка води, використаної на зрошення	11,64%	14,03%	16,74%	17,54%	13,98%	17,36%	16,89%
Темпи росту, частки од.	-	1,16	1,28	1,01	0,69	1,02	0,98
Інші потреби, млн. м ³	1715	1012	1219	1194	1121	130	128
Частка води, використаної на інші потреби	16,83%	10,31%	11,60%	11,83%	12,87%	1,82%	1,79%
Темпи росту, частки од.	-	0,59	1,20	0,98	0,94	0,12	0,98

Джерело: складено автором на основі [3, 4]

є неприпустимим. Свіжа вода є дорогим ресурсом, залучення якого у виробничий процес приводить до зростання собівартості виробленої продукції та негативно впливає на її конкурентоспроможність. Тому більшість виробничих підприємств, розташованих у європейських країнах, обладнанні замкнутими системами водокористування, які забезпечують оборотне та повторно-послідовне водопостачання. Такі системи передбачають після використання води у першому виробничому циклі її відстоювання. Потім використана вода проходить процес очищення та повертається у наступний виробничий цикл. Поповнення водних запасів (частина води випаровується у процесі виробничого процесу, відстоювання та очищення) відбувається за рахунок збирання атмосферних опадів (дощ, сніг тощо) у резервуари.

Використання замкнутого циклу водопостачання має, крім економічного ефекту (зниження витрат на залучення у виробничий процес свіжої води), екологічний ефект (збереження кількісних та якісних характеристик водних ресурсів тощо).

Вилучення значних обсягів свіжої води на господарські потреби приводить до зневоднення річок, пересихання озер та водосховищ тощо. Також суттєвою проблемою є теплове та хімічне забруднення водних джерел стічними водами.

Порушення теплового режиму водних джерел приводить до порушення їх природного балансу. Відбувається стрімкий ріст синьо-зелених водоростей та іншої рослинності, що у підсумку викликає заболочування водних джерел, порушення життєвих циклів живих організмів, що населяють водойми.

Хімічне забруднення водних джерел приводить до незворотних змін у природних процесах водойм та загибелі живих організмів, які їх населяють. Слід наголосити на тому, що підземні води живляться за рахунок поверхневих водних ресурсів, таким чином, хімічно забруднені стоки неминуче приводять до зміни хімічного складу підземних вод, які є основним джерелом питної води населення держави, а отже, мають безпосередній вплив на здоров'я нації.

У таблиці 3 систематизована інформація щодо обсягів забору свіжої води в областях України.

Наведені в таблиці 3 дані вказують на те, що станом на 2016 рік найбільшу кількість свіжої води використовують підприємства Запорізької та Дніпропетровської областей. На ці дві області припадає близько 30% усієї свіжої води, використаної в Україні. Ще 65,79% загального обсягу використаної в Україні свіжої води відносяться на інші п'ять областей, серед яких Херсонська, Донецька, Київська, Одеська. Отже, понад 95% свіжої води використовується 8-ма областями держави, що пояснюється зосередженням виробничого комплексу України саме в цих областях. Як наслідок, водні джерела зазначених областей є найбільш забрудненими, а рівень забезпеченості водними джерелами – найнижчим в Україні. Слід наголосити на тому, що в цих областях проживає лівова частка населення України, а отже, впровадження заходів, спрямованих на зниження екологодеструктивного впливу на водні джерела та підвищення ефективності водокористування, є одним із першочергових завдань держави.

Нині зниження екологодеструктивного впливу на водні джерела в Україні здійснюється шляхом

Таблиця 3

Використання свіжої води по областях України, млн. м³

Показник / рік	2010	2013	2014	2015	2016
Забір свіжої води в Україні	9817	10092	8710	7125	7169
Запорізька	1099	1237	1146	1150	1081
Частка, %	11,19	12,26	13,16	16,14	15,08
Дніпропетровська	1361	1349	1359	881	1055
Частка, %	13,86	13,37	15,60	12,36	14,72
Херсонська	770	1074	1062	1037	990
Частка, %	7,84	10,64	12,19	14,55	13,81
Донецька	1467	1354	1135	936	926
Частка, %	14,94	13,42	13,03	13,14	12,92
Київська	902	866	808	706	664
Частка, %	9,19	8,58	9,28	9,91	9,26

Джерело: складено автором на основі [4,8]

Таблиця 4

Аналіз капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля та очищення зворотних вод за період 2010–2016 рр.

Показник / рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Капітальні інвестиції на охорону довкілля, тис. грн.	950927,4	1509753,8	986625	1000759,8	1505222,2	1417943,2	1662257
в тому числі очищення зворотних вод, тис. грн.	253589,2	89669,5	115603,9	115937	120847,7	65544,3	91799,7
частка у загальній величині капітальних інвестицій	26,67%	5,94%	11,72%	11,58%	8,03%	4,62%	5,52%
Поточні витрати на охорону довкілля, тис. грн.	2432363	3188820,5	4118797,4	3988734,6	5069870,6	5494249,4	5481696,9
в тому числі очищення зворотних вод, тис. грн.	1007347,2	968113,3	989910,9	876328,2	1035955,4	1220387,6	1349637,3
частка у загальній величині поточних витрат	41,41%	30,36%	24,03%	21,97%	20,43%	22,21%	24,62%
Співвідношення поточних витрат та капітальних інвестицій	1,06	0,64	1,00	0,88	0,69	0,86	0,81
Співвідношення поточних витрат та капітальних інвестицій на очищення зворотних вод	3,97	10,80	8,56	7,56	8,57	18,62	14,70

Джерело: складено автором на основі [4]

реалізації відповідних природоохоронних заходів. Витрати на збереження довкілля в Україні підрозділяють на капітальні інвестиції та поточні витрати. Під капітальними інвестиціями розуміють витрати на капітальне будівництво, придбання або виготовлення основних засобів природоохоронного призначення. Вони включають витрати на будівництво споруд для очищення вод, на влаштування систем оборотного водопостачання, на будівництво установок зі збору нафти, сміття та інших відходів з акваторії водойм, на створення водоохоронних зон, на спорудження систем каналізації тощо. До поточних витрат відносяться витрати на утримання та обслуговування основних фондів природозахисного призначення (ремонт, амортизаційні відрахування, тощо), а також на оплату послуг, пов'язаних з охороною навколишнього середовища (витрати на заробітну платню обслуговуючого персоналу, енергетичні витрати, реагенти тощо).

У таблиці 4 наведені дані щодо величини капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля та очищення зворотних вод в Україні за період 2010–2016 рр.

Наведені у таблиці 4 дані свідчать про те, що загалом в Україні обсяг капітальних інвестицій на охорону довкілля перевищує величину поточних витрат. Водночас частка капітальних інвестицій на очищення зворотних вод в 2016 становила лише 5,52% загальної величини капітальних інвестицій на охорону довкілля, а величина поточних витрат на очищення зворотних вод – у 18,62 рази, а в 2015 році – в 14,7 рази перевищувала капітальні інвестиції на очищення зворотних вод. Таке становище означає, що кошти, виділені на очищення зворотних вод, витрачалися на утримання та обслуговування вже наявних основних фондів, середній термін експлуатації яких без переоснащення становить 30–40 років, їх моральне та фізичне зношення наближається до значення

у 90% [8] та потребує невідкладних значних капіталовкладень.

Загострюється проблема значним рівнем забруднення водних джерел України. За даними Міністерства екології та природних ресурсів [4], стан водних об'єктів в Україні визнаний критичним, а загальна екологічна ситуація є найгіршою в Європі.

В таблиці 5 наведені дані щодо обсягів використаної води та відведеної зі зворотними водами за період 2005–2016 рр. Наведені у таблиці 5 дані вказують на те, що в Україні має місце чітка тенденція до зниження потужності очисного обладнання. Така ситуація є неприпустимою та потребує впровадження негайних дій із метою збереження кількісних та якісних характеристик водного фонду України для забезпечення потреб нинішніх та майбутніх поколінь водними ресурсами належної якості.

З огляду на це, доцільним є вивчення чинного в Україні еколого-економічного механізму управління водними ресурсами, який є системою управління фінансово-економічними важелями та інструментами. Ця система спрямована на регулювання відносин між регіональними, басейновими органами управління та водокористувачами щодо розподілу та використання водних ресурсів з метою забезпечення ефективного водокористування.

Основними його завданнями є: охорона водних джерел, якості води в них та їх екосистем; забезпечення потреб населення в якісній питній воді; стимулювання відновлення та модернізації основних фондів водного господарства; забезпечення прозорого розподілу коштів, що надходять до бюджету на водоохоронні заходи у вигляді податків, зборів за спеціальне водокористування тощо; формування конкурентних умов на ринку води.

Організаційно-економічний механізм використання водних ресурсів поєднує інструменти управління водокористуванням стимулюючого та примусового характеру.

Інструменти примусового характеру – це жорсткі регламентації діяльності водогосподарських суб'єктів, які забезпечують сталість параметрів економіко-екологічної системи. Вплив таких інструментів має переважно адміністративно-законодавчий характер. Примусова мотивація ґрунтується на механізмах негативного зворотного зв'язку та спрямована на обмеження негативного господарського впливу на водні екосистеми. Головною метою цих інструментів, які проявляються у заборонах та обмеженнях, є збереження природної рівноваги водогосподарської системи. До економічних інструментів примусового характеру в Україні відносять: збори за спеціальне водокористування (споживання води та скидання); відміну дотацій на водокористування; екологічні податки за скидання забруднених вод; збільшення мита на транспортування води та водомістких товарів за кордон; підвищення тарифів (плати) на водопровідну воду, збирання та видалення комунальних відходів, каналізацію та очищення стічних вод тощо.

Міжнародний досвід природокористування свідчить про те, що на прийняття екологічно орієнтованих рішень у процесі господарської діяльності мають суттєвий вплив інструменти стимулюючого характеру, які дають змогу водокористувачам серед наявної множини можливих стратегій вибрати саме ту, яка відповідає саме їх критеріям водокористування. На відміну від примусового, таке регулювання створює передумови для розвитку економіко-екологічних систем шляхом зміни їхнього стану на більш якісний. За ефективною дією інструментів стимулюючого характеру

Таблиця 5

Характеристика використаної води та відведеної зі зворотними водами

Рік	Забрано води з природних водних об'єктів	Спожито свіжої води	Загальне відведення зворотних вод	У тому числі			Потужність очисних споруд
				Забруднених (недостатньо очищених)		нормативно очищених	
				разом	з них без очищення		
2005	15083	10188	8900	3444	896	1315	7688
2006	15327	10245	8824	3891	1427	1304	8104
2007	16352	10995	8917	3854	1506	1245	7768
2008	15729	10265	8655	2728	616	1357	7518
2009	14478	9513	7692	1766	270	1711	7581
2010	14846	9817	8141	1744	312	1760	7425
2011	14651	10086	8044	1612	309	1763	7687
2012	14651	10507	8081	1521	292	1800	7577
2013	13625	10092	7722	1717	265	1477	7592
2014 ³	11505	8710	6587	923	175	1416	7190
2015	9699	7125	5581	875	184	1389	5801
2016	9907	7169	5612	698	164	1381	5690

Джерело: складено автором на основі [4]

для всіх суб'єктів економіко-екологічної системи забезпечується мультиплікативний ефект.

Проведений аналіз чинного в Україні організаційно-економічного механізму охорони навколишнього природного середовища виявив свою неспроможність. Це зумовлено як відсутністю дієвих стимулюючих важелів впровадження природоохоронних заходів, так і несуттєвим впливом на економічні показники господарюючих об'єктів інструментів примусового характеру, як то екологічний податок за забруднення компонентів довкілля, збори за спеціальне водокористування тощо, через їх незначний розмір. За розрахунками, проведеними авторами статті, частка усіх витрат екологічного характеру в загальній величині операційних витрат крупних металургійних підприємств становить менше 1% (для порівняння, в країнах Європи – до 30%), тоді як екологоректруктивний вплив на довкілля, який справляють зазначені підприємства, є значним. Це приводить до того, що екологічні питання залишаються поза увагою керівництва, а екологічне становище в Україні погіршується. Відбувається виснаження природно-ресурсного фонду України та порушення природного балансу екосистем.

Впровадження екологоспрямованих інвестиційних проектів на виробничих підприємствах відбувається досить повільно. Згідно з даними міністерства екології та природних ресурсів [4], більшість екологоорієнтованих проектів упроваджують на крупних виробничих підприємствах, маркетингова стратегія яких спрямована на зовнішній ринок. Реалізація продукції в країні Європи, США тощо потребує наявності відповідних сертифікатів, які засвідчують екологічні параметри продукція, а подекуди виробничого процесу.

Розглянемо декілька заходів, які були впроваджені на крупних виробничих підприємствах міста Дніпро, продукція яких орієнтована на зовнішній ринок.

Наприклад, проект «Скорочення забору води з р. Дніпро та скидання у неї стічних вод» був реалізований на крупному металургійному підприємстві та дозволив скоротити обсяг забору свіжої води з р. Дніпро з 11,7 млн. м³ до 8,3 млн. м³, а обсяг скиду забруднених стічних вод до р. Дніпро на 3,5 млн. м³. Загальний обсяг інвестування у проект становив 25 326,29 тис. грн. Показники оцінки економічної ефективності проекту за ставки дисконтування 30% та строку прогнозування 3 роки становили: чиста теперішня вартість проекту (NPV) 168,36 тис. грн; дисконтований період окупності (DPB) – 2,88 року; внутрішня норма доходності (IRR) – 31%. Отримані результати вказують на економічну доцільність упровадження природоохоронного проекту, проте, зважаючи на значний обсяг необхідних інвестицій та строк їх повернення, стає зрозумілим, що не кожне виробниче

підприємство спроможне на реалізацію подібних заходів без впливу відповідних інструментів стимулюючого або примусового характеру.

Як інший приклад, розглянемо проект «Автономного водооборотного циклу в системі охолодження механізмів машинного залу», який був реалізований в умовах товаровиробляючого цеху металургійного підприємства. Проведений розрахунок економічної ефективності проекту дав змогу отримати такі результати: за обсягу інвестування 1521,644 тис. грн обсяг забору свіжої води з ріки Дніпро та відповідно скидання забруднених стічних вод було скорочено на 6950 тис. м³/рік. Показники ефективності інвестування в цей захід за ставки дисконтування 30% та строку прогнозування 3 роки становили: чиста теперішня вартість проекту (NPV) 1891,41 тис. грн; дисконтований період окупності (DPB) – 1,25 року; внутрішня норма доходності (IRR) 96%. Такі результати вказують на економічну ефективність впровадження розглянутого заходу водоохоронного характеру на виробничому об'єкті та мають позитивний екологічний ефект.

Отримані дані за розглянутими проектами, з одного боку, доводять економічну доцільність реалізації екологоспрямованих заходів на виробничих підприємствах, а з іншого – вказують на необхідність посилення дієвості організаційно-економічного механізму водокористування з метою активізації впровадження екологоорієнтованих проектів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведене дослідження стану водоспоживання в Україні та аналіз причин, що привели до існуючого критичного стану водних об'єктів України, дав змогу виявити основні вади діючого в Україні організаційно-економічного механізму охорони навколишнього природного середовища та розробити рекомендації щодо його реформування.

На нашу думку, особлива увага має бути спрямована на удосконалення методичних основ платності природокористування (водокористування) як важливого інструменту забезпечення раціонального та ефективного використання природних ресурсів. Налагодження адекватної системи екологічного оподаткування та системи зборів у сфері природо(водо)користування сприятиме збереженню навколишнього природного середовища та дасть змогу підвищити економічну привабливість впровадження екологоорієнтованих заходів.

Не менш важливим є підвищення дієвості прописаних у законодавчих документах інструментів стимулюючого характеру, як то привабливі умови кредитування екологоорієнтованих заходів, зменшення обсягу податкового навантаження на суму інвестування в екологоорієнтовані проекти тощо.

Окремим напрямом роботи щодо збереження довкілля (водних об'єктів) має бути фор-

мування екологічної свідомості природо(водо)користувачів на всіх рівнях (домогосподарство – виробництво – регіон – держава). Просвітницькі програми щодо необхідності збереження навколишнього середовища для забезпечення гідних умов життєдіяльності наявних та майбутніх поколінь мають бути основою виховання суспільства, яке не припускає можливості «хижацького» ставлення до природи. Такі програми вже діють у більшості європейських держав та довели свою результативність.

Таким чином, лише комплексні дії щодо реформування організаційно-економічного механізму охорони навколишнього природного середовища та формування екологоорієнтованого мислення суспільства дадуть змогу забезпечити основні вимоги сталого розвитку водних об'єктів та довкілля в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яроцька О.В. Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення /за ред. М.А. Хвесика. Київ : РВПС України НАН України, 2005. 564 с.
2. Івашко В.Г. Статистичний аналіз та використання водних ресурсів України. *Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень*. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6529/1/%D0%A.PDF> (дата звернення: 02.03.2019).
3. Офіційний сайт Державного управління статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2019).
4. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України. URL: <http://menr.gov.ua> (дата звернення: 12.03.2019).
5. Хвесик М.А. Інституціональне середовище сталого водокористування в умовах ринкових відносин: національні та регіональні виміри: монографія. К. : Книжкове вид-во НАУ, 2005. 180 с.
6. Кирилова І.І. Аналіз сучасного стану сфери водопостачання та водовідведення в Україні. *Державне управління*. 2018. С. 118–125.
7. Мартинюк І.Д. Шляхи вдосконалення системи управління водними ресурсами на національному та регіональному рівнях. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2372> (дата звернення: 02.03.2019).
8. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році. Київ: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОР Гринь Д.С. 2016. 350 с.
9. Продуктивність водних джерел України: теорія і практика / Під заг. ред. чл. кор. НАН України, д.е.н. Б.Ф. Данилишина. К., 2007. 412 с.
10. Сокол Л.М. Підліснюк В.В. Аналіз водокористування в Україні на відповідність сталим підходам. *Екологічна безпека*. 2009. С. 49–55.

REFERENCES:

1. Jarocjka O.V., Khvesyka M.A. (2005) Vodni resursy na rubezhi XXI st.: problemy ratsionalnoho vykorystannia, okhorony ta vidtvorennia [Water resources at the turn of the XXI century: problems of rational use, protection and reproduction] /– K.: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy. 564 p. (in Ukrainian)
2. Ivashko V.Gh. Statystychnyj analiz ta vykorystannja vodnykh resursiv Ukrainy [Statistical analysis and use of water resources of Ukraine]. *Statystyka – instrument socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj*. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6529/1/%D0%A.PDF> (accessed 2 March 2019)
3. Ofitsiynyi sait Derzhavnoho upravlinnia statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Department of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 12 March 2019)
4. Ofitsiynyi sait Ministerstva ekologhiji ta pryrodnykh resursiv Ukrainy [Ministry of Environment and Natural Resources of Ukraine]. URL: <http://menr.gov.ua> (accessed 12 March 2019)
5. Khvesyk M.A. (2005) Instytucionaljne sere-dovyshhe stalogo vodokorystuvannja v umovakh rynkovykh vidnosyn: nacionaljni ta reghionaljni vymiry [Institutional environment of sustainable water use in conditions of market relations: national and regional dimensions]: monohrafija. K.: Knyzhkove vyd-vo NAU. 180 p.
6. Kyrylova I.I. (2018) Analiz suchasnogho stanu sfery vodopostochannja ta vodovidvedennja v Ukraini [Analysis of the current state of the water supply and wastewater sector in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnja*. pp. 118–125. (in Ukrainian)
7. Martynjuk I.D. (2013) Shljakhy vdoskonalenja systemy upravlinnja vodnymy resursamy na nacionalnomo ta reghionalnomo rivnjakh [Ways to improve the water management system at the national and regional levels]. *Efektivna ekonomika*. no. 8. URL: <http://economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2372> (accessed 2 March 2019)
8. Nacionaljna dopovidj pro stan navkolyshnjogho pryrodnogho sere-dovyshha v Ukraini u 2014 roci. – K.: Ministerstvo ekologhiji ta pryrodnykh resursiv Ukrainy, FOP Ghrinj D.S. 2016. 350 p. (in Ukrainian)
9. Produktivnistj vodnykh dzherel Ukrainy: teorija i praktyka [Productivity of water sources in Ukraine: theory and practice]/ Pid zagh.red. chl.kor. NAN Ukrainy, d.e.n. B.F. Danylyshyna. K., 2007. 412 p. (in Ukrainian)
10. Sokol L.M. Pidlisnjuk V.V. (2009) Analiz vodo-korystuvannja v Ukraini na vidpovidnistj stalym pidkholdam [Analysis of water use in Ukraine on compliance with sustainable approaches]. *Ekologhichna bezpeka*. pp. 49–55. (in Ukrainian)

Maliuk Oksana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Entrepreneurship
named after T.G. Benya
National Metallurgical Academy of Ukraine

Honcharuk Olha

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Entrepreneurship
named after T.G. Benya
National Metallurgical Academy of Ukraine

ANALYSIS OF THE UTILIZATION OF WATER RESOURCES IN UKRAINE AND WAYS TO IMPROVE ITS EFFICIENCY

The purpose of the article is to analyse water supply in Ukraine and develop directions to improve the efficiency of utilization of available water resources.

The relevance of the paper is determined by a low level of water supply, which in Ukraine is 1,04 thousand m³/year per person at an average world level of more than 8 thousand m³/year and a significant ecologically destructive influence of the sectors of the national economy on water sources. A problem of low water use efficiency at all levels of economic management is becoming aggravated.

Methodology. By using methods of statistical analysis, the article considers water supply and key indicators characterising the water use efficiency in Ukraine. The results obtained indicate that despite a decrease in the total volume of utilization of water resources, the level of recycling and reused water supply remains unsatisfactory. The capacity of the existing water purification facilities provides for clearing only 12.4% of the total volume of water used during the year, which results in the dumping of significant volumes of contaminated wastewater directly to the reservoir. This, in turn, results in changes in the physical and chemical properties of water sources and in violation of their natural ecological balance. It is generally acknowledged that the state of water bodies in Ukraine is critical, and the overall ecological situation is the worst in Europe.

According to the results of research carried out, it is found that the share of fresh water in the total amount of water used in Ukraine during the year is about 15% and is the highest among the countries of the European continent. Analysis of freshwater consumption pattern by sectors of the national economy showed that 64% is used for the needs of the manufacturing industry. Given the high cost of fresh water, the attraction of a considerable volume of it into production process leads to an increase in the prime cost of manufactured products and negatively affects its competitiveness.

The article studies volumes and structure of investment in environmental protection and measures aimed at the protection of water sources in Ukraine. It is found that the share of capital investments on return water purification is 5.52% of the total volume of capital investments on environmental protection, and the volume of operating expenses on return water purification is 18,62 times higher than the volume of capital investments. This means that funds are spent on the maintenance and servicing of already existing fixed assets, the average life of which without re-equipment is 30–40 years. At the same time, improvement of water use efficiency requires the introduction of modern equipment, and thus – capital investments.

The article analyses the organizational and economic mechanism to reduce the ecologically destructive influence on water bodies that is operating in Ukraine. Its main weaknesses are highlighted, key among which are the inconsistency of actions of ministries and departments that regulate the process of rational use of water resources.

International experience in stimulating and regulating activities aimed at protecting water sources and rational water use is considered. It is established that the most effective measure to improve water use efficiency in the conditions of industrial enterprises is to introduce systems of recycling and reused water supply.

This was confirmed by data of **practical approbation** presented in the article, which was carried out in a number of large production enterprises in Dnipro. The results obtained proved that the introduction of recycling and reused water supply systems is an effective direction both from an economic and an environmental point of view.

According to the results of the research conducted in the article, the main directions are distinguished, which will contribute to the improvement of water use efficiency in Ukraine. They include: improvement of methodological fundamentals of availability of water use for a price and stimulation of introduction of environmental measures; promotion of educational programs for forming environmental consciousness of water consumers.

РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКАРЕАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ТА СТАНДАРТИ
ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄВРОПИREAL PROGRESS AND STANDARDS
OF HUMAN DEVELOPMENT IN EUROPE

УДК 336

Гернего Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Василишена Т.В.

студент
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

У статті обґрунтовано теоретико-методологічні основи оцінювання параметрів реального прогресу та стандартів людського розвитку на прикладі країн Європи. Наведено критерії вибору розвинених країн Європи згідно з міжнародними індексами людського розвитку. Зокрема, розглянуто позиції вибраних країн Європи згідно з критеріями Індексу людського розвитку, Індексу людського капіталу, Індексу інклюзивного розвитку, Індексу соціального розвитку та Індексу процвітання. Узагальнено критерії вибору країн за конкурентоспроможністю та релевантністю параметрів збалансованого людського розвитку в Європі. Зроблено порівняльний аналіз тенденцій зміни ВВП та Індексу реального прогресу розвинених країн Європи. Визначено параметри збалансованого людського розвитку. Це дало змогу дослідити відповідні рейтинги та їх структурні компоненти та відзначити синергетичний ефект поєднання соціальної та економічної компонент.

Ключові слова: людський розвиток, соціально-економічний розвиток, індекс людського розвитку, реальний прогрес, людський капітал.

В статье обоснованы теоретико-методологические основы оценивания парамет

тров реального прогресса и стандартов человеческого развития на примере стран Европы. Приведены критерии выбора развитых стран Европы согласно с международными индексами человеческого развития. В частности, рассмотрены позиции выбранных стран Европы согласно с критериями Индекса человеческого развития, Индекса человеческого капитала, Индекса инклюзивного развития, Индекса социального развития и Индекса процветания. Обобщены критерии выбора стран по конкурентоспособности и релевантности параметров сбалансированного человеческого развития в Европе. Сделан сравнительный анализ тенденций изменения ВВП и Индекса реального прогресса развитых стран Европы. Определены параметры сбалансированного человеческого развития. Это позволило исследовать соответствующие рейтинги и их структурные компоненты и отметить синергетический эффект сочетания социальной и экономической компонент.

Ключевые слова: человеческое развитие, социально-экономическое развитие, индекс человеческого развития, реальный прогресс, человеческий капитал.

The theoretical and methodological bases of real progress and human development standards estimation for particular European countries are researched in the current article. The criteria of the main highly-developed European countries choice in accordance with international human development indices are analyzed. The sustainable human development is considered as sustainable social and economic growth, sustainable development of education, health cares and culture. The positions of individual European economies are analyzed in accordance with the main indices that characterize the educational, health care and cultural components of sustainable human development. The primary selection of particular European countries is connected with their leading positions in accordance with a number of criteria for competitiveness and sustainable human development parameters relevance. The first group of chosen countries includes some countries (Norway, Sweden, Finland), with the strongest national economies worldwide, considering the latest available data within the Human Development Index (HDI). However, there is a second group of countries, which play an important role in modern society, namely: Germany, Great Britain and France. Such countries are considered both to be the leading players within international markets and foreign countries with sustainable economy and society. The leading European countries positions analysis within the leading international ratings shows that the economic component of the national economies development correlates with the social component. It is concerned that modern indicators of human development characterize the possibility of integrating social components with economic ones, which ensures balance of human development parameters. The practice of assessing the standards of human development in Europe makes it possible to draw the measure of conclusions. This creates the possibility to determine the appropriate rankings and their main structural components that allows highlighting the synergistic effect of the combination of the social and economic component.

Key words: human development, social and economic development, human development index, real progress, human capital.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство висуває низку додаткових вимог до параметрів конкурентоспроможності національної економіки на міжнародних ринках. Зокрема, в розвинених країнах світу поряд із традиційними економічними індикаторами (зокрема, ВВП на рівні національної економіки, дохід і прибуток на рівні суб'єкта господарювання) усе більшого значення набувають індикатори конкурентоспроможності соціальної сфери (зокрема, рівень та якість життя, рівень освіченості,

здоров'я нації). Однією з найбільших цінностей на міжнародних ринках стає збалансування людського розвитку, яке полягає в рівномірному соціально-економічному зростанні, збалансованому розвитку освіти, охорони здоров'я та культури.

Популяризація постулатів збалансованого людського розвитку на практиці зумовила поглиблення концептуальних засад дослідження, зокрема важливо звернути увагу на практику субагрегації індикаторів збалансованого людського

розвитку на регіональному, субрегіональному та національному рівнях, адже це дасть змогу зосередити увагу на наявних регіональних та національних диспропорціях, концептуально дослідити фактори та тенденції зміни індикаторів збалансованого людського розвитку залежно від економічних, соціальних та культурних диспропорцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми, пов'язані з визначенням параметрів людського розвитку, а також їх кількісним та якісним оцінюванням, знайшли своє відображення не лише в працях провідних зарубіжних та вітчизняних фахівців, але й у численних міжнародних та регіональних індексах. Людський розвиток посів чільне місце в дослідженнях значної кількості спеціалізованих міжнародних, регіональних та національних організацій. Так, у 1990 році група економістів на чолі з пакистанцем Махбубом-уль-Хаком у звітах про людський потенціал в межах програми розвитку ООН (UNO) розробила Індекс людського розвитку (*Human Development Index, HDI*), який в окремих джерелах трактується як Індекс гуманітарного розвитку [1]. У США концептуальні засади поєднання соціальної та економічної компонент віднайшли прояв у 1995 році в дослідженнях експертів організації "Redefining Progress". Як наслідок, створений Індекс реального (справжнього) прогресу (*Genuine Progress Indicator, GPI*) [2]. Також зусиллями експертів Всесвітнього економічного форуму щорічно розраховується Індекс розвитку людського капіталу (*Human Capital Index, HCI*) [3]. У 2018 році в межах Всесвітнього економічного форуму представниками ініціативи «Формування майбутнього економічного прогресу» опубліковано Індекс інклюзивного розвитку (*Inclusive Development Index, IDI*) [4]. За підтримки "Fundación AVINA", "Deloitte Touche Tohmatsu Ltd." (Deloitte Global) та Фонду Сколла, а також фінансових спонсорів "Cisco", "Compartamos Банко" і Фонд Рокфеллера з 2013 року американською некомерційною організацією "Social Progress Imperative" здійснюються розрахунки Індексу соціального розвитку (*Social Progress Index, SPI*) [5]. З 2008 року аналітичним центром зі штаб-квартирою в Лондоні "Legatum Institute" проводиться розрахунок Індексу процвітання (*Prosperity Index, PI*) [6]. Серед вітчизняних та зарубіжних авторів теоретико-прикладним аспектом визначених питань займалися Р. Солоу, А. Сен, С. Стерн, Дж. Раулс, А. Пігу, Л. Антонюк, Е. Лібанова, А. Гальчинський, Т. Поспелова, І. Рой, О. Сливка [7–13].

Постановка завдання. Разом з наявними теоретичними обґрунтуваннями, присутніми в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів, а також у працях експертів міжнародних та регіональних організацій, все ще залишається актуальним систематичний аналіз індикаторів та стандартів реального прогресу та людського роз-

витку, обґрунтування тенденцій зміни наведених індикаторів у розвинених країнах, що є метою дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед можливих напрямів дезагрегації даних максимального поширення набули територіально-просторові відмінності (залежно від специфіки адміністративного поділу, типу місцевості проживання, розміру населеного пункту); індивідуальна специфіка громадян (стать, вікові розмежування, етнічні групи, статус мігранта); майновий статус домогосподарства (виокремлення самостійних груп з огляду на рівень доходів, майнові групи, визначення медіанного доходу та меж бідності); форма та сектор зайнятості населення тощо.

На думку низки авторів, потенційною межею дезагрегації показників людського розвитку є можливість розрахунку індивідуальних індикаторів збалансованого людського розвитку для кожного громадянина конкретної країни [14]. В умовах сучасності разом з індикаторами збалансованого людського розвитку на глобальному рівні поширення набули відповідні розрахунки на регіональному, зокрема на європейському рівні. Зокрема, це дасть змогу звернути увагу на досвід підтримки збалансованого людського розвитку в розвинених країнах. Проте, незважаючи на наявну теоретичну та методологічну базу, недостатньо дослідженими залишаються прикладні аспекти, які стосуються вивчення досвіду використання інноваційних інструментів фінансування збалансованого людського розвитку в розвинених країнах в контексті прогресивних реформ ринкової економіки України. Отже, метою дослідження є узагальнення досвіду окремих європейських країн для його застосування в процесі побудови вітчизняних інноваційних стратегій фінансування збалансованого людського розвитку.

Для досягнення мети дослідження застосовано низку методів, зокрема методи порівняння, синтезу та системного аналізу під час розкриття понятійного апарату та аналізування особливостей фінансування людського розвитку в європейських країнах. Дослідження побудоване на ретроспективному аналізі широкого спектру публічних даних. Інформаційною базою дослідження стали статистичні дані зарубіжних країн світу, відповідні нормативно-правові акти, аналітичні матеріали міжнародних організацій, результати наукових розробок вітчизняних та зарубіжних вчених.

У рамках дослідження на першому етапі аналізуємо позиції окремих європейських економік згідно з ключовими індексами, які характеризують компоненти збалансованого людського розвитку (табл. 1).

Поточна вибірка окремих країн Європи пов'язана з їх провідними позиціями згідно з низкою критеріїв конкурентоспроможності та релеванності параметрів збалансованого людського розвитку (рис. 1).

Згідно з рейтингами базисного в контексті нашого дослідження Індексу людського розвитку (*HDI*) вибрані країни Європи займають досить високі позиції, що підтверджує доцільність подальшого дослідження їх фінансових механізмів забезпечення збалансованого людського розвитку як позитивного прикладу для України. Наприклад, країни, відібрані за першою групою критеріїв, є міжнародними лідерами згідно з останніми доступними даними індексу людського розвитку (*HDI*). Причому країнам вдалося зберегти свої лідируючі позиції та висхідну динаміку людського розвитку протягом кількох десятиліть (рис. 2).

У загальній динаміці спостерігаємо стабільні позитивні зміни. Проте збалансування є можливим за умови спільних тенденцій зміни всіх основних компонентів людського розвитку. Так, для країн, вибраних за критерієм 1, характерний не лише

високий рівень людського розвитку, але й високий ступінь збалансування його основних компонентів. Це підтверджує їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках та релевантність вибору як прикладу застосування фінансових механізмів забезпечення збалансованого людського розвитку. Разом з наведеними вище країнами – лідерами за параметрами збалансованого людського розвитку досить високі позиції у відповідних рейтингах займають також провідні гравці на міжнародних ринках, зокрема Німеччина, Велика Британія та Франція (рис. 3).

Для країн, які відібрані згідно з другим критерієм, характерні досить високі індикатори людського розвитку. Проте виникає питання стосовно збалансування тенденцій окремих компонентів збалансованого людського розвитку. Позитивні тенденції зміни загальних індикаторів людського розвитку

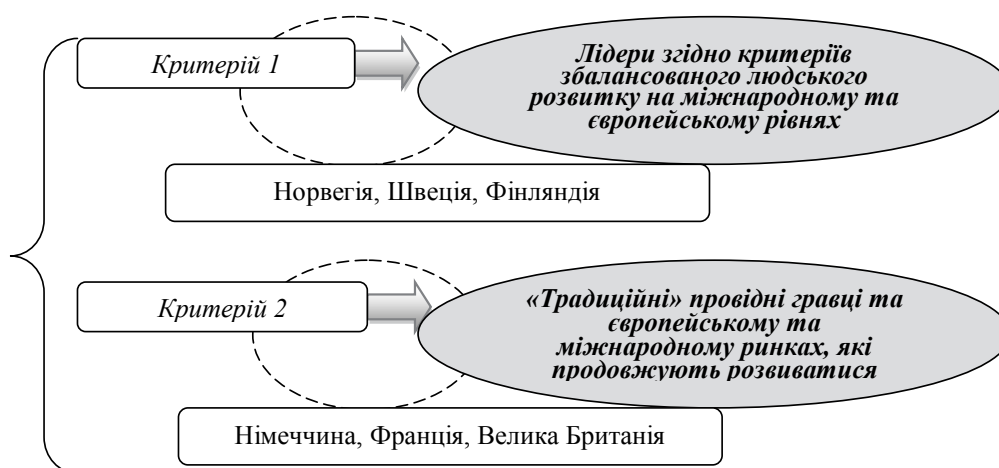

Рис. 1. Критерії вибору країн за конкурентоспроможністю та релевантністю параметрів збалансованого людського розвитку в Європі

Джерело: узагальнено авторами

Таблиця 1

Рейтинги збалансованого людського розвитку країн Європи

Країна	HDI		HCI		IDI				SPI		PI		
	Звіт 2017 року	Звіт 2016 року	Звіт 2017 року загалом	Звіт 2016 року загалом	2017 рік		2016 рік		2017 рік	2016 рік	2017 рік		2016 рік
					Загалом	ВВП (GDP per capita)	Загалом	ВВП (GDP per capita)			Загалом	Economic quality	
Норвегія	1	1	1	2	1	3	1	3	3	7	1	8	2
Німеччина	4	4	6	11	12	17	13	16	13	15	11	9	11
Швеція	14	15	8	5	6	11	6	10	8	6	5	1	8
Велика Британія	16	16	23	19	21	22	21	18	12	9	10	7	10
Франція	21	22	26	17	18	21	18	23	19	18	19	25	18
Фінляндія	23	23	2	1	11	15	11	14	2	1	3	14	3
Середнє	14,6	14,9	12,5	11,0	13,5	18,3	13,4	17,4	11,8	11,4	10,6	13,0	11,3

Джерело: узагальнено за матеріалами міжнародних рейтингів (зазначено місця в рейтингу країн, що розвиваються; подається окремим рейтингом після першої тридцятки розвинених країн)

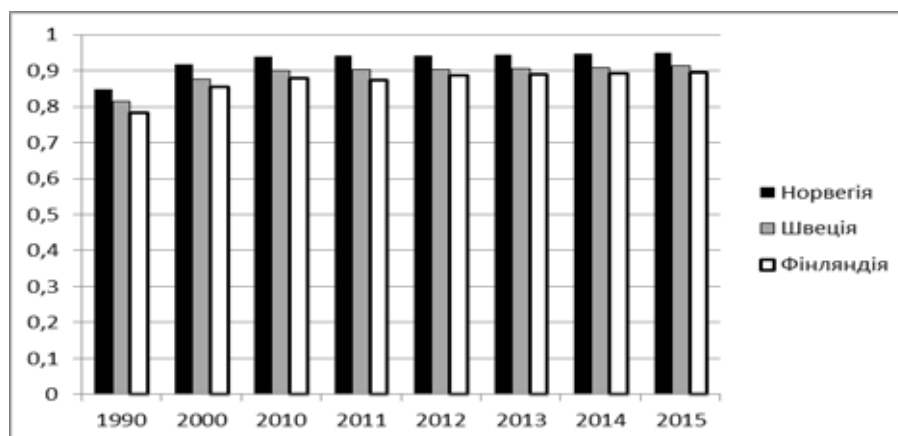

Рис. 2. Тенденції зміни Індексу людського розвитку вибраних країн Європи згідно з критерієм 1

Джерело: складено за джерелом [1]

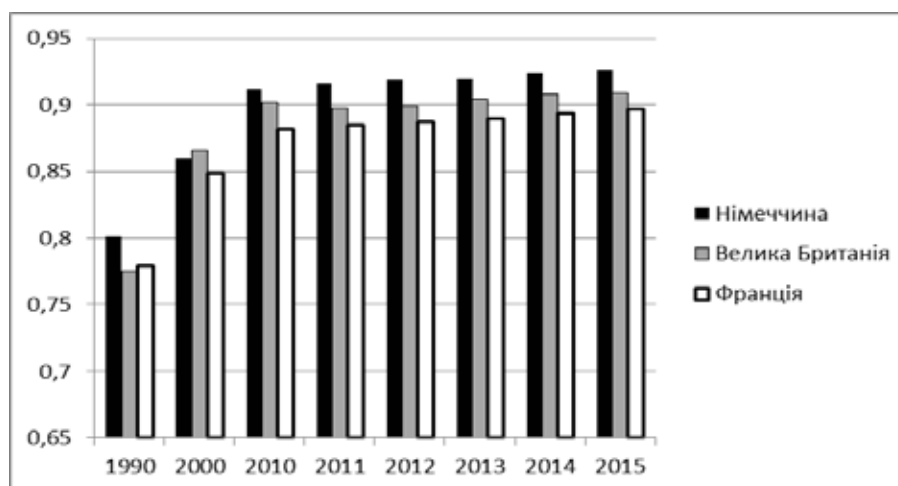

Рис. 3. Тенденції зміни Індексу людського розвитку вибраних країн Європи згідно з критерієм 2

Джерело: складено за джерелом [1]

в країнах, які відібрані згідно з другим критерієм, межують з недостатньо рівномірними тенденціями окремих компонентів людського розвитку.

Разом з Індексом людського розвитку розглядаємо також позиції зарубіжних країн згідно зі статичною компонентою, а саме критеріями Індексу людського капіталу. Динаміка зміни структурних компонентів Індексу людського капіталу (НСІ) дає змогу звернути увагу на субіндекси, які максимальним чином впливають на зміни загального показника. Зокрема, для вибраних країн Європи чітко прослідковується тенденція, коли лідируючі позиції згідно із загальним рейтингом не збігаються зі структурними рейтингами за компонентами здібностей та перегрупування, які є на порядок нижчими. Бачимо, що примноження та якісні зміни людського капіталу в Європі виникають перш за все за рахунок динамічних прогресивних змін та імплементації ноу-хау.

Аналіз національних структурних компонентів Глобального індексу конкурентоспроможності талантів (GTCI) країн Європи доводить вирішальне значення Індексу приваблювання талантів (*grow*) та компоненти глобальних знань (*global knowledge skills*). Згідно з критеріями GTCI для максимізації потенціалу талантів в контексті людського розвитку слід примножувати потенціал знань на глобальному рівні та здійснювати інноваційні зміни якісних параметрів талантів. Врахування соціальних характеристик разом з економічним показником ВВП стало можливим завдяки розвитку методики розрахунку Індексу реального прогресу (GPI), яка, однак, не є широко використовуваною на глобальному рівні. Проте наявні розрахунки дають змогу порівняти тенденції зміни Індексу реального прогресу (GPI) із ВВП (рис. 4).

З рис. 4 можемо зробити висновок, що на прикладі Швеції та Німеччини показник ВВП є дещо не

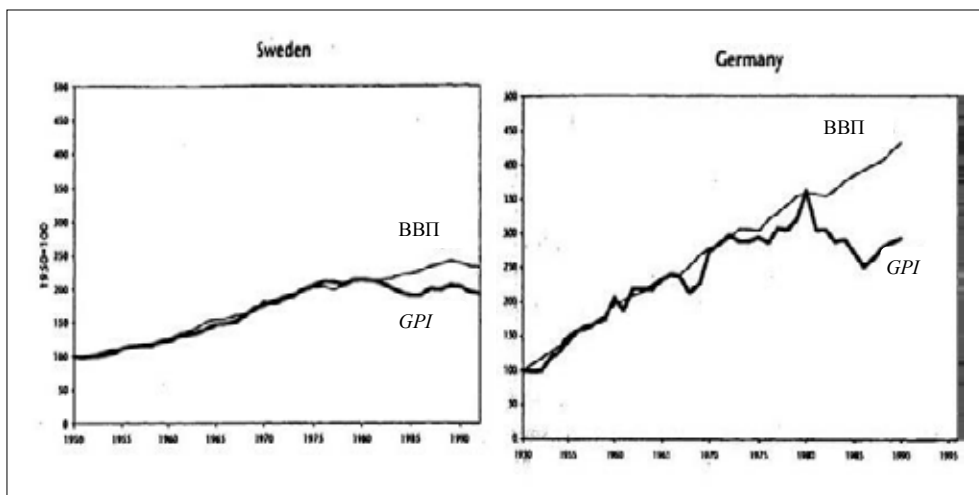

Рис. 4. Порівняльні тенденції ВВП та GPI у Швеції та Німеччині

Джерело: [15]

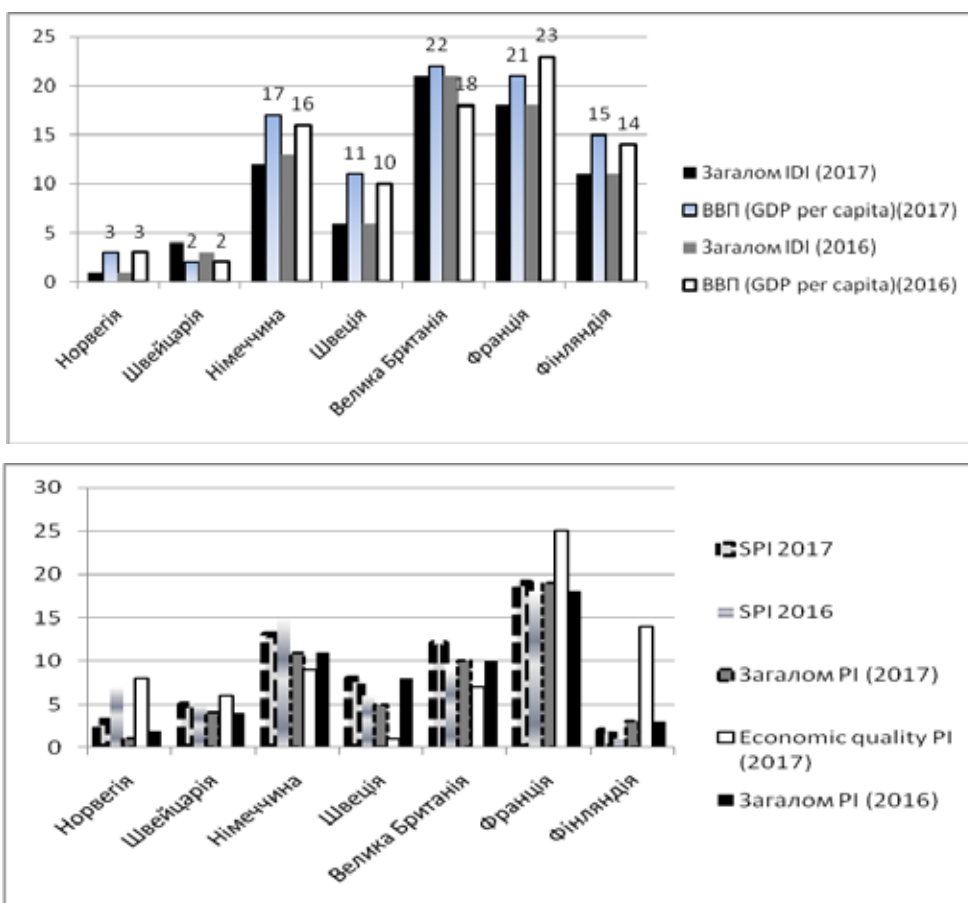

Рис. 5. ВВП та рейтинги збалансованого людського розвитку країн Європи

Джерело: узагальнено за матеріалами рейтингів

реалістичним, адже ВВП враховує виключно економічну складову, тоді як конкурентоспроможність національної економіки на міжнародному ринку значним чином залежить від соціальної складової.

Незважаючи на те, що методика розрахунку індексу реального прогресу (*GPI*) не набула глобального

застосування, ідея поєднання економічної та соціальної компонент, створення альтернативи ВВП знайшла своє відображення у низці нових індексів, які, зокрема, дають змогу наголосити на дослідженні відмінностей індикаторів людського розвитку загалом та економічних індикаторів у країнах Європи зокрема (рис. 5).

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, сучасні індикатори людського розвитку характеризують можливості інтеграції соціальних компонент з економічною, що забезпечує збалансування параметрів людського розвитку. Практика оцінювання стандартів людського розвитку країн Європи дає змогу зробити такі висновки:

– індикатори реального прогресу сучасності доводять нагальність поєднання економічної та соціальної компонент, що формує синергетичний ефект у системі параметрів конкурентоспроможності національної економіки на міжнародних ринках;

– людський капітал є одним з ключових факторів утримання лідерських позицій економіки у світі;

– аналіз позицій країн Європи у провідних міжнародних рейтингах доводить, що економічна компонента розвитку провідних країн Європи корелює із соціальною компонентою, яка визначається параметрам збалансування людського розвитку; подібне об'єднання є індикатором збалансування ключових процесів у сучасному людському суспільстві.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Human Development Report (2017). United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (дата звернення: 24.04.2019).

2. Genuine Progress Indicator (2017). Redefining Progress. The nature of economics. URL: http://rprogress.org/sustainability_indicators/genuine_progress_indicator.htm (дата звернення: 24.04.2019).

3. Human Capital Index 2016. World Economic Forum. URL: <https://widgets.weforum.org/human-capital-2016> (дата звернення: 24.04.2019).

4. The Inclusive Development Index 2018. Summary and Data Highlights. Committed to improving the state of the world. World Economic Forum. Geneva, 2018. 14 p.

5. Social Progress Index (2017). URL: <http://www.socialprogressindex.com> (дата звернення: 24.04.2019).

6. The Legatum Prosperity Index (2017). URL: <http://www.prosperity.com> (дата звернення: 24.04.2019).

7. Solow R.A. Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*. 1956. № 70. P. 65–94.

8. Rawls J.A. Theory of Justice. Cambridge, 1971. 456 p.

9. Sen A. Development and Capacity Expansion. *Journal of Development Planning*. 1989. № 19. P. 41–58.

10. Гернего Ю. Фінансовий компонент індексу людського розвитку в Україні. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип 11. С. 407–412.

11. Дибя О., Гернего Ю. Соціальні інвестиції як форма реалізації пріоритетів збалансованого людського розвитку. *International security in the frame of modern global challenges: collection of scientific works*. Vilnius, 2018. P. 207–213.

12. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2016 році : аналітична довідка. Київ : Міністерство освіти і науки України, 2017. 131 с.

13. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми. *Економіка України*. 2012. № 5. С. 4–17.

14. Halis A.A. A Means to Closing Gaps: Disaggregated Human Development Index. *Human Development Occasional Papers (1992–2007) HDOCPA-1994-01*. 1994. 40 p.

15. Patterson M. Prototype Genuine Progress Indicator for New Zealand: 1970–2006. Presentation to Sustainable Otautahi Christchurch University of Canterbury. School of People, Environment and Planning: Massey University, 12 March 2012.

REFERENCES:

1. Human Development Report (2017). United Nations Development Programme. URL: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (date of access: 24.04.2019).

2. Genuine Progress Indicator (2017). Redefining Progress. The nature of economics. URL: http://rprogress.org/sustainability_indicators/genuine_progress_indicator.htm (date of access: 24.04.2019).

3. Human Capital Index 2016. (2016). World Economic Forum. URL: <https://widgets.weforum.org/human-capital-2016> (date of access: 24.04.2019).

4. The Inclusive Development Index 2018. (2018). Summary and Data Highlights. Committed to improving the state of the world. World Economic Forum. Geneva, 2018. 14 p.

5. Social Progress Index (2017). URL: <http://www.socialprogressindex.com> (date of access: 24.04.2019).

6. The Legatum Prosperity Index (2017). URL: <http://www.prosperity.com> (date of access: 24.04.2019).

7. Solow R.A (1956). Contribution to the Theory of Economic Growth *Quarterly Journal of Economics*. No. 70. P. 65–94.

8. Rawls J.A. (1971). Theory of Justice. Cambridge : Cambridge Press.

9. Sen A. (1989). Development and Capacity Expansion. *Journal of Development Planning*. № 19. P. 41–58.

10. Herneho Yu. (2017). Finansovyi komponent indeksu liudskoho rozvytku v Ukraini. [Financial component of human development index in Ukraine]. *Економіка і суспільство*. 2017. Vol. 11. P. 407–412.

11. Dyba O., Gernego Yu. (2018). Sotsialni investytsii yak forma realizatsii priorytetiv zbalansovanoho liudskoho rozvytku. [Social investments as a form of sustainable human development priorities realisation]. *International security in the frame of modern global challenges: collection of scientific works*. Vilnius, 2018. P. 207–213.

12. Innovative activity and activity in the area of technological transfer in Ukraine in 2016. (2017). *Analitychna dovidka*. K. : Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy.

13. Halchynskiy A. (2012). Ekonomichnyi rozvytok: metodolohiia onovlenoi paradyhmy. [Economic development: innovative paradigm] *Економіка України*. № 5. P. 4–17.

14. Halis A.A. (1994). A Means to Closing Gaps: Disaggregated Human Development Index. *Human Development Occasional Papers (1992–2007) HDOCPA-1994-01*.

15. Patterson M. (2012). Prototype Genuine Progress Indicator for New Zealand: 1970–2006. Presentation to Sustainable Otautahi Christchurch University of Canterbury. School of People, Environment and Planning: Massey University, 12 March 2012.

Gernego IuliiaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Corporate Finance and Controlling
SHEI "Kyiv National Economic University named after V. Hetman"**Vasylyshena Tetiana**Student
SHEI "Kyiv National Economic University named after V. Hetman"**REAL PROGRESS AND STANDARDS OF HUMAN DEVELOPMENT IN EUROPE**

The purpose of the article. The theoretical and methodological bases of real progress and human development standards estimation for particular European countries are researched in the article. The criteria of highly-developed European countries choice in accordance with international human development indices are analyzed. This creates the possibility to determine the appropriate rankings and their structure components that allows highlighting the synergistic effect of the combination of the social and economic component. Nowadays, there are a number of additional requirements on the parameters of the national economy competitiveness within international markets. In particular, sustainable human development is one of the greatest values within international markets. The sustainable human development is considered as sustainable social and economic growth, sustainable development of education, health cares and culture.

Methodology. Some theoretical and applied methods are used to achieve the purpose and particular goals of the current study, including the following methods: comparison, synthesis and system analysis, which are used during the disclosure of the conceptual points of the study and its nature; economics and mathematics methods, which are used to substantiate the positions of European countries within international indices; correlation and regression analysis and dynamic performance evaluation, which are used to evaluate the criteria for the human development parameters distribution in Europe and the respective trends justification; graphics, which are used to visualize the current study results.

Results. The problems of human development, as well as their quantitative and qualitative parameters assessment, are reflected both in the works of main foreign and national experts and numerous international and regional indices. There are some theoretical backgrounds on human development essence, its sustainability and indicators of sustainable human development estimation. However, there is still some lack of systematic analysis of indicators and standards for real progress and sustainable human development, the estimation of appropriate trends in highly-developed economies. The above mentioned questions create the purpose of current study. The positions of individual European economies are analyzed in accordance with the main indices that characterize the components of sustainable human development. The primary selection of particular European countries is connected with their leading positions in accordance with a number of criteria for competitiveness and sustainable human development parameters relevance. The first group of chosen countries includes some countries (Norway, Sweden, Finland), with the strongest national economies worldwide, considering the latest available data within the Human Development Index (HDI). However, there is a second group of countries, which play an important role in modern society, namely: Germany, Great Britain and France. Such countries are considered both to be the leading players within international markets and countries with sustainable economy.

Practical implications. Modern indicators of human development characterize the possibility of integrating social components with economic ones, which ensures balance of human development parameters. The practice of assessing the standards of human development in Europe makes it possible to draw the measure of conclusions.

Value/originality. The European countries positions analysis within the leading international ratings shows that the economic component of the national economies development correlates with the social component. The social component is considered as the measure sustainable human development parameters. The above mentioned combination is a background of national economy competition within modern society.

YOUTH MIGRATION FROM UKRAINE. CAUSES, FACTORS AND POSSIBLE CONSEQUENCES

МОЛОДІЖНА МІГРАЦІЯ З УКРАЇНИ. ПРИЧИНИ, ФАКТОРИ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ

UDC 331.556.46(477)

Drobchak A.L.

Senior Instructor at Department of Socio-Political and Economic Disciplines

Kyryvi Rih Faculty

National University "Odesa Law Academy"

Korop A.O.

Student

Kyryvi Rih Faculty

National University "Odesa Law Academy"

Asaulenko V.V.

Student

Kyryvi Rih Faculty

National University "Odesa Law Academy"

This article discusses the main causes of labour and educational migration among young people and determines the factors influencing the migration movement of the population. The positive and negative consequences of labour and educational migration for Ukraine and young people, who leave the territory of Ukraine and are an important resource in the labour market, are determined. This leads to the loss of the able-bodied part of the population and skilled workers. First of all, financial reasons influence the formation of migratory units of Ukrainian youth: they believe that they can earn more money abroad. It can be said that the majority of Ukrainian students studying abroad have migrated, namely, to study abroad, with the intention of staying there for permanent residence, although there are also opportunities for studying at home, and it is at a fairly high level, but many people simply do not see further perspectives. Therefore, it is the migration factor that has a large and negative impact on the formation of the labour market, which leads to a deterioration of the economic situation in the country.

Key words: labour youth migration, educational migration, average wage, population, migration movement of population, natural population movement.

В даній статті розглянуто основні причини трудової та освітньої міграції серед молоді, встановлені фактори, що впливають на міграційний рух населення. Міграція молоді з України на сьогоднішній день є проблемною та болісною темою для країни. Міграція населення пов'язана з економічною, соціальною, політичною, релігійною, екологічною та іншими сторонами життя суспільства і є одним з найбільш адекватних індикаторів його розвитку. Можна сказати, що більшість виїжджає через важку ситуацію в країні, маленькі заробітні плати. Також у даній статті визначені позитивні та негативні наслідки, трудової та освітньої міграції для України та молоді, що покидає територію України та є важливим ресурсом на ринку праці. По-перше, виїжджає більша частина трудового потенціалу, в тому числі досвідчені висококваліфіковані працівники, які погоджуються на просту роботу і втрачають свій професіоналізм. По-друге, набувають масштабного характеру соціальні наслідки, зокрема: розпадаються молоді сім'ї, де діти залишаються без одного із батьків; мігранти, працюючи нелегально, не отримують належної медичної допомоги; через тяжкі фізичні навантаження і некомфортні побутові умови втрачають власне здоров'я, що призводить до зниження рівня народжуваності, а це призводить до руйнування трудового потенціалу в Україні. Україна сьогодні критично потребує кваліфікованих кадрів: інженерів, будівельників, архітекторів. В агропромисловому секторі ситуація просто кричуща: не вистачає агрономів, технологів, ветлікарів. Дослідження показують, що за останні роки стрімко зростає чисельність українських громадян в іноземних університетах. Найчастіше молоді люди називають три основних причини, що впливають на їх міграційний вибір: економічні, фінансові, соціально-культурні. Набагато рідше вони вказують на політичні і національні причини. На формування міграційних настанов української молоді впливають передусім фінансові причини: вони вважають, що за кордоном вони зможуть заробляти більше. Велика кількість українських студентів мігрували з метою отримання освіти за кордоном, із подальшим наміром залишитися на постійне проживання. Тому саме міграційний чинник має великий та негативний вплив на формування ринку праці, що призводить до погіршення економічного стану в країні.

У даній статті розглянуто основні причини трудової та освітньої міграції серед молоді, встановлені фактори, що впливають на міграційний рух населення. Міграція молоді з України на сьогоднішній день є проблемною та болісною темою для країни. Міграція населення пов'язана з економічною, соціальною, політичною, релігійною, екологічною та іншими сторонами життя суспільства і є одним з найбільш адекватних індикаторів його розвитку. Можна сказати, що більшість виїжджає через важку ситуацію в країні, маленькі заробітні плати. Також у даній статті визначені позитивні та негативні наслідки, трудової та освітньої міграції для України та молоді, що покидає територію України та є важливим ресурсом на ринку праці. По-перше, виїжджає більша частина трудового потенціалу, в тому числі досвідчені висококваліфіковані працівники, які погоджуються на просту роботу і втрачають свій професіоналізм. По-друге, набувають масштабного характеру соціальні наслідки, зокрема: розпадаються молоді сім'ї, де діти залишаються без одного із батьків; мігранти, працюючи нелегально, не отримують належної медичної допомоги; через тяжкі фізичні навантаження і некомфортні побутові умови втрачають власне здоров'я, що призводить до зниження рівня народжуваності, а це призводить до руйнування трудового потенціалу в Україні. Україна сьогодні критично потребує кваліфікованих кадрів: інженерів, будівельників, архітекторів. В агропромисловому секторі ситуація просто кричуща: не вистачає агрономів, технологів, ветлікарів. Дослідження показують, що за останні роки стрімко зростає чисельність українських громадян в іноземних університетах. Найчастіше молоді люди називають три основних причини, що впливають на їх міграційний вибір: економічні, фінансові, соціально-культурні. Набагато рідше вони вказують на політичні і національні причини. На формування міграційних настанов української молоді впливають передусім фінансові причини: вони вважають, що за кордоном вони зможуть заробляти більше. Велика кількість українських студентів мігрували з метою отримання освіти за кордоном, із подальшим наміром залишитися на постійне проживання. Тому саме міграційний чинник має великий та негативний вплив на формування ринку праці, що призводить до погіршення економічного стану в країні.

Ключові слова: трудова молодіжна міграція, освітня міграція, середня заробітна плата, чисельність населення, міграційний рух населення, природний рух населення.

Formulation of the problem. For today, the migration of people abroad is a painful topic for Ukraine. Migration of the population is connected with the economic, social, political, religious, environmental and other aspects of society's life, and is one of the most adequate indicators of its development. It can be said that the majority goes due to the difficult situation in the country, small wages.

Analysis of recent research and publications. The issues of labour migration are dealt with in the writings of such national scholars as O. V. Astakhov,

M. M. Vivcharik, T. O. Hnatyuk, Yu. P. Gumenyuk, V. Kapitan, I. P. Maydanik, O. A. Malinovska, M. Yu Pryz, I. V. Khovrah.

The purpose of the paper is to carry out a statistical analysis of youth migration from Ukraine, studying the factors contributing to it.

Setting objectives. The purpose of this study is to determine the factors affecting the processes of youth migration from Ukraine.

Presentation of the main research material. Young people are an important resource both for the

labour market and for the country as a whole since they will become the basis of the national labour market in the future and, through their own ability to work, will shape the economic system and contribute to its further growth. At the moment, Ukraine is among the top ten countries with the highest levels of migration, although it lags behind Tajikistan, where every third family has a migrant, or Moldova, where more than a quarter of the population is a migrant worker. However, the situation that has developed in Ukraine is on the verge of non-return.

The fact is that the new wave of migration is dangerous not only by the number of people but also by the quality of those leaving. Ukraine trains skilled personnel: programmers, doctors, pharmacists, scientists.

According to the International Organization for Migration, a third of long-term migrant workers from Ukraine have higher education and qualifications. In general, those who would have become the middle class, the basis for the construction of the state leave. The outflow of this workforce already affects the economy of the country by about 40 billion hryvnias a year.

The results of the Ernst & Young Ukraine survey indicate that more than half of Ukrainian companies are facing difficulties in recruiting staff because of the critically high level of labour migration.

The first and most important reason for the departure of people is a significant difference in wages. Today, the average salary in Ukraine is about 8,5 thousand hryvnias. Instead, employers abroad offer about four times more to Ukrainians – an average of 33 thousand hryvnias a month.

With the deterioration of the economic situation, the issue of economic/labour emigration of the able-bodied active population is becoming more acute in our country. For the period of 2012–2017, the state-guaranteed debt has increased almost 4 times, which increases the burden on taxpayers (Ministry of Finance of Ukraine 2013, State and State-guaranteed Ukraine debt). The aggregate state (direct) and state-guaranteed debt of Ukraine in November 2018 grew by 0.6%, or by 0,44 billion USD – to 74,76 billion USD, according to the website of the Ministry of Finance. In national currency, the national debt increased by 1.4%, or by 29,4 billion UAH – up to 2,122 trillion UAH. The combined state and state-guaranteed debt of Ukraine in January this year decreased by 0.09%, or by 70 million USD, compared with December-2018, to 78,25 billion USD. The press service of the Ministry of Finance reported this. In Ukraine, the state debt of Ukraine has increased by 0.15% or 3,29 billion UAH – to 2,172 trillion. The Ministry of Finance clarified that direct government debt grew by 0.33% in January to 1,866 trillion UAH (in dollars – by 0.08%, to 67,25 billion USD), including external ones – by

0.23%, to 1,102 trillion UAH (in dollars decreased by 0.02% – to 39,7 billion USD).

As a result, the average wage in Ukraine for the period of January-September 2017 amounted to approximately 259 USD (6847 UAH), and in December 2012 – 422 USD (3377 UAH) at the then rate (State Statistics Service of Ukraine 2017: 21, 7). At the moment, the average monthly salary in the regions of Ukraine for the period January-February 2019 is approximately 346 USD (9223 UAH) at the current rate.

That is why people began to look for better living conditions, such as high wages and even good education. Education issues in other countries are very important. Students are more likely to choose to study in the EU. There are several reasons for this:

1) an outdated system of Ukrainian education that does not meet contemporary challenges. Today, the diploma of higher education has turned into a status indicator, the need for not so much for children, so much for their parents. In plain language, a piece of paper that the graduate most likely will not use.

If we add to this the total corruption in higher education institutions and the mediocre policy of distributing state orders, we will receive a catastrophic result.

2) lack of state support for young families. Such that they cannot afford to buy their own homes today, even though there is a significant decline in property prices.

What then should the state do? Stimulate young people with affordable loans. However, the state program of lending youth housing in the budget for this year laid only 30 million hryvnias. This is 30 apartments at Kyiv prices for all the youth of the country.

Consequently, most often young people call three main reasons influencing their migration choice: economic, financial, socio-cultural. Much less often they point to political and national reasons. First of all, financial reasons are influenced by the formation of migration guidelines of Ukrainian youth: they believe that abroad they will be able to earn more. This opinion is shared by 51.5% of the youth contingents. The influence of economic reasons (the lack of funding for the industry in which young Ukrainians work, the hopelessness of the economy as a whole) is evidenced by 48.5% of Ukrainian youth. Less commonly, they call socio-cultural reasons (better living conditions, higher levels of culture, etc.). Another 39.7% of young compatriots speak about their influence on the formation of migration guidelines and plans. Another 23.5% of this contingent is mentioned about career opportunities. Another 17.6% of young Ukrainians indicate the influence of family reasons (their relatives living abroad) on their migration choices.

Ukraine today needs critical skilled personnel: engineers, builders, architects. In the agro-industrial sector, the situation is simply shaky: there are not enough agronomists, technologists, veterinarians.

However, the increase in government procurement in the natural sciences occurred only last year. Although representatives of the agrarian market have repeatedly addressed the Ministry of Education a proposal to assume the training of this personnel with further employment.

Instead, our youth continue to receive education in such specialties as law, economics, management, which are not in such a volume of real demand from employers, but which are actively offered by higher education institutions.

On this issue, the research shows that in recent years, the number of Ukrainian citizens in foreign universities is growing rapidly: the dynamics from 2009 to 2015 amounted to 129%. Comparing two 2016–2017 years, the growth is almost 29% or 13 266 people. Moreover, 2/3 of this increase was made by Ukrainians studying at Polish universities. In 2017–2018, Ukrainian students in full-time programs form approximately 83000 Ukrainians and Ukrainians.

Most of the Ukrainian students studying abroad were migrating to study abroad, with the intention of staying there permanently, although there is also room for study at home and it is at a rather high level, many people simply do not see any further prospect.

At the moment, we are aware that according to statistics from 2000 to 2012, according to UNESCO, the number of Ukrainian students abroad has increased more than four times and reached 37 thousand. Especially fast it grew in countries where labour migration flows are directed. During the last two years, the growth of the number of Ukrainians who went to study abroad was accelerating.

According to the annual monitoring of the number of Ukrainian citizens studying at foreign universities on a day-to-day form of study conducted by the SEDOS think-tank (an independent, non-partisan, non-profit think tanks research in the spheres of education, migration, and urban development) covering 34 countries of the world), in the 2013/2014 academic year, 47724 Ukrainian citizens were studying abroad. The largest number is in Poland (15 thousand), Germany (9 thousand), Russia (6 thousand), Canada (2 thousand), Czech Republic (2 thousand), Italy (1,9 thousand), USA (1,5 thousand), Spain (1,4 thousand), France (1,3 thousand), Great Britain (1 thousand).

Looking at 2016 statistics, the population of Ukraine declined due to natural and migration movements of the population (that is, without emigration, forced or voluntary change of residence of certain groups of people (emigrants, settlers), relocation from their homeland, countries where they were born and raised, to other countries of the global society for economic, political, or religious reasons) 176 thousand people, in particular, urban – 102,7 thousand, rural – 73,3 thousand. These are data published by the State

Statistics Service 2016. And according to the State Border Guard Service of Ukraine during January-May 2017 year, Ukraine-Russia border crossed 1,997 million people to enter Ukraine – 2,165 million people to leave Ukraine. Since March 20, 2018, more than 726 thousand people left the country. Interestingly, in October, it was about 619 thousand.

Meanwhile, according to the State Statistics Service, the population of Ukraine continues to decline sharply – starting in January 2018, the number of citizens living in our country has decreased by 165,6 thousand people. As of October 2018, the country's population was 42,22 million people (in January 2018, it was 42,39 million people). In addition, in the period from January to September this year, the mortality rate was almost 2 times higher than fertility. For 100 deceased Ukrainians, there are 59 newborns.

According to the State Statistics Service of Ukraine, the number of permanent residents (estimated) by March 1, 2018, and March 1, 2019, decreased by almost 239 thousand people. The natural population movement in January-February is: the number of deaths – 110,87 thousand people, and live births – 51,496 thousand people. Also, according to the State Statistics Service of Ukraine, the territory of Ukraine in January-February 2019 will leave about 83 thousand people.

“According to the UN, by 2050 the population of Ukraine can be reduced by 18%, to 36 million people, the country risks ending up in the edge of the old and the children. One of the main factors of departure is labour migration,” – says ukrainianpeopleleaks.com.

That is, it is expected that by 2050 the population will be reduced by 10 million people, the share of Ukrainians of retirement age (65 years and older) will increase from 14% to 20.5%. Under these conditions, the able-bodied population will be forced to provide them with support.

Experts call different numbers of Ukrainians who left abroad for employment purposes, but almost every fourth plans a trip with the intention of employing for the first time or returning to work. Among such students – about 70%.

Ukrainian youth want to go abroad mainly for the purpose of earning money – unlike Russians and Azerbaijanis who consider traveling abroad as an opportunity to get cultural experience or to get an education. These are the results of a comparative analysis of the youth of the three countries, conducted in Ukraine by sociologists from the Democratic Initiatives Foundation. They note that Ukrainian youth are more dissatisfied with their financial situation and labour market situation than in Russia or Azerbaijan. According to this study, among young Ukrainians, 65% expressed a desire to go abroad for employment, and another 14% did not rule out that they could leave their homeland forever.

Deputy Executive Director of the Centre for Economic Strategy, Dmitry Yablonsky, summarized: "The boomerang of the labour force" occurs only when there are economic reasons. This is the growth of the economy and, as a consequence, the growth of wages. So far, for Ukraine, the difference in salaries is high and, according to some experts, the trend for the departure of Ukrainians abroad will continue for at least several years.

Conclusions from the conducted research.

Looking at these statistics, one can conclude that the migration factor has a large and negative impact on the formation of the labour market.

Also, it can be said that the formation of migration behaviour of people, its direction and duration are influenced by geographical location, demographic situation, and features of the economic system of the country in which it migrates.

But the main especially dangerous drawback of labour youth migration is the loss of a highly skilled working population, which invested significant funds in education, increasing the demographic burden of workers in the elderly, drawing up a negative marriage situation, reducing the birth rate of the population, reducing innovation activity within the country and slowing down the development of scientific and technological progress (scientific and technological progress), the reduction of patriotism in the country, etc. All these disadvantages lead to an imbalance between the supply and demand of labour, between the issuance of skilled staff and their subsequent employment, which in turn creates a variety of problems in the field of education, economics, demography, and social policy.

Consequently, since the majority of young people leave abroad, this cannot but negatively affect the labour potential of the population. It is possible to identify the main negative consequences of labour migration: firstly, leaving most of the labour potential, including highly skilled workers who agree on a simple job and lose their professionalism; and secondly, the social consequences are large-scale, in particular: young families fall apart, where children are left without one of their parents; migrants, working illegally, do not receive proper medical care; because of heavy physical activity and uncomfortable living conditions lose their own health, which leads to a decrease in the birth rate, which leads to the destruction of labour potential in Ukraine.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мазука Л.І. Трудова міграція українців до країн ЄС: сучасний стан, проблеми та шляхи їх вирішення. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 3(16) С. 10–17.
2. Щерба Г.І. Соціологічний аналіз міграції трудового населення України як джерело формування української діаспори. *Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спіль-*

ноті : зб. матер. II Міжн. наук-практ. конф., м. Львів, 18–20 червня 2008 р. Львів : МІОК ; Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2008. С. 244–253.

3. Щерба Г.І. Основні мотиви зовнішньої трудової міграції молоді України. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи* : зб. матер. VI Міжн. наук.-практ. конф., Дрогобич, 15–16 травня 2009 р. Дрогобич : Ред-вид. відділ ДДПУ ім. І. Франка, 2009. С. 165–168.

4. Євтух В.Б. Сучасна етнонаціональна динаміка українського суспільства: тенденції, закономірності, особливості: міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. 2009. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2009. № 1. С. 3–23.

5. Прибиткова І.М. Зарубіжна трудова міграція як форма самозайнятості мешканців України. *Укр. суспільство. Соціологічний моніторинг*. Київ, 2003. С. 51–65.

6. Соціологи: Більшість української молоді – потенційні трудові мігранти: веб-сайт. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2091427.html> (дата звернення: 15.03.2019).

7. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. 248 с.

8. Державна міграційна служба: веб-сайт. URL: <http://dmsu.gov.ua> (дата звернення: 21.03.2019).

9. Державна служба статистики: веб-сайт. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.03.2019).

REFERENCES:

1. Mazuka L.I. (2010) Trudova mihratsiia ukrainsiv do krain YeS: suchasnyi stan, problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Labour migration of Ukrainians to EU countries: current state, problems and ways of their solution]. *Strategic priorities*, No. 3 (16), pp. 10-17.
2. Shcherba H.I. (2008) Sotsiologichnyi analiz mihratsii trudovoho naseleння Ukrainy yak dzherelo formuvannia ukrainskoi diaspory [Sociological analysis of migration of the working population of Ukraine as a source for the formation of the Ukrainian diaspora]. *Proceedings of the diaspora yak chynnyk utverdzhennia derzhavy Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti: II Mizhn. nauk-prakt. konf. (Ukraine, Lviv, June 18-20, 2008)*, Lviv: MIOK; National University Lviv Polytechnic: diaspora yak chynnyk utverdzhennia derzhavy Ukrainy u mizhnarodnii spilnoti, pp. 244-253.
3. Shcherba H.I. Osnovni motyvy zovnishnoi trudovoi mihratsii molodi Ukrainy [Main motives of external labour migration of Ukrainian youth]. *Proceedings of the molodizhna polityka: problemy ta perspektyvy : VI Mizhn. nauk.-prakt. konf. (Ukraine, Drohobych, May 15-16, 2009)*, Drohobych: Red-vyd. viddil DDPU im. I. Franka: *Molodizhna polityka: problemy ta perspektyvy*, pp. 165–168.
4. Yevtuh V.B. (2009) Suchasna etnonatsionalna dynamika ukrainskoho suspilstva: tendentsii, zakonirnosti, osoblyvosti [Contemporary ethno-national dynamics of Ukrainian society: trends, patterns, peculiarities] (Phd Thesis), Kyiv: NPU im. M. Drahomanova.
5. Prybytkova I.M. (2003) Zarubizhna trudova mihratsiia yak forma samozainiatosti meshkantsiv Ukrainy

[Prybitkova I.M. Foreign labour migration as a form of self-employment of Ukrainians]. *Ukr. Suspilstvo* [Ukr society]. Kyiv: Sociological monitoring, pp. 51–65.

6. Sotsiolohy: Bilshist ukrainskoi molodi – potentsiini trudovi mihranty: veb-sait [Sociologists: The majority of Ukrainian youth – potential migrant workers] (unpublished). Available at <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2091427.html> (accessed 15 March 2019).

7. E.M. Libanovoi (2010) Molod ta molodizhna polityka v Ukraini: sotsialno-demohrafichni aspekty [Youth and Youth Policy in Ukraine: Socio-Demographic

Aspects]. Kyiv: Institute of Demography and Social Studies named after. M.V. Studs of the National Academy of Sciences of Ukraine, p. 248.

8. Informatsiino-analitychne ahenstvo (2010) Derzhavna mihratsiina sluzhba [State Migration Service: website]. Available at: <http://dmsu.gov.ua> (accessed 21 March 2019).

9. Informatsiino-analitychne ahenstvo (2013) Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 20 March 2019).

Drobchak AllaSenior Instructor at Department of Socio-Political
and Economic Disciplines
Kryvyi Rih Faculty
National University "Odesa Law Academy"**Korop Anna**Student
National University "Odesa Law Academy"**Asaulenko Valeria**Student
National University "Odesa Law Academy"

YOUTH MIGRATION FROM UKRAINE. CAUSES, FACTORS AND POSSIBLE CONSEQUENCES

The purpose of the article. The migration of young people from Ukraine to date is a problem and a painful topic for the country. At the moment, Ukraine is among the top ten countries with the highest levels of migration. Migration of the population is connected with the economic, social, political, religious, environmental, and other aspects of society's life, and is one of the most adequate indicators of its development. It can be said that the majority goes due to the difficult situation in the country and small wages. Therefore, in this article, the main issues of labour and educational migration of young people are considered, the reasons and factors influencing the migration movement of the population have a negative impact on the formation of the labour market, which leads to deterioration of the economic situation in the country.

Methodology. The variety of factors and conditions studied in the work led to the application of general scientific and special methods, in particular: system approach, monographic, comparative (research of migration processes in comparison with others), abstract-logical (characteristic of the obtained results and their generalization), synthesis, and analysis. Migration of young people is a multifaceted and diverse concept that includes both positive and negative aspects. The main aspects, causes, and consequences of migration processes of young people from Ukraine are investigated in this work.

Results. Looking at the statistics reviewed, one can conclude that the migration factor has a large and negative impact on the formation of the labour market. Also, it can be said that the formation of migration behaviour of people, to determine its direction and duration influenced by geographical location, demographic situation and features of the economic system of the country in which it migrates.

A particularly dangerous disadvantage of labour youth migration is the loss of a highly skilled, part-time population, which has invested significant funds in education, increasing the demographic burden of employees of the elderly, drawing up a negative marital situation, reducing the birth rate of the population, reducing innovation activity within the country and slowing down the development of STP (scientific and technological progress), lowering the level of patriotism in the country, etc. All these disadvantages lead to an imbalance between the supply and demand of labour, between the issuance of skilled staff and their subsequent employment, which in turn creates a variety of problems in the field of education, economics, demography, and social policy.

Practical implications. Since the majority of young people leave abroad, this cannot but negatively affect the labour potential of the population. It is possible to identify the main negative consequences of labour migration: firstly, leaving most of the labour potential, including skilled highly skilled workers who agree on a simple job and lose their professionalism; and secondly, the social consequences are large-scale, in particular: young families fall apart, where children are left without one of their parents; migrants, working illegally, do not receive proper medical care; because of heavy physical activity and uncomfortable living conditions lose their own health, which causes a decrease in the birth rate, which leads to the destruction of labour potential in Ukraine.

Value/originality. In this paper, the issue of migration of young people from Ukraine was considered. This issue raises many negative factors for the economic situation in Ukraine. Due to the large-scale migration of young people traveling abroad to study or work, the country loses skilled personnel. In addition, it is expected that by 2050 the population will be reduced by 10 million people, and the proportion of Ukrainians in retirement age (65 years and older) will increase from 14% to 20.5%. Under these conditions, the able-bodied population will be forced to provide them with support.

ВДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ

IMPROVING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF UKRAINIAN COMPANIES

УДК 005.35:316.344(477)

Шмиголь Н.Н.

д.е.н., професор, завідувач кафедри
обліку та оподаткування
Запорізький національний університет

Урсова З.П.

к.е.н., доцент
Запорізький національний університет

Танковський М.В.

магістр
Запорізький національний університет

Сьогодні першочерговим завданням для українського суспільства є вирішення соціальних завдань. Однак держава не в змозі виконати всі свої соціальні функції. Підприємство – це та рушійна сила, з якою держава в змозі розділити тягар соціальної відповідальності як по відношенню до працівників, так і щодо навколишньої спільноти у цілому. Однак для цього необхідно створити умови, в яких підприємства будуть не лише мати змогу, а й зацікавленість у вирішенні цих питань. У результаті тривалого і безперервного процесу капіталістичного розвитку в західних країнах сформувалася складна і збалансована система регламентації взаємовідносин приватного підприємництва, влади і суспільства у сфері реалізації соціальних програм. Нині у різних країнах участь бізнесу у вирішенні соціальних проблем або жорстко регулюється в рамках чинного законодавства, або здійснюється добровільно під впливом установлених стимулів і пільг.

Ключові слова: корпоративна соціальна відповідальність, стратегії, моделі корпоративної соціальної відповідальності, підприємство.

Сегодня первоочередной задачей для украинского общества является решение

социальных задач. Однако государство не в состоянии выполнить все свои социальные функции. Предпринимательство – это та движущая сила, с которой государство в состоянии разделить бремя социальной ответственности как по отношению к работникам, так и по отношению к окружающей сообществу в целом. Однако для этого необходимо создать условия, в которых предприятия будут не только иметь возможность, но и заинтересованность в решении этих вопросов. В результате длительного и непрерывного процесса капиталистического развития в западных странах сформировалась сложная и сбалансированная система регламентации взаимоотношений частного предпринимательства, власти и общества в сфере реализации социальных программ. В настоящее время в различных странах участие бизнеса в решении социальных проблем или жестко регулируется в рамках действующего законодательства, либо осуществляется добровольно под влиянием установленных стимулов и льгот.

Ключевые слова: корпоративная социальная ответственность, стратегии, модели корпоративной социальной ответственности, предприятия.

To date, the priority issue for Ukrainian society appears in solving social problems. However, the state is not able to fulfill all of its social functions. Entrepreneurship is the driving force with which a state is able to share the burden of social responsibility both in relation to employees and in relation to the surrounding community as a whole. However, for this purpose, it is necessary to create conditions in which enterprises will not only be able to, but also an interest in solving these issues. Meanwhile, the development of the social infrastructure of the region and the social security of the employees of the enterprise are the most important factors of the stability of any company. As a result of the long and continuous process of capitalist development in the Western countries, a complex and balanced system of regulation of the relations of private entrepreneurship, government and society in the realm of social programs was formed. At present, in different countries, business is involved in solving social problems or is rigidly regulated within the framework of current commercial, tax, labor, environmental legislation, or is carried out voluntarily, under the influence of established incentives and privileges. In Ukraine, this process is in the initial stages of formation and takes place under the prevailing conditions of the state, the extremely weak development of civil society institutes and the oligarchic business development. As the CSR develops in our country, the national model will undergo some changes based on its own accumulated experience. However, at present, the scope of experience and knowledge is not enough for the independent formation of the national model, and therefore the best solution for today is the choice of tactics, which is defined in terms of marketing as "follow the leaders." A well-organized process of corporate social responsibility management, which is presented by the proposed stages, will allow to achieve positive results in this area. At the same time, each separate business entity must effectively interact with its stakeholders, which will achieve a synergistic effect within the overall strategy.

Key words: corporate social responsibility, strategies, models of corporate social responsibility, enterprise.

Постановка проблеми. У сучасних умовах висуваються нові вимоги до розвитку корпоративної соціальної політики підприємств. На перший план виступає важливість тристоронньої взаємодії держави, бізнесу і суспільства в пошуках виходу з кризової ситуації. Дуже ймовірно, що сформовані уявлення про сталий розвиток, корпоративну відповідальність, відповідальність інших суб'єктів суспільства будуть зазнавати змін, існуючі пріоритети зажадають уточнення, з'являться нові аспекти. У сформованих сучасних умовах посилюється необхідність оптимізації витрат, коригування взятих зобов'язань з урахуванням реальних можливостей компаній. Важливо, щоб прийняті компаніями рішення були обґрунтовані, зрозумілі зовнішньому оточенню і супроводжува-

лися заходами щодо пом'якшення можливих негативних наслідків.

Сьогодні важливо розуміти, як формуються норми, цінності і пріоритети в галузі корпоративної соціальної політики, які основні критерії соціально відповідальної поведінки компаній, якою мірою вони відображають корпоративну культуру даного підприємства.

Таким чином, необхідність аналізу процесу формування корпоративної соціальної політики підприємств у сучасних умовах викликана, з одного боку, зростанням соціального навантаження на великий і середній бізнес, а з іншого – пасивністю і незацікавленістю підприємців у розвитку соціальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток уявлень про корпора-

тивну соціальну відповідальність зробили роботи з теорії управління організацією таких західних учених, як А. Файоль, Л. Урвік, Е. Мейо, Ф. Ротлісбергер, Ч. Бернارد, Г. Саймон, Дж. Марч, Ф. Тейлор, А. Етционі, У. Ешбі. У вітчизняній науці ефективно розвивається такий напрям досліджень, як соціологія управління організацією. Він широко представлений у роботах таких учених, як: Д.М. Гвишиани, В.Г. Подмарков, Н.І. Лапін, Е.М. Бабосов, Н.А. Крутиков, О.І. Шкаратан, В.Н. Іванов, А.А. Зворикін, А.І. Пригожин, Л.А. Калиниченко, В.Н. Шаленко, С.С. Фролов та ін.

Постановка завдання. Мета статті – на основі аналізу ефективності соціальних практик сучасних досліджень сформулювати модель корпоративної соціальної відповідальності, що сприяє їхньому розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашій країні інтерес до проблематики корпоративної соціальної відповідальності (далі – КСВ) із боку бізнесу виник лише на початку 2000-х років. Країна поступово виходила із затяжної трансформаційної кризи. Намітилася економічна і політична стабільність, спостерігалось зростання виробництва. Компанії прагнули вийти на міжнародні ринки. Разом із тим спостерігалися серйозні соціальні проблеми: недосконалість податкової та пенсійної систем, демографічна криза, занедбаність соціальної сфери, нерозвиненість соціальної інфраструктури. У період масової приватизації (1990-ті роки) багато колишніх державних компаній прагнули позбутися від непрофільних активів. До таких активів належали ідальні, спортивні зали, санаторії, будинки відпочинку, дитячі табори і т. д. Уважаючи такі об'єкти інфраструктури «баластом», компанії приймали рішення від них відмовитися. Про зручність і благополуччя працівників, як правило, не йшлося. Проблема соціальної несправедливості ставала все гостріше. Держава не справлялася із завданням забезпечення гідних умов для вільного життя і розвитку людини. З'являлася необхідність форму-

вання нової моделі взаємодії держави і бізнесу, що передбачає перерозподіл тягаря соціальної відповідальності від держави до бізнесу [1].

Беручи до уваги той факт, що КСВ в Україні знаходиться на початковому етапі розвитку, запропоновано рекомендації для державних структур, приватного сектору й інших акторів. Дотримання цих простих указівок, на нашу думку, сприятиме більш ефективному розвитку КСВ в Україні, а також формуванню української національної моделі КСВ (табл. 1)

Соціальне партнерство має на увазі відносини на рівних, урахування думок та співвіднесеність інтересів і цілей влади, бізнесу та громадянського суспільства [2]. Однак чи можна говорити про партнерство між учасниками, коли вони переслідують цілі, які суперечать одна одній? Бізнес прагне до акумулювання матеріальних благ і прибутку. Суспільство зацікавлене в рівномірному розподілі цих благ і не сприймає їх зосередження в руках обмеженого кола бізнес-еліти. Держава прагне зрівняти інтереси перших і других, удаючись до механізмів тиску і примусу. Партнерства не може бути там, де немає загального інтересу. Цей спільний інтерес, на їхню думку, полягає у розвитку людського потенціалу та поліпшенні якості життя.

На жаль, у сучасних умовах термін «соціальне партнерство» найчастіше вживається:

- владою, що нагадує бізнесу про його зобов'язання;
- владою ж, коли їй потрібна підтримка некомерційного сектору;
- НКО, коли їм необхідна допомога влади [2].

Повноцінного тристороннього партнерства за цих обставин немає і бути не може.

На нашу думку, соціальне партнерство – це ефективний механізм, який може і повинен розвиватися в країні за умови готовності всіх сторін до продуктивного діалогу та усвідомлення ними загального інтересу – необхідності підвищення загального добробуту.

Таблиця 1

Рекомендації щодо формування української національної моделі КСВ

Рекомендації для державних структур	Рекомендації для приватного сектору	Рекомендації для інших суб'єктів
1. Розробити Національну політику у сфері КСВ. 2. Підтримувати державно-приватне партнерство (ДПП). 3. Підтримувати соціально відповідальні компанії. 4. Удосконалювати податкове законодавство, розвивати сприятливий підприємницький клімат. 5. Грамотно розставляти пріоритети у вирішенні соціальних проблем.	1. Розвивати стратегічний підхід до КСВ. 2. Дотримуватися системного та управлінського підходів до КСВ. 3. Формувати системний підхід до взаємодії із ЗС. 4. Розвивати соціально відповідальне інвестування (СОІ). 5. Створювати міжкорпоративні кластери (соціальні кластери). 6. Більш активно відгукуватися на ініціативи у сфері КСВ, пропонувані світовою спільнотою.	1. ЗМІ необхідно дотримуватися балансу між позитивною і негативною інформацією про практики реалізації КСВ. 2. Товариству – розвивати ідеї етичного споживання. 3. Суспільству – не шукати «патрона» в особі держави/компаній. За необхідності діяти самостійно.
Розвивати механізми соціального партнерства. Приділяти увагу підготовці кадрів у сфері КСВ.		

Програми соціального партнерства допомагають ефективно вирішувати широкий спектр завдань у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального середовища, культури. При цьому всі учасники партнерства отримують вигоди і переваги (win-win game).

Оскільки ідеї КСВ повинні розділятися усіма співробітниками, компаніям доцільно організувати внутрішньокорпоративні семінари і тренінги, присвячені проблематиці соціально відповідальної поведінки. Семінаристами/тренерами можуть виступати фахівці з інших компаній, що успішно реалізують практики КСВ.

Особливу увагу необхідно приділити підготовці менеджерів на всіх рівнях управлінської ієрархії. Традиційними способами у цьому разі виступають програми перепідготовки та підвищення кваліфікації. Як інноваційний спосіб розвитку можна розглядати соціальні відпустки, які припускають роботу в невеликих групах протягом короткого періоду часу [3]. Звичайно, відправлення працівників у соціальні відпустки можуть собі дозволити тільки великі компанії-лідери з достатнім штатом співробітників. Однак такі програми є досить ефективними, оскільки дають змогу найкращим співробітникам обмінюватися досвідом і нести найкращі з існуючих у світі ідей у діяльність своєї компанії. До того ж соціальні відпустки можуть організуватися в межах окремого регіону або країни у цілому. Цей варіант буде менш витратним, але не менш ефективним.

Державним структурам, своєю чергою, слід підтримувати соціально активні компанії. Найбільш ефективним способом підтримки, як раніше згадувалося, є надання податкових пільг.

Для практики соціальної відповідальності в Україні стає характерним перенесення інтересів бізнесу з персоналу компанії на зовнішнє соціальне оточення. Вже зараз можна прогнозувати трансформації в соціальних інтересах національного бізнесу, коли компанії прагнуть вийти за межі своєї виробничої діяльності.

Проблема ефективного розвитку корпоративної соціальної відповідальності полягає у тому, що сьогодні серед компаній спостерігається низька соціальна активність. Підміна добровільного бажання компаній бути соціально відповідальними на державний вплив і примус може стати перешкодою для гармонізації суспільного розвитку. Однак органам державної влади слід сприяти розвитку законодавчих норм, що регулюють соціальні обов'язки бізнесу.

КСВ підприємства має бути введено через такі етапи: підготовчо-організаційний, інформаційно-аналітичний, установлення загальних цілей, розроблення проектів і програм, контролінг, формування нефінансової звітності, реалізація стратегії соціальної відповідальності

Отже, добре організований процес управління соціальною відповідальністю підприємств, який представлений запропонованими етапами, дасть змогу досягти позитивних результатів діяльності у зазначеній сфері. При цьому кожна окрема господаруюча структура повинна ефективно взаємодіяти зі своїми стейкхолдерами, що дасть змогу досягти синергетичного ефекту в рамках загальної стратегії.

Отже, розвиваючи три позначених нами сектори, можна сформувати ефективну систему підготовки кадрів у сфері КСВ. Головне у цьому питанні – дотримуватися комплексного підходу.

Однак виникає закономірне питання про унікальність даної моделі. Чи можна говорити про унікальність, самобутність національної моделі, враховуючи той факт, що їй притаманні риси інших моделей (американської, європейської (континентальної)), і разом із тим відбувається процес запозичення зарубіжних корпоративних практик вітчизняними компаніями? На нашу думку, говорити про унікальність національної моделі КСВ можна лише відносно того набору особливостей, які склалися в процесі історичного розвитку і пов'язані із соціально-політичною ситуацією в країні, юридичними аспектами, менталітетом населення і традиціями ділової практики. В іншому разі національна модель КСВ носить «гібридний» характер, що дає змогу «абсорбувати» кращі практики реалізації КСВ у зарубіжних компаніях, переймати їхній багаторічний досвід і вчитися на вже зроблених помилках.

У міру розвитку КСВ у нашій країні національна модель буде зазнавати деяких змін з урахуванням власного накопиченого досвіду. Однак нині досвіду і знань недостатньо для самостійного формування національної моделі, а тому найкращим рішенням є вибір тактики, яка визначається в маркетингу як «слідування за лідерами».

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, нами запропоновано рекомендації щодо формування національної моделі КСВ для державних структур, приватного сектору, ЗМІ та суспільства у цілому. На наше переконання, дотримання даних рекомендацій, розгляд їх як єдиної системи необхідних заходів сприятимуть формуванню національної моделі КСВ.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусов К.Ю. Корпоративна соціальна відповідальність як соціально-економічний інститут. *Проблеми сучасної економіки*. 2015. № 4(56). С. 87–90.
2. Guiso L., Sapienza P., Zingales L. Роль соціального капіталу у фінансовому розвитку. *Американський економічний огляд*. 2004. С. 526–56.
3. Хінсон Р.Е., Ндхлову Т.П. Концептуалізація корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) та корпоративних соціальних інвестицій (CSI): контекст

Південної Африки. *Журнал соціальної відповідальності*. 2011. Вип. 3. С. 332–346.

4. The institutional promotion of corporate social responsibility reporting. *Journal of Academic and Business*. 2012. № 5. P. 1–18.

5. Бондаренко О. Структурно-функціональна модель корпоративної культури. *Грані*. 2012. № 6. С. 101–105.

6. Дейч М. Міжнародний досвід розвитку корпоративної соціальної відповідальності та можливості його адаптації до умов України. *Економіка та право*. 2011. № 3. С. 13–19.

7. Довгань Л. Економічні аспекти корпоративної соціальної відповідальності в умовах макроекономічної кризи. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2012. № 2. С. 106–110.

8. United Nations Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org> (дата звернення: 19.04.2019).

9. Белявська К. Соціальна відповідальність бізнесу: еволюція поглядів на проблему. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 1. С. 228–233.

REFERENCES:

1. Byelousov K.Yu. (2015) Korporativna sotsial'na vidpovidal'nist' yak sotsial'no-ekonomichnyy instytut. Problemy suchasnoyi ekonomiky [Corporate Social Responsibility as a Socio-Economic Institute. Problems of the modern economy] vol. 4 (56), pp. 87-90.

2. Guiso L., Sapienza P., Zingales L. (2004) Rol' sotsial'noho kapitalu u finansovomu rozvytku. Amerykans'kyu ekonomichnyy ohlyad [The role of social capital in financial development. American Economic Review] pp. 526–56.

3. Khinson R. E., Ndkhlovu T.P. (2011) Kontseptualizatsiya korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti (KSV) ta korporativnykh sotsial'nykh investytsiy (CSI): kontekst Pivdennoyi Afryky. Zhurnal sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Conceptualization of Corporate Social Responsibility (CSR) and Corporate Social Investment (CSI): The Context of South Africa. Journal of Social Responsibility] vol. 3, pp.332-346.

4. The institutional promotion of corporate social responsibility reporting (2012). *Journal of Academic and Business*. vol. 5, pp. 1–18.

5. Bondarenko O. (2012) Strukturno-funktsional'na model' korporativnoyi kul'tury. Hrani : nauково-teoretichnyy i hromads'ko-politychnyy al'manakh [Structural-functional model of corporate culture. Grani: a scientific-theoretical and socio-political almanac] vol. 6, pp. 101–105.

6. Deych M. (2011) Mizhnarodnyy dosvid rozvytku korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti ta mozhlyvosti yoho adaptatsiyi do umov Ukrainy. Ekonomika ta pravo [International experience of corporate social responsibility development and its adaptation to Ukrainian conditions. Economics and Law] vol. 3, pp. 13–19.

7. Dovhan' L. (2012) Ekonomichni aspekty korporativnoyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti v umovakh makroekonomichnoyi kryzy [Economic Aspects of Corporate Social Responsibility in the Macroeconomic Crisis] *Ekonomichnyy visnyk NTUU "KPI"*. vol. 2, pp. 106–110.

8. United Nations Global Compact. URL: <https://www.unglobalcompact.org>. (accessed 19 April 2019).

9. Belyavs'ka K. (2011) Sotsial'na vidpovidal'nist' biznesu: evolyutsiya pohlyadiv na problemu [Economic Aspects of Corporate Social Responsibility in the Macroeconomic Crisis] *Visn. Khmel'nyts. nats. un.* vol. 1, pp. 228–233.

Shmigol Nadia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Accounting and Taxation
Zaporizkiy National University

Urusova Zinaida

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Zaporizkiy National University

Tankovskyy Mykyta

Master
Zaporizkiy National University

IMPROVING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF UKRAINIAN COMPANIES

The purpose of the article. On the basis of the analysis of the effectiveness of social practices in contemporary research, to form a model of corporate social responsibility that promotes their development. To date, the priority issue for Ukrainian society appears in solving social problems. However, the state is not able to fulfill all of its social functions.

Methodology. Entrepreneurship is the driving force with which a state is able to share the burden of social responsibility both in relation to employees and in relation to the surrounding community as a whole. However, for this purpose, it is necessary to create conditions in which enterprises will not only be able to, but also an interest in solving these issues. Meanwhile, the development of the social infrastructure of the region and the social security of the employees of the enterprise are the most important factors of the stability of any company.

Results. According to the author, social partnership is an effective mechanism that can and should evolve in the country, with the readiness of all parties to a productive dialogue and their awareness of the general interest – the need to improve welfare.

A well-organized process of corporate social responsibility management, which is presented by the proposed stages, will allow to achieve positive results in this area. At the same time, each separate business entity must effectively interact with its stakeholders, which will achieve a synergistic effect within the overall strategy.

Consequently, by developing the three sectors we have identified, we can form an effective training system for CSR. The main thing in this matter is to follow a comprehensive approach.

However, there is a logical question about the uniqueness of this model. Can we talk about the uniqueness, identity of the national model, given the fact that it has features of other models (American, European (continental)), and at the same time is the process of borrowing foreign corporate practices by domestic companies? From the author's point of view, it is possible to speak about the uniqueness of the national model of CSR only in relation to the set of features that have developed in the process of historical development and related to the socio-political situation in the country, legal aspects, mentality of the population and traditions of business practice. In another national CSR model is "hybrid" in nature, which allows "absorb" the best practices for the implementation of CSR in foreign companies, take their many years of experience and learn from already made mistakes.

Practical implications. As the CSR develops in our country, the national model will undergo some changes based on its own accumulated experience. However, at present, the scope of experience and knowledge is not enough for the independent formation of the national model, and therefore the best solution for today is the choice of tactics, which is defined in terms of marketing as "follow the leaders."

Value/originality. Thus, we have suggested recommendations for the formation of a national model of CSR. They are directed to government agencies, the private sector, the media and society as a whole. According to the author, the observance of these recommendations, considering them as a single system of necessary measures will contribute to the formation of a national model of CSR.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

DIZIGITALIZATION AS AN INSTRUMENT FOR IMPROVING LENDING TO SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN UKRAINE

У статті визначено економічну роль діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу. Проаналізовано динаміку зміни їх кількості та результатів банківського кредитування їх діяльності. Визначено перелік ризиків кредитування цього сектору економіки, на основі чого представлено пріоритетні драйвери удосконалення банківських кредитних відносин із суб'єктами бізнесу. Запропоновано впровадження платформи цифрового банківського кредитування як засобу мінімізації кредитних ризиків та інструмента розширення обсягів кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. Основними складовими зазначеної платформи рекомендовано визначати клієнтоорієнтованість кредитного механізму, ефективність кредитного процесу та обробки даних, управління ризиками доходів та прибутків, відповідність регуляторним нормам та обов'язковість людського фактору в обслуговуванні процесів кредитування. Встановлено переваги кредитних відносин від упровадження таких змін.

Ключові слова: малий та середній бізнес, кредитування, ризики, платформа цифрового банківського кредитування.

В статті определена экономическая роль деятельности субъектов малого и среднего бизнеса. Проанализирована динамика изменения их количества и результатов банковского кредитования их деятельности. Определен перечень рисков кредитования этого сектора экономики, на основе чего представлены приоритетные драйверы совершенствования банковских кредитных отношений с субъектами бизнеса. Предложено внедрение платформы цифрового банковского кредитования как средства минимизации кредитных рисков и инструмента расширения объемов кредитования малого и среднего бизнеса в Украине. Основными составляющими указанной платформы рекомендуется определять клиентоориентированность кредитного механизма, эффективность кредитного процесса и обработки данных, управление рисками доходов и прибылей, соответствие регуляторным нормам и обязательность человеческого фактора в обслуживании процессов кредитования. Установлены преимущества кредитных отношений от внедрения таких изменений.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, кредитование, риски, платформа цифрового банковского кредитования.

УДК 336.77:334.012.6(477)

Абрамова А.С.

к.е.н., асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

The article identifies the economic role of small and medium business entities in terms of raising the level of employment and welfare of the population, ensuring tax revenues to the state budget and overall economic growth. The dynamics of change in their number and the extremely low business growth rate are analyzed. According to the results of the assessment of bank lending, for 2015–2017, the growth of loans granted to medium-sized businesses was found to be 18.0% and small at 2.0%. Promotion in the segment of small and medium-sized businesses is one of the few options for increasing the incomes for commercial banks due to the limited potential for further growth of lending with large clients, prospects for increasing non-interest income, development of consulting services. The list of risks of lending to the given sector of the economy, in particular, uniqueness of clients, complexity of their lending against the background of variability of their loan requests, poor quality of service content, regulatory restrictions, increase of competition in the lending market is determined. On this basis, the priority drivers for improving bank credit relations with business entities, which include the "borrower and revenue", operational efficiency, cost optimization, risk management and financial responsibility, are presented. The implementation of the digital banking lending platform as a means of minimizing credit risks and an instrument for the expansion of lending to small and medium enterprises in Ukraine is proposed. The main components of the platform are recommended to determine the customer orientation of the credit mechanism, the efficiency of the credit process and data processing, risk management of income and profits, compliance with regulatory standards and the obligation of the human factor in servicing the lending processes. The digital banking lending platform should functionally combine all lending products to manage a single lending cycle from start to finish, provide mobility for technology solutions, and use external aggregator services to obtain financial information on borrowing, create a supervisory environment for lending in a bank, differentiate loan offers and manage their life cycle. Establish the advantages of credit relations from the introduction of such changes.

Key words: small and medium business, lending, risks, digital banking lending platform.

Постановка проблеми. Підвищення попиту на банківське кредитування малого та середнього бізнесу за останні роки привело до того, що банки неповністю задовольняють наявний попит, зокрема, через високі ризики їх кредитування, недостатню базу даних щодо показників діяльності та інструментів оцінювання надійності позичальника. За таких умов на основі прагнення ринкового задоволення попиту та приведення до його меж пропозиції кредитних ресурсів для суб'єктів малого та середнього бізнесу задля оздоровлення й примноження можливостей росту середовища

комерційні банки як основні їх кредитори потребують функціонуючого механізму для вирішення цих проблем за вектором економічного зростання, прибутковості, клієнтоцентричності, оперативної фінансової ефективності, вдалого управління ризиками та приведення до європейських вимог регуляторної відповідності. Іншими словами, цифровий імператив – це базовий вектор розвитку вітчизняної банківської системи у сфері кредитування малого та середнього бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема удосконалення інструментів банків-

ського кредитування малого та середнього бізнесу присвятили роботи такі вітчизняні науковці та практики, як З. Варналій, В. Геєць, О. Дзюблюк, С. Дрига, О. Кужель, С. Реверчук, М. Савлук, Р. Слав'юк, Н. Швець. Однак в опублікованих працях фінансово-кредитні відносини між досліджуваним бізнесом та банківськими установами розглядаються не як самостійна партнерська взаємодія, а в межах державного регулювання їх діяльності, а практична складова таких відносин досліджена недостатньо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фінансових ризиків банківського кредитування малого та середнього бізнесу, розроблення на цій основі пропозицій щодо доцільності та ефективності використання цифрових можливостей та технологій в організації кредитних процесів, а також реалізації функціональних моделей кредитування шляхом оцифрування діяльності комерційних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Малий та середній бізнес в Україні є невід'ємним елементом сучасної системи господарювання, без якого економіка й суспільство не можуть ефективно існувати та розвиватися. Суб'єкти бізнесу вирішують спільні проблеми підвищення рівня зайнятості та добробуту населення, забезпечення податкових надходжень до державного бюджету. Незважаючи на активне сприяння діяльності малого та середнього бізнесу в країні, фактичні темпи зростання кількості таких суб'єктів вкрай низькі. Згідно з даними статистичних досліджень протягом 2015–2017 років їх кількість знизилась на 8,6% (до 1 804,661 тис. суб'єктів) (рис. 1) [5].

Одна з головних проблем функціонування цього бізнесу полягає в тому, що в дійсності відсутня комплексна мотивація росту мікробізнесу.

Як тільки він стає малим та середнім, різко збільшуються ризики, помітно зростає навантаження, зокрема податкове й адміністративне [2]. У зв'язку з цим в рамках комплексної державної стратегії сприяння малому та середньому бізнесу в Україні передбачено врегулювати та забезпечити державне регулювання й належну їх підтримку, організувати ринкові ніші для бізнесу, технологічний та територіальний розвиток, кадри та доступне фінансування. Остання проблема є чи не найбільш впливовою.

Незважаючи на вказані тенденції, банківське кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу набирає обертів: порівняно з 2015 роком у 2017 році на 18,0% та на 2,0% зросли фактичні обсяги кредитування середнього та малого бізнесу відповідно (рис. 2) [6].

На поточний момент просування в сегмент малого та середнього бізнесу є для комерційних банків однією з небагатьох опцій зі збільшення доходів, оскільки потенціал подальшого зростання бізнесу з великими клієнтами обмежений, а в сегменті малого та середнього бізнесу існують перспективи збільшення непроцентних доходів, зокрема залучення залишків на розрахункові рахунки, отримання комісій за розрахунково-касове обслуговування, розвиток послуг консультування [4, с. 422].

Саме тому банки, які зацікавлені в розширенні сектору кредитування цього бізнесу, зобов'язані націлити фінансові ресурси та можливості на приведення власної системи та процедури кредитування малого й середнього бізнесу до вимог, які висуваються ринком.

Аналізуючи показники стану банківського кредитування досліджуваних суб'єктів, вважаємо доцільним відзначити низьку ініціативність,

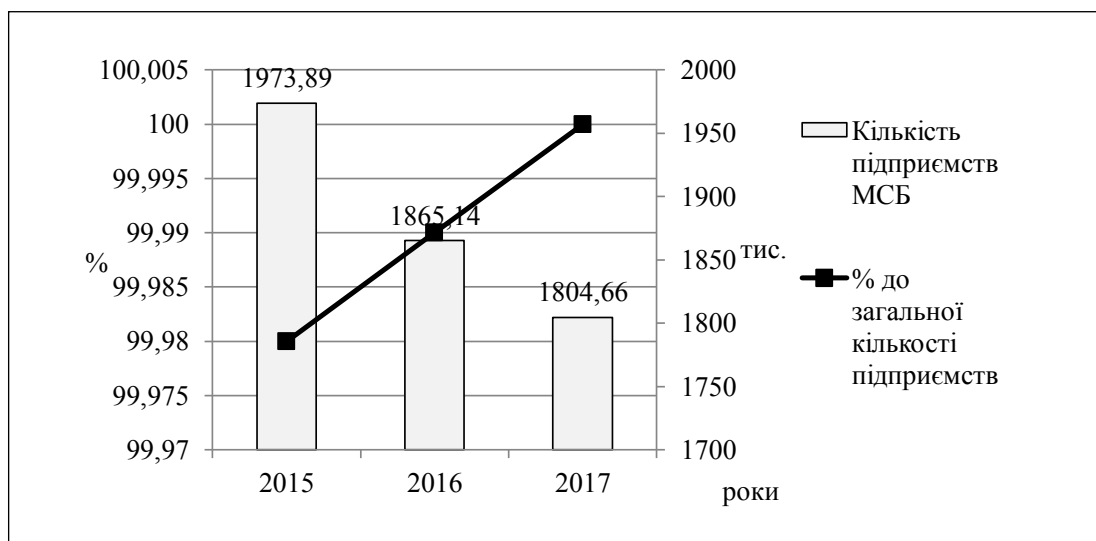

Рис. 1. Динаміка зміни кількості підприємств малого та середнього бізнесу в Україні у 2015–2017 роках

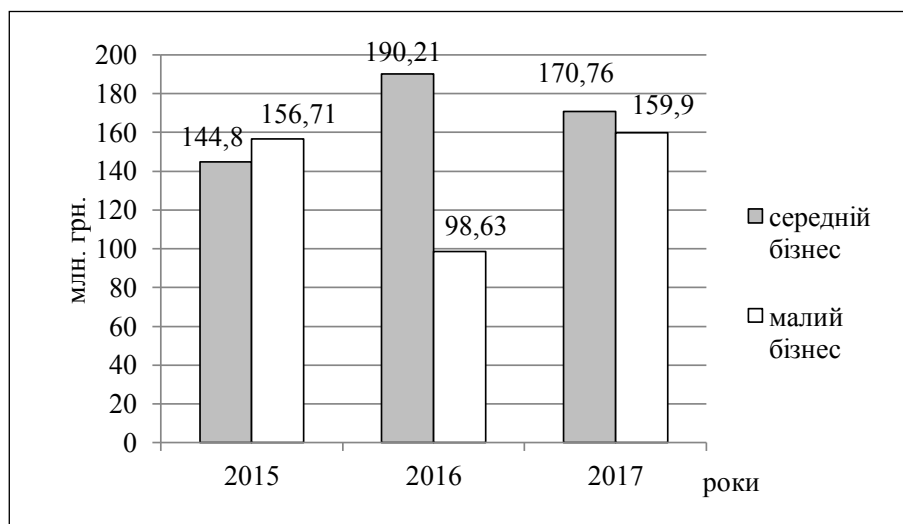

Рис. 2. Динаміка банківських кредитів, виданих суб'єктам малого та середнього бізнесу в Україні за 2015–2017 роки

оскільки комерційні банки побоюються високих ризиків. Статистичні дані свідчать про те, що ймовірність дефолту в середньому по Україні становить 6% для малого бізнесу, 4,5% – для середнього [5]. В результаті лише близько 6% позичальників малого та середнього бізнесу створюють вартість для банків на підставі тільки кредитних доходів. Отже, незважаючи на зусилля уряду щодо збільшення кредитування досліджуваного бізнесу й більшого фокусу великих банків на такому сегменті, обсяги видачі кредитів досі значно поступаються докризовим рівням кредитування.

Такий стан вимагає від банків відповідної реакції на підґрунті проактивних та превентивних дій, таких як наближення правил андеррайтингу до європейських умов, удосконалення політики ефективнішого управління ризиками з огляду на зниження загального потенціалу кредитоспроможності досліджуваних суб'єктів. Поглиблює проблему низький рівень попиту на різні форми банківських кредитів протягом минулих років, що зумовлює необхідність «нового» розвитку кредитування малого та середнього бізнесу, який би не був схожим на попередні моделі, а генерував можливості швидкого та фінансово адекватного нарощування кредитної пропозиції.

З огляду на кредитні реалії основним гальмівним фактором нарощування комерційними банками обсягів кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу є відсутність власних можливостей протидіяти системі ризиків. Цей фактор має такі складники.

1) Кожен клієнт унікальний. Банкам необхідно детальніше та точніше аналізувати перспективи кредитування клієнтів малого та середнього бізнесу, адже їх унікальність та специфіка функціонування ускладнюють процедуру оцінювання банками системи ризиків та своєчасного результа-

тивного обслуговування без адекватної інформаційної бази.

2) Процеси кредитування бізнесу є складними, адже унікальні потреби клієнта мають крос-функціональний характер.

3) Змінність кредитних продуктів та пропозиції. Унікальні потреби клієнтів ставлять перед кредиторами завдання розроблення пропозицій та їх варіацій у межах кредитних продуктів, які б задовольнили їх фінансові потреби [1, с. 57].

4) Посилення регуляторних вимог до позичальників малого та середнього бізнесу, адже банкам необхідно мати гарантії та можливості безбиткового управління кредитним портфелем, ефективного управління ризиками, забезпечуючи прибутковість своєї діяльності та дотримання вимог банківського законодавства.

5) Неналежний контент обслуговування кредитів, що складається з недосконалих процесів автоматизації кредитування, низькоякісних баз даних, рідкістю залучення зовнішніх експертів з кредитування.

6) Неefективні операції фронт- та бек-офісу, які часто приводять до значних затрат часу та подальшого розчарування клієнтів.

7) Зростання конкуренції кредитного середовища, зокрема, з боку небанківських фінансово-кредитних установ.

Вважаємо, що основними драйверами щодо вдосконалення банківських кредитних відносин з малим та середнім бізнесом є:

- відносини «позичальник – дохід» (збільшення обсягів кредитування, вдосконалення роботи з клієнтами, підвищення клієнтської дисципліни, уніфікація портрета позичальника);
- операційна ефективність (автоматизація кредитного процесу та оцінювання ризику, оптимізація робочого місця та спрощення кредитних процесів, документальна інтеграція);

– оптимізація витрат (продаж, операційний процес, розроблення інформаційних комплексів, мінімізація регуляторних штрафів);

– ризики та фінансова відповідальність (посилення відповідальності та відновлення штрафів, уніфікованість формування портфолію клієнта, комплексний моніторинг та управлінське забезпечення).

Вказані пріоритети роботи з малим та середнім бізнесом є ринковими важелями покращення загального кредитного профіля комерційних банків, адже очевидно, що підхід, орієнтований на клієнта, приведе до збільшення доходів кредитування, однак залишиться найбільшим джерелом ризику фінансової стабільності банку.

Як наслідок, інструментом мінімізації ризиків є діджиталізація кредитної діяльності комерційних банків в Україні, зокрема за напрямом клієнтоорієнтованої діяльності та автоматизації процесів, швидкої реакції та гнучкості оперативної ефективності під впливом зовнішніх факторів та спроможності в будь-який час кредитувати будь-який бізнес.

Діджиталізація (оцифрування) в Україні повинна передбачати не лише автоматизацію кредитних процесів, але й створення єдиного клієнтського середовища, кредитних процесів, систем оцінювання та послуг для забезпечення гнучкої системи їх кредитування, орієнтованої на клієнта. Саме така ідея повинна бути підґрунтям удосконалення процедур банківського кредитування досліджуваного бізнесу.

Вважаємо, що комерційним банкам необхідно повністю переосмислити та знайти ресурси запровадження цифрової платформи банківського кредитування на основі архітектурного підходу. Основу функціонування такої платформи повинні скласти:

– клієнтоорієнтованість (створення контенту для спілкування та подальшого кредитування суб'єкта бізнесу, який би швидко реагував на його індивідуальні запити, а також широкої бази даних про позичальників на основі інтелектуалізації процесів комунікації);

– ефективність процесу та пряме оброблення даних (функціонування інтелектуалізованої платформи, керованої робочими процесами та правилами кредитування (даними клієнта, заставним майном, політикою та правилами кредитування, управлінням ризиком, відповідністю нормативним документам), які повинні працювати взаємозлагоджено;

– управління ризиками сфери доходів та прибутковості (передбачення автоматизації перевірок кредитів та кваліфікованого прийняття рішення щодо кредитування на основі законності та інтересів клієнта) [9];

– відповідність нормативним документам (ретельний моніторинг процесу, жорсткий контр-

оль реалізації кредитної політики, комплексне управління портфелем та заставним майном);

– людський фактор (кредитування – це бізнес, керований людьми за підтримки автоматизації та технологій, однак він не є в дійсності цифровим, а вимагає безпосередньої участі банківського працівника; клієнти потребують людського зв'язку під час взаємодії з кредитними установами, навіть під час автоматизації таких каналів зв'язку; аналогічним чином працівники банку реалізують потреби спілкування з позичальниками для кращого обслуговування).

Забезпечити виконання вказаних вимог ринку можна шляхом впровадження комерційними банками платформ цифрового банківського кредитування з можливостями корекції конфігурацій процедурних процесів індивідуально залежно від банку. Вважаємо, що таке рішення є найбільш прийнятним щодо витратності та врахування множини варіації процесів кредитування та їх постійних диверсифікацій.

Орієнтовна схема функціонування платформи цифрового банківського кредитування бізнесу представлена на рис. 3.

Згідно із запропонованим механізмом функціонування цієї платформи має здійснюватися за такими векторами:

1) об'єднання всіх кредитних продуктів для управління єдиним циклом кредитування від початку до кінця (від збирання інформації про клієнта, отримання документів, формування кредитної справи, прийняття рішення, надання кредитних коштів до контролю їх виплати та закриття справи);

2) мобільність технологічних рішень для забезпечення гнучкості отримання та оброблення документів у будь-який час і їх впровадження в процес кредитування, а також автоматизація процесу прийняття рішення щодо видачі кредиту та впровадження оптимізованого робочого процесу, що підсилить прогнозованість майбутньої фінансової поведінки клієнта, прозорість кредитних відносин;

3) використання послуг зовнішніх агрегаторів для отримання інформації про фінансову звітність позичальника, даних від кредитних бюро, непрямих оцінок фінансового стану (закупівлі, арбітражні справи, заборгованість з податків та зборів) тощо [10];

4) управління правилами та політикою кредитування;

5) виділення пріоритетних завдань кредитування;

6) створення середовища нагляду за наявними кредитними процесами в банку задля повного контролю та ефективного управління його кредитним портфелем банку [7];

7) створення власної диференційованої кредитної продукції та управління її життєвим циклом.

Рис. 3. Схема платформи цифрового банківського кредитування

Вважаємо, що впровадження в кредитну діяльність платформи цифрового банківського кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу в Україні дасть змогу значно знизити обсяг ручної роботи, автоматизувавши робочі місця, зменшити кількість помилок та повторних запитів клієнтів, вільно управляти кредитними процесами на підставі широкої бази даних та інтегрованої системи управління контентом, як наслідок, підвищити їх ефективність. За рахунок зниження вартості кредитного процесу та підвищення його точності комерційні банки отримують додаткову гнучкість щодо ціноутворення.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, встановлено беззаперечну роль суб'єктів малого та середнього бізнесу в економічному зростанні країни. Однак ускладнює очікувані результати такого впливу система кредитних ризиків, подолати які можна завдяки усвідомленому та ефективному вдосконаленню організації кредитної діяльності банків шляхом запровадження цифрової платформи комерційного кредитування. Очікується, що запропонований механізм повинен функціонувати уніфіковано для всіх кредитних продуктів, допомагаючи їм та доповнюючи їх необхідним вмістом даних на шляху реалізації спільних цілей банку та клієнта, а також здійснювати управління ризиками згідно з положеннями чинного законодавства. Вважаємо, що лише на основі адекватного підходу до діджиталізації банківської кредитної діяльності банки можуть досягти бажаних цілей, розширюючи ринки впливу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Волкова Н., Свірідова К. Аналіз проблем кредитування малого та середнього бізнесу в сучасних економічних умовах. *Фінанси, облік, банки*. 2017. № 1 (22). С. 55–62.

2. Лещенко В. Державне регулювання банківської діяльності в Україні: нагляд на основі оцінки ризиків. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/23.pdf> (дата звернення: 07.04.2019).

3. Мельник О., Боднар О. Запровадження фінансових інновацій у вітчизняній банківській практиці. *Modern Economics*. 2018. № 8. С. 102–111.

4. Сич О., Волос І. Сучасний стан та умови кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 2 (54). С. 421–424.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2019).

6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 05.04.2019).

7. Gamser M. Digitalization of SME Finance Is a Win-Win for All. 2017. URL: <https://gomedici.com/digitization-of-sme-finance-is-a-win-win-for-all> (дата звернення: 08.04.2019).

8. Pozdniakova A. Digitalization process in Ukraine as a prerequisite for the smart city concept development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. № 4. P. 206–215.

9. Streat S. Digitization is paving the way for SME access to trade finance. 2018. URL: <http://www.bolero.net/digitisation-is-paving-the-way-for-sme-access-to-trade-finance> (дата звернення: 07.04.2019).

10. Talin B. Digitization Is Changing SMEs And Their Opportunities. 2019. URL: <https://morethandigital.info/en/digitization-changing-smes-opportunities> (дата звернення: 08.04.2019).

REFERENCES:

1. Volkova N., Sviridova K. (2017) Analiz problem kredytuvannia maloho ta serednoho biznesu v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Analysis of problems of lending to small and medium businesses in modern economic conditions]. *Finansy, oblik, banky*. № 1 (22), pp. 55–62 (in Ukrainian).

2. Leshchenko V. (2017) Derzhavne rehuliuвання bankivskoi diialnosti v Ukraini: nahliad na osnovi otsinky ryzykiv [State regulation of banking in Ukraine: supervision on the basis of risk assessment]. Available at: <http://academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/23.pdf> (accessed: 07 April 2019).
3. Melnyk O., Bodnar O. (2018) Zaprovdzhennia finansovykh innovatsii u vitchyzniani bankivskii praktytsi [Introduction of financial innovations in domestic banking practice]. *Modern Economics*. № 8, pp. 102–111 (in Ukrainian).
4. Sych O., Volos I. (2018) Suchasnyi stan ta umovy kredytuvannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini [The current state and conditions of lending to small and medium businesses in Ukraine]. *Molodyi vchenyi*. № 2 (54), pp. 421–424 (in Ukrainian).
5. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 05 April 2019).
6. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. Available at: <https://bank.gov.ua> (accessed: 05 April 2019).
7. Gamser M. Digitization of SME Finance Is a Win-Win for All. 2017. Available at: <https://gomedici.com/digitization-of-sme-finance-is-a-win-win-for-all> (accessed: 08 April 2019).
8. Pozdniakova A. Digitalization process in Ukraine as a prerequisite for the smart city concept development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2017. Vol. 3. № 4. P. 206–215 (in English).
9. Streat S. Digitalization is paving the way for SME access to trade finance. 2018. Available at: <http://www.bolero.net/digitisation-is-paving-the-way-for-sme-access-to-trade-finance> (accessed: 07 April 2019).
10. Talin B. Digitization Is Changing SMEs And Their Opportunities. 2019. Available at: <https://morethandigital.info/en/digitization-changing-smes-opportunities> (accessed: 08 April 2019).

Abramova Alla

Candidate of Economic Sciences,
Assistant Professor at the Department of Public
Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

DIZIGITALIZATION AS AN INSTRUMENT FOR IMPROVING LENDING TO SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN UKRAINE

The purpose of the article. The increase in the demand for bank lending to small and medium-sized businesses in recent years has led to the fact that banks do not fully satisfy the existing demand, including because of the high risks of their lending, insufficient databases on performance indicators, and tools to assess the credibility of the borrower.

The study of financial risks of bank lending to small and medium-sized businesses and the development on this basis of proposals on the feasibility and effectiveness of the use of digital capabilities and technologies in the organization of credit processes and the implementation of functional models of lending by digitizing the activities of commercial banks is vital in banking management and assistance to business entities.

Methodology. The development of proposals for improving bank lending to small and medium-sized businesses is based on a long study of credit risks and problems of financial security of business, as well as advanced experience in digitizing banking lending in developed countries.

Results. The increase in the demand for bank lending to small and medium-sized businesses in recent years has led to the fact that banks do not fully satisfy the existing demand, including because of the high risks of their lending, insufficient databases on performance indicators, and tools to assess the credibility of the borrower.

The study of financial risks of bank lending to small and medium-sized businesses and the development on this basis of proposals on the feasibility and effectiveness of the use of digital capabilities and technologies in the organization of credit processes and the implementation of functional models of lending by digitizing the activities of commercial banks is vital in banking management and assistance to business entities.

The development of proposals for improving bank lending to small and medium businesses on the basis of a long study of credit risks and problems of its financial support is implemented in the indicative mechanism - the platform of digital banking lending. The operation of the platform involves customer orientation of the credit facility, the efficiency of the credit process and data processing, risk management of incomes and profits, compliance with regulatory standards and the human factor in the maintenance of lending processes.

The proposed measures will allow balancing demand and supply of bank credit resources on the lending market between the subjects of small and medium business and commercial banks.

Practical implications. The main results of the introduction of such changes in the process of bank lending is expected to minimize credit risks, increase the volume of lending to small and medium-sized businesses, as well as increase the level of profitability of banks for such lending operations.

Value/originality. The problems and ways of improvement of bank lending to small and medium business in Ukraine are considered. The system of credit risks, which determined the choice of directions and tools for their minimization, was determined. The proposed platform for digital banking lending requires further theoretical research and practical developments in terms of the individualization of the functioning of the banking institution.

СИТУАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ АТ «КРЕДОБАНК»
НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУSITUATION ANALYSIS OF ACTIVITY OF JSC "KREDOBANK"
BY SWOT ANALYSIS

У статті розглянуто ситуаційний аналіз банку як один з можливих способів дослідження та оцінювання діяльності банку й відображення зв'язків із зовнішнім середовищем. Проаналізовано діяльність АТ «Кредобанк» у банківському секторі протягом останніх п'яти років. Проведено внутрішній аналіз банку, що включає дослідження фінансових та організаційних аспектів функціонування, на основі чого виділено сильні сторони, що позитивно впливають на банківську установу, та слабкі сторони, що є найбільш уразливими та потребують швидкого реагування зі злиттям необхідних заходів щодо мінімізації їхнього впливу. Дослідження зовнішнього середовища банку дало змогу виділити можливості, які банк може використати для досягнення поставлених цілей, та загрози, на які банк не має впливу, що проявляються дією зовнішнього середовища з негативними наслідками. Досліджено можливі комбінації показників кожного поля матриці SWOT-аналізу, що впливають на конкурентоспроможність банку.

Ключові слова: банківська система, SWOT-аналіз, АТ «Кредобанк», стратегічне планування, конкурентне середовище.

В статті рассмотрен ситуационный анализ банка как один из возможных способов исследования и оценивания деятельности банка и отображения связей с внешней средой. Проанализирована деятельность АО «Кредобанк» в банковском секторе в течение последних пяти лет. Проведен внутренний анализ банка, который включает исследование финансовых и организационных аспектов функционирования, на основе чего выделены сильные стороны, которые положительно влияют на банковское учреждение, и слабые стороны, которые являются наиболее уязвимыми и требуют быстрого реагирования с принятием необходимых мер по минимизации их воздействия. Исследование внешней среды банка позволяет выделить возможности, которые банк может использовать для достижения поставленных целей, и угрозы, на которые банк не имеет влияния, которые проявляются действием внешней среды с негативными последствиями. Исследованы возможные комбинации показателей каждого поля матрицы SWOT-анализа, влияющие на конкурентоспособность банка.

Ключевые слова: банковская система, SWOT-анализ, АО «Кредобанк», стратегическое планирование, конкурентная среда.

УДК 336.71(477)

Дребот Н.П.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської
справи та страхування
Львівський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Білокриницька М.С.
студентка
Львівський навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

The article deals with the situational analysis of the bank as one of the possible ways of researching and evaluating the bank's activities and reflecting the relationship with the external environment. On the one hand, situational analysis is one of the best tools for a consistent, comprehensive, systematic analysis of situations in which important management decisions are made; on the other hand, one can identify the main tendencies that determine the dynamics of the decision-making situation, as well as the main factors of influence on it. The most commonly used methodological tool for conducting situational analysis is SWOT-analysis, which is based on the comparison of internal strengths and weaknesses, external potential opportunities and threats. The article presents an example of SWOT-analysis based on a bank with foreign capital. The activity of JSC "Kredobank" in the banking sector during the last five years has been analyzed. The main indicators and development trends that influence the formation of the bank's strategy are described. Internal analysis of the bank was carried out, including the study of the financial and organizational aspects of functioning, which emphasizes the strengths that have a positive impact on the banking institution and the weaknesses that are most vulnerable and require a rapid response with the adoption of necessary measures to minimize their impact. The Bank's external environment research shows opportunities that the bank can use to achieve its goals and threats, which bank does not affect, and which are manifested under the impact of the external environment with negative consequences. Possible combinations of indicators of each field of the matrix of SWOT-analysis, which influence the competitiveness of the bank, are investigated. The connections between the elements of the matrix and the possible development strategies, internal transformations, potential advantages and limitations of development have been formed. The steps to be taken to use the strengths to increase opportunities, measures that take advantage of the opportunities presented to overcome the weaknesses, measures that take advantage of the strengths to avoid threats, measures that minimize the weaknesses to avoid threats are analyzed. After filling the matrix of SWOT-analysis, the main directions of the bank's development are defined and the main problems that are subject to the fastest solution are formulated.

Key words: banking system, SWOT-analysis, JSC "Kredobank", strategic planning, competitive environment.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку банківський сектор зазнає значних змін та трансформацій. Негативні зовнішні та внутрішні фактори мають значний вплив на формування середовища функціонування банків. Задля отримання конкурентних переваг, побудови ефективної організаційної та управлінської структури, досягнення високих результатів основної діяльності, задоволення потреб клієнтів банкам необхідно впроваджувати інструменти та методи стратегічного менеджменту. Актуальність теми пов'язана з можливістю конкретного банку використати всі свої наявні та потенційні переваги для побудови моделі подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження SWOT-аналізу як елементу стратегічного управління присвячені праці таких вітчизняних науковців, як П.Л. Гордієнко, Л.Г. Дітковська, Н.В. Яшкіна, К.І. Редченко, О.В. Неізнестна. Вагомий внесок у дослідження роботи банку зробив Л.Г. Кльоба, який запропонував організаційну модель фінансово-інвестиційного супермаркету на базі АТ «Кредобанк».

Постановка завдання. Метою статті є формування стратегії розвитку АТ «Кредобанк» на підставі застосування матричного методу стратегічного аналізу, а саме SWOT-аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На підставі аналітичних даних та інформації про стан і динаміку показників та результатів банківської діяльності визначаються пріоритетні напрями їх подальшого розвитку. В умовах жорсткої конкуренції необхідною умовою розвитку сучасного банку стає оптимізація процесу планування задля завоювання ніші в ринковому банківському середовищі. За такої ситуації стратегічний план стає необхідним елементом забезпечення успішної діяльності банку.

Стратегічне планування має на меті визначення основних цілей, ідей та стратегії діяльності банку за умов конкретного банківського ринку [1].

Стратегія АТ «Кредобанк» передбачає, що банк пропонує сучасні фінансові рішення, керуючись потребами своїх клієнтів. Він зосереджує увагу на обслуговуванні роздрібних клієнтів та підприємств малого й середнього бізнесу за підтримки потужного Акціонера, найбільшого банку Польщі, а також професійності працівників. Він розраховує на довгострокову співпрацю та взаємну лояльність у відносинах з Клієнтами й Працівниками.

АТ «Кредобанк» є найбільшою польською інвестицією в банківську систему України та найзначнішим інвестиційним проектом польського капіталу в нашій державі. Банк активно впроваджує нові банківські технології, європейські стандарти якості обслуговування клієнтів, розширює спектр фінансових послуг, динамічно реагує на ринкову кон'юнктуру та прагне налагодити довгострокові відносини зі своїми клієнтами [2].

Одним з матричних методів стратегічного аналізу є SWOT-аналіз, методика якого ґрунтується на підході, що дає змогу вивчати зовнішнє та внутрішнє середовище банку разом. Врахування внутрішніх можливостей та зовнішньої ситуації, яка склалась на ринку, дає змогу встановити взаємозв'язки між силою та слабкістю, які властиві банку, й зовнішніми загрозами та можливостями.

Стратегічний підхід менеджменту банку для прийняття рішення щодо внутрішніх та зовнішніх умов включає об'єднання результатів оцінок внутрішнього та зовнішнього середовища банку з подальшим вибором оптимальної програми розвитку, що найбільш вдало відповідатиме поточній ситуації та дасть змогу найкраще використати сильні сторони банку. Подальшим завданням є реалізація наявних зовнішніх можливостей чи пошук напрямів усунення проблемних місць в роботі банку на даний момент та захист від наявних загроз у зовнішньому середовищі [3].

Сильні сторони банку відображають якість його роботи та успіхи на фінансовому ринку. До сильних сторін АТ «Кредобанк» можна віднести наявність широко спектру диверсифікованих банківських послуг, висококваліфікований персонал з глибокими знаннями у сфері економіки, фінансів

та інформаційних технологій, підтримку іноземного акціонера, визначеність бренду та кольорової гама, знання марки, співпрацю зі страховими агентствами, партнерські програми, присутність в агрофері як однієї з найперспективніших в Україні.

Слабкими сторонами є відсутність характерних особливостей та якостей, притаманних іншим банкам, що ставлять банк у несприятливе становище. Слабкі сторони АТ «Кредобанк» полягають у невикористанні всіх потужностей щодо проведення банківської діяльності та залучення потенційних клієнтів, що приводить до неотримання максимально можливого прибутку; відносно малій кількості відділень та банкоматів; непоширеній мережі філій; великій кількості документів, що вимагаються від клієнтів; нижчій швидкості прийняття кредитних рішень порівняно з банками-конкурентами.

Особлива увага приділяється зовнішнім можливостям та загрозам ринку, що не залежать від банку. Використання сприятливих обставин може привести до отримання переваг, до яких належать збільшення частки ринку, завоювання нових географічних територій, зміцнення репутації, залучення коштів населення та збільшення попиту на кредитні продукти, використання інновацій та технологій для розроблення нових продуктів та послуг. Зовнішніми загрозами є податковий тиск, законодавчі зміни та регулювання з боку НБУ, велика кількість конкурентів, зокрема банків з іноземним капіталом, політична та економічна нестабільність у країні, уповільнення ринку та зменшення попиту на банківські послуги.

Більш детальна характеристика сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз АТ «Кредобанк» подана в табл. 1.

Однією із сильних сторін АТ «Кредобанк» є приналежність до Групи РКО "Bank Polski". Група Капіталу РКО "BP" належить до найбільших фінансових установ в Польщі, а також є однією з провідних фінансових груп Центрально-Східної Європи. РКО "Bank Polski" є стратегічним партнером «Кредобанку», який утримує понад 99,56% його власного капіталу.

Робота АТ «Кредобанк» в рамках РКО "Bank Polski Capital Group" може бути позитивним прикладом впливу польських інвестицій на українську фінансову установу в умовах постійної економічної нестабільності країни. Технології, ноу-хау та кошти, вкладені в АТ «Кредобанк», сприяють його значному розвитку, у зв'язку з чим банк отримав широке визнання за якість своєї продукції, активну підтримку сектору малого та середнього бізнесу та прозорість операційної діяльності [4].

Іноземні інвестиції забезпечили стабільність розвитку АТ «Кредобанк», стали гарантіями захищеності для клієнтів, відкрили доступ до фінансових ресурсів, досвіду та технологій

Показники сильних та слабких сторін, можливостей та загроз АТ «Кредобанк»

Сильні сторони	Слабкі сторони
1) Приналежність до Групи РКО "Bank Polski"; 2) солідна фінансова позиція (капіталізація та параметри ризиків); 3) імідж одного з найнадійніших банків; 4) лідерство в іпотечному та автокредитуванні; 5) лідерство у Західній Україні; 6) відділення в усіх регіонах України; 7) широка диверсифікація бізнесу між сегментами та продуктами.	1) Малий розмір в активах/кредитах до розташованих вище банків; 2) слабка присутність в корпоративному сегменті та найбільших містах; 3) неоднорідна або низька якість сервісу; 4) мала кількість продуктів на клієнта, низька величина активів на працівника; 5) неефективність архітектури програмного забезпечення та устаткування; численні прогалини.
Можливості	Загрози
1) Відновлення економіки; 2) зменшення відсоткових ставок, що стимулює зростання кредитування; 3) низька заборгованість фізичних осіб, збільшення реальних заробітних плат; 4) розвиток галузей, що є економічними лідерами, за рахунок інвестицій; 5) розвиток співпраці UA-PL; 6) зміна структури банківського сектору, низька активність частини іноземних банків; 7) міграція клієнтів у багатьох напрямках; 8) зростаюче сприйняття клієнтами самообслуговування/online-сервісів.	1) Загострення політичного конфлікту; 2) еміграція населення; 3) юридичні зміни, що стосуються банків; 4) протекціонізм на користь державних банків; 5) сегментоване зростання конкуренції; 6) процеси злиття та поглинання в банківському та страховому секторах, що збільшує різницю між лідерами; 7) зниження попиту на банківські послуги; 8) технологічні зміни.

Джерело: складено авторами

Рейтингові показники надійності українських банків станом на січень 2019 року

№	Найнадійніший банк за даними «Форіншурер»	Найнадійніший банк за даними «Мінфін»	Найнадійніший банк для фізичних осіб	Найнадійніший банк для юридичних осіб
1	«Райффайзен банк Аваль»	«Райффайзен банк Аваль»	«Ощадбанк»	«Ощадбанк»
2	«Креді Агріколь Банк»	«Укрсиббанк»	«Укрексімбанк»	«Укрексімбанк»
3	«Укрсиббанк»	«ОТП Банк»	«Укргазбанк»	«Райффайзен банк Аваль»
4	«Ощадбанк»	«Креді Агріколь Банк»	«Райффайзен банк Аваль»	«Креді Агріколь Банк»
5	«Укрексімбанк»	«Прокредит Банк»	«Креді Агріколь Банк»	«Укрсиббанк»
6	«Кредобанк»	«Кредобанк»	«Укрсиббанк»	«Сітібанк»
7	«Сітібанк»	«Укргазбанк»	«Кредобанк»	«Кредобанк»

Джерело: сформовано на основі джерел [6; 7]

європейських банків, а також додатково зміцнили позиції Банку на українському та світовому фінансовому ринках.

Належність до потужної міжнародної фінансової групи РКО "Bank Polski" забезпечує надійність АТ «Кредобанк». Згідно з даними проекту "Finsee" у лютому 2019 року Кредобанк віднесено до трійки найбільш надійних банків України. Кредитний рейтинг банку, розмір активів та частка українського підрозділу в загальних активах групи дають змогу визначити фінансовий стан групи та складність можливого порятунку. Згідно з оглядом кредитний рейтинг АТ «Кредобанк» віднесено до інвестиційного. Частка активів українського підрозділу в загальних активах РКО "BP" складає 0,82%, а сума загальних активів групи становить 71,3 млрд. євро, що відповідає мінімальним вимогам для найвищого рівня надійності, тому

потенційний порятунок українського підрозділу не складе серйозних проблем [5].

Імідж одного з найнадійніших банків вже вкотре підтверджується даними рейтингових показників сайтів «Форіншурер» та «Мінфін» (табл. 2). Також на підставі відгуків відвідувачів сайту «Мінфін» формується народний рейтинг банків, інформація оновлюється щодня. Згідно з відгуками станом на березень поточного року АТ «Кредобанк» займає 5 позицію із середньою оцінкою 2,07 бали, вище нього розмістились такі банки, як «Монобанк» (3,43), «Таскомбанк» (2,18), «Кредит Дніпро Банк» (3,16) та «Південний» (2,76) [6].

Як видно з табл. 2, АТ «Кредобанк» поступається позиціями лише великим банкам іноземних груп, а також системним державним банкам.

Аналізуючи фінансову звітність банку протягом останніх 5 років, відзначаємо, що банку вдалося

пережити скрутне становище 2013 року, пов'язане з нарощенням проблемних поганих кредитів, що не давали змогу вивільнити ресурси на розвиток та операційну діяльність. Збиток від продажу проблемного боргу структурам РКО було віднесено до витрат, що, на думку податкової інспекції, було незаконним, у зв'язку з чим банк поніс значні втрати [8]. Це була остання складна ситуація, після якої банк спромігся наростити активи, кредитний портфель, залучити більше коштів фізичних та юридичних осіб, завдяки акціонеру збільшити статутний капітал, а з 2016 року вийти на прибуток, а не збиток за рік (табл. 3).

АТ «Кредобанк» проводить діяльність щодо управління ризиками, виявляє ризики, оцінює їх величину, здійснює моніторинг, контролює свої ризикові позиції, а також дотримується економічних нормативів та відкритої валютної позиції, про що може свідчити щомісячне оприлюднення

інформації відповідно до Постанови НБУ від 15 лютого 2018 року № 11 (табл. 4).

За результатами оцінювання стійкості в поточному році банк не потребує додаткового капіталу шляхом виконання програми капіталізації до 1 квітня 2019 року.

Банк здійснює свою діяльність на території 22 областей України та м. Києва, залишаючись регіональним лідером на території Львівської області та Західної України. У цих регіонах 51 відділення, що становить 55% від загальної кількості мережі. Динаміку зміни структурних підрозділів банку зображено на рис. 1.

Зменшення кількості відділень пояснюється економією витрат на їх утримання, водночас проводяться відкриття нових відділень та оновлення наявних, передислокація в нові офіси та запровадження нових стандартів їх оформлення, що відбуваються в рамках процесу постійного вдоскона-

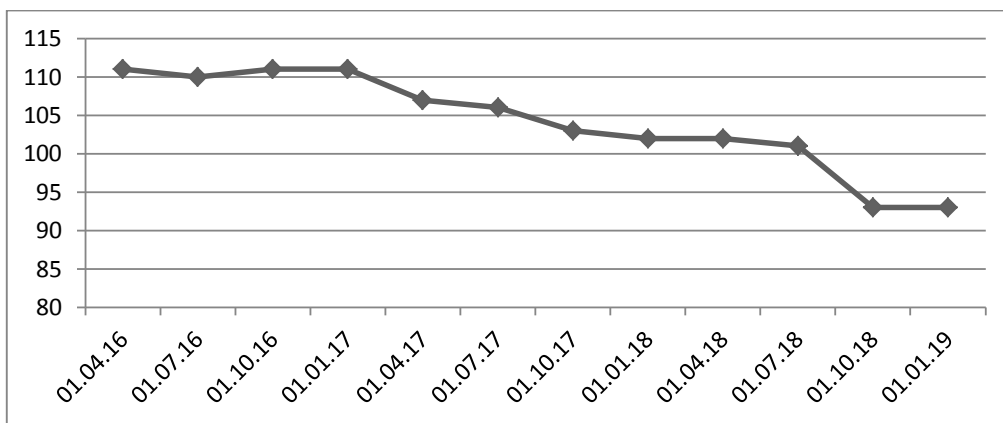

Рис. 1. Кількість відділень банку в період I кварталу 2016 року – IV кварталу 2018 року

Джерело: сформовано на основі джерела [9]

Таблиця 3

Основні показники діяльності АТ «Кредобанк» протягом 2014–2018 років

Показник	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	III квартал 2018 року
Активи	6 014,9	8 382,3	1 1085	1 4369,6	16 448,5
Кредитний портфель	3 095,4	4 248,9	5 673,9	7 917,4	9 646,8
Кошти юридичних осіб	1 661,5	2 933,8	4 289,2	5 917,5	6 022,1
Кошти фізичних осіб	1 950,2	2 713,1	3 881,7	4 9751	5 924,5
Статутний капітал	1 918,9	1 918,9	2 248,9	2 248,9	2 248,9
Прибуток за рік	(285,2)	(85,6)	201,1	384,5	374,4

Джерело: сформовано на основі джерела [2]

Таблиця 4

Економічні нормативи та ліміти відкритої валютної позиції станом на 1 квітня 2019 року

Показник	H1, тис. грн.	H2, >10%	H3, >7%	H4, >20%	H5, >40%	H6, >60%
Значення	1 798 438,46	15,43%	10,58%	45,93%	49,86%	68,92%
H7, <25%	H8, <800%	H9, <25%	H11, <15%	H12, <60%	L13-1, <5%	L13-2, <5%
4,59%	0,00%	0,30%	0,00%	0,00%	1,83%	0,99%

Джерело: сформовано на основі джерела [2]

лення мережі продажу та умов обслуговування. У АТ «Кредобанк» практично відсутні малі відділення з кількома менеджерами, проте функціонують великі, які дають змогу охопити весь спектр пропонованих послуг. Оновлення відділень робить банк зручнішим та ближчим до клієнтів. Зручність розташування, просторі та світлі приміщення й високі стандарти сервісу дають можливість клієнтам отримувати якісні послуги.

Після кризи 2008–2009 років основний акцент було вирішено зробити на автокредитуванні. У банку почали вибудовувати новий канал продажів через автосалони. АТ «Кредобанк» робив ставку на роботу з автодилерами, яким була важлива швидкість прийняття кредитного рішення. Іншим стратегічним напрямом стало кредитування малого й середнього бізнесу, перевагами чого був індивідуальний підхід та закріплення за кожним з напрямів досвідчених менеджерів, які будували з бізнесом добрі стосунки [8].

Вже два роки поспіль АТ «Кредобанк» тримає першість в іпотечному та автокредитуванні. У 2017 році АТ «Кредобанк» здобув перше місце в номінації «Іпотечний кредит» у щорічному рейтингу «50 провідних банків України», у 2018 році поступився місцем таким банкам, як «Глобус» та «Ощадбанк» (табл. 5). У 2017 році банк другий рік поспіль здобув друге місце в номінації «Автокредит», у 2018 році йому вдалося посісти 3 місце, оскільки на два банки-лідери («Глобус» та «Креді Агріколь Банк») прийшлося 75% виданих кредитів в цьому сегменті, що стало ключовим фактором впливу на розташування банків у рейтингу [10].

Перемога продукту «Іпотечний кредит» у рейтингу «50 провідних банків України» є визнанням найкращої пропозиції банку на ринку України.

Незважаючи на зниження обсягів ринку автомобільного кредитування в Україні, АТ «Кредобанк» істотно збільшує продаж кредитів на придбання нових та вживаних автомобілів (табл. 6). АТ «Кредобанк» залишається одним з небагатьох банків на ринку, що дає своїм клієнтам можливість придбати не лише нові, але й вживані автомобілі в кредит на термін до 7 років.

Нині «Кредобанк» є одним з лідерів українського ринку кредитування купівлі транспортних засобів та надає клієнтам – фізичним особам повний спектр послуг у цьому напрямі. АТ «Кредобанк» пропонує одні з найпривабливіших умов кредитування купівлі автомобілів, а також є одним з небагатьох банків, які надають кредити на автомобілі з пробігом [2].

Найбільш помітною слабкою стороною, що притаманна АТ «Кредобанк», є поступ в лідируючих позиціях провідним банкам, що мають великі обсяги активів (табл. 7), широку мережу відділень, кредитний портфель державних банків. Частка на українському ринку залишає банк у другій десятці. Нині АТ «Кредобанк» не володіє тим запасом фінансових ресурсів, що може вивести його в лідери серед комерційних банків.

Присутність АТ «Кредобанк» в корпоративному сегменті є низькою. Переглядаючи свій попередній досвід із великою часткою проблемних кредитів в корпоративному бізнесі, банк вирішив наростити портфель за рахунок інших кредитів, тому частка великого корпоративного бізнесу є не такою великою, як малий та середній або роздрібний бізнес. Також АТ «Кредобанк» повільними темпами нарощує свою мережу відділень на сході, півдні, центральній частині України, що негативно проявляється на залученні потенційних клієнтів.

Таблиця 5

Переможці в номінації «Іпотечний кредит»

Рік	Місце	Назва банку	Середньорічна ефективна ставка	Разова комісія за видачу коштів	Врахування непідтверджених доходів	Наявність обов'язкового поручительства
2017	1	Кредобанк	22,6%	0%	Так	Ні
	2	Глобус	20,3%	1%	Так	Ні
	3	Укрсоцбанк	19,6%	1%	Так	Так
2018	1	Глобус	22%	1,5%	Так	Ні
	2	Ощадбанк	24,09%	0,99%	Так	Ні
	3	Кредобанк	18,49%	0%	Ні	Ні

Джерело: сформовано на основі джерела [10]

Таблиця 6

Сума виданих кредитів клієнтам, млн. грн.

Кредити	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	III квартал 2018 року
Кредити на автомобілі	735,61	1 046,44	1 654,43	2 221,55	2 360,26
Іпотечні кредити	519,26	630,44	708,6	881,5	1 078,34

Джерело: сформовано на основі джерела [2]

Таблиця 7

Активи банків України за IV квартал 2018 року

№	Назва банку	Активи	Приріст за IV квартал 2018 року	Приріст з початку 2018 року
1	Приватбанк	525 247 759	+ 9 961 846	+ 266 186 286
2	Ощадбанк	290 904 019	- 8 510 899	+ 56 662 974
3	Укресімбанк	232 064 225	- 2 733 351	+ 61 052 971
4	Укргазбанк	92 368 868	- 2 259 676	+ 23 094 608
5	Райффайзен Банк Аваль	83 664 318	- 916 514	+ 11 556 257
...				
13	Креді Агріколь Банк	35 129 106	- 2 557 713	+ 4 183 044
14	Південний	26 805 612	- 125 733	+ 1 332 372
15	Сітібанк	24 703 152	+ 1 807 293	+ 5 702 101
16	Прокредит Банк	21 502 093	+ 412 973	+ 4 621 145
17	Таскомбанк	18 795 294	+ 1 732 005	+ 4 952 718
18	Кредобанк	17 479 252	+ 160 026	+ 3 602 589

Джерело: сформовано на основі джерела [11]

Таблиця 8

Зведена матриця SWOT-аналізу показників

	Можливості	Загрози
Сильні сторони	<i>Поле СиМ (сильні сторони/можливості)</i>	<i>Поле СиЗ (сильні сторони/загрози)</i>
	<p>СиМ₁: приналежність до Групи РКО дає змогу залучати додаткові інвестиції на розвиток галузей – лідерів на ринку, продуктового ряду.</p> <p>СиМ₂: іноземний капітал банку може посприяти відновленню економіки, відновити довіру клієнтів до банківських установ.</p> <p>СиМ₃: у зв'язку з лідерством в іпотечному та автокредитуванні банк може дозволити собі зменшення відсоткових ставок.</p> <p>СиМ₄: широка диверсифікація послуг забезпечує міграцію клієнтів у багатьох напрямках.</p> <p>СиМ₅: завдяки значній кількості відділень у Західній Україні можливий розвиток співпраці з Польщею.</p>	<p>СиЗ₁: загрозою є протекціонізм державних банків, проте приналежність до "РКО" пом'якшить можливий удар, оскільки ця група дбає про свою дочірню компанію.</p> <p>СиЗ₂: оскільки банк є фінансово стабільним та надійним, він впорається з будь-якими юридичними змінами, що торкатимуться банків.</p> <p>СиЗ₃: «Кредобанк» зайняв свою нішу лідера в Західному регіоні та має наростив свою клієнтську базу в ньому, тому зростання конкуренції є не таким страшним.</p> <p>СиЗ₄: капіталізація, допомога материнської структури даватиме змогу зменшувати різницю між лідерами, не потребуючи об'єднання з іншими гравцями ринку.</p>
Слабкі сторони	<i>Поле СлМ (слабкі сторони/можливості)</i>	<i>Поле СлЗ (слабкі сторони/загрози)</i>
	<p>СлМ₁: зростання серед клієнтів банку користувачів онлайн-сервісами буде поштовхом до покращення та вдосконалення ПЗ.</p> <p>СлМ₂: нарощення обсягу активів банку є можливим за рахунок залучення інвестицій.</p> <p>СлМ₃: за низької заборгованості фізичних осіб та зменшення частки проблемних активів банк може вивільнити додаткові ресурси на збільшення кількості та якості продуктів.</p> <p>СлМ₄: за низької активності частини іноземних банків можна залучати корпоративних клієнтів, запропонувавши їм вигідніші умови.</p> <p>СлМ₅: за міграції клієнтів банків можна вийти на нові географічні сегменти, відкривши нові відділення, внаслідок чого з'являться нові робочі місця, а збільшення реальних заробітних плат спонукатиме до меншої ротації персоналу.</p>	<p>СлЗ₁: банку потрібно зважати на свою позицію щодо інших банків, оскільки вхід на ринок нових груп злиття та поглинання може збільшити цю різницю.</p> <p>СлЗ₂: сегментоване зростання конкуренції може негативно відобразитися на діяльності банку, оскільки він слабо присутній в корпоративному сегменті та великих містах.</p> <p>СлЗ₃: за зменшення попиту на банківську продукцію виникає загроза втримання клієнтів, оскільки існує слабкість надання якісного сервісу та підтримки.</p> <p>СлЗ₄: неготовність банку, повільне реагування на зовнішні технологічні зміни внаслідок неефективної побудови програмного забезпечення, прогалинах у виконуваних процесах.</p>

Джерело: складено авторами

Щодо зовнішніх можливостей, то АТ «Кредобанк» володіє великим потенціалом, за умови докладання значних зусиль в роботі з власним персоналом та клієнтами він зможе досягти ще більших успіхів у своїй діяльності.

Можливістю для АТ «Кредобанк» є подальший розвиток співпраці українсько-польського бізнесу. Для забезпечення комплексного та якісного обслуговування клієнтів цього напрямку в банку функціонує спеціальний Центр розвитку українсько-польського

бізнесу, діяльність якого націлена на підтримку операційної та інвестиційної діяльності польських фірм в Україні та українських в Польщі; співпрацю з материнським банком РКО "Bank Polski"; розвиток продуктової пропозиції та забезпечення торгових операцій між польськими та українськими партнерами [2].

Другою можливістю та значною перевагою в управлінні відносинами з клієнтами є відновлення Центру сприяння залученню іноземних інвестицій та розвитку малого й середнього бізнесу, що становить реальну допомогу підприємствам у залученні інвестицій та розвитку бізнесу. На базі АТ «Кредобанк» функціонував фінансово-інвестиційний супермаркет, який пропонував клієнтам в одному офісі широкий спектр фінансових послуг. Спільно з діловими партнерами, а саме консалтинговими, лізинговими, страховими, інвестиційними, аудиторськими, ріелторськими та юридичними фірмами, Центр сприяння працював над організацією першого в регіоні фінансово-інвестиційного центру обслуговування інвесторів [12].

Все більше сприйняття клієнтами переваг самообслуговування та онлайн-сервісів дає змогу АТ «Кредобанк» будувати злагоджену систему комунікації з користувачами послуг для задоволення найрізноманітніших потреб та швидкого виконання необхідних операцій. На основі цього завдання банк удосконалює канали збуту банківських продуктів та обслуговування своїх клієнтів.

Банк освоює інновації та сучасні технології, тому пропонує користувачам все нові можливості інтернет-банкінгу, такі як страхування онлайн, мобільний додаток-гаманець "KredoPay", сервіс віддаленої ідентифікації "BankID", внесення коштів на погашення кредитів через термінали мережі самообслуговування "IVox", які присутні в усіх регіонах України.

Розвиток таких дистанційних каналів обслуговування є одним зі стратегічних завдань банку, що дасть змогу залучати більшу кількість клієнтів та зменшить витрати щодо ведення операцій традиційним шляхом [2].

Зіставивши виділені сильні та слабкі сторони, можливості та загрози, можемо створити зведену матрицю, на кожному з полів якої слід розглянути можливі комбінації, а також виділити ті, які впливають на конкурентоспроможність банку (табл. 8).

Поле «Сильні сторони/можливості» є найбільш сприятливим для банку, оскільки за допомогою сильних сторін можна отримати найкращий результат від можливостей. Стратегія «Слабкі сторони/можливості» дає змогу за рахунок можливостей боротися зі слабкими сторонами, що складає внутрішній потенціал. Поле «Сильні сторони/загрози» дає змогу боротися з виникаючими загрозами зовнішнього середовища, використавши свої переваги. Поле «Слабкі сторони/загрози» розглядається як найбільш небезпечне поле, комбінації якого сприятимуть зменшенню конкурентоспроможності.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом АТ «Кредобанк» має свою визначену позицію на ринку, нарощує прибутки, покращує фінансові показники. Імідж, впізнавання бренду допомагають банку завойовувати прихильність клієнтів, хороша прорекламованість банківських продуктів привертає увагу потенційних покупців. Наявна стратегія просування в роздрібному бізнесі та МСБ дає змогу банку нарощувати кредитний портфель за меншої кількості проблемних активів.

Запропонована матриця SWOT-аналізу для АТ «Кредобанк» дає змогу впорядкувати процес оброблення та аналізування інформації, сприяє прийняттю управлінських рішень задля формування загальної стратегії банку з урахуванням усіх особливостей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Неізнана О.В. Вдосконалення механізму розробки та реалізації стратегічного планування в банківських установах України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. 2010. № 1. С. 103–111.
2. Офіційний сайт АТ «Кредобанк» та його звітність : веб-сайт. URL: <https://kredobank.com.ua> (дата звернення: 17.04.2019).
3. Яценко О.В., Пашковська Д.С. Методичні підходи до формування маркетингової стратегії банку. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 796–800.
4. Офіційний сайт РКО "Bank Polski" : веб-сайт. URL: <https://www.pkobp.pl/grupa-pko-banku-polskiego/spolki-w-grupiepko/kredobank-sa> (дата звернення: 12.04.2019).
5. Надійні банки України 2019: рейтинг, детальний аналіз // Finsee. URL: <https://finsee.com/%20депозити/надійні-банки> (дата звернення: 12.04.2019).
6. Рейтинг стійкості банків за підсумками 4 кварталу 2018 року // Мінфін : веб-сайт. URL: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating> (дата звернення: 12.04.2019).
7. Рейтинг самих надійних банків України 2019 // Форіншурер : веб-сайт. URL: <https://forinsurer.com/rating-banks> (дата звернення: 12.04.2019).
8. Польське кредо: як «Кредобанку» вдалося закріпитися на українському ринку. URL: <http://forbes.net.ua/ua/business/1409898-polske-kredo-yak-kredobanku-vdalosya-zakripitisya-na-ukrayinskomu-rinku> (дата звернення: 15.04.2019).
9. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (дата звернення: 15.04.2019).
10. 50 ведучих банків України. URL: <https://banksrating.com.ua> (дата звернення: 15.04.2019).
11. Рейтинг українських банків по такому показнику, як активи банків, за даними НБУ за IV квартал 2018 року. URL: http://www.prostobank.ua/spravochniki/rejtingi_bankov/6/2018/4 (дата звернення: 12.04.2019).
12. Найкращий вітчизняний товар року // АТ «Кредобанк»: послуги Центру сприяння залучення інвестицій. URL: <http://krashiy.com/rus/nominations2006/?nid=73&id=16618&pid=83> (дата звернення: 15.04.2019).

REFERENCES:

1. Niezvestna O.V. (2010). Perfection of mechanism of development and realization of the strategic planning in bank institutions of Ukraine. *Visnyk Akademii pratsi i sotsial'nykh vidnosyn Federatsii profesijnykh spilok Ukrainy* [Bulletin of Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine], vol. 1, pp. 103–111 (in Ukrainian).
2. JSC “Kredobank”. (2019) Oficijnyj sajt AT “Kredobank” ta jogho zvitnistj [Official site of JSC “Kredobank” and its reporting]. Available at: <https://kredobank.com.ua> (accessed 17 April 2019).
3. Yatsenko O.V., Pashkovs'ka D.S. (2017). Methodical approaches to forming the bank marketing strategy. *Molodyj vchenyj [Young Scientist]*, vol. 5, pp. 796–800 (in Ukrainian).
4. PKO Bank Polski. (2019) Oficijnyj sajt PKO Bank Polski [Official site PKO Bank Polski]. Available at: <https://kredobank.com.ua> (accessed 12 April 2019).
5. Finsee. (2019) Nadijni banky Ukrainy 2019: rejtyng, detaljnyj analiz [Reliable banks of Ukraine 2019: rating, detailed analysis]. Available at: <https://finsee.com/%20депозити/надійні-банки> (accessed: 12 April 2019).
6. Ministry of Finance. (2019) Rejtyng stijkosti bankiv za pidsumkamy 4 kvartalu 2018 [Rating of banks' stability on the results of the fourth quarter 2018]. Available at: <https://minfin.com.ua/ua/banks/rating> (accessed: 12 April 2019).
7. Forinshurer. (2019) Rejtyng samikh nadezhnykh bankov Ukrainy [The rating of the most reliable banks of Ukraine in 2019]. Available at: <https://forinsurer.com/rating-banks> (accessed: 12 April 2019).
8. Forbes Ukraine. (2016) Poljske kredo: jak Kredobanku vdalosja zakriptytsja na ukrajinskomu rynku [Polish credo: how Kredobank succeeded in consolidating the Ukrainian market]. Available at: <http://forbes.net.ua/ua/business/1409898-polske-kredoyak-kredobanku-vdalosya-zakripitisya-na-ukrajinskomu-rynku> (accessed: 15 April 2019).
9. NBU. (2019) Oficijnyj sajt NBU [Official site of NBU]. Available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/index> (accessed: 15 April 2019).
10. Financial Club. (2018) 50 vedushchikh bankov Ukrainy [50 leading banks of Ukraine]. Available at: <https://banksrating.com.ua> (accessed: 15 April 2019).
11. Prostobank. (2018) Rejtyng ukrajinskykh bankiv po takomu pokaznyku jak aktyvy bankiv za danymy NBU za IV kvartal 2018 roku [The rating of Ukrainian banks by indicator as assets of banks according to the NBU for the fourth quarter of 2018]. Available at: http://www.prostobank.ua/spravochniki/rejtingi_bankov/6/2018/4 (accessed: 12 April 2019).
12. Ukrainian competition the best domestic product of the year. (2006) Najkrashhyj vitchyznjanyj tovar roku. AT “Kredobank”: poslughy Centru spryjannja zaluchennja investycij [The best domestic product of the year. JSC “Kredobank”: services of the Center for promotion of investment attraction]. Available at: <http://krashiy.com/rus/nominations2006/?nid=73&id=16618&pid=83> (accessed: 15 April 2019).

Drebot NataliyaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance,
Banking and Insurance

L'viv Institute

SHEI "Banking University"

Bilokrynytska Mariia

Student

L'viv Institute

SHEI "Banking University"

SITUATION ANALYSIS OF ACTIVITY OF JSC "KREDOBANK" BY SWOT ANALYSIS

Banking sector is going through significant changes and transformations nowadays. In order to eliminate negative external and internal factors of impact on the activities, first of all should be adopted new effective tools and methods aligned with best international practices. For obtaining a competitive advantage, banks need to consider strong strategic management, building of an effective organizational and management structure, achieving of high performance in core activities and customer-orientated service.

The purpose of the article. Formation of a bank strategy based on identifying its strengths and weaknesses, opportunities and threats using the assessment of business processes. Determination of the main prospective ways to improve the existing state of the bank with the use of matrix method of strategic analysis – SWOT analysis.

Methodology. The following research methods are used to determine the essence of situational analysis and consideration of competitive advantages of the bank: theoretical generalization, comparison and systematization in determining the characteristics of SWOT analysis; matrix analysis for making strategic decisions and choosing a competitive strategy; graphical analysis for visual presentation of key indicators of the bank.

Practical implications. The obtained results of the assessment of strengths and weaknesses, opportunities and threats can form the basis for improving the existing system of strategic planning of the bank.

Results. The article defines the need for a strategic plan to ensure the bank's success. The strategic approach of bank management for making decision on internal and external factors is considered. The conducted analysis of the bank's activity includes association the results of assessments of the bank's internal and external environment with the further choice of the optimal development program, which will most suit the current situation and will allow the best use of the strengths of the bank. Investigation of external opportunities will eliminate the problem areas at the bank at the moment and will protect against the existing threats in the external environment. Analysis of the activity of JSC "Kredobank" for 2014–2019 years allows establishing the relationship between the strength and weakness of the bank, and external threats and opportunities. The strengths of the bank include the availability of a wide range of diversified banking services, highly skilled personnel, support of a foreign shareholder and brand certainty, brand knowledge, cooperation with insurance agents, affiliate programs and presence in the agro-sphere as one of the most promising ones in Ukraine. Weaknesses of JSC "Kredobank" consist of not using all the capacities for conducting banking activity and attracting potential clients, which in its turn leads to not receiving the maximum possible profit. The use of favorable conditions can lead to the following benefits: increasing market share, conquering new geographic areas, strengthening reputation, attracting money and increasing demand for credit products. External threats include tax pressure, legislative changes and regulation by the NBU, a large number of competitors, including banks with foreign capital, political and economic instability in the country, the market slowdown and lower demand for banking services.

Value/originality. The scientific value of the work is based on a combination of internal positive and negative aspects of the bank and external factors that make it possible to construct a consolidated matrix SWOT analysis. In the course of the research, are analyzed the main indicators of the commercial bank's activities, which are subject of constant changes. In this regard, SWOT analysis requires further research on an ongoing basis.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF TAX RELATIONS IN UKRAINE

У статті здійснено теоретичне обґрунтування принципів податкових відносин як основи вирішення соціально-економічних проблем суспільства та зростання конкурентоспроможності економіки країни. Під принципами оподаткування слід розуміти основоположні, керівні ідеї, на яких ґрунтується податкова система держави. Запропоновано уточнення переліку та змісту принципів, визначених Податковим кодексом України, в розрізі змістовної належності до організаційної, економічної та правової груп, а також запропоновано доповнити їх принципами розумності (поміркованості), за якого в країні має встановлюватися такий рівень податкового навантаження, який би забезпечував можливість розширеного відтворення й накопичення в суспільстві та не приводив до регресу соціально-економічного розвитку; гнучкості, який передбачає своєчасність змін податків та зборів відповідно до зміни ситуації в економіці та суспільстві, стратегічних орієнтирів і тактичних завдань соціально-економічної політики держави.

Ключові слова: податки, принципи, управління, держава, платник, взаємодія.

В статье осуществлено теоретическое обоснование принципов налоговых отно-

шений как основы решения социально-экономических проблем общества и роста конкурентоспособности экономики страны. Под принципами налогообложения следует понимать основополагающие, руководящие идеи, на которых основывается налоговая система государства. Предложено уточнение перечня и содержания принципов, определенных Налоговым кодексом Украины, в разрезе содержательной принадлежности к организационной, экономической и правовой группам, а также предложено дополнить их принципами разумности (умеренности), по которому в стране должен устанавливаться такой уровень налоговой нагрузки, который бы обеспечивал возможность расширенного воспроизводства и накопления в обществе и не приводил к регрессу социально-экономического развития; гибкости, который предусматривает своевременность изменений налогов и сборов в соответствии с изменением ситуации в экономике и обществе, стратегических ориентиров и тактических заданий социально-экономической политики государства.

Ключевые слова: налоги, принципы, управление, государство, плательщик, взаимодействие.

УДК 336.221.264

Болдуєва О.В.

д.е.н., доцент,
професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Запорізький національний університет

Болдуєв М.В.

д.н.з держ. упр., професор, завідувач
кафедри обліку та оподаткування
Класичний приватний університет

The article provides a theoretical substantiation of the principles of tax relations as the basis for solving socio-economic problems of the society and increasing the competitiveness of the country's economy. Under the principles of taxation, the basic guiding ideas on which the tax system of the state is based, the basic principles under which taxes are established and enforced form the basis of tax legislation; serve as benchmarks in the process of lawmaking, as well as in the practice of tax entities relations. Proposed to clarify the list and content of the principles defined by the Tax Code of Ukraine in terms of content belonging to the organizational, economic and legal groups and it is proposed to supplement their list with the principles: reasonableness (moderation) according to which the country should establish such a level of tax burden that would provide the possibility of extended reproduction and accumulation in society and did not lead to a regress of social and economic development; flexibility which provides timely changes in taxes and fees in line with changes in the situation in the economy and society, strategic guidelines and tactical objectives of the socio-economic policy of the state. It is established that the principles of the inevitability of the violation of the tax legislation established in the Tax Code of Ukraine and the presumption of the lawfulness of decisions of the taxpayer are general principles of the law on which the entire legal system of the country should be based, and therefore their separation as specific principles of the tax legislation is inappropriate. The principles of social justice, the prevention of any manifestations of tax discrimination, the neutrality of taxation are consistent with the general principle of equity. We consider it necessary to combine them as a principle of social justice by understanding the establishment of taxes and fees in accordance with the solvency of taxpayers and preventing any manifestations of tax discrimination – ensuring the same approach to all taxpayers, regardless of social, racial, national, religious affiliation, form of ownership legal person, citizenship of an individual, place of origin of capital.

Key words: taxes, principles, management, state, payer, interaction.

Постановка проблеми. Теоретичні уявлення про податки, що розглядаються через призму реального економічного базису та визначаються суспільно-політичною надбудовою, знаходять своє вираження в конкретних формах реалізації податкових відносин. Держава, розподіляючи накопичений капітал, стимулює або стримує відтворення продукції різних галузей, створює податковий механізм, який забезпечує реалізацію внутрішнього потенціалу податкових відносин за допомогою організаційно-правових норм і методів управління оподаткуванням. Особливості зазначених процесів визначають принципи податкових відносин, які формуються в суспільстві. Принципи оподаткування як основоположні, керівні ідеї, на яких ґрунтується

податкова система держави, основні засади, відповідно до яких встановлюються та справляються податки й збори, утворюють основу податкового законодавства, виконують функцію орієнтирів правотворчої та правозастосовної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Принципи оподаткування та практичні аспекти їх застосування в економічних дослідженнях завжди були предметом широкого обговорення в наукових колах. Серед сучасних вітчизняних науковців найбільш ґрунтовні дослідження зазначеної проблеми здійснювали О.Р. Барін, А.В. Белова, Т.В. Бондаренко, О.О. Велічко, К.О. Гетьман, Т.В. Калінеску, О.Є. Найденко, В.О. Рядінська, В.Ф. Столяров, А.А. Шульга, І.В. Ясько.

Незважаючи на ґрунтовність наукового опрацювання, сьогодні не вичерпана актуальність подальших досліджень особливостей застосування принципів оподаткування в Україні, особливо в умовах перманентних податкових реформ та транзитивності національної економіки [1].

Постановка завдання. Метою статті є здійснення теоретичного обґрунтування принципів податкових відносин як основи вирішення соціально-економічних проблем суспільства та зростання конкурентоспроможності економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що вперше принципи оподаткування були сформульовані Адамом Смітом у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.) [2]. Він запропонував розглянути три джерела податку, а саме ренту, прибуток і заробітну плату. У своїй роботі А. Сміт визначив такі принципи оподаткування, як принципи справедливості та рівнонапруженості, тобто сума сплачених податків кожним платником податків повинна відповідати доходу, яким вони користуються під заступництвом та захистом держави; визначеності, що означає чіткість, ясність, стабільність основоположних характеристик податкової системи, їх незмінність протягом тривалого періоду часу; розумності, що передбачає поміркованість податків, відносно невисокий рівень податкових сум, сплата яких не лягає важким тягарем на платника податків. А. Сміт вважав, що розумність оподаткування характеризується можливістю розширеного відтворення й накопичення. Якщо податки зменшують доходи платника податків настільки, що перешкоджають розширенню джерел доходу, майбутні надходження скорочуються, а ефективність оподаткування знижується. Не слід забувати про економічність, тобто витрати, пов'язані зі стягненням податку, повинні складати якомога меншу частину від суми податку.

У. Петті, розглядаючи в роботі «Трактат про податки і збори» різні види податків, які мали місце в той період, побічно визначив деякі принципи, за якими будується процес оподаткування [3]. Він виділив низку позитивних та негативних аспектів податків, які фактично відображають об'єктивні умови реалізації податкових відносин в Англії XVII століття, а саме загальність, визначеність і плановість, одноразовість, помірність і справедливість. Як бачимо, ті позитивні ознаки, які У. Петті визначив, повністю відповідають принципам А. Сміта. При цьому він вважав, що найбільш повно відповідають цим умовам непрямі податки, а саме акцизи.

Крім іншого, У. Петті визначив принцип пропорційності оподаткування, який досягається використанням рівних ставок та виражається в тому, що після виплати податків зберігається становище платників податків щодо один одного, адже «люди

залишаються однаково багатими, оскільки кожен збереже своє колишнє положення, сан і звання».

Ці принципи відповідають загальним уявленням про роль податків в економічному розвитку. На нашу думку, більш концептуально підійшов до цієї проблеми німецький економіст А. Вагнер. Він виділив чотири групи принципів:

- етичні принципи оподаткування (загальність податків; недоторканність особистої свободи під час оподаткування й стягнення податків; відповідність оподаткування платіжній спроможності);
- принципи управління податками (визначеність оподаткування; зручність оподаткування та справляння для платників; дешевизна справляння й мінімум податкового обтяження);
- народногосподарські принципи (належний вибір джерел податків щодо можливо меншого пригнічення економіки; комбінація сукупності податків у таку систему, яка би забезпечувала за можливого дотримання вищезазначених етичних принципів і принципів управління, достатність надходження податків для задоволення потреб держави);
- фінансові принципи (достатність обкладання; еластичність (рухливість) оподаткування) [4].

Такий підхід до оподаткування підвів наукову основу до розуміння складності цього феномена. Дійсно, сплата податків передбачає обов'язкову передачу частини грошових коштів на користь держави. З одного боку, податки є об'єктом державного управління, відповідно, регулюються основними законами та принципам управління, такими як ефективність та зручність управління. З іншого боку, економічна природа оподаткування пов'язує податки з виробництвом, а регулююча функція податків визначає народногосподарські принципи оподаткування. Крім того, оподаткування має сильний психологічний фактор. Відповідно, етичні принципи оподаткування пов'язані з проблемою збирання податків, а напрям їх впливу – з психологією платника податків [5].

Водночас відмінністю підходів є те, що в класифікації принципів, запропонованій А. Вагнером, чітко простежується пріоритетність інтересів держави, тоді як принципи А. Сміта спрямовані на захист прав платника податків.

У сучасних наукових публікаціях вітчизняних економістів простежуються спроби привести у відповідність податкові принципи до реалій економічного життя та їх внутрішнього змісту. Так, автори підручнику «Соціальні аспекти податкової політики» [6] виокремлюють три групи принципів, а саме організаційні, економічні та юридичні. Нам імпонує такий підхід групування принципів реалізації податкових відносин, оскільки він більш відповідає їх внутрішньому змісту. Через організаційні принципи здійснюються побудова й структурна взаємодія, реальне функціонування націо-

нальної податкової системи. Вони обумовлюють адміністративне управління процесом оподаткування з боку виконавчих органів, його форму, тому більше стосуються саме податкової системи, точніше визначають керованість податкових відносин. Економічні принципи впливають із внутрішнього змісту податкових відносин і визначають можливість та повноту реалізації податкових функцій. Юридичні принципи визначають правові основи податкових відносин та забезпечують відповідність податкових відносин, що склалися, правових відносин в державі економіко-правовому простору.

За зазначеного підходу розглянемо принципи податкового законодавства, визначені в Податковому кодексі України [7]. Вважаємо, що до організаційних принципів слід віднести:

- принцип загальності оподаткування (кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу);

- принцип рівномірності та зручності сплати (встановлення строків сплати податків та зборів з огляду на необхідність забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх сплати платниками);

- принцип соціальної справедливості (встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків);

- принцип рівності всіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації (забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу);

- принцип нейтральності оподаткування (встановлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків).

Правовій групі відповідають:

- принцип єдиного підходу до встановлення податків та зборів (визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку);

- принцип стабільності (зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки; податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року).

За економічним критерієм пропонується розглядати:

- принцип економічності оподаткування (встановлення податків та зборів, обсяг надходжень

від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування);

- принцип фіскальної достатності (встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями).

Водночас вважаємо за необхідне зазначити, що принципи невідворотності настання визначеної законом відповідальності в разі порушення податкового законодавства та презумпції правомірності рішень платника податку, визначені в Податковому кодексі України, є загальними принципами права, на яких має базуватися вся правова система країни [8], тому їх виокремлення як специфічних принципів саме податкового законодавства є недоцільним.

Крім того, принципи соціальної справедливості, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, нейтральності оподаткування відповідають загальному принципу справедливості, визначеному А. Смітом, У. Петті та іншими дослідниками. Водночас принцип установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків відповідає за змістом принципу рівнонапруженості, визначеному А. Смітом. Отже, вважаємо за необхідне їх поєднати та визначити як принцип соціальної справедливості й рівнонапруженості, розуміючи встановлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації, тобто забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу.

Також вважаємо за доцільне доповнити принципи податкового законодавства України, визначені У. Петті, принципом розумності (поміркваності), за якого в країні має встановлюватися такий рівень податкового навантаження, який би забезпечував можливість розширеного відтворення й накопичення в суспільстві та не приводив до регресу соціально-економічного розвитку.

Важливим елементом правової групи принципів має бути принцип гнучкості, який передбачає своєчасність змін податків та зборів відповідно до зміни ситуації в економіці та суспільстві, стратегічних орієнтирів та тактичних завдань соціально-економічної політики держави.

Узагальнюючи погляди на проблему дотримання принципів організації податкових відносин в Україні, ми пропонуємо класифікацію, представлену на рис. 1.

Для підвищення ефективності податкової системи необхідне найбільш повне дотримання цих принципів. Загальність оподаткування оцінює повноту участі членів цього суспільства в загаль-

Рис. 1. Принципи організації податкових відносин в Україні

нодержавних витратах, тому звільнення окремих категорій платників податків від сплати податків порушує цей принцип. Однак цього можна уникнути, якщо в суспільстві існує й пряме, й непряме оподаткування. Непрямі податки непропорційні доходам, що означає фактично їх регресивний характер. Зростання споживання відбувається повільніше, ніж збільшення доходу, отже, питома вага податку в загальній сумі скорочується зі зростанням доходів. Зменшити рівень регресивності непрямого оподаткування можна шляхом диференціації предметів споживання за ступенем необхідності. Тоді скасування непрямого оподаткування предметів першої необхідності дасть можливість скоротити суму податків, що сплачуються до бюджету малозабезпеченими, й буде сприяти більш інтенсивному оподаткуванню надлишкового споживання. При цьому досягається прямий та прогресивний зв'язок між рівнем доходів та рівнем непрямого оподаткування.

Рівномірність оподаткування – це проблема розподілу податкового навантаження. Вона проявляється через співвідношення величини податку та частини доходу, що залишається після його сплати, по групах платників податків, регіонах, часу [9].

Велике значення має принцип соціальної справедливості, а саме його двоїста суперечлива єдність. З економічних позицій принцип справедливості виходить з положення про те, що державні податки й витрати впливають на перерозподіл доходів між різними соціальними групами [10]. З іншого боку, справедливість є моральною категорією, отже, відносним поняттям, тому ми вважаємо, що кожному історичному етапу розвитку суспільства відповідає унікальне визначення справедливості, яке властиве лише йому.

З юридичної точки зору принцип справедливості характеризує взаємини суб'єктів податкових відносин, їх законодавче регулювання. Платники податків та держава в особі податкових органів повинні мати рівні права й можливості для захисту своїх інтересів, тим більше ці інтереси не збіга-

ються. З економічних позицій в зарубіжній економічній науці традиційно розрізняють два аспекти цього принципу, а саме горизонтальний та вертикальний. Принцип горизонтальної справедливості передбачає, що сума сплачуваних податків повинна бути пропорційна величині одержуваних доходів, тобто для дотримання цього принципу має застосовуватися пропорційне оподаткування через рівні ставки для одного й того ж об'єкта [11].

Принцип вертикальної справедливості визначає взаємозв'язок величини податку з кількістю та якістю отримуваних платником податку благ з боку держави. Можна виділити групу податків, які дійсно мають цільове призначення й можуть диференціюватися за категоріями платників податків. Водночас для більшості традиційних податків немає можливості простого вирішення протиріччя між величиною бази оподаткування та кількістю послуг, одержуваних суб'єктом від держави в процесі перерозподілу доходів [12]. Отже, для досягнення справедливості податкові платежі повинні бути диференційовані. Доцільно виділити групи податків, які би більшою мірою відповідали принципам побудови податкової системи та забезпечували реалізацію функцій податкових відносин.

Ми вважаємо, що принципу вертикальної справедливості більшою мірою відповідають майнові податки (цільові податки та збори). Дійсно, якщо розглядати податки як плату державі за створюваний нею економіко-правовий простір, то власники майна користуються послугами держави більшою мірою, ніж ті суб'єкти, які його не мають. Отже, абсолютна сума податкових платежів цієї категорії платників податків повинна бути більш значною. Причому чим більше розмір власності, тим більше держава витрачає зусиль на охорону й забезпечення реалізації прав власності, з одного боку, тим більше доходів може отримати власник від використання майна, з іншого боку [13]. Це означає, що під час встановлення прогресивного оподаткування буде дотримуватися принцип горизонтальної справедливості.

Наступні два принципи, а саме принципи гнучкості та стабільності системи податків, перебувають у суперечливій єдності. З одного боку, податкові відносини, будучи елементом системи економічних відносин, повинні відповідати цілям та завданням економічного розвитку й гнучко реагувати на потреби держави. Податкові ставки не можуть встановлюватися на тривалий період, оскільки вони залежать від реальної економічної ситуації, розміру видаткової частини бюджету, рівня доходів населення та їх диференціювання. З іншого боку, зміни в податковій системі приводять до порушення платежів та стабільності функціонування суб'єктів оподаткування, збільшення рівня транзакційних ризиків. Вирішення цього протиріччя полягає в тому, щоби виділити ті елементи податку, зміна яких одночасно відповідає ситуації та не порушує цілісність і єдність податкових відносин. Такими елементами є розмір ставок та пільги. Навпаки, маневрування податковими ставками приводить до реалізації податкових функцій [14].

Розглядаючи економічний блок з точки зору розуміння сутності ефективності як співвідношення отриманих результатів (ефекту) та докладених зусиль (витрат) загалом, можемо погодитися з тим, що принципи економічності оподаткування, фіскальної достатності та розумності (поміркованості) можуть бути поєднані в широкому сенсі принципом ефективності. Це пов'язане не лише із забезпеченням мінімальних витрат на збір податків, але й з максимальною реалізацією покладених на податкові відносини функцій [15]. Крім того, ознаками ефективності податкових відносин є фінансування в необхідних розмірах витрат держави, забезпечення розширеного відтворення в масштабах економічної системи. Проте, виходячи з уточнюючої важливості кожної наведеної ознаки, вважаємо за доцільне розділити зазначені принципи.

Висновки з проведеного дослідження. На підставі аналізу генезису наукової думки про принципи організації податкових відносин у країні, визначені Податковим кодексом України, запропоновано уточнення їх переліку та змісту. Обґрунтовано необхідність їх доповнення такими принципами:

– принцип розумності (поміркованості) та гнучкості, за якого яким в країні має встановлюватися такий рівень податкового навантаження, який би забезпечував можливість розширеного відтворення та накопичення в суспільстві та не приводив до регресу соціально-економічного розвитку;

– принцип гнучкості, який передбачає своєчасність змін податків та зборів відповідно до зміни ситуації в економіці та суспільстві, стратегічних орієнтирів і тактичних завдань соціально-економічної політики держави.

Запропонований перелік принципів організації податкових відносин та побудови податкової системи України пропонується відповідно до сучасних реалій соціально-економічних процесів та погоджується з положеннями економічної науки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Столяров В.Ф., Музиченко О.В. Принципи оподаткування в національних податкових системах країн з транзитивними економіками. *Ефективна економіка*. 2010. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_8 (дата звернення: 02.02.2019).
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / пер. с англ. В.С. Афанасьев. Москва : Эксмо, 2007. 957 с.
3. Петти У. Трактат о налогах и сборах. *Verbum sapienti – слово мудрым. Разное о деньгах*. Москва : Ось-89, 1997. 112 с.
4. Wagner A. Allgemeine und theoretische Volkswirtschaftslehre oder Sozialökonomik (Theoretische National-Oekonomie). Berlin : Als Manuskript gedruckt, 1900.
5. Рядінська В.О. Генезис принципу справедливості оподаткування. *Наше право*. 2013. № 11. С. 173–183.
6. Калінеску Т.В., Пономарьова І.В., Альошкін С.В. Соціальні аспекти податкової політики : підручник. Северодонецьк : СНУ ім. В. Даля, 2015. 384 с.
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
8. Велічко О.О. Щодо особливостей співвідношення понять «принципи оподаткування», «принципи податкового права», «принципи податкового законодавства». *Правові горизонти*. 2016. № 2. С. 72–77.
9. Гетьман К.О. Принципи оподаткування як засоби реалізації фіскальної функції податку. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 129. С. 188–198.
10. Шульга А.А. Природа податків, функції й принципи оподаткування. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2007. Вип. 17. С. 270–274.
11. Вінцова Д.С. Принцип економічності оподаткування та його вплив на діяльність податкових органів США. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015. № 11. С. 107–112.
12. Ясько І.В. Принципи оподаткування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 135–139.
13. Найденко О.Є., Єніна-Березовська А.О. Обґрунтування принципів оподаткування як основи зростання конкурентоспроможності економіки країни. *Бізнес-Інформ*. 2016. № 10. С. 291–303.
14. Жукевич О.І. Ефективність податкової системи України: принципи оподаткування та напрями реформування законодавчої бази. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2009. № 2. С. 105–114.
15. Барін О.Р. Принцип ефективності оподаткування в сучасній теорії і практиці оподаткування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 18 (1). С. 95–97.

REFERENCES:

1. Stoliarov V.F., Muzychen'ko O.V. (2010) Pryntsypy opodatkovannia v natsional'nykh podatkovykh systemakh krain z tranzytyvnymy ekonomikamy [Principles of taxation in the national tax systems of countries with transitive economies]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy]. 2010. No. 7. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2010_7_8 (accessed: 02 February 2019).
2. Smit A. (2007) *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [Study on the nature and causes of the wealth of nations] / A. Smit ; per. s angl. V.S. Afanas'ev. Jeksmo, Moscow, Russia.
3. Petti U. (1997) *Traktat o nalogah i sborah. Verbum sapienti – slovo mudrym. Raznoe o den'gah* [Treatise on taxes and fees. Verbum sapienti is a wise word. Miscellaneous about the money], Os'-89, Moscow, Russia.
4. Wagner A. (1900) *Allgemeine und theoretische Volkswirtschaftslehre oder Sozialökonomik (Theoretische National-Oekonomie)*. Berlin : Als Manuskript gedruckt.
5. Riadins'ka V.O. (2013) Henezys pryntsypu spravedlyvosti opodatkovannia [Genesis of the principle of equity taxation]. *Nashe pravo* [Our right]. 2013. No. 11. P. 173–183.
6. Kalinesku T.V., Ponomar'ova I.V., Al'oshkin S.V. (2010) *Sotsial'ni aspekty podatkovoi polityky* [Social aspects of tax policy]. SNU im. V. Dalia, Sievierodonets'k, Ukraine.
7. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), *The Tax Code of Ukraine. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Information from the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2011. No. 13–14, no. 15–16, no. 17. P. 112.
8. Velichko O.O. (2016) Schodo osoblyvostej spivvidnoshennia poniat' "pryntsypy opodatkovannia", "prytsypy podatkovoho prava", "pryntsypy podatkovoho zakonodavstva" [About the peculiarities of the correlation of concepts "principles of taxation", "tricks of tax law", "principles of tax legislation"]. *Pravovi horizonty* [Legal horizons]. 2016. No. 2. P. 72–77.
9. Het'man K.O. (2015) Pryntsypy opodatkovannia iak zasoby realizatsii fiskal'noi funktsii podatku [Principles of taxation as a means of implementing the fiscal function of the tax]. *Problemy zakonnosti* [Problems of legality]. 2015. Vol. 129. P. 188–198.
10. Shul'ha A.A. (2007) Pryroda podatkov, funktsii i pryntsypy opodatkovannia [The nature of taxes, functions and principles of taxation]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho natsional'noho universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana* [Bulletin of the Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan]. 2007. Vol. 17. P. 270–274.
11. Vintsova D.S. (2015) Pryntsyp ekonomichnosti opodatkovannia ta joho vplyv na diial'nist' podatkovykh orhaniv SShA [The principle of tax efficiency and its impact on the activities of tax authorities in the United States]. *Naukovo-informatsijnyj visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halyts'koho* [Scientific and Information Bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytsky]. 2015. No. 11. P. 107–112.
12. Yas'ko I.V. (2015) Pryntsypy opodatkovannia [Principles of taxation]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhniky"*. *Yurydychni nauky* [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Law Sciences]. 2015. No. 824. P. 135–139.
13. Najdenko O.Ye., Yenina-Berezovs'ka A.O. (2016) Obruntuvannia pryntsypiv opodatkovannia iak osnovy zrostantia konkurentospromozhnosti ekonomiky krainy [Justification of the principles of taxation as the basis for growth of competitiveness of the country's economy]. *Biznes-Inform* [Business-Inform]. 2016. No. 10. P. 291–303.
14. Zhukevych O.I. (2009) Efektyvnist' podatkovoi systemy Ukrainy: pryntsypy opodatkovannia ta napriamy reformuvannia zakonodavchoi bazy [Efficiency of the tax system of Ukraine: principles of taxation and directions of reforming the legislative framework]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu* [Bulletin of the Kiev National Trade and Economic University]. 2009. No. 2. P. 105–114.
15. Barin O.R. (2015) Pryntsyp efektyvnosti opodatkovannia v suchasnij teorii i praktytsi opodatkovannia [Principle of tax efficiency in modern theory and practice of taxation]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia* [Scientific Herald of the International Humanitarian University. Series: Jurisprudence]. 2015. Vol. 18 (1). P. 95–97.

Bolduyeva Oksana

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
 Professor at Department of Finance, Banking and Insurance
 Zaporizhzhya National University

Bolduiiev Mykhailo

Doctor of Science in Public Administration, Professor,
 Head at the Department of Accounting and Taxation
 Classical Private University

THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF TAX RELATIONS IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the article is to carry out the theoretical substantiation of the principles of tax relations as the basis for solving socio-economic problems of the society and the growth of the competitiveness of the country's economy.

Theoretical representations about taxes that are considered through the prism of the real economic basis and determined by the socio-political superstructure are expressed in concrete forms of the implementation of tax relations. The principles of taxation are fundamental, guiding ideas on which the tax system of the state is based, the basic principles under which taxes are established and enforced, form the basis of tax legislation; serve as a reference point for law-making and enforcement activities. Despite the thoroughness of scientific research, the relevance of further studies of the peculiarities of the application of tax principles in Ukraine, especially in the context of permanent tax reforms and the transitivity of the national economy, is not exhausted today.

Methodology. To realize the goal set in the article, methods of historical and economic, retrospective analysis (for generalization of the genesis of scientific thought regarding the list and content of the principles of organization of tax relations in the country), methods of deduction, logical generalization (for clarification of the content of the principles of organization of tax relations in conditions of transitivity of the Ukrainian economy).

Results. Under the principles of taxation, the basic guiding ideas on which the tax system of the state is based, the basic principles under which taxes are established and enforced form the basis of tax legislation; serve as benchmarks in the process of lawmaking, as well as in the practice of tax entities relations. It is proposed to specify the list and content of the principles defined by the Tax Code of Ukraine in terms of content belonging to the organizational, economic and legal groups and it is proposed to supplement their list with the principles of reasonableness (moderation) and flexibility, according to which the country should establish such a level of tax burden that would provide the possibility of expanded reproduction and accumulation in society and did not lead to a regress of social and economic development; flexibility which provides timely changes in taxes and fees in line with changes in the situation in the economy and society, strategic guidelines and tactical objectives of the socio-economic policy of the state.

It is established that the principles of the inevitability of the violation of the tax legislation established in the Tax Code of Ukraine and the presumption of the lawfulness of decisions of the taxpayer are general principles of the law on which the entire legal system of the country should be based, and therefore their separation as specific principles of the tax legislation is inappropriate.

The principles of social justice, the prevention of any manifestations of tax discrimination, the neutrality of taxation are consistent with the general principle of equity. We consider it necessary to combine them as a principle of social justice by understanding the establishment of taxes and fees in accordance with the solvency of taxpayers and preventing any manifestations of tax discrimination – ensuring the same approach to all taxpayers, regardless of social, racial, national, religious affiliation, form of ownership legal person, citizenship of an individual, place of origin of capital.

Practical implications. The proposed list of principles of organization of tax relations and construction of the tax system of Ukraine is proposed in accordance with the current realities of socio-economic processes and agrees with the provisions of economic science.

АНАЛІЗ ОПТИМАЛЬНОСТІ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYSIS OF THE OPTIMALITY OF THE STRUCTURE OF THE ENTERPRISE CAPITAL

УДК 336.64

Великий Ю.М.

к.е.н., професор,
професор кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Гладких М.М.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Стаття присвячена аналізу структури капіталу підприємства та визначенню критеріїв її оптимізації. Встановлено, що кожне джерело фінансування діяльності підприємства та його капіталу має як переваги, так і недоліки, які повинні бути відповідним чином враховані в процесі фінансової діяльності здебільшого шляхом оптимізації структури капіталу. Виділено методи аналізу оптимальності структури капіталу: перша група методів пов'язана з аналізом бухгалтерських показників (ця група показників найбільш проста у використанні); методи другої групи будуються на базі фінансової моделі діяльності підприємства (припускають використання показників ризику); методи третьої групи також побудовані на принципах фінансової моделі аналізу, але, на відміну від попередньої групи, припускають моделювання різноманітних і багатоходових ситуацій. Визначено, що за допомогою зовнішніх джерел фінансування під час їх раціонального використання можна істотно підвищити ефективність фінансової діяльності підприємства на підставі оптимізації структури його капіталу.

Ключові слова: структура капіталу, оптимізація, аналіз, прибуток, підприємство.

Стаття посвящена анализу структуры капитала предприятия и определению кри-

териев ее оптимизации. Установлено, что каждый источник финансирования деятельности предприятия и его капитала имеет как преимущества, так и недостатки, которые должны быть соответствующим образом учтены в процессе финансовой деятельности в основном путем оптимизации структуры капитала. Выделены методы анализа оптимальности структуры капитала: первая группа методов связана с анализом бухгалтерских показателей (эта группа показателей наиболее проста в использовании); методы второй группы строятся на базе финансовой модели деятельности предприятия (предполагают использование показателей риска); методы третьей группы также построены на принципах финансовой модели анализа, но, в отличие от предыдущей группы, предполагают моделирование разнообразных и многоходовых ситуаций. Определено, что с помощью внешних источников финансирования при их рациональном использовании можно существенно повысить эффективность финансовой деятельности предприятия на основе оптимизации структуры его капитала.

Ключевые слова: структура капитала, оптимизация, анализ, прибыль, предприятие.

The article is devoted to the analysis of the capital structure of the enterprise and the definition of criteria for its optimization. Capital structure is a key financial indicator used by all users of financial information. It was found that each source of financing for an enterprise and its capital has both advantages and disadvantages, which should be properly taken into account in the process of financial activity mainly by optimizing the capital structure. The purpose of the article is to analyze the capital structure of the enterprise and identify the criteria for its optimization. The following criteria are defined as criteria for optimizing the capital structure: minimization of the level of financial risk (associated with the process of differentiated selection of sources of financing for various components of the enterprise's assets); maximization of the level of predicted financial profitability (in the case of multivariate calculations, the mechanism of financial leverage is used. Today, the profit indicator is an important criterion for assessing the financial condition of an enterprise and financial activity); minimization of the cost of capital (carried out on the basis of a preliminary assessment of the cost of equity and debt capital and the implementation of multivariate calculations of the weighted average cost of capital). The article highlights the methods for analyzing the optimality of the capital structure: the first group of methods is associated with the analysis of accounting indicators (this group of indicators is the easiest to use); the methods of the second group are built on the basis of the financial model of the enterprise activity (they assume the use of risk indicators); the methods of the third group are also based on the principles of the financial model of analysis, but unlike the previous group, they involve the simulation of multivariate and multi-pass situations. The article defines that with the help of external sources of financing with their rational use it is possible to significantly improve the efficiency of the financial activity of an enterprise by optimizing its capital structure.

Key words: capital structure, optimization, analysis, profit, enterprise.

Постановка проблеми. Розвиток бізнесу, окрім ідеї, вимагає відповідного фінансування. Вибір джерел залучення капіталу має різні фінансові наслідки (зміна величини фінансового результату діяльності, вартості бізнесу), тому вченими та практиками приділяється велика увага питанням оптимізації структури капіталу підприємства. В Україні відбувається перехід від облікової моделі аналізу підприємства, який використав стандартну фінансову звітність та принципи її побудови, до вартісної моделі. Вартісна модель аналізу базується на фінансовій інформації, включаючи ринкову. Особливостями цієї моделі є облік інвестиційного ризику, ототожнення ризику та прибутковості, нове трактування

капіталу, облік сценарного розвитку підприємства й управлінської гнучкості.

Структура капіталу є ключовим фінансовим індикатором, що використовується рейтинговими агентствами, оцінювачами під час оцінювання вартості бізнесу, фінансово-кредитними організаціями та менеджерами суб'єкта підприємницької діяльності під час оцінювання фінансового ризику тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми вибору структури капіталу присвячено багато теоретичних та емпіричних досліджень. Основні досягнення в дослідженні структури капіталу пов'язані з роботами зарубіжних авторів. Початок вивченню структури капіталу

покладено роботами Ф. Модільяні та М. Міллера [1; 2]. Останніми роками ця тема активно розроблялась такими дослідниками, як І.А. Бланк [3], Ю.Ф. Брігхем [4], Дж.К. Ван Хорн, Дж.М. Вахович [5], Р. Вестерфілд [9], Б. Джордан [9], Г.Г. Кірейцев [6], В.В. Ковалев [7], Е.В. Негашев [10], А.М. Поддєрьогін [8], С. Росс [9], А.Д. Шеремет [10]. Аналіз академічних публікацій показав, що наявні методи прийняття рішення за структурою капіталу підприємства, по-перше, є або описовими, або нормативними, але не дають змогу визначати ефективну структуру капіталу, а по-друге, не враховують багатьох чинників, що впливають на вибір структури капіталу.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі структури капіталу підприємства та виявленні критеріїв її оптимізації; виявленні чинників, що впливають на оптимізацію структури капіталу та ступеня їх впливу, а саме факторів інвестиційного ризику, співвідношення ризику та прибутковості, стратегії та тактики розвитку підприємства, управлінської гнучкості; класифікації методів аналізу оптимальності структури капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожне джерело фінансування має свої переваги та недоліки, які повинні бути враховані в процесі фінансової роботи та оптимізації структури капіталу. Оптимізація – це процес пошуку найкращого рішення завдання, що визначається за заздалегідь встановленим критерієм. Критерієм оптимізації структури капіталу, як правило, є один за таких.

1) Мінімізація рівня фінансового ризику. Цей критерій пов'язаний з диференційованим вибором джерел фінансування складових частин активів підприємства. З цією метою активи підприємства можна поділити на три групи, такі як довгострокові активи; постійна частина короткострокових активів (незмінна частина їх розміру, яка не залежить від сезонних та циклічних особливостей виробничо-комерційної діяльності); змінна частина короткострокових активів (їх варіювальна частина, яка визначається сезонним або іншим циклічним зростанням обсягу виробничо-комерційної діяльності). В сучасних умовах фінансові аналітики визначають різні стратегії фінансування поточних активів, а саме ідеальну, агресивну, консервативну, компромісну. Сутність цих стратегій полягає у ставленні управлінського персоналу до вибору джерел покриття змінної частини поточних активів: а) ідеальна модель заснована на тому, що короткострокові активи збігаються з короткостроковими зобов'язаннями, тобто власні оборотні кошти відсутні; б) відповідно до агресивної моделі довгострокові пасиви (сума власних коштів та довгострокових зобов'язань) є джерелами покриття довгострокових активів та постійної частини поточних активів, а змінна частина короткострокових активів покривається за рахунок короткостроко-

вих зобов'язань; в) відповідно до консервативної моделі активи повністю покриті довгостроковими джерелами; г) основою компромісної (найбільш реальної) моделі є твердження про те, що довгострокові активи, постійна частина поточних активів та половина змінної частини поточних активів покриваються довгостроковими джерелами. В рамках аналізу оптимальності структури капіталу за критерієм мінімізації рівня фінансового ризику необхідно оцінити структуру джерел фінансування кожної з трьох виділених частин активів. Це дасть змогу встановити оптимальність сформованої структури капіталу залежно від вибраної стратегії фінансування поточних активів.

2) Максимізація рівня прогнозування фінансової рентабельності. Під час проведення різноманітних розрахунків перш за все використовується механізм фінансового важеля. Крім цього, сучасний аналітик застосовує зовсім іншу концептуальну основу оцінювання результатів діяльності підприємства. Стандартним підходом до прив'язки фінансового результату діяльності підприємства до структури його капіталу є економічний прибуток. Принцип економічного прибутку як основи фінансової моделі управління означає необхідність врахування втраченого інвестиційного доходу та вимагає уважного вивчення ризику інвестицій, пошуку порівнянних за ризиком альтернатив, аналізування їх результатів та зіставлення заробленого бухгалтерського прибутку зі втраченими вигодами. Економічний прибуток в найбільш загальній формі можна розрахувати як добуток інвестованого капіталу та різниці між прибутковістю інвестованого капіталу й прибутковістю альтернативних інвестицій, порівнянних за ризиком.

3) Мінімізація вартості капіталу. Оптимізація проводиться на основі попереднього оцінювання вартості власного та позикового капіталу (за різних умов його залучення), а також здійснення різноманітних розрахунків середньозваженої вартості капіталу. У вирішенні питання оптимізації капіталу задля зниження його вартості та збільшення вартості бізнесу виділяють кілька концепцій. Основи теорії структури капіталу заклали Франко Модільяні та Мертон Міллер у 1958 р. в розробленій ними концепції індіферентності структури капіталу [1]. При цьому в процесі обґрунтування цієї концепції функціонування ринку капіталу було обмежено ними низкою умов. Виходячи з цих базових умов, Ф. Модільяні та М. Міллер математично довели, що ринкова вартість підприємства та середньозважена вартість використовуваного ним капіталу залежать тільки від сумарної вартості активів і не залежать від складу елементів капіталу, авансованого в ці активи. У своїх подальших дослідженнях, знявши низку висунутих обмежень, автори цієї концепції змушені були визнати, що механізм формування ринкової вартості підприємства пере-

буває в певному зв'язку зі структурою його капіталу. Вчені дійшли висновку про те, що позикове фінансування збільшує вартість підприємства, що пояснюється податковою економією [1; 2]. Роберт Хаммада об'єднав модель оцінювання дохідності фінансових активів (CAPM) з моделлю Модільяні-Міллера з урахуванням податків, а також вивів формулу для визначення ціни акціонерного капіталу фінансово залежного підприємства [3; 8]. Ця формула дає змогу визначити розміри премій до очікуваної вартості власного капіталу окремо за ринковий ризик та за фінансовий ризик.

Методи аналізу оптимальності структури капіталу, наведені в економічній літературі, можна об'єднати таким чином: 1) перша група методів пов'язана з аналізом бухгалтерських показників, тобто сфокусованих на бухгалтерському прибутку; вони найпростіші у використанні; 2) методи другої групи будуються на базі фінансової моделі аналізу підприємства й припускають застосування показників, пов'язаних з інвестиційним ризиком бізнесу; 3) методи третьої групи також побудовані на принципах фінансової моделі аналізу, але, на відміну від другої групи, припускають моделювання й включають найскладніші сценарії. Одним з методів першої групи є метод операційного прибутку, спрямований на визначення припустимого рівня боргу в структурі капіталу підприємства. Цей метод націлений на виявлення ймовірності банкрутства компанії на підставі аналізу мінливості (волатильності) її прибутку. Для кожного конкретного рівня фінансового важеля аналізується ймовірність банкрутства, а також порівнюється з якимсь спочатку заданим граничним значенням, яке формується як експертне судження, наприклад, керівником підприємства. Якщо за цього розміру боргу ймовірність банкрутства нижче введеного обмеження, то боргове фінансування необхідно збільшити, а якщо ймовірність банкрутства вище порогового значення, то фінансову залежність слід знизити. Таким чином, цільовим розміром боргу є той, за якого ймовірність банкрутства дорівнює заданій пороговій величині. Банкрутство в цьому разі розглядається в простій формі та описується як нездатність підприємства здійснювати поточні виплати за боргами, тобто як ймовірність того, що прибутку не вистачить для покриття відсотків по позиках та погашення поточної частини боргу. Частина прибутку року, що дорівнює частині боргу та відсоткам, яка припадає до погашення в цьому році, називають борговим навантаженням на прибуток.

При цьому показник прибутку розраховується як прибуток до виплати відсотків за кредитами до сплати податку на прибуток для того, щоби в ньому була зображена результативність використання ресурсів на підприємстві, включаючи ефекти від позикового капіталу. Недоліком цього методу є те, що він не враховує ситуації, в яких високий фінан-

совий важіль буде працювати проти підприємства (якщо, наприклад, його клієнти та постачальники побачать в ньому причину зростання ризику, стануть більш жорсткими контрактні умови або зовсім відмовляться від взаємодії з підприємством, така поведінка контрагентів по бізнесу та клієнтури вплине на операційні результати, приведе до зниження потоків грошових коштів). Для обчислення ймовірності настання банкрутства використовуються дані звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) [11; 12]. Якщо отримана шляхом розрахунків ймовірність нижче порогового значення, визначеного менеджерами, збільшення частки позикового капіталу в структурі капіталу припустимо. Обчислити верхню межу припустимої величини боргу можна, якщо побудувати алгоритм розрахунків у зворотному порядку та врахувати граничне значення ймовірності банкрутства. На підставі цього порогового значення у відповідних таблицях розподілу визначається фактично підсумкове значення показника рівня значущості, а показник боргового навантаження на прибуток приймається за невідоме. Таким чином, завдання вирішується у зворотному порядку від порогового значення ймовірності до визначення допустимої величини обслуговування боргу, а потім і самого боргу.

До недоліків цього методу належить те, що як вихідні дані для визначення дисперсії прибутку використовуються історичні значення бухгалтерського прибутку [11], які можуть не відповідати реальним перспективам розвитку підприємства. Крім цього, показник бухгалтерського прибутку дуже чутливий до змін в обліковій політиці підприємства. Всі ці недоліки характерні для ситуації, коли бухгалтерська модель аналізу сфокусована на показнику нарахованого прибутку. Тим часом в сучасному світі найважливішим фінансовим індикатором є ліквідність підприємства, тому для досягнення цілей управління підприємством за цілою низкою причин важливіше відстежувати не стільки прибутки, скільки грошові потоки, особливо потік вільних для власника грошових коштів. Перш за все це пояснюється тим, що виведений методом нарахування прибуток за величиною не збігається з грошовими коштами, які, зрештою, надійшли на підприємство від цих самих операцій. Крім того, жоден з показників бухгалтерського прибутку (прибуток від операційної діяльності, прибуток до оподаткування, чистий прибуток) [11; 12], на відміну від потоку вільних грошових коштів, не зображає інвестиційні потреби підприємства (величини інвестицій в оборотний капітал та інвестицій в довгострокові активи), тому нарахований прибуток не зазначає вільні для вилучення власником грошові кошти. Неможливо остаточно судити про ступінь фінансового ризику (ризик відсутності платежу) за показниками нарахованих прибутків, а не дійсних ліквідних потоків, тому під час аналізування

оптимальності структури капіталу цим методом, на нашу думку, доцільно використовувати показник потоку вільних грошових коштів, а також його волатильність. Проте метод операційного прибутку висуває жорсткі вимоги до вхідних даних і погано працює в ситуаціях, коли бізнесу властива висока волатильність прибутку, яка вимірюється через дисперсію прибутку. Таким чином, застосування сучасних підходів до аналізування оптимальності структури капіталу підприємства підвищує рівень вимоги до змісту фінансової інформації та рівня професійної підготовки менеджерів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, управління капіталом за допомогою використання зовнішніх джерел фінансування діяльності підприємства дає змогу підвищити його результативність. Ефект підвищується під час поділу об'єкта впливу на чистий та валовий прибуток. Це визначається природою впливу додаткових ресурсів на фінансово-господарські процеси. Окрім того, оцінювання впливу повинна супроводжуватися прогнозними розрахунками, які враховують потенційні зміни масштабів діяльності, ресурсного потенціалу та витрат на обслуговування позикових ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*. 1958. June. P. 261–297.
2. Modigliani F., Miller M.H. Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*. 1963. June. P. 433–443.
3. Бланк И.А. Управление формированием капитала. Киев : Ника-Центр, 2002. 512 с.
4. Бригхем Ю.Ф. Энциклопедия финансового менеджмента. Москва : Экономика, 1998. 823 с.
5. Ван Хорн Дж.К., Вахович Дж.М. Основы финансового менеджмента. Москва : Вильямс, 2006. 992 с.
6. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.
7. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. Москва : Финансы и статистика, 2001. 560 с.
8. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 535 с.
9. Росс С., Вестерфилд Р., Джордан Б. Основы корпоративных финансов. Москва : Лаборатория базовых знаний, 2001. 704 с.
10. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. Москва : ИНФРА-М, 2013. 208 с.
11. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433 / Вер-

ховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (дата звернення: 10.04.2019).

12. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 7 лютого 2013 р. № 73 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 10.04.2019).

REFERENCES:

1. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*. 1958. June. P. 261–297.
2. Modigliani F., Miller M.H. Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*. 1963. June. P. 433–443.
3. Blank Y.A. (2002) Upravlenye formirovaniem kapytala [Management of the formation of capital]. Kyiv : Nika-Tsentr (in Russian).
4. Bryhkhem Yu. (1998) *Entsyklopedyia fynansovoho menedzhmenta* [Encyclopedia of financial management]. Moscow : Ekonomika (in Russian).
5. Van Khorn Dzh.K., Vakhovych Dzh.M. (2006) *Osnovy fynansovoho menedzhmenta* [Fundamentals of financial management]. Moscow : Vil'yams (in Russian).
6. Kireitsev H.H. (2002) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv : Tsul (in Ukrainian).
7. Kovalev V.V. (2001) *Fynansovyi analiz: metody y protsedury* [Financial analysis: methods and procedures]. Moscow : Finansy i statistika (in Russian).
8. Poddierohin A.M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv : KNEU (in Ukrainian).
9. Ross S., Vesterfyld R., Dzhordan B. (2001) *Osnovy korporatyvnykh fynansov* [Fundamentals of corporate finance]. Moscow : Laboratoriya bazovykh znaniy (in Russian).
10. Sheremet A.D., Nehashev E.V. (2013) *Metodyka fynansovoho analyza deiatelnosti kommercheskykh orhanyzatsiy* [Methods of financial analysis of commercial organizations]. Moscow : INFRA-M (in Russian).
11. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti" [Methodical recommendations for completing the forms of financial statements: the order of the Ministry of Finance of Ukraine] (28.03.2013) no. 433. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (accessed: 10 April 2019).
12. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalter-skoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements" : Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (07.02.2013) no. 73. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed: 10 April 2019).

Velykyi YuriiCandidate of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Finance and Credit
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Hladkykh Maryna**Student
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

ANALYSIS OF THE OPTIMALITY OF THE STRUCTURE OF THE ENTERPRISE CAPITAL

Business development, in addition to the idea, also requires adequate funding. The choice of sources of capital attraction has different financial implications. Therefore, scientists and practitioners pay great attention to optimizing the capital structure of the enterprise. In Ukraine there is a transition from the accounting model of the analysis of the enterprise, which used the standard financial statements and the principles of its construction, to the value model. The capital structure is a key financial indicator used by rating agencies, appraisers in assessing the value of business, financial and credit organizations and managers of a business entity in assessing financial risk, and so on.

The purpose of the article is to analyze the capital structure of the enterprise and identify the criteria for its optimization.

The article is devoted to the analysis of the capital structure of the enterprise and the definition of criteria for its optimization. The capital structure is a key financial indicator used by all users of financial information to assess the financial condition of an enterprise, its financial performance, financial risks associated with its activities, and other defining financial indicators. Each source of financing for an enterprise and its capital has both advantages and disadvantages, which should be properly taken into account in the process of financial activity mainly by optimizing the capital structure. Today, an important criterion for assessing the financial condition of an enterprise and financial activity in general is the profit indicator); minimization of the cost of capital (carried out on the basis of a preliminary assessment of the cost of equity and debt capital and the implementation of multivariate calculations of the weighted average cost of capital).

The article highlights the methods for analyzing the optimality of the capital structure: the first group of methods is associated with the analysis of accounting indicators (this group of indicators is the easiest to use); the methods of the second group are built on the basis of the financial model of the enterprise activity (they assume the use of risk indicators); the methods of the third group are also based on the principles of the financial model of analysis, but unlike the previous group, they involve the simulation of multivariate and multi-pass situations.

The article defines that with the help of external sources of financing with their rational use it is possible to significantly improve the efficiency of the financial activity of an enterprise by optimizing its capital structure.

The article may be useful for practitioners of financial services, engaged in the development of enterprise development strategy, investment activities. The article has a certain value in the educational process in the preparation and advanced training of financial personnel.

The paper explores topical issues of analyzing the optimal capital structure, the ways of its formation in the enterprises of Ukraine in modern conditions.

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ MODERN FORMS OF DIRECT TAXATION

У статті висвітлено теоретико-методологічні засади функціонування системи прямого оподаткування. Розкрито економічну сутність прямих податків як інструмента економічного регулювання. Описано форми прямого оподаткування, здійснено їх класифікацію за окремими ознаками. Зазначено, що роль окремого податку характеризується його приналежністю до певної групи згідно з наявною класифікацією податків, яка дає можливість більш повно розкрити економічну сутність податків, напрям і характер впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Визначено, що проблематика класифікації оподаткування пов'язана з оцінюванням ролі держави в податковому регулюванні. Охарактеризовано структуру системи прямого оподаткування України. За підсумками проведених досліджень встановлено, що прямі податки як складова податкової системи та інструмент економічного регулювання повинні посилити збалансованість державних фінансів та створити необхідні умови для тривалого економічного зростання.

Ключові слова: податки, прямі податки, податкова система, форми оподаткування, класифікація податків.

В статті освіщені теоретико-методологічні основи функціонування

системи прямого налогообложения. Раскрыта экономическая сущность прямых налогов как инструмента экономического регулирования. Описаны формы прямого налогообложения, осуществлена их классификация по отдельным признакам. Указано, что роль отдельного налога характеризуется его принадлежностью к определенной группе в соответствии с существующей классификацией налогов, которая дает возможность более полно раскрыть экономическую сущность налогов, направление и характер влияния на социально-экономическое развитие общества. Определено, что проблематика классификации налогообложения связана с оценением роли государства в налоговом регулировании. Охарактеризована структура системы прямого налогообложения Украины. По итогам проведенных исследований установлено, что прямые налоги как составляющая налоговой системы и инструмент экономического регулирования должны усилить сбалансированность государственных финансов и создать необходимые условия для длительного экономического роста.

Ключевые слова: налоги, прямые налоги, налоговая система, формы налогообложения, классификация налогов.

УДК 336.226.1

Городецька Т.Е.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри державних фінансів

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

Андрієнко Ю.С.

студент

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

The article covers theoretical and methodological principles of functioning of the system of direct taxation. In Ukraine, with the revival of economic growth processes, one of the main objectives of tax policy is to observe the principle of neutrality in taxation. The economic essence of direct taxes as an instrument of economic regulation is disclosed. Direct taxes objectively have more incentive opportunities to promote the competitiveness of the national economy and to form an innovative model of the country's economic development. The forms of direct taxation are described, done classification out according to some criteria. It is noted that the role of a separate tax is characterized by its membership to a certain group in accordance with the existing classification of taxes, which enables to more fully disclose the economic essence of taxes, the direction and nature of the impact on socio-economic development of society. Property taxation is one of the most common forms of direct taxation in the world and a fiscal mechanism aimed at strengthening the fiscal capacity of the regions. It is determined that the problem of tax classification is related to the assessment of the role of the state in tax regulation. The structure of the system of direct taxation of Ukraine is described. The system of direct taxes in Ukraine consists of two subsystems: profitable and property taxation. The most advanced is the system of income taxation. In Ukraine, the system of direct taxes consists of: income tax, personal income tax, single tax, property tax. In turn, the property tax consists of: a tax on immovable property, different from the land plot, of a transport tax, of a land fee. The advantages of property taxes are the impossibility of concealing the object of taxation and evasion from full payment of taxes; they are a stable source of local budget revenues. It should be noted that the significant difference in the composition of the tax system of Ukraine from the ordinary European set is the lack of full property tax. According to the results of the research, direct taxes, as a component of the tax system and an instrument of economic regulation, should strengthen the balance of public finances and create the necessary conditions for long-term economic growth.

Key words: taxes, direct taxes, tax system, forms of taxation, classification of taxes.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки України в рамках проведення бюджетно-податкової реформи актуальності набуває питання переосмислення сутності окремих груп податків у процесі державного регулювання, підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетно-податкової політики з урахуванням притаманним їм особливостей. Прямі податки як складова податкової системи та інструмент економічного регулювання повинні посилити збалансованість державних фінансів та створити необхідні умови для тривалого економічного зростання. Податки є дуже важливим засобом сприяння стратегіям суспільного розвитку. Досвід минулого й сучасна практика різних країн переконують у цьому. Саме податки, а саме їх найраціональніше використання, визначають фінансову основу

практичного реформування перехідної економіки, успішного подолання кризових негараздів, підвищення рівня соціального захисту населення. Прямі податки об'єктивно більшою мірою володіють стимулюючими можливостями щодо сприяння конкурентоспроможності національної економіки та формування інноваційної моделі розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Податки, їхня сутність та економічна природа привертала увагу багатьох економістів, таких як О. Василик, Т. Єфименко, А. Крисоватий, Д. Рікардо, А. Сміт, А. Соколовська, В. Федосов. Однак в умовах трансформаційних процесів слід враховувати низьку ефективність регулюючих механізмів, зокрема у фіскальних відносинах, що обумовлює актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-методологічних засад функціонування системи прямого оподаткування в сучасних умовах розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі суспільного розвитку під впливом особливостей соціально-економічних систем постійно змінюється значення податків у регуляторних процесах. В Україні з пожвавленням процесів економічного зростання одним з основних завдань податкової політики стає дотримання принципу нейтральності в оподаткуванні, що передбачає не ускладнення процесу прийняття економічних рішень платниками податків шляхом зменшення інституційних перешкод.

Велике методологічне значення в економічній науці мають визначення поняття податків, висвітлення їх економічної сутності, оскільки в цьому відбиваються характерні риси правовідносин, що виникають під час оподаткування.

Система податків реалізує комплекс впливів на ринкові параметри, які забезпечують функціонування економічної системи. Зокрема, проблема податків пов'язана з іншими економічними проблемами, зокрема безробіттям, інфляцією та загальним економічною динамікою. Ці проблеми потребують від держави дій, що мобілізують потенціал ринку та вільного підприємництва. Причому податкові реформи також пов'язані з цілим комплексом заходів, зокрема цілеспрямованим зниженням темпів зростання грошової маси [1, с. 184].

Систему оподаткування складають різні за класифікацією податки, кожен з яких має свої специфічні риси та функціональне призначення. Роль окремого податку характеризується його належністю до певної групи згідно з наявною класифікацією податків, яка дає можливість більш повно розкрити економічну сутність податків, напрям та характер впливу на соціально-економічний розвиток суспільства. Слід зазначити, що в теорії оподаткування класифікація здійснюється за різними ознаками, найбільш поширеними серед яких є форма оподаткування, економічний зміст об'єкта оподаткування, рівень державних структур.

За формою оподаткування всі податки поділяються на дві групи, а саме прямі та непрямі. Прямі податки встановлюються безпосередньо до об'єкта оподаткування, а їх розмір залежить від його масштабу.

Прямі податки становлять основу податкової системи. Так, І. Озеров на початку ХХ ст. відзначав, що «пряме оподаткування – це загальний кістяк оподаткування, усередині якого все оподатковується за загальним масштабом за середньою податкоспроможністю» [2, с. 255]. Досліджуючи історію становлення прямого оподаткування, Е. Селігман та Р. Стурм відзначили, що пряме оподаткування створює останню сходинку в історичному розвитку державних доходів [3, с. 11].

В Україні систему прямих податків утворюють податок на прибуток, податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), єдиний податок, податок на майно. Податок на майно складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку, плати за землю [4].

Структуру системи прямого оподаткування відповідно до Податкового кодексу України наведено на рис. 1.

Проблематика класифікації оподаткування та виявлення основних принципів податкового регулювання пов'язані з оцінюванням ролі держави та вивченням тих напрямів фінансового впливу, що пов'язані з податковим регулюванням. У цьому контексті справедливим слід визнати підхід, який припускає єдність цілей податкової системи та диверсифікованих завдань суспільного розвитку. Зокрема, можна погодитися з В. Вишневським, який вважає, що державу слід розглядати не як зовнішній апарат, що здійснює небажаний тиск на індивіда, а як «втілення його власної волі», інсти-

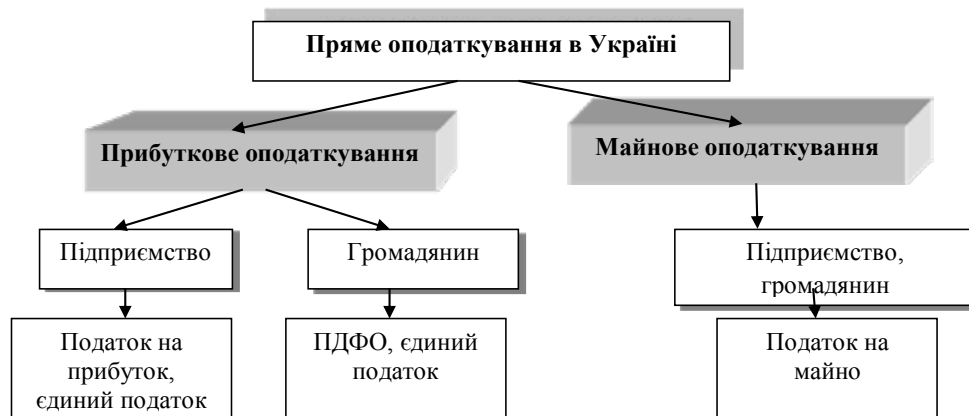

Рис. 1. Структура системи прямого оподаткування в Україні

Джерело: складено авторами

тут «добровільного відчуження майна» задля кращої реалізації власних цілей індивіда [1, с. 192].

Класифікація прямих податків за окремими ознаками представлена в табл. 1.

Через пряме оподаткування держава може впливати на ділову активність суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість, сукупне споживання та накопичення капіталу. Наприклад, завдяки механізму нарахування та сплати податку на прибуток підприємств держава залучає додаткові інвестиції в пріоритетні галузі економіки, впливає на впровадження та широке просування енергозберігаючих технологій. Усе це приводить до зростання виробництва та, як наслідок, підвищення фіскальної ефективності податку на прибуток. Податок на доходи фізичних осіб відіграє вагомий роль у формуванні фінансових ресурсів регіону. Однак завдяки недосконалій системі адміністрування податок на доходи фізичних осіб досі не став потужним джерелом фінансової стабільності місцевих громад [5, с. 904–905].

Оподаткування прибутку, з одного боку, забезпечує залежність державного бюджету від процесів, які відбуваються в матеріальному виробництві, а з іншого боку, дає широкі можливості для вжиття заходів з державного регулювання економіки. Останнє має особливе значення та водночас потребує особливої уваги та обережності, тому надзвичайно важливо враховувати це, незважаючи на тенденції, що можуть виявитися стосовно значимості цього податку в доходах бюджету [5].

Податок на прибуток фактично є формою прибуткового оподаткування доходів корпорацій у вигляді оподаткованого прибутку, обов'язковою частиною, що на основі Податкового кодексу вилучається до бюджету у формі безкомпенсаційного платежу.

На відміну від податку на прибуток, податок на доходи фізичних осіб є формою прибуткового

оподаткування саме доходів громадян, а не їх частини у формі прибутку. Практика оподаткування свідчить про позитивний досвід використання прогресивних ставок та дотримання принципу соціальної справедливості щодо розподілу податкового навантаження між юридичними та фізичними особами в системі прибуткового оподаткування.

Зазначимо, що пласка шкала оподаткування застосовується в країнах, які важко віднести до лідерів сучасної економіки, зокрема в Албанії, Болгарії, Грузії, Ісландії, Казахстані, Киргизії, Латвії, Литві, Македонії, Монголії, Росії, Румунії, Україні, Чехії, Естонії. Водночас у розвинутих країнах Європейського Союзу система оподаткування базується на прогресивній шкалі. Наприклад, у Франції особи з низьким доходом звільняються від податку, а річні доходи в межах 5 963 євро оподатковуються за ставкою 0%; річні доходи від 5 963 євро до 11 896 євро – за ставкою 5,5%; річні доходи від 11 897 євро до 26 420 євро – за ставкою 14%; доходи від 26 421 євро до 70 830 євро – за ставкою 30%; доходи від 70 831 євро до 150 000 євро – за ставкою 41%; доходи від 150 001 євро до 1 000 000 євро – за ставкою 45% [6].

Майнове оподаткування є однією з найбільш поширених у світовій практиці форм прямого оподаткування та фіскальним механізмом, спрямованим на зміцнення фіскального потенціалу регіонів. В Україні майнові податки існували з початку побудови власної податкової системи, а саме у формі плати за землю та податку з власників транспортних засобів. Податок на нерухоме майно є відносно новою формою майнового оподаткування в Україні, яка передбачає оподаткування об'єктів нерухомості, створених у процесі діяльності людини (наприклад, будівлі, приміщення та спорудження виробничого й житлового призначення).

Таблиця 1

Класифікація прямих податків

Ознака	Група податків			
	особисті			реальні
	податок на прибуток	ПДФО	єдиний податок	податок на майно
За формою оподаткування	прямий	прямий	прямий	прямий
За рівнем установлення	загальнодержавний	загальнодержавний	місцевий	місцевий
За економічним змістом об'єкта оподаткування	на доходи	на доходи	на доходи	на майно
За способом стягнення	на основі декларації	із джерела	кадастровий (1, 2 та 4 групи), на основі декларації (3 група)	кадастровий
За суб'єктами оподаткування	з юридичних осіб	з фізичних осіб	1, 2, 3 групи (з фізичних осіб), 3, 4 групи (з юридичних осіб)	з юридичних осіб та фізичних осіб
За характером оподаткування	глобальний	глобальний	глобальний	глобальний

Джерело: складено авторами

Слід зазначити, що суттєвою відмінністю складу податкової системи України від звичайного європейського набору є відсутність повноцінного податку на майно (матеріальні об'єкти, які можуть бути предметами володіння, користування та розпорядження), в нашій країні фактично відсутній так званий податок на розкіш.

Загалом майже в усіх європейських країнах існує податок на розкіш, який стосується переважно дорогої нерухомості. Так, в Австрії власники нерухомості площею 500–600 м² повинні платити державі близько 10–15 тис. євро в рік. Британцям доводиться платити 40% від розміру прибутку, якщо будинок не є їх основним місцем проживання та здається в оренду [7].

Визначаючи місце прямих податків у податковій системі України, звертаємось до характеристики базових моделей побудови податкової системи. У світовій практиці виокремлюють чотири моделі залежно від частки надходження певних податків до бюджету. По-перше, це англосаксонська модель, орієнтована на прямі податки з фізичних осіб, при цьому частка непрямих податків незначна. По-друге, це євроконтинентальна модель, яку характеризують значна частка непрямих податків та значна частка відрахувань на соціальне страхування. По-третє, це латиноамериканська модель, в основі якої лежить непряме оподаткування, що є найбільш сприятливим за умов інфляції. По-четверте, це змішана модель, яка має риси попередніх моделей і яку держави вибирають задля урізноманітнення структури доходів для запобігання залежності бюджету від окремих видів податків [8, с. 107].

Ставки оподаткування в Україні є одними з найнижчих в ЄС (за винятком невеликих країн), отже, на перший погляд, найбільш конкурентоспроможними. Вітчизняні ставки податку на доходи фізичних осіб та податку на прибуток підприємств по 18% є одними з найнижчих в Європі. Так, наприклад, менший від вітчизняного податку на прибуток підприємств (12,5%) у Ірландії компенсується вищими ставками ПДФО (до 48%) та ПДВ (23%). Аналогічно менший податок на прибуток у Словенії (17%) компенсується вищими ставками ПДФО (до 50%) та ПДВ (22%). У Румунії при ставках податку на прибуток та ПДФО по 16% ставка ПДВ становить 24%. Найнижчі в ЄС пласкі ставки оподаткування в Болгарії (10%) впродовж останніх років не забезпечили істотного економічного зростання, а лише різко збільшили дефіцит бюджету, як наслідок, привели до нарощування державного боргу. З 28 країн – членів ЄС вище за українську ставку ПДВ мають 17 країн, на рівні вітчизняних 20% – 7 країн, а тільки 4 країни мають меншу ставку (Люксембург, Мальта, Німеччина та Кіпр). Таким чином, за винятком невеликих острівних країн та держав Прибалтики, Україна має

найбільш привабливі ставки оподаткування, що є важливою передумовою для залучення іноземних інвестицій та створення нових робочих місць [9].

Висновки з проведеного дослідження. В сучасних умовах розвитку економіки України прямі податки виконують ключову роль у суспільному житті, відтворювальній діяльності, беруть участь у формуванні ВВП за елементами доходів та його вторинному розподілі, а також регулюванні виробничих відносин. Прямі податки як елемент податкової системи в економічному аспекті є однією з найважливіших фінансових категорій, найдавнішою формою фінансових відносин між державою та членами суспільства. Щодо правових відносин, то вони є обов'язковими індивідуальним безеквівалентними платежами, які сплачують до бюджету юридичні та фізичні особи. Система прямих податків в Україні складається з двох підсистем, а саме прибуткового та майнового оподаткування. Найрозвинутішою є система прибуткового оподаткування. Однак завдяки проведенню податкової реформи останнім часом збільшується питома вага майнових податків у формуванні доходів місцевих бюджетів, що позитивно впливає на рівень фінансової незалежності регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Єфіменко Т. Податки в інституційній системі сучасної економіки. Київ, 2011. 688 с.
2. Озеров І. Основы финансовой науки. Москва, 1914. 361 с.
3. Селигман Е. Этюды по теории налогообложения. Санкт-Петербург, 1908. 167 с.
4. Податковий кодекс України : Закон від 2 грудня 2010 року № 2755-VI із змінами та доповненнями. URL: <http://sfs.gov.ua/nk> (дата звернення: 16.04.2019).
5. Чижова Т. Сучасні реалії прямого оподаткування в Україні та перспективи розвитку. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 20. С. 904–907.
6. Карлін М. Фінанси країн Європейського Союзу. Київ : Знання, 2011. 639 с.
7. Николаева Е. Сравнительный анализ налога на роскошь в зарубежных странах. URL: <http://ekonomika.snauka.ru/2014/05/5225> (дата звернення: 18.04.2019).
8. Александров И. Налоги и налогообложение. Москва : Дашков и Ко, 2009. 228 с.
9. Податкові механізми відновлення соціально-економічного розвитку в контексті реформи 2016 року. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/podatkoviy_mehanizmu-f6424.pdf (дата звернення: 18.04.2019).

REFERENCES:

1. Efimenko T. (2011) Podatky v instytutsiyniy systemi suchasnoyi ekonomiky [Taxes in the institutional system of the modern economy]. Kiev : IEP of NASU (in Ukrainian).

2. Ozerov I. (1914) *Osnovy finansovoy nauki* [Basics of financial science]. Moscow (in Russian).
3. Seligman E. (1908) *Etyudy po teorii nalogooblozheniya* [Studies on the theory of taxation]. St. Petersburg (in Russian).
4. Podatkovyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 02.12.2010 № 2755-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Tax Code of Ukraine: Law of 02.12.2010 № 2755-VI with amendments and supplements]. Available at: <http://sfs.gov.ua/nk/rozdil-xii--mistsevi-podatki-i> (accessed: 16 April 2019).
5. Chizhova T. (2017) *Suchasni realiyi pryamoho opodatkovannya v Ukrayini ta perspektyvy rozvytku* [Modern realities of direct taxation in Ukraine and prospects of development]. *Global and national problems of the economy*, no. 20, pp. 904–907.
6. Karlin M. (2011) *Finansy krayin Yevropeys'koho Soyuzu* [Finances of the countries of the European Union]. Kyiv : Knowledge (in Ukrainian).
7. Nikolaeva Ye. *Sravnitel'nyy analiz naloga na roskosh' v zarubezhnykh stranakh* [Comparative analysis of the luxury tax in foreign countries]. Available at: <http://ekonomika.snauka.ru/2014/05/5225> (accessed: 18 April 2019).
8. Aleksandrov I. (2009) *Nalogi i nalogooblozheniye* [Taxes and taxation]. Moscow : Dashkov and Co (in Russian).
9. *Podatkovy mekhanizmy vidnovlennya sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku v konteksti reformy 2016 roku* [Tax mechanisms for the restoration of socio-economic development in the context of the 2016 reform]. Available at: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/podatkovy_mekhanizmu-f6424.pdf (accessed: 18 April 2019).

Gorodetska Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Public Finances
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Andrienko Julia

Student
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

MODERN FORMS OF DIRECT TAXATION

The purpose of the article. Taxes are a very important means of promoting social development strategies. Rational use of taxes determines the financial basis for practical reforming of the transition economy, successful overcoming of crisis problems, and raising the level of social protection of the population. The purpose of the article is to study the theoretical and methodological principles of functioning of the direct taxation system in the current conditions of the development of the Ukrainian economy.

Methodology. Methodological and informational basis are scientific works of national and foreign scientists, normative-legal and legislative acts in the fiscal-tax sphere.

Results. The article covers theoretical and methodological principles of functioning of the system of direct taxation. In Ukraine, with the revival of economic growth processes, one of the main objectives of tax policy is to observe the principle of neutrality in taxation. The economic essence of direct taxes as an instrument of economic regulation is disclosed. Direct taxes objectively have more incentive opportunities to promote the competitiveness of the national economy and to form an innovative model of the country's economic development. The forms of direct taxation are described, done classification out according to some criteria. It is noted that the role of a separate tax is characterized by its membership to a certain group in accordance with the existing classification of taxes, which enables to more fully disclose the economic essence of taxes, the direction and nature of the impact on socio-economic development of society. Property taxation is one of the most common forms of direct taxation in the world and a fiscal mechanism aimed at strengthening the fiscal capacity of the regions. It is determined that the problem of tax classification is related to the assessment of the role of the state in tax regulation. The structure of the system of direct taxation of Ukraine is described. The system of direct taxes in Ukraine consists of two subsystems: profitable and property taxation. The most advanced is the system of income taxation. In Ukraine, the system of direct taxes consists of: income tax, personal income tax, single tax, property tax. In turn, the property tax consists of: a tax on immovable property, different from the land plot, of a transport tax, of a land fee. It should be noted that the significant difference in the composition of the tax system of Ukraine from the ordinary European set is the lack of full property tax.

Practical implications. Domestic practice shows that the ongoing reforms in the field of taxation did not contribute to the complete solution of the key problems of tax collection that remain: excessive tax burden, large scale of the shadow economy and tax evasion, burdensome tax procedures and instability of tax legislation.

Value/originality. According to the results of the research, direct taxes, as a component of the tax system and an instrument of economic regulation, should strengthen the balance of public finances and create the necessary conditions for long-term economic growth.

ДЕРЖАВНИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

STATE FUND OF REGIONAL DEVELOPMENT IN ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE TERRITORIAL UNITS

УДК 336:332:321

Городецька Т.Е.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри
державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Шевченко Д.С.

магістрант
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

У статті розглянуто особливості функціонування Державного фонду регіонального розвитку. Розкрито економічну сутність Державного фонду регіонального розвитку як інструмента державного регулювання. Визначено, що Державний фонд регіонального розвитку є не лише засобом мобілізації та використання державних коштів, але й механізмом, що використовується для розподілу бюджетних ресурсів. Описано основні критерії формування та використання коштів фонду. Проаналізовано сучасний стан фінансування регіонального розвитку за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку. Охарактеризовано Державний фонд регіонального розвитку як елемент системи бюджетного регулювання. За підсумками проведених досліджень визначено роль Державного фонду регіонального розвитку як державного інструмента формування регіональної політики в системі міжгалузевого та територіального перерозподілу фінансових ресурсів і фінансування проектів регіонального розвитку.

Ключові слова: Державний фонд регіонального розвитку, державне регулювання, місцеві бюджети, бюджетні ресурси, регіональний розвиток.

В статье рассмотрены особенности функционирования Государственного

фонда регионального развития. Раскрыта экономическая сущность Государственного фонда регионального развития как инструмента государственного регулирования. Определено, что Государственный фонд регионального развития является не только средством мобилизации и использования государственных средств, но и механизмом, который используется для распределения бюджетных ресурсов. Описаны основные критерии формирования и использования средств фонда. Проанализировано современное состояние финансирования регионального развития за счет средств Государственного фонда регионального развития. Охарактеризован Государственный фонд регионального развития как элемент системы бюджетного регулирования. По итогам проведенных исследований определена роль Государственного фонда регионального развития как государственного инструмента формирования региональной политики в системе межотраслевого и территориального перераспределения финансовых ресурсов и финансировании проектов регионального развития.

Ключевые слова: Государственный фонд регионального развития, государственное регулирование, местные бюджеты, бюджетные ресурсы, региональное развитие.

The article discusses the features functioning of the State Fund for Regional Development. The economic essence of the State Regional Development Fund as an instrument of state regulation is disclosed. Under conditions of budget decentralization and administrative reforms, the State Fund for Regional Development is a state instrument for the formation of regional policy, an incentive for effective work of local self-government, one of the conditions for accelerating the socio-economic development in the regions of Ukraine. It was determined that the State Regional Development Fund is not only a means of mobilizing and using public funds, but also a mechanism that is used to allocate budgetary resources. This allows taking into account the peculiarities and specifics of the resource provision of each individual region in order to identify promising areas for financing sectors at the regional level. The main criteria for the formation and use of funds of the fund are described. The funds of the State Fund for Regional Development are one of the sources of the formation of local finance and financing of regional development projects. The current state of financing regional development has been analyzed at the expense of the State Regional Development Fund. The funds of the State Fund for Regional Development are directed towards the implementation of investment programs and regional development projects aimed at the development of regions. It is determined that not all projects selected by the competition commission are of an investment nature and will further ensure the economic development of the regions. Most of the projects are aimed at financing the social sphere. The characteristic of the State Regional Development Fund as an element of the budget regulation system is presented. According to the results of the research, the role of the State Regional Development Fund as a state instrument for the formation of regional policy in the system of inter-sectoral and territorial redistribution of financial resources and financing of regional development projects has been determined. Creation of the fund allows starting financing regional development projects in Ukraine on a competitive basis and in accordance with the regional development strategies and action plans for their implementation.

Key words: State Regional Development Fund, government regulation, local budgets, budgetary resources, regional development.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток регіонів є результатом використання не тільки їх ресурсних можливостей, але й тих інструментів державного регулювання, які забезпечують формування та реалізацію політики регіонального розвитку. Особливості регіонального розвитку, специфіка вжиття заходів дієвої державної регіональної політики в Україні, відмінності формування стратегічних пріоритетів регіонального розвитку від інших сфер державної політики потребують нових підходів до питань забезпечення фінансовими ресурсами, вдосконалення організаційно-правових засад функціонування складових

бюджетної системи. В сучасних умовах розвитку економіки України Державний фонд регіонального розвитку як складова бюджетних ресурсів та інструмент механізму державного регулювання відіграє важливу роль у стимулюванні регіонального розвитку та реалізації визначених у Державній стратегії регіонального розвитку – 2020 цілей та стратегічних пріоритетів. Створення та функціонування ДФРР визнано одним з найбільш вагомих інституційних здобутків реалізації нової державної регіональної політики в Україні. ДФРР – це спеціалізований фінансовий інститут, діяльність якого зорієнтована на цільову підтримку конкурен-

тоспроможності регіонів, досягнення сталою, збалансованого регіонального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні засади та окремі практичні аспекти бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів знайшли відображення в працях відомих вітчизняних вчених, таких як Я. Казюк, О. Ліпач, В. Мамонова, В. Опарін, С. Пухир, С. Романюк, І. Сторонянська. Проте в роботах цих науковців недостатньо обґрунтовано питання про Державний фонд регіонального розвитку в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження функціонування Державного фонду регіонального розвитку як державного інструмента розвитку регіонів та нової моделі фінансування бюджетної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формування та реалізація державної регіональної політики ґрунтується на взаємодії основних складових комплексного, збалансованого розвитку регіону, таких як секторальний (галузевий) розвиток, територіальний (просторовий) розвиток, реформування державного управління регіонального розвитку. Це дає змогу врахувати особливості та специфіку ресурсного забезпечення кожного окремого регіону задля визначення перспективних напрямів фінансування секторів на регіональному рівні.

Стратегічною метою реалізації державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку регіонів України задля забезпечення соціальної та економічної єдності держави, підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, активізації економічної діяльності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних та інших стандартів для кожного громадянина незалежно від місця проживання [1].

В умовах формування місцевих територіальних громад та проведення бюджетної децентралізації збільшується потреба в коштах на реалізацію інвестиційних проектів, програм та дій, які необхідно здійснювати в рамках програм соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Кошти Державного фонду регіонального розвитку (далі – ДФРР) є одним із джерел формування місцевих фінансів та фінансування проектів регіонального розвитку.

Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) було створено у 2012 році задля підвищення конкурентоспроможності регіонів через розкриття власного потенціалу.

Державний фонд регіонального розвитку створюється у складі державного бюджету. Під час складання Бюджетної декларації та проекту Державного бюджету України державний фонд регіонального розвитку визначається в обсязі не менше

1% прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період.

Одразу зауважимо, що протягом 2012–2017 років зазначена вимога Бюджетного кодексу не дотримувалась. Розміри ДФРР у 2012–2017 роках перебували в межах від 0,32% до 0,59% обсягів доходів відповідних державних бюджетів [2].

На 2019 рік за аналогією до 2018 року ДФРР може бути менше 1% видатків Державного бюджету України (фактично – 6,67 млрд. грн.). У складі ДФРР визначається Всеукраїнський громадський бюджет (далі – ВГБ), зміст якого не визначається жодним законодавчим актом України, на який передбачено 500 млн. грн. Уряд отримав право витратити 50% коштів ДФРР на визначені ним пріоритети, що зменшує кошти на реалізацію регіональних стратегій розвитку більш ніж удвічі. Субвенція на соціально-економічний розвиток окремих територій складає значну суму, більшу за реальну суму коштів ДФРР, що будуть розподілятися у регіонах відповідно до правил на конкурсній основі [3].

Кошти Державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку (зокрема, проектів співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад), що мають на меті розвиток регіонів, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, спортивної інфраструктури, відповідають пріоритетам, визначеним у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів, а також на реалізацію проектів-переможців Всеукраїнського громадського бюджету.

На реалізацію інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток спортивної інфраструктури та енергоефективності державних і комунальних навчальних та медичних закладів, передбачається не менше 10% коштів державного фонду регіонального розвитку за кожним з таких напрямів, а на реалізацію проектів-переможців Всеукраїнського громадського бюджету – не більше 10% коштів державного фонду регіонального розвитку [4].

Бюджетний кодекс України також передбачає критерії розподілу прогнозного обсягу коштів ДФРР між Автономною Республікою Крим, областями та містами Києвом і Севастополем:

1) 80% коштів розподіляються відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні;

2) 20% коштів розподіляються з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника валового регіонального продукту в розрахунку на одну особу (для регіонів, у яких цей показник менше 75% середнього показника по Україні).

Традиційний підхід до фінансування регіонального розвитку передбачав надання субвенцій із державного бюджету місцевим бюджетам. Проте, незважаючи на затверджену методику розподілу коштів та підготовку пропозицій, такий підхід фактично був ручним і непрозорим з огляду на лобістський елемент у прийнятті рішень. Так, рішення про реалізацію капітальних проектів за рахунок бюджетних коштів часто здійснювалися без попереднього оцінювання їх впливу на економічну й соціальну сферу, екологію, ринок праці, розвиток підприємництва тощо [5].

Створення ДФРР дає змогу започаткувати в Україні фінансування проектів регіонального розвитку на конкурсній основі відповідно до регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації. Щорічно зростаюча кількість конкурсних проектів і рівень освоєних виділених коштів на їх реалізацію свідчать про те, що інструмент ДФРР є цілком зрозумілим та досить ефективним для регіонів.

Створення ДФРР відповідає світовим тенденціям. Так, практика регіонального розвитку Європи включає функціонування Європейського фонду регіонального розвитку, що діє на підставі відповідного Регламенту (ЄС) № 1080/2006 Європейського парламенту та Ради від 5 липня 2006 року «Про Європейський фонд регіонального розвитку та скасування Регламенту (ЄС) № 1783/1999». Фінансова підтримка спрямовується на «підтягування» рівня економічного розвитку менш розвинутих регіонів з ВВП на одну особу за паритетом купівельної спроможності нижчим за 75% від середнього значення по ЄС-15 (група країн-лідерів) [6, с. 159].

Однак слід звернути увагу також на те, що не всі відібрані конкурсною комісією проекти мають інвестиційний характер і забезпечать у подальшому економічний розвиток регіонів. Більшість проектів спрямована на фінансування соціальної сфери.

Наприклад, згідно з даними Державної казначейської служби України щодо використання коштів державного фонду регіонального розвитку, у 2018 році в Харківській області фінансування здійснювалося за такими напрямками, як пам'ятникоохоронні роботи, реконструкція й капітальний ремонт комунальних закладів освіти та охорони здоров'я [7].

Отже, автори поділяють позицію С. Пухир щодо того, що для вирішення завдань регіонального розвитку в Україні необхідно змінити підходи до обґрунтованого визначення обсягу ДФРР з урахуванням вимог бюджетної децентралізації. Зокрема, слід врахувати потреби в капітальних вкладеннях для створення відповідної інфраструктури в усіх територіальних громадах та надання громадянам високого рівня соціальних і публічних послуг, що забезпечить у подальшому високий рівень розвитку регіонів [8].

В умовах проведення бюджетної децентралізації та адміністративної реформи ДФРР є державним інструментом формування регіональної політики, стимулом ефективної роботи місцевого самоврядування, однією з умов прискорення соціально-економічного розвитку регіонів України.

Оскільки бюджетна система є однією з основних складових механізму державного регулювання економіки, від ступеня оптимального співвідношення між елементами бюджетної системи залежать рівень збалансованості бюджетного регулювання та ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Важливим напрямом впливу бюджету на економічні та соціальні процеси є видатки, тому Державний фонд регіонального розвитку як їх складова є досить вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток (особливо за обмежених фінансових ресурсів).

ДФРР є однією з форм впливу держави на економіку, яка також використовується для міжгалузевого та територіального перерозподілу фінансових ресурсів з урахуванням вимог найбільш раціонального розміщення виробничих сил, економічного зростання в регіонах та державі загалом. Система бюджетного регулювання як одна зі складових системи державного регулювання економіки є сукупністю функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів (доходи, видатки, міжбюджетні відносини, дефіцит (профіцит) бюджету тощо), тому ДФРР можемо розглядати як елемент системи бюджетного регулювання, що постійно вдосконалюється та пристосовується до основних завдань соціально-економічного розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Реформування системи місцевих фінансів сьогодні здійснюється на основі нової концепції, яка спрямована на децентралізацію управління бюджетними ресурсами за рахунок впровадження цільових проектів та програм. Соціально-економічний розвиток регіонів є результатом використання не тільки їх ресурсних можливостей, але й тих інструментів державного регулювання, які забезпечують формування та реалізацію політики розвитку. Одним із таких інструментів в сучасних умовах розвитку економіки України є Державний фонд регіонального розвитку. ДФРР є також способом мобілізації та використання державних коштів, механізмом, що використовується для розподілу бюджетних ресурсів, які впливають не лише на соціально-економічний розвиток регіонів, але й на результати економічної діяльності країни. Отже, створення Державного фонду регіонального розвитку є новим методом мобілізації та напрямом використання фінансових ресурсів держави, дієвим інструментом державного регулювання економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна стратегія регіонального розвитку. URL: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n-paran11#n11> (дата звернення: 04.04.2019).

2. Федорчак О. Проблеми фінансування інвестиційних проєктів місцевого та регіонального розвитку в Україні. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія «Державне управління»)*. 2017. № 2. С. 118–127.

3. Аналітична записка про фінансування регіонального розвитку у державному бюджеті 2019. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/RD-in-budget-2019-1.pdf> (дата звернення: 04.04.2019).

4. Бюджетний кодекс України : Закон від 8 липня 2010 року № 2456-VI із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 04.04.2019).

5. Стеблянюк І. Державна інвестиційна підтримка регіонального розвитку національної економіки. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2016. Вип. 3 (39). С. 165–170.

6. Романюк С. Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика : монографія. Київ : НАДУ, 2013. 408 с.

7. Інформація щодо використання коштів державного фонду регіонального розвитку у 2018 році. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/derzhavnij-fond-regionalnogo-rozvitku> (дата звернення: 04.04.2019).

8. Пухир С. Державний фонд регіонального розвитку: проблеми та шляхи удосконалення функціонування. *Облік і фінанси*. 2016. № 3 (73). С. 159–165.

2. Fedorchak O. (2017) Problemy finansuvannya investytsiynykh proektiv mistsevoho ta rehional'noho rozvytku v Ukraini [Problems of financing of investment projects of local and regional development in Ukraine]. NAPA Bulletin under the President of Ukraine (Series "Public Administration"), no. 2, pp. 118–127.

3. Analitychna zapyska pro finansuvannya rehional'noho rozvytku u derzhavnomu byudzheti 2019 [Analytical note on financing of regional development in the state budget in 2019]. Available at: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/RD-in-budget-2019-1.pdf> (accessed: 04 April 2019).

4. Byudzhetnyy kodeks Ukrainy : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI with amendments and additions]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (accessed: 04 April 2019).

5. Steblyanko I. (2016) Derzhavna investytsiyna pidtrymka rehional'noho rozvytku natsional'noyi ekonomiky [State investment support for the regional development of the national economy]. *Visn Donbass. state machine building acad.*, no. 3 (39), pp. 165–170.

6. Romanyuk S. (2013) Rozvytok rehioniv u vidkrytyi ekonomitsi: teoriya, polityka, praktyka [Development of regions in an open economy: theory, politics, practice]. Kiev : NAPA (in Ukrainian).

7. Informatsiya shchodo vykorystannya koshtiv derzhavnoho fondu rehional'noho rozvytku u 2018 rotsi [Information on the use of funds from the State Fund for Regional Development in 2018]. Available at: <https://www.treasury.gov.ua/ua/kaznachejstvo-informuye/derzhavnij-fond-regionalnogo-rozvitku> (accessed: 04 April 2019).

8. Pukhyr S. (2016) Derzhavnyy fond rehional'noho rozvytku: problemy ta shlyakhy udoskonalennya funktsionuvannya [State Fund for Regional Development: Problems and Ways of Improving Functioning]. *Accounting and finance*, no. 3 (73), pp. 159–165.

REFERENCES:

1. Derzhavna stratehiya rehional'noho rozvytku [State Strategy for Regional Development]. Available at: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n-paran11#n11> (accessed: 04 April 2019).

Gorodetska Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head at Department of Public Finances
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Shevchenko Diana

Student
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

STATE FUND OF REGIONAL DEVELOPMENT IN ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE TERRITORIAL UNITS

The purpose of the article. Investigating the functioning of the State Fund for Regional Development as a state instrument for the development of regions and a new model of financing budgetary scope.

Methodology. Methodological and informational basis of the study consists of legislative and regulatory acts relating to the formation of the State Fund for Regional Development, informational basis are data from the State Treasury Service of Ukraine.

Results. The article discusses the features functioning of the State Fund for Regional Development. The economic essence of the State Regional Development Fund as an instrument of state regulation is disclosed. Under conditions of budget decentralization and administrative reforms, the State Fund for Regional Development is a state instrument for the formation of regional policy, an incentive for effective work of local self-government, one of the conditions for accelerating the socio-economic development in the regions of Ukraine. It was determined that the State Regional Development Fund is not only a means of mobilizing and using public funds, but also a mechanism that is used to allocate budgetary resources. This allows taking into account the peculiarities and specifics of the resource provision of each individual region in order to identify promising areas for financing sectors at the regional level. The main criteria for the formation and use of funds of the fund are described. The funds of the State Fund for Regional Development are one of the sources of the formation of local finance and financing of regional development projects. The current state of financing regional development has been analyzed at the expense of the State Regional Development Fund. The funds of the State Fund for Regional Development are directed towards the implementation of investment programs and regional development projects aimed at the development of regions. It is determined that not all projects selected by the competition commission are of an investment nature and will further ensure the economic development of the regions. Most of the projects are aimed at financing the social sphere. The characteristic of the State Regional Development Fund as an element of the budget regulation system is presented. Since the budget system is one of the main components of the mechanism of state regulation of the economy, the level balanced of budgetary regulation and the effectiveness of its influence on the dynamics of the socio-economic development of the administrative-territorial units depends on the degree of optimal correlation between elements of the budgetary system. Important directions of budget influence on economic and social processes are expenditures, therefore, the State Fund of Regional Development, as their component, is a rather significant tool for the influence on social and economic development, especially with limited financial resources.

Practical implications. Socio-economic development of the regions is the result of using not only their resource capabilities, but also those instruments of state regulation that ensure the formation and implementation of development policies. One of such instruments in the current conditions of economic development of Ukraine is the State Fund for Regional Development.

Value/originality. According to the results of the research, the role of the State Regional Development Fund as a state instrument for the formation of regional policy in the system of inter-sectoral and territorial redistribution of financial resources and financing of regional development projects has been determined. Creation of the fund allows starting financing regional development projects in Ukraine on a competitive basis and in accordance with the regional development strategies and action plans for their implementation.

ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

THE FISCAL EFFICIENCY OF THE PERSONAL INCOME TAX IN UKRAINE

У статті систематизовано показники фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні, а саме: валовий та чистий податковий розрив, коефіцієнт збирання податку, фіскальна значущість ПДФО у місцевих бюджетах та державному бюджеті, фіскальна значущість ПДФО у ВВП країни, коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП країни. Результати розрахунків показників, які відображають ефективність податкового адміністрування податку, фіскальну значущість та фіскальну ефективність ПДФО, за період 2016–2018 рр. свідчать про фіскальну значущість податку на доходи фізичних осіб у формуванні дохідної частини бюджетів. Динаміка розрахованих показників вказує загалом на позитивні зрушення у податковому механізмі справляння податку на доходи фізичних осіб в Україні. З метою підвищення ефективності справляння податку запропоновано здійснити заходи, спрямовані на зниження податкового навантаження на трудові доходи населення, детінізацію заробітних плат, збільшення реальних доходів населення та розширення бази оподаткування ПДФО.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, доходи бюджетів, податкові надходження, фіскальна ефективність, фіскальна значущість, податковий розрив.

В статті систематизовані показателі фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні, а саме: валовий та чистий податковий розрив, коефіцієнт збирання податку, фіскальна значущість ПДФО в місцевих бюджетах та державному бюджеті, фіскальна значущість ПДФО в ВВП країни, коефіцієнт ефективності ПДФО в ВВП країни. Результати розрахунків показателів, що відображають ефективність податкового адміністрування, фіскальну значущість та фіскальну ефективність ПДФО за період 2016–2018 рр. свідчать про фіскальну значущість податку на доходи фізичних осіб у формуванні дохідної частини бюджетів. Динаміка розрахованих показателів вказує в цілому на позитивні зміщення в податковому механізмі взимання податку на доходи фізичних осіб в Україні. З метою підвищення ефективності взимання податку пропонується прийняти заходи, спрямовані на зниження податкового навантаження на трудові доходи населення, детінізацію заробітних плат, збільшення реальних доходів населення та розширення бази оподаткування ПДФО.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, доходы бюджетов, налоговые поступления, фискальная эффективность, фискальная значимость, налоговый разрыв.

УДК 336.226.11

Дахнова О.Є.

к.е.н., доцент, доцент кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Каплата Н.В.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

The article describes the fiscal efficiency of the tax on personal income in Ukraine. Tax on personal income is one of the main sources of revenue of the budget of Ukraine, which is used to regulate revenue and savings of various social groups. The implementation of the fiscal function of taxes can be assessed through fiscal efficiency. The fiscal efficiency of taxation is determined by the effectiveness of the mechanism for collecting each tax separately and the tax system as a whole. In the article indicators of fiscal efficiency of personal income tax are systematized, namely: gross and net tax gap, tax collection rate, fiscal value of personal income tax in local budgets and state budget, fiscal importance of personal income tax in a country's GDP, coefficient of efficiency of personal income tax in a country's GDP. The indicators that reflect the efficiency of tax administration, the fiscal significance and the fiscal effectiveness of personal income tax for the period 2016-2018 have been calculated. The results of calculations indicate that the tax on personal income in Ukraine is essential in the formation of the revenue part of budgets. The personal income tax is an the main fiscal tax on the local level. In the modern economic conditions, the share of personal income tax in the structure of local budget revenues is 52,44 percent, of the state budget is 9,96 percent. The gross tax gap during the study period was positive, that is, the actual incomes of the individual income tax exceed the planned figures. The fiscal importance and efficiency ratio of personal income tax in Ukraine's GDP increases every year. The dynamics of the calculated indicators indicates, in general, positive developments in the tax mechanism for collecting personal income tax in Ukraine. Thus, the tax on personal income is a stable source of filling the budget of Ukraine and a significant financial instrument for the implementation of fiscal reform in Ukraine. In order to increase the efficiency of tax collection, it was proposed to take measures aimed at reducing the tax burden on labor incomes of the population, eliminating wages, increasing real incomes of the population and expanding the tax base of personal income tax.

Key words: tax on personal income, budget revenues, tax revenues, fiscal efficiency, fiscal value, tax gap.

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах оподаткування має подвійну мету – фіскальну та соціально-економічну. Фіскальна функція податків є первинною, адже за допомогою цієї функції реалізується головне призначення податків: формування і мобілізація фінансових ресурсів держави, а також акумулювання в бюджеті коштів для виконання загальнодержавних та цільових державних програм.

У податковій системі України важливе місце займає оподаткування доходів громадян, адже доходи є великим і стабільним об'єктом оподаткування. Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) – одне з основних джерел доходів бюджету держави,

яке використовується для регулювання доходів і накопичень різних соціальних груп населення. Тому дослідження фіскальної ефективності цього податку є актуальним у сучасних економічних умовах та має теоретичну та практичну цінність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів адміністрування податку на доходи фізичних осіб присвячено чимало праць вітчизняних учених. Серед останніх публікацій особливої уваги заслуговують дослідження Л.Б. Баранник, Я.А. Соломка [1], Л.В. Юрчишеної [6] та інших. Комплексний підхід щодо формування системи показників фіскальної ефективності податків наведений у праці

Ж.В. Піскової [4]. Водночас подолання соціально-економічних проблем, які викликані системною трансформацією нашої країни, потребує проведення оцінки фіскальної ефективності окремих видів податків.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні у сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реалізацію фіскальної функції податків можна оцінити через фіскальну ефективність. Фіскальна ефективність оподаткування визначається ефективністю механізму справляння кожного податку окремо і податкової системи загалом.

Практична цінність проведення оцінювання фіскальної ефективності окремих видів податків полягає у визначенні співвідношення податкових надходжень та доходів бюджету і ВВП країни; якими є витрати фінансових ресурсів щодо надання послуги (збір податку); чи отримують платники податків (споживачі послуг) задоволення від їх сплати (споживання продукту) тощо [4, с. 175].

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) належить до загальнодержавних податків. Порядок його оподаткування регулюється розділом IV Податкового кодексу України. ПДФО стягується з доходів фізичних осіб (громадян резидентів і нерезидентів), які отримують доходи із джерел їх походження в Україні [5].

Аналіз проблематики оцінки фіскальної ефективності ПДФО показав, що є апробовані методики визначення певних показників, які базуються на використанні макроекономічної статистики, системи національних рахунків та використовуються спеціалістами міжнародних фінансових організацій для відображення загальної динаміки ефективності справляння ПДФО.

Механізм оцінки фіскальної ефективності ПДФО передбачає аналіз впливу податкового навантаження на економіку держави, ефективності збору податкових надходжень, рівномірності надходжень ПДФО до бюджету тощо.

На підставі систематизації наявних методик оцінки фіскальної ефективності ПДФО складемо таблицю 1, в якій наведемо основні показники, що характеризують ефективність податкового адміністрування ПДФО, фіскальну значущість та фіскальну ефективність ПДФО.

Використовуючи статистичні дані Державної служби статистики України [2] та Державної казначейської служби України [3], розрахуємо основні показники фіскальної ефективності ПДФО за період 2016–2018 рр.

Результати проведених розрахунків наведено у таблиці 2.

За даними табл. 2 можна спостерігати, що валовий податковий розрив протягом досліджуваного періоду був позитивним, тобто фактичні надходження ПДФО перевищують планові показники. Аналізуючи динаміку коефіцієнта збирання ПДФО, можна зауважити, що значення цього коефіцієнта з кожним роком знижувалось і наближалось до 1. Це свідчить насамперед про те, що процес планування податкових надходжень стає більш досконалим.

Розрахунки фіскальної значущості ПДФО демонструють загалом тенденцію до збільшення цих показників. Так, питома вага ПДФО у доходах місцевих бюджетах становить майже половину всіх доходів місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів). Щодо питомої ваги ПДФО у доходах Державного бюджету слід зазначити, що його частка у 2016 році становила 9,77%, у 2017 році відбулося скорочення на 0,24%, а вже у 2018 році відбулося збільшення до 9,96%. Тобто спостерігається тенденція до коливання фіскальної значущості ПДФО у державному бюджеті країни.

Таблиця 1

Основні показники фіскальної ефективності ПДФО

Назва показника	Формула розрахунку	Характеристика показника
Податковий розрив (tax gap): – валовий податковий розрив (gross tax gap); – чистий податковий розрив (net tax gap)	$ВПР = ПДФО_{факт} - ПДФО_{план}$ $ЧПР = ВПР - \text{сума ПДФО, стягнута за результатами контролюно-наглядової діяльності фіскальних органів}$	дає змогу оцінити реальну суму податкових надходжень до бюджету від запланованих надходжень
Коефіцієнт збирання ПДФО	$Кзб = \frac{ПНпдфофакт}{ПНпдфоплан}$	дає змогу кількісно виміряти обсяг недотримання податкового законодавства внаслідок ухилення від сплати податку
Фіскальна значущість ПДФО у бюджеті держави	$ФЗдб = \frac{ПНпдфо}{ДБ} \times 100\%$	відображає питому вагу податкових надходжень у доходах бюджету
Фіскальна значущість ПДФО у ВВП держави	$ФЗввп = \frac{ПНпдфо}{ВВП} \times 100\%$	характеризує перерозподіл ВВП через бюджет держави
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	$Кве = \frac{ПНпдфо}{ВВП} \times \frac{100\%}{Спдфо}$	використовується як сумарний індикатор ефективності податку

Оцінка фіскальної ефективності ПДФО в Україні за 2016–2018 рр.

Показник	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення	
				2017 / 2016	2018 / 2017
Валовий податковий розрив, млрд. грн.	+9,9	+3,1	+3,1	-6,8	0
Коефіцієнт збирання ПДФО	1,07	1,02	1,01	-0,05	-0,01
Фіскальна значущість ПДФО у місцевих бюджетах, %	46,25	48,22	52,44	1,97	4,22
Фіскальна значущість ПДФО у державному бюджеті, %	9,77	9,53	9,96	-0,24	0,43
Фіскальна значущість ПДФО у ВВП, %	5,78	6,22	6,46	0,44	0,24
Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП	0,32	0,35	0,36	0,03	0,01

Фіскальна значущість ПДФО у ВВП з кожним роком трохи збільшується. Так, у 2016 році вона становила 5,78%, у 2017 році відбулося зростання на 0,44%, у 2018 році тенденція залишилася незмінною і значення показника становило 6,46%, тобто відбулося збільшення на 0,24%.

Коефіцієнт ефективності ПДФО у ВВП має аналогічну тенденцію до зростання, що, безумовно, є позитивною динамікою.

Отже, загалом можна дійти висновку про суттєве фіскальне значення податку на доходи фізичних осіб у сучасній економіці України.

Як зазначає Ж.В. Піскова, на збільшення фіскальної ефективності безпосередньо прямих податків впливають такі вагомні чинники, як рівень доходів юридичних і фізичних осіб, можливість нарощування ними власного капіталу, інвестиційний клімат в економіці загалом та у галузевому розрізі, рівень доходів і витрат населення, інфляція в країні, стабільність та передбачуваність змін податкового законодавства тощо [4, с. 175].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами розрахунків показників фіскальної ефективності ПДФО та аналізу їхньої динаміки за період 2016–2018 рр. можна дійти таких висновків.

Податок на доходи фізичних осіб є основним бюджетоутворюючим податком на місцевому рівні. У сучасних економічних умовах частка ПДФО у структурі доходів місцевих бюджетів становить 52,44%, державного бюджету – 9,96%. Таким чином, податок на доходи фізичних осіб виступає стабільним джерелом наповнення бюджету України та вагомим фінансовим інструментом реалізації бюджетно-податкової реформи в Україні.

На сучасному етапі широко обговорюються перспективи реформування ПДФО з метою максимізації його фіскальних функцій і досягнення справедливості оподаткування. Цілком погоджуємося з думкою вітчизняних учених, що основним соціальним пріоритетом подальшого реформування ПДФО в Україні має стати переміщення податкового тягаря з доходів бідних на доходи багатих осіб [1, с. 122].

Підсумовуючи, відзначимо, що шляхи підвищення ефективності справляння ПДФО мають

бути зосереджені на зниженні податкового навантаження на трудові доходи населення, детінізації заробітних плат, збільшенні реальних доходів населення та розширенні бази оподаткування ПДФО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранник Л.Б., Соломка Я.А. Аналіз фіскальної ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб в Україні. *Економічний вісник*. 2017. № 4. С. 113–123.
2. Валовий внутрішній продукт у фактичних цінах. *Державна служба статистики України*: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 08.04.2019).
3. Звітність про виконання бюджетів. *Державна казначейська служба України*: веб-сайт. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (дата звернення: 08.04.2019).
4. Піскова Ж.В. Формування системи показників фіскальної ефективності податків: теорія і практика. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2016. Серія Економіка. Вип. 2(6). С. 174–180.
5. Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення: 06.04.2019).
6. Юрчишена Л.В. Податок на доходи фізичних осіб: механізм стягнення та джерело доходу бюджету України. *Фінанси, облік, банки*. 2016. № 1(21). С. 215–224.

REFERENCES:

1. Barannyk L.B., Solomka Ya.A. (2017) Analiz fiskalnoi efektyvnosti stiahnennia podatku na dokhody fizychnykh osib v Ukraini [Analysis of fiscal efficiency of collecting personal income tax in Ukraine]. *Economics Bulletin*, no. 4, pp. 113–123.
2. Valovyi vnutrishnii produkt u faktychnykh tsinakh [Gross Domestic Product at Actual Prices]. *State Statistics Service of Ukraine*: web-site. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 08 April 2019).
3. Zvitnist pro vykonannia biudzhetiv [Report on budget execution]. *State Treasury Service of Ukraine*: web-site. URL: <http://www.treasury.gov.ua> (accessed 08 April 2019).
4. Piskova Zh. V. (2016) Formuvannia systemy pokaznykiv fiskalnoi efektyvnosti podatkov: teoriia i praktyka [Formation of indicators system of taxes fis-

cal efficiency: theory and practice]. *Scientific bulletin of Mukachevo state university. Series "Economics"*, vol. 2(6), pp. 174–180.

5. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Codex of Ukraine: Law of Ukraine from 02.12.2010. No 2755-VI] / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>

6. Yurchyshena L.V. (2016) Podatok na dokhody fizychnykh osib: mekhanizm stiahnennia ta dzherelo dokhodu biudzhetu Ukrainy [Tax on income of individuals: the mechanism of collection and source revenue budget of Ukraine]. *Finance, accounting, banks*, no. 1(21), pp. 215–224.

Dakhnova Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finances
Kharkov Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Kaplata Natalia

Student

Kharkov Institute of Finance

Kyiv National University of Trade and Economics

THE FISCAL EFFICIENCY OF THE PERSONAL INCOME TAX IN UKRAINE

The purpose of the article. Overcoming the socio-economic problems, that are caused by the systemic transformation of Ukraine, requires an assessment of the fiscal effectiveness of certain types of taxes. The taxation of personal income is an important place in the tax system of Ukraine, because income is a large and stable object of taxation. Personal Income Tax (PIT) is one of the main sources of state revenue; it is used to regulate income and savings of various social groups. Therefore, the study of the fiscal efficiency of this tax is relevant in modern economic conditions and has a theoretical and practical value.

The purpose of the article is to assessment of the fiscal efficiency of personal income tax in Ukraine in the modern economic conditions.

Methodology. The methodological and informational basis of the research is the scientific works of domestic experts in the tax and budget sphere, and the reporting of the State Fiscal Service of Ukraine and the State Treasury Service of Ukraine. The study used the methods of structural and logical analysis, comparison and synthesis.

Results. Indicators of fiscal efficiency of personal income tax are systematized, namely: gross and net tax gap, tax collection rate, fiscal value of personal income tax in local budgets and state budget, fiscal importance of personal income tax in a country's GDP, coefficient of efficiency of personal income tax in a country's GDP.

The indicators that reflect the efficiency of tax administration, the fiscal significance and the fiscal effectiveness of personal income tax for the period 2016–2018 have been calculated.

The results of calculations indicate that the tax on personal income in Ukraine is essential in the formation of the revenue part of budgets. The personal income tax is an the main fiscal tax on the local level. In the modern economic conditions, the share of personal income tax in the structure of local budget revenues is 52,44 percent, of the state budget is 9,96 percent.

Practical implications. The gross tax gap during the study period was positive, that is, the actual incomes of the individual income tax exceed the planned figures. The fiscal importance and efficiency ratio of personal income tax in Ukraine's GDP increases every year.

The dynamics of the calculated indicators indicates, in general, positive developments in the tax mechanism for collecting personal income tax in Ukraine.

Value/originality. Thus, the tax on personal income is a stable source of filling the budget of Ukraine and a significant financial instrument for the implementation of fiscal reform in Ukraine. Ways to improve the efficiency of collecting PITs should be focused on reducing the tax burden on labor income of the population, detenisation of wages, increasing real incomes and expanding the tax base of PIT.

КОНКУРЕНЦІЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ ШВЕЦІЇ COMPETITION IN THE SWEDISH BANKING SECTOR

УДК 336.71

Лобачева І.Ф.

к.п.н., доцент,
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного торговельно-
економічного університету

Плахтій В.Г.

студентка
Вінницький торговельно-економічний
інститут
Київського національного торговельно-
економічного університету

У статті наголошується, що конкуренція є найважливішим елементом ринку як господарської системи. Банківська конкуренція являє собою один із різновидів ринкової конкуренції, яка формується в міру здійснення кредитними організаціями грошово-кредитної, інвестиційної, розрахунково-платіжної та іншої діяльності, пов'язаної зі створенням і реалізацією на банківському ринку своїх продуктів і послуг. Мета кожного банку – залучити якомога більше клієнтів, щоб продавати їм більше банківських послуг і, як наслідок, отримати більше прибутку. Досліджується сучасний стан конкуренції між найбільшими банками Швеції. Проаналізовано основні напрями розвитку цього галузевого ринку та ключові фактори, які впливають на конкуренцію. Визначається середня процентна ставка та чистий процентний дохід від клієнтських кредитів серед деяких країн Європи, в тому числі Швеції. Аналізується шведський ринок фінансових та банківських послуг.

Ключові слова: банківська система, банк, банківська конкуренція, конкурентоспроможність, банківське обслуговування.

В статье отмечается, что конкуренция является важнейшим элементом рынка

как хозяйственной системы. Банковская конкуренция представляет собой одну из разновидностей рыночной конкуренции, которая формируется по мере осуществления кредитными организациями денежно-кредитной, инвестиционной, расчетно-платежной и другой деятельности, связанной с созданием и реализацией на банковском рынке своих продуктов и услуг. Цель каждого банка – привлечь как можно больше клиентов, чтобы продавать им больше банковских услуг и, как следствие, получить больше прибыли. Исследуется современное состояние конкуренции между крупнейшими банками Швеции. Проанализированы основные направления развития данного отраслевого рынка и ключевые факторы, влияющие на конкуренцию. Определяется средняя процентная ставка и чистый процентный доход от клиентских кредитов среди некоторых стран Европы, в том числе Швеции. Анализируется шведский рынок финансовых и банковских услуг.

Ключевые слова: банковская система, банк, банковская конкуренция, конкурентоспособность, банковское обслуживание.

Today, banks are a crucial part of most people's everyday life handling money, loans, debit and credit cards and so on. One can argue that it is important with a well functioning competition in a market that vital to society. Competition may, in this case, manifest itself in terms of a wide selection of services and activities as well as in terms of prices for these services. A lack of alternatives could, as in all other markets, make the market work more inefficient. In Sweden, a possible lack of competitive pressure in the banking sector has been debated in recent years; various stakeholders point to rising prices, increasing interest margins and a low level of consumer mobility. These developments are supposedly driven by a high concentration of market shares due to considerable economies of scale and substantial barriers to entry. Throughout the article, "Swedish banks" refer to institutions providing financial services to Swedish banking customers. This includes both retail and corporate lending, both regular credit and mortgage lending. The Swedish banking sector is dominated by four large banks, which all have activities outside Sweden. A change of bank is often described as a complicated process that takes a lot of time, which discourages consumers from implementing the change. The analysis shows that there are no evidence of a lack of competition in the Swedish banking sector. The Swedish credit market appears dynamic, with different players assuming the role of market leader in different years. While four large players are dominating the credit market, smaller banks are currently gaining market shares. The dynamism of the Swedish credit market is supported by low lock-in effects for Swedish banking customers. Our assessment that the credit market is dynamic is underscored by an estimation of the Swedish banking customers' response to price changes; between 2010–2018, we find that the banks that decreased prices the most also realised the biggest gain in market share. Accordingly, examining the current competitive nature of the system carries implications for macroeconomic policies, competition policy and financial stability.

Key words: banking system, bank, banking competition, competitiveness, banking services.

Постановка проблеми. Зміни світового фінансового ринку під впливом глобалізації, впровадження розвинених інформаційних і комунікаційних технологій істотно впливають на обмеження свободи переміщення капіталу і підсилюють конкурентну боротьбу на фінансовому сегменті, підвищують значущість конкурентоспроможності комерційних банків та інших фінансових суб'єктів на ринку банківських послуг і продуктів. Необхідною умовою вдосконалення конкурентної боротьби між комерційними банками є створення ефективного ринкового механізму розвитку банківського сектора економіки, оскільки конкуренція в банківському секторі – набагато складніший процес, ніж у будь-якому іншому сегменті економіки.

У Швеції фінансовий сектор має основне значення для економічного благополуччя і є необхідною умовою для належного функціонування при-

ватного та ділового життя. Завдяки ефективній та надійній системі заощаджень, фінансів, платіжного посередництва й управління ризиками, значний внесок робиться в виробництво, зайнятість і добробут в країні. Банки та інші кредитні установи, страхові компанії, компанії з цінних паперів та інші компанії у фінансовому секторі управляють цією системою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі деякі питання щодо історичних аспектів розвитку банківських систем зарубіжних країн, особливостей їх побудови та функціонування тощо були досліджені у працях таких науковців, як О.П. Буряк, В.С. Стойка, Т.А. Латковська, М.Г. Марич та ін. Натомість конкуренція шведської банківської системи ще не досліджувалась вітчизняними науковцями, а тому ця стаття буде актуальною.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити існування конкуренції між найбільшими банками Швеції та її вплив на банківську систему та економіку країни загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентна боротьба між банками безпосередньо залежить від ефективності їхньої діяльності та істотно впливає на стабільність національного господарства. Конкуренція змушує комерційні банки проводити активну політику з просування і закріплення на ринку, роботу з клієнтами – постійно розширювати і доповнювати асортимент банківських продуктів, удосконалювати якість послуг, які надаються, що підвищує ефективність виробництва і перерозподіляє економічні ресурси. Таким чином, конкурентну боротьбу можна вважати рушійною силою якісного поліпшення банківського сектору, націленого на максимальну доступність банківських послуг і операцій, підвищення стійкості банківських структур і найбільш повне задоволення інтересів клієнтів. Під конкуренцією в банківській сфері слід розуміти економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і суперництва кредитних організацій, що прагнуть створити кращу можливість реалізації своїх банківських продуктів і послуг, отримання максимального прибутку і найбільш повного задоволення потреб клієнтів [1].

За своєю суттю банківська справа складається з отримання зобов'язання (боргу) від населення, часто у формі депозитів і облігацій, і передачі його клієнтам, які потребують фінансування, в формі кредиту. Кредит, переданий населенню, є активами для банку, а отриманий борг – це зобов'язання для банку. Найбільш відомою формою кредиту, що отримується від населення, є або депозити, які поширені серед роздрібних клієнтів, або боргові інструменти, наприклад облігації, які більш поширені серед інституційних інвесторів. Під час передачі кредиту банк виплачує відсотки власникам депозитів і отримує відсотки від позичальників. Процес передачі кредиту позичальникам тягне за собою певні витрати для банків. Для покриття цих витрат відсотки, отримані від позичальників, повинні бути вищими, ніж відсотки, що виплачуються власникам депозитів. Ця різниця між процентними доходами і витратами становить позичкову маржу (або чисту процентну маржу).

Депозити становлять більшу частину доходів шведських банків. Чистий відсоток, який походить із позичкової маржі, становив близько половини загального доходу шведських банків в 2017 році. Крім того, близько 1/4 банківських зборів безпосередньо пов'язані з передачею кредиту, це означає, що дохід від передачі кредиту становить 54% від загального доходу. Передача кредитів шведськими банками обслуговує всю економіку. Побутові кредити, насамперед іпотека, становлять близько 40% кредитного портфеля шведських банків. Кор-

порації отримали близько третини від загального обсягу кредитів, тоді як малі і середні підприємства (МСП) отримали близько 20% від загального обсягу кредитів. Передача кредитів банкам є подвійною послугою: крім фінансування економіки, збір коштів від громадськості є незалежною послугою, що надається банками. Депозити використовуються домогосподарствами і компаніями для безпечного зберігання надлишкових заощаджень і ліквідності для отримання прибутку.

Три основні функції фінансової системи: перетворення заощадження в фінансування; створення умов для ефективної обробки платежів в економіці; управління ризиками. Ефективна і надійна фінансова система має основне значення для шведської економіки й економічного процвітання Швеції. Цими системами керують банки та інші кредитні установи, страхові компанії, компанії з цінних паперів та інші компанії у фінансовому секторі. Фінансовий сектор спрямовує заощадження від домогосподарств і компаній на інвестиції і споживання, такі як потреби домогосподарств для вирівнювання споживання на різних етапах життя, а також потреба компаній у фінансуванні інвестицій [2].

Конкуренція в банківській сфері має першочергове значення для фінансування економіки, оскільки вона знижує ставки фондування для домашніх господарств і підприємств. В останні роки в Швеції обговорювалася конкуренція в банківському секторі, і різні дискусії вказували на зростання цін на житло, підвищення процентної маржі і низький рівень мобільності споживачів. Вважається, що цей розвиток зумовлено високою концентрацією ринку, що є наслідком ефекту масштабу і бар'єрів для входу.

У 2017 році фінансова індустрія Швеції становила 4,1% від загального обсягу виробництва, вираженого як його ВВП. У фінансовій галузі працюють понад 90 тис. осіб, що становить близько 2% від загальної кількості робочої сили. Це можна порівняти з виробничою промисловістю, де працюють 11% робочої сили, а також сектором інформації та зв'язку, де працюють 4%. Банки (комерційні банки, філії іноземних банків та ощадні банки) є найбільшою групою компаній у фінансовому секторі Швеції, що стосується сукупних активів та пасивів. Загальні балансові статки банків у 2017 році становили 9,272 млрд. шведських крон. Компанії кредитного ринку за розміром слідує після банків, оцінених за загальними статтями балансу. Житлово-кредитні установи є найбільшою групою компаній серед установ кредитного ринку [3].

Шведські банки належать до установ, що надають фінансові послуги шведським банківським клієнтам. Це включає як роздрібне, так і корпоративне кредитування, як звичайне кредитування, так і іпотечне. У банківському секторі Швеції домінують

чотири великі банки, вони здійснюють свою діяльність за межами Швеції. До цих банків відносяться: Handelsbanken, Nordea, SEB і Swedbank. Разом вони мають частку ринку трохи більше 70% шведського кредитного ринку. З 2010 року три з чотирьох найбільших банків втратили свої частки на ринку, найбільше падіння відбулося у Nordea (приблизно на 2%), тоді як SEB – один із чотирьох найбільших банків, який збільшив свою частку на ринку. Інші банки Швеції спільно вибороли ринкові частки з 2010 року завдяки сильному росту кредитування. Наприклад, банк Länsförsäkringar майже подвоїв свій кредитний портфель з 2010 року (рис. 1) [4].

Індекс Херфіндала часто використовується як міра концентрації ринку. Якщо сектор висококонцентрований, учасники ринку мають велику ринкову владу, що може привести до недостатньої конкуренції. Проте зверніть увагу, що в банківському секторі низька концентрація також може бути ознакою слабкої конкуренції, оскільки сильна конкуренція витіснить з ринку дрібні (іноді більш неефективні) банки. Концентрація банківського сектору Швеції (16%) оцінюється як середня серед порівнянних інших країн (Німеччина – 8%, Норвегія – 10%, Бельгія – 14%, Фінляндія – 18%, Нідерланди – 21%). Таким чином, індекс концентрації не вказує на недостатню конкуренцію в Швеції.

Клієнтам пропонуються якісні та дешеві фінансові послуги. В опитуванні, проведеному в 2016 році, 61% відповіли, що вони задоволені своїм банком, що вище середнього в країнах порівняння (57%). Шведські банки нині пропонують найнижчі відсоткові ставки в Європі (в середньому для всіх типів кредитів), а саме: середня процентна ставка становить 1,5%, процентна

ставка для малих і середніх підприємств – 1,7% (рис. 2). Це стосується як усього кредитного портфеля, так і особливо кредитів для малих і середніх компаній, які важливі для створення робочих місць і зростання. Декілька факторів впливають на процентні ставки, такі як ставки грошового ринку і тип кредиту, що надається, і тому не дивно, що низькі процентні ставки в країні залежать від ефективного банківського сектору. Низькі процентні ставки в Швеції частково пов'язані з низькими витратами на запозичення для шведських банків, що відображає високу ступінь довіри шведських банків до інвесторів. Вони також частково залежать від низьких експлуатаційних витрат.

Перша конкурентна міра, на яку ми дивимося, – це економічна ефективність шведського банківського бізнесу. Відсутність конкурентного тиску може означати, що на банківському ринку залишається багато неефективних банків, що приводить до більш високих середніх витрат для банків. За достатньої конкуренції неефективні банки будуть витіснені з ринку банками з більш низькими витратами. Шведський фінансовий сектор здається ефективним, і в цьому відношенні немає ніяких доказів того, що низький конкурентний тиск залишає місце для неефективних банків. У 2017 році операційні витрати як частка загальних активів – серед найнижчих у Європі і на близько 0,4% пункту були нижчими, ніж у середньому в порівнянних країнах (рис. 3).

Ми проаналізували, наскільки низькі операційні витрати в шведських банківських операціях передаються клієнтам. Загалом є свідчення того, що шведські банки зберігають низьку вартість для клієнтів банку. Кредитна маржа (різниця між кредит-

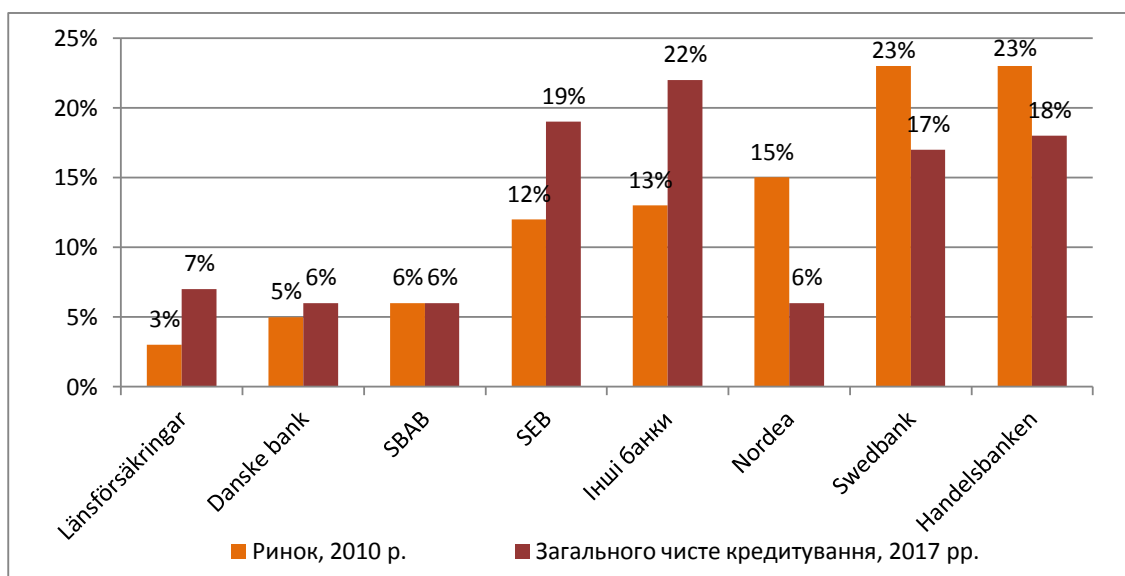

Рис. 1. Частка росту загального чистого кредитування, 2010–2017 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [5]

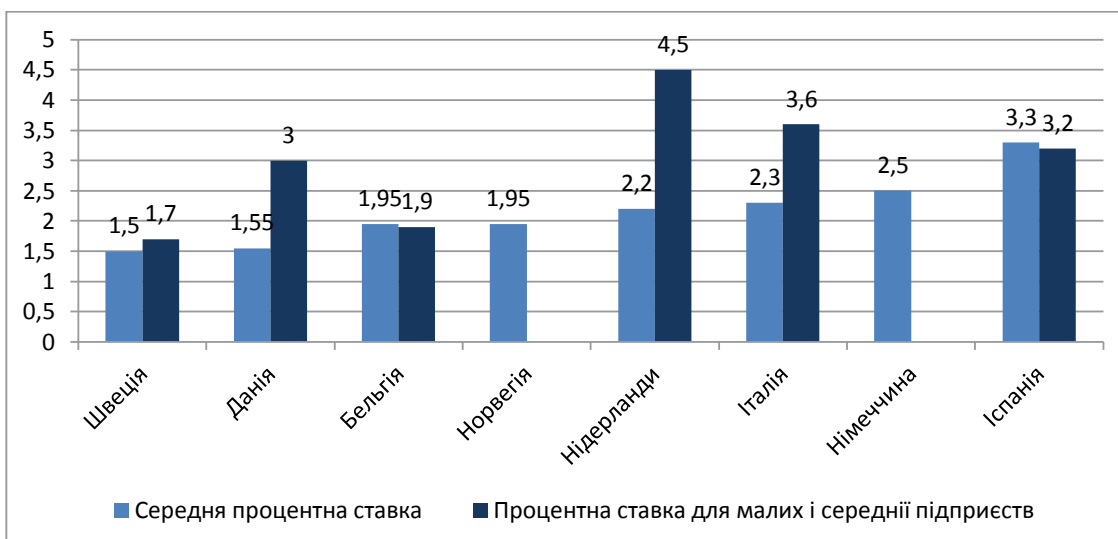

Рис. 2. Середній рівень процентної ставки у 2017 році, %

Джерело: розроблено автором на основі [6]

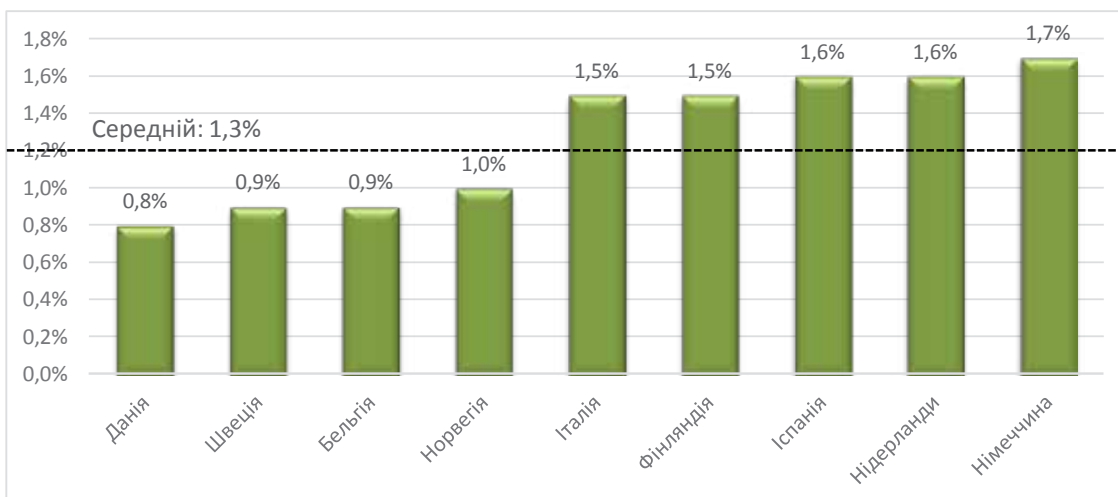

Рис. 3. Операційні витрати від загальних активів у 2017 році

Джерело: розроблено автором на основі [7]

ною ставкою і вартістю запозичення) для шведських банків є однією з найнижчих у Європі. Низькі операційні витрати шведських банків збігаються з тим фактом, що шведські банки стягують низьку кредитну маржу (1,1%), чого можна очікувати за сильної конкуренції (рис. 4).

Ще одним показником наслідків для витрат є індивідуальний погляд на банки і вимір кореляції витрат і цін, наприклад, якщо банки з меншими витратами ще більше знижують витрати для своїх клієнтів у формі більш низьких цін. Дані по шведських банках свідчать, що розвиток процентної маржі для шведських банків протягом останніх п'яти років був зумовлений витратами: як операційними, так і процентна маржа знизилася для більшості банків. Тому є чітка кореляція між розміром змін у вартості і змінами в процентній маржі.

І, нарешті, ми аналізуємо чутливість до цін і мобільність клієнтів шведського банку. Низька мобільність клієнтів раніше була представлена як ознака слабкої конкуренції в Швеції. Тут слід зазначити, що низька мобільність клієнтів також може бути просто ознакою того, що клієнти банку задоволені своїми банківськими продуктами і не бачать жодних переваг у зміні банку. Інформація про мобільність клієнтів у шведських банківських операціях обмежена. Однак останні міжнародні зіставлення показують, що приблизно 4% шведських клієнтів банків змінили банки протягом 2010–2012 років, що відповідає середньому показнику в країнах ЄС [8]. Пізніше опитування показує, що приблизно 10% шведів, клієнтів банківських послуг для приватних осіб, змінили банки протягом 2014–2017 рр. [9]. У нещодавно опублі-

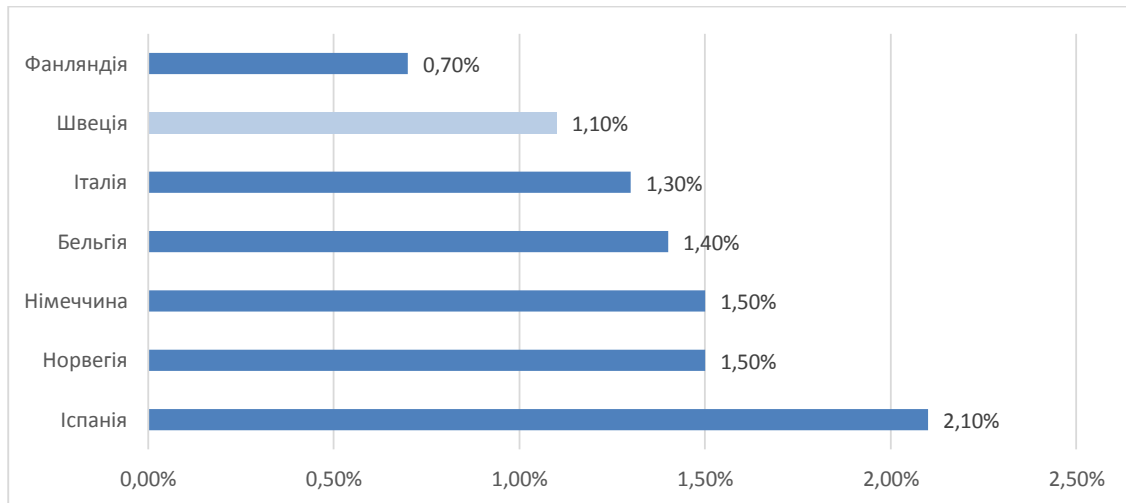

Рис. 4. Чистий процентний дохід від клієнтських кредитів, 2017

Джерело: розроблено автором на основі [7]

кованому дослідницькому звіті Шведського анти-монопольного комітету також відзначається збільшення частки клієнтів, які поповнили або змінили банки [10]. Таким чином, схоже, що мобільність клієнтів в Швеції збільшується.

Вартість зміни банків може перешкоджати природній мобільності клієнтів в разі невдоволення ціною або якістю. У багатьох країнах різні комісії, що стягуються в зв'язку із зміною банку, є важливим фактором, що сприяє менш інтенсивному конкурентному тиску в банківському секторі. Банки в інших країнах часто стягують одноразову комісію як під час виходу клієнта з певного банку, так і під час придбання нового банківського продукту. Наприклад, це характерно для комісій як за відкриття і закриття рахунків, так і за комісійні збори за іпотеку. Однак у Швеції, як правило, плата зазвичай не стягується, що означає, що цінові відмінності між банками можуть мати значно більший ефект [3].

Клієнти шведських банків, схоже, реагують на зміни цін: у разі оцінки цінової чутливості клієнтів шведських банків (включаючи іпотечні кредити, корпоративні кредити тощо) ми бачимо, що банки, які найбільше знизили ціни з 2010 по 2017 рік, також зробили найбільше зростання частки ринку [2].

Іпотека в Швеції – флагманський продукт і часто є ключовим параметром, коли клієнти обирають банк. Потенційна цінність отриманого нового клієнта велика. Незважаючи на те, що шведські іпотечні кредити де-факто мають довгі строки погашення, близько чверті всіх кредитів було надано протягом минулого року. Якщо ви подивитися на різну частку іпотечних інститутів у зростанні кредитів, то побачите динамічний іпотечний ринок, де різні іпотечні установи отримують частку ринку протягом різних років (рис. 5). Частка нового іпотечного ринку Swedbank складає 10%,

Handelsbanken має найвищий показник – 20%, а ось найнижча частка нового іпотечного ринку у банку Nordea – 3%.

Підсумовуючи вищевикладене, доходимо висновку, що нині ринок банківських послуг у будь-якій країні світу з ринковою економікою діє в умовах жорсткої конкуренції. Ще півтора століття тому ситуація була зовсім іншою, ринок був недостатньо насиченим і банкіри не вважали за необхідне вести за нього боротьбу між собою. Такий стан ринку позначався на низькому рівні розвитку банківського бізнесу, методи роботи якого залишалися незмінними протягом століть. Ситуація різко змінилася після Першої світової війни, коли швидко зростало використання безготівкового обігу, яке дало змогу розширити клієнтську базу банків, що і стало причиною концентрації банківського капіталу та розвитку конкуренції на банківському ринку. Розвиток рівня конкуренції у банківському бізнесі сприяв активному розвитку нових методів роботи, впровадженню нових технологій та розробленню нових банківських продуктів, і банківський ринок Швеції є тому підтвердженням.

Висновки з проведеного дослідження. Ринок банківських послуг Швеції є конкурентним, навіть незважаючи на те, що 70% всіх банківських послуг припадає на 4 найбільших банки. Хочеться відзначити, що досвід роботи фінансової системи Швеції, зокрема банківського сектору, може бути використаний у діяльності Національного банку України та комерційних (по-перше, під час підготовки пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів, що регулюють кредитні відносини, по-друге, під час розроблення нормативних правових документів зі здійснення банківських операцій) і в практиці українських банків під час обслуговування клієнтів.

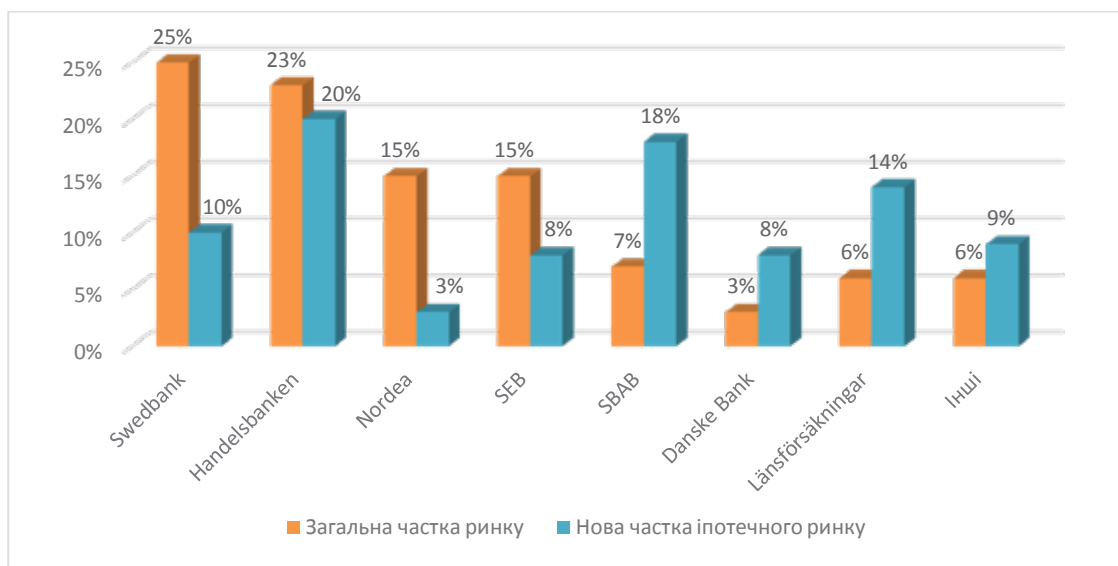

Рис. 5. Частка нового іпотечного ринку від загальної іпотеки у 2017 році

Джерело: розроблено автором на основі [7]

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Негров В.П., Радюкова Я.Ю. Понятие, сущность и особенности банковской конкуренции. Социально-экономические явления и процессы. 2015. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-suschnost-i-osobennosti-bankovskoy-konkurentsii> (дата звернення: 17.04.2019).

2. Competition in the Swedish Banking Sector. Copenhagen Economics. 2018. URL: <https://www.swedishbankers.se/media/3853/competition-in-swedish-banking-sector.pdf> (дата звернення: 13.04.2019).

3. The Swedish financial market. 2019. URL: <https://www.swedishbankers.se/en-us/the-swedish-bankers-association-in-english/the-swedish-banking-market/the-swedish-financial-market/> (дата звернення: 20.04.2019).

4. Konkurrensen i den svenska banksektorn – sammanfattning. Copenhagen Economics. 2018. URL: <https://www.swedishbankers.se/media/3852/sammanfattning-konkurrensen-paa-den-svenska-bankmarknaden.pdf> (дата звернення: 18.04.2019).

5. Statistikmyndigheten SCB. URL: <https://www.scb.se> (дата звернення: 09.04.2019).

6. Financing SMEs and Entrepreneurs 2018. 2018. URL: <https://www.oecd.org/cfe/smes/Highlights-Financing-SMEs-and-Entrepreneurs-2018.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).

7. SNL Financial. URL: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/campaigns/snl-financial> (дата звернення: 13.04.2019).

8. Bank fees behaviour study. 2012. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/study-on-bank-fees-behaviour_december2012_en.pdf (дата звернення: 16.04.2019).

9. Ipsos. URL: <https://www.ipsos.com/sv-se> (дата звернення: 16.04.2019).

10. Byta bank, komplettera eller klagga. Konkurrensverkets. 2018. URL: http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/uppdragsforskning/forsk-rapport_2018-4.pdf (дата звернення: 17.04.2019).

REFERENCES:

1. Negrov V. P., Radyukova Ya. Yu. (2015) Ponyatie, suschnost i osobennosti bankovskoy konkurentsii [The concept, nature and features of banking competition]. Socialno-ekonomicheskie yavleniya i protsessyi [Socio-economic phenomena and processes]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-suschnost-i-osobennosti-bankovskoy-konkurentsii> (accessed 17 April 2019).

2. Copenhagen Economics (2018) Competition in the Swedish Banking Sector. Available at: <https://www.swedishbankers.se/media/3853/competition-in-swedish-banking-sector.pdf> (accessed 13 April 2019).

3. The Swedish financial market (2018). Available at: <https://www.swedishbankers.se/en-us/the-swedish-bankers-association-in-english/the-swedish-banking-market/the-swedish-financial-market/> (accessed 20 April 2019).

4. Copenhagen Economics (2018) Konkurrensen i den svenska banksektorn – sammanfattning [Competition in the Swedish banking sector – summary]. Available at: <https://www.swedishbankers.se/media/3852/sammanfattning-konkurrensen-paa-den-svenska-bankmarknaden.pdf> (accessed 18 April 2019).

5. Statistikmyndigheten SCB. Available at: <https://www.scb.se> (accessed 9 April 2019).

6. Financing SMEs and Entrepreneurs 2018 (2018). Available at: <https://www.oecd.org/cfe/smes/Highlights-Financing-SMEs-and-Entrepreneurs-2018.pdf> (accessed 11 April 2019).

7. SNL Financial. Available at: <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/campaigns/snl-financial> (accessed 13 April 2019).

8. Bank fees behaviour study (2012). Available at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/study-on-bank-fees-behaviour_december2012_en.pdf (accessed 16 April 2019).

9. Ipsos. URL: <https://www.ipsos.com/sv-se> (accessed 16 April 2019).

10. Konkurrensverkets (2018) Byta bank, komplettera eller klaga [Change bank, supplement or complain]. Available at: http://www.konkurrensverket.se/globalassets/publikationer/uppdragsforskning/forsk-rapport_2018-4.pdf (accessed 17 April 2019).

Lobacheva Iryna

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor
Vinnitsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

Plakhtii Valentyna

Student

Vinnitsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

COMPETITION IN THE SWEDISH BANKING SECTOR

The purpose of the article. The recent global financial crisis (GFC) has proven that instability in the financial sector has far-reaching consequences that extend to the whole economy. The banking system constitutes a dominant position in the financial sector of a country. The vital role of the sector makes the study of competition in the banking sector very important. Specific to the sector, banking competition has implications for productive efficiency, incentive to innovation and quality of products and services provided in the sector.

Results. Despite that the Swedish banking sector consists of many different actors, which provides more options for consumers in their choice of bank, the four major banks, Nordea, Swedbank, Handelsbanken and SEB, have a superior position in the banking sector that together hold about 70% of the total assets in the bank sector, a position that has been relatively unchanged during the last decade. The other banks, both domestic and foreign, share the remaining 30%. This indicates that banks may exhibit market power. We see no evidence of a lack of competition in the Swedish banking sector: the net interest margin (looking across the entire banking sector) is among the lowest in Europe, some ½ percentage below the average in the EU; the concentration of the banking sector in Sweden is average among comparable countries (note, however, that concentration is ill-suited as a measure of competition in banking due to substantial economies of scale); operational costs for Swedish banks are among the lowest in the EU, indicating a sufficient competitive pressure, pushing out inefficient banks; price changes in the Swedish banking market appear to be cost-driven; the banks that have experienced the biggest declines in operational costs in the past six years have also given the biggest price reductions to their customers; the profitability (return on equity) of Swedish banks is among the highest in Europe. Sector-wide sustained high returns are sometimes put forward as an indicator of insufficient competitive pressure. However, we primarily attribute the – in a European context – high profitability of the Swedish banking sector to a high level of non-performing loans in many southern European countries. In addition, the profitability of the Swedish banks has, since the financial crisis, been upheld by the booming housing markets.

Practical implications. These studies can be used as a basis for drawing up recommendations for improving the contour of Ukrainian commercial banks. The experience and good results of Sweden prove that competition is possible even if a large part of the market is occupied by a small number of leading banks.

Value/originality. This study gives an idea of the state of competitiveness in the Swedish banking market. Swedish banking competition has not yet been considered by relevant scientists, and therefore this article will be useful for financiers, banking workers and as an example for the Ukrainian economy as a whole.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

SOME ASPECTS OF ENTERPRISE ASSETS MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Ця стаття призначена для вирішення деяких питань управління активами підприємства, у тому числі високоліквідними. Досліджено питання, пов'язані з організаційним і методичним забезпеченням процесу управління високоліквідними активами. Виявлено тісний кореляційний зв'язок між оборотністю дебіторської заборгованості і залежними від неї рівнями грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень, а також їх визначальний вплив на фінансове становище підприємств. За результатами проведених досліджень дійшли висновку про те, що інколи в складі ліквідних активів доцільне виділення групи високоліквідних із метою більш глибокого вивчення їх впливу на фінансове становище підприємства і фінансово-господарську діяльність його загалом. Вивчена практична ситуація збільшення відвантаження продукції підприємствами з відстрочкою платежу з метою збереження і збільшення конкурентоспроможності підприємства на конкретному товарному ринку. У деяких умовах ця ситуація може привести до зростання ризику несвоечасної оплати за відвантажену продукцію і зростання прострочених зобов'язань підприємства-дебітора.

Ключові слова: активи, грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення, дебіторська заборгованість, управління, підприємство.

Эта статья предназначена для решения некоторых вопросов управления активами предприятия, в том числе высоколиквидными. Исследованы вопросы, связанные с организационным и методическим обеспечением процесса управления высоколиквидными активами. Выявлена тесная корреляционная связь между оборачиваемостью дебиторской задолженности и зависящими от нее уровнями денежных средств и краткосрочных финансовых вложений, а также их определяющее влияние на финансовое положение предприятий. Данное направление исследований привело к выводу о том, что в некоторых случаях в составе ликвидных активов целесообразно выделить группу высоколиквидных с целью более глубокого изучения их влияния на финансовое положение предприятия и финансово-хозяйственную деятельность его в целом. Изучена практическая ситуация увеличения отгрузки продукции предприятиями с отсрочкой платежа с целью сохранения и увеличения конкурентоспособности предприятия на конкретном товарном рынке. В некоторых условиях такая ситуация может привести к возрастанию риска несвоевременной оплаты за отгруженную продукцию и роста просроченных обязательств предприятия-дебитора.

Ключевые слова: активы, денежные средства, краткосрочные финансовые вложения, дебиторская задолженность, управление, предприятие.

УДК 658.15

Майборода О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Єфіменко О.М.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

This article is intended to address some of the issues of enterprise asset management, including highly liquid ones. Issues related to the organizational and methodological support of the highly liquid asset management process were investigated. The purpose of the article is to develop recommendations for improving the management of the assets of the company, aimed at improving the solvency, financial stability and profitability of the enterprise. A close correlation was found between the turnover of accounts receivable and cash levels and short-term financial investments dependent on it, as well as their impact on the financial position of enterprises. It was concluded that in some cases it is expedient to separate a group of highly liquid assets in the composition of liquid assets in order to study in greater depth their influence on the financial position of an enterprise and its financial and economic activity as a whole. The practical situation of increasing the shipment of products by enterprises with a deferred payment in order to preserve and increase the competitiveness of an enterprise in a particular product market was studied. In some conditions, this situation may lead to an increase in the risk of late payment for the products shipped and the growth of overdue liabilities of the debtor enterprise. The management of highly liquid assets of the enterprise proposes to be understood as a system of principles, methods and tools aimed at increasing their liquidity and turnover and obtaining additional income on this basis in the article. The solution of the assigned tasks of managing the assets of an enterprise is expediently addressed through a targeted impact on highly liquid assets of the enterprise's management using the main management functions through planning; organizations; coordination; control. The proposed measures will help to ensure a balance between the need for timely repayment of obligations to creditors and the desire of the company to maintain and increase the value of funds over time. The use of the proposed mechanisms for managing short-term financial investments will enhance the financial literacy of enterprise personnel and the development of investment activity.

Key words: assets, cash, short-term financial investments, accounts receivable, management, enterprise.

Постановка проблеми. Високоліквідні активи, які є складовою частиною активів будь-якого господарюючого суб'єкта, відіграють важливу роль у швидкості руху фондів обігу. Їхній якісний склад і структура можуть серйозно впливати на реальну платоспроможність і рівень балансової ліквідності підприємства.

Незважаючи на наявність великої кількості досліджень у галузі управління активами підприємства, залишається чимало питань щодо організаційного та методичного забезпечення цього процесу. Практично немає досліджень, що розглядають управ-

ління високоліквідними активами загалом, тобто з'єднують у загальну систему управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами і короткостроковими фінансовими вкладеннями та іншими активами підприємства, які можуть бути реалізовані протягом 30 календарних днів без втрати їхньої вартості. Однак наявний тісний взаємозв'язок між оборотністю дебіторської заборгованості і залежними від неї рівнями грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень, а також їх визначальний вплив на фінансове становище підприємства дають змогу розглядати питання про виділення в складі

оборотного капіталу групи високоліквідних елементів і необхідність більш глибокого вивчення процесу управління ними.

Нині розповсюджується практика збільшення відвантаження продукції з відстрочкою платежу, кінцевою метою якої є збереження і збільшення конкурентоспроможності підприємства на ринку, сприяє зростанню ризику несвоєчасної оплати продукції і зростання прострочених зобов'язань підприємств-дебіторів. У загальному підсумку у господарюючого суб'єкта виникає проблема дефіциту грошових коштів і утворення короткострокової заборгованості перед банками, не пов'язана зі збільшенням обсягів виробництва або продажу продукції. Дефіцит коштів також може бути викликаний стихійною і безсистемною оплатою рахунків, що виставляються кредитором, в результаті чого відбувається прискорений відтік грошової маси, а коли виникає термінова необхідність оплати виставленого бюджетними або позабюджетними фондами рахунку, можливість підприємства щодо його оплати в повному обсязі різко знижується, що загрожує серйозними санкціями з боку цієї групи кредиторів. Крім того, в результаті подібних ситуацій відсутня можливість короткострокового інвестування грошових коштів з метою отримання додаткового доходу.

Для підвищення ефективності використання найбільш ліквідних фінансових ресурсів підприємства необхідне розроблення методичного інструментарію, що базується на системному підході і дає змогу фінансовій службі підвищувати платоспроможність і фінансову стійкість підприємства. Все вищенаведене свідчить про актуальність цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням загального управління активами, а також окремо коштами, короткостроковими фінансовими вкладеннями, дебіторською заборгованістю присвячені роботи таких учених, як І.А. Бланк [1], В.В. Ковальов [3, 4], С.О. Кузнецова [10], Л.В. Олійник [5], А.М. Поддєрьогін [6], Г.В. Савицька [7], А.О. Семенець [10], С.А. Циганов [8], Н.В. Чебанова [9], В.А. Янковська [10] та ін. Однак присутність значних розбіжностей у теоретичних конструкціях управління активами підприємства і практичних аспектах функціонування українського бізнесу, а також відсутність комплексної моделі управління високоліквідними елементами активів підтверджує гостру необхідність продовження наукових досліджень із цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення рекомендацій щодо вдосконалення управління активами підприємства, спрямованого на підвищення платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Високоліквідні активи є важливою складовою

частиною оборотних активів підприємства, що забезпечує його платоспроможність і ліквідність. Особливу увагу необхідно приділити аналізу економічного змісту високоліквідних активів, а також уточненню і доповненню теоретичних підходів до управління ними. Досліджуючи наявні визначення високоліквідних активів, можна дійти висновку, що високоліквідні активи – це активи, які характеризують групу майнових цінностей підприємства, що являють собою готові засоби платежу, а також групу, яку можна швидко перетворити в грошову форму без суттєвих втрат її вартості з метою своєчасного забезпечення платежів за поточними фінансовими зобов'язаннями. Під час цього для віднесення активів до високоліквідних термін їх перетворення в грошові кошти не повинен перевищувати 30 календарних днів. У процесі дослідження обґрунтовано, що високоліквідними активами є грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення, короткострокова дебіторська заборгованість та інші активи підприємства, які можуть бути реалізовані протягом 30 календарних днів без втрати їхньої вартості [2, 5, 9].

Проведений аналіз підприємств машинобудування, харчової промисловості та торгівлі України показав, що частка високоліквідних у структурі оборотних активів перебуває в діапазоні від 10 до 25% залежно від галузевої приналежності. Під час цього висока питома вага запасів сировини і готової продукції, що є виправданим у галузі машинобудування, зважаючи на складний і тривалий виробничий цикл, але є недоліком управління в харчовій промисловості, де виробничий цикл займає кілька днів. У структурі високоліквідних активів найбільшу питому вагу у всіх галузях займає дебіторська заборгованість і безнадійні борги.

Під управлінням високоліквідними активами підприємства в роботі пропонується розуміти систему принципів, методів та інструментів, спрямовану на підвищення їхньої ліквідності та оборотності й отримання на цій основі додаткового доходу [1, 2, 4, 5]. При цьому метою управління високоліквідними активами виступає збереження і збільшення платоспроможності та рентабельності підприємства, що сприяють підвищенню добробуту його власників. Реалізація цієї мети здійснюється за допомогою вирішення таких завдань, як формування обсягу і складу високоліквідних активів, достатнього для повноцінного функціонування операційної діяльності підприємства; забезпечення максимальної прибутковості (рентабельності) використовуваних високоліквідних активів із найменшим рівнем ризику; забезпечення мінімізації ризику використання активів із найменшим рівнем прибутковості (рентабельності); забезпечення постійної платоспроможності підприємства за рахунок підтримки достатнього рівня ліквідності

активів; забезпечення високої оборотності засобів у розрахунках.

Вирішення поставлених завдань здійснюється під час цілеспрямованого впливу на високоліквідні активи менеджменту підприємства з використанням основних функцій управління шляхом планування необхідного обсягу, складу і структури високоліквідних активів, рівня їх передбачуваної прибутковості, ризику і ліквідності; організації діяльності бізнес-одиниць щодо досягнення планових показників; координації діяльності центрів фінансової відповідальності; контролю відхилень фактичних результатів від показників фінансового плану [10]. Під час цього прийняття будь-якого управлінського рішення має передувати його аналітичне обґрунтування.

В основі системи управління високоліквідними активами підприємства повинні лежати принципи, що забезпечують її ефективне функціонування. До таких принципів у роботі віднесені загальні принципи, які стосуються управління високоліквідними активами як єдиним цілим, і специфічні принципи управління окремими елементами високоліквідних активів. Серед загальних принципів виділені принцип підтримки ліквідної структури активів (термін оборотності не повинен перевищувати одного місяця), принцип оптимального співвідношення елементів високоліквідних активів (підтримка часткою елементів високоліквідних активів у межах, що забезпечують цільовий рівень ліквідності і рентабельності підприємства), принцип диверсифікації (прагнення до різноманітності структури активів з метою зниження ризику втрати прибутковості); принцип моніторингу (систематичне спостереження за станом активів з метою їх оцінки, контролю і прогнозу).

Виокремлення специфічних принципів необхідне з метою врахування специфіки управління окремими групами високоліквідних активів. Принципи управління дебіторською заборгованістю включають у себе: принцип комплексної оцінки; принцип високої надійності; принцип ранжирування дебіторів за ступенем ризику; принцип дотримання ліміту; принцип стягнення заборгованості «за всяку ціну»; принцип злагоджених дій. До принципів управління грошовими коштами відносяться: принцип структурування витрат; принцип ліміту. Принципи управління короткостроковими фінансовими вкладеннями поділяються на принципи в межах двох інвестиційних стратегій: консервативної та агресивної. До принципів консервативної стратегії відносяться: принцип збереження інвестицій та їхньої вартості; принцип вільного управління. Принципи агресивної стратегії – це принцип пріоритету прибутковості; принцип забезпечення балансу між прибутковістю і ризиком.

Ці принципи повинні враховуватися під час комплексного управління високоліквідними активами підприємства, яке являє собою покрокове

прийняття рішень для досягнення цільового рівня ліквідності підприємства й об'єднує в єдину систему індивідуальні методики управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами і короткостроковими фінансовими активами.

Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення управління високоліквідними активами починаються з виконання заходів у межах моделі управління дебіторською заборгованістю, яка повинна бути націлена на скорочення періоду оборотності заборгованості покупців і збільшення різниці між періодами оборотності дебіторської та кредиторської заборгованостей. Виконання цих заходів є основою утворення позитивного сальдо за грошовим потоком, що впливає на зростання частки найбільш ліквідного активу в загальних і оборотних активах підприємства. Ефективне використання утвореного позитивного сальдо за грошовим потоком розглядається в межах моделей управління грошовими коштами і короткостроковими фінансовими вкладеннями. Приймаючи конкретні рішення, підприємство одночасно вибирає шлях, який забезпечить йому досягнення високого, середнього або низького рівня ліквідності.

Аналіз методів управління дебіторською заборгованістю, описаних у науковій літературі, і тих, які застосовуються в практичній діяльності українських підприємств, показав, що для них характерні такі недоліки: не дають змоги повноцінно провести оцінку якості дебіторської заборгованості; недосконалі механізми визначення обсягу відвантаження продукції в кредит дебіторам із різним рівнем платоспроможності; неефективні механізми врегулювання простроченої заборгованості в межах досудової стадії. У зв'язку з цим необхідно аналізувати дебіторську заборгованість за допомогою таких етапів [1, 2, 3, 7]:

– загальний аналіз дебіторської заборгованості (визначення чистої реалізаційної вартості, періоду оборотності, частки в загальному обсязі оборотних активів, а також розподіл заборгованості за термінами виникнення);

– окремий аналіз структури дебіторської заборгованості (аналіз кредитоспроможності покупців, який полягає в оцінці кредитної історії дебітора, проведенні оцінки його фінансового стану на основі розрахунку коефіцієнтів ліквідності, рентабельності, боргового навантаження);

– визначення бальних оцінок (коефіцієнти) кредитоспроможності дебітора за 100-бальною шкалою;

– визначення рейтингу дебітора за бальною оцінкою, що відображає рівень ризику підприємства під час продажу його товарів (послуг) у кредит цьому дебітору.

Висновки з проведеного дослідження. В основі системи управління високоліквідними активами підприємства повинні лежати принципи,

що забезпечують його ефективне функціонування. Виокремлення специфічних принципів необхідне з метою врахування специфіки управління високоліквідними активами. Ці принципи лягли в основу пропозицій щодо вдосконалення комплексного управління високоліквідними активами підприємства у вигляді покрокового прийняття рішень для досягнення цільового рівня ліквідності підприємства й об'єднують в єдину систему управління дебіторською заборгованістю, грошовими коштами і короткостроковими фінансовими активами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление активами и капиталом предприятия. К.: Ника-Центр, Эльга. 2003. 448 с.
2. Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб. / Г.О. Дорошенко та ін. Київ : Хай-Тек Прес, 2013. 328 с.
3. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. М.: Финансы и статистика, 2001. 560 с.
4. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент; теория и практика. М.: ТК Велби: Проспект, 2007. 1024 с.
5. Олійник Л. В. Сучасні підходи до ефективного управління ресурсами та активами підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2012. № 4. Т. 2. С. 206–209.
6. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник. К.: КНЕУ, 2005. 535 с.
7. Савицька Г.В. Аналіз господарської діяльності підприємства: навч. посіб. К.: Знання. 2004. 654 с.
8. Циганов С.А. Шляхи підвищення ефективності грошово-кредитного регулювання економіки. *Фінанси України*. 2000. № 1. С. 11–19.
9. Чебанова Н.В. Комплексний підхід до системи стратегічного управління активами підприємств залізничного комплексу. Х.: УкрДАЗТ. 2009. 305 с.
10. Янковська В.А., Семенець А.О., Кузнецова С.О. Управління активами та пасивами підприємства. *Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції*. 2013. № 6. С. 111–114.

REFERENCES:

1. Blank Y.A. (2003) *Upravleniye aktivami i kapitalom predpriyatiya* [Management of assets and capital of the enterprise]. Kyiv: Nika-Tsentr, Elga. (in Russian).
2. Doroshenko H.O., Semenets A.O., Pasenko N.S., Tiurina D.M., Makarova L.H. (2013) *Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktykum* [Business Economics: Theory and Practice] Kyiv: Hi-Tech Press. (in Ukrainian).
3. Kovalev V.V. (2001) *Fynansovyi analiz: metody y protsedury* [Financial analysis: methods and procedures]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian).
4. Kovalev V.V. (2007) *Finansovyy menedzhment; teoriya i praktika* [Financial management; theory and practice]. Moscow: TK Velby: Prospect. (in Russian).
5. Oliinyk L.V. (2012) Suchasni pidkhody do efektyvnoho upravlinnia resursamy ta aktyvamy pidpriemstva [Modern approaches to effective management of resources and assets of the enterprise]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic Sciences*, no. 4, vol. 2, pp. 206–209.
6. Poddierohin A.M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).
7. Savytska H.V. (2004) *Analiz hospodarskoi diialnosti pidpriemstva* [Analysis of the economic activity of the enterprise]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian).
8. Tsyhanov S.A. (2000) Shliakhy pidvyshchennia efektyvnosti hroshovo-kredytnoho rehuliuвання ekonomiky [Ways to increase the efficiency of monetary regulation of the economy]. *Finance of Ukraine*, no. 1, pp. 11–19.
9. Chebanova N.V. (2009) *Kompleksnyi pidkhid do systemy stratehichnoho upravlinnia aktyvamy pidpriemstv zaliznychnoho kompleksu* [Comprehensive approach to the system of strategic asset management of enterprises of the railway complex]. Kharkiv: UkrDazt. (in Ukrainian).
10. Yankovska V.A., Semenets A.O., Kuznetsova S.O. (2013) *Upravlinnia aktyvamy ta pasyvamy pidpriemstva* [Management of assets and liabilities of the enterprise]. *Scientific Herald: Finance, Banks, Investments*, no. 6, pp. 111–114.

Mayboroda OlehCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Yefimenko Olha**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**SOME ASPECTS OF ENTERPRISE ASSETS MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS**

Highly liquid assets, which are an integral part of the assets of any business entity, play an important role in the speed of movement of circulation funds. Their qualitative composition and structure can seriously affect the real solvency and the level of balance liquidity of the enterprise. To improve the efficiency of the use of the most liquid financial resources of an enterprise, it is necessary to develop methodological tools that are based on a systematic approach and allow the financial service to increase the solvency and financial stability of an enterprise.

The purpose of the article is to develop recommendations for improving the management of the assets of the company, aimed at improving the solvency, financial stability and profitability of the enterprise.

This article is intended to address some of the issues of enterprise asset management, including highly liquid ones. Issues related to the organizational and methodological support of the highly liquid asset management process were investigated.

A close correlation was found between the turnover of accounts receivable and cash levels and short-term financial investments dependent on it, as well as their impact on the financial position of enterprises. It was concluded that in some cases it is expedient to separate a group of highly liquid assets in the composition of liquid assets in order to study in greater depth their influence on the financial position of an enterprise and its financial and economic activity as a whole. The practical situation of increasing the shipment of products by enterprises with a deferred payment in order to preserve and increase the competitiveness of an enterprise in a particular product market was studied. In some conditions, this situation may lead to an increase in the risk of late payment for the products shipped and the growth of overdue liabilities of the debtor enterprise. The management of highly liquid assets of the enterprise proposes to be understood as a system of principles, methods and tools aimed at increasing their liquidity and turnover and obtaining additional income on this basis in the article. The solution of the assigned tasks of managing the assets of an enterprise is expediently addressed through a targeted impact on highly liquid assets of the enterprise's management using the main management functions through planning; organizations; coordination; control.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the developed recommendations for improving the asset management tools in order to improve the solvency and profitability of businesses.

The proposed measures will help to ensure a balance between the need for timely repayment of obligations to creditors and the desire of the company to maintain and increase the value of funds over time. In addition, the use of the proposed mechanisms for managing short-term financial investments will contribute to improving the financial literacy of enterprise personnel and the development of investment activity.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБІГОВИМИ КОШТАМИ ПІДПРИЄМСТВА

SOME FEATURES OF THE MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE

Стаття присвячена питанням удосконалення процесу управління найважливішим елементом господарської діяльності підприємств – обіговими коштами, а також питанням прийняття ефективних управлінських рішень, які формують і регулюють обсяги обігових коштів для підтримки фінансово-господарської діяльності на необхідному рівні. Обґрунтовано, що в короткостроковому періоді ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства багато в чому визначається ефективною політикою управління обіговими коштами, орієнтованою на зниження виробничих і фінансових витрат підприємства, що дає змогу забезпечити розширення виробництва і досягти високої конкурентоспроможності підприємства в нових ринкових умовах; максимізувати вартість бізнесу, забезпечивши оптимальну тривалість операційного циклу; підвищити результативність операційної діяльності підприємств. Виявлено, що управління обіговими коштами як окремими його компонентами і джерелами формування знижує якість прийнятих управлінських рішень і негативно впливає на діяльність підприємства загалом. Обґрунтовано, що управління обіговими коштами має системний комплексний характер.

Ключові слова: обігові кошти, організація, управління, ефективність використання, підприємство.

Стаття посвячена вопросам совершенствования процесса управления важнейшим элементом хозяйственной деятельности

предприятий – оборотными средствами, а также вопросам принятия эффективных управленческих решений, формирующих и регулирующих объемы оборотных средств для поддержания финансово-хозяйственной деятельности на необходимом уровне. Обосновано, что в краткосрочном периоде эффективности финансово-хозяйственной деятельности предприятия во многом определяется эффективной политикой управления оборотными средствами, ориентированной на снижение производственных и финансовых издержек предприятия, что позволяет обеспечить расширение производства и достичь высокой конкурентоспособности предприятия в новых рыночных условиях; максимизировать стоимость бизнеса, обеспечив оптимальную длительность операционного цикла; повысить результативность операционной деятельности предприятий. Выявлено, что управление оборотными средствами как отдельными его компонентами и источниками формирования снижает качество принимаемых управленческих решений и негативно влияет на деятельность предприятия в целом. Обосновано, что управление оборотными средствами должно носить системный комплексный характер.

Ключевые слова: оборотные средства, организация, управление, эффективность использования, предприятие.

The article is devoted to the improvement of the management process of the most important element of the economic activity of enterprises by

УДК 658.15

Макуха С.М.

д.е.н., професор, професор кафедри державних фінансів Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Малєєва Р.П.

студентка Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

current assets, as well as the adoption of effective management decisions that form and regulate the volume of current assets to maintain financial and economic activity at the required level. The purpose of the article is to, based on the analysis of the specifics of enterprises, the nature, features, ways of forming and using their current assets, develop recommendations for improving organizational and methodological support to improve the management of this type of resource at enterprises. It has been substantiated that in the short term, the efficiency of an enterprise's financial and economic activities is largely determined by an effective current assets management policy aimed at reducing the production and financial costs of an enterprise, which allows it to expand production and achieve high competitiveness in new market conditions; maximize the value of the business, ensuring the optimal duration of the operating cycle; to increase the effectiveness of the operating activities of enterprises. The main aspects of decision-making in the management of current assets of the enterprise are identified: minimization of accounts payable; increase in the share of cash; increase in the share of own funds; reduced total costs; reducing the level of receivables; optimization of inventory levels; reduction of low liquidity current assets; prevent the accumulation of surplus current assets; maximization of the market value of the enterprise. It is revealed that the management of current assets as its individual components and sources of formation reduces the quality of management decisions and adversely affects the activities of the enterprise as a whole. It is substantiated that current assets management should be systemic in nature. Current assets management is determined by tactical and strategic goals facing enterprises, which determines the sequence of intermediate goals and selects the necessary management decision from a variety of alternatives according to some criterion.

Key words: current assets, organization, management, efficiency of use, enterprise.

Постановка проблеми. Розмаїття господарської діяльності підприємств зумовило необхідність застосування нових підходів до управління, заснованих на синтезі досягнень сучасної теорії управління та досвіду її практичного застосування. Кінцевий результат діяльності підприємств завжди зводиться до отримання прибутку і підвищення рентабельності. Це неможливо без удосконалення процесу управління найважливішим специфічним ресурсним елементом підприємств – обіговими коштами, а також без прийняття ефективних управлінських рішень у цьому напрямі,

оскільки формування і регулювання обсягу обігових коштів сприяє підтримці необхідного рівня їхньої ліквідності та підприємства загалом.

Основні тенденції зниження ефективності функціонування підприємств полягають у нераціональному використанні їхніх обігових коштів, які, забезпечуючи безперервність процесу виробництва, багато в чому визначають його ефективність. У сучасних економічних умовах наростаючі кризові явища у світовій економіці ставлять нові завдання, вимагають розроблення організаційно-методичного забезпечення для визначення необ-

хідного обсягу та ефективної структури елементів обігових коштів, застосування системного і програмно-цільового підходів до розв'язання проблем управління цим видом ресурсу, що в результаті удосконалює процес управління обіговими коштами в галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження питань управління обіговими коштами підприємства, ефективності їх використання знайшли відображення у працях таких учених, як: І.О. Бланк [1], О.С. Бондаренко [2], Ю.Ф. Брігхем [3], Дж. К. Ван Хорн, Дж. М. Вахович [4], В.В. Ковальов [6, 7], Е.В. Негашев [10], С.С. Нестеренко [8], А.М. Поддєрьогін [9], А.Д. Шеремет [10] та ін. Нині в методології проведення аналізу стану обігових коштів відсутні результуючі висновки про головні причини погіршення стану підприємств і рекомендовані напрями їх раціоналізації; узгодженість програми управління обіговими коштами з тактичними цілями та завданнями підприємства; організацію системи контролю за станом і ефективністю використання обігових коштів; нерідко розрахунок коефіцієнтів має «статистичний» характер, що приводить до відсутності обґрунтованих управлінських рішень та вимагає застосування системного і програмно-цільового підходів, а також розроблення методики прийняття рішень щодо підвищення ефективності використання обігових коштів підприємства і заходів організаційного характеру.

Таким чином, недостатня опрацьованість теоретичних і організаційно-методичних аспектів, відсутність обґрунтованих управлінських рішень, які відповідають сучасним умовам господарювання, зумовлюють необхідність удосконалення процесу управління обіговими коштами, визначають актуальність дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу специфіки діяльності підприємств, сутності, особливостей, способів формування і використання їхніх обігових коштів розробити рекомендації щодо удосконалення організаційно-методичного забезпечення для вдосконалення процесу управління цим видом ресурсу на підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ефективності діяльності підприємств у короткостроковому періоді багато в чому визначається політикою ефективного управління обіговими коштами, орієнтованою на зниження виробничих і фінансових витрат підприємства, що дає змогу забезпечити розширення виробництва і досягти високої конкурентоспроможності підприємства в нових ринкових умовах; максимізувати вартість бізнесу, забезпечивши оптимальну тривалість операційного циклу; підвищити результативність операційної діяльності підприємств.

Пошук внутрішніх резервів як основа підвищення ефективності діяльності підприємства

повинен базуватися на вдосконаленні організації та управління обіговими коштами, які є найважливішою ланкою виробничого процесу, що дасть змогу визначити можливість їх ефективного використання. Можна виділити основні аспекти прийняття рішень під час управління обіговими коштами підприємства:

1) під час агресивної політики управління інструментами для ефективного управління обіговими коштами є: мінімізація поточної кредиторської заборгованості; збільшення частки грошових коштів; скорочення рівня необоротних активів; збільшення частки власних коштів;

2) під час консервативної політики управління інструментами для ефективного управління обіговими коштами є: скорочення сукупних витрат; скорочення рівня дебіторської заборгованості; оптимізація рівня виробничих запасів; скорочення рівня низьколіквідних обігових засобів;

3) під час компромісної політики управління інструментами для ефективного управління обіговими коштами є: запобігання накопичення зайвих обігових активів і короткострокових пасивів; максимізація повної вартості підприємства.

У роботі визначено, що в короткостроковому періоді управління обіговими коштами зумовлює максимізацію рівня прибутку і рентабельності підприємства, нівелювання ризиків у моделях забезпечення потреби в обігових коштах, а також ефективність структури джерел їх покриття, що дасть змогу удосконалювати процес управління обіговими коштами та поліпшити результати функціонування діяльності підприємства загалом.

Управління обіговими коштами, трактоване як управління його окремими компонентами та джерелами формування, в результаті знижує якість прийнятих рішень, негативно впливає на діяльність підприємства загалом, а також визначає необхідність застосування системного підходу як до управління підприємствами, так і до процесу управління обіговими коштами, що базується на виявленні взаємозв'язків між складниками обігових коштів і впливу їх використання на ефективність управління цими коштами.

Ефективне управління поточною діяльністю підприємств зводиться до того, що діяльність будь-якої частини системи впливає на діяльність всіх інших її частин. Таким чином, необхідне застосування системного підходу до цього явища. Робота ґрунтується на двох припущеннях:

– система управління діяльністю підприємств заснована на регулюванні елементів обігових коштів відповідно до специфіки їхніх властивостей і зв'язків між ними, яка визначається короткостроковими цілями та завданнями;

– всім без винятку об'єктам притаманні рух, зміна і процеси, оскільки поза процесами систем немає.

Отже, в процесному способі опису системи управління поточною діяльністю підприємств основним елементом цієї системи є процес, у якому перетворюються ресурсні потоки. У цьому разі обігові кошти підприємства є специфічним ресурсним потоком.

Процес вироблення рішень під час управління і використання обігових коштів підприємств розглядається в прив'язці до тактичних цілей і завдань підприємства, що зображає послідовність проміжних цілей або рішень і обирається з безлічі варіантів за якимось критерієм. Це означає, що є процес, зміна, є декомпозиція на підсистеми і є системні зв'язки між цими підсистемами.

Ефективне і раціональне використання обігових коштів визначає потрібний проміжок часу між придбанням запасів та отриманням грошових коштів від реалізації продукції, характеризує результативність управління операційним циклом підприємства, що зумовлено постійною трансформацією окремих елементів обігових коштів у процесі виробничої діяльності підприємств.

Системний підхід до управління обіговими коштами полягає в регулюванні елементів обігових коштів відповідно до специфіки їхніх властивостей і зв'язків між ними та відрізняється від наявних тим, що в ньому враховується прив'язка до тактичних цілей і завдань підприємства у процесі вироблення обґрунтованих рішень під час управління і використання обігових коштів, яка відображає послідовність проміжних цілей або рішень і вибирається з безлічі варіантів за якимось критерієм.

Удосконалення процесу управління обіговими коштами підприємства передбачає формування послідовних етапів прийняття рішень з управління і використання обігових коштів, орієнтованих на досягнення їхнього цільового обсягу й ефективних значень структурних складників шляхом регулювання тривалості стадій проходження операційного циклу.

Встановлено, що зростання продуктивності праці, національного доходу в тій його частині, яка йде на споживання, залежить від того, наскільки ефективно використовуються обігові кошти підприємства, який їхній обсяг і величини структурних складників. Розірвати замкнене коло можна шляхом поліпшення всієї системи господарювання, що дає підприємствам змогу здійснювати прибуткову діяльність і збільшувати свою ресурсну базу, шляхом прийняття обґрунтованих рішень щодо підвищення ефективності використання обігових коштів. Слід виділити такі етапи прийняття рішень під час управління обіговими коштами підприємства на основі системного підходу [1, 3, 4, 5, 6, 10]:

1) аналіз наявного обсягу обігових коштів та їхніх структурних складників (проводиться аналіз за допомогою основних показників, що характеризують ефективність використання обігових коштів та їхніх

структурних складників, виявляється залежність впливу елементів обігових коштів один на одного і визначаються напрями управлінських рішень);

2) визначення цільового обсягу обігових коштів і ефективного обсягу їхніх структурних складників (визначається цільовий обсяг і значення структурних складників обігових коштів у їхній загальній сумі та за окремими видами, необхідних для безперервної роботи підприємства, своєчасного покриття зобов'язань. Також необхідно визначити джерела покриття, що формують обігові кошти, які повинні залучатися з урахуванням їх прийнятних співвідношення на економічно обґрунтованих умовах);

3) забезпечення ефективного використання обігових коштів (на основі раніше розроблених управлінських рішень формується комплекс заходів щодо прискорення оборотності обігових коштів, підвищення їхньої рентабельності, забезпечення платоспроможності, ліквідності та фінансової стійкості підприємства);

4) організація системи контролю за станом і системи внутрішнього аудиту за ефективністю використання ресурсів, вкладених в обігові кошти (побудова ефективних систем контролю і внутрішнього аудиту формується в межах загальної системи контролю на підприємстві та передбачає скорочення зайвих обсягів або поповнення нестачі грошових коштів і запасів, маневрування дебіторською заборгованістю).

Таким чином, у межах системного підходу на основі такого аналізу робиться висновок про ефективність використання обігових коштів, а також виявляється взаємозалежність елементів обігових коштів один від одного і визначаються напрями управлінських рішень щодо вдосконалення процесу управління цим видом ресурсу. Грамотне управління цим процесом має принципове значення для підсумків поточної діяльності підприємства та економіки загалом.

Висновки з проведеного дослідження. Результати дослідження свідчать про те, що управління обіговими коштами підприємств трактується як управління його окремими компонентами та джерелами формування, тобто на практиці здійснюється безсистемно, в результаті знижуючи якість управлінських рішень, що визначає необхідність застосування системного підходу як до управління обіговими коштами, так і до самих підприємств. Важливим етапом під час удосконалення процесу управління обіговими коштами підприємств є вибір моделі забезпечення потреби в цьому виді ресурсу (агресивна, консервативна, компромісна), яка полягає в застосуванні моделі забезпечення потреби в обігових коштах з протилежним видом ризику. Використання запропонованих етапів прийняття рішень під час управління обіговими коштами підприємства дасть змогу ефективно управляти обіговими коштами, меншою мірою залежати від зовнішніх джерел і підвищити свою ліквідність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс. К.: Ника-Центр, 2001. 528 с.
2. Бодаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. *Інвестиції практика та досвід*. 2008. № 4. С. 40–44.
3. Бригхем Ю.Ф. Энциклопедия финансового менеджмента. М.: Экономика, 1998. 823 с.
4. Ван Хорн Дж. К., Вахович Джон М. Основы финансового менеджмента. М.: Вильямс, 2006. 992 с.
5. Економіка підприємства: теорія і практикум: навч. посіб. / Г.О. Дорошенко та ін. Київ : Хай-Тек Прес, 2013. 328 с.
6. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры. М.: Финансы и статистика, 2001. 560 с.
7. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент; теория и практика. М.: ТК Велби: Проспект, 2007. 1024 с.
8. Нестеренко С.С. Оборотні кошти в умовах формування ринкової економіки. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2009. Вип. 6. С. 282–289.
9. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник. К.: КНЕУ, 2005. 535 с.
10. Шеремет А.Д., Негашев Е.В. Методика финансового анализа деятельности коммерческих организаций. М.: ИНФРА-М, 2013. 208 с.

REFERENCES:

1. Blank Y.A. (2001) *Finansovyy menedzhment: uchebnyy kurs* [Financial management: training course]. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Russian).
2. Bodarenko O.S. (2008) Metodologichni osnovy upravlinnia oborotnymy aktyvamy pidpriemstv [Methodological bases of management of current assets of enterprises]. *Investment practice and experience*, no. 4, pp. 40–44.
3. Brykhem Yu.F. (1998) *Entsyklopedyia fynansovoho menedzhmenta* [Encyclopedia of financial management]. Moscow: Ekonomika. (in Russian).
4. Van Khorn Dzh. K., Vakhovych Dzhon M. (2006) *Osnovy fynansovoho menedzhmenta* [Fundamentals of financial management]. Moscow: Vilyams. (in Russian).
5. Doroshenko H.O., Semenets A.O., Pasenko N.S., Tiurina D.M., Makarova L.H. (2013) *Ekonomika pidpriemstva: teoriia i praktykum* [Business Economics: Theory and Practice] Kyiv: Hi-Tech Press. (in Ukrainian).
6. Kovalev V.V. (2001) *Fynansovyy analiz: metody y protsedury* [Financial analysis: methods and procedures]. Moscow: Finansy i statistika. (in Russian).
7. Kovalev V.V. (2007) *Finansovyy menedzhment: teoriya i praktika* [Financial management; theory and practice]. Moscow: TK Velby: Prospect. (in Russian).
8. Nesterenko S.S. (2009) *Oborotni koshty v umovakh formuvannia rynkovoi ekonomiky* [Current assets in the conditions of formation of a market economy]. *Scientific Herald of the Academy of Municipal Management*, vol. 6, pp. 282–289.
9. Poddierohin A.M. (2005) *Finansovyy menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).
10. Sheremet A.D., Nehashev E.V. (2013) *Metodyka fynansovoho analyza deiatelnosti kommercheskykh orhanyzatsyi* [Methods of financial analysis of commercial organizations]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).

Makukha Svitlana

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Public Finances
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Malieieva Ruslana

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

SOME FEATURES OF THE MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE

The end result of enterprises is always reduced to profit and increase profitability. This is impossible without improving the management process of the most important specific resource element of enterprises – current assets, as well as without making effective management decisions in this direction, since the formation and regulation of current assets helps maintain their required level of liquidity and the enterprise as a whole.

The purpose of the article is to, based on the analysis of the specifics of enterprises, the nature, features, ways of forming and using their current assets, develop recommendations for improving organizational and methodological support to improve the management of this type of resource at enterprises.

It is substantiated that in the short term, the efficiency of the financial and economic activity of an enterprise is largely determined by an effective current assets management policy. The main aspects of decision making for managing the current assets of an enterprise were identified. It was justified that the management of current assets should be systematic integrated. Current assets management is determined by tactical and strategic goals.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying the developed organizational and methodological support to improve the process of managing current assets in the activities of enterprises. This allows you to ensure the effectiveness of the use of funds advanced in current assets on the basis of determining the required value of current assets and the effective proportions of their structural components by choosing the appropriate structure of sources to cover the need for current assets and methods for distributing these sources to the current assets of the enterprise. This approach allows us to improve the practice of managing current assets at enterprises. The study is of particular importance for the stable activity of enterprises in the conditions of the modern economy.

The system of management of current assets at enterprises leads to a decrease in the efficiency of their operational activities. Existing approaches to managing this process need to be reviewed and improved organizational and methodological support in terms of analyzing the state of current assets of an enterprise, forming a methodology to support effective management decisions and developing a program to manage them based on regulating their volume and proportions of structural components. Thus, improving the quality of current assets management requires the development of methods to improve the efficiency of their use and a set of organizational measures that will improve the main economic indicators of the enterprise; form effective management decisions based on assessment, analysis of the state of individual elements of current assets, as well as on the trend of changes in the tactical goals and objectives of the enterprise, the external environment in the modern conditions of development of the Ukrainian economy.

НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ВЛАСНОГО ТА ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

DIRECTIONS OF FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF OWN AND BORROWED CAPITAL OF ENTERPRISES

УДК 658.1

Пенська І.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Янковська В.А.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Пилипенко Р.В.

студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Статтю присвячено дослідженню деяких напрямів формування оптимальних обсягів власного і позикового капіталу, підтримці пропорцій між його елементами, мінімізації витрат залучення елементів позикового капіталу. Визначено основні підходи до формування економічно обґрунтованого рівня фінансового левериджу, що забезпечує максимізацію прибутковості власного капіталу за прийняттого рівня фінансових ризиків. У статті під фінансовим методом управління власним і позиковим капіталом розуміється вплив менеджменту підприємства на формування фінансово-економічних показників його діяльності для досягнення прогнозованого результату у сфері залучення і використання фінансових ресурсів. Обґрунтовано, що використання фінансових методів управління власним і позиковим капіталом підприємства, перш за все, спрямоване на забезпечення достатності капіталу для досягнення прибутковості підприємницької діяльності, максимізації економічної доданої вартості, мінімізації середньозважених витрат залучення капіталу, максимізації капіталізації підприємства.

Ключові слова: власний капітал, залучений капітал, фінанси, управління, підприємство.

Стаття посвячена исследованию некоторых направлений формирования опти-

мальных объемов собственного и заемного капитала, поддержанию пропорций между его элементами, минимизации издержек привлечения элементов заемного капитала. Определены основные подходы к формированию экономически обоснованного уровня финансового левериджа, обеспечивающего максимизацию доходности собственного капитала при приемлемом уровне финансовых рисков. В статье под финансовым методом управления собственным и заемным капиталом понимается воздействие менеджмента предприятия на формирование финансово-экономических показателей его деятельности для достижения прогнозируемого результата в сфере привлечения и использования финансовых ресурсов. Обосновано, что использование финансовых методов управления собственным и заемным капиталом предприятия, прежде всего, направлено на обеспечение достаточности капитала для достижения прибыльности предпринимательской деятельности, максимизации экономической добавленной стоимости, минимизации средневзвешенных издержек привлечения капитала, максимизации капитализации предприятия.

Ключевые слова: собственный капитал, заемный капитал, финансы, управление, предприятие.

The article is devoted to the study of some areas of formation of optimal volumes of own and borrowed capital, maintaining the proportions between its elements, minimizing the costs of attracting elements of borrowed capital. The main approaches to the formation of an economically sound level of financial leverage were identified, ensuring the maximization of the return on equity at an acceptable level of financial risks. In the article, the financial method of managing your own and borrowed capital is understood as the impact of the company's management on the formation of financial and economic indicators of its activities in order to achieve the predicted result in attracting and using financial resources. It was justified that the use of financial management methods of the company's own and borrowed capital is primarily aimed at ensuring capital adequacy to achieve profitability of business activities, maximize economic value added, minimize weighted average costs of raising capital, maximize the capitalization of the enterprise. Studies have shown that it is advisable to consider market value added as one of the main indicators for the market to evaluate the effectiveness of using equity capital as an enterprise's property. The borrowed capital is subject to return with interest payment and therefore the assessment of the company by the participants of the stock market cannot be transferred to it. It was substantiated that the corporate policy and strategy of using financial methods of managing own and borrowed capital of an enterprise is determined both by macroeconomic factors influencing the financial performance of the enterprise and by internal factors of the enterprise reflecting the specifics of its activities and business. The article identifies the features of formation of own and borrowed capital in the conditions of macroeconomic uncertainty and developed recommendations for the development of a system of financial methods for managing the capital of an enterprise. The purpose of the article is to study the theoretical, methodological aspects of the application of financial methods for managing the own and borrowed capital of enterprises and to develop recommendations for improving the methodological support of capital management.

Key words: own capital, borrowed capital, finance, management, enterprise.

Постановка проблеми. Формування оптимальних обсягів власного та позикового капіталу, збереження пропорцій між його елементами, мінімізація витрат залучення сукупного капіталу є найважливішими умовами ефективної комерційної діяльності підприємств. Економічно обґрунтований рівень фінансового левериджу забезпечує максимізацію прибутковості власного капіталу та водночас передбачає прийнятний для підприємств рівень фінансових ризиків. Різниця між операційним прибутком підприємства і середньозваженими витратами залучення власного і позикового капіталу характеризує економічну додану вартість, створювану підприємством.

Використання фінансових методів управління елементами власного та позикового капіталу з урахуванням конкретних фаз господарського циклу дає змогу істотно підвищити ефективність діяльності підприємств й забезпечити їхню довгострокову фінансову стабільність. Сталий розвиток вітчизняних підприємств, їх інноваційна активність, вихід на світовий ринок можуть бути забезпечені науково обґрунтованим застосуванням фінансових методів управління власним і позиковим капіталом підприємств, адекватних особливостям української економіки та специфіці її корпоративного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У роботах таких авторів, як І.О. Бланк [1], І.Ю. Спі-

фанова, І.В. Дрозд [2], Р.І. Заворотній [3], Г.Г. Кірейцев [4], Т.О. Кірсанова, Н.О. Коляда [5], В.В. Ковальов [6], А.М. Поддєрьогін [7], Д.Е. Пономарьов [8], Н. Шевчук [9], І.Й. Яремко [10] та ін., представлений аналіз окремих аспектів теорії і практики управління власним і позиковим капіталом підприємств. Проте дотепер недостатньо вивченими залишаються методологічні підходи до комплексного використання фінансових методів для управління власним та позиковим капіталом в умовах економічної невизначеності, а також їх застосування на конкретних фазах господарського циклу, тому є важливими й актуальними є вивчення використання фінансових методів управління власним і позиковим капіталом підприємств в умовах глобальної економіки, а також оцінка ефективності їх застосування на українських підприємствах.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні теоретичних, методологічних аспектів застосування фінансових методів управління власним та позиковим капіталом підприємств і розробленні рекомендацій щодо вдосконалення методичного забезпечення управління капіталом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблення методології дослідження фінансових методів управління власним та позиковим капіталом підприємств передбачає структурування основних напрямів наукового дослідження даної проблеми, яка полягає у виявленні економічної сутності пов'язаних із нею явищ, що діють у даній сфері чинників, та тенденцій і закономірностей, що виявляються. Фінансовий метод управління власним та позиковим капіталом для цілей цього дослідження визначається як вплив менеджменту підприємства на формування показників її діяльності для досягнення прогнозованого результату у сфері залучення і використання фінансових ресурсів. Використання фінансових методів управління власним та позиковим капіталом підприємств націлене на забезпечення достатності капіталу для досягнення прибутковості підприємницької діяльності, максимізацію економічної доданої вартості, мінімізацію середньозважених витрат залучення капіталу, максимізацію ринкової доданої вартості й капіталізації підприємств [1; 2; 10].

Відносно високий рівень левєриджу і, отже, економія на виплаті податку на прибуток допустимі для диверсифікованих, багатопрофільних підприємств. Такі підприємства більш стійкі під час циклічних коливань економічної системи. Вони здатні компенсувати зниження операційного прибутку в одних галузях за рахунок її збільшення в інших, які в силу кон'юнктурних особливостей меншою мірою схильні до кризових тенденцій. Високий рівень левєриджу у цілому характерний для транснаціональних підприємств, що мають розгалужену мережу дочірніх структур у різних країнах. Такі підприємства, по-перше, використовують відмінності

в проявах циклічних коливань економіки в регіонах та конкретних країнах для диверсифікації діяльності; по-друге, отримують кредити в афілійованих банках і тим самим мінімізують кредитний ризик.

Можливість проведення такої політики управління власним та позиковим капіталом є важливою конкурентною перевагою багатопрофільних і транснаціональних підприємств. Підприємства, що здійснюють діяльність у сферах бізнесу, в яких показники ділової активності перебувають під впливом циклічних коливань господарської системи, схильні до високих ділових та кредитних ризиків. Рівень їхнього левєриджу нижче, ніж у середньому по економіці. Такі підприємства, як правило, дотримуються гнучкої політики управління власним та позиковим капіталом. Вони нарощують фінансовий левєридж в умовах відносно стійкого розвитку. Проте під час знижувальної ринкової кон'юнктури такі підприємства знижують обсяг заборгованості, насамперед, за рахунок накопиченого нерозподіленого прибутку.

Незважаючи на те що структура капіталу характеризується волатильністю, підтримання її цільового значення слід розглядати як важливий напрям фінансової стратегії підприємства. Під час установа цієї мети підприємства можуть орієнтуватися на оптимальну структуру капіталу, яка визначається на основі таких теоретичних уявлень. Відомо, що залучення власного капіталу є для підприємства більш дорогим, аніж позикового капіталу. Це пов'язано з тим, що залучення позикових коштів за певних умов скорочує податок на прибуток. Левєридж підприємства, що створює можливості для розширення його діяльності, зокрема за рахунок реалізації нових інвестиційних проектів, призводить до зростання прибутковості власного капіталу. Це виражається у збільшенні ринкової доданої вартості, що розраховується як різниця між капіталізацією підприємства та балансовою вартістю власного капіталу. Ринкова додана вартість повинна розглядатися як показник оцінки ринком ефективності використання акціонерного капіталу як власності підприємства. Позиковий капітал має бути повернуто зі сплаченою відсотків, тому на нього не може переноситися оцінка підприємства учасниками фондового ринку. Під час злиття та поглинання до створюваних бізнес-структур переходять зобов'язання з обслуговування й погашення залучених кредитів. Але зростання позикового капіталу здатне збільшувати ринкову оцінку власного капіталу до досягнення позиковим капіталом критичного рівня, що призводить до появи кредитного ризику.

До ринкових показників, що відображають оцінку ризику левєриджу підприємства, слід віднести відношення ринкової доданої вартості до власного капіталу підприємства, відношення ринкової ціни акції до чистого прибутку на акцію, від-

ношення середньозважених витрат залучення власного та позикового капіталу до прибутку на інвестований капітал, що визначається на основі чистого прибутку після оподаткування та балансової вартості активів [1; 3; 4; 8]. Використовуючи зазначені показники й коефіцієнти кореляції між зазначеними показниками, можна побудувати економіко-математичну модель формування співвідношень між власним та позиковим капіталом підприємства. Економічний сенс моделі полягає у тому, що вона відображає динаміку балансових і ринкових показників підприємства, що визначають оптимальне співвідношення її власного та позикового капіталу.

Корпоративна політика і стратегія використання фінансових методів управління власним та позиковим капіталом підприємств визначаються як макроекономічними чинниками, що впливають на фінансові показники підприємств, так і специфікою їхнього бізнесу. Узагальнюючи результати досліджень різних науковців, можна запропонувати чинники формування власного і позикового капіталу підприємств [5; 8–10]:

– макроекономічні (циклічний розвиток економіки; державна макроекономічна політика, ступінь розвитку національного фінансового ринку; стійкість та ефективність національного банківського сектору);

– внутрішньокорпоративні (обсяг основного та оборотного капіталу, необхідний для ведення підприємницької діяльності в конкретній галузі; стадія розвитку підприємства; ступінь диверсифікованості бізнесу; ступінь левериджу підприємства; поточна прибутковість активів; специфіка фінансової стратегії; таргетована підприємством структура капіталу; витрати залучення власного та позикового капіталу; величина операційного левериджу; витрати пристосування підприємства до співвідношення власного та позикового капіталу, заданого як оптимальний).

Витрати залучення власного та позикового капіталу як внутрішньокорпоративний чинник пов'язані з оцінкою ринком усього комплексу ризиків діяльності підприємства, його кредитоспроможністю, дивідендною політикою. Мінімальний рівень витрат залучення капіталу мають диверсифіковані та транснаціональні підприємства, що ведуть комерційну діяльність у різних галузях економіки і широко використовують розміщення виробництва у країнах із дешевою робочою силою. Відносно низький рівень витрат здатні підтримувати холдингові структури, що мають у своєму складі комерційні банки. Величина операційного левериджу характеризує здатність підприємства досягати у своїй операційній діяльності точки беззбитковості, тобто такого обсягу прибутку, який дає змогу компенсувати постійні й змінні витрати. Отже, чим вище постійні витрати, тим вище операційний леверидж. І навпаки, підприємства з

відносно низькими постійними витратами мають низький операційний леверидж. Наслідок пристосування підприємства до співвідношення власного та позикового капіталу, заданого як оптимальний, включають витрати на проведення фінансових операцій щодо приведення зазначеного співвідношення у відповідність із цільовим показником, установленим у фінансовій стратегії підприємства.

Отже, умовами ефективності регулювання співвідношення між власним та позиковим капіталом підприємств є: контроль кредитного ризику підприємства з урахуванням стійкості грошових потоків підприємства; моніторинг змін макроекономічної ситуації; підтримання високого кредитного рейтингу; достатній обсяг легко реалізованих активів; наявність майна, яке можна передати в заставу в разі необхідності оперативного залучення кредитних ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Структура капіталу може вважатися оптимальною, якщо знайдено компроміс між ринковою вартістю власного капіталу та ринковими ризиками ведення бізнесу. До ринкових показників, що відображають оцінку ризику левериджу підприємства, слід віднести: відношення ринкової доданої вартості до власного капіталу підприємства; відношення ринкової ціни акції до чистого прибутку на акцію; відношення середньозважених витрат залучення власного та позикового капіталу до прибутку на інвестований капітал, що визначається на основі чистого прибутку після оподаткування та балансової вартості активів. Корпоративна політика і стратегія використання фінансових методів управління власним та позиковим капіталом підприємств визначаються, по-перше, макроекономічними чинниками, що визначають оптимальні обсяги власного та позикового капіталу підприємств, витрати їх залучення, які впливають на фінансові показники підприємств; по-друге, специфікою бізнесу підприємств, що зумовлює їхні потреби у власному та позиковому капіталі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк І.А. Управление формированием капитала. Киев : Ника-Центр, 2002. 512 с.
2. Єпіфанова І.Ю., Дрозд І.В. Сучасні підходи до аналізу ефективності управління власним капіталом підприємства. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 2. С. 71–76.
3. Заворотній Р.І. Фінансова оцінка бізнесу: теорія, практика та інноваційні підходи. Київ : КНЕУ, 2012. 295 с.
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.
5. Кірсанова Т.О., Коляда Н.О. Система управління власним капіталом підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2010. № 1. С. 58–63.
6. Ковалев В.В. Финансы : учебник. Москва : Проспект, 2004. 634 с.

7. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 535 с.

8. Пономарьов Д.Е. Капітал підприємства: сутність та аналіз формування і використання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 5. С. 53–58.

9. Шевчук Н. Капітал підприємства: формування та ефективність функціонування. *Ринок цінних паперів України*. 2004. № 5–6. С. 39–43.

10. Яремко І.Й. Управління капіталом підприємства: економічний і фінансовий інструментарій : монографія. Львів : Каменяр, 2006. 176 с.

REFERENCES:

1. Blank Y. A. (2002) *Upravlenye formirovanyem kapitala* [Management of the formation of capital]. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Russian).

2. Yepifanova I. Yu., Drozd I. V. (2015) Suchasni pidkhody do analizu efektyvnosti upravlinnia vlasnym kapitalom pidpriemstva [Modern approaches to the analysis of the efficiency of management of the company's own capital]. *Economic analysis: a collection of scientific works*, vol. 19, no. 2, pp. 71–76.

3. Zavorotnii R. I. (2012) *Finansova otsinka biznesu: teoriia, praktyka ta innovatsiini pidkhody* [Financial

Business Assessment: Theory, Practice and Innovative Approaches]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

4. Kireitsev H.H. (2002) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Tsul. (in Ukrainian).

5. Kirsanova T. O., Koliada N. O. (2010) Systema upravlinnia vlasnym kapitalom pidpriemstva [System of management of own capital at enterprise]. *Visnyk SumDU. Serii ekonomika*, no. 1, pp. 58–63.

6. Kovalev V.V. (2004) *Finansy* [Finance]. Moscow: TK Velby: Prospect. (in Russian).

7. Poddierohin A. M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

8. Ponomarov D. E. (2016) Kapital pidpriemstva: sutnist ta analiz formuvannia i vykorystannia [Capital of the enterprise: the essence and analysis of the formation and use]. *Investments: practice and experience*, no. 5, pp. 53–58.

9. Shevchuk N. (2004) Kapital pidpriemstva: formuvannia ta efektyvnist funktsionuvannia [Capital of the enterprise: formation and efficiency of functioning]. *Securities Market of Ukraine*, no. 5–6, pp. 39–43.

10. Yaremko I. Y. (2006) *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva: ekonomichni i finansovyi instrumentarii* [Capital management of an enterprise: economic and financial toolkit]. Lviv: Kamenyar. (in Ukrainian).

Pienska Iryna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finances
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Yankovska Viktoriia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Pylypenko Ruslan

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

DIRECTIONS OF FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF OWN AND BORROWED CAPITAL OF ENTERPRISES

The formation of optimal amounts of own and borrowed capital, maintaining the proportions between its elements, minimizing the costs of attracting aggregate capital are the most important conditions for effective commercial activity of enterprises. Sustainable development of domestic enterprises, their innovative activity, and access to the world market can be ensured by the scientifically based application of financial methods of managing their own and borrowed capital of enterprises that are adequate to the peculiarities of the Ukrainian economy and the specifics of its corporate sector is able to provide.

The purpose of the article is to study the theoretical, methodological aspects of the application of financial methods for managing the own and borrowed capital of enterprises and to develop recommendations for improving the methodological support of capital management.

The article is devoted to the study of some areas of formation of optimal volumes of own and borrowed capital, maintaining the proportions between its elements, minimizing the costs of attracting elements of borrowed capital. The main approaches to the formation of an economically sound level of financial leverage were identified, ensuring the maximization of the return on equity at an acceptable level of financial risks. In the article, the financial method of managing your own and borrowed capital is understood as the impact of the company's management on the formation of financial and economic indicators of its activities in order to achieve the predicted result in attracting and using financial resources. It was justified that the use of financial management methods of the company's own and borrowed capital is primarily aimed at ensuring capital adequacy to achieve profitability of business activities, maximize economic value added, minimize weighted average costs of raising capital, maximize the capitalization of the enterprise. Studies have shown that it is advisable to consider market value added as one of the main indicators for the market to evaluate the effectiveness of using equity capital as an enterprise's property. The borrowed capital is subject to return with interest payment and therefore the assessment of the company by the participants of the stock market cannot be transferred to it. It was substantiated that the corporate policy and strategy of using financial methods of managing own and borrowed capital of an enterprise is determined both by macroeconomic factors influencing the financial performance of the enterprise and by internal factors of the enterprise reflecting the specifics of its activities and business.

The practical value of the research is to develop recommendations for improving the application of financial methods for managing the own and borrowed capital of Ukrainian enterprises.

The article reveals the peculiarities of formation of own and borrowed capital in modern conditions of macroeconomic uncertainty and developed recommendations for the development of a system of financial methods for managing the capital of an enterprise.

УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЯК СКЛАДНИК УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

DEBT SECURITY MANAGEMENT AS A COMPANY'S MANAGEMENT OF THE FINANCIAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

УДК 338.58:65.014

Рудика В.І.

к.е.н., доцент, професор кафедри
фінансів і кредиту

Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Ндіайе Марі

студентка

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-
економічного університету

У статті розглянуті теоретичні підходи до управління дебіторською заборгованістю підприємства, основні її характеристики, причини виникнення, а також складники ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства. Окреслено вплив на діяльність підприємств дебіторської заборгованості, особливості аналізу. Процес появи заборгованості залежить від наявності ризиків під час здійснення взаєморозрахунків між господарськими суб'єктами за результатами проведення певних операцій. Визначено складники ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства, включаючи методи щодо зменшення просроченої або сумнівної дебіторської заборгованості (психологічні, економічні, юридичні, особливі, альтернативні інструменти), а також попереджувальні дії, що спрямовані на недопущення виникнення невиправдані заборгованості (кредитна політика, попередній аналіз платоспроможності потенційних контрагентів, контроль над виникненням дебіторської заборгованості, моніторинг та внесення коректив, внутрішньогосподарське практичне вдосконалення).

Ключові слова: дебіторська заборгованість підприємства, кредиторська заборгованість підприємства, управління дебіторською заборгованістю підприємства, просрочена дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість.

В статье рассмотрены теоретические подходы к управлению дебиторской задол-

женностью предприятия, основные ее характеристики, причины возникновения, а также составляющие эффективного управления дебиторской задолженностью предприятия. Определены влияние на деятельность предприятий дебиторской задолженности, особенности анализа. Процесс появления задолженности зависит от наличия рисков при осуществлении взаиморасчетов между хозяйствующими субъектами по результатам проведения определенных операций. Определены составляющие эффективного управления дебиторской задолженностью предприятия, включая методы по уменьшению просроченной или сомнительной дебиторской задолженности (психологические, экономические, юридические, особые, альтернативные инструменты), а также предупредительные действия, направленные на недопущение возникновения неоправданной задолженности (кредитная политика, предварительный анализ платежеспособности потенциальных контрагентов, контроль над возникновением дебиторской задолженности, мониторинг и внесение корректив, внутривозвратное практическое усовершенствование).

Ключевые слова: дебиторская задолженность предприятия, управление дебиторской задолженностью предприятия, просроченная дебиторская задолженность, сомнительная дебиторская задолженность.

The article deals with the theoretical approaches to the management of receivables of the enterprise, its main characteristics, causes, as well as components of effective management of receivables of the enterprise. It is very important to investigate the status and amount of receivables. In this case, the proportion of individual items that characterize the debt in the total amount of debt, as well as the deviation of the values of these articles at the end of the reporting period relative to its beginning, is determined. The influence on the activity of enterprises receivable, features of analysis is outlined. The process of occurrence of debt depends on the existence of risks in the implementation of mutual settlements between economic entities by the results of certain transactions. The components of effective management of receivables of the enterprise, including methods for reducing overdue or doubtful accounts receivable (psychological, economic, legal, special, alternative instruments), as well as preventive actions aimed at preventing the occurrence of unreasonable debts (credit policy, preliminary analysis of solvency of potential counterparties, control over occurrence of receivables, monitoring and adjustments, domestic business ke practical improvements). The management of accounts receivable requires special attention, gradual solving of problems and development of an individual approach to debtors of the enterprise. It is important to anticipate and prevent excessive growth of receivables in advance, because it is the effective management of accounts receivable that relates to the necessary conditions for successful business activity, as it creates the preconditions for rapid growth of business and increase of financial possibilities of the enterprise. Extremely important is the complete and comprehensive systematic monitoring of its state for balancing between its negative consequences and the objective economic necessity of its existence and use in economic relations between enterprises. To construct the economic and financial instruments of the management system of accounts receivable of an industrial enterprise, it is important to develop effective mechanisms for managing them, aimed primarily at optimizing the volume and structure of accounts receivable.

Key words: accounts receivable, payables, accounts receivable management, overdue receivables, doubtful accounts receivable.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем будь-якого підприємства є управління фінансовими ресурсами, що пов'язане з оптимальним співвідношенням дебіторської та кредиторської заборгованості на підприємствах, їхніми обсягами, термінами виплати, впливом цієї заборгованості на фінансове забезпечення підприємств та їхні фінансові результати. Тож саме дебіторська заборгованість грає значну роль у процесі управління фінансовою діяльністю підприємства, й є необхідність її дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями обліку, аналізу та контролю над дебіторською заборгованістю займалися такі вчені-економісти, як: С.Д. Батехін, І.О. Бланк, Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, З.В. Гуцайлук, Р. Дамар, В.П. Завгородній, Г. Нашкерська, В.В. Сопко та ін.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути теоретичні підходи до управління дебіторською заборгованістю підприємства, визначити основні її характеристики, причини виникнення та вплив на діяльність підприємства, а також розгля-

нути, які мають бути складники ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дебіторська заборгованість – це сума коштів, які нараховуються підприємству від покупців за товари або послуги, продані в кредит. Дуже важливо дослідити стан та розмір дебіторської заборгованості. При цьому визначається частка окремих статей, які характеризують заборгованість, у загальній сумі заборгованості, а також відхилення значень цих статей на кінець звітної періоду відносно його початку [5, с. 401]. Процес появи заборгованості залежить від наявності ризиків під час здійснення взаєморозрахунків між господарськими суб'єктами за результатами проведення певних операцій. До таких ризиків можна віднести: виробничі, фінансові, операційні, ринкові, непередбаченої конкуренції, бізнес-ризиків, вибору ненадійного контрагента, реалізаційні, кредитні, митні, рейдерства, умисного банкрутства тощо. Врахування ризиків як особливого складника механізму маневрування у діяльності є способом захисту інтересів підприємства від неплатежів і умовою прийняття оптимальних рішень [7].

Однозначного визначення дебіторської заборгованості в дослідженнях учених не існує, визначимо основні підходи до трактування цього поняття: • як сума фінансових зобов'язань чи грошового боргу, що підлягають погашенню; • як вкладення грошових коштів в оборотні активи або як кошти у розрахунках; • як сума боргів юридичних та фізичних осіб підприємству; • права на повернення боргу, боргові вимоги; • як сума заборгованості дебіторів на певну дату [6]. Характеризуючи поняття дебіторської заборгованості підприємства, необхідно окреслити її вплив на фінансову діяльність підприємства (табл. 1).

До основних причин виникнення дебіторської заборгованості на підприємстві можна віднести: 1) невідповідність обсягу грошової маси, що знаходиться в обігу, вартісному обсягу продукції, що випускається, надаваних послуг і платежів у бюджетній сфері; 2) низьку платіжну дисципліну покупців і загальний економічний стан галузей, до яких вони належать; 3) брак коштів у клієнта або зниження рівня його платоспроможності; 4) пору-

шення розрахунково-платіжної дисципліни контрагентами; 5) зниження інвестиційних накопичень та інших залишків грошових коштів у підприємства; 6) значне випередження процентних банківських ставок порівняно з темпами інфляції (у кілька разів) і практична недоступність отримання кредитів, особливо довгострокових, для більшості підприємств; 7) відволікання платіжних засобів для закупівлі валюти і подальше знецінювання гривні; 8) нерозвиненість практики факторингу; 9) недосконала політика стягнення дебіторської заборгованості; 10) недосконалість якості аналізу дебіторської заборгованості й послідовності у використанні його результатів [6].

Аналіз стану дебіторської та кредиторської заборгованості має велике значення, їхній розмір має значний вплив на фінансовий стан підприємств. Небезпечним є стрімке накопичення взаємних валових боргів між підприємствами, які призводять до необґрунтованого банкрутства багатьох підприємств [4, с. 49].

Ураховуючи те, що кредиторська заборгованість є джерелом покриття дебіторської заборгованості, у процесі аналізу рекомендується порівнювати величину дебіторської та кредиторської заборгованості. Якщо дебіторська заборгованість перевищує кредиторську, то це свідчить про іммобілізацію власного капіталу в дебіторську заборгованість. Якщо кредиторська заборгованість значно (наприклад, у два рази) перевищує дебіторську, то фінансовий стан підприємства вважається нестабільним [4, с. 18–19].

У процесі аналізу звертаємо увагу на те, чи мало підприємство протягом досліджуваного періоду активне або пасивне сальдо заборгованості. Співставлення сум дебіторської і кредиторської комерційної заборгованості може показувати, що підприємство мало:

а) активне сальдо (дебіторська заборгованість перевищує кредиторську). Якщо підприємство має активне сальдо, то воно надавало своїм покупцям безкоштовний комерційний кредит у розмірі, що перевищує кошти, отримані у вигляді відстрочок платежів комерційним кредиторам;

б) пасивне сальдо (кредиторська заборгованість перевищує дебіторську). У цьому разі під-

Таблиця 1

Вплив дебіторської заборгованості на діяльність підприємств

Позитивний вплив	Негативний вплив
стимулювання збільшення обсягів продажу	вилучення коштів з обороту
встановлення стабільних і тривалих зв'язків із покупцями	виникнення витрат на управління дебіторською заборгованістю
формування конкурентоспроможного асортименту товарів	виникнення ризику неповернення, втрат від інфляції і зниження прибутку та ін.
прискорення реалізації запасів і відповідне зниження витрат з їх утримання та ін.	

Джерело: розроблено на основі [5, с. 405]

Таблиця 2

Складники ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства

Методи щодо зменшення простроченої або сумнівної дебіторської заборгованості			Попереджувальні дії, що спрямовані на недопущення виникнення невиправданої заборгованості	
1	психологічні	нагадування по телефону, факсу, пошті, використання ЗМІ чи поширення інформації серед суміжних постачальників, що загрожує боржнику втратою іміджу	1	Ефективно розроблена кредитна політика підприємства
2	економічні	фінансові санкції (штраф, пеня, неустойка), передача в заставу майна і майнових прав, призупинення постачання	2	Попередній аналіз платоспроможності потенційних контрагентів
3	юридичні	претензійна робота, досудове переписування, подача позову в Господарський суд	3	Своєчасний контроль над виникненням дебіторської заборгованості, моніторинг та внесення коректив
4	альтернативні	взаємозалік, реструктуризація, погашення дебіторської заборгованості шляхом урахування платежів до бюджету		
5	особливі	процес клірингу, факторинг, форфейтинг, облік векселя, застава, аутсорсинг, надання замовникам знижок, реструктуризація заборгованості	4	Практичне вдосконалення формування дебіторської заборгованості на основі внутрішньогосподарських наказів та практичних дій у бухгалтерії підприємства

Джерело: розроблено на основі [3, с. 167; 1; 2, с. 158]

приємство фінансувало свої запаси і відстрочки платежів своїх боржників за рахунок невиконання платежів своїм комерційним кредиторам [4, с. 27].

Для побудови економічного та фінансового інструментарію системи управління дебіторською заборгованістю промислового підприємства важливим є розроблення ефективних механізмів управління ними, спрямованих, насамперед, на оптимізацію обсягів і структури дебіторської заборгованості, а також формування ефективних принципів і стандартів кредитної та авансової політики, спрямованих на підвищення ефективності використання капіталу підприємства, вкладеного у дебіторську заборгованість, побудову ефеквної системи управління інкасацією дебіторської заборгованості з оптимальною швидкістю її погашення, мінімальними ризиками та максимальним результатом функціонування промислового підприємства [5].

У табл. 2 наведемо елементи ефективного управління дебіторською заборгованістю підприємства.

Дебіторську заборгованість можна мінімізувати шляхом перевірки партнерів за допомогою правильних формулювань умов контрактів, контролю над розрахунками на підприємстві, листування, виставлення претензій і т. п.

У компанії повинні бути налагоджені механізми виконання угод, система обліку та контролю, повідомлення контрагента про виконання робіт, терміни поставок.

Дуже часто підприємства укладають стандартні однотипні договори поставки, підряду, купівлі-продажу, надання послуг. Правовий аналіз типових договорів виявляє в них типові правові помилки. За продуманого підходу до укладання

контрактів практично повністю можна виключити виникнення дебіторської заборгованості. Особливі заходи необхідні, якщо компанія погоджується на умови, викладені контрагентом, або йдеться про договори держзамовлення. Останні вимагають більш ретельного підходу до обміну інформацією та підписання первинної документації. Як показує практика, юридично грамотне листування з контрагентом також допомагає уникнути накопичення дебіторської заборгованості.

Висновки з проведеного дослідження. Управління дебіторською заборгованістю підприємства потребує особливої уваги, поступового вирішення проблем та розроблення індивідуального підходу до дебіторів підприємства. Важливо заздалегідь передбачити та не допустити надмірного зростання дебіторської заборгованості, тому що саме ефективне управління дебіторською заборгованістю належить до необхідних умов успішної діяльності підприємства, оскільки воно створює передумови для швидкого зростання бізнесу і збільшення фінансових можливостей підприємства. Надзвичайно важливим є повний та всебічний систематичний контроль над її станом для балансування між негативними її наслідками та об'єктивною економічною необхідністю її існування та використання в економічних відносинах між підприємствами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко О.С. Сучасні підходи до обліку дебіторської заборгованості у вітчизняній та зарубіжній практиці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 18. С. 36–39.
2. Гуцаленко Л.В., Слободянюк І.С. Контроль дебіторської заборгованості в управлінні підприєм-

ством. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 1(56). Т. 3. С. 154–159.

3. Кюрджиєв А.С., Іонін Є.Є. Дебіторська заборгованість підприємства. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. Т. 2, № 10. С. 164–169. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5633/5660> (дата звернення: 10.04.2019).

4. Методичні рекомендації з виконання фінансового аналізу суб'єктів господарювання в умовах трансформації фінансової звітності для студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання з дисциплін «Фінансовий аналіз», «Фінанси підприємств», «Фінансовий ринок», «Ринок фінансових послуг», «Страховання», «Банківська система», «Управління фінансовою санацією підприємства» і «Фінансова санація і банкрутство підприємств» та при написанні курсових та дипломних робіт: навчальний посібник / І.П. Косарева та ін.; за заг. ред. Р.А. Чемчикаленка. Харків, 2015. 169 с.

5. Хохлов М.П., Корнієнко О.С. Управління дебіторською та кредиторською заборгованістю підприємства. *Економіка та суспільство*. 2014. № 10. С. 36–41. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/70.pdf (дата звернення: 19.03.2019).

6. Чорнобривець М.М. Дебіторська заборгованість: сутність та причини виникнення. *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 181–185.

7. Ямненко Г.О. Механізм управління дебіторською заборгованістю підприємства. *International Electronic Scientific Journal*. 2017. Т. 3. № 2. URL: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/286/353> (дата звернення: 14.03.2019).

REFERENCES:

1. Bondarenko O. S. (2017) Suchasni pidkhody do obliku debitorskoi zaborhovanosti u vitchyznianiі ta zarubizhnii praktytsi [Modern approaches to accounting for receivables in domestic and foreign practice]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 36–39.

2. Hutsalenko L. V., Slobodianiuk I. S. (2012) Kontrol debitorskoi zaborhovanosti v upravlinni pidpriemstvom [Control of receivables in the management of the enterprise]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 1 (56), no. 3, pp. 154–159.

3. Kiurdzhyiev A. S., Ionin Ye. Ye. (2018) Debitorska zaborhovanist pidpriemstva [Accounts receivable of the enterprise]. *Visnyk studentskoho naukovooho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa*, vol. 10, no. 2, pp. 164–169. Available at: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5633/5660> (accessed 10 April 2019).

4. Metodichni rekomendatsii z vykonannya finansovoho analizu subiektiv hospodariuvannya v umovakh transformatsii finansovoi zvitnosti dlia studentiv ekonomichnykh spetsialnostei dennoi ta zaachnoi form navchannia z dystsyplin «Finansovyi analiz», «Finansy pidpriemstv», «Finansovyi rynek», «Rynek finansovykh posluh», «Strakhuvannia», «Bankivska systema», «Upravlinnia finansovoiu sanatsiieiu pidpriemstva» i «Finansova sanatsiia i bankrutstvo pidpriemstv» ta pry napysanni kursovykh ta dyplomnykh robot [Methodical recommendations for the implementation of the financial analysis of business entities in the context of the transformation of financial reporting for students of economic specialties full-time and part-time forms of training in disciplines «Financial Analysis», «Finances of Enterprises», «Financial Market», «Financial Services Market», «Insurance», «Banking System», «Management of financial sanation of the enterprise» and «Financial sanation and bankruptcy of enterprises» and when writing course papers and diploma papers] (2015) / Kosariieva I. P. ta in.; pid zah. redaktsiieiu Chemchikalenka R. A. Kharkiv, 169 p. (in Ukrainian).

5. Khokhlov M. P., Korniienko O. S. (2014) Upravlinnia debitorskoiu ta kredytorskoiu zaborhovanistiu pidpriemstva [Management of accounts receivable and payables of the enterprise]. *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 10, pp. 36–41. Available at: http://economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/70.pdf (accessed 19 March 2019).

6. Chornobryvets M. M. (2013) Debitorska zaborhovanist: sutnist ta pry chyny vynykennia [Accounts Receivable: Essence and Origin]. *Yevropeiski perspektyvy*, vol. 10, pp. 181–185.

7. Yamnenko H. O. (2017) Mekhanizm upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu pidpriemstva [Mechanism of management of accounts receivable of the enterprise]. *International Electronic Scientific Journal*, vol. 2, no. 3. Available at: <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/download/286/353> (accessed 14 March 2019).

Rudyka ViktorCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University**Ndiaie Mari**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics**DEBT SECURITY MANAGEMENT AS A COMPANY'S MANAGEMENT
OF THE FINANCIAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISE**

Formulating the goals of the article. The process of occurrence of debt depends on the existence of risks in the implementation of mutual settlements between economic entities by the results of certain transactions. These risks include: manufacturing, financial, operational, market, unpredictable competition, business risks, the choice of an unreliable counterparty, sales, credit, customs, raids, intentional bankruptcy, etc. Consideration of risks as a special component of the mechanism of maneuver in the activity is a way to protect the interests of enterprises from non-payment and the condition for making optimal solutions. The purpose of the paper is to consider the theoretical approaches to the management of accounts receivable of an enterprise, to determine its main characteristics, causes of its occurrence and its impact on the activity of the enterprise, as well as to consider what should be components of effective management of receivables of an enterprise.

Methodology. One of the key issues of any enterprise is the management of financial resources, which is related to the optimal ratio of accounts receivable and payables to enterprises, their volumes, timing of payments, the impact of this debt on financial support of enterprises and their financial results. So, the very receivables play a significant role in the management of the financial activity of the company, and there is a need for its study.

Results. The management of accounts receivable requires special attention, gradual solving of problems and development of an individual approach to debtors of the enterprise. It is important to anticipate and prevent excessive growth of receivables in advance, because it is the effective management of accounts receivable that relates to the necessary conditions for successful business activity, as it creates the preconditions for rapid growth of business and increase of financial possibilities of the enterprise. Extremely important is the complete and comprehensive systematic monitoring of its state for balancing between its negative consequences and the objective economic necessity of its existence and use in economic relations between enterprises.

Practical implications. To build the economic and financial instruments of the management system of accounts receivable of an industrial enterprise, it is important to develop effective mechanisms for managing them, aimed primarily at optimizing the volume and structure of accounts receivable. As well as the formation of effective principles and standards of credit and advance policies aimed at increasing the efficiency of capital utilization invested in accounts receivable, developing an efficient system for managing collection of receivables with optimum repayment rates, minimum risks and maximum performance of an industrial enterprise.

Value (originality). The components of effective management of receivables of the enterprise, including methods for reducing overdue or doubtful accounts receivable (psychological, economic, legal, special, alternative instruments), as well as preventive actions aimed at preventing the occurrence of unreasonable debts (credit policy, preliminary analysis of solvency of potential counterparties, control over occurrence of receivables, monitoring and adjustments, domestic business practical improvements).

ВИДИ ТА МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

TYPES AND METHODS OF FINANCIAL PLANNING AND FORECASTING OF THE ENTERPRISE

У статті розглянуто поняття, види та методи фінансового планування і прогнозування, їх класифікація, а також визначено їхню роль у розвитку підприємств. Наведено сутність і зміст методів фінансового планування: методи розрахунку окремих фінансових показників (нормативний, розрахунково-аналітичний, балансовий, метод оптимізації планових рішень, економіко-математичне моделювання) і загальні методи побудови фінансового плану або програми у цілому (економічний аналіз, балансовий метод, сітьовий метод планування, програмно-цільовий метод планування, прогнозний метод). Розглянуто чинники інтенсифікації розвитку методів прогнозування і планування, класифікацію економічних прогнозів залежно від масштабності явища, що вивчається, з певним ступенем умовності, а також залежно від функціонального призначення, за часом випередження, за типом інформації, за ступенем формалізації. Висвітлено комбіновані методи, що поєднують інші різні методи, наприклад колективні експертні оцінки і методи моделювання або статистичні й опитування експертів.

Ключові слова: фінансове планування, фінансове прогнозування, види фінансового планування, методи фінансового планування, види фінансового прогнозування, методи фінансового прогнозування, коефіцієнтний метод, нормативний метод, балансовий метод, нормативний метод.

В статье рассмотрены понятие, виды и методы финансового планирования и про-

гнозирования, их классификация, а также определена их роль в развитии предприятий. Приведены сущность и содержание методов финансового планирования: методы расчета отдельных финансовых показателей (нормативный, расчетно-аналитический, балансовый, метод оптимизации плановых решений, экономико-математическое моделирование) и общие методы построения финансового плана или программы в целом (экономический анализ, балансовый метод, сетевой метод планирования, программно-целевой метод планирования, прогнозный метод). Рассмотрены факторы интенсификации развития методов прогнозирования и планирования, классификация экономических прогнозов в зависимости от масштабности изучаемого явления с определенной степенью условности, а также в зависимости от функционального назначения, по времени опережения, по типу информации, по степени формализации. Освещены комбинированные методы, сочетающие другие различные методы, например коллективные экспертные оценки и методы моделирования или статистические и опроса экспертов.

Ключевые слова: финансовое планирование, финансовое прогнозирование, виды финансового планирования, методы финансового планирования, виды финансового прогноза, методы финансового прогноза, коэффициентный метод, нормативный метод, балансовый метод, нормативный метод.

УДК 338.58:65.014

Сердюков К.Г.

к.е.н., доцент, професор кафедри фінансів і кредиту

Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Дякіте Моро

студент

Харківський інститут фінансів

Київського національного торговельно-економічного університету

The article deals with the concepts, types and methods of financial planning and forecasting, their classification, as well as their role in the development of enterprises. Financial planning can be considered a process of developing a specific plan of financial measures, that is, it is a normal type of human activity. Planning of financial indicators is carried out using certain methods. The method represents a means of achieving the goal, that is, a well-ordered orderly activity. Planning methods are specific tools and methods for calculating planned indicators, which collectively create a planning tactic. The essence and content of methods of financial planning: methods of calculation of certain financial indicators (normative, settlement and analytical, balance, method of optimization of planned decisions, economic and mathematical modeling) and general methods of building a financial plan or program in general (economic analysis, balance method, network method of planning, program-target method of planning, forecast method). Prediction should answer the question: what is most likely to be expected in the future and under what conditions it is possible to achieve the predicted state. In practice, the classification of prognostication methods allows for the development of managerial decisions: ensure the reliability of the forecast; minimize the time and cost of choosing and justifying the forecasting method; opens the possibility of forecasting by analogy. The factors of the intensification of the development of forecasting and planning methods, the classification of economic forecasts, depending on the magnitude of the phenomenon studied with a certain degree of conditionality, as well as depending on the functional purpose, the time ahead, the type of information, the degree of formalization, are considered. Combined methods that combine various other methods are covered, for example, collective expert assessments and simulation techniques or statistical and expert interviews. Without financial planning it cannot be achieved the level of management of the company, which provides him with success in the market, the continuous improvement of the material base, social development of the team.

Key words: financial planning, financial forecasting, types of financial planning, financial planning methods, types of financial forecasting, methods of financial forecasting, coefficient method, normative method, balance method, normative method.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в Україні довів, що планування і прогнозування є необхідною передумовою підприємницької діяльності. Для будь-якого підприємства є необхідним план як динамічний процес, який дає змогу передбачати та враховувати зміни, що відбуваються у зовнішньому середовищі, адаптувати внутрішні чинники господарчої діяльності для свого розвитку й подальшого зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У процесі дослідження теми фінансового планування, фінансового прогнозування на підприємстві було проаналізовано наукові результати, що викладені у працях Г.Г. Кірейцева, С.В. Онищенко, О.В. Поліщука, Р.А. Слав'юка, О.М. Бандурки, О.О. Орлова, Л.А. Швайки, А.М. Подерьогіна.

Постановка завдання. Фінансове планування можна вважати процесом розроблення конкрет-

ного плану фінансових заходів, тобто це звичайний вид діяльності людини. Для того щоб ця діяльність була успішною, необхідно розглянути прийоми й методи фінансового планування і прогнозування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Місце фінансового планування в ринковій економіці визначається, передусім, тим, що планування є однією з функцій управління, яка повинна забезпечити підприємству нормальне функціонування. Таким чином, можна стверджувати, що фінансове планування – це функція управління фінансами.

Планування фінансових показників здійснюється за допомогою певних методів. Метод являє собою засіб досягнення мети, тобто визначену впорядковану діяльність. Методи планування – це конкретні засоби та прийоми розрахунку планових показників, які в сукупності створюють тактику планування.

Методи фінансового планування можна поділити на дві групи [2, с. 75]: методи розрахунку окремих фінансових показників (нормативний, розрахунково-аналітичний, балансовий, метод оптимізації планових рішень, економіко-математичне моделювання) і загальні методи побудови фінансового плану або програми у цілому (економічний аналіз, балансовий метод, сітьовий метод планування, програмно-цільовий метод планування, прогнозний метод).

Розвиток ринкових відносин зумовив збагачення та вдосконалення методів прогнозування і планування.

Чинники інтенсифікації розвитку методів прогнозування і планування можна поділити на дві основні групи [6, с. 35]:

1) економічні кризи останньої чверті ХХ ст. (вони примусили економістів і менеджерів різних країн вишукувати нові адекватні методи управління);

2) швидке розповсюдження інформаційних технологій і комп'ютерної техніки. Ці засоби зробили загальнодоступним аналіз перспектив і прогнозування, вони дали змогу автоматизувати, спростити та прискорити виконання великої кількості функцій планування і контролю. У прогнозуванні та плануванні використовують досить складні математичні методи, але розповсюдження комп'ютерів, простих та ефективних програмних продуктів робить ці процеси широко доступними, необхідно тільки знати, який у тому чи іншому разі вибрати метод, який програмний продукт пристосувати. Не менш важливою умовою для здійснення обґрунтованих фінансових розрахунків є коефіцієнтний метод визначення величини доходів і витрат. За допомогою коефіцієнтів, що базуються на досягненнях минулого періоду, декілька уточнених, розраховуються передбачувані доходи і витрати. Проте такий порядок має низку істотних недоліків:

1) за недостатньо обґрунтованої бази подальше уточнення показників посилює наявні недоліки. Це

може спричинити нераціональне використання фінансових ресурсів і стати причиною порушення безперервного процесу виробництва;

2) у разі недосконалості діючої на підприємстві методики планування застосування коефіцієнтного методу негативно позначається на ефективності використання матеріальних і фінансових ресурсів, а в низці випадків призводить до порушення вартісних пропорцій і погіршення фінансового стану [1, с. 251].

Сутність і зміст нормативного методу полягає у тому, що на основі наперед установлених норм і техніко-економічних нормативів розраховується потреба господарюючого суб'єкта у фінансових ресурсах та їхніх джерелах. Норма – це встановлена міра, деяка середня величина. Норматив є величиною розрахунковою. Нормативний метод планування є найпростішим методом. Знаючи норму або норматив і об'ємний показник, можна легко розрахувати плановий показник: Суб'єкт господарювання розробляє нормативи на підставі певної методики. Вони повинні орієнтувати підприємство на майбутню конкуренцію, виявляти ті ділянки або сфери діяльності, які не відповідають сучасному рівню і вимагають переоцінки. Якщо існуючі нормативи перешкоджають здійсненню прибутковості, підприємство повинно проаналізувати проблему і розробити більш ефективні нормативи. Але слід пам'ятати, що отримання ідеальних нормативів є принципово неможливим [4, с. 75].

Сутність балансового методу планування фінансових показників полягає у тому, що шляхом побудови балансу досягається ув'язка наявних фінансових ресурсів і фактичної потреби в них. У практиці планування можуть застосовуватися матеріальні (натуральні), трудові й вартісні баланси. Матеріальні баланси – баланси товарів і предметів матеріально-технічного оснащення. Баланс трудових ресурсів складається для розрахунку потреби і руху робочої сили [7, с. 280].

У фінансовому плануванні застосовується вартісний баланс, який розробляється у грошовому виразі. Балансовий метод застосовується передусім під час планування розподілу прибутку й інших фінансових ресурсів, планування потреби надходжень засобів до грошового фонду. Фінансовий план господарюючого суб'єкта також складається у формі балансу доходів і витрат, балансу надходження і витрачання грошових коштів та ін. Балансове планування по фінансових фондах має такий вигляд [6, с. 42]:

$$Зн + Н = В + Зк, \quad (1)$$

де $Зн$ – залишок коштів фонду на початок планового періоду, грн.;

$Н$ – надходження коштів у фонд, грн.;

$В$ – витрачання коштів фонду, грн.;

$Зк$ – залишок коштів фонду на кінець планового періоду, грн.

Фінансові ресурси повинні бути збалансовані між собою на найбільш раціональній основі, тобто шляхом вибору ефективних методів формування фондів грошових коштів, розподілу та використання отриманого доходу. Для фінансового планування особливо важливим є те, якими шляхами досягнута збалансованість планів і які при цьому використовувалися джерела фінансових ресурсів. Вибираючи напрями інвестування коштів і методи залучення фінансових ресурсів (власних і позичкових), фінансовий менеджер зобов'язаний пам'ятати про забезпечення платоспроможності та ліквідності для недопущення ймовірного банкрутства. Слід пам'ятати й про те, що механізм скупки боргів організації і подальша процедура банкрутства досить активно використовуються в нашій країні для перерозподілу власності [1, с. 85].

Сутність методу оптимізації планових рішень полягає у тому, що розробляється декілька варіантів планового показника, з яких потім вибирається найбільш оптимальний варіант. Існують два напрями вибору інвестиційних і фінансових варіантів:

1) якщо дані ресурси, то прагнуть отримати найкращий результат їх використання;

2) якщо даний результат, то намагаються звести до мінімального розміру витрату ресурсів [2, с. 65].

Мережний метод планування представлений мережним графіком планування й управління як графічне зображення взаємозв'язків між працівниками, він був створений американськими фахівцями (Кларк, Малкольм, Розебум та ін.) у 1958 р. й одержав назву «метод оцінки перегляду програм». Метод мережевого планування і управління (МПУ) застосовується для планування складних систем і управління ними. МПУ засноване на теорії графів. За допомогою теорії графів можна вирішувати не тільки задачі мережного планування, а й різні екстремальні завдання з розміщення грошових коштів, розвитку транспортної мережі, перевезення [7, с. 125].

Метод мережного планування застосовується під час планування проведення комплексу взаємозв'язаних робіт, зокрема він дає змогу:

1) наочно представити організаційну і технологічну послідовність виконання операцій і встановити взаємозв'язок між ними;

2) забезпечити чітку координацію операцій різного ступеня складності, виявити операції, від яких залежить тривалість усієї роботи, і зосередити увагу на своєчасному виконанні кожної операції;

3) ефективно використовувати грошові і матеріальні ресурси, що поліпшують техніко-економічні показники і якість роботи. Мережний метод – це сума прийомів і способів, що дають змогу на основі застосування мережного графіка (мережної моделі) раціонально здійснювати весь

управлінський процес, тобто планувати, організувати, координувати і контролювати будь-який комплекс робіт.

Застосування методу мережного планування й управління дає змогу поліпшити:

1) планування, забезпечуючи його комплексність, безперервність, створюючи умови для поліпшення визначення необхідних ресурсів і розподілу вже наявних ресурсів;

2) фінансування робіт, оскільки з'являються способи точнішого розрахунку собівартості робіт, її трудомісткості і формування нормативно-довідкової бази;

3) структуру системи управління шляхом чіткого визначення і розподілу завдань, обов'язків;

4) організацію процедур координації і контролю над ходом робіт на базі оперативної і точної інформації, оцінку виконання плану [6, с. 39].

Для вирішення крупних проблем перспективного розвитку, особливо якщо вони мають міжгалузевий і міжрегіональний характер, використовують програмно-цільові методи. Програмно-цільовий метод – це система методів планування й управління програмою, яка включає методи: оцінки і вибору проблем, для вирішення яких будуть розроблятися програми; формування й оптимізації програм; визначення необхідних ресурсів та розподілу між елементами програм; організації системи управління програмою і забезпечення організаційної дії; координації й контролю робіт над програмами.

Основою формування програми є застосування програмно-цільового методу планування, який припускає:

1) наявність проблеми і визначення мети;

2) виділення системи, що реалізує цілі (тобто розроблення різних варіантів і шляхів вирішення завдань);

3) розроблення комплексної програми розвитку системи;

4) створення особливого механізму реалізації комплексної програми (наявність конкретних програмних органів і виконавців, що повністю відповідають за виконання програм, строге розмежування права і відповідальності) [3, с. 245].

Економіко-математичне моделювання. Суть і зміст цього методу дає змогу знайти кількісний вираз взаємозв'язків між фінансовим показником і чинниками, що впливають на величину цього показника. Будь-які економічні процеси мають якісну і кількісну визначеність, тобто їхні взаємозв'язки характеризуються напрямом і величиною зміни. Знаходити кількісний вираз взаємозв'язків між економічними процесами і показниками з найменшими витратами праці дають змогу економіко-математичні методи. Ці методи дають можливість також розробити декілька варіантів плану і вибрати з них найкращий. Застосування мате-

матики в економіці вимагає, перш за все, точного математичного опису економічного процесу, для чого будується математична модель, яка в якісному відношенні повинна адекватно відображати економічний процес [6, с. 47].

Розкриття логічних зв'язків сучасного і минулого з майбутнім, передбачення економічних результатів господарської діяльності підприємств неможливі без аналізу існуючих в економічній дійсності закономірностей, тобто вивчення характеру змін економічних процесів і явищ у часі, їхніх взаємозв'язків, інакше кажучи, акумулювання минулого досвіду. Саме це й становить попередній етап наукового прогнозування. Прогнозування (з грец. – «знання наперед») можна визначити як наукове передбачення майбутнього стану економічної системи з урахуванням досвіду минулого і сучасного. Економічні прогнози виявляють конкретний вид основних закономірностей перспективного розвитку і можуть стати базою для визначення головних напрямів тривалої економічної політики. Економічні прогнози носять імовірнісний характер, тобто це деяка гіпотеза, деяка ймовірнісна оцінка протікання економічного процесу в майбутньому. Прогноз визначає тільки можливі варіанти економічного розвитку [6, с. 57].

Прогнозування повинно відповісти на питання: що, ймовірніше за все, очікувати в майбутньому і за яких умов можна досягнути передбачуваного стану. На практиці класифікація методів прогнозування під час розроблення управлінських рішень дає змогу:

- 1) забезпечити достовірність прогнозу;
- 2) мінімізувати затрати часу та коштів на вибір та обґрунтування методу прогнозування;
- 3) відкриває можливості прогнозування за аналогією.

Економічні прогнози залежно від масштабності явища, що вивчається, з певним ступенем умовності поділяють на:

- 1) мікроекономічні – вивчають розвиток окремих підприємств, виробництв і окремих видів продукції або попит на неї;
- 2) галузеві – присвячені вивченню розвитку галузі в країні;
- 3) прогнози закономірностей розвитку народногосподарських комплексів і галузей, що об'єднуються загальним цільовим призначенням;
- 4) регіональні;
- 5) макропрогнози – присвячені аналізу розвитку найбільш загальних тенденцій техніко-економічного потенціалу країни [5, с. 159–160].

Виходячи з вищесказаного, можна систематизувати методи фінансового планування (рис. 1).

Залежно від функціонального призначення прогнози розподіляють на:

- 1) цільовий – прогноз, що відповідає на запитання, що є бажаним і чому;

2) пошуковий – вивчаються можливі напрями і числові характеристики майбутнього розвитку прогнозованого об'єкта або явища (визначення об'єктивно існуючих тенденцій розвитку шляхом аналізу історичних тенденцій);

3) нормативний – призначений для визначення можливих шляхів, економічних і матеріальних засобів і термінів досягнення заданого і бажаного стану прогнозованого об'єкта або явища;

4) програмний – призначений для дослідження можливих шляхів та заходів для досягнення поставлених цілей і дає змогу сформулювати гіпотезу про можливі взаємовпливи різних чинників, указати гіпотетичні строки досягнення проміжних цілей на шляху до головної;

5) проектний – дає змогу визначити пріоритетність зразків того чи іншого явища в майбутньому, сприяє вибору оптимальних варіантів, перспектив проектування на основі, яка потім реалізує реальні проектні роботи.

Передумови і методи, що використовуються для прогнозування, істотно залежать від того, на який відрізок часу робиться прогноз [5, с. 118].

За часом випередження економічні прогнози поділяються на [6, с. 42]:

- 1) оперативні (до одного місяця);
- 2) короткострокові (від декількох місяців до одного року);
- 3) середньострокові (від одного до п'яти років);
- 4) довгострокові (не менше п'яти років).

За класифікацією за типом інформації:

- 1) експертне прогнозування (інтуїтивна інформація);
- 2) функціонально-логічне прогнозування (предметна інформація);
- 3) структурне прогнозування (блок-схеми, графи тощо);
- 4) математичне прогнозування (використовує знання математичних залежностей між параметрами та статистичні дані про параметри);
- 5) прогнозування за аналогією (дані всіх типів);
- 6) комплексне прогнозування (дані всіх типів).

За класифікації за ступенем формалізації методи прогнозування можна розділити на:

інтуїтивні – використовуються, коли неможливо врахувати вплив багатьох чинників через значну складність об'єкта прогнозування. У цьому разі використовуються оцінки експертів. При цьому розрізняють: індивідуальні експертні оцінки:

«метод інтерв'ю» – здійснюється безпосередній контакт експерта з фахівцем за схемою «питання – відповідь»;

аналітичний метод – здійснюється логічний аналіз якої-небудь прогнозованої ситуації, складаються аналітичні доповідні записки;

метод написання сценарію – заснований на визначенні логіки процесу чи явища в часі за різних умов [5, с. 89–90].

Рис. 1. Методи фінансового планування

Джерело: розроблено на основі [6, с. 41–44; 5, с. 120]

Особливе місце в класифікації методів економічного прогнозування посідають так звані комбіновані методи, що поєднують різні інші методи. Наприклад, колективні експертні оцінки і методи моделювання або статистичні й опитування експертів, як інформація використовується (фактографічна й експертна інформація) [6, с. 58–60].

Побудова планів та прогнозів дає змогу передбачувати та враховувати суб'єктам господарювання поточні й майбутні зміни зовнішнього середовища, а також адаптувати внутрішні чинники фінансово-господарчої діяльності для свого розвитку і подальшого зростання.

Висновки з проведеного дослідження. У ринковій економіці вдосконалення фінансового пла-

нування та прогнозування діяльності підприємств і фінансових установ відбувається безперервно, воно в умовах ринкової економіки має досить суттєве значення. Без фінансового планування не може бути досягнутий той рівень управління діяльністю підприємства, який забезпечує йому успіх на ринку, постійне вдосконалення матеріальної бази, соціальний розвиток колективу. Ніякий інший вид планування не може мати для підприємства такого узагальнюючого, глобального значення, бо саме фінанси охоплюють усі без винятку боки і ділянки його функціонування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батенко Л.П., Бєлов М.А., Євдокимова Н.М. Планування діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2009. 384 с.
2. Грабовський І.С. Планування і контроль на підприємстві : навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ : ДДФА, 2009. 159 с.
3. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання-Прес, 2012. 475 с.
4. Гузенко О.П. Фінансове планування на промислових підприємствах. *Фінанси України*. 2010. № 11. С. 73–76.
5. Біла О.Г. Фінансове планування і прогнозування : навчальний посібник. Львів : Компакт-ЛВ, 2005. 312 с.
6. Ставерська Т.О., Андрущенко І.С. Фінансове планування та прогнозування в підприємствах і

фінансових установах : навчальний посібник. Харків, 2013. 146 с.

7. Тарасюк Г.М., Шваб Л.І. Планування діяльності підприємства : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2003. 403 с.

REFERENCES:

1. Batenko L. P., Bielov M. A., Yevdokymova N. M. (2009) Planuvannia diialnosti pidpriemstva [Planning of the enterprise activity]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Hrabovskyi I. S. (2009) Planuvannia i kontrol na pidpriemstvi [Planning and control at the enterprise]. Dnipropetrovsk: DDFA. (in Ukrainian)
3. Hrynova V. M., Koiuda V. O. (2012) Finansy pidpriemstv [Finances of enterprises]. 2-he vyd., pererob. I dop. Kyiv: Znannia – Pres. (in Ukrainian)
4. Huzenko O. P. (2010) Finansove planuvannia na promyslovykh pidpriemstvakh [Financial planning at industrial enterprises]. *Finansy Ukrainy*. Vol. 11, pp. 73–76. (in Ukrainian)
5. Bila O. H. (2005) Finansove planuvannia i prohnozuvannia [Financial planning and forecasting]. Lviv: Kompakt-LV. (in Ukrainian)
6. Staverska T. O., Andrushchenko I. S. (2013) Finansove planuvannia ta prohnozuvannia v pidpriemstvakh i finansovykh ustanovakh [Financial Planning and Forecasting in Enterprises and Financial Institutions]. Kharkiv. (in Ukrainian)
7. Tarasiuk H. M., Shvab L. I. (2003) Planuvannia diialnosti pidpriemstva [Planning of enterprise activity]. Kyiv: «Karavela». (in Ukrainian)

Serdiukov KostiantynCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University**Diakite Moro**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics**TYPES AND METHODS OF FINANCIAL PLANNING AND FORECASTING OF THE ENTERPRISE**

Formulating the goals of the article. Financial planning can be considered a process of developing a specific plan of financial measures, that is, it is a normal type of human activity. In order for this activity to be successful, it is necessary to consider techniques and methods of financial planning and forecasting. The construction of plans and forecasts allows us to predict and take into account the current and future changes in the environment of economic entities, as well as to adapt the internal factors of financial and economic activity for its development and further growth.

Methodology. The development of market relations in Ukraine proved that planning and forecasting is a prerequisite for entrepreneurial activity. For any enterprise, a plan is necessary as a dynamic process that allows for predicting and taking into account changes taking place in the external environment, adapting internal factors of economic activity for its development and further growth.

Results. In a market economy, improving financial planning and forecasting the activities of enterprises and financial institutions is continuous, it is in a market economy is quite significant. Without financial planning it cannot be achieved the level of management of the company, which provides him with success in the market, the continuous improvement of the material base, social development of the team. No other type of planning can have for the enterprise of such a generalizing, global significance, since it is the finances that cover all the parties and areas of its operation without exception. The essence and content of financial planning methods are given: methods for calculating individual financial indicators (regulatory, computational and analytical; balance method for optimizing planning decisions, economic and mathematical modeling) and general methods for constructing a financial plan or program as a whole (economic analysis; balance method, network planning method; program-oriented planning method; forecasting method). The factors of intensification of the development of forecasting and planning methods, the classification of economic forecasts depending on the scale of the phenomenon under study with a certain degree of conditionality, and also depending on the functional purpose, according to the lead time, according to the type of information, according to the degree of formalization, are considered Highlights combined methods that combine various other methods.

Practical implications. Construction of plans and forecasts allows to predict and take into account current and future changes of the environment of economic entities, as well as to adapt internal factors of financial and economic activity for its development and further growth. Economic forecasts reveal a specific kind of basic laws of perspective development and can become the basis for determining the main directions of long-term economic policy.

Value (originality). The main types and methods of financial planning and forecasting of the enterprise are described and summarized in the figure. The originality of the work is satisfactory.

ОСОБЛИВОСТІ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ДЛЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ PECULIARITIES OF STRESS TESTING FOR THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

У статті висвітлено особливості проведення стрес-тестування банківських установ в Україні. Стрес-тестування – це поширений міжнародний інструмент виявлення системних ризиків у банківській системі. Центральні банки багатьох країн застосовують стрес-тестування банківських установ для мікро- та макропруденційного банківського регулювання. В останні роки Національним банком України активно впроваджується методологія стрес-тестування, яка являє собою аналіз чутливості банківських установ до різних негативних чинників (зокрема, банківських ризиків). У дослідженні проаналізовано загальні і специфічні проблеми банківської системи України, які виявлено під час проведення стрес-тестування банківських установ у 2018 р. У цілому результати стрес-тестування банківських установ засвідчили, що в нинішніх умовах проаналізовані українські банки достатньо капіталізовані, за відсутності стресів, проте досі вразливі до криз. Запропоновано рекомендації щодо вирішення проблеми банківської системи України по результатах проведення стрес-тестування банківських установ у 2018 р.

Ключові слова: стрес-тестування, банківські установи, банківські ризики, базовий сценарій, несприятливий сценарій, банківський капітал, вразливість, оцінка стійкості.

В статті виділені особливості проведення стрес-тестування банківських

учреждений в Украине. Стресс-тестирование – это распространенный международный инструмент выявления системных рисков в банковской системе. Центральные банки многих стран применяют стресс-тестирование банковских учреждений для микро- и макропруденциального банковского регулирования. В последнее время Национальным банком Украины активно внедряется методология стресс-тестирования, которая представляет собой анализ чувствительности банковских учреждений к различным негативным факторам (в том числе банковским рискам). В исследовании проанализированы общие и специфические проблемы банковской системы Украины, выявленные при проведении стресс-тестирования банковских учреждений в 2018 г. В целом результаты стресс-тестирования банковских учреждений показали, что в нынешних условиях проанализированные украинские банки достаточно капитализированы, при отсутствии стрессов, однако до сих пор уязвимы при кризисах. Предложены рекомендации решения проблемы банковской системы Украины по результатам проведения стресс-тестирования банковских учреждений в 2018 г.

Ключевые слова: стресс-тестирование, банковские учреждения, банковские риски, базовый сценарий, неблагоприятный сценарий, банковский капитал, уязвимость, оценка устойчивости.

УДК 336.711

Тищенко В.В.

к.е.н., доцент кафедри справи фінансів і банківської справи
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля

Тищенко О.І.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів і банківської справи
Східноукраїнський національний університет імені В. Даля

The article highlights the features of stress testing of banking institutions in Ukraine. Stress testing is a widespread international instrument for detecting systemic risks in the banking system. Central banks of many countries use stress testing of banking institutions for micro- and macro-banking regulation. The purpose of stress testing of banking institutions in Ukraine is not to predict the possible developments in the banking sector, but to determine what could happen to banking institutions in the event of various crisis situations, for this the National Bank of Ukraine simulates losses of banks from a hypothetical crisis and defines the need in the capital to cover such losses. In recent years, the National Bank of Ukraine has actively implemented the methodology of stress testing in Ukraine, which is an analysis of the sensitivity of banking institutions to various negative factors (in particular, bank risks). The study analyzed the general and specific problems of the banking system of Ukraine, which was identified during the stress testing of banking institutions in Ukraine in 2018. In general, the results of the stress testing of banking institutions have shown that under the current conditions Ukrainian banks are sufficiently capitalized, in the absence of stress, but still vulnerable to crises. Recommendations for solving the problem of the banking system of Ukraine on the results of stress testing of banking institutions in Ukraine in 2018 are proposed. In particular, banking institutions that do not fulfill the sustainability assessment requirements following stress testing should develop and implement a capitalization program and / or an action plan to maintain or restore capital levels. Subsequently, the National Bank of Ukraine will increase the number of banking institutions in conducting stress testing and will lay down more rigorous assumptions to identify vulnerabilities of banking institutions to risks, including a rapid increase in the proportion of inactive consumer loans, unchanged rates on loans and increase the loss parameter in the event of default.

Key words: stress testing, banking institutions, bank risks, baseline scenario, unfavorable scenario, bank capital, vulnerability, assessment of sustainability.

Постановка проблеми. Зовнішні і внутрішні фінансові кризи останніх років негативно впливають на українську економіку та спонукають учених концентрувати увагу на питаннях формування стійкості та стабільності банківської системи, для цього проводиться стрес-тестування (аналіз стійкості банків на вразливість до будь-яких макро- та мікроекономічних змін). Процедури стрес-тестування уможливають завчасно виявляти та ідентифікувати потенційні системні кризи банківської системи.

Стрес-тестування – поширений міжнародний інструмент виявлення системних ризиків у банківській системі. Центральні банки багатьох країн застосовують стрес-тестування для мікро- та

макропруденційного регулювання. Мета проведення стрес-тестування банківських установ – не спрогнозувати можливий розвиток подій у банківському секторі, а визначити, що могло би статися з банками у разі виникнення кризових ситуацій. Для цього Національний банк України моделює збитки банків від гіпотетичної кризи та визначає потребу в капіталі під покриття таких збитків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями, які стосуються методології, організації та особливостей проведення стрес-тестування банківських установ, займаються вітчизняні та зарубіжні дослідники: І. Андрієвська, В. Бобиль, Н. Верхуша, В. Вовк, В. Даньків, М. Джонс, О. Заруцька, Л. Засхіна, П. Житний, І. Івасів,

Я. Костюченко, Т. Леонович, М. Макаренко, А. Максимова, С. Манжос, В. Міщенко, С. Науменкова, Л. Прийдун, Ю. Ребрик, К. Тун, П. Хілберс, Г. Хоггарт та ін. У дослідженнях цих авторів стрес-тестування розглядається як методологія оцінки стану банківської системи або окремої банківської установи, а також можливість зміни такого стану внаслідок реалізації певних негативних загроз.

Проаналізувавши дослідження, пов'язані з організацією стрес-тестування, слід зазначити, що подальшого вдосконалення потребують методологічні засади проведення стрес-тестування українських банків з урахуванням вітчизняних законодавчих вимог та міжнародної практики, а також розроблення пропозицій щодо подолання проблем та недоліків, які були виявлені в процесі проведення стрес-тестування банків.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення особливостей проведення стрес-тестування в Україні, аналіз загальних і специфічних проблем банківської системи України та розроблення рекомендацій по результатах проведення стрес-тестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки Національним банком України активно впроваджується методологія стрес-тестування, яка являє собою аналіз чутливості банківських установ до різних негативних чинників. Стрес-тестування оцінює стійкість окремих банків і банківської системи у цілому до негативних змін у їхньому фінансовому середовищі.

Головна перевага стрес-тестування полягає у тому, що на передкризових етапах розвитку суб'єкта можливо спрогнозувати ймовірні зміни в його діяль-

ності та в системі у цілому і не допустити негативних ситуацій, а за їх виникнення мати уявлення про те, як суб'єкт або система зреагує на дану ситуацію.

У міжнародній практиці використовуються різноманітні види стрес-тестування на мікро- та макрорівні (рис. 1).

Базельський комітет із питань банківського нагляду, надаючи конкретні рекомендації щодо процедур стрес-тестування, наголошує, що банкам і органам банківського нагляду рекомендується звернути увагу на спрямованість стрес-тестування на подолання головних невизначеностей (таких як оцінка ставок дефолту або ймовірності різних чинників ризику) за допомогою складання конкретних економічних сценаріїв незалежно від імовірності настання таких подій [4].

Національним банком України розроблено відповідні Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках країни [5], спрямовані на визначення підходів до оцінки стабільності банку за межами нормального операційного процесу та встановлення ступеня витривалості у разі виникнення екстремальних подій.

Окремі банківські установи можуть реалізовувати власні методики стрес-тестування (ліквідності, достатності капіталу та ризику кредитного портфеля банку). Можна виділити такі банківські ризику, за якими банки можуть проводити стрес-тестування (рис. 2).

У 2018 р. Національний банк України провів стрес-тестування найбільших українських банків. Стрес-тестування проходили 24 банки, у яких зосереджено понад 94% активів української банківської системи.

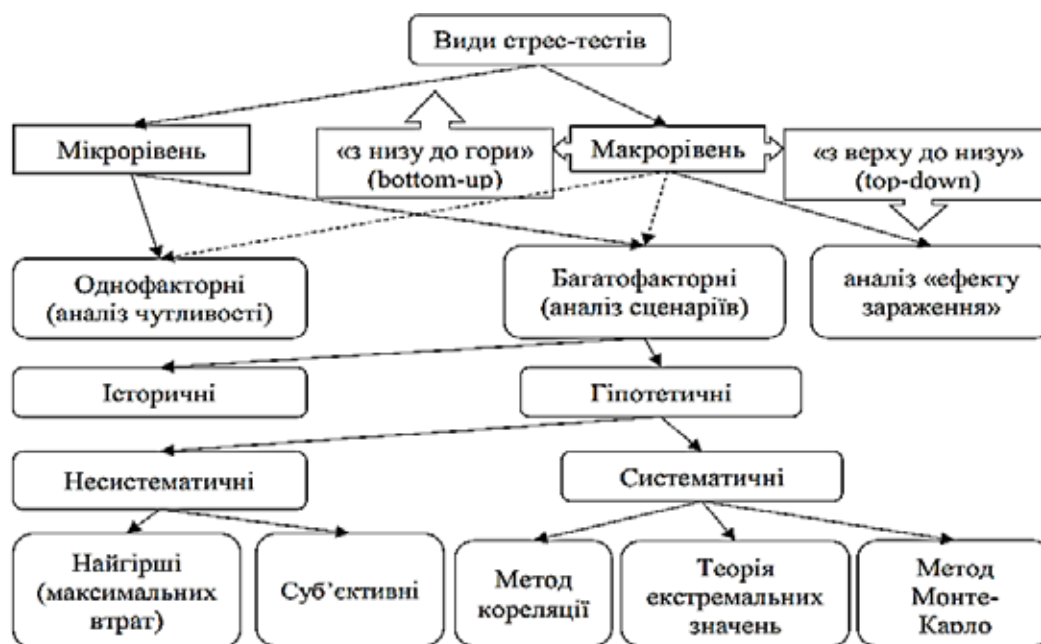

Рис. 1. Види стрес-тестування

Джерело: складено на основі [1–3]

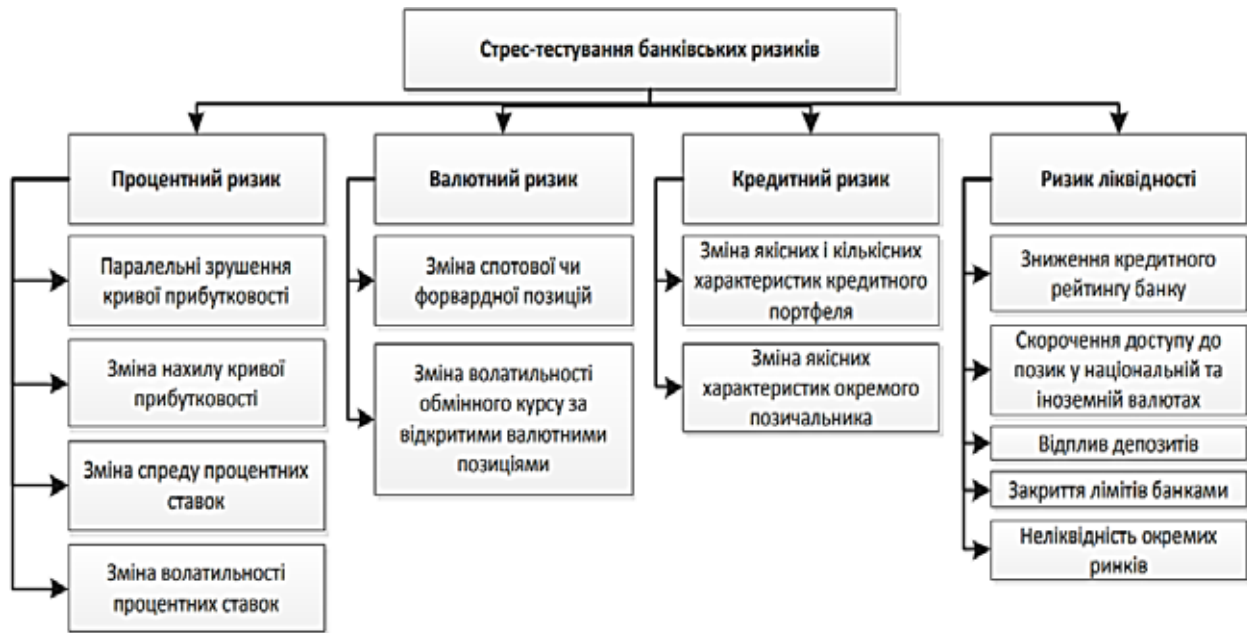

Рис. 2. Банківські ризики, за якими може проводитись стрес-тестування

Джерело: складено на основі [6; 7]

Для стрес-тестування Національний банк України розробив два сценарії: базовий і несприятливий. Останній містить фактори найбільших, на думку регулятора, ризиків, його припущення ґрунтуються на статистиці попередніх криз та є консистентними з погляду макроекономічних взаємозв'язків.

Несприятливий сценарій сконструйовано так, що його втілення призводить до реалізації, насамперед, кредитного, а також процентного й валютного ризиків. У ньому закладено зниження реального ВВП, девальвацію гривні, прискорення інфляції та пов'язане із цим підвищення відсоткових ставок.

Горизонт прогнозування становить три роки, це дає змогу відобразити всі стадії розгортання кризи – від її виникнення до початку відновлення економіки. Базовий сценарій слугує базою для порівняння результатів стрес-тесту й не є прогнозом.

Результати оцінювання за базовим та несприятливим сценаріями не є прогнозами фінансових показників. Сценарії розроблено так, щоб виявити вплив основних ризиків на діяльність банку за поточного його стану.

Стрес-тестування показало, що за умови реалізації базового сценарію розвитку економіки більшість українських банків продовжить генерувати прибуток та не матиме проблем із капіталом. Натомість 50% банків, за оцінками Національного банку України, не зможе пройти без значних утрат через кризу в разі її настання. Від таких банків вимагається реструктурувати баланси або збільшити капітал, щоб знизити вразливість до ризиків і створити запас міцності за допомогою буфера капіталу. Це має посилити фінансову стійкість як окремих банків, так і банківської системи України

у цілому. Під час наступного оцінювання стійкості банків НБУ планує зберегти ключові припущення попереднього стрес-тестування, звернувши особливу увагу на виявлені системні ризики.

Більшість банків, для яких виявлено потребу в збільшенні капіталу, вже вжила заходів для часткового або повного її покриття. Переважно потреба в капіталі визначалася несприятливим макроекономічним сценарієм, і вона має бути повністю покрита до кінця 2019 р.

Національний банк України й надалі здійснюватиме оцінку якості активів та стрес-тестування найбільших фінансово-кредитних установ, щоб виявити рівень системних ризиків для капіталу банків.

Слід зазначити, що результати стрес-тестування банківської системи потрібно інтерпретувати обережно і виключно в контексті ключових припущень, які лягли в основу моделі.

По-перше, припускається, що баланс банків є статичним, тобто на нього впливають лише зміна якості активів та зміна обмінного курсу. На практиці окремі банки зростають досить стрімко, а тому їхні баланси вже суттєво відрізняються від балансів на дату стрес-тестування.

По-друге, припускається капіталізація поточних прибутків у всьому прогнозному періоді. На практиці банки можуть приймати рішення про розподіл отриманого прибутку між акціонерами.

У середньому достатність основного капіталу банків за базового сценарію зростає в прогнозному періоді майже на 13 в. п., до 24,7%.

Вісім фінансово-кредитних установ потребували збільшення капіталу для досягнення міні-

мально необхідного рівня достатності в перший прогнозний рік за базовим сценарієм. Один із цих банків – «ВТБ Банк» – у листопаді 2018 р. було визнано неплатоспроможним. Більшість банків є достатньо прибутковими в прогнозному пері-

оді, а їхній загальний рівень капіталу зростає (рис. 3–5, табл. 1).

Результати стрес-тестування різняться за групами українських банків. Під час оцінювання якості активів (asset quality review, AQR) показник достат-

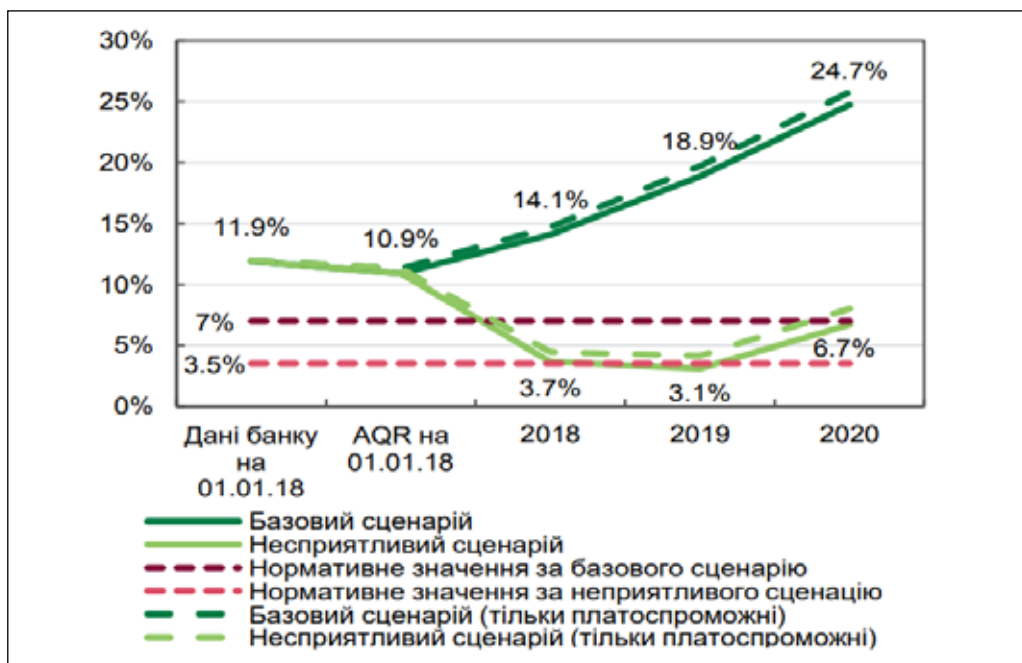

Рис. 3. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу банків за результатами стрес-тестування

Джерело: складено за даними НБУ

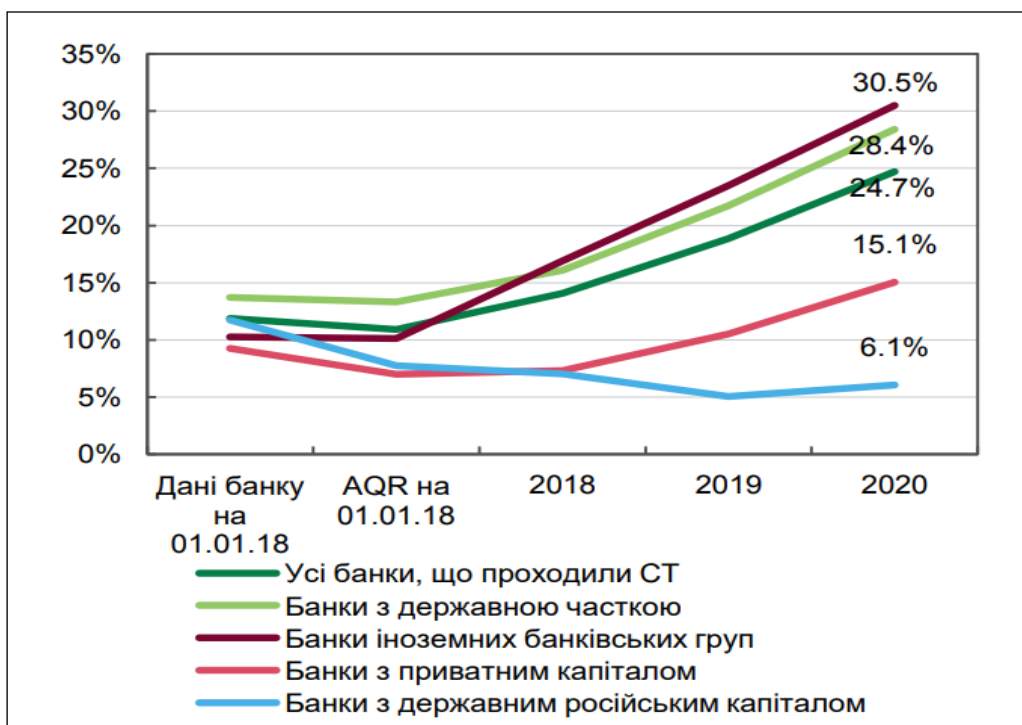

Рис. 4. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу за базовим сценарієм (за групами банків)

Джерело: складено за даними НБУ

ності основного капіталу знизився тільки для приватних банків та банків, які знаходяться під контролем Російської Федерації.

За базовим сценарієм спостерігається зростання достатності основного капіталу майже всіх груп банків, проте різними темпами. Найпомітніше зростає достатність основного капіталу у іноземних банків. Тільки для банків із державним російським капіталом достатність основного капіталу опускається нижче граничного рівня 7%.

За несприятливого сценарію для майже половини банків капітал знижується нижче за граничний рівень. Загальний кумулятивний вплив гіпотетичної кризи на основний капітал становить майже

9 в. п. достатності основного капіталу, він знижується до 3,1% у трирічному прогнозованому періоді. За несприятливим сценарієм для банків усіх груп, окрім іноземних, спостерігалось зниження основного капіталу. Найсуттєвіше його скорочення очікувано виникло у перший рік прогнозованого періоду стрес-тестування. Незначне відновлення капіталу відбувалося тільки на третій рік стресу.

Глибина просідання капіталу внаслідок гіпотетичної кризи є майже однаковою для державних та приватних банків. За рахунок вищого початкового рівня державні банки зберігають у середньому додатний капітал. Водночас для приватних банків середній рівень достатності стає

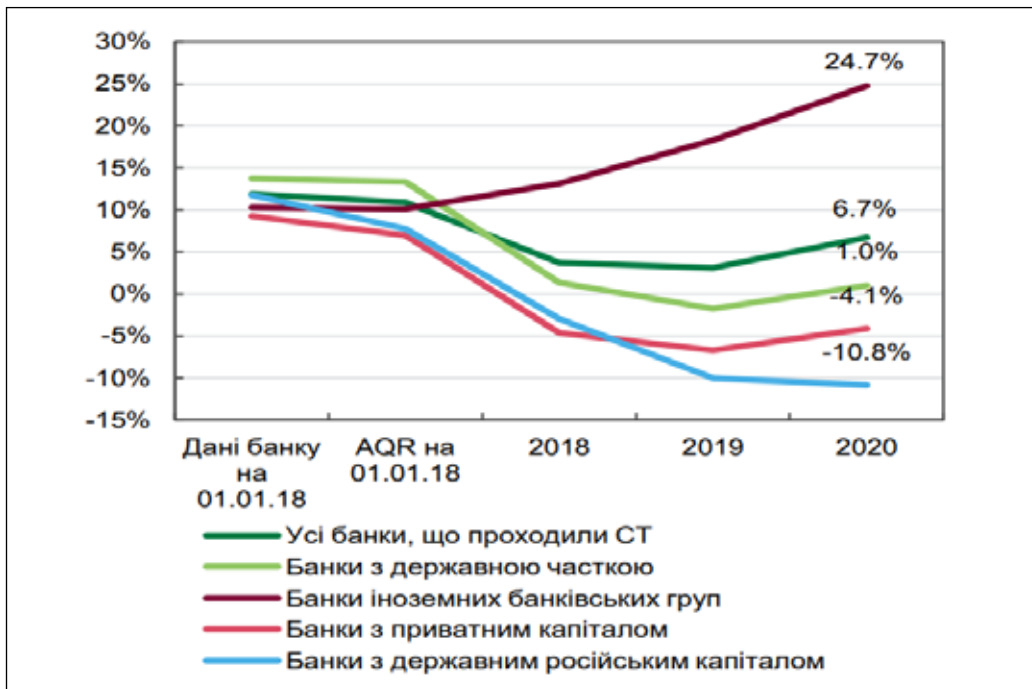

Рис. 5. Середньозважені оцінки нормативу достатності основного капіталу за несприятливим сценарієм (за групами банків)

Джерело: складено за даними НБУ

Таблиця 1

Середньозважені оцінки нормативів достатності капіталу банків за результатами стрес-тестування

Показник	Дані банку на 01.01.18	AQR на 01.01.18	За базовим макроекономічним сценарієм			За несприятливим макроекономічним сценарієм		
			1-й	2-й	3-й	1-й	2-й	3-й
			прогнозований рік			прогнозований рік		
H2	15.5%	14.4%	17.8%	22.2%	27.9%	5.3%	4.2%	8.7%
H3	11.9%	10.9%	14.1%	18.9%	24.7%	3.7%	3.1%	6.7%
Зміна H2 до даних банку на 01.01.18, в. п.	0.0	-1.2	2.2	6.7	12.3	-10.2	-11.4	-6.9
Зміна H3 до даних банку на 01.01.18, в. п.	0.0	-1.0	2.2	7.0	12.8	-8.2	-8.7	-5.2

Джерело: складено за даними НБУ

від'ємним (еквівалент 6% достатності основного капіталу) (рис. 6–9).

Потреба (нестача) капіталу виникає тоді, коли розрахункові значення нормативів банків хоча б в один із років прогнозного горизонту опускалися нижче встановлених граничних рівнів (7% для базового і 3,5% для несприятливого сценаріїв).

Потреба в капіталі, встановлена за результатами оцінювання, у перший рік базового сценарію має бути покрита шляхом виконання програми

капіталізації до кінця березня 2019 р. Потреба, яка визначається за несприятливого сценарію, покривається за рахунок виконання планів реструктуризації до кінця 2019 р. Загальна сума потреби в капіталі банків становить 42,1 млрд. грн., для платоспроможних банків – 34,7 млрд. грн., із них шляхом виконання програми капіталізації має бути покрито 2,8 млрд. грн. (рис. 10).

Поки що Національний банк України верифікував та підтвердив заходи банків на суму

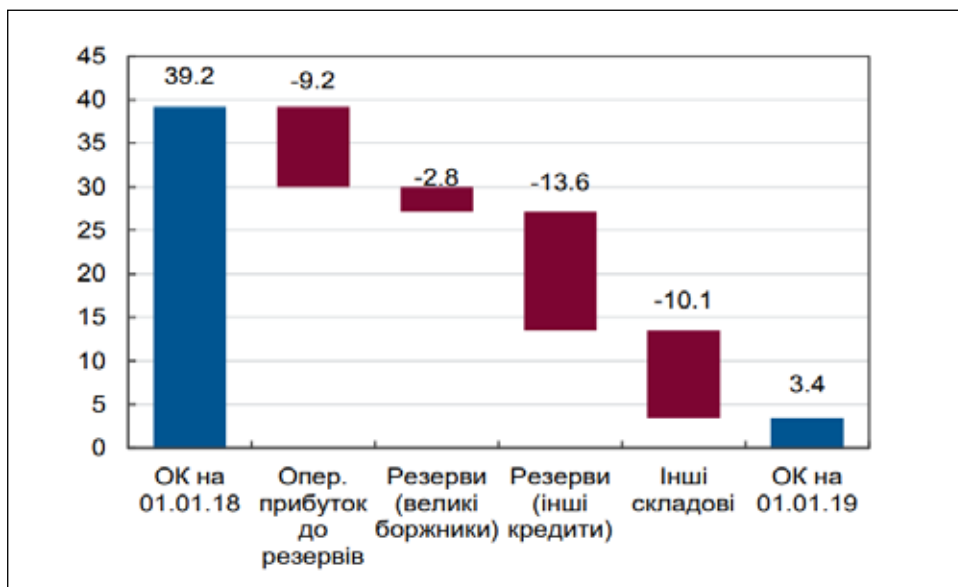

Рис. 6. Чинники зміни основного капіталу (ОК) банків із державною часткою за несприятливим сценарієм, млрд. грн.

Джерело: складено за даними НБУ

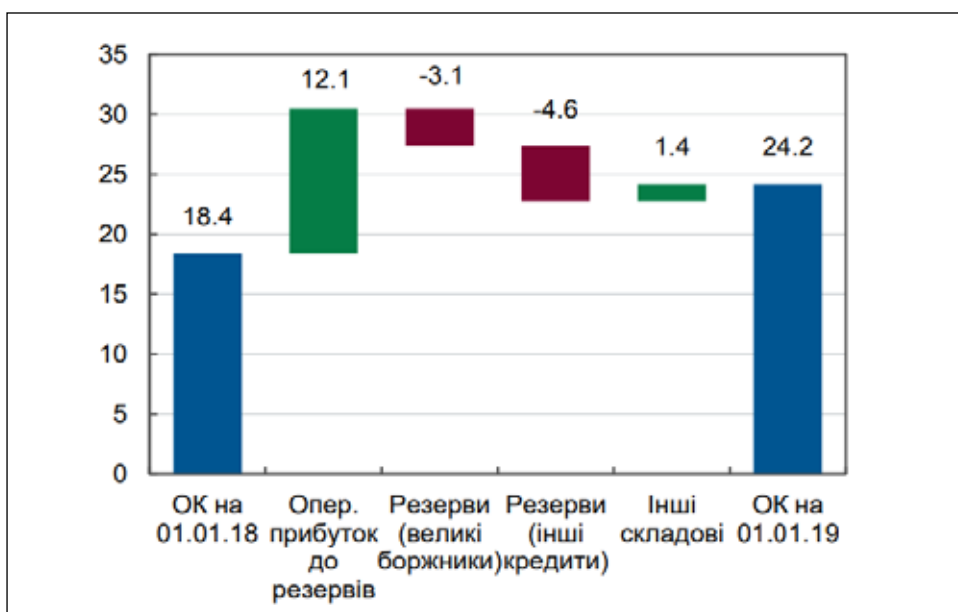

Рис. 7. Чинники зміни основного капіталу (ОК) банків іноземних банківських груп за несприятливим сценарієм, млрд. грн.

Джерело: складено за даними НБУ

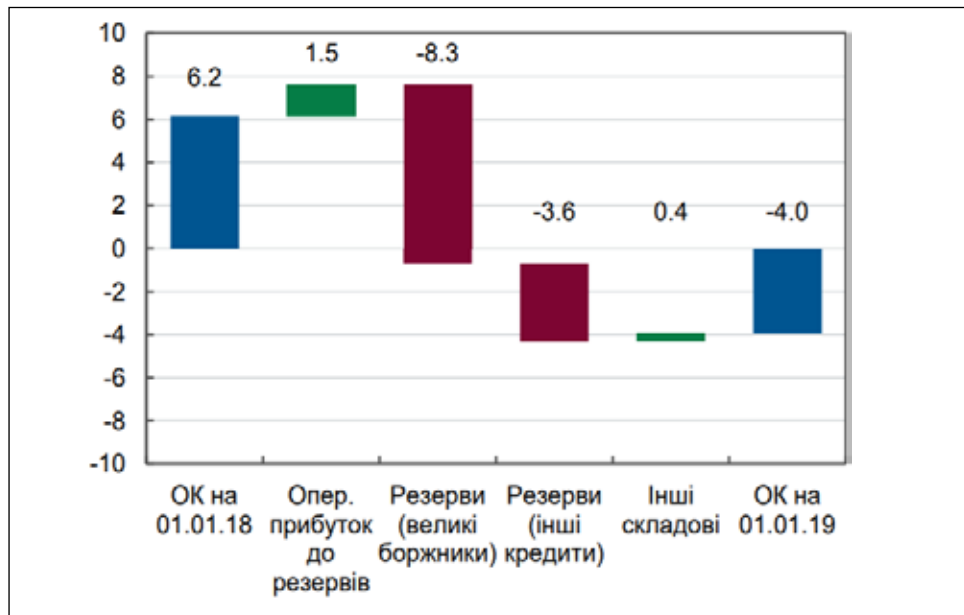

Рис. 8. Чинники зміни основного капіталу (ОК) банків із приватним капіталом за несприятливим сценарієм, млрд. грн.

Джерело: складено за даними НБУ

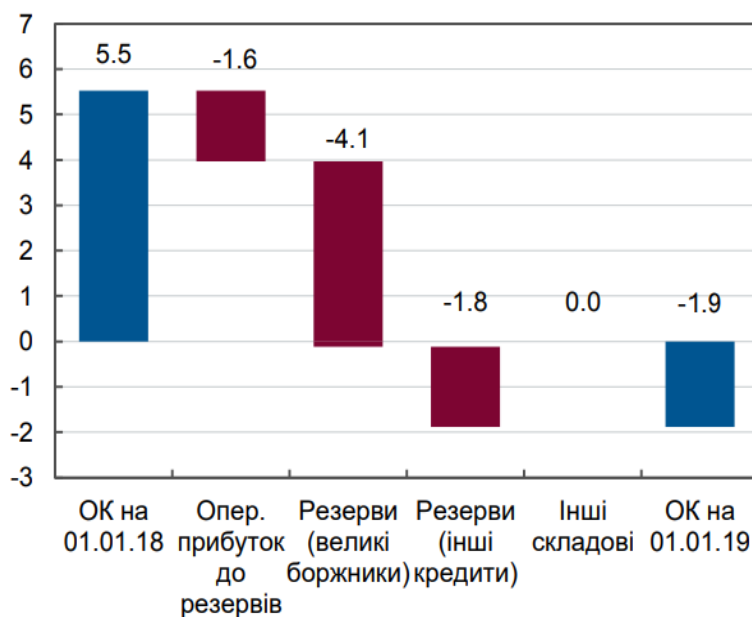

Рис. 9. Чинники зміни основного капіталу (ОК) банків із державним російським капіталом за несприятливим сценарієм, млрд. грн.

Джерело: складено за даними НБУ

15 млрд. грн. Частина заходів, здійснених банками наприкінці 2018 р., буде врахована пізніше, після верифікації їхнього впливу на капітал.

Під час стрес-тестування виявлено, що за несприятливого сценарію основний капітал банків загалом зменшиться на понад 70% порівняно з базовим сценарієм. Значною мірою це зумовлено зростанням кредитного ризику великих боржни-

ків через високий рівень концентрації портфелів банків.

Щоб оцінити цю зміну кредитного ризику, було спрогнозовано показники діяльності великих боржників та розраховано їхню спроможність вчасно обслуговувати борг (рис. 11).

Під час проведення стрес-тестування виявилося, що валютна переоцінка боргу – найваго-

Рис. 10. Потреба в капіталі та за групами банків

Джерело: складено за даними НБУ

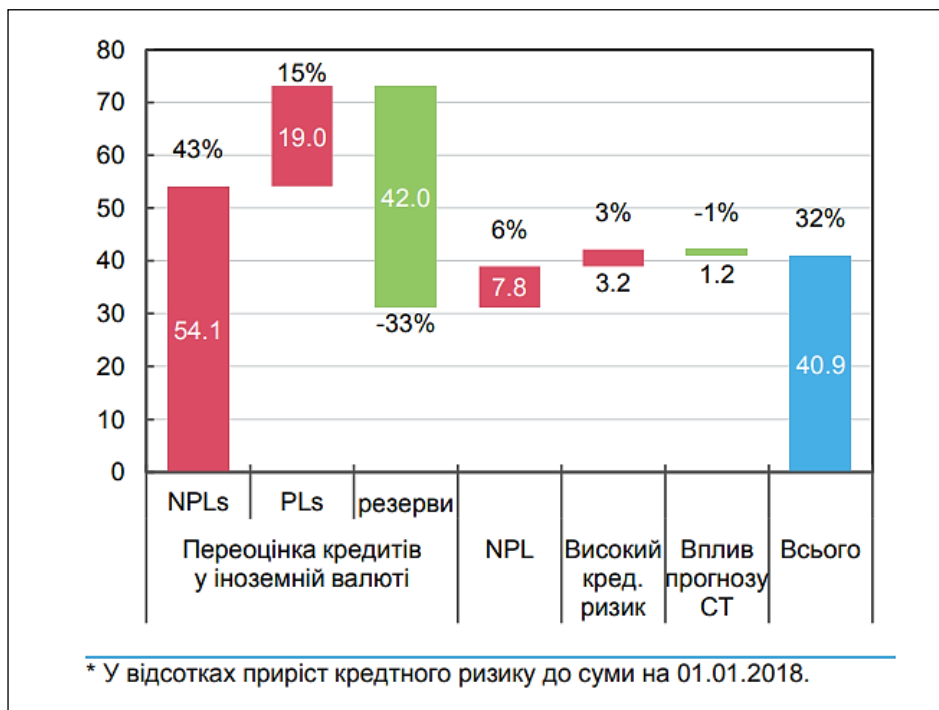

Рис. 11. Приріст кредитного ризику великих боржників за складниками у несприятливому сценарії, млрд. грн.

Джерело: складено за даними НБУ

міший чинник зростання кредитного ризику, бо більшість великих боржників не отримує доходів у валюті. Водночас рівень кредитного ризику без

урахування валютної переоцінки заборгованості компаній із прийнятним борговим навантаженням сумарно знижувався навіть за негативним

сценарієм. Індивідуальне стрес-тестування великих боржників банків із використанням специфічних галузевих припущень застосовуватиметься й надалі. Зростання кредитного ризику за рештою портфеля банків також суттєво вплине на капітал. Це відбудеться через міграцію кредитів у непрацюючі. Коефіцієнт міграції було оцінено за допомогою економетричної моделі на основі макроекономічних даних як за кризові, так і за некризові періоди. Результати свідчать, що цей підхід недостатньо консервативний, особливо для портфельів із порівняно коротким строком та значною динамікою, зокрема споживчих кредитів.

Під час наступного стрес-тестування Національний банк України припускатиме суттєвіше зростання частки непрацюючих кредитів, ураховуючи історичні дані саме для кризових періодів. Інший чинник зростання кредитного ризику за несприятливого сценарію – припущення про збільшення коефіцієнта втрат у разі дефолту (LGD) до щонайменше 85% від обсягу непрацюючих кредитів. Цей чинник не мав значного впливу на банківську систему загалом, однак виявився суттєвим для низки банків.

В умовах значних юридичних ризиків та гіпотетичної кризи малоімовірно отримати відшкодування за видані кредити шляхом стягнення та реалізації застави. Особливо це стосується старих непрацюючих кредитів. Саме тому Постанова НБУ № 351 «Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями»[8] вимагає повністю амортизувати вартість застави протягом чотирьох років після визнання кредитів непрацюючими. Припущення про зростання LGD зберігатиметься надалі. Для зменшення його негативного впливу на результати стрес-тестування банки мають або активніше займатися стягненням застави, або визнавати кредитний ризик завчасно, усвідомлюючи, що ймовірність отримати відшкодування за дефолтними кредитами низька.

Ще один потенційний ризик – зміна відсоткових ставок, що теж вагомо впливає на капітал банків. Несприятливий сценарій передбачав, що ставки за короткостроковими депозитами зростуть вищими темпами, за депозитами строком понад шість місяців – дещо нижчими, за кредитами – ще повільніше. На відміну від міграції кредитів у непрацюючі ефект від зміни ставок варіюється залежно від структури фондування та поточної процентної політики конкретного банку. У підсумку в перший рік негативного сценарію під дією цього чинника в одних банків норматив достатності основного капіталу зросте на 1 в. п., а в інших – знизиться на 10 в. п. Як і передбачалося, особливо чутливі до цього чинника банки, що мають переважно короткострокове роздрібне фондування. Слід зазначити, що застосований

цього року підхід до стрес-тестування допускав збільшення процентної маржі. Однак, беручи до уваги високі поточні ставки за кредитами, їх зростання в умовах кризи малоімовірно. Тому в майбутньому аналіз планує закладати у припущення стрес-тестування незмінні ставки за кредитами та зростання вартості фондування.

Негативний ефект від девальвації гривні проявляється непрямо через погіршення платоспроможності боржників, які залучили кошти в іноземній валюті. Натомість прямий її вплив на капітал позитивний для частини банків, адже завдяки довгим відкритим валютним позиціям переоцінка вартості збільшує активи суттєвіше, ніж зобов'язання.

У майбутніх стрес-тестах Національному банку України треба зберігати припущення про значну девальвацію гривні. Це спонукатиме банки зі значним валютним складником у кредитному портфелі збалансувати його. Водночас поступове приведення банками відкритих валютних позицій до встановлених Національним банком України лімітів знизить позитивний вплив девальвації на капітал під час наступних стрес-тестувань.

До речі, Національний банк України оприлюднив методологію стрес-тестування банків у 2019 р., яке розпочнеться у травні 2019 р. [9]. У фокусі стрес-тестування 2019 р. – аналіз портфелю споживчих кредитів банків, який стрімко зростає протягом останніх двох років.

На разі пов'язані із цим ризики у цілому незначні, проте недооцінка банками кредитного ризику та зниження стандартів кредитування можуть призвести до підвищення вразливості банківського сектору, тому Національному банку України потрібно моніторити це питання. У несприятливому сценарії передбачається різке погіршення якості кредитів, виданих фізичним особам. Окрім того, для споживчих кредитів (окрім іпотечних), що є непрацюючими понад рік, передбачається 100% покриття капіталом. Також у несприятливому сценарії жорсткішими будуть припущення про динаміку процентного спреду та чистої процентної маржі. Припускатиметься, що дохідність за кредитами та іншими активами банків залишатиметься незмінною, тоді як вартість зобов'язань зростатиме.

У 2019 р. його мають пройти 29 установ, на які припадає понад 93% активів банківської системи.

Як і минулого року, банки пройдуть стрес-тестування за базовим та несприятливим макроекономічними сценаріями. Національний банк України зберігає підхід, за яким найбільші позичальники – суб'єкти господарювання будуть стрес-тестуватися індивідуально: буде оцінено суму очікуваних кредитних утрат для кожного з великих позичальників.

Банки, які за підсумками оцінки стійкості не будуть виконувати зазначені вимоги, повинні будуть розробити та виконати програму капіталі-

зації та/або план заходів для підтримки або відновлення рівня капіталу.

Висновки з проведеного дослідження.

У цілому результати стрес-тестування засвідчили, що в нинішніх умовах українські банки достатньо капіталізовані, за відсутності стресів, проте досі вразливі до криз. Унаслідок його проведення низка банків збільшила капітал та зобов'язалася усунути наявні дисбаланси. Національний банк України й надалі щороку оцінюватиме стійкість банківської системи, щоб виявляти системні ризики для фінансових установ. Наступного року в несприятливий сценарій буде закладено жорсткіші припущення для виявлення вразливості банків до ризиків, зокрема швидке зростання частки непрацюючих споживчих кредитів, незмінні ставки за кредитами та збільшення параметра втрат у разі дефолту.

Незважаючи на значний прогрес України у виконанні стрес-тестування банківської системи, потрібно пройти тривалий шлях, перш ніж воно стане для українських банківських установ невід'ємною частиною управління ризиками.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андриевская И.К. Стресс-тестирование: обзор методологий. *Управление в кредитной организации*. 2007. № 5. С. 88–96.
2. Вовк В., Дмитрик Ю. Діагностування кризи з боку центральних банків: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 3(205). С. 20–25.
3. Івасів І.Б., Максимова А.В. Макроекономічне стрес-тестування банків: сутність, підходи та основні етапи. *Фінанси, облік і аудит*. 2011. № 18. С. 75–85.
4. Манжос С.Б. Стрес-тестування банків: огляд методологій. *Фінанси, облік, банки*. 2014. № 1(20). С. 188–195.
5. Методичні рекомендації щодо порядку проведення стрес-тестування в банках України : Постанова Національного банку України від 06.08.2009 № 460. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09> (дата звернення: 23.04.2019).
6. Бобиль В. Стрес-тестування кредитних установ у сучасних умовах: теоретичний аспект. *Банківська справа*. 2010. № 6. С. 46–53.
7. Посохов І.М., Ходирєва О.О. Стрес-тестування як актуальний інструмент ризик-менеджменту сучасної банківської системи України. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Т. 1. № 24. С. 53–61.
8. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанова Національного банку України від 30.06.2016 № 351. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (дата звернення: 23.04.2019).
9. Про затвердження змін до Положення про здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України : Постанова Національного банку України від 17.01.2019 № 21. *База даних «Законодавство*

України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0021500-19#n7> (дата звернення: 23.04.2019).

REFERENCES:

1. Andrievskaya I.K. (2007) Stress-testirovanie: obzor metodologiy [Stress testing: a review of methodologies]. *Management in a credit institution*. no. 5, pp. 88–96.
2. Vovk V., Dmytryk Yu. (2013) Diagnostuvannya kryzy z boku centralnykh bankiv: zarubizhnyy ta vitchyznanyy dosvid [Diagnosing the crisis by central banks: foreign and domestic experience]. *Bulletin of the National Bank of Ukraine*. no. 3 (205), pp. 20–25.
3. Ivasiv I.B., Maksymova A.V. (2011) Makroekonomichne stres-testuvannya bankiv: sutnistj, pidkhody ta osnovni etapy [Macroeconomic stress testing of banks: essence, approaches and basic steps]. *Finance, accounting and auditing*. no. 18, pp. 75–85.
4. Manzhos S.B. (2014) Stres-testuvannya bankiv: oghljad metodologij [Stress testing of banks: an overview of methodologies]. *Finance, accounting, banks*. no. 1 (20), pp. 188–195.
5. Metodychni rekomendaciji shhodo porjadku provedennja stres-testuvannya v bankakh Ukrainy: Postanova Nacionaljnogho banku Ukrainy vid 06.08.2009 r. no. 460 [Methodical recommendations on the procedure for conducting stress-testing in banks of Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine dated August 6, 2009 no. 460]. *Database "Legislation of Ukraine"*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0460500-09> (accessed 23 April 2019).
6. Bobylj V. (2010) Stres-testuvannya kredytnykh ustanov u suchasnykh umovakh: teoretychnyj aspekt [Stress testing of credit institutions in modern conditions: theoretical aspect]. *Banking*. no. 6. pp. 46–53.
7. Posokhov I.M., Khodyrjeva O.O. (2018) Stres-testuvannya jak aktualjnij instrument ryzyk-menedzhmentu suchasnoji bankivskojji systemy Ukrainy [Stress testing as an actual risk management tool for a modern banking system in Ukraine]. *Financial and credit activity: problems of theory and practice: a collection of scientific works Kharkiv Institute of Education and Science, University of Banking (Kharkiv)*. vol. 1, no. 24, pp. 53–61.
8. Polozhennja pro vyznachennja bankamy Ukrainy rozmiru kredytnogho ryzyku za aktyvnymy bankivskymy operacijamy: Postanova Nacionaljnogho banku Ukrainy vid 30.06.2016 no. 351 [Regulation on the determination by banks of Ukraine of the amount of credit risk in active banking operations: Resolution of the National Bank of Ukraine dated June 30, 2016, No. 351]. *Database "Ukrainian Legislation"*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16> (accessed 23 April 2019).
9. Pro zatverdzhennja Zmin do Polozhennja pro zdijsnennja ocinky stijkosti bankiv i bankivskojji systemy Ukrainy: Postanova Nacionaljnogho banku Ukrainy vid 17.01.2019 r. no. 21. [On Approval of Amendments to the Provisions on the Implementation of the Assessment of the Resilience of Banks and the Banking System of Ukraine: Resolution of the National Bank of Ukraine dated January 17, 2019, no. 21]. *Database "Legislation of Ukraine"*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0021500-19#n7> (accessed 23 April 2019).

Tyshchenko VolodymyrCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finance and Banking
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University**Tyshchenko Olena**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Banking
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

PECULIARITIES OF STRESS TESTING FOR THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The purpose of the article. Stress testing is a widespread international instrument for detecting systemic risks in the banking system. After analyzing studies related to the organization of stress testing, it should be noted that further improvement requires the methodological principles of stress testing of Ukrainian banks, taking into account domestic legislative requirements and international practice, as well as developing proposals to overcome the problems and disadvantages that were identified during the process. conduct stress-testing of banks. The purpose of our study is to identify the features of stress testing in Ukraine, to analyze the general and specific problems of the banking system of Ukraine, and to develop recommendations on the results of stress testing.

Methodology. Ukraine actively implements the stress-testing methodology, which is an analysis of the sensitivity of banking institutions to various negative factors. Stress testing evaluates the resilience of individual banks and the banking system as a whole to negative changes in their financial environment. The main advantage of stress testing is that at the pre-crisis stages of the subject's development it is possible to predict the likely changes in its activities and in the system as a whole and to prevent negative situations, and when they arise, they have an idea of how the subject or system will respond to this situation.

Results. In 2018, the National Bank of Ukraine conducted a stress test of the largest Ukrainian banks. Stress testing was carried out by 24 banks, which concentrated more than 94% of assets of the Ukrainian banking system. The forecast horizon is three years, which enables to reflect all the stages of the crisis deployment – from its occurrence to the beginning of the recovery of the economy.

For stress testing, two scenarios have been developed – basic and unfavorable. The scenarios are designed in such a way as to determine the impact of the main risks on the bank's current state of affairs. Baseline and unfavorable benchmarking results are not predictions of financial performance.

The baseline scenario serves as a basis for comparing the results of a stress test and is not a prognosis.

The unfavorable scenario contains the factors of the largest, in the opinion of the regulator, risks, and its assumptions are based on the statistics of previous crises and are consistent in terms of macroeconomic interconnections.

The unfavorable scenario is designed in such a way that its implementation leads to the implementation of primarily credit, as well as interest and currency risks. It introduces a reduction in real GDP, a devaluation of the UAH, an acceleration of inflation and, consequently, an increase in interest rates.

Stress testing showed that with the implementation of the baseline scenario of economic development, most Ukrainian banks will continue to generate profits and have no problems with capital. Instead, 50% of banks, according to the National Bank of Ukraine, will not be able to pass without significant losses due to the crisis in case of its onset. From such banks, it is required to restructure the balance sheets or increase capital to reduce risk aversion and create a margin of safety through the buffer of capital. This should increase the financial sustainability of both individual banks and the banking system of Ukraine as a whole.

During the next assessment of the banks' resilience, the National Bank of Ukraine plans to maintain key assumptions of the previous stress testing, paying particular attention to the identified systemic risks.

Most of the banks that have identified the need for capital increase have already taken measures to cover it in part or in full.

Practical implications. In general, the results of stress testing showed that under the current conditions Ukrainian banks are sufficiently capitalized, in the absence of stress, but still vulnerable to crises. As a result of its implementation, a number of banks increased their capital and committed themselves to eliminating existing imbalances. The National Bank of Ukraine will continue to assess the stability of the banking system each year in order to detect systemic risks for financial institutions. The next year, in the unfavorable scenario, there will be more rigorous assumptions for exposing banks to vulnerability to risks, including a rapid increase in the proportion of inactive consumer loans, unchanged rates on loans and an increase in the loss parameter in the event of default.

Value/originality. In our study, the peculiarities of stress testing in Ukraine were identified, the general and specific problems of the banking system of Ukraine were analyzed and recommendations on the results of stress testing were developed.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

BASIC PRINCIPLES OF ENTERPRISE PROFIT MANAGEMENT

У статті досліджено показник прибутку підприємства як один з основних показників фінансово-господарської діяльності в сучасних умовах. Проаналізовано економічні показники діяльності суб'єктів господарювання, що залежать від прибутку. Обґрунтовано, що основним у розподілі чистого прибутку від продажів із метою дотримання балансу інтересів працівників підприємства і власника, між капіталізованою частиною і споживаною є розроблення економічного механізму її розділу. Виявлено, що процес управління прибутком повинен здійснюватися відповідно до низки принципів, що відповідають вимогам, запропонованим ринковою економікою, серед яких: взаємодія із загальною системою управління підприємством; орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства; варіативність підходів до розроблення окремих управлінських рішень; системний підхід до формування управлінських рішень; системність управління прибутком. У процесі проведених досліджень визначилася доцільність доповнення загальноприйнятих принципів управління прибутком такими принципами: системності управління прибутком; науковості методів оцінки прибутковості підприємства; обліку відповідності рівня прибутку прийнятному рівню ризику.

Ключові слова: прибуток, підприємство, принципи, аналіз, управління.

В статье исследован показатель прибыли предприятия как один из основных

показателей финансово-хозяйственной деятельности в современных условиях. Проанализированы зависящие от прибыли экономические показатели деятельности субъектов хозяйствования. Обосновано, что основополагающим в распределении чистой прибыли от продаж с целью соблюдения баланса интересов работников предприятия и собственника, между капитализируемой частью и потребляемой является разработка экономического механизма ее раздела. Выявлено, что процесс управления прибылью должен осуществляться в соответствии с рядом принципов, соответствующих предъявляемым рыночной экономикой требованиям, среди которых: взаимодействие с общей системой управления предприятием; ориентированность на стратегические цели развития предприятия; вариативность подходов к разработке отдельных управленческих решений; системный подход к формированию управленческих решений; системность управления прибылью. В процессе проведенных исследований определена целесообразность дополнения общепринятых принципов управления прибылью такими принципами: системности управления прибылью; научности методов оценки доходности предприятия; учета соответствия уровня прибыли допустимому уровню риска.

Ключевые слова: прибыль, предприятие, принципы, анализ, управление.

УДК 658.1

Хохлов М.П.

д.е.н., професор,
професор кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Буга О.О.

студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

The article examines the profit indicator of the enterprise as one of the main indicators of financial and economic activity in modern conditions. The points of view of scientists in the concept and content of profit indicators are summarized and systematized, which made it possible to clarify the concept. The purpose of the article is to clarify the essence of the company's profits based on the analysis of economic literature, to improve the scheme of the mechanism for managing the formation of profits from the main operating, investment and financial activities, as well as to study the theoretical aspects of effective distribution and use of profits. The article analyzes the economic performance of business entities that depend on profit. These indicators include: labor productivity, all types of profitability, net income ratio, break-even point. The effectiveness of the enterprise profit management policy is largely determined by the nature of its distribution. The article substantiates that the development of an economic mechanism for dividing it is fundamental to the distribution of net profit from sales in order to respect the balance of interests of employees and the owner, between the capitalized part and the consumption. It is revealed that the profit management process should be carried out in accordance with a number of principles that meet the requirements of a market economy: interaction with the general enterprise management system; focus on the strategic goals of the enterprise; variability of approaches to the development of individual management decisions; system approach in the formation of management decisions; system of profit management. In the process of the conducted research, the feasibility of supplementing the generally accepted principles of profit management was determined by the following: systematic profit management; scientific methods of assessing the profitability of the enterprise; consideration of compliance with the level of profit acceptable risk level. The practical value of the work is to increase the degree of scientific validity and reliability of planning and analysis of the dynamics of net profit from sales, highlighting the reasons depending at the enterprise.

Key words: profit, enterprise, principles, analysis, management.

Постановка проблеми. Сьогодні прибуток є рушійною силою ринку, виконуючи провідну роль у загальному механізмі управління підприємствами. Саме цей показник дає змогу підприємству відповідати на основні питання економіки: що виробляти, в якому обсязі й для кого. Отже, прибуток є визначальним показником, який стимулює фінансових менеджерів обґрунтовано підходити до політики її формування шляхом прийняття рішень щодо максимізації доходів і мінімізації витрат. Питання дослідження проблеми формування позитивного

фінансового результату на підприємстві, а також його розподілу дає можливість приймати обґрунтовані управлінські рішення, створюючи тим самим основу для реалізації планів щодо максимізації прибутку.

Мету сучасного підприємства можна трактувати по-різному, але вона може стати недосяжною за відсутності прибутку, яка є простим і зрозумілим критерієм для оцінки ефективності господарських рішень. Як правило, на підставі цього показника підприємства приймають рішення про розширення

або, навпаки, про зменшення виробництва, про необхідність даної продукції (послуги) потенційним споживачам. Ефективне управління прибутком передбачає передусім правильне розуміння економічної сутності цього показника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значну увагу питанням формування та використання прибутку підприємств приділили в роботах такі автори: І.О. Бланк [1], Г.Г. Кірейцев [2], В.В. Ковальов [3], Н.М. Малюга [4], Н.В. Михайлова [5], А.М. Поддєрьогін [6], В.П. Савчук [7], В.В. Хачатрян [8] та ін.

Внесок учених у вирішення питань управління прибутком підприємства є вагомим, але слід звернути увагу на об'єктивну необхідність подальшого поглиблення теоретичних основ щодо формування ефективної політики управління прибутком підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності прибутку підприємства на підставі аналізу економічної літератури, вдосконалення схеми механізму управління формуванням прибутку від основної операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, а також вивчення теоретичних аспектів ефективного розподілу і використання прибутку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У сучасних умовах прибуток є основним джерелом фінансування діяльності суб'єкта господарювання, задоволення фінансових інтересів власників підприємства та його найманих робітників. Завдяки своїй природі ця категорія в економічній літературі розглядається з різних точок зору, у зв'язку із цим виникає об'єктивна необхідність уточнення сутності прибутку.

На нашу думку, найбільш повним і вдалим визначенням досліджуваної економічної категорії є таке: «Прибуток – виражений у грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, що характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності та який являє собою різницю між сукупним доходом і сукупними витратами в процесі здійснення цієї діяльності» [1]. Це визначення близьке до наведеного в НПСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: «Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати» [10].

Для підприємства в сучасних умовах, щоб вижити, розвиватися, а отже, забезпечити більш високу ефективність виробництва, важливо управляти всіма економічними показниками, у тому числі й прибутком, у необхідному напрямі.

Під управлінням стосовно мети дослідження у цій роботі розуміється свідомий цілеспрямований вплив на прибуток із метою його підвищення на основі використання функцій планування й аналізу. Планування й аналіз будь-якого економічного показника, у тому числі прибутку, передбачає знання чинників, що впливають на його рівень і дина-

міку. Думка вчених про систему чинників і методи розрахунку їхнього впливу на зміну прибутку неоднозначні, що вимагає продовження дослідження.

Як відомо, від прибутку залежить значна кількість оціночних економічних показників. Отже, для ефективного управління цими показниками важливо визначити ступінь залежності їх від прибутку, тобто змодельувати кількісну залежність кожного із цих показників від прибутку. До числа таких показників відносять: продуктивність праці, всі види рентабельності, коефіцієнт чистого доходу, точку беззбитковості. У літературі питання залежності цих показників від прибутку і зворотний вплив, на нашу думку, розглянуто недостатньо повно.

Ефективність політики управління прибутком підприємства визначається і характером його розподілу [8].

Система розподілу прибутку в нашій країні під час свого історичного розвитку істотно змінювалася, але принципова основа її залишилася непорушною – відносини з державою і використання всередині підприємства на його розвиток і стимулювання колективу. Нині підприємства будь-якої форми власності, отримавши фінансову самостійність і незалежність, мають право вирішувати, на які цілі і в яких розмірах спрямовувати прибуток, що залишився після сплати податків до бюджету та інших обов'язкових платежів і відрахувань. Така свобода у використанні прибутку, на нашу думку, недостатньо економічно обґрунтована і не є оптимальною з погляду функціонування підприємства й інтересів суспільства.

Основоположним у розподілі чистого прибутку від продажів із метою дотримання балансу інтересів працівників підприємства і власника, між частиною, що капіталізується, і споживаною є розроблення економічного механізму її розділу. Під економічним механізмом розуміють взаємозв'язки і відносини, що виникають у процесі управління прибутком на промислових підприємствах. У процесі дослідження економічного механізму управління прибутком розглядаються методи: обґрунтованого розподілу прибутку за напрямками його використання, визначення кількісного впливу чинників на рівень і динаміку прибутку, визначення кількісного впливу прибутку на оціночні показники, функціонально залежні від нього [2; 3; 6; 7].

Процес управління прибутком повинен здійснюватися відповідно до низки принципів, що відповідають вимогам, запропонованим ринковою економікою. Аналіз літератури дав змогу виділити такі принципи управління прибутком підприємства:

- взаємодії із загальною системою управління підприємством;
- орієнтованості на стратегічні цілі розвитку підприємства;
- варіативності підходів до розроблення окремих управлінських рішень;

– системного підходу до формування управлінських рішень;

– системності управління прибутком.

Перший із загальноприйнятих принципів полягає у тому, що управління прибутком як окремий управлінський процес взаємопов'язаний з усім комплексом фінансового менеджменту на підприємстві. Даний факт необхідно враховувати під час здійснення процесу формування, розподілу і використання прибутку.

Орієнтованість на стратегічні цілі розвитку підприємства передбачає здійснення управління формуванням прибутку так, щоб у разі суперечності між наявним проектом, що дає змогу отримати прибуток, і стратегічними цілями підприємства проект повинен бути відхилений незалежно від рівня прибутку, який очікується під час його реалізації. Це пов'язано з тим, що прагнення отримати максимальний обсяг прибутку, яке здійснюється в розріз з наявною довгостроковою метою розвитку підприємства, може призвести до дестабілізації всього підприємства і втрати здатності отримувати прибуток у подальшому.

Варіативність підходів до розроблення окремих управлінських рішень передбачає формування управлінських рішень у галузі управління прибутком так, щоб вони враховували альтернативні варіанти розвитку економічних подій. Так, за зміни будь-якого чинника, що впливає на рівень прибутку, управлінські рішення повинні гнучко підлаштовуватися під зміни і за можливості мінімізувати негативний вплив середовища функціонування підприємства, що змінилося, на рівень одержуваного прибутку.

Останній із загальноприйнятих принципів – комплексний характер у формуванні управлінських рішень – передбачає взаємозв'язок між прийнятими управлінськими рішеннями щодо управління прибутком і кінцевою метою управління прибутком. Даний факт виходить із того, що не всі операції приносять прибуток, більше того, деякі можуть призводити до дефіциту фінансових ресурсів і призводити до збитків. Однак у комплексі результати всіх операцій повинні призводити до прибутку. Це – основа ефективного управління позитивним фінансовим результатом [1].

Проведене дослідження дає змогу доповнити вищевказані принципи управління прибутком такими принципами:

1) системності управління прибутком. Цей принцип передбачає всебічний аналіз альтернативних фінансових рішень, що впливають на стан фінансової рівноваги економічного суб'єкта в короткостроковому і довгостроковому періодах;

2) науковості методів оцінки прибутковості підприємства. Передбачає планування прибутку на підставі аналізу звітних даних і визначення прогностичних значень фінансових показників;

3) обліку відповідності рівня прибутку припустимому рівню ризику. Цей принцип полягає у виборі з можливих ризикових операцій варіанту, який дає найбільшу ефективність результату (прибуток) за мінімального або прийняттого для підприємства рівня ризику.

Ефективна політика розподілу і використання прибутку дає можливість підприємству фінансувати розширене відтворення і розширювати свою діяльність шляхом створення мережі філій або диверсифікації продукції. Це досягається за рахунок використання більш дешевих джерел фінансування – власних фінансових ресурсів, створених, головним чином, за рахунок прибутку. У цьому разі підприємство може істотно знизити витрати, пов'язані із залученням позикових коштів, оскільки не виникає необхідності в додатковому залученні фінансових ресурсів з огляду на достатність обсягу власних коштів.

Слід зазначити, що процес управління розподілом і використанням прибутку, як і процес формування прибутку, може бути здійснений за допомогою реалізації низки заходів, таких як:

1) систематичний облік усіляких чинників, що впливають на розподіл прибутку, а також мінімізація негативного їхнього впливу на даний процес;

2) використання позитивного фінансового результату діяльності підприємства лише за цільовим призначенням;

3) безперервний аналіз ефективності використання чистого прибутку та фондів грошових коштів, сформованих за рахунок відрахувань із нього;

4) чітка реалізація вибраної дивідендної політики;

5) проведення науково обґрунтованої політики фінансування активів підприємства за рахунок капіталізованого прибутку.

У результаті управління розподілом і використанням прибутку підприємство отримує можливість ефективно здійснювати розширене відтворення, задовольняти вимоги засновників і власників-акціонерів, стимулювати працю найманого персоналу.

Висновки з проведеного дослідження. Будучи найважливішим показником фінансової діяльності підприємства, прибуток займає основне місце в системі управління фінансовою системою суб'єкта господарювання. Запропоноване трактування поняття «прибуток підприємства» дає змогу в систематизованому вигляді представити основні сутнісні характеристики даної категорії, узагальнюючи найбільш відомі формулювання, представлені різними авторами. Запропоновані рекомендації щодо формування прибутку можуть бути використані фінансовими менеджерами для здійснення більш ефективної політики формування позитивного фінансового результату. Крім управління формуванням прибутку, фінансовим менеджерам необхідно звер-

нути увагу й на його розподіл, оскільки від ефективності розподілу прибутку залежить здатність підприємства своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед контрагентами та учасниками виробничого процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бланк И.А. Управление прибылью. Киев : Ника-Центр, 1998. 544 с.
2. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.
3. Ковалев В.В. Финансы : учебник. Москва : Проспект, 2004. 634 с.
4. Малюга Н.М. Прибуток як економічна категорія та об'єкт бухгалтерського обліку. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2004. № 2. С. 119–130.
5. Михайлова Н.В. Дискусійні підходи до розподілу прибутку підприємств. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2014. № 2. С. 59–63.
6. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 535 с.
7. Савчук В.П. Управление прибылью и бюджетирование. Москва : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2005. 432 с.
8. Хачатрян В.В. Удосконалення розподілу прибутку торговельних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 3. С. 62–64.
9. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (дата звернення: 24.04.2019).
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 24.04.2019).

REFERENCES:

1. Blank Y. A. (1998) *Upravleniye pribyl'yu* [Profit management]. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Russian).
2. Kireitsev H.H. (2002) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Tsul. (in Ukrainian).
3. Kovalev V.V. (2004) *Finansy* [Finance]. Moscow: TK Velby: Prospect. (in Russian).
4. Maliuha N. M. (2004) *Prybutok yak ekonomichna katehoriia ta obiekt bukhhalterskoho obliku* [Profit as an economic category and an object of accounting]. *Journal of ZHDTU. Economic Sciences*, no. 2, pp. 119–130.
5. Mykhailova N. V. (2014) *Dyskusiini pidkhody do rozpodilu prybutku pidpriemstv* [Discussion approaches to the distribution of profits of enterprises]. *Scientific herald of Poltava University of Economics and Trade*, no. 2, pp. 59–63.
6. Poddierohin A.M. (2005) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).
7. Savchuk V. P. (2005) *Upravleniye pribyl'yu i byudzhetrovaniye* [Profit Management and Budgeting]. Moscow: BINOM. Laboratoriya znaniy. (in Russian).
8. Khachatryan V. V. (2011) *Udoskonalennia rozpodilu prybutku torhovelnykh pidpriemstv* [Improvement of profit distribution of trading enterprises]. *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, no. 3, pp. 62–64.
9. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti" [Methodical recommendations for completing the forms of financial statements: the order of the Ministry of Finance of Ukraine] (28.03.2013) no. 433. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (accessed 24 April 2019).
10. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalterskoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements": Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (07.02.2013) no. 73. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 24 April 2019).

Khokhlov MykolaDoctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Buga Olena**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

BASIC PRINCIPLES OF ENTERPRISE PROFIT MANAGEMENT

Profit is a defining indicator that encourages financial managers to reasonably approach the policy of its formation by making decisions regarding the maximization of income and minimizing costs. The goal of a modern enterprise can be interpreted in different ways, but it can become unattainable in the absence of profit, which is a simple and understandable criterion for evaluating the effectiveness of economic decisions. As a rule, on the basis of this indicator, enterprises make decisions on expansion or, on the contrary, on a decrease in production, on the need for a given product (service) to potential consumers. Effective profit management believes, first of all, the correct understanding of the economic essence of this indicator.

The purpose of the article is to clarify the essence of the company's profits based on the analysis of economic literature, to improve the scheme of the mechanism for managing the formation of profits from the main operating, investment and financial activities, as well as to study the theoretical aspects of effective distribution and use of profits. Under the economic mechanism, the work refers to the relationship and relationships that arise in the process of profit management at industrial enterprises.

The article examines the profit indicator of the enterprise as one of the main indicators of financial and economic activity in modern conditions.

The article analyzes the economic performance of business entities that depend on profit. These indicators include: labor productivity, all types of profitability, net income ratio, break-even point. The effectiveness of the enterprise profit management policy is largely determined by the nature of its distribution.

The article substantiates that the development of an economic mechanism for dividing it is fundamental to the distribution of net profit from sales in order to respect the balance of interests of employees and the owner, between the capitalized part and the consumption. It is revealed that the profit management process should be carried out in accordance with a number of principles that meet the requirements of a market economy: interaction with the general enterprise management system; focus on the strategic goals of the enterprise; variability of approaches to the development of individual management decisions; system approach in the formation of management decisions; system of profit management.

In the process of the conducted research, the feasibility of supplementing the generally accepted principles of profit management was determined by the following: systematic profit management; scientific methods of assessing the profitability of the enterprise; consideration of compliance with the level of profit acceptable risk level.

The practical value of the work is to increase the degree of scientific validity and reliability of planning and analysis of the dynamics of net profit from sales, highlighting the reasons depending at the enterprise.

The points of view of scientists in the concept and content of profit indicators are summarized and systematized, which made it possible to clarify the concept. The quantitative interaction of profits on the estimated economic indicators that functionally depend on it was investigated: labor productivity, profitability of production, net income ratio, break-even point.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

MAIN ASPECTS OF DETERMINATION AND PREVENTION OF ENTERPRISE BANKRUPTCY

У статті розглянуто сутність банкрутства підприємства, основні передумови та причини його виникнення, а також послідовність діагностики банкрутства підприємств. Основні передумови банкрутства підприємства розподілено на зовнішні (економічні, політичні, демографічні, посилення міжнародної конкуренції, банкрутство боржників) та внутрішні (зростання дебіторської заборгованості, дефіцит власних обігових коштів, неефективність фінансових вкладень, відсутність договірної дисципліни тощо). Причини виникнення банкрутства також розподілено на дві групи: внутрішні та зовнішні. У послідовності діагностики банкрутства підприємств пропонується притримуватися п'яти етапів, зважаючи на аналіз ранніх ознак кризового стану підприємства, економічну оцінку та аналіз бухгалтерського балансу підприємства, аналіз фінансового стану підприємства за групами коефіцієнтів, які характеризують майновий стан, ліквідність і платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність діяльності, діагностику на основі рейтингової оцінки, а також дискримінаційний аналіз (моделі Е. Альтмана, Спрінггейта, Р. Ліса, Конана і Гольдера, У. Бівера, Таффлера і Тішоу, Фулмера та ін.).

Ключові слова: банкрутство підприємства, фінансова криза, фінансовий стан, неплатоспроможність, причини банкрутства, передумови банкрутства, діагностика банкрутства підприємств.

В статье рассмотрены сущность банкротства предприятия, основные предпосылки и

причины его возникновения, а также последовательность диагностики банкротства предприятий. Основные предпосылки банкротства предприятия разделены на внешние (экономические, политические, демографические, усиление международной конкуренции, банкротство должников) и внутренние (рост дебиторской задолженности, дефицит собственных оборотных средств, неэффективность финансовых вложений, отсутствие договорной дисциплины и т. д.). Причины возникновения банкротства также разделены на две группы: внутренние и внешние. В последовательности диагностики банкротства предприятия предлагается придерживаться пяти этапов, учитывая анализ ранних признаков кризисного состояния предприятия, экономическую оценку и анализ бухгалтерского баланса предприятия, анализ финансового состояния предприятия по группам коэффициентов, характеризующих имущественное положение, ликвидность и платежеспособность, финансовую устойчивость, деловую активность и рентабельность деятельности, диагностику на основе рейтинговой оценки, а также дискриминационный анализ (модели Э. Альтмана, Спринггейта, Р. Лиса, Конана и Гольдера, У. Бивера, Таффлера и Тисшоу, Фулмера и др.).

Ключевые слова: банкротство предприятия, финансовый кризис, финансовое состояние, неплатежеспособность, причины банкротства, предпосылки банкротства, диагностика банкротства предприятий.

УДК 338.58:65.014

Щербань О.Д.

доцент кафедри фінансів і кредиту
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Ноно Нгансон Крістіан

студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

The article deals with the essence of bankruptcy of the enterprise, the main prerequisites and reasons for its occurrence, as well as the sequence of diagnostics of bankruptcy of enterprises. The main preconditions for bankruptcy of the enterprise are divided into external (economic, political, demographic, strengthening of international competition, insolvency of debtors) and internal (growth of accounts receivable, deficit of own working capital, inefficiency of financial investments, absence of contractual discipline, etc.). The causes of bankruptcy are also divided into two groups: internal and external. In the sequence of diagnostics of bankruptcy of enterprises proposed to adhere to five stages, taking into account the analysis of early signs of the crisis state of the enterprise, economic assessment and analysis of the company's balance sheet, analysis of the financial condition of the enterprise by groups of coefficients that characterize the property status, liquidity and solvency, financial stability, business activity and profitability of activity, diagnostics on the basis of rating estimation, as well as discriminatory analysis (models of E. Altman, Springage, R. Lis, Conan and Golder, W. Beaver, Tuffler and Tishou, Fulmer, and others). In the context of the crisis that unfolded under the influence of political and economic challenges in Ukraine, on the background of volatile tax legislation, the number of enterprises that have an unsatisfactory financial situation has increased, namely, they are experiencing a problem with solvency, which often leads to the bankruptcy of domestic enterprises. Quite often, businesses suffer financial crashes due to lack of preparedness for sudden crisis situations or any other changes in the economy. Under the conditions of the economic crisis, the question of determining the probability of bankruptcy of enterprises is particularly acute, as the number of bankrupt enterprises is increasing. Timely detection of the crisis situation of the enterprise, its comprehensive analysis allows you to prevent the insolvency of the company in the early stages, within the framework of the bankruptcy case still pending.

Key words: bankruptcy of the enterprise, financial crisis, financial condition, insolvency, reasons of bankruptcy, preconditions of bankruptcy, diagnostics of bankruptcy of enterprises.

Постановка проблеми. В умовах кризи, що розгорнулася під впливом політичних і економічних викликів в Україні, на тлі нестабільного податкового законодавства зростає кількість підприємств, які мають незадовільний фінансовий стан, а саме мають проблеми з платоспроможністю, що найчастіше призводить до банкрутства. Отже, необхідно шукати шляхи вдосконалення фінансового моніторингу підприємства, вивчати зовнішні і внутрішні чинники, які негативно впливають на

платоспроможність підприємства, і розробляти фінансову антикризову стратегію розвитку підприємства в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сутності, розробленням методик і критеріїв прогнозування банкрутства, вирішенням проблемних питань із банкрутства та антикризового управління займалися такі провідні спеціалісти, як: Е. Альтман, А. Бівер, Д. Дюран, Г. Кадиков, В. Ковальов, В. Кривеженко, Р. Ліс, І. Маник,

Н. Сабліна, Р. Сайфуллін, Г. Спрінгейт, Дж. Таффлер, У. Тимошенко, Г. Тішоу, І. Жук, А. Кругленко, А. Матвійчук, О. Терещенко, Т. Тесленко та ін.

Постановка завдання. Банкрутство є небезпечним та ризикованим станом для підприємства, тому кожен суб'єкт господарювання має знати та вміти своєчасно виявити ознаки фінансової кризи, запобігти банкрутству, а найефективніший спосіб – це упередження цього стану. У роботі нами вирішено розглянути сутність банкрутства підприємства, основні передумови та причини його виникнення, а також послідовність діагностики банкрутства підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Банкрутство є закономірним явищем ринкової економіки: збиткові, неефективні та неплатоспроможні підприємства припиняють свою діяльність. Однак у сучасних нестабільних економічних умовах значна кількість підприємств опинилася у скрутному фінансовому становищі. Досить часто підприємства зазнають фінансового краху у зв'язку з непередбаченою до раптових кризових умов чи будь-яких інших змін в економіці. За умов економічної кризи питання визначення ймовірності банкрутства підприємств стоїть особливо

гостро, оскільки кількість збанкрутілих підприємств зростає [8]. Банкрутство виникає у процесі розвитку суспільних відносин і становлення товарного виробництва та грошово-кредитних відносин [1]. Основні передумови та причини виникнення банкрутства підприємств з'ясовано в табл. 1.

Підставами для початку процедури банкрутства є факти реальної дійсності, за наявності яких підприємство має право (обов'язок), а суд зобов'язаний порушити процедуру банкрутства. Для порушення процедури банкрутства закон передбачає не один, а цілу систему юридичних фактів (юридичний склад). Як правило, одна або навіть кілька причин не призводять суб'єкт підприємницької діяльності до банкрутства спонтанно. Зазвичай економічна неспроможність настає внаслідок поступового, досить тривалого процесу їх взаємодії в умовах відсутності або недостатньої уваги вищого менеджменту до загроз зовнішнього середовища та слабких сторін діяльності компанії [6].

Послідовність діагностики банкрутства в системі антикризового управління представлено в табл. 2.

Моделі прогнозування банкрутства класифікуються за різними ознаками, основні з них такі [7]:

Таблиця 1

Основні передумови та причини виникнення банкрутства підприємств

Передумови банкрутства підприємств	
Зовнішні	Внутрішні
1. Економічні 2. Політичні 3. Демографічні 4. Посилення міжнародної конкуренції 5. Банкрутство боржників	1. Зростання дебіторської заборгованості 2. Дефіцит власних обігових коштів 3. Неефективність фінансових вкладень 4. Відсутність договірної дисципліни тощо
Причини банкрутства підприємств	
Зовнішні	Внутрішні
1) недосконалість законодавства у сфері банкрутства підприємств та права власності; 2) зловживання у судовій гілці влади; 3) зловживання партнерів по бізнесу та недобросовісна конкуренція; 4) недоліки та зловживання в процесі проведення приватизації, особливо середніх та великих підприємств, а також невиконання новими власниками взятих інвестиційних та соціальних зобов'язань; 5) існування монополізму на окремих ринках; 6) існування високого рівня хабарництва та корупції; 7) постійні політичні зміни та невизначеність зовнішньої стратегії розвитку економіки, які спричиняють втрату ринків збуту;	1) некваліфікований менеджмент; 2) низька корпоративна культура та відсутність корпоративних цінностей; 3) відсутність стратегічного менеджменту на багатьох підприємствах; 4) боротьба між міноритарними та мажоритарними власниками підприємств; 5) зношеність основних фондів та відсутність коштів для їх оновлення; 6) недосконалі системи мотивування та низька продуктивність праці порівняно з іншими країнами; 7) відсутність систем попередження банкрутства підприємства; 8) наявність великої кількості зловживань та махінацій менеджменту; 9) продаж та купівля товарів, послуг через посередників, що знижує рівень рентабельності виробництва;
8) наявність інформаційної асиметрії; 9) рейдерські захоплення підприємств та організацій; 10) високі відсотки за кредитами комерційних банків; 11) слабо розвинений вітчизняний фондовий ринок; 12) високий рівень тінізації вітчизняної економіки	10) висока енергомісткість виробів, велика кількість відходів виробництва та відсутність технологій з їх переробки; 11) наявність у підприємств надлишкових активів (машини, будівлі, транспортні засоби, запаси та обладнання)

Джерело: розроблено на основі [4, с. 60–62; 3; 9]

Послідовність діагностики банкрутства підприємств

Етап	Зміст
перший етап	аналіз раних ознак кризового стану підприємства
другий етап	економічна оцінка та аналіз бухгалтерського балансу підприємства
третій етап	аналіз фінансового стану підприємства за групами коефіцієнтів, які характеризують майновий стан, ліквідність та платоспроможність, фінансову стійкість, ділову активність та рентабельність діяльності
четвертий етап	діагностика на основі рейтингової оцінки
п'ятий етап	дискримінантний аналіз (моделі Е. Альтмана, Спрінгейта, Р. Ліса, Конана і Гольдера, У. Бівера, Таффлера і Тішоу, Фулмера та ін.)

Джерело: розроблено на основі [1, с. 1093]

1) залежно від методики визначення оціночних показників: коефіцієнтний підхід, який передбачає перелік коефіцієнтів, що визначають фінансовий стан підприємства (моделі з використанням фінансових коефіцієнтів: модель У. Бівера, модель І.О. Бланка); індексний підхід, який передбачає розрахунок динамічних показників зміни стану об'єкта дослідження (моделі дискримінантного аналізу: модель Е. Альтмана, модель Спрінгейта, модель Конана і Гольдера, модель Ліса, модель Таффлера і Тішоу, універсальна дискримінаційна функція, модель О.О. Терещенка); агрегатний підхід, який передбачає побудову балансових моделей оцінки фінансового стану (моделі з використанням агрегованих показників: модель визначення ліквідності балансу, модель В.В. Ковальова);

2) залежно від способу формування узагальненого висновку щодо кризи і загрози банкрутства: бальний метод (Аргенті (А-рахунок), SWOT-аналіз); графічний метод (модель трикутників, PAS-модель); матричні моделі ідентифікації (експертні методики, кластерний аналіз); статистичні моделі діагностики банкрутства;

3) залежно від методу аналізу оціночних показників: динамічний аналіз (передбачає вивчення показників у динаміці); порівняльний аналіз (передбачає порівняння фактичного значення показника із середньогалузевим); еталонний аналіз (порівняння фактичного значення показника з еталонним або критичним значенням).

Звісно, будь-яка модель даватиме надійні результати лише за конкретних умов функціонування об'єктів, які досліджуються, що не характерно для вітчизняних підприємств і не може вплинути як на коефіцієнти моделі, так і на її критичні значення, які застосовують для оцінювання фінансового стану підприємства та прогнозування можливості його банкрутства, тому рекомендовано застосовувати комплексний аналіз із застосуванням різних показників та найбільш кількості методик. Це гарантуватиме найбільш точний результат та надаватиме можливість відштовхуватися від проведених розрахунків для найефективнішого функціонування підприємства, поліпшення його фінан-

сового стану і, зрозуміло, для попередження та запобігання банкрутству підприємства.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає у гарантії його стабільного і максимально ефективного функціонування та перспективи розвитку [5, с. 47]. Нестабільний стан економіки країни негативно позначився на роботі багатьох підприємств упродовж останніх років, тому спостерігається стійка тенденція до збільшення кількості порушених справ про банкрутство. Структура оборотних коштів підприємств залишається нераціональною. Зростають обсяги кредиторської та дебіторської заборгованості, а також питома вага виробництва продукції з давальницької сировини. Циклічність розвитку підприємства, необхідність ресурсозбереження, економії часу свідчать про реальну загрозу кризи навіть за ефективного управління. Це потребує використання спеціальних механізмів та процедур, спрямованих на підвищення ефективності діяльності підприємницьких структур, подолання кризових явищ та недопущення банкрутства і ліквідації підприємств [2].

Висновки з проведеного дослідження. Кризові умови господарювання зумовлюють необхідність розроблення, формування й упровадження на підприємстві системи попередження, прогнозування та подолання банкрутства, яка покликана створити умови для ефективної діяльності підприємства і, як результат, досягнення цілей бізнесу в умовах конкуренції та господарського ризику шляхом своєчасного виявлення та послаблення дії різних небезпек і загроз. Отже, своєчасне виявлення кризового стану підприємства, його всебічний аналіз дають змогу попередити неплатоспроможність підприємства на раних етапах, коли ще не порушено справу про банкрутство.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абрамова А.С., Духніч О.В. Основні причини банкрутства підприємств України та заходи із запобігання їх неплатоспроможності. *Молодий вчений*. 2017. № 11(51). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/11/262.pdf> (дата звернення: 14.04.2019).
2. Воронкова Т.Є., Рибальченко Н.П. Банкрутство підприємства та шляхи його подолання. *Інтернаука*.

2017. № 2(2). С. 39–43. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2(2)_11) (дата звернення: 14.04.2019).

3. Управління фінансовою санацією / В.І. Грачов та ін. Харків : ІНЖЕК, 2004. 208 с.

4. Гук О.В. Сутність та причини банкрутств підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2006. № 575. С. 58–64.

5. Карпунь І.Н. Управління фінансовою санацією підприємства : навчальний посібник. Львів : Магнолія-2006, 2007. 418 с.

6. Коваленко О.В., Скляренко К.В. Банкрутство підприємств України: причини та наслідки. *Запорізька державна інженерна академія*. 2013. URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_066.pdf (дата звернення: 14.04.2019).

7. Матвійчук А.В. Нечіткі, нейромережеві та дискримінантні моделі діагностування можливості банкрутства підприємств. *Нейронечіткі технології моделювання в економіці*. 2013. № 2. С. 71–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nntm_2013_2_6 (дата звернення: 14.04.2019).

8. Сукрушева Г.О., Папуцин В.М. Причини та наслідки банкрутства вітчизняних підприємств у сучасних умовах. *Економіка і суспільство*. 2017. № 9. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/116.pdf (дата звернення: 14.04.2019).

9. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.

REFERENCES:

1. Abramova A. S., Dukhnich O. V. (2017) Osnovni prychny bankrutstva pidpriemstv ukrainy ta zakhody po zapobihanniu yikh neplatospromozhnosti [The main reasons for bankruptcy of Ukrainian enterprises and measures to prevent their insolvency]. *Molodyi vchenyi*, vol. 11 (51). Available at: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2017/11/262.pdf> (accessed 14 April 2019).

2. Voronkova T. Y, Rybalchenko N. P. (2017) Bankrutstvo pidpriemstva ta shliakhy yoho podolannia

[Bankruptcy of the enterprise and ways to overcome it]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka»*, vol. 2(2), pp. 39–43. Available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_2(2)_11) (accessed 14 April 2019).

3. Hrachov V. I., Kosareva I. P., Prokhorova V. V., Kuzenko T. B. (2004) Upravlinnia finansovoiu sanatsiiei podolannia [Management of financial rehabilitation]. Kharkiv: VD «INZhEK», 208 p.

4. Huk O. V. (2006) Sutnist ta prychny bankrutstv pidpriemstv [The essence and causes of bankruptcies of enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, vol. 575, pp. 58–64.

5. Karpun I. N. (2007) Upravlinnia finansovoiu sanatsiiei pidpriemstva: navch. posib [Management of financial sanitation of the enterprise: teaching. manual]. Lviv: «Mahnoliia-2006», 418 p.

6. Kovalenko O. V., Skliarenko K. V. (2013) Bankrutstvo pidpriemstv ukrainy: prychny ta naslidky [Bankruptcy of Ukrainian Enterprises: Causes and Consequences]. *Zaporizka derzhavna inzhenerna akademiia*. Available at: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_4_066.pdf (accessed 14 April 2019).

7. Matviichuk A. V. (2013) Nechitki, neiomerezhevi ta dyskryminantni modeli diahnostuvannia mozhlivosti bankrutstva pidpriemstv [Fuzzy, neural network and discriminant models for diagnosing the possibility of bankruptcy of enterprises]. *Neironechitki tekhnolohii modeliuвання v ekonomitsi*, vol., pp. 71–118. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nntm_2013_2_6 (accessed 14 April 2019).

8. Sukrusheva H. O., Paputsyn V. M. (2017) Prychny ta naslidky bankrutstva vitchyznianikh pidpriemstv u suchasnykh umovakh [Causes and consequences of bankruptcy of domestic enterprises in modern conditions]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 9. Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/116.pdf (accessed 14 April 2019).

9. Tereshchenko O. O. (2004) Antykryzove finansove upravlinnia na pidpriemstvi: monohrafiia [Anticrisis financial management in the enterprise: monograph.]. K.: KNEU, 268 p.

Shcherban OlenaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kiev National Trade and Economic University**Nono Nhansop Kristian**

Student

Kharkiv Institute of Finance
Kiev National University of Trade and Economics**MAIN ASPECTS OF DETERMINATION AND PREVENTION OF ENTERPRISE BANKRUPTCY**

Formulating the goals of the article. Bankruptcy is an undesirable and risky state for the enterprise, so each economic entity must know and be able to detect signs of a financial crisis in a timely manner, prevent bankruptcy, and the most effective way is to prevent this state. In this work, we resolved to perform the following tasks: to consider the essence of bankruptcy of the enterprise, the main prerequisites and causes of its occurrence, as well as the sequence of diagnostics of bankruptcy of enterprises.

Methodology. The research of essence, development of methods and criteria of bankruptcy forecasting, solving of problems of bankruptcy and crisis management were held by such leading specialists as E. Altman, A. Beaver, D. Durant, G. Kadikov, V. Kovalev, V. Kryvezhenko, R. Lis, I. Manik, N. Sablin, R. Saifullin, G. Springing, J. Tuffler, V. Tymoshenko, G. Tishou, I. Zhuk, A. Kruglenko, A. Matviychuk, A. Tereshchenko, T. Teslenko, etc. In the context of the crisis that unfolded under the influence of political and economic challenges in Ukraine, on the background of volatile tax legislation, the number of enterprises that have an unsatisfactory financial situation has increased, namely, they are experiencing a problem with solvency, which often leads to the bankruptcy of domestic enterprises. Therefore, it is necessary to look for ways to improve the financial monitoring of the enterprise, to study external and internal factors, which adversely affect the solvency of the company, and to develop a financial crisis strategy for the development of the enterprise in modern conditions.

Results. Crisis conditions of management predetermine the need to develop, formulate and implement in the enterprise systems of prevention, forecasting and overcoming of bankruptcy, which is designed to create conditions for the effective operation of the enterprise and, as a result, the achievement of business goals in conditions of competition and economic risk, by timely identifying and mitigating the actions of various hazards and threats. Thus, the timely detection of the crisis situation of the enterprise, its comprehensive analysis allows to prevent the insolvency of the company in the early stages, within the framework of the bankruptcy case not yet instituted. The article deals with the essence of bankruptcy of the enterprise, the main prerequisites and reasons for its occurrence, as well as the sequence of diagnostics of bankruptcy of enterprises.

Practical implications. The main objective of the company's economic security is to guarantee its stable and efficient functioning and development prospects. The unstable state of the country's economy has negatively affected the work of many enterprises over the past few years, and there is a steady tendency to increase the number of cases of bankruptcy. The structure of working capital of enterprises remains irrational. The volumes of payables and receivables, as well as the share of production of goods made from tolling, are increasing. The cyclical nature of enterprise development, the need for resource conservation, and the economy of time indicate a real threat to the crisis, even if managed effectively. This requires the use of special mechanisms and procedures aimed at improving the efficiency of business structures, overcoming crisis phenomena and preventing bankruptcy and liquidation of enterprises.

Value (originality). The essence of bankruptcy of the enterprise, the main prerequisites and reasons for its occurrence, as well as the sequence of diagnostics of bankruptcy of enterprises are described and summarized in the figure. The originality of the work is satisfactory.

АНАЛІЗ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ANALYSIS OF TAX BURDEN ON DOING BUSINESS IN UKRAINE

У статті проаналізовано рівень податкового навантаження в Україні на основі результатів рейтингу Paying Taxes та розрахунку частки фактичних податкових надходжень зведеного бюджету держави в обсязі валового внутрішнього продукту (ВВП). Досліджено тенденції елементів показника податкового навантаження, зокрема щодо змін до податкового законодавства, ставок оподаткування, а також розглянуто прогнози ВВП та кількість суб'єктів господарювання. Наведено запроваджені та очікувані законодавчі зміни відповідно до Меморандуму про економічну та фінансову політику між Україною та Міжнародним валютним фондом (МВФ) та проекту закону щодо оподаткування виведеного капіталу. Розглянуто методологію рейтингу Paying Taxes, здійснено порівняння показників України та інших держав, зокрема країн – членів Європейського Союзу (ЄС) і запропоновано низку заходів для зниження податкового навантаження на ведення бізнесу та поліпшення позиціонування України на міжнародній арені.

Ключові слова: податкове навантаження, рівень оподаткування, податкова політика, податки, податкові надходження, валовий внутрішній продукт.

В статті проаналізовано рівень податкової навантаження в Україні на основі

результатів рейтингу Paying Taxes і розрахунку доли фактичних податкових надходжень до зведеного бюджету держави в обсязі валового внутрішнього продукту (ВВП). Исследованы тенденции элементов показателя налоговой нагрузки, в частности относительно изменений в налоговом законодательстве, ставок налогообложения, а также рассмотрены прогнозы ВВП и субъектов хозяйствования. Приведены введенные и ожидаемые законодательные изменения в соответствии с Меморандумом об экономической и финансовой политике между Украиной и Международным валютным фондом (МВФ) и проектом закона о налогообложении выведенного капитала. Рассмотрена методология рейтинга Paying Taxes, проведено сравнение показателей Украины и других государств, в частности стран – членов Европейского Союза (ЕС) и предложен ряд мер с целью снижения налоговой нагрузки на ведение бизнеса и улучшение позиционирования Украины на международной арене.

Ключевые слова: налоговая нагрузка, уровень налогового обложения, налоговая политика, налоги, налоговые поступления, валовый внутренний продукт.

УДК 336.228.32

Ярема Я.Р.

д.е.н., доцент, професор кафедри державних та місцевих фінансів Львівський національний університет імені Івана Франка

Браточенко О.О.

магістр

Львівський національний університет імені Івана Франка

The article investigates the concept of tax burden and analyses the level of tax burden in Ukraine based on two methods. The first one relates to the calculation of the share of actual tax revenues of the consolidated state budget in gross domestic product (GDP) based on the data provided by State Statistics Authority of Ukraine. The second method is founded on the results of the "Paying Taxes" rating that is published annually by PwC in cooperation with the World Bank. This rating is made on the basis of calculation of the tax burden by dividing the actual tax or contribution payable by commercial profit. The tendencies of the elements of the tax burden index and their correlation with changes in the value of GDP, the number of subjects of management, and the changes introduced to the tax legislation are considered. Also, the projected GDP data were analyzed by 2021 inclusive, amendments to the tax legislation as of 2019, introduced and expected legislative changes in accordance with the Memorandum on Economic and Financial Policies between Ukraine and the International Monetary Fund (IMF) and the Draft Law on Taxation withdrawn capital, which is under consideration by the Tax and Customs Policy Committee are investigated. Apart from that the discrepancy of the tax burden level on doing business in Ukraine is calculated based on the actual tax revenues in the consolidated budget of the state and the volume of GDP and determined in the international rating "Paying Taxes". In addition, a comparison between Ukraine and other countries, in particular European Union member states are conducted and a number of measures to reduce the tax burden on doing business are proposed. These data are provided by Eurostat and the above mentioned rating. In order to optimize the tax burden the necessity to ensure a set of measures aimed at a qualitative improvement of the legal framework for taxation, the development of schemes of operational links between tax and customs departments, ensuring a fair approach to the taxation of all categories of taxpayers, which will lead to improved business conditions and increase the general level of prosperity in the country, which will strengthen the position of our state in world rankings are stated.

Key words: tax burden, level of taxation, tax policy, taxes, tax revenues, gross domestic product.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна приримується напряму інтеграції з Європейським Союзом та намагається наздогнати рівень добробуту країн – членів даної організації. Цей показник визначається ефективністю використання коштів державного бюджету, тоді як основним джерелом доходів до державної казни завжди залишаються податки. Оптимальна податкова політика сприяє достатнім податковим надходженням, поліпшує клімат ведення бізнесу та визначає інвестиційну привабливість країни. Аналіз рівня податкового навантаження дає змогу простежити взаємозв'язок добробуту держави з рівнем оподаткування підприємств, визначити місце України

на міжнародній арені та дослідити ефективність податкової політики, тому оцінка цього показника є вкрай важливою та актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження податкового навантаження здійснювали такі науковці, як А.М. Соколовська, І.А. Майбуров, Ю.М. Кушнірчук та М.А. Новіков.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз податкового навантаження на ведення бізнесу в Україні для визначення шляхів його оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Присутність осередків бізнесу в будь-якій країні – це джерело процвітання держави, адже функціо-

нуючі підприємства сплачують податки, створюють валовий внутрішній продукт, нові робочі місця та беруть участь у товарному позиціонуванні країни. Чим більше на території держави знаходиться підприємств, тим більше вона отримує надходжень.

Перед тим як підходити до аналізу даних щодо податкового навантаження в Україні, необхідно зазначити теоретичні засади досліджуваного терміна. В економічній літературі присутня велика кількість сформульованих науковцями визначень, нами ж було вибрано, на нашу думку, найбільш інформативні.

А.М. Соколовська визначає податкове навантаження як сукупність ефектів впливу податків на економіку в цілому та (або) на окремих платників, які пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків і відволікання грошових коштів від інших можливих напрямів їх використання [1, с. 5].

Свою чергою, І.А. Майбуров вважає, що податкове навантаження – це міра ступінь, рівень економічних обмежень, що виникають унаслідок відрахування грошових засобів на сплату податків, відволікання їх від інших можливих напрямів використання [2, с. 334].

Ю.М. Кушнірчук зазначає, що податкове навантаження є важливим фіскальним показником, що характеризує сукупний вплив податків на економіку країни загалом чи на окремих суб'єктів господарювання, тобто фактично є показником ефективності бюджетно-податкової політики [3, с. 161], а М.А. Новіков стверджує, що податкове навантаження – це міра впливу податкових платежів на фінансовий стан підприємства [4].

Таким чином, податкове навантаження – це ступінь впливу оподаткування на діяльність підприємств та функціонування держави.

Для проведення аналізу рівня податкового навантаження в Україні необхідно здійснити розрахунок частки фактичних податкових надходжень у зведеному бюджет держави до обсягу ВВП за формулою:

$$ПН = ФПН / ВВП, \quad (1)$$

де ПН – податкове навантаження;
ФПН – фактичні податкові надходження до зведеного бюджету;
ВВП – розмір валового внутрішнього продукту за відповідний рік.

Дані для розрахунків та результати наведено в табл. 1.

На рис. 1 відображено тенденцію показника податкового навантаження в Україні.

З огляду на проведені розрахунки, найменше значення податкового навантаження в досліджуваному періоді було зафіксоване в 2014 р., що пояснюється меншою величиною ВВП та меншими у півтори рази податковими надходженнями до бюджету у зв'язку зі зменшенням ставки податку на прибуток (до 20%) та початком ведення бойових дій на Сході України, внаслідок чого зменшилася кількість підприємств (у 2013 р. загальна кількість суб'єктів господарювання становила 1 722 070, що на 130 910 більше, ніж у 2014 р.).

З наступного року відбулося значне збільшення показника (на 5,4%), що пояснюється змінами у податковому законодавстві, зокрема: введено акцизний податок у розмірі 5% на роздрібний продаж алкогольних напоїв і тютюнових виробів та палива, також упроваджено акциз у розмірі 3,2% на електроенергію, залучено до оподаткування

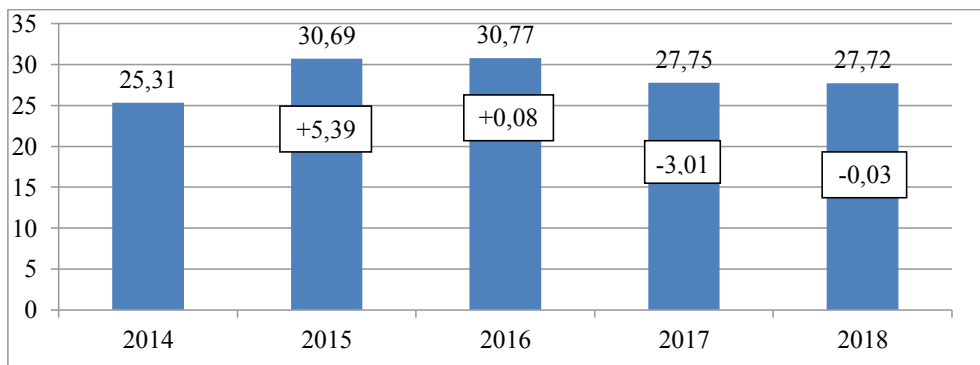

Рис. 1. Динаміка податкового навантаження в Україні за 2014–2018 рр., %

Таблиця 1

Розрахунок податкового навантаження в Україні в 2014–2018 рр.

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
ФПН, млн грн	401588	610338	733910	828159	986349
ВВП, млн грн	1586915	1988544	2385367	2983882	3558706
ПН, %	25	31	31	28	28

операції з переобладнання ввезеного на митну територію України транспортного засобу у підкацизний легковий автомобіль, продовжено справляння військового збору, зниження розміру пільги на оподаткування майна та впровадження податку на розкішні автомобілі, встановлення податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) у розмірі 20% до пасивних доходів та на перевищення величини десятих мінімальних заробітних плат.

У наступних роках не спостерігається тенденція до зменшення податкового навантаження за загального зменшення кількості суб'єктів господарювання (на 4,40% та 5,92% у 2016 та 2017 рр. відповідно до попередніх періодів).

Відповідно до офіційних даних Державної служби статистики України [5], у 2017 р. функціонувало 1 805 059 суб'єктів господарювання, з них 338 256 підприємств та 1 466 803 фізичних осіб – підприємців (ФОП), що становило 425 одиниць у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення. У розрізі підприємств найбільшу частку займали малі підприємства (95,47%), а найменшу – великі (0,12%).

Що стосується прогнозованих показників ВВП, то експерти, що взяли участь в обговоренні макроекономічного прогнозу, очікують зростання ВВП на 3% у 2019 р., на 3,1% – у 2020 р. і на 3,9% – у 2021 р. Найбільш значущими внутрішніми ризиками для вітчизняної економіки, які були запропоновані експертам для розгляду та оцінки, є такі: збереження низької кредитної активності комерційних банків; значне підвищення тарифів на газ для населення; загострення ситуації з трудовою діяльністю (чинник посилення трудової міграції та біженців); посилення девальваційних тенденцій на валютному ринку [6].

Варто також указати, що в Меморандумі про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ зазначається, що буде полегшуватися тягар для платників податків, які намагаються виконати свої податкові зобов'язання, шляхом перебалансування програм аудиторських перевірок, удосконалення онлайн-порталу для платників податків та поліпшення інформаційних послуг для платників податків [7].

Окрім того, вказується введення таких дій [7]:

- консолідація нинішніх центральних та регіональних підрозділів Державної фіскальної служби у дві окремі юридичні особи: Податкової служби та Митної служби;
- забезпечення призначення ефективного та орієнтованого на реформи керівництва як Податкової, так і Митної служб;
- посилення ролі Міністерства фінансів у нагляді за податковою та митною службами шляхом зміцнення його функцій нагляду та контролю;
- вживання заходів щодо підвищення ефективності Податкової та Митної служб.

Щодо можливих змін у податковому законодавстві, то Комітет із питань податкової та митної політики рекомендує Верховній Раді прийняти за основу проект закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал. При цьому на три роки (до 31 грудня 2021 р.) дозволяється застосування податку на прибуток підприємств банками за їх рішенням та передбачається, що сума дивідендів, що виплачується за 2018 р. (а для банків, які продовжили сплату податку на прибуток підприємств після 1 січня 2019 р., за 2021 р.), не оподатковуватиметься податком на виведений капітал у межах обсягу оподаткованого прибутку, з якого раніше був сплачений податок на прибуток підприємств [8].

Беручи до уваги, що кількість суб'єктів господарювання у 2016 та 2017 рр. мала тенденцію до зниження, а ВВП, навпаки, – до щорічного зростання, враховуючи низку звільнень від оподаткування, запроваджених у 2019 р., та за умови виконання урядом зобов'язань відповідно до Меморандуму про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ, в Україні прогнозується поступове зменшення рівня податкового навантаження.

Порівнюючи податкове навантаження України та інших держав, варто зазначити, що, відповідно до даних Євростату [9], у країнах, які недавно приєдналися до ЄС, цей показник становить: у Румунії – 25,8%, Болгарії – 29,5%, Литві – 29,8%, Латвії – 31,4%. До того ж середнє значення рівня податкового навантаження у країнах ЄС становить 40,2%, що свідчить про те, що в Україні відсутній високий рівень даного показника, тобто він не впливає на рівень добробуту в країні.

Для аналізу податкового навантаження на ведення бізнесу в Україні доцільно розглянути рейтинг Paying Taxes, який складається у співпраці Світового банку та PricewaterhouseCoopers (PwC), міжнародної мережі компаній з консалтингу та аудиту, в якому головними складниками рейтингу визначаються загальний рівень податкового навантаження, кількість податкових платежів та час на сплату податків (рис. 2).

Проте вихідні дані міжнародного рейтингу різняться від показників, розрахованих на основі обсягів податкових надходжень та розміру ВВП, у зв'язку з використанням різних методологій розрахунку.

Зокрема, відповідно до інформації, наведеної на офіційній Інтернет-сторінці рейтингу «Ведення бізнесу» [15], що складається Світовим банком, методологія розрахунку передбачає, що загальна сума податків і внесків – це сума всіх податків і внесків, що сплачуються після врахування допустимих відрахувань та пільг. Включені податки можна розділити на п'ять категорій: прибутковий, або корпоративний, податок на прибуток, соціальні внески та податки на працю, сплачені робо-

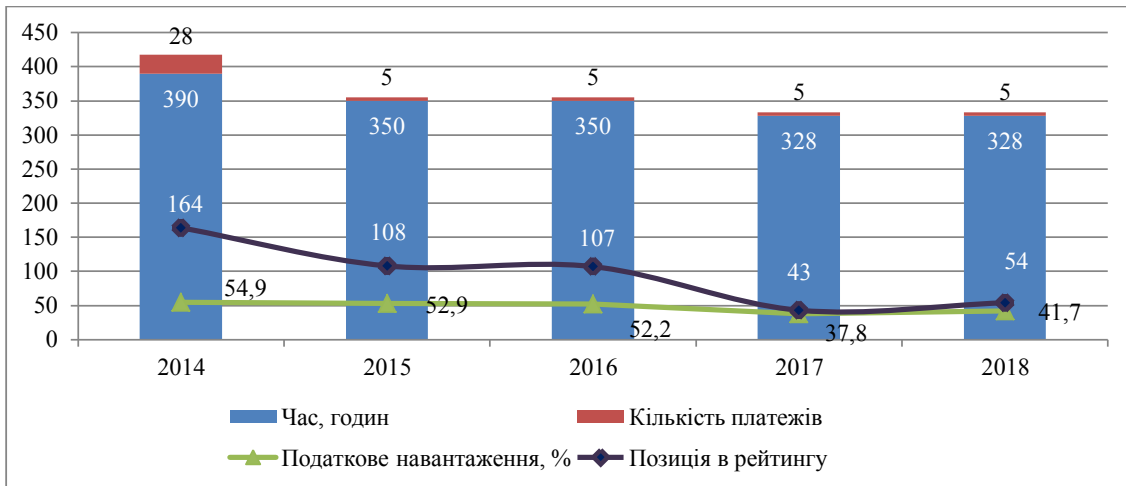

Рис. 2. Основні елементи рейтингу Paying Taxes щодо України в 2014–2018 рр.

Джерело: складено на основі [10–14]

тодавцем, податки на нерухоме майно, податки з обороту та інші податки (наприклад, муніципальні збори та податки на транспортні засоби). Під час визначення загальної ставки податку та внеску фактична сума податків чи внесків ділиться на комерційний прибуток.

Протягом досліджуваного періоду Україна зменшила кількість податкових платежів у 2015 р. з 23-х до п'яти. За даними рейтингу Paying Taxes, кількість годин на сплату податків поступово зменшувалася та станом на 2018 р. зупинилася на рівні 328 годин, зокрема через запровадження електронного кабінету платника податків та його подальше вдосконалення. Рівень податкового навантаження мав тенденцію до зменшення у період із 2014 до 2017 р. Варто зазначити, що в 2017 р. був зафіксований його найнижчий показник – 37,8% завдяки проведеним податковим змінам (зокрема, було встановлено знижену ставку Єдиного соціального внеску в розмірі 22%. Проте в 2018 р. він підвищився на 3,9%, до 41,7%, що пояснюється збільшенням мінімальної заробітної плати, внаслідок чого збільшився розмір єдиного соціального внеску, який сплачують роботодавці, та поліпшенням рівня податкового навантаження в інших країнах. Відповідно, Україна вибула з першої п'ятидесятки та станом на 2018 р. зайняла 54-е місце.

Що стосується країн – членів ЄС, найвищий показник податкового навантаження спостерігається у Франції (60,4%), а найнижчий – у Люксембурзі та Хорватії (по 20,5%), а середній показник країн – членів ЄС та Європейської асоціації вільної торгівлі становить 39,3%. При цьому середній світовий показник знаходиться на рівні 40,4%.

Тобто за результатами розрахунку податкового навантаження відповідно до методології Paying Taxes в Україні рівень даного показника більший від середнього світового на 1,3% на відміну

від розрахунків на основі фактичних податкових надходжень до зведеного бюджету держави та ВВП. Проте слід зазначити, що в 2019 р. передбачено низку звільнень від оподаткування, вдосконалюється електронна система сплати податків, завдяки чому досліджуваний показник може поліпшитися.

Для того щоб зменшити рівень податкового навантаження, збільшити величину податкових надходжень та водночас поліпшити показники України у міжнародному рейтингу, необхідно:

- оптимізувати внесення змін до податкового законодавства, оскільки їхні часті зміни призводять до ускладнень у податковому плануванні на підприємствах та спричиняють помилки у сплаті податків та зборів;
- здійснювати боротьбу з корупцією;
- поліпшити ефективність діяльності судових органів;
- підвищити рівень податкової культури населення;
- посилити рівень інформативності податкових органів та підтримки платників податків;
- спростити інтерфейс електронного кабінету платника податків для зменшення кількості помилок та часу заповнення;
- дотримуватися напрямів податкової політики, визначеної у Меморандумі про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ;
- забезпечити зростання обсягів ВВП.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на підставі проведеного дослідження встановлено невідповідність рівня податкового навантаження на ведення бізнесу в Україні, розрахованого на основі фактичних податкових надходжень у зведений бюджет держави й обсягу ВВП та визначеного у міжнародному рейтингу Paying Taxes. Зокрема, виявлено, що рівень податкового

навантаження в Україні є вищим від середнього світового. Для оптимізації податкового навантаження необхідно забезпечити комплекс заходів, спрямованих на якісне поліпшення правової бази з оподаткування, розроблення схем оперативних зв'язків між підрозділами податкових та митних органів, забезпечення справедливої підходу до оподаткування всіх категорій платників податків, які призведуть до поліпшення умов бізнесу та підвищення загального рівня добробуту в країні, що дасть змогу посилити позиції нашої держави у світових рейтингах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соколовська А. Теоретичні засади визначення податкового навантаження та рівня оподаткування економіки. *Економіка України*. 2005. № 5. С. 4–12.
2. Майбуров І.А., Соколовська А.М. Теорія налогооблогження. Продвинутий курс: для магістрантов, навчаючихся по спеціальностям «Фінанси і кредит», «Бухгалтерський учет, аналіз і аудит». Москва : Юніті-Дана, 2011. 591 с.
3. Кушнірчук Ю.М. Оптимізація рівня фіскального навантаження з метою економічного забезпечення держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.11. С. 161–169.
4. Новіков М.А. Порівняльний аналіз методик визначення податкового навантаження та шляхи їх удосконалення. *Сталий розвиток економіки*. 2011. URL: https://lukyanenko.at.ua/_ld/5/595____.pdf (дата звернення: 20.04.2019).
5. Показники структурної статистики по суб'єктах господарювання з розподілом за їх розмірами. *Державна служба статистики України*, 2018. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm (дата звернення: 21.04.2019).
6. Експерти зберегли прогноз щодо зростання реального ВВП у 2019 році на 3%. *Міністерство економічного розвитку і торгівлі України*, 2018. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?id=87cb0856-8220-46d3-9e06-4ebb7787bfb3> (дата звернення: 22.04.2019).
7. Україна: Лист про наміри. *Міністерство фінансів України*, 2018. URL: <https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9C%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC%20%D0%9C%D0%92%D0%A4-.pdf> (дата звернення: 22.04.2019).
8. Комітет із питань податкової та митної політики рекомендує Верховній Раді прийняти за основу проект закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал. *Верховна Рада України*, 2018. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/170300.html> (дата звернення: 23.04.2019).
9. Main national accounts tax aggregates. *Eurostat*, 2019. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_taxag&lang=en. (дата звернення: 23.04.2019).
10. Paying Taxes 2015. *The World Bank Group, PwC*, 2014. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf> (дата звернення: 24.04.2019).

taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf (дата звернення: 24.04.2019).

11. Paying Taxes 2016. *The World Bank Group, PwC*, 2015. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf> (дата звернення: 24.04.2019).

12. Paying Taxes 2017. *The World Bank Group, PwC*, 2016. URL: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Special-Reports/DB17-Paying-Taxes.pdf> (дата звернення: 24.04.2019).

13. Paying Taxes 2018. *The World Bank Group, PwC*, 2017. URL: https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf (дата звернення: 24.04.2019).

14. Overall ranking and data. *PwC*, 2018. URL: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/overall-ranking-and-data-tables.html?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2019-ranking-data-table-button (дата звернення: 24.04.2019).

15. Paying Taxes Methodology. *The World Bank Group*, 2010. URL: <http://www.doingbusiness.org/en/methodology/paying-taxes> (дата звернення: 25.04.2019).

REFERENCES:

1. Sokolovska A. (2005) Teoretychni zasady vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta rivnia opodatkuvannia ekonomiky [Theoretical principles of determining the tax burden and the level of taxation of the economy]. *Ekonomika Ukrainy*, vol. 5, pp. 4–12 (in Ukrainian).
2. Mayburov I.A., Sokolovskaya A.M. (2011) *Teoriya nalogooblozheniya. Prodvinuty kurs: dlya magistrantov, obuchayushchikhsya po spetsial'nostyam "Finansy i kredit", "Bukhgalterskiy uchet, analiz i audit"* [The theory of taxation. Advanced course: for undergraduates enrolled in the specialties "Finance and Credit", "Accounting, analysis and audit"]. Moscow: Yuniti-Dana. (in Russian)
3. Kushnirchuk Yu. M. (2010) *Optymizatsiia rivnia fiskalnoho navantazhennia z metoiu ekonomichnoho ubezpechennia derzhavy* [Optimization of the level of fiscal load for the purpose of economic security of the state] *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy* [Scientific herald of NLTU of Ukraine], vol. 20, no. 11, p. 348 (in Ukrainian).
4. Novikov M. A. (2011) *Porivnialnyi analiz metodyk vyznachennia podatkovoho navantazhennia ta shliakhy yikh udoskonalennia* [Comparative analysis of methods for determining the tax burden and ways to improve them]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, vol. 2, pp. 284–288. Available at: https://lukyanenko.at.ua/_ld/5/595____.pdf (accessed 20 April 2019).
5. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy* (2018) *Pokaznyky strukturnoi statystyky po subiektakh hospodariuvannia z rozpodilom za yikh rozmiramy* [Indicators of structural statistics by economic entities with distribution by size] // *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. – Available at: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2012/fin/osp/osp_u/osp_u.htm (accessed 21 April 2019).
6. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018) *Eksperty zberehly prohnaz shchodo*

zrostannia realnoho VVP u 2019 rotsi na 3% [Experts have kept the forecast for real GDP growth in 2019 by%]. Available at: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?id=87cb0856-8220-46d3-9e06-4ebb7787bfb3> (accessed 22 April 2019).

7. Ministry of Finance of Ukraine (2018) *Ukraina: Lyst pro namiry* [Ukraine: Letter of Intent] Available at:

<https://www.minfin.gov.ua/uploads/redactor/files/%D0%9C%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%83%D0%BC%20%D0%9C%D0%92%D0%A4-.pdf> (accessed 22 April 2019).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2018) *Komitet z pytan podatkovoi ta mytnoi polityky rekomenduie Verkhovnii Radi pryiniaty za osnovu proekt Zakonu pro vnesenniazmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy shchodo podatku na vyvedenyi kapital* [The Committee on Taxation and Customs Policy recommends that the Verkhovna Rada adopts as a Basis the Draft Law on Introduction of Changes to the Tax Code of Ukraine for the Tax on Expired Capital] Available at <https://rada.gov.ua/news/Novyny/170300.html> (accessed 23 April 2019).

9. Eurostat (2019) [Main national accounts tax aggregates] Available at: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_taxag&lang=en (accessed 23 April 2019).

10. The World Bank Group, PwC (2014) [Paying Taxes 2015] Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf> (accessed 24 April 2019).

11. The World Bank Group, PwC (2015) [Paying Taxes 2016] Available at: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes-2016/paying-taxes-2016.pdf> (accessed 24 April 2019).

12. The World Bank Group, PwC (2016) [Paying Taxes 2017] Available at: <http://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Special-Reports/DB17-Paying-Taxes.pdf> (accessed 24 April 2019).

13. The World Bank Group, PwC (2017) [Paying Taxes 2018] Available at: https://www.pwc.com/gx/en/payingtaxes/pdf/pwc_paying_taxes_2018_full_report.pdf (accessed 24 April 2019).

14. The World Bank Group, PwC (2018) [Overall ranking and data tables] Available at: https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2019/overall-ranking-and-data-tables.html?WT.mc_id=CT13-PL1300-DM2-TR2-LS1-ND30-TTA4-CN_payingtaxes-2019-ranking-data-table-button (accessed 24 April 2019).

15. The World Bank Group (2010) [Paying Taxes Methodology]. Available at: <http://www.doingbusiness.org/en/methodology/paying-taxes> (accessed 25 April 2019).

Yarema YaroslavDoctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of State and Local Finance
Ivan Franko National University of Lviv**Bratochenko Olena**Master
Ivan Franko National University of Lviv**ANALYSIS OF TAX BURDEN ON DOING BUSINESS IN UKRAINE**

Business plays an important role for a national economy of each country as it provides the state budget with tax revenues, generates new jobs, promotes the industrial development and improves country's position on the international scene. Accordingly, the purpose of the article is to analyze the impact of tax burden in Ukraine on doing business and identify the relevant optimization ways. Within the framework of the conducted research, two methodologies have been used. The first one relates to the calculation of the tax burden as the ratio of actual tax revenues of the Ukraine's consolidated budget to the value of gross domestic product at current prices.

According to the results of this analysis, it was revealed that the level of tax burden in Ukraine is lower than the similar average indicator of the EU member states and it is noted that since 2017 this indicator has been decreasing due to the increase in the value of the gross domestic product (GDP), and reduction of the number of entities.

Also it is highlighted that the level of tax burden is likely to increase due to the projected GDP growth and the implementation of the expected future changes in tax legislation in 2019.

In particular, in order to optimize the impact of tax burden on doing business in Ukraine, the Government has implemented in the Memorandum of Economic and Financial Policies between Ukraine and the International Monetary Fund (IMF) measures to reduce impact of the tax burden on business entities by introduction of the Provision on creation of the Tax and Customs Services controlled by the Ministry of Finance of Ukraine and the relief of the tax burden by rebalancing the tax audit programs and improving the online portal for taxpayers and relevant information services provided by the tax authorities.

In addition, the "Paying taxes" rating, published annually by PwC in cooperation with the World Bank was analyzed. This rating is made on the basis of calculation of the tax burden by dividing the actual tax or contribution payable by commercial profit.

The second method involves the analysis of the Paying Tax rating, according to which the number of hours spent for taxes payment in Ukraine had been gradually decreasing and by 2018 stopped at point of 328 hours, in particular due to the introduction of a taxpayer's electronic cabinet and its further improvement. The level of tax burden tended to decrease from 2014 to 2017, but by 2018 it increased by 3.9% to the point of 41.7% due to the increase in the minimum wage resulting in an increase in the size of the Single Social Contribution paid by employers and the decrease of the tax burden in other countries. Thus it is determined that the level of tax burden in our country is higher than the world average by 1,3%, which necessitates the implementation of relevant optimization measures.

In particular, it is necessary to improve the process of tax legislation modification in order to avoid complications in enterprises tax planning, increase the tax culture of the residents, fight corruption, strengthen the informality of tax bodies and taxpayers support, optimize the interface of the taxpayer's electronic cabinet in order to reduce number of errors and filling time, adhere to the tax policy directions specified in the Memorandum of Economic and Financial Policies between Ukraine and the IMF and ensure the growth of GDP

The proposed measures will improve the conditions of doing business in Ukraine, which will increase the welfare of the state's population and strengthen its position on the international arena.

ДЕЯКІ НАПРЯМИ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

SOME DIRECTIONS OF THE STRATEGY OF FORMING THE OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE OF AN ENTERPRISE

УДК 336.64

Яременко В.Г.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Доровської О.Ф.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
економіки та соціальних наук
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Можайтов В.С.

студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

Статтю присвячено питанням розроблення та реалізації стратегії формування оптимальної структури капіталу підприємства. Визначено низку умов розроблення стратегії формування оптимальної структури капіталу підприємства, а саме вплив інтенсивності змін чинників зовнішнього інвестиційного середовища. Розроблена стратегія формування оптимальної структури капіталу дає змогу попередньо оцінити та проаналізувати передбачувану інвестиційну діяльність підприємства; позитивним ефектом розробленої стратегії є те, що відкриваються нові виробничо-комерційні можливості, які потребують постановки нових цілей операційної діяльності. Обґрунтовано, що розроблення стратегії має цільовий характер, тобто передбачає чітку постановку цілей, шляхи і методи їх досягнення. Метою розроблення стратегії може бути максимізація інвестиційного прибутку за мінімізації ризиків шляхом оптимального співвідношення власного і залученого капіталу.

Ключові слова: оптимальна структура, капітал, фінанси, стратегія, управління, інформаційні джерела, підприємство.

Стаття посвячена вопросам разработки и реализации стратегии формирования

оптимальной структуры капитала предприятия. Определен ряд условий разработки стратегии формирования оптимальной структуры капитала предприятия, а именно влияние интенсивности изменения факторов внешней инвестиционной среды. Разработанная стратегия формирования оптимальной структуры капитала позволяет предварительно оценить и проанализировать предполагаемую инвестиционную деятельность предприятия; положительным эффектом разработанной стратегии является то, что открывающиеся новые производственно-коммерческие возможности нуждаются в постановке новых целей операционной деятельности. Обосновано, что разработка стратегии носит целевой характер, то есть предусматривает четкую постановку целей, пути и методы их достижения. Целью разработки стратегии может являться максимизация инвестиционной прибыли при минимизации рисков путем оптимального соотношения собственного и привлеченного капитала.

Ключевые слова: оптимальная структура, капитал, финансы, стратегия, управление, информационные источники, предприятие.

The article is devoted to the development and implementation of strategies for the formation of an optimal capital structure of an enterprise. The article discusses the conditions for developing a strategy for forming the optimal capital structure of an enterprise, the tasks being solved on the way to achieving the final goal - increasing the efficiency of the financial and economic activity of the enterprise. The purpose of this article is to develop a strategy for the formation of an optimal capital structure of an enterprise in order to increase the efficiency of its financial and economic activities. The article identified a number of conditions for developing a strategy for forming the optimal capital structure of an enterprise, namely, the effect of the intensity of changes in factors of the external investment environment significantly influences the formation of the capital structure, which in some cases leads to a diversified influence of management decisions on the capital structure; the developed strategy of forming the optimal capital structure allows you to pre-evaluate and analyze the proposed investment activity of the enterprise, prepare for fundamental innovative changes and opportunities for the economic development of the enterprise and their consequences; the positive effect of the developed strategy is that the opening up of new production and commercial opportunities require the formulation of new operational objectives, the implementation of which requires the development of new markets, equipment modernization, expansion and renewal of the range of products. The article substantiates that in such conditions there is a significant increase in investment activity, which is of a predictable nature, ensured by the established strategy and contributes to the formation of the optimal capital structure of the enterprise in accordance with the goals set and the specified conditions. The article substantiates that the development of a strategy is targeted, that is, it provides for a clear statement of goals, ways and methods for their achievement. The purpose of developing a strategy may be to maximize investment returns while minimizing risks through the optimal ratio of equity and raised capital.

Key words: optimal structure, capital, finance, strategy, management, information sources, enterprise.

Постановка проблеми. Рівень ефективності господарської діяльності підприємства багато в чому визначається цілеспрямованим формуванням обсягу і структури капіталу, а також здатністю керівників вибрати ефективну стратегію його розвитку. Стратегія формування оптимальної структури капіталу являє собою систему довгострокових цілей, спрямованих на досягнення такого співвідношення використання інвестиційних ресурсів, яке забезпечить ефект від вкладених коштів, зможе найбільш повно задовольнити потреби власників підприємства і максимізувати його ринкову вартість. Стратегія формування оптимальної структури капіталу є частиною інвестиційної стратегії підприємства.

Актуальність розроблення стратегії формування оптимальної структури капіталу визначається низкою умов:

– по-перше, інтенсивність змін факторів зовнішнього інвестиційного середовища не дає змоги ефективно управляти структурою капіталу. За відсутності розробленої стратегії оптимальної структури капіталу підприємства управлінські рішення, що приймаються керівництвом підприємства, можуть призвести до зниження ефективності діяльності підприємства, тому що будуть носити різнобічний характер;

– по-друге, розроблена стратегія формування оптимальної структури капіталу дає змогу попередньо оцінити та проаналізувати інвестиційну

діяльність підприємства, підготувати до кардинальних інноваційних змін і можливості економічного розвитку підприємства;

– по-третє, важливістю розроблення стратегії формування оптимальної структури капіталу є те, що нові виробничо-комерційні можливості, які відкриваються, потребують постановки нових цілей операційної діяльності, реалізація яких вимагає освоєння нових ринків продажів, модернізації обладнання, розширення асортименту продукції. У таких умовах значне зростання інвестиційної активності носить прогнозований характер, який забезпечується розробленою стратегією формування оптимальної структури капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В економічній літературі вироблено кілька моделей розроблення стратегій формування оптимальної структури капіталу підприємства, заснованих на різних фінансових показниках і різних методичних підходах, концепціях. Дослідженням у сфері управління структурою капіталу підприємства та формування відповідної стратегії присвячено праці вчених: Ф. Модільяні, М. Міллера [1; 2], І.О. Бланка [3], Дж.К. Ван Хорна, Дж.М. Ваховича [4], І. Івашковської [6], Г.Г. Кірейцева [7], В.В. Ковальова [8], Р.В. Коржа [9], Т.В. Теплової [10], Н.В. Шевчук [11], І.Й. Яремка [12] та ін. Позитивно оцінюючи результати, отримані вченими з теми дослідження, необхідно відзначити, що багато питань методологічного та практичного характеру ще не вирішено. Однак зауважимо, що питання врахування особливостей складання фінансової звітності під час використання її даних для розроблення стратегій формування оптимальної структури капіталу не знайшли достатнього опрацювання в їхніх дослідженнях. Це зумовлює необхідність поглиблення та розширення дослідження у цих напрямках.

Постановка завдання. Метою статті є вироблення стратегії формування оптимальної структури капіталу підприємства для підвищення ефективності його фінансово-господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблення стратегії формування оптимальної структури капіталу має цільовий характер, тобто передбачає постановку і досягнення певних цілей, таких як максимізація інвестиційного прибутку і мінімізація ризиків, шляхом оптимального співвідношення власного і позикового капіталу. Формування стратегічних цілей повинно відповідати таким вимогам: підпорядкованість головної мети інвестиційного менеджменту, орієнтація на високий економічний, технічний і соціальний результат, реальність, вимірність, однозначність трактування, наукова обґрунтованість, підтримка з боку вищого керівництва.

Для виконання основної мети вирішуються такі стратегічні завдання формування оптимальної структури капіталу:

– оптимізація формування та розподілу капіталу підприємства за видами діяльності та напрямками використання;

– забезпечення умов досягнення максимальної рентабельності капіталу з найменшим рівнем фінансового ризику;

– забезпечення фінансової рівноваги підприємства в процесі його розвитку.

Формування різних підходів до оптимізації структури капіталу базується на таких теоретичних концепціях: традиціоналістській, індіферентності, компромісній і протиріччя інтересів.

Традиціоналістська концепція враховує під час оптимізації структури капіталу різну вартість його елементів. Основоположники і послідовники цієї концепції виходять із гіпотези про те, що вартість власного капіталу перевищує вартість позикового капіталу підприємства.

Прихильники концепції індіферентності структури капіталу досліджують взаємодію механізму її формування та еволюції ринкової вартості підприємства з механізмом функціонування ринку капіталу в цілому. Вони вважають, що на такі чинники, як середньозважена вартість капіталу і ринкова вартість підприємства, не робить ніякого впливу структура капіталу, отже, проведення оптимізації останньої за цими критеріями неможливе. Концептуальний підхід обґрунтовано в 1958 р. американськими вченими Ф. Модільяні і М. Міллером [1].

В основі компромісної концепції лежить передумова про те, що на формування структури капіталу впливає сукупність суперечливих чинників, які визначають баланс прибутковості й ризику, тому під час побудови оптимальної структури враховується компромісне співвідношення їх взаємодії. Концепція заснована на наукових роботах М. Міллера, Х. Де-Анжело, Р. Масюліса, Дж. Уорнера, які на відміну від попередників включають у механізм структурної організації капіталу комплекс реальних ринкових і економічних умов [2; 5].

Концепція протиріччя інтересів, основоположниками і прихильниками якої є Д. Галей, М. Гордон, М. Дженсен, Р. Мазуліс, С. Майерс, У. Меклінг та ін., сформована на постулатах про конфлікт інтересів та ступеня інформаційної відкритості суб'єктів механізму управління капіталом. Прагнення до нівелювання конфліктних ситуацій може викликати зростання вартості деяких елементів капіталу. У результаті процес структурної оптимізації потребує безперервного коригування за рахунок використання критерію середньозваженої вартості капіталу і, як наслідок, ринкової вартості підприємства. Порівняно з компромісною концепцією цей підхід дає змогу розширити сферу використання на практиці за рахунок включення чинників, що зумовлюють розв'язання суперечностей [9; 11; 12].

Інформаційне забезпечення управління фінансами підприємства є значущим процесом використання систематизованої інформації для ефективності діяльності будь-якого економічного суб'єкта, що веде виробничо-комерційну діяльність. Зміна технології виробництва, просування на неосвоені ринки збуту, збільшення або зниження обсягу виробництва продукції спираються на різні фінансові розрахунки, на стратегію залучення, розміщення, перерозподілу і вкладання фінансових ресурсів. Тенденції розвитку ринкової ситуації, такі як непередбачувані стрибки попиту, посилення конкуренції цін на ринках збуту, диверсифікація та завоювання нових сегментів ринку, збільшення ризикових операцій, знаходяться в основі зростаючої ролі специфіки формування єдиного інформаційного поля для вирішення питань фінансового управління.

Під управлінням фінансами підприємства розуміють процес управління грошовим обігом, формуванням й використанням фінансових ресурсів підприємства. Він є невід'ємною частиною загальної системи управління підприємством і являє собою систему раціонального управління процесом фінансування господарської діяльності, яка, своєю чергою, включає рух фінансових ресурсів та формування фінансових відносин, що виникають у результаті цього руху.

Основу управління фінансами підприємства становить інформаційне забезпечення управлінських рішень у межах фінансового управління, воно повинно ставати більш якісним і комплексним. Управління аспектами фінансового менеджменту досягається підготовкою відповідної інформації для прийняття управлінського рішення на основі планування, контролю, оцінки та аналізу фінансових показників. Відсутність необхідної інформації, використання недостовірних або неактуальних даних є причинами серйозних прорахунків у прийнятті управлінських рішень. Інформаційне забезпечення з погляду фінансового менеджменту – це взаємопов'язана сукупність засобів, методів і ресурсів, необхідних для здійснення аналізу, планування і підготовки необхідних управлінських рішень за всіма аспектами фінансової діяльності підприємства.

Джерелами інформаційного забезпечення фінансового менеджменту є будь-які відомості фінансового характеру внутрішнього та зовнішнього інформаційного простору. Правильно організоване управління фінансовою діяльністю на основі достовірного інформаційного забезпечення дасть змогу підприємству скоротити витрати на виробництво продукції, вдосконалити апарат управління, знайти нових постачальників та покупців продукції, що призведе до мінімізації витрат і максимізації прибутку.

На основі фактичних облікових та аналітичних баз даних, сформованих системою бухгалтер-

ського обліку на підприємстві, інші фінансово-економічні підрозділи, що входять в єдину систему, повинні виконувати інші необхідні функції, такі як: планування, облік, контроль, аналіз, прогнозування, стимулювання, створення системи мотивації, розроблення економічних, фінансових нормативів та показників й інших функцій, що створюють єдину комплексну фінансово-економічну систему підприємства.

Розвиток теорії, підтвердженої практикою сучасної економіки, свідчить про необхідність закріплення за структурними підрозділами підприємства певних і відповідних їм фінансових напрямів, таких як: розроблення і планування цін на готову продукцію; управління витратами; формування і калькулювання собівартості; управління запасами; моніторинг закупівельних цін; стан ринку комплектуючих; управління продажами; управління дебіторською та кредиторською заборгованістю; управління рентабельністю; управління ефективністю і фінансовою стійкістю діяльності, з огляду на можливість оцінки за справедливою вартістю, та ін.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, система управління капіталом містить: прогнозування та планування джерел фінансування підприємства; формування інформаційного забезпечення управління капіталом; аналіз структури та оцінку вартості капіталу; регулювання реалізації використовуваних підходів до управління капіталом; розроблення документів корпоративного управління. Стратегія управління структурою капіталу передбачає оптимізацію й установлення цільової структури капіталу, що забезпечує заданий рівень прибутковості і ризику, що мінімізує середньозважену вартість або максимізує ринкову вартість підприємства. Як показали проведені дослідження, необхідно подальше більш глибоке вивчення характеру тенденцій і практики розвитку підприємств, методів діагностики, шляхів та засобів, стратегії й тактики, застосування яких може з високою ймовірністю забезпечити фінансову стабільність підприємства на основі обробки внутрішньої інформації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*. 1958. June. P. 261–297.
2. Modigliani F., Miller M.H. Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*. 1963. June. P. 433–443.
3. Бланк И.А. Управление формированием капитала. Киев : Ника-Центр, 2002. 512 с.
4. Ван Хорн Дж.К., Вахович Дж.М. Основы финансового менеджмента. Москва : Вильямс, 2006. 992 с.
5. Головка О.Г., Шляпкіна К.О. Формування оптимальної структури капіталу підприємства. *Вісник Наці-*

онального технічного університету «ХПІ». 2013. № 49. С. 2–28. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/7466> (дата звернення: 12.04.2019).

6. Ивашковская И. Структура капитала: резервы создания стоимости для собственников компании. *Управление компанией*. 2005. № 2. С. 8–10.

7. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2002. 496 с.

8. Ковалев В.В. Финансы : учебник. Москва : Проспект, 2004. 634 с.

9. Корж Р.В. Розвиток теорії структури капіталу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 13. С. 22–25.

10. Теплова Т.В. Инвестиционные рычаги максимизации стоимости компании. Практика российских предприятий. Москва : Вершина, 2006. 272 с.

11. Шевчук Н.В. Систематизація теорій структури капіталу. *Формування ринкової економіки*. 2008. Спецвипуск. С. 690–699.

12. Яремко І. Й. Управління капіталом підприємства: економічний і фінансовий інструментарій : монографія. Львів : Каменяр, 2006. 176 с.

REFERENCES:

1. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment. *American Economic Review*. 1958. June. P. 261-297.

2. Modigliani F., Miller M.H. Taxes and the Cost of Capital: A Correction. *American Economic Review*. 1963. June. P. 433-443.

3. Blank Y. A. (2002) *Upravlenye formirovaniem kapitala* [Management of the formation of capital]. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Russian).

4. Van Khorn Dzh. K., Vakhovych Dzhon M. (2006) *Osnovy fyansovoho menedzhmenta* [Fundamentals of financial management]. Moscow: Vilyams. (in Russian).

5. Holovko O. H. Shliapkina K. O. (2013) Formuvannia optimalnoi struktury kapitalu pidpriemstva [Formation of the optimal structure of enterprise capital]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*, no. 49, pp. 2-28. Available at: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/7466> (accessed 12 April 2019).

6. Yvashkovskaia Y. (2005) Struktura kapitala: rezervy sozdaniya stoimosti dlya sobstvennikov kompanii [Capital structure: value creation reserves for company owners]. *Company management*, no. 2, pp. 8–10.

7. Kireitsev H.H. (2002) *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Tsul. (in Ukrainian).

8. Kovalev V.V. (2004) *Finansy* [Finance]. Moscow: TK Velby: Prospect. (in Russian).

9. Korzh R. V. (2012) Rozvytok teorii struktury kapitalu [Development of the theory of capital structure]. *Investments: practice and experience*, no. 13, pp. 22–25c.

10. Teplova T. V. (2006) *Investitsionnyye rychagi maksimizatsii stoimosti kompanii. Praktika rossiyskikh predpriyatiy* [Investment leverage to maximize the value of the company. Practice of Russian enterprises]. Moscow: Vershina. (in Russian).

11. Shevchuk N. V. (2008) Systematyzatsiia teorii struktury kapitalu [Systematization of theories of the structure of capital]. *Formation of a market economy*, Special issue, pp. 690–699.

12. Yaremko I. Y. (2006) *Upravlinnia kapitalom pidpriemstva: ekonomichni i finansovyi instrumentarii* [Capital management of an enterprise: economic and financial toolkit]. Lviv: Kamenyar. (in Ukrainian).

Yaremenko Valentyna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finances
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Dorovskoy Oleksiy

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic and Social Sciences
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Mozhaitov Vladislav

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

SOME DIRECTIONS OF THE STRATEGY OF FORMING THE OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE OF AN ENTERPRISE

The level of efficiency of economic activity of the enterprise is largely determined by the targeted formation of the volume and structure of capital, as well as the ability of managers to choose an effective strategy for its development.

The strategy of forming the optimal capital structure is a system of long-term goals aimed at achieving such a ratio of investment resources that will ensure the effect of the invested funds, will be able to best meet the needs of the owners of the company and maximize its market value. The strategy of forming the optimal capital structure is part of the investment strategy of the enterprise.

The purpose of this article is to develop a strategy for the formation of an optimal capital structure of an enterprise in order to increase the efficiency of its financial and economic activities.

The article is devoted to the development and implementation of strategies for the formation of an optimal capital structure of an enterprise.

The article identified a number of conditions for developing a strategy for forming the optimal capital structure of an enterprise, namely, the effect of the intensity of changes in factors of the external investment environment significantly influences the formation of the capital structure, which in some cases leads to a diversified influence of management decisions on the capital structure; the developed strategy of forming the optimal capital structure allows you to pre-evaluate and analyze the proposed investment activity of the enterprise, prepare for fundamental innovative changes and opportunities for the economic development of the enterprise and their consequences; the positive effect of the developed strategy is that the opening up of new production and commercial opportunities require the formulation of new operational objectives, the implementation of which requires the development of new markets, equipment modernization, expansion and renewal of the range of products. The article substantiates that in such conditions there is a significant increase in investment activity, which is of a predictable nature, ensured by the established strategy and contributes to the formation of the optimal capital structure of the enterprise in accordance with the goals set and the specified conditions. The article substantiates that the development of a strategy is targeted, that is, it provides for a clear statement of goals, ways and methods for their achievement. The purpose of developing a strategy may be to maximize investment returns while minimizing risks through the optimal ratio of equity and raised capital.

The article may be of interest to professionals working in the development of financial strategies, as well as for educational purposes.

The article discusses the conditions for developing a strategy for forming the optimal capital structure of an enterprise, the tasks being solved on the way to achieving the final goal – increasing the efficiency of the financial and economic activity of the enterprise.

РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРІГАННЯ, АРХІВУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

FEATURES OF STORAGE, ARCHIVING AND PROTECTION OF INFORMATION AT THE ACCOUNTING ORGANIZATION

У статті розглянуто особливості зберігання, архівування та захисту інформації в процесі організації бухгалтерського обліку. Зроблено групування документів щодо термінів зберігання. Зроблено висновки, що строк зберігання електронних документів на електронних носіях інформації повинен бути не меншим від строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері. Встановлено вимоги зберігання електронних документів. Узагальнено архітектуру архівації документів програмних продуктів. Визначено типи загроз кібербезпеки. Особлива увага повинна бути приділена захисту даних, що містяться в обліковій системі. Специфіка даних полягає в тому, що вони нематеріальні та не існують окремо, тому в будь-якому разі для їх збереження потрібно докладати спеціальних зусиль, щоб вони не зникли разом з носієм. Забезпечення безпеки облікової інформації є досить затратною справою не тільки через витрати на закупівлю або установку засобів захисту, але й через те, що важко кваліфіковано визначити межі належної безпеки та забезпечити відповідну безпеку інформаційної системи. Внутрішньої системи захисту даних недостатньо для запобігання всіх ризиків з витоків конфіденційної інформації.

Ключові слова: архівування, захист інформації, зберігання інформації, кібербезпека, документ, документообіг, електронний документ.

В статье рассмотрены особенности хранения, архивирования и защиты информа-

ции в процессе организации бухгалтерского учета. Сделано группирование документов касательно сроков хранения. Сделан вывод, что срок хранения электронных документов на электронных носителях информации должен быть не меньше срока, установленного законодательством для соответствующих документов на бумаге. Установлены требования хранения электронных документов. Обобщена архитектура архивации документов программных продуктов. Определены типы угроз кибербезопасности. Особое внимание должно быть уделено защите данных, содержащихся в учетной системе. Специфика данных заключается в том, что они нематериальные и не существуют отдельно, поэтому в любом случае для их сохранения нужно прилагать специальные усилия, чтобы они не исчезли вместе с носителем. Обеспечение безопасности учетной информации является достаточно затратным делом не только из-за расходов на закупку или установку средств защиты, но и из-за того, что трудно квалифицированно определить границы надлежащей безопасности и обеспечить соответствующую безопасность информационной системы. Внутренней системы защиты данных недостаточно для предотвращения всех рисков по утечке конфиденциальной информации.

Ключевые слова: архивирование, защита информации, хранение информации, кибербезопасность, документ, документооборот, электронный документ.

УДК 657

Гаркуша С.А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри бухгалтерського обліку
Сумський національний аграрний університет

The ability to protect your information from the third parties and prevent its accidental loss plays an important role. Saving of information is very important both for the simple user and for the enterprises. Various devices are used to store electronically dates, some of which are highly reliable. Storing of information is an essential guarantee of the development of human society, taking knowledge and moving forward. The article discusses the features of storage, archiving and protection of information at the accounting organization. Made a grouping of documents regarding the shelf life. It was concluded that the storage period of electronic documents on electronic media should be no less than the period established by law for the relevant documents on paper. Established requirements for the storage of electronic documents. The architecture of document archiving of software products is summarized. The implementation of effective cybersecurity is currently a rather difficult task, since today there are many more devices than people, and attackers are becoming more inventive. Types of cybersecurity threats identified. It is concluded that special attention should be paid to the protection of the data contained in the accounting system. Particular attention should be paid to the protection of data contained in the accounting system. Unfortunately, the internal data protection system is not enough to prevent all risks of leakage of confidential information. This is data copying, and theft or unauthorized removal of server equipment, seizure of property, actions of competitors, aimed at stopping the work of the enterprise, raider capture, etc. The specifics of the data are that they are intangible and do not exist separately, so in any case, special efforts must be made to preserve them so that they do not disappear along with the carrier. Ensuring the security of accounting information is a rather costly thing, and not only because of the cost of purchasing or installing remedies, but also because it is difficult to determine qualitatively the limits of proper security and ensure the appropriate security of the information system.

Key words: archiving, information protection, information storage, cybersecurity, document, document flow, electronic document.

Постановка проблеми. Здатність захистити свою інформацію від сторонніх осіб і запобігти її випадковій втраті відіграє важливу роль. Збереження інформації дуже важливе як для простого користувача, так і для підприємств. Для зберігання даних в електронному вигляді використовуються різноманітні пристрої, деякі з яких відрізняються

високою надійністю. Зберігання інформації – це найважливіша запорука розвитку людського суспільства, переймання знань та руху вперед. Це помітно як на глобальному рівні, так і на рівні конкретної людини або підприємства. Кожному сьогодні доводиться якимось по-своєму вирішувати питання, пов'язані зі збереженням цифрових файлів. На щастя,

для цього є чимало спеціальних пристроїв та накопичувачів. Однак чи всі рішення, девайси та носії можуть бути визнані по-справжньому надійними? Як не прикро констатувати цей факт, далеко не всі способи зберігання даних гарантують повну безпеку, тим більше зручність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у розвиток теоретичних, методичних, методологічних та прикладних аспектів зберігання, архівування та захисту інформації в процесі організації бухгалтерського обліку зробили вітчизняні вчені, зокрема А.П. Дикий, В.М. Гужва, В.П. Завгородний, С.В. Івахненко, Р.В. Скалюк, Я.С. Ткаль.

Постановка завдання. Метою статті є визначення особливостей зберігання, архівування та захисту інформації в процесі організації бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Р.В. Скалюк [1, с. 101] наголошує на тому, що забезпечення раціонального вибору адекватного для конкретного підприємства програмного продукту для автоматизації процедур бухгалтерського обліку та його ефективного використання в процесі оброблення облікових даних дають змогу забезпечити підприємству оперативне введення; оброблення та формування вихідного інформаційного масиву даних бухгалтерського обліку; здійснення внутрішнього контролю інформації; зменшення ручної праці; підвищення якості та ефективності роботи бухгалтерів; вдосконалення процесу організації бухгалтерського обліку та формування фінансової звітності підприємства, що у сукупності сприяє вдосконаленню системи менеджменту, підвищенню рентабельності та економічному зростанню підприємства.

А.П. Дикий [2, с. 213] зазначає, що комп'ютеризація бухгалтерського обліку та використання автоматизованих робочих місць бухгалтерів дають змогу забезпечити своєчасне надходження повної та достовірної інформації про господарську діяльність та майновий стан підприємства як до головного бухгалтера, так і до керівництва підприємства, не втрачаючи її. Крім того, автор зазначає, що використання комп'ютерів приводить до зниження загальної трудомісткості облікових робіт та зміни самого характеру облікової праці. Діяльність бухгалтера перетворюється на творчу, оскільки шаблонні види робіт виконуються комп'ютером, а за працівником залишаються творчі дії щодо змістовного оцінювання отриманих облікових даних.

Стаття 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16 липня 1999 р. № 996-XIV [3] та пункт 2.4 Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку, затвердженого Наказом Мінфіну від 24 травня 1995 р. № 88 [4] дають змогу складати первинні документи в електронній формі, але за

умови дотримання вимог законодавства про електронні документи й електронний документообіг. Основним нормативом щодо цього є Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV [5]. Згідно з цим Законом під електронним документом розуміють документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа.

Збереження даних є одним з основних завдань під час роботи з комп'ютерними програмами. Сьогодні є значна кількість спеціальних програм, які допомагають у практичному аспекті забезпечити збереження й захист даних (антивірусні програми, які справляються з віртуальними загрозами, програми для діагностики та відновлення жорстких дисків).

Всі юридичні особи незалежно від форм власності повинні застосовувати спеціальний Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання, затверджений Наказом Мін'юсту від 11 листопада 2014 р. № 1886 [6]. На цей документ слід особливо звернути увагу, адже він містить різноманітні вимоги, зокрема вимоги щодо:

- найменування файлів електронних документів;
- найменування файлів електронних облікових документів;
- найменування файлів архівних електронних документів.

Окрім іншого, установи зобов'язані створювати документи постійного та тривалого (понад 10 років) зберігання у двох формах, а саме паперовій та електронній.

Звісно, на підприємстві дозволено розробити й затвердити окремі регламенти роботи з електронними документами, але з обов'язковим урахуванням вимог Порядку № 1886 [6], специфіки організації діяльності установи, характеристик технічних та програмних засобів, що функціонують в установі.

Згідно із загальними правилами строк зберігання електронних документів, зокрема щодо податкової звітності, не може бути меншим від строку, встановленого для відповідних паперових документів, тобто не менше 1 095 днів від дня подання податкової звітності.

Суб'єкти електронного документообігу повинні зберігати електронні документи на електронних носіях інформації у формі, що дає змогу перевірити їх цілісність на цих носіях.

Строк зберігання електронних документів на електронних носіях інформації повинен бути не меншим від строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері (табл. 1).

За неможливості зберігання електронних документів на електронних носіях інформації протягом

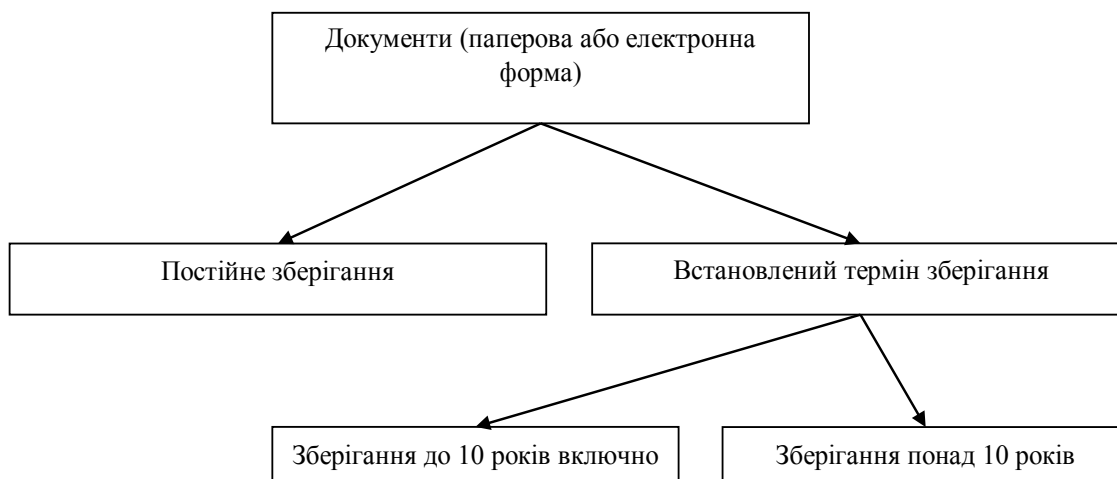

Рис. 1. Групування документів щодо термінів зберігання

Таблиця 1

Строки зберігання первинних документів

№	Вид документа
<i>3 роки</i>	
1	Розрахункові відомості сплати внесків до різних фондів.
2	Договори кредитні, поруки, застави, гарантії, переведення боргу (після закінчення строку дії договору).
3	Відомості на виплату грошей (за відсутності розрахунково-платіжних відомостей – 75 років).
4	Довіреності (зокрема, анульовані) на одержання грошових сум і товарно-матеріальних цінностей; на одержання зарплати та інших виплат.
5	Документи (копії звітів, витяги з протоколів, висновки, заяви, довідки, списки працівників) про виплату допомоги, пенсій, оплати листків непрацездатності з фонду соціального страхування.
6	Документи (заяви, рішення, довідки, листи) про оплату відпусток у зв'язку з навчанням, одержання пільг із податків тощо.
7	Документи (акти, відомості, листи) про взаєморозрахунки між організаціями.
8	Протоколи взаємозаліків.
9	Документи (акти, процентовки, довідки, рахунки) про приймання виконаних робіт.
10	Первинні документи та додатки до них, що фіксують факт виконання господарських операцій і стали підставою для записів у регістрах бухгалтерського обліку й податкових документах (касові, банківські документи, ордери, повідомлення банків та переказні вимоги, виписки банків, корінці квитанцій, банківських чекових книжок, наряди на роботу, акти про приймання, здавання й списання майна й матеріалів, квитанції та накладні з обліку ТМЦ, рахунки-фактури, авансові звіти тощо).
11	Податкові накладні.
12	Документи (плани, звіти, протоколи, акти, довідки, доповідні записки) документальних ревізій, перевірок та аудиту фінансово-господарської діяльності, контрольно-ревізійної роботи, зокрема перевірок каси, правильності стягнення податків.
13	Документи (довідки, акти, зобов'язання, листи) щодо розтрат, недостач, розкрадань.
14	Документи (протоколи засідань інвентаризаційних комісій, акти інвентаризації, інвентаризаційні описи, порівняльні відомості) про інвентаризацію основних засобів, нематеріальних активів, грошових коштів, матеріальних цінностей тощо.
<i>10 років</i>	
15	Аналітичні документи (таблиці, доповіді, доповідні записки тощо) до річних звітів та балансів.
<i>75 років</i>	
16	Розрахунково-платіжні відомості (особові рахунки) працівників, аспірантів, студентів.
<i>До ліквідації підприємства</i>	
17	Звіти (відомості) про нарахування та перерахування страхових внесків на державне та недержавне соціальне страхування (пенсійне, на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю тощо): – зведені річні та з більшою періодичністю; – річні та з більшою періодичністю.
18	Документи (протоколи, акти, звіти, відомості переоцінки та визначення зношеності основних засобів про переоцінку основних фондів, нематеріальних активів, незавершеного будівництва).

строку, встановленого законодавством для відповідних документів на папері, суб'єкти електронного документообігу повинні вживати заходів щодо дублювання документів на кількох електронних носіях інформації та здійснювати їх періодичне копіювання відповідно до порядку обліку та копіювання документів, встановленого законодавством. Якщо неможливо виконати зазначені вимоги, електронні документи повинні зберігатися у вигляді копії документа на папері (за відсутності оригіналу цього документа на папері). Під час копіювання електронного документа з електронного носія інформації обов'язково здійснюється перевірка цілісності даних на цьому носії.

Під час зберігання електронних документів обов'язковим є дотримання таких вимог:

1) інформація, що міститься в електронних документах, повинна бути доступною для її подальшого використання;

2) має бути забезпечена можливість відновлення електронного документа у тому форматі, в якому він був створений, відправлений або одержаний;

3) за наявності повинна зберігатися інформація, яка дає змогу встановити походження та призначення електронного документа, а також дату й час його відправлення чи одержання.

Суб'єкти електронного документообігу можуть забезпечувати дотримання вимог щодо збереження електронних документів шляхом використання послуг посередника, зокрема архівної установи, якщо така установа дотримується вимог цієї статті. Створення архівів електронних документів, подання електронних документів до архівних установ України та їх зберігання в цих установах здійснюються у порядку, визначеному законодавством.

Зберігання файлів відбувається в базі даних або в томах на диску, а за першої необхідності роботи з тим чи іншим файлом він копіюється на комп'ютер користувача.

Зберігання файлів в інформаційній базі здійснюється за допомогою розподілу по папках. За необхідності є можливість розмежувати доступ того чи іншого користувача до папок з певною інформацією.

Структура папок може формуватися різними способами:

- за організаційною структурою підприємства (наприклад, бухгалтерія, відділ збуту);
- за тематикою даних (плани, калькуляції, розробки тощо);
- за правами доступу (зокрема, загальні, конфіденційні).

У процесі роботи щодня в інформаційну базу вводяться первинні дані, які створюють нові документи, елементи довідників тощо. Розмір інформаційної бази при цьому поступово збільшується.

В процесі організації бухгалтерського обліку в практичному аспекті можуть мати місце ситуації, які приводять до збою обладнання (на жорстких дисках з'являються помилки внаслідок різних збоїв або перепадів напруги в електромережі; пошкодження жорсткого диску без можливості відновлення даних; втрата робочої бази).

Наслідки повної втрати даних (за відсутності резервних копій на інших комп'ютерах/компакт-дисках та інших носіях) дуже складно переоцінити.

Задля забезпечення збереження інформаційної бази потрібно створити надійну систему захисту інформації. Якщо на підприємстві працює системний адміністратор, то він може забезпечити щоденне (або навіть кілька разів за день) автоматичне зберігання інформації на інший комп'ютер або інший носій.

Якщо на підприємстві у штатному розписі не передбачено посаду штатного системного адміністратора, то задля збереження інформації, яка акумулюється в бланках електронних документів, потрібно постійно виконувати архівування облікової інформації на інший комп'ютер (ймовірність того, що з ладу одночасно вийдуть два комп'ютери значно нижче).

Архівування також доцільно виконувати перед кожним сеансом сервісного обслуговування (розрахунок підсумків, перепроведення документів, тестування даних тощо) (рис. 2).

Сьогодні пристрої для зберігання цифрової інформації мають великий об'єм пам'яті. Flash-карти пам'яті, жорсткі диски та спеціалізовані сховища даних надають десятки та сотні терабайт пам'яті під різні потреби.

Саме це досягається завдяки використанню процесу архівування даних. Збереження інформації підвищується завдяки створенню та використанню резервних копій даних. Передача інформації меншого обсягу економить час і доступні потужності мережі передачі даних.

Процес стиснення або архівування даних – це перетворення вихідної інформації, засноване на спеціальних алгоритмах, що проводиться задля зменшення її обсягу.

Майже всі сучасні програми-архіватори для Windows дають змогу працювати з архівами різних форматів. Принципи управління цими програмами практично ідентичні.

Програма-архіватор призначена для виконання двох основних функцій:

- створення архівів;
- вилучення файлів з архівів.

Головним недоліком архівації є те, що файл, який перебуває в архіві, не можна відкрити й використовувати відразу. Перед кожним доступом до такого файлу його необхідно попередньо вилучити з архіву. Процес вилучення нескладний, але якщо архів великий, то це може зайняти досить

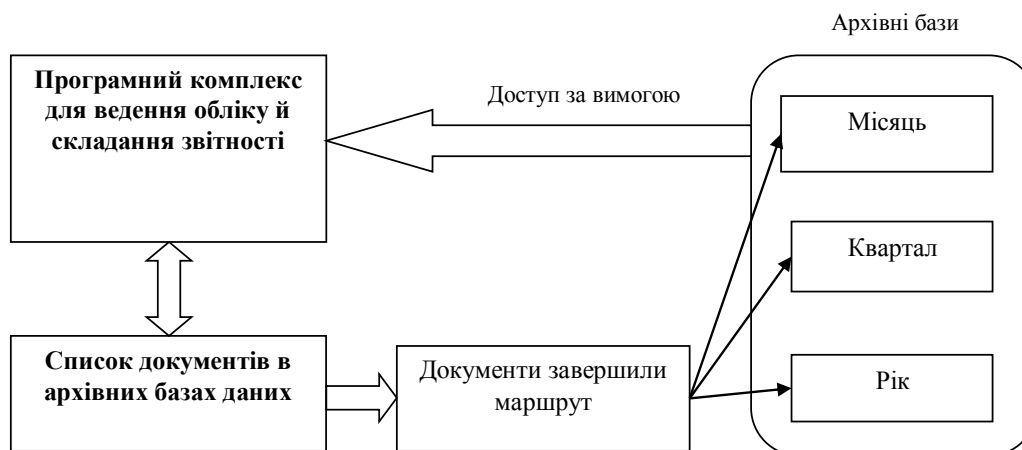

Рис. 2. Загальна архітектура архівації документів програмних продуктів

багато часу, тому файли, які часто використовуються, зберігати в заархівованому вигляді не дуже зручно.

Такий недолік значною мірою перекреслює переваги архівування. Водночас в разі зберігання файлів, що рідко використовуються, а також пересилання файлів через Інтернет архівація повністю себе виправдовує.

Зберігання інформації в процесі організації електронного бухгалтерського обліку здійснюється за допомогою централізованого сховища робочої документації.

Централізоване сховище робочої інформації – це каталогізований загальний мережевий ресурс, який може мати обмеження прав доступу в зазначені каталоги.

Централізоване сховище робочої інформації забезпечує вирішення таких завдань:

- оптимізація пошуку робочої інформації в разі потреби;
- забезпечення системи збереження документації;
- мінімізація ймовірності втрати робочої інформації;
- захист інформації від несанкціонованого доступу з боку співробітників підприємства;
- створення й зберігання повних комплектів робочої документації за межами сховища та за межами підприємства;
- мінімізація впливу людського фактору щодо випадкових та некваліфікованих дій співробітників з документами.

Централізація зберігання робочої документації є першим та обов'язковим завданням перед впровадженням систем збереження інформації, систем гарантованого та розподіленого збереження інформації.

Під час електронного бухгалтерського обліку здійснюється автоматизована робота зі звичайними файлами, що створюються як в процесі

функціонування підприємства, так і в робочому порядку (чернетками, проектами, результатами переговорів тощо). Також користувач може працювати з іншими типами файлів, зокрема офісними документами, зображеннями, текстами, файлами в аудіо- та відеоформаті, архівами, додатками.

Оброблення різних типів файлів реалізується за допомогою встановлених на комп'ютері програм, призначених для роботи з тим чи іншим типом файлів.

Вжиття заходів ефективної кібербезпеки сьогодні є досить складним завданням, оскільки нині існує набагато більше пристроїв, ніж людей, а зловмисники стають все більш винахідливими.

Кібербезпека – це вжиття заходів щодо захисту систем, мереж та програмних додатків від цифрових атак. Такі атаки зазвичай спрямовані на отримання доступу до конфіденційної інформації, її зміни та знищення на вимагання у користувачів грошових коштів або порушення нормальної роботи підприємств.

Успішний підхід у сфері кібербезпеки виражається у вигляді багаторівневого захисту, що охоплює комп'ютери, мережі, програми або дані, які необхідно забезпечити. Співробітники, робочі процеси та технології повинні доповнювати один одного, щоби забезпечити ефективний захист від кібератак.

Користувачі мають дотримуватися основних засад інформаційної безпеки, таких як вибір надійних паролів, уважне ставлення до вкладень в електронних листах, резервне копіювання даних.

На підприємстві повинен бути розроблений набір базових заходів з протидії атакам. Можна керуватися одним надійним набором заходів, який пояснюватиме, як визначати атаки, захищати системи, виявляти загрози та протидіяти їм, а також відновлювати працездатність після здійснених атак.

Технології є найважливішим елементом, що надає підприємствам та окремим користувачам

інструменти, необхідні для захисту від кібератак. Основними компонентами, які необхідно захистити, є кінцеві пристрої, наприклад комп'ютери, інтелектуальні пристрої та маршрутизатори; мережі та хмарне середовище. До найбільш поширених технологій, що використовуються для захисту перерахованих компонентів, належать міжмережеві екрани нового покоління, фільтрація DNS, захист від шкідливого програмного забезпечення, антивірусне програмне забезпечення та рішення для захисту електронної пошти (табл. 2).

У сучасному світі програми розширеного кіберзахисту служать на благо кожного користувача. На індивідуальному рівні атака зі зломом кіберзахисту може привести до різноманітних наслідків від крадіжки особистої інформації до вимагання грошей або втрати цінних даних.

Варто застосовувати концепцію захисту даних, побудовану на використанні апаратно-програмного комплексу, яка забезпечує реалізацію таких можливостей:

- обмеження доступу до конфіденційної інформації шляхом надійного шифрування даних;
- висока швидкодія завдяки використанню алгоритмів шифрування, вбудованих в центральний процесор;
- надання доступу до захищених даних тільки після двофакторної аутентифікації;
- виключення ризику несанкціонованого копіювання баз даних (навіть користувачами з правами адміністратора);
- миттєва повна заборона доступу до захищених даних у разі надзвичайних ситуацій.

Іншим способом захисту даних є захист комп'ютерів та програм від несанкціонованого доступу третіх осіб.

Цей спосіб захисту облікової інформації передбачає:

- встановлення паролів від входу у Windows до запуску бази (краще, якщо пароль є послідовністю нічого не значущих символів, бажано довжиною не менше 8 символів);
- завершення роботи програми по закінченню робочого дня;
- застосування засобів розмежування доступу (наприклад, можна заборонити користувачам переглядати певні документи, журнали документів, довідники або звіти, користуватися певними обробками для безпеки даних, тобто користувач повинен мати доступ тільки до тієї інформації, яка йому необхідна для роботи);
- мінімізація роботи з не пов'язаними з роботою сайтами в Інтернеті задля уникнення ризику атаки вірусних програм, які можуть привести до збою інформаційної системи та втрати даних бухгалтерського обліку.

Висновки з проведеного дослідження. Специфіка даних полягає в тому, що вони нематеріальні й не існують окремо, тому в будь-якому разі для їх збереження потрібно робити спеціальні зусилля, щоби вони не зникли разом з носієм. Забезпечення безпеки облікової інформації є досить затратною справою не тільки через витрати на закупівлю або установку засобів захисту, але й через те, що важко кваліфіковано визначити межі належної безпеки та забезпечити відповідну безпеку інформаційної системи.

Проблема захисту інформації під час використання мережевих продуктів бухгалтерського обліку, якими користується велика кількість користувачів, постає надзвичайно гостро. Сформовані в системі бази даних за відсутності адекватних застережних заходів вони можуть бути видалені з необережності, зламані або передані зацікавленим особам.

Особлива увага повинна бути приділена захисту даних, що містяться в обліковій системі. На жаль, внутрішньої системи захисту даних недо-

Таблиця 2

Типи загроз кібербезпеки

Загрози кібербезпеки	Характеристика загроз
Програми-вимагачі	Це різновид шкідливого програмного забезпечення. Вони призначені для вимагання грошей за допомогою блокування доступу до файлів комп'ютерної системи до надходження викупу. Перерахування викупу не гарантує відновлення файлів або працездатності системи.
Шкідливе програмне забезпечення	Шкідливе програмне забезпечення призначене для отримання несанкціонованого доступу або пошкодження комп'ютерної системи.
Соціальна інженерія	Це тактика, яку використовують зловмисники, щоби схилити користувача до розкриття конфіденційної інформації. Вони можуть звернутися з проханням про грошові платежі або про отримання доступу до конфіденційних даних. Способи соціальної інженерії можуть застосовуватися разом з погрозами будь-якого з перерахованих вище типів, щоби з більшою ймовірністю змусити користувача натиснути на посилання, завантажити шкідливі програми та повірити зловмисному джерелу.
Фішинг	Це розсилка підробленої електронної кореспонденції, яка виглядає як повідомлення від надійних джерел. Метою є крадіжка конфіденційних даних, таких як номери кредитних карт та інформація про облікові записи. Це найпоширеніший тип кібератак. Забезпечити захист можна за допомогою вивчення необхідної інформації або установки технологічних рішень, які можуть відфільтрувати шкідливі електронні листи.

статньо для запобігання всіх ризиків з витоку конфіденційної інформації. Це й копіювання даних, й крадіжка або несанкціоноване вилучення серверного обладнання, й арешт майна, й дії конкурентів, спрямовані на зупинку роботи підприємства, й рейдерське захоплення тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Скалюк Р.В. Концептуальні основи ефективної автоматизації процедур бухгалтерського обліку на вітчизняних підприємствах. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2015. № 3 (1). С. 95–102.
2. Дикий А.П. Порядок забезпечення безпеки бухгалтерської інформації в умовах застосування сучасних комп'ютерних технологій. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2008. № 3 (12). С. 208–214.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення: 24.03.2019).
4. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88. *База даних «Законодавство України»*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95> (дата звернення: 24.03.2019).
5. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 24.03.2019).
6. Порядок роботи з електронними документами у діловодстві та їх підготовки до передавання на архівне зберігання : Наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2014 р. № 1886. *База даних «Законодавство України»*. URL:

<https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14> (дата звернення: 24.03.2019).

REFERENCES:

1. Skalyuk R.V. (2015). Kontseptual'ni osnovy efektyvnoyi avtomatyzatsiyi protsedur bukhholders'koho obliku na vitchyznyanykh pidpryyemstvakh [Conceptual bases of effective automation of accounting procedures at domestic enterprises]. *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu* [Bulletin of Khmelnytsky National University], (3 (t. 1)), 95–102.
2. Dykyu A.P. (2008). Poryadok zabezpechennya bezpeky bukhholders'koyi informatsiyi v umovakh zas-tosuvannya suchasnykh komp'yuternykh tekhnolohiy [Procedure security of accounting information in terms of the use of modern computer technology]. *Problemy teorii ta metodolohiyi bukhholders'koho obliku, kontrolyu i analizu* [Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis], (3 (12)), 208–214.
3. Pro bukhholders'kyi oblik ta finansovu zvitnist' v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 r. № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (accessed: 24 March 2019).
4. Polozhennya pro dokumental'ne zabezpechennya zapysiv u bukhholders'komu obliku : Nakaz ministerstva finansiv Ukrainy vid 24.05.1995 r. № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0168-95> (accessed: 24 March 2019).
5. Pro elektronni dokumenty ta elektronnyy dokumentoobih : Zakon Ukrainy vid 22.05.2003 r. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (accessed: 24 March 2019).
6. Poryadok roboty z elektronnyimi dokumentamy u dilovodstvi ta yikh pidhotovky do peredavannya na arkhivne zberihannya : Nakaz Ministerstva yustytisyi Ukrainy vid 11.11.2014 r. № 1886. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1421-14> (accessed: 24 March 2019).

Harkusha SerhiiCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting
Sumy National Agrarian University**FEATURES OF STORAGE, ARCHIVING AND PROTECTION OF INFORMATION
AT THE ACCOUNTING ORGANIZATION**

The purpose of the article. The ability to protect your information from the third parties and prevent its accidental loss plays an important role. Saving of information is very important both for the simple user and for the enterprises. Various devices are used to store electronically dates, some of which are highly reliable. Storing of information is an essential guarantee of the development of human society, taking knowledge and moving forward. This is noticeable both at the global level and at the level of a particular person or enterprise.

Methodology. A review of the regulatory framework for the storage of accounting information has been made and generalizations have been made regarding the research problem.

Results. Enterprises are obliged to create documents of permanent and long (more than 10 years) storage in two forms – paper and electronic.

According to the general rules, the period of storage of electronic documents, in particular regarding tax reporting, cannot be shorter than the time period established for the relevant paper documents: not less than 1 095 days from the date of submission of tax returns.

In case of the impossibility of storing of electronic documents on electronic media within the time period prescribed by the legislation for the corresponding documents on paper, subjects of electronic document circulation should take measures to duplicate documents on several electronic media of information and to make them periodically copied in accordance with the procedure of recording and copying documents, established by law. If it is not possible to meet the specified requirements, electronic documents should be kept as a copy of the document on paper (in case of absence of the original of this document on paper).

In order to ensure the maintenance of the information base, it is necessary to create a reliable information security system. If the company has a system administrator, then it can provide a daily (or even multiple times per day) automatic storage of information to another computer or other carrier.

It is also advisable to perform archiving before each session of service (calculation of results, overwriting of documents, data testing, etc.).

The main disadvantage of archiving is that the file in the archive cannot be opened and used immediately. It must be removed from the archive beforehand before each access to such a file. The process of extracting is not complicated, but if the archive is large, it can take a lot of time. Therefore, files that are often used are archived in a non-convenient way.

The implementation of effective cybersecurity is currently a rather difficult task, since today there are many more devices than people, and attackers are becoming more inventive.

A set of basic anti-attack measures should be developed at the enterprise. You can be guided by one reliable set of measures that will explain how to identify attacks, protect systems, detect threats and counteract them, and restore performance after attacks.

Practical implications. Particular attention should be paid to the protection of data contained in the accounting system. Unfortunately, the internal data protection system is not enough to prevent all risks of leakage of confidential information. This is data copying, and theft or unauthorized removal of server equipment, seizure of property, actions of competitors, aimed at stopping the work of the enterprise, raider capture, etc.

Value/originality. The specifics of the data are that they are intangible and do not exist separately, so in any case, special efforts must be made to preserve them so that they do not disappear along with the carrier. Ensuring the security of accounting information is a rather costly thing, and not only because of the cost of purchasing or installing remedies, but also because it is difficult to determine qualitatively the limits of proper security and ensure the appropriate security of the information system.

РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВАХ

DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TECHNIQUE AND TECHNOLOGY OF ACCOUNTING IN NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS

У статті визначено, що техніка й технологія як структурні компоненти організації бухгалтерського обліку повинні відповідати нормативним вимогам, вимогам користувачів та забезпечувати реалізацію технології в процесі досягнення мети бухгалтерського обліку. Встановлено, що ринок комп'ютерних систем бухгалтерського обліку пропонує традиційні бухгалтерські програми; програмні сервіси для ведення обліку на основі хмарних технологій; системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами, які мають низку недоліків під час використання небанківськими фінансово-кредитними установами. Обґрунтовано доцільність вибору оптимального програмного забезпечення на основі відповідності критеріям та задоволення певних груп вимог, а саме технічних, технологічних, комерційних та ергономічних, безпосередня конкретизація яких повинна здійснюватися кожною установою самостійно з урахуванням обов'язкових вимог та власних пріоритетів.

Ключові слова: небанківські фінансово-кредитні установи, техніка й технологія, організація бухгалтерського обліку, програмне забезпечення, критерії та вимоги.

В статье определено, что техника и технология как структурные компоненты

организации бухгалтерского учета должны соответствовать нормативным требованиям, требованиям пользователей и обеспечивать реализацию технологии в процессе достижения цели бухгалтерского учета. Установлено, что рынок компьютерных систем бухгалтерского учета предлагает традиционные бухгалтерские программы; программные сервисы для ведения учета на основе облачных технологий; системы обеспечения предоставления электронной отчетности и обмена электронными документами, которые имеют ряд недостатков при использовании небанковскими финансово-кредитными учреждениями. Обоснована целесообразность выбора оптимального программного обеспечения на основе соответствия критериям и удовлетворения определенных групп требований, а именно технических, технологических, коммерческих и эргономических, непосредственная конкретизация которых должны осуществляться каждым учреждением самостоятельно с учетом обязательных требований и собственных приоритетов.

Ключевые слова: небанковские финансово-кредитные учреждения, техника и технология, организация бухгалтерского учета, программное обеспечение, критерии и требования.

УДК 657.37:336.73

Гончаренко О.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування
Черкаський інститут

ДВНЗ «Університет банківської справи»

Лук'янець О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування
Черкаський інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

The article states that technique and technology, as structural components of accounting, provide a set of activities related to their planning, customization and control. Accordingly, at the planning stage, it is necessary to choose a hardware and software that meet regulatory requirements, requirements of users and ensure the implementation of technology in the process of achieving the purpose of accounting. It has been established that for all non-bank financial and credit institutions, the general requirements for software and special technical equipment are determined by the Regulation on the State Register of Financial Institutions and Licensing Conditions for the conduct of economic activities in providing financial services. It is noted that the requirements for hardware and software for credit unions and pawnshops are more detailed. It is noted that today the market of computer accounting systems offers: traditional accounting programs; software services for accounting on the basis of cloud technologies; systems providing submission of electronic reporting and electronic documents exchange that have a number of disadvantages when used by non-bank financial and credit institutions. It has been established that none of the software products for accounting in non-bank financial institutions has the function that would provide the ability to automatically formulate and submit regulated reporting electronically to supervisory authorities with attaching electronic digital signatures, as well as the exchange of electronic documents with counterparties, which causes the need to implement an additional task of choosing the optimal system for providing electronic reporting and electronic documents exchange. The expediency of choosing the optimal software based on satisfaction of certain groups of requirements and compliance with the criteria is substantiated: technical, technological, commercial and ergonomic, the direct specification of which will be carried out by each institution separately, taking into account the mandatory requirements and own priorities.

Key words: non-bank financial and credit institutions, technique and technology, accounting organization, software, criteria and requirements.

Постановка проблеми. Процес організації бухгалтерського обліку може бути структурований за двома компонентами, такими як системні (обліковий персонал, техніка, технологія, методика) та процесуальні (планування, налагодження, мотивація, контролювання). Безпосереднє наповнення кожного компонента в процесі організації бухгалтерського обліку визначається особливостями діяльності суб'єктів господарювання. Для небанківських фінансово-кредитних установ питання організації техніки та технології як структурних системних компонентів організації бухгалтерського

обліку є визначальними й актуальними, оскільки забезпечення ведення обліку операцій з надання фінансових послуг та подання звітності має відповідати певним вимогам регулятора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Техніка й технологія як структурні компоненти організації бухгалтерського обліку досить часто ототожнюються науковцями, що обумовлене семантичною багатозначністю самих слів. Щодо організації бухгалтерського обліку, то терміни «техніка» та «технологія», а також їх похідні (технічне, організаційно-технічне забезпечення, технічні

пристрої, технологічна складова) використовуються науковцями також у різних значеннях. Так, В.А. Шпак, О.В. Усатенко, Я.О. Измайлов, А.О. Пашніна, І.Б. Садовська, Г.В. Мисака та В.М. Шарманська застосовують термін «техніка» щодо форм ведення обліку, документообігу, системи реєстрів, плану рахунків, а Т.Ф. Плахтій, М.В. Кужельний та С.О. Левицька – щодо технічних пристроїв, призначених для автоматизованого збирання, накопичення, оброблення, передачі, обміну, відображення та захисту облікової інформації, а також програмного забезпечення. Водночас Г.І. Ляхович, Я.В. Олійник, О.П. Кундря-Висоцька, В.В. Сопко та В.П. Завгородній термін «технологія» використовують щодо форм ведення обліку, документообігу, форм первинних документів та облікових реєстрів, робочого плану рахунків, порядку інвентаризації, захисту облікової інформації, програмного забезпечення. Відповідно, спостерігається часткова синонімічність використання термінів «техніка» й «технологія» в дослідженнях з організації бухгалтерського обліку, що обумовлене як багатозначністю слів, так і безумовним зв'язком між технічними пристроями, програмним забезпеченням, формами ведення обліку, формами документів, реєстрів тощо. Плюралістичні наукові погляди засвідчують багатоваріантність складових техніки та технології ведення бухгалтерського обліку.

Визнаючи здобутки та ґрунтовність праць зазначених науковців, зауважимо, що їх дослідження мали більш загальний характер і не стосувалися безпосередньо організації техніки й технології ведення бухгалтерського обліку в небанківських фінансово-кредитних установах, тому вимагають подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є ідентифікація завдань на етапі організації техніки й технології ведення бухгалтерського обліку в небанківських фінансово-кредитних установах та побудова поля критеріїв вибору технічного та програмного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнаючи обумовленість технології рівнем розвитку технічних засобів (пристроїв), ми до техніки будемо відносити технічні пристрої (комп'ютерна техніка, засоби зв'язку, мережеві пристрої) та програмне забезпечення, а до технології – форму ведення бухгалтерського обліку, форми первинних документів та облікових реєстрів, документообіг, робочий план рахунків, інвентаризацію, форми нерегламентованої (управлінської) звітності, архівування. Відповідно, техніка й технологія як структурні компоненти організації бухгалтерського обліку будуть передбачати комплекс заходів, пов'язаних з їх плануванням, налаштуванням (впорядкуванням) та контролюванням.

Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ є нормативно зарегламентованою, тобто,

окрім законодавчих актів, вимоги щодо окремих аспектів провадження діяльності зазначених установ конкретизуються в розпорядчих документах Національної комісії, що здійснює регулювання ринку фінансових послуг. Саме такими документами визначаються вимоги до технічного та програмного забезпечення, що передбачають ведення обліку операцій з надання фінансових послуг споживачам та подання звітності.

Необхідність дотримання зазначених вимог для небанківських фінансово-кредитних установ встановлюється ще до початку надання фінансових послуг та підтверджується документами (довідками) про наявність і відповідність вимогам технічного й програмного забезпечення, що подаються установами до Державного реєстру фінансових установ для набуття статусу фінансової установи та отримання ліцензії на провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг [1; 2]. Відповідно, на етапі планування щодо техніки й технології як компонентів організації бухгалтерського обліку необхідним є виконання завдання вибору технічного й програмного забезпечення, що має відповідати нормативним вимогам, вимогам користувачів (облікових працівників, управлінського персоналу тощо), а також забезпечувати реалізацію технології в процесі досягнення мети бухгалтерського обліку.

Положенням про Державний реєстр фінансових установ та Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання представлені як вимоги до облікової та реєструючої систем, хоча ні самих вимог, ні визначень цих понять зазначені нормативні документи не містять. Більш-менш конкретні вимоги передбачені для комп'ютерної техніки та засобів зв'язку: комп'ютерна техніка повинна забезпечувати «ведення обліку та реєстрацію операцій з надання фінансових послуг та виконання вимог щодо подання до Нацкомфінпослуг інформації», а засоби зв'язку повинні включати телефон, Інтернет, електронну пошту [3; 4].

Якщо попередні вимоги стосуються всіх небанківських фінансово-кредитних установ (кредитні спілки, ломбарди, фінансові компанії, фінансові установи – юридичні особи публічного права, інші кредитні установи), то для кредитних спілок передбачені деталізовані вимоги:

1) щодо технічного забезпечення (комп'ютери, сервери та інше обладнання) передбачено такі вимоги: склад і структура визначаються з огляду на можливість виконувати операції технологічного процесу; обчислювальна потужність має бути достатньою для роботи програмного забезпечення, засобів технічного захисту інформації та оброблення й зберігання потрібного обсягу інформації; повинні бути джерела безперебійного жив-

лення, здатні підтримати працездатність системи для безпечного завершення роботи;

2) щодо програмного забезпечення (право на використання якого підтверджується відповідним документом) передбачено такі вимоги: забезпечує синтетичний, аналітичний, зокрема натуральний, облік; наявна можливість застосування альтернативних методів нарахувань процентів по паям, за кредитними і депозитними договорами; є можливість відстеження інформації про порушення планових платежів за кредитними договорами, розрахунок рівня прострочення та резерв забезпечення покриття втрат від неповернених позичок; наявна інформаційно-довідкова система; є автоматичний розрахунок критеріїв та фінансових нормативів діяльності кредитної спілки, а також автоматичне формування звітності; дотримана відповідність форматів файлів електронної форми звітних даних формату, установленому Нацкомфінпослуг; мають забезпечуватись конфіденційність, цілісність, актуальність та несуперечність інформації, що обробляється та зберігається; забезпечується автоматичне щоденне архівування інформації у системі, а також можливість відновлення інформації з архіву за необхідності; є розмежування та обмеження доступу користувачів до різних об'єктів та функцій інформаційної системи; є використання технології клієнт-сервера (або клієнт-сервер-сервера); дотримується автоматичне відтворення стану системи в разі збою під час проведення будь-якої операції, а також наявні відповідні засоби відновлення, які забезпечують відновлення інформації після перебоїв у системі; забезпечуються незалежність та цілісність інформації під час одночасної роботи декількох користувачів (наявні засоби блокування); підтримується багатопоточність (можливість одночасного оброблення декількох запитів); забезпечується перевірка цілісності інформації в системі (наявність засобів діагностики); зберігається аудит-інформація про автора та час створення, модифікацію та видалення будь-якої інформації у системі; є можливість архівування даних [3].

Схожі (хоча більш узагальнені) вимоги до технічного й програмного забезпечення передбачені Положенням про порядок надання фінансових послуг ломбардами:

1) технічне забезпечення має створюватись на основі комп'ютерних систем; має забезпечувати виконання технологічних операцій з ведення обліку;

2) програмне забезпечення передбачає захист від несанкціонованого доступу; забезпечує синтетичний, аналітичний, зокрема натуральний, облік, а також формування звітності; експорт інформації (звітних даних) у форматі, визначеному Нацкомфінпослуг [4].

Виходячи з окреслених нормативних вимог до технічного та програмного забезпечення небанків-

ських фінансово-кредитних установ, можемо констатувати визначальну роль останнього. Питання вибору бухгалтерського програмного забезпечення піднімали у своїх працях С.В. Івахненко, О.І. Павелчак-Данилюк, І.Б. Чернікова, І.Л. Грибчук, Г.І. Ляхович, В.І. Одноволик, Ю.М. Цветов, А.П. Глущенко, К.О. Вольська, А.П. Дикий, В.О. Осмятченко, В.В. Токар та інші вчені. Проте оновлення складу та розширення функціонального призначення програмних продуктів відбуваються постійно, а сьогодні ринок комп'ютерних систем бухгалтерського обліку пропонує традиційні бухгалтерські програми (локальна, мережева або клієнт-серверна версія); програмні сервіси для ведення обліку на основі хмарних технологій; системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами (термінальні та онлайн-програми).

Вітчизняний ринок програмних продуктів, призначених для ведення бухгалтерського обліку діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, представлений незначною кількістю традиційних бухгалтерських програм, а саме програм:

- для кредитних спілок («МІКСТ: Кредитний союз-Проф», «Все в одному: CUProgram», «ISpro»);
- для ломбардів («Lombard gold», «Pawn Shop», «Pawn Expert», «Все в одному: CUProgram», «ISpro»);
- для юридичних осіб публічного права («ISpro»);
- для фінансових компаній та інших кредитних установ («Все в одному: CUProgram», «ISpro»).

Програмні сервіси для ведення обліку на основі хмарних технологій представлені на ринку з типом хмари «SaaS» («Software as a service» – програмне забезпечення як послуга), що є моделлю обслуговування, за якої підписникам надається готове прикладне програмне забезпечення, що повністю обслуговується провайдером; постачальник у цій моделі самостійно управляє програмою, надаючи замовникам доступ до функцій з клієнтських приладів, як правило, через мобільний додаток або веб-браузер. Наявні сьогодні бухгалтерські хмарні сервіси не пропонують конфігурацій для небанківських фінансово-кредитних установ, що унеможлиблює їх використання як повноцінного програмного забезпечення. Проте такі хмарні продукти, як «Бухгалтерія Онлайн» («Приватбанк») і «1С: Підприємство» («Актив-Софт», «Cloudhub Online24», «Victoria IT Lab»), забезпечують можливість інтеграції даних з «Pawn Shop» і «Pawn Expert» аналогічно до традиційної програми «1С: Підприємство» (локальна, мережева, клієнт-серверна версії).

Небанківські фінансово-кредитні установи, що потенційно можуть використовувати бухгалтерські хмарні сервіси, не поспішають переходити на цей вид технологій у зв'язку з ризиками втрати даних, гальмування роботи всієї установи, перебоїв в Інтернеті, хакерських атак тощо, а також релевантністю витрат на сервіс.

Отже, під час вибору програмного забезпечення для ведення обліку в небанківських фінансово-кредитних установах варто враховувати його відповідність вимогам за певними критеріями, такими як базовий функціонал програми (функціональні можливості); оперативність відображення змін законодавства; зручність інтерфейсу; наявність методичної літератури; технічна підтримка партнера (рівень та кількість спеціалістів, навчання користувачів); можливість первісного переносу даних і роботи в роздільному режимі (праця в умовах віддаленого доступу); відкритість системи; гнучкість системи; можливість експорту-імпорту даних з іншими програмними комплексами; комплексність системи; захищеність системи (від внутрішніх користувачів та зовнішніх факторів); масштабільність; вартість та порядок ліцензування.

З огляду на наявність нормативних вимог, погляди науковців та результати власних досліджень критерії вибору програмного забезпечення небанківських фінансово-кредитних установ доповнено та систематизовано відповідно до виділених груп, таких як нормативні, користувацькі, а також надано оцінку програмним продуктам (табл. 1).

Не менш важливою компонентою під час вибору бухгалтерського програмного забезпечення є його здатність автоматичного формувати та подавати регламентовану звітність в електронному вигляді контролюючим органам (Державна фіскальна служба, Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування України тощо) з накладанням електронних цифрових підписів, а також обмінюватись електронними документами з контрагентами. Жоден з програмних продуктів для обліку в небанківських фінансово-кредитних установах не має такої функції, тому перед зазначеними установами постає додаткове завдання вибору оптимальної системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами.

Нині ринок такого програмного забезпечення (термінального) та/або сервісів (онлайн) представлений досить широко, адже його представниками є «M.E.DOC», «Соната», «Арт-Звіт Плюс», «1С:Звіт», «FreeZvit», «Sota», «iFin», «Арт-Звіт Плюс», «Taxer». Проте не кожна система має можливість інтеграції з бухгалтерським програмним забезпеченням небанківських фінансово-кредитних установ.

Таблиця 1

Оцінка програмного забезпечення для ведення бухгалтерського обліку в небанківських фінансово-кредитних установах

Критерій	Програмне забезпечення						
	“Lombard gold”	“Pawn Shop”	“Pawn Expert”	«МІКСТ: Кредитний союз-Проф»	«Все в одному: CUProgram»	“iSpro”	«1С: Підприємство: Бухгалтерія для України»
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Нормативні</i>							
Резервне копіювання та відновлення даних	+	+	+	+	+	+	+
Розмежування та обмеження прав доступу до даних	+	+	+	+	+	+	+
Конфіденційність (використання паролів)	+	+	+	+	+	+	+
Наявність інформаційно-довідкової системи	+	-	-	+	+	+	+
Можливість відстеження інформації про порушення планових платежів за кредитними договорами, розрахунок рівня прострочення	+	+	+	+	+	+	+
Розрахунок критеріїв та фінансових нормативів діяльності	-	-	-	+	+	-	+
Формування регламентованої звітності	+	-	-	+	+	+	+
Формування спеціальної звітності (звітних даних)	+	-	-	+	+	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8
Відповідність форматів файлів електронної форми звітних даних формату, установленому Нацкомфінпослуг	-	-	-	-	-	-	-
Підтримка багатопоточності	+	+	+	+	+	+	+
Зберігання аудит-інформації про автора та час створення, модифікації та видалення будь-якої інформації в системі	+	+	+	+	+	+	+
Можливість архівування та відновлення архіву	+	+	+	+	+	+	+
<i>Користувачькі</i>							
Інтеграція з іншими інформаційними системами (програмне забезпечення)	+	+	+	+	+	+	+
Ведення обліку за центрами відповідальності (відокремленими підрозділами)	+	+	+	+	+	_*	+
Ведення господарських операцій вручну	+	+	+	+	+	+	+
Оновлення регламентованих форм документів, звітності та розрахунків	+	+	+	+	+	+	+
Формування нерегламентованої (управлінської) звітності	+	-	-	+	+	_*	-
Ведення обліку загально-корпоративних об'єктів	+	-	-	+	+	+	+
Ведення обліку специфічних об'єктів	+	+	+	+	+	_*	-
Ведення складського обліку	+	+	+	+	+	+	+
Ведення податкових розрахунків	+	-	-	+	+	+	+
Підтримка формату XBRL	-	-	-	-	-	-	-
Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс	+	+/-	+/-	+	+/-	+	+
<i>Інші</i>							
<i>Варіант постачання:</i>							
локальна версія програми	+	+	+	+	+	+	+
мережева версія програми	+	+	+	+	+	-	+
клієнт-серверна версія програми	+	-	-	+	+	+	+
хмарні технології	-	-	-	-	-	-	+
необхідність придбання додаткового програмного забезпечення	+	+	+	+	-	-	x
ціна	20000 грн. (версія 7.7), 48 000 грн. (версія 8.3)	355 грн. в місяць за 1 користувача або 7 495 грн. за 1 робоче місце	4 800 грн., модуль інтеграції з 1С – 4 000 грн.	10 000 грн. (версія 7.7)	ліцензія на 5 років від 1 500 грн., 500 грн. в місяць за базу, 325 грн. в місяць за 1 робоче місце	від 40 000 грн. за 1 модуль на 50 робочих місць (мінімум 4 модулі)	25 000 грн. (мережева версія 7.7); від 12 900 грн. (на 5 користувачів)

* можливість реалізації вимог за додаткову плату шляхом індивідуального замовлення щодо доопрацювання програмного модуля та придбання додаткових модулів

Джерело: розроблено авторами на основі джерел [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]

Найбільш інтегрованими є облікові програмні продукти, що побудовані на платформі «1С: Підприємство», зокрема «Lombard gold», «МІКСТ: Кредитний союз-Проф», «ISpro», для інших або необхідна «програма-посередник» «1С: Підприємство.

Бухгалтерія для України» («Pawn Shop», «Pawn Expert»), або звужується вибір інтегрованої системи до використання тільки програми «М.Е.ДОС» («Все в одному: CUProgram»). Найбільш незручним, але можливим варіантом подання електро-

Таблиця 2

**Вимоги до бухгалтерського програмного забезпечення
небанківських фінансово-кредитних установ**

Критерій	Вимоги			
	технічні	технологічні	комерційні	ергономічні
<i>Програмне забезпечення для ведення обліку</i>				
Резервне копіювання та відновлення даних	+			
Розмежування та обмеження прав доступу до даних	+			
Конфіденційність (використання паролів)	+			
Наявність інформаційно-довідкової системи		+		
Можливість відстеження інформації про порушення планових платежів за кредитними договорами, розрахунок рівня прострочення		+		
Розрахунок критеріїв та фінансових нормативів діяльності		+		
Формування регламентованої звітності		+		
Формування спеціальної звітності (звітних даних)		+		
Відповідність форматів файлів електронної форми звітних даних формату, установленому Нацкомфінпослуг		+		
Підтримка багатопоточності	+			
Зберігання аудит-інформації про автора та час створення, модифікації та видалення будь-якої інформації в системі	+			
Можливість архівування та відновлення архіву	+			
Інтеграція з іншими інформаційними системами (програмне забезпечення)	+			
Ведення обліку за центрами відповідальності (відокремленими підрозділами)		+		
Введення господарських операцій вручну		+		
Оновлення регламентованих форм документів, звітності та розрахунків		+		
Формування нерегламентованої (управлінської) звітності		+		
Ведення обліку загальнокорпоративних об'єктів		+		
Ведення обліку специфічних об'єктів		+		
Ведення складського обліку		+		
Ведення податкових розрахунків		+		
Підтримка формату XBRL		+		
Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс				+
Варіант постачання (локальна, мережева, клієнт-серверна, хмарна)	+			
Додаткове програмне забезпечення	+			
Ціна			+	
<i>Системи забезпечення подання електронної звітності та обміну електронними документами</i>				
Варіант постачання (термінал, онлайн)		+		
Подання електронної звітності		+		
Обмін електронними документами		+		
Інтеграція з програмним забезпеченням для ведення обліку		+		
Інтуїтивно зрозумілий інтерфейс				+
Ціна			+	

■ – нормативні вимоги

Джерело: розроблено авторами

ної звітності завжди залишається її «ручне» формування в будь-якій з окреслених систем.

Окрім регламентованої звітності, небанківські фінансово-кредитні установи зобов'язані подавати регулятору спеціальну звітність (звітні дані) в електронній формі з використанням веб-інтерфейсу доступу до спеціалізованого програмного забезпечення, який розміщений на офіційному веб-сайті Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [12; 13; 14]. Нині відсутня можливість інтеграції бухгалтерського програмного забезпечення небанківських фінансово-кредитних установ з програмним забезпеченням Нацкомфінпослуг, тому інформація переноситься в програму регулятора «вручну», що збільшує витрати часу на формування та подачу звітності, а також вірогідність помилок. Така ситуація спричинена відсутністю сьогодні технічної можливості розглянутих бухгалтерських програмних продуктів небанківських фінансово-кредитних установ формувати звітність в електронній формі для завантаження в програмне забезпечення регулятора, хоча така можливість передбачена. Окрім того, некоректною в роботі з програмним забезпеченням Нацкомфінпослуг є послідовність накладання електронних цифрових підписів, адже відповідно до Методичних рекомендацій щодо роботи фінансової установи з веб-сторінкою Державного реєстру фінансових установ звітність спочатку необхідно відправити, а вже потім накласти електронні цифрові підписи [15], що є порушенням вимоги щодо обов'язковості реквізитів підписів керівника та головного бухгалтера (або особи, що забезпечує ведення бухгалтерського обліку) у звітності.

Всі розглянуті вище критерії вибору програмного забезпечення небанківських фінансово-кредитних установ розкривають основні чотири вимоги, що мають бути задоволені певними програмними продуктами, а саме технічні, технологічні, комерційні та ергономічні. Безпосередня конкретизація кожної вимоги відповідно до представлених критеріїв повинна здійснюватися кожною установою самостійно з урахуванням обов'язкових вимог до небанківських фінансово-кредитних установ та власних пріоритетів (табл. 2).

Визначення груп вимог та виокремлення критеріїв вибору оптимального бухгалтерського програмного забезпечення небанківськими фінансово-кредитними установами є основою вибору технічного забезпечення, щодо якого нами виділено такі критерії:

- можливість виконувати операції технологічного процесу;
- достатність обчислювальної потужності для роботи програмного забезпечення, засобів технічного захисту інформації та оброблення й зберігання потрібного обсягу інформації;

- оснащеність джерелами безперебійного живлення, здатними підтримати працездатність системи для безпечного завершення роботи;

- ціна комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, мережевих пристроїв;

- ергономічність технічних пристроїв (зручність використання).

Висновки з проведеного дослідження. Побудова поля критеріїв вибору технічного та програмного забезпечення з виокремленням нормативних вимог є підґрунтям для здійснення правильного планування техніки й технології як компонентів організації бухгалтерського обліку. Проте вже можна констатувати наявність тенденцій щодо розвитку та впровадження «хмарного» програмного забезпечення, яке буде змінювати як критерії вибору технічного та програмного забезпечення, так і пріоритети користувачів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення про Державний реєстр фінансових установ : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 28 серпня 2003 року № 41 (у редакції Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 28 листопада 2013 року № 4368). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13> (дата звернення: 12.04.2019).

2. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з надання фінансових послуг (крім професійної діяльності на ринку цінних паперів) : Постанова КМУ від 7 грудня 2016 року № 913. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913-2016-%D0%BF> (дата звернення: 12.04.2019).

3. Вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 3 червня 2005 року № 4122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-05> (дата звернення: 12.04.2019).

4. Положення про порядок надання фінансових послуг ломбардами : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 26 квітня 2005 року № 3981. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05> (дата звернення: 12.04.2019).

5. Інформація з сайту компанії «Мікст». URL: <http://www.mikst.com.ua/solutions/94> (дата звернення: 12.04.2019).

6. Інформація з сайту розробника програми «Все в одному:CUProgram». URL: <http://www.softcu.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%B8/cuprogram> (дата звернення: 12.04.2019).

7. Інформація з сайту розробника програми «Lombard gold». URL: <http://lombardgold.com.ua> (дата звернення: 12.04.2019).

8. Інформація з сайту розробника програми «Ispro». URL: <https://ispro.ua/uk> (дата звернення: 12.04.2019).

9. Інформація з сайту розробника програми "PawnExpert". URL: <http://da-studio.com.ua/uk/product> (дата звернення: 12.04.2019).

10. Інформація з сайту розробника програми "PawnShop". URL: <https://lombard.algo-rithm.com> (дата звернення: 12.04.2019).

11. Інформація з сайту розробника програми «1С: Підприємство 8». URL: <http://1c.ua/ua/v8> (дата звернення: 12.04.2019).

12. Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25 грудня 2003 року № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04> (дата звернення: 12.04.2019).

13. Порядок складання та подання звітності ломбардами до Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг : Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 4 листопада 2004 року № 2740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1482-04> (дата звернення: 12.04.2019).

14. Порядок надання звітності фінансовими компаніями, фінансовими установами – юридичними особами публічного права, довірчими товариствами, а також юридичними особами – суб'єктами господарювання, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але мають визначену законами та нормативно-правовими актами Держфінпослуг або Нацкомфінпослуг можливість надавати послуги з фінансового лізингу : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, від 26 вересня 2017 року № 3840. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-17> (дата звернення: 12.04.2019).

15. Методичні рекомендації щодо роботи фінансової установи з веб-сторінкою Державного реєстру фінансових установ / Комплексна інформаційна система Нацкомфінпослуг. URL: <https://kis.nfp.gov.ua/Content/help/index.html> (дата звернення: 12.04.2019).

REFERENCES:

1. Polozhennia pro Derzhavnyi reiestr finansovykh ustanov : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 28.08.2003 r. № 41 (u redaktsii rozporiadzhennia Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh № 4368 vid 28.11.2013). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2161-13> (accessed: 12 April 2019).

2. Litsenziini umovy provadzhennia hospodarskoi diialnosti z nadannia finansovykh posluh (krim profesiinoi diialnosti na rynku tsinnykh paperiv) : Postanova KMU vid 07.12.2016 № 913. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/913-2016-%D0%BF> (accessed: 12 April 2019).

3. Vymohy do prohramnoho zabezpechennia ta spetsialnogo tekhnichnogo obladnannia kredytnykh spilok, poviazanoho z nadanniam finansovykh posluh : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 03.06.2005 № 4122.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0707-05> (accessed: 12 April 2019).

4. Polozhennia pro poriadok nadannia finansovykh posluh lombardamy : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 26.04.2005 № 3981. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-05> (accessed: 12 April 2019)

5. Informatsiia z сайту kompanii "Mikst". URL: <http://www.mikst.com.ua/solutions/94> (accessed: 12 April 2019).

6. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "Vse v odnomu: SUProgram". URL: <http://www.softcu.com/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82%D0%B8/cuprogram> (accessed: 12 April 2019).

7. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "Lombard gold". URL: <http://lombardgold.com.ua> (accessed: 12 April 2019).

8. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "Ispro". URL: <https://ispro.ua/uk> (accessed: 12 April 2019).

9. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "PawnExpert". URL: <http://da-studio.com.ua/uk/product> (accessed: 12 April 2019).

10. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "PawnShop". URL: <https://lombard.algo-rithm.com> (accessed: 12 April 2019).

11. Informatsiia z сайту rozrobnyka prohramy "1S: Pidpriemstvo 8". URL: <http://1c.ua/ua/v8> (accessed: 12 April 2019).

12. Poriadok skladannia ta podannia zvitnosti kredytnykh spilokamy ta obiednanykh kredytnykh spilokamy do Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 25.12.2003 № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0069-04> (accessed: 12 April 2019).

13. Poriadok skladannia ta podannia zvitnosti lombardamy do Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh : Rozporiadzhennia Derzhavnoi komisii z rehulivannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy vid 04.11.2004 № 2740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1482-04> (accessed: 12 April 2019).

14. Poriadok nadannia zvitnosti finansovymy kompaniiami, finansovymy ustanovami – yurydychnymy osobami publichnogo prava, dovirchymy tovarystvami, a takozh yurydychnymy osobami – subiektamy hospodariuvannia, yaki za svoim pravovym statusom ne ye finansovymy ustanovami, ale maiut vyznachenu zakonamy ta normatyvno-pravovymy aktamy Derzhfinposluh abo Natskomfinposluh mozhlyvist nadavaty posluhy z finansovoho lizynhu : Rozporiadzhennia Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehulivannia u sferi rynkiv finansovykh posluh vid 26.09.2017 № 3840. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1294-17> (accessed: 12 April 2019).

15. Metodichni rekomendatsii shchodo roboty finansovoi ustanovy z veb-storinkoiu Derzhavnoho reiestru finansovykh ustanov : Kompleksna informatsiina systema Natskomfinposluh. URL: <https://kis.nfp.gov.ua/Content/help/index.html> (accessed: 12 April 2019).

Goncharenko Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Cherkasy Institute
The Banking University

Lukianets Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Cherkasy Institute
The Banking University

DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TECHNIQUE AND TECHNOLOGY OF ACCOUNTING IN NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS

The purpose of the article. For non-bank financial and credit institutions, issues of organization of technique and technology as structural system components of accounting organization are crucial and relevant, since ensuring of keeping records of financial services and reporting activities must comply with the clear requirements of the regulator. Given the plurality of scientific views on the multivariate components of accounting technique and technology, the purpose of the study is to identify tasks at the stage of organization of accounting technology and building a field of criteria for selecting hardware and software in non-bank financial and credit institutions.

Methodology. In the process of research, scientific methods based on the dialectical method of cognition and objective laws of the economy were used. For the processing of primary information, general scientific methods of analysis and synthesis were used, as well as abstract-logical research method. Scientific results and conclusions were obtained on the basis of such general scientific techniques and methods as induction, deduction, analysis, synthesis, system approach, etc.

Results. It is determined that technique and technology, as structural components of accounting, will provide a set of activities related to their planning, customization and control. Accordingly, at the planning stage, it is necessary to choose a hardware and software that will meet regulatory requirements, requirements of users and ensure the implementation of technology in the process of achieving the purpose of accounting.

It has been established that for all non-bank financial and credit institutions, the general requirements for software and special technical equipment are determined by the Regulation on the State Register of Financial Institutions and Licensing Conditions for the conduct of economic activities in providing financial services. It is noted that the regulated requirements for hardware and software for credit unions and pawnshops are more detailed.

It is noted that today the market of computer accounting systems offers: traditional accounting programs; software services for accounting on the basis of cloud technologies; systems providing submission of electronic reporting and electronic documents exchange. It is noted that existing accounting cloud services do not offer configurations for non-bank financial institutions, which makes it impossible to use them as full-fledged software; however, some cloud products provide the ability to integrate data with the mediator program. However, this kind of technology is not currently attractive enough because it involves the risk of data loss, inhibition of the entire institution work, interruptions in the Internet network, hacker attacks, etc., as well as the relevance of service costs.

It has been established that none of the software products for accounting in non-bank financial institutions has the function that would provide the ability to automatically formulate and submit regulated reporting electronically to supervisory authorities with attaching electronic digital signatures, as well as the exchange of electronic documents with counterparties, which causes the need to implement an additional task of choosing the optimal system for providing electronic reporting and electronic documents exchange.

The expediency of choosing the optimal technical support based on satisfaction of the separate groups of requirements and criteria is substantiated: technical, technological, commercial and ergonomic, the direct specification of which must be carried out by each institution separately, taking into account the mandatory requirements and own priorities.

Practical implications. The practical value of the article is to identify tasks at the stage of organization of accounting technique and technology and to construct a field of criteria for choosing hardware and software with a selection of regulatory requirements that underlie the proper planning of technique and technology as components of accounting organization in non-bank financial and credit institutions.

Value/originality. The peculiarities of non-bank financial and credit institutions activities cause modification of the generally accepted field of criteria for choosing hardware and software as components of the organization of accounting, which was substantiated and illustrated in the article. Additionally, an extended understanding of accounting software as a collection of not only traditional accounting software and software services for cloud-based accounting, but also systems for providing electronic reporting and electronic document exchange, which have also been evaluated according to defined criteria.

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

ON-FARM CONTROL: PECULIARITIES, PROBLEMS AND WAYS FOR THEIR SOLUTION

УДК 657.6

Гришук С.В.

старший викладач кафедри аудиту
та економічного аналізу

Університет державної фіскальної
служби України

Коротаєва І.Р.

студент

Університет державної фіскальної
служби України

Любченко В.С.

студент

Університет державної фіскальної
служби України

Зазначено підходи до визначення поняття внутрішньогосподарського контролю. Розглянуто визначення внутрішньогосподарського контролю, які надані різними науковцями. Висвітлено основні цілі внутрішньогосподарського контролю та подано характеристику їх основних груп. Охарактеризовано відповідні групи завдань внутрішньогосподарського контролю. Описано основні функції внутрішньогосподарського контролю. Зазначено об'єкти та суб'єкти внутрішньогосподарського контролю. Окреслено класифікаційні ознаки внутрішньогосподарського контролю та описано його види відповідно до даних ознак. Охарактеризовано основні проблеми організації внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. На основі аналізу проблем внутрішньогосподарського контролю на сучасному етапі розвитку надано відповідні способи їх подолання, а також запропоновано рекомендації щодо зміцнення внутрішньогосподарського контролю всередині підприємства.

Ключові слова: внутрішньогосподарський контроль, контроль, управлінські рішення, організація внутрішньогосподарського контролю, ефективність, проблеми.

Обозначены подходы к определению понятия внутрихозяйственного контроля. Рассмотрены определения внутрихозяйственного контроля, предоставленные различными учеными. Освещены основные цели внутрихозяйственного контроля и дана характеристика их основных групп. Охарактеризованы соответствующие группы заданий внутрихозяйственного контроля. Описаны основные функции внутрихозяйственного контроля. Указаны объекты и субъекты внутрихозяйственного контроля. Определены классификационные признаки внутрихозяйственного контроля и описаны его виды в соответствии с данными признаками. Охарактеризованы основные проблемы организации внутрихозяйственного контроля на предприятии. На основе анализа проблем внутрихозяйственного контроля на современном этапе развития предоставлены соответствующие способы их преодоления, а также предложены рекомендации по укреплению внутрихозяйственного контроля внутри предприятия.

Ключевые слова: внутрихозяйственный контроль, контроль, управленческие решения, организация внутрихозяйственного контроля, эффективность, проблемы.

At the present time, economic entities are required to make managerial decisions based on reliable financial information. On-farm control is one of the most important elements of management and provides information to all levels of management. The proper organization of on-farm control at enterprises affects their development and the development of the country as a whole. Functioning of the system of on-farm control is a prerequisite for the effective development of any entity. The on-farm control exists at every enterprise, but its effectiveness is not always ensured. Approaches to the definition of the concept of on-farm control are mentioned. The definitions of on-farm control, which are provided by different scientists, are considered in the article. A generalized definition of the concept of on-farm control is proposed. The on-farm control has its own respective tasks, functions, objects and subjects. The main objectives of the on-farm control are described and the characteristics of their main groups are given. The corresponding groups of tasks of the on-farm control are described. The main functions of on-farm control are highlighted in the article. Objects and subjects of on-farm control are indicated. The classification features of the on-farm control are outlined and their types are described, respectively, and the data of the characteristics is given. The factors of influence on the organization of on-farm control in general are considered. These factors need to be comprehensively studied and understand how to minimize their impact on the on-farm control. The modern system of on-farm control includes three main structural elements that are described in the article. The main problems of organization of on-farm control at the enterprise are described. The given problems are not given due attention at the level of enterprises and at the state level. On the basis of the analysis of the problems of on-farm control at the present stage of development, appropriate methods of overcoming them have been provided, as well as recommendations for strengthening of on-farm control within the enterprise.

Key words: on-farm control, control, management decisions, organization of on-farm control, efficiency, problems.

Постановка проблеми. Система внутрішньогосподарського контролю в Україні суттєво змінилася під впливом постійного розвитку ринкових відносин та існування приватної форми власності. На сучасному етапі від суб'єктів господарювання вимагається прийняття управлінських рішень на основі достовірної фінансової інформації. Внутрішньогосподарський контроль є одним із найважливіших елементів управління і забезпечує інформацією всі рівні керівництва. Треба зауважити, що на сучасному етапі в Україні саме великим підприємствам слід провадити внутрішньогосподарський контроль. Адже завдяки йому контролюється процес здійснення утримань, нарахувань на заробітну плату, сплати податків до бюджету в повному обсязі. Відповідно, повна,

своєчасна сплата податків до бюджету позитивно впливає на стан країни. Можна стверджувати, що правильна організація внутрішньогосподарського контролю на підприємствах впливає на їх розвиток та на розвиток країни загалом. Функціонування системи внутрішньогосподарського контролю є передумовою ефективного розвитку будь-якого суб'єкта господарювання. Внутрішньогосподарський контроль є на кожному підприємстві, але його ефективність забезпечується не завжди. Саме через це виникає багато проблем та труднощів щодо провадження внутрішньогосподарського контролю. Відсутність достатніх знань та досвіду, матеріальних ресурсів для суб'єкта господарювання негативно впливають на організацію такого контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанню особливостей внутрішньогосподарського контролю присвячували свої дослідження такі науковці, як Ю.С. Погорелов, Ю.Ю. Миронова, Т.Л. Волобуєва, Н.О. Бугай, М.Г. Чередніченко, Л.О. Руденко, Я.П. Мельничук та інші. Зокрема, Я.П. Мельничук систематизовано теоретичні засади внутрішньогосподарського контролю та його класифікаційні ознаки, оцінено рівень розкриття сутності внутрішньогосподарського контролю в національному та міжнародному законодавстві. М.Г. Чередніченко та Л.А. Руденко досліджено проблеми організації внутрішньогосподарського контролю та запропоновано напрями його вдосконалення. Н.О. Бугай наведено певні сучасні моменти внутрішньогосподарського контролю як складника системи управління підприємствами України, висвітлено основні проблемні питання теоретичного і практичного характеру, що є як у професійній роботі фахівців-бухгалтерів, так і взагалі в цій сфері діяльності. Проте є ще багато нерозкритих питань щодо внутрішньогосподарського контролю, які потребують відповідного розкриття та вирішення.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є висвітлення основних особливостей внутрішньогосподарського контролю, окреслення його основних проблем та надання рекомендацій щодо їх можливого вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внутрішньогосподарський контроль як поняття виник ще на початку XVIII століття. Як система контролю діяльності підприємства він сформувався на початку XX століття у вигляді сукупності трьох елементів: поділ повноважень, ротація персоналу, використання та аналіз облікових записів. Пізніше функції внутрішньогосподарського контролю значно розширилися, перетворившись в організацію і координування дій, спрямованих на забезпечення схоронності активів, перевірку надійності облікової інформації, підвищення ефективності облікових операцій, проходження продик-

тованої політики та процедур компанії. Завдяки новим функціям внутрішньогосподарський контроль був виведений на новий рівень [1, с. 240].

Підходи до визначення поняття внутрішньогосподарського контролю різняться між собою. При цьому можна виокремити такі два основні напрями цих підходів:

– підходи, що розглядають внутрішньогосподарський контроль та внутрішній контроль, як аналогічні поняття і ті, що розрізняють ці поняття. У рамках даного напрямку деякі автори, досліджуючи сутність даного поняття, не визначають різниці між внутрішнім та внутрішньогосподарським контролем. Це є досить суб'єктивним підходом з огляду на сам зміст назви двох видів контролю;

– підходи, що оцінюють внутрішньогосподарський контроль через призму основних змістовних ознак. При цьому, необхідно зазначити, що в наукових колах існують різні трактування сутності цього поняття [2, с. 152].

Нині немає єдиного визначення внутрішньогосподарського контролю. Науковці трактують його по-різному. Трактування внутрішньогосподарського контролю за різними науковцями наведено у табл. 1.

За даними таблиці 1 можна бачити, що поняття внутрішньогосподарського контролю є досить різноманітними. Можна запропонувати таке узагальнене визначення внутрішньогосподарського контролю: це система постійного спостереження з боку власників та управлінського персоналу підприємства за законністю, ефективним використанням та збереженням активів суб'єкта господарювання, а також відповідних операцій та процесів.

Цілі внутрішньогосподарського контролю можна поділити на:

– стратегічні цілі – контроль досягнення стратегічних цілей господарської діяльності підприємства, визначених його стратегією та бізнес-планами;

– операційні цілі – контроль операційної ефективності господарської діяльності підприємства, що полягає в контролі бізнес-процесів, використа-

Таблиця 1

Трактування поняття внутрішньогосподарського контролю

Науковець	Поняття внутрішньогосподарського контролю
Бутинець Ф.Ф.	Внутрішньогосподарський контроль являє собою перевірку відповідності діяльності підприємства поставленим завданням [3].
Усач Б.Ф.	Внутрішньогосподарський контроль – контроль, що здійснюється власниками, бухгалтерськими, фінансовими та іншими функціональними службами підприємств [4].
Коцупатрий М.	Внутрішньогосподарський контроль контроль з боку господарства за діяльністю своїх підрозділів. При цьому перевіряється вся господарська діяльність або її окремі сторони [5].
Майданевич Ю.П.	Внутрішньогосподарський контроль – це вид контролю, система взаємопов'язаних ланцюгів; сукупність функцій, які здійснюються виконавцями; процес перевірки; форма зв'язку; сукупність методів та процедур, спостереження, сфера управлінської діяльності тощо [6].
Мурашко В.М., Сторожук Т.М., Мурашко О.В.	Внутрішньогосподарський контроль – це система постійного спостереження за ефективністю діяльності підприємств, збереженням і ефективністю використання цінностей і коштів, доцільністю і вірогідністю операцій та процесів [7].

Джерело: узагальнено авторами

них у процесі їх здійснення ресурсів та отриманих результатів;

– інформаційні цілі – інформаційне забезпечення менеджерів підприємства інформацією, що відповідає вимогам для прийняття своєчасних та адекватних ситуації управлінських рішень щодо господарської діяльності. У межах цих цілей забезпечується достовірність звітності та захист інформації від несанкціонованого доступу до неї та використання в неналежних цілях;

– цілі в сфері дотримання законодавства – контроль дотримання вимог законодавчих та нормативних актів України, внутрішніх документів та стандартів, що регулюють господарську діяльність підприємств в цілому чи окремих бізнес-процес у її межах [8, с. 51].

Внутрішньогосподарський контроль має свої відповідні завдання та об'єкти. При цьому його завдання можна поділити на дві групи: конкретні та загальні. Їхню характеристику надано у табл. 2.

Об'єктами внутрішньогосподарського контролю можуть бути господарські операції, господарські процеси та ресурси (рис. 1).

До основних цілей організації внутрішньогосподарського контролю на підприємстві належать такі: здійснення упорядкованої й ефективної діяльності підприємства; забезпечення своєчасного усунення відхилень та внесення коригувань з боку керівника; забезпечення ефективності дотримання розподілу відповідальності й повноважень кожного працівника підприємства; забезпечення належних умов зберігання майна підприємства; збір, передача, обробка інформації про стан об'єкта тощо [5, с. 434].

Щодо суб'єктів внутрішньогосподарського контролю, то вони поділяються на шість осно-

вних груп: управлінський персонал та спеціалісти (власники, керівники різних ланок управління, менеджери первинного рівня); обліковий персонал (персонал бухгалтерії, головний бухгалтер, бухгалтер-ревізори, що здійснюють операції з контролю); посадові особи, що здійснюють контроль відповідно до своїх посадових обов'язків (контролери, ревізори, технологи, економісти, інші посадові особи); спеціальні органи, створені на підприємстві з метою контролю або виконують спеціальні контрольні дії (ревізійні комісії, спостережні ради, інвентаризаційні комісії, служби нагляду, окремий підрозділ внутрішньогосподарського контролю, відділ технічного контролю, лабораторії з якості, комісії з оцінки, служби санаторного та технологічного контролю, служба безпеки підприємства); органи самоврядування та представники трудового колективу; працівники та службовці підприємства [8, с. 58].

Є певна класифікація внутрішньогосподарського контролю за різними ознаками. Характеристику класифікації внутрішньогосподарського контролю відповідно до різних ознак наведено у табл. 3.

Правильна організація внутрішньогосподарського контролю на підприємстві є найбільш суттєвою умовою ефективного управління. Це пов'язано з тим, що внутрішньогосподарський контроль є своєрідним фільтром, який проявляється через зворотний зв'язок і насамперед забезпечує можливість прийняття ефективних управлінських рішень.

Під організацією внутрішньогосподарського контролю необхідно розуміти процес упорядкування та налагодження системи внутрішньогосподарського контролю на підприємстві, який скла-

Рис. 1. Об'єкти внутрішньогосподарського контролю

Джерело: складено авторами за даними [9]

Таблиця 2

Завдання внутрішньогосподарського контролю

Вид завдання	Характеристика
Конкретні	Перевірка достовірності інформації, що надається керівництву для прийняття управлінських рішень; коригування діяльності структурних підрозділів підприємства; своєчасне виявлення і усунення недоліків в роботі підприємства; контроль і аналіз виконання прийнятих управлінських рішень.
Загальні	Збереження майна підприємства; підвищення ефективності роботи підприємства; зміцнення фінансового стану підприємства.

Джерело: узагальнено авторами за даними [9]

дається із заходів щодо її створення, постійного впорядкування, удосконалення її функціонування, що має важливе значення для задоволення потреб управлінського персоналу в інформації. При цьому на організацію внутрішньогосподарського контролю впливає низка факторів (рис. 2).

Сучасна система внутрішньогосподарського контролю включає три основні структурні елементи:

- сфера контролю – дії, процедури, які відображають загальне ставлення адміністрації та власників організації до контролю, ступінь його значущості;

- облікова система – сукупність процедур зі збирання, реєстрації, оброблення даних про основні господарські процеси. Оцінка облікової політики підприємства, засобів контролю, передбачених в окремих сферах системи обліку;

- процедури контролю – методи та правила, які допомагають впевнитися, що всі господарські

операції виконуються правильно та немає суперечностей із законодавчою базою [11, с. 229].

Найважливішим елементом внутрішньогосподарського контролю є поточний контроль, який здійснюється працівниками бухгалтерії під час виконання функціональних обов'язків з метою своєчасного виявлення нестач і попередження їх переростання у великі розкрадання. Але в умовах здійснення на підприємствах цього виду внутрішньогосподарського контролю працівниками бухгалтерії він не завжди є ефективним і системним. Дослідження показали, що на підприємствах приблизно 49 відсотків нестач і розтрат мали місце через порушення в організації бухгалтерського обліку, невиконання контрольних функцій працівниками бухгалтерських служб або їх участі у розкраданнях матеріальних цінностей. З метою посилення контролю за збереженням майна на підприємствах, а також недопущення випадків співучасті облікових працівників у приховуванні нестач

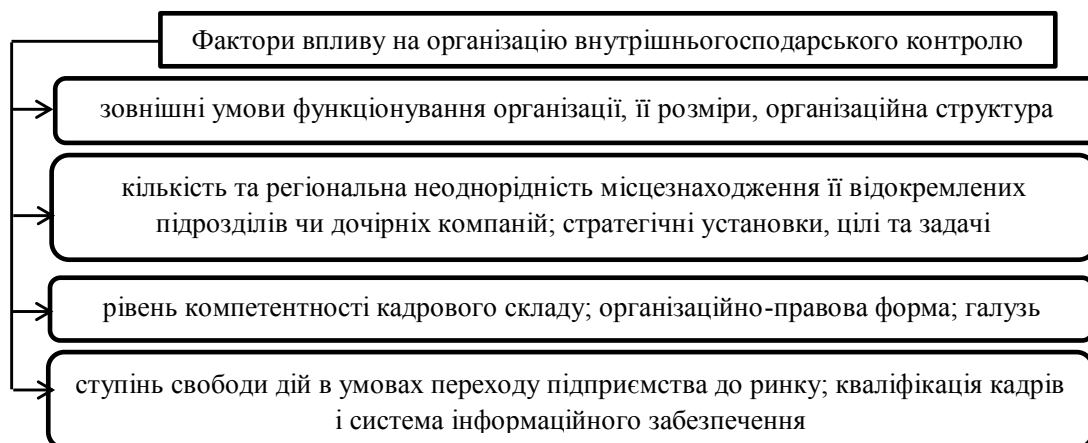

Рис. 2. Фактори впливу на організацію внутрішньогосподарського контролю на підприємстві

Джерело: систематизовано авторами за даними [10]

Таблиця 3

Класифікація внутрішньогосподарського контролю

Ознака	Класифікація
За часом проведення	Попередній (виявляє явища, які можуть викликати негативні наслідки, якщо не буде вжито заходів); поточний (оперативний) (здійснюється у процесі виконання господарських операцій); наступний (проводиться після завершення господарських операцій на підприємстві).
За джерелами інформації	Фактичний (проводиться обстеження, контрольні заміри та інвентаризація, беруться письмові пояснення від матеріально відповідальних осіб); документальний (використовуються перевірки за змістом, арифметичні та зустрічні перевірки).
За формами здійснення	Комплексна перевірка (виявлення фінансових та господарських правопорушень, нестач, втрат, присвоєнь і крадіжок коштів і матеріальних цінностей і виявлення причин і умов, які сприяли цьому); тематична перевірка (як правило, є раптовою і зосереджена на окремому підрозділі діяльності підприємства).
Залежно від суб'єктів його здійснення та завдань	Адміністративний (забезпечує внутрішні положення); бухгалтерський (спрямований на збереження активів та забезпечення достовірності облікових даних і фінансової звітності); технологічний (забезпечує дотримання технології виробництва, норм і нормативів витрат сировини, якості виготовленої продукції); спеціальний (покликаний захищати права пайовиків, акціонерів, інших учасників у капіталі підприємств).

Джерело: узагальнено автором за даними [5]

і розкрадань потрібно практикувати періодичне переміщення бухгалтерів структурних підрозділів бухгалтерій із однієї ділянки рахункової роботи на іншу (з одного підрозділу бухгалтерії в інший) [12].

Ефективність систем внутрішньогосподарського контролю залежить від того, чи здатна вона виявляти вчасно можливі шахрайства та помилки, а також оцінювати ймовірність певних ризикових дій. Внутрішньогосподарський контроль в основному проводиться у середніх та великих підприємствах, оскільки на них можливі випадки різноманітних порушень, розкрадань, шахрайства через велику кількість господарських процесів та операцій. Внутрішньогосподарський контроль покликаний запобігати цим проблемам на великих та середніх підприємствах. Щодо малих підприємств, то в них спостерігається тенденція відсутності функціонування внутрішньогосподарського контролю. Це зумовлено тим, що створення контрольних служб і проведення спеціальних контрольних процедур і заходів вимагатиме додаткових витрат, яких малі підприємства можуть не мати в наявності. У таких малих підприємствах контроль обмежується реалізацією бухгалтерським обліком своєї контрольної функції. На нашу думку, на малих підприємствах повинна функціонувати система внутрішньогосподарського контролю. При цьому можна запропонувати такі способи його вдосконалення у малих підприємствах:

- забезпечити, щоб обов'язки були розділені. Розподіл обов'язків передбачає дві переваги: 1) ускладнюється умисне шахрайство, оскільки це вимагає змову двох або більше осіб, і 2) більш ймовірно, що будуть виявлені ненавмисні помилки;

- розробити адекватний фізичний контроль над активами. Слід встановити контроль для забезпечення та захисту вразливих активів. Приклади включають безпеку та обмеженість доступу до активів, таких як грошові кошти, запаси та обладнання, які можуть бути вразливими до ризику втрати чи несанкціонованого доступу використання;

- визначати ризики в офісі. Аналіз ризиків, як правило, включає оцінку значення ризику, оцінюючи ймовірність його виникнення, і вирішення, як управляти ризиком і які дії повинні бути прийняті;

- підтримувати адекватну допоміжну документацію. Аудитори та програмісти часто припускають, що «якщо це не задокументовано, це не сталося». Адекватна підтримка документації містить тверді докази, щоб належним чином перевірити, чи є відповідні процеси та чи використовується контроль.

Можна виокремити такі основні проблеми організації внутрішньогосподарського контролю загалом на підприємствах України:

- відсутність єдиної методології щодо проведення внутрішньогосподарського контролю;

- недосконалість нормативно-законодавчої бази, зокрема відсутній нормативно-законодавчий документ, який би регулював організацію внутрішньогосподарського контролю на підприємствах України;

- недостатність кваліфікованих суб'єктів внутрішньогосподарського контролю;

- відсутність чітко розробленої організаційної структури із врахуванням підпорядкованості відділу внутрішньогосподарського контролю і побудовою взаємозв'язків між усіма іншими структурними підрозділами підприємства;

- несерйозність ставлення керівників та управлінського персоналу підприємств до внутрішньогосподарського контролю, які вважають його організацію марною тратою часу та грошей. Це пов'язано із нерозумінням сутності та мети внутрішньогосподарського контролю та переваг від його впровадження на підприємстві;

- зловживання службовим становищем (неоприбуткування і привласнення грошей; привласнення основних засобів, що обліковуються на балансі підприємства, тощо).

Можна запропонувати такі шляхи вирішення зазначених проблем:

- розроблення методичних рекомендацій щодо організації внутрішнього контролю для підвищення рівня ефективності системи управління, забезпечення її гнучкості;

- розподіл функцій посадових осіб;

- запровадження закону щодо організації внутрішньогосподарського контролю, який би чітко окреслював мету, функції, завдання внутрішньогосподарського контролю та основи його організації, а також суб'єкти, які в обов'язковому порядку повинні провадити внутрішньогосподарський контроль;

- підготовка спеціалістів із внутрішньогосподарського контролю на рівні вищих навчальних закладів;

- обмін досвідом із представниками внутрішньогосподарського контролю зарубіжних країн.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, внутрішньогосподарський контроль являє собою важливий чинник системи управління підприємством, оскільки саме завдяки йому досягається найбільша ефективність роботи управлінського персоналу. Внутрішньогосподарський контроль дає змогу керівництву підприємства визначати, які зміни необхідно внести в організацію роботи підприємства, та спрогнозувати його діяльність на майбутній період. Але, на жаль, багато керівників та управлінський персонал не розуміють необхідності впровадження внутрішньогосподарського контролю на підприємствах через брак знань у цій сфері. Не покращує ситуацію також відсутність чіткого нормативно-правового регулювання організації внутрішньо-

господарського контролю на підприємствах. Такі проблеми повинні бути вирішені на державному рівні. Чітка організація внутрішньогосподарського контролю на підприємствах буде гарантувати успішність здійснення господарської діяльності, усунення недоліків та вирішення проблемних питань, які виникають у процесі функціонування підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чередніченко М.Г., Руденко Л.О. Концептуальні засади організації внутрішньогосподарського контролю на підприємстві. Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. 2017. Вип. 32. С. 239–248.
2. Грищук С.В. Аналіз підходів до визначення сутності поняття «внутрішньогосподарський контроль». Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». 2018. Випуск 5 (48). С.151–154. URL: <https://orcid.org/0000-0002-9977-262X>. (дата звернення: 24.03.2019).
3. Бутинець Ф.Ф., Виговська Н.Г., Малюга Н.М., Петренко Н.І. Контроль і ревізія: підручник. Житомир: ПП «Рута». 2002. 544 с.
4. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія: підручник. Київ: Знання. 2007. 263 с.
5. Коцупатрий М., Гуцаленко У. Внутрішньогосподарський контроль: організаційні аспекти та класифікаційні ознаки. Економічний аналіз. 2010. № 6. С. 433–436.
6. Майданевич Ю.П. Організація внутрішньогосподарського контролю на підприємствах молочної промисловості. Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2007. № 2 (40). С. 118–129.
7. Мурашко В.М., Сторожук Т.М., Мурашко О.В. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності: навч. посіб. К.: ЦУЛ. 2003. 311 с.
8. Зубчик С.М. Внутрішньогосподарський контроль на підприємствах: організація та методика. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Львів. 2016. 318 с.
9. Мельничук Я.П. Теоретичні засади внутрішньогосподарського контролю. Облік і фінанси. 2016. № 4 (74). С. 132–139.
10. Організація внутрішньогосподарського контролю: поняття, форми, фактори впливу. URL: <http://kr-diplom.kiev.ua/referat/ref097.htm>. (дата звернення: 24.03.2019).
11. Волобуєва Т.Л. Внутрішньогосподарський контроль: проблеми ідентифікації та напрями розвитку системи. Наукові праці НДФІ. 2012. №3 (60).
12. Бугай Н.О. Внутрішньогосподарський контроль як сегмент системи управління підприємством: сучасний стан та пріоритети розвитку. Електронний журнал «Ефективна економіка». 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5190>. (дата звернення: 24.03.2019).

REFERENCES:

1. Cherednichenko M.H., Rudenko L.O. (2017) Kontseptualni zasady orhanizatsii vnutrishnohospodarskoho kontroliu na pidpriemstvi [Conceptual bases of organization of on-farm control at the enterprise]. Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. vol. 32, pp. 239–248.
2. Hryshchuk S.V. (2018) Analiz pidkhodiv do vyznachennia sutnosti poniattia «vnutrishnohospodarskyi kontrol» [Analysis of approaches to the definition of the essence of the concept of "on-farm control"]. Naukovo-vyrobnychi zhurnal «Biznes-navihator». vol. 5, no. 48, pp. 151–154. Available at: <https://orcid.org/0000-0002-9977-262X>. (accessed 24 March 2019).
3. Butynets F.F., Vyhovska N.H., Maliuha N.M., Petrenko N.I. Kontrol i reviziia [Control and revision]. Zhytomyr: PP «Ruta». 2002. 544 p.
4. Usach B.F. Kontrol i reviziia [Control and revision]. K.: Znannia. 2007. 263 p.
5. Kotsupatryi M., Hutsalenko U. (2010) Vn-utrishnohospodarskyi kontrol: orhanizatsini aspekty ta klasyfikatsiini oznaky [Onfarm Control: Organizational Aspects and Classification Features]. Ekonomichni analiz. vol. 6, pp. 433–436.
6. Maidanevych Yu.P. (2007) Orhanizatsiia vnutrishnohospodarskoho kontroliu na pidpriemstvakh molochnoi promyslovosti [Organization of on-farm control at dairy enterprises]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky. vol. 2, no. 40, pp. 118–129.
7. Murashko V.M., Storozhuk T.M., Murashko O.V. Kontrol i reviziia finansovo-hospodarskoi diialnosti [Control and revision of financial and economic activity]. K.: TsUL. 2003. 311 p.
8. Zubchik S.M. Vnutrishnohospodarskyi kontrol na pidpriemstvakh: orhanizatsiia ta metodyka [On-farm control at enterprises: organization and methodology]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandidata ekonomichnykh nauk. Lviv. 2016. 318 p.
9. Melnychuk Ya.P. (2016) Teoretychni zasady vnutrishnohospodarskoho kontroliu [Theoretical principles of the on-farm control]. Oblik i finansy. vol. 4, no. 74, pp. 132–139.
10. Orhanizatsiia vnutrishnohospodarskoho kontroliu: poniattia, formy, faktory vplyvu. Available at: <http://kr-diplom.kiev.ua/referat/ref097.htm>. (accessed: 24 March 2019).
11. Volobuieva T.L. (2012) Vnutrishnohospodarskyi kontrol: problemy identyfikatsii ta napriamy rozvytku systemy [On-farm control: identification problems and directions of system development]. Naukovi pratsi NDFI. vol. 3, no. 60.
12. Buhai N.O. (2016) Vnutrishnohospodarskyi kontrol yak sehment systemy upravlinnia pidpriemstvom: suchasnyi stan ta priorytety rozvytku [On-farm control as a segment of enterprise management system: current state and development priorities]. Elektronnyi zhurnal «Efektyvna ekonomika». vol. 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5190>. (accessed: 24 March 2019).

Grischuk SvitlanaSenior Instructor at the Department of Audit
and Economic Analysis

University of the State Fiscal Service of Ukraine

Korotaieva Iryna

Student

University of the State Fiscal Service of Ukraine

Liubchenko Vladyslav

Student

University of the State Fiscal Service of Ukraine

ON-FARM CONTROL: PECULIARITIES, PROBLEMS AND WAYS FOR THEIR SOLUTION

The purpose of the article. The system of on-farm control in Ukraine substantially changed under the influence of the continuous development of market relations and the existence of a private ownership. At the present stage, economic entities are required to make managerial decisions based on reliable financial information. On-farm control is one of the most important elements of management and provides information to all levels of management. Thanks to it, the process of implementation of deductions, payroll taxes, and full payment of taxes to the budget is monitored. Accordingly, full, timely payment of taxes to the budget positively affects the state of the country. It can be argued that the proper organization of on-farm control at enterprises affects their development and the development of the country as a whole.

The purpose of our study is to highlight the main features of on-farm control, outline its main issues and provide recommendations for their possible solution.

Methodology. During the process of writing the article, the following methods were used: analysis of educational and methodical domestic and foreign literature, generalization of various data, comparison, description and analogy.

Results. We can propose the following ways to improve the on-farm control: development of methodological recommendations for the organization of internal control to increase the level of efficiency of the management system, ensuring its flexibility; distribution of functions of officials; the introduction of a law on the organization of internal control, which would clearly outline the purpose, functions, tasks of internal control and the basis of its organization, as well as subjects, which must necessarily be subject to internal control; training of specialists in internal control at the level of higher educational establishments; exchange of experience with representatives of internal control of foreign countries.

On-farm control is an important factor in the enterprise management system, because it is thanks to him that the greatest effectiveness of management staff is achieved. On-farm control enables the company's management to determine what changes need to be made to organize the work of the company and to predict its activities for the future period. But, unfortunately, many executives and management personnel do not understand the need for on-farm control at enterprises due to a lack of knowledge in this area. It also does not improve the situation, as well as the lack of clear legal regulation of the organization of on-farm control at the enterprises. Such problems should be solved at the state level. A clear organization of on-farm control at the enterprises will ensure successful implementation of economic activity, elimination of deficiencies and solving problems that arise during the operation of the enterprise.

Practical implications. The areas of improvement of the on-farm control in general in this article will enable subjects at all levels to use them in practice.

Value/originality. In our article we mention the main problems of the on-farm control. Based on their analysis, we are presented the main ways of solving these problems, which are proposed both at the state level and at the level of the enterprise itself.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПРОГРАМИ ФІНАНСОВОЇ УСТАНОВИ

ANALYTICAL PROVISION OF THE FINANCIAL INSTITUTION MARKETING PROGRAM

УДК 336.773 (732)

Загородна О.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної експертизи
та аудиту бізнесу

Тернопільський національний
економічний університет

Серединська В.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної експертизи
та аудиту бізнесу

Тернопільський національний
економічний університет

Панасюк В.М.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і оподаткування
підприємницької діяльності

Тернопільський національний
економічний університет

У статті проаналізовані сучасні трактування терміна «банківський маркетинг», проведено їх критичне оцінювання. Враховуючи схожість банківських і фінансових установ, обґрунтовано сутність маркетингу останніх як організаційно-управлінську стратегію, модель дій, необхідних для досягнення стратегічних цілей. Запропоновано реалізацію маркетингової концепції фінансової установи здійснювати через розроблення маркетингової програми, сформовано її структурно-логічну модель. Основними складниками структурно-логічної моделі визнано: визначення цілей і завдань маркетингової програми; оцінювання можливостей суб'єктів маркетингу (оцінювання можливостей самої фінансової установи, оцінювання можливостей фінансового ринку); розроблення самої маркетингової програми; оцінка ефективності маркетингової програми та її актуалізація. Розроблено етапну послідовність робіт з використанням необхідного аналітичного інструментарію за кожною складовою частиною моделі. Сформовано систему показників оцінювання ефективності маркетингової програми. Запропоновано один із можливих варіантів визначення інтегрального показника як індикатора досягнення фінансовою установою цілей маркетингової програми, що дозволяє застосовувати комплексний підхід до формування ефективних клієнтоорієнтованих стратегій розвитку.

Ключові слова: фінансова установа, маркетинг, банківський маркетинг, маркетингова програма, SWOT-аналіз, PEST-аналіз, структурно-логічна модель, ефективність, інтегральний показник.

В статье проанализированы современные трактовки термина «банковский марке-

тинг», проведено их критическое оценивание. Учитывая сходство банковских и финансовых учреждений, обоснована сущность маркетинга последних как организационно-управленческая стратегия, модель действий, необходимых для достижения стратегических целей. Предложено реализацию маркетинговой концепции финансового учреждения осуществлять через разработку маркетинговой программы, сформирована ее структурно-логическую модель. Основными составляющими структурно-логической модели признаны: определение целей и задач маркетинговой программы; оценка возможностей субъектов маркетинга (оценка возможностей самого финансового учреждения, оценка возможностей финансового рынка); разработка самой маркетинговой программы; оценка эффективности маркетинговой программы и ее актуализация. Разработана поэтапная последовательность работ с использованием необходимого аналитического инструментария по каждой составляющей модели. Сформирована система показателей оценки эффективности маркетинговой программы. Предложен один из возможных вариантов определения интегрального показателя, как индикатора достижения финансовым учреждением целей маркетинговой программы, что позволяет применять комплексный подход к формированию клиенто-ориентированных стратегий развития.

Ключевые слова: финансовое учреждение, маркетинг, банковский маркетинг, маркетинговая программа, SWOT-анализ, PEST-анализ, структурно-логическая модель, эффективность, интегральный показатель.

In the article, based on the study of modern interpretations of the term "banking marketing", their critical assessment was conducted and pointed out the need for an integrated approach to its understanding. The peculiarities of the complex approach application to the definition of marketing of banking institutions, which consists in the need to take into account the subjects and objects of marketing, factors of external and internal environment, the state of the conjuncture of the monetary and financial markets. Considering the similarity of banking and financial institutions, the essence of marketing of the latter as organizational and managerial strategy, models of actions necessary for the achievement of strategic goals is substantiated. It is proposed to implement the marketing concept of a financial institution through the development of a marketing program that provides an opportunity to coordinate its interests with the requirements and needs of customers. A structural and logical model for the formation and implementation of a marketing program of a non-bank financial institution was formed. The main components of the structural and logical model recognized: the definition of goals and objectives of the marketing program; assessment of the possibilities of the marketing subjects (assessment of the possibilities of the financial institution itself, assessment of the possibilities of the financial market); development of a marketing program; evaluation of the effectiveness of the marketing program and its actualizing. In the framework of the isolated components of the model, a step-by-step sequence of work is developed, the necessity of using an adequate analytical tool (comparison, grouping, detailing, PEST-analysis, analysis of "Porter five forces", SWOT-analysis, methods of multidimensional comparative analysis and more) for each component of the model is discussed. In the course of the study, a system of indicators for assessing the effectiveness of a marketing program has been generated. One of the possible options for defining an integral indicator as a metric of the achievement by the financial institution the objectives of the marketing program is proposed, which allows applying an integrated approach to the formation of effective client-oriented development strategies.

Key words: financial institution, marketing, banking marketing, marketing program, SWOT analysis, PEST analysis, structural and logical model, efficiency, integral indicator.

Постановка проблеми. Розвиток вітчизняного ринку фінансових послуг супроводжується загостренням конкуренції між його учасниками і вимагає удосконалення теоретичних і практичних напрацювань у сфері маркетингу з метою розро-

блення ефективної маркетингової політики фінансових установ. Вона повинна стати запорукою їх успішного функціонування, забезпечення конкурентоспроможності та досягнення стратегічних цілей. Означене актуалізує проблематику дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку та впровадження концепції маркетингу у фінансово-кредитній сфері досліджувалися зарубіжними та вітчизняними науковцями. Серед них: Д. Владіславлев, Джозлін Роберт В, Хамфріз Д. Кейт, Ф. Котлер, М. Портер, І. Спіцин, Я. Спіцин, Е. Уткін, Л. Романенко, О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко, І. Лютий, О. Солодка та інші.

Постановка завдання. Незважаючи на важливість отриманих результатів, роботи науковців насамперед орієнтовані на практичне застосування маркетингу в організації банківської діяльності і не враховують специфіку функціонування небанківських фінансових установ. За таких умов виникає необхідність удосконалення механізму формування та реалізації маркетингової програми для таких економічних суб'єктів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У класичному розумінні маркетинг є процесом виявлення та передбачення потреб споживачів, організації реклами та виробництва, відповідно до їх очікувань, з метою збільшення обсягів продажу і максимізації прибутку. Взятши за основу дане визначення, науковці по-різному підходять до трактування економічного змісту банківського маркетингу (таблиця 1).

Огляд літератури свідчить, що більшість наведених визначень враховує лише сукупність елементів комплексу маркетингу, цілі і завдання банківського маркетингу, його практичну спрямованість. Враховуючи те, що банківський маркетинг є самостійним функціональним напрямом

діяльності вважаємо за необхідне враховувати у його трактуванні принципи комплексного підходу. А саме, доцільним є виокремлення суб'єктів та об'єктів його проведення, особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища, стану кон'юнктури грошово-кредитного та фінансового ринків. Враховуючи зазначене вважаємо, що найбільш повне розуміння сутності банківського маркетингу подано у визначенні І.О. Лютого та О.О. Солодкої. Особливості функціонування фінансових установ, схожість з послугами банків є підставою для застосування даного визначення при розумінні їх системи маркетингу як організаційно-управлінської стратегії, моделі дій, необхідних для досягнення стратегічних цілей.

Маркетинг як функціональний напрям діяльності фінансової установи має об'єктивний характер, бо здійснюється незалежно від наявності у складі персоналу фахівців-маркетологів. Залежно від розмірів установи функції останніх виконують суб'єкти різних рівнів управління. Реалізація маркетингової концепції фінансової установи, здійснюється через розроблення маркетингової програми. Нами запропоновано наступну структурно-логічну модель її формування та реалізації (рис. 1).

В основу формування маркетингової програми фінансової установи покладено визначення цілі та деталізація її на завдання. Основною ціллю маркетингової програми фінансової установи слід вважати створення споживчої цінності для клієнтів і отримання певної вигоди від них. Дана ціль передбачає виконання таких стратегічних завдань:

Таблиця 1

Трактування наукового терміну «банківський маркетинг»

Автор	Трактування
Владіславлев Д.М.	«Банківський маркетинг є широким поняттям, що охоплює, крім оцінки якості клієнтського обслуговування і створення спеціальних галузевих пропозицій, ще й розробку нових банківських продуктів, конкурентну розвідку, управління банківською рекламою і PR, розвиток бренду» [1, с. 6]
Спіцин І.О., Спіцин Я.О.	«Банківський маркетинг покликаний вирішувати проблеми своєчасності та доречності появи тих чи інших товарів, обґрунтування їх корисності і необхідності кінцевим споживачам» [10, с. 19]
Джозлін Роберт В., Хамфріз Д. Кейт	«Програма банківського маркетингу спрямована на максимізацію вигоди від діяльності, орієнтованої на клієнта, на споживача» [2, с. 7]
Уткін Е.А.	«Банківський маркетинг це пошук і використання банком найбільш вигідних ринків банківських продуктів з урахуванням реальних потреб клієнтури» [11, с. 61]
Романенко Л.	«Банківський маркетинг є філософією, стратегією, тактикою банку, що спрямовані на ефективне задоволення потреб, запитів і сподівань, вирішення проблем існуючих і потенційних банківських клієнтів шляхом успішної реалізації на ринку банківських продуктів, які враховують тенденції розвитку ринку та приносять користь суспільству завдяки управлінню активами і пасивами, прибутками і витратами, ліквідністю банку, рівнем ризику його операцій». [7, с. 148]
Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А.	«Банківський маркетинг є основною інформаційною підсистемою сучасного банківського менеджменту» [3, с. 271]
Лютий І.О., Солодка О.О.	«Банківський маркетинг це організаційно-управлінська стратегія пошуку засобів задоволення потреб клієнтури банку та власне банку за допомогою створення системи ефективного управління грошима, кредитами, відсотками, валютами, розрахунками з врахуванням особливостей маркетингового оточення та існуючої кон'юнктури ринку позичкового капіталу» [5, с. 13]

Рис. 1. Структурно-логічна модель формування та реалізації маркетингової програми фінансової установи

- виявлення наявних і незадоволених потреб клієнтів на ринку фінансових послуг;
- пропонування актуальних послуг для фінансового ринку;
- формування у клієнтів уявлення про фінансову установу як надійного партнера і на цій підставі створення стабільної клієнтської аудиторії;
- підвищення обсягів наданих фінансових послуг;
- ріст фінансового результату діяльності та зміцнення фінансових позицій.

Оцінювання можливостей суб'єктів маркетингу, проводиться з позиції самої фінансової установи, а також її клієнтів і конкурентів. Це вимагає вивчення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища її функціонування. За допомогою SWOT-аналізу оцінюють сильні та слабкі сторони установи за функціональними напрямками: маркетингом (асортимент наданих послуг, цільові сегменти фінансового ринку, наявність комунікаційних технологій та каналів надання послуг); логістикою (територіальна доступність, швидкість, зручність та безпека при наданні фінансових послуг); персоналом (кваліфікація, плинність кадрів, ефективність роботи, комфортність праці, корпоративна культура); фінансами (оцінка якості активів, прибутковості та ліквідності діяльності і т.д.).

Важливим інструментом аналізу зовнішнього середовища має стати PEST-аналіз, який дозволяє управлінському персоналу виокремити вплив політичних, економічних, соціальних, технологічних чинників, які опосередковано або безпосередньо визначають стратегічні цілі діяльності.

За результатами проведеного аналізу менеджери фінансової установи мають можливість діагностувати рівень задоволення потреб клієнтів (юридичних та фізичних осіб) за наданими послугами. Вивчення конкурентного середовища передбачає збір, опрацювання та аналіз різноманітних даних конкуруючих суб'єктів, які пропонують на ринку аналогічні послуги. Інструментом конкурентного аналізу може виступати «аналіз п'яти сил Портера». Розроблена науковцем модель ґрунтується на здатності підприємства реалізувати свою конкурентну перевагу на ринку і залежить від багатьох компонент, а саме конкурентної боротьби у галузі, появи потенційних прямих конкурентів, появи товарів-замінників, можливого тиску з боку клієнтів, тиску з боку постачальників [6]. Відповідно до специфіки діяльності фінансової установи пропонуємо дещо трансформувати конкурентні сили запропоновані М. Портером. Такими конкурентними силами можуть стати: конкурентна боротьба на ринку фінансових послуг; поява нових фінансових установ, поява нових фінансових послуг; вплив клієнтів фінансових послуг; вплив інших зацікавлених осіб у діяльності фінансової установи. Доцільність запропонованих змін пояснюється необхідністю розгляду постачальників та споживачів як кредиторів і позичальників фінансової установи, які і є її клієнтами. Важливим також є врахування впливу на конкурентну боротьбу осіб фізичних та юридичних, які цікавляться діяльністю фінансових установ (ЗМІ, державні органи, персонал і т.д.), і, відповідно, визначають ділову активність, рівень ризику, платоспроможність, ліквідність, фінансовий стан останньої.

Варто зазначити, що аналітичне дослідження конкурентної боротьби на ринку послуг слід здійснювати за виокремленими нами «п'ятьма силами» за допомогою інструментів SWOT-аналізу. Результати такого аналізу дозволять отримати інформацію про слабкі та сильні сторони кожного із конкурентів і сформулювати досвід на кожного з них.

Розроблення маркетингової програми фінансової установи має на меті підвищити споживчий попит на фінансові послуги та ефективність діяльності. При її розробці необхідно врахувати такі елементи маркетингового планування як: формування асортименту; ціноутворення, просування фінансових послуг.

Специфіка формування фінансовою установою асортименту послуг визначається необхідністю та можливістю отримання дозволів державних регуляторних органів. Вважаємо, що портфель послуг фінансових установ, як і інших економічних суб'єктів, повинен бути оптимальним і враховувати їх споживчу корисність та привабливі характеристики (безпечність, ціну, комфортність і швидкість надання і т.д.) та забезпечувати прибутковість діяльності.

Встановлення цін на різні види послуг у межах сформованого асортименту регламентується тарифною політикою фінансової установи відповідно до змін ринкової кон'юнктури та державної економічної політики.

Просування фінансових послуг вимагає використання різних маркетингових комунікацій, основною ціллю яких є формування попиту та стимулювання обсягів продажу. Підпорядкованими до основної цілі є :

- донесення до клієнтів інформації про установу, її послуги та їх якість;
- передбачення, формування і актуалізація потреб клієнтів;
- мотивування клієнта замовити послугу;
- формування привабливого іміджу фінансової установи;
- формування і підтримання доброзичливих відносин та ділового партнерства між установою та громадськістю, партнерами по бізнесу.

Стандартний набір маркетингових комунікацій умовно поділяють на дві групи: основні та синтетичні. До складу основних відносять: стимулювання збуту, рекламу, прямий маркетинг, паблік рілейшин, до синтетичних – брендинг, спонсорство, участь у виставках та ярмарках, інтегровані маркетингові комунікації у місцях продажу, маркетинг подій, продакт-плейсмент. До особливого виду належать неформальні вербальні маркетингові комунікації (поголос, чутки). Такий набір комунікаційних інструментів можна використати і для просування послуг фінансової установи. Їх детальна характеристика та порядок застосування подано нами в [9].

Оцінку ефективності маркетингової програми пропонуємо здійснювати за допомогою таких показників:

- кількість отриманих претензій, скарг щодо якості наданих послуг;
- робота з маркетинговим персоналом (кількість проведених тренінгів, кількість працівників, охоплених навчанням);
- наявність публікацій у пресі;
- наявність нових і актуалізованих фінансових послуг;
- частка нових, втрачених і постійних клієнтів;
- відвідуваність сайту (кількість відвідувань, час перегляду сайту, кількість укладених угод з клієнтами-відвідувачами сайту);
- наявність бренду фінансової установи (пізнаваність, тривалість відносин з клієнтами, своєчасність реагування на скарги клієнтів, відповідальність, надійність, безпечність і рівень споживчої відданості);
- частка витрат на маркетинг у витратах фінансової установи;
- кількість і темпи зміни дохідних фінансових послуг;
- кількість і темпи зміни витратних фінансових послуг;

Кожен із перерахованих вище показників повинен мати чітко визначений алгоритм розрахунку. Порівнянням фактичних значень показників з цільовими (нормативними) значеннями встановлюється рівень їх досягнення. Оскільки оцінювання ефективності маркетингової програми фінансової установи передбачає одночасне вивчення і узгодження досить значної сукупності показників, то це стає можливим за умов застосування методів багатомірного порівняльного аналізу, розглянутого нами в [8], і розрахунку інтегрального показника. Одним із можливих варіантів його визначення може бути наступний. Залежно від рівня досягнення показником свого цільового значення (не досягнуто, частково досягнуто, досягнуто) виставляють бальну оцінку. На основі зіставлення отриманих сумарних значень бальних оцінок з максимально можливими розраховується інтегральний показник. Його значення має бути максимально наближеним до 1. За цих умов маркетингову програму слід вважати ефективною, бо її основна ціль досягнута. У такому випадку, маркетингова програма актуалізується, відповідно, до змінних умов функціонування фінансової установи.

У разі низького значення інтегрального показника, маркетингова програма фінансової установи вважається неефективною, бо її основна ціль не досягнута. Це вимагає повторного аналізу наявних можливостей суб'єктів маркетингового процесу фінансової установи, її клієнтів та конкурентів і, на цій підставі, перегляду маркетингової програми.

Висновки з проведеного дослідження. У статті здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано один із можливих варіантів актуального науково-практичного завдання, пов'язаного з розробкою маркетингової програми фінансової установи та оцінкою її ефективності. На основі вивчення сучасних трактувань терміну «банківський маркетинг», проведено їх критичне оцінювання та вказано на потребу застосування комплексного підходу до його визначення. Сутність комплексного підходу вбачаємо у необхідності врахування суб'єктів та об'єктів маркетингу, особливостей зовнішнього та внутрішнього середовища, стану кон'юнктури грошово-кредитного та фінансового ринків.

Особливості функціонування фінансових установ, схожість з послугами банків дало підставу авторам трактувати її систему маркетингу як організаційно-управлінську стратегію, модель дій, що необхідна для досягнення стратегічних цілей діяльності.

Прийнята фінансовою установою маркетингова концепція є основою розробки її маркетингової програми. Авторами запропоновано структурно-логічну модель її формування та реалізації. Основними складовими структурно-логічної моделі визнано: визначення цілі і завдань маркетингової програми; оцінювання можливостей суб'єктів маркетингу (оцінювання можливостей самої фінансової установи, оцінювання можливостей фінансового ринку); розроблення самої маркетингової програми; оцінка ефективності маркетингової програми та її актуалізація. У рамках виокремлених складових структурно-логічної моделі запропоновано поетапну послідовність робіт, обґрунтовано необхідність застосування за кожною з них адекватного аналітичного інструментарію (порівняння, групування, деталізації, PEST-аналізу, аналізу «п'ять сил Портера», SWOT-аналізу, методів багатомірного порівняльного аналізу і т.д.).

У ході дослідження сформовано систему показників оцінювання ефективності маркетингової програми. Запропоновано один із можливих варіантів визначення інтегрального показника її оцінки, як індикатора досягнення, фінансовою установою, цілей маркетингової програми.

Використання запропонованої структурно-логічної моделі формування і реалізації маркетингової програми фінансової установи вимагає доповнення та актуалізації системи показників ефективності, з врахуванням специфіки діяльності, розробки чіткого алгоритму їх розрахунку з метою однозначності трактування та оцінки динаміки. Важливим є вибір методів порівняльного багатомірного аналізу з врахуванням їх переваг та недоліків для визначення інтегрального показника ефективності маркетингової програми. Це і є основними напрямками, за якими мають здійснюватися подальші наукові дослідження з даної проблематики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Владиславлев Д.Н. Энциклопедия банковского маркетинга: монография. Москва: Ось-89, 2006. 256 с.
2. Джозлин Р.В. Хамфриз Д.К. Банковский маркетинг. Введение в рыночное планирование. Пер. с англ. Москва: Цериx-ПЭЛ, 1995. 96 с.
3. Кириченко О, Гіленко І, Ятченко А. Банківський менеджмент: навч. посіб. Київ. Основи, 1999. 671 с.
4. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс. Пер. с англ. М.: Вильямс, 2014. 488 с.
5. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 776 с.
6. Портер М. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. Пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 715 с.
7. Романенко Л.Ф. Банківський маркетинг: монографія. Київ: Ін Юре, 2001, 484 с.
8. Серединська В.М., Загородна О.М., Федорович Р.В. Економічний аналіз: навч. посібник / за ред. проф. Р.В. Федоровича. Тернопіль: Видавництво «Астон», 2010. 416 с.
9. Серединська В.М., Панасюк В.М. Аналітичне обґрунтування маркетингових комунікацій. Аналітичний інструментарій в маркетинговій діяльності: монографія / за ред. проф. Р.В. Федоровича. Тернопіль, ФОП Шпак В.Б., 2018. С. 221–231.
10. Спицын И. О., Спицын Я.О. Маркетинг в банке. Тернополь: АО «Тарнекс»; Киев: ЦММС «Писпайп», 1993. 656 с.
11. Уткин Э.А. Банковский маркетинг: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 1994. 299 с.

REFERENCES:

1. Vladislavlev D.N. (2006). *Entsiklopediya bankovskogo marketinga* [Encyclopedia of bank marketing]. Monografiya [Monograph]. Moscow: Os'-89 (in Russian).
2. Dzhozlin R.V. Khamfriz D.K. (1995). *Bankovskiy marketing. Vvedenie v rynochnoe planirovanie* [Banking marketing. Introduction to market planning]. Per. s angl [translated from English]. Moscow: Tserikh-PEL (in Russian).
3. Kyrychenko O, Hilenko I, Yatchenko A. (1999). *Bankivskiy menedzhment* [Banking Management]: navch. posib. [Tutorial] Kyiv: Osnovy (in Ukrainian).
4. Kotler F. (2014). *Osnovy marketinga* [Marketing Basics] Kratkiy kurs [Short course]. Per. s angl [translated from English]. Moscow: Vil'yams (in Russian).
5. Liutyi I.O., Solodka O.O. (2010). *Bankivskiy marketynh* [Banking marketing]: pidruchnyk [Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
6. Porter M. (2005). *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustoychivost'* [Competitive advantage: how to achieve high results and ensure its sustainability] Per. s angl. [translated from English]. Moscow.: Al'pina Biznes Buks (in Russian).
7. Romanenko L.F. (2001). *Bankivskiy marketynh* [Banking Marketing]. Monohrafiia [Monograph]. Kyiv: In Yure (in Ukrainian).

8. Seredynska V.M., Zahorodna O.M., Fedorovych R.V. (2010). *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]: navch. Posibnyk [Textbook]. za red. prof. R.V. Fedorovycha [edited by prof. R.V. Fedorovych]. Ternopil: Vydavnytstvo "Aston" (in Ukrainian).

9. Seredynska V.M., Panasiuk V.M. (2018) *Analitychne obhruntuvannia marketynhovyykh komunikatsii. Analitychnyi instrumentarii v marketynhovii diialnosti* [Analytical justification of marketing communications. Analytical

cal tool in marketing activities]. Monohrafiia [Monograph] za red.prof. R.V. Fedorovycha [edited by prof. R.V. Fedorovych]. Ternopil: FOP Shpak V.B (in Ukrainian).

10. Spitsyn I., Spitsyn Ya.O. (1993). *Marketing v banke* [Marketing in Banking]. Ternopol': AO "Tarneks"; Kiev: TsMMS "Pispayp" (in Russian).

11. Utkin E.A. (1994). *Bankovskiy marketing* [Banking marketing] uchebnoe posobie [Textbook]. Moscow: INFRA-M (in Russian)

Zahorodna Olga

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Expertise and Business Audit
Ternopil National Economic University

Seredynska Vira

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Expertise and Business Audit
Ternopil National Economic University

Panasyuk Valentyna

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting
and Taxation of Entrepreneurship Activity
Ternopil National Economic University

ANALYTICAL PROVISION OF THE FINANCIAL INSTITUTION MARKETING PROGRAM

The purpose of the article. The development of the domestic financial services market is accompanied by an aggravation of competition between its participants. This requires the improvement of theoretical and practical developments in the field of marketing in order to design an effective marketing policy of financial institutions. It should become a guarantee of their successful functioning, ensuring competitiveness and achieving strategic goals. The mentioned actualizes the research problem.

Despite the importance of the results, the work of scientists, primarily, focused on the practical application of marketing in the organization of banking activities and do not take into account the specifics of non-bank financial institutions functioning. Under these conditions, there is a need to improve the mechanism for the formation and implementation of a marketing program for such economic factors.

Methodology. The methodological and theoretical basis of the study became the fundamental positions of marketing, management, the economic analysis set forth in domestic and foreign scientific works. In the process of research, general scientific and special methods and techniques of scientific knowledge were used such as the historical, dialectical method of cognition using formal logic and methodology of the system approach, synthesis, and analysis, detection of causal relationships, induction and deduction, methods of multidimensional comparative analysis, generalization.

Results. The article deals with theoretical generalization and proposes one of the possible variants of the actual scientific and practical task related to the development of a marketing program of a financial institution and an assessment of its effectiveness. Based on the study of contemporary interpretations of the term "banking marketing", their critical evaluation was conducted and pointed out the need for an integrated approach to its definition.

The essence of the integrated approach is seen in the need taking into account the subjects and objects of marketing, the characteristics of the external and internal environment, the state of the market situation of the monetary and financial markets. The peculiarities of financial institutions functioning, the similarity to banking services, let authors interpret its marketing system as an organizational and managerial strategy, an action model that is necessary to achieve strategic goals of the activity. The marketing concept adopted by the financial institution is the basis for developing its marketing program. The authors proposed a structural and logical model for its formation and implementation. The main components of the structural-logical model are recognized: the definition of the goals and objectives of the marketing program; assessment of the possibilities of the subjects of marketing (assessment of the possibilities of the financial institution itself, assessment of the possibilities of the financial market); development of a marketing program; evaluation of the effectiveness of the marketing program and its actualization. In the framework of the isolated components of the model, a

step-by-step sequence of work is developed, the necessity of using an adequate analytical tool (comparison, grouping, detailing, PEST-analysis, analysis of "Porter five forces", SWOT-analysis, methods of multidimensional comparative analysis and more) for each component of the model is discussed.

In the course of the study, a system of indicators for assessing the effectiveness of a marketing program has been generated. One of the possible options for determining the integral indicator of its evaluation, as an indicator of achievement by a financial institution the goals of the marketing program is proposed.

Practical implications. The practical value of the work results creates a methodological basis for the development and implementation of a marketing program of financial institutions, which contributes to the strengthening of their financial sustainability and leads to the formation of effective client-oriented development strategies.

Value/originality. The use of the proposed structural and logical model for the formation and implementation of a marketing program of a financial institution requires the completion and updating of the performance indicators system, considering the specifics of the activity, developing a clear algorithm for the indicators calculation in order to uniquely interpret and evaluate the dynamics. It is important to choose the methods of comparative multidimensional analysis taking into account its advantages and disadvantages to determine the integral indicator of the marketing program effectiveness. These are the main areas for further scientific research on this subject.

УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ОПЕРАЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

COMMERCIAL MANAGEMENT OPERATIONS ENTERPRISES OF WHOLESALE TRADE IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

У статті розглянуто проблеми управління товарними операціями підприємств оптової торгівлі фармацевтичної галузі. Досліджено структуру управління товарними операціями, яка включає в себе такі елементи: управління товарними запасами та асортиментом товарів, зберіганням товарів, навантажувально-розвантажувальними операціями, товарними потоками на складах. Розглянуто систему та методи управління товарними запасами підприємств як важливої складової частини товарних операцій, проаналізовані основні елементи товарних операцій. Виявлено особливості товарних запасів та вказано шляхи ефективного управління ними. А також обґрунтовано, що серед усієї структури страхових операцій вагоме місце займають управління асортиментом товарів та товарними потоками. Ними було розглянуто методи створення відділу товарних запасів фармацевтичного підприємства, за допомогою якого можна розробити ефективну систему управління товарними операціями.

Ключові слова: управління, оптова торгівля, фармацевтична галузь, товарні операції, товарні запаси, товарні потоки, товарний асортимент.

В статье рассмотрены проблемы управления товарными операциями предприятий оптовой торговли фармацевтической отрасли. Исследована структура управления товарными операциями, которая включает в себя следующие элементы: управление товарными запасами и ассортиментом товаров, хранением товаров, погрузочно-разгрузочными операциями, товарными потоками на складах. Рассмотрена система и методы управления товарными запасами предприятий как важной составляющей товарных операций, проанализированы основные элементы товарных операций. Выявлены особенности товарных запасов и указаны пути эффективного управления ими. А также обосновано, что среди всей структуры страховых операций важное место занимают управление ассортиментом товаров и товарными потоками. Ними были рассмотрены методы создания отдела товарных запасов фармацевтического предприятия, с помощью которого можно разработать эффективную систему управления товарными операциями.

Ключевые слова: управление, оптовая торговля, фармацевтическая отрасль, товарные операции, товарные запасы, товарные потоки, товарный ассортимент.

УДК 657.1

Кудирко О.М.

к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Київського національного торговельно-економічного університету

In the article the problems of management of commodity operations of enterprises of the wholesale trade of the pharmaceutical industry are considered. The structure of commodity operations management is investigated, which includes: management of commodity stocks and assortment of goods, storage of goods, loading and unloading operations, commodity flows in warehouses. The system and methods of management of commodity stocks of enterprises as an important component of commodity operations are considered. The features of commodity stocks are revealed and the ways of their effective management are indicated. It is also grounded that the management of assortment of goods and commodity flows plays an important role among the whole structure of insurance operations. The article deals with theoretical and practical substantiation of the bases of management of commodity operations of enterprises of the wholesale trade of the pharmaceutical industry. And also in the study of the structure of the commodity transaction, its effective application at the enterprise and the development of proposals for improving the management of commodity operations of wholesale trade. It is noted that the development of the pharmaceutical industry as a system is impossible without its component as a wholesale trade, which is an active participant in the pharmaceutical market and a link between manufacturers and consumers of medicinal products. It is revealed that in the modern conditions of management, the pharmaceutical industry is characterized by an increasing complexity of the structure due to the expansion of the scope of activities, the growth of the volume of pharmaceutical products circulating through its channels, an increase in the number of structural elements and the variety of their connections. We were asked to create a department of pharmaceutical inventory of the pharmaceutical company, because it is with the help of which it is possible to develop an effective system of management of commodity operations. It was determined that many domestic scientists engaged in the study of problem issues related to the management of commodity operations of wholesale pharmaceutical companies.

Key words: management, wholesale trade, pharmaceutical industry, commodity operations, commodity stocks, commodity flows, commodity assortment.

Постановка проблеми. Оптова торгівля є важливою галуззю економічної діяльності країни. У нових умовах розвитку економіки у цій галузі відбуваються значні зміни, які зумовлюють необхідність подальшого розвитку методології, методики і організації бухгалтерського обліку.

Розвиток фармацевтичної галузі як системи неможливий без такої її складової частини, як оптова торгівля, яка є активним учасником фармацевтичного ринку та сполучною ланкою між виробниками і споживачами лікарських засобів. У сучасних умовах господарювання фармацевтична галузь характеризується все більшим ускладненням структури, зумовленим розширенням масштабів діяльності, ростом обсягу цирку-

люючої по її каналах фармацевтичної продукції, збільшенням числа структурних елементів і розмаїттям їх зв'язків. У складних умовах функціонування оптової ланки фармації одним із найважливіших напрямів підвищення ефективності її діяльності стає вдосконалення управління товарними операціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблемних питань, пов'язаних з управлінням товарними операціями підприємств оптової торгівлі фармацевтичної галузі, займалися багато вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження методів управління товарними операціями підприємств зробили такі вчені, як: Б.П. Громовик, О.В. Посилкіна, М.І. Небава та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному та практичному обґрунтуванні основ управління товарними операціями підприємств оптової торгівлі фармацевтичної галузі. Розглянуто структуру товарних операцій, їх ефективне застосування на підприємстві та розроблено пропозиції щодо удосконалення управління товарними операціями оптової торгівлі.

Виклад основного матеріалу дослідження. На підприємствах оптової торгівлі основними господарськими процесами є придбання товарів, їх зберігання, рух та подальша реалізація, ці процеси й є товарними операціями. Ефективне управління товарними операціями на підприємствах оптової торгівлі забезпечує збір та систематизацію інформації про товарні залишки, їх надходження та витрачання.

Управління товарними операціями як основною складовою частиною системи ефективного управління підприємством може включати в себе: управління товарними запасами та асортиментом товарів, зберіганням товарів, навантажувально-розвантажувальними операціями, товарними потоками на складах. Основними функціями управління товарних операцій є планування, організація та контроль за збереженням товарних запасів.

Товарні запаси у фармацевтичній галузі – це маса лікарських засобів та інших товарів аптечного асортименту, які належать аптечному закладу, знаходяться на його балансі, перебувають у сфері обігу та підлягають реалізації, а також перебувають у процесі руху зі сфери виробництва у сферу споживання [2, с. 6].

Товарні запаси – це досить вагома частина активів фармацевтичних компаній, і від ефективності їх використання залежать результативність діяльності всіх суб'єктів фармацевтичного ринку та рівень задоволення потреб споживачів. Запаси створюються у всіх ланках фармацевтичного виробництва.

Реалізація лікарських препаратів передбачає постійну наявність в аптеці товарних запасів. Формування необхідних розмірів товарних запасів дає змогу аптеці забезпечувати стійкість асортименту ліків, здійснювати певну цінову політику, підвищувати рівень задоволення попиту покупців. Система товарних запасів фармацевтичного підприємства включає в себе:

- товари, які є в наявності в аптеці та її відокремлених структурних підрозділах;
- товари, закуплені й оплачені аптекою і залишені на відповідальне зберігання у постачальника, або ті, що перебувають у дорозі;
- товарні запаси, які здатні до переробки (наприклад, лікарська рослинна сировина) [7, с. 86].

Управління товарними запасами в фармацевтичній галузі є одним із важливих етапів успішної роботи та створення конкурентоспроможної про-

дукції, тобто оборотні засоби аптеки знаходяться більшою часткою у товарних запасах. За постійного дефіциту вільних грошових коштів та певних труднощів у своєчасних розрахунках із постачальниками, яких зазнають аптеки, товарні запаси є ключовим внутрішнім джерелом пошуку додаткових резервів та залучення нових грошових ресурсів [1, с. 112].

Управління товарними запасами означає управління кожним найменуванням аптечного асортименту окремо на підставі систематичного вивчення попиту на них із боку споживачів. Система управління товарними запасами оптової торгівлі передбачає: зменшення товарних запасів; збільшення обіговості товарних запасів, амортизацію товарних запасів та визначення потреби в товарних запасах (рис. 1).

Зменшення товарних запасів є одним з ефективних важелів управління товарними запасами підприємств оптової торгівлі. Цей елемент управління включає в себе зменшення асортименту товарних запасів, відмову від неприбуткових та малоліквідних товарних позицій, встановлення ліміту кількості, які гарантують надійність частих оптових поставок.

Не менш ефективним способом управління є збільшення кількості товарних запасів, яке являє собою проведення контролю товарних залишків, встановлення норм товарних залишків, створення ефективних умов закупок, що забезпечують виконання планових показників.

Для встановлення ефективної системи управління товарними запасами важливо проводити моніторинг управління запасами та відстежувати інформацію за такими показниками, як товарообіговість, зміна товарообігу залежно від сезонного попиту, товарні запаси в сумі та днях, моніторинг поставки товару та його облік. Необхідним у системі управління товарними запасами є отримання інформації щодо визначення потреби цих запасів, а саме: препаратів специфічної дії, препаратів із нормованим споживанням та препаратів широкого споживання [4, с. 56].

Важливою складовою частиною товарних операцій підприємств оптової торгівлі є управління товарним асортиментом. Під управлінням асортиментом товарів фармацевтичної галузі слід розуміти зв'язок взаємопов'язаних видів діяльності, тобто наукової, технічної і проектної, комплексного дослідження ринку, організації збуту, сервісу, реклами, стимулювання попиту. Досягнення цієї мети полягає у складності об'єднання всіх цих елементів для досягнення кінцевої мети оптимізації асортименту з урахуванням поставлених стратегічних цілей підприємства. Якщо не вдається досягти цієї мети, то підприємство може розпочати включати в асортимент виробу, розроблені скоріше для зручності виробничих підрозділів підприємства, а не для споживача [3, с. 37].

Рис. 1. Система управління товарними запасами підприємств оптової торгівлі фармацевтичної галузі

Ефективне управління товарним асортиментом дає змогу фармацевтичному підприємству:

- скоротити кількість продажів, втрачених внаслідок відсутності необхідних товарів;
- прискорити товарооборотність;
- зменшити надлишки товарів;
- знизити ризик списання товарів у зв'язку із закінченням терміну придатності;
- мінімізувати сумарні витрати, пов'язані із запасами.

Управління потоками товарів є одним із важливих елементів системи управління товарними операціями. Воно побудоване на принципах оптимізації та економіко-математичного моделювання та є найважливішим інструментом збереження та розширення своєї частки на товарному ринку, основним фактором підвищення конкурентоспроможності підприємства. Статичні товарні потоки у формі запасів є основним джерелом поповнення оборотних засобів у вигляді прибутку від реалізації та являють собою основну проблему щоденного контролю [6, с. 112].

Управління товарними потоками підприємств фармацевтичної галузі чинить істотний вплив на ефективність функціонування логістичних систем

суб'єктів фармацевтичного ринку. З одного боку, дефіцит фармацевтичної продукції може привести до великих збитків або втрати частки ринку, з іншого – перенасичення складів запасами приводить до їх псування та неефективного вкладання оборотних засобів підприємства.

Управляти товарним потоком у формі запасу – значить завжди бути в змозі задовольнити потреби клієнтів, споживачів лікарських засобів і товарів медичного призначення. Якщо управління товарними запасами здійснюється відповідно до цих вимог, то таке управління слід вважати ефективним та раціональним.

Необхідним елементом для ефективного управління товарними операціями є створення відділу товарних запасів фармацевтичного підприємства. Він являє собою самостійний відділ запасів, який організовується в аптеках у разі необхідності й практичної доцільності (наприклад, в аптеках, що мають підвідомчі аптеки та розвинену мережу структурних підрозділів). Функціями відділу запасу є: визначення поточної потреби в лікарських засобах і товарах аптечного асортименту; робота з товарними запасами за кількісними й якісними характеристиками кожного

найменування аптечного асортименту; вчасне складання та подання постачальникам замовлень на товари аптечного асортименту; прийом товарів від постачальників; проведення вхідного контролю якості; забезпечення умов належного зберігання товарів; відпуск товарів іншим відділам аптеки; проведення лабораторно-фасувальних робіт; ведення обліку та звітності про рух товарів [5, с. 231].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, управління товарними операціями є складовою частиною цілісної системи управління товарним підприємством оптової торгівлі, адже від ефективності цього процесу залежить рівень ліквідності та конкурентоспроможності підприємства. Тому ефективність функціонування будь-якого підприємства залежить від правильного управління товарними операціями та складових елементів цієї системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Апопій В.В. Організація торгівлі : навчальний посібник. Київ, 2010. 632 с.
2. Громовик Б.П. Методологічні аспекти управління інтегрованими потоковими процесами у фармацевтичній галузі. *Фармацевтичний журнал*. 2014. № 3. С. 3–11.
3. Посилкіна О.В. Дослідження сучасних трендів дистриб'юції та управління запасами у фармації. Київ: Х. : НТМТ, 2012. № 5(25). 56 с.
4. Небава М.І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства : навчальний посібник. ВНТУ, 2012. 117 с.
5. Тарасова Т.О. Обліково-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком підприємств торгівлі. Харків, 2017. 492 с.
6. Любезна І.В. Облік і внутрішньогосподарський контроль матеріальних запасів. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит*. Тернопіль, 2010. 226 с.
7. Олініченко К.С. Управління товарними запасами підприємств роздрібною торгівлі : навчальний посібник. Харків, 2017. 211 с.

REFERENCES:

1. Apopii V.V. (2010) Orhanizatsiia torhivli. *Organization of trade*. Kyiv (in Ukrainian).
2. Hromovyk B.P. (2014) Metodolohichni aspekty upravlinnia intehrovanyu potokovymy protsesamy u farmatsevtichnii haluzi. *Methodological aspects of management of integrated flow processes in the pharmaceutical industry*. Ukrainian: Farmatsevtichniy zhurnalS. pp. 3–11.
3. Posylkina O.V. (2012) *Doslidzhennia suchasnykh trendiv dystrybiutsii ta upravlinnia zapasamy u farmatsii* [Research of modern trends of distribution and inventory management in pharmacy]. Kyiv: Kh. : NTMT, № 5(25). (in Ukrainian).
4. Nebava M.I. (2012) Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnychoi diialnosti pidpriemstva. *Economics and organization of production activity of the enterprise*. VNTU. (in Ukrainian).
5. Tarasova T.O. (2017) Oblikovo-analytychne zabezpechennia upravlinnia stalym rozvytkom pidpriemstv torhivli. *Accounting and analytical support for the management of the sustainable development of trade enterprises*. Kharkiv.
6. Liubezna I.V. (2010) Oblik i vnutrishnohospodarskyi kontrol materialnykh zapasiv. *Accounting and internal economic control of inventories*. Ukrainian: Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt.
7. Olinichenko K.S. (2017) Upravlinnia tovarnymy zapasamy pidpriemstv rozdribnoi torhivli. *Management of commodity stocks of enterprises*. Kharkiv (in Ukrainian).

Kydurko Olena

Candidate of Economics Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

COMMERCIAL MANAGEMENT OPERATIONS ENTERPRISES OF WHOLESALE TRADE IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Wholesale trade is an important branch of economic activity of the country. In the new conditions of economic development in the industry there are significant changes that determine the need for further development of methodology, methodology and organization of accounting.

The development of the pharmaceutical industry as a system is impossible without its component as a wholesale trade, which is an active participant in the pharmaceutical market and a link between manufacturers and consumers of medicines. In today's economic conditions, the pharmaceutical industry is characterized by an increasing complexity of the structure, due to the expansion of the scope of activities, the growth of the volume of pharmaceutical products circulating through its channels, an increase in the number of structural elements and the variety of their links. In complex conditions, the functioning of the wholesale chain of pharmacy is one of the most important directions of increasing its efficiency, improving the management of commodity operations.

Many domestic scientists engaged in the study of problematic issues related to the management of commodity operations of wholesale pharmaceutical companies. The following scientists made a significant contribution to the research of methods of managing commodity operations of enterprises: Gromovik BP, Posilkina O.V., Nebava M.I. and other.

The purpose of the paper is theoretical and practical substantiation of the bases of the management of commodity operations of enterprises of the wholesale trade of the pharmaceutical industry. The structure of commodity operations, their effective application at the enterprise and proposals for improving the management of commodity operations of wholesale trade are developed.

At wholesale enterprises, the main economic processes are the acquisition of goods, their storage, movement and further implementation, these processes are commodity operations. Effective management of commodity operations at wholesale trade enterprises ensures the collection and systematization of information on goods balances, their income and expenditure.

The management of commodity operations, as the main component of an effective business management system, may include: management of inventories and assortment of goods, storage of goods, loading and unloading operations, goods flows in warehouses. The main functions of commodity operations management are planning, organization and control over the preservation of inventory.

A necessary element for the effective management of commodity operations is the establishment of the pharmaceutical inventory department of the pharmaceutical company. It is an independent stock department that is organized in pharmacies in case of necessity and practical expediency (for example, in pharmacies with pharmacies and a developed network of structural subdivisions).

Consequently, the management of commodity operations is an integral part of the integrated system of management of the commodity company of wholesale trade, because the effectiveness of this process depends on the level of liquidity and competitiveness of the enterprise. Therefore, the efficiency of the functioning of any enterprise depends on the correct management of commodity operations and the constituent elements of the system.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОБЛІКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

IMPROVEMENT OF LABOUR REMUNERATION AND ITS ACCOUNTING AT DOMESTIC ENTERPRISES

УДК 338.58:65.014

Кемарська Л.Г.к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів та обліку
Дніпровський державний технічний
університет**Лобас І.С.**студентка
Дніпровський державний технічний
університет

У статті проаналізовано зміст категорій «заробітна плата» та «оплата праці», розкрито їхню сутність. Досліджено погляди науковців на тлумачення цих категорій, на основі критичного аналізу сформульовано авторське визначення. Визначено основні функції заробітної плати та розкрито їхній зміст. Проаналізовано нормативно-законодавчу базу, яка регулює питання організації праці, нарахування та виплати заробітної плати в Україні. Розкрито особливості форм і систем оплати праці в Україні. Досліджено основні переваги і недоліки застосування відрядної та погодинної форм оплати праці для роботодавців та працівників, проведено їх порівняльний аналіз. На основі дослідження сучасного стану організації оплати праці та її оплати виділено основні проблеми оплати праці вітчизняних підприємств. Встановлено, що питання оплати праці в Україні є досить недосконалим і має багато проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення. Запропоновано шляхи вдосконалення оплати праці та її обліку на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: оплата праці, заробітна плата, облік, форми та системи оплати праці, організація обліку.

В статті проаналізовано содержание категорий «зароботная плата» и «оплата

труда», раскрыта их сущность. Исследованы взгляды ученых на толкование данных категорий, на основе критического анализа сформулировано авторское определение. Определены основные функции заработной платы и раскрыто их содержание. Проанализирована нормативно-законодательная база, регулирующая вопросы организации труда, начисления и выплаты заработной платы в Украине. Раскрыты особенности форм и систем оплаты труда в Украине. Исследованы основные преимущества и недостатки применения сдельной и повременной форм оплаты труда для работодателей и работников, проведен их сравнительный анализ. На основе исследования современного состояния организации оплаты труда и его оплаты выделены основные проблемы оплаты труда отечественных предприятий. Установлено, что вопрос оплаты труда в Украине является достаточно несовершенным и имеет много проблем, требующих скорейшего решения. Предложены пути совершенствования оплаты труда и его учета на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: оплата труда, заработная плата, учет, формы и системы оплаты труда, организация учета.

The article analyzes the content of the categories "wages" and "pay", their essence is disclosed. The views of scholars on the interpretation of these categories have been researched; on the basis of critical analysis, the authors' definition is formulated. The basic functions of wages are determined and their content is disclosed. The normative-legislative base regulating the issues of labour organization, calculation and payment of wages in Ukraine is analyzed. It was established that at the enterprise accounting of the number of workers and employees, their wages should be documented, reliable and the same in all branches of management. The peculiarities of forms and systems of remuneration in Ukraine are revealed. The main advantages and disadvantages of employing paid and hourly forms of remuneration for employers and employees are investigated, their comparative analysis has been carried out. On the basis of the research of the current state of the organization of remuneration and its payment, the main problems of remuneration of domestic enterprises are highlighted. Ways of improvement of payment of wages and its registration at the domestic enterprises are offered, among them: improvement of application of the tariff system by establishing the ratio of the tariff rate according to the level of qualification of employees; improvement of the rules of the collective agreement regarding the procedure for calculating wages, the use of the coefficient of labor participation of the employee; carrying out continuous analysis of the industrial and economic activity of the enterprise and, in particular, analyzing the availability of labor resources, the efficiency of using the wage fund and payroll calculations. It is established that the issue of remuneration in Ukraine is rather imperfect and has many problems that require an early resolution. The payroll system, which is currently the basis for the organization of remuneration, has significant disadvantages. The main ones are the inflexibility of the system due to the shadowing of payroll calculations, the non-compliance of wages with restoration, motivation and employee support.

Key words: pay, wages, accounting, forms and systems of pay, accounting organization.

Постановка проблеми. Успішність діяльності підприємства залежить від багатьох факторів, одним із головних є організація оплати праці. Облік оплати праці є обов'язковим і ведеться на кожному підприємстві згідно з нормативно-законодавчою базою та прийнятими положеннями суб'єктом господарювання. Процес обліку є складним та трудомістким, має багато особливостей залежно від галузі діяльності підприємства та організації обліку оплати праці. Вдосконалення форм та систем оплати праці, організація ефективного обліку відпрацьованого часу та оплати праці найманих працівників забезпечить зростання продуктивності праці, зменшення втрат робочого часу та витрат на оплату простой, а як наслідок – покращення

фінансових результатів діяльності та зміцнення фінансового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оплати праці на підприємствах завжди привертала увагу багатьох українських учених, таких як Ф.Ф. Бутинець, О.В. Покатаєва, Ю.А. Верига, В.В. Сопко, Л.С. Герасимчук, О.К. Лишиленко, Г.С. Кім та ін. Роботи цих авторів охоплюють значний спектр питань розрахунків з оплати праці, розкривають різні варіанти оптимізації обліку і розрахунків, проте низка питань залишаються не досить дослідженими. Зокрема, подальших досліджень потребують шляхи оптимізації форм і систем оплати праці, удосконалення облікового відображення розрахунків з оплати

праці, удосконалення вітчизняного законодавства щодо оплати праці.

Постановка завдання. Головною метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів організації оплати праці та її обліку на вітчизняних підприємствах, виявлення основних проблем та розроблення заходів удосконалення організації оплати праці та її обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оплата праці у сучасному світі є важливим аспектом у всіх сферах життя людей. Вона має важливе значення для працівників, оскільки є основним джерелом доходів, а також оплата праці має вагомий значення і для підприємства, оскільки частка заробітної плати в доданій вартості підприємств низки галузей досить велика, витрати на оплату праці в сукупних витратах на виробництво продукції значні. Прийнятий і введений у дію з травня 1995 року Закон України «Про оплату праці» об'єднав у собі основні законодавчі норми, які стосуються стрижневого питання будь-якої економіки – заробітної плати.

Відповідно до Кодексу законів про працю України та Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства.

Заробітна плата працівника незалежно від виду підприємства визначається його особистим трудовим вкладом, залежить від кінцевих результатів роботи підприємства, регулюється подат-

ками і максимальними розмірами не обмежується. Підприємства самостійно встановлюють форми, системи і розміри оплати праці, а також інші види доходів працівників згідно із чинним законодавством. Сутність категорії «заробітна плата» відображено на рис. 1.

Нині в науковій літературі, працях та законах України поняття «оплата праці» та «заробітна плата» визначаються як тотожні. У багатьох законах та нормативних актах України щодо оплати праці описується лише сутність поняття «заробітна плата».

З позиції правового аспекту термін «оплата праці» ширший, і його цільове призначення спрямоване на організацію оплати праці, регламентацію її окремих елементів та всієї системи правових засобів у цій сфері, тоді як поняття «заробітна плата» спрямоване на право окремого працівника отримувати грошову винагороду, тобто заробітна плата є елементом оплати праці [1, с. 60].

В економічній літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення поняття «оплата праці» та «заробітна плата».

Це питання завжди перебувало у центрі уваги науковців. Авторські визначення понять «оплата праці» та «заробітна плата» розглянемо в табл. 1.

Після дослідження чинного законодавства та низки авторських визначень щодо заробітної плати як окремого поняття зроблено висновок, що більшість трактує заробітну плату як ціну робочої сили та грошову винагороду, яка виплачується роботодавцем найманому працівнику за виконану ним роботу. На основі дослідження низки понять розроблено особисте авторське визначення щодо трактування заробітної плати. Заробітна плата – це основне джерело доходів громадян, яке обчис-

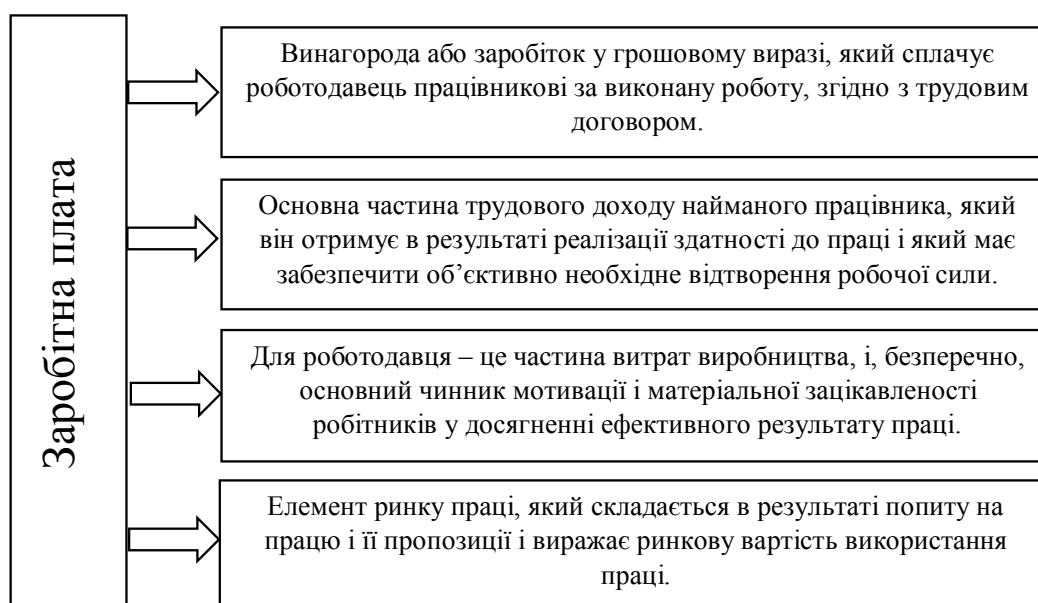

Рис. 1. Сутність категорії «заробітна плата»

Авторські визначення поняття «заробітна плата»

Автор	Визначення поняття
Ф.Ф. Бутинець	«Заробітна плата – оплата праці найманих працівників, яка виражає перетворену форму вартості і ціни робочої сили» [2, с. 15].
О.А. Грішнова	«Заробітна плата – це елемент витрат виробництва і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці» [3, с. 21].
М.В. Дошак, О.І. Іляш	«Заробітна плата як соціально-економічна категорія є певною частиною прибутків громадян, що фіксується у грошовій формі, у структурі національного прибутку країни» [4, с. 166].
В.Г. Золотогоров	«Заробітна плата – сукупність виплат у грошовій (валютній) і (або) натуральній формі, отриманих робітником (нарахованих йому) за певний період часу (день, місяць, рік)» [5, с. 35].
В.В. Кулішов	«Заробітна плата – ціна використання праці найманого працівника» [6, с. 53].
В.О. Мандибура	«Заробітна плата – грошова винагорода, яку отримує працівник за роботу протягом повного робочого часу (рік, тиждень, день)» [7, с. 12].
О.В. Михайленко	«Заробітна плата – це елемент ринку праці, ціна, за якою працівник продає послуги робочої сили, тобто виражає ринкову вартість використання найманої робочої сили» [8, с. 47].
С.В. Мочерний	«Заробітна плата – грошовий вираз вартості і ціни робочої сили» [9, с. 145].

люється переважно у грошовій формі та є засобом підвищення трудового потенціалу і мотиваційним чинником працівників у досягненні високих результатів праці.

Сутність заробітної плати дає змогу визначити склад об'єктів організації обліку, серед яких основними є кількість відпрацьованого робочого часу, обсяги виробітку, рівень складності виконуваних операцій тощо.

Основними функціями оплати праці є:

- стимулююча, яка полягає у встановленні залежності її розміру від кількості та якості праці кожного окремого працівника, його трудового внеску в результати роботи підприємства;

- соціальна, яка відображає міру живої праці під час розподілу фонду споживання між найманими працівниками і власниками засобів виробництва;

- відтворювальна, яка полягає у забезпеченні працівників та їх сімей необхідними життєвими благами для відновлення робочої сили.

Упродовж перших років самостійності заробітна плата в Україні підтримувалась державою на соціально низькому рівні. Податкове стримування заробітної плати призвело до того, що нині витрати на неї в розрахунку на одиницю валового національного продукту вдвоє нижчі, ніж у країнах із розвинутою економікою. Низький рівень заробітної плати не сприяє зацікавленості працівників у досягненні високих результатів трудової діяльності. З одного, боку виконавець, бажаючи підвищити рівень оплати, прагне випустити більшу кількість продукту за рахунок його якості, з іншого – адміністрація не має змоги підвищити оплату праці персоналу з причини низького попиту на неякісну продукцію і в сучасних умовах заробітна плата повною мірою не виконує жодну із зазначених функцій.

Порядок нарахування та оплати праці на території України регулюється низкою законодавчо-нормативних актів, серед яких – Кодекс законів про працю, Податковий Кодекс України, Закон України «Про охорону праці», Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні», План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, Інструкція зі статистики заробітної плати, П(С)БО 16 «Витрати», П(С)БО 26 «Виплати працівникам» та інші.

Згідно з чинним законодавством за видами заробітна плата поділяється на основну, додаткову та інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці (норми часу, виробітку, обслуговування, посадові обов'язки). Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок (окладів) і відрядних розцінок для робітників та посадових окладів для службовців.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством; премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

До інших заохочувальних та компенсаційних витрат належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства або які про-

вадяться понад встановлені зазначеними актами норми [10, с. 290].

На підприємстві облік чисельності робітників та службовців, їхньої заробітної плати повинен бути задокументованим, достовірним та однаковим у всіх галузях господарювання. Робітники реалізують право на працю шляхом укладання трудового договору на підприємстві у відповідності із законодавством України, що конкретизує права та обов'язки робітників, а також оплату за виконану роботу, нарахування єдиного внеску, утримання податку на доходи фізичних осіб та військового збору. У зв'язку з цим на підприємстві організовується оперативний та бухгалтерський облік праці та її оплати.

З метою виконання завдань, що стоять перед обліком, на підприємстві обов'язково повинен бути контроль:

- за чисельністю персоналу та використанням робочого часу;
- за правильністю документального оформлення виробітку робочих та службовців;
- за своєчасним нарахуванням заробітної плати та її виплати;
- за своєчасним утриманням сум податків та перерахування їх до бюджету.

Заробітна плата буває номінальною і реальною. Номінальна заробітна плата – сума грошей, яку отримують працівники за свою працю за певний проміжок часу. Точнішою характеристикою доходів працівників є реальна заробітна плата. Вона відображає сукупність матеріальних і культурних благ, а також послуг, які може придбати працівник за номінальну заробітну плату. Якщо ціни на товари зростають швидше, ніж номінальна заробітна плата, то реальна заробітна плата знижується. Така ситуація має місце сьогодні в Україні.

У країнах з розвинутою ринковою економікою, таких як Англія, Франція, Голландія, питома вага заробітної плати в собівартості продукції становить близько 40–45%. В Україні цей показник впродовж останніх двох десятиріч змінювався в різних напрямках, втім, не досягаючи ніколи рівня розвинутих країн. Розмір реальної заробітної плати залежить від величини номінальної заробітної плати і рівня цін на предмети споживання і послуги. Тому зростання номінальної заробітної плати не завжди призводить до зростання реальної.

Системи та форми оплати праці відображують залежність розміру заробітку працівника відповідно до кількості виконаної ним роботи згідно сукупності показників, що відображують фактично витрачений час та результати праці працівника. Виділяють дві форми оплати праці: погодинну та відрядну, а вони в свою чергу мають різновиди.

Погодинна – нарахування заробітної плати залежить від фактично відпрацьованого часу і

встановленої норми оплати за одиницю часу. Погодинна форма передбачає проведення нарахування заробітної плати працівникам виходячи з погодинної тарифної ставки, яка встановлюється за домовленістю сторін або в колективному договорі, і фактичної кількості відпрацьованих ними годин за розрахунковий період.

Погодинна форма оплати праці застосовується:

- за умови, коли у робітника відсутня реальна можливість для збільшення випуску продукції, наприклад, якщо його виробіток обумовлений режимом роботи устаткування, продуктивністю машин і агрегатів;
- якщо результати праці робітника не можуть бути конкретно виміряні і кількісно виражені (налагодження верстатів);
- коли економічно недоцільно стимулювати зростання виробітку понад оптимально передбачений технологічними параметрами, а також коли перевиконання цих норм може досягатися через порушення технологічних режимів і відповідно погіршення якості робіт, а відтак і продукції.

Відрядна – нарахування заробітної плати проводиться за вироблену якісну продукцію за встановленими розцінками за оплату одиниці продукції. Тому заробіток залежить від обсягів виконаної роботи і потребує якості роботи.

За відрядної формі оплати праці величина заробітку визначається відрядною розцінкою за одиницю продукції (роботи) і кількістю останньої. Таким чином, ця форма заробітної плати стимулює передусім кількісний результат праці – її продуктивність. Чим більша продуктивність праці, тим вищий заробіток. При цьому витрати на оплату праці на одиницю продукції залишаються незмінними – на рівні відрядної розцінки.

Головні переваги відрядної форми оплати праці полягають у тому, що вона слугує прямим взаємозв'язком між оплатою праці і її кількісним результатом. Відрядну оплату праці доцільно застосовувати у разі: чіткого кількісного вимірювання результатів праці та їх залежності від одного працівника або бригади; робітники мають змогу підвищити виробіток або обсяг продукції (виконаних робіт, послуг); на підприємстві здійснюється точний облік роботи кожного працівника.

Переваги та недоліки погодинної та відрядної форми оплати праці розглянемо у табл. 2.

Законодавство України щодо організації та обліку розрахунків по оплаті праці встановлює мінімальну заробітну плату як соціальну гарантію від держави. Так, з 1 січня 2019 року відбулось підвищення мінімальної заробітної плати до рівня 4173 грн. Така тенденція до підвищення мінімальної заробітної плати, звісно, є позитивною, проте з кожним роком купівельна спроможність громадян нашої країни погіршується зі зростанням цін на

Переваги та недоліки форм оплати праці

	Відрядна форма	Погодинна форма
Переваги		
Роботодавець	Зацікавлення працівника у збільшенні виробництва продукції.	Зменшення контролю за якістю виготовленої продукції.
	Продуктивність праці в основному залежить від працівника.	Більше розуміння працівниками причетності до організації виробництва.
	Зменшення контролю над працівниками.	Менша плінність кадрів.
Працівник	Можливість збільшення розміру заробітної плати, шляхом виготовлення більшої кількості виробленої продукції.	Регулярність заробітної плати.
	Будь-який працівник, незалежно від його освіти, кваліфікації чи стану здоров'я, може отримати робоче місце.	Стабільний заробіток при обмежених зусиллях
		Згуртованість у трудовому колективі.
Недоліки		
Роботодавець	У гонитві за кількістю працівники перестають приділяти увагу якості продукції	Відсутність стимулу працівників до збільшення продуктивності праці
	Зайвих поспіх призводить до порушення техніки безпеки і травматизму	Необхідність в «наглядачеві», який контролює процес праці
	Можлива перевитрата сировини і матеріалів	Ризик роботодавця щодо коливань в продуктивності праці
	Складність при встановленні норм виробітку	Заробітну плату складніше пов'язати з результатом праці
	Відсутність стимулу працівника до роботи на довгостроковий період, а звідси вища плінність кадрів.	Працівники можуть поставити свої власні інтереси вище інтересів споживача, що в довгостроковому періоді може принести шкоду інтересам роботодавця.
Працівник	Нерегулярність заробітної плати, що є небажаним явищем для працівників.	Можлива несправедливість щодо розміру оплати праці через її непрямий зв'язок з результатами діяльності.
	Можливість неточного обліку чинників, які не залежать від працівників, проте впливають на кінцеві результати діяльності.	Рівна оплата високопродуктивних і низькопродуктивних працівників.
	Ймовірність порушення техніки безпеки і охорони праці.	Неможливість збільшення працівником свого заробітку, шляхом збільшення трудових зусиль.

продукти та предмети першої необхідності. Саме тому системи оплати праці в Україні потребують значного реформування. Найголовнішими проблемами оплати праці в Україні є:

- виплата заробітної плати найманим працівникам «у конвертах», тобто ухилення роботодавцями від сплати податків;
- низький рівень заробітної плати загалом у країні;
- недостатня автоматизованість процесу нарахування і виплати заробітної плати;
- низький рівень відмінності між тарифними коефіцієнтами та посадовими окладами;
- недостатнє стимулювання працівників до підвищення кваліфікаційного рівня;
- несвоєчасна виплата заробітної плати працівникам.

Зарубіжний досвід свідчить, що в кризових умовах економіки необхідно використовувати якісну, тобто високооплачувану робочу силу, яка може

створювати конкурентоспроможну продукцію. Однак українські роботодавці діють за старими принципами, використовуючи метод скорочення штатів та зниження рівня оплати праці своїх працівників.

Нині в Україні поширена практика оплати праці у конвертах, звідси мільйонне недоврахування коштів у державному бюджеті та соціальних фондах, особливо у пенсійному. Одним із можливих напрямів антикризової політики у такій ситуації може стати закордонний досвід підвищення податкового тиску на високооплачувані прошарки населення та застосування диференційованої шкали оподаткування для населення з низьким рівнем заробітних плат.

Процес організації бухгалтерського обліку операцій з оплати праці має бути спрямований на мотивацію зростання продуктивності праці, максимальне використання фонду робочого часу, офіційне працевлаштування, нарахування винятково

«білої» заробітної плати зі сплатою податків та єдиного внеску. З цією метою кожне підприємство має чітко розподілити функціональні обов'язки облікового забезпечення між підрозділами. Удосконалення організації бухгалтерського обліку операцій з оплати праці на підприємстві має також виходити з оптимізації тарифного регулювання заробітної плати. Зокрема:

- варто удосконалити застосування тарифної системи шляхом встановлення співвідношення тарифної ставки відповідно до рівня кваліфікації працівників;

- запровадити гнучку систему оплати праці, в тому числі контрактну та безтарифну;

- розробити внутрішні тарифні умови нарахування заробітної плати як чинника мотивації та стимулювання на підприємствах;

- удосконалити мотиваційний механізм регулювання окладу;

- удосконалити процес нормування (засіб регулювання нарахування заробітної плати);

- обґрунтувати вибір ефективної форми і системи оплати праці та закріпити у положенні про облікову політику;

- регулювати порядок нарахування заробітної плати нормами колективного договору [11, с. 95].

До цього переліку також необхідно додати законодавчо закріплений розмір окладу на рівні не нижче мінімальної заробітної плати для 1-го тарифного розряду ЄТС (нині він становить 1921 грн. проти 4173 грн. мінімальної заробітної плати). Розмір посадового окладу (тарифної ставки), що перевищує мінімальну заробітну плату, встановлено для тарифних розрядів починаючи з 13-го (4361 грн.) із загальної кількості тарифних розрядів 25. Це породжує практичні ситуації, коли працівники абсолютно різних кваліфікацій з 1-го по 12 тарифний розряд можуть отримувати однакову заробітну плату в розмірі мінімальної.

Недосконалість єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери полягає в низькому рівні відмінності між тарифними коефіцієнтами, відповідно і між посадовим окладами (тарифними ставками). Це приводить до того, що різниця між заробітною платою працівників із різною кваліфікацією та категорією настільки невелика, що не відповідає відмінностям, які несуть в своєму змісті посади відповідних кваліфікацій. Невиправдане зближення трудових винагород фахівців та некваліфікованих працівників приводить до низької зацікавленості щодо підвищення кваліфікації і, взагалі, до зменшення рівня продуктивності праці. Конституція України (ст. 43–46) гарантує, що кожен член суспільства має право на працю, на відпочинок, на соціальний захист, на безпечні та здорові умови праці й на заробітну плату не нижче встановленого міні-

муму. Кожен громадянин має право на працю, але реалізувати це право кожна людина повинна самостійно. Держава повинна створювати умови, необхідні громадянинові для повної реалізації своїх прав.

Не менш важливими проблемами обліку розрахунків з оплати праці в умовах сучасної економічної кризи є примусова відпустка працівників за власний рахунок, переведення працівників на неповний робочий день, звільнення працівників, затримка виплати заробітної плати, непроведення індексації заробітної плати та невиплата компенсацій за невикористані відпустки працівниками [12, с. 225].

Ми пропонуємо такі заходи для вдосконалення оплати праці та її обліку:

- регулювання порядку нарахування заробітної плати за нормами колективного договору;

- вибір ефективної форми і системи оплати праці та закріплення у положенні про облікову політику;

- здійснення безперервного процесу аналізу виробничо-господарської діяльності підприємства;

- під час організації аналітичної обробки інформації об'єктивною необхідністю є автоматизація аналітичних розрахунків;

- підвищення рівня спеціалізації праці на підприємстві сприятиме підвищенню професійних якостей та усунення втрат часу на перехід робітника з виконання поставленої перед ним однієї функції на іншу;

- введення на підприємстві так званого «коефіцієнта трудової участі», тобто точна й об'єктивна оцінка особистого вкладу кожного працівника підприємства в загальні результати роботи, і на основі цих даних розраховувати заробітну плату.

Не менш важливим, на нашу думку, є питання мотивації працівників, адже вітчизняний досвід свідчить про те, що мотиваційні процеси з кожним роком погіршуються. Мотивація працівників підвищується, якщо вони бачать, як досягнення цілей підрозділу й організації допомагає їм у досягненні їхніх власних цілей, а також якщо вони попередньо проінформовані, що вони повинні робити, щоб одержати винагороду. Успішний вплив на трудову мотивацію персоналу неможливий без регулярного зворотного зв'язку у вигляді оцінки ефективності цих впливів.

При заохочуванні працівників, які здійснюють функції управління, треба враховувати ініціативність, організаторські здібності, оперативність, об'єктивність, здатність мислити перспективно, бачити невикористані резерви, спроможність узагальнювати, аналізувати, творчо усвідомлювати й застосовувати на практиці досягнення науки і техніки [13, с. 321].

Не слід забувати і напрями удосконалення організації заробітної плати, які мають здійснюва-

тися разом із проведенням загальної соціально-економічної, структурної, податкової, цінової політики. Заходи, спрямовані на удосконалення оплати праці, включають насамперед забезпечення залежності розмірів заробітної плати від особистого внеску працівників у результати праці.

Висновки з проведеного дослідження.

Питання оплати праці в Україні є досить недосконалим і має багато проблем, які потребують якнайшвидшого вирішення. Безпосередньо облік оплати праці є дуже складним і трудомістким процесом. Тарифна система оплати праці, яка нині є основою організації оплати праці, має суттєві недоліки. Головні з них – негнучкість системи у зв'язку з тінзацією розрахунків з оплати праці, невідповідність заробітної плати функціям відновлення, мотивації та забезпечення працівників. У статті запропоновано декілька заходів удосконалення діючої системи оплати праці, головні з них: збільшення різниці між тарифними коефіцієнтами, введення на всіх підприємствах так званого «коефіцієнта трудової участі», підвищення рівня спеціалізації праці, покращення мотиваційних механізмів для працівників та автоматизація аналітичних розрахунків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Козуб І. Умова про оплату праці як одна з умов трудового договору. *Підприємництво, господарство і право*. 2013. № 3. С. 59–63.
2. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2001. 224 с.
3. Грішнова О.А. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник. Київ : Знання, 2011. 390 с.
4. Іляш О. І., Дошак М.В. Соціально-економічні засади оплати праці в Україні та за її межами. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2007. Вип. 17. Ч. 4. С. 165–168.
5. Золотогоров В. Г. Энциклопедический словарь по экономике. Минск : Польша, 1997. 571 с.
6. Кулішов В. В. Мікроекономіка: Основи теорії і практикум : навчальний посібник. Львів : Магнолія плюс, 2004. 332 с.
7. Мандибуря В.О., Тимофєєв В.О. Аналіз економічних та правових методів регулювання мінімальної заробітної плати. Київ : Парламентське видавництво, 1997. 86 с.
8. Михайленко О. В. Економічна сутність та аналіз заробітної плати. *Агросвіт*. 2010. № 2. С. 46–49.
9. Економічний словник-довідник / за ред. С.В. Мочерного. Київ : Феміна, 1995. 368 с.
10. Михайленко Ю.О. Організація обліку і контролю розрахунків за заробітною платою. *Молодий вчений*. 2017. № 2(42). С. 287–293.
11. Потриваєва Н.В., Савченко І.В. Стан та перспектива обліку розрахунків з оплати праці: теоретичний аспект. *Економічний форум*. 2014. № 1. С. 93–98.
12. Хома Д.М. Проблеми обліку та аудиту розрахунків з оплати праці в умовах економічної кризи. *Науково виробничий журнал*. 2010. № 3. С. 222–227.
13. Кім Г.С., Сопко Ю.Г. Бухгалтерський облік: первинні документи та порядок їх заповнення : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 480 с.

REFERENCES

1. Kozub I. (2013) Umova pro oplatu pratsi yak odna z umov trudovoho dohovoru [The condition for wages as one of the conditions of an employment contract] *Entrepreneurship, domestic economy and right*, no. 3, pp.59–63.
2. Butynets' F.F. (ed.) (2001) *Bukhhalters'kyy slovnyk* [Accounting dictionary]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian).
3. Hrishnova O.A. (2011) *Ekonomika pratsi ta sotsial'no-trudovi vidnosyny: pidruchnyk* [Economy of labour and sociallabour relations]. Kiev: Znannya. (in Ukrainian).
4. Ilyash O. I. (2007) *Sotsial'no-ekonomichni zasady oplaty pratsi v Ukrayini ta za yiyi mezhamy* [Socio-economic bases of wages in Ukraine and abroad] *Scientific announcer NLTU of Ukraine*, no. 17.4, pp. 165–168.
5. Zolotohorov V.H. (1997) *Entsyklopedycheskyy slovar' po ekonomyke* [Encyclopedic dictionary of economics]. Minsk: Polymya. (in Belarus).
6. Kulishov V.V. (2004) *Mikroekonomika: Osnovy teorii i praktykum* [Microeconomics: Fundamentals of theory and practice]. Lviv: Mahnoliyaplyus. (in Ukrainian).
7. Mandybura V.O. (1997) *Analiz ekonomichnykh ta pravovykh metodiv rehulyuvannya minimal'noyi zarobitnoyi platy* [Analysis of economic and legal methods of regulating the minimum wage]. Kiev: Parlament's'ke vydavnytstvo. (in Ukrainian).
8. Mykhaylenko O.V. (2010) *Ekonomichna sutnist' ta analiz zarobitnoyi platy* [Economic essence and analysis of wages] *Agroworld*, no.6, pp. 46–49.
9. Mochernyy S.V. (ed.) (1995) *Ekonomichnyy slovnyk-dovidnyk* [Economic dictionary-directory]. Kiev: Femina. (in Ukrainian).
10. Mykhaylenko Yu.O. (2017) *Orhanizatsiya obliku i kontrolyu rozrakhunkiv za zarobitnoyu platoyu* [Organization of account and control payroll calculations] *Young scientist*, no. 2(42), pp. 287–293.
11. Potryvayeva N.V. (2014) *Stan ta perspektyva obliku rozrakhunkiv z oplaty pratsi: teoretychnyy aspekt* [The state and prospect of accounting for payroll calculations: the theoretical aspect] *Economic forum*, no. 1, pp. 93–98.
12. Khoma D. M. (2010) *Problemy obliku ta audytu rozrakhunkiv z oplaty pratsi v umovakh ekonomichnoyi kryzy* [Problems of accounting and audit of payments calculations in the conditions of the economic crisis] *Sustainable development of the economy*, no. 3, pp. 222–227.
13. Kim H.S., Sopko V.V. (2009) *Bukhhalters'kyy oblik: pervynni dokumenty ta poriyadok yikh zapovnennya* [Accounting: primary documents and the order of their filling]. Kiev: Tsentri navchal'noyi literatury. (in Ukrainian).

Kemarska LiliyaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Accounting
Dniprovskiy State Technical University**Lobas Irina**Student
Dniprovskiy State Technical University**IMPROVEMENT OF LABOUR REMUNERATION AND ITS ACCOUNTING AT DOMESTIC ENTERPRISES**

The purpose of the article. The article analyzes the content of the categories "wages" and "pay", their essence is disclosed. The views of scholars on the interpretation of these categories have been researched; on the basis of critical analysis, the authors' definition is formulated.

Methodology. The basic functions of wages are determined and their content is disclosed. The normative-legislative base regulating the issues of labour organization, calculation and payment of wages in Ukraine is analyzed. It was established that at the enterprise accounting of the number of workers and employees, their wages should be documented, reliable and the same in all branches of management.

Results. The peculiarities of forms and systems of remuneration in Ukraine are revealed. The main advantages and disadvantages of employing paid and hourly forms of remuneration for employers and employees are investigated, their comparative analysis has been carried out. On the basis of the research of the current state of the organization of remuneration and its payment, the main problems of remuneration of domestic enterprises are highlighted, namely: payment of wages to hired employees in "envelopes", that is, avoiding employers from paying taxes; low wages in the whole country; insufficient automation of the process of accrual and payment of wages; low level of difference between tariff ratios and official salaries; insufficient incentive for employees to improve their qualification; Untimely payment of wages to employees.

Practical implications. Ways of improvement of payment of wages and its registration at the domestic enterprises are offered, among them: improvement of application of the tariff system by establishing the ratio of the tariff rate according to the level of qualification of employees; to legally fix the salary level at the level not lower than the minimum wage for the 1st tariff level; Further improvement of forms and systems of remuneration, their choice in accordance with the justification according to the specifics of the activity of a particular enterprise; improvement of the mechanism of motivation of employees; improvement of the rules of the collective agreement regarding the procedure for calculating wages, the use of the coefficient of labor participation of the employee; carrying out continuous analysis of the industrial and economic activity of the enterprise and, in particular, analyzing the availability of labor resources, the efficiency of using the wage fund and payroll calculations; introduction of automation of analytical calculations in the organization of analytical processing of information; raising the level of specialization of labor at the enterprise, which will promote the improvement of professional qualities and eliminate the loss of time for the transition of the worker from the performance of the assigned one function to another.

Value. It is established that the issue of remuneration in Ukraine is rather imperfect and has many problems that require an early resolution. The payroll system, which is currently the basis for the organization of remuneration, has significant disadvantages. The main ones are the inflexibility of the system due to the shadowing of payroll calculations, the non-compliance of wages with restoration, motivation and employee support.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ
ВЛАСНОЇ ЕМІСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИORGANIZATION OF ACCOUNTING FOR OPERATIONS
OF OWN SECURITIES ISSUANCE: THEORETICAL ASPECTS

УДК 330.3

Мельник О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Побережна Н.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Стригуль Л.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічного аналізу та обліку Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті досліджено особливості організації операцій з обліку цінних паперів власної емісії, їх класифікація, первинне розміщення та викуп, а також розглянуто документальне оформлення операцій із цінними паперами. Важливим об'єктом в організації обліку операцій із цінними паперами є облікова політика підприємства. Для повного відображення всіх операцій із цінними паперами в обліку і фінансовій звітності доцільно виділити такі складники: економічно обґрунтована класифікація цінних паперів; порядок емісії та відображення витрат, пов'язаних з емісією; своєчасне та повне документування емісії та обігу цінних паперів; методи оцінки і відображення цінних паперів на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності підприємства; визначення терміну утримання цінних паперів; методичні рекомендації щодо проведення інвентаризації цінних паперів; методичні підходи до обліку доходів і витрат за операціями із цінними паперами.

Ключові слова: фінансова інвестиція, емісія, цінні папери, акції, облигації.

В статье исследованы особенности организации операций по учету ценных бумаг

собственной эмиссии, их классификация, первичное размещение и выкуп, а также рассмотрено документальное оформление операций с ценными бумагами. Важным объектом в организации учета операций с ценными бумагами является учетная политика предприятия. Для полного отражения всех операций с ценными бумагами в учете и финансовой отчетности предприятия целесообразно выделить следующие составляющие: экономически обоснованная классификация ценных бумаг; порядок эмиссии и отражения расходов, связанных с эмиссией; своевременное и полное документальное оформление эмиссии и обращения ценных бумаг; методы оценки и отражения ценных бумаг на счетах бухгалтерского учета и в финансовой отчетности предприятия; определение срока удержания ценных бумаг; методические рекомендации по проведению инвентаризации ценных бумаг; методические подходы к учету доходов и расходов по операциям с ценными бумагами.

Ключевые слова: финансовая инвестиция, эмиссия, ценные бумаги, акции, облигации.

The article deals with the peculiarities of the organization of operations for the accounting of own emission securities issuance, their classification, initial placement and redemption, as well as documenting the transactions with securities issuance. The organization of accounting for securities issuance transactions covers the process from the initial registration of economic information to the reporting. An important objective in accounting for securities issuance transactions is the accounting policy of the enterprise. It is advisable to distinguish the following components: economically justified classification of securities; the procedure for issuing and displaying the costs associated with the issue; timely and complete documentation of the issuance and circulation of securities; methods of valuation and reflection of securities in the accounts of the company and in the financial statements; determination of the term of securities holding; methodical recommendations for the inventory; methodical approaches to accounting of incomes and expenses on operations with securities. The basis of accounting for financial investments is an economically justified classification, which, by the term of investment, divides financial investments into current, long-term and indefinite. The term of investment of securities issuances on their rating. All current financial investments are carried at fair value at the balance sheet date. In practice, it is identified with the market value of investments. The value of investments at the date of the balance sheet is different from the initial valuation. Financial investments, the fair value of which can not be reliably determined, are stated at the balance sheet date at their cost, taking into account the decrease in the value of the investment. The cost of a financial investment may be higher or lower than fair value. In this case, financial investments are subject to overestimation. The estimation of perpetual financial investments depends on the type of securities and on the level of influence of the investor on the operational and financial activity of the enterprise. The companies must necessarily check and document the availability of financial investments, determine their compliance with the criteria established in the National accounting position. An important task of organizing accounting for securities issuance transactions is the organization of their primary, current and final records. The reflection in the accounting of transactions from the initial placement of securities issuance is regulated by the norms of the Tax Code of Ukraine.

Key words: financial investment, issue, securities issuance, stocks, bonds.

Постановка проблеми. Розвиток бізнесу неможливий без залучення фінансових ресурсів. Важливим джерелом фінансування капіталовкладень для суб'єктів підприємницької діяльності й однією з найважливіших частин економіки будь-якої країни світу є ринок цінних паперів. Операції із цінними паперами є найбільш поширеним елементом інвестиційної діяльності підприємств.

Інвестування вільних коштів у фінансові інструменти передбачає різні цілі, головними з яких є: одержання в майбутньому доходу, перетворення вільних заощаджень на високоліквідні цінні папери, контроль над підприємством-емітентом тощо.

Залучення додаткового оборотного капіталу на підприємство шляхом емісії цінних паперів вима-

гає отримання повної та об'єктивної інформації про інвестиційні процеси в бухгалтерському обліку і фінансовій звітності, що неможливо без належно організованого обліку операцій із цінними паперами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти організації та обліку цінних паперів розглянуто в працях таких учених, як: М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, М.І. Бондар, С.Ф. Голов, О.О. Гончаренко, Я.В. Голубка, М.П. Денисенко, І.А. Дерун, В.І. Єфріменко, В.С. Здреник, А.Г. Загородній, Р.П. Качур, Я.Д. Крупка, О.П. Левченко, Є.Б. Пономаренко, О.В. Сагова та ін. Але, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання процесу організації обліку фінансових інвестицій на підприємстві й досі є актуальним.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та узагальнення особливостей організації обліку операцій із цінними паперами власної емісії, забезпечення об'єктивної оцінки, своєчасного реєстрування та повного відображення в облікових регістрах операцій, пов'язаних із цінними паперами, узагальнення інформації про такі операції у звітності для отримання достовірної інформації зацікавленими особами з урахуванням сучасних економічних умов, що постійно змінюються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до чинного законодавства України, фінансова інвестиція – це господарська операція з придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів. Основою фінансових інструментів є цінні папери.

Документ вважається цінним папером, якщо, відповідно до законодавства, він може бути самостійним об'єктом прав, тобто цінні папери залежно від виду засвідчують наявність певних правовідносин.

Відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [1], цінним папером є документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера (особи, яка видала цінний папір) й особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам.

Цінні папери послідовно переходять з одного стану в інший, змінюють своє утримання. Спочатку це бланки, які, крім того, що повинні бути суворого обліку, нічого не відображають. Із моменту оформлення цінний папір стає документом, що закріплює права або зобов'язання власника.

Цінний папір має бути складений у визначеній законом формі й мати всі необхідні реквізити, перелік яких щодо конкретних видів цінних паперів установлюється законодавством. Однією з головних ознак цінного паперу є те, що в ньому мають бути чітко засвідчені права володіння або відносини позики чи визначені ті юридичні можливості, на здійснення яких має право законний володар цінного паперу (одержання доходу у вигляді дивідендів або процентів чи певного майна).

Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» визначено, що емісія – це установлена законодавством послідовність дій емітента щодо випуску та розміщення емісійних цінних паперів [2].

Важливим об'єктом в організації обліку операцій із цінними паперами є облікова політика підприємства. Як правило, відповідно до положень (стандартів) бухгалтерського обліку, в обліковій політиці прийнято розкривати особливості обліку цінних паперів, порядок їх оцінки та виплати доходів за

ними. Для повного відображення всіх операцій із цінними паперами в обліку і фінансовій звітності підприємств доцільно виділити такі основні складові облікової політики у сфері цінних паперів:

- економічно обґрунтована класифікація цінних паперів;
- порядок емісії та відображення витрат, пов'язаних з емісією;
- своєчасне та повне документування емісії та обігу цінних паперів;
- методи оцінки і відображення цінних паперів на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності підприємства;
- визначення терміну утримання цінних паперів;
- методичні рекомендації щодо проведення інвентаризації цінних паперів;
- методичні підходи до обліку доходів і витрат за операціями із цінними паперами.

Основою організації обліку фінансових інвестицій є економічно обґрунтована класифікація, яка полягає, передусім, у спроможності інвестором реалізувати свою стратегію на фінансовому ринку. Фінансові інвестиції за строком інвестування коштів поділяються на поточні (короткострокові), довгострокові й безстрокові. До поточних і довгострокових інвестицій належать боргові цінні папери (купонні й процентні облигації, ощадні, депозитні сертифікати, векселі тощо), до безстрокових – акції та фінансові інвестиції за методом участі в капіталі асоційованих або дочірніх підприємств [3].

Здійснювати емісію цінних паперів підприємств мають право виключно юридичні особи. Рішення про випуск акцій оформляється протоколом, який повинен містити дані, достатні для забезпечення обсягу прав власників цих паперів. Зокрема, у протоколі зазначають мету випуску, види акцій, їхню номінальну вартість, порядок виплати дивідендів, порядок розміщення й викупу акцій тощо. Емітент і посадові особи органів управління емітента, на яких статутом або внутрішнім документом емітента покладено обов'язок відповідати за повноту та достовірність інформації, що є вказаних документах, несуть відповідальність за виконання цих зобов'язань згідно із законодавством [4].

Випуск облигацій для емітентів ускладнений значною зарегульованістю емісії та обігу, складною системою розкриття інформації та фіскальним характером діяльності Національної комісії із цінних паперів та фондового ринку, що значно збільшує затрати на обслуговування випуску та нівелює можливий позитивний ефект.

Вибрана емітентом форма випуску цінних паперів фіксується в протоколі про випуск і в спеціальному документі – проспекті емісії або меморандумі про випуск цінних паперів. Проспект підписують керівник і головний бухгалтер емітента. Вони ж відповідають за достовірність інформації.

Випуск акцій акціонерним товариством здійснюється у розмірі його статутного капіталу. Додатковий випуск акцій можливий лише в тому разі, коли всі раніше випущені акції оплачені за вартістю, не нижчою від номінальної.

Для інвесторів відображення в обліку операцій із первинного розміщення цінних паперів регулюються нормами Податкового кодексу України. Розміщення цінних паперів може проводитися безпосередньо емітентом або андеррайтером (юридичною особою, що виконує операції з розміщення цінних паперів на основі угоди з емітентом). За формами розміщення буває закрите (приватне) та відкрите (публічне).

Публічне (відкрите) розміщення цінних паперів являє собою їх відчуження на підставі опублікування в засобах масової інформації або оголошення будь-яким іншим способом повідомлення про продаж цінних паперів, зверненого до заздалегідь невизначеної кількості людей.

Приватне (закрите) розміщення цінних паперів являє собою розміщення цінних паперів із безпосередньою пропозицією заздалегідь визначеному колу осіб, кількість яких не перевищує 100 осіб.

Облігації розміщуються тільки після повної сплати статутного капіталу. Юридична особа має право розміщувати відсоткові та дисконтні облігації на суму, яка не перевищує трикратний розмір власного капіталу або розмір забезпечення, що надається їй із цією метою третіми особами. Не допускається розміщення облігацій підприємств для формування і поповнення статутного капіталу емітента, а також покриття збитків.

Одним із головних етапів організації обліку фінансових інвестицій є їхня оцінка. Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу залежить від того, терміновою чи безстроковою є інвестиція.

Безстрокові цінні папери (наприклад, акції) не мають установленого строку погашення чи мають строк погашення понад 10 років із моменту їх емісії (видачі) або, згідно з умовами емісії, передбачають право емітента приймати одноособове рішення про продовження строку погашення (ліквідації) таких цінних паперів незалежно від загального строку дії таких цінних паперів.

Термінові цінні папери (як правило, цінні папери, що опосередковують відносини позики: облігації, векселі, казначейські зобов'язання та ін.), своєю чергою, поділяються на:

- короткострокові – до 1 року;
- середньострокові – від 1 до 5 років;
- довгострокові – від 5 до 10 і більше років.

Дострокове погашення облігацій за вимогою їхніх власників дозволяється, коли така можливість передбачена проспектом емісії, яким визначені порядок встановлення ціни дострокового погашення облігацій і строк, у який облігації можуть бути пред'явлені для дострокового погашення.

Згідно з П(С)БО 12, усі поточні фінансові інвестиції на дату балансу відображають за справедливою вартістю, тобто сумою, за якою можна здійснити обмін активу або сплатити зобов'язання внаслідок операції між поінформованими, зацікавленими і незалежними сторонами. На практиці її ототожнюють із ринковою вартістю інвестицій.

Вартість інвестицій на дату складання балансу відрізняється від первісної їхньої оцінки. Фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображаються на дату балансу за їхньою собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестиції [5]. Собівартість фінансової інвестиції може бути вищою або нижчою за справедливу вартість. У цьому разі фінансові інвестиції підлягають переоцінюванню. Якщо підприємство є власником акціонерних капіталів кількох інших товариств, такі акції розглядають як інвестиційний портфель термінових цінних паперів; якщо воно володіє поточними борговими зобов'язаннями, – як портфель боргових зобов'язань. Мірою зміни ринкової вартості переоцінюванню підлягає портфель, а не окрема інвестиція.

Оцінка безстрокових фінансових інвестицій залежить від різновиду цінних паперів, що формують інвестиційний портфель, а також від рівня впливу інвестора на операційну й фінансову діяльність підприємства.

Акціонерне товариство за рішенням загальних зборів має право викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Порядок реалізації цього права визначається у статуті товариства, у наказі про облікову політику або рішенням загальних зборів [6].

Рішенням загальних зборів обов'язково визначаються: порядок викупу, що включає максимальну кількість, тип або клас акцій, що викуповуються; термін викупу; ціна викупу (або порядок її визначення); дії суспільства щодо викуплених акцій (їх анулювання або продаж).

Термін викупу включає строк прийняття письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їхньої вартості. Термін викупу акцій не може перевищувати один рік.

Ціна викупу акцій не може бути менше їхньої ринкової вартості, яка визначається на підставі незалежної оцінки, проведеної відповідно до законодавства про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність. Оплата акцій здійснюється у грошовій формі.

Товариство зобов'язане викуповувати акції у кожного акціонера, який приймає пропозицію про викуп акцій, за ціною, визначеною рішенням загальних зборів.

У разі якщо загальними зборами прийнято рішення про пропорційний викуп акцій, товариство надсилає кожному акціонеру повідомлення про кількість акцій, що викуповуються, їхню ціну

та строк викупу. Для товариства з кількістю акціонерів – власників простих акцій понад 1 000 осіб приймання пропозицій акціонерів про продаж товариству акцій здійснюється протягом не менше 30-денного терміну з дати відправлення акціонерам зазначеного повідомлення.

Викуплені акціонерним товариством акції не враховуються під час розподілу прибутку, голосування та визначення кворуму загальних зборів. Товариство зобов'язане протягом року з моменту викупу продати викуплені акції або анулювати їх відповідно до рішення загальних зборів, яким було передбачено викуп товариством власних акцій [6].

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про викуп акцій, якщо: на дату викупу акцій товариство має зобов'язання з обов'язкового викупу акцій; суспільство неплатоспроможне або стане таким у разі викупу акцій; власний капітал товариства менше суми його зареєстрованого (пайового) капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю або стане менше в разі викупу акцій [6].

Акціонерне товариство не має права викуповувати розміщені їм прості акції до повної сплати поточних дивідендів за привілейованими акціями, а також не має права приймати рішення, що передбачають викуп акцій без їх анулювання, якщо після викупу частина акцій товариства, що обертаються, стане менше 80% статутного капіталу [6].

Відповідно до Наказу Мініфіну «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» від 02.09.2014 № 879, товариства повинні обов'язково перевіряти і документально підтверджувати наявність таких специфічних активів, як фінансові інвестиції, визначати їх відповідність критеріям, установленим у НП(С)БО. Особливу увагу слід приділяти відображенню в балансі фінансових інвестицій (активів), що підтверджують формування статутних капіталів підприємств. Для відображення результатів інвентаризації фінансових інвестицій слід застосовувати форми документів, а саме акт інвентаризації наявності фінансових інвестицій. В акті інвентаризації повинно бути вказано: назву фінансової інвестиції (акції, облігації, частки (паї), вкладення у статутний капітал тощо), назву цінних паперів, якими оформлені фінансові інвестиції, дату і термін вкладу, номер і серію цінних паперів, назву документа, що підтверджує фінансові інвестиції (засновницький договір, інші угоди, виписки банків, накладні на передачу устаткування тощо), суму, вид вкладу. Також в акті визначають підсумки (результати) інвентаризації фінансових інвестицій – надлишки або нестачу.

У разі виявлення під час інвентаризації нестачі або надлишку комісія з'ясовує обставини їх виникнення та наводить пояснення причин, унаслідок

яких вони виникли, у загальному порядку.

Немаловажним завданням організації обліку операцій із цінними паперами є організація їх первинного, поточного та підсумкового обліку.

Підставою для здійснення записів в облікових регістрах щодо операцій придбання або продажу цінних паперів є касові ордери (придбання фінансових інвестицій за готівку), платіжне доручення, виписка банку з поточного рахунка (придбання фінансових інвестицій за безготівковим розрахунком). Під час придбання фінансових інвестицій за матеріальні та нематеріальні цінності підставою для здійснення відповідних записів в обліку є документи, що засвідчують факт передачі визначених умовами договору цінностей (акт приймання-передачі об'єктів основних засобів, видаткова накладна тощо). Підставою для відображення в обліку суми амортизації дисконту чи премії є бухгалтерська довідка-розрахунок.

Усі цінні папери, що зберігаються в організації, повинні бути зареєстровані та описані в Книзі обліку цінних паперів.

Виготовлені бланки цінних паперів ураховуються на позабалансовому рахунку. Рахунок 08 «Бланки суворого обліку» служить для обліку наявності та руху бланків суворого обліку та суворої звітності. Збільшення залишку рахунку 08 «Бланки суворого обліку» відбувається під час надходження (взяття на облік) бланків суворого обліку, зменшення – після використання або списання як непридатних чи відсутніх. Аналітичний облік ведеться за кожним бланком та місцями їх зберігання.

Бланки із цього рахунку списують, одночасно виконуючи записи про реалізацію цінних паперів. Цінні папери обліковуються за видами і місцем зберігання матеріально відповідальними особами відповідно до порядку ведення касових операцій.

На всі цінні папери складають опис із зазначенням виду, номера, серії, номінальної вартості (ціни), терміну погашення. Під час погашення робиться відповідна відмітка про документ, на підставі якого зроблено запис, виписка банку і т. д.

Позабалансові рахунки також застосовуються для обліку прав і зобов'язань за похідними цінними паперами. Рахунок 03 «Контрактні зобов'язання» призначений для узагальнення інформації про наявність та рух зобов'язань по укладених контрактах, а також для контролю над їх виконанням.

На рахунку 03 «Контрактні зобов'язання» ведеться облік за деривативами (форвардними і ф'ючерсними контрактами, опціонами) та іншими контрактами, розкриття інформації про яких передбачено відповідними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку.

Списуються контрактні зобов'язання з рахунку у разі виконання, ліквідації, відмови від виконання, передачі або продажу зобов'язання за контрак-

том іншим особам. Аналітичний облік ведеться за видами зобов'язань.

Цінні папери послідовно переходять з одного стану в інший, змінюють своє утримання. Спочатку це бланки, які, крім того, що повинні бути суворого обліку, нічого не відображають. З моменту оформлення цінний папір стає документом, що закріплює права або зобов'язання власника. Такий документ, як акція, ще й відображає еквівалент вартості акціонерного капіталу, у складі якого виділяється неоплачений і вилучений капітал [6].

Висновки з проведеного дослідження. Організація обліку операцій із цінними паперами охоплює процес від первинної реєстрації економічної інформації до складання звітності. Важливим об'єктом в організації обліку операцій із цінними паперами є облікова політика. Організація обліку цінних паперів на підприємстві передбачає: документальне підтвердження порядку емісії та відображення витрат, пов'язаних із нею; методи оцінки і відображення цінних паперів на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності підприємства; визначення терміну утримання цінних паперів; методичні рекомендації щодо проведення інвентаризації цінних паперів; методичні підходи до обліку доходів і витрат за операціями із цінними паперами. Документальне оформлення операцій із цінними паперами має відповідати всім потребам внутрішніх користувачів, інформація в документах повинна бути повною, достовірною і порівнянною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України Про цінні папери та фондовий ринок від 23.02.06 № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 31. Ст. 268.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.

3. Гордополова Н.В., Головай Н.М. Теорія і практика організації обліку фінансових інвестицій. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. С. 93–99 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_12 (дата звернення: 10.04.2019).

4. Мозговий О.М. Фондовий ринок : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 1999. 316 с.

5. Облік у галузях економіки : навчальний посібник / В.Ф. Максимова та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 496 с.

6. Закон України «Про акціонерні товариства». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 50–51. Ст. 384. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/514-17> (дата звернення: 10.04.2019).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy Pro tsinni papery ta fondovyi rynek [Law of Ukraine On Securities and Stock Market] vol. 23.02.06 no. 3480-IV / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2006, no. 31, st. 268

2. Podatkovyi kodeks Ukrainy [The Tax Code of Ukraine] vol. 02.12.2010 r. no. 2755-VI / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2011, no. 13-14, no. 15-16, no. 17, no.112

3. Hordopolova N. V., Holovai N. M. (2011) Teoriia i praktyka orhanizatsii obliku finansovykh investyt-sii [Theory and practice of accounting for financial investments]. Elektronne naukove fakhove vydannia Efektyvna ekonomika, vol. 12, pp. 93-99 Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_12 (accessed 10 April 2019).

4. O.M. Mozghovyi Fondovyi rynek [Stock Market]: navchalnyi posibnyk. Kyjiv: KNEU, 1999. 316 p.

5. Maksimova V. F., Kuzina Z. V., Styrenko L. M., Stepova T. H. Oblik u haluziakh ekonomiky [Accounting in the branches of economics]: navchalnyi posibnyk. Kyjiv: Tsentri uchbovoi literatury, 2010. 496 p.

6. Zakon Ukrainy Pro aktsionerni tovarystva [Law of Ukraine On Joint Stock Companies] / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2008, № 50-51, st.384 Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/514-17> (accessed 10 April 2019)

Melen Olena

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute

Poberezhna Nataliia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute

Stryhul Larysa

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University Kharkiv Polytechnic Institute

ORGANIZATION OF ACCOUNTING FOR OPERATIONS OF OWN SECURITIES ISSUANCE: THEORETICAL ASPECTS

The purpose of the article. The purpose of the paper is to study and generalize the peculiarities of the organization of accounting for securities issuance transactions of its own issue, to ensure an objective valuation, timely registration and full display in the accounting registers of transactions related to securities and generalization of information in the reporting

Methodology. The research is based on solving the tasks for the complete and accurate reflection of securities transactions in the accounting and financial reporting of enterprises based on the main components of accounting policies.

Results. The organization of accounting for securities transactions covers the process from the initial registration of economic information to the reporting. An important objective in accounting for securities transactions is the accounting policy of the enterprise.

The basis of accounting for financial investments is the economically justified classification of securities, which primarily shares outstanding securities (short-term and long-term) and in the form of placement (private and public).

For investors, the recording of operations for the initial placement of securities is regulated by the norms of the Tax Code of Ukraine.

The term of investment of securities depends on their rating. All current financial investments are carried at fair value at the balance sheet date. The value of investments at the date of the balance sheet is different from the initial valuation. Financial investments, the fair value of which can not be reliably determined, are stated at the balance sheet date at their cost, taking into account the decrease in the value of the investment. The estimation of perpetual financial investments depends on the type of securities and on the level of influence of the investor on the operational and financial activity of the enterprise.

The companies must necessarily check and document the availability of such specific assets as financial investments, and determine their compliance with the criteria established in the National accounting regulations.

An important task of organizing accounting for securities transactions is the organization of their primary, current and final records.

The reason for the implementation of records in the registers of transactions in the purchase or sale of securities are cash orders, a payment order, an extract from the bank from the current account. When purchasing financial investments for tangible and intangible assets, the basis for the implementation of the relevant records in the accounts is the documents certifying the fact of transfer of the terms of the contract of values determined by the terms. The basis for accounting for the amount of depreciation of a discount or premium is the accounting statement-calculation.

All securities held in an organization must be registered and described in the Book of Securities. An analytical account is kept on each form and places of its storage.

Value/originality. The organization of accounting for securities transactions covers the process from the initial registration of economic information to the reporting. An important objective in accounting for securities transactions is accounting policy.

ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ
ГРОШОВИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВАPECULIARITIES OF THE INTERNAL AUDIT
OF THE COMPANY'S MONETARY RESOURCES

У статті розглянуто теоретичні аспекти внутрішнього аудиту грошових коштів, принципи внутрішнього контролю. Наведено загальні етапи здійснення планування аудиторської перевірки грошових коштів, визначено інформаційні джерела аудиту, питання для оцінки системи внутрішнього контролю та організації бухгалтерського обліку. Прیدілено увагу порядку організації аудиторської перевірки грошових коштів, а також дотриманню вимог Положення про ведення касових операцій з урахуванням змін у нормативній базі. Розглянуто загальні зміни, що стосуються оприбуткування готівки підприємствами та їх відокремленими підрозділами, деякі аспекти виникнення ризиків під час здійснення готівково-безготівкових операцій. Розроблено робочі документи аудитора щодо ефективності проведення інвентаризації грошових коштів. Визначено типові порушення ведення обліку грошових коштів та рівень відповідальності за їх виявлення згідно з чинним законодавством України.

Ключові слова: аудит грошових коштів, внутрішній аудит, ліміт каси, інвентаризація, робочі документи аудитора.

В статье рассмотрены теоретические аспекты внутреннего аудита денежных

средств, принципы внутреннего контроля. Приведены общие этапы осуществления планирования аудиторской проверки денежных средств, определены информационные источники аудита, вопросы оценки системы внутреннего контроля и организации бухгалтерского учета. Уделено внимание порядку организации аудиторской проверки денежных средств, а также вопросу соблюдения требований Положения о ведении кассовых операций с учетом изменений в нормативной базе. Рассмотрены общие изменения, что относятся к оприходованию наличных средств предприятиями и их обособленными подразделениями, некоторые аспекты возникновения рисков при осуществлении наличных и безналичных операций. Разработаны рабочие документы аудитора в отношении эффективного проведения инвентаризации денежных средств. Определены типичные нарушения ведения учета денежных средств и уровень ответственности при их выявлении согласно действующему законодательству Украины.

Ключевые слова: аудит денежных средств, внутренний аудит, лимит кассы, инвентаризация, рабочие документы аудитора.

УДК 657.631:338.432

Нездойминога О.Є.

к.е.н., доцент кафедри організації обліку та аудиту

Полтавська державна аграрна академія

Красота О.Г.

к.е.н., доцент, доцент кафедри організації обліку та аудиту

Полтавська державна аграрна академія

The article is dedicated to the theoretical aspects of internal audit of monetary resources and the principles of internal control. The general characteristics of internal audit are given. A number of aspects are defined, which are necessary for providing of organization of internal audit at the enterprise. The article emphasizes the role of internal audit in providing management of the enterprise and the role of internal audit of accounting of cash. The main aim of audit monetary assets and main tasks are defined. Special attention is paid to the order of organization of internal audit of cash with using of auditor's working documents. The general stages of the implementation of the planning of the audit of monetary resources are given, information sources of the audit, issues for evaluating the internal control system and organization of accounting are identified. Attention is paid to the order of organization of the audit of monetary resources, according the requirement of Instruction on the conduct of cash transactions, taking into account changes in the regulatory framework. There are some aspects what concern the calculation of cash's limit for the different types of enterprises and the procedure for its approval. The different changes, which concerns of posting of cash by enterprises and their divisions are given. The article is dedicated to the important questions of emergence of risks during the cash and cashless payments. Working papers of the auditor on the effectiveness of the cash inventory are developed. The typical violations in the accounting of monetary resources and the level of responsibility at their detection in accordance with the current legislation of Ukraine are identified. The main questions what concern the verification of monetary assets on the current accounts of enterprise are distinguished. The questions of responsibility during the cash and electronic payments with using of electronic paying assets for the goods and services are given in the article. The great attention is paid to the sanctions for non-compliance with the requirements established by law to provide the possibility of such payments.

Key words: cash audit, internal audit, cash limit, inventory, auditor's working papers.

Постановка проблеми. Грошові кошти мають велике значення в організації та функціонуванні будь-якого підприємства. Проте, як свідчить практика проведення податкових перевірок, найбільша кількість порушень та різного роду зловживань зустрічаються доволі часто. Основна причина полягає у недостатньо ефективному здійсненні внутрішнього аудиту та контролі над веденням обліку грошових коштів. Оскільки грошові кошти мають відносно вільний характер обігу, існує об'єктивна ймовірність високого рівня зловживання ними з боку керівництва. Тому здійснення внутрішнього аудиту грошових коштів є реальною можливістю для підвищення ефективності ведення обліку та управління грошовими коштами на підприємствах й є особливо актуальним і вкрай необхідним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів проведення аудиту грошових коштів приділяється увага багатьох учених. Серед них можна назвати таких, як Г.В. Власюк, М.І. Коваль, Ю.О. Нетреба, О.Ю. Редько, В. Шевчук та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних та практичних аспектів щодо здійснення внутрішнього аудиту грошових коштів на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення ефективного функціонування неможливе без якісної системи бухгалтерського обліку та контролю. На жаль, на вітчизняних підприємствах питанням контролю приділяється мало уваги. Планувати, фінансувати, аналізувати

і контролювати діяльність економічної системи стає можливим за умови успішного функціонування органів внутрішнього контролю. Цим цілям відповідає внутрішній аудит – контрольна діяльність, що проводиться всередині господарюючого суб'єкта службою внутрішнього аудиту [1, с. 204].

Упровадження системи внутрішнього аудиту є нагальним завданням для вирішення багатьох суперечливих питань щодо вчинення зловживань чи порушень, які тягнуть за собою накладання немалих штрафів на керівництво підприємств.

Внутрішній аудит обліку грошових коштів – обов'язкова умова формування думки про достовірність бухгалтерської звітності, оскільки в бухгалтерському балансі міститься сума найбільш ліквідних активів.

Говорячи про організацію внутрішнього аудиту, слід урахувати низку принципів, що дадуть змогу зробити його більш ефективним. Виділимо такі:

- визначення оптимальних стратегічних напрямів у здійсненні заходів внутрішнього контролю;
- своєчасний та різносторонній аналіз результатів раніше проведених контрольних заходів;
- належна відповідальність працівників служби контролю (аудиту) за проведення контролю;
- своєчасне й ефективне проведення контрольних заходів для уникнення можливості виникнення правопорушень;
- відсутність шаблону під час проведення перевірки;
- розумна економічність і простота дій під час проведення контролю.

Основними характеристиками внутрішнього аудиту є:

- 1) незалежність і об'єктивність (незалежність у цьому разі поняття організаційне, яке значною мірою визначається рівнем підпорядкованості служби внутрішнього аудиту в організації, а під об'єктивністю розуміється індивідуальна якість внутрішнього аудитора, «неупередженість» в оцінках і висновках);
- 2) вдосконалення діяльності організації, що передбачає можливість побачити й оцінити ризики, слабкі сторони в роботі організації та дати рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності систем і процесів;
- 3) надання гарантій і консультацій замовникам у вигляді об'єктивного аналізу аудиторських доказів для здійснення незалежної оцінки та висловлення думки про надійність й ефективність систем, процесів, операцій.

Головна мета аудиту грошових коштів – установили достовірність даних щодо їх наявності та руху, повноти і своєчасності відображення інформації у зведених документах та облікових реєстрах, правильності ведення обліку грошових коштів і розрахунків відповідно до прийнятої облікової політики, достовірності відображення залишків у звітності господарюючого суб'єкта.

До основних завдань аудиту грошових коштів належать:

- перевірка наявності грошових коштів у підприємства та виявлення нестач або надлишків;
- перевірка стану збереження грошових коштів та цінних паперів у касі і правильності організації ведення касового господарства;
- перевірка дотримання Положення ведення касових операцій у національній валюті в Україні;
- перевірка своєчасності та повноти оприбуткування грошових коштів;
- перевірка законності витрачання грошових коштів;
- перевірка достовірності обліку й ефективності внутрішньогосподарського контролю грошових коштів;
- оцінювання стану синтетичного та аналітичного обліку коштів, якості відображення господарських операцій у бухгалтерському обліку, облікових реєстрах та звітності.

Основними джерелами інформації перевірки грошових операцій у касі і на рахунках у банках є такі документи:

- «Положення про ведення касових операцій у національній валюті України»;
- прибуткові й видаткові касові ордери;
- журнал реєстрації прибуткових та видаткових касових ордерів;
- квитанції на внесок готівки до банку або на оплату послуг інших організацій;
- розрахунково-платіжні (платіжні) відомості на виплату заробітної плати, відпускних, матеріальної допомоги, стипендій та інших виплат працюючим;
- трудові угоди на виконання й оплату певних робіт;
- акти інвентаризації готівки в касі;
- договори про матеріальну відповідальність з особами, які ведуть касові операції;
- касова книга;
- звіти касира;
- виписки банків із рахунків підприємства;
- облікові реєстри аналітичного й синтетичного обліку про рух грошових коштів у касі та банках;
- матеріали внутрішнього аудиту, висновки різних експертів;
- Баланс підприємства;
- Звіт про рух грошових коштів.

У цілому планування внутрішнього аудиту грошових коштів можна визначити в двох основних етапах – попереднє планування та поточне планування. Завершальною стадією є підведення висновків щодо проведеної внутрішньої перевірки та надання рекомендацій щодо поліпшення роботи касових працівників та оцінка можливих перспектив більш ефективної роботи підприємства у цілому.

Важливо також відзначити, що основу внутрішнього аудиту грошових коштів становлять саме касові операції, тому перевірячі організації касової роботи на підприємстві слід приділити особливу увагу. Серед загальних питань, що потребують розгляду, можна виділити такі:

- інтенсивність касових операцій;
- основні напрями касових надходжень і видатків;
- кваліфікація і практичний досвід працівників, які забезпечують роботу каси на підприємстві;
- наявність договорів із касирами про повну матеріальну відповідальність;
- забезпеченість обліку касових операцій електронною обчислювальною технікою;
- обладнання приміщення каси на підприємстві [2].

На етапі попереднього планування необхідно скласти і документально оформити загальний

план аудиту, який допоможе в організації проведення аудиторської перевірки. На даному етапі важливо перевірити систему бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю підприємства. У цьому допоможе складений тест (табл. 1).

Касові документи піддаються повній перевірці зі дня закінчення попередньої ревізії. Звіт касира, що надійшов до бухгалтерії, ретельно перевіряється бухгалтером організації, при цьому він використовує чотири способи перевірки документів:

- по суті, перевіряється законність здійснених;
- з формального боку перевіряється, чи за встановленою формою складені документи, заповнені всі реквізити, наявність необхідних підписів, акуратність складання, залишок на початок у звіті касира повинен відповідати залишку на кінець дня за попереднім звітом. Усі касові ордери повинні

Таблиця 1

Тест системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю підприємства

№	Зміст питання	Результати оцінювання		
		так	ні	інформація відсутня
	Ведення обліку в цілому			
1.	Наявність Положення про бухгалтерську службу	+		
2.	Наявність Наказу про облікову політику та відповідних положень про порядок ведення касових операцій	+		
3.	Наявність документально підтвердженого розрахунку ліміту залишку готівки в касі	+		
4.	Наявність документів, що підтверджують кількість відкритих розрахункових рахунків на підприємстві (валютних у тому числі)	+		
	Система внутрішнього контролю			
1.	Чи існує на підприємстві служба внутрішнього контролю			
2.	Чи існує на підприємстві служба внутрішнього контролю			
3.	Кому підпорядкована ця служба: • головному бухгалтеру; • раді директорів; • керівництву; • інше.	+		
4.	Чи формуються та надаються керівництву звіти служби внутрішнього контролю?	+		
5.	Чи існують методи адміністративного контролю за роботою облікового персоналу?		+	
	Ведення касових операцій	+		
1.	Наявність договору з касиром про повну матеріальну відповідальність		+	
2.	Наявність суцільної реєстрації прибуткових і видаткових ордерів	+		
3.	Наявність на підприємстві наказу керівника про періодичність проведення інвентаризації готівки в касі	+		
4.	Наявність порушень ведення касових операцій, встановлених внутрішніми або зовнішніми аудиторами			+
5.	Забезпечення умов зберігання готівки та інших цінностей у касі підприємства	+		
6.	Дотримання встановленого порядку зберігання чекових книжок, виписки чеків і отримання по них готівки	+		
7.	Дотримання порядку документального оформлення надходження грошей до каси та їх видачі	+		
8.	Дотримання ліміту залишку готівки в касі	+		
9.	Дотримання своєчасності та повноти оприбуткування готівки в касу підприємства	+		

бути додані до книги, і дата в них повинна відповідати даті складання звіту;

– арифметична перевірка, що передбачає перевірку всіх підрахунків, тобто бухгалтер перевіряє правильність підрахунку разом за день за надходженням, разом за день за витрачанням і правильністю виведеного залишку на кінець дня;

– зустрічна перевірка, наприклад виручка з магазину, здана в касу організації, повинна відповідати записам, зробленим у звіті касира, при цьому має бути прикладений прибутковий касовий ордер і сума повинна бути записана в графу приходу.

Якщо гроші з каси здавалися на розрахунковий рахунок, після перевірки звіту касира перевіряються записи в касовій книзі організації, а бухгалтер у звіті касира і касовій книзі робить позначку, що вони перевірені: вказує кількість прийнятих прибуткових ордерів і видаткових касових ордерів, ставить підпис і розшифрування.

Внутрішній аудит касових операцій починається з інвентаризації грошових коштів у касі підприємства. Касир у присутності аудитора складає касовий звіт по касових операціях за останній день, виводить залишок грошей по касовій книзі на день перевірки. Після перерахунку грошей та інших цінностей, що зберігаються в касі, отриманий залишок звіряється із даними обліку по касовій книзі.

Під час інвентаризації каси перевіряється: чи укладений із касиром і роздавальниками договір про повну матеріальну відповідальність установленої форми, чи є наказ про призначення касира, чи відповідає приміщення каси рекомендаціям щодо забезпечення збереження грошових коштів, щодо технічного укріплення й оснащення засобами охоронно-пожежної сигналізації.

Під час інвентаризації каси варто використовувати такий робочий документ аудитора з метою систематизації даних для отримання чіткої інформації про виявлений характер порушень (табл. 2).

Виявлені під час інвентаризації лишки зараховуються в доход підприємства, а виявлені нестачі – на винну особу [3].

Разом із тим під час безпосереднього здійснення внутрішнього аудиту касових документів можна використовувати такий робочий документ (табл. 3).

Під час проведення внутрішнього аудиту касових операцій слід ураховувати зміни, що були внесені Постановою Правління НБУ від 12.02.2019 № 37 до «Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні», затвердженого Постановою Правління НБУ від 29.12.2017 № 148. Зміни набули чинності 15 лютого 2019 р.

Розглянемо загальні зміни у порядку оприбуткування готівки (табл. 4).

Ліміт каси з 5 січня 2018 р. регулюється Положенням про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затвердженим Постановою НБУ № 148 від 29.12.2017.

Ліміт каси – це можливий залишок готівки на кінець робочого дня в будь-якому місці, що підпадає під визначення поняття «каса» (згідно з пп. 8 п. 3 Положення № 148, каса – це приміщення або місце здійснення готівкових розрахунків, приймання, видачі, зберігання готівки і касових документів) [5].

Не встановлюється ліміт каси (згідно з п. 14 та п. 51 Положення № 148) банкам, фізичним особам – підприємцям, релігійним організаціям (що не здійснюють виробничої або іншої підприємницької діяльності).

Таблиця 2

Робочий документ аудитора «Результати проведення раптової інвентаризації каси»

№ та дата документа, що перевіряється	Назва документа	Хто склав (ПІП)	Сума		Вид порушення
			За документом	За даними аудитора	

Таблиця 3

Робочий документ аудитора «Результати вибіркової перевірки касових документів підприємства»

№ п/п	Документ	Наявність підписів				Наявність паспортних даних під час видачі за ВКО	Разом відхилень за документом
		керівника	гол. бух.	касира	одержувача (платника)		
1	ПКО №	н/п*	н/п*			н/п	
2		-	+	+	+	-	2
3	ВКО №	+	+	+	-	+	1
...	...						

*н/п – не потрібно

Порядок оприбуткування готівки підприємствами та їхніми відокремленими підрозділами [4]

Спосіб ведення готівкових розрахунків	Порядок оприбуткування готівки			
	з 05.01.18 до 01.06.18	з 01.06.18 до 01.10.18	з 01.10.18 до 15.02.19	з 15.02.19
Підприємством				
Оформлення КО	Запис у касовій книзі на підставі ПКО			
РРО	Запис у касовій книзі на підставі ПКО і фіскальних звітних чеків	Запис у касовій книзі на підставі ПКО*		Запис у касовій книзі на підставі ПКО
РК та КОРО	Запис у касовій книзі на підставі ПКО і даних РК			Запис даних розрахункових квитанцій в КОРО**
Відокремлені підрозділи підприємства, які ведуть касову книгу				
Оформлення КО	Запис у касовій книзі відокремленого підрозділу на підставі ПКО			
РРО	Запис у касовій книзі на підставі ПКО і фіскальних звітних чеків	Запис у касовій книзі на підставі ПКО*		Запис у касовій книзі на підставі ПКО
РК та КОРО	Запис у касовій книзі на підставі ПКО і даних РК			запис даних розрахункових квитанцій в КОРО**
Відокремлені підрозділи підприємства, які не ведуть касову книгу				
РРО	Запис у КОРО, але тільки за умови передачі всієї виручки інкасаторам для здачі в банк (див. лист НБУ від 07.03.18 р. № 50-0007/13560)***	Формування і друкування Z-звіту та його підклеювання на відповідних сторінках КОРО	Формування і друкування Z-звіту та його підклеювання на відповідних сторінках КОРО****	Зберігання щоденних фіскальних звітних чеків (щоденних Z-звітів) в електронній формі протягом строку, визначеного п. 44.3 ПК, і занесення інформації з фіскальних звітних чеків до відповідних книг обліку (КОРО – у разі її використання)*****
РК та КОРО	Унесення даних РК до КОРО			

* Див. також Індивідуальну податкову консультацію ДФС від 06.02.19 р. № 427/6/99-99-14-05-01-15/ІПК.

** Такий порядок застосовується тільки для готівкових сум, отриманих під час розрахунків із застосуванням РК. Надалі на такі суми оформляється ПКО і робиться запис у касовій книзі. Якщо гроші надійшли в касу з інших джерел (наприклад, повернення підзвітних сум або повернення фінансової допомоги), тоді оприбуткуванням вважається запис у касовій книзі на підставі ПКО.

*** Таким відокремленим підрозділом дозволено не вести касову книгу (п. 39 розд. IV Положення № 148). Проте п. 11 розд. II Положення № 148 вимагав до 01.06.18 оприбуткування готівки в касовій книзі. У наявності була колізія двох норм, тому на практиці таким підрозділом довелося вести касову книгу.

**** У п. 11 Положення № 148 у цей період залишалася вимога про підклеювання Z-звіту на відповідних сторінках КОРО. Проте з 1 жовтня 2018 року до КОРО, зареєстрованої на РРО, вносяться дані про розрахункові операції за період виходу РРО з ладу або відключення електроенергії (п. 6 гл. 4 розд. II Порядку реєстрації та ведення розрахункових книжок, книг обліку розрахункових операцій, затвердженого Наказом Міністерства № 547 від 14.06.2016).

Хочемо попередити, що податківці все ж таки наполягали на підклеюванні фіскального звіту до КОРО (див. Індивідуальну податкову консультацію ДФС від 30.11.18 № 5045/6/99-99-14-05-01-15/ІПК у «Про роздрукування, зберігання та копію Z-звіту»).

***** Нацбанк вносив останні зміни до Положення № 148 із метою спростити порядок оприбуткування. Проте для відокремлених підрозділів, які проводять розрахунки через РРО і не ведуть касову книгу, порядок оприбуткування залишився неоднозначним. А вже вимога про внесення інформації з фіскальних звітних чеків до відповідних книг обліку (у КОРО – у разі її використання) суперечить нормам п. 6 гл. 4 розд. II Порядку № 547.

Ліміт каси затверджується наказом (розпорядженням) по підприємству і доводиться до всіх відособлених підрозділів.

Практика показує, що найтипівшими помилками, які можна виявити під час аудиту грошових коштів підприємства, є:

– відсутність підписів у первинних касових документах;

– відсутність підтверджуючих документів для складання видаткових касових ордерів;

– несвоєчасне звітування за підзвітними сумами;

– перевищення залишків готівки в касі;

– недотримання ліміту розрахунків готівкою між юридичними особами;

– арифметичні помилки під час підрахунку оборотів;

– несвоєчасне оприбуткування в касі отриманої з банку готівки;

– перерахування грошових коштів безготівковим шляхом без підтверджуючих первинних документів.

Під час проведення аудиту коштів на поточних рахунках мають місце такі порушення:

– пряме розкрадання грошових коштів: нічим не приховане, приховане неоформленими документами і розписками;

– покриття зловживань окремими працівниками разом із касиром – проводиться заміна документів або зроблено виправлення у виписках банку відповідних сум;

– привласнення готівки, одержаної з банку (неоприбуткування одержаних коштів за рахунком 31, а віднесення на рахунки 36, 63, 68);

– неоприбуткування і привласнення грошових сум, що не надійшли з банку, від різних фізичних і юридичних осіб по прибуткових ордерах, від різних юридичних осіб за домовленістю;

– неправильно складена кореспонденція рахунків тощо [3].

Варто сказати про можливість виникнення ризиків під час здійснення готівково-безготівкових операцій.

Наприклад, валютно-обмінні операції також можуть супроводжуватися шахрайством із боку співробітника: так, курс може бути встановлений один, а провести обмін касир може за іншим курсом і різницю при цьому забрати собі. Тому служба внутрішнього контролю повинна щодня або щотижня проводити ревізію залишків по касі.

Перевірка операцій із грошовими коштами на валютних рахунках схожа з аудитом по розрахункових рахунках, проводиться за планом, що включає такі аспекти: законність застосування валютних операцій; відповідність сум виписок і підтверджуючих грошових документів; коректність розрахунків за ЗЕД; своєчасність продажу валютної виручки; коректність відображення валютних операцій в обліку; коректність визначення і відображення курсів.

Також необхідно звертати увагу на випадки, коли грошові кошти знімаються юридичними особами через касу за чеками. У цьому разі аудитор повинен поцікавитися метою, з якою ці кошти знімаються: якщо на господарські витрати, у наявності обов'язково повинні бути підтверджуючі документи, наприклад договори; якщо йдеться про заробітну плату, то повинні бути документи, що підтверджують сплату податку (можливо, і через інший банк).

Водночас внутрішньому аудиту доцільно складати схему перевірки, яка має передбачати такі складники: перевірка правильності складання виписок банку; вивчення відповідності надходження сум грошових коштів на рахунки банку даним первинних документів і облікових

записів; вивчення корінців чеків для підтвердження повноти отримання грошових коштів у касу; перевірка відповідності отриманих із рахунків банку коштів коштам, оприбуткованим по касі; вивчення напрямів використання грошових коштів із позиції їх доцільності і законності; встановлення правильності заповнення регістрів синтетичного обліку; визначення правильності складання бухгалтерських записів із відображення руху грошових коштів; перевірка правильності записів у формах фінансової звітності підприємства.

У ході проведення внутрішнього аудиту операцій із грошовими коштами здійснюється аналіз за наступними напрямками: аналіз динаміки грошових коштів; аналіз структури грошових коштів; аналіз грошових потоків; аналіз ліквідності підприємства; аналіз ділової активності [6].

Для оцінки впливу порушень, що виникають під час здійснення операцій із грошовими коштами, наведено загальну табл. 5.

Контроль над дотриманням суб'єктами господарювання вимог до розрахунків із використанням ЕПЗ покладено на органи ДФСУ, а над забезпеченням захисту прав держателів ЕПЗ на здійснення зазначених розрахунків – на органи Держспоживінспекції (абзац третій п. 14.19 Закону № 2346, п.п. 191.1.4 ПКУ) [7].

Відповідно до ст. 234 п. 2 КУпАП, органи ДФСУ розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані, зокрема, з порушенням порядку проведення готівкових розрахунків і розрахунків із використанням електронних платіжних засобів за товари (послуги). Санкції за недотримання встановлених законодавством вимог до забезпечення можливості розрахунків за товари (послуги) із використанням електронних платіжних засобів установлює ст. 163 КУпАП [8].

Так, до посадових осіб юридичної особи, а також до фізичних осіб – підприємців застосовується адмінштраф у розмірі від 100 до 200 нмдг (від 1 700 до 3 400 грн.). Ще вище штраф за повторне порушення особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за ті ж самі дії, – від 500 до 1 000 нмдг (від 8 500 до 17 000 грн.).

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що внутрішній аудит грошових коштів є важливим елементом організації внутрішніх перевірок на підприємстві, що забезпечує якість ведення бухгалтерського обліку. Дотримання вимог чинного законодавства, своєчасне проведення заходів внутрішнього аудиту грошових коштів із використанням запропонованих робочих документів аудитора дадуть змогу знизити рівень зловживань у сфері грошового обігу та підвищать рівень відповідальності серед працівників бухгалтерії.

Відповідальність за порушення касової дисципліни

Правопорушення	Фінансова відповідальність		Адміністративна відповідальність, штраф			
	розмір штрафу	підстава	у разі вчинення правопорушення вперше	у разі повторного вчинення протягом року	Підстава	
Перевищення встановлених лімітів залишку готівки в касах	двократний розмір суми виявленої понад лімітної готівки за кожний день	Ст. 1 Указу № 436/95	від 8 до 15 нмдг (від 136 грн до 255 грн)	від 10 до 20 нмдг (від 170 грн до 340 грн)	Ст. 164-2 КпАП	
Неоприбуткування (неповне та/або несвоєчасне) оприбуткування у касах готівки	п'ятикратний розмір неоприбуткованої суми		від 8 до 15 нмдг (від 136 грн до 255 грн)	від 10 до 20 нмдг (від 170 грн до 340 грн)		
Витрачання готівки з виручки від реалізації та інших касових надходжень (крім коштів, отриманих із кас установ банків) на виплати, що пов'язані з оплатою праці (за винятком екстрених (невідкладних) обставин), за наявності податкової заборгованості	розмір здійснених виплат		від 8 до 15 нмдг (від 136 грн до 255 грн)	від 10 до 20 нмдг (від 170 грн до 340 грн)		
Перевищення встановлених строків використання виданої під звіт готівки. Видача готівкових коштів під звіт без повного звітування щодо раніше виданих коштів	25% виданих під звіт сум		від 8 до 15 нмдг (від 136 грн до 255 грн)	від 10 до 20 нмдг (від 170 грн до 340 грн)		
Несвоєчасне або неякісне проведення інвентаризацій грошових коштів	–		–	від 8 до 15 нмдг (від 136 грн до 255 грн)		від 10 до 20 нмдг (від 170 грн до 340 грн)
Здавання виручки торговельними підприємствами всіх форм власності, що здійснюють реалізацію товарів за готівку, з порушенням термінів, установлених правилами розрахунків і ведення касових операцій	–		–	від 17 до 88 нмдг (від 289 грн до 1796 грн) на осіб, відповідальних за здавання виторгу		від 43 до 175 нмдг (від 731 грн до 2975 грн) на осіб, відповідальних за здавання виторгу

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аудит : підручник / О.А. Петрик та ін. ; за ред. І.І. Пилипенка. Київ : Інформ.-аналіт. Агентство, 2015. 643 с.
2. Радіонова Н.Й. Концептуальний підхід до організації та методики проведення аудиту грошових коштів підприємства. *Ефективна економіка*. 2017. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (дата звернення: 23.04. 2019).
3. Здирко Н.Г. Особливості проведення аудиту грошових коштів на підприємствах АПК. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2011. № 2(53). С. 61–65.
4. Нацбанк змінив правила ведення касових операцій. URL: <https://balance.ua/news/post/nbu-izmenil-pravila-vedeniya-kassovux-operaciy/> (дата звернення: 24.04. 2019).
5. Про затвердження Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова НБУ від 29 груд. 2017 р. № 148. *Верховна*

Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (дата звернення: 24.04. 2019).

6. Олійник С.О. Аудит операцій з грошовими коштами. *Науковий огляд*. 2017. № 9(41). С. 1–9.
7. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 25.04. 2019).
8. Кодекс про адміністративні порушення від 07 груд. 1984 р. № 8074-X. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0005.html (дата звернення: 25.04. 2019).

REFERENCES:

1. Petryk O. A., Pylypenka I. I. (2015) *Audit : pidruchnyk*. [Audit: textbook]. Kyjiv : DP «Inform.-analit. aghentstvo», pp. 204.
2. Radionova N. J. (2017) *Konceptualjnyj pidkhid do orghanizaciji ta metodyky provedennja audytu*

ghroshovykh koshtiv pidpryjemstva [Conceptual approach to the organization and methodology of conducting an audit of the company's cash resources]. *Efektivna ekonomika*. no. 5. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/> (accessed 23 April 2019).

3. Zdyrko N. Gh. (2011) Osoblyvosti provedennja audytu ghroshovykh koshtiv na pidpryjemstvakh APK [Features of the audit of cash in enterprises agroindustrial complex]. *Zbirnyk naukovykh pracj VNAU*. No. 2 (53). pp. 61-65.

4. Nacbank zminyv pravyla vedennja kasovykh operacij [National Bank has changed the rules of cash operations]. Available at: <https://balance.ua/news/post/nbu-izmenil-pravila-vedeniya-kasovyx-operacij/> (accessed 24 April 2019).

5. Pro zatverdzhennja Polozhennja ppo vedennja kasovykh operacij v nacionalnij valjuti v Ukpajini

Ppstanova NBU [On Approval of the Regulations for conducting cash operations in the national currency in Ukraine, the Resolution of the NBU]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (accessed 24 April 2019).

6. Olijnyk S. O. (2017) Audyt operacij z ghroshovymy koshtamy [Audit of operations with cash]. *Zhurnal «Naukovyj oghljad»*. no. 9 (41). pp. 1-9.

7. Podatkovyy kodeks Ukrainy : Zakon vid 02.12.2010 № 2755-VI [[Tax Code of Ukraine: Law of 02.12.2010 № 2755-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (accessed 25 April 2019).

8. Kodeks pro administratyvni porushennja vid 07.12.1984 № 8074-X [Code of Administrative Violations: Law of 07.12.1984 № 8074-X]. Available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KD0005.html (accessed 25 April 2019).

Nezdoimynoha OlenaCandidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Poltava State Agrarian Academy**Krasota Olena**Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Audit
Poltava State Agrarian Academy

PECULIARITIES OF THE INTERNAL AUDIT OF THE COMPANY'S MONETARY RESOURCES

The purpose of the article. The service of the internal audit of an enterprise should pay particular attention to checking the accounting of cash transactions and the effectiveness of their use. This is done to support competitiveness, ensure solvency and prevent bankruptcy risk. These circumstances are one of the causes that cash is the most liquid item of the balance's asset, but due to the fact that they have free circulation, there is an objective likelihood of a high level of abuse of spending by the managers of the company. The implementation of the internal audit of cash is a real opportunity to reduce the risk of bankruptcy, efficiently use the cash and ensure the improvement of the solvency of the company.

Methodology. The methods of analysis, synthesis and generalization were used in the process of research, for the purpose of providing the development of working papers of the auditor and for their implementation into the practice of internal audit of money resources.

Results. Monetary resources are important in the organization and operation of any enterprise. However, as the practice of tax audits shows, the greatest number of violations and all sorts of abuses are connected with this type of assets. The main reason for this is the lack of effective internal audit and control over the accounting of this type of resources.

Modern regulatory framework in the sphere of regulation of accounting and the audit quite often changes in Ukraine. Therefore, accounting officers and accounting departments need to constantly monitor it to avoid fines. Accordingly, issues of the organization of internal control to increase the efficiency of accounting and management of funds in enterprises are particularly relevant and extremely necessary.

The success of internal control of monetary resources depends on the correct goals and objectives. In doing so, it is necessary to take into account the general principles of internal control and the organization of the internal audit system. At the same time, it is important to have a certain scheme of internal audit of the company's monetary resources and the detailed program of audit, what will make the process less labor-consuming. At the same time, each enterprise can use certain internal working documents of auditor, what will allow to get more accurate information about the revealed violations and will allow to systematize them.

Particular attention should be paid to the inventory of monetary resources, since most of the abuse occurs during the implementation of this process.

The application of the working documents proposed for implementation at enterprises and the considered methodology for planning and conducting an internal audit of funds will reduce the level of abuse in the area of money circulation and increase the level of responsibility among accountants.

Practical implications. The article pays considerable attention to the additional possibilities of effectively conducting an internal audit of monetary resources, taking into account the auditor's working documents developed and proposed for implementation, what will avoid typical violations and fines.

Value/originality. In the article, we examined the issue of the effectiveness of the audit of monetary resources by employees of the enterprise on the basis of the proposed general stages of the audit and the working papers of the auditor. Complicated questions of effective implementation of the internal audit of monetary resources have been further developed. In particular, the possibility of applying the auditor's working papers in enterprises in the process of inventory.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

THE THEORETICAL SUBSTANTIATION OF PRIORITY OF THE ANALYTICAL FUNCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING FOR MAKING MANAGERIAL DECISIONS

У статті розглянуто значення аналітичної функції управлінського обліку у прийнятті управлінських рішень. Виявлено, що нині управлінський облік поєднує у собі обліковий, аналітичний, управлінський набір функцій, що дає змогу всебічно оцінювати та планувати фінансово-господарську діяльність підприємства. Визначено, що до основних функцій управлінського обліку доцільно відносити інформаційну, аналітичну, контрольну, прогнозну. Розглянуто трактування поняття аналітичної функції управлінського обліку. Визначено, що аналітична функція тісно переплітається з іншими функціями управлінського обліку. Уважаємо, що аналітична функція управлінського обліку не повинна обмежуватися лише внутрішнім середовищем підприємства, як було раніше. Інструменти управлінського обліку (реалізація аналітичної функції) разом із Big Data дають змогу аналізувати чинники зовнішнього середовища, що дасть можливість стратегії, планам та рішенням бути більш релевантними. Система управлінського обліку є інформаційно-аналітичною основою механізму прийняття управлінських рішень. Аналітична функція управлінського обліку проявляється через види управлінського аналізу. З контексту управлінського обліку доцільно виділити ретроспективний, поточний і перспективний аналіз.

Ключові слова: функції управлінського обліку, аналітична функція, управлінський облік, управління, управлінські рішення.

В статті розглянуто значення аналітичної функції управлінського обліку в

прийнятті управлінських рішень. Виявлено, що в настоящее время управлінський учет сочетает в себе учетный аналитический и управлінський набор функцій, позволяющий всесторонне оценивать и планировать финансово-хозяйственную деятельность предприятия. Определено, что к основным функциям управлінського учета целесообразно относить информационную, аналитическую, контрольную, прогнозную. Рассмотрены трактовки понятия аналитической функции управлінського учета. Определено, что аналитическая функция тесно переплетается с другими функциями управлінського учета. Считаем, что аналитическая функция управлінського учета не должна ограничиваться только внутренним средой предприятия, как было раньше. Инструменты управлінського учета (реализация аналитической функции) вместе с Big Data позволяют анализировать факторы внешней среды, что даст возможность стратегии, планам и решениям быть более релевантными. Система управлінського учета является информационно-аналитической основой механизма принятия управлінських решений. Аналитическая функция управлінського учета проявляется через виды управлінського анализа. Из контекста управлінського учета целесообразно выделить ретроспективный, текущий и перспективный анализ.

Ключевые слова: функции управлінського учета, аналитическая функция, управлінський учет, управление, управлінские решения.

УДК 657.1

Панченко О.Д.
аспірант

Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

The article considers the importance of the analytical function of management accounting in making managerial decisions. It is proved that the accounting and analytical information becomes important that is used by management personnel not only when constructing the strategic goals of the enterprise but also in making everyday operational decisions. Management accounting is facing new tasks oriented on achieving the socio-economic effect of the activity of economic entity, its functions and methods of construction are expanding, etc. It is found that today management accounting combines accounting, analytical, management set of functions, which allows thoroughly assessing and planning financial and economic activities of an enterprise. The study of functions of management accounting indicates that there is no common interpretation of their classification among scholars. It is determined that it is appropriate to include information, analytical, control, and forecasting functions in the basic functions of management accounting. Interpretations of the concept of the analytical function of management accounting are considered. The study represents that the analytical function of management accounting is designed not only to provide information support for the analysis of deviations of actual indicators from the planned ones but also to facilitate the adoption of managerial decisions in all spheres of financial and economic activity, related to the analysis of the actual results obtained and the construction of future plans. It is determined that the analytical function intersects with other functions of management accounting. We believe that the analytical function of management accounting should not be limited by the enterprise's internal environment only as before. Instruments of management accounting (realization of analytical function) together with Big Data allow analysing external environmental factors that will enable the strategy, plans, and decisions to be more relevant. The management accounting system is the information and analytical basis of mechanism for making managerial decisions. Analytical function of management accounting is manifested through the types of management analysis. In the context of managerial accounting, it is expedient to distinguish a retrospective, current, and perspective analysis. For an overall assessment of financial and economic activity and its future planning, it is necessary to comprehensively use all types of analysis in the process of management accounting.

Key words: functions of management accounting, analytical function, management accounting, management, managerial decisions.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування підприємства постійно постає питання забезпечення його сталого розвитку. Ускладнення господарської діяльності в ринковому середовищі зумовлене зміною державного регулювання, посиленням конкуренції, збільшенням потреб покупців та вимог до якості товару,

інформаційним розвитком суспільства. Ці причини вимагають удосконалення виробничо-управлінських процесів.

Великого значення набуває обліково-аналітична інформація, що використовується управлінським персоналом не лише під час побудови стратегічних цілей підприємства, а й під час при-

йняття повсякденних оперативних рішень. Перед управлінським обліком постають нові завдання, орієнтовані на досягнення економічно-соціального ефекту діяльності суб'єкта господарювання, розширюються його функції, методи побудови тощо.

Нині управлінський облік поєднує у собі обліковий, аналітичний, управлінський набір функцій, що дає змогу всебічно оцінювати та планувати фінансово-господарську діяльність підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання щодо функцій управлінського обліку розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних науковців, а саме: Ф.Ф. Бутинця [2], Б.І. Валуєва, С.Ф. Голова [3; 4], К. Друрі, О.В. Карпенко [10], Г.Г. Кірейцева [11], Б.В. Мельничука [14], В.Б. Моссаковського, Л.В. Нападковської [15; 16], І.Б. Садовської [17], Я.В. Соколова, М.Г. Чумаченка, А.М. Герасимовича, В.Ф. Палія. Водночас аналітична функція як ключова функція управлінського обліку під час прийняття управлінських рішень залишається майже невивченою і потребує ретельнішого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття пріоритетного значення аналітичної функції управлінського обліку для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сьогодні інформаційне середовище змінюється ще більшими темпами, ніж наприкінці минулого століття. Кожна людина віком старше 30 років побачила стрімкий прогрес у сфері інформаційних технологій. У наші дні, в еру інформатизації, важко орієнтуватися навіть у повсякденному житті у величезних потоках даних, що вже казати про ведення господарської діяльності. Звідси виникла потреба вчасного забезпечення необхідною інформацією менеджерів і керівників для ефективного ведення бізнесу. У таких умовах традиційна система бухгалтерського обліку перестала бути повноцінним постачальником необхідної інформації для керівників різних рівнів. Управлінський облік є своєрідним містком, який з'єднує бухгалтерський облік із процесом управління [14].

Інформація, яку надає управлінський облік, спрямована на задоволення потреб як поточного, так і стратегічного управління, на оптимізацію використання ресурсів, на забезпечення об'єктивної оцінки діяльності його окремих підрозділів тощо. Управлінський облік можна вважати складовою частиною процесу управління, що надає відомості, необхідні для визначення стратегії та планування майбутніх операцій підприємства, а також контролю над ефективністю його поточної діяльності загалом [3, с. 10].

Кінцевою метою управлінського обліку є допомога керівництву в досягненні стратегічної мети підприємства. Таким чином, проектування управлінського обліку потрібно здійснювати комплексно

з розробленням стратегії, організаційної структури та функцій управління підприємством [8, с. 202].

Дослідження функцій управлінського обліку показало, що серед науковців не існує єдиного трактування їхньої класифікації (рис. 1).

Більшість науковців до функцій управлінського обліку відносить інформаційну, контрольну, комунікаційну, прогнозну та аналітичну. Автор дотримується думки, що до основних функцій управлінського обліку доцільно відносити інформаційну (забезпечує всі рівні керівництва інформацією), аналітичну (аналіз отриманої інформації, доцільності здійснення фінансово-господарської діяльності та прийнятих рішень), контрольну (контроль економічно-господарської діяльності, досягнення планових показників), прогнозну (побудова оперативних та стратегічних планів, прогнозування майбутніх показників).

Сучасний управлінський облік використовує внутрішню та зовнішню інформацію, на основі якої здійснюється оцінка господарської діяльності, економічного стану, фінансових можливостей, зовнішнього середовища, у якому функціонує підприємство, майбутніх тенденцій тощо. Виконання цих завдань проявляється через призму аналітичної функції управлінського обліку. Необхідно розглянути трактування даного поняття (табл. 1).

Автор вважає, що аналітична функція управлінського обліку покликана не лише інформаційно забезпечувати аналіз відхилень фактичних показників від планових, вона охоплює значно ширше коло завдань управлінського обліку і сприяє прийняттю управлінських рішень у всіх сферах фінансово-господарської діяльності, пов'язаних з аналізом одержаних фактичних результатів та побудовою майбутніх планів. Тобто аналітична функція тісно переплітається з іншими функціями управлінського обліку (рис. 2).

Ураховуючи швидкі темпи розвитку ринку, в якому функціонує підприємство, вважаємо, що аналітична функція управлінського обліку не повинна обмежуватися лише внутрішнім середовищем підприємства, як було раніше. Нині відбувається поступовий перехід її орієнтації на аналіз поведінки суб'єктів у зовнішньому середовищі.

Якщо раніше для розроблення стратегії, планів, прийняття рішень управлінський облік аналізував тільки внутрішні параметри, то з використанням Big Data починається його частковий перехід і на зовнішнє середовище, що дасть змогу стратегії, планам та рішенням бути більш релевантними.

Феном Big Data дає можливість швидко обробляти великі маси інформації, їх структурувати та аналізувати в різних контекстах. Взаємодія інструментів управлінського обліку через реалізацію аналітичної функції разом із Великими даними дає можливим аналізувати зовнішнє середовище, робить простішим та оперативнішим прийняття

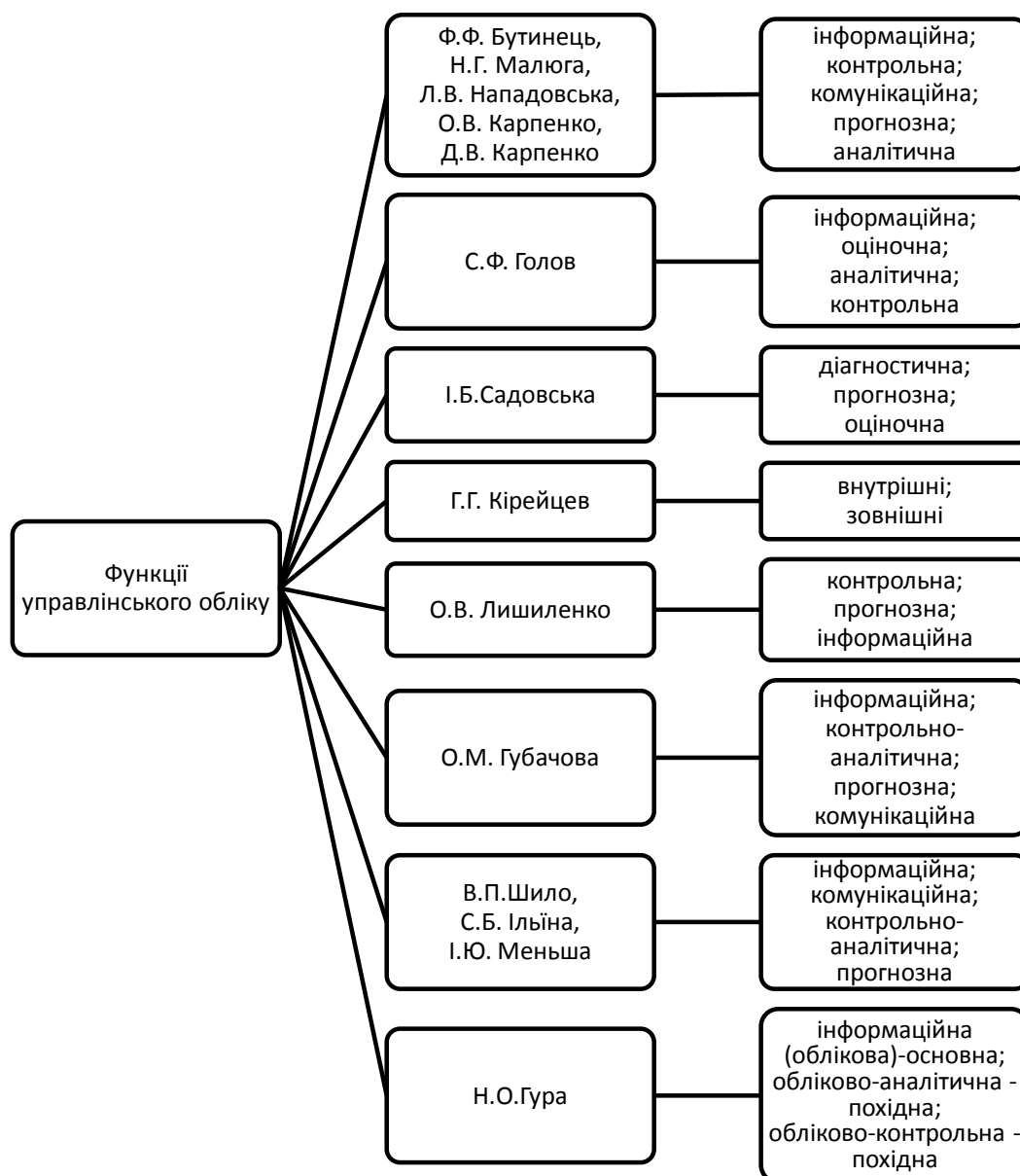

Рис. 1. Класифікація функцій управлінського обліку

Джерело: систематизовано автором за [2–6; 10; 11; 13; 15–18]

управлінських рішень, дає змогу реагувати на всі зміни, підвищує продуктивність та рентабельність підприємства, сприяє вдосконаленню виробництва, залученню нових інвесторів та пошуку ринків збуту, дає можливість поліпшити взаємодію структурних підрозділів підприємства через єдину інформаційну мережу.

Система управлінського обліку є інформаційно-аналітичною основою механізму прийняття управлінських рішень (рис. 3).

Сучасний управлінський облік доцільно розглядати як складову частину стратегічного управління, яка забезпечує, використовуючи зовнішню та внутрішню інформацію, потреби виробництва, маркетингу, управління ресурсами; здійснює аналіз діяльності підприємства з урахуванням його

поточних та довгострокових цілей. Використовуючи відповідні технології, управлінський облік формує інформаційні ресурси, необхідні для прийняття рішень, спрямованих на досягнення мети підприємства [8, с. 203].

Наявність альтернатив під час прийняття управлінських рішень пов'язана з широкою інформаційною базою, можливістю застосування різних алгоритмів розрахунку показників і водночас невідомістю або недостатністю інформації про об'єкт управління й оточуюче середовище. З іншого боку, сама діяльність управлінського персоналу, хоча й обмежена певним рівнем управління, має непередбачуваний або ситуативний характер. Застосування методів та інструментів управлінського обліку покликано максимально зменшити вплив

невизначеності щодо фінансового стану і результатів діяльності підприємства. За умови відсутності більш достовірних джерел інформації розрахункові показники фінансових та інших форм звітності вва-

жаються найбільш корисними для аналізу ситуації та прийняття управлінських рішень [12].

На думку С.В. Калабухової, в основі аналітики лежить не стільки принцип констатації фактів,

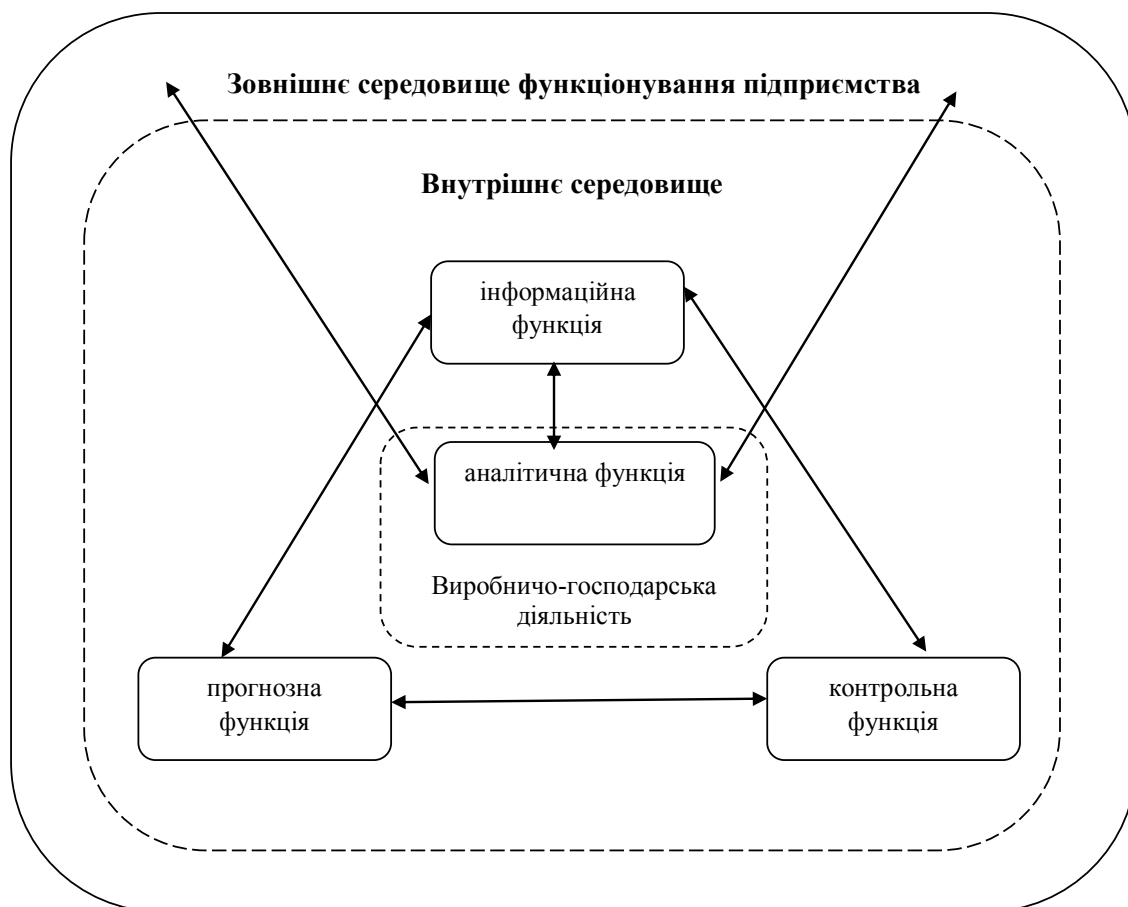

Рис. 3. Місце управлінського обліку в процесі прийняття управлінських рішень

Джерело: розроблено автором

Таблиця 1

Трактування поняття аналітичної функції управлінського обліку

Автор	Визначення поняття
О.В. Карпенко, Д.В. Карпенко	Аналітична функція – інформаційне забезпечення аналізу відхилень фактичних показників від запланованих у розрізі центрів відповідальності на основі аналітичного обліку та звітів менеджерів структурних підрозділів
Л.В. Нападівська	Аналітична функція – інформаційне забезпечення аналізу відхилень фактичних затрат і результатів діяльності окремих центрів відповідальності від запланованих (прогнозних) на основі широкого використання економіко-математичних методів і моделювання
О.М. Бартош	Аналітична функція – дослідження всієї системи прийняття рішень із метою її удосконалення, а саме результатів діяльності структурних підрозділів та окремих виконавців щодо виконання поставлених завдань з урахуванням методів аналізу та узагальненням результатів
Ф.Ф. Бутинець, Т.В. Давидюк, Н.М. Малюга, Л.В. Чижевська	Аналітична функція – вивчення системи управління з метою її вдосконалення. На даному етапі аналізується виконання поставленого завдання, а також причини його невиконання
В.П. Шило, С.Б. Ільїна, І.Ю. Меньша	Контрольно-аналітична функція – здійснення контролю над виконанням планових показників та бюджетів, досягнення тактичних та стратегічних цілей підприємства, результатів діяльності структурних підрозділів та окремих виконавців, ефективності прийнятих рішень та їхнього впливу на результати діяльності підприємства; дослідження поведінки витрат та встановлення причин відхилень фактичних виробничих витрат від кошторисних

Джерело: систематизовано автором за [1; 2; 10; 16; 18]

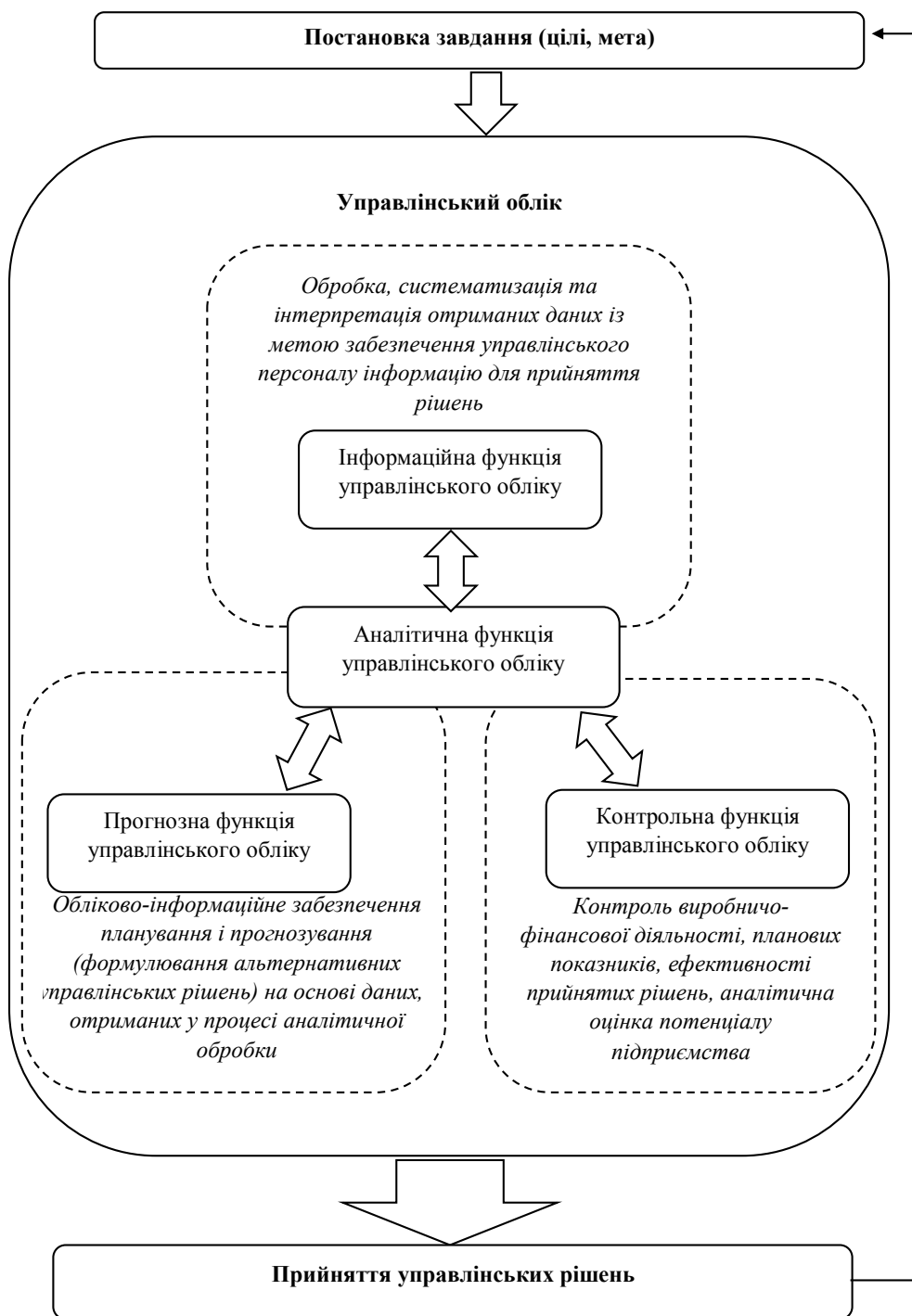

Рис. 2. Взаємодія функцій управлінського обліку та місце аналітичної функції у середовищі існування підприємства

Джерело: розроблено автором

скільки принцип «випередження подій», що дає змогу організації чи індивіду прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу, тобто можна стверджувати, що аналітика відіграє інтегруючу роль у реконструкції минулого, розкритті сьогодення і прогнозуванні майбутнього [9, с. 403].

Нині традиційне ведення обліку, у тому числі й управлінського, відходить на задній план. Рин-

кові умови диктують нові вимоги, що покликані об'єднати облікові, аналітичні й контрольні операції в єдиний процес. Це дасть змогу об'єктивно узагальнювати інформацію та приймати швидкі обґрунтовані рішення. Тобто процес надходження, обробки (аналізу) та інтерпретації даних повинен здійснюватися щоденно, а не за результатами звітного періоду (місяця, року). Постійно має під-

тримуватися зв'язок між вхідною інформацією, її аналізом та прийняттям рішень.

Аналітична функція управлінського обліку проявляється через види управлінського аналізу. З контексту управлінського обліку доцільно виділити ретроспективний, поточний і перспективний аналіз.

Ретроспективний аналіз орієнтований на дослідження минулої діяльності, отриманих фінансових результатів, відхилення їх від планових (у тому числі виявляються причини відхилення та їхній вплив на подальшу діяльність), вивчаються витрати в різних розрізах, проводиться їх оцінка, розраховуються абсолютні та відносні показники ефективності роботи підприємства.

Поточний аналіз дає змогу отримувати інформацію про перебіг виробничого процесу, рух грошових коштів, використання ресурсів, взаємовідносини з контрагентами, виявляти ситуативні відхилення від планових показників і швидко вживати заходи з їх усунення. Вдала аналітична обробка обліково-управлінської інформації дає змогу планувати діяльність підприємства на найближчу перспективу.

Основною метою перспективного аналізу є планування майбутньої діяльності підприємства, спрямованої на побудову виробничих процесів, прогнозів основних показників та загальної стратегії підприємства.

Для здійснення всебічної оцінки фінансово-господарської діяльності та її майбутнього планування необхідно комплексно використовувати всі види аналізу в процесі управлінського обліку.

За результатами аналізу основної (для зовнішніх користувачів) фінансової звітності підприємства приймаються управлінські рішення щодо надання кредитів, придбання цінних паперів, інвестування, укладання угод тощо.

Більшість управлінських рішень приймається на основі аналізу даних не лише фінансової звітності, а й інших нефінансових звітів. До них можна віднести натуральні обсяги виробництва та реалізації, їх асортимент, розрахунок собівартості товарів (робіт, послуг), обсяги затрат праці персоналу за категоріями, аналіз витрат. Рішення також повинні спиратися на інформацію, отриману із зовнішніх джерел: державне регулювання господарської діяльності підприємств, податкову політику держави, умови ринку, взаємовідносини з контрагентами.

Загалом аналітичні процеси в управлінському обліку дають змогу:

- забезпечити досягнення економічної стабільності суб'єкта господарювання;
- оцінити раціональність здійснення витрат;
- визначити способи найефективнішого використання ресурсів;
- розробити можливі альтернативи провадження господарської діяльності;

– підготувати інформацію для побудови майбутніх прогнозів, прийняття рішень щодо формування короткострокових та довгострокових цілей;

– систематизувати інформацію для здійснення контролю над досягненням планових показників, оцінкою фактичних та їх зіставленням.

Висновки з проведеного дослідження.

Управлінський облік покликаний допомагати керівництву приймати управлінські рішення. Нині система управлінського обліку виходить за межі традиційного його сприйняття і вимагає об'єднання у собі не лише елементів обліку, а й аналізу, контролю та планування, які можуть бути виражені в основних функціях, що повинні забезпечувати вирішення завдань та досягнення цілей, які стоять перед управлінським обліком. Аналітика даних про зовнішнє середовище підприємства та інформації про фінансово-господарські процеси дає змогу оцінювати всі поточні й ретроспективні боки діяльності суб'єкта господарювання та прогнозувати майбутню його стратегію.

Невирішеним залишається питання єдиного трактування функцій управлінського обліку та місця аналітичної функції у цій системі, що, своєю чергою, впливає на специфіку прийняття управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бартош О.М. Управлінський облік як основа ефективної системи управління банком. *Фінансовий простір*. 2014. № 1(13). С. 36–42.
2. Бухгалтерський управлінський облік : підручник / за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця ; 2-е вид., перероб. і доп. Житомир : Рута, 2002. 480 с.
3. Голов С.Ф. Управлінський облік : підручник. Київ : Лібра, 2003. 704 с.
4. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : МІМ ; Центр учбової літератури, 2007. 522 с.
5. Губачова О.М., Мельник С.І. Облік у зарубіжних країнах : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 432 с.
6. Гура Н.О. Облік видів економічної діяльності : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 392 с.
7. Добровський В.М., Гнилицька Л.В., Коршикова Р.С. Управлінський облік : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2008. 278 с.
8. Зозуляк М.М. Взаємозв'язок управлінського обліку та аналізу в контексті стратегічного управління підприємством. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 2. С. 201–206.
9. Калабухова С.В. Еволюція ролі бухгалтерських аналітиків в інформаційній економіці. *Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки* : зб. матеріалів ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. С. 403–405.
10. Карпенко О.В., Карпенко Д.В. Управлінський облік : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури. 2012. 296 с.

11. Кірейцев Г.Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки : монографія. Житомир : ЖДТУ, 2007. 236 с.

12. Король С.Я. Управлінський облік у прийнятті управлінських рішень. URL : http://www.rusnauka.com/PRNIT_2006/Economics/17646.doc.htm (дата звернення: 16.04.2019).

13. Лишиленко О.В. Бухгалтерський управлінський облік : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2006. 254 с.

14. Мельничук Б.В. Управлінський облік – інструмент ефективного менеджменту. *Агроінком*. 2005. № 11–12. С. 51–54.

15. Нападівська Л.В. Базові принципи управлінського обліку. *Актуальні проблеми економіки*. 2013. № 1(139). С. 173–181.

16. Нападівська Л.В. Управлінський облік : підручник ; 2-е вид., доопр. та доп. Київ : КНТЕУ, 2010. 648 с.

17. Садовська І.Б. Розвиток функцій управлінського обліку в умовах інституціональних змін. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2014. № 4(28). С. 281–286.

18. Шило В.П., Ільїна С.Б., Меньша І.Ю. Роль контролінгу в системі управління підприємством. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 1. С. 45–50.

REFERENCES:

1. Bartosh O. M. (2014) Upravlinskyi oblik, yak osnova efektyvnoi systemy upravlinnia bankom [Management accounting as the basis of an effective bank management system] *Finansovyi prostir*. no. 1 (13), 36–42.

2. Butynets F. F. (ed.) (2002) *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik*. [Managerial accounting] (2 edition), Zhytomyr: PP «Ruta»

3. Holov S. F. (2003) *Upravlinskyi oblik* [Managerial accounting]. Kyiv : Libra.

4. Holov, S. F. (2007) *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: an analysis of the status and prospects of development]. Kyiv: TsUL.

5. Hubachova O. M., Melnyk S. I. (2008) *Oblik u zarubizhnykh krainakh* [Accounting in foreign countries]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury,

6. Hura N. O. (2010) *Oblik vydiv ekonomichnoi diialnosti* [Accounting for types of economic activity]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.

7. Dobrovyskiy V. M., Hnylytska L. V., Korshykova R. S. (2008) *Upravlinskyi oblik* [Managerial accounting]. Kyiv: KNEU, 2008.

8. Zozuliak M. M. (2015) *Vzaiemozviazok upravlinskoho obliku ta analizu v konteksti stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Interconnection of managerial accounting and analysis in the context of strategic enterprise management]. *Ekonomichnyi analiz*. vol 119. no 2. pp. 201–206.

9. Kalabukhova S. V. (2015) *Evolutsiia roli bukhhalterskykh analitykiv v informatsiini ekonomitsi* [Evolution of the role of accounting analysts in the information economy] *Proceeding of the Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni*, Kyiv: NNTS «IAE», pp. 403–405.

10. Karpenko O. V., Karpenko D. V. (2012) *Upravlinskyi oblik* [Managerial accounting]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.

11. Kireitsev H. H. (2007) *Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni zviazky* [Development of accounting: theory, profession, interpersonal relations]. Zhytomyr: ZhDTU.

12. Korol S. Ya. *Upravlinskyi oblik u pryiniatti upravlinskykh rishen* [management accounting in making managerial decisions]. Available at: URL : http://www.rusnauka.com/PRNIT_2006/Economics/17646.doc.htm (accessed: 16 April 2019).

13. Lyshylenko O. V. (2006) *Bukhhalterskyi upravlinskyi oblik* [Managerial accounting]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury.

14. Melnychuk B. V. (2005). *Upravlinskyi oblik – instrument efektyvnoho menedzhmentu* [Management accounting – an effective management tool]. *Ahroinkom*, no 11–12, pp. 51–54.

15. Napadovska L. V. (2013) *Bazovi pryntsyipy upravlinskoho obliku* [Basic principles of managerial accounting]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 1 (139), pp. 173–181.

16. Napadovska L.V. (2010). *Upravlinskyi oblik* [Managerial Accounting]. Kyiv: KNTEU.

17. Sadovska I. B. (2014) *Rozvytok funktsii upravlinskoho obliku v umovakh instytutsionalnykh zmin* [Development of functions of managerial accounting in conditions of institutional changes]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*, no 4 (28), pp. 281–286.

18. Shylo V. P., Ilina S. B., Mensha I. Yu. (2011) *Rol kontrolinhu v systemi upravlinnia pidpriemstvom* [The role of controlling in the enterprise management system]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no 1, pp. 45–50.

THE THEORETICAL SUBSTANTIATION OF PRIORITY OF THE ANALYTICAL FUNCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING FOR MAKING MANAGERIAL DECISIONS

Introduction. In the current operating conditions, an enterprise is constantly facing an issue of ensuring its sustainable development. The complication of economic activity in a market environment is determined by a change in government regulation, increased competition, increased needs of customers and requirements for the quality of goods, information development of society. These reasons require improvements in production and management processes.

Accounting and analytical information becomes important that is used by management personnel not only when constructing the strategic goals of the enterprise but also in making everyday operational decisions. Management accounting is facing new tasks oriented on achieving the socio-economic effect of the activity of economic entity, its functions and methods of construction are expanding, etc.

Today, management accounting combines accounting, analytical, and management set of functions, which allows thoroughly assessing and planning financial and economic activities of an enterprise.

The purpose of the paper is to reveal the priority value of the analytic function of management accounting for making managerial decisions.

Research methodology. For this study, a number of methods were used: analysis and synthesis, systematization, generalization, and grouping. The theoretical and methodological basis of the research is works of domestic and foreign scholars on studying management accounting, its functions, and features of construction.

Results. The study of functions of management accounting indicates that there is no common interpretation of their classification among scholars. The author adheres to the opinion that it is appropriate to include information, analytical, control, and forecasting functions in the basic functions of management accounting. Interpretations of the concept of the analytical function of management accounting are considered.

We believe that the analytical function of management accounting is designed not only to provide information support for the analysis of deviations of actual indicators from the planned ones. It also covers a much wider range of management accounting tasks and facilitates the adoption of managerial decisions in all spheres of financial and economic activity, related to the analysis of the actual results obtained and the construction of future plans. That is, the analytical function intersects with other functions of management accounting.

We believe that the analytical function of management accounting should not be limited by the enterprise's internal environment only as before. Instruments of management accounting (realization of analytical function) together with Big Data allow analysing external environmental factors that will enable the strategy, plans, and decisions to be more relevant.

The management accounting system is the information and analytical basis of mechanism for making managerial decisions.

Analytical function of management accounting is manifested through the types of management analysis. In the context of managerial accounting, it is expedient to distinguish a retrospective, current, and perspective analysis. For an overall assessment of financial and economic activity and its future planning, it is necessary to comprehensively use all types of analysis in the process of management accounting.

In general, analytical processes in management accounting allow: ensuring the achievement of economic stability of an economic entity; evaluating the rationality of spending; identifying ways to make the most efficient use of resources; developing possible alternatives for business activities; preparing information for building future forecasts, making decisions on the formation of short-term and long-term goals; systematizing information for the control over the achievement of planned indicators, estimation of actual ones, and their comparison.

According to the results of the study, the author concludes that management accounting is designed to help management personnel to make managerial decisions.

It is established that the system of management accounting goes beyond the traditional perception and requires the unification of not only the elements of accounting but also analysis, control, and planning, which can be expressed in the main functions that must ensure the solving of tasks and the achievement of the goals that are facing management accounting. Data analysis (an analytical function of management accounting) in conjunction with Big Data allows processing information from the enterprise's external environment and internal financial and economic processes, which enables to evaluate all current and retrospective aspects of the business entity's activity and forecast a more relevant future strategy.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

SOME ASPECTS OF INTERNAL AUDIT OF CASH TRANSACTIONS AT ENTERPRISES

УДК 657.6

Семенець А.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Шум М.А.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Брянцева Д.Є.

студентка Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Статтю присвячено особливостям внутрішнього аудиту касових операцій під час розрахунків готівкою і платіжними картами. Уточнено, що під час внутрішнього аудиту касових операцій на підприємствах сфери торгівлі, громадського харчування та послуг на відміну від інших підприємств виникає нагальна потреба в перевірці операцій за платіжними картками спільно з касовими операціями. Розглянуто джерела отримання аудиторських доказів, тести засобів контролю, аналітичні процедури. Обґрунтовано необхідність розгляду планових робіт та аудиторських процедур під час первинного аудиту. Проведено аналіз ризиків суттєвого викривлення інформації у внутрішній, бухгалтерській, фінансовій звітності в частині касових операцій. Розглянуто особливості оцінки системи внутрішнього контролю під час внутрішнього аудиту касових операцій. Досліджено актуальні питання обліку і внутрішнього аудиту касових операцій на підприємствах України в сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішній аудит, касові операції, готівка, платіжні картки, підприємство.

Статья посвящена особенностям внутреннего аудита касовых операций при расчетах наличными деньгами и платежными картами. Уточнено, что при внутреннем аудите касовых операций на предприятиях сферы торговли, общественного питания и услуг в отличие от других предприятий возникает острая необходимость в проверке операций по платежным картам совместно с касовыми операциями. Рассмотрены источники получения аудиторских доказательств, тесты средств контроля, аналитические процедуры. Обоснована необходимость рассмотрения плановых работ и аудиторских процедур при первичном аудите. Проведен анализ рисков существенного искажения информации во внутренней, бухгалтерской, финансовой отчетности в части касовых операций. Рассмотрены особенности оценки системы внутреннего контроля при внутреннем аудите касовых операций. Исследованы актуальные вопросы учета и внутреннего аудита касовых операций на предприятиях Украины в современных условиях.

Ключевые слова: внутренний аудит, касовые операции, наличные деньги, платежные карты, предприятие.

The article is devoted to the peculiarities of internal audit of cash transactions in cash and payment cards. The purpose of the article is to analyze the specifics of internal audit of cash transactions, the methodology of internal audit, the risk of information distortion in accounting (financial) reporting on cash transactions and the development of proposals to improve the organization of internal audit of cash operations at enterprise. In order to effectively conduct an internal audit of cash transactions, the auditor needs to conduct a high-quality, high-level planned work. The result of the work is the preparation and approval of the audit plan and program. In preparing the planning documents, the following factors are taken into account: the enterprise's activities and its scope; personnel composition, its qualifications and movement; information about previous checks and their results; internal control and audit system; accounting system and accounting policies; risk boundaries of certain activities; materiality and acceptable risks; the nature and extent of audit procedures; coordination and direction of work of members of the audit team; current and final quality control of the work performed and other aspects. It was clarified that in the internal audit of cash transactions at the enterprises of trade, catering and services, unlike other enterprises, there is an urgent need to check the operations with payment cards together with cash transactions. Sources of audit evidence, tests of controls, analytical procedures were considered. The necessity of considering the planned work and audit procedures during the initial audit was justified. Performing analytical procedures, the auditor checks whether the company complies with the requirements for registration of the book of accounting of settlement operations. Deviations from these standards indicate a low efficiency of the internal control system and the risks associated with it. An analysis of the risks of material misstatement of information in the internal, accounting, financial reporting regarding cash transactions has been carried out. The features of the assessment of the internal control system for internal audit of cash transactions were considered. The paper explores current issues of accounting and internal audit of cash transactions at Ukrainian enterprises in modern conditions.

Key words: internal audit, cash transactions, cash, payment cards, enterprise.

Постановка проблеми. Під час внутрішнього аудиту бухгалтерської (фінансової) звітності аудитор висловлює думку про її достовірність у всіх суттєвих аспектах, у тому числі щодо показників, що містять сальдо рахунків, груп однотипних операцій, які розкривають інформацію про касові операції, представлені у складі грошових коштів. Нині економічні суб'єкти в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності поряд із традиційними касовими операціями активно використовують нові форми розрахунків, такі як платіжні картки, які використовуються фізичними особами під час здійснення оплати за придбані товари, отримані послуги, роботи, переказу грошей тощо. Для здійснення розрахунків деякі підприємства

використовують корпоративні картки, які видаються клієнтам, із попереднім зарахуванням на них грошових коштів, що дає змогу зосереджувати готівкові грошові потоки в певних касах і знижує ризики несанкціонованих операцій із ними.

Операції з платіжними картками здійснюються з використанням платіжних терміналів каси, з'єднаних із реєстратором розрахункових операцій (РРО) і включаються у фіскальний звітний чек. Касові операції оформляються касовими ордерами, видатковими відомостями, розрахунковими документами, документами за операціями із застосуванням електронних платіжних засобів (платіжні картки), іншими касовими документами, отже, операції з платіжними картками підлягають

внутрішньому аудиту під час здійснення внутрішнього аудиту касових операцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз нормативно-правових актів [3–8] і досліджень таких науковців, як Ф.Ф. Бутинець [1], Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча [2], В.Я. Савченко [9], В.П. Суйц, А.Д. Шеремет [11], Б.Ф. Усач [10] та ін., із даного питання свідчить про те, що проблемам внутрішнього аудиту касових операцій у такому розумінні приділяється мало уваги. Це пов'язано з тим, що касові операції історично здійснювалися тільки готівковими коштами. Сьогодні поряд із традиційними касовими операціями (розрахунки готівкою) все більшого розповсюдження набувають платіжні операції (розрахунки платіжними картками), які, на нашу думку, доцільно розглядати в рамках внутрішнього аудиту касових операцій. До того ж раніше діюча система контролю касових операцій включала процедури зовнішнього і внутрішнього контролю, що, безумовно, забезпечувало зниження ризику суттєвого викривлення інформації про касові операції. Зовнішній контроль із певною періодичністю здійснювали кредитні установи щодо своїх клієнтів. Внутрішній контроль над касовими операціями покладено на керівника установи та головного бухгалтера. Нині зовнішній контроль більшою мірою став формальним. Практика свідчить, що підприємства, які здійснюють у своїй діяльності касові операції разом із платіжними операціями, не завжди можуть вирішити проблеми, що виникли й пов'язані з організацією і веденням їх обліку, що надає значимий, а іноді істотний вплив на формування інформації в бухгалтерській звітності. Усі ці передумови зумовили актуальність вибраної теми дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі особливостей внутрішнього аудиту касових операцій, методології внутрішнього аудиту, ризиків викривлення інформації у бухгалтерській (фінансовій) звітності щодо касових операцій та розробленні пропозицій щодо вдосконалення організації внутрішнього аудиту касових операцій на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Організація і методика внутрішнього аудиту касових операцій повинні здійснюватися з урахуванням того, що операції з платіжними картками не належать до касових операцій відповідно до нормативних документів: Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні [5]; Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням [6]; Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» [8]. Слід усвідомлювати суттєвість різниці між термінами «касові операції», «платіжна операція», «розрахункова операція». Під час здійснення внутріш-

нього аудиту касових операцій на підприємствах сфери торгівлі, громадського харчування та послуг на відміну від інших підприємств виникає нагальна потреба у перевірці операцій за платіжними картками спільно з касовими операціями.

Для ефективного проведення аудиту, у тому числі касових операцій, аудитор зобов'язаний належним чином планувати свою роботу, підготувати загальний план і програму, беручи до уваги такі чинники, як: діяльність підприємства; зміни кадрового складу; інформація про попередні перевірки; система внутрішнього контролю; межі ризику певного виду діяльності; суттєвість і ризику; характер, обсяг аудиторських процедур; координація, напрям роботи учасників групи, поточний контроль і перевірка виконаної ними роботи; інші аспекти. Вочевидь, що під час формування загального плану аудиту та програми ці чинники розглядаються і приймаються до уваги на рівні бухгалтерської, фінансової звітності у цілому, а для підготовки розділу «Аудит касових операцій» – на рівні даного сегменту.

Під час проведення первинного аудиту потрібно розширити процес планування, передбачивши додаткові процедури. Аудитор повинен установити, чи робить вплив специфіка діяльності підприємства на аудит касових операцій. Водночас аудитор необхідно враховувати, що підприємства, які не здійснюють розрахунки з населенням, як правило, всі операції з грошовими коштами проводять безготівково, з використанням рахунків у банках. Для отримання грошових коштів під звіт на господарські потреби, на відрядження такі підприємства найчастіше використовують окремий банківський рахунок з оформленням платіжної банківської картки. У цьому разі аудиторі необхідно отримати достатні аудиторські докази, що операції з використанням платіжної картки здійснюються відповідно до нормативно-правових актів і підприємством застосовуються належні засоби контролю.

Також аудиторі необхідно проаналізувати, чи мають місце ризики суттєвого перекручення інформації в бухгалтерській, фінансовій звітності в частині касових операцій за розрахунками готівкою та (або) платіжними картками. Слід урахувати такі види ризиків:

1) невчасне, неповне відображення операцій із готівкою, характеризується викривленням сальдо грошових коштів, у частині готівки на звітну дату, оборотів за звітний період. Джерела інформації: бухгалтерська звітність та внутрішні документи підприємства, баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про рух грошових коштів;

2) некоректне відображення фактів господарського життя під час оплати платіжними картками через термінал каси, характеризується викривленням сальдо рахунків, оборотів на бухгалтерських рахунках обліку грошових коштів у дорозі, обліку

розрахунків із дебіторами і кредиторами. Джерела інформації: бухгалтерська звітність та внутрішні документи підприємства, баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про рух грошових коштів, примітки до фінансової звітності;

3) некоректна організація аналітичного обліку розрахунків готівкою, платіжними картками або його відсутність, характеризується викривленням сальдо рахунків, оборотів на бухгалтерських рахунках обліку грошових коштів, грошових коштів у дорозі, обліку розрахунків із дебіторами і кредиторами. Джерела інформації: бухгалтерська звітність та внутрішні документи підприємства, баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про рух грошових коштів, примітки до фінансової звітності;

4) некоректна організація синтетичного обліку оплати платіжними картками, характеризується викривленням сальдо рахунків, оборотів на бухгалтерських рахунках обліку оплати платіжними картками, у тому числі грошових коштів у дорозі, обліку розрахунків із дебіторами і кредиторами. Джерела інформації: бухгалтерська звітність та внутрішні документи підприємства, баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про рух грошових коштів, примітки до фінансової звітності.

Внутрішні документи включають планові, звітні, нормативно-регламентні документи.

Природно, існують й інші ризики під час перевірки касових операцій (видача грошових коштів під звіт, нюанси облікової політики та ін.). Під час оцінки ризиків аудитор повинен брати до уваги ефективність системи внутрішнього контролю підприємства. Аудитор повинен володіти знаннями про систему внутрішнього контролю, необхідними для проведення аудиту, і використовувати їх для виявлення можливих викривлень під час розгляду чинників, які впливають на ризики суттєвого викривлення інформації, а також під час планування характеру, термінів, обсягу аудиторських процедур на рівні бухгалтерської, фінансової звітності у цілому і на рівні сальдо рахунків, груп однотипних операцій, інформації, яка буде розкрита в частині касових операцій. Для оцінки системи внутрішнього контролю над касовими операціями аудитор проводить її тестування. Одним із напрямів оцінки системи внутрішнього контролю за касовими операціями є перевірка інформації на паперових та електронних носіях. Тести для оцінки системи внутрішнього контролю касових операцій можуть бути використані під час розроблення відповідних робочих документів аудитора із зазначенням обов'язкових реквізитів відповідно до внутрішньофірмових стандартів аудиту на підприємстві; на завершення повинен бути зроблений висновок про ступінь ефективності системи внутрішнього контролю в частині касових операцій, відповідності положень елементів облікової політики вимогам нормативно-правових актів.

Процедури перевірки по суті проводять для отримання достатніх аудиторських доказів, на основі яких аудитор формує думку про достовірність бухгалтерської, фінансової звітності. Процедури перевірки по суті включають детальні тести сальдо рахунків, груп однотипних операцій, інформації, яка буде розкрита, й аналітичні процедури. Заздалегідь аудитор повинен отримати від керівництва підприємства перелік усіх платіжних терміналів каси, з'єднаних із реєстратором розрахункових операцій, наявних у підприємства, із зазначенням марки платіжних терміналів каси, реєстратора розрахункових операцій, виробничого, реєстраційного номерів, відмітки про наявність книги обліку розрахункових операцій, розрахункових книжок, дати реєстрації в контролюючому органі за основним місцем обліку підприємства як платника податків, місцезнаходження (структурний підрозділ), ступеня використання (експлуатується, знаходиться в запасі), іншої інформації.

Аналітичні процедури за касовими операціями включають установлення тотожності:

- аналітичного, синтетичного обліку за бухгалтерськими рахунками 30 «Готівка», 31 «Рахунки в банках», 33 «Інші кошти», оборотно-сальдової відомості і бухгалтерської, фінансової звітності;

- даних облікових реєстрів, в яких систематизовано бухгалтерські записи з обліку операцій касових, платіжним карткам, книгам обліку розрахункових операцій, розрахунковим книжкам;

- сум виданих із каси грошових коштів для здачі в банк і зарахованих на поточний рахунок підприємства;

- сум виданих із каси інкасаторам та врахованих за дебетом рахунку 333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті», а також примірником супровідної відомості до сумки з готівковою виручкою (готівкою), квитанцією до прибуткового документа банку на внесення готівки, чеком платіжного терміналу;

- сум, урахованих за кредитом рахунку 333 «Грошові кошти в дорозі в національній валюті» і зарахованих на рахунок підприємства.

Крім того, сума на початок робочого дня повинна відповідати сумі на кінець попереднього робочого дня як у Книзі обліку розрахункових операцій, так і у фіскальному звітному чеку. Очевидно, що це правило може бути застосоване на будь-яку дату за винятком випадків виходу з ладу реєстраторів розрахункових операцій, що повинно підтверджуватися квитанцією або актом із записом до відповідного розділу експлуатаційного документа представником центру сервісного обслуговування [7]. Виконуючи аналітичні процедури, аудитор перевіряє, чи дотримуються підприємством вимоги до оформлення книги обліку розрахункових операцій, відхилення від зазначених норм свідчать про низьку ефективність системи внутрішнього контр-

олю та пов'язані з нею ризиками, що підлягають аналізу та оцінці на предмет суттєвості викривлення інформації в бухгалтерській, фінансовій звітності. Під час виявлення невідповідностей аудитор повинен виконати додаткові процедури, у тому числі отримати роз'яснення від співробітників підприємства, за необхідності – консультацію юриста, а також установити, чи є вони результатами систематичних викривлень, оцінити на предмет суттєвості, всеосяжності, необхідності модифікації думки в аудиторському звіті.

Проводячи детальні процедури по суті, аудитор використовує інформацію з облікових реєстрів, що відображають касові операції, які формуються на основі бухгалтерських записів. За підсумками внутрішнього аудиту касових операцій аудитор робить висновок про ступінь достовірності відповідних показників, відображених у бухгалтерській, фінансовій звітності на звітну дату, що включають сальдо, обороти за рахунком 30 «Готівка». За сегментом «Аудит касових операцій» аудитор формує пакет робочих документів, звіт за результатами аудиту керівнику аудиторської перевірки, керівництву підприємства, представникам його власників.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки та рекомендації. Насамперед, аудитору необхідно враховувати специфіку аудиту касових операцій, у тому числі розрахунки платіжними картками, для оцінки можливих ризиків викривлення інформації в бухгалтерській, фінансовій звітності і використовувати їх під час тестування системи внутрішнього контролю підприємства. Виконуючи процедури перевірки по суті, аудитор повинен проводити збір достатніх аудиторських доказів у контексті передумов підготовки бухгалтерської, фінансової звітності, з огляду на специфіку сегмента аудиту каси, шляхом виконання аналітичних процедур, детальних тестів, систематизувати й узагальнювати отримані аудиторські докази для формування думки про достовірність бухгалтерської, фінансової звітності в аудиторському звіті.

Необхідні подальші дослідження внутрішнього аудиту касових операцій за напрямками оцінки системи внутрішнього контролю, перевірки правильності вибраної облікової політики, правильності та доцільності видачі грошових коштів під звіт й документального оформлення цих процесів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутинець Ф.Ф. Аудит : підручник. Житомир : Рута, 2002. 672 с.
2. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту : підручник. Київ : Каравела, 2012. 544 с.
3. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства

фінансів України від 28 березня 2013 р. № 433. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (дата звернення: 05.04.2019).

4. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07 лютого 2013 р. № 73. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 05.04.2019).

5. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні : Постанова Правління Національного банку України від 29 грудня 2017 р. № 148. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (дата звернення: 05.04.2019).

6. Положення про порядок емісії електронних платіжних засобів і здійснення операцій з їх використанням : Постанова Правління Національного банку України від 05 листопада 2014 р. № 705. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14> (дата звернення: 05.04.2019).

7. Порядок реєстрації та ведення розрахункових книжок, книг обліку розрахункових операцій : Наказ Міністерства фінансів України від 14 червня 2016 р. № 547. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0920-16> (дата звернення: 05.04.2019).

8. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06 липня 1995 р. № 265/95-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.04.2019).

9. Савченко В.Я. Аудит : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2006. 328 с.

10. Усач Б.Ф. Аудит : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 231 с.

11. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2017. 375 с.

REFERENCES:

1. Butynets F. F. (2002) *Audyt* [Audit]. Zhytomyr: Ruta. (in Ukrainian).
2. Kulakovska L. P., Picha Yu. V. (2012) *Orhanizatsiia i metodyka audytu* [Organization and method of audit]. Kyiv: Caravela. (in Ukrainian).
3. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Metodychni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti" [Methodical recommendations for completing the forms of financial statements: the order of the Ministry of Finance of Ukraine] (28.03.2013) no. 433. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-15> (accessed 05 April 2019).
4. Natsionalne Polozhennia (Standart) bukhhalter-skoho obliku 1 "Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti" [National Accounting Standard 1 "General Requirements for Financial Statements": Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (07.02.2013) no. 73. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (accessed 05 April 2019).
5. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy "Polozhennia pro vedennia kasovykh operatsii u natsionalnii valiuti v Ukraini" [Regulation on the con-

duct of cash transactions in the national currency in Ukraine: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine] (29.12.2017) no. 148. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0148500-17> (accessed 05 April 2019).

6. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy "Polozhennia pro poriadok emisii elektronnykh platizhnykh zasobiv i zdiisnennia operatsii z yikh vykorystanniam" [Regulation on the procedure for issuing electronic payment facilities and transactions with their use: Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine] (05.11.2014) no. 705. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0705500-14> (accessed 05 April 2019).

7. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy "Poriadok reiestratsii ta vedennia rozrakhunkovykh knyzhok, knih obliku rozrakhunkovykh operatsii" [Procedure for registration and maintenance of settlement books, account-

ing books for settlement operations: Order of the Ministry of Finance of Ukraine] (14.06.2016) no. 547. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0920-16> (accessed 05 April 2019).

8. Zakon Ukrainy "Pro zastosuvannia reiestratoriv rozrakhunkovykh operatsii u sferi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta posluh" [On the Application of Registrars of Settlement Operations in the Sphere of Trade, Catering and Services: Law of Ukraine] (06.07.1995) no. 265/95. *Verkhovna Rada of Ukraine*. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265/95-%D0%B2%D1%80> (accessed 05 April 2019).

9. Savchenko V. Ya. (2006) *Audyt* [Audit]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian).

10. Usach B. F. (2007) *Audyt* [Audit]. Kyiv: Znannya. (in Ukrainian).

11. Sheremet A. D., Suyts V. P. (2017) *Audit* [Audit]. Moscow: INFRA-M. (in Russian).

Semenets Alina

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Audit and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Shum Mykhailo

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Department of Accounting, Audit and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

Briantseva Daria

Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

SOME ASPECTS OF INTERNAL AUDIT OF CASH TRANSACTIONS AT ENTERPRISES

Currently, economic entities in the process of carrying out financial and economic activities, along with traditional cash transactions are actively using new forms of payment, such as payment cards. Cash transactions are issued by cash orders, expense statements, payment documents, transaction documents using electronic means of payment (payment cards), and other cash documents, therefore, payment card transactions are subject to internal audit during internal audit of cash transactions. The organization and methodology of internal audit of cash transactions should be carried out taking into account the fact that operations with payment cards do not apply to cash transactions in accordance with regulatory documents.

The purpose of the article is to analyze the specifics of internal audit of cash transactions, the methodology of internal audit, the risk of information distortion in accounting, financial reporting on cash transactions and the development of proposals to improve the organization of internal audit of cash operations at enterprise.

The article is devoted to the peculiarities of internal audit of cash transactions in cash and payment cards. Sources of audit evidence, tests of controls, analytical procedures are considered.

In order to effectively conduct an internal audit of cash operations, the auditor needs to conduct a high-quality, high-level planned work. The result of the work is the preparation and approval of the audit plan and program. In preparing the planning documents, the following factors are taken into account: the enterprise's activities and its scope; personnel composition, its qualifications and movement; information about previous checks and their results; internal control and audit system; accounting system and accounting policies; risk boundaries of certain activities; materiality and acceptable risks; the nature and extent of audit procedures; coordination and direction of work of members of the audit team; current and final quality control of the work performed and other aspects.

The necessity of reviewing the planned work and audit procedures during the initial audit is substantiated.

An analysis of the risks of material misstatement of information in the internal, accounting, financial reporting regarding cash transactions has been carried out. Performing analytical procedures, the auditor checks whether the company complies with the requirements for registration of the book of accounting of settlement operations. Deviations from these standards indicate a low efficiency of the internal control system and the risks associated with it.

The auditor needs to take into account the specifics of the audit of cash transactions, including payments by payment cards, to assess the possible risks of distortion of information in the accounting, financial reporting and use them when testing the internal control system.

The article may be useful for practitioners, accounting, control and audit departments at enterprises related to the accounting and control of cash transactions. The results of the study have a certain value in the educational process in the preparation and advanced training of personnel for accounting, control and audit.

The paper explores current issues of accounting and internal audit of cash transactions at Ukrainian enterprises in modern conditions.

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОДЕКСУ ЕТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ БУХГАЛТЕРІВ МІЖНАРОДНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ БУХГАЛТЕРІВ

NATIONAL FEATURES OF APPLICATION OF THE CODE OF ETHICS OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS OF THE INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS

У роботі розглянуто проблемні питання навчання і розвитку професійних бухгалтерів у зв'язку з реформою системи бухгалтерського обліку в Україні. З перших років незалежності України посада бухгалтера почала мати більший попит, почали створюватися професійні організації бухгалтерів і аудиторів. Але в законодавстві належним чином професію визнано не було. Авторами проведено дослідження таких категорій, як «кодекс», «вчинки» відповідно до аспектів професійної етики бухгалтерів, а також обґрунтовано доцільність «прищеплення» норм професійної етики під час підготовки фахівців у вищих навчальних закладах. Розглянуто основні принципи Кодексу етики професійних бухгалтерів, а також приклади етичних проблем із зарубіжного досвіду, які вивчаються студентами у циклі фахової підготовки за напрямом «Облік та оподаткування». Навіть із декількох прикладів ми бачимо, що питанням етики в зарубіжній практиці приділяють велику увагу. На жаль, більшість бухгалтерів в Україні навіть не підозрює про існування подібного документа.

Ключові слова: професійний бухгалтер, Кодекс етики професійних бухгалтерів, Міжнародні стандарти освіти, етичні норми й проблеми, компетентність.

В работе рассмотрены проблемные вопросы обучения и развития профессио-

нальных бухгалтеров в связи с реформой системы бухгалтерского учета в Украине. С первых лет независимости Украины должность бухгалтера начала иметь большой спрос, начали создаваться профессиональные организации бухгалтеров и аудиторов. Но в законодательстве должным образом профессия не была признана. Авторами проведено исследование таких категорий, как «кодекс», «поступки» согласно аспектам профессиональной этики бухгалтеров, а также обоснована целесообразность «привития» норм профессиональной этики при подготовке специалистов в высших учебных заведениях. Рассмотрены основные принципы Кодекса этики профессиональных бухгалтеров, а также примеры этических проблем из зарубежного опыта, которые изучаются студентами в цикле профессиональной подготовки по направлению «Учет и налогообложение». Даже с нескольких примеров мы видим, что вопросам этики в зарубежной практике уделяют большое внимание. К сожалению, большинство бухгалтеров в Украине даже не подозревают о существовании подобного документа.

Ключевые слова: профессиональный бухгалтер, Кодекс этики профессиональных бухгалтеров, Международные стандарты образования, этические нормы и проблемы, компетентность.

УДК 657:[005.72:334.7]:174-157.16

Розіт Т.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Слюніна Т.Л.

к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

The problem of training and development of professional accountants in connection with the reform of the accounting system in Ukraine is considered in the paper. From the first years of Ukraine's independence, the development of a market economy, the position of accountant began to have more demand, professional organizations of accountants and auditors began to be created. Civil servants increasingly used the terms "auditor", "certification" and "professional accountant" in their activities. But the legislation did not properly recognize the profession. The authors conducted a study of such categories as the code, actions in accordance with the aspects of the professional ethics of accountants, as well as the feasibility of "forging" the standards of professional ethics in the training of specialists in higher education institutions. The main principles of the Code of Ethics for Professional Accountants, as well as examples of ethical problems in foreign experience studied by students in the cycle of professional training in the field "Accounting and taxation" were considered. Even with a few examples, we see that ethics issues in foreign practice are of great importance and therefore, in the preparation of their specialists, they are laid out in great detail by the Code of Ethics of Professional Accountants of the International Federation of Accountants. Unfortunately, most accountants in Ukraine do not even suspect the existence of such a document. We consider it expedient to include the course "Professional and Applied Ethics" in the master's curricula; include the issues related to professional ethics in the tasks for coursework and diploma work on professional disciplines in order to prepare future professionals for solving ethical problems in professional life, forming values professional ethics of accountant and auditor. But a professional organization from the moment of its creation promotes the successful implementation of reforms in accounting and auditing, translates international standards of accounting and reporting, professional ethics, education, prepares and conducts retraining, professional development.

Key words: professional accountant, Code of ethics of professional accountants, International Educational Standards, ethical norms and problems, competence.

Постановка проблеми. Професія бухгалтера є однією з тих, яка зазнала значних змін із перших років незалежності України та розвитку ринкової економіки й отримала широкий попит. На ринку професійних послуг України були створені перші професійні організації аудиторів і бухгалтерів (наприклад, ФПБАУ). Саме професійним організаціям доручено розповсюджувати норми професійної етики та контролювати їх дотримання у сучасному розвиненому суспільстві. У лексиконі державних органів, професіоналів, наукових дослідників почали з'являтися такі терміни,

як «аудитор», «сертифікація» та «професійний бухгалтер». Проте належного визнання професія бухгалтера у чинному законодавстві не отримала. Тож проблематика сутності професійної етики бухгалтера, а також організаційні і методичні складники формування норм професійної етики бухгалтера потребують подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне дослідження аспектів професійної етики як виду прикладної етики проведено В.І. Баштановським, Ю.В. Согомоновим та іншими науковцями. Дослідженню проблематики історії розви-

тку професії бухгалтера з урахуванням етичного аспекту присвячено праці сучасних науковців, таких як Ф.Ф. Бутинець, С.Я. Зубілевич, М.Ю. Медведєв, А.Ю. Редько, Я.В. Соколов та ін. Наукове та організаційно-методичне забезпечення сертифікації вітчизняних бухгалтерів (обов'язковим складником якої є норми професійної етики) розробляють такі вітчизняні науковці, як С.Ф. Голов та В.М. Жук. Ці дослідники здійснили значний внесок у вирішення проблем, пов'язаних із теорією та впровадженням у практику норм професійної етики бухгалтера й аудитора.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності професійної етики, дослідження взаємозв'язку таких категорій, як «місія», «кодекс», «вчинки» відповідно до прикладних аспектів професійної етики бухгалтера, а також обґрунтування ролі та визначення доцільних форм «прищеплення» норм професійної етики в процесі підготовки фахівців з обліку та аудиту у вищій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кожна професія вимагає дотримання норм етики, адже людина, яка займається тією чи іншою діяльністю, зацікавлена в тому, щоб результатами її праці вірили, щоб якісно надані послуги оцінювалися високо.

Професійні організації «прищеплюють» норми професійної етики та контролюють їх дотримання у сучасному суспільстві. Місією Федерації професійних бухгалтерів та аудиторів України (ФПБАУ) декларовано захист інтересів її членів та сприяння росту довіри громадськості до високої якості їхніх професійних послуг; розроблення й впровадження національних стандартів і практики бухгалтерського обліку та аудиту, що базуються на міжнародних стандартах; створення Кодексу професійної етики (далі – Кодекс) та здійснення контролю над його дотриманням; підвищення рівня професійної освіти.

Міжнародна федерація бухгалтерів (МФБ) створена 7 жовтня 1977 р. для координування на світовому рівні діяльності професійних організацій у галузі обліку, аудиту та фінансової звітності. І тільки 26 березня 2004 р. Рада Федерації прийняла рішення, згідно з яким ФПБАУ визнає та приєднується до Кодексу МФБ. У 2009 р. Кодекс був переглянутий, а набрав чинності для членів федерації з 2011 р.

Щодо дії Кодексу на теренах України, то Аудиторська палата України своїм Рішенням № 290/7 від 27.02.2014 вирішила:

Прийняти Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів у редакції 2012 р. для обов'язкового застосування аудиторами України з 1 травня 2014 р. [5].

Але, незважаючи на ці організаційні заходи, проблема дотримання норм професійної етики фахівцями з обліку та аудиту в Україні залиша-

ється невирішеною, що зумовлено низкою чинників, таких як достатньо високий рівень тіньової економіки, не дуже стабільне правове поле і, як наслідок, низький рівень культури бізнесу. Через те, що в Україні Кодекс було прийнято пізніше, ніж в інших країнах світу, у нас все ж таки недостатній рівень дослідження методології професійної етики та освітньої підготовки за цим напрямом. І тому важливим у підготовці фахівців з обліку й аудиту є приживлення норм професійної етики, що зумовлює необхідність впровадження відповідних курсів до навчального процесу.

Для того щоб у своїй діяльності бухгалтер мав змогу застосовувати даний Кодекс, необхідно перш за все детально вивчити та зрозуміти постулати, адже відомо, що Кодекс є зведенням професійних принципів, серед яких основними є чесність та об'єктивність, професійна компетентність і сумлінність, конфіденційність і професійна поведінка.

На практиці спостерігається значна плутанина. Для аудиторів із травня 2014 р. Кодекс є обов'язковим до застосування, водночас більшість бухгалтерів в Україні навіть не підозрює про існування подібного документа.

Розберемося детальніше зі структурою Кодексу. Він складається з трьох частин:

1. Частина А – застосовується до всіх професійних бухгалтерів.
2. Частина Б – застосовується до професійних бухгалтерів-практиків.
3. Частина В – застосовується до всіх штатних професійних бухгалтерів.

Постає питання щодо роз'яснення термінів та виявлення різниці між цими поняттями (професійний бухгалтер, бухгалтер-практик та професійний бухгалтер у бізнесі або штатний бухгалтер).

Професійний бухгалтер – особа, яка є членом організації, що входить до Міжнародної федерації бухгалтерів.

Професійний бухгалтер у бізнесі – це професійний бухгалтер, який працює за наймом або обіймає посаду у таких сферах діяльності, як комерція, промисловість, сфера обслуговування, державний сектор, освіта чи неприбутковий сектор. Або бухгалтер, що працює за контрактом.

Професійний бухгалтер-практик – це особа, що працює в компанії, яка надає професійні послуги (у розрізі аудиту, консалтингу, бухгалтерії).

У першій частині Кодексу містяться загальні вимоги й основні принципи етики, які є обов'язковими для виконання бухгалтерами та аудиторами. Друга частина (Б) детально описує вимоги етики до професійних бухгалтерів-практиків. Третя частина (В) Кодексу використовується в роботі найманими працівниками у сфері обліку й аудиту – професійними бухгалтерами-практиками.

Таким чином, стає зрозуміло, що дія Кодексу поширюється на всіх бухгалтерів, працюючих у

штаті підприємства, або в аудиторських чи бухгалтерських компаніях.

У Кодексі етики професійних бухгалтерів описуються фундаментальні принципи етики, які необхідно використовувати особам, що працюють у бухгалтерській сфері (аудитори, консультанти, бухгалтери). То ж остаточне рішення щодо використання етичних норм приймає саме аудитор, з огляду на чинне законодавство та реалії ринку послуг.

До фундаментальних принципів етики всіх професійних бухгалтерів можна віднести принципи:

– добросовісності – йдеться про те, що кожен професійний бухгалтер має бути чесним та щирим у всіх ділових відносинах. Як вище згадувалося, поняття «бухгалтер» може відноситися і до поняття «аудитор», тож не буде зайвим на прикладі розібрати типові порушення даного принципу. Наприклад, принцип порушується, якщо висновок, виданий аудитором, чи текст звіту не відображають реальний стан або викривлюють його на чийсь користь; або аудиторський висновок уводить в оману користувачів, не даючи повної картини на фірмі, що перевіряється; порушенням принципу добросовісності буде й те, коли аудиторська фірма видає висновок без перевірки звітності чи діяльності об'єкта;

– об'єктивності – суть цього принципу полягає у тому, що професійний бухгалтер має не допускати упередженості, конфлікту інтересів чи впливу інших осіб на ділові чи професійні судження, тобто якщо аудитор надає звіт, виходячи з інтересів тільки однієї зі сторін конфлікту інтересів, це є порушенням, наприклад конфлікт між фіскальною службою та суб'єктом підприємницької діяльності;

– професійної поведінки – йдеться про те, що потрібно додержуватися всіх законів та нормативно-правових актів, щоб не дискредитувати себе й професію;

– професійної компетентності та ретельності – необхідно підтримувати професійні знання та навички, щоб мати змогу надавати професійні компетентні послуги відповідно до технічних та професійних стандартів. Якщо аудитор не хоче порушувати принцип належної ретельності, він має максимально забезпечувати доказовість висновків, а також усі дії та зібрані докази ретельно задокументувати згідно з МСА;

– конфіденційності – означає зобов'язання професійного бухгалтера утримуватися від: розкриття конфіденційної інформації, отриманої за межами фірми в результаті професійних та ділових відносин без належного дозволу, або якщо немає юридичного чи професійного права або обов'язку розкривати його; використання конфіденційної інформації, отриманої в результаті професійних чи ділових відносин, для власної вигоди або на користь третіх осіб. Але в Кодексі (п. 140.8) про-

писано, що існують випадки, коли аудитору дозволяється розкривати інформацію, а саме:

- якщо того вимагає закон;
- якщо це ініційовано роботодавцем або клієнтом;
- для того щоб забезпечити оглядовість аудиторських послуг організацією;
- для відповіді на запити з боку державних органів;
- для захисту інтересів аудитора в ході процесуальних дій [3].

Певний час термін «професійний бухгалтер» був синонімом поняття «аудитор». Проте згодом було визнано, що бухгалтери, які відповідали ознакам наявності високого рівня знань, навичок та етики, професійного досвіду та які були членами професійних бухгалтерських організацій, що брали на себе відповідальність за постійне підвищення кваліфікації та етичну поведінку під час виконання їхніми членами професійних обов'язків, почали успішно реалізовувати свою компетентність не лише в аудиті, а й працюючи фінансовими директорами, головними бухгалтерами тощо.

Сьогодні термін «професійний бухгалтер» наводиться у Міжнародних стандартах аудиту, Міжнародних стандартах освіти, Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку в державному секторі. На думку МФБ, він стосується усіх, для кого написані Міжнародні стандарти та хто повинен їх застосовувати. МФБ розглядає універсальне тлумачення цього терміна як гарантію успішного використання всіх розроблених стандартів незалежно від національних, законодавчих та галузевих особливостей.

Етичні, моральні норми є загальними для членів суспільства поза професійною приналежністю, але професійна етика визначається відповідно до потенційних етичних проблем, зумовлених функціонуванням професійного середовища у соціумі. Зокрема, неоднозначні й актуальні етичні проблеми в сучасному бізнесі пов'язані з тим, що бухгалтер як посадова особа реалізує комунікаційні функції (підприємство – держава; підприємство – власники, інвестори; адміністрація підприємства – наймані працівники тощо). Всі зазначені вище суб'єкти мають інтереси, здебільшого суперечливі, адже для держави вигідно, щоб підприємство перерахувало податки та збори в повному обсязі, тоді як власники бажать «зберегти» власні кошти. Між двома сторонами стоїть бухгалтер, який у своїй діяльності має дотримуватися таких принципів, як чесність, об'єктивність та професійна поведінка. Бухгалтери стиснуті між натиском фіскалів та бажаннями і вимогами керівника або засновника, тому не мають можливості, наснаги, натхнення думати і реалізовувати досить ефемерні для нашої дійсності етичні норми. На нашу думку, на жаль, ще не досягнуто високого рівня етичної самооцінки в професійній спільноті.

Підсумовуючи все зазначене вище, можна відзначити, що бухгалтер сьогодні «розривається» між інтересами власника та нормами законодавства, адже керівництво бажає виплачувати до бюджету як найменше податків та зборів, а бухгалтер має організувати систему обліку так, щоб під час перевірки державними фіскальними органами, органами Держпраці та іншими органами держнагляду у них не виникло запитань.

Етичні проблеми можуть стосуватися різних питань, у тому числі й управлінських, які бухгалтер має вирішувати, не порушуючи норми Кодексу етики. Розглянемо приклади із зарубіжного досвіду, які розглядаються зі студентами під час вивчення дисциплін циклу професійної підготовки спеціальності «Облік і оподаткування».

Випадок А: підприємство займається розробленням програмного продукту, витрати на яке капіталізуються як актив, а не відображаються у звітності як витрати.

Водночас керівник цього відділу, чия премія базується частково на прибутку від результатів діяльності відділу, стверджує, що витрати на розроблення показувати у звітності як актив – обґрунтоване рішення, тому що новий продукт буде приносити з часом прибуток.

Останні два продукти цього відділу були невдалими.

Таким чином, бухгалтер постає перед проблемою, як прийняти правильне рішення, уникаючи особистого протистояння зі своїм керівником, а з іншого боку, дотриматися правил. Якщо показати як актив, то у стосунках із керівником відділу не буде проблем, але ж продукт, може, й утратить невдалим, і стане зрозуміло, що витрати на розроблення продукту у цьому періоді потрібно було показувати саме як витрати. Дана ситуація передбачає проблеми, пов'язані з компетенцією, авторитетом та цілісністю. Бухгалтер має вимагати від керівника відділу надання достовірних доказів того, що новий продукт є комерційно життєздатним. Якщо він не надає такий доказ, витрати на розроблення в поточному періоді доцільно показати у складі витрат.

Випадок В: постачальник упаковки, який обговорює новий контракт із бухгалтером, пропонує бухгалтеру закупівельної компанії повністю оплачені вихідні. Постачальник не згадує новий контракт у процесі запрошення. Бухгалтер, своєю чергою, не є найближчим другом постачальника, він розуміє, що постачальник може запитувати детальну інформацію щодо інших пропозицій, розміщених конкуруючими компаніями.

Бухгалтер стикається з етичною дилемою: якщо він погодиться на пропозицію постачальника, то вже не зможе неупереджено прийняти рішення щодо підписання нового контракту.

Справа В пов'язана з принципами конфіденційності й сумлінності. Постачальник може й не мати наміру задавати питання про заявки конкурентів. Однак видимість конфлікту інтересів у випадку В достатня для багатьох компаній, щоб заборонити співробітникам відповідати «прихильністю» на подібні дії з боку постачальників. Бухгалтер повинен обговорити запрошення зі своїм безпосереднім керівником. Якщо візит схвалений, бухгалтер повинен проінформувати постачальника про те, що запрошення офіційно схвалено відповідно до корпоративної політики (яка включає в себе нерозголошення конфіденційної інформації про компанію) [7].

З такими проблемами може стикатися й аудитор під час проведення незалежної перевірки підприємства: він не може приймати подарунки, тим паче дорожочинні, якісь інші блага, оскільки при цьому принцип об'єктивності в роботі ставиться під сумнів. Аудитор, як і бухгалтер у розглянутому прикладі, не може розголошувати інформацію, яку він отримав у результаті професійних чи ділових стосунків, використовувати її на свою користь або на користь третіх сторін.

Застосовуючи етичні стандарти професійної практики, ви можете зіткнутися з проблемами виявлення неетичної поведінки або розв'язання етичного конфлікту. Коли ви стикаєтеся з етичними проблемами, ви повинні дотримуватися встановленої політики вашої організації з вирішення такого конфлікту.

Питанням етики в зарубіжній практиці приділяють велику увагу, тому під час підготовки своїх спеціалістів їм викладається дуже детально Кодекс етики професійних бухгалтерів Міжнародної федерації бухгалтерів. На жаль, більшість бухгалтерів в Україні навіть не підозрює про існування подібного документа.

Під час навчання студентів спеціальності «Облік і оподаткування» питання етики розглядаються, на жаль, фрагментарно, що не дає змоги в повному обсязі розглядати масштабність цих питань. Автономія, яка надана вишам, дає можливість під час складання освітньо-професійних програм спеціальності «Облік і оподаткування» включати необхідні курси в навчання, що дає сподівання, що в майбутньому цих прогалін у знанні етичних норм у бухгалтерів і аудиторів не буде.

Висновки з проведеного дослідження. Про етику професіоналів у галузі бухгалтерського обліку й аудиту багато говорять, але мало роблять, щоб на виході отримувати авторитетних висококласних фахівців. Етичні проблеми повсякденно зустрічаються на професійному шляху бухгалтера й аудитора. Їх потрібно вирішувати гідно, а для цього необхідно знати норми професійної поведінки, готувати себе до їх неухильного дотримання. Ці норми прописані в Кодексі етики професійних бухгалтерів.

Як було зазначено вище, термін «професійний бухгалтер» не до кінця ідентифікований, не прописані компетентності саме для національних умов і особливостей ведення справ в Україні. Вважаємо, що доцільно було б переглянути освітньо-професійні програми на предмет відповідності Міжнародним стандартам МФБ, оскільки високі стандарти МФБ та програма відповідності її членів цим стандартам є запорукою найкращого задоволення потреб суспільства у послугах професійних бухгалтерів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зубілевич С.Я. Міжнародні стандарти освіти як основа єдиної національної програми професійної сертифікації бухгалтерів України. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. № 5. С. 8–15.
2. Коваль С.В. Професійна етика як невід'ємна складова обліково-аудиторської діяльності в аграрному секторі економіки. *Таврійський науковий вісник*. 2010. № 173. С. 182–187.
3. Кодекс етики професійних бухгалтерів. Київ, 2014. 172 с.
4. Міжнародна федерація бухгалтерів. Кодекс етики професійних бухгалтерів: досвід, реалії, перспективи / пер. з англ. С.Я. Зубілевич. *Доповіді на Міжнародній конференції 31 травня – 1 червня 2010 р.* Київ : ФПБАУ, 2010. С. 168–170.
5. Про застосування стандартів аудиту та етики. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr_0723014/sp:head:max100?sp=:head:max100&lang=en (дата звернення: 16.03.2019).
6. Савченко В.М., Кононенко Л.В., Бегун А.П. Проблеми формування та дотримання норм професійної етики бухгалтера. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. 2011. № 20. С. 350–354.
7. Cost accounting: a managerial emphasis/ Charles T. Horngren, Stanford University, Srikant M. Datar, Harvard University, Madhav V. Rajan, Stanford University. 2015. Fifteenth edition.

REFERENCES:

1. Zubilevych S. JA. (2014) Mizhnarodni standarty osvity yak osnova yedynoi natsionalnoi prohramy profesiinoi sertyfikatsii bukhhalteriv Ukrainy [International standards of education as the basis of a single national program of professional certification of accountants in Ukraine]. *Scientific and practical journal Accounting and Audit*, no. 5, pp. 8-15.
2. Koval S.V. (2010) Profesiina etyka yak nevidiemna skladova oblikovo-audytorskoj diialnosti v aharnomu sektori ekonomiky [Professional ethics as an integral part of accounting and auditing in the agrarian sector of the economy]. *Taurian Scientific Bulletin*, vol. 73, pp. 182-187.
3. International Federation of Accountants (2012) *Kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv* [The Code of Ethics for Professional Accountants], Kyiv: International Federation of Accountants.
4. International Federation of Accountants (2010) *Kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv: dosvid, realii, perspektivy* [Code of ethics of professional accountants: experience, realities, prospects]. Proceedings of the International Conference (Ukraine, Kyiv, May 31 – June 1), Kyiv: FPBAU, pp. 168-170.
5. Rishennia Pro zastosuvannya standartiv audytu ta etyky [Decision on the application of audit standards and ethics]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr_0723014/sp:head:max100?sp=:head:max100&lang=en (accessed 16 March 2019).
6. Savchenko V.M., Kononenko L.V., Behun A.P. (2011) Problemy formuvannya ta dotrymannia norm profesiinoi etyky bukhhaltera [Problems of formation and observance of norms of professional ethics of the accountant]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalno tekhnichnoho universytetu* [Scientific works of the Kirovohrad National Technical University], no. 20, pp. 350-354.
7. Cost accounting: a managerial emphasis/Charles T. Horngren, Stanford University, Srikant M. Datar, Harvard University, Madhav V. Rajan, Stanford University. – 2015. – Fifteenth edition.

Rozit Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Statistics, Accounting and Audit
V. N. Karazin Kharkiv National University

Sliunina Tetiana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Statistics, Accounting and Audit
V. N. Karazin Kharkiv National University

NATIONAL FEATURES OF APPLICATION OF THE CODE OF ETHICS OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS OF THE INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS

Purpose of the article. The paper addresses the problematic issues of training and development of professional accountants in connection with the reform of the accounting system in Ukraine. The basic provisions of professional ethics of an accountant and an auditor, which are spelled out in the Code of Ethics of Professional Accountants, have been studied.

Research Methodology. The authors conducted a study of such categories as a code, actions according to aspects of professional ethics of accountants, and also justified the expediency of “inculcating” the norms of professional ethics when training specialists in higher educational institutions. Since the first years of independence of Ukraine, the development of a market economy, the position of an accountant began to have greater demand, professional organizations of accountants and auditors began to be created. Civil servants in their activities increasingly used the terms “auditor”, “certification” and “professional accountant”. But the profession did not recognize the profession properly.

Results. This article examined the basic principles of the Code of Ethics for Professional Accountants, as well as examples of ethical problems from foreign experience that are studied by students in the training cycle in the area of “Accounting and taxation.» Even with a few examples, we see that ethical issues in foreign practice are of great importance and therefore, in preparing their specialists, they set forth in great detail the Code of Ethics of Professional Accountants of the International Federation of Accountants. Unfortunately, most accountants in Ukraine do not even suspect the existence of such a document. But since its creation, a professional organization contributes to the successful implementation of reforms in the field of accounting and auditing, translates international standards of accounting and reporting, professional ethics, education, prepares and conducts retraining, advanced training.

The practical significance. Thus, on the basis of the material studied, we understand that the term “professional accountant” is not fully identified, and the competencies for national conditions and business practices in Ukraine are not spelled out. We consider it expedient to review educational and professional programs for compliance with IFAC international standards. Since the high standards of the IFAC and the compliance program of its members with these standards is the key to best meeting the needs of society in the services of professional accountants. However, professional organizations since their inception contribute to the successful implementation of reforms in the field of accounting and auditing. International standards of accounting and reporting, professional ethics, education were translated. We consider it expedient to include the course “Professional and Applied Ethics” in the master's curricula; include the issues related to professional ethics in the tasks for coursework and diploma work on professional disciplines in order to prepare future professionals for solving ethical problems in professional life, forming values professional ethics of accountant and auditor. Also professional organizations prepare and conduct retraining, advanced training of accountants and auditors. After all, it's not enough to talk about the ethics of professional accountants, you need to do something to get first-class specialists at the exit.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В ОБЛІКУ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ

IDENTIFICATION OF INVESTMENT REAL ESTATE IN ACCOUNTING BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

У статті проведено аналіз термінологічного апарату та розкрито економічну сутність поняття інвестиційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами. Визначено критерії ідентифікації інвестиційної і операційної нерухомості згідно з національними та міжнародними стандартами. Проаналізовано та наведено класифікаційні ознаки інвестиційної і операційної нерухомості згідно з національним стандартом. Обґрунтовано та запропоновано критерії використання нерухомості в інвестиційних цілях. Досліджено варіанти оцінки інвестиційної нерухомості, а саме оцінки за справедливою та первісною вартістю. Наведено взаємозв'язок між методами оцінки інвестиційної нерухомості та етапами такої оцінки. Проведено порівняльну характеристику методів оцінки інвестиційної нерухомості згідно з національними та міжнародними стандартами, що сприятиме створенню єдиного смислового простору і облікової нормативної бази.

Ключові слова: інвестиційна нерухомість, операційна нерухомість, облік, оцінка, вартість.

В статті проведено аналіз термінологічного апарату і раскрыта економіче-

ская сущность понятия инвестиционной недвижимости по национальным и международным стандартам. Определены критерии идентификации инвестиционной и операционной недвижимости согласно национальным и международным стандартам. Проанализированы и приведены классификационные признаки инвестиционной и операционной недвижимости согласно национальному стандарту. Обоснованы и предложены критерии использования недвижимости в инвестиционных целях. Исследованы варианты оценки инвестиционной недвижимости, а именно оценки справедливой и первоначальной стоимости. Отражена взаимосвязь между методами оценки инвестиционной недвижимости и этапами такой оценки. Приведена сравнительная характеристика методов оценки инвестиционной недвижимости по национальным и международным стандартам, что будет способствовать созданию единого смыслового пространства и учетной нормативной базы.

Ключевые слова: инвестиционная недвижимость, операционная недвижимость, учет, оценка, стоимость.

УДК 657.2

Фартушняк О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і бізнес-консалтингу

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The article analyzes the terminological apparatus and the economic essence of the concept of "investment real estate" is disclosed according to national and international standards. The criteria for identifying investment and operating real estate are determined in accordance with national and international standards. The classification features of investment and operating real estate are presented in accordance with the national standard. The criteria for using real estate for investment purposes are substantiated and proposed. Options for assessing investment real estate, namely, estimates for fair and original value, are considered. The relationship between valuation methods of the investment real estate and the stages of such assessment is given. A comparative description of valuation methods of the investment real estate in accordance with national and international standards is carried out, which will contribute to the creation of a single semantic space and the accounting normative basis. The importance of justification of classification features of investment real estate is determined, which is determined by the necessity of its objective representation in financial reporting. The stages of evaluation of investment real estate from income to reporting in the reporting are grounded. In order to establish the criterion of the use of real estate for investment purposes, it is proposed to apply the principle of materiality and component attribute. The substantiated assessment of investment property ensures the reliability of accounting information about the value of an item of fixed assets, which promotes the adoption of optimal management decisions on its use and optimization of lease payments, which are planned to receive. Solving these problems will enable to further accurately reflect such assets in the financial statements, to formulate appropriate methodological recommendations for their accounting and increase management efficiency of them. To achieve a specific goal and solve problems the research is based on the methods of synthesis and analysis, and the method of split division is used.

Key words: investment real estate, operational real estate, accounting, valuation, value.

Постановка проблеми. Поліпшення інвестиційного клімату країни є першочерговим завданням держави. У 2018 р. спостерігається інвестиційна зацікавленість та пожвавлення ринку нерухомості України: за перші три квартали порівняно з аналогічним періодом 2017 р. кількість транзакцій збільшилася на 13%. За даними Державного комітету статистики [8], операції з нерухомим майном (включаючи вартість земельних ділянок та інвестиційної нерухомості) у 2017 р. збільшилися на 15,49% порівняно з 2016 р. Питома вага операцій із нерухомим майном у складі основних засобів поступово збільшилася та становила в 2017 р. 12%, що більше, ніж у 2016 р. (9,83%) та в 2015 р. (8,72%). Така наявність інвестиційної нерухомості та операцій із нею зумовлює необхідність деталь-

ного дослідження. У зв'язку із цим актуальності набувають визначення змісту інвестиційної нерухомості та її оцінка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню окремих питань обліку та оцінки інвестиційної нерухомості на підприємстві присвятили свої праці науковці: Л.Т. Богущька, О. Булгакова, О. Веренич, А. Шаповалова, С.Ф. Голов, О.І. Миронова, І.В. Супрунова, С.О. Сломчинська, С.М. Пилипенко, У.П. Новак, С.Є. Шутка та ін. Аналіз публікацій із питань обліку та оцінки інвестиційної нерухомості [1–13] засвідчив, що, незважаючи на увагу, що приділяється зазначеній проблемі, деякі важливі питання повністю не вирішено. Потребують подальшої конкретизації та опрацювання проблема ідентифікації інвестицій-

ної нерухомості в обліку, визначення критеріїв розмежування та її оцінка.

Постановка завдання. Метою статті є систематизація, узагальнення та розмежування типових ознак інвестиційної нерухомості в обліку за національними та міжнародними стандартами. Завданнями роботи є: дослідження понятійного апарату нерухомості з виокремленням сутнісних характеристик; класифікація нерухомості на підставі узагальнення загальноприйнятих ознак; оцінка інвестиційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на те що інвестиційна нерухомість є в складі основних засобів та в обліку відображається на рахунку 10 «Основні засоби», вона є окремим обліковим об'єктом, який відрізняється від інших об'єктів за оцінкою, обліком та класифікаційними ознаками [5].

У зв'язку із цим, облік і порядок відображення у фінансовій звітності інвестиційної нерухомості регламентуються окремим стандартом ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість», а основних засобів – ПСБО 7 «Основні засоби». Необхідно зазначити, що в міжнародній практиці також розроблено окремі стандарти обліку для інвестиційної нерухомості – МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», а для основних засобів – МСБО 16 «Основні засоби».

Досліджуючи праці науковців [1–5; 7; 9; 11–13], що займалися проблемами інвестиційної нерухомості, можна зазначити, що більшість із них не надає своєї інтерпретації поняття інвестиційної нерухомості, а лише визначає поняття «нерухоме майно», «нерухомість» тощо. Л.Т. Богуцька пропонує у визначенні інвестиційної та операційної нерухомості виключити слова «які розташовуються на землі» [1]. До речі, у МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість» [6], також немає такого словосполучення у визначенні інвестиційної нерухомості.

Аналіз термінологічного апарату інвестиційної нерухомості згідно з ПСБО 32 [10] та МСБО 40 [6]

доводить, що не існує суттєвих відмінностей у визначенні зазначеного поняття. Критерії ідентифікації інвестиційної та операційної нерухомості за національними та міжнародними стандартами подано в табл. 1.

Відповідно до табл. 1, визначено, що нерухомість може бути як власною, так і орендованою на умовах фінансової оренди. Різниця між інвестиційною та операційною нерухомістю визначається метою їх використання: 1) отримання орендних платежів та збільшення капіталу; 2) використання для власних цілей у своїй діяльності.

Головна відмінність, що відрізняє інвестиційну нерухомість від основних засобів, полягає у тому, що вона генерує грошові потоки значною мірою [7; 11; 12] й, як зазначено в [1], визначає їхню інвестиційну природу та можливість одержання інвестиційного доходу.

На рис. 1 наочно зображено класифікаційні ознаки інвестиційної та операційної нерухомості згідно з ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» [10].

За даними рис. 1 можна визначити, що певна відмінність інвестиційної та операційної нерухомості полягає у типі орендних операцій. Якщо підприємство отримує об'єкт у фінансову оренду, а здає в операційну, то це інвестиційна нерухомість. Не є інвестиційною нерухомість, яка здається у фінансову оренду.

Досі нерозробленими та недостатньо опрацьованими залишаються проблеми ідентифікації об'єктів нерухомості у разі їх одночасного використання як інвестиційної та операційної нерухомості [11].

Як зазначено у джерелі [9], за наявності ознак, за яких об'єкт основних засобів може бути віднесеним і до операційної нерухомості, й до інвестиційної нерухомості, підприємство самостійно розробляє критерії щодо їх розмежування та розкриває зазначені положення в обліковій політиці. Так зазначено і в ПСБО 32, і в МСБО 40.

Науковці [4; 5; 7; 9; 13] здебільшого визначають два критерії розмежування: натуральний або

Таблиця 1

Критерії ідентифікації інвестиційної та операційної нерухомості згідно з ПСБО 32 та МСБО 40

Стандарт	Приналежність	Види активу	Мета використання	Вигоди	Правовий критерій
Інвестиційна нерухомість					
ПСБО 32 МСБО 40	власні або орендовані на умовах фінансової оренди	земельні ділянки, будівлі, споруди	отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу	отримання економічних вигід, генерування грошових потоків	об'єкт розпорядження, об'єкт власності
Операційна нерухомість/Нерухомість, зайнята власником					
ПСБО 32 МСБО 40	власні або орендовані на умовах фінансової оренди	земельні ділянки, будівлі, споруди	для виробництва, або постачання товарів чи надання послуг, або ж в адміністративних цілях	отримання економічних вигід	об'єкт користування, об'єкт власності

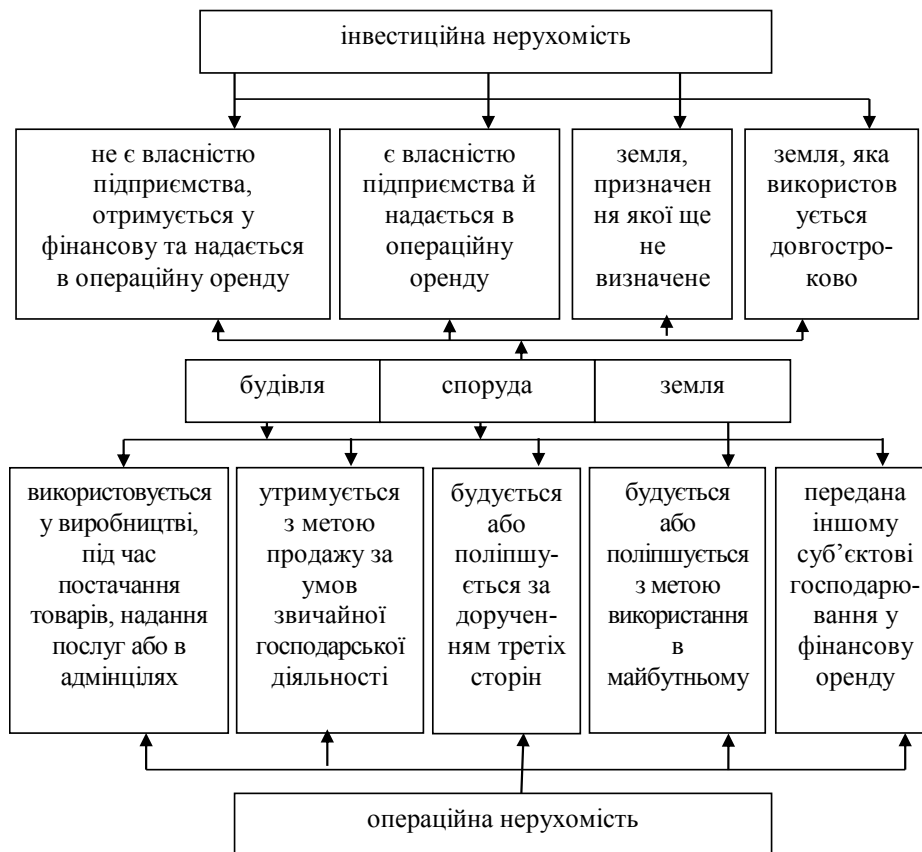

Рис. 1. Класифікаційні ознаки інвестиційної та операційної нерухомості згідно з ПСБО 32

вартісний. Суть вартісного критерію базується на порівнянні вартості частин об'єкта основних засобів, одна з яких використовується як інвестиційна нерухомість, а інша – як операційна [13]. За натурального критерію поділу враховується відсоткова задіяність нерухомості в тому чи іншому напрямі [13]. Згідно з МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість», якщо інвестиційна нерухомість генерує грошові потоки значною мірою, тоді її обліковують саме як інвестиційну, а не операційну нерухомість.

На думку С.О. Сломчинської, головним критерієм розмежування має стати співставність показників дохідності та ефективності (дохід від оренди та фондодіддача) [11]. Л.Т. Богуцька запропонувала використання комплексної системи показників – фінансових індикаторів, зокрема обчислення індексів дохідності та рентабельності інвестиційної нерухомості [1].

На нашу думку, доцільно для встановлення критерію використання нерухомості в інвестиційних цілях застосувати принцип суттєвості та компонентну ознаку. Зокрема, у наказі про облікову політику необхідно:

розділити об'єкти нерухомості на окремі дрібні частини (земля, будинок, кімнати у будинку, активи у кімнатах будинку тощо);

встановити критерій суттєвості об'єкту нерухомості, яка використовується в інвестиційних цілях

та обліковується як інвестиційна нерухомість. Для цього знайти відсоток вартості інвестиційної частини нерухомості від загальної первісної, балансової або справедливої вартості об'єкта нерухомості й визначити граничну відсоткову межу;

обліковувати окремо кожну частину об'єкта інвестиційної та операційної нерухомості, вартість якої є суттєвою до первісної, балансової або справедливої вартості.

Особливої уваги потребує оцінка інвестиційної нерухомості, яку можна розділити за такими етапами:

історична оцінка (визнання нерухомості) – за надходження на підприємство (придбання за кошти, створення власними силами, безоплатне отримання, як внесок до капіталу тощо);

поточна оцінка (утримання та використання нерухомості) – під час переведення зі складу операційної нерухомості або запасів до складу інвестиційної та, навпаки, нарахування амортизації, проведення ремонту, поліпшення та переоцінки нерухомості;

підсумкова оцінка (відображення нерухомості у фінансовій звітності) – оцінка на дату балансу.

Наведення такої класифікації сприятиме правильній та достовірній оцінці як методу бухгалтерського обліку. Відмінність полягає у використанні певних методів оцінки.

Розглянемо детальніше особливості найбільш спірних та дискусійних питань оцінки: первісної та справедливої вартості.

Первісна вартість інвестиційної нерухомості в національних та міжнародних стандартах визначена під час придбання за кошти та на умовах відстрочки платежу, створення або одержання у фінансову оренду. У табл. 2 наведено порівняльну характеристику методів оцінки згідно з ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» та МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість».

Як зазначають І.В. Супрунова [12] та Л.Г. Богуцька [1], не розкритими в ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» є питання визначення первісної вартості інвестиційної нерухомості під час її внесення до статутного капіталу підприємства, безоплатного отримання, отримання в обмін активи та отримання в частковий обмін, що призводить до відсутності єдиного підходу до їх відображення в бухгалтерському обліку. Доцільним, на їхню думку, є встановлення порядку визначення первісної вартості інвестиційної нерухомості, який дуже схожий за своїм змістом під час визначення подібних об'єктів основних засобів за ПСБО 7 «Основні засоби». Крім того, Л.Г. Богуцька [1] запропонувала оцінку інвестиційної нерухомості, яка переведена зі складу товарів або основних засобів, виключно за балансовою вартістю виведених активів. Уважаємо це не зовсім доречним, тому що в бухгалтерському обліку до товарів не застосовують балансову вартість, доцільніше використовувати термін «собівартість».

Зазначимо, що до методів поточної оцінки інвестиційної нерухомості включають: залишкову

(балансову) вартість, методи амортизації згідно з ПСБО 7 «Основні засоби», витрати періоду, переоцінену вартість. А на дату балансу інвестиційну нерухомість відображають у фінансовій звітності за одним із двох методів оцінки: за справедливою вартістю або за первісною вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням утрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення.

У табл. 3 наведено методи поточної та підсумкової оцінки інвестиційної нерухомості на дату балансу згідно з ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість». Згідно з ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість», оцінка інвестиційної нерухомості за справедливою вартістю ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів на дату балансу та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості і відповідні майбутні вигоди у зв'язку з майбутніми витратами на поліпшення об'єктів інвестиційної нерухомості.

Проте у підприємства можуть виникати складності під час визначення справедливої вартості інвестиційної нерухомості за відсутності активного ринку. Внаслідок цього підприємства може використати:

останню ринкову ціну операції з такими активами (за умови відсутності суттєвих змін у технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє підприємство);

поточні ринкові ціни на нерухомість, що може перебувати в різних стани, місцевості, орендних та інших контрактних умовах, скориговані з урахуван-

Таблиця 2

Історична оцінка інвестиційної нерухомості під час визнання активів

Спосіб надходження	ПСБО 32	МСБО 40
Придбання за кошти та на умовах відстрочки платежу, створені	первісна вартість	собівартість
Отримані у фінансову оренду	теперішня вартість суми мінімальних орендних платежів; справедлива вартість	теперішня вартість суми мінімальних орендних платежів; справедлива вартість

Таблиця 3

Методи поточної та підсумкової оцінок інвестиційної нерухомості згідно з ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість»

Назва	Метод оцінки	
	первісна вартість	справедлива вартість
У фінансовій звітності на дату балансу	за вартістю, зменшеною на суму нарахованої амортизації з урахуванням утрат від зменшення корисності та вигід від її відновлення згідно з ПСБО 28 «Зменшення корисності активів»	за вартістю, яка ґрунтується на цінах активного ринку в тій самій місцевості в подібному стані за подібних умов договорів оренди або інших контрактів та не враховує майбутніх витрат на поліпшення нерухомості
Амортизація	нараховується за ПСБО 7	не нараховується
Ремонт	збільшуються витрати періоду	збільшуються витрати періоду
Поліпшення	збільшується вартість	збільшується вартість
Переоцінка	не здійснюється	здійснюється

ням індивідуальних характеристик, особливостей тощо інвестиційної нерухомості, для якої визначається справедлива вартість;

додаткові показники, які характеризують рівень цін на інвестиційну нерухомість;

теперішню вартість майбутніх чистих грошових надходжень від активу, обчисленою відповідно до пунктів 11–14 ПСБО 28 «Зменшення корисності активів».

Під час уведення в експлуатацію інвестиційної нерухомості використовують норми ПСБО 7 «Основні засоби». Однак для визнання доходу від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості слід користуватися нормами ПСБО 14 «Оренда» [13].

Висновки з проведеного дослідження. За результатами проведеного дослідження встановлено єдність у визначенні поняття «інвестиційна нерухомість», різні тлумачення класифікаційних ознак та неоднотайність думок авторів щодо критеріїв розмежування інвестиційної нерухомості. Встановлено важливість обґрунтування класифікаційних ознак інвестиційної нерухомості, що визначається необхідністю її об'єктивного відображення у фінансовій звітності. Для визначення критерію використання нерухомості в інвестиційних цілях запропоновано застосувати принцип суттєвості та компонентну ознаку. Також обґрунтовано етапи оцінки інвестиційної нерухомості від надходження до відображення у звітності. Таким чином, дослідження теоретичних аспектів інвестиційної нерухомості свідчить про необхідність подальших наукових досліджень щодо окремих питань оцінки та технології обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богуцька Л.Т. Облік і аналіз інвестиційної нерухомості у будівельних організаціях : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль. 2013. 211 с.
2. Булгакова О. Інвестиційна нерухомість: визнання й облік. *Інтерактивна бухгалтерія*. 2019. № 42. Ч. 1. URL: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/127805>. (дата звернення: 23.03.2019).
3. Веренич О., Шаповалова А. Нові напрями бухгалтерського обліку нерухомості. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 1. С. 88–94.
4. Голов С.Ф. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку «Інвестиційна нерухомість» у вітчизняному форматі (коментар до П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість»). *Бухгалтерський облік і аудит*. 2007. № 9. С. 8–15.
5. Лісна І. Інвестиційна нерухомість: ті ж основні засоби, але на інший лад. *Все про бухгалтерський облік*. 2008. № 2(139). С. 4–8.
6. Міжнародний стандарт фінансової звітності 40 «Інвестиційна нерухомість». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_026. (дата звернення: 24.03.2019).
7. Миронова О.І. Аналіз окремих положень ПСБО 32 «Інвестиційна нерухомість» та їх порівняння з

окремими положеннями МСБО 40 «Інвестиційна нерухомість». *Вісник Львівської комерційної академії. Серія «Економічна»*. 2013. № 15. С. 169.

8. Офіційний сайт Державного комітету статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 24.03.2019).

9. Пилипенко С.М., Новак У.П., Шутка С.Є. Інвестиційна нерухомість: проблеми обліку. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит. Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 865–869.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість»: Наказ Міністерства фінансів України № 779 від 02.07.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 23.03.2019).

11. Сломчинська С.О. Класифікація інвестиційної нерухомості для потреб оцінки, обліку та управління. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/pdf> (дата звернення: 24.03.2019).

12. Супрунова І.В. Визнання та оцінка інвестиційної нерухомості в бухгалтерському обліку. *Міжнародний збірник наукових праць*. 2016. № 1(16). С. 273–283.

13. Яремчук Н.Ф. Нерухомість підприємства в контексті облікової політики. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 143–151.

REFERENCES:

1. Bohutska L.T. (2013). *Oblik i analiz investycijnoji nerukhomosti u budiveljnykh orghanizacijakh* [Accounting and analysis of investment real estate in construction organizations]. (PhD Thesis), Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
2. Bulgakova O. (2019). *Investycijna nerukhomistj: vyznannja j oblik* [Investment real estate: Recognition and Accounting]. Part 1. *Interactive Accounting*. (electronic journal). no. 42. Available at: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/oneanalytics/127805>. (accessed 23 March 2019). (in Ukrainian)
3. Verenysh O., Shapovalova A. (2009). *Novi naprjamy bukhghaltersjkogho obliku nerukhomosti*. [New areas of accounting real estate]. KNTU. Herald. no. 1. pp. 88-94. (in Ukrainian)
4. Holov S.F. (2007) *Mizhnarodnyj standart bukhghaltersjkogho obliku "Investycijna nerukhomistj" u vitchyznjanomu formati (komentar do P(C)BO 32 "Investycijna nerukhomistj")*. [International standard of accounting "Investment real estate" in the domestic format (comment to PAS 32 "Investment real estate")]. *Accounting and auditing*. no. 9. pp. 8-15. (in Ukrainian)
5. Lisna I. (2008). *Investycijna nerukhomistj: ti zh osnovni zasoby, ale na inshyj lad*. [Investment property: the same fixed assets, but in a different way]. *All about accounting*. no. 2 (139). pp. 4-8. (in Ukrainian)
6. International Financial Reporting Standard 40 "Investment real estate" (2005). Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. (accessed 24 March 2019) (International)
7. Mironova O. I. (2013). *Analiz okremykh polozhenj PSBO 32 "Investycijna nerukhomistj" ta jikh porivnjanja z okremymy polozhennjamy MSBO 40 "Investycijna nerukhomistj"*. [Analysis of separate provisions of PAS 32 "Investment real estate" and their comparison with

certain provisions of IAS 40 "Investment real estate"]. *Herald of the Lviv Commercial Academy. The series "Economic"*. no. 15. p. 169. (in Ukrainian)

8. Official site of the State Statistics Committee. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 24 March 2019) (in Ukrainian)

9. Pylypenko S.M., Novak U. P., Shutka S. Y. (2017). *Investycyjna nerukhomistj : problemy obliku*. [Investment real estate: accounting problems]. *Accounting, analysis and audit. Global and national problems of the economy*. vol. 17. pp. 865-869. (in Ukrainian)

10. The Ministry of Finance of Ukraine (2007). Regulation (Standard) of Accounting 32 "Investment real estate", Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 779, dated July 2, 2007. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua>. (accessed 23 March 2019) (in Ukrainian)

11. Slomchynska S.O. (2018). *Klasyfikacija investycyjnoji nerukhomosti dlja potreb ocinky, obliku ta upravlinnja*. [Classification of investment property for the purposes of assessment, accounting and management]. (electronic journal) Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/159.pdf. (accessed 24 March 2019) (in Ukrainian)

12. Suprunova I.V. (2016). *Vyznannja ta ocinka investycyjnoji nerukhomosti v bukhghaltersjkomu obliku*. [Recognition and evaluation of investment real estate in accounting]. *International collection of scientific works*. vol. 1 (16). pp. 273-283. (in Ukrainian)

13. Yaremchuk N. F. (2017). *Nerukhomistj pidpryjemstva v konteksti oblikovoji polityky*. [Real estate of the enterprise in the context of accounting policy]. *Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*. no. 4. pp. 143-151. (in Ukrainian)

Fartusniak Olha

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Business Consulting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

IDENTIFICATION OF INVESTMENT REAL ESTATE IN ACCOUNTING BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

The purpose of the article. Improving the investment climate is a priority state. This is evidenced by the revival of the Ukrainian real estate market, the increase in real estate operations (including land plots and investment real estate). The problem of accounting for investment real estate belongs to a range of relevant and perspective issues that are actively investigated by scientists, but the issue of their accounting and evaluation has not yet been resolved. The presence of investment and operations real estate with it predetermine the need for a detailed study. In this regard, the definition of the content of investment real estate and its assessment becomes relevant.

Methodology. To achieve a specific goal and solve problems the research is based on the methods of synthesis and analysis, and the method of split division is used.

Results. The results of the study found unity in the definitions of "investment real estate", various interpretations classifications and not unanimity of opinion on the criteria authors distinguish investment real estate. The importance of justification of classification features of investment real estate is determined, which is determined by the necessity of its objective representation in financial reporting. In order to establish the criterion of the use of real estate for investment purposes, it is proposed to apply the principle of materiality and component attribute. Also, the stages of evaluation of investment real estate from income to reporting in the reporting are grounded. The relationship between methods of valuation the investment real estate and the stages of such assessment is given. A comparative description methods of valuation the investment real estate in accordance with national and international standards is carried out, which will contribute to the creation of a single semantic space and the accounting normative basis. The substantiated assessment of investment real estate ensures the reliability of accounting information about the value of an item of fixed assets, which promotes the adoption of optimal management decisions on its use and optimization of lease payments, which are planned to receive.

Practical implications. The proposed criteria for the use of investment real estate, the development of typical indicators of operational and engineering real estate, as well as certain control tools that help define a single normative base and accounting are proposed. Solving these problems will enable to further accurately reflect such assets in the financial statements, to formulate appropriate methodological recommendations for their accounting and increase management efficiency of them.

Value/originality. In our work, we considered an issue of identification of investment real estate in accounting are considered. Analyzing the terminology, this economic category faces certain analytical complexities. Problem questions of valuation and accounting of investment real estate determine the prospects for further research. In particular, the possibility of using its multi-factor measurement methods.

ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ

PROBLEMS OF DISTRIBUTION OF OVERHEAD EXPENSES IN THE ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості розподілу загальновиборничих витрат на постійні і змінні, відзначено значимість вибору відповідної бази розподілу непрямих витрат як необхідної умови точного калькулювання. Постійне вдосконалення та глибокі економічні перетворення вимагають змін якісного боку економічних відносин, у тому числі й обліку, тому наголошено, що сьогодні питання обліку витрат є надзвичайно важливим для всіх господарюючих суб'єктів і для держави у цілому. За підсумками дослідження поведінки загальновиборничих витрат і особливостей методики їх розподілу доведено, що за базу розподілу можуть бути прийняті лише ті одиниці, які певним чином характеризують обсяг виробництва, тобто виробничу потужність. Такими одиницями визнано обсяг виробництва в натуральних (або умовно-натуральних) одиницях, фізичний обсяг переробленої сировини, години праці виробничого обладнання, години праці виробничих працівників, а також в окремих випадках площа виробничих приміщень і кількість виробничих працівників.

Ключові слова: загальновиборничі витрати, змінні, постійні витрати, база розподілу, собівартість продукції, стандарти бухгалтерського обліку.

В статье рассмотрены особенности распределения общепроизводственных расходов на постоянные и переменные, отмечена

значимость выбора соответствующей базы распределения косвенных расходов как необходимого условия точного калькулирования. Постоянное совершенствование и экономические перемены требуют изменений качественной стороны экономических отношений, в том числе и учета. В статье отмечено, что сегодня вопрос учета расходов является чрезвычайно важным как для всех хозяйствующих субъектов, так и для государства в целом. По итогам исследования поведения общепроизводственных расходов и особенностей методики их распределения доказано, что за базу распределения могут быть приняты только те единицы, которые определенным образом характеризуют объем производства, то есть производственную мощность. Такими единицами признаны объем производства в натуральных (или условно-натуральных) единицах, физический объем переработанного сырья, часы работы производственного оборудования, часы работы производственных рабочих, а также в отдельных случаях площадь производственных помещений и количество производственных рабочих.

Ключевые слова: общепроизводственные расходы, переменные, постоянные затраты, база распределения, себестоимость продукции, стандарты бухгалтерского учета.

УДК 657.47

Чуприна Л.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та економічного аналізу Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

Шаповал Я.О.

студентка Харківський інститут фінансів Київського національного торговельно-економічного університету

The article deals with the peculiarities of distribution of total expenditure on fixed and variable, indicates the importance of choosing the appropriate base allocation of indirect costs as a prerequisite for accurate calculation. Permanent perfection and deep economic transformations require the changes of quality side of economic relations, including accounting, therefore stressed that today the issue of cost accounting is essential for all businesses and for the country in general. Outlined, that the problems of cost accounting are in major changes related to the expansion of the circle of accounting objects, providing flexibility to use existing and developing new methods of accounting change the place of accountant in managing business processes. The article presents a critical study of the views expressed in the economic literature on the choice and justification of the base of distribution of total production costs. It is established that a widespread approach to the choice of the base of distribution of overhead production costs is not logically justified, taking into account those costs, which differ in the largest share in the structure of direct costs. An alternative approach based on the study of the specifics of production in relation to the formation and behaviour of overhead costs is worthwhile. The criterion for the quality of the base of the distribution of overhead production costs is the extent to which the cost of each of the objects of calculation is close to the real cost of the exclusive production. According to the results of the study of the behaviour of general production costs and the features of the method of their distribution, it is proved that only the units that can characterize the production volume, that is, production capacity, can be taken as the basis for distribution. Such units recognize the volume of production in natural (or conditionally-natural) units, the physical volume of processed raw materials, hours of labour of production equipment, hours of labour workers, as well as in some cases the area of production premises and the number of production workers.

Key words: prime cost, indirect costs, general production costs, object of cost accounting, base of distribution of total production costs, production capacity.

Постановка проблеми. Вітчизняною теорією і практикою досить добре вирішуються питання аналізу собівартості всієї виготовленої (реалізованої) продукції, що дає змогу виявляти і застосовувати резерви її зниження. Однак за всієї важливості і значущості такого аналізу в умовах конкурентного ринку його недостатньо. Менеджерів підприємства цікавить, скільки коштує виробництво і реалізація кожного виду продукції. Відомо, що невисока рентабельність або збитковість тієї чи іншої продукції можуть призвести до помилкового рішення щодо виключення її з виробничої програми. При цьому необхідно зауважити, що така ситуація

може скластися в результаті некоректного розподілу виробничих накладних витрат (загальновиборничих) між окремими видами продукції.

Незважаючи на те що стандарти бухгалтерського обліку діють уже доволі довго, процедура розподілу загальновиборничих витрат (далі – ЗВВ) є достатньо складною для багатьох бухгалтерів.

Загальновиборничі витрати – це, відповідно до П(С)БУ 16, витрати на обслуговування й управління виробництвом [1]. Усі ці витрати включаються до собівартості продукції, що виготовляється на певному підприємстві, за винятком тих, що не розподіляються. ЗВВ – це витрати, які не

можуть бути віднесені на будь-який конкретний об'єкт витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема обліку та розподілу загальновиробничих витрат розглядалася багатьма економістами. Значну увагу ЗВВ приділили Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Л.К. Сук, Т.М. Сльозко, В.О. Озеран, В.І. Олейніченко. Проте питання обліку та розподілу загальновиробничих витрат у сучасних умовах господарювання розкрито недостатньо та потребують додаткового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження актуальних аспектів обліку загальновиробничих витрат у частині їх розподілу для підвищення якості та інформативності обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Порядок розподілу непрямих витрат не завжди зрозумілий бухгалтеру. По-перше, чинне законодавство до кінця не визначає сутності цієї категорії. По-друге, розподіл ЗВВ може бути різним на різних підприємствах залежно від виду діяльності. Не завжди легко визначитися з тим, які витрати виробництва слід відносити до прямих витрат, а які до загальновиробничих.

Методологічні засади обліку, а також перелік витрат, які включаються до складу загальновиробничих, визначено в П(С)БО 16 «Витрати». Перелік і склад змінних і постійних загальновиробничих витрат установлюються підприємством та зазначаються в наказі про облікову політику, тому що в сучасній нормативній базі немає чіткого переліку змінних і постійних загальновиробничих витрат та й самі витрати неможливо однозначно віднести до постійних або змінних, тому що існує ще такий вид витрат, як змішані витрати, які містять у собі змінну й постійну частини.

Звісно, коли це невелика організація з одним виробничим цехом, де випускають переважно один вид продукції, немає проблем із розподілом загальновиробничих витрат, тому що всі вони відносяться на цей один вид продукції, але якщо йдеться про велике підприємство, тут з'являється багато питань.

Багато вчених вивчали проблему розподілу загальновиробничих витрат. Наприклад, Є. Котлярів та В. Корнилова у статті «Загальновиробничі витрати та їх розподіл» розглядають сутність ЗВВ, їхні складники, аналізують базу розподілу ЗВВ, наводять приклади можливих ситуацій на підприємстві тощо [2]. Ці ж учені в науковій роботі «Облік витрат на виготовлення продукції: загальні питання» розглядають поняття витрат, їх класифікацію для цілей калькулювання, методи калькулювання, калькуляцію собівартості [3]. На жаль, у цих працях немає остаточних висновків щодо розподілу загальновиробничих витрат наприкінці місяця.

Під час планування та обліку загальновиробничих витрат їх поділяють на постійні й змінні. Від-

повідно до П(С)БО16 «Витрати», підприємствам надано право самостійно встановлювати перелік та склад постійних і змінних загальновиробничих витрат. Ця інформація повинна бути документально зафіксована в наказі про облікову політику підприємства.

До змінних належать такі витрати на обслуговування та управління виробництвом, які змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно зміні обсягу діяльності. Ці витрати повністю включаються до складу виробничої собівартості виготовленої продукції в періоді їх виникнення і підлягають розподілу тільки між окремими видами продукції виходячи з фактичної потужності звітнього періоду.

Інша справа – постійні загальновиробничі витрати, до яких належать такі витрати на обслуговування та управління, які залишаються незмінними (або майже незмінними) за зміни обсягу діяльності. Згідно з П(С)БО 16 «Витрати», вони включаються до виробничої собівартості продукції в межах нормальної потужності (постійні розподілені загальновиробничі витрати). Загальновиробничі витрати понад нормальну потужність або нерозподілені загальновиробничі витрати одразу списуються на собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг). Рівень нормальної виробничої потужності встановлюється підприємством самостійно в наказі про облікову політику.

Звісно, постійні витрати не можуть бути постійними завжди. З часом вони можуть змінюватися внаслідок інфляції, зміни рівня життя населення або через інші причини.

Слід зазначити, що змінні витрати на одиницю продукції змінюються у зв'язку зі змінами організаційно-технічних умов роботи підприємства, а постійні витрати змінюються за суттєвої зміни обсягу виробництва. Важко визначити, які витрати на обслуговування й управління виробництвом (цехів, дільниць) змінюються пропорційно до обсягу діяльності, а які не змінюються. У зв'язку із цим велика кількість суб'єктів господарювання взагалі не виділяє серед загальновиробничих витрат змінні чи постійні витрати, а розподіляє всю суму ЗВВ згідно з вибраною базою розподілу виходячи з фактичної потужності звітнього періоду [4].

Відповідно до чинного законодавства, де визначено тільки загальні принципи класифікації та методика розподілу загальновиробничих витрат, підприємства самостійно здійснюють поділ витрат на змінні та постійні й вибирають базу їх розподілу. Виявилось, що при цьому у підприємств виникають деякі проблеми.

Перша проблема: як розподілити загальновиробничі витрати на змінні та постійні? Для поділу загальновиробничих витрат на змінні та постійні необхідно застосовувати спеціальні методи визначення поведінки витрат відносно обсягу діяльності (методи технологічного нормування, аналізу

рахунків, метод вищої/нижчої точки, метод кореляції, регресійного аналізу тощо). Проте на практиці рідко яке виробниче підприємство здійснює розподіл за цими методами, а користується зазвичай приблизними розрахунками.

На нашу думку, для вирішення даної проблеми нормативна база повинна бути вдосконалена, а саме:

– потрібно вдосконалити класифікацію загальновиробничих витрат, яка містила б оптимальну кількість ознак, розкривала цільове призначення й економічний зміст витрат, урахувала організаційну структуру та особливості;

– необхідно деталізувати план рахунків бухгалтерського обліку з конкретизацією статей загальновиробничих витрат.

Другою проблемою є вибір бази розподілу, під якою зазвичай розуміють такий показник (натуральний або грошовий), з розрахунку на одиницю якого встановлюється норматив розподілу загальновиробничих витрат. Вибір бази розподілу загальновиробничих витрат між виробами є відповідальним, тому що це впливає на виробничу собівартість окремих виробів, тобто розподільчою базою для загальновиробничих витрат мають виступати ті показники, які виходять із причинно-наслідкових зв'язків, або ті прямі витрати, які займають найбільшу частку у витратах на виробництво.

Слід відзначити, що потреба у визначенні економічно найдоцільніших для кожного підприємства методів розподілу непрямих витрат виникає поступово, у міру впровадження на підприємствах системи планування, бюджетування, методів контролю над витратами [5].

У вітчизняній практиці цю проблему, як правило, розглядають в умовах традиційних способів розподілу з позиції пошуку універсального базового показника для підприємств усіх галузей виробни-

цтва. Так, у різних працях із теорії і практики калькулювання залежно від галузевих особливостей наводиться понад два десятки способів розподілу непрямих витрат між об'єктами калькулювання.

У табл. 1 наведено перелік баз розподілу, які сьогодні широко використовуються українськими підприємствами, та надано рекомендації щодо вибору залежно від виду виробництва

Кожному способу властиві як позитивні, так і негативні риси. Вибираючи спосіб розподілу витрат, необхідно враховувати конкретні умови діяльності кожного підприємства, оскільки в умовах навіть однієї галузі промисловості технологічні умови та умови виробництва можуть істотно відрізнятись.

На думку Я.В. Соколова, «...який би вибір адміністрація підприємства не зробила, він буде нетиповим: якщо розподіляти усі накладні витрати за єдиним коефіцієнтом, то залежно від вибраної бази будуть змінюватися значення собівартості. Але якщо кожну статтю витрат розподіляти за своїм коефіцієнтом, то вибір таких коефіцієнтів також суттєво умовний, а отже, загальна собівартість виявиться сумою з декількох логічно неспівставних величин. У першому випадку помилка в розмірі собівартості буде єдиноспрямованою, у другому – різноспрямованою, прийняти її до уваги суттєво важче, ніж у першому випадку» [6, с. 133].

Під час вибору бази розподілу необхідно звернути увагу на те, щоб між зміною загальновиробничих витрат та, відповідно, зміною бази розподілу існувала пропорційна або майже пропорційна залежність. Також для вибору бази розподілу можна виходити з типу виробництва, визначати ті показники, які найбільшою мірою впливають на величину собівартості продукції. Зазначимо, що до вибору бази розподілу необхідно підходити відповідально, оскільки від неї залежить величина виробничої собівартості продукції, яка,

Таблиця 1

Бази розподілу загальновиробничих витрат та їх характеристика

База розподілу	Характеристика
Ціна прямих матеріалів	Якщо загальновиробничі витрати прямо пов'язані з величиною і кількістю матеріалів, з якими проводиться відповідні технологічні операції
Прямі витрати на оплату праці (без прогресивно-преміальних доплат)	Якщо загальновиробничі витрати прямо пов'язані з величиною прямих витрат на оплату праці (швейні, взуттєві, шкіряні, консервні підприємства)
Прямі витрати на оплату праці (без прогресивно-преміальних доплат) плюс витрати на утримання та експлуатацію машин та обладнання.	Цей метод є найбільш оптимальним для підприємств із різним рівнем механізації й автоматизації, особливо для підприємств машинобудування і металообробки, адже дає змогу повністю врахувати трудомісткість виготовлення різних видів продукції та ступінь механізації й автоматизації виробничого процесу
Години праці	Якщо немає різниці між величиною заробітної плати і вона майже для всіх однакова.
Машино-години	Якщо у виробництві використовують значні капіталовкладення і загальновиробничі витрати, більшою мірою пов'язані з використанням обладнання і техніки
Обсяг випуску продукції	Використання цієї бази розподілу можливе у разі виконання таких умов: продукція, що виготовляється, повинна бути однорідною, мати однакову матеріаломісткість, трудомісткість і споживати однакову кількість машинного часу

своєю чергою, впливає на результати діяльності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, стратегічною метою вибору найкращої в конкретних умовах бази розподілу загальновиробничих витрат має бути вибір такої бази розподілу, за умови застосування якої найбільш адекватно визначаються витрати на виробництво кожного з об'єктів витрат і, відповідно, собівартість кожного з об'єктів калькулювання. Саме за таких умов буде мінімізуватися неадекватний перерозподіл накладних витрат виробництва між окремими об'єктами калькулювання, і собівартість кожного з таких об'єктів буде максимально наближена до її реального розміру, який формується у разі виняткового виробництва (тобто коли структурний підрозділ протягом місяця здійснює виробництво лише даного об'єкта калькулювання).

Ураховуючи те, що згадані витрати займають значний обсяг у виробничій собівартості, для поліпшення порядку розподілу загальновиробничих витрат доцільно виділяти такі основні етапи:

– локалізація загальновиробничих витрат за сферами відповідальності основної діяльності та допоміжних виробництв;

– розроблення обґрунтованих критеріїв для групування загальновиробничих витрат за статтями;

– вибір бази і ставки розподілу загальновиробничих витрат за сферами відповідальності і видами продукції, що випускається;

– розроблення облікових реєстрів і форм внутрішньої звітності, що відображатимуть особливості функціонування та інформаційні потреби підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати». *Офіційний сайт Верховної Ради*

України. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>. (дата звернення: 20.03.2019).

2. Котляров Є., Корнилова В. Загальновиробничі витрати та їх розподіл. *Бухгалтерія*. 2008. № 16. С. 62–67.

3. Котляров Є., Корнилова В. Облік витрат на виготовлення продукції: загальні питання. *Бухгалтерія*. 2008. № 10. С. 45–50.

4. Куцик П.О. Обліково-аналітична концепція управління загальновиробничими витратами підприємства: монографія. Львів: Растр-7, 2014. 288 с.

5. Кодимська Т.Ю. Шляхи покращення обліку та розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 1(6). С. 196–200.

6. Соколов Я.В. История бухгалтерского учета: учебник. Москва: Финансы и статистика, 2006. 288 с.

REFERENCES:

1. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vitrati» vid 31.12.1999 r. # 318 Available at: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onemanuals>. (accessed 20 March 2019).

2. Kotlyarov E., Kornilova V. (2008) Zagalnovirobnichi vitrati i ih rozpodil [Overhead costs and their distribution]. *Buhgalteriya*, no. 16, pp. 62-67.

3. Kotlyarov E., Kornilova V. (2008) Oblik vitrat na vigotovlennya produktsii: zagalni pitannya [Cost accounting for the manufacture of products: general issues]. *Buhgalteriya*, no. 10, pp. 45-50.

4. Kutsyk P.O., Mazurenko O.M. (2014) *Oblikovoanalitichna kontseptsia upravlinnia zahal'novyrobnychymy vytratamy pidpriemstva* [Accounting and analytical concept of management of total production costs of the enterprise]. L'viv: Vydavnytstvo "Rastr-7". (in Ukrainian).

5. Kodym's'ka, T.Y. (2013) Shlyaxy` pokrashhen'ny obliku ta rozpodilu zagal'novy`robny`chy`x vy`trat na pidp'yemstvax [Ways to improve accounting and distribution of total manufacturing costs at enterprises]. *Ekonomika: realii chasu*, vol. 1 (6), pp. 196-200.

6. Sokolov Y. (2006) *Istoriya buhgalterskogo ucheta* [Accounting history]. Moskva: Finance and Statistics. (in Russian).

Chupryna LiudmylaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Audit and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**Shapoval Yaryna**Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics**PROBLEMS OF DISTRIBUTION OF OVERHEAD EXPENSES IN THE ENTERPRISES IN UKRAINE**

The purpose of the article. The information about costs provided to management influences further managerial decision making. Accounting and distribution of overhead costs is a complex process. That is why the correct approach of accounting of overhead costs and the choice of necessary base of its distribution – important condition of effective functioning of each manufacturing enterprise. The article examines the features of accounting and the problem of the choice of base of distribution of overhead costs. This article highlights the main problems and tasks of costs accounting and offers the possible ways of its solving and improvements.

Methodology. Methodological basis of our research is the key provision of modern economic theory, accounting, concepts of domestic and foreign scientists who examine patterns of recognition, clustering and distribution of the overhead expenses in the enterprises of Ukraine.

Results. Under current conditions an enterprise activity is aimed at earning maximum profit. One of the factors ensuring successful performance of an enterprise in the competitive environment is the correctness of costs determining and accounting because it affects the accuracy of production cost calculation that influences an enterprise's price and profit. Currently the most disputable question related to costs accounting that is not given enough consideration in scientific studies is overhead costs.

Methodical bases of overhead costs structure, classification and sharing in Ukrainian accounting are regulated by Ukrainian Accounting Standard 16 "Costs". However, its practical use presents a great number of issues to be addressed in accounting by accountants themselves.

Thus, overhead costs accounting calls for special attention to the sharing base that directly affects re-sharing of these costs between activity segments. Also, in practice, disputable questions arise that are connected with classifying these costs as fixed and variable ones since the classification is decided upon by an enterprise itself. It is these problems that determine the choice of research issue and make it topical.

The article presents topical issues of overhead costs accounting that affect the correctness of cost production of the finished products and considers the procedure of their distribution. Also, it suggests the sequence of overhead costs sharing and advises on the choice of the optimum sharing base depending on the production type.

Practical implications. It is also determined that the logically justified base of distribution of overhead costs of production should be evaluated qualitatively by methods of statistical analysis. Because, in any case should be guided by the minimal impact of changes in the structure of production on the cost of individual objects of calculation.

Value/originality. Therefore, the correct cost accounting, timely monitoring of their formation, operational analysis are essential for effective cost management of

company and the introduction of additional accounts of overhead cost for detail their division into fixed and variable, as well as the adoption of a clear classification and differentiation between them will improve costs accounting for the company.

УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ

IMPROVING THE DOCUMENTARY REFLECTION OF OPERATIONS WITH LAND RESOURCES

Велике значення у формуванні обліково-інформаційного забезпечення процесу управління земельними ресурсами має документація. Метою статті є розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення документального відображення операцій із земельними ресурсами з урахуванням інформаційних потреб землевласників та землекористувачів. Акцентовано увагу на проблемі недосконалості існуючої моделі документування операцій із земельними ресурсами. Представлено спеціалізовані документи для обліку земельних ресурсів, в основу яких закладено принципи поглиблення інформативності та уніфікації показників і реквізитів для матеріальних та нематеріальних земельних ресурсів. Уведення у документообіг представлених форм первинного документування та реєстрів спростить процедуру відображення операцій із земельними ресурсами в обліку, сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень землевласниками та землекористувачами.

Ключові слова: земельні ресурси, документування, основні засоби, права користування земельними ділянками, акт приймання-передачі, інвентарна картка обліку земельних ресурсів.

Документация имеет большое значение в формировании учетно-информационного

обеспечения процесса управления земельными ресурсами. Целью статьи является разработка практических рекомендаций по усовершенствованию документального отображения операций с земельными ресурсами с учетом информационных потребностей землевладельцев и землепользователей. Акцентируется внимание на проблеме несовершенства существующей модели документирования операций с земельными ресурсами. Представлены специализированные документы для учета земельных ресурсов, в основу которых заложены принципы углубления информативности и унификации показателей для материальных и нематериальных земельных ресурсов. Введение в документооборот представленных форм первичного документирования и регистров упростит процедуру отражения операций с земельными ресурсами в учете, будет способствовать принятию эффективных управленческих решений землевладельцами и землепользователями.

Ключевые слова: земельные ресурсы, документирование, основные средства, права пользования земельными участками, акт приема-передачи, инвентарная карточка учета земельных ресурсов.

УДК 657.24:332.33

Ярмолюк О.Ф.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку,
оподаткування та аудиту
Житомирський національний
агроекологічний університет

Шишка Р.С.

студент
Житомирський національний
агроекологічний університет

The documentation is important for the formation of the accounting and information provision of the land management process at the enterprise. Documentation of operations with land resources is a component of the accounting observation on the facts of business activity of the enterprise as a whole and resource potential in particular. The completeness, reliability, and timeliness of the information on the availability, restoration of land resources, and decision-making on their use depend on the correctness of the formation of primary and consolidated documents. The purpose of the article is to develop practical recommendations on improving the documentation of land transactions taking into account the information needs of landowners and land users. The existing state of accounting and information provision of land resources represented by intangible assets (land use rights) and material resources (land in ownership and use, capital investments in land improvement, land plots as a part of investment property, etc.) is analysed. The attention is focused on the problem of the imperfection of the existing model of documentation of operations with land resources. The specialized documents for the registration of land resources are presented – "Act of Acceptance-Transfer of Land Resources", "Land Resources Inventory Card", and "Land Resources Register", which are based on principles of deepening information value and unification of indicators and requisites for tangible and intangible land resources. The need to introduce an additional subsection "Land Resources" in the financial statements of the enterprise and to present cost indicators of land plots (expert and normative monetary valuation) in statistical reporting is substantiated. Introduction of the presented forms of primary documentation and registers to the document circulation will simplify the procedure for the presentation of operations with land resources in reporting and will facilitate effective managerial decision-making by landowners and land users.

Key words: land resources, documentation, fixed assets, land use rights, act of acceptance-transfer, land resources inventory card.

Постановка проблеми. Однією з найголовніших функцій бухгалтерського обліку є збереження майна підприємства. Складовими частинами майна є будівлі, споруди, усі інші об'єкти, що розташовуються на землі та не можуть бути переміщені в інше місце без утрати своїх якісних або функціональних характеристик (властивостей), та сама земля. Земельні ресурси, що використовуються у господарській діяльності підприємства, є основними засобами виробництва та потребують суцільної і безперервної реєстрації даних про здійснення операцій із ними. Виконання зазначеної функції забезпечується таким елементом методу бухгалтерського обліку, як документування. Від правильності оформлення первинної документа-

ції та облікових реєстрів залежать повнота, достовірність і своєчасність формування інформації про земельні ресурси в бухгалтерському обліку, звітності, а отже, й ефективність прийняття рішень щодо їх використання на різних рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування обліково-інформаційного забезпечення процесу управління земельними ресурсами досліджувалися у працях П.І. Гайдуцького, Б.С. Гузара, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука, І.В. Замули, Г.Г. Кірейцева, П.Т. Саблука та ін. Останнім часом проблемі вдосконалення процесу документування операцій із земельними ресурсами присвячено наукові роботи Т.А. Бінчаровської [1], О.В. Ільчак [2], О.А. Кушніренко [3],

Ю.І. Литвінець [4], Т.В. Машкова [5] тощо. Підкреслюючи наукову теоретико-методичну та практичну цінність проведених досліджень та одержаних результатів, слід зазначити, що низка питань щодо поліпшення форм первинної документації з обліку земельних ресурсів залишається відкритою і потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення документального відображення операцій із земельними ресурсами з урахуванням інформаційних потреб землевласників та землекористувачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до чинної нормативно-правової бази та діючої вітчизняної практики, земельні ресурси можуть відображатися підприємствами в обліку як основні засоби (інвестиційна нерухомість¹; цілісні майнові об'єкти; ділянки у власності й користуванні; вкладення з метою капітального поліпшення земельних ділянок), нематеріальні активи (права користування земельними ділянками) та товар.

Уведений мораторій на купівлю-продаж обмежує використання підприємствами земель сільськогосподарського призначення для негосподарських цілей (продажу, фінансової оренди, застави тощо). Отже, земельні ресурси сільськогосподарського призначення можуть відображатися в обліку у складі основних засобів, нематеріальних активів та необоротних активів в операційній оренді.

У бухгалтерському обліку інформація про об'єкти обліку генерується та передається за допомогою документації, що супроводжує весь процес ведення первинного обліку та є базою для складання реєстрів та звітності. Отже, організація обліку повинна забезпечити своєчасне та повне документування усіх операцій із земельними ресурсами суб'єкта господарювання.

Технологія процесу документування операцій із земельними ресурсами передбачає виконання чотирьох послідовних етапів, а саме: 1) реєстрацію даних про земельні ділянки в первинних документах; 2) накопичення інформації про операції з ними на рахунках бухгалтерського обліку; 3) узагальнення даних в облікових реєстрах та головній книзі; 4) систематизацію облікової інформації у звітності підприємства та надання її зацікавленим користувачам.

Для ефективного функціонування системи обліку земель необхідно забезпечити якісне та своєчасне одержання інформації на вході про всі земельні ресурси, що ідентифікуються як окремі об'єкти бухгалтерського обліку, – матеріальні та нематеріальні активи.

Базовими документами, що формують первинний та зведений облік земельних ділянок, є документи, що підтверджують право власності та право користування такими землями (договори про набуття прав власності на земельну ділянку, договори оренди землі, сертифікати на право на земельну частку (пай), свідоцтва на право колективної власності на землю, свідоцтва на право приватної власності на землю, свідоцтва на право постійного користування землею), а також документи, розроблені для обліку основних засобів та нематеріальних активів. При цьому законодавством встановлено різні первинні документи для відображення операцій із основними засобами та нематеріальними активами (табл. 1).

Інформацію про придбання, вибуття, поліпшення земельних ділянок накопичують у типових первинних документах з обліку основних засобів: формах ОЗ-1 «Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів», ОЗ-2 «Акт приймання-здачі відремонтованих, реконструйованих та модернізованих об'єктів», ОЗ-6 «Інвентарна картка обліку основних засобів», ОЗ-7 «Опис інвентарних карток з обліку основних засобів», ОЗ-9 «Інвентарний список основних засобів» [6].

У сільськогосподарських підприємствах використовуються спеціалізовані форми обліку: для приймання-передачі земель – ОЗСГ-1 «Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів»; для накопичення витрат на капітальне поліпшення земель – ОЗСГ-2 «Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів» [7].

Для відображення операцій, пов'язаних із правами користування земельними ділянками, застосовують типові форми первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів: НА-1 «Акт уведення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів», НА-2 «Інвентарна картка обліку об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів», НА-3 «Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів» [8].

Проте, як доводить практика, підприємства досить часто під час уведення земельних ділянок в експлуатацію не оформляють акти приймання-передачі основних засобів. По-перше, це пов'язано з тим, що амортизація на земельні ділянки як окремий об'єкт засобів не нараховується; по-друге, земельна ділянка вважається контрольованою підприємством з моменту державної реєстрації прав на неї, тому чимало власників оприбуткову-

¹ Інвестиційна нерухомість відповідає визначенню основного засобу як у бухгалтерському (п. 4 П(С)БО 7 «Основні засоби»), так і в податковому (пп. 14.1.138 Податкового кодексу України) обліку, але її облік ведуть в особливому порядку: перш ніж вводять в експлуатацію об'єкт інвестиційної нерухомості, його виводять з експлуатації як об'єкт основного засобу. Операції з інвестиційною нерухомістю можна оформляти звичайними документами, призначеними для обліку основних засобів.

Первинні документи для оформлення операцій із земельними ресурсами

Операції	Назва первинного документа	Призначення
Надходження та вибуття ресурсу	ОЗ-1 «Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів», ОЗСГ-1 «Акт приймання-передачі (внутрішнього переміщення) основних засобів»	Для оформлення операцій із зарахування земельних ділянок до складу основних засобів (земельних ділянок, інвестиційної нерухомості), для обліку вводу їх в експлуатацію, а також для передачі в оренду, виключення зі складу основних засобів під час передачі іншому підприємству
	НА-1 «Акт введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів»; НА-2 «Інвентарна картка обліку об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів», НА-3 «Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів»	Для оформлення операцій із уведення в господарський оборот і використання окремих придбаних (створених) об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема прав користування земельними ділянками
Оприбуткування капіталовкладень, розрахунок їх амортизації	ОЗ-2 «Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів», ОЗСГ-2 «Акт приймання-здачі відремонтованих і реконструйованих (модернізованих) об'єктів»; КБ-2в «Акт приймання виконаних підрядних робіт»; КБ-3 «Довідка про вартість виконаних капітальних робіт	Для оформлення приймання-здачі основних засобів із ремонту, реконструкції та модернізації, виконаних власними силами, або сторонніми організаціями (підрядниками), зокрема для земельних ділянок після проведення капітального поліпшення
	ОЗСГ-5 «Розрахунок нарахування амортизації основних засобів та інших необоротних активів»; ОЗСГ-6 «Відомість нарахування амортизації основних засобів та інших необоротних активів, які надійшли або вибули за рік»; ОЗСГ-7 «Зведена відомість нарахування амортизації основних засобів та інших необоротних активів»	Для розрахунку амортизації капітальних витрат на поліпшення земель
Списання	ОЗ-3 «Акт на списання основних засобів»; ОЗСГ-3 «Акт на списання основних засобів», НА-3 «Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів»	Для оформлення вибуття земельних ресурсів за повного або часткового їх списання
Інвентарний облік	ОЗ-6 «Інвентарна картка обліку основних засобів»	Для обліку всіх видів основних засобів, зокрема земельних ділянок
	ОЗ-7 «Опис інвентарних карток з обліку основних засобів»	Для реєстрації інвентарних карток обліку основних засобів, зокрема земельних ділянок
Реєстри	ОЗ-8 «Картка обліку руху основних засобів»	Для обліку руху основних засобів по класифікаційних групах під час ручної обробки облікової документації
	ОЗ-9 «Інвентарний список основних засобів»	Для пооб'єктного обліку основних засобів

Джерело: узагальнено авторами

ють такі ділянки на дату державної реєстрації ними права власності. Існуючі форми ОЗ-1, ОЗСГ-1 та ОЗ-6 теж не надають деталізованої інформації щодо правового аспекту обліку ділянок, їхніх якісних характеристик, поліпшень, даних про експлуатацію, об'єктів інфраструктури, що знаходяться на них, а тому не розкривають суттєвих ознак, які б використовувалися в управлінському обліку та аналітичній роботі щодо визначення ефективності землекористування.

Отже, хоча операції із земельними ресурсами рекомендовано оформляти низкою первинних документів, проте всі вони не враховують специфіку земельних ресурсів як об'єкта обліку, а тому не надають користувачам повну, своєчасну та точну інформацію про земельні ресурси.

Ми погоджуємося з думкою В. Кулик та М. Любимова, які вважають, що в процесі організації документообігу на підприємстві необхідно прагнути до скорочення етапів узгодження й кількості документів, що обертаються у системі. При цьому має бути критерій достатності, тобто за скорочення кількості документів, етапів їх узгодження не повинні послаблюватися контрольні можливості системи документування і документообігу [9]. Тому вважаємо за доцільне розробити вузькоспеціалізовані форми документів із первинного та аналітичного обліку земельних ресурсів, які б одночасно фіксували операції із земельними ресурсами – матеріальними та нематеріальними активами підприємства.

Раніше науковцями були розроблені спеціалізовані первинні документи для обліку земельних

ресурсів. Так, О.Ф. Ярмолюк запропонувала «Акт приймання-передачі земельної ділянки (паю)», «Акт переведення земельних ділянок» та «Інвентарну картку обліку земельних ділянок (паїв)» [10, с. 12], О.А. Кушніренко – «Акт приймання-передачі земельних ресурсів», «Інвентарну картку обліку земельних ділянок», «Книгу обліку земельних угідь», «Інвентарний список земельних угідь», «Реєстр змін у складі земельних ресурсів» [3, с. 13], Ю.І. Литвинець – «Акт приймання-передачі орендованої земельної ділянки», «Відомість нарахування та виплати орендної плати за земельну ділянку», «Відомість обліку нарахованої амортизації та переоцінки нематеріальних активів», «Відомість контролю нарахування й виплати орендної плати та витрат на капітальне поліпшення земель»; інвентаризаційний опис земельних ресурсів; методичні прийоми контролю над дотриманням раціонального землекористування [4], Т.В. Машкова – «Акт приймання-передачі сільськогосподарських угідь та їх якісних параметрів», «Акт переведення сільськогосподарських угідь», «Картку обліку земельних угідь (паїв) та їх якісних параметрів», «Книгу обліку земель суб'єктів господарювання» [5, с. 17], О.В. Ільчак – «Інвентаризаційний опис» та «Паспорт екологічного контролю» [2, с. 16], Т.А. Бінчаровська – «Акт приймання-передачі сільськогосподарської ділянки (паю)», «Інвентарну картку обліку земельних ділянок сіль-

ськогосподарського призначення (паїв)», «Картку обліку руху земельних ділянок сільськогосподарського призначення», «Реєстр власників земельних ділянок (паїв)» [1, с. 9], Т. Юрченко – «Акт приймання-передачі земельних ділянок», «Інвентарну картку обліку земельних ділянок» [11, с. 88, 90].

Зазначені документи мають певні відмінності за рахунок використання різних ознак під час групування інформації та деталізації характеристик земельних ресурсів. Деякі із запропонованих форм, на нашу думку, перевантажують облікову систему додатковими агрохімічними характеристиками, наприклад даними про вміст поживних речовин для кожної конкретної земельної ділянки. До того ж, уважаємо, дані, початково сформовані в акті приймання-передачі, автоматично мають стати «константами» та переноситися програмним забезпеченням для ведення бухгалтерського обліку до Інвентарної картки земельних ресурсів та Інвентарного списку.

З огляду на це, нами запропоновано власні форми «Акту приймання-передачі земельних ресурсів» (рис. 1) та «Інвентарної картки обліку земельних ресурсів» (рис. 2), які розкриватимуть характеристики ділянки та надаватимуть відомості щодо її одержання та подальшої експлуатації підприємством.

Представлений Акт приймання-передачі земельних ресурсів складається із вступної частини, двох

підприємство, організація, що передає об'єкт	підприємство, організація, що приймає об'єкт
Ідентифікаційний код ЄДРПОУ <input style="width: 80px;" type="text"/>	Ідентифікаційний код ЄДРПОУ <input style="width: 80px;" type="text"/>
"ЗАТВЕРДЖУЮ"	
підпис керівника _____ (ПІБ) М.П. "___" _____ 20__ р.	підпис керівника _____ (ПІБ) М.П. "___" _____ 20__ р.

АКТ № _____	Дата складання	МВО, яка відповідає за зберігання об'єкта
ПРИЙМАННЯ-ПЕРЕДАЧІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ		

I. Земельна ділянка

№ з/п	Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Номер		Площа, га	Бонітет, бал	Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Первісна вартість, грн.	Код синтетичного обліку		Призначення та стан ділянки	Дата введення в експлуатацію
			Інвентарний	Кадастровий						Дебет	Кредит		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Рис. 1. Запропонована форма Акту приймання-передачі земельних ресурсів

Джерело: розробка авторів

II. Права користування земельними ділянками

№ з/п	Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Номер		Площа, га	Вартість ділянки, грн.	Номер і дата договору	Термін користування (оренди)	Вартість прав, грн.		Код синтетичного обліку		Призначення та стан ділянки	Дата введення в експлуатацію
			Інвентарний	Кадастровий					Первісна (переоцінена)	Накопичена амортизація	Дебет	Кредит		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

На підставі наказу, розпорядження _____ від "___" _____ 20__ р.
№ _____ проведено огляд _____ ,
найменування об'єкта _____

що приймається (передається) в експлуатацію від "___" _____ 20__ р.

Коротка характеристика об'єкта _____
готовність до використання, виконані сільськогосподарські роботи,

межі ділянки; якісний стан, номер сівозміни , наявність (відсутність) залишків минулих посівів,

інші характеристики _____

На земельній ділянці розташовані _____
перелік споруджених об'єктів нерухомості; в чий власності вони перебувають _____

Об'єкт технічним умовам відповідає (не відповідає) _____
вказати, що саме не відповідає _____

поліпшення не потребує (потребує) _____
вказати, що саме потрібно _____

Висновок комісії _____

Додаток. Перелік технічної документації: _____

Голова комісії _____ посада _____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові _____

Члени комісії _____ посада _____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові _____

_____ посада _____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові _____

_____ посада _____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові _____

Об'єкт прийняв _____ посада _____ підпис _____ ПІБ _____ **Об'єкт здав** _____ посада _____ підпис _____ ПІБ _____

Відмітка бухгалтерії про відкриття картки або переміщення об'єкта _____

"___" _____ 20__ р. **Головний бухгалтер (бухгалтер)** _____

Рис. 1. (Закінчення)

розділів та висновку комісії. У розділі I вважаємо за доцільне накопичувати інформацію про одержання або вибуття земельних ділянок. Розділ II призначений для розкриття інформації про набуті або

передані нематеріальні земельні активи – права користування ділянками. Окрім звичайної інформації, притаманної Акту приймання-передачі основних засобів (наприклад, інвентарного (номенкла-

(найменування юридичної особи)

Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ

Інвентарна картка № _____ обліку земельних ресурсів

(повна назва об'єкта і його призначення)

Коротка індивідуальна характеристика об'єкта:

№ з/п	Акт на право власності	Договір користування (оренди)			Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Номер		Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Первісна вартість, грн.
		Номер і дата	Термін користування	ПІБ власника, паспорт					Інвентарний	Кадастровий			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

Матеріально відповідальна особа, (бригада)	Призначення ділянки	Дата введення в експлуатацію	Дата, номер акта приймання-передачі	Синтетичний рахунок, субрахунок	Право користування земельним ресурсом				Наявність забудови (об'єкт, інвентарний номер)	Дата вилучення з обробітку, номер акту	Дата введення в обробіток, номер акту
					Первісна (переоцінена) вартість, грн.	Період, за який нарахована амортизація	Кількість місяців корисного використання (експлуатації)	Накопичена амортизація, грн.			
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26

Інші характеристики об'єкта земельних ресурсів _____

Поліпшення земельної ділянки

№ з/п	Дата	Назва, номер документа про поліпшення	Вид поліпшення	Сума поліпшення, грн.
1	2	3	4	5

Рис. 2. Запропонована форма Інвентарної картки обліку земельних ресурсів

Джерело: розробка авторів

Зміни у вартості об'єкта:

№ з/п	Дата	Зміст операції	Сума дооцінки, грн.	Сума уцінки, грн.	Первісна (переоцінена) вартість	Вартість, яка амортизується	Вартість після переоцінки, грн	Код синтетичного обліку		Строк корисного використання
								Дебет	Кредит	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

Інформація про рух об'єкта:

Переведення земельних ділянок в інші угіддя (внутрішнє переміщення)					
№ з/п	Дата	Назва, номер документа	Категорія та вид угідь до переводу	Підстава для переводу	Категорія та вид угідь після переводу
1	2	3	4	5	6

№ з/п	Дата	Назва, номер документа	Причина вибуття				
			оренда	суборенда	продаж	міна	інше
1	2	3	4	5	6	7	8

Картку заповнив _____ « ____ » _____ 20 ____ р.
(підпис) (посада, ініціали та прізвище)

Рис. 2. (Закінчення)

турного) номера, первісної (переоціненої) вартості, номера паспорта, короткої характеристики об'єкта), вводимо специфічні характеристики земельних ресурсів (кадастровий номер, номер поля, бонітет, оцінку земельної ділянки та прав користування земельними ресурсами).

Вартість ресурсів пропонуємо висвітлювати за нормативною, експертною оцінкою та первісною вартістю, оскільки їх застосування залежить від виду проведеної господарської операції. Так, для первісного визнання в обліку придбаних ділянок та прав користування ними до фактичної вартості придбання (вартості, що вказана в угоді) додаються витрати, пов'язані з їх оформленням. Якщо ж говорити про землі та права користування, одержані безоплатно, як внесок до статутного капіталу або внаслідок об'єднання підприємств, то їхньою первісною вартістю є справедлива вартість, визначена на підставі експертного висновку про ринкову вартість, наданого незалежним оцінювачем. Орендована земельна ділянка відображається за вартістю, що вказана в угоді про оренду. Нормативна грошова оцінка використовується в окремих випадках для розрахунку податку на майно (землю) підприємства.

В інвентарній картці обліку земельних ресурсів (рис. 2) облікову інформацію радимо накопичу-

вати за такими розділами: коротка індивідуальна характеристика об'єкта (місце розташування, категорія, бонітет, кадастровий та інвентарний номер, грошова оцінка, умови вилучення з обробітку, підтверджуюча документація проведених дій тощо); дані про поліпшення (вид робіт, акт виконаних робіт, сума витрат на поліпшення); відомості про зміни у вартості об'єкта (уцінка, дооцінка); інформація про рух ділянки (дата, вид угідь до та після переведення, причини переведення земель з одного виду угідь в інший).

Запровадження зазначених форм дасть змогу уніфікувати накопичення даних за різними об'єктами земельних ресурсів та сформує базис для подальшої обробки інформації у реєстрах обліку.

В управлінському обліку пропонуємо використовувати Книгу обліку земельних ділянок підприємства, розроблену для наукових установ, де накопичується інформація про власні землі, на правах постійного користування та оренди за категоріями угідь, якістю, кількістю, напрямами використання [12]. Для невеликих підприємств замість книги вважаємо за доцільне запровадити «Реєстр земельних ресурсів» за видами угідь (рис. 3), який розмежує за способом використання власні

(найменування юридичної особи)

Ідентифікаційний код за ЄДРПОУ

Реєстр обліку земельних ресурсів

I. Власні земельні ділянки

I. Земельні ділянки в обробітку

№ з/п	Акт (свідоцтво) на право власності	Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Кадастровий номер	Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Первісна вартість, грн.	Призначення ділянки, забудова	Вилучення з обробітку, дата, номер акту	Введення в обробіток, дата, номер акту	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	13	14	15

II. Земельні ділянки, вилучені з обробітку

№ з/п	Акт (свідоцтво) на право власності	Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Кадастровий номер	Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Первісна вартість, грн.	Призначення ділянки, забудова	Вилучення з обробітку, дата, номер акту	Введення в обробіток, дата, номер акту	Примітка
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	13	14	15

III. Земельні ділянки, передані в операційну оренду

№ з/п	Акт (свідоцтво) на право власності	Договір оренди			Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Кадастровий номер	Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Первісна вартість, грн.	Призначення ділянки, забудова	Примітка
		Номер і дата	Термін користування	Орендар										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Рис. 3. Запропонована форма Реєстру обліку земельних ресурсів

Джерело: розробка авторів

II. Земельні ділянки на правах користування

I. Право користування земельними ділянками

№ з/п	Договір права користування			Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Вартість права, грн.		Призначення ділянки, забудова	Дата вилучення з обробітку, номер акту	Дата введення в обробіток, номер акту	Примітка
	Номер і дата	Термін користування	Власник, установа, фіз. особа					Первісна вартість	Накопичена амортизація				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14

II. Земельні ділянки на правах оренди

№ з/п	Договір оренди			Категорія земель, вид угідь	Розміщення, номер поля	Площа, га	Бонітет, бал	Кадастровий номер	Нормативна оцінка, грн.	Експертна оцінка, грн.	Призначення ділянки, забудова	Дата вилучення з обробітку, номер акту	Дата введення в обробіток, номер акту	Примітка
	Номер і дата	Термін користування	Орендодавець											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15

Реєстр склав _____ «___» _____ 20__ р.
 (підпис) (посада, ініціали та прізвище)

Рис. 3. (Закінчення)

земельні ділянки (залучені та вилучені з обробітку, передані в операційну оренду) та ділянки на правах користування й на правах оренди. Цей документ не лише надаватиме всебічну інформацію для проведення аналізу ефективності використання власних та орендованих земельних ресурсів та прав користування ними, а й сприятиме контролю над проведенням розрахункових операцій за використовуваними земельними ресурсами на правах постійного та тимчасового користування.

Інформація про земельні ресурси узагальнюється на рахунках бухгалтерського обліку та переноситься помісячно до синтетичних реєстрів, а саме до журналу-ордеру (4 та 4А с.-г.) із виділенням залишків, кредитових і дебетових оборотів за рахунками 10 «Основні засоби» та 12 «Нематеріальні активи». Із журналу-ордеру дані переносяться у Головну книгу, а потім – у Баланс (Звіт про фінансовий стан) підприємства та відображаються за рядками 1000 «Нематеріальні активи», 1010 «Основні засоби», 1015 «Інвестиційна нерухомість» тощо.

Сьогодні немає єдиної звітної форми, яка б надавала вичерпну інформацію про використання власних і орендованих земельних ресурсів. Дані про земельні ресурси підприємства наводяться в натуральних вимірниках у різних формах статистичної звітності, проте не мають зв'язку з вартісними даними фінансової звітності. Фінансова ж звітність, відповідно до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», відображає земельні ділянки узагальнено. Пропонуємо у Примітках до фінансової звітності запровадити окремий підрозділ «Земельні ресурси», де накопичуватиметься інформація за ділянками та правами щодо їх користування.

Уважаємо за доцільне відобразити балансову вартість земельних ділянок, експертну оцінку та нормативну грошову оцінку земель у формах статистичної звітності та Примітках до фінансової звітності. Це посилить контрольну функцію бухгалтерського обліку та здійснить взаємоузгодження даних різних форм звітності. Виділивши земельні ділянки за категоріями угідь та за формами влас-

ності і користування (наприклад, землі у власності; постійному користуванні; земельні ділянки, що перебувають в операційній оренді; землі, що тимчасово вилучені з користування), спростимо проведення контролю та аналізу ефективності використання земельних ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження.

Аналіз змісту документації щодо обліку земельних ресурсів установив недостатню її інформативність. Запропоновано власну розробку «Акту приймання-передачі земельних ресурсів» та «Інвентарної картки обліку земельних ресурсів», за якими накопичуватимуться відомості про земельну ділянку або пай; умови вибуття ресурсу; дані про поліпшення; відомості про переведення земель з одного виду угідь в інший; інша інформація за даною ділянкою. Представлені документи розкриватимуть як характеристики самої ділянки, так і надаватимуть відомості щодо її одержання та подальшої експлуатації підприємством. Уведення у документообіг розроблених форм первинного документування та реєстрів спростить процедуру відображення операцій із земельними ресурсами в обліку, сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень.

Для формування ґрунтовної інформаційної бази про наявні земельні ресурси зовнішнім користувачам запропоновано надавати відомості про вартість земельних ресурсів не лише у фінансовій, а й у статистичній звітності. Для деталізації даних про власні та орендовані земельні ресурси у Примітках до фінансової звітності пропонуємо виділити окрему групу «Земельні ресурси» за окремими об'єктами обліку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бінчаровська Т.А. Облік та аналіз земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль, 2018. 20 с.
2. Ільчак О.В. Бухгалтерський облік і контроль земельних ресурсів сільського господарства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2016. 23 с.
3. Кушніренко О.А. Обліково-контрольне забезпечення управління оподаткуванням сільськогосподарських підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2015. 350 с.
4. Литвінець Ю.І. Обліково-контрольне забезпечення управління орендними земельними відносинами в сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2013. 20 с.
5. Машкова Т.В. Обліково-інформаційне відображення якісних параметрів сільськогосподарських угідь : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2016. 24 с.
6. Про затвердження типових форм первинного обліку : Наказ Міністерства статистики України від 29 грудня 1995 р. № 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352202-95> (дата звернення: 24.04.2019).

7. Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів : Наказ Міністерства фінансів від 22 лист. 2004 р. № 732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (дата звернення: 24.04.2019).

8. Про затвердження спеціалізованих форм первинних документів з обліку основних засобів і інших необоротних активів сільськогосподарських підприємств та Методичних рекомендацій про їх застосування : Наказ Міністерства аграрної політики України від 27.09.2007 № 701. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0701555-07> (дата звернення: 24.04.2019).

9. Кулик В., Любимов М. Організація обліку на підприємствах України: розробка внутрішніх регламентів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2013. № 6. С. 12–18.

10. Ярмолюк О.Ф. Облік земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Київ, 2008. 20 с.

11. Юрченко Т. Облікове забезпечення управління якістю земель сільськогосподарського призначення. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Вип. 3–4. С. 80–94.

12. Облік і оцінка балансової вартості земель в наукових установах і підприємствах УААН : практичний посібник / А.М. Третяк та ін. Київ : Аграрна наука, 2006. 276 с.

REFERENCES:

1. Bincharovska T. A. (2018) *Oblik ta analiz zemelnykh resursiv u silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Accounting and analysis of land resources at agricultural enterprises] (PhD Thesis), Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet. (in Ukrainian)
2. Ilchak O. V. (2016) *Bukhhalterskyi oblik i kontrol zemelnykh resursiv silskoho hospodarstva* [Accounting and control of land resources in agriculture] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. (in Ukrainian)
3. Kushnirenko O. A. (2015). *Oblikovo-kontrolne zabezpechennia upravlinnia opodatkuvanniam silskohospodarskykh pidpriemstv* [Accounting and tax control for management of agricultural enterprises] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. (in Ukrainian)
4. Lytvynets Yu. I. (2013). *Oblikovo-kontrolne zabezpechennia upravlinnia orendnymy zemelnymy vidnosynamy v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Accounting and control of the management of leasehold land relations in agricultural enterprises] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. (in Ukrainian)
5. Mashkova T. V. (2016). *Oblikovo-informatsiine vidobrazhennia yakisnykh parametriv silskohospodarskykh uhid* [Information accounting of agricultural land quality parameters] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. (in Ukrainian)
6. Ministerstvo statystyky Ukrainy. (29.12.1995). *Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnoho obliku* [On approval of standard forms of primary accounting]. Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0352202-95> (accessed 24 April 2019). (in Ukrainian)

7. Ministerstvo finansiv Ukrainy (22.11.2004) Pro zatverdzhennia typovykh form pervynnoho obliku obektiv prava intelektualnoi vlasnosti v skladi nematerialnykh aktyviv [On approval of standard forms of primary accounting of intellectual property rights in intangible assets]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (accessed 24 April 2019). (in Ukrainian)

8. Ministerstvo ahrarynoi polityky Ukrainy (27.09.2007). Pro zatverdzhennia spetsializovanykh form pervynnykh dokumentiv z obliku osnovnykh zasobiv i inshykh neoborotnykh aktyviv silskohospodarskykh pidpriemstv ta Metodychnykh rekomendatsii pro yikh zastosuvannia [On approval of specialized forms of primary documents on accounting of fixed assets and other non-current assets of agricultural enterprises and Methodical recommendations on their application]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0701555-07> (accessed 24 April 2019). (in Ukrainian)

9. Kulyk V., Liubymov M. (2013) Orhanizatsiia obliku na pidpriemstvakh Ukrainy: rozrobka vnutrish-

nikh rehlementiv [Organization of accounting at the enterprises of Ukraine: development of internal regulations]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, no. 6, pp. 12-18. (in Ukrainian)

10. Yarmoliuk O. F. (2008) *Oblik zemelnykh resursiv v silskohospodarskykh pidpriemstvakh* [Accounting of lands resource in the agricultural enterprises] (PhD Thesis), Kyiv: Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut ahrarynoi ekonomiky". (in Ukrainian)

11. Yurchenko T. (2017) *Oblikove zabezpechennia upravlinnia yakistiu zemel silskohospodarskoho pryznachennia* [Accounting support in quality management of agricultural land]. *Instytut bukhhalterskoho obliku, kontrol ta analiz v umovakh hlobalizatsii : mizhnarodnyi naukovyi zhurnal*, vol. 3-4, pp. 80-94. (in Ukrainian)

12. Tretiak A.M., Yarmolytskyi V.K., Zhuk V.M., Druhak V.M. (2006) *Oblik i otsinka balansovoi vartosti zemel v naukovykh ustanovakh i pidpriemstvakh UAAN* [Accounting and estimation of book value of land in scientific institutions and enterprises of UAAS]. Kyiv: Ahraryna nauka. (in Ukrainian)

Yarmoliuk OlenaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Taxation and Audit
Zhytomyr National Agroecological University**Shyshka Roman**Student
Zhytomyr National Agroecological University

IMPROVING THE DOCUMENTARY REFLECTION OF OPERATIONS WITH LAND RESOURCES

The purpose of the article. Documentation occupies an important part in the accounting and information provision of the land management process. Today, the problem of imperfection of the existing model of documentation of operations with land resources remains open since documents on the accounting of fixed assets and intangible assets do not take into account the specifics of individual objects of accounting of land resources (land plots and rights to use them) and, therefore, do not provide users with complete, timely, and accurate information on their characteristics and processes of use in business activities. The purpose of the study is to develop practical recommendations on improving the documentation of land transactions taking into account the information needs of landowners and land users.

Methodology. In the research process, scientific methods of induction and deduction, analysis and synthesis, observation and generalization, comparison, concretization, analogue, and a logical method are used.

Results. The issue of inadequate informativeness of the documentation on the registration of land resources is actively discussed by scientists. They have formed various approaches to the accumulation of land information at the stages of transaction registration, accumulation in accounts, generalization in registers and reporting since they have certain differences due to the use of various features in the grouping of information and the detailed characterization of land resources. We notice that some of the proposed forms overload the accounting system with additional agrochemical characteristics, for example, data on the nutritional content for each particular land plot. We insist that the data originally formed in the act of acceptance-transfer should automatically become “constants” and be transferred by accounting software to other documents, such as Inventory of Land Resources and Inventory List. Therefore, we proposed own version of “Act of Acceptance-Transfer of Land Resources”, “Land Resources Inventory Card” that will reveal the characteristics of the plot itself and also will disclose information about its receipt and further exploitation by the enterprise. In order to deepen the control and analytic function of the analytical registers, we implement the “Land Resources Register”, which delimits own land plots by way of use (involved and withdrawn from the cultivation, transferred to operating leases) and plots in use (lease). The introduced package of documents provides comprehensive information for conducting an analysis of the efficiency of the use of own and leased land resources and the rights to use them, as well as facilitates the control of settlement transactions with landowners for their permanent and temporary use.

Practical implications. The introduction of highly specialized forms of documents from the primary and analytical accounting of land resources will strengthen the control capabilities of the documentation system and, at the same time, will allow unifying the accumulation of data for various objects of land resources – rights to use land plots, land plots in ownership and use, capital investments in land improvement, plots as a part of investment property, etc. the above documents are based on the principles of deepening information value and unification of indicators and requisites for tangible and intangible land resources.

Value/originality. In our paper, we have considered the issue of documentary information support for land resources accounting. The use of the proposed approach to the accumulation of information in the primary documents and registers of accounting will allow the staff of the accounting and analytical service to form an appropriate basis for available land resources, unify the procedure for displaying transactions with them in registers and reporting, and will facilitate making effective managerial decisions. Problematic issues determine the prospects for further research on accounting and information provision of the land management process, in particular, the possibility of using different features when grouping information about land resources in accounts.

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСБАЛАНСУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗПОДІЛУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ЙОГО ТИПІЗАЦІЇ

STATISTICAL ANALYSIS OF THE DISBALANCE OF PROFESSIONAL DISTRIBUTION OF THE HUMAN CAPITAL OF PRODUCTION FORCES OF THE REGION ON THE BASIS OF ITS TYPIZATION

У статті запропоновано методичний підхід до типізації дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіонів, який дає змогу проводити поглиблений статистичний аналіз регіонального розвитку. Проведене типологічне групування дисбалансу дало змогу систематизувати його спільні риси за регіонами та поєднати останні у відповідні типи. З метою систематизації та узагальнення інформації щодо кожного типу було виокремлено типопредставника за допомогою кластерного аналізу, який було проведено за такими показниками, як: обсяг валового регіонального продукту, обсяг капітальних інвестицій та дисбаланс робочої сили за професійними групами. Це дало змогу визначити та описати інваріантне ядро регіонів, виокремивши типові риси дисбалансу упродовж періоду дослідження. На основі отриманих результатів було охарактеризовано кожний тип регіонального дисбалансу, враховуючи отримані результати від аналізу міграції кластерів. Поетапне використання запропонованого методичного підходу до типізації дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіонів дає змогу приймати зважені регуляторні заходи щодо його подолання.

Ключові слова: статистика, типологічне групування, кластерний аналіз, регіон, продуктивні сили, людський капітал.

В статті пропонується методичний підхід до типізації дисбалансу професіо-

нального распределения человеческого капитала производительных сил, который позволяет проводить углубленный статистический анализ регионального развития. Проведенная типологическая группировка дисбаланса позволила систематизировать его общие черты по регионам и объединить в соответствующие типы. С целью систематизации и обобщения информации по каждому типу был выделен типопредставитель с помощью кластерного анализа, проведенного по таким показателям, как: объем валового регионального продукта, объем капитальных инвестиций и дисбаланс рабочей силы по профессиональным группам. Это позволило определить и описать инвариантное ядро регионов, выделив типичные характеристики дисбаланса в течение периода исследования. На основе полученных результатов был охарактеризован каждый тип регионального дисбаланса, учитывая полученные результаты анализа миграции кластеров. Поэтапное использование предложенного методического подхода к типизации дисбаланса профессионального распределения человеческого капитала производительных сил позволяет принимать взвешенные регуляторные меры по его преодолению.

Ключевые слова: статистика, типологическая группировка, кластерный анализ, регион, производительные силы, человеческий капитал.

УДК 332.143.454(477)

Гриневич Л.В.

д.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії,
статистики та прогнозування
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The article proposes a methodical approach to the typification of an imbalance in the professional distribution of the human capital of the productive forces of the regions, which allows an in-depth statistical analysis of regional development. The typological grouping of imbalance allowed systematizing its common features by region and combining the latter into the appropriate type. To systematize and summarize information on each type, a representative representative was identified using cluster analysis, which was conducted in terms of: gross regional product, capital investment and labor force imbalance by professional groups. This allowed us to identify and describe the invariant core of regions that have positive and negative values during the study period. Clustering according to the indicator "imbalance of professional distribution by occupational groups" allowed us to group the regions into three levels: low, medium and high levels of disbanas of professional distribution. Based on the results obtained, the characteristics of each type of regional imbalance were given taking into account the results of the cluster migration analysis. Yes, it is proposed to highlight the professional type of imbalance, production and mixing. The professional type appears in the context of accelerated positive development of the region and is associated with the emergence of new types of economic activity requiring skilled personnel. Type of production – due to the inability to meet the needs of workers in the necessary means of labor. Mixed type is characterized by the lack of means of production and, as a result, does not provide employment opportunities due to lack of jobs, which provokes an increase in labor migration from these regions. The characteristic of each type of imbalance served as the basis for the formation of management decisions in accordance with the situation in the region. The phased use of the proposed methodological approach to the typification of imbalance in the professional distribution of the human capital of the productive forces of the regions allows for the adoption of sound regulatory measures to overcome it.

Key words: statistics, typological grouping, cluster analysis, region, productive forces, human capital.

Постановка проблеми. Продуктивні сили складаються з двох частин, які можуть ефективно функціонувати лише у разі їх зваженого використання. Водночас кожна з цих частин має власні особливості. Так, засоби виробництва – це пасивна частина продуктивних сил, яка зале-

жить від активної частини – робочої сили. Засоби виробництва створює робоча сила з метою впровадження нової наукоємної продукції, здатної конкурувати на різних ринках. Але для створення нових засобів виробництва, робітник має володіти необхідними знаннями, вміннями та навичками та

мати відповідні засоби праці, за допомогою яких можна вирішувати поставлені завдання. Тобто, з одного боку, робітник має створити нові засоби виробництва, а з іншого – він повинен вже їх мати для того, щоб створювати нові. Саме ця ситуація продукує появу дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону.

Аналіз останніх публікацій. Різні аспекти подолання дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону розглядаються в роботах відомих вітчизняних і зарубіжних учених, таких як О. Амоша, Б. Буркинський, В. Василенко, В. Геєць, В. Горячук, Ф. Заставний, М. Кизим, В. Ковалевський, О. Лайко, В. Симоненко, В. Степанов, Т. Уманець, І. Франів, О. Черевко, М. Хвесик та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є типізація регіонів за дисбалансом професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продуктивні сили мають два складники: засоби виробництва і робочу силу. Іншими словами – це, з одного боку, речові фактори суспільного виробництва, з іншого – людський фактор. Засоби виробництва (речовий фактор) являють собою сукупність предметів праці (те, з чого виробляють матеріальні блага) і засобів праці (за допомогою чого виробляються матеріальні блага). Головною продуктивною силою суспільства, дійсним його багатством є людина, яка здатна ефективно використовувати наявний виробничий потенціал за рахунок набутого власного досвіду, знань, вмінь та навичок.

Для аналізу наявного дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил як вхідні дані використовуються дані Державної служби статистики та зайнятості України [1–4, 6–9]. Аналіз включатиме дослідження безробіття населення за професіями та за видами економічної діяльності за регіонами, що дасть змогу визначити передумови та спрогнозувати посилення чи зменшення дисбалансу.

Дисбаланс – це є порушення між двома складниками: ресурсів та використання, доходів та витрат, попиту та пропозиції. Для професійного дисбалансу людського капіталу продуктивних сил характерне порушення балансу між попитом та пропозицією як у розрізі професій, так і за видами економічної діяльності. Попитом є вакантні місця, які пропонують роботодавці за видами економічної діяльності та професіями, пропозицією є кількість безробітного населення, що стоїть на обліку в Державній службі зайнятості, за видами економічної діяльності та професіями. Він розраховується за такою формулою [1, 2]:

$$Dis_j = D_j - S_j, \quad (1)$$

де D_j , S_j – відповідно попит та пропозиція робочої сили в регіоні.

Розрахунок дисбалансу за ретроспективними даними за професійними групами наведено в табл. 1.

Аналізуючи отримані дані в табл. 1, можна зробити висновок, що упродовж 2013–2017 років спостерігається перевищення пропозиції над попитом, тобто дефіцит вакансій. Так, у Дніпропетровському регіоні дисбаланс становив 22 879 осіб, Вінницькому – 19 518 осіб, Запорізькому – 20 906 осіб, Полтавському – 21 830 осіб, Харківському – 19 323 осіб та Черкаському – 17 954 осіб. Найменший дисбаланс спостерігається в Закарпатському – 4408 осіб, Волинському – 5952 осіб та Луганському – 7846 осіб – регіонах. Проведений аналіз доводить, що в усіх регіонах України є дисбаланс професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил за професійними групами, але залишається незрозумілим, які саме професійні групи впливають на посилення або зменшення дисбалансу. Для вирішення цього завдання доцільно провести структурний аналіз за професійними групами та визначити, які з них найбільш змінюються в часі.

Аналіз дисбалансу професійного розподілу продуктивних сил за професійними групами у 2017 році дав змогу дійти висновку, що за всіма регіонами тенденція носить односпрямований характер. Так, найбільша пропозиція робочої сили спостерігається серед таких професійних груп: законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери; працівники сфери торгівлі та послуг; робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин та найпростіші професії й особи без професії.

За іншими професійними групами ситуація відрізняється залежно від регіону. Так, у Волинському, Дніпропетровському, Донецькому Запорізькому, Івано-Франківському, Львівському, Тернопільському, Харківському та Чернігівському регіонах спостерігається дисбаланс за професійними групами «професіонали» та «технічні службовці».

За групами професій «кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства», «кваліфіковані робітники з інструментом та робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин» у таких регіонах, як Вінницький, Дніпропетровський, Донецький, Житомирський, Запорізький, Сумський, Харківський та Чернівецький.

Протягом I кварталу 2018 року намітилися позитивні тенденції щодо зростання зайнятості та скорочення безробіття.

За даними Державної служби статистики України, чисельність зайнятого населення у I кварталі 2018 року порівняно з I кварталом 2017 року зросла на 149,1 тис. осіб та становила 16,0 млн

Загальний дисбаланс професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил за професійними групами, осіб

Регіони	Загальний дисбаланс професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил за професійними групами, осіб				
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
1	2	3	4	5	6
Вінницький	-26 394	-26 067	-27 609	-23 713	-19 518
Волинський	-10 557	-10 675	-10 957	-7 552	-5 952
Дніпропетровський	-26 650	-30 194	-35 081	-27 258	-22 879
Донецький	-30 882	-25 754	-20 850	-13 685	-11 103
Житомирський	-16 218	-18 230	-20 260	-15 434	-12 009
Закарпатський	-8 167	-9 498	-8 713	-5 496	-4 408
Запорізький	-23 069	-29 743	-28 281	-22 824	-20 906
Івано-Франківський	-14 958	-16 418	-14 125	-10 730	-8 094
Київський	-13 981	-17 884	-18 161	-13 324	-30 891
Кіровоградський	-17 751	-20 479	-21 400	-15 629	-15 392
Луганський	-21 624	-17 461	-9 869	-7 756	-7 846
Львівський	-22 015	-24 200	-22 436	-14 534	-8 727
Миколаївський	-17 502	-18 684	-18 539	-15 328	-16 035
Одеський	-12 032	-14 520	-14 427	-11 388	-10 439
Полтавський	-22 113	-28 563	-28 925	-22 076	-21 830
Рівненський	-15 332	-16 300	-15 952	-13 466	-11 845
Сумський	-15 855	-18 062	-17 946	-13 253	-13 338
Тернопільський	-15 371	-14 491	-11 687	-9 642	-8 146
Харківський	-23 000	-27 356	-27 137	-20 748	-19 323
Херсонський	-12 294	-14 546	-14 786	-10 798	-10 747
Хмельницький	-17 067	-17 750	-16 503	-15 277	-10 875
Черкаський	-21 652	-25 799	-24 284	-19 785	-17 954
Чернівецький	-9 022	-9 047	-8 545	-7 251	-5 398
Чернігівський	-12 972	-15 306	-15 497	-11 626	-9 843

осіб. За професійними групами: 40% зайнятих становили керівники, службовці, професіонали та фахівці, майже 20% – особи, що займали робочі місця, які належать до класу найпростіших професій, 17% – працівники сфери торгівлі та послуг, 13% – кваліфіковані робітники з інструментом та сільського господарства, 11% – робітники з обслуговування та машин [4, 5].

Рівень зайнятості протягом I кварталу 2018 року порівняно з I кварталом 2017 року зріс в усіх регіонах, найбільш суттєво в Тернопільській (з 49% до 50,3%), Чернігівській (з 54,0% до 55,3%) та Сумській (з 53,1% до 54,5%) областях.

Найвищий рівень зайнятості у I кварталі 2018 року спостерігався у м. Києві (61,3%), Харківській (60,5%), Київській (58,6%), Дніпропетровській (58,5%), та Миколаївській (57,8%) областях, а найнижчий – у Тернопільській (50,3%), Донецькій (49,7%) та Волинській (48,6%) областях.

Кількість зайнятих громадян у неформальному секторі економіки скоротилася на 48 тис. осіб у I кварталі 2018 року порівняно з I кварталом 2017 року та становила 3,5 млн осіб. Питома вага зайнятих у неформальному секторі серед усього зайнятого населення зменшилася з 22,3% у I квар-

талі 2017 року до 21,8% у I кварталі 2018 року. Серед видів економічної діяльності найбільш поширеною неформальною зайнятістю була у сільському, лісовому та рибному господарствах (42%), у оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (19%), а також у будівництві (15%) [4; 5].

Рівень безробіття за методологією (МОП) скоротився з 10,1% економічно активного населення у I кварталі 2017 року до 9,7% у I кварталі 2018 року. Скорочення рівня безробіття відбулося в усіх регіонах. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській (6,0%), Київській (6,5%), Одеській (7,4%) областях та місті Києві (7,2%), а найвищий – у Кіровоградській (12,6%), Тернопільській (12,7%), Волинській (13,0%), Донецькій (14,5%) та Луганській (16,7%) областях. Протягом січня-червня 2018 року роботодавцями було подано інформацію про заплановане масове вивільнення 89 тис. працівників, що на 27% менше, ніж у відповідному періоді минулого року. Із загальної кількості попереджених про масове вивільнення 29% становили працівники охорони здоров'я та надання соціальної допомоги, 26% – державного управління й обори, обов'язкового соціального страхування [4; 5].

У січні-червні 2018 року кількість роботодавців, які співпрацювали з центрами зайнятості, збільшилася на 4% та становила 129 тисяч. Кількість вакансій у базі даних державної служби зайнятості порівняно з відповідним періодом минулого року збільшилася на 8% до 616 тис. одиниць. Найбільш суттєво кількість вакансій зросла у Полтавській, Луганській, Івано-Франківській областях – на 20–28% [4, 5].

За видами економічної діяльності: серед зареєстрованих безробітних 19% раніше були зайняті у державному управлінні, обороні, обов'язковому соціальному страхуванні; 18% – у торгівлі та ремонті; 13% – у сільському, лісовому та рибному господарстві; 13% – у переробній промисловості [4; 5].

За професійними групами серед зареєстрованих безробітних переважають робітники з обслуговування, експлуатації устаткування та машин, працівники сфери торгівлі та послуг; вищі державні службовці, керівники; представники найпростіших професій [4; 5].

Станом на 1 липня 2018 року кількість вакансій, заявлених роботодавцями до державної служби зайнятості, порівняно з відповідною датою минулого року зросла на 24% та становила 82 тис. одиниць. Крім того, у базі даних служби зайнятості містилася інформація про 46 тис. пропозицій роботи, отриманих з інших джерел [4; 5].

Для розроблення ефективних управлінських рішень треба мати точні і достовірні дані про стан соціально-економічної системи, а також необхідним є проведення аналізу цієї інформації. Дослідження дисбалансу професійного розподілу

людського капіталу продуктивних сил регіону спрямовано на з'ясування причинно-наслідкових зв'язків, які існують, що дає змогу в процесі формування управлінських рішень його подолати. Зокрема, це стосується впливу різноманітних чинників на посилення чи зменшення дисбалансу між попитом та пропозицією робочої сили в Україні. Для цього необхідно сформулювати інформаційний простір дослідження у формі системи показників, які характеризують соціально-економічний розвиток людського капіталу продуктивних сил регіону. Подібна система повинна відповідати таким умовам:

- об'єктивно відображати рівень соціально-економічного розвитку людського капіталу продуктивних сил регіону, збалансованості попиту та пропозиції на них;

- бути коректною щодо поставлених у дослідженні цілей (тобто виявлення основних факторів впливу на дисбаланс професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону).

Приймаючи управлінські рішення, необхідно враховувати рівень та тип наявного дисбалансу в регіоні. Для цього було використано кластерний аналіз, який дав змогу не лише згрупувати регіони за типом прояву дисбалансу, але й визначити його тип. Як інструментарій для дослідження було використано прикладний пакет Statistica 8. Кластеризація за показником «дисбаланс професійного розподілу за професійними групами» дала змогу згрупувати регіони за трьома рівнями: низьким, середнім та високим рівнем дисбалансу професійного розподілу (табл. 2).

Таблиця 2

Типізація регіонів за дисбалансом професійного розподілу за професійними групами за 2015–2017 рр.

Рівень дисбалансу	Групи регіонів
1	2
2015 рік	
Високий	Волинський, Закарпатський, Луганський, Тернопільський, Чернівецький
Середній	Житомирський, Івано-Франківський, Київський, Кіровоградський, Миколаївський, Одеський, Рівненський, Сумський, Херсонський, Хмельницький, Чернігівський
Низький	Вінницький, Дніпропетровський, Донецький, Запорізький, Львівський, Полтавський, Харківський, Черкаський
2016 рік	
Високий	Волинський, Закарпатський Івано-Франківський, Луганський, Одеський, Тернопільський, Херсонський, Чернівецький
Середній	Донецький, Житомирський, Київський, Кіровоградський, Львівський, Миколаївський, Рівненський, Сумський, Чернігівський, Хмельницький
Низький	Вінницький, Дніпропетровський, Запорізький, Полтавський, Харківський, Черкаський
2017 рік	
Високий	Волинський, Закарпатський Івано-Франківський, Львівський, Луганський, Одеський, Тернопільський, Чернівецький
Середній	Донецький, Житомирський, Кіровоградський, Миколаївський, Рівненський, Сумський, Чернігівський, Херсонський, Хмельницький
Низький	Вінницький, Дніпропетровський, Запорізький, Київський, Полтавський, Харківський, Черкаський

Результатом кластерного аналізу є визначення інваріантного ядра регіонів, які формують відповідні кластери. Так, до регіонів із високим дисбалансом професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил відносяться Вінницький, Дніпропетровський, Запорізький, Полтавський, Харківський, Черкаський регіони. До регіонів з середнім рівнем дисбалансу відносяться Донецький, Житомирський, Київський, Кіровоградський, Миколаївський, Рівненський, Сумський, Чернігівський, та низький рівень а регіонах Волинський, Закарпатський Івано-Франківський, Львівський, Луганський, Одеський, Тернопільський, Чернівецький регіони.

Наступним кроком дослідження є визначення типу дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону. Для цього було проведено аналітичне групування регіонів за показниками обсяг ВРП та капітальних інвестицій та результати кластерного аналізу табл. 2. Отримані результати аналізу наведено в табл. 3 у вигляді зведеної матриці дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону.

Систематизуючи отримані значення в матриці (табл. 3) було запропоновано якісну характеристику типам регіонів, які мають схожі значення за показниками, що досліджуються, та запропонувати їхню типізацію (табл. 4).

Розкриємо детально кожний із типів дисбалансу продуктивних сил:

– професійний тип з'являється в умовах прискореного позитивного розвитку регіону і пов'язаний із появою нових видів економічної діяльності, які потребують кваліфікованих кадрів. Тобто з'являється ситуація, коли є незадоволений попит на робочу силу, при цьому засоби виробництва відповідають новим вимогам суб'єктів господарювання. У цих умовах місцевим органам влади доцільно орієнтуватися на потреби роботодавців з тим, щоб за можливості задовольнити їх. Так, згідно з бюджетним кодексом України на місцеві органи влади покладено фінансування закладів вищої освіти I–II рівнів акредитації, які надають спеціальності професійного спрямування. За даними Державної служби зайнятості за 2017 рік саме за професіями, які отримують у цих закладах вищої освіти, спостерігається стійкий висхідний дисбаланс;

Таблиця 3

Зведена матриця дисбалансу професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону

Регіони	Обсяг валового регіонального продукту	Обсяг капітальних інвестицій	Дисбаланс робочої сили за професійними групами
Вінницька	•	–	–
Волинська	–	–	+
Дніпропетровська	+	+	–
Донецька	+	•	•
Житомирська	–	–	•
Закарпатська	–	–	+
Запорізька	+	•	–
Івано-Франківська	•	–	+
Київська	+	+	•
Кіровоградська	–	–	•
Луганська	–	–	+
Львівська	+	•	•
Миколаївська	•	–	•
Одеська	+	•	+
Полтавська	+	•	–
Рівненська	–	–	•
Сумська	•	–	•
Тернопільська	–	–	+
Харківська	+	•	–
Херсонська	–	–	+
Хмельницька	•	–	•
Черкаська	•	–	–
Чернівецька	–	–	+
Чернігівська	–	–	•

Примітка: + – високе значення показника;

• – середнє значення показника;

– – низьке значення показника.

Таблиця 4

Типи регіонів за дисбалансом професійного розподілу продуктивних сил

Тип	Регіон	Характеристика типу
професійний	Дніпропетровська	значний обсяг ВРП; значний обсяг капітальний інвестицій; низький дисбаланс робочої сили
	Київська	значний обсяг ВРП; значний обсяг капітальний інвестицій; середній дисбаланс робочої сили
	Одеська	значний обсяг ВРП; середній обсяг капітальний інвестицій; високий дисбаланс робочої сили
	Донецька, Львівська,	значний обсяг ВРП; середній обсяг капітальний інвестицій; середній дисбаланс робочої сили
	Запорізька, Полтавська, Харківська	значний обсяг ВРП; середній обсяг капітальний інвестицій; низький дисбаланс робочої сили
виробничий	Миколаївська, Сумська, Хмельницька	середній обсяг ВРП; низький обсяг капітальний інвестицій; середній дисбаланс робочої сили
	Івано-Франківська	середній обсяг ВРП; не значний обсяг капітальний інвестицій; високий дисбаланс робочої сили
	Вінницька, Черкаська	середній обсяг ВРП; низький обсяг капітальний інвестицій; високий дисбаланс робочої сили
змішаний	Волинська, Закарпатська, Луганська, Тернопільська, Херсонська, Чернівецька	не значний обсяг ВРП; не значний обсяг капітальний інвестицій; високий дисбаланс робочої сили
	Житомирська, Кіровоградська, Рівненська, Чернігівська	не значний обсяг ВРП; не значний обсяг капітальний інвестицій; середній дисбаланс робочої сили

– виробничий тип – пов’язаний із неможливістю задовольнити потреби робітників у необхідних засобах праці. Тобто наявні засоби праці є застарілими та такими, що не відповідають сучасним вимогам виробництва. У такій ситуації доцільно провести дослідження щодо ефективності використання амортизаційного фонду підприємствами та організаціями та напрямів вкладання капітальних інвестицій. З іншого боку, доцільно визначити ті види економічної діяльності, які у поточній перспективі здатні забезпечити зростання обсягу валового регіонального продукту, що дасть змогу акумулювати кошти для відтворення засобів виробництва. Місцеві органам влади доцільно не лише звертати увагу на економічні показники розвитку регіону, але й підключати соціальну та інноваційну сфери для вирішення цієї проблеми;

– змішаний тип характеризується відсутністю засобів виробництва і, як наслідок, неможливістю робочої сили працевлаштуватися із-за відсутності робочих місць, що провокує посилення трудової міграції з цих регіонів. Така ситуація є найбільш небезпечною для регіону, тому що дає підґрунтя для появи деструкцій, які негативно вплинуть на подальший розвиток регіону. Місцеві органи влади мають провести детальний аналіз та оці-

нити наявні ресурси з метою формування стратегії розвитку регіону на основі тих видів економічної діяльності, які є прибутковими або можуть такими стати у майбутньому. Це дозволить підготувати підґрунтя для створення та розвитку продуктивних сил регіону, здатних посилити його конкурентні позиції.

У табл. 5 наведено авторський методичний підхід до типізації регіонів за дисбалансом розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у роботі автором запропоновано методичний підхід до типізації регіонів за дисбалансом професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону, який дає змогу визначити регіональну специфіку розвитку його економічної діяльності, що створює передумови певного типу дисбалансу. Слід відзначити, що кожний тип дисбалансу має власні характеристики, які здатні відрізнитися щодо сили впливу кожного з показників, які увійшли до неї. Тому доцільно на початку формування управлінських заходів щодо подолання дисбалансу професійного розподілу продуктивних сил у регіонах визначити показники-стимулятори та дестимулятори, що дасть змогу сформулювати їх більш зважено.

Методичний підхід до типізації регіонів за дисбалансом розподілу людського капіталу продуктивних сил регіону

Назва етапу	Мета етапу	Задачі етапу	Інструментарій дослідження
1-й етап. Дослідження галузевих структурних змін професійного розподілу людського капіталу продуктивних сил регіонів України	визначення структурних змін у національній економіці, які формують тренди регіональної економіки	оцінка та аналіз сили та швидкості структурно – динамічних змін за видами економічної діяльності	статистичні методи структурно-динамічного аналізу
2-й етап. Визначення та оцінка рівня економічного розвитку регіону	визначення загального стану регіональної економіки	визначення темпів росту обсягів валового регіонального продукту	статистичні методи аналізу рядів динаміки
3-й етап. Групування регіонів за показниками обсяг ВРП, капітальних інвестицій та дисбалансом робочої сили	визначення інваріантного ядра відповідно для кожного показника	групування регіонів за обсягом валового регіонального продукту; групування регіонів за обсягом капітальних інвестицій; групування регіонів за дисбалансом робочої сили.	групування, індукції та дедукції
4-й етап. Типізація регіонів за дисбалансом розподілу людського капіталу продуктивних сил	визначення типів регіонів за дисбалансом задля розроблення зважених управлінських рішень щодо його подолання	систематизація та узагальнення отриманих даних кластерного аналізу; визначення характерних рис для кожного типу регіонів	кластерний аналіз, індукції та дедукції

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Гриневиц Л.В. Stages of an analytical study of the imbalance of the productive forces of the regions *Economic development and heritage by Simon Kuznets* : тези доповідей Міжнародної наукової конф., м. Харків, 1–3 червня 2017 року. Харків, 2017. С. 331–335.
- Гриневиц Л.В., Зірко О.В. Регулювання структурного безробіття на ринку праці країни : монографія. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 352 с.
- Козарезенко А.В. Державно-приватне партнерство як інструмент фінансового регулювання розвитку людського потенціалу. *Фінанси України*. 2017. № 2. С. 79–93.
- Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/> (дата звернення: 19.03.2019).
- Офіційний сайт Державної служби статистики України. Київ, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.01.2019).
- Семенов В.Ф. Регіональна економіка : навчальний посібник. Київ : «МП Леся», 2008. 595 с.
- Уманець Т.В. Регіональний економічний розвиток України: теоретичні основи управління, інтегральна оцінка, діагностика : монографія. Донецьк : «ВІК», 2007. 340 с.
- Уманець Т.В., Гриневиц Л.В. Дослідження впливу структурних змін у світовому господарстві на розвиток підприємницького сектору України. *Науковий журнал «Вісник Хмельницького національного університету»*. 2016. № 3. Т. 2. С. 29–35
- Schultz Theodore W. Investment in Human Capital *The American Economic Review*. 1961. Vol.51 № 1. P. 1–17.

REFERENCES:

- Grynevych L.V. (2017) Stages of an analytical study of the imbalance of productive forces of the regions. Proceedings of the *Economic Development*

and Heritage by Simon Kuznets: Theses of the International Scientific Conference (Kharkiv, June 1-3, 2017), Kharkiv: KhNEU, pp. 331–335.

2. Grynevych LV, Zirko O.V. (2015) *Rehulivannia strukturnoho bezrobittia na rynku pratsi krainy : monohrafiia*. [Regulation of structural unemployment in the country's labor market] Kharkiv: KhNEU S. Kuznets (Ukraine)

3. Kozarezenko A.V. (2017) *Derzhavno – pryvatne partnerstvo yak instrument finansovoho rehulivannia rozvytku liudskoho potentsialu* [Public-private partnership as a tool for financial regulation of human potential development] *Finance of Ukraine*. Kyiv: DNNU Academy of Financial Management No. 2. pp. 79–93.

4. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. [National Institute for Strategic Studies]. Kyiv, 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/33/> (accessed: 19 March 2019).

5. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Kyiv, 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 20 January 2019).

6. Semenov V.F. (2008) *Semenov V.F. Rehionalna ekonomika : navchalnyi posibnyk* [Regional Economics]. Kyiv: "MP Lesya" (Ukraine).

7. Umanets T.V. (2007) *Rehionalnyi ekonomichni rozvytok Ukrainy: teoretychni osnovy upravlinnia, intehralna otsinka, diahnozyka* [Regional Economic Development of Ukraine: Theoretical Foundations of Management, Integral Assessment, Diagnostics]. Donetsk: "VIC" (Ukraine).

8. Umanets T.V., Grynevych L.V. (2016) *Doslidzhennia vplyvu strukturnykh zmin u svitovomu hospodarstvi na rozvytok pidpriemnytskoho sektoru Ukrainy* [Investigation of the influence of structural changes in the world economy on the development of the Ukrainian business sector]. *Scientific journal "Bulletin of the Khmelnytsky National University"*. Khmelnytsky: KhNU, no. 3. T.2. pp. 29–35.

9. Schultz Theodore W. (Mar., 1961). Investment in Human Capital *The American Economic Review*. Vol. 51, № 1, pp. 1–17.

Grynevych Luidmyla

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory,
Statistics and Forecasting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

**STATISTICAL ANALYSIS OF THE DISBALANCE OF PROFESSIONAL DISTRIBUTION
OF THE HUMAN CAPITAL OF PRODUCTION FORCES OF THE REGION
ON THE BASIS OF ITS TYPIZATION**

The purpose of the article. In recent years in the scientific literature there are a variety of opinions about the types of imbalances in the professional distribution of human capital productive forces of the region, but the methodological provisions of this problem is not sufficiently worked out. On the one hand, this can be explained by the existence of specific socio-economic peculiarities of the development of regions, which are caused by the factors of the institutional environment, on the other hand, by preserving the differentiation of regions in terms of the level of development of human capital of productive forces. Consequently, the presence of discussion issues raises the objective need for further deepening of theoretical and methodological research and applied developments in order to typify the imbalance of the professional distribution of human capital of productive forces of the region in order to ensure sustainable socio-economic development of the region.

Methodology. The study involves the use of grouping methods that allow regions to be divided by type of imbalance. Grouping methods relate to the methods of descriptive statistics and facilitate the structuring of the source data of the analysis.

Results. Thus, the typological grouping has allowed the population to be divided into a certain number of groups, and a cluster analysis is to characterize the invariant kernel in their native language. In the compass he gave an opportunity to characterize each type of imbalance. A professional type arises in the context of accelerated positive development of the region and is associated with the emergence of new types of economic activities that require skilled personnel. Type of production – because of the inability to meet the needs of workers in the necessary means of labor. The mixed type is characterized by a lack of means of production and, as a consequence, is not an opportunity for employment in the absence of jobs, which provokes an increase in labor migration from these regions. The given qualitative characteristics allowed to attribute a certain region to the specific type of it.

Practical implications. The characterization of each type of imbalance provided the basis for the formation of managerial decisions in accordance with the situation in the region. The phased use of the proposed methodological approach to the typification of the imbalance of the professional distribution of human capital of the productive forces of the regions allows for the adoption of sound regulatory measures to overcome it.

Value/originality. The article examined the characteristics of the type of imbalance of the professional distribution of human capital of the pro-active forces of the region. Analyzing the conducted research was outlined a number of perspective directions for further research. In particular, the definition of quantitative characteristics for each type of imbalance.

МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

MODEL OF INTEGRAL STATISTICAL EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF REGIONS IN UKRAINE

У статті розглянуто підхід до визначення інвестиційної привабливості регіонів України з позицій теорії складних систем. Оцінка рівня інвестиційної привабливості регіону є інтегральною оцінкою її складників (підсистем), які, своєю чергою, є інтегральними показниками за групами вхідних показників. Установлено, що з позицій статистичної оцінки інвестиційна привабливість будь-якого регіону України відображає узагальнений рівень задоволення ринкових, фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог або інтересів окремого інвестора щодо певної території, характеризується чинниками регіонального розвитку та може визначатися (оцінюватися) відповідними значеннями факторних та інтегральних оцінок. Також потенційним інвесторам щодо вирішення завдань, пов'язаних із прогнозуванням оптимальних обсягів та вибором адекватних напрямів інвестицій, формуванням оптимальних інвестиційних рішень (множини варіантів вкладень), активізацією інвестиційних процесів та вдосконаленням управління ними на регіональному рівні, доцільно використовувати обґрунтовані оцінки інвестиційної привабливості регіонів України.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, індикативний простір, інтегральний показник, регіон, рейтингова оцінка, статистична оцінка.

В статті рассмотрен подход к определению инвестиционной привлекательности регионов Украины с позиций теории слож-

ных систем, в соответствии с которым оценка уровня инвестиционной привлекательности региона является интегральной оценкой ее составляющих (подсистем), которые, в свою очередь, являются интегральными показателями по группам входных индикаторов. Установлено, что с позиций статистической оценки инвестиционной привлекательности каждого региона Украины отражает обобщенный уровень удовлетворения рыночных, финансовых, производственных, организационных и других требований или интересов отдельного инвестора на определенной территории, характеризуется факторами регионального развития и может определяться (оцениваться) с помощью соответствующих значений факторных и интегральных оценок. Также потенциальным инвесторам для решения проблем, связанных с прогнозированием оптимальных объемов и с выбором адекватных направлений инвестиций, формированием оптимальных инвестиционных решений (множества вариантов вложений), активизацией инвестиционных процессов и совершенствованием управления ними на региональном уровне, целесообразно использовать обоснованные оценки инвестиционной привлекательности регионов Украины.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, индикативное пространство, интегральный показатель, регион, рейтинговая оценка, статистическая оценка.

УДК 330.332

Степурина С.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Дериховська В.І.

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, статистики та прогнозування

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

The article considers approach to the determination of the investment attractiveness of the regions of Ukraine from the standpoint of the theory of complex systems, assessment of the level of investment attractiveness of the region is an integral assessment of its components (subsystems), which, in turn, are integral indicators by the groups of input indicators. It is established that from the viewpoint of statistical evaluation, investment attractiveness of any region of Ukraine reflects a generalized level of satisfaction of market, financial, production, organizational, and other needs or interests of a certain investor in relation to a certain territory, is characterized by factors of regional development, and can be determined (evaluated) by corresponding values of factor and integral estimates. Also, it is expedient to use reasonable estimates of investment attractiveness of Ukraine's regions for potential investors in solving problems related to forecasting optimal volumes and choosing relevant investment directions, forming optimal investment decisions (a plurality of investment variants), activating investment processes, and improving their management at the regional level. The study analyses the use of rating evaluation of investment attractiveness of regions, the process of evaluation consists of five consecutive stages. The rating evaluation is based on indicators of general economic development, economic and geographical development of industrial infrastructure, indicators of socio-demographic situation, indicators of development of market relations and commercial infrastructure. Then, on the basis of the results obtained, generalized estimates of investment risk are calculated and the overall rating of Ukrainian regions according to the integral indicator of investment attractiveness is built. In accordance with the obtained integral estimate, groups of Ukrainian regions by investment attractiveness are distinguished, namely: a group of investment-attractive regions, a group of regions with an average level of investment attractiveness, and regions that, according to the calculations, are considered to be investment-unattractive.

Key words: investment attractiveness, indicative space, integral indicator, region, rating evaluation, statistical evaluation.

Постановка проблеми. Одним із ключових питань сучасного регіонального управління є питання розвитку регіонів та посилення їхнього економічного потенціалу. Важливим чинником сталого розвитку країни та окремих її регіонів є залучення іноземних інвестицій, оскільки вони мають вагомий вплив на економічний розвиток країни. Одним із показників, що відображає стабільний економічний розвиток окремих галузей економіки, а також економіки країни загалом, є інвестиційна привабливість регіонів, аналізу якої присвячено статтю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі оцінювання інвестиційної привабливості окремих регіональних утворень присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: А.М. Асаула, Н.М. Ветрової, Г.А. Штофера, С.С. Герасименка, Л.О. Свистун-Золотаренко, В.В. Гомольської, Г.І. Купалової, С.Г. Корепанова, Л.О. Петкової, Д.М. Стеценка, О.В. Харламової та ін. Також розробленням методик оцінки інвестиційної привабливості регіонів країни займалися І.О. Бланк [4], С.О. Іщук, Т.В. Кулініч [3], О.А. Оні-

щенко [14], Т.В. Уманець [12] та ін. Однак багато проблем теоретичного та практичного характеру у цій сфері залишаються невирішеними, що зумовлює потребу в проведенні додаткових наукових досліджень щодо вдосконалення підходів до оцінювання інвестиційної привабливості регіонів. Узагальнюючи проведений аналіз, слід зазначити, що сьогодні існує велике різноманіття підходів до оцінки інвестиційної привабливості, кожен з яких є унікальним та має свої переваги.

Однак, незважаючи на наявність великої кількості методик, зокрема методик рейтингового оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України, жодна з них не може претендувати на універсальність, тому є доцільним відстеження динаміки зміни статусу регіонів за декількома методиками водночас. У даному дослідженні розглядається узагальнення спільного впливу різноманітних кількісних ознак на інвестиційну привабливість регіонів на підставі рейтингового оцінювання. Теорія рейтингів вивчає методи виміру порівняльних переваг одних об'єктів над іншими [5; 6; 10]. Рейтингові оцінки активно використовуються в різних соціально-економічних дослідженнях, зокрема під час аналізу інвестиційної привабливості регіонів України [7; 9; 13].

Постановка завдання. Метою дослідження є застосування інструментарію статистичного аналізу інвестиційної привабливості регіонів і статистичне оцінювання закономірностей її формування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час описування вибраного об'єкта дослідження інвестиційної привабливості, крім аналізу його узагальнюючи характеристик, важливо впорядкувати

одиниці сукупності за певними властивостями, визначити належність кожної з них до певної групи.

У зв'язку з тим, що інвестиційна привабливість регіонів України характеризується множиною ознак ($m \geq 2$), то під час упорядкування одиниць сукупності виникає необхідність агрегування усіх ознак множини x_i в єдину інтегральну оцінку. Така оцінка геометрично інтерпретується як точка у багатовимірному просторі, координати якої вказують на масштаб або позицію i -ї одиниці. Алгебраїчно значення ознак для i -ї одиниці сукупності представляються вектором $x_i = |x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{im}|$, а агрегування їх означає перетворення вектору в скаляр. Агрегування ознак ґрунтується на так званій теорії «адитивної цінності», згідно з якою цінність цілого дорівнює сумі цінностей його складників. Такий підхід реалізовано під час визначення рейтингів на основі експертних оцінок, представлених рангами або балами [1; 4].

Етапи проведення рейтингової оцінки інвестиційної привабливості регіонів України на основі результуючого критерію представлені на рис. 1.

На етапі формування індикативного простору (ознакової множини) X вирішальну роль відіграє апріорний якісний аналіз суті явища. Під час формування ознакового простору важливо забезпечити інформаційну односпрямованість показників x_i . Для забезпечення інформаційної односпрямованості показників їх поділяють на стимулятори та дестимулятори. Зв'язок між інтегральною оцінкою і показником-стимулятором x_{st} – прямий, між інтегральною оцінкою і показником-дестимулятором x_{dst} – обернений. За агрегування дестимулятори перетворюються на стимулятори, наприклад $x_{st} = 1 - x_{dst}$ або $x_{st} = 1 / x_{dst}$ [6; 8].

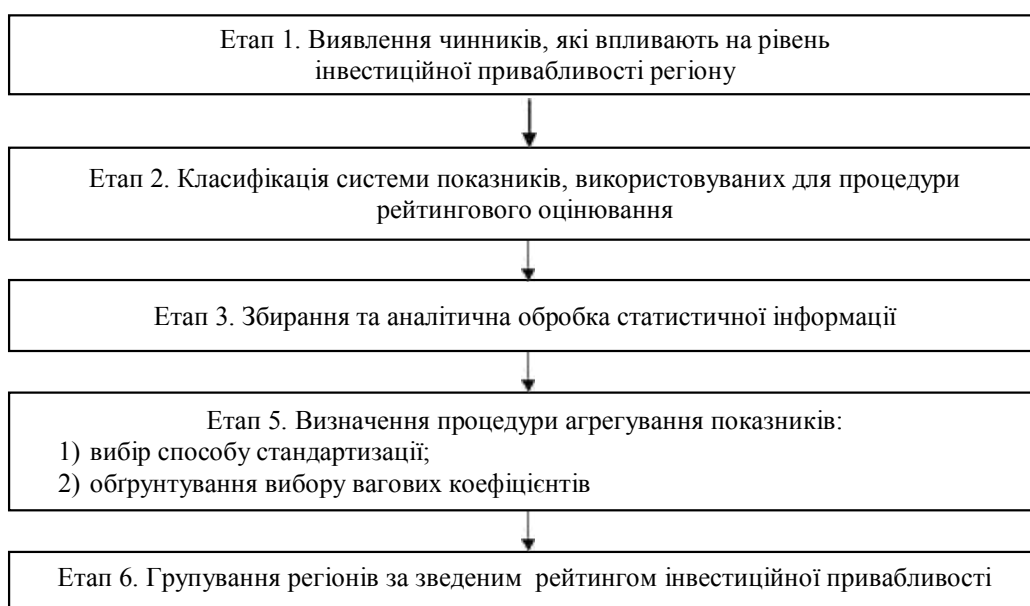

Рис. 1. Етапи проведення групування регіонів України за ступенем інвестиційної привабливості

На практиці застосовують різні способи стандартизації. Усі вони ґрунтуються на порівнянні емпіричних значень показника x_{ij} з певною величиною a . Такою величиною може бути максимальне x_{max} , мінімальне x_{min} , середнє \bar{x} або еталонне x_0 значення показника.

Результат порівняння можна представити відношенням $\frac{x_{ij}}{a}$ або відхиленням $\frac{x_{ij} - a}{q}$, де q – одиниця стандартизації [6; 8; 13]. Вибір вагових коефіцієнтів також ґрунтується на теоретичному аналізі суті явища, і в кожному конкретному дослідженні w_i визначаються за допомогою експертно-статистичного методу.

У даному дослідженні для визначення рівня інвестиційної привабливості регіону використано фактори, запропоновані вітчизняним ученим-економістом І.О. Бланком [4]: загальноекономічний розвиток регіону; економіко-географічний розвиток виробничої інфраструктури; демографічна ситуація; розвиток ринкових відносин і комерційної інфраструктури; рівень інвестиційного ризику.

Нижче наведемо показники, які необхідно враховувати для розкриття сутності факторів [7].

Процес оцінювання рівня загальноекономічного розвитку регіону проведено з урахуванням такого переліку показників: питома вага регіону у ВВП України; обсяг реалізованої промислової продукції на душу населення; середня місячна заробітна плата робітників і службовців; кількість промислових підприємств.

Згідно із [7], оцінювання рівня економіко-географічного розвитку виробничої інфраструктури здійснено з урахуванням таких показників: щільність залізничних колій загального користування; щільність автомобільних доріг із твердим покриттям; обсяг виробництва електроенергії на душу населення.

Оцінювання демографічної ситуації проведено з урахуванням такої множини показників: питома вага населення регіону в загальній чисельності населення України; питома вага міських жителів у загальній чисельності населення України; рівень зареєстрованого безробіття; питома вага зайнятого населення у віці 15–70 років у чисельності населення віком 15–70 років.

Оцінювання рівня розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури проведено з урахуванням таких показників: середньорічна кількість товарних бірж; середньорічна кількість іноземних підприємств; середньорічна кількість кредитних спілок.

Оцінювання рівня інвестиційного ризику здійснено з урахуванням таких показників: відношення середньої заробітної плати до максимальної; рівень злочинності.

Оскільки перелічені ознаки мають різні одиниці вимірювання, то адитивне агрегування зумовило

їх приведення до однієї основи, тобто попередньої стандартизації.

Дослідження проводилося на основі офіційної статистичної інформації за 2017 р. [10; 11]. Для одержання часткової рейтингової оцінки за кожним фактором був використаний спосіб (1) для стимуляторів та (2) для дестимуляторів [6; 8; 13]:

$$r_{ij} = \frac{x_{ij}}{x_{max}} \quad (1)$$

$$r_{ij} = \frac{x_{mix}}{x_{ij}} \quad (2)$$

Найчастіше інтегральна оцінка r_j визначається як середня арифметична стандартизованих значень ознак r_{ij} .

Для i -ї одиниці сукупності: (3), де m – кількість показників у складі фактора:

$$r_{i*} = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^m r_{ij} \quad (3)$$

Розраховані значення рейтингових оцінок інвестиційної привабливості регіонів за означеними факторами представлено в табл. 1–5. У цих же таблицях виділено групи регіонів, рейтинг яких вищий та нижчий за середній.

Аналіз значень показників табл. 1 дає змогу зробити висновок про те, що в 2017 р. тільки вісім регіонів України мали задовільний рівень загальноекономічного розвитку. До них належать: м. Київ та Київська область, Дніпропетровська, Запорізька, Полтавська, Харківська, Донецька, Одеська, Львівська області.

Аналіз результатів табл. 2 свідчить про те, що постійний лідер рейтингів за рівнем економіко-географічного розвитку виробничої інфраструктури займає далеко не перші місця. Такою є ситуація з Одеською областю, чого не можна стверджувати щодо Львівської та Чернівецької, які в даному рейтингу посіли лідируючі позиції.

Для соціально-демографічної ситуації, що склалася за останні десятиліття в Україні, характерні прогресуюче старіння, значне зниження рівня народжуваності, що унеможлиблює забезпечення відтворення населення, та, як наслідок, розповсюдження депопуляційних тенденцій. Саме тому необхідно врахувати демографічні фактори під час визначення інвестиційної привабливості.

Відсутність інформації щодо Донецької та Луганської областей зазначена як нуль. Задовільним розвиток ринкових відносин і комерційної інфраструктури можна назвати лише шість регіонів: м. Київ, Дніпропетровську, Миколаївську, Харківську, Львівську та Запорізьку області (табл. 4).

На думку І.О. Бланка [4], фактори інвестиційної привабливості регіонів різновагомні, тому кожному з них надається певний ваговий коефіцієнт w_j , а відповідна оцінка розраховується за формулою середньої арифметичної зваженої:

Таблиця 1

Рейтингові оцінки загальноєкономічного розвитку регіонів України за 2017 р.

Регіон	Рейтинг за показниками				Рейтинг r_{11}
	Питома вага регіону у ВВП України	Обсяг реалізованої промислової продукції на одну особу населення	Середньомісячна заробітна плата	Кількість промислових підприємств	
м. Київ	1.00	0.46	1.00	1.00	0.87
Дніпропетровська	0.44	1.00	0.62	0.33	0.60
Запорізька	0.19	0.84	0.62	0.17	0.45
Полтавська	0.21	0.87	0.59	0.12	0.45
Харківська	0.28	0.48	0.56	0.27	0.40
Донецька	0.25	0.48	0.70	0.12	0.39
Київська	0.23	0.42	0.65	0.23	0.38
Одеська	0.21	0.17	0.59	0.28	0.31
Львівська	0.21	0.25	0.57	0.21	0.31
Миколаївська	0.10	0.35	0.60	0.13	0.29
Вінницька	0.13	0.33	0.55	0.11	0.28
Черкаська	0.11	0.37	0.54	0.10	0.28
Івано-Франківська	0.09	0.27	0.55	0.09	0.25
Сумська	0.08	0.28	0.53	0.07	0.24
Хмельницька	0.09	0.23	0.53	0.08	0.23
Житомирська	0.09	0.23	0.52	0.08	0.23
Рівненська	0.07	0.23	0.54	0.06	0.23
Кіровоградська	0.08	0.21	0.52	0.09	0.23
Херсонська	0.07	0.19	0.52	0.10	0.22
Чернігівська	0.08	0.22	0.51	0.07	0.22
Волинська	0.06	0.20	0.53	0.07	0.21
Закарпатська	0.06	0.13	0.57	0.07	0.21
Тернопільська	0.06	0.14	0.50	0.06	0.19
Луганська	0.06	0.08	0.53	0.04	0.18
Чернівецька	0.04	0.09	0.50	0.05	0.17
Середнє значення	0.17	0.34	0.58	0.16	0.31

Таблиця 2

Рейтингові оцінки регіонів України за економіко-географічним розвитком виробничої інфраструктури в 2017 р.

Регіон	Щільність залізничних колій загального користування	Щільність автомобільних доріг з твердим покриттям	Обсяг виробництва електроенергії на душу населення	Рейтинг r_{12}
1	2	3	4	5
Дніпропетровська	0.83	0.77	1.00	0.87
Львівська	0.98	1.00	0.15	0.71
Чернівецька	0.86	0.94	0.31	0.71
Донецька	1.00	0.80	0.31	0.70
Запорізька	0.61	0.67	0.72	0.67
Харківська	0.81	0.80	0.21	0.61
Вінницька	0.69	0.90	0.17	0.59
Хмельницька	0.61	0.92	0.21	0.58
Полтавська	0.51	0.82	0.40	0.58
Тернопільська	0.69	0.96	0.07	0.57
Івано-Франківська	0.61	0.79	0.25	0.55
Кіровоградська	0.61	0.67	0.33	0.54
Закарпатська	0.80	0.69	0.06	0.52
м. Київ	0.47	0.79	0.25	0.50
Київська	0.47	0.79	0.24	0.50
Рівненська	0.49	0.67	0.32	0.49
Житомирська	0.58	0.74	0.14	0.49

1	2	3	4	5
Черкаська	0.47	0.76	0.22	0.48
Сумська	0.51	0.75	0.16	0.47
Луганська	0.69	0.58	0.13	0.47
Миколаївська	0.49	0.52	0.38	0.46
Волинська	0.51	0.77	0.10	0.46
Одеська	0.53	0.64	0.16	0.44
Чернігівська	0.46	0.60	0.12	0.39
Херсонська	0.27	0.46	0.15	0.29
Ср. значення	0.62	0.75	0.26	0.53

Таблиця 3

Рейтингові оцінки регіонів України за демографічною ситуацією у 2017 р.

Регіони	Питома вага населення регіону в загальній чисельності населення України	Питома вага міських жителів у загальній чисельності населення України	Рівень зареєстрованого безробіття, % до економічно активного населення працездатного віку	Питома вага зайнятого населення в загальній чисельності населення	Рейтинг r_{i3}
м. Київ	0.69	1.00	1.00	1.00	0.92
Дніпропетровська	0.77	0.84	0.42	0.92	0.74
Харківська	0.64	0.81	0.47	0.99	0.73
Одеська	0.57	0.67	0.73	0.89	0.71
Донецька	1.00	0.91	0.50	0.37	0.70
Львівська	0.60	0.61	0.57	0.89	0.67
Київська	0.42	0.62	0.44	0.90	0.60
Запорізька	0.41	0.77	0.31	0.89	0.60
Закарпатська	0.30	0.37	0.73	0.84	0.56
Херсонська	0.25	0.61	0.42	0.90	0.55
Сумська	0.26	0.69	0.28	0.94	0.54
Миколаївська	0.27	0.68	0.28	0.92	0.54
Чернігівська	0.24	0.65	0.31	0.90	0.52
Полтавська	0.34	0.62	0.25	0.87	0.52
Хмельницька	0.30	0.57	0.33	0.87	0.52
Івано-Франківська	0.33	0.44	0.42	0.87	0.51
Луганська	0.52	0.87	0.38	0.29	0.51
Житомирська	0.29	0.59	0.28	0.88	0.51
Вінницька	0.37	0.51	0.27	0.87	0.51
Черкаська	0.29	0.57	0.26	0.91	0.51
Чернівецька	0.22	0.43	0.40	0.90	0.49
Кіровоградська	0.23	0.63	0.22	0.85	0.48
Тернопільська	0.25	0.45	0.36	0.81	0.47
Волинська	0.25	0.52	0.35	0.75	0.47
Рівненська	0.28	0.47	0.27	0.85	0.47
Середнє значення	0.40	0.64	0.41	0.84	0.57

$$R_i = \sum_{j=1}^m r_{ij} w_j, \quad (4)$$

де w_j – вага j -го фактору інвестиційної привабливості;

r_{ij} – часткова рейтингова оцінка i -го регіону за j -м фактором інвестиційної привабливості;

$$\sum w_j = 1.$$

Інвестиційна привабливість регіонів України оцінювалася за допомогою загальної рейтингової

оцінки i -го регіону – R_{i3AG} . Ця рейтингова оцінка є інтегральною та враховує п'ять вищезазначених факторів.

Вагові коефіцієнти w визначалися відповідно до методики визначення факторів інвестиційної привабливості регіонів І.О. Бланка [4].

Відповідно до наведених значень коефіцієнтів загальна рейтингова оцінка отримана так:

$$R_{i3AG} = 0,35 \cdot r_{i1} + 0,15 \cdot r_{i2} + 0,15 \cdot r_{i3} + 0,25 \cdot r_{i4} + 0,10 \cdot r_{i5} \quad (5)$$

Таблиця 4

Рейтингові оцінки регіонів України за розвитком ринкових відносин і комерційної інфраструктури в 2017 р.

Регіони	Рейтинг за показниками			Рейтинг r_{14}
	Середньорічна кількість товарних бірж	Середньорічна кількість іноземних підприємств	Середньорічна кількість кредитних спілок	
м. Київ	1.00	1.00	1.00	1.00
Дніпропетровська	0.94	0.16	0.10	0.40
Миколаївська	0.76	0.01	0.04	0.27
Харківська	0.47	0.03	0.11	0.20
Львівська	0.34	0.19	0.07	0.20
Запорізька	0.36	0.02	0.07	0.15
Херсонська	0.33	0.00	0.04	0.12
Рівненська	0.29	0.00	0.03	0.11
Вінницька	0.23	0.05	0.04	0.11
Одеська	0.15	0.05	0.12	0.11
Хмельницька	0.26	0.00	0.06	0.11
Кіровоградська	0.20	0.02	0.07	0.09
Полтавська	0.22	0.01	0.05	0.09
Черкаська	0.15	0.02	0.10	0.09
Івано-Франківська	0.19	0.01	0.05	0.08
Волинська	0.17	0.03	0.04	0.08
Сумська	0.18	0.00	0.03	0.07
Київська	0.13	0.02	0.04	0.06
Чернівецька	0.11	0.03	0.04	0.06
Чернігівська	0.11	0.00	0.05	0.06
Житомирська	0.10	0.01	0.03	0.05
Закарпатська	0.06	0.02	0.05	0.04
Тернопільська	0.09	0.01	0.01	0.04
Донецька	0.00	0.00	0.00	0.00
Луганська	0.00	0.00	0.00	0.00
<i>Середнє значення</i>	<i>0.27</i>	<i>0.07</i>	<i>0.09</i>	<i>0.14</i>

Таблиця 5

Рейтингові оцінки регіонів України за рівнем інвестиційного ризику в 2017 р.

Регіон	Відношення середньої заробітної плати до максимальної	Рівень злочинності, випадків на 10 тис. населення	Рейтинг r_{15}
1	2	3	4
Донецька	0.70	1.00	0.85
м. Київ	1.00	0.12	0.56
Луганська	0.53	0.45	0.49
Черкаська	0.54	0.37	0.46
Івано-Франківська	0.55	0.33	0.44
Одеська	0.59	0.28	0.43
Київська	0.65	0.21	0.43
Закарпатська	0.57	0.27	0.42
Кіровоградська	0.52	0.32	0.42
Запорізька	0.62	0.18	0.40
Миколаївська	0.60	0.19	0.39
Тернопільська	0.50	0.29	0.39
Львівська	0.57	0.20	0.39
Сумська	0.53	0.24	0.39
Рівненська	0.54	0.23	0.38
Дніпропетровська	0.62	0.14	0.38
Полтавська	0.59	0.16	0.38
Житомирська	0.52	0.21	0.37

1	2	3	4
Харківська	0.56	0.17	0.37
Чернівецька	0.50	0.23	0.37
Херсонська	0.52	0.21	0.37
Вінницька	0.55	0.17	0.36
Волинська	0.53	0.19	0.36
Хмельницька	0.53	0.16	0.34
Чернігівська	0.51	0.18	0.34
<i>Середнє значення</i>	<i>0.58</i>	<i>0.26</i>	<i>0.42</i>

Таблиця 6

**Рейтингові оцінки інвестиційної привабливості регіонів України в 2017 р.
за факторами і загальна рейтингова оцінка**

Регіон	Загально-економічний розвиток	Демографічна ситуація	Розвиток виробничої інфраструктури	Розвиток ринкових відносин і комерційної інфраструктури	Рівень інвестиційного ризику	Загальна рейтингова оцінка
м. Київ	0.87	0.50	0.92	1.00	0.56	0.82
Дніпропетровська	0.60	0.87	0.74	0.40	0.38	0.59
Харківська	0.40	0.61	0.73	0.20	0.37	0.43
Запорізька	0.45	0.67	0.60	0.15	0.40	0.43
Донецька	0.39	0.70	0.70	0.00	0.85	0.43
Львівська	0.31	0.71	0.67	0.20	0.39	0.40
Полтавська	0.45	0.58	0.52	0.09	0.38	0.38
Миколаївська	0.29	0.46	0.54	0.27	0.39	0.36
Київська	0.38	0.50	0.60	0.06	0.43	0.36
Одеська	0.31	0.44	0.71	0.11	0.43	0.35
Вінницька	0.28	0.59	0.51	0.11	0.36	0.32
Черкаська	0.28	0.48	0.51	0.09	0.46	0.31
Івано-Франківська	0.25	0.55	0.51	0.08	0.44	0.31
Хмельницька	0.23	0.58	0.52	0.11	0.34	0.31
Кіровоградська	0.23	0.54	0.48	0.10	0.42	0.30
Сумська	0.24	0.47	0.54	0.07	0.39	0.29
Чернівецька	0.17	0.71	0.49	0.06	0.37	0.29
Рівненська	0.23	0.49	0.47	0.11	0.38	0.29
Закарпатська	0.21	0.52	0.56	0.04	0.42	0.29
Житомирська	0.23	0.49	0.51	0.05	0.37	0.28
Тернопільська	0.19	0.57	0.47	0.04	0.39	0.27
Херсонська	0.22	0.29	0.55	0.12	0.37	0.27
Волинська	0.21	0.46	0.47	0.08	0.36	0.27
Чернігівська	0.22	0.39	0.52	0.06	0.34	0.26
Луганська	0.18	0.47	0.51	0.00	0.49	0.26
<i>Середнє значення</i>	<i>0.31</i>	<i>0.55</i>	<i>0.57</i>	<i>0.16</i>	<i>0.42</i>	<i>0.36</i>
<i>Середнє непр.</i>	<i>0.23</i>	<i>0.47</i>	<i>0.51</i>	<i>0.09</i>	<i>0.37</i>	<i>0.30</i>

Розраховані значення представлені в останній графі табл. 6. Середнє значення рейтингової оцінки дорівнює 0,36. Відповідно до узагальнюючої оцінки, здійснено типологію регіонів України, а саме виділено інвестиційно привабливі регіони, регіони, що мають середній рівень інвестиційної

привабливості, та інвестиційно непривабливі регіони. Вісім із двадцяти п'яти регіонів мають рейтинг вище за середній, тобто є інвестиційно привабливими. Перше місце займає м. Київ, і його рейтингова оцінка істотно відрізняється від інших (табл. 6) [7].

Для останніх 17 регіонів також розраховано середнє значення рейтингової оцінки (0,3) та виокремлено регіони, для яких рейтингова оцінка нижче цього рівня. Наочно це видно на діаграмах рис. 2–4.

Регіони, графіки рейтингових оцінок яких представлені на рис. 2, можна назвати інвестиційно привабливими виходячи з того, що їхня загальна рейтингова оцінка має значення вище за середнє. Але досить чітко видно, що безперечним лідером

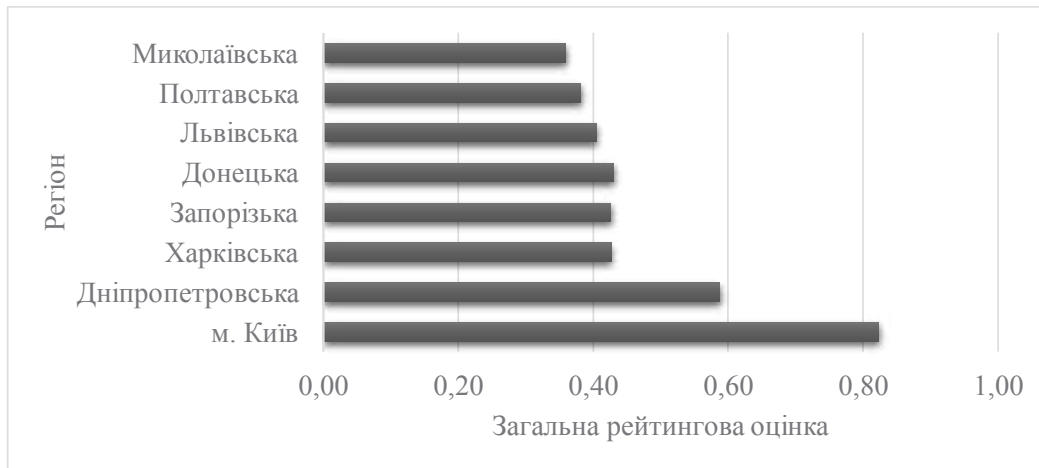

Рис. 2. Рейтингові оцінки регіонів України у виділених групах за рівнем інвестиційної привабливості: *інвестиційно привабливі регіони*

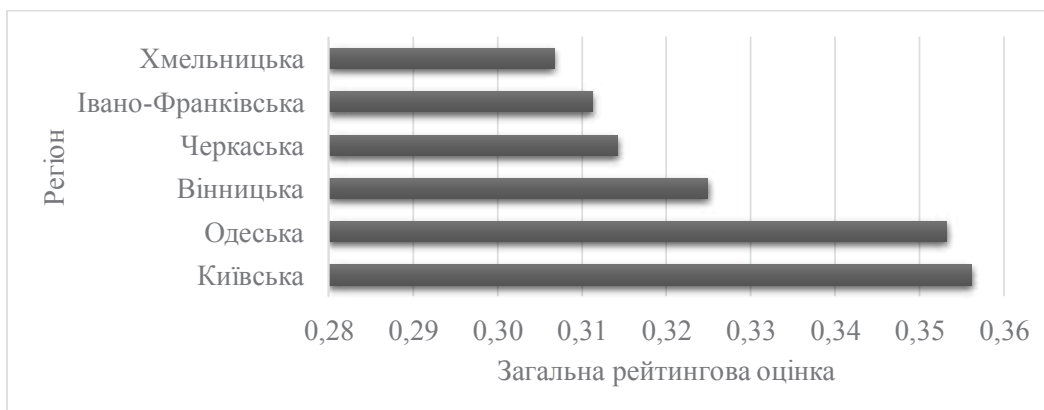

Рис. 3. Рейтингові оцінки регіонів України у виділених групах за рівнем інвестиційної привабливості: *регіони, що мають середній рівень інвестиційної привабливості*

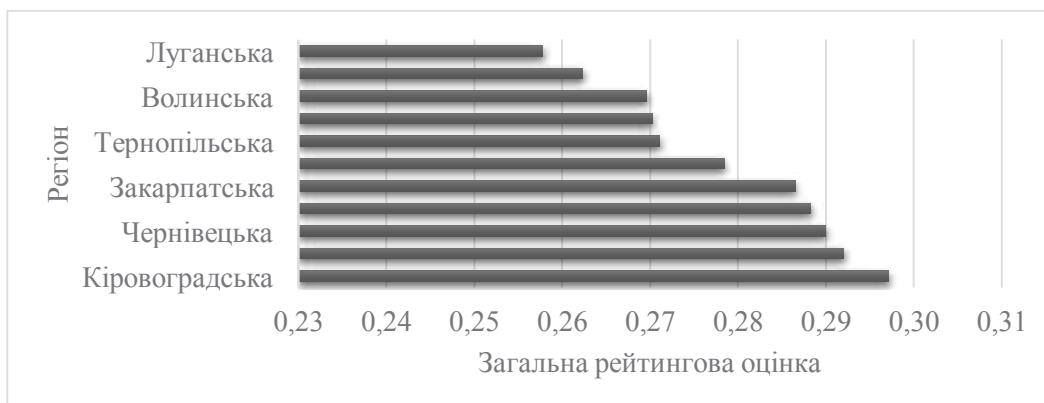

Рис. 4. Рейтингові оцінки регіонів України у виділених групах за рівнем інвестиційної привабливості: *інвестиційно непривабливі регіони*

рейтингу є м. Київ і має значний відрив від інших регіонів. Друга множина регіонів характеризується середнім рівнем інвестиційної привабливості, що визначається значенням між середнім рівнем загальної рейтингової оцінки серед усіх регіонів та середнім рівнем загальної рейтингової оцінки серед регіонів, що не є інвестиційно привабливими (рис. 4).

Для врахування спільного впливу різних факторів на інвестиційну привабливість регіонів України запропоновано використання п'яти основних факторів і розроблено відповідну системну статистичних показників, що конкретизують потенціал кожного регіону. У результаті використання методу канонічних кореляцій визначено мінімальний набір економічних показників, що мають найбільший вплив на обсяги прямих іноземних і капітальних інвестицій в регіони України.

Висновки з проведеного дослідження.

Дворівневе статистичне оцінювання потенціалу інвестиційної привабливості регіонів дало змогу отримати відповідне ранжування регіонів України як за загальною оцінкою, так і за кожним з урахованих факторів. Аналіз результатів моделювання показав, що занадто велика кількість показників нівелює відмінності в рівнях інвестиційної привабливості регіонів, тому під час проведення аналітичних досліджень необхідно деталізувати напрями інвестування. Таким чином, якщо розглядати рівень інвестиційної привабливості регіонів за відповідними факторними ознаками, можна виділити найкращі, найперспективніші регіони.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко Ю.Г., Кулінич Т.В. Об'єднання підприємств як механізм підвищення ефективності інвестиційної діяльності в регіоні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку»*. 2015. № 819. С. 227–240.
2. Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України (статистичні дані). *Офіційний сайт державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України*. URL: <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> (дата звернення: 03.05.2019).
3. Інвестиційна діяльність у Західному регіоні України: стан, тенденції, ефективність / С.О. Іщук та ін. ; за ред. С.О. Іщук. Львів : Національна академія наук України, Інститут регіональних досліджень, 2012. 124 с.
4. Інвестиційний менеджмент : підручник / І.О. Бланк та ін. ; за ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. 398 с.
5. Корепанов Г.С. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України на основі теорії нечіткої логіки. *Прикладна статистика: проблеми теорії та практики*. 2014. № 15. С. 253–264.

6. Корепанов Г.С. Статистичний аналіз інтенсивності прямого інвестування з регіонів України. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Економічна»*. 2014. Вип. 87. № 1096. С. 101–109.

7. Оніщенко О.А. Аналіз підходів до оцінки інвестиційної привабливості територій. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. Вип. 12(103). С. 72–78.

8. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа. Москва : Статистика, 1980. 151 с.

9. Про схвалення Концепції створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 квітня 2004 р. № 208-р. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/5508563> (дата звернення: 03.05.2019).

10. Статистичний збірник «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 45 с.

11. Статистичний збірник «Регіони України» / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 783 с.

12. Уманець Т.В., Шаталова Л.С. Передумови формування механізму забезпечення економічної самодостатності регіону. *Бізнес Інформ*. 2015. № 2. С. 92–96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_16 (дата звернення: 03.05.2019).

13. Халафян А.А. STATISTICA. Статистический анализ данных : учебник. Москва : Бином-пресс, 2010. 512 с.

REFERENCES:

1. Bondarenko Ju. Gh., Kulinich T. V. (2015) Ob'jednannja pidprijemstv jak mekhanizm pidvyshhennja efektyvnosti investycijnoji dijalnosti v reghioni [Association of enterprises as a mechanism for increasing the efficiency of investment activity in the region]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, no 819, pp. 227–240.
2. Derzhavne aghentstvo z investycij ta upravlinnja nacionaljnomy proektamy Ukrajinny (2019). Statystychni pokaznyky [Statistical Indicators]. Available at: <https://regulation.gov.ua/catalogue/indexes> (accessed 03 May 2019)
3. Ishhuk S. O., Kulinich T. V., Tkach S. M. (2012) *Investycijna dijalnistj u Zakhidnomu reghioni Ukrajinny: stan, tendenciji, efektyvnistj* [Investment activity in the Western region of Ukraine: state, trends, efficiency]. Lviv: National acad. Sciences of Ukraine, Institute of the Region. research (in Ukrainian).
4. Blank I. O., Gulyayeva N. M. (2003) *Investycijnyj menedzhment* [Investment management]. Kiev: Kyiv National Trade and Economics University (in Ukrainian).
5. Korepanov Gh. S. (2014) *Ocinka investycijnoji pryvabylyvosti reghioniv Ukrajinny na osnovi teoriji nechitkoji lohiky* [Estimation of investment attractiveness of regions of Ukraine on the basis of the theory of fuzzy logic]. *Applied statistics: problems of theory and practice: a collection of sciences. works*, no 15, pp. 227–240.

6. Korepanov Gh. S. (2014) Statystychnyj analiz intensyvnosti prjamogho investuvannja z reghioniv Ukrajinjy [Statistical analysis of the intensity of direct investment from the regions of Ukraine]. *Applied statistics: problems of theory and practice: a collection of sciences. works*, vol. 87, no 1096, pp. 101–109.

7. Onishhenko O. A. (2010) Analiz pidkhodiv shhodo ocinky investycijnoji pryvablyvosti terytorij [Analysis of approaches to assessing the investment attractiveness of the territories]. *Formation of market relations in Ukraine: collection of sciences. works*, vol. 12, no 103, pp. 72–78.

8. Plyuta V. (1980) *Sravnitel'nyy mnogomernyy analiz v ekonomicheskikh issledovaniyakh: metody taksonomii i faktornogo analiza* [Comparative multivariate analysis in economic research: taxonomy and factor analysis methods]. Moscow: Statistika. (in Russian)

9. Verkhovna Rada Ukrajinjy (2004). *Koncepcija stvorennja systemy rejtynghovoji ocinky reghioniv, ghaluzej nacionaljnoji ekonomiky, sub'jektiv ghospodarjuvannja* [The concept of creating a system of rating

assessment of regions, sectors of the national economy, business entities]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/5508563> (accessed 03 May 2019).

10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2016) *Investyciji zovnishnjoekonomichnoji dijalnosti Ukrajinjy* [Investments of foreign economic activity of Ukraine], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo.

11. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2017) *Reghiony Ukrajinjy* [Regions of Ukraine], Kyiv: Informat-siino-analitychne ahentstvo.

12. Umanecj T.V., Shatalova L. S. (2015) *Peredumovy formuvannja mekhanizmu zabezpechennja ekonomichnoji samodostatnosti reghionu* [Prerequisites for forming a mechanism for ensuring economic self-sufficiency in the region]. *Biznes Inform* [Business Inform] (electronic journal), no. 2, pp. 92–96. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2015_2_16 (accessed 03 May 2019).

13. Khalafyan A. A. (2010) *Statistika. Statisticheskij analiz dannykh* [STATISTICS. Statistical data analysis]. Moscow: Bynom-press. (in Russian)

Stepurina Svitlana

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory,
Statistics and Forecasting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Derykhovska Viktoriia

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory,
Statistics and Forecasting
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

MODEL OF INTEGRAL STATISTICAL EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF REGIONS IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the study is the application of tools of statistical analysis of investment attractiveness of regions and statistical evaluation of regularities of its formation in Ukraine. The relevance of the research topic is determined by the need to improve the methodology of statistical evaluation of investment attractiveness of Ukrainian regions and to reveal key factors of formation of its level for the purpose of successful elaboration and implementation of regional development programs.

Methodology. The study analyses the use of rating evaluation of investment attractiveness of regions, the process of evaluation consists of five consecutive stages. The rating evaluation is based on indicators of general economic development, economic and geographical development of industrial infrastructure, indicators of socio-demographic situation, indicators of development of market relations and commercial infrastructure. Then, on the basis of the results obtained, generalized estimates of investment risk are calculated and the overall rating of Ukrainian regions according to the integral indicator of investment attractiveness is built. The degree of joint influence of various quantitative factors on the investment attractiveness of regions on the basis of a rating evaluation is assessed. Since the signs of influence on investment attractiveness have different units of measurement, the additive aggregation has led to their reduction to one basis, that is, preliminary standardization. Different methods for incentives and disincentives were used to obtain a partial rating evaluation for each factor. The investment attractiveness of the regions of Ukraine was evaluated using the overall rating.

The information base of the research is the Laws of Ukraine, resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine, official statistical information and methodical materials of the State Statistics Service of Ukraine, other countries, and international organizations, scientific works of foreign and domestic scientists, own calculations, expert estimates, etc.

Results. In accordance with the obtained integral estimate, groups of Ukrainian regions by investment attractiveness are distinguished, namely: a group of investment-attractive regions, a group of regions with an average level of investment attractiveness, and regions that, according to the calculations, are considered to be investment-unattractive.

The need for a visual representation of the distribution of territorial units by groups of factors of investment attractiveness is substantiated. For the realization of this task, the information matrices of the quartile division of regions of Ukraine by groups of investment attractiveness factors essential for particular investors have been developed. Taking into account the joint influence of isolated factors allows forming the information basis of the research of investment regional potential and satisfying any needs of investors.

Practical results. The use of rating evaluations makes it possible to rank the regions in terms of their investment attractiveness. According to a generalized assessment, the typology of Ukrainian regions is made, namely, investment-attractive regions, regions with an average level of investment attractiveness, and investment-unattractive regions are distinguished. Eight out of twenty-five regions have a higher than average rating, i.e., are investment-attractive. Approbation of these methodical approaches on the real data has allowed differentiating regions of Ukraine and comparing the results of the evaluation.

Value/originality. The obtained conclusions and recommendations are suitable for use by the state statistics and executive authorities in practice, investors – in the choice of investment directions in terms of regions. Methodological approaches to the construction of partial and integral estimates of investment attractiveness of Ukrainian regions have been improved on the basis of the integrated use of modern methods (multidimensional grouping, rating evaluation, and ranking) and the formed system of statistical indicators. Therefore, the process for making investment decisions is aimed at achieving certain goals, for which the effectiveness of the operation of the region is evaluated. The substantiated goals of investment policy should correspond to the sectoral orientation of the region; orientation to a high result; clarity and accuracy; interrelatedness; reasonableness; adaptability.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF THE EFFECT OF EURO-INTEGRATION ON THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE

У статті розглянуто специфіку розвитку соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. Проаналізовано стан та проблеми соціальної політики України. Показано пряму залежність рівня якості життя від величини валового внутрішнього продукту. Досліджено рівень життя населення України, а також порівняно його з показниками ВВП європейських країн, де цей показник є найбільшим. Встановлено, що Індекс якості життя за 2018 рік знизився порівняно з 2017 роком. Проаналізовано нинішній стан соціальної системи України, визначено основну проблему, що полягає в недостатньому фінансуванні соціальних пільг. Наголошено на тому, наскільки важливою для України є орієнтація на досвід європейських країн у процесі реформування соціальної сфери, наскільки важливою є роль, що відіграє правова база у цьому аспекті. Розглянуто план заходів уряду, що спрямований на вдосконалення механізму соціального забезпечення. Запропоновано шляхи вирішення низки проблем, зокрема фінансування та надання соціальної допомоги населенню.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна політика, соціальне забезпечення, соціальна допомога, євроінтеграція, реформування соціальної сфери.

В статтю розглянуто специфіку розвитку соціальної сфери України в умовах

інтеграційних процесів. Проаналізовані стан та проблеми соціальної політики України. Показана пряма залежність рівня якості життя від величини валового внутрішнього продукту. Досліджено рівень життя населення України, а також порівняно він з показателями ВВП європейських країн, де цей показник є найбільшим. Встановлено, що Індекс якості життя за 2018 рік знизився порівняно з 2017 роком. Проаналізовано нинішній стан соціальної системи України, визначено основну проблему, яка заключається в недостатньому фінансуванні соціальних пільг. Зроблено акцент на тому, наскільки важливою для України є орієнтація на досвід європейських країн у процесі реформування соціальної сфери, наскільки важливою є роль, яку грає правова база в цьому аспекті. Розглянуто план заходів уряду, що спрямований на вдосконалення механізму соціального забезпечення. Предложено шляхи вирішення низки проблем, зокрема фінансування та надання соціальної допомоги населенню.

Ключевые слова: социальная защита, социальная политика, социальное обеспечение, социальная помощь, евроинтеграция, реформирование социальной сферы.

УДК 364.3:339.923:061.1ЄС(477)

Сьомченко В.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку
та оподаткування
Запорізький національний університет

Безнос Я.С.

студентка
Запорізький національний університет

Focusing on the European development example, Ukraine faces the question of reforming many spheres, in particular social ones. In the countries of the European Union, the social security of its citizens is very responsible. The economic reforms that took place in the system of social protection in Ukraine led to a global redistribution of national wealth and incomes, and unsystematic social measures did not have a tangible effect and did not significantly affect the extent of poverty in Ukraine. The article is devoted to the analysis of the social series in our country under the influence of European integration. Social protection is an integral part of the policy of the state responsible for the welfare, development and security of its citizens. The purpose of the article is a detailed study of the current state of the social sphere, the definition of how this sphere changes under the influence of Ukraine's transition to European standards. An analysis of the social security status was conducted when comparing the indicators for 2017 and 2018. Also, we have analyzed such a figure as GDP per capita, among the European countries, where it is the largest relative to the same indicator in Ukraine. In the course of the study, we identified the main issues that are the cause of the imperfect social security system. The main problem was and will remain an unstable economic situation and low level of financing of this sphere. Considered a plan of government measures aimed at improving the social security mechanism. Were suggested ways to solve them. The practical value of the results obtained is that they can be used in making managerial decisions and developing measures to improve the quality of social assistance. This topic has a prospect of research aimed at improving the financial mechanism of public administration in providing social services to the population. It was concluded that moving towards European integration required the use of the experience of European countries for the effective development of the social sphere, in particular: creating the conditions for macroeconomic stabilization, developing directions for ensuring social orientation of the economy, harmonizing social and fiscal policies, using indicators of human development as indicators of the social effect of state programs.

Key words: social protection, social policy, social security, social assistance, European integration, reform of the social sphere.

Постановка проблеми. Нині у зв'язку з нестабільною політичною та економічною ситуацією чимала кількість населення України потребує соціального захисту. Економічні, політичні та соціальні перетворення, що відбуваються останніми роками в нашій країні, спричинили значне зuboжіння та погіршення добробуту населення. Україна визначила стратегічним напрямом свого розвитку інтеграцію до європейського політичного, правового та економічного простору. Це передбачає впровадження європейських норм, що дасть змогу наблизитися до стандартів Європейського Союзу, для якого дуже важливими є забезпечення сталого рівня життя, підвищення зайнятості та

посилення соціального захисту населення, тому проблема соціального захисту громадян України набуває нині особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу євроінтеграції на систему соціального захисту в Україні досліджували Ю.М. Бондаренко, А.В. Дутчак, С.О. Корецька, Н.Г. Пігуль, Є.П. Яригіна та інші науковці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу процесів євроінтеграції на систему соціального захисту населення в Україні, визначення основних проблем соціальної політики в країні, пропозиція шляхів вирішення виявлених нами проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглядаючи цю тему, перш за все зазначаємо, що на шляху до Європейського Союзу одним з основних завдань є підвищення рівня життя населення відповідно до європейських норм. Сюди можна віднести дотримання прав людини, забезпечення її захисту й підтримки з боку держави. В результаті виникла необхідність розроблення теоретичної конструкції реформування як сфери соціально-трудова відносин, так і соціальної сфери задля приведення їх у відповідність до міжнародних стандартів.

Міжнародні стандарти соціального забезпечення мають певні ознаки:

1) вони закріплені у правових актах міжнародного характеру (наприклад, у документах міжнародних організацій або в міждержавних договорах);

2) вони спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері соціального забезпечення за допомогою взаємодії міжнародного та внутрішньодержавного правопорядків;

3) вони мають модельний характер, який дає змогу визначати й встановлювати засади соціального забезпечення, що дає державам-учасникам за наявності достатніх фінансових та матеріальних ресурсів можливість підвищувати рівень соціальних гарантій;

4) у механізмі міжнародно-правового регулювання соціального забезпечення вони є правовими засобами;

5) вони є орієнтиром під час формування національної системи соціального забезпечення, що має відповідати сучасним уявленням цивілізованого суспільства про умови та рівень соціальної підтримки населення;

6) вони є добровільно прийнятими (за ратифікації конвенцій чи угод, що їх закріплюють) [1].

Соціальний захист населення у широкому значенні – це діяльність держави, спрямована на забезпечення процесу розвитку та формування особистості, створення належних для самовизначення та ствердження в житті умов. У вузькому розумінні соціальний захист – це сукупність правових та економічних гарантій, які забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав особистості.

Основні засади соціального захисту населення висвітлені у ст. 46 Конституції України: «гарантує громадянам право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття від не залежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок внесків громадян, підприємств, установ, організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення» [2].

У жовтні 1973 року Україною був ратифікований Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, який визначає право кожної особи на соціальне забезпечення.

Соціальне забезпечення – це організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання медичної та фармацевтичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел особам, які зазнали соціального ризику, внаслідок якого втратили здоров'я та/чи засоби до існування й не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців. Соціальне забезпечення є складовою соціальної політики держави, що одночасно вважається невід'ємним компонентом системи соціального захисту та соціальної роботи [3].

До проблем соціального захисту відносять незадоволення рівнем життя, низькою заробітною платою чи відсутністю засобів для існування через безробіття, поганим житлом, недостатнім чи занадто дорогим медичним обслуговуванням, неякісною освітою, незахищеністю в старості тощо.

Більшість населення в сучасних умовах на фоні низького рівня доходів, високих темпів інфляції, різкого підвищення цін на товари та тарифів на житлово-комунальні послуги не може реалізувати свої соціально-економічні інтереси, зберегти чи підвищити соціальний статус, отримати кваліфіковану медичну допомогу та якісну освіту. Усе це блокує широку соціальну мобільність, звужує перспективи економічного зростання, суспільного відтворення та стійкого соціального розвитку суспільства.

Реалізація соціальної політики є однією з основних функцій держави. Ситуація, що склалась, вимагає вжиття негайних заходів з оптимізації соціального захисту населення України щодо соціальної політики, яка передбачає впровадження інноваційних соціальних технологій, застосування нових методів організації соціальної роботи, використання альтернативних джерел надання та фінансування соціальних послуг, формування комплексної системи соціального захисту тощо. Соціальна політика є знаряддям реалізації системи соціального захисту населення. Наявність досконалої, дієвої та ефективної системи соціального захисту є показником рівня розвитку держави, її відповідності вимогам часу, а також рівня добробуту населення країни.

Україна за економічними показниками значно відстає від країн, що є членами Європейського Союзу. До ключових показників, що характеризують соціальну політику держави та її вплив на розвиток людського капіталу, належать ВВП на душу населення та Індекс людського розвитку. Слід зазначити, що соціально орієнтовані держави здійснюють перерозподіл національного доходу відповідно до пріоритетних суспільних потреб, отже, питання джерел та обсягів фінансування

соціальної сфери є визначальними. Основними показниками під час побудови теорій «соціальної держави» є рівень соціальних витрат у загальній структурі ВВП та рівень централізації ВВП у бюджеті країни [4].

Так, обсяг ВВП на душу населення є значно нижчим, ніж у країнах Західної Європи. У 2018 році цей показник в Україні дорівнював 2 390 євро на душу населення, а у країнах Євросоюзу його середнє значення становило 42 740 євро (табл. 1).

Таблиця 1

**ВВП країн Європи
на душу населення за 2018 рік**

Країна	Обсяг ВВП на душу населення
Ліхтенштейн	85 400
Нідерланди	42 400
Ірландія	40 000
Австрія	39 700
Швеція	38 900
Німеччина	38 800
Фінляндія	38 100
Італія	35 800
Великобританія	34 600
Іспанія	33 700

Це негативно вплинуло на показники відтворення та життєвого рівня населення. Так, Індекс людського розвитку, що є інтегральним показником, який використовують під час порівняння та вимірювання рівня життя, грамотності, освіченості та довголіття в різних країнах, в Україні у 2018 році дорівнював 0,751, належавши до високої категорії людського розвитку, що ставить країну на 88 позицію зі 189 країн та територій. При цьому слід зазначити, що його значення у 2018 році менше, ніж у 2017 році, на 0,006, а також є меншим за середнє значення цього показника для країн з високим рівнем людського розвитку (0,753) та середнім для країн Європи та Центральної Азії (0,752). Так, за 1980–2018 роки очікувана тривалість життя при народженні в Україні зменшилась на 0,8 року, середня тривалість навчання зросла на 3,9 року, а очікувана тривалість навчання збільшилась на 3,1 року. ВНД на душу населення в Україні за 1990–2018 роки зменшився приблизно на 24,2% [5].

Отже, нині проблемі підвищення якості життя населення повинна приділятися значна увага. Щодо цього актуальним стає питання розвитку прогресивної та ефективної вітчизняної моделі соціальної політики, що проявляється через соціальну сферу, яка спрямована на підвищення показників добробуту громадянського суспільства та позиції країни на міжнародній арені.

На сучасному етапі розвитку Україна має досить розгалужену систему соціального захисту населення. Близько 80% сімей одержують соці-

альні виплати, різну допомогу, компенсації або мають окремі пільги за рахунок коштів бюджетів усіх рівнів, соціальних фондів, коштів підприємств, організацій тощо [6].

На 2018 рік загальна кількість пенсіонерів складала 11 725,4 тис. осіб. Порівняно з 2013 роком, згідно з даними Пенсійного фонду, кількість пенсіонерів значно знизилась. Дані за останні 6 років наведені на рис. 1.

З кожним роком сума середнього розміру призначеної місячної пенсії пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах Пенсійного фонду, зростає. У 2013 році сума середньої пенсії складала 1 470,7 грн., а у 2018 році – 2 479,2 грн. [5].

Спираючись на вищезгадані показники, можемо зробити висновок, що система державного соціального забезпечення вимагає найбільшого реформування. У її рамках здійснюється фінансування пільг за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. Формування нової концепції розвитку як самої системи соціального захисту, так і її фінансового забезпечення відповідно до загальноєвропейських норм і стандартів об'єктивно вимагає перегляду всього спектру державної соціальної допомоги та її джерел фінансування [7].

Пріоритетними завданнями щодо реформування системи соціального захисту в Україні повинні бути:

- створення загальної системи соціального моніторингу, оцінювання та планування соціальних державних видатків;
- монетизація соціальних пільг;
- децентралізація системи соціальних послуг, що, зрештою, має створити умови для підвищення рівня соціальних стандартів та їхнього фінансового забезпечення в Україні до загальноєвропейського.

Урядом нашої країни розроблено план заходів, що спрямований на підвищення соціального захисту. Вони передбачають:

- удосконалення системи соціального страхування, механізму призначення страхових виплат, забезпечення фінансової стабільності фондів соціального страхування;
- запровадження механізмів надання пільг окремим категоріям громадян за соціальною ознакою з урахуванням їх доходів;
- вивчення й аналізування міжнародного досвіду (держав – членів ЄС) щодо запровадження методів вимірювання інвестиційного ризику, процесів управління ризиком та розподілу стратегічних активів, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи;
- опрацювання змін до законодавства для вдосконалення сфери пенсійного забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Досліджуючи цю тему, ми дійшли висновку, що під

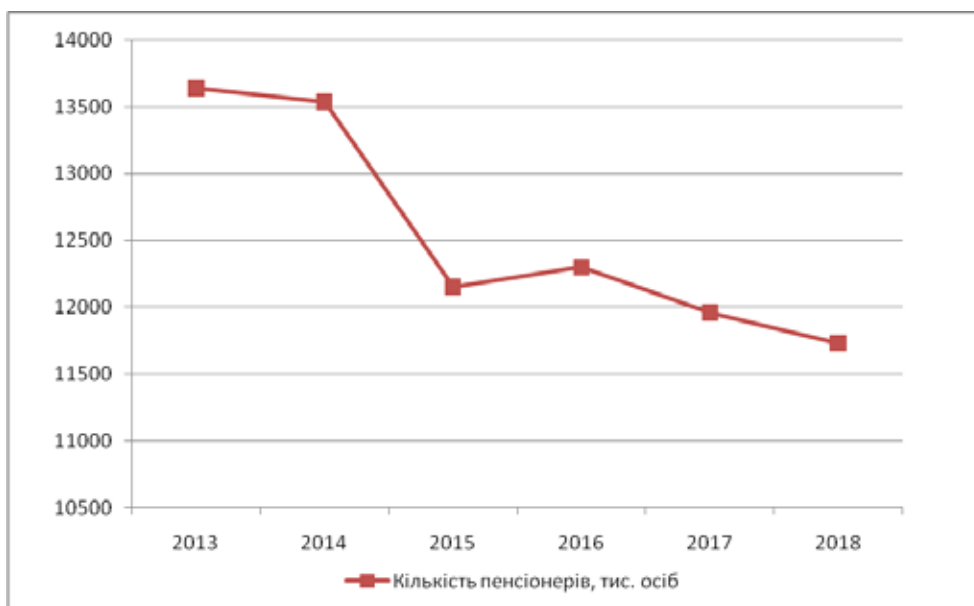

Рис. 1. Кількість пенсіонерів за 2013–2018 роки

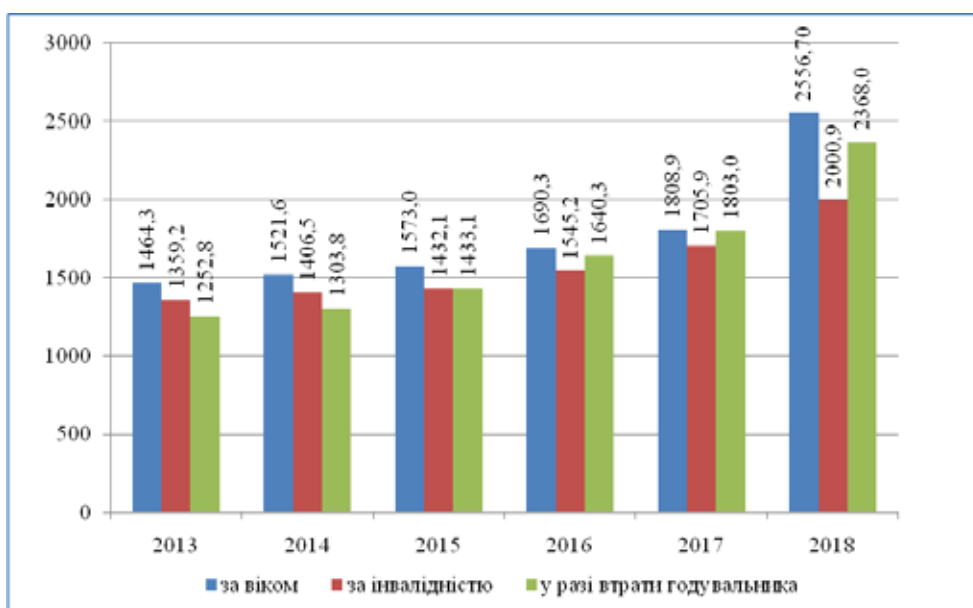

Рис. 2. Рівень середньої пенсії за віком, інвалідністю та у разі втрати годувальника

час руху в напрямі євроінтеграції необхідно використати досвід європейських країн для ефективного розвитку соціальної сфери, зокрема створити умови макроекономічної стабілізації, розробити напрями щодо забезпечення соціальної орієнтації економіки, гармонізувати соціальну та бюджетну політику, використати показники людського розвитку як індикатори соціального ефекту державних програм. Докорінного реформування потребує система державного соціального забезпечення, у рамках якої здійснюється фінансування соціальних допомог (пілг) за рахунок коштів державного

або місцевих бюджетів. Формування нової концепції розвитку системи соціального захисту вимагає перегляду всього спектру державних соціальних допомог та джерел їх фінансування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дутчак А.В. Соціальне забезпечення громадян: сучасний стан та перспективи розвитку. *Молодий вчений*. 2017. № 5 (45). URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf> (дата звернення: 29.03.2019).

2. Яригіна Є.П. Забезпечення стабільності системи соціального захисту України в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми соціального права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченій 90-річчю професора І.М. Сироти (м. Одеса, 31 жовтня 2017 року). Одеса : Фенікс, 2017. С. 158–162.

3. Соціальне забезпечення // Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7550/socialne-zabezpechennya> (дата звернення: 29.03.2019).

4. Пігуль Н.Г., Люта О.В. Розвиток соціальної сфери України в умовах євроінтеграційних процесів. *Фінансовий простір*. 2015. № 2 (18).

5. Офіційний сайт Державного комітету статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 01.04.2019).

6. Пікулик О.І. Проблеми соціального захисту громадян України. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2016. Вип. 10. С. 220–222.

7. Тропіна В.Б. Фінанси соціального захисту в контексті європейського вибору України. *Східна Європа. Економіка, бізнес та управління*. 2018. Вип. 2 (13). С. 221–228. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/46.pdf> (дата звернення: 01.04.2019).

REFERENCES:

1. Dutchak A.V. (2017) Sotsialne zabezpechennia hromadian: suchasnyi stan ta perspektyvu rozvytku [Social security of citizens: the current state and prospects of development]. *Molodyi vchenyi* (electronic

journal), vol. 45, no. 5, pp. 10–14. Available at: <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2017/5/126.pdf> (accessed: 29 March 2019).

2. Yaryhina Ye.P. (2017) Zabezpechennia stabilnosti systemy sotsialnoho zakhystu Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Ensuring the Stability of the Social Protection System of Ukraine in the Conditions of European Integration]. *Proceedings of the Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia prysviachena 90-richchiu profesora I. M. Syroty (Ukraine, Odessa, October 31, 2017)*. Odessa : Phoenix, 2017, pp. 158–162.

3. Farmatsevychna entsyklopediia (2019). Sotsialne zabezpechennia. Available at: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/7550/socialne-zabezpechennya> (accessed: 29 March 2019).

4. Pihul N.H., Liuta O.V. (2015) Rozvytok sotsialnoi sfery ukrainy v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Development of the social sphere of Ukraine in the conditions of European integration processes] *Finansovyi prostir* (electronic journal), vol. 18, no. 2.

5. Ofitsiynyi sait derzhavnoho komitetu statystyky (2019). Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 1 April 2019).

6. Pikulyk O.I. (2016) Problemy sotsialnoho zakhystu hromadian ukrainy [Problems of social protection of Ukrainian citizens]. *Bill of the Mykolaiv national university names V.O. Sukhomlinsky*, vol. 10, pp. 220–222.

7. Tropina V.B. (2018) Finansy sotsialnoho zakhystu v konteksti yevropeiskoho vyboru Ukrainy [Finances of social protection in the context of the European choice of Ukraine]. *Skhidna yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia* (electronic journal), vol. 2, no. 13, pp. 221–228. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/46.pdf> (accessed: 1 April 2019).

Somchenko ViktoriaCandidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Taxation
Zaporizhzhya National University**Beznos Yana**Student
Zaporizhzhya National University**ANALYSIS OF THE EFFECT OF EURO-INTEGRATION
ON THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE**

The purpose of the article. On the road to European integration, Ukraine has set itself the goal of reforming many spheres, including social ones. This area is very important both for integration into the European Union and for the country as a whole.

In the article is to analyze the level of social security and the impact of the processes of European integration on the system of social protection of the population in Ukraine.

In the course of economic and social development of society, we are in harsh conditions of competition. Society is constantly confronted with various factors that negatively affect it. These include various social and economic crises, natural and man-made factors. It is impossible to do without support from the side of the state, which is one of the guarantors of our security. The relevance of this topic is that the situation in the country is constantly changing, and therefore, for a more accurate analysis, it is necessary to take into account the peculiarities of the current period. Ukraine and the European Union have somewhat different approaches to social policy, which must also be taken into account.

Methodology. During the study of this topic, we have applied the following methods of research: the method of scientific knowledge, the method of theoretical generalization, statistical methods and methods of comparative analysis.

Results. Analyzing this topic, we reviewed the concept of social protection and studied the main features of its international standards. If we take our state, the basic principles of social protection are enunciated in Article 46 of the Constitution of Ukraine.

They found that the main problem of social protection is the dissatisfaction with the material condition and the standard of living in general on the part of the Ukrainian population. This in turn impedes the country's economic growth.

Based on indicators of the Human Development Index and GDP per capita among the leading European countries, it was concluded that the problem of improving the quality of life is not given sufficient attention.

Although in recent years the level of average retirement has been cut and continues to grow, it nevertheless remains at a very low level. Therefore, the main problem of developing and improving the social policy of the state is the lack of financial support from the government.

The article outlines the priority tasks for reforming the social sector in Ukraine. Also, the article presents a plan of measures aimed at increasing social protection, developed by the government of our country.

At the end of the study, it was concluded that moving towards European integration required the use of the experience of European countries for the effective development of the social sphere, in particular: creating the conditions for macroeconomic stabilization, developing directions for ensuring social orientation of the economy, harmonizing social and fiscal policies, using indicators of human development as indicators of the social effect of state programs.

Practical implications. We will pay special attention to the dependence of the living standard in the country on the GDP indicator, which will be significantly lowered by the Quality of Life Index and the plan for improving the level of social security offered by the government.

Value/originality. In our work, we considered how European integration affects the growth of the social sphere in Ukraine. In the course of the analysis, there were established slave sides of the social policy of our state. The problems in this area determine the prospects for further research. In particular, this concerns the financing of social policy.

РОЗДІЛ 11. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

МОДЕЛЮВАННЯ СВІТОВИХ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ SIMULATION OF WORLD STOCK INDICES

УДК 330.51(075)

Андрієнко В.М.

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеський національний політехнічний університет

Дубенчук Ю.О.

магістр Одеський національний політехнічний університет

У статті розглянуто емпіричні дані значень фондових індексів DAX (Німеччина), DOW JONES (США), CAC (Франція) і MMBB (Росія). Вихідні дані є часовими рядами значень індексів на момент закриття торгів за 2017 р. У зв'язку з цим застосовувались методи аналізу й моделювання часових рядів. Аналіз часових рядів показав, що всі індекси мають тренди різного типу, а детрендовані ряди є стаціонарними. Для моделювання вибрано авторегресійну модель першого порядку. Однак аналіз залишків показав, що в них присутня умовна гетероскедастичність. У зв'язку з цим зроблено поправку на коефіцієнти моделі. Показано, що побудовані моделі відображають вихідні ряди досить точно й можуть бути застосовані для прогнозування на майбутні періоди часу. Наведено передбачені значення фондових індексів. Отримані результати можуть бути використані інвестиційними компаніями, приватними інвесторами, аналітиками фондових ринків, а також трейдерами, як самостійними, так і в компанії.

Ключові слова: фондовий індекс, часовий ряд, математична модель, авторегресія, гетероскедастичність.

В статье рассмотрены эмпирические данные значений фондовых индексов DAX (Гер-

мания), DOW JONES (США), CAC (Франция) и MMBB (Россия). Исходные данные являются временными рядами значений индексов на момент закрытия торгов за 2017 г. В связи с этим применялись методы анализа и моделирования временных рядов. Анализ временных рядов показал, что все индексы имеют тренды разного типа, а детрендованные ряды являются стационарными. Для моделирования выбрана авторегрессионная модель первого порядка. Однако анализ остатков показал, что в них присутствует условная гетероскедастичность. В связи с этим сделана поправка на коэффициенты модели. Показано, что построенные модели отражают исходные ряды достаточно точно и могут быть применены для прогнозирования на будущие периоды времени. Приведены предсказанные значения фондовых индексов. Полученные результаты могут быть использованы инвестиционными компаниями, частными инвесторами, аналитиками фондовых рынков, а также трейдерами, как самостоятельными, так и в компании.

Ключевые слова: фондовый индекс, временной ряд, математическая модель, авторегрессия, гетероскедастичность.

The article deals with the empirical data of the values of stock indexes DAX (Germany), DOW JONES (USA), CAC (France) and MMBB (Russia). Output is a time series of index values at the close of bidding for 2017. In this regard, methods of analysis and simulation of time series were used. The analysis of time series showed that all indices have trends, and the detracted series in the Dickey-Fuller test are stationary. For modeling the autoregressive model of the first order was used. However, the analysis of the residues showed that the density distributions have high peaks and clusterization of volatility takes place, which indicates the presence of heteroscedasticity in the ranks of the indices. In this regard, the AR (1) model was replaced by ARCH model (1) in this regard; an adjustment is made to the coefficients of the model. The coefficients of the ARCH model differ little from the AR model, that is, the effect of heteroscedasticity is small. According to the results of the simulation, series of predicted values of stock indexes are obtained. The predictive and actual values almost coincide, the standard error of the model is $\ll \epsilon_{n001} \gg$. Models for the considered indices are identical, they have three components: a constant, trend and auto regression process with the effect of heteroscedasticity. The dynamics of the markets of developed countries is aimed at the linear trend, the emerging market – by parabola. Linear trends have a slight inclination, thus, the chances of continuing the trend are higher than its correction. Parabola also grows moderately, indicating a continuation of the trend. However, the sharpness of probability density and clustering of dispersion indicate a high likelihood of occurrence of extreme values. The forecast error increases with the shift of the prediction horizon; the errors of each subsequent forecast (due to the recursive method of calculation) include the accumulated forecast error of the previous step. Consequently, the use of models for long-term forecasts is impractical. Therefore, built models can be used for short-term forecasting. The results can be used by investment companies, private investors, stock market analysts, as well as traders.

Key words: stock index, time series, mathematical model, auto regression, heteroscedasticity.

Постановка проблеми. З огляду на значну роль фондових ринків в економіці виникає нагальна потреба розуміння законів, за якими функціонують ці ринки. Показником стану й динаміки ринку є розрахований на основі котирувань певної групи цінних паперів фондовий індекс. Через зіставлення поточного значення індексу з його попередніми значеннями можна оцінити поведінку ринку, його реакцію на ті чи інші зміни, події та процеси, тому фондові індекси є одним з основних інструментів аналізу поточної ситуації на фондовому ринку та в економіці країни.

У зв'язку з високою нестабільністю на світових фінансових ринках вельми актуальною є задача прогнозування стану й тенденції розвитку ситуацій на фондовому ринку. Передбачити поведінку реального об'єкта дає змогу економіко-математична модель.

Проблема моделювання динаміки фондових ринків та їх прогнозування є досить складною, адже її не можна назвати вирішеною. У різних розділах сучасної фінансової математики та фінансової інженерії поширені різні погляди на цю проблему та підходи до її вирішення.

Значний внесок у розроблення моделей процесів, які відбуваються на фондових ринках, зробили зарубіжні вчені, такі як У. Шарп, Г.Дж. Александер, Т. Болерслев, Д. Сорнетте, Дж. Бокс, Д. Бріллінджер, Л.Дж. Гітман, Е. Петерс, Я.Г. Бучаєв. Серед вітчизняних вчених значну увагу аналізуванню й моделюванню фінансових систем загалом та фондових ринків зокрема приділяють Н.К. Максишко, В.Н. Соловійов, В.М. Андрієнко, О.В. Піскун. Однак моделювання динаміки фондових індексів розглянуто недостатньо й потребує додаткових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Під час математичного моделювання динаміки процесів фондових ринків використовують різноманітний і досить складний інструментарій, який перебуває в стадії постійного вдосконалення й поглиблення. Нині методи з математичного моделювання фондових індексів можна розділити за такими напрямками:

- авторегресійні;
- факторні;
- фрактальні;
- нейромережеві;

Так, в роботі [1] наведена регресійна модель, яка побудована на основі факторного аналізу. У джерелі [2] розглядається математична модель, яка об'єднує підходи факторного аналізу й авторегресійного оцінювання. На відміну від класичних моделей, для моделювання еволюції використовується система динамічних факторів. Робота [3] спрямована на дослідження залежності значення індексу Першої Фондової Торговельної Системи (ПФТС) від значення різних фундаментальних та технічних факторів задля виявлення особливостей їх моделювання, отримання уявлення про величину їх впливу на індекс ПФТС та важливість для гравців фондового ринку. У праці [4] наведено аналіз сучасних підходів, що використовуються під час моделювання динаміки фондових ринків. Проведене дослідження дало змогу виявити низку економетричних моделей, таких як моделі з урахуванням коінтеграційних зв'язків показників, моделі на основі процесів Леві та процесів Мейкснера, моделі на основі фрактального броунівського руху. Спільною особливістю цих моделей є необхідність

великих обсягів вихідних даних та висока обчислювальна трудомісткість визначення їх параметрів. Представлені результати моделювання поведінки фондового індексу S&P 500 на короткостроковому горизонті з використанням нейромереж. Нейромережеві моделі Українського фондового індексу ПФТС описані в джерелах [5–6], а в роботі [7] запропоновано фрактальну модель індексу ПФТС.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення тенденції світових фондових ринків на підставі побудови адекватних математичних моделей динаміки відповідних фондових індексів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Коли під час аналізування економічних даних виникає необхідність оцінювання динаміки зміни деякого показника, а досліджуваний показник залежить тільки від часу, то використовують моделі часових рядів, але при цьому важливою складовою дослідження є аналіз цих рядів. Аналіз є сукупністю математичних та статистичних методів дослідження інформації задля визначення структури часового ряду. Визначення структури часового ряду необхідно для правильної ідентифікації математичної моделі, а також для оцінювання ризику [9]. В рамках цієї роботи розглянуті часові ряди щоденних значень фондових індексів за 2017 рік на момент закриття торгів, таких як DAX (Німеччина), DOW JONES (США), CAC (Франція) і ММВБ (Росія). В усіх часових рядах попередньо виключена постійна складова шляхом центрування рядів. У табл. 1 представлена описова статистика вихідних даних. З табл. 1 випливає, що ексцес у всіх індексах приблизно дорівнює одиниці. Це свідчить про те, що розподіл рядів трохи відрізняються від нормального: вони мають вищу вершину, ніж нормальний закон. Спостерігається помірний розкид даних (волатильність) на розвинених ринках, а на ринку, що розвивається (ММВБ), розкид набагато більше.

На рис. 1 представлені центровані дані індексу DAX (260 значень). За графіком видно, що рівні ряду групуються біля різних середніх значень, а дисперсія ряду залежить від часу (розкид істотно змінюється). Крім того, має місце зростаючий лінійний тренд. Виходячи з цього, можемо припустити, що ряд є нестационарним.

Таблиця 1

Описова статистика вихідних даних

Значення	DAX	DJ	CAC	ММВБ
Середнє значення	-8,06	7,61	1,83	7,4
Медіана	1,24	1,56	4,39	-39,49
Мінімум	-26,73	-21,61	-32,36	-519,82
Максимум	31,92	15,04	24,52	590,84
Стандартне відхилення	14,84	7,38	15,32	276,42
Асиметрія	0,14	-0,79	-0,52	0,22
Ексцес	-0,92	1,00	-0,94	-1,04

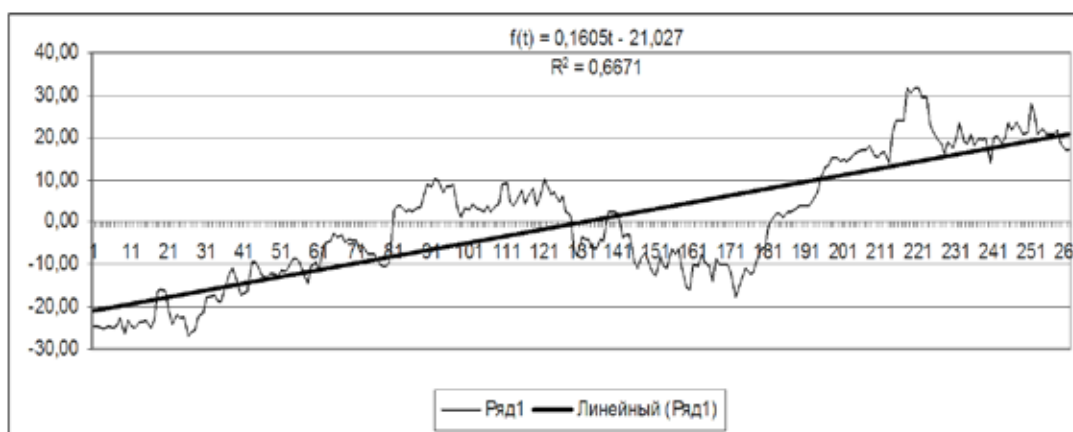

Рис. 1. Центрований ряд індексу DAX

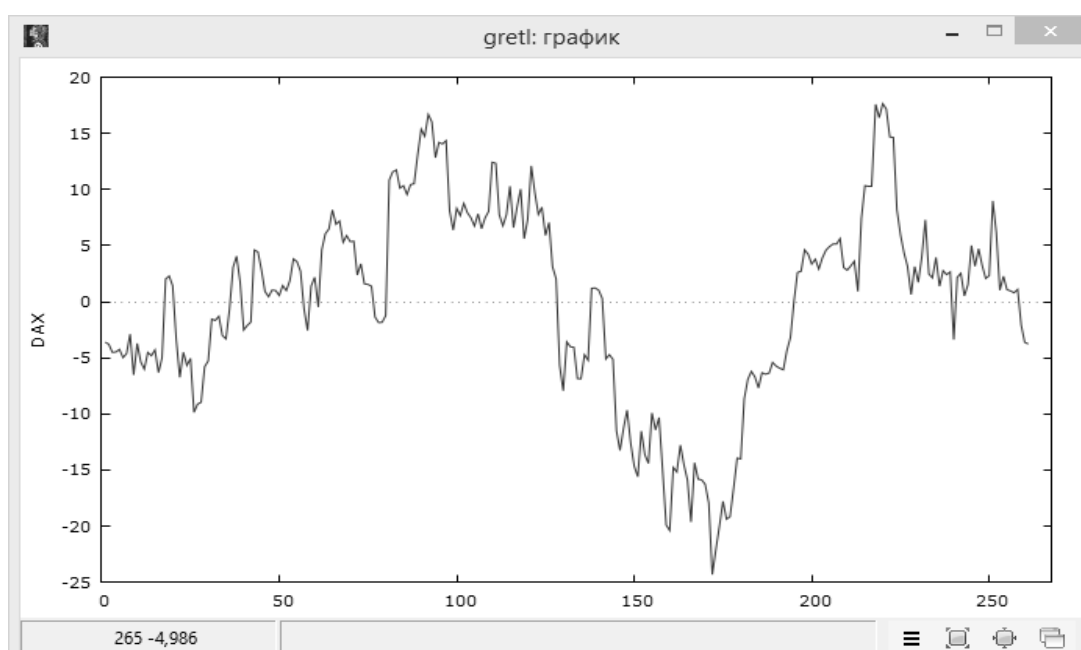

Рис. 2. Детрендований ряд індексу DAX

Для подальшого дослідження тренд потрібно виключити з ряду. Для цього необхідно задати його модель. В цьому разі модель має вигляд:

$$f(t) = -21,03 + 0,16t + \varepsilon, \quad (1)$$

де $t = \overline{1, 260}$, ε – помилка регресії.

На рис. 2 наведено графік індексу DAX після виключення тренду.

На основі візуального аналізу графіка неможливо зробити висновок щодо стаціонарності отриманого ряду. Скористаємося розширеним тестом Дікі-Фуллера. На рис. 3 містяться результати розрахунків за тестом.

Відповідно до тесту перевіряється гіпотеза H_0 – ряд нестационарний при альтернативній H_1 – ряд стаціонарний (тут і далі рівень значущості прийнятий рівним $\alpha = 0,05$). В цьому разі р-значення дорівнює 0,0139, що менше рівня значущості.

Отже, нульова гіпотеза відхиляється, тобто немає підстав вважати ряд нестационарним.

Для ідентифікації моделі розглянемо оцінки корелограми автокореляційної (ACF) та частинної автокореляційної (PACF) функцій (рис. 4).

Графік коррелограми ACF спадає експоненціально на перших тридцяти лагах, а PACF експоненційно спадає з першого лага, отже, можна вважати, що досліджуваний ряд є стаціонарним типу $AR(1)$. Модель передбачає, що поточне значення ряду залежить від попереднього в сумі з деякою константою та випадковою складовою.

Оцінка параметрів та тестування помилок моделі $AR(1)$ представлено на рис. 5. Рівняння моделі таке:

$$X_t = 0,001 + 0,95X_{t-1} + v, \quad (2)$$

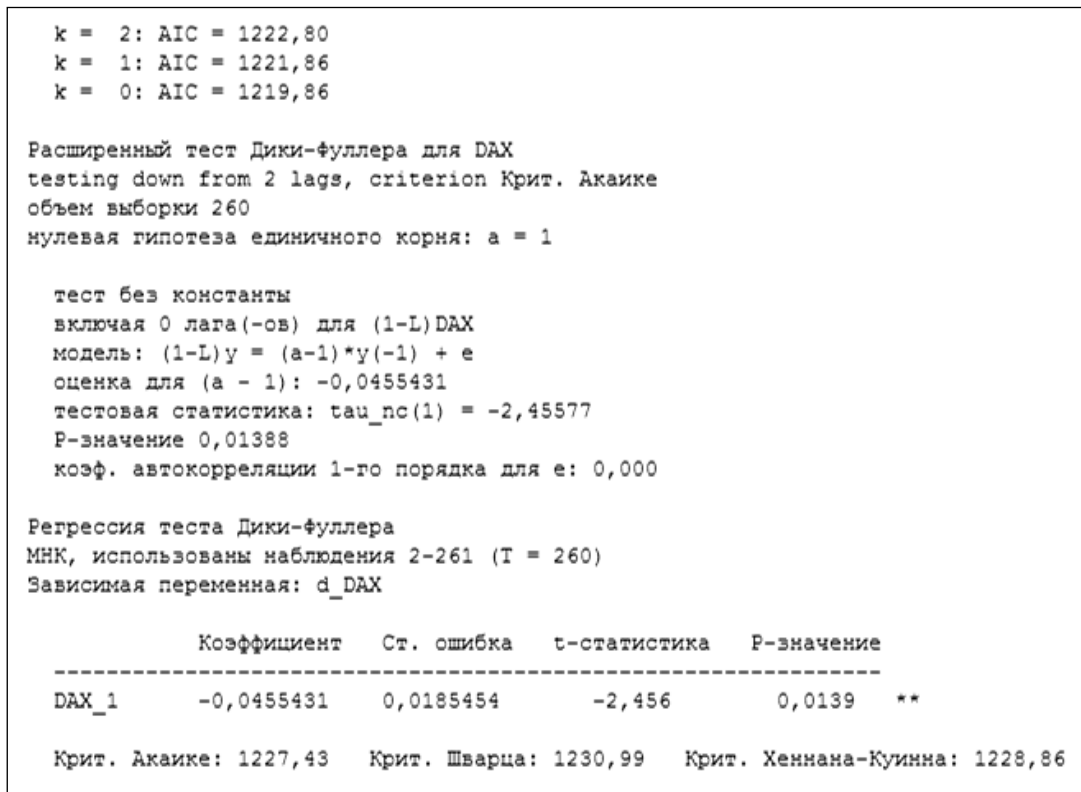

Рис. 3. Результаты теста Дікі-Фуллера

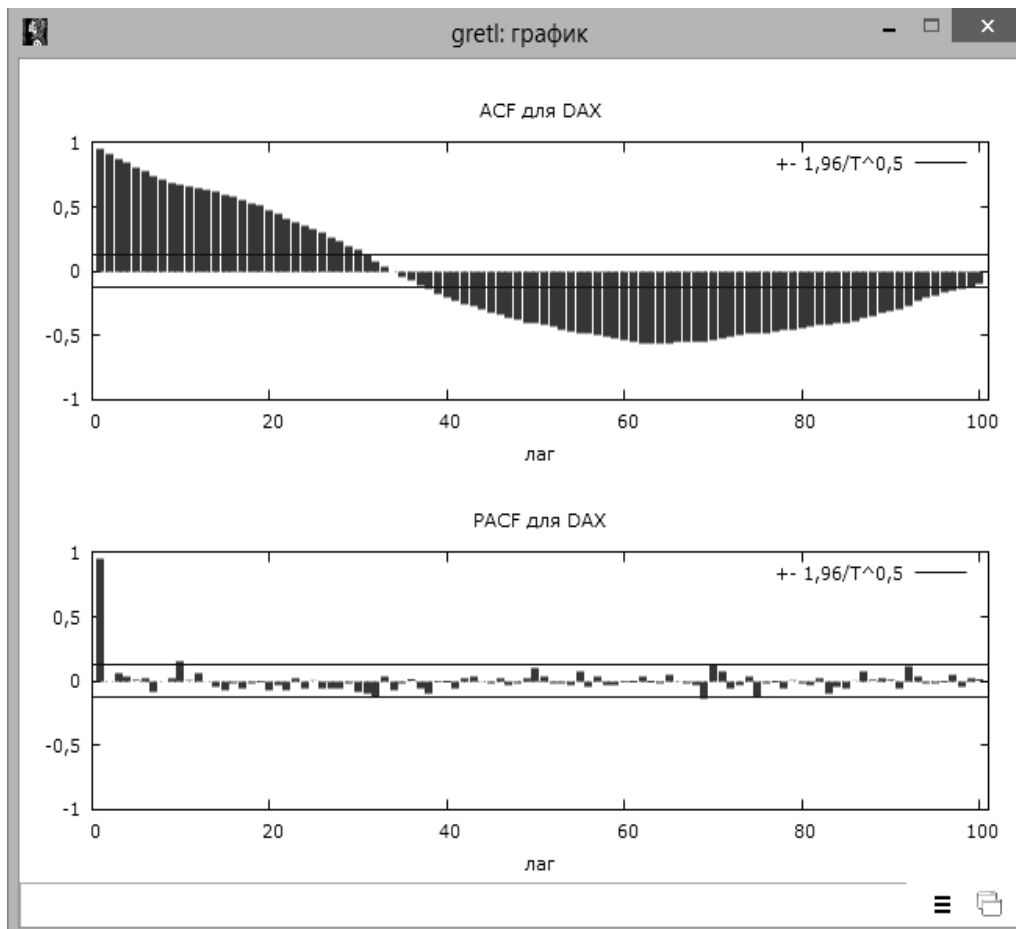

Рис. 4. Корелограми ACF і PACF

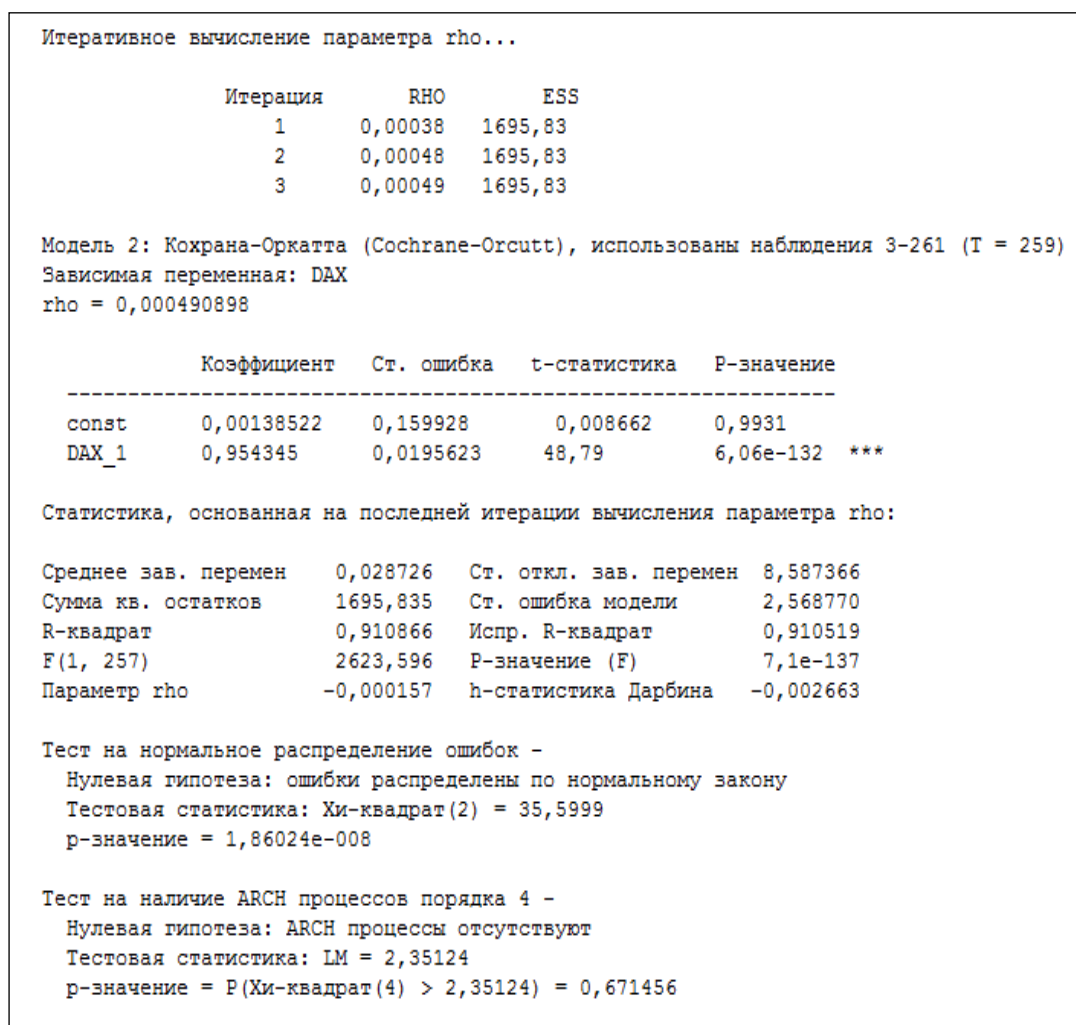

Рис. 5. Оцінка параметрів та тестування помилок моделі AR (1)

де X_t, X_{t-1} – значення детрендованого індексу в моменти часу $t, t-1$ відповідно, v – помилка моделі.

Тест щодо нормальності розподілу помилок відхиляє гіпотезу про нормальний розподіл (p-значення < 0,05), а тест щодо наявності ARCH-процесів у залишках моделі свідчить про присутність ефекту гетероскедастичності (p-значення = 0,671 > 0,05). Ці висновки наочно ілюструють графіки, представлені на рис. 6, 7.

Розподіл частот помилок регресії є більш гостроверхим, ніж нормальне (рис. 6). Помилки коливаються навколо нульового значення протягом усього досліджуваного періоду (рис. 7).

Однак дисперсія помилок залежить від часу, тобто періоди високої дисперсії чергуються з більш спокійними періодами, коли дисперсія відносно мала. Таке поєднання зазначених властивостей є характерною особливістю фінансових часових рядів. Цю ситуацію враховують моделі типу ARCH (p). У загальному вигляді ARCH (p) порядку p описується авторегресійною моделлю, в якій умовна дисперсія помилки залежить від ква-

драта помилки попередніх спостережень. У зв'язку з цим необхідно замінити модель AR (1) на модель ARCH (1).

На рис. 8 наведено розрахунок моделі з поправкою на гетероскедастичність.

Рівняння моделі таке:

$$X_t = 0,001 + 0,91X_{t-1} + v, \quad (3)$$

де X_t, X_{t-1} – значення детрендованого індексу в моменти часу $t, t-1$ відповідно, v – помилка моделі.

Остаточно закон динаміки індексу DAX набуває такого вигляду:

$$DAX_t = 342,16 + 0,16t + 0,91X_{t-1} + \mu, \quad (4)$$

де DAX_t – значення індексу в момент часу t , μ – помилка моделі.

На наступній діаграмі (рис. 9) представлено відповідність розрахункових значень реальним значенням. Можна сказати, що модель досить точно описує вихідний ряд, фактичні й розрахункові значення практично збігаються, стандартне відхилення помилки становить $\sigma = 2,59$. Отже, отримана модель може бути використана для

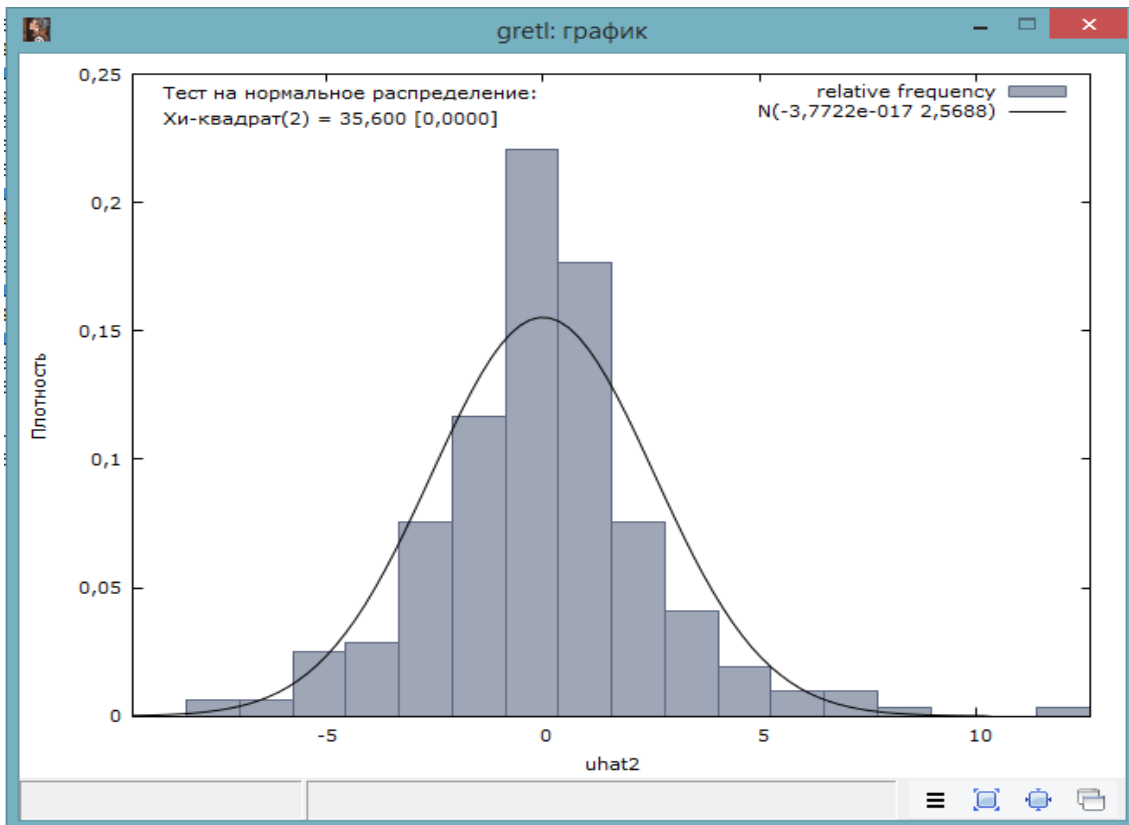

Рис. 6. Розподіл частот помилок регресії

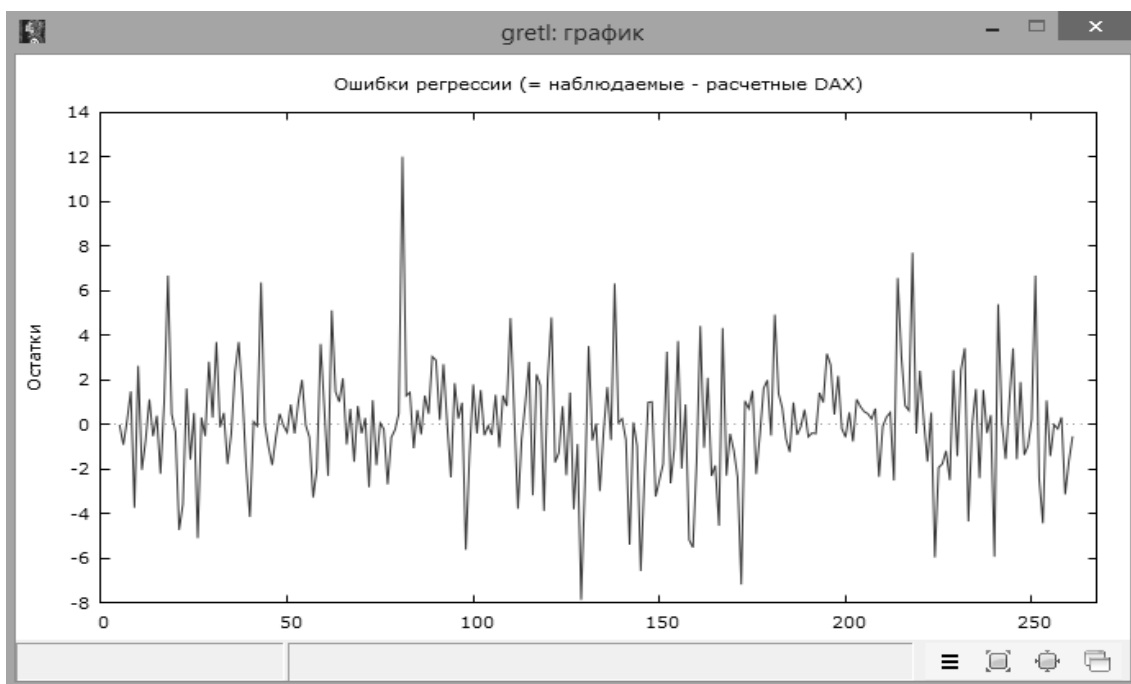

Рис. 7. Графік помилок регресії

побудови короткострокових прогнозів. Прогноз на один день є безумовним, і він виявиться найбільш точним, оскільки залежить тільки від уже відомих даних.

Аналогічні розрахунки були проведені для рядів щоденних значень для фондових індексів DAX, DJ, CAC, ММВБ. Результати моделювання наведені в табл. 2.

Для практичної реалізації методів використано економетричний пакет "Gretl" і пакет «Аналіз даних» Microsoft Excel.

Висновки з проведеного дослідження. Моделі для розглянутих індексів ідентичні, вони

мають три складові, а саме постійну, тренд і авторегресійний процес з ефектом гетероскедастичності. Динаміка ринків розвинених країн спрямована за лінійним трендом, а ринку, що розвивається, – по параболі. Лінійні тренди мають невеликий нахил,

Модель 4: С поправкой на гетероскедастичность, использованы наблюдения 3-261 (T = 259)
Зависимая переменная: DAX

	Коэффициент	Ст. ошибка	t-статистика	P-значение
const	0,0573350	0,221965	0,2583	0,7964
DAX_2	0,910630	0,0310366	29,34	5,14e-084 ***

Статистика, полученная по взвешенным данным:

Сумма кв. остатков	1413,770	Ст. ошибка модели	2,345432
R-квадрат	0,770098	Испр. R-квадрат	0,769203
F(1, 257)	860,8674	P-значение (F)	5,14e-84
Лог. правдоподобие	-587,2908	Крит. Акаике	1178,582
Крит. Шварца	1185,695	Крит. Хеннана-Куинна	1181,442
Параметр rho	0,469527	Стат. Дарбина-Вотсона	1,060362

Статистика, полученная по исходным данным:

Среднее зав. перемен	0,028726	Ст. откл. зав. перемен	8,587366
Сумма кв. остатков	3242,746	Ст. ошибка модели	3,552138

Рис. 8. Коригування параметрів моделі з урахуванням гетероскедастичності

Рис. 9. Графіки прогнозних та фактичних центрованих значень DAX

Таблиця 2

Результати моделювання

Індекс	Середнє	Рівняння тренду	Рівняння AR(1)	Модель
DAX	413,19	$f(t) = 0,16t - 21,03$	$X_t = 0,001 + 0,91X_{t-1}$	$DAX_t = 392,16 + 0,16t + 0,91X_{t-1}$
DJ	267,11	$f(t) = 0,07t - 10,48$	$X_t = 0,046 + 0,96X_{t-1}$	$DJ_t = 252,41 + 0,16t + 0,96X_{t-1}$
CAC	369,87	$f(t) = 0,17t - 22,15$	$X_t = -0,034 + 0,97t$	$CAC_t = 347,67 + 0,17t + 0,97X_{t-1}$
ММВБ	6587,08	$f(t) = 0,01t^2 + 2,29t + 50,89$	$X_t = -2,72 + 0,98t$	$ММВБ_t = 6635,25 + 0,01t^2 + 2,29t + 0,98X_{t-1}$

отже, шанси на продовження тренду вище, ніж на його корекцію. Парабола також зростає помірно, що вказує на продовження тренду. Однак для всіх розглянутих часових рядів фондових індексів мають місце гостровершинність щільності ймовірностей та кластеризація дисперсії. Це свідчить про високу ймовірність появи екстремальних значень.

Розглянуті в роботі методи не є єдиними засобами аналізу динаміки фондового ринку, однак показують досить високу ефективність під час короткострокового прогнозування й дослідження основних залежностей та тенденцій на ринку цінних паперів. Недоліком регресійних моделей є те, що параметри моделей швидко застарівають, отже, їх потрібно час від часу перераховувати.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Катуніна О.С. Моделирование динамики мировых фондовых индексов *Бизнес-Информ*. 2017. № 11. С. 197–202.

2. Андриенко В.М. Оценка влияния макроэкономических показателей на динамику фондового индекса ПФТС. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2013. Вип. 1 (8). С. 31–43. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13avmfup.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).

3. Ляшенко С.В., Герашенко В.Д., Стецура В.М. Особенности моделирования влияния технических и фундаментальных факторов на индекс. *Економічний вісник Донбасу*. 2007. № 4. С. 113–121.

4. Евсюков В.В., Сапрыкина К.Г. Анализ подходов к моделированию динамики фондовых рынков в современных условиях. *Известия ТулГУ*. 2016. С. 271–281.

5. Данильчук Г.Б., Соловйов Г.В. Моделирование фондового рынка США с использованием перестановок. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2867> (дата звернення: 9.04.2019).

6. Андриенко В.М., Тулякова А.Ш. Анализ и моделирование динамики Украинского фондового рынка. *Аспект*. Донецк, 2012. С. 32–36.

7. Андриенко В.М. Инструменты статистического моделирования макроэкономических показателей. *Математичне та комп'ютерне моделювання економічних процесів* : монографія / З.М. Соколовська, В.М. Андриенко, І.Ю. Івченко, О.А. Клепікова. Одеса : Астропринт, 2016. С. 250–296.

8. Андриенко В.М., Співаков О.Г. Дослідження індексу ПФТС фондового ринку України. *Економіка: реалії часу*. 2011. № 1. С. 143–148. URL: <http://www.economics.opu.ua> (дата звернення: 10.04.2019).

9. Андриенко В.М., Семенов С.А. Методика статистичного аналізу економічних часових рядів. *Нау-*

ковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 21. Ч. 1. С. 5–13.

REFERENCES:

1. Katunina O.S. (2017) *Modelirovanie dinamiki mirovyh fondovyh indeksov* [Modeling the dynamics of global stock indices] *Biznesinform*, no. 11, pp. 197–202.

2. Andrienko V.M. (2013) *Ocenka vliyaniya makroekonomicheskikh pokazatelej na dinamiku fondovogo indeksa PFTS* [Assessment of the impact of macroeconomic indicators on the dynamics of the PFTS stock index] *Socialno-ekonomichni problemi i derzhava* [Social-economical problems and power] (electronic journal), no. 1 (8), pp. 31–43. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13avmfup.pdf> (accessed: 20 February 2019).

3. Lyashenko S.V., Gerashenko V.D., Stecura V.M. (2007) *Osobennosti modelirovaniya vliyaniya tehnicheskikh i fundamentalnyh faktorov na indeks PFTS* [Features of modeling the influence of technical and fundamental factors on the index]. *Ekonomichnij visnik Donbasu*, no. 4, pp. 113–121.

4. Evsyukov V.V., Saprykina K.G. (2016) *Analiz podhodov k modelirovaniyu dinamiki fondovyh rynkov v sovremennyh usloviyah* [Analysis of approaches to modeling the dynamics of stock markets in modern conditions] *Izvestiya TulGU*, pp. 271–281.

5. Danilchuk G.B., Solovjov G.V. *Modelirovanie fondovogo rynka SShA s ispolzovaniem entropii perestanovok* [US stock market simulation using permutations]. Available at: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/23456789/2867> (accessed: 28 March 2019).

6. Andrienko V.M., Tulyakova A.Sh. (2012) *Analiz i modelirovanie dinamiki Ukrainского fondovogo rynka* [Analysis and modeling of the dynamics of the Ukrainian stock market] *Aspekt*. Doneck, pp. 32–36.

7. Andrienko V.M. (2016) *Instrumenti statistichnogo modelyuvannya makroekonomichnih pokaznikov* [Instruments of statistical model-making makroekonomichny show] *Matematichne ta komp'yuterne modelyuvannya ekonomichnih procesiv* [Mathematical and computer modeling of economic processes]. Odesa : Astroprint (in Ukrainian).

8. Andrienko V.M., Spivakov O.G. (2011) *Doslidzhennya indeksu PFTS fondovogo rinku Ukrayini* [Investigation of the PFTS index of the stock market of Ukraine] *Ekonomika: realiyi chasu* [Economics: realities of time] (electronic journal), № 1. S. 143–148. Available at: <http://www.economics.opu.ua> (accessed: 10 April 2019).

9. Andrienko V.M., Semenov S.A. (2018) *Metodika statistichnogo analizu ekonomichnih chasovyh ryadiv* [Method of statistical analysis of economic time series]. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo nacionalnogo universitetu*, no. 21, ch. 1, pp. 5–13.

Andrienko Valentina

Candidate of Economic Sciences,

Senior Lecturer at Department of

Economic Cybernetics and Information Technologies

Odessa National Polytechnic University

Dubenchuk Yulia

Master

Odessa National Polytechnic University

SIMULATION OF WORLD STOCK INDICES

This work illustrates the use of mathematical models of time series to assess the dynamics and volatility of the stock market by the example of stock indexes of different countries. The research used the methods of analysis and simulation of time series. Mathematical models of dynamics of indices are constructed.

The article deals with the empirical data of the values of stock indexes DAX (Germany), DOW JONES (USA), CAC (France) and MMVB (Russia). Output is a time series of index values at the close of bidding for 2017. In this regard, methods of analysis and simulation of time series were used. The analysis of time series showed that all indices have trends, and the detracted series in the Dickey-Fuller test are stationary. For modeling the autoregressive model of the first order was used. However, the analysis of the residues showed that the density distributions have high peaks and clusterization of volatility takes place, which indicates the presence of heteroskedasticity in the ranks of the indices. In this regard, the AR (1) model was replaced by ARCH model (1) in this regard; an adjustment is made to the coefficients of the model. The coefficients of the ARCH model differ little from the AR model, that is, the effect of heteroscedasticity is small.

According to the results of the simulation, series of predicted values of stock indexes are obtained. The predictive and actual values almost coincide, the standard error of the model is $\ll \text{Eqn031.eps} \gg$. Models for the considered indices are identical, they have three components: a constant, trend and auto regression process with the effect of heteroscedasticity. The dynamics of the markets of developed countries is aimed at the linear trend, the emerging market – by parabola. Linear trends have a slight inclination, thus, the chances of continuing the trend are higher than its correction. Parabola also grows moderately, indicating a continuation of the trend. However, the sharpness of probability density and clustering of dispersion indicate a high likelihood of occurrence of extreme values.

It should be noted that the general lack of research models (ARMA/ARCH) is that they use historical data. This leads to the fact that with a sharp change in market conditions, they will be taken into account only after a certain period of time, and the forecasts obtained by the model at this time interval will be incorrect. Thus, the considered models give qualitative predictions when the markets will be stable, otherwise, with significant changes, the models will not adequately reflect the dynamics of markets.

The forecast error increases with the shift of the prediction horizon. The errors of each subsequent forecast (due to the recursive method of calculation) include the accumulated forecast error of the previous step. Consequently, the use of models for long-term forecasts is impractical. Therefore, built models can be used for short-term forecasting.

The results can be used by investment companies, private investors, stock market analysts, as well as traders.

МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДОВІРИ КЛІЄНТІВ ДО СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКИХ МНОЖИН

METHOD OF ASSESSING CLIENTS TRUST LEVEL TO THE INSURANCE COMPANY WITH USE OF FUZZY SETS

Внаслідок економічної кризи загострилася конкуренція на ринку страхових послуг України. Одним із джерел забезпечення життєздатності страхових компаній є соціальний капітал, основу якого становить довіра клієнтів. Вона суттєво впливає на вибір потенційним клієнтом каналу отримання страхових послуг. Особливо важливе значення для забезпечення життєздатності страхової компанії має адекватне оцінювання рівня довіри клієнтів. Інструментом такого оцінювання є нечітко-множинна модель, що має ієрархічну структуру. Вона дає змогу врахувати як кількісні, так і якісні показники, та є зручною для оцінювання відносин довіри між економічними суб'єктами. Використання цієї моделі дає змогу аналізувати рівень довіри клієнтів до страхової компанії як у розрізі окремих галузей страхування, так і в цілому, виявляти слабкі місця у формуванні соціального капіталу. На цій основі можуть прийматися обґрунтовані управлінські рішення щодо формування соціального капіталу.

Ключові слова: страхова компанія, види страхування, соціальний капітал, рівень довіри клієнтів, деревоподібний граф, анкетне опитування, лінгвістична змінна, нечіткі множини, нормалізація, агрегування.

Вследствие экономического кризиса обострилась конкуренция на рынке страховых

услуг Украины. Одним из источников обеспечения жизнеспособности страховых компаний является социальный капитал, основу которого составляет доверие клиентов. Оно существенно влияет на выбор потенциальным клиентом канала получения страховых услуг. Особенно важное значение для обеспечения жизнеспособности страховой компании имеет адекватное оценивание уровня доверия клиентов. Инструментом такой оценки является нечетко-множественная модель, имеющая иерархическую структуру. Она позволяет учесть как количественные, так и качественные показатели, и удобна в оценивании отношений доверия между экономическими субъектами. Использование этой модели позволяет анализировать уровень доверия клиентов к страховой компании как в разрезе отдельных отраслей страхования, так и в целом, выявлять слабые места в формировании социального капитала. На этой основе могут приниматься обоснованные управленческие решения по формированию социального капитала.

Ключевые слова: страховая компания, виды страхования, социальный капитал, уровень доверия клиентов, древовидный граф, анкетный опрос, лингвистическая переменная, нечеткие множества, нормализация, агрегирование.

УДК 330.46

Гриценко К.Г.

к.т.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Сумський державний університет

As a result of the economic crisis, competition in the insurance market of Ukraine has intensified. Today the main task of the management of insurance companies is to ensure their viability. One of the sources of ensuring the viability is social capital, based on the trust of clients. It significantly influences the potential clients choice of the channel of receiving insurance services. The relation of trust has a fuzzy nature and arises between economic actors during their economic activity. An adequate assessment of the level of customer trust is particularly important for ensuring the viability of the insurance company. The tool of such assessment is the fuzzy model that has a hierarchical structure. It allows for both quantitative and qualitative indicators to be taken into account, and also it is very convenient for assessing the relationship of trust between economic actors. An assessment of customer trust in an insurance company involves the use of data from a questionnaire survey of clients. Each questionnaire contains the grading scale which has linguistic description in the form of fuzzy sets. Fuzzy sets are described by trapezoidal membership functions. For the input factors-incentives the procedure of natural normalization is used. Normalized input factors is associated with corresponding normalized linguistic variables. The level of customer trust is being estimated using a tree-like weighed graph. For each vertex of a tree-like weighed graph an aggregation of input factors should be performed. As a function of aggregation, the ordered weighted averaging aggregation operator is used. Values of the linguistic variables are being got as the result of aggregation. They are identified by fuzzy filtration operations. Using hierarchical fuzzy model allow us to analyze the level of customer trust to the insurance company both in terms of individual branches of insurance (property insurance, personal insurance, liability insurance) and in whole, to identify weaknesses in the formation of social capital. Based on this, reasonable management decisions can be made regarding the formation of social capital.

Key words: insurance company, types of insurance, social capital, customer trust level, tree graph, questionnaire, linguistic variable, fuzzy sets, normalization, aggregation.

Постановка проблеми. Умови, в яких функціонують вітчизняні страхові компанії (СК), характеризуються високим рівнем ризику та невизначеності, що негативно впливає на їхню життєздатність, тобто спроможність реалізовувати функції страхування в умовах дії дестабілізуючих факторів за прийняттого рівня результативності діяльності (ринкової вартості або чистого прибутку). Головним завданням керівництва СК є забезпечення їхньої життєздатності. Одним із джерел забезпечення життєздатності СК є соціальний капітал (сукупність зв'язків із контрагентами та рівень довіри між ними [1]), основу якого становить довіра клієнтів до СК. Саме цей показник суттєво впли-

ває на вибір потенційним клієнтом каналу отримання страхових послуг і формування соціального капіталу СК. Як зазначено в [1], клієнт обирає СК на основі трьох основних факторів: технологічного (зміст страхової послуги), економічного (вартість страхової послуги) та соціального (взаємодія, взаємна довіра). В умовах економічної кризи спостерігається дефіцит довіри клієнтів до СК, у зв'язку з чим першочергового розв'язання потребує проблема оцінювання рівня довіри клієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні внаслідок економічної кризи загострилася конкуренція на ринку страхових послуг України, у зв'язку з чим потребує поглибленого дослід-

дження як у методологічному, так і в практичному аспектах проблема вибору стратегії діяльності СК, що потребує адекватного оцінювання рівня довіри клієнтів до СК. Вплив рівня довіри на економічні показники досліджували Ф. Бідаульт, С. Ярило [2], О. Вільямсон [3], Н. Люман [4]. Питання формування та управління соціальним капіталом СК досліджувала С.В. Ніконенко [1]. У своїй роботі [5] В.А. Полушенко зазначає, що відносини довіри мають нечітку природу та виникають між суб'єктами господарювання під час їхньої економічної діяльності. Воно пов'язане з оцінюванням поведінки контрагента та очікуваннями певних благ в умовах ризику, невизначеності та неповноти інформації.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових публікацій із досліджуваної проблематики, питання оцінювання рівня довіри клієнтів до СК з урахуванням як кількісних, так і якісних факторів, нині висвітлені не досить. Ми погоджуємося з висновком В.А. Полушенко, що методи нечіткого моделювання, які враховують як кількісні, так і якісні показники, є найбільш ефективними для оцінювання відношення довіри між економічними суб'єктами [5]. Водночас у роботах [6–7] для оцінювання відношення довіри пропонується використовувати узагальнюючий показник на основі системи нечіткого логічного висновку Мамдані, що вимагає побудови експертної бази нечітких правил і особливо точного настроювання параметрів системи нечіткого логічного висновку порівняно з іншими методами нечіткого моделювання [8]. На нашу думку, більш раціональною є побудова узагальнюючого показника на основі агрегування нечітких оцінок факторів впливу з використанням ієрархічного дерева. Агрегований опис містить порівняно з початковим менше інформації, при цьому корисна інформація залишається, а надмірна звужується [9, с. 223].

Постановка завдання. Метою статті є розвиток науково-методичного інструментарію комплексного оцінювання рівня довіри клієнтів до СК на основі нечітко-множинної ієрархічної моделі, що дасть змогу забезпечити стабільне функціонування СК в мінливих умовах зовнішнього середовища, а також сприятиме інноваційному розвитку СК.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено в [10], страхування можна класифікувати за галузями та видами страхування, які є ланками класифікації. Вищою ланкою є галузь страхування, нижчою – вид страхування. Усі ланки класифікації охоплюють дві основні форми страхування – обов'язкову та добровільну. До основних галузей страхування відносять:

- майнове страхування – страхування майна та матеріальних цінностей юридичних і фізичних осіб;
- особисте страхування – страхування життя громадян, їхньої працездатності та здоров'я;

– страхування відповідальності громадян перед третіми особами.

Модель оцінювання рівня довіри клієнтів до СК пропонується представити у вигляді деревоподібного графа (рис. 1).

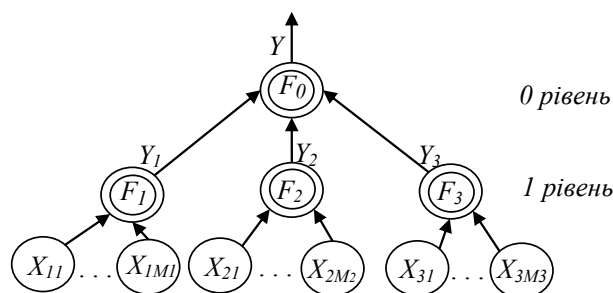

Рис. 1. Ієрархічна структура моделі оцінювання довіри клієнтів до СК

Джерело: побудовано автором на основі опрацювання [6]

Вхідними факторами X_{ij} виступають усереднені оцінки клієнтами СК власного рівня довіри до окремих видів страхування, які групуються за галузями страхування. У результаті агрегування вхідних факторів визначаються рівні довіри клієнтів до СК в розрізі галузей страхування. Рівень довіри клієнтів до СК загалом визначається в результаті агрегування отриманих рівнів довіри до СК в розрізі галузей страхування.

Елементи деревоподібного графа інтерпретуються таким чином:

- корінь дерева (Y) – рівень довіри клієнтів до СК загалом;
- термінальні вершини (X_{ij}) – усереднені оцінки клієнтами СК власного рівня довіри до видів страхування X_{ij} , $i = \overline{1, n}$; $n = 3$; $j = \overline{1, M_i}$, де n – кількість галузей страхування, M_i – кількість видів страхування, що пов'язані з i -тою галуззю через нетермінальну вершину F_i ;
- нетермінальні вершини (F_i) – функції згорток F_i за галузями страхування Y_i , $i = \overline{1, 3}$;
- дуги, що виходять із нетермінальних вершин (Y_i), – рівні довіри клієнтів СК в розрізі галузей страхування: майнове страхування (Y_1), особисте страхування (Y_2), страхування відповідальності (Y_3).

Погіршення довіри клієнтів до окремих видів страхування призводить до погіршення довіри клієнтів до СК спочатку на рівні окремих галузей страхування, а потім – загалом.

В табл. 1 наведена ієрархічна класифікація, що відповідає деревоподібному графу (див. рис. 1), яка була використана для оцінювання рівня довіри клієнтів до СК із ризикового страхування.

Оцінка рівня довіри клієнтів до СК передбачає використання даних анкетного опитування клієнтів, отриманих, наприклад, із використанням Google Forms. Нами пропонується виконати агрегування нечітких описів анкетних оцінок за рівнями ієрархії

графа, наведеного на рис. 1, із пересуванням від нижніх рівнів ієрархії до верхніх. Значення вхідних факторів X_{ij} визначаються шляхом усереднення анкетних даних, тому анкети повинні містити кількісну (бальну) шкалу оцінювання, наведену, наприклад, в [11]. Кількісна шкала оцінювання зіставляється з її лінгвістичним описом (нечіткою терм-множиною), як це показано, наприклад, в [12, с. 51].

Рівень довіри клієнтів до СК опишемо наступною нечіткою ієрархічною моделлю [13]:

$$Y = \langle G, L, F \rangle, \quad (1)$$

де G – ієрархічний граф, показаний на рис. 1; L – терм-множина нечітких оцінок вхідних факторів X_{ij} ; F – функція згортки нечітких оцінок у відповідних вершинах графа. Ваги дуг графа відповідають ступеню впливу відповідних факторів на результуючу оцінку.

Оцінку рівня довіри клієнтів до СК загалом подамо у вигляді лінгвістичної змінної L_Y із множиною можливих значень (терм-множиною):

$$L_Y = \{ T_Y^1, T_Y^2, \dots, T_Y^s \}, \quad (2)$$

де s – кількість нечітких термів лінгвістичної змінної L_Y .

Оцінки рівня довіри клієнтів СК у розрізі галузей страхування Y_i представимо у вигляді лінгвістичних змінних L_i із множиною можливих значень:

$$L_i = \{ T_i^1, T_i^2, \dots, T_i^s \}, \quad i = \overline{1, 3}, \quad (3)$$

де s – кількість нечітких термів лінгвістичної змінної L_i .

Кожну оцінку рівня довіри клієнтів СК до виду страхування X_{ij} представимо у вигляді лінгвістичної змінної L_{ij} з множиною можливих значень:

$$L_{ij} = \{ T_{ij}^1, T_{ij}^2, \dots, T_{ij}^s \}, \quad (4)$$

$$i = \overline{1, 3}; \quad j = \overline{1, M_i},$$

де s – кількість нечітких термів лінгвістичної змінної L_{ij} .

З метою спрощення моделі (1)–(4) сформуємо одну множину можливих значень для всіх лінгвістичних змінних L_Y, L_i, L_{ij} : T_Y^1, T_i^1, T_{ij}^1 – «низький рівень»; T_Y^2, T_i^2, T_{ij}^2 – «середній рівень»; T_Y^3, T_i^3, T_{ij}^3 – «високий рівень». Кожному нечіткому терму T_{ij}^k

(«низький» ($k=1$), «середній» ($k=2$), «високий» ($k=3$)) лінгвістичної змінної L_{ij} поставимо у відповідність трапецієподібну функцію належності $\mu_k(X_{ij})$ з параметрами $t_{ij}^k; \bar{t}_{ij}^k; a_{ij}^k; b_{ij}^k$ ($k = \overline{1, 3}$), наведену у [13]. Нечітка терм-множина лінгвістичної змінної L_{ij} наведена на рис. 2.

Для оцінювання рівня довіри клієнтів до СК з використанням наведеної на рис. 1 ієрархічної структури, необхідно для кожного рівня ієрархії провести агрегування значень лінгвістичних змінних з пересуванням за напрямом дуг ієрархічного графа від нижніх рівнів ієрархії до верхніх. У кожній вершині графа F_i виконується згортка значень пов'язаних з нею вхідних факторів X_{ij} , представлених відповідними лінгвістичними змінними L_{ij} – нечіткими термами $T_{ij}^k, i = \overline{1, 3}, j = \overline{1, M_i}, k = \overline{1, s}$.

Узагальному разі кількісні значення вхідних факторів X_{ij} (вісь абсцис на рис. 2) можуть мати різну розмірність, тому потребують нормування. Необхідно привести параметри $t_{ij}^k; \bar{t}_{ij}^k; a_{ij}^k; b_{ij}^k$ ($k = \overline{1, 3}$) трапецієподібних функцій належності нечітких термів лінгвістичної змінної L_{ij} до інтервалу $[0, 1]$. Для цього потрібно скористатися процедурою природної нормалізації, яка враховує, що вхідні фактори X_{ij} є стимуляторами, бо їхнє зростання покращує значення агрегованого показника [13]. У результаті лінгвістична змінна $L_{ij} = \{ T_{ij}^k \} (k = \overline{1, 3})$ набуває вигляду $(L_{ij})_{norm} = \{ (T_{ij}^k)_{norm} \}$. Для кількісних значень самих вхідних факторів X_{ij} теж виконується процедура природної нормалізації.

Як функції згортки використаємо OWA-оператор Ягера:

$$(L_i)_{norm} = \sum_{j=1}^{M_i} ((L_{ij})_{norm} \times \omega_j) = \sum_{j=1}^{M_i} \left(\left\{ (T_{ij}^k)_{norm} \right\} \times \omega_j \right) = \left\{ \sum_{j=1}^{M_i} \left((T_{ij}^k)_{norm} \times \omega_j \right) \right\}, \quad (5)$$

де ω_j – питома вага лінгвістичної змінної L_{ij} вхідного фактору X_{ij} , що через вершину F_i (функцію згортки) пов'язана з лінгвістичною змінною

Таблиця 1

Ієрархічна класифікація

Галузі страхування	Позначення	Види страхування	Позначення
Страхування відповідальності	Y_1	Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) внутрішнє	X_{11}
		Зелена картка	X_{12}
Майнове страхування	Y_2	Добровільне майнове страхування	X_{21}
		Страхування наземного транспорту КАСКО	X_{22}
Особисте страхування	Y_3	Медичне страхування	X_{31}
		Страхування від нещасних випадків	X_{32}

Джерело: складено автором на основі опрацювання [7].

L_i галузі страхування Y_i . У результаті отримуємо нечітку оцінку рівня довіри клієнтів до СК в розрізі галузей страхування Y_i .

Оскільки функції належності нечітких термів лінгвістичних змінних $(L_{ij})_{norm} = \{(T_{ij}^1)_{norm}, \dots, (T_{ij}^k)_{norm}, \dots, (T_{ij}^s)_{norm}\}$ мають трапецієподібну форму,

то і терми лінгвістичної змінної L_i теж мають трапецієподібну форму. Для визначення рівня довіри клієнтів до СК загалом виконуємо згортку отриманих вище нечітких оцінок $(L_i)_{norm}$:

$$(L_Y)_{norm} = \sum_{i=1}^3 ((L_i)_{norm} \times \omega_i), \quad (6)$$

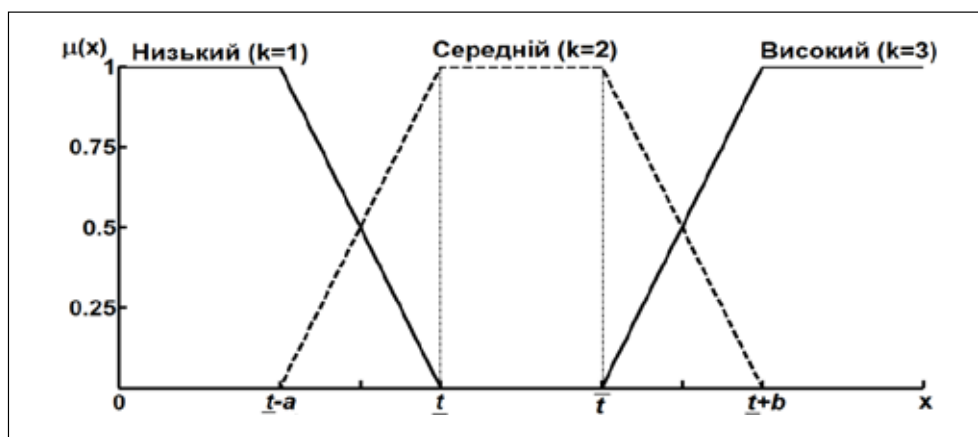

Рис. 2. Нечітка терм-множина лінгвістичної змінної L_{ij}

Джерело: складено автором на основі опрацювання [13].

Таблиця 2

Параметри трапецієподібних функцій належності нечітких термів лінгвістичних змінних L_{ij}

Лінгвістичний терм	\underline{t}_{ij}^k	\bar{t}_{ij}^k	a_{ij}^k	b_{ij}^k
Рівень довіри до обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) внутрішнього, L_{11}				
Низький ($k=1$)	0	76	0	5,3
Середній ($k=2$)	81,3	92,4	5,3	1,7
Високий ($k=3$)	94,1	100	1,7	0
Рівень довіри до зеленої картки, L_{12}				
Низький ($k=1$)	0	59,6	0	5,9
Середній ($k=2$)	65,5	87,23	5,9	5,07
Високий ($k=3$)	92,3	100	5,07	0
Рівень довіри до страхування наземного транспорту КАСКО, L_{21}				
Низький ($k=1$)	0	68,25	0	6,75
Середній ($k=2$)	75	80,7	6,75	4,63
Високий ($k=3$)	85,33	100	4,63	0
Рівень довіри до добровільного майнового страхування, L_{22}				
Низький ($k=1$)	0	52	0	6,5
Середній ($k=2$)	58,5	74	6,5	20,5
Високий ($k=3$)	94,5	100	20,5	0
Рівень довіри до медичного страхування, L_{31}				
Низький ($k=1$)	0	50,6	0	10,9
Середній ($k=2$)	61,5	72	10,9	19,3
Високий ($k=3$)	91,3	100	19,3	0
Рівень довіри до страхування від нещасних випадків, L_{32}				
Низький ($k=1$)	0	61,4	0	10,72
Середній ($k=2$)	72,12	86,25	10,72	1,4
Високий ($k=3$)	87,65	100	1,4	0

Джерело: розроблено автором на основі опрацювання [7].

де ω_i – питома вага лінгвістичної змінної L_i , що через вершину F_0 (функцію згортки) пов’язана з лінгвістичною змінною L_γ . Питома вага ω_i описується трапецієподібною функцією належності з параметрами $\underline{t}_i; \bar{t}_i; 0; 0$, де ваговий коефіцієнт $\underline{t}_i = \bar{t}_i = k_i$. У результаті отримуємо нечітку оцінку рівня довіри клієнтів до СК загалом. Вагові коефіцієнти ω_j та ω_i у функціях згортки вершин деревоподібного графа пропонується розраховувати за схемою Фішберна [14, с. 207].

Для того, щоб дійти висновку про рівень довіри клієнтів до СК, необхідно розпізнати отримані значення лінгвістичних змінних (5) і (6). Це можна зробити за допомогою операцій нечіткої фільтрації за показником можливості, як це показано в [15, с. 15].

Розглянемо приклад застосування розробленого методу оцінювання рівня довіри клієнтів до СК з ризикового страхування, використовуючи дані анкетного опитування. Експертам у галузі страхування пропонувалося вказати інтервали довіри до видів страхування (див. табл. 1) у відсотках від 0 до 100 за трьома рівнями: низький, середній, високий [7]. Розраховані на основі даних анкетного опитування параметри трапецієподіб-

них функцій належності нечітких термів лінгвістичних змінних L_{ij} наведено в табл. 2.

Експертні оцінки пріоритетності (ранги) видів і галузей страхування наведено в табл. 3.

Клієнтам СК пропонувалося оцінити власний рівень довіри до певного виду страхування. Усереднені дані анкетного опитування клієнтів СК наведені в табл. 4.

Провівши нормування і згортку, представимо отримані результати (нечіткі терм-множини нормованих лінгвістичних змінних L_i) графічно (рис. 3–5).

Нормоване значення оцінки довіри клієнтів СК до страхування відповідальності (Y_1) дорівнює 0,9, до особистого страхування (Y_3) – 0,8, що відповідає середньому рівню довіри клієнтів, а до майнового страхування (Y_2) – 0,87, що відповідає високому рівню довіри клієнтів.

Аналогічно отримуємо оцінку загального рівня довіри клієнтів до СК загалом, застосовуючи формулу (8). Представимо отримані результати (нечітку терм-множину нормованої лінгвістичної змінної $(L_\gamma)_{norm}$) графічно (рис. 6).

Нормоване значення комплексного показника довіри клієнтів до СК дорівнює 0,88, що відповідає середньому рівню довіри клієнтів.

Таблиця 3

Експертні оцінки пріоритетності видів і галузей страхування

Галузі страхування	Експертна оцінка, ранг	Питома вага за схемою Фішберна	Види страхування	Експертна оцінка, ранг	Питома вага за схемою Фішберна
Страхування відповідальності	3	3/6	Обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) внутрішнє	2	2/3
			Зелена картка	1	1/3
Майнове страхування	2	2/6	Страхування наземного транспорту КАСКО	2	2/3
			Добровільне майнове страхування	1	1/3
Особисте страхування	1	1/6	Медичне страхування	2	2/3
			Страхування від нещасних випадків	1	1/3

Джерело: складено автором на основі опрацювання [7].

Таблиця 4

Усереднені дані анкетного опитування клієнтів СК

Галузі страхування	Види страхування	Оцінка довіри
Страхування відповідальності	Обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) внутрішнє	93,1
	Зелена картка	85,0
Майнове страхування	Страхування наземного транспорту КАСКО	87,7
	Добровільне майнове страхування	86,7
Особисте страхування	Медичне страхування	77,7
	Страхування від нещасних випадків	84,9

Джерело: [7]

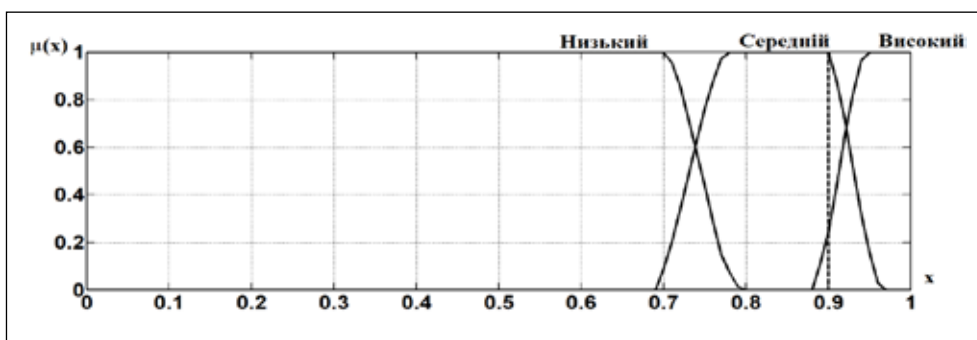

Рис. 3. Нечітка терм-множина нормованої лінгвістичної змінної L_1

Джерело: розроблено автором

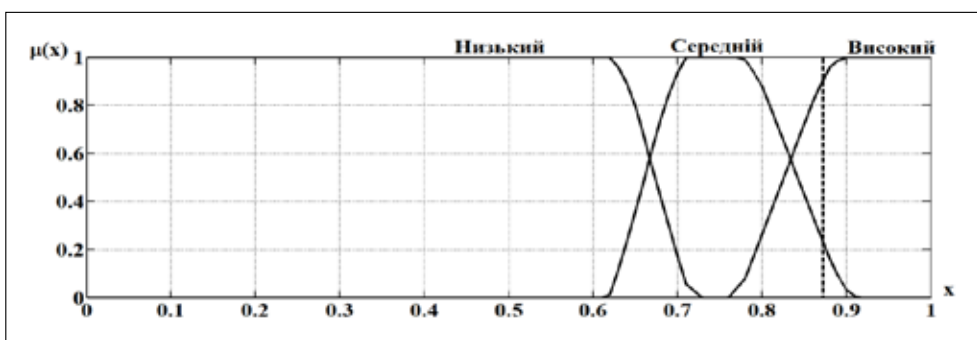

Рис. 4. Нечітка терм-множина нормованої лінгвістичної змінної L_2

Джерело: розроблено автором

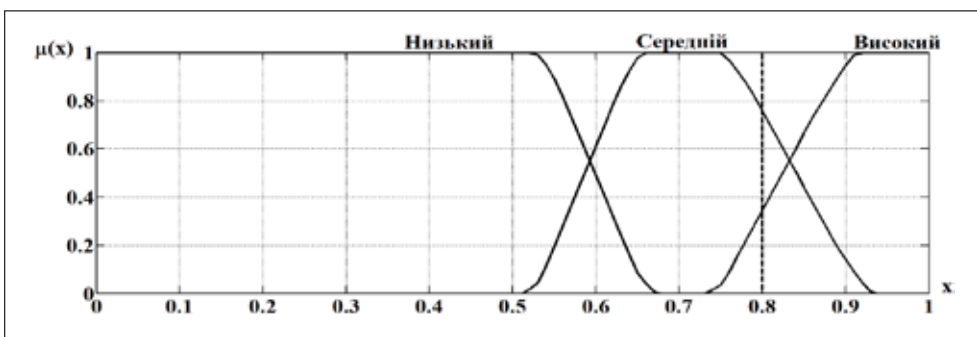

Рис. 5. Нечітка терм-множина нормованої лінгвістичної змінної L_3

Джерело: розроблено автором

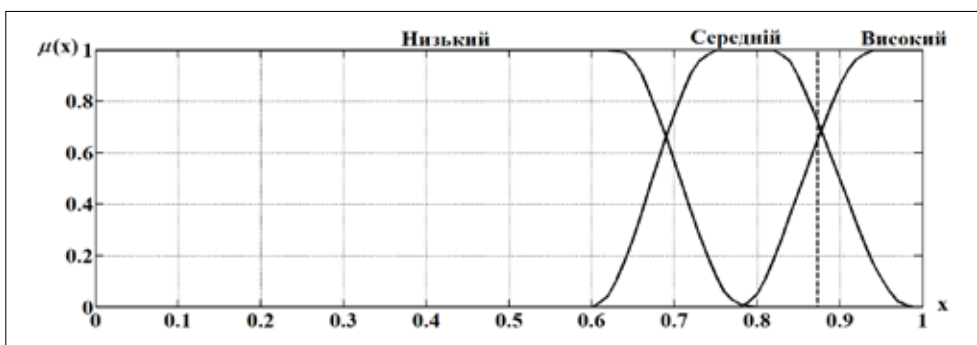

Рис. 6. Нечітка терм-множина нормованої лінгвістичної змінної $(L_y)_{norm}$

Джерело: розроблено автором.

Висновки з проведеного дослідження. Використання розробленої нечітко-множинної моделі дає можливість аналізувати рівень довіри клієнтів до СК як у розрізі окремих галузей страхування, так і загалом, та на цій основі виявляти слабкі місця в формуванні соціального капіталу СК. Перспективою подальших досліджень є вдосконалення методів управління соціальним капіталом СК, розроблення сценаріїв можливих управлінських рішень щодо впливу на соціальний капітал.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Никоненко С.В. Концепція підвищення ефективності управління соціальним капіталом страхової компанії. *Ефективна економіка*. 2011. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=585> (дата звернення: 24.04.2019)
2. Bidault F., Jarillo J.F. (1997) 'Trust in economic transaction' in Francis Bidault, Pierre-Yves Gomez and Gilles Marion (eds) *Trust: Firm and society*, London, Macmillan Press.
3. Williamson O.E. (1993) Calculativeness, trust, and economic organization. *The Journal of Law and Economics*, volume 36, pp. 453–486.
4. Luhmann N. (1979) *Trust and power*. Oxford: John Wiley and Sons.
5. Полушенко В.А. Аналіз методів і моделей оцінки відношення довіри між економічними суб'єктами. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 19. С. 92–96.
6. Полушенко В.А. Модель оцінки відношення довіри між страховою компанією та зовнішнім середовищем. *Економіка та держава*. 2014. № 10. С. 67–73.
7. Ковальчук К.Ф., Полушенко В.А. Модель оцінки довіри клієнтів до страхової компанії. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2013. № 3. С. 185–192.
8. Штовба С.Д. Обеспечение точности и прозрачности нечеткой модели Мамдани при обучении по экспериментальным данным. *Проблемы управления и информатики*. 2007. № 41. С. 1–13.
9. Пономаренко В.С., Малярець Л.М. Багатовимірний аналіз соціально-економічних систем: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ, 2009. 384 с.
10. Внукова Н.М., Временко Л.В., Успенко В.І. Страхування: теорія та практика: навчальний посібник. Харків: Бурун Книга, 2009. 656 с.
11. Grading systems in the Netherlands, the United States and the United Kingdom. URL: <https://people.eecs.berkeley.edu/~marten/pdf/gradingsystems.pdf> (дата звернення: 24.04.2019).
12. Бутенко Л.М., Лозовик Ю.М. Аналітичні моделі швидкої діагностики підприємства та механізми їх забезпечення. *Економіка та держава*. 2010. № 4. С. 50–54.
13. Гриценко К.Г. Використання теорії нечітких множин для оцінювання рівня захищеності банківської установи від кібершахрайств. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 1 (12). С. 214–219. URL: <http://pev.kpi.zp.ua/vypusk-12> (дата звернення: 24.04.2019).
14. Мірських Г.О., Реутська Ю.Ю. Комбіновані методи визначення вагових коефіцієнтів в задачах

оптимізації та оцінювання якості об'єктів. *Вісник Національного технічного університету України «КПІ»*. Серія «Радіотехніка. Радіоапаратобудування». 2011. № 47. С. 199–211.

15. Бирський В.В. Оцінювання стану економічної системи методами теорії нечітких множин. *Держава та регіони*. 2010. № 4. С. 11–15.

REFERENCES:

1. Nykonenko S.V. (2011) Kontseptsiia pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia sotsialnym kapitalom strakhovoi kompanii [The concept of increasing the effectiveness of social capital management of an insurance company]. *Efektivna ekonomika*, no. 6. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=585> (accessed 24 April 2019)
2. Bidault F., Jarillo J.F. (1997) 'Trust in economic transaction' in Francis Bidault, Pierre-Yves Gomez and Gilles Marion (eds) *Trust: Firm and society*, London, Macmillan Press.
3. Williamson O.E. (1993) Calculativeness, trust, and economic organization. *The Journal of Law and Economics*, volume 36, pp. 453–486.
4. Luhmann N. (1979) *Trust and power*. Oxford: John Wiley and Sons.
5. Polushenko V.A. (2014) Analiz metodiv i modelei otsinky vidnoshennia doviry mizh ekonomichnymy subiektamy [Analysis of methods and models for assessing the relationship of trust between economic actors]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 19, pp. 92–96.
6. Polushenko V.A. (2014) Model otsinky vidnoshennia doviry mizh strakhovoiu kompanieiu ta zovnishnim seredovyshchem [Model for assessing the trust relationship between the insurance company and the environment]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 10, pp. 67–73.
7. Kovalchuk K.F., Polushenko V.A. (2013) Model otsinky doviry kliientiv do strakhovoi kompanii [Model for assessing customer trust in an insurance company]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, no. 3, pp. 185–192.
8. Shtovba S.D. (2007) Obespechenie tochnosti i prozrachnosti nechetkoy modeli Mamdani pri obuchenii po eksperimental'nym dannym [Ensuring the accuracy and transparency of the fuzzy Mamdani model when training on experimental data]. *Problemy upravleniya i informatiki*, no. 41, pp. 1–13.
9. Ponomarenko V.S., Maliarets L.M. (2009) *Bahatovymirnyi analiz sotsialno-ekonomichnykh system* [Multivariate analysis of socio-economic systems]. Kharkiv: KhNEU. (in Ukrainian)
10. Vnukova N.M., Vremenko L.V., Uspalenko V.I. (2009) *Strakhuvannia: teoriia ta praktyka* [Insurance: theory and practice]. Kharkiv: Burun Knyha. (in Ukrainian)
11. *Grading systems in the Netherlands, the United States and the United Kingdom*. Available at: <https://people.eecs.berkeley.edu/~marten/pdf/gradingsystems.pdf> (accessed 24 April 2019)
12. Butenko L.M., Lozovik Yu.M. (2010) Analitichni modeli shvydkoi diahnostryki pidpriemstva ta mekhanizmy yikh zabezpechennia [Analytical models of enterprise fast diagnostics and mechanisms of their support]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 50–54.

13. Gritsenko K.G. (2019) Vykorystannia teorii nechitkykh mnozhyn dlia otsiniuvannia rivnia zakhyshchenosti bankivskoi ustanovy vid kibershakhrastv [Using the theory of fuzzy sets for assessing the level of bank security from cyber frauds]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 1 (12), pp. 214–219. Available at: <http://pev.kpu.zp.ua/vypusk-12> (accessed 24 April 2019)

14. Mirskykh H.O., Reutska Yu.Yu. (2011) Kombinovani metody vyznachennia vahovykh koefitsientiv v

zadachakh optymizatsii ta otsiniuvannia yakosti ob'ektiv [Combined methods for determining weight coefficients in the tasks of optimization and evaluation of the quality of objects]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «KPI»*. Seriya «Radiotekhnika. Radioaparaturbuduvannia», no. 47, pp. 199–211.

15. Byrskyi V.V. (2010) Otsiniuvannia stanu ekonomichnoi systemy metodamy teorii nechitkykh mnozhyn [Estimation of economic system state by methods of the fuzzy sets theory]. *Derzhava ta rehiony*, no. 4, pp. 11–15.

Gritsenko Konstantin

Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics
Sumy State University

METHOD OF ASSESSING CLIENTS TRUST LEVEL TO THE INSURANCE COMPANY WITH USE OF FUZZY SETS

The purpose of the article. Trust of clients significantly influences the potential clients choice of the channel of receiving insurance services. The purpose of this article is to develop scientific and methodical tools for a complex assessment of the level of customer trust to an insurance company based on a hierarchical fuzzy model that will ensure the stable functioning of the insurance company in a changing environment, and will promote the innovative development of the insurance company.

Methodology. In this study, we have used a tree-like weighed graph to describe the hierarchical structure of factors that affect the level of customer trust to an insurance company. We have considered the uncertainty of influence factors on the basis of fuzzy sets theory. Questionnaires are used to assess the input factors. Each questionnaire contains the grading scale which has linguistic description in the form of fuzzy sets. The level of customer trust to an insurance company in terms of individual branches of insurance (property insurance, personal insurance, liability insurance) and in whole is represented as a linguistic variable. Fuzzy sets of linguistic variable are described by trapezoidal membership functions. For the input factors-incentives the procedure of natural normalization is used. Normalized input factors is associated with corresponding normalized linguistic variables. For each vertex of a tree-like weighed graph an aggregation of input factors is performed. As a function of aggregation, the ordered weighted averaging aggregation operator is used. The Fishburn's approach is used to calculate the weighting coefficients in the functions of aggregation. Values of the linguistic variables are being got as the result of aggregation. They are identified by fuzzy filtration operations.

Results. In today's conditions, it is especially important to develop effective methods for assessment of the level of customer trust to insurance company that consider both quantitative and qualitative indicators. Created on the basis of the theory of fuzzy sets hierarchical model for assessing the level of customer trust to insurance company, solves this task.

Practical implications. Using the developed hierarchical fuzzy model provides an opportunity to analyze the level of customer trust to the insurance company both in terms of individual branches of insurance and in whole, and on this basis identify weaknesses in the formation of social capital of the insurance company. Linguistic variables significantly simplifies the assessment process of the customer trust level. We have calculated the level of customer trust to the real insurance company. The author believes that on this basis, it is possible to develop scenarios of possible managerial decisions on the impact on social capital of insurance company.

Value/originality. In our work, we considered an issue of a complex assessment of the level of customer trust to an insurance company. This assessment is one of the most important components of ensuring the insurance company viability. Scientific and methodological principles of this assessment are currently not developed. We have developed an original hierarchical fuzzy model to assess the level of customer trust to an insurance company in terms of individual branches of insurance and in whole.

РОЛЬ МЕРЕЖЕВОГО ЕФЕКТУ У ФОРМУВАННІ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ КРИПТОВАЛЮТ (НА ПРИКЛАДІ BITCOIN)

THE ROLE OF NETWORK EFFECT IN FORMATION OF CRYPTOCURRENCY MARKET VALUE (THE CASE OF BITCOIN)

Проаналізовано застосування категорії мережевого ефекту у розробленні методів оцінювання справедливої вартості криптовалют. Володіння Bitcoin не передбачає будь-яких фінансових зобов'язань із боку третіх осіб, тоді як функціонування мережі не пов'язане зі створенням і розподілом прибутку. Приклад Bitcoin дає змогу висвітлити принципові відмінності між криптовалютами та фінансовими активами. Результати тесту причинності за Гренджером для моделі векторної авторегресії часових рядів указують на статистичну значимість обох напрямів лагового взаємовпливу між сукупною ринковою вартістю Bitcoin та денною кількістю активних адрес у мережі, що може свідчити про наявність спільного процесу, що визначає ці два показники. За вимоги високого рівня довіри (>99,9%) є можливість зробити вибір на користь причинно-наслідкового зв'язку між сукупною вартістю активу та кількістю користувачів. Це дає змогу продемонструвати, на противагу попереднім дослідженням, відсутність переконливого емпіричного підтвердження ролі мережевого ефекту у формуванні ринкової вартості Bitcoin.

Ключові слова: криптовалюти, Bitcoin, мережевий ефект, гранична корисність, закон Меткалфа, модель векторної авторегресії, тест Гренджера.

Проанализировано использование категории сетевого эффекта в разработке

методов оценивания справедливой стоимости криптовалют. Владение Bitcoin не предусматривает каких-либо финансовых обязательств со стороны третьих лиц, в то время как функционирование сети не связано с созданием и распределением прибыли. Пример Bitcoin позволяет выявить принципиальные различия между криптовалютами и финансовыми активами. Результаты теста причинности по Гренджеру для модели векторной авторегрессии временных рядов указывают на статистическую значимость обоих направлений взаимного лагового влияния совокупной рыночной стоимостью Bitcoin и дневного количества активных адресов в сети, что может свидетельствовать о наличии общего процесса, определяющего эти два показателя. При требовании высокого уровня доверия (>99,9%) есть возможность сделать выбор в пользу причинно-следственной связи между совокупной стоимостью актива и количеством пользователей. Это позволяет продемонстрировать, в отличие от предшествующих исследований, отсутствие убедительного эмпирического подтверждения роли сетевого эффекта в формировании рыночной стоимости Bitcoin.

Ключевые слова: криптовалюты, Bitcoin, сетевой эффект, граничная полезность, закон Меткалфа, модель векторной авторегрессии, тест Гренджера.

УДК 330.1:330.46

Ходико Д.І.

к.е.н., доцент кафедри економіки
України

Львівський національний університет
імені Івана Франка

Despite the ten-year history of cryptocurrency phenomenon, the economic nature of this kind of assets remains obscure. The paper is aimed towards critical analysis of network effect category in its application for cryptocurrency fair value estimation. Using the example of Bitcoin, we apply logical analysis of cryptocurrencies' key traits as a property and an economic asset. Possession of the digital asset does not imply any financial obligations by third parties, while the network operation is not related to profit creation and distribution. The Bitcoin case allows thus to identify foundational differences between cryptocurrencies and financial assets; particularly, the payout function for fair value assessment is not subject to modelling based on financial assets' behaviour. A statistical analysis is conducted using Granger causality test under vector autoregression model of aggregate market value and daily active addresses time series for the Bitcoin network. Under the daily lag model, the results do not allow rejection of null hypothesis under the 99.9% confidence level, while the rejection of null under the same confidence is possible in favour of the aggregate value impact upon the number of users. In the model with six daily lags, the same choice is possible to make in case of higher demands for confidence. The high statistical significance of both influence directions can suggest a common process determining joint dynamics of the two time series. This allows demonstrating, unlike the previous research, the absence of persuasive empirical confirmation of the network effect role in Bitcoin market value formation. Due to closed nature of the Bitcoin economic system and inadequacy of defining cryptocurrency as a capital asset, neither increases in marginal utility of services delivered nor the network economic value growth necessarily impact the cryptoasset market price. Network effect is therefore a driver of further adoption of an innovative technological solution which cryptocurrency networks including Bitcoin are; however, market price formation for the asset occurs due to other factors not yet investigated.

Key words: cryptocurrencies, Bitcoin, network effect, marginal utility, Metcalfe's law, vector autoregression model, Granger test.

Постановка проблеми. Криптовалюти є різновидом цифрових активів, який може вільно змінювати власника без посередництва третьої сторони. Подібна децентралізація обігу досягається шляхом використання криптографічного підтвердження транзакцій у повністю або частково децентралізованих обчислювальних мережах. Криптовалютні мережі на сучасному етапі розвитку використовуються як відкриті платіжні системи [1], розподілені обчислювальні комплекси, а також автономна інфраструктура для надання електронних послуг (т. зв. «децентралізованих

додатків») [2]. Незважаючи на десятирічну історію явища та наявність досліджень, що спрямовані на виявлення потенціалу криптовалют як активу для диверсифікації інвестиційних портфельів, економічна природа подібних активів залишається нез'ясованою, що проявляється у відсутності наукової теорії та невпорядкованості застосування економічних та фінансових категорій у практиці інвестиційного аналізу криптовалют.

У практичній площині дискусія щодо економічної природи криптовалют структурується навколо проблеми визначення справедливої вартості крип-

товалютних активів та, відповідно, виявлення провалів ринку. Аксиомою під час побудови моделей оцінки справедливої вартості фінансових активів є положення про те, що активи з однаковою часовою функцією виплат повинні мати однакову ринкову вартість. Відповідно, можливі підходи до оцінювання криптовалют зводяться до явного чи неявного моделювання функції виплат, що одержують власники цих активів. Незважаючи на суто прикладний контекст подібних досліджень, а також на тісний зв'язок проблеми оцінювання з очевидною неефективністю криптовалютних ринків (що, своєю чергою, підтверджується високою віддачею від наївних інвестиційних стратегій у криптовалютному секторі), у спробах практичного розв'язання даної проблеми відбувається поступове висвітлення онтологічного статусу криптовалютних активів, поглиблене розуміння якого матиме суттєві наслідки у сфері державної грошово-кредитної, фінансово-регуляторної, соціально-економічної політики, інноваційного менеджменту тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Технологічні аспекти криптовалютних активів, зокрема їх функціонування в середовищі спеціалізованих відносно ізольованих обчислювальних мереж, зумовлюють високий інтерес дослідників до взаємозв'язку ринкової вартості криптовалют зі ступенем та широтою впровадження інформаційно-технологічних та соціальних інновацій, що становлять їхню матеріальну основу. Зокрема, згідно з позицією Т. Мілованова [3], криптовалюти повинні розглядатися як економічний стимул до впровадження програмної технології блокчейнів (дубльованих криптографічно засвідчених реєстрів мережових транзакцій). З іншого боку, впровадження криптовалютних мереж цілком правомірно розглядати як один із суттєвих чинників формування ринкової вартості криптовалютних активів. Термін «вартість мережі» (англ. Network value або Network valuation), що набуває поширення як заміна безумовно неадекватному поняттю «капіталізація» для позначення сукупної ринкової вартості криптовалютної маси, бере початок у підході, запропонованому Б. Меткалфом [4] у 1970-х роках для оцінки економічного ефекту комунікаційних мереж як пропорційного до кількості потенційних двосторонніх зв'язків у системі, тобто квадрату кількості її користувачів. Дане положення, відоме як «закон Меткалфа», одержує емпіричне підтвердження на прикладі соціальної мережі Facebook [4]. Лінійна регресія ринкової вартості криптовалюти Bitcoin на підставі рівняння закону Меткалфа для кількості активних учасників протягом дня (англ. Daily active addresses, DAA) та середнього обсягу однієї транзакції у доларах США, проведена Т. Лі [5], дала змогу одержати значення коефіцієнта детермінації у 94% для періоду 2014–2017 рр., що розглядалося інвестиційними аналітиками як переконливе емпі-

ричне підтвердження закону Меткалфа для криптовалют [6]. Методологічно подібний підхід до оцінки мережевого ефекту як чинника ринкової вартості, заснований на показнику співвідношення «вартості мережі» до денної вартості транзакцій у ній (англ. Network value to transactions, NVT), одержав практичне визнання як метод визначення періодів ринкового переоцінювання («інвестиційних бульбашок») на ринках криптовалют [7], однак використання аналогії між показником NVT та загальновідомим коефіцієнтом «ціна/дохід» (англ. price/earnings, P/E) для акцій можна вказати як один із численних прикладів необґрунтованого перенесення фінансових та економічних категорій у сферу криптовалютних ринків. Криптовалютна «криза» початку 2018 р. і наступний річний період ринкової «депресії» не лише висвітлили систематичні помилки спроб трендового прогнозування ціни Bitcoin та інших криптоактивів, а й поставили більш глибоку проблему з'ясування основних категорій фундаментального аналізу криптовалютних ринків.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз застосування категорії мережевого ефекту для оцінювання справедливої вартості криптовалют. На прикладі Bitcoin, історично першої та провідної криптовалюти, сукупна вартість активів якої становить 50% вартості ринку криптовалют у цілому, ми застосовуємо логічний аналіз ключових властивостей криптовалют як об'єкта власності та економічного активу з метою довести відсутність категоріального зв'язку між їх обмінною вартістю та економічною цінністю криптовалютних мереж за Меткалфом. В емпіричній частині ми використовуємо тест причинності за Гренджером для моделі векторної авторегресії часових рядів сукупної ринкової вартості та кількості активних учасників (DAA) у мережі Bitcoin. Завданням цього тесту є перевірка гіпотези про зворотний (відносно закону Меткалфа) вплив ринкової вартості криптовалют на кількість активних користувачів мережі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція Bitcoin як відкритої та прозорої децентралізованої платіжної системи не передбачає застосування криптовалютних одиниць («монет» або «токенів») для представлення прав власності на економічні активи. Як джерело власної вартості криптовалюти розглядаються використані обчислювальні потужності для ведення криптографічного реєстру транзакцій («майнінгу») та операційні витрати «майнерів»-власників вузлів мережі, що безпосередньо ведуть реєстр [1]. У цьому розумінні Bitcoin є товаром, але не фінансовим активом. Технологічна природа мережі зумовлює низку властивостей Bitcoin як об'єкта власності, зокрема право власності не є підтвердженим інституційно, проте існує фактично як сукупність прав володіння, користування та розпорядження, суб'єктом яких є власник приватного криптографічного ключа; такий

ключ, своєю чергою, дає змогу встановити відповідність між проведеною обчислювальною роботою з ведення реєстру та наданими фактичними правами власності [1]. З іншого боку, обчислювальна мережа Bitcoin як така не є об'єктом прав власності: залучені до неї матеріальні та людські ресурси є власністю учасників мережі або третіх осіб (наприклад, постачальників Інтернет-послуг), колективно розроблене програмне забезпечення ліцензоване для будь-якого застосування та модифікації на умовах збереження виключно немайнових прав неформального колективу розробників [8]. Відповідно, не можна стверджувати, що володіння даним цифровим активом передбачає будь-які інституційовані або фактичні зобов'язання третіх осіб стосовно власників, так само як і те, що функціонування мережі пов'язане зі створенням і розподілом прибутку для визначеного переліку власників. Фактичне володіння (незважаючи на правову природу такого володіння) криптовалютою Bitcoin та будь-які економічні права, потенційно пов'язані з функціонуванням мережі Bitcoin, є повністю відокремленими. Незважаючи на те що далеко не всі криптовалюти мережі побудовані за цими принципами, приклад Bitcoin дає змогу, таким чином, висвітлити принципові відмінності між криптовалютами та фінансовими активами; зокрема, функція виплат для оцінювання справедливої вартості крипто валют не підлягає моделюванню на основі поведінки фінансових активів.

Виходячи із цього, емпіричне підтвердження закону Меткалфа на прикладі вартості мережі Facebook не є достатньою підставою для проведення аналогії з криптовалютними мережами. Як і в більшості традиційних мереж, що надають електронні послуги, функціонування мережі Facebook створює прибуток, що розподіляється між інституційованими суб'єктами прав власності фірми, які є водночас власниками мережевої інфраструктури; фінансові інструменти, що представляють відповідні права власності на вторинному ринку, відображають вартість мережі як виробничого капіталу. Жодна із цих ознак, як впливає зі сказаного вище, не притаманна криптовалютній мережі Bitcoin.

Звертаючись від володіння криптоактивом до користування мережею Bitcoin, необхідно зазначити, що як довгостровий економічний стимул для підтримання мережі передбачається одержання комісії за транзакції (перекази коштів), що сплачуються «клієнтами» – учасниками мережі «майнерами» – учасникам мережі, що випадково вибираються для здійснення відповідних записів у реєстр [1]. Вартість комісії за переказ Bitcoin деномінована у цій самій валюті. Таким чином, володіння криптовалютою знижує транзакційні витрати учасників мережі, створюючи економічну корисність. При цьому номінальна величина комісії, що визначається рівновагою попиту та пропозиції, може

визначатися суто ендогенними чинниками, а саме рівновагою між граничними витратами (включаючи альтернативні) на підтримання реєстру та граничною корисністю здійснення платежів у системі. Варто відзначити, що премія за ведення реєстру, крім сплачуваної клієнтами комісії, включає фіксовану «винагороду за блоки», що не залежить від кількості транзакцій, а покликана стимулювати безперервну роботу мережі. Зростання кількості учасників може в таких умовах мати подвійний вплив на ринкову ціну. З одного боку, зростання кількості потенційних зв'язків у системі, тобто власне мережевий ефект, може збільшити граничну корисність послуги грошових переказів, проте зростання кількості учасників-«майнерів» призводить до зростання граничних витрат на підтримку реєстру внаслідок збільшення складності необхідних обчислень та, відповідно, зростання обсягу комісії, хоча таке зростання може проявлятися у зростанні ринкової вартості комісії, а не в її номінальному збільшенні. За законом попиту збільшення вартості послуги повинно призводити до зменшення кількості попиту на неї; відповідно, передбачуваною є ситуація, коли можливий позитивний вплив мережевого ефекту впровадження маскується або поглинається зростанням ринкової ціни внаслідок зростання граничних витрат учасників-«майнерів» зі суттєвим зростанням вартості комісії і припиненням використання системи «клієнтами», що дійсно спостерігається на ринку та є приводом для опису Bitcoin як «цифрового золота», маючи на увазі високу вартість та рідкісність транзакцій. Таким чином, на основі самого лише звернення до економічної моделі мережі Bitcoin [1] можна обґрунтувати, що ширше впровадження мережі в сенсі зростання обсягу залучених до неї обчислювальних потужностей позитивно впливає на ринкову вартість не завдяки мережевому ефекту за Меткалфом (тобто зростанню граничної корисності володіння активом), а внаслідок передбаченого на програмному рівні зростання витрат на функціонування мережі.

Економічний зміст показника NVT, таким чином, полягає у розрізненні мережевого ефекту та впливу чинників пропозиції у зростанні ринкової вартості криптоактивів. Однак концепція цього показника заснована на неявному припущенні, що збільшення граничної корисності послуг мережі з необхідністю призведе до зростання ринкової вартості її активу. Це припущення, на нашу думку, потребує додаткового обґрунтування, оскільки, по-перше, як показано вище, криптовалюти, не будучи капітальним активом, не відображають економічної вартості мережі у цілому, та, по-друге, збільшення граничної корисності послуги може відобразитися не лише у зростанні ринкової вартості активу за незмінного номінального обсягу комісії, а й у номінальному її зростанні, динаміка якого залежатиме від техніко-економічних параме-

трів мережі. У макроекономічному сенсі зростання попиту на криптоактив із боку «клієнтів» мережі призведе до зростання швидкості його обігу, проте відобразиться на його «обмінному курсі» лише у разі суттєвого обсягу «зовнішнього» попиту, тобто у разі криптовалют, попиту з боку нових учасників. Іншими словами, зростання ринкової вартості криптовалюти буде зумовлене не зростанням кількості учасників мережі, а зростанням кількості попиту на ринках криптовалютного обміну. Ці міркування додатково ставлять під сумнів використання концепції граничної корисності послуг мережі, а отже, і впливу мережевого ефекту на неї для оцінки справедливої вартості криптоактивів.

Підсумовуючи проведений аналіз економічних властивостей криптовалюти Bitcoin, необхідно відзначити, що до цього часу ми абстрагуємося від проблем поточної неефективності ринку та провідної ролі спекулятивних очікувань як чинника вартості криптоактивів. Відокремленість, повна чи часткова, ринкової вартості даної криптовалюти від економічної вартості даної криптовалютної мережі та граничної корисності послуг, що надаються нею, є наслідком технологічної, техніко-економічної та суто економічної природи активу і, таким чином, повинні враховуватися у будь-якій теоретичній чи практично спрямованій моделі цінкової поведінки криптоактивів.

Для емпіричного тестування закону Меткалфа для випадку Bitcoin нами було відтворено результати лінійної регресії, одержані Т. Лі [5]. Урахування лише показника DAA як незалежної змінної у рівнянні сукупної ринкової вартості маси Bitcoin дає змогу одержати значення коефіцієнта детермінації 64% за період 2014–2018 рр., тоді як додаткове врахування середньої вартості транзакції, аналогічно до специфікації Т. Лі, збільшує коефіцієнт до 81% за цей самий період. Однак період 2017–2018 рр. включає у себе різке та глибоке зниження ринкової вартості Bitcoin із втратою понад 60% вартості, що супроводжувалося подібним зниженням кількості активних користувачів мережі; відповідно до гіпотези впливу мережевого ефекту, результати регресії вимагають пояснення причини такого зниження, тобто зміни у тенденції, що спостерігалася протягом попередніх років. Оскільки попередній аналіз виявляє слабку теоре-

тичну обґрунтованість такої гіпотези, заслуговує на увагу розгляд зворотного припущення, а саме щодо впливу ринкової вартості криптоактивів на кількість активних користувачів криптовалютних мереж. Окрім цього, умова відсутності автокореляції даних для застосування моделі лінійної регресії очевидно порушується у випадку часових рядів.

Ці міркування вказують на необхідність застосування для емпіричної перевірки закону Меткалфа методів аналізу часових рядів. Нами було оцінено параметри моделі векторної авторегресії (VAR) для часових рядів сукупної ринкової вартості активу Bitcoin та квадрату денної кількості активних користувачів мережі (DAA) із подальшим проведенням тесту Гренджера для порівняння статистичної значимості лагових взаємовпливів досліджуваних часових рядів, що дає змогу обґрунтувати висновки щодо наявності причинно-наслідкових зв'язків між ними [9]. Вихідні дані для Bitcoin були одержані з веб-сайту coinmetrics.io у вигляді щоденних даних за період з 28 квітня 2013 р. по 5 лютого 2019 р. [10]. Усі розрахунки виконувалися у пакеті Stata 13. Дослідження корелограм часових рядів указує на необхідність урахування денних лагів із першого по шостий; окрім того, оцінювалися також параметри моделі з урахуванням лише одноденного лагу. Часові ряди є інтегрованими порядку 1, внаслідок чого оцінка проводилася для рядів перших різниць, які є стаціонарними.

У табл. 1–3 наведено результати оцінювання параметрів однолагової моделі. Необхідно відзначити вищу статистичну значимість регресії у цілому для рівняння квадрату кількості користувачів (DDAA2) порівняно з рівнянням для сукупної вартості активу (DNV); тим не менше високою значимістю характеризуються обидві регресії. Вплив першого лагу показника сукупної вартості активу на кількість користувачів характеризується більшою силою ефекту (2,056) та більшою статистичною значимістю ($z=4,85$) порівняно зі зворотним впливом ($-0,032$ та $z=-3,02$ відповідно). Окрім цього, лаговий вплив кількості користувачів на сукупну вартість активу демонструє негативне значення, що суперечить гіпотезі про справедливість закону Меткалфа, проте може одержати пояснення в рамках дії закону попиту. Про вищу статистичну значимість впливу сукупної вартості свідчать результати

Таблиця 1

Загальні характеристики оцінюваної VAR-моделі

Кількість спостережень		2108			
Інформаційний критерій Акаїке		99,947			
Залежна змінна	Кількість параметрів	Корінь середньоквадратичної похибки	Коефіцієнт детермінації	chi ²	p>chi ²
DDAA2	3	7,60E+10	0,1023	240,1999	0,000
DNV	3	3,90E+09	0,0096	20,4748	0,000

Джерело: авторські обчислення на основі даних [10]

Оцінка параметрів моделі

Залежна змінна	Незалежні змінні	Коефіцієнт	Стандартне відхилення	Z	P> z
DDAA2					
	DDAA2				
	L1.	-0,3049	0,0206	-14,77	0,000
DAA2	DNV				
	L1.	2,0561	0,4240	4,85	0,000
	Константа	1,92E+08	1,65E+09	0,12	0,907
DAA2	DDAA2				
	L1.	-0,0032	0,0011	-3,02	0,003
	DNV				
	L1.	0,0738	0,0217	3,41	0,001
DAA2	Константа	2,65E+07	8,46E+07	0,31	0,754

Джерело: авторські обчислення на основі даних [10]

Таблиця 3

Тест Вальда для причинності за Гренджером

Залежна змінна	Виключена змінна	chi ²	df	P
DDAA2	DNV	23,512	1	0,000
DDAA2	Bci	23,512	1	0,000
DNV	DDAA2	9,098	1	0,003
DNV	Bci	9,098	1	0,003

Джерело: авторські обчислення на основі даних [10]

тесту Гренджера ($p(\text{chi}^2) < 0,001$). Результати оцінювання параметрів шестилагової моделі є якісно подібними за винятком того, що лаговий ефект кількості користувачів на сукупну вартість активу є позитивним. За тестом Гренджера показники chi^2 для впливу сукупної вартості та кількості користувачів дорівнюють відповідно 144,31 та 71,066, що свідчить про вищу статистичну значимість впливу, зворотного відносно закону Меткалфа.

У моделі з урахуванням одноденного лагу результати тесту Гренджера не дають можливості відкинути нуль-гіпотезу щодо відсутності «ефекту Меткалфа» зі значенням рівня довіри 99,9%, тоді як відкидання нуль-гіпотези за даного рівня довіри є можливим щодо «зворотного» ефекту. Для шестилагової моделі вибір на користь «зворотної» щодо закону Меткалфа гіпотези можливий лише за вимоги значно (на 10–20 порядків) вищого рівня довіри, що є допустимим, урахувавши великий розмір вибірки. Результати статистичного дослідження у цілому додатково ставлять під сумнів справедливості закону Меткалфа у випадку Bitcoin. Висока статистична значимість обох напрямів впливу може свідчити про наявність спільного процесу, що визначає динаміку обох часових рядів у сукупності. Підтвердження гіпотези про наявність такого процесу означатиме можливість остаточного відкидання гіпотези про визначальну роль мережевого ефекту у формуванні ринкової ціни криптоактивів.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений статистичний аналіз дав змогу продемонструвати, на противагу раніше одержаним результатам, відсутність переконливого емпіричного підтвердження ролі мережевого ефекту, зокрема описуваного законом Меткалфа, у формуванні ринкової вартості Bitcoin. Аналіз економічних властивостей активу та принципів функціонування обчислювальної мережі Bitcoin дає змогу надати теоретичне обґрунтування результатів статистичного аналізу. Як наслідок замкненості економічної системи Bitcoin та неадекватності визначення криптовалюти як капітального активу ані зростання граничної корисності наданих послуг, ані збільшення економічної вартості мережі не відображаються з необхідністю на ринковій ціні криптоактиву. Одержані висновки можуть бути, за умов додаткового емпіричного підтвердження, узагальнені, по-перше, на випадок криптовалютних мереж, побудованих за принципами, аналогічними до Bitcoin, а саме відокремленості володіння цифровим активом від прав участі у прибутках чи управлінні функціонуванням мережі, а також компенсування витрат на ведення реєстру транзакцій та підтримку функціонування мережі, що здійснюється одними учасниками на користь інших. По-друге, оскільки одержані статистичні результати стосуються перевірки гіпотези про причинно-наслідковий (точніше, хронологічний) зв'язок кількості учасників мережі з ринковою вартістю активу, вони можуть бути уза-

гальнені на випадки інших математичних моделей впливу мережевого ефекту.

Таким чином, мережевий ефект є рушійною силою подальшого впровадження інноваційного технологічного рішення, яким є криптовалюти мережі загалом та Bitcoin зокрема, проте формування ринкової ціни активу здійснюється під впливом інших недосліджених чинників. Головним висновком, що стосується категоріального апарату та методичних підходів до фундаментального аналізу криптовалютних ринків, є непридатність категорії «вартість мережі», як і категорії «капіталізація», для опису сукупної вартості криптовалютної маси, а також некоректність та наукова необґрунтованість методів визначення справедливої вартості криптовалют на підставі обсягу, корисності чи вартості наданих послуг, вартості капітальних активів мережі тощо. Крім цього, різноманітність техніко-економічних принципів побудови криптовалютних мереж та моделей функціонування економічних систем криптовалют, ймовірно, унеможлиблює вироблення єдиної теоретико-методичної моделі інвестиційного аналізу цих активів. У практичній площині плідними можуть стати інвестиційно-аналітичні підходи, спрямовані на дослідження конкретних криптовалютних активів з урахуванням особливостей їх технологічної реалізації, організаційної структури мережі та економічної раціональності учасників. Разом із цим висока теоретико-методологічна актуальність зумовлює потребу у подальшому вивченні економічних характеристик криптовалют як товару. Зокрема, заслуговує на увагу емпіричне тестування дії закону попиту у випадку електронних послуг криптовалютних мереж, роль еластичності попиту на ці послуги в сукупності з еластичністю пропозиції у формуванні ринкової рівноваги, економічна раціональність «майнерів» як суб'єктів надання послуг та виробників криптовалютної маси тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. 2008. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 23.04.2019).
2. Buterin V. A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform 2013. URL: <https://github.com/ethereum/wiki/wiki/White-Paper> (дата звернення: 23.04.2019).
3. Milovanov T. Economics of Cryptocurrency BEROC: 2017. URL: <http://eng.beroc.by/webroot/delivery/files/EconomicsCryptocurrency.pdf> (дата звернення: 23.04.2019).
4. Metcalf B. Metcalfe's Law after 40 Years of Ethernet. *Computer*. 2013. Vol. 46. № 12. P. 26–31. DOI: 10.1109/MC.2013.374.
5. Silverstein S. Analyst says 94% of bitcoin's price movement over the past 4 years can be explained by one equation. *Business Insider*. 2017. October. URL: [http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-movement-explained-by-one-equation-fundstrat-tom-](http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-movement-explained-by-one-equation-fundstrat-tom-lee-metcalf-law-network-effect-2017-10)

[lee-metcalf-law-network-effect-2017-10](https://www.businessinsider.com/bitcoin-price-movement-explained-by-one-equation-fundstrat-tom-lee-metcalf-law-network-effect-2017-10) (дата звернення: 23.04.2019).

6. Kalichkin D. Rethinking Metcalfe's Law applications to cryptoasset valuation *Medium*. 2018. May 22. URL: <https://medium.com/cryptolab/network-value-to-metcalf-nvm-ratio-fd59ca3add76> (дата звернення: 23.04.2019).

7. Woo W. Is Bitcoin In A Bubble? Check The NVT Ratio. *Forbes*. 2017. September 29. URL: <https://www.forbes.com/sites/wwoo/2017/09/29/is-bitcoin-in-a-bubble-check-the-nvt-ratio> (дата звернення: 23.04.2019).

8. The MIT License *Github* : веб-сайт. URL: <https://github.com/bitcoin/bitcoin/blob/master/COPYING> (дата звернення: 23.04.2019).

9. Lütkepohl H., Reimers H.-E. Granger-causality in cointegrated VAR processes. The case of the term structure. *Economics Letters*. 1992. Vol. 40. № 3. P. 263–268. DOI: 10.1016/0165-1765(92)90002-G.

10. Data Files. *CoinMetrics* : веб-сайт. URL: <https://coinmetrics.io/data-downloads/> (дата звернення: 23.04.2019).

REFERENCES:

1. Nakamoto S. (2008) Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. Available at: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (accessed 23 April 2019).
2. Buterin V. (2013) A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. Available at: <https://github.com/ethereum/wiki/wiki/White-Paper> (accessed 23 April 2019).
3. Milovanov T. (2017) Economics of Cryptocurrency. BEROC. Available at: <http://eng.beroc.by/webroot/delivery/files/EconomicsCryptocurrency.pdf> (accessed 23 April 2019).
4. Metcalf B. (2013) Metcalfe's Law after 40 Years of Ethernet. *Computer*, vol. 46, no. 12, pp. 26-31. DOI: 10.1109/MC.2013.374.
5. Silverstein S. (2017) Analyst says 94% of bitcoin's price movement over the past 4 years can be explained by one equation. *Business Insider*, October. Available at: <http://www.businessinsider.com/bitcoin-price-movement-explained-by-one-equation-fundstrat-tom-lee-metcalf-law-network-effect-2017-10> (accessed 23 April 2019).
6. Kalichkin D. (2018) Rethinking Metcalfe's Law applications to cryptoasset valuation. *Medium*, May 22. Available at: <https://medium.com/cryptolab/network-value-to-metcalf-nvm-ratio-fd59ca3add76> (accessed 23 April 2019).
7. Woo W. (2017) Is Bitcoin In A Bubble? Check The NVT Ratio. *Forbes*, September 29. Available at: <https://www.forbes.com/sites/wwoo/2017/09/29/is-bitcoin-in-a-bubble-check-the-nvt-ratio> (accessed 23 April 2019).
8. Github. (2018) The MIT License. Github. Available at: <https://github.com/bitcoin/bitcoin/blob/master/COPYING> (accessed 23 April 2019).
9. Lütkepohl H., Reimers H.-E. (1992) Granger-causality in cointegrated VAR processes. The case of the term structure. *Economics Letters*, vol. 30, no. 3, pp. 263-268. DOI: 10.1016/0165-1765(92)90002-G.
10. CoinMetrics. (2019) Data Files. CoinMetrics. Available at: <https://coinmetrics.io/data-downloads/> (accessed 23 April 2019).

THE ROLE OF NETWORK EFFECT IN FORMATION OF CRYPTOCURRENCY MARKET VALUE (THE CASE OF BITCOIN)

Purpose of the article. Despite the ten-year history of cryptocurrency phenomenon, the economic nature of this kind of assets remains obscure, which is evident from the absence of a theory and chaotic application of economics and finance categories in practical cryptocurrency investment analysis. In practice areas, the discussion over cryptocurrencies' economic nature is structured around the issue of cryptoassets' fair valuation and, accordingly, identification of market failures. The "network value" or "network valuation" terms which denote the aggregate market value of cryptocurrency stock originates from the approach suggested by B. Metcalfe in the 1970s to assess the economic effect of communication networks as proportionate to the number of potential bilateral links within the system. This paper is aimed towards critical analysis of network effect category in its application for cryptocurrency fair value estimation.

Methodology. Using the example of Bitcoin, we apply logical analysis of cryptocurrencies' key traits as a property and an economic asset. Besides, we estimate the vector autoregression model (VAR) parameters for time series of aggregate Bitcoin stock market value and squared daily active addresses in the network, further conducting Granger causality test to compare statistical significance of lagged mutual influences of the considered series, which allows justifying conclusions on causal relations between them.

Results. The concept of Bitcoin does not envisage application of cryptocurrency units to represent property rights for economic assets. In this sense Bitcoin is a commodity but not a financial asset. Property rights are not institutionally backed, but exists de facto as a bundle of rights entitled to a private cryptographic key owner. On the other hand, the Bitcoin computation network is not a property as a whole. The Bitcoin case allows thus to identify foundational differences between cryptocurrencies and financial assets; particularly, the payout function for fair value assessment is not subject to modelling based on financial assets' behaviour. The assumption implied by many valuation methods that increase in marginal utility of the network's service necessarily causes increase in market value of its asset, in our opinion, requires additional justification, because, first, cryptocurrencies do not reflect the economic value of the network as a whole, not being a capital asset, and, second, increase in marginal service utility can be channelled not only through the asset's market value increase under fixed nominal service fee, but as well in nominal fee increase, the dynamics of which would depend on technical and economic parameters of the network.

For empirical testing of Metcalfe's law in the case of Bitcoin, we reproduced the linear regression results obtained by T. Lee. However, as the above analysis reveal weak theoretical foundation of the network effect hypothesis, the reverse assumption, namely of cryptoassets' market value impact upon the daily active cryptocurrency network addresses, deserves consideration. In the model including the one-day lag, the Granger test results do not allow rejection of "no Metcalfe effect" null hypothesis under the 99.9% confidence level, while the rejection of null under the same confidence is possible in favour of the "reverse" effect. In the model with six daily lags, the choice of the reverse, in relation to Metcalfe's law, hypothesis is only possible in case of much higher, by app. 10-20 orders of magnitude, demands for a confidence level. The high statistical significance of both influence directions can suggest a common process determining joint dynamics of the two time series.

Practical implications. The major implication for cryptomarkets fundamental analysis methodology is the irrelevance of fair valuation methods based on the network service volume, utility or value, capital assets value of the network etc. The investment analytic approaches aimed towards investigation of separate cryptoassets, taking their implementation, organizational structure of the network, and participants' economic rationality into account, may be fruitful.

Value/Originality. The statistical analysis conducted allows demonstrating, unlike the previously obtained results, the absence of persuasive empirical confirmation of the role of network effect, particularly described by Metcalfe's law, in Bitcoin market value formation. The obtained conclusions, in case of an additional empirical verification, may be generalized towards the cryptocurrency networks built upon separation of the digital asset ownership from equity or network operation governance, and upon costs compensation done by some participants in favour of the others. Moreover, the obtained statistical results might be generalized towards other mathematical formulations of network effect.

РОЗДІЛ 12. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Макара О.В.

д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів та кредиту
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію Стрішенця М.М.¹, Павлової О.М.², Павлова К.В.³
«ПРОСТЕ ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО
І ЗАРОДЖЕННЯ МАНУФАКТУР В УКРАЇНІ»

Ринкова система господарювання передбачає врахування стану розвитку товарного виробництва не лише сьогодення, але і минушини. Багатотисячний досвід господарської діяльності дозволяє уникати багатьох помилок, правильно визначати завдання поступу нашої країни в умовах реформування економіки на ринкових засадах. В зв'язку з цим дослідження простого товарного виробництва і становлення мануфактурної промисловості в Україні представляє важливе наукове і практичне значення.

Дана монографія характеризується логічною будовою та структурованістю, що відповідає меті та завданням дослідженням. На основі зібраних даних, відомих не широкому колу дослідників, встановлено, що твердження про борошномельне водяне, залізоплавильне, поташне та соляне виробництво, розташовані на селі в Україні у XVI–XVII ст. як головним чином про дрібне товарне виробництво являється помилковим. В цей час відбувався процес переростання простого товарного виробництва у загальне, зародження простої кооперації праці, початкових форм мануфактури. Переростання простої кооперації у мануфактуру відбувалося еволюційним шляхом із збереженням специфічних національних особливостей. Головна з них полягала у застосуванні кріпосницької праці.

Відомо, що процес зародження мануфактур відбувався спочатку спорадично, потім почав набувати зростаючого темпу. У другій половині XVI ст. виникала переважно проста кооперативна організація праці, у першій половині XVII ст. почала з'являтися складна кооперативна організація праці, зародки і у, ряді випадків, початкові форми мануфактури. Переважною формою вищої організації праці у дрібному товарному виробництві України була проста кооперативна, що базувалася на позаекономічному примусі працюючих. Разом з появою мануфактурного виробництва відбувалося зародження елементів ринкових виробничих відносин

у надрах феодалізму. Переростання простого товарного виробництва у загальне відбувалося поступово, дуже повільно, по мірі того, як в результаті втрати дрібними виробниками знарядь праці і засобів виробництва з'являлася маса неіснуючих людей, змушених продавати свою робочу силу і в результаті нагромадження в руках купців грошових сум, необхідних для організації відносно великих для XVI–XVII ст. промислових підприємств.

В процесі дослідження зазначеної тематики та написання даної монографії авторським колективом було використано досить великий комплекс літератури на різних мовах, зібраний матеріал проаналізований, а на його основі зроблені важливі висновки. Показано розташування переважно сільських промислів на українських землях у XVI–XVII ст., здійснено підрахування виробничих об'єктів по окремих районах і в цілому по країні. Розкривається технічне обладнання, механізація виробничих процесів за допомогою енергії водяного млинового колеса, організація виробництва, зародження розподілу праці і поява підприємств мануфактурного типу. Вивчається реалізація продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках, проводиться аналіз асортименту. Все це дало авторам монографії підставу для висловлення думки про те, що просте товарне виробництво на сільських промислах України досліджуваного періоду переростало у розвинену форму і приводило до посилення усупільнення виробництва. Дослідження тенденцій, витоків цього процесу надзвичайно важливо й нині, коли в значній мірі посилюється характер суспільного виробництва, а сфера послуг стає товаром.

Об'єктом дослідження обрано борошномельні, залізоплавильні, поташні та соляні промисли, найбільш поширені і розвинуті у технічному, технологічному та організаційному відношеннях у сільській місцевості України досліджуваного періоду. Доцільність використання даних галузей промислів в якості моделі для вивчення простого товарного виробництва, на думку авторів, і становлення мануфактурної організації праці

¹ доктор історичних наук, професор² доктор економічних наук, професор³ доктор економічних наук, доцент

пояснюється наявністю про них даних в архівосховищах нашої країни та за рубежем, у документальних збірниках і наукових працях дослідників. Дослідження даної проблематики заповнить існуючу прогалину у наших знаннях з соціально-економічної історії України періоду феодалізму і дозволить показати ступінь розвитку дрібнотоварного виробництва на селі, а також створення умов для зародження і становлення мануфактурного виробництва, господарства ринкового спрямування. Це дозволить глибше пізнати еволюцію сучасних економічних явищ, вірно визначити подальші кроки їх розвитку, реформування економіки на ринкових засадах.

Відтак, слід констатувати, що результати дослідження, які відображено в даній монографії на тему: «Просте товарне виробництво і зародження мануфактур в Україні» за авторства доктора історичних наук, професора Стрішенця Миколи Михайловича, доктора економічних наук, професора Павлової Олени Миколаївни та доктора економічних наук, доцента Павлова Костянтина Володимировича, присвячено вивченню простого товарного виробництва і зародженню мануфактур в Україні, що представляє собою неабиякий науковий інтерес, а також рекомендується для науковців, дослідників, студентів та всім тим, хто захоплюється економічною історією України.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Drobchak A.L., Yushchenko V.V. MIGRATION OF UKRAINIANS AS A FACTOR OF GLOBALIZATION IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY.....	3
---	----------

Дячкіна А.С. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОУЧИНГУ ЯК НОВОГО МЕТОДУ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ.....	8
--	----------

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Батракова Т.І., Гайдай І.О. РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	15
--	-----------

Медведкин Т.С., Медведкина Е.А. ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ МЕЖДУНАРОДНОГО РЫНКА ВЫСОКОТЕХНОЛОГИЧНОЙ ПРОДУКЦИИ.....	21
--	-----------

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Безуглий І.В. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙ В ТУРИЗМІ.....	28
---	-----------

Демченко К.І. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ ТА РІЗНИХ КРАЇН СВІТУ.....	35
--	-----------

Єрфорт І.Ю., Єрфорт Ю.О. ПРОГРАМА РОЗВИТКУ SMART-ПРОМИСЛОВОСТІ НІДЕРЛАНДІВ.....	42
---	-----------

Колокольчикова І.В. СУЧАСНІ РЕАЛІЇ СПОЖИВАННЯ ПЛОДОВО-ЯГІДНОЇ ПРОДУКЦІЇ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ.....	50
--	-----------

Кривень О.В. СВІТОВИЙ ДОСВІД ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ В РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНУ СФЕРУ: МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	56
---	-----------

Підгірна В.Н., Чубрей О.С. РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ КРИЗИ	62
--	-----------

Самойленко І.О. УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ У КОНТЕКСТІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ.....	68
--	-----------

Стефанишин Л.С. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	77
---	-----------

Топольницька Т.Б. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЦЕМЕНТНОЇ ГАЛУЗІ.....	84
--	-----------

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Безсмертна О.В., Білоконь Т.М., Шварц І.В. СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: ОСОБЛИВОСТІ ТА МОЖЛИВОСТІ СТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ.....	92
---	-----------

Бугай В.З., Бай С.О. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	98
---	-----------

Гнатенко Є.П. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІТИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ОБСЯГУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА.....	106
---	------------

Дахнова О.Є. ОЦІНКА СТАНУ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	112
---	------------

Дейнека О.Г., Бугай В.С., Нестеренко А.С. МЕНЕДЖМЕНТ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ.....	118
--	------------

Джеджула В.В., Єпіфанова І.Ю., Тямушева В.М. ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В УПРАВЛІННІ ЛЮДСЬКИМ КАПІТАЛОМ.....	125
--	------------

Івашків Т.С. ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕРНОЗБИРАЛЬНИХ КОМБАЙНІВ.....	132
Ігнатенко М.М., Рунчева Н.В., Бритвенко А.С. ЗДІЙСНЕННЯ МАРКЕТИНГОВИХ І ВИРОБНИЧИХ СТРАТЕГІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОНЦЕНТРАЦІЇ Й РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ.....	139
Ілляшенко С.М., Шипуліна Ю.С., Ілляшенко Н.С. МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ І ЗАДОВОЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ЇХ ІМОВІРНІСНОЇ ОЦІНКИ.....	146
Квілінський О.С. КОНТРОЛЬ ПІД ЧАС РОЗПОДІЛЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	153
Клочко В.М., Труфанова Л.О. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ КОНКУРЕНТНИХ РИНКІВ.....	159
Кожухівська Р.Б. ПРОЕКТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННИХ ЗАКЛАДІВ НА ПРИНЦИПАХ ОРІЄНТОВАНOSTІ НА КЛІЄНТА	166
Крет І.З., Петрушка Т.О., Товкан О.Е. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ У ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОМУ ГОСПОДАРСТВІ: ЗАСТОСУВАННЯ ТА ЙОГО ДОЦІЛЬНІСТЬ.....	172
Ляхович Л.А. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФАКТОРИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ	178
Насібова О.В., Івашкевич І.О. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.....	185
Новик І.В. МЕНЕДЖМЕНТ БЕЗПЕКИ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА.....	191
Парфьонова А.О., Тешева Л.В. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА ЗАСОБАМИ КРАУДСОРСИНГУ.....	197
Пурденко О.А. ПРАГМАТИКА ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	203
Романчукевич М.Й., Баран Р.Я. ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПІДБОРУ ПЕРСОНАЛУ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	210
Рудківський О.А., Гонгало Ю.В. ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	218
Соколюк К.Ю., Ліпковська К.А., Березюк В.О. ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО МАРКЕТИНГУ.....	225
Стасюк А.В., Сосенкова К.Р., Заволока Л.О. УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ПЕРЕСТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ (2015–2017 РР.).....	230
Толок П.О. ВЗАЄМОДІЯ ПІДПРИЄМСТВ ОБОРОННОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ІЗ СУБ'ЄКТАМИ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: КОНТЕКСТ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ	235
Федорова Т.В., Прищепа А.В. ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	241
Афенченко Г.В., Шумлянська Н.В. СИСТЕМА МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ У ТУРОПЕРАТОРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	249
РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Аведян Л.Й. ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ТА ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....	254
Богдан Н.М., Рябев А.А. ГОТЕЛЬНО ГОСПОДАРСТВО ЯК ІНФРАСТРУКТУРНА СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	263

Боднарук І.Р. РОЛЬ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	273
Drobchak A.L., Nepomniesha H.A., Gabitova L.A. COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S TRANSPORT INFRASTRUCTURE.....	279
Корнілова Н. В. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕРЕЖІ «УКРАЇНСЬКА ГОСТИННА САДИБА» ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ФОРМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТУРИЗМУ.....	283
Коротя М.І. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЗОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ.....	291
Кулик Т.П. ЕФЕКТИВНІСТЬ СИСТЕМИ ЕНЕРГОМЕНЕДЖМЕНТУ НА МУНІЦИПАЛЬНОМУ РІВНІ.....	298
Мельник В.І. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	304
Микитюк Н.Є. ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ.....	312
Пушкар Т.А., Козіна К.Г. ОЦІНКА ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ ВАНТАЖНИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ.....	320
Фрей Л.В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ.....	328
Шумська Г.М. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СУЧАСНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	335
РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	
Малюк О.С., Гончарук О.В. АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ.....	344
РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА	
Гернего Ю.О., Васишишена Т.В. РЕАЛЬНИЙ ПРОГРЕС ТА СТАНДАРТИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄВРОПИ.....	352
Drobchak A.L., Korop A.O., Asaulenko V.V. YOUTH MIGRATION FROM UKRAINE. CAUSES, FACTORS AND POSSIBLE CONSEQUENCES.....	359
Шмиголь Н.Н., Урусова З.П., Танковський М.В. ВДОСКОНАЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОМПАНІЙ.....	365
РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ	
Абрамова А.С. ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	370
Дребот Н.П., Білокриницька М.С. СИТУАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ АТ «КРЕДОБАНК» НА ОСНОВІ SWOT-АНАЛІЗУ.....	376
Болдуєва О.В., Болдуєв М.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ.....	385
Великий Ю.М., Гладких М.М. АНАЛІЗ ОПТИМАЛЬНОСТІ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	392
Городецька Т.Е., Андрієнко Ю.С. СУЧАСНІ ФОРМИ ПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ.....	397
Городецька Т.Е., Шевченко Д.С. ДЕРЖАВНИЙ ФОНД РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ЕКОНОМІЧНОМУ ТА СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ.....	402

Дахнова О.Є., Каплата Н.В. ФІСКАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПОДАТКУ НА ДОХОДИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	407
Лобачева І.Ф., Плахтій В.Г. КОНКУРЕНЦІЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ ШВЕЦІЇ.....	411
Майборода О.В., Єфіменко О.М. ДЕЯКІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	418
Макуха С.М., Малєєва Р.П. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ОБІГОВИМИ КОШТАМИ ПІДПРИЄМСТВА.....	423
Пенська І.О., Янковська В.А., Пилипенко Р.В. НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ВЛАСНОГО ТА ПОЗИКОВОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ.....	428
Рудика В.І., Ндіаїе Марі УПРАВЛІННЯ ДЕБІТОРСЬКОЮ ЗАБОРГОВАНІСТЮ ЯК СКЛАДНИК УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	433
Сердюков К.Г., Діакіте Моро ВИДИ ТА МЕТОДИ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА.....	438
Тищенко В.В., Тищенко О.І. ОСОБЛИВОСТІ СТРЕС-ТЕСТУВАННЯ ДЛЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.....	445
Хохлов М.П., Буга О.О. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОМ ПІДПРИЄМСТВА.....	456
Щербань О.Д., Ноно Нгансол Крістіан ОСНОВНІ АСПЕКТИ ВИЯВЛЕННЯ І ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ.....	461
Ярема Я.Р., Браточенко О.О. АНАЛІЗ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ НА ВЕДЕННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....	466
Яременко В.Г., Доровської О.Ф., Можайтов В.С. ДЕЯКІ НАПРЯМИ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА.....	473
РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Гаркуша С.А. ОСОБЛИВОСТІ ЗБЕРІГАННЯ, АРХІВУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ.....	478
Гончаренко О.О., Лук'янець О.В. РОЗВИТОК ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕХНІКИ І ТЕХНОЛОГІЇ ВЕДЕННЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ УСТАНОВАХ.....	486
Грищук С.В., Коротаєва І.Р., Любченко В.С. ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ: ОСОБЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	495
Загородна О.М., Серединська В.М., Панасюк В.М. АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ПРОГРАМИ ФІНАНСОВОЇ УСТАНОВИ.....	502
Кудирко О.М. УПРАВЛІННЯ ТОВАРНІМИ ОПЕРАЦІЯМИ ПІДПРИЄМСТВ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ.....	509
Кемарська Л.Г., Лобас І.С. ВДОСКОНАЛЕННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ ТА ЇЇ ОБЛІКУ НА ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	514
Мелень О.В., Побережна Н.М., Стригуль Л.С. ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ВЛАСНОЇ ЕМІСІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ.....	522
Нездойминога О.Є., Красота О.Г. ОСОБЛИВОСТІ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА.....	528
Панченко О.Д. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ АНАЛІТИЧНОЇ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ.....	537
Семенець А.О., Шум М.А., Брянцева Д.Є. ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПІДПРИЄМСТВАХ.....	545
Розіт Т.В., Слюніна Т.Л. НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОДЕКСУ ЕТИКИ ПРОФЕСІЙНИХ БУХГАЛТЕРІВ МІЖНАРОДНОЇ ФЕДЕРАЦІЇ БУХГАЛТЕРІВ.....	551
Фартушняк О.В. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ НЕРУХОМОСТІ В ОБЛІКУ ЗА НАЦІОНАЛЬНИМИ ТА МІЖНАРОДНИМИ СТАНДАРТАМИ.....	557

Чуприна Л.В., Шаповал Я.О. ПРОБЛЕМИ РОЗПОДІЛУ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УКРАЇНІ.....	563
Ярмолук О.Ф., Шишка Р.С. УДОСКОНАЛЕННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ ОПЕРАЦІЙ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ.....	568

РОЗДІЛ 10. СТАТИСТИКА

Гриневич Л.В. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДИСБАЛАНСУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗПОДІЛУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ ЙОГО ТИПІЗАЦІЇ.....	580
Степурина С.О., Дериховська В.І. МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЛЬНОГО СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	588
Сьомченко В.В., Безнос Я.С. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ НА СИСТЕМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	599

РОЗДІЛ 11. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Андрієнко В.М., Дубенчук Ю.О. МОДЕЛЮВАННЯ СВІТОВИХ ФОНДОВИХ ІНДЕКСІВ.....	605
Гриценко К.Г. МЕТОД ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ДОВІРИ КЛІЄНТІВ ДО СТРАХОВОЇ КОМПАНІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ НЕЧІТКИХ МНОЖИН.....	614
Ходико Д.І. РОЛЬ МЕРЕЖЕВОГО ЕФЕКТУ У ФОРМУВАННІ РИНКОВОЇ ВАРТОСТІ КРИПТОВАЛЮТ (НА ПРИКЛАДІ BITCOIN).....	622

РОЗДІЛ 12. РЕЦЕНЗУВАННЯ

Макара О.В. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ СТРИШЕНЦЯ М.М., ПАВЛОВОЇ О.М., ПАВЛОВА К.В. «ПРОСТЕ ТОВАРНЕ ВИРОБНИЦТВО І ЗАРОДЖЕННЯ МАНУФАКТУР В УКРАЇНІ».....	629
---	------------

CONTENTS

SECTION 1. ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Drobchak Alla, Yushchenko Viktoriia

MIGRATION OF UKRAINIANS AS A FACTOR OF GLOBALIZATION
IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY..... 3

Diachkina Anastasiia

FEATURES OF USING COACHING AS A NEW METHOD OF PERSONNEL MANAGEMENT
IN DOMESTIC ENTERPRISES OF UKRAINE..... 8

SECTION 2. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Batrakova Tatiana, Gayday Inna

RETAIL OF INTERNATIONAL BUSINESS IN THE CUTTERS OF GLOBALIZATION..... 15

Medvedkin Taras, Medvedkina Yevheniya

EMPIRICAL ANALYSIS OF THE INTERNATIONAL MARKET FOR HIGH-TECH PRODUCTS..... 21

SECTION 3. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Bezugliy Igor

MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF INNOVATIONS IN TOURISM..... 28

Demchenko Karyna

COMPARATIVE ANALYSIS OF PENSION PROVISION SYSTEMS OF UKRAINE
AND OTHER COUNTRIES OF THE WORLD..... 35

Erfort Irina, Erfort Yury

THE NETHERLANDS PLAN FOR DEVELOPING SMART INDUSTRY..... 42

Kolokolchykova Iryna

MODERN REALITIES OF CONSUMPTION OF FRUITS AND BERRIES IN SOUTHERN UKRAINE..... 50

Kryven Oleksandra

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTMENTS ATTRACTION TO RECREATION
AND TOURISM SECTOR: THE POSSIBILITIES FOR APPLICATION IN UKRAINE..... 56

Pidgirna Valentyna, Chubrey Oleksandra

REFORMATION OF UKRAINIAN ECONOMICS IN CONDITIONS OF CRISIS..... 62

Samoylenko Inna

THE NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT IN THE CONTEXT
OF THE ENERGY EFFICIENT MODEL OF ECONOMY OF THE COUNTRY 68

Stefanyshyn Liliia

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF STRATEGIC MANAGEMENT
BY THE HEALTH PROTECTION BODY..... 77

Topolnytska Tetiana

CONCEPTUAL PROVISIONS FOR IMPROVING THE REGULATION
OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES OF CEMENT INDUSTRY..... 84

SECTION 4. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bezsmertna Oksana, Bilokon Tetiana, Shvarts Iryna

SOCIAL ENTERPRISE: PECULIARITIES AND POSSIBILITIES OF CREATION IN UKRAINE..... 92

Buhai Vladimir, Bai Svetlana

STRATEGIC MANAGEMENT INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES..... 98

Gnatenko Yevheniya

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ANALYTICAL DIAGNOSTICS
OF THE FACILITY OF IMPLEMENTATION OF PRODUCTS OF THE ENTERPRISE..... 106

Dakhnova Olena

ESTIMATE OF THE STATE OF MACROECONOMIC SAFETY OF UKRAINE..... 112

Dejneka Alexander, Bugaj Vladimir, Nesterenko Anna

PRICE TRENDS INDUSTRY OF UKRAINE..... 118

Dzhedzhula Vyacheslav, Yepifanova Iryna, Tiamusheva Viktoriia

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN MANAGEMENT OF HUMAN CAPITAL..... 125

Ivashkiv Taras

EVALUATION OF ECONOMIC EFFICIENCY OF USE OF GRAIN NUCLEAR COMBINES..... 132

Ignatenko Nikolay, Runcheva Nataliia, Brytvienko Anastasiia IMPLEMENTATION OF MARKETING AND PRODUCTION STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES ON THE BASIS OF CONCENTRATION AND RATIONAL USE OF LAND RESOURCES.....	139
Illiashenko Sergii, Shipulina Yuliia, Illiashenko Nataliia METHODICAL APPROACH TO ANALYSIS AND ENSURING INTERESTS OF SUBJECTS OF INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION IN THE CONDITIONS OF THEIR PROBABILISTIC ASSESSMENT.....	146
Kwilinski Aleksy CONTROL OVER THE DISTRIBUTION OF OBJECTS OF AUTOMATION OF PRODUCTION UNDER INFORMATION ECONOMY CONDITIONS.....	153
Klochko Vitaliy, Trufanova Lily STRATEGIC MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS OF COMPETITIVE MARKETS.....	159
Kozhukhivska Raisa PLANNING BY THE MANAGEMENT ACTIVITIES OF HOTELS AND RESTAURANTS ON THE PRINCIPLES OF CLIENT'S ORIENTATION.....	166
Kret Igor, Petrushka Tetyana, Tovkan Oleg THEORETICAL ASPECTS OF RESOURCE SAVINGS IN HOUSING AND MUNICIPAL HOUSING: APPLICATION AND ITS ACCESSIBILITY.....	172
Liakhovych Larysa INNOVATIVE ACTIVITY OF ENTERPRISES AND FACTORS OF ITS ACTIVATION.....	178
Nasibova Olga, Ivashkevich Inna THEORETICAL BASIS OF EVALUATION OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE.....	185
Novyk Iryna MANAGEMENT OF SAFETY AS INALIENABLE CONSTITUENT OF THE INTEGRATED SYSTEM OF MANAGEMENT OF ENTERPRISE.....	191
Parfenova Anna, Tiesheva Larisa IMPROVEMENT OF PRODUCTION CAPACITY MANAGEMENT BY CRAUDSORSING.....	197
Purdenko Olena THE PRAGMATICS INVESTMENT-INNOVATIVE PROVIDING OF ECONOMIC SECURITY OF SMALL BUSINESS.....	203
Romanchukevych Maryana, Baran Rostyslav SPECIFICS OF MODERN RECRUITMENT AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE.....	210
Rudkivskyi Oleh, Gongalo Yulia CHALLENGES AND DEVELOPMENT OF ENTERPRISE LOGISTIC SYSTEM.....	218
Sokoliuk Kateryna, Lipkovska Kateryna, Bereziuk Victoriya THE MEANING AND IMPACT OF CURRENT INFORMATIONAL TECHNOLOGIES FOR DEVELOPMENT OF BANKING MARKETING.....	225
Stasyuk Anna, Sosenkova Kateryna, Zavaloka Larysa IMPROVING THE FUNCTIONING OF THE REINSURANCE MARKET IN UKRAINE WITH REGARD TO EXTERNAL EXPERIENCE (2015-2017).....	230
Tolok Polina INTERACTION OF UKRAINE'S DEFENSE INDUSTRY COMPANIES WITH SUBSIDIARIES OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT: CONTEXT OF FINANCIAL SECURITY.....	235
Fedorova Tetiana, Prishchepa Antonina IMPROVING OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS.....	241
Afenchenko Gennadii, Shumlyanska Natalia SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATIONS IN THE TOUR OPERATOR ACTIVITY.....	249
SECTION 5. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY	
Avedyan Lyudmyla THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PROVIDING INNOVATION AND HUMAN DEVELOPMENT AS BASIS FOR IMPLEMENTATION OF REGIONAL ECONOMIC POLICY.....	254
Bogdan Nataliia, Ryabev Anton HOTEL INDUSTRY AS AN INFRASTRUCTURE COMPONENT OF THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF THE REGIONS OF UKRAINE.....	263

Bodnaruk Iryna THE ROLE OF HUMAN POTENTIAL IN PROVIDING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF IVANO-FRANKIVSK REGION.....	273
Drobchak Alla, Nepomniesha Hanna, Gabitova Lamara COMPETITIVENESS OF UKRAINE'S TRANSPORT INFRASTRUCTURE.....	279
Kornilova Natalia CONCEPTUAL BASES OF THE OPERATION OF THE NETWORK "UKRAINIAN HOSPITABLE MANOR" NETWORK AS AN ORGANISATIONAL FORM OF SPECIALISED TOURISM.....	283
Korotya Miroslav ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FEATURES OF GAS TRANSPORT ENTERPRISE FUNCTIONING IN REGIONS OF UKRAINE.....	291
Kulyk Tetiana THE EFFICIENCY OF THE ENERGY MANAGEMENT SYSTEM ON THE MUNICIPAL LEVEL.....	298
Melnyk Viktoriia ANALYSIS OF THE CURRENT STATE OF FINANCIAL SUPPORT OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE.....	304
Mykytiuk Natalia STUDY OF INTELLECTUAL CAPITAL FORMATION AND USE TRENDS IN UKRAINE.....	312
Pushkar Tetiana, Kozina Ekaterina EVALUATION AND FORECASTING THE DEVELOPMENT OF REGIONAL MARKETS OF CARGO AUTOMOBILE TRANSPORTATION.....	320
Frey Lyudmila WAYS TO IMPROVE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONAL TOURISM SUBJECTS.....	328
Shumskaya Anna PRACTICAL ASPECTS OF ECONOMIC ANALYSIS REGION DEVELOPMENT FOR THE IMPLEMENTATION OF MODERN REGIONAL ECONOMIC POLICY IN UKRAINE.....	335
SECTION 6. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION	
Maliuk Oksana, Honcharuk Olha ANALYSIS OF THE UTILIZATION OF WATER RESOURCES IN UKRAINE AND WAYS TO IMPROVE ITS EFFICIENCY.....	344
SECTION 7. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS	
Gernego Iuliia, Vasylyshena Tetiana REAL PROGRESS AND STANDARDS OF HUMAN DEVELOPMENT IN EUROPE.....	352
Drobchak Alla, Korop Anna, Asaulenko Valeria YOUTH MIGRATION FROM UKRAINE. CAUSES, FACTORS AND POSSIBLE CONSEQUENCES.....	359
Shmigol Nadia, Urusova Zinaida, Tankovskyy Mykyta IMPROVING CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF UKRAINIAN COMPANIES.....	365
SECTION 8. MONEY, FINANCES AND CREDIT	
Abramova Alla DIZIGITALIZATION AS AN INSTRUMENT FOR IMPROVING LENDING TO SMALL AND MEDIUM BUSINESSES IN UKRAINE.....	370
Drebot Nataliya, Bilokrynytska Mariia SITUATION ANALYSIS OF ACTIVITY OF JSC "KREDOBANK" BY SWOT ANALYSIS.....	376
Bolduyeva Oksana, Bolduiev Mykhailo THEORETICAL ASPECTS OF DETERMINING THE PRINCIPLES OF ORGANIZATION OF TAX RELATIONS IN UKRAINE.....	385
Velykyi Yurii, Hladkykh Maryna ANALYSIS OF THE OPTIMALITY OF THE STRUCTURE OF THE ENTERPRISE CAPITAL.....	392
Gorodetska Tetiana, Andrienko Julia MODERN FORMS OF DIRECT TAXATION.....	397
Gorodetska Tetiana, Shevchenko Diana STATE FUND OF REGIONAL DEVELOPMENT IN ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE TERRITORIAL UNITS.....	402
Dakhnova Olena, Kaplata Natalia THE FISCAL EFFICIENCY OF THE PERSONAL INCOME TAX IN UKRAINE.....	407

Lobacheva Iryna, Plakhtii Valentyna COMPETITION IN THE SWEDISH BANKING SECTOR.....	411
Mayboroda Oleh, Yefimenko Olha SOME ASPECTS OF ENTERPRISE ASSETS MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS.....	418
Makukha Svitlana, Malieieva Ruslana SOME FEATURES OF THE MANAGEMENT OF CURRENT ASSETS OF THE ENTERPRISE.....	423
Pienska Iryna, Yankovska Viktoriia, Pylypenko Ruslan DIRECTIONS OF FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF OWN AND BORROWED CAPITAL OF ENTERPRISES.....	428
Rudyka Viktor, Ndiaie Mari DEBT SECURITY MANAGEMENT AS A COMPANY'S MANAGEMENT OF THE FINANCIAL ACTIVITY OF THE ENTERPRISE.....	433
Serdiukov Kostiantyn, Diakite Moro TYPES AND METHODS OF FINANCIAL PLANNING AND FORECASTING OF THE ENTERPRISE.....	438
Tyshchenko Volodymyr, Tyshchenko Olena PECULIARITIES OF STRESS TESTING FOR THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE.....	445
Khokhlov Mykola, Buga Olena BASIC PRINCIPLES OF ENTERPRISE PROFIT MANAGEMENT.....	456
Shcherban Olena, Nono Nhansop Kristian MAIN ASPECTS OF DETERMINATION AND PREVENTION OF ENTERPRISE BANKRUPTCY.....	461
Yarema Yaroslav, Bratochenko Olena ANALYSIS OF TAX BURDEN ON DOING BUSINESS IN UKRAINE.....	466
Yaremenko Valentyna, Dorovskoy Oleksiy, Mozhaitov Vladislav SOME DIRECTIONS OF THE STRATEGY OF FORMING THE OPTIMAL CAPITAL STRUCTURE OF AN ENTERPRISE.....	473
SECTION 9. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT	
Harkusha Serhii FEATURES OF STORAGE, ARCHIVING AND PROTECTION OF INFORMATION AT THE ACCOUNTING ORGANIZATION.....	478
Goncharenko Olena, Lukianets Olena DEVELOPMENT OF THE ORGANIZATION OF TECHNIQUE AND TECHNOLOGY OF ACCOUNTING IN NON-BANK FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS.....	486
Grischuk Svitlana, Korotaieva Iryna, Liubchenko Vladyslav ON-FARM CONTROL: PECULIARITIES, PROBLEMS AND WAYS FOR THEIR SOLUTION.....	495
Zahorodna Olga, Seredynska Vira, Panasyuk Valentuna ANALYTICAL PROVISION OF THE FINANCIAL INSTITUTION MARKETING PROGRAM.....	502
Kydurko Olena COMMERCIAL MANAGEMENT OPERATIONS ENTERPRISES OF WHOLESALE TRADE IN THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY.....	509
Kemarska Liliya, Lobas Irina IMPROVEMENT OF LABOUR REMUNERATION AND ITS ACCOUNTING AT DOMESTIC ENTERPRISES.....	514
Melen Olena, Poberezhna Nataliia, Stryhul Larysa ORGANIZATION OF ACCOUNTING FOR OPERATIONS OF OWN SECURITIES ISSUANCE: THEORETICAL ASPECTS.....	522
Nezdoimynoha Olena, Krasota Olena PECULIARITIES OF THE INTERNAL AUDIT OF THE COMPANY'S MONETARY RESOURCES.....	528
Panchenko Olha THE THEORETICAL SUBSTANTIATION OF PRIORITY OF THE ANALYTICAL FUNCTION OF MANAGEMENT ACCOUNTING FOR MAKING MANAGERIAL DECISIONS.....	537
Semenets Alina, Shum Mykhailo, Briantseva Daria SOME ASPECTS OF INTERNAL AUDIT OF CASH TRANSACTIONS AT ENTERPRISES.....	545
Rozit Tetiana, Sliunina Tetiana NATIONAL FEATURES OF APPLICATION OF THE CODE OF ETHICS OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS OF THE INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS.....	551
Fartusniak Olha IDENTIFICATION OF INVESTMENT REAL ESTATE IN ACCOUNTING BY NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS.....	557

Chupryna Liudmyla, Shapoval Yaryna PROBLEMS OF DISTRIBUTION OF OVERHEAD EXPENSES IN THE ENTERPRISES IN UKRAINE.....	563
Yarmoliuk Olena, Shyshka Roman IMPROVING THE DOCUMENTARY REFLECTION OF OPERATIONS WITH LAND RESOURCES.....	568

SECTION 10. STATISTICS

Grynevych Luidmyla STATISTICAL ANALYSIS OF THE DISBALANCE OF PROFESSIONAL DISTRIBUTION OF THE HUMAN CAPITAL OF PRODUCTION FORCES OF THE REGION ON THE BASIS OF ITS TYPIZATION.....	580
Stepurina Svitlana, Derykhovska Viktoriia MODEL OF INTEGRAL STATISTICAL EVALUATION OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF REGIONS IN UKRAINE.....	588
Somchenko Viktoria, Beznos Yana ANALYSIS OF THE EFFECT OF EURO-INTEGRATION ON THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION IN UKRAINE.....	599

SECTION 11. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Andrienko Valentina, Dubenchuk Yulia SIMULATION OF WORLD STOCK INDICES.....	605
Gritsenko Konstantin METHOD OF ASSESSING CLIENTS TRUST LEVEL TO THE INSURANCE COMPANY WITH USE OF FUZZY SETS.....	614
Khodyko Dmitry THE ROLE OF NETWORK EFFECT IN FORMATION OF CRYPTOCURRENCY MARKET VALUE (THE CASE OF BITCOIN).....	622

SECTION 12. REVIEW

Makara O.V. REVIEW OF THE MONOGRAPH BY STRISHENETS M.M., PAVLOVA O.M., PAVLOV K.V. "SIMPLE COMMODITY PRODUCTION AND FORMATION OF MANUFACTURES IN UKRAINE".....	629
---	------------

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 30

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *В. Удовиченко*

Засновник видання:

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса редакції: вул. Сегедська 18, кабінет 432,

м. Одеса, Україна, 65009

Телефон: +38 (048) 709-38-69

Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua

E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua